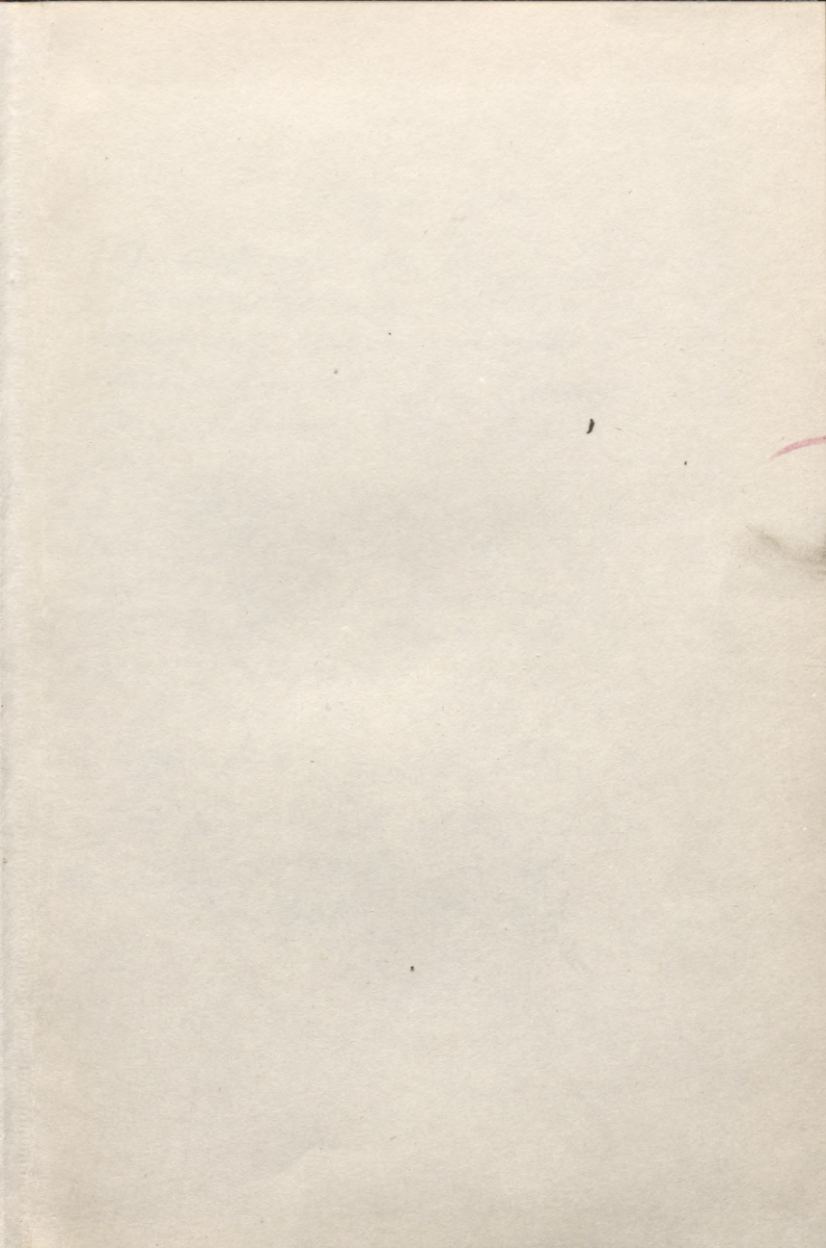
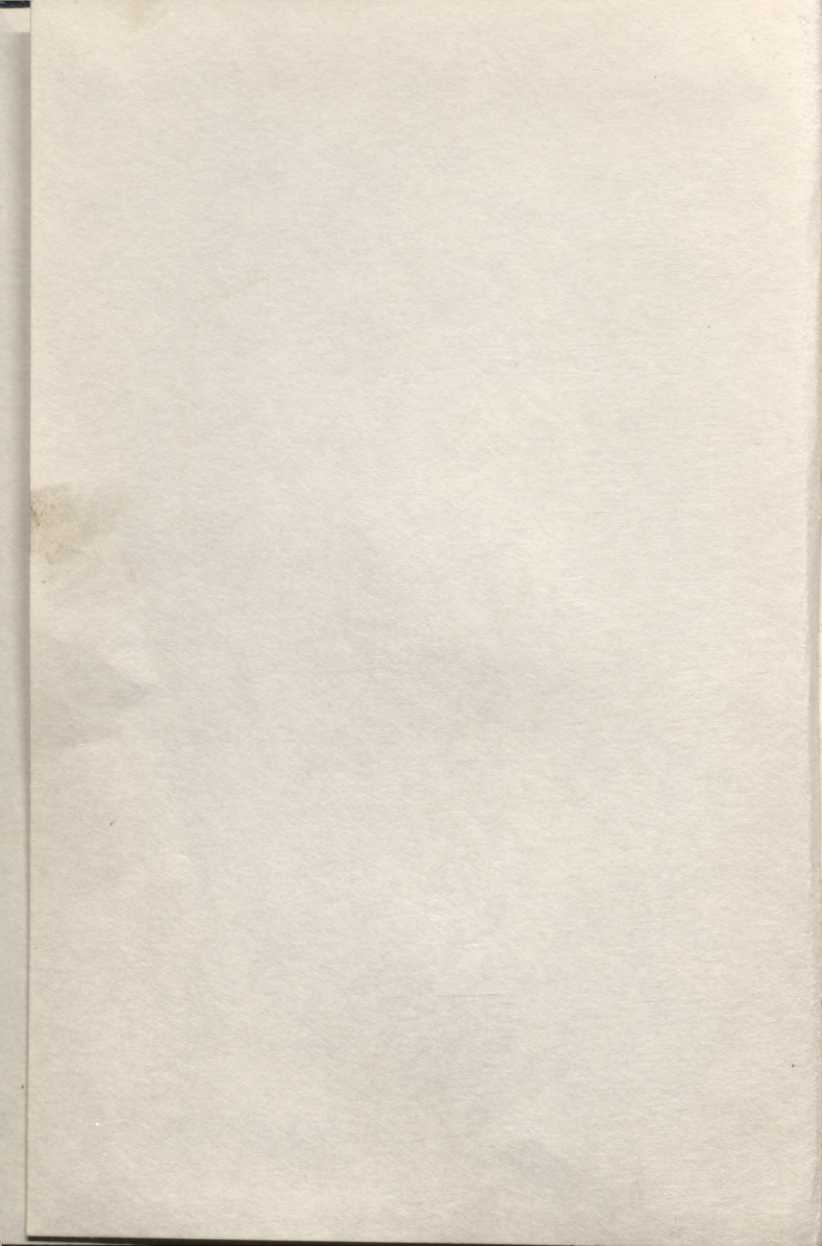

B
80

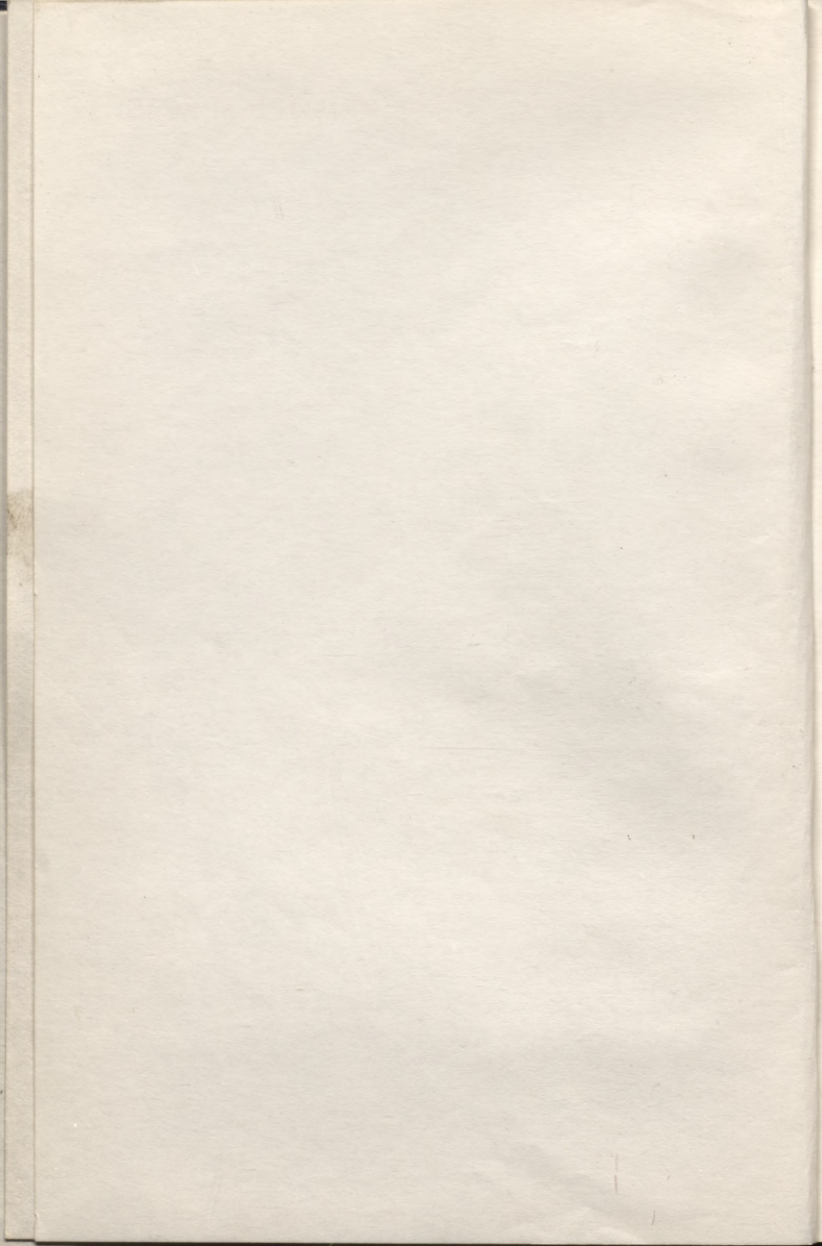
Sūna, E.
Izteiksmes iespējas.

90-32.799

IZTEIKSMES IESPEJAS

3
20

IZTEIKSMES IESPĒJAS

EDGARS SŪNA

IZTEIKSMES
IESPĒJAS

STĪLA LIDZEKĻU ANALĪZE

MCMLXXVII

Autors izdevums

INTERKSMES IESPLAS

B
80

B

IEVADS

EDGARS SŪNA

IZTEIKSMES
IESPĒJAS

STILA LĪDZEKĻU ANALĪZE

MCMLXXVIII
Autora izdevums

8
88

EDGARS SŪNA

INTEIKSMES

ESTPĒLAS

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTĒKA

90-32.799

STĪLA LIDZEKŅU ANALĪZE

MCMXXVIII

Antora Idevums

Printed by
Augstums Printing Service, Inc.
Lincoln, Nebraska 68502

LEAVES

32799

1. DAŽI VISPĀRĒJI JAUTĀJUMI

No teorijas gaidām atbildes, arī praktiskas, bet īpaši tādos jautājumos, kas pieredzes ziņā vien nav atbildami. Tādi jautājumi ir arī mākslā, īpaši par pašu mākslu: no tiešās pieredzes gan izrietot, bet iesniedzoties tādās norisēs, kur pieredze ir tikai daļa daudz plašākiem aptvērumiem. Senā atziņa, ka dzīve ir īsa, bet māksla gara, to labi var paskaidrot. Bet vaj arī pati māksla nav tikai daļa un līdzelis, veids garīgai realizācijai vispār, nesaistoties vienīgi ar atsevišķu autoru pieredzi un aptvērumiem, bet ar veselu paaudžu dzīvi, atziņu kopumu un nepārtraukto garīgo izteikšanos. Īpaši ar to, ko saucam par tradīcijām, tautu patstāvīgo vaj īpatno kultūru, tieši arī mākslu dēvējot par garīgu radišanu, kas viss iezīmējas ar ilgstošu nozīmi un pārindividuaļu mērķtiecību. Tas nozīmē, ka tieši šīnī ziņā atsevišķam cilvēkam ir iespējas savu esamību apzināties aptverošāki par ikreizējo tiešo uztveri, kādēļ arī plašāk un nozīmīgāk par savu īso mūžu. Tas norāda arī, ka izteiksmes un stila līdzekļu jautājumi sniedzas daudz lielākās sakarībās, nekā mākslu esam parādūši saprast un skatīt. Māksla nav nekas pati par sevi, 'kā tāda', pāri vaj ārpus visai citai dzīvei, kādēļ nav arī visiem vienlīdzīga, jo pašā savā pamatā nav no tautu atsevišķām kultūrām abstrahējama, garīgi vispārināma, vaj tikai kā vienlīdz estētiska vaj citāda piedeva. Vaj arī tikai tehniski kopēja un vienlīdz iemācāma stila līdzekļu pielietošana konkrētam uzdevumam, līdzīgi kā pielieto un vispārīna satiksmes līdzekļus un pārējās civilizācijas formas. Autori mākslu mācās, zināmus stiliskus paņēmienus pat starptautiski, tehniski un arī zinātniski, bet autori par autoriem kļūst ar to, ka nevien ko saka un teic, bet arī zināmā būtiskā nozīmībā ko izteic, līdzīgi, kā grammatikim ar grammatiku vien valodu vēl nepārvaldot, ja nespēj arī stiliskās nozīmēs un valodas aptvērumos dzīvot un izteikties.

Tas ir mākslas ieskatiem un izpratnei pirmais pārkāpjamais sliekšnis, arī galvenais. Sacerētājs kā autors var izteikt vienīgi to, kas būtiski pats savā dabā un domāšanā ir un par cik spēj to apzināties: lai vispār iespētu patstāvīgi kā autors realizēties, vienlīdz garīgos aptvērumos, tā savā stilā, bez kā ir tikai aizguvumi, atdarinājumi vaj iemācīta ārēja prasme. Te arī parādās teorijas sliekšnis: saskatīt, ka māksla nav tikai māka, pielietota

mācēšana, ka nav vispārināma kā arods un abstrahējama no autora kā cilvēka, vaj arī pats autors mākslā abstrahējams no savas reālās būtības, vienīgi kā zināma darba izvedējs. Ja to dara, tad viegli mākslu sadalīt vispārinātos laikmetos, tāpat pēc laikmetu atsevišķām vispārējām tendencēm, virzieniem vaj citādām pazīmēm, bet ar to taisni aizsedzot izteiksmes galveno nozīmi, ka māksla savā pamatā garīgi ir daudz dziļāks realizēšanās veids, atkarīgs no cilvēka iekšējai dabai atbilstošas apziņas, domāšanas un aptvērumu veida, koncepcijām, kas nav vienā dienā, vienā mūžā vaj pāris paudzēs radušās, ne arī pastāv tikai viena laika interesei, tieksmei vaj aktuālam nolūkam.

Ja autorus saprot individuālā nozīmē un mākslu vēsturiski skata laikmetisku nomaiņu ziņā, šinī ziņā abstrakti teorētizējot par mākslas attīstību kā vispārēji domājamu progresu, neievērojot autoru kā reālu cilvēku, pie tam kā ļoti dažādu cilvēku realizēšanos savā izteiksmē, tad tieši teorētiski jāiznāk pašā seklākā krastā. Seklums ir tas, kas liek ignorēt pat ikdienas redzamāko īstenību: ka tautas ir tās, kas pēc savas dabas un apziņas atšķiras, un tādēļ arī mākslā raksturojas ar dažādām garīgām robežām, nevis otrādi, tikai kādu ārēju, politisku un citādu apstākļu vaj ideoloģisku iemeslu dēļ. Ka valoda ir tā, kas pamatā nosaka tiklab ikdienas, tā arī radošās apziņas orientēšanos, kas arī dabīgi parādās attiecīgās izteiksmes, atbilstošās dzīves un arī visas izcelsmes ziņā; ka īpaši stiliskā nozīmē jau kura katra praktiska pieredze norāda, ka pat visjaunākos un sarežģītākos domu gājienos izsakāmies un saprotamies senos, laikmetiski maz mainīgos vārdos un tāpat teikumu ziņā nodibinātos pamatveidos, tātad, aptvērumos, jēgumos un stiliskos izveidos, kas rasti pat vēsturiski neatminamos laikos, bet pastāv un arī radoši laikmetiem pāri nozīmē tautas garīgo ilgšanu. Tas liek pievērsties pavisam īpašiem jautājumiem arī mākslas teorijā, daudz tālāk ejot par tagadnēji tik vienpusīgi nolīdzinātiem uzskatiem, īpaši tendences ziņā mākslu principā saprast pat atsevišķu ideoloģiju nozīmē, vienā ziņā stilu polārizējot kā formālu rotaļu estētiskam nolūkam, otrā kā pielietojamu līdzekli sociālu, politisku vaj citādu interešu veicināšanai. Pat arī tad, ja šajās vienpusībās mākslu tieši nedomā tikai kā pielietojamu tehniku un stilu vienīgi kā artistisku prašanu, tomēr allaž uzskata, ka māksla ir formāla un laikmetiska, sava laika aktuālam nolūkam vaj iespaidošanai piemērojamu paņēmieni mācēšana.

Teorijai te sākas kritisks uzdevums un tas ir sekošs: vispirms saskatīt un atšķirt divējādas kopnorises, koncepciju un teikšanas izvedumu. Parasti šīs izteiksmes norises liekas tāpatnējas, jeb arī pavisam atdalītas, vienā ziņā stilu saprotot kā konkrēti uztveramo veidojumu, kur attēlošanas vaj teikšanas veids par sevi jau nozīmē

domāto izteikumu, un pretēji tam, saturu saprotot kā nodalāmu no veida. Abējādi neievērotas paliek stila funkcionālās norises, uz ko norāda kaut ironija, kur formāli tiešā veidā izteic taisni pretēji domātu nozīmi. Neatšķīrumi funkcionālā ziņā allaž lieguši analītiski ieskatīties stila būtībā vispār, īpaši visā tajā kompleksā norisē, ko saucam par mākslu, arī teorētisko izpratni novirzot formālismā vaj ideoloģismos, daļējos skatījumos un vienpusībās, ar parasto seklo konsekvenci, ka māksla ir vienīgi estētiska un stils tikai baudāms objekts, jeb tikai līdzeklis kā māka, pielietojams arī ārpus mākslas un nemākslas nolūkos. Kas paša stila ziņā vispirms ieskatāms, tas nav ne veids, ne saturs, bet divējādi kopējas un vienlaicīgas norises pašā izteikšanas procesā: konceptīvais aptvērums un teikšanas izvedums atbilstoši domātai nozīmei. Tad redzami parādās pat izteiksmes vismazākās vienībās, arī atsevišķi izrunātā vārdā, kur teikšana nenozīmē tikai vārda dzirdamo izveidu, izrunu, bet vienlīdz arī nozīmi, kādā ziņā vārds domāts un teikts, pretējā gadījumā neko arī neizsakot. Ja teikšanas veids reducējas vienīgi uz vārda skaņas kā tādas efektu, tas uztvērējam var būt dažādā ziņā iespaidīgi, bet izteiksmes ziņā šādā vienpusībā no teikšanas pāri palicis arī būs tikai skaņas iespajds. Šādas funkcionālas sakarības nosaka pavisam vienkārša loģika, tāpat kā teikšanai, tā arī sacerēšanai un veseliem sacerējumiem vispirms konceptīvi jārodas, lai attiecīgo teikšanu stiliska izveduma veidā varētu panākt, jo ārpus tā nav paša pamata izteikšanai. Šāds ieskatījums analītiski atklāj pavisam citu perspektīvi, nekā līdzšinējie mākslas uzskati to pieļauj. Izteiksme nekad nav formāla vien, tāpat mākslas darbs kā izvedums nav par sevi vien saprotams, ne arī estētiskā iespaida dēļ pašvērtīgs, līdzīgi, kā saturs nav arī domājams bez sava veida. Ko tas tieši stila ziņā nozīmē, tas atklāsies izteiksmes līdzekļu sistemātiskā izsekojumā, še ievadam pametot vienīgi skatu dažās pamatsakarībās.

Ko aptveram, tās ir lietas, parādības, stāvokļi un norises, bet ko izteicam, tās nav pašas lietas, norises vaj parādības objektu ziņā par sevi, vienīgi koncepcijas par to, ko domājam kā aptvērto objektus. Šinī ziņā vienu un to pašu lietu var aptvērt visdažādākās nozīmēs un skatījumos, tāpat dažādās attiecībās. Te slēpjas arī iespējas to pašu objektu saprast un izteikt dažādā veidā un īpašās kopsakarībās, līdz ar visām tālākām iespējām vērtējumu ziņā, vienlīdz aktuālās noderības un vajadzības nozīmē, vaj subjektīvās patikas un nepatikas ziņā. Bet šādas aptvērumu iespējas var paskaidrot ko tuvāk arī pašā pamatā: starp objektiem ir arī tīri konceptīvi radītas un reālizētas lietas, tāpat viegi domājamās sakarības, kādēļ sākotnēji pilnīgi atkarīgas no koncepcijām, bez kā nemaz nebūtu radušās, būtu neiedomājamas un aptvēruma

mērķtiecības nozīmē nereālizētos. Tādi ir visdažādākie riki un viss tas lietišķais ko saucam par līdzekļiem un izlietojamiem paņēmieniem, vienlīdz arī tas, kas īstenojas kā mērķtiecīgs darbs, vaj arī sacerējums, ne reti izveidā reālizējoties kā priekšmetīgs mākslas objekts. Te arī jāsāk saskatīt, kas ir koncepcijai atbilstošais un pamatā no aptvēruma atkarīgais izvedums, lai arī kādā pakāpē tas tiek panākts un reālizēts. Un ja mērķtiecīgi netiek panākts, tad stils var nozīmēt gluži to pašu izteiksmes ziņā, ko praktiski domātais krēsls uz kura nevar sēdēt, ceļš, par kuru nevar iet, tilts, ko nevar pāriet, un arī dzīve, ko nevar dzīvot. Šinī ziņā arī mākslas objekts kā tāds tad pielīdzinās jau konceptīvi nerādītiem objektiem dabā, kurus var gan dažādās nozīmēs aptvērt un izlietot, arī kvalificēt patikas un nepatikas vaj noderības dēļ, bet kas paši ir ārpus stila nozīmes un par sevi neko neizteic.

Tas var paskaidrot, kur stila nozīmē meklējams mākslas būtiskais iezepunkts un var arī palīdzēt ieskatīt, kur slēpjas ieviestās vienpusības un tāpat mākslas abstraktie vispārinājumi. Abstrahējot mākslas darbu konkrētā izveduma ziņā un stilu saprotot tikai šādā nozīmē, var likties, ka mākslinieciskā izteiksme ir vienlīdz un vispār pieejama, konceptīvie aptvērumi vienādi uztverami un saprotami, tāpat priekšmetīgais reālizējums kvalificējams līdzīgi dabas objektiem, īpaši estētisko pusi domājot bez kādas praktiskas mērķtiecības, jeb arī pavisam pretēji - kā pilnīgi tehnisku līdzekli. Tādēļ arī pašu mākslu saprotot kā atšķirīgu dzīvi, izdalāmu kā tādu un artistiskā nozīmē universālu, bez kādām iekšējām robežām, kādēļ tehniski un garīgi vienlīdz apgūstamu, pārņemamu, arī vienlīdz pieņemamu un itkā vienlīdz baudāmu.

Bet ar to aizsedzas īstenība, pie tam pavisam elementārā ziņā. Vispirms ar teorētisko kļūdu, ka estētiskā nozīmē pamatojoties subjektīvi dažādās patikas/nepatikas reakcijās būtu nodibināms kāds vispārējs mākslas princips, vaj kopējs stila mērs, teorijai nonākot vienīgi slidenā gaumes plāksnē. Otrkārt, ka tieši konceptīvā puse var būt radoši oriģināla un garīgi nozīmīga, bet izteiksmes ziņā konkrētais mākslas darbs savā lietišķā izvedumā pavisam nepilnīgi reālizēts, kaut arī pats izvedums tehniski būtu ar ievērojamām estētiskām kvalitātēm. Kādā stāvoklī būtu kritika un ar kādu mēru? Vaj arī pretēji, kad konceptīvā puse ir bezmērķtiecīga, bezveidīga, izteiksmes ziņā nenozīmīga, vaj arī tikai eklektiska? Un ja arī izteiksmes ziņā sacerējums sniedz augstpakāpēs un izvedums ir atbilstošs, vaj arī tāds darbs domāto vispārinājumu ziņā nevar izrādīties oriģinālo aptvērumu un pašas izteiksmes dēļ svešiem nesaprotams, nenozīmīgs un nepieņemams, ja pretējām dabām un savdabīgai domāšanai ir garīgi neatbilstošs,

iekšēji pretrunīgs un tādēļ garīgi noraidīts. Treškārt, līdzīga aina kā stilā vispār, atklājas arī stila īpašo līdzekļu ziņā, jo tie nav tikai gatavi tehniski paņēmieni kā vispārināma stila māka. Stila līdzekļi par sevi ir seni, lielā mērā arī autoriem savstarpēji aizgūti, tāpat kā šodien vēl dažādā ziņā patapina modernākos paņēmienus. Bet stiliski tās ir tikai vispārējās schēmas, tanī pašā laikā tautām dzīvojot ar saviem vārdiem un teikumiem, vienlīdz satiksmē un sacerējumos. Un te vispārināšanai izrādās dziļš šķērslis: vienā pašā vārdā var slēpties veseli nozīmju kompleksi, kādus var domāt un saprast tikai attiecīgās valodas teicienu nozīmē, šinī ziņā pat tehniskajā virspuse nepadodoties vairs konceptīvā ziņā citādi dibinātiem izvedumiem. Tāpat ir arī autori, kas oriģināli domājot savā valodā, vienīgi arī iespēj izteikties savas valodas aptvērumos un bieži vien nav arī aptuveni tulkojami, visam pārējam reducējoties uz stiliskām schēmām un jēdzienu tehniku. Kā to norāda starpvalodiski nepārtulkojami vārdi, pašas īpašās vārdu nozīmes ir tās, kas šķērso tulkošanu, allaž liekot izlīdzēties ar svešvārdu kā īpašā jēguma izteicēju.

Ar to arī teorētiski sākas izšķiroši jautājumi. Kāpēc pat tehniski domātu līdzekļu pielietošanā stils izveduma ziņā nav nekāda vispārināma forma, ko atliktu tikai pielietot lai domāto saturu izteiktu? Īstenībā izrādās kas cits, kādēļ arī tālāks jautājums: kas garīgi ir tas konceptīvi oriģinālais, kas šķir atsevišķo tautu domāšanu un aptvērumus norobežo līdz jēdzieniskai neattiecībai, garīgi pat līdz iekšējai neiecietībai. Kāpēc un kādu stilisku faktoru ziņā valodas norobežojas etniski, nevien kā patstāvīgas, bet līdz ar to svešautām pašā konceptīvā pamatā neatbilstošas vaj nesaprotamas, mazākais, kāmēr nesāk pieņemt zināmās tautas domāšanas veidu. Bet arī tādos gadījumos iespaidojumi, svešas kultūras pieņemšana vaj nepieņemšana atkarīga no aizguvēja dabas, pat labprātīgā pieņēmējā izsaucot garīgas sadursmes un iekšējas pretrunas. Acīm redzot, tiem vajaga būt dziļiem būtiskiem cēloņiem, ko neievērojot nevien tautu un kultūru atšķirība paliek nesaprotama, bet tāpat arī mākslas būtība garīgās izteiksmes ziņā. Stils savā pamatā nav nekas cits, kā apzinātas realizēšanās ziņā rastās iespējas mērķtiecīgi izteikties savai dabai un dzīvei atbilstošos aptvērumos. Šī mērķtiecība un iespējas rodas un vispirms arī jāsaskata visparastākā ikdienā, kaut arī apzināti radošām augstpakāpēm parādoties tad, kad autori sāk apzināties par autoru. Tomēr arī tad tradicionāli un radoši dibinoties vienīgi uz to, kas cilvēks savā izcelsmē ir un savā aktuālā apziņā spēj izraisīties realizējoši. Līdz ar to arī teorētiski mākslas un stila jautājumi nav noplicināmi līdz tehniskam līmenim, ne autoru ziņā līdz abstrahētam individam, vaj stila

līdzekļus mērojot ar iedomāti vispārinātiem mēriem. Pats reālais cilvēks līdz tam nav nolīdzināms, autors nepastāv kādas vispārējas mākas dēļ, ne arī garīgi tam pakļaujams. Iepretī izmainīgai virspusei, tie taisni stiliski ir identitātes un nozīmes jautājumi.

2. RAKSTNIECĪBAS TEORIJA

Pašreizējais sacerējumu līmenis īpaši literārās mērķtiecības ziņā nav apskaužams. Un nav arī paredzams, ka pēkšņi kas varētu mainīties. Autoros gandrīz nekas cits vairs neizpaužas, kā aktuālajos plašumos pazaudētās savas identitātes meklēšana, vaj arī tiešas bailes no tādas savas pašapziņas, kas mulsinot ved ekscentrismos. Gluži blakus tam arī stila teorija ieslīd mainīgo aktuālismu seklā līdzenumā, valdošiem uzskatiem reducējoties tīrajā mākslā, kur vairs nav nozīmīga izteiksmes mērķtiecība, bet pašas teikšanas sensuāli iespaidīgais veids. Līdz ar ko arī rakstniecība sacerējumu nozīmē ir vairs tikai vārdu māksla, tāpat kā mūzika tikai skaņu māksla, glezniecība krāsu māksla un līdzīgi visas pārējās tikai stila līdzekļu substrāta mākslas. Atbilstoši tam praktiskā puse ir sensuāli iespaidīgs plakāts, literārā ziņā sensacionāla tirgus māksla, vaj sauklis ideoloģiskai reklāmai. Šādos iznākumos pati māksla kļūst problēma, ar vienīgo nozīmi formālā, vaj pielietojuma ziņā, un arī ar vienīgo atrisinājumu baudas estētismā, vaj ideju propagandā.

Bet tiešās teorētiskās rūpes nav šajā plāksnē. Teorētiskā nepieciešamība te ir saskatīt arī pašas teorijas nespēju tikt pāri sajūstai krīzei un iet kaut soli tālāk par vecu veco "ars" jēdzienu, kas autoru savas mācēšanas dēļ padara par artistu, vispārināta mākslas 'darba' pagatavotāju. Galējās konsekvences tam ir bēdīgas, bet kāmēr runā par mākslas krīzi, sastrēgumi ir vairāk mākslas uzskatos, virzienos un autoru iestājā.

Kas vēsturiski var satraukt, tā tomēr nav modernismu plānā virspuse ar savu izmainīgo atkārtoto jaunumu un oriģinālītātes meklēšanā. Kas satrauc, tas ir kautkas zem tā, kas dažreiz izmisīgo meklēšanos nosaka. Kas bija tas, kas iezīmēja nevien vidus laiku ilgo sastingumu, bet tanī pašā laikā nevien klasiskās pasaules apvēršanu un miršanu, bet taisni pašos Eiropas etniskos gruvumos un garīgos nolīdzinājumos slāpa pēc klasikas atjaunošanas? Un kā tas iespējams, ka pēc tik eksplozīvas renesanses, sensuālas aizrautības un tāpat zinātniski un literāri straujās pamošanās, ar vēl nepieredzētas autoru pašapziņas kāpinājumiem, galvenais iznākums bija vienīgi tehnisks progress? Pārējam izplūstot atdarinājumos vaj neskaitāmās dogmatiskās un ideoloģiskās pretnovirzēs — panākot atklājumus, izgudrojumus un pašos

augstākos slāņos intelektuāli iedomātu apgaismības laiku, bet citādi četrus gadusimteņus gaidot kritiku filozofijā: mākslās, skatuvē un rakstniecībā panākot tikai pseidoklasicismu. Kā tas iespējams, ka arī visu to tik viegli varēja aizsegt un arī nomainīt romantisma zilā migla ar savām drupu ilgām, pasaules sāpēm un dzīves-nāves pielīdzinājumiem. Un kas no tā iekšēji palika pāri, to arī reālisma un naturālisma ideologi ātri un vienpusīgi izvazāja pa pilsētas ikdienu un zemumu, pēkšņi kā visas dzīves un pasaules tikko uzietu problēmu. Bet arī pašām šīm strāvām izbālējot bohēmas melanholijā, sadrūpot impresionismā, vaj arī saistoties sociāli praktisku interešu darbā — lai tad tālāk par un pret pulksteņa rādītājam literāri mostos un zustu neskaitāmos ismos. Vaj arī visa teorētiskā interese nav bijusi par masveida un savveida īpašām tendencēm, centrāliem jautājumiem izpaliekot.

Jāpaklausās tikai dažādos reālisma apzīmējumos, lai redzētu, kādā īsti dziļumā meklējams un atrodams arī literatūras vēsturēs teorētizētais reālisma pamatojums: ja šāds virziens var būt arī romantiskais reālisms, turpat psiholoģiskais un naivais reālisms, kritiskais un eksistenciālais, sociālais un sociālistiskais, tāpat internacionāli domātais sirreālists un laikmetiski jebkurš jaunreālists. Kas tad ir pats reālisms, ja tikpat labi pieskaitāmas žurnālistiskas apceres, dienas preses apraksti no dzīves, vienkārša cilvēka, grūta darba un dažādo apstākļu tēlojumi, šinī ziņā arī polēmiku reālisms, sadzīves un aktuālītātes romāni, apsūdzības, aizstāvības un tiesājumu raksti. Ja te rakstniecības teorijai nav robežu un reālisms var būt taisni pretvirzieniski romantisks, tad nav jābrīnās, ka literatūras vēsturei visu dažādo un pretrunīgo norisu plašumā viegli iespējams arī viens vienīgs attīstības progress, princīpā nejautājot, kādai īsti progresīvai attīstībai, attīstībai kam un uz ko? Te ir tas sliekšnis, kam teorija netiek pāri, neredzot, ka grieķis bija grieķis un romietis romietis un tāds arī palika, cik savā apziņā palika pāri. Teorijai pat nejautājot, ko vidus laiki iznīcināja un pseido klasika pazaudēja, ne arī, ko renesanse īsti atdzemdēja un cik traģiskās pretrunās pati uzmodās.

Te arī jājautā, kā tas iespējams taisni zinātniski domātajā rakstniecības teorijā, kas vēsturiski un praktiski daudz ko redzēdama, neatšķir tomēr aktuāli un ideoloģizēti virspusējās norisēs cilvēka būtisko realizēšanos vaj arī izžušanu dzīves visumā. Ja teorētiski var domāt par pašvērtīgi nošķirtu vārda mākslu, kur tad paliek pats vārds kā visas ilgstošās pieredzes, aptvērumu un atziņu orientējošais faktors īstenībā, kur garīgi un aktuāli nav vien tikai rotaļas. Jaunlaiku piecos gadsimtos tomēr nekur tālāk par artistiski domātu mākslas valodu nav tikts, aizejot no vidus laiku dogmatikas, bet ne no dogmatisma atskaņām: vienīgi svētuma

ideju apmainot ar daiļuma ideju, paturot šinī ziņā visu universālismu un vispārinājumus. Vārds tomēr nav universāli vispārināms, būtiski nozīmīga izteiksme nav nekur ārpus pašiem cilvēkiem; un gadu simtu uzslāņotiem iespaidojumiem, tāpat kā aktuāliem aizguvumiem, nav ne valodas, ne stila ziņā centrālas nozīmes. Bet ja dažreiz tā liekas, tad jāklūst ļoti kritiskiem.

3. IZTEIKSMES NORISES

a. Ja izteiksmes ziņā teorētiski mēģina saskatīt kādu noteiktu, formāli neizmainīgu pieturas punktu, tad allaž jānonāk diezgan kļūmīgā nenoteiktībā, jo katrs tāds stiliski nemainīgi domāts stāvoklis ikreizējās teikšanas ziņā acumirkli pārvēršas veselā funkcionālā norisē, kur vispirms pati norises mērķtiecība aptverama, lai teikto saprastu substantīvi norobežojamā ziņā. Pašu mākslu un stilu visparasti domājam lietvārdos un tā arī rakstniecību sacerējumu ziņā: nevis kā sacerošo izteikšanos, bet kā norises iznākumu gatavā darba nozīmē. Tādēļ arī parastie otrādie slēdzieni, ka nepietiekošā vaj neizvedīgā iznākumā nav arī pašas prasmes vaj mākslas. Tā arī pretēji, ka mākslas darbs kā konkrētais izvedums nav arī vairs pats izteiksmes realizēšanās darbs, bet iznākums kā lietišķais objekts, kas domājams kā jūtekliski uztveramais konkrētais veids, lieta, vaj pat tikai kā materiāls priekšmets. Tāpat domājam rakstniecības darbus vispār, dzejoļus, stāstus un veselus tādus sacerējumus, ko lasām pat pat dienām un ilgāk, tātad, arī tehniski uztverot veselās norises ziņā, bet autora darbu lasot kā substantīvi domātu grāmatu. Bet vaj tikpat statistiski neliekas arī lasāmie vārdi, vienlīdz kā 'rakstītais vārds', ko pavisam jūtekliski grāmatā var redzēt, tomēr nebūdamis tikai zināma veida rakstu zīmes; tā arī runātais vārds, tomēr uztveres mērķtiecības dēļ nebūtamis tikai dzirdamās skaņas. Nav brīnums, ka tas lielā mērā iespaidojis arī teoriju, nevien runājot par vārda mākslu, bet zināmos agrākos uzskatos pašu rakstu mēģinot saprast pa daļai kā fizisku, padalāi kā garīgu esamību, vaj citā ziņā stiliskās norises kompleksu abstrahējot vienīgi kā zīmi vaj apzīmējumu domātam objektam. Var iedomāties, kāds teorētisks iznākums var būt, ja stilisko nozīmi sāk uzskatīt tikai jūteklisku un tikai tīri estētiski baudāmu un tāpat dzirdamo vaj redzamo veidu izdalīti domājot kā neatkarīgu vaj pašvērtīgu objektu, vaj arī tikai kā formālo zīmi, secen pašam teicējam un teikšanas būtiskajai vajadzībai. Šinī ziņā arī pats ikdienišķākais vārds teorētiski izrādījies viscietākais rieksts, ne reti iznākumā paturot tukšu čaulu un neatrodot kodolu, vaj arī ieliekot kodolu pēc vēlamības un pazaudējot paša rieksta nozīmi.

Ikdieniški tik parastie un saprotamie vārdi arī savā nozīmē tiek domāti, runāti, rakstīti un arī stiliski lietoti kā pašsaprotami, tomēr analītiski var kļūt vesela problēma — paši savā būtībā nesaprotami. Parasti saka, ka vārdnicā ir vārdi, arī saskaitot tik un tik daudz vārdus, lai gan redzot tikai apzīmējošās rakstu zīmes. Raksturojoši saka, ka izrunājot dažreiz svaids ar vārdiem, runā arī tukšus vārdus, vaj citādi vārdus arī īpaši meklē, pazaudē un atrod. Tāpat meklē arī īsto vārdu, lai domātā nozīmē būtu īstā vietā, un ja nav attiecīgi teikts, tad ir neatbilstošs, nevietā, vaj aktuālam: attiecinājumam nenozīmīgs, neko neizsakot. Turklāt dažādu iemeslu dēļ ir neteikti un neizrunāti vārdi, kurus tomēr var izrunāt, tāpat nerakstīti vārdi, kurus var uzrakstīt. Ja tā, kas šādā dažādā ziņā ir pats vārds? Te parādās formālais šķērslis bez aktuālās izrunas un redzamām zīmēm saprast vārdu izteiksmes ziņā kā stila galveno faktoru.

Acīm redzot, vispirms jāatbrīvojas no priekšstatiem, ka vārds par sevi būtu kas statisks, jūtekliski tveramā veidā uzrakstāms vaj izrunājams kā konkrēta esamība, nevis teikšanas ziņā izvedamās nozīmes īpašs akts. Taisni ar izrunas izveidu panākamā norise ir tā, kas slēpj izteiksmes iespējas, ar runāto vārdu saistāmo nozīmību, nevis skaņu vaj skaņu kompleks par sevi. Vārdu sadzirdot tikai šādā ziņā, atbilstošās nozīmes uztvere izpaliek, kā tas ir arī ar zināmiem, tomēr neskaidri teiktiem vārdiem, kādus sadzird, bet pārprot vaj nesaprot. Vaj arī citādi, kad ar zināmu izveduma norisi vēl nesaistās nozīmība, kā tas ir ar svešas valodas vārdiem, kāmēr tos nesaprot. Tās ir labi zināmas sakarības, arī tajā ziņā, kad dažādu iemeslu dēļ neseko vaj nespēj sekot vārdu savstarpējiem attiecinājumiem, dzirdot un saprotot vārdus, bet ne izvedumu teikuma nozīmē. Ja parasti tik viegli un pašsaprotami raksta un izrunā 'vārdus', tad tikpat viegli arī saskatīt, ka īstenībā nemaz nav tāda substantīva objekta, tanī vietā parādoties visdažādākām komplicētām izteikšanās norisēm.

Analītiskā aina tad galveno vilcienos izrādās šāda: izteiksmē vārds kļūst funkcionāla norise, vienlīdz ar izveduma ārēji sajūtamām izmaiņām akcentu, locījumu vaj dažādas izrunas ziņā, bet atbilstoši tieši ikreizēji domāto nozīmju attiecinājumam — uzsveruma, teikšanas secenības un dažādu citu kompleksu ziņā. Stiliski taisni kompleksu nozīmju ziņā izvedums kļūst svarīgs, liekot vārdam funkcionēt nevien par sevi nodibinātu jēgumu ziņā, bet arī savstarpības nozīmēs. Kādas iespējas ar to atklājās, to var norādīt pat visparastākie nozīmju saattiecinājumi, kur jēdzienu ziņā pavisam norobežoti un taisni savā īpašā nozīmē uzsvērti vārdi var tomēr zināmās sakarībās tiktāl tuvoties, ka uzsverami kopnozīmīgi. Redzēt, skatīt, vērot ir dažādi uztvērumi, nākot no

dažādu vārdu saknēm, bet pāri atsevišķām nozīmēm skatīšana var tuvojties kā redzēšana, redzēšana kā vērošana, ja īpaši skatot vēro un redz. Bet turpat attiecinājumi var attālināties līdz neattiecībām, nozīmju neatbildumiem, un savukārt tuvojties arī citādām nozīmēm, piemēram: redzēšanas noliegumā neredzīgais ir aklis, nevien ka neskatās un tādēļ neredz, vaj skatoties nav vērīgs, lai ko īpaši redzētu. Blakus nozīmju saattiecinājumiem un nošķirumiem ir arī pretējās iespējas, ka no viena un tā paša vārda var izdalīties dažādas nozīmes — ar iespēju pat vārda nemainīgā izveidā izteikt pavisam dažādus jēgumus, pie tam vārdam nezaudējot savu pamatnozīmi. Tā “teikt” var nozīmēt “slavēt”, vaj teikt nolieguma ziņā, liegt vaj pavēlēt, un arī teikt “sacīt” nozīmē. Ja tā, kur šajās sakarībās sākas un beidzas statiski domātais vārds, ja savā nozīmē pat noteikts un parasts spēj stiliski izteikt visdažādākās kopsakarības, vaj tanī pašā laikā arī koncentrēties tikai uz atsevišķu vaj daļēju nozīmi.

b. Īpašas nozīmes izteicamas arī ārpus valodas, tātad secen vārdu jēgumos domājamām robežām. Kas iepretī vārdiem ir tikai tehniski atsevišķi palīglīdzekļi, var sevī izvērsties patstāvīgas izteiksmes ziņā ar nevalodiskām koncepcijām, šādās nozīmēs dažādi līdzot un arī iespaidojot valodisko izteiksmi. Vispirms te jāpaskatās atpakaļ rakstu zīmēs kā tādās, kas pašas par sevi nav vienīgi valodai attiecinātās burtu zīmes.

Ko raksta un lasa kā burtus, tās ir grafiskas zīmes izrunājamā vārda skaņām, šinī ziņā tehniski attiecināts līdzeklis balsīguma uzrādīšanai. Bet nosacītās attiecībās un jau paša attiecinājuma ziņā var sākties novirzes. To norāda jau tas, ka burtiski pareizā, bet svešā izrunā teiktais, vaj svešiem burtiem rakstītais vārds ne ikreiz tūlīt saprotami uztverams, prasot vispirms nodibināt skaņu un grafiskā izveida attiecību, tāpat vārda skaņu domājamo atbildumu nozīmei. Bet varbūt visuzskatāmāki pats “raksts” var paskaidrot ko vairāk, īpaši ar nosacītās attiecības atraisīšanos no vārda un skaņām. Tas var redzami notikt jau ar parasto burtu rakstu un tieši pašu burtu ziņā, jo burta zīmei var piedot arī citādu nozīmi, secen skaņai un vārdam, vaj arī ārpus valodiskās nozīmes. Nav nemaz jāmin, ka katra burta zīme var nozīmēt arī skaitli, skaitu vaj skaitāmo vietu, kas ne ikreiz vairs prasa līdzī domāt apzīmējošo vārdu un var prasīt arī īpašu attiecinājumu vārdiskam apzīmējumam. Bet šāda burtu atraisība var sākties arī citādi, pie tam pašu rakstāmo vārdu ziņā, kad dažādā akronīmu rakstībā arī atsevišķs iniciālis var norādīt nevien burtu, bet līdzī arī attiecinājumu domātam vārdam, tomēr nesedzot izrunājamo skaņu izveidu, paliekot tikai norādījuma zīme vārdam. Tāpat iespēja iniciāļus

saistīt kompleksos, savilkt kopā kā formālus apzīmējumus vaj veselus teicienus, šādā ziņā akronīmiem pārvēršoties tīri tehniski lietojamos iniciāļu vārdos: domātam objektam attiecinātās raksta zīmēs, bet burtu skaņu ziņā bez reducēto 'vārdu' nozīmes. Vēl soli tālāk ir zīmes, kas pašas par sevi nav vairs domājamas vārdiski, kaut apzīmētas ar piedotiem vārdiem, kādas ir teikumu pieturas zīmes kā attiecību jēgumi, tāpat zināmās matemātiskās zīmes un arī tīri grafiskie satiksmes norādījumi. Visu to var apzīmēt arī vārdos, bet pašiem par sevi zīmētiem izveidiem, pat kā jēdzieniski saprotamiem kompleksiem, nav vairs vārdiski un valodiski izteiktas nozīmes. No tā tālāk vienā pusē nodalas abstrahētu sakarību ideogramas, kā tas arī mūsu etnografiskā rakstā, kur zīmēto var gan konkrēti iztulkot atsevišķos priekšstatos, viņnoto līniju ūdens nozīmē, vaj arī grafisko izveidu saprast simboliski un alegoriski, tomēr paša zīmējuma izvedumam vairs nestāvot tiešā attiecībā ar vārdiski domājamām nozīmēm. Savukārt šādi ideju raksti var apzīmēt nevien abstrakti domājamas sakarības un kļūt par zīmēm tikai apjaustām nozīmībām (svēts: svētuma zīme), bet kalpot arī īpašu veidu attiecinājumiem, kas savukārt pieļauj krustu domāt ne tikai kā konkrēto krustu, vaj āboli tikai kā pašu āboli, bet vispār apaļuma iezīmīgā veida dēļ apzīmēt visai dažādos "aboļus". Atšķirīgi ideogramām parādās tieši priekšmetīgu attēlu piktogramas, vairāk vaj mazāk schēmatiski attēlu raksti, kur grafiskais izveids nav vien attiecināts, bet tieši apzīmē pašu domāto objektu — vārda vietā, un secen arī valodiskām nozīmēm stājoties zīmējumam. Tam var gan papildus valodas jēgumus attiecināt, zīmētos attēlus saistot ar vārdisko teikšanu un tehniski arī ar vārda vaj vārda zilbju rakstību, bet stiliskām norisēm nodaloties. Šo atšķirību dēļ pašu priekšmetu apzīmējošais raksts savukārt var pāriet pilnīgi patstāvīgā zīmējumā, šādā atraisībā grafiskam izvedumam vairs nefunkcionējot kā zīmei, bet tieši kā paša objekta atveidam. Ar to stiliski esam jau attēlojošo mākslu robežās, ar tādu pašu konsekvenci secen valodai, kā tas ir arī žestos un dažādos citos izteiksmes līdzekļos bez vārdiem.

c. Ja grafiskos līdzekļus atskaita nost, pāri paliek izrunājamais skaņu izveids. Bet arī balsīgums par sevi ir tikai vārda izrunas līdzeklis, pie tam izvedams visai dažādi, vaj arī paliekot neizvests. Runātais vārds nav vienīgi skaņu komplekss, bet teikšanas mērķtiecības un runas norises ziņā zināma struktūra, attiecību, secenības un vairāku citu balsīgo elementu kopsakarība. Daudz redzamāki nekā atsevišķo burtu lasīšanā, viss tas pārvēršas straujā saistītā norisē, kur taisni pašas norises ziņā skaņu izveids nedrīkst sadalīties un vārdu attiecības izjukt, lai izruna nekļūtu

nesaprotama vaj stiliski neizteicoša. Tas ir līdzīgi, kā artikulācijai pārāk saplūstot, kad skaņu izveids paliek nenosakāms, vaj arī citādu balss atsevišķu uzsvērumu dēļ kļūst aizsegts, kaut piemēram kļiedzienā, kad izkļiegtā vārda izveids nevien var kļūt nesadzirdams, bet arī visam sakaram ar vārda nozīmi pārtraucoties pašas kļiegšanas emocionālā ziņā. Ar to vārdiskās un valodiskās norises var pārsvieties pašas balss reaktīvā vaj citādi tiešā aktā, ne reti arī izdaloties pašnozīmīgi. Bet arī nonākot dziedāšanas un balss locīšanas izmainīgajās robežās, vārdu izruna var pāriet bezvārdu vaj neizsacītu vārdu gaviļēšanā un lallināšanā. Balsīgums dziesmai un runai ir kopējs faktors, bet dziedāšana nav vairs runāšana.

Blakus tam pavisam vienkārši un ikdienišķi vārdus runā nevien balsī un čukstoši, bet arī bez balss, vienīgi domāti teicot. Var arī skaļi un uzsvērti gribēt teikt, tomēr neizsacīt, neizrunāt, klusēt. Tas ir runas pats centrālais akts, izteikšanas potenciālā iespēja — 'domātā vārda' un balsīgā izveduma asās robežās. Teorētiski tas ir grūtākais jautājums: ko šādā potencē vārds par sevi nozīmē, ja ir iespējams teikt, bet uztverami neizteic, vārdam pastāvot, bet skaņu izveidam nereālizējoties, vaj pat domājami vēl nesaistoties ar balsīgumu? Te arī analitiskais jautājums: kas vārds pats sevī ir pirms balsīgā izveduma, un kas paliek pāri, ja balsīgais izveids nereālizējas. Varētu likties, ka pāri paliek artikulācijas ziņā domājamais jeb izrunai zināmais izveids, parastā izruna. Bet kas to valodiski nosaka, vienlīdz vārda norises un nozīmīgas izteikšanas ziņā vispār, jo nevien runājam, bet zināmās nozīmēs aktuāli domājam teicamo, pirms vēl ko varētu teikt, vaj vārdu atbilstošā nozīmē rast, tā tad, domājot arī pirms vārdiem pašas nozīmēs kā tādās.

d. Neizrunātais vārds ir domājamais vārds, šinī ziņā izrunas potencei dažādās pakāpēs rodoties kā balsīgam izveidam, lai vārds būtu izsakāms jau pirms izrunāšanas. Bet tāpat nozīmībai rodoties dažādās domāšanas pakāpēs, lai vārds būtu nosakāms apzinātā nozīmē. Domāšana ir apziņas organizējošā spēja, sniedzoties dziļumos, kur vēl nevar runāt par vārdiem, bet kārtojoši, attiecinoši un nosakoši nodibinot vārdiski izteicamās nozīmes, tāpat atbilstoši tam noteicot balsīgo norisi. Šādas sakarības parādās arī balss impulsīvās reakcijās, piemēram, pārsteiguma vaj bailu izsaucienos. Bet 'vārdi' tiek apzināti saistīti ar zināmām, vaj nodibināmām nozīmēm un tāpat izrunas izveidu, kādēļ arī katru neattiecību, kļūmi vaj izrunas kļūdišanos apzināti izlabojot ar pareizo nozīmi un norisi. Tāpat apzināti meklējot jaunvārdu atbildumus tālāku atvasinājumu un salikteņu ziņā, izņemot tīri

technisku apzīmējumu gadījumos, bet arī šādā ziņā saistot apzīmējumu ar nosacīto nozīmi. Līdzīgi tas notiek zināmo vārdu nozīmes un balsīgās izrunas parastajā atkārtotā, bet aizsniedzot arī zuduma robežu, kā tas notiek ar attiecīga vārda aizmiršanu, domājamo nozīmi zinot, bet izpaliekot apzinātam attiecinājumam ar potenciālo izrunu, kādā ziņā aktuāli jeb arī ilgākā laikā nevar izteicamo vārdu atcerēties. Vaj arī otrādi, kad meklējot starp vairākam nozīmēm nevar atrast aktuālam gadījumam nozīmīgāko vārdu, kas tieši izteiktu domāto nozīmību. Bailes nav tas pats, kas baiļošanās, tāpat baiļošanās nav bišanās, vaj bišanās bijība, un bīstamība var pastāvēt arī bez visa tā, bez bailēm, baiļošanās, bišanās un bijības. Bet pāri visam tam ir arī robeža, kur īpašām vaj tikai apjaustām nozīmēm vēl atbilstoša vārda nav, teikšanas ziņā nepastāvot izveduma iespējām, kādas vienīgi rodamas un stiliski radoši panākamas.

Šādas sakarības pavisam uzskatāmi parādās tieši arī ikdieniskā pieredzē. Jāpaklausās tikai kā nozīmju kritiskās robežas mēdz raksturot. Vārdi visai dažādi var 'pietrūkt', bet ja tikai 'aizmirstas', nevarot pat zināmu un parastu vārdu dažreiz atcerēties, tad tomēr savā nozīmē vārds var būt 'prātā', nevarot vienīgi 'atminēties' un patreiz pateikt. Tas nav tā, ka zināms vārds kā neaktuāls tikai 'iziet no prāta' jeb 'neienāk prātā', bet nenākot prātā taisni vajadzības gadījumā 'izejot no galvas' arī 'izkrīt', 'pazūd' vaj 'aizšaujas'. Tad arī vajadzīgi šādu vārdu tieši meklēt, 'min', 'minas', kamēr atceroties atminas, nākot atkal prātā un 'paturot', vaj 'paliekot' prātā, būdams arī pēc vajadzības viegli atkārtojams. Kas notiek ar 'vārdu', tas pietiekoši saskatāms: pārtraukums rodas nevis vispārējas neiespējas dēļ saistīt zināmu nozīmi ar vārda izrunu, bet iestājas aktuālā traucējuma dēļ domāto nozīmi attiecināt balsīgi izvedamam apzīmējumam. Tieši izveduma ziņā vārds pat var būt 'pašā mēles galā', tomēr teicējam 'neatgādājoties' izteikšanai. Pretēji tam, vārdi arī pavisam nevajadzīgi var nākt prātā un līdzīgi šaudīgām domām mērķtiecībai neatbilstoši 'iešauties galvā', vaj iedomāti pat uzmākties līdz negribētai izrunai. Tas norāda, ka arī bez apzinātas iestājas un pretēji piemiršanai, balsīgais izvedums var noritēt dažādu blakus iespaidojumu dēļ, secen un neapzināti vārda nozīmei. Šinī ziņā galējā robeža parādās vaj nu pilnīgi neapzinīgi vārdus izrunājot, 'nesejojot' nozīmei, vaj arī beznozīmīgi izrunājot, kā tas ir ar svešiem vārdiem, kuru balsīgumu var arī viegli atkārtot par sevi, bez svešās nozīmes zināšanas vaj saprastas attiecināšanas. Tomēr tādā gadījumā izvedumam arī paturot vairs tikai formālu veidu.

Pretēji šādiem vārdu lietošanas robežgadījumiem ar dažādiem pietrūkumiem nozīmēs, vaj balsīgā izveduma saistības, parastā

teikšana un tāpat vārdu rašanas un radošās norises uzrāda taisni šādas saistības sasniegšanu, pat tik koncentrēti, ka izrunājama skaņu izveids šķiet tāpatnīgs vārda domājamai nozīmei. Bet kas analītiski izdalās kā divējādas funkcijas un praktiski liekas atbilstošas līdz tāpatnībai, tas teorētiski izrādās pats grūtais jautājums: kā vispār iespējama atbilstoša attiecība starp domājamo nozīmi un balsīgi runājamo izvedumu. Bet ja šādas funkcionālas saistības izteiksmē pastāv, kas tad pats par sevi ir šis atbildums?

e. Teorētiskā puse kļūst vēl daudz grūtāka, jo izrādās, ka nav panākama kāda viena vispārēja atbilde, tanī vietā izteiksmes norisēm darbojoties dažādās ievirzēs, dažādos veidos un dažādās mērķtiecības ziņā, tāpat atšķirīgos izteiksmes līdzekļos. Tas atšķirīgi parādās vārdu došanā parasti apzīmējošā nolūkā, pavisam citādi jaunvārdu rašanā tādiem jēdzieniem, kam nošķirīga vārda vēl nav. Atšķirīgi arī jēguma novirzēm tā paša vārda tālākos atvasinājumos, vēl savādāk īpašos izteikslīdzekļos: to pašu vārdu izraisot citādi uzsveramām nozīmēm. Atšķiroties arī vārdu nozīmju attiecinājumiem aktuālā teicienā vaj teikuma izveidā, un nozīmju saatiecinājumos savstarpēji pašu vārdu ziņā — līdz pat salikteņiem un atsevišķu jēgumu saplūdumiem jaunos jēdzienos. Šinī ziņā nedarbojas viens vien izvedums vaj paņēmieni, ne arī viens princips, bet dažādi panākamās iespējas vajadzīgās nozīmības izteikšanai. Līdz ar to atsevišķo nozīmju attiecības, izmaiņas dažādu objektu attiecinājumos un kompleksās sakarības, izteiksmes ziņā var parādīties visai nodalītos, atšķirīgi domājamos un balsīgi maināmos izvedumos. Vienīgi, kas teorētiski ieskatāmi kā vispārēji pieturas punkti, tie domāšanas ziņā ir atšķiramo nozīmju un sakarību izdalījumi — balsīgā izveida ziņā rodot atbilstoši norādošu 'vārdu'.

Tas pašā pamatā ir nozīmības aptvērums, kas starp uztveres daudzējādiem iespaidiem ļauj izdalīt un konceptīvi nodibināt izteicamās pazīmes: vienlīdz pašu iespaidu, īpašas vajadzības, vaj zināmas mērķtiecības dēļ, šinī ziņā ar iespēju attiecīgi orientēties. Otrā ziņā tāpat izdalīt īpašas balsīgas norises, kas ļauj atšķirt un atkārtojami nodibināt izrunas secenību attiecīgi vārdu domājamām nozīmēm. Te arī slēpjas atbilduma iespējas starp aptveres konceptīvo norisi un izteikšanas secenības norisi: izvedot īpašo 'teikšanu'.

Kāda tam sakarība ar stila aktiem vispār, to norāda sekošais. Aptvērumu mērķtiecība noteic visas tālākās iespējas nonākt līdz atsevišķu nozīmju jēgumiem un par sevi norobežojamiem jēdzieniem, bez kā nav rodami vārdi. Ja līdz šādiem apzināti

nozīmīgiem izvedumiem domāšana nenonāk, tad vienlīdz uztveres un tāpat izteikšanas iespējas konceptīvi netiek panāktas, vaj paliek viselementārākās pakāpēs: sajūtās, nojautās, apjauzumos, ko mēdz saukt arī par bezvārdu domāšanu. Līdzīgi izpaužoties motoriskās, kustību un ķermeņa organiskās reakcijās, vaj bezvārdu balsīgumā. Tādās reaktīvās iestājās un arī aktuālos izvedumos, (kā piem. bailēs, baiļu sastingumā, apklusumā) vaj arī satraukumā un bēgšanā, norises var būt pilnīgi nesaistītas ar vārdisko nozīmi 'bēgt', pēkšņa satraukuma bailēs vispirms orientējoties instinktīvi vaj impulsīvi, pirms vēl rodas apzinātas situācijas, rīcības vajadzības vaj iemeslu apjēgumi: tikpat impulsīvi notiekot arī baiļu kļiedzienam vaj apklusumam. Kas še svarīgi saskatīt, tas ir neapzinātās aptveres un norises ziņā neapzinātās secenības saplūdums. Bet pretēji tam dažādās pakāpēs var notikt arī abu funkciju apzināta izdalīšanās, apzināti attiecināts atšķirums starp apjausto nozīmi un vajadzīgo izvedumu kā tādu. Dzirdot īpašu skaņu, var pat vārdiski domāt kā vispārēju 'skaņu', tomēr neievērojot sevišķo raksturību un norises secību. Bet var arī izdaloši aptvērt tieši 'šādas' raksturības nozīmē un atšķirībā no pārējām sakarībām rast izteikumu tiešā atbildumā 'tās' skaņas tiešās norises secenībai, kā tas redzami parādās skaņu atdarinājumos. Tiklīdz secenības balsīgie atkārtojumi sāk nozīmēt nevien atdarināto skaņu kā tādu, bet izteiksmes atbildumu īpašai skaņai, atdarinājums var pārvērsties arī īpašās skaņas vārdā, līdz ar norobežota jēdziens nozīmi tieši pašai skaņai. Kas te redzami parādās, tā ir ciešā atbilduma iespēja starp aptvērumā domājamo nozīmi (īpašās skaņas koncepciju) un balsīgā izveduma secenību, attiecinātā vārda izveidu. Bet tikpat redzami iezīmējas arī otrādā pretpuse, nevis vārdu, bet aptvērumu neiespējas dēļ. Ja rodas traucējumi aptverē, vaj šķēršļi domāšanas mērķtiecībā, zūd arī iespējas panākt izteikumus, kā tas raksturīgi saskatāms domu izklaidībā un vienlīdz sastrēgumos. Tam ir zīmīgi raksturojumi, ka domas bezmērķīgi 'kļīst', vai spējos emocionālos satraukumos 'šaudās', 'nezinot ko teikt', 'nespējot domāt', nenoteikti 'visādām domām nākot', zūdot iespējai atbilstoši ko izteikt vaj panākt aktuālus aptvērumus: 'paliekot bez vārdiem'. Mērķtiecības desorganizējumi slēpjas aptvēruma neiespējās, no kā atkarīga arī izteiksme, nevis otrādi. Zināmus ierastus vārdus var gan runāt, bet izpaliekot nozīmībai. Tāpat dažādo izteiksmes līdzekļu schēmas var gan lietot kā formālus paņēmienus, bet neatbilstoši aptvērumam tie ir tikai paņēmieni.

4. IZTEIKSMES LĪDZEKĻI

Iepriekšējā analīze ļāva ieskatīties izteiksmes realizēšanās galvenās norisēs un posmos. Bet cik uztvēruma atkāribā no teikšanas mērķniecības un teicēja iestājas ziņā var būt daudzējāds, tik daudzveidīgi parādās arī izvedumi un dažādās novirzes. Šinī ziņā mēdz runāt par izteiksmes līdzekļiem, vaj nu kā izteiksmi sekmējošiem palīglīdzekļiem, jeb arī tikai pielietojamiem un tādēļ nosakošiem stila līdzekļiem, pēdējā gadījumā domājot formāli vaj stila tehnikas ziņā. Tomēr īstenībā sakarības neizrādas tik vienkāršas un virspusējas, kā to iezīmē jau tas, ka līdzekļi nav izvēlami par sevi: lai būtu atbildumā izteicamai nozīmei, izteiksme prasa atbilstošus līdzekļus ikreizēji domātā nozīmē, ne otrādi.

Bet arī tādā ziņā izteiksmes līdzekļi parasti saprasti kā artistiski paņēmieni, galvenām kārtām kā rētoriskam vaj poētiskam stilam pielietojami veidi. Ne pašas teikšanas mērķniecībai kā tādai, lai atbilstoši ko izteiktu, bet teicēja nolūkam un vēlamam iespaidam, kam tad kalpo īpašie uzsvērumi, stila figūras un tropas kā nolūkotam efektam vajadzīgi nozīmes 'pagriezieni'. Analītiski skatoties, vienlīdz rētoriskais un tīri poētiski līdz artistiskiem augstumiem kultivētais stils tomēr ir nomaļa parādība. Īpaši attiecībā pret visām tām iespējām, kas nodibinājušās valodā kā tādā un jau kā ļoti sākotnēji izteiksmes veidi. Tie ik solī parādās taisni visvienkāršākos ikdienas izteicienos: neprasot formāli īpaši izdalītus 'līdzekļus', ne ar tādiem tīši ko teicot, tomēr atbilstoši domātam panākot vajadzīgo nozīmes asumu un šinī ziņā arī iespaidu.

Kas savā pamatā izteiksmes līdzekļi ir, to varbūt vislabāk var saskatīt, kad teicot sajūt nepieciešamību pateikt tā, lai tas atbilstu ikreizēji domātās vaj gribētās nozīmes nosacīšanai. Te arī atklājas, ka ne ikreiz tiešais vārds ir tas, ar ko gribēto nozīmi formāli vaj visos gadījumos vienlīdz var pateikt. Aiz tā tad nāk visdažādākie veidi kā to īpašā izteiksmes paņēmienā panākt. Bet tam ir arī otra puse: ne viss ir izteicams arī citādā novirzē, nekā īpašā aptvērumā vārda tiešais jēgums par sevi noteic. Te arī visu atsevišķo izteiksmes līdzekļu robežas: kas nav īpašā nozīmē kam citam līdzīgs, to nevar izteikt salīdzinājumā, kas domāts teikt jēguma tiešā nozīmē, to nesaka metonīmiski, un tāpat pašam objektam klātesot atkrīt teikšana zīmēs, vaj cita objekta veidā kā simbolā. Tam pretī īpašas nozīmes, vienīgi kā domājamas koncepcijas, var izteikt tikai simboliski vaj līdzīgā veidā.

a. Uztvere elementāri dibinās maņās, kas jau orgāniski nozīmē iespaidu izlasi — orientēšanos atsevišķu jūteklju ziņā. Lai cik

kompleksi neiznāktu uztvērumi, meņu iespaidiem vispirms jāattiecinās — līdz kāmēr var nodibināties attiecība lietu un parādību ziņā domājamām pazīmēm. Tā saucamie konkrētie redzes, dzirdes, taustes un citi maņu un izjūtu priekšstati (kā objektīvi attiecināmi apjēgumi), ļauj tieši šīnī ziņā saskatīt arī pašus elementārākos izteiksmes gājienu, proti, ka lietas un parādības nevien uztver pēc atsevišķiem iespaidiem un izjūtām, bet apjēdz pēc atsevišķo pazīmju sakarības, pēc kā tad atmin, pazīst, zin un attiecīgi tam domā. Bet izteiksmes ziņā parādās arī kāda otra iezīmība: aktuālāobjekta kopraksturīma, ko uzsver kā galveno nosakot ikreiz domātā sakarā. Šīnī ziņā uztverē dzirdamā skaņa var būt visdažādākā, nevien skanēt, bet dūcoši skanot dūkt, vaj dārdoši dārdēt: redzami arī pašiem atšķirīgajiem vārdiem uzrādot stilisko atkarību uzsvērtai īpašai pazīmei kā galvenai un noteicošai. Tam ir tālejošas konsēkvences līdz pat vissarežģītākiem izteiksmes līdzekļiem, bet vairākām noteicošām ievirzēm parādotes jau elementārā ziņā.

Atsevišķa pazīme nosaka jēgumus, kas daudz aptverošaki par atsevišķo uzsvērto iezīmību. Iepretī vispārīnāti domājamām norisēm kā tādām, piem. uzsvērtas kustības norise — 'kust', 'kustas', arī ir jau sevišķs izdalījums, bet ja 'grozās', tad gan arī kust, tomēr pavisam īpašā ziņā, un ja 'virpuļo', tad kustība pat neliekas vairs ne grozišanās, ne vienkārša kustēšana, iepriekšējiem uzsvērumiem nodziestot. Bet pretēji tam arī izdalītām nozīmēm nevien var skanēt līdzī pakļautās nozīmes, bet atsevišķu jēgumu ziņā tiešāk vaj netiešāk attiecināties uzsvērtā līdznozīmībā, ļaujot vārdus saprast sinonīmi: spirts, mundrs, žirkts, mozs, nīprs, sprausns to pietiekoši parāda. Tas ir otrādi, nekā gandrīz pretstādoši izdaloties 'iet', 'skriet' vaj 'auļot' nozīmēm. Bet arī no tā paša vārda saknes, no pamatnozīmes vaj tālākiem atvasinājumiem izdalās īpašas nozīmes, kas var norobežoties pat atsevišķos jēdzienos. Tāpat vispārējās norises ziņā 'dārdēt' nozīme var nosacīties patreizējā norisē kad 'dārd' un aktuālā uzsvērumā īpašo skaņu ziņā kad 'dārdē', savukārt substantīvā nozīmē kā dārds, dārdējums, dārdoņa, vaj dzirdāmā iespaida nozīmē. Tā arī 'rēkt': rēkā: rēka un pats rēcējs, kas rēko, pavisam dzirdami uzsverot balss raksturīgo iezīmi, arī izrunājamā vārdam viscaur paliekot galvenās iezīmības robežās, bet izteiksmei aizejot dažādās ievirzēs un atsevišķi domājamās attiecinājumos. Tādēļ arī līdzī domājami uztvērumi var līdzī ietvērt nevien plašākas, bet arī visai atšķirīgas sakarības. Šīnī ziņā atsevišķas nozīmes un sevišķi raksturojumu ziņā vispārīnāti jēgumi var attiecināties dažādām lietām, bet citādā uztvērumā šādām iespējām arī zūd. Pērkons un zibens pamatā ir pavisam atšķirīgi aptvērumi, citādi arī parādās un

notiek — skaņu ziņā pārkonam rūcot, nākot ar tumšiem mākoņiem, raksturojumā parādoties bargam, kāmēr zibens zibeņo un šini ziņā laistās, šķīļas, cērtas, šaudās, drāžas, krustojas: norises ir dažādas, dalīti ir pārkons un zibens — ja arī 'kur pārkons, tur zibens'. Bet vienlīdz saka, ka nevien zibens 'iesper', trāpa, sit, skalda, sasper pat vecus lielus, varen milzu ozolus, bet tāpat perkons iesper, nosit. Kas stiliski notiek, viegli saskatāms: dažādu skatījumu ziņā aptvērums atsevišķās pazīmes var kļūt par aptverošāka vaj arī norobežotāka aptvēruma līdznozīmīgām pazīmēm, tāpat kā uzsvērti šķiramus jēgumus izdala.

b. Otrs izteikšanas pamatlīdzeklis slēpjas lietu un parādību izdalāmā un par sevi domājamā aptvēršanā, ejot daudz tālāk un citādā ievirzē nekā uztveres ziņā galveno pazīmju raksturojošā uzsvēršana. Aptvērums arī nozīmē vairāk, nekā latīņu koncepcijas jēdziens (kops)atvērums ziņā. Tas, ko saucam par aptvērumu, lietu vaj norises īpašās nozīmības apjēgu, norāda kādu kritisku elementu, ar ko atsevišķos jēgumus vispār panāk: šim elementam darbojoties pat otrādi, nekā uztvērtā kompleksa iezīmēšana ar kādu galveno pazīmi. Kritiskais elements te ir visa pazīmju sastāva norobežošana atbilstoši objekta aptverei visumā. Tātad, ne vairs pēc uztveres galvenā iespaيدا, kam pakļauj parējās iezīmības līdz, bet aptverot pazīmju sakarību objekta kopjēgas ziņā. Tas ir tas, kas ļauj un arī liek objektus domāt kā patstāvīgus, aptvērums atbilstošus un norobežotajās pazīmēs definējamus jēgumus. Ar to novilkta arī stiliski kritiskā robeža, ka dažādo apjēgu saknes arvien nozīmē savu īpašo, radikāli izdalīto jēgu, un konsekvencē divi vārdi nekad nenozīmē tāpatnēji vienu un to pašu.

Iepriekšējā piemērā pārkons un zibens atsevišķā pazīmē vareja raksturoties kā vienāda vaj līdzīga norise, bet pašu jēgumu vārdi savu aptvērumu ziņā ir pavisam īpašas nozīmē. Un kur šīs robežas parādās, tur vienīgi pārkons ir tas, kas arī raksturojumu ziņā par sevi 'nāk', dzirdami tuvojas, uznāk, ducina, dūc, dun, rūc, rib un no savas per/pēr saknes nākdams arī raksturojoši grauj, rājas, baras, bet ne zibeņo, būdams "pārkons". Cik tas svarīgi nevien izteiksmei, bet arī daudzreiz praktiskai teikšanai, to norāda kaut tādas atšķirības, ka soļot un skriet nozīmē gandrīz pretstādījumu — ne reāli, ne jēgumos, ne arī raksturojumos nesakrīt. Un ja arī soļošana noreducējās uz 'iet', tad pārkāpjot jēguma robežu starp iet un skriet, paveras vienīgi netiešo un vispārinošo attiecinājumu iespējas. Tad arī laiks bez soļošanas var 'iet' un 'skriet', tāpat mašīnām vienlīdz ejot un skrejot, bet tikai norādoši kustības ziņā. Tīri tehniski nosakošā konsekvence tam parādas loģiski precizējošās dafinīcijās un zināmu vārdu lietošanā praktiski norobežotā,

vaj pieņēmti nosacītā nozīmē.

Bet kas īsteni zem visa tā pati izdalīšanas iespēja ir, kas ļauj reālā objekta aptvērumu īpaši norobežot, neatkarīgi no aktuālā uztvēruma izmaiņām un pieļaujot pat tīri tehnisku nosacījumu? Pamatā tā ir kategorizēšana, kas secen galveno pazīmju uzsvērumam objektu izdala visu savu pastāvīgo pazīmju kopsakarā, ne vairs kā sastāvu ar aktuālām maiņām, bet kā struktūālu vienību, kas zināmo pastāvīgo pazīmju kopizveidā ļauj lietas un parādības domāt un jēdzieniski norobežoti pazīt kā vispār nosakāmi 'tādas'. Stiliski tas svarīgi tajā ziņā, ka līdztekus ikreizējām atsevišķo pazīmju izmaiņām ļauj objektu domāt un izteikt savā pašnozīmīgā jēgā kā būtiski domājamā nozīmē. Šādos kategorizējumos visas struktūāli saistītās pazīmes ir noteicošas, pat tik tālejoši, ka atkarībā no tā lietas un parādības jēdzieniski vaj nu ir, vaj nav. Stūris bez pretējās stūra malas vairs nav stūris un tāpat robeža bez nodalošā robežojuma nav vairs pati robeža. Turklāt, tik plašus un kopsakarībās komplicētus aptvērumus, kā piemēram nakti un dienu, domājam taisni kā jēgumu pretkategorijas. Kāda tam stiliska nozīme, to var paskaidrot pavisam ikdienišķs ieskats. Diena un nakts nav atsevišķu pazīmju dēļ, ka nakts raksturotos kā tumša un diena gaiša, vaj tamlīdzīgi, jo var iezīmēties arī otrādi, ir tumšas dienas un gaišas naktis. Nav arī tādēļ, ka nakts un diena savās izmaiņās būtu neattiecināmi aptvērumi, gluži pretēji, attiecinājumu ziņā domājam visdažādākās pārejas un atbilstoši īstenībai tādas ar izsakām, kaut rīta un vakara jēgumos: tomēr arī tos norobežojot patstāvīgā nozīmē, ja neizteic vairs norises ziņā kā izmaiņu no nakts uz dienu un otrādi. Kas tad ir noteicožā robeža, ka secen pārejām pašas 'dienas' vairs nav, bet ir nakts un otrādi. Pašās pārejās šādas robežas nav, jo tās līdzīgas kādībām, kad gaismas ziņā nakts var būt arī "kā" diena, tik gaišs kā dienā, dzejā un dzīvē jūsmojot pat bāltās naktis, tomēr kā 'naktis'. Saule ar visu savu nosakošo lomu dienā un aiziešanu naktī te nevar palīdzēt, jo parādās tikai apvārksņu robežas, kad "sākas" jauna diena, un tas ir tāpat, kā ar gaismas pirmo svīdumu: ar rīta blāzmu tikai "nāk" jaunā diena, sākoties rītam, tāpat kā ar saules rietu iestājas vakars, ne nakts, dienai vienīgi "aizejot". Acīm redzot, robeža ir pavisam citāda, nevis ar pāreju norisēm, atsevišķām parādībām, atsevišķu parādību uzsvērumiem, vaj atsevišķām īpašībām, bet kaut kā totāli pašas dienas un nakts nesavienojamās jēgas ziņā. Asā robeža rodas aptvēruma pašnozīmības kategorizējumā, kas vēlāk izrādīsies viens no galveniem izteiksmes līdzekļiem kompleksu objektu izdalīšanai un arī attiecināšanai līdz pat pretstata nozīmēm. Tādā ziņā kategorizē arī labo un ļauno, ne vairs atsevišķu gadījumu dēļ vaj

formāli, bet pāri tam kā būtisko mēru aktuālam gadījumam.

c. Izteiksmes pamatlīdzeklis ir arī nozīmju attiecināšana. Tā nav pašu jēgumu attiecināšana, jo aptvērumi taisni norobežojas savā īpašā nozīmībā. Ko attiecina, tās ir aktuāli par sevi izdalāmās lietu, norisu un parādību atsevišķās iezīmes, parasti kā raksturības, īpašības un tamlīdzīgi, ka diena ir gaiša, sniegs balts, zāle zaļa un pļava zālaina. Bet līdzīgi kā pašu jēgumu rašanās (aptvērumos), arī aktuālo attiecību izteikšanā var parādīties radošs akts, no aktuālās pirmreizības attiecinājumam nevien pārejot atkārtojamā nozīmē, bet arī nodibinoties par zināmas attiecības norobežotu jēdzienu. Gandrīz uzskatami tas parādās prepozīcijās, kur 'virs' un tāpat virspus, augšpus nenozīmē nekādu virsu, augšu, ne arī pusi, bet tīru attiecības jēgu starp objektiem, kas paši var būt visdažādākie un attiecināties arī citādi. Izmaiņām atbilstošā izteiksme te ir gandrīz neierobežota, īpaši, ja blakus faktiski un loģiski domātām attiecībām vēl pieskaita izdomu, iedomu un iztēles attiecinājumus, vaj stilisku paņēmieni ziņā visdažādāk iespējamās netiešās, vaj ts. 'pārnestās' nozīmes.

Šādas iespējas iet pāri loģiskām un praktiskām neiespējamībām, ļaujot attiecināt arī jēdzieniski neattiecināmas pazīmes un neatbilstošus vaj pretrunīgas aptvērumus, ar to panākot pat kāpinātu izteiksmību kādā īpašā blakus nozīmē. Nav koka dzelzs būtiskā un jēdzieniskā ziņā, bet jau bērniem zināms un pašsaprotams ir koka zobens — kas ir praktiskā zobena negācija, bet veida attiecinājumā izmaiņām nolūkam uzsver taisni rotaļīgo nozīmi. 'Turēt acis rokā', lai labāk saskatītu, ir praktiska neiespēja un loģiska nejēdzība, bet izteikums nav arī domāts šādā tiešā ziņā. 'Debess koks' ir nelogisms, loģiski un praktiski neiespējams attiecinājums, tomēr domājama iespēja pāri konkrētā koka priekšstatam debesis, stiliski debesu kokam kļūstot par vienu no kosmoloģiski vizuāliem mīgākiem attiecinājumiem. Pretējību kopattiecinājumi ir nelogiski pašu norobežotc jēgumu ziņā, bet attiecinātā pretstādījumā taisni izteic uzsvērtu pretsaistību, kā tas ar dienu un nakti, prieku un bēdām, baltu un melnu. Sajūt arī rūgti-saldū kā jūteklisku līdzattiecību, un ja briesmīgi labais vaj skaistais ir ekstravagance, tad toties ne tikai dzejā vien un ne īpašību ziņā ir melna saule, melna diena un melna sirdsapziņa.

Tas vien ļauj labāk saskatīt, kādas izteiksmes iespējas attiecinājumiem rodas pat visikdienišķākās lietās, un arī kādas novirzes un neiespējas. Ir upe ne mala, kādā ziņā liekas pavisam pašsaprotami, ka abus jēgumus apvienojot dabūjam upmalu. Bet 'upmala' pati ir stiliski visai izvairīga. Vaj ar to izsaka upes malu

ūdens malas nozīmē, vaj krasta ziņā? Upmalā staigājot var nevien pa upes malu iet, bet visai plašās pļavās lasīt puķes, upmalas līci pļaut sienu un arī paši dzīvot upmales jeb Upmaļu mājās. Ja viss tas nemaz nesaistas ar pašu krastu vien, ne arī ūdens malu, un arī domātā 'mala' vienlīdz pārvēršas par upes un visa krasta — upes krastmalas uzsvērumu, tad, acīm redzot, kopnozīmes izriet ne vairs no īpašo nozīmju salikuma, bet attiecības ziņā: kas arī ļauj abus vārdus saistīt vienā upmalas vārdā, ar iespēju tālāk izteikt dažādos skatījumos un novirzēs, vaj tālākos attiecinājumos un paplašinātās sakarībās kā īpašās blakus nozīmēs. No upes nākot malā 'upmalē', vispirms iznāk ūdens malā, krastmalē, krastā, krastmalā, arī pārredzot, ka visā 'upmalā' ievas zied, jeb arī tikai pašas upes ūdens malā, kā 'krastmalā', visā krastā, bet ne visā upmalā. Bet vajag tik iestāties citādām attiecībām un skatījumam, lai aina pilnīgi pārvērstos: upe palos pārplūst — 'izejot no krastiem', pārvērstoties gandrīz ezerā, 'kā' ezerā, kad palo arī visa 'upmala', ūdens malu pat nesaskatot. Aktuālajai izteiksmei tad meklējot arī pavisam citādi domājamus attiecinājumus, ne kā parasti iznākot 'upmalē' kā upes malā.

Bet nozīmes pat tāpatnēji var attiecināties arī pašas sev. 'Iet' parasti ir tikai jēdzienisks konstatējums zināmai norisei, bet vienkāršais stiliskais atkārtojums 'iet, iet' var izteikt norises īpašās turpināšanās uzsvērumu, un tālāk tikpat elementārā vārda atkārtojumā arī ilgšanas vaj intensitātes nozīmi, vaj balsīgā uzsvērumā arī subjektīvo attieksmi: vienaldzību, pārsteigumu, prieku un tīdz. Jēdzieniski pati 'iet' nozīme nemainās, bet tikai tiktāl, kā mēr 'iešanu' nesāk attiecināt citādi raksturīgām sakarībām, vaj domājot cita vārda līdznozīmēs (iet: kust, skrej). Tiklīdz notiekošo norisi 'iet' uzsver arī tā paša jēguma nākotnējā nozīmē 'ies', visa aina pēkšņi pārvēršas: nošķiroties par sevi nevien paredzamās attiecības nozīmei ('ies' un notiekoši domājamam 'iet'), bet pēdējo taisni aizbīdot vēl tikai nākotnē gaidāmai secenībai, kad aktuālā attiecinājumā izvedoši 'ies-iet'. Tas ir tāpat, ka vēl tikai "ies skriet", ies ko darīt. Ja šādu secenību uzsvēr otrādi, ar pašas norises 'iet', vaj attiecinātu skriet nozīmi, piem. teicienā 'skriet ies', šāds stiliskais izvedums var pārsteigt, jo visa skarība gan paliek nākotnēji domāta, bet pati norise (skriet) uzreiz ir atkal patstāvīgā pozīcijā un nākotneja 'ies' nav vairs secenības uzsvērējs (kā aktuālais iet un skriet: skrej), bet tikai nākotnes norādītājs. Kas notiek, ja arī šo 'ies' nedomā vairs nākotnes, bet nākotnēji pašas izvedamās darbības nozīmē, jēdzieniski tāpat kā aktuālais 'iet'? Atbilde ir otrkārt pārsteidzoša, īpaši, ja abu jēgumu attiecinājums (skriet: ies, tāpat iet: ies) viegli nodibinās par jaunu saliktu jēgumu sacensības nozīmē: skrieties, ieties. Ja

šādi salikteni ar attiecinājumu nodibinās par kopjēgumu, tad izjūt arī pat īpašu vajadzību 'ies' ziņā vēl otreizēji uzsvērt, ka "ies skrieties", 'ies' ieties — ne tik daudz nākotnēji gaidāmā izveduma nozīmē, cik uzsverot pašu sacensības nodomu, līdz ar to domājot kā mērķtiecības attiecinājumu. Šinī ziņā daudzi vārdi skan kā veseli attiecinājumu teikumi, ja tik mazliet analitiskāk ieklausās: skrej-iet, māk-iet, ne-aiz-kust-in-iet. Vaj tāpat kopojumā: nevar pa-kust-ēt-ies, ne-uz-mākt-ies, ne-ie-skrēj-ot-ies, nevar aiz-klaus-īt-ies, var pa-vīrz-īt-ies, pie-pa-ceļ-ot-ies. Tātad, attiecību kopjēgumu vārdiem funkcionējot arī kā sintaksiskām vienībām un vienlīdz nosakot atvasināmā vārda izveidu.

d. Pretēji attiecināšanai (tāpat atšķirīgi kompleksiem saistījumiem un atvasinājumiem) īpašs pamatlīdzeklis parādās izteiksmes vienkāršošanā. Attiecinājumi teikšanu sarežģī, sevišķi gadījumos, kad vienā un tai pašā sintaksiskā gājienā jāuzsver dažādi savstarpējas sakarības, šāda komplicētu kopsakarību izteikšana bieži vien nepieciešama un īpašos gadījumos vēlama, ja vienlīdz jāizteic komplekss un jānošķir arī atsevišķo elementu attiecinājumi, kaut stilu padarot sarežģītu, lasīšanai grūtu un vispār zinātnisko valodu smagu, teoriju pelēku. Tam pretī vienkāršošana stilu atvieglo, kas tomēr nenozīmē, ka sarežģītas attiecības padara mazāk sarežģītas, vienīgi izteicot vienkāršotā veidā, koncentrētāki vaj raksturīgāki, kādēļ īsi un vieglāk uztverami. Aptuveni tas parādās paņēmienos, ko mēdz apzīmēt par stilizāciju, vaj nu daudzējādo novedot līdz tipiskam, komplekso reducējot līdz schēmai, vaj dažādās attieksmes iezīmējot ar kopraksturīgu uzsvērumu. Piemēram teikums: steidzīgā solī viņš aiziedams straujā gaitā devās uz mājām. Arī tas jau ir redzams vienkāršojums, vairākus attiecinājumus vairs īpaši neuzsverot: aiziedams (no: uz, no kurienes: kur), soļojot steidzīgi (kāpēc), strauji ejot (kādēļ), dodoties (kādā nolūkā, vaj iemesla dēļ), uz mājām (kādā isti šī vārda nozīmē). Bet teicienu var vienkāršot vēl vairāk: viņš steigdamies iet uz mājām, jeb vienkārši: steidzas mājā. Vienkāršošana kā elementārs paņemiens vienā ziņā ir aktuāli galveno sakarību izdalīšana no visas pārējās situācijas, neminot zināmam aktam līdzī domājamās lietas, neuzsverot citas norises, iemeslus vaj secenības, tomēr no otras puses raksturojoši vaj citādi uzsvērtu izteikumu liekot domāt attieksmē ar situāciju vispār (steigdamies aiziet mājā). Kas vārdiskā izveduma ziņā ir vienkāršojums, uzsvēruma ziņā raksturojums, kas vienlaicīgi vārdu nozīmes ziņā var būt izteiksmes koncentrējums. Piemēram, kad mērojot vienkārši saka: 'daudz par daudz' — vaj 'daudz par maz', jeb arī 'nu ir par daudz', 'pulka par daudz'. Uzsvērumus

saprotams visas mērijuma situācijas ziņā, bet vārdu nozīme koncentrēta tikai neatbilduma nozīmē mēram, vienīgi, kādā ziņā ir par daudz vaj par maz, pārāk. Tāpat kāpinātā izsauzienā (daudz — daudz!) uzsveras tikai raksturotā attiecība, pirmajam daudz neuzsverot otro 'daudz', bet kā pāri mēram domāto neatbildumu, kas savukārt attiecas uz neminēto, tikai līdzdomāto konkrēto mēru, kādā ziņā raksturojas 'pāri' un 'daudz'. Tāpat šādā nozīmē uzsverot pakāpes attiecību 'pārāk', pārāk daudz, līdzīgi, kā tieši mēra ziņā izdalot kvalificējošo 'pārmērīgo'.

Šādā ziņā daudzējādi domātas sakarības var uzsvērt vienā vārdā. Emocionāli kāpinātā ziņā izsauceieni parasti koncentrējas vienā kādā īpašā nozīmē, bet saprotami visas situācijas apjomā (neiespējami, neiedomājami, tāpat kā pārmērīgi). Bet arī ikdienišķi kopsakarības izteic atsevišķā raksturojumā. Kad dārzā no ābeles atraisīdamies ābols krīt zemē un nokrīt zālē, tad vienkārši 'ābols krīt'. Tomēr stiliski vienkāršoto izteikšanu nosaka īpašie aptvērumi. Āboli var birt, ābele var nobirt, bet ābols nekad nebirst, vienīgi krīt — birst lapas, graudi, 'birst' objektu ziņā neizdalīta daudzskaitlība, kāda ir pati sastāvos neizdalītā biršanas norise. Tā nebirst arī par sevi līstošais ūdens, pat ne daudzās ūdens piles, kas 'pil', ja nav savukārt rasa, kas 'krīt', lai gan var arī 'nobirdināt', ko tomēr nevar izdarīt ar miglu, kurai jānolīst, jāizklīst vaj jāpazūd. Cik šādi zināmas nozīmes koncentrējumi iezīmīgi un spēj vienkāršot kompleksu izteiksmi, to norāda jau tas, ka jāmeklē atbilstoši izteiksmīgais vārds taisni 'tai' nozīmei, ko aktuāli domā izteikt. Šinī ziņā nevar pat paviršības dēļ teikt, ka 'saucot' runā, ja īpašais uzsvērums ir saukšanas ziņā, lai gan citādi arī saucot vārdus vairāk vaj mazāk skaidri izrunā, un izrunājot ar balsi īpašu uzvaru var arī 'saukt'. Tas norāda ko tālāk, ka stiliski kaut kas te grozas pavisam citādā izvedumā, nekā loģiski blakusstādījumi, jēdzienu pārkārtojumi un pretstādījumi. Vienkāršojumu princips nav analītisks, bet kopjošs: atsevišķo attiecinājumu daudzplāksnību izteicot ar aktuālai norisei atbilstošāko raksturojumu. Tādēļ arī ābols vienīgi krīt, kaut vairākiem āboliem seceniski krītot visa ābele nobirtu, un tāpat saukšanas ziņā vienīgi sauc, kaut saucamos vārdus izrunājot, vaj arī tikai 'kļiedzot'. Izteiksmes centrs līdz ar to ir visas parējās sakarības pakļaujošs, atsevišķām attiecībām atbrīvojoties vienīgi analīzes ceļā. Bet pakļaujošie vienkāršojumi allaž mēdz būt vienlīdz izteiksmīgi un aktuāli visvairāk iespaidojoši.

e. Elementāra ir arī izteiksmes līdzekļu meklēšana, paņēmienu un izdevumu rašana, lai ikreiz domāto nozīmi izteiktu atbilstošos vārdos un teikumos. Cik tas svarīgi taisni elementāro iespēju ziņā,

to pietiekoši parāda jau vārdu un teikumu parastās izmaiņas. Vārds 'iet' nozīmē virziena secenību, bet 'nāk' nozīmē īpašu tuvošanās norisi, kā mēr 'nonākt' uzsver nākšanas izvedumu visumā: 'no-' nākšanas izejpunkta līdz mērķtiecības nobeigumam. Bet lai no visa kompleksa izdalītu vienīgi sākšanās nozīmi, nepietiek vienkārši uzsvērt 'no', vaj šķirti teikt nākšanas pamatnozīmei ('no — nāk'). Tani vietā pilnīgi pretēji jāizmaina 'no' pozīcija, lai vēl nenonākot varētu izteikt, ka tikai 'nāk no'. Tātad, jēdzieniski arī ar tiem pašiem vārdiem runājot, stiliski var izteikt pavisam dažādas sakarības un aktuāli domājamas novirzes. Cits piemērs uzrāda, cik maz arī izveidam jāmainās, pat ārēji paliekot tāpatnējam, tomēr izteicot atšķirīgi domātas nozīmes ar iespēju visdažādākai attiecināšanai. Ko visu gan nedara — darītājam nevien 'darot' darbu, bet arī visu citu, tāpat citiem darot ikreizējo darāmo, vārda ziņā vienlīdz konkrētā un abstraktā attiecinājumā: darot arī cimdus un 'darot' ētiski ļaunu vaj labu, darot pareizi un nepareizi, darot (pagatavojot) lietas un darot brīnumus, darot pāri (pārestības) un visdažādākās nozīmes darot galu, darišanām, attiecībām, nebūšanām, un darot, apdarot galu konkrētai lietai, darot mietu, darot iesmu. Tomēr, vajag vien zināmos gadījumos izmainīt vārdu kārtību un uzsvērumus, lai uzreiz teiciena nozīme pārmainītos: 'žēl darīt' nozīmē citam žēlumu sagādāt, bet kaut ko 'darīt žēl' ir žēluma uzsvērumus paša nozīmē, ka 'žēli' ir ko darīt, ar iespēju arī uzsvērt izveduma ziņā (ko žēlu nodarīt). Tāpat vajag tikai atvasinoši mainīt vārda galotnes, lai no aktuālās vaj vispārējas nozīmes (dara, darīt) vārds pārvērstos rašanās, ilgšanas, pagatavošanas izteicējā: 'darina', kad arī koki var darināt lapas, puķes ziedus, lakstīgala un dzejnieki dziesmu un arī māte 'darin daļi' nozīmē darināt meitu, izdaiļojot. Un vajag tikai šo darināt novirzi uzsvērt vēl kā nodarināšanu, lai tūlīt izveduma nozīme pārietu nobeiguma uzsvērumā — nodarināt kokiem zarus, nodarināt dzijas (nokrāsot). Un tiklīdz atkrīt -inagalotnes, paliekot tikai no- uzsvaram, tūlīt arī 'darīt' pāriet nobeiguma nozīmē, 'nodarīt' darbu, vaiņāgu nodarīt, nodarīt darišanas, savukārt redzami tuvojoties 'padarīt' nozīmei. Ja vārds atbrīvojas 'no' ziņā, atgūstams atkal pašas norises uzsvērumus 'darīt'. Bet ja 'no' uzsvērumus nonāk aizpozīcijā, arī norises nozīme tūlīt izmainās: 'darīt no' izteic vielas vaj citādu attiecinājumu, prasot arī līdzī minēt no kā pagatavo. Šinī ziņā viegli var sanākt kopā darīt un darināt nozīmes (dara cimdus no dzijas un tāpat dziju adot var 'darīt' — (adīt) cimdus, kad 'darina'. Bet var arī nozīmes neatvietojami šķirties: dara gan un nodara cimdus 'no' dzijas, tāpat nodarina, un dara arī alu, darina no miežiem, spējot arī nodarināt, bet nekad 'nodarīt'. Savukārt, darot darbu nav

nekādas iespējas darīt 'no kā', ne arī pašu darbu nodarināt, vienīgi darīt un nodarīt, jo citādi prasa lietiski norobežotas strādāšanas nozīmi (sal.: darīt darbu un strādāt darbu). Tā tas arī 'darot ko lielu', kad nav pat iespējas 'nodarīt', vienīgi darīt, izdarīt un panākuma nozīmē padarīt.

Sādām izmaiņām, protams, iedarbīgi ir visai daudzi un dažādi faktori, kuru saattiecības tāpat var būt dažādas un sarežģītas, bet pamatā ar vienkāršo vajadzību atšķirīgi pateikt taisni to, ko domā un kas atbilstoši jāizteic. Te arī slēpjas visi neatbildētie jautājumi, piemēram, kategorizēto laiku ziņā, kāpēc tagadne "ir", bet pagātne "bija" un kāpēc nākotne tik īpaši atvasinājumā "būs" — kāpēc pagātnē deva, tagadnē dod/don, vaj arī īpaši dāvā, un nākotnē dos, dāvās. Tomēr saliktos laikos nav vienīgi tagadnēji domātais "ir", ir arī "ir bijis", pavisam līdzās uzsverumam bija bijis, vaj teicienam bijis un izbijis, 'ir pagājis', bet turpat arī 'bija un būs', esošais bija un atkal būs. Pāri esamības izmaiņām ir arī būtības jēgumi un tāpat stiliskā ziņā divējādas līdzteku nozīmes. Aktuāli esamais "ir" nozīmē, ka var rasties, pastavēt, tagadnēji 'būt', vaj arī zust, pagātnēji būt pagājis kā bijušais, kas 'ir pagājis'. Tomēr domājami var arī palikt kā bijušais, kas 'ir bijis', un tikpat potenciālā 'ir' nozīmē kā nākotnēji realizējošais 'būs', kad ir gaidāms, jeb 'ir jābūt'. Tas ir līdzīgi kā arī pagātnēji izteiktais pieņēmums, ka 'būs bijis', vaj apliecinošais 'ir bijis'.

Vārdu saliktenos jēgumi allaž saistās pāri sintaktiskam attiecinājumam, ar to izteicot nevien aktuālus uzsverumus, bet nodibinot arī atsevišķas novirzes. Vectēvs ir arī vecaistevs, bet vecuma nozīmē uzsvērtais 'vecais tēvs' ir atkal par sevi izdalīts kvalificējums, ne vairs kategorija, jo kategorizējuma nozīmē tēvs var būt arī vēl pajauns lai vecais tēvs, un ja ir vecs, ne ikreiz 'vecs tēvs' ir jau vectēvs. Acīm redzot, izteiksmi nosaka tas, kādā ziņā uzsver un domā dažādās sakarības, atbilstoši kam mēklē arī stiliskos līdzekļus. No pašām elementārākām iespējām var izraisīties arī īpašu paņēmieni kompleksi, vienā ziņā tālāk nodibināties par valodas tehniskiem veidiem, vispār zināmiem vaj konvencionāli pieņemtiem stila līdzekļiem. Bet līdztekus tam arvien rodas īpaši uztvērumi, atšķirīgi skatījumi, pieredzes vaj domāšanas dēļ citādā izpratnē, kas prasa citādu izteiksmi, lai rastās nozīmes stiliski varētu nodibināt. Dažreiz tas parādās pavisam nemanāmi, bet izteiksmes ziņā ne mazāk nozīmīgi, ne tikdaudz kā, bet 'ko' ikreizēji izteic.

5. AKTUĀLIE UZTVĒRUMI

Dažādās nozīmes rodas un pamatojas lietu un norisu pieredzē, īpašiem aptvērumiem norobežojoties un nodibinoties par zināmiem jēdzieniem. Bet lietas un norises ir mainīgas, tāpat katra atsevišķā pieredze un uztvere. Aktuālais uztvērums vienā ziņā orientējas objektu vispārējā zināšanā, pēc kā jēdziena nozīmē pazīst un saprot, bet kas aktuālā ziņā izteicams, tās ir ikreizējās īpašās iezīmības un šīnī ziņā mainītais ieskaits: sevišķās sakarības un teicēja īpašā attieksme. Kas šē tīri stiliski saskatāms, tas ir aktuālajai uztverei attiecīgais domu gājiens, ka koku skatot nevis jēdziens aktīvizējās kāda vispārīnāti domāta 'koka' nozīmē, bet uztvērums aktīvizējas paša skatāmā koka ziņā: ka nevien jēdzieniski zināmās robežās tas ir 'koks', bet ka ir 'tas' īpašais koks, kas par sevi ieskatāms un izteicams. Mežs nav tikai koki vien, vaj tikai vienviet, kopā, savrūp kā daudzi koki, un arī ne tikai vispārēji domājams mežs, bet ikreizējā gadījumā taisni kalna vaj purva, biezs, rets vaj kļajs mežs, ozolu mežs, ozolaine, ozolains mežs, vaj tāpat īpaša aptvēruma ziņā sils, silmežs, silavas, silājs, eglājs, vaj gārša, sila gārša, birze, birzoklis. Ja aktuālais uztvērums neiestājas, var palikt pāri tikai jēdziena ziņā domājamais mežs, koki, koks.

Tas ļauj ieskatīties uztverei atbilstošās teikšanas mērķtiecībā, kāpēc un kādā ziņā teikts taisni tā un ne citādi, nevien mežs, bet sila mežs, silājs, sils. Var teikt arī citādi, bet nevar izteikt tieši to, kas īpašās uztveres ziņā aktuāli tiek izteikts. Stiliski tam ir visai tālejošas sekas: jo tālāk teikšana novirzās īpašu uztvērumu nozīmē, jo vairāk izdalās atsevišķā stiliskā nozīme, kas nepieļauj atvietojumus. Daudz ko var pateikt arī citādi, bet vispārīnātākā nozīmē vaj citādā uztvērumā nevar izteikt to pašu, kas īpašā nozīmē teikts. Ja to mēģina darīt, arvien atklāsies vairāk vaj mazāk stiliski nozīmīga starpība, nevien teiciena izveidā, bet pašas nozīmes izvedumā, pat arī tad, ja jēdzieniski vaj citādi vispārīnātā ziņā runātu ar tiem pašiem vārdiem. Arī tās pašas ikdienišķi visparastākās sakarības var uztvērt visdažādāki: līdz ar ko īpašā stiliskā nozīme parādās taisni ikreizējās teikšanas mērķtiecīgā ziņā.

Pavisam uzskatāmi to var parādīt kādreizējais teiciens "apkārt kalnu gāju", kur tagad grūti saprast, kāpēc tā agrāk teica, kad šodien pašsaprotami saka "apkārt kalnam gāju". Bet arī šodien vēl saka, ka purvu brien, vaj ceļu iet, nevien tikai, ka pa ceļu iet, pa purvu brien. Var likties, ka teikts un izteikts tas pats, tikai citādā tehniski ārējā veidā un tādēļ atšķirīgi. Tomēr, vispārējā ziņā

līdzīgas sakarības uztvērtas un domātas pavisam citādi un atbilstoši tam arī atšķirīga izveduma nozīmē. Pa ceļu ejot, vaj ceļu ejot virziena ziņā un "savu ceļu ejot", nevar ceļu apkārt iet kā kalnu, jo apejot, 'apkārt ejot' iet pa lauku vaj citu ceļu, šinī ziņā ne vairs pa ceļu, bet apejot apkārt. Ja turpretī skrien istabu apkārt, jeb iet dārzu apkārt, ne dārzam apkārt, tad tas notiek pašā istabā vaj dārzā. Bet ja 'ap' nozīmē istabu domā ārēji ēkas ziņā, tad neiet un neskrien vairs apkārt istabu, bet ārpusē apkārt ēkai, dubultuzsvērumā apkārt ap istabu, ap ēku, pat apkārt ap darzu, dārzam apkārt. Tā arī iet apkārt lauku, bet iet arī apkārt ap lauku, apkārt laukam. Tie ir dažādi situācijas uztvērumi, ikreizēji prasot atšķiramu izvedumu. Tādēļ arī apkārt "kalnu" iet un 'apkārt kalnu' liepas aug, apkārt nozīmi domājot paša kalna ziņā, apkārt kalnā pašā, bet arī atšķirīgi 'apkārt kalnam', ap kalnu, ap kalna malām, ne vairs kalnā. Tāpat vienā un tajā pašā vārdā var uzvērt un attiecināti izteikt visai atšķirīgas situācijas: var "apiet" mantu, uziet, atrast īpašā vietā, vaj arī "apiet" apkārt tādai vietai, neatrast, aiziet garām. Tādas atšķirības liek tuvāk paskatīties aktuālajos uztvērumos, kas īpašās nozīmes izsauc un motivē.

Tautas dziesmās atrodam šādus izteicienus: "ko uz mani žēli raudi", ar motīvu 'Ai zaļāja birtaliņa' — zaru vien nolauzos (2762.) — līdzīgi kā motīvā "žēl darīju" (477.). Parasti nesaka "uz", ja arī aktīvizēti domā un uzsver "žēli raudāt", attiecinājumā 'par kaut ko', vaj nu iemesla dēļ, cēloņa un motīva pēc (kāpēc), vaj personīgā attieksmē objektam (kā dēļ raud). Bet teicienā tas nemaz atsevišķi nav dalīts, kaut arī blakus īpaši uzsverot motīvu ('zaru vien nolauzos'): — viss uztvērumis koncentrējās izjustajā 'raudāšanā uz mani', šinī ziņā vienlaicīgi skanot kopā visiem atsevišķiem kādēļ, kāpēc un pret ko vērsti. Tās nav vien žēlas raudas 'par to', motīva vaj iemesla dēļ, ne arī sevis žēlošana vaj žēlošanās par nodarījumu, bet vērstā vainošana, kas izteikta pašā uzsvērtajā žēlumā, ar kādu "raud uz", līdzīgi kā tas "žēl darīt" uzsvērumā. Šādi īpašu uztvērumu koncentrējumi parādās arī citādi, piemēram, vārdu atvasinātās nozīmēs. Tāpat kā žēl darīt, var pāri darīt, atdarīt, vaj dažādos attiecinājumos īpaši ko nodarīt. Darbu dara un var 'nodarīt' nobeiguma ziņā, bet arī citādi var ko nodarīt ļauna nodarījuma nozīmē. Darbu dara, bet īpašu galotņu uzsvērumos parādās darītājs, darbinieks, darīgs, izdarīgs, darbīgs; darba parastā izvešana un arī īpaša darbība, darīšanas, darījumi. Darba ziņā nav vien darāmais darbs, bet īpašs 'darāmais', darēklis, darīklis un tāpat īpaša darināšana un darinājums, atdarinājums; nevien darbošanās, bet nodarbošanās, nodarbība un darbināšana, nodarbināšana; darījiens kā atsevišķi paredzamais izveduma veids un īpaša 'apdare', nemaz neminot, ka pašu darbu var izdarīt

visdažādāki izteicamās nozīmēs. Īpašus uztvērumus var uzsvērt negācijā: nedarbīgs, neiedarbīgs, nedarbojas. Kvalificējoši var būt gaus, grūts, ātrs, krietns, labs darbs, bet arī nedarbs; raksturojoši milzu darbs, liels darbs, Dieva darbi un vareni spēka darbi, — bet nevien ar varu panākami, varītēm, arī īpaši 'varas darbi', vardarbība un tumši darbi, tumši darījumi. Jēdzieniski norobežojas nevien tiesiski domājamais norādījums, bet arī labdarība, īpašie labie darbi un par sevi arī bezdarbs, darba spēks, vaj autora darbs, rakstu darbs un gara darbi. Dažādos attiecinājumos darbu nevien strādā, dara, bet izdara arī kļūdu, padara nepareizi, neminot nemaz attiecinājumus: ka ir īpašs zemes darbs, zemnieka darbs un zemes darbi, vaj meža darbi, lauku darbi, lauka darbi (laukā, ārā) iekšdarbi un dienas darbs, darba diena, bet arī īpašs vīra darbs un kara darbi, kara darbība; vaj arī pavisam citādi var sūtīt un likt 'pie' darba, strādāt darbu 'uz pusēm', padarīt tik pusdarbu, kad paliek 'darbs pusē'.

Ir atsevišķi uztvērumi, kuru vārdiskais izveids redzami atšķiras, bet nozīmi praktiski pielīdzinot, vaj saprotot kā tāpatnēju, arī izveidus uzskatot tikai par valodas variācijām. Šādas variācijas tomēr stiliski aizdomīgas. Neatšķirot kādreizēji izdalītās blakus nozīmes, līdztekus teic ka ir 'divi olas' un 'divas olas', visparastāk, ja nozīmi domā tikai skaitliski. Tāpat arī, ka tikai pāris cilvēcū sanāca, pāris vīru ieradušies jeb pāris vīri ieradušies, atnākuši, lai gan pavisam savādi skanētu, ka vīru pāris atnācis. Toties saka arī, ka 'pāri vīri' ieradušies, nedomājot nekādu pār, pāri, vaj pāra nozīmi, ne arī skaitliski. Tātad, izšķirības slēpjās kur dziļāk. Divi zirgi, vaj divi kumeļi ir skaitliski divi, tāpat gadu ziņā divi gadu kumeļš ir divus gadus vecs. Bet divgadēju, divēju gadu jeb divu gadu vecu kā divgadīgu nedomā vairs skaita, bet koplaiķa ziņā, paaugušu. Kad divi draugi iet, tie skaitliski ir divi, kad abi iet, iešanas ziņā ar uztvērumu 'abi', ja iet abi, bet kāpēc uzsver, ka tie iet 'abi divi'? Ja redz vaj domā vienā virzienā, vaj arī pretējā 'abus' ejam, tad abi ir tieši šinī attiecībā (iet): 'divi' ir vienlīdz saskaitošais un 'abu' uztvērumā arī nošķirošais izteikums, ka iet 'abi divi', ko nevarētu teikt, vienam ejot, otram stāvot, kaut abi būtu draugi, potenciāli gājēji un skaitā divi. Saka arī vēl kopējāki nošķiroši, ka 'abi divi vien' iet, redzot vaj domājot, ka citi neiet, tāpat nošķirtos 'abus' savstarpēji vēl īpaši saistot ar 'līdzās', kopā, blakus vaj 'viena soļa' uztvērumiem, kur duālais 'abi' tad izsaka ikreizējās situācijas pamatozīmi, skaitošam 'divi' arī atkrītot, ja savstarpības ziņā nav īpaši jāšķir: abi divi skrien — abi skrej. Līdzīgi atkrīt arī skaitījums un tāpat kopības nozīme, ja 'viens, otrs' atnāk vaj aiziet, ja arī īstenībā zin un redz, vaj pat saskaita 'vairākus', tomēr uzsverot tikai kā dažus,

nedaudzus vaj atsevišķus, no daudzuma tikai mazu daļu.

Aktuālos uztvērumos allaž parādās precīzi norobežojumi, bet arī alogiska izteiksme. Galvenā atšķirība iezīmējās pretēji vērsta tendencē: vienā ziņā cenšoties atšķirt vismazākās situāciju izmaiņas un norobežoti attiecināt nosacītus jēdzienus, bet tani pašā laikā arī parastie jēdzieni tiek novirzīti tādos uztvērumos, kas atbilst ikreizēji īpašai nozīmei. Tas parādās vienlīdz mākslā un ikdienā, tieši konvenciālo nozīmi pakļaujot vislielākām svārstībām. Kas paliek pāri no parastās 'viens, divi' nozīmes, ja skaitīšanas vaj secenības ziņā tanis pašos vārdos var izteikt arī uzsvertu 'ātri'. Un ko gan jēdzieniski nozīmētu 'uz ātru roku', 'dzīva nauda' un 'galu galā', vaj arī gaiša galva un tumša galva?

Teorētiski šādas netiešas nozīmes, vaj jēdzienu ziņā 'pārnestā' nozīmē attiecinātus vārdus mēdz izskaidrot uzskatāmības ziņā, ka iepretī zinātniskai valodai mākslas stils vispār ir jeb cenšas būt uzskatāms, tēlainis, iztēlojoši konkrēts, nevis abstrakts. Tā var viegli likties, ka pašas iztēles dēļ runā par gaišu galvu, vaj raksturojoši saka, ka nāk pie prāta, laiž pār galvu (neievēro, nepievērš vērību), metas uz viena roku, raujas uz visām pusēm, neieredz ne acu galā, jeb ir apķērīgs bez gala, vaj bezgala prātīgs, jeb arī bez galvas, skrien bez galvas, bez prāta un skrien arī pa galvu, pa kaklu. Tikpat konkrēti arī īpašās situācijās saka, ka kļūpdami krisdami skrien, kļūp un krīt uz acīm, uz degunu, uz galvu, kas ir visai tēlaini, tīši iztēloti, jo teikto var arī labi iztēloties. Bet uzmanīgāk ieskatoties, teicieni gan liekas tik uzskatāmi iezīmīgi, ka pavedina iedomāties raksturojumu, bet ne izteikto nozīmi, kad vienīgi raksturojumā ir 'bez gala' prātīgs, vaj arī tā ir aplamā steiga, skrejot 'pa kaklu, pa galvu' — iztēlei par sevi negribēti tieši pārvēršoties komikā vaj nejēdzībā. Raksturojumā, ka kāds skrien 'bez galvas', bezprātīgi, teiciens nav domāts iztēles un uzskatāmības dēļ, bet paša raksturojuma ziņā, kur 'galva' ir metonīmiski netiešs attiecinājums pāri konkrētai nozīmei un šinī ziņā arī stiliskam uztvērumam 'bez-': neļaujot vairs uzskatāmi domāt konkrētā uztvērumā neprātīgo darītāju bez galvas, bet raksturojuma ziņā izteikto rīcību. Karikatūrā vaj citādā raksturojumā var gan tieši grafiski attēlot darītāju 'bez' galvas, bet arī tad tas ir tikai raksturojuma paņēmieni, ne uzskatāmība nozīmei. Šis stiliskās sakarības var saskatīt arī no citas puses. Zinatnē lieto parastos jēdzienus, arī pavisam konkrētās nozīmēs, bet līdzīgi kā stilā netieši attiecinot, tā arī attiecīgai zinātnei savas nozīmes norobežoti abstrahējot. Matēmatikai ir savas 'saknes', tāpat grammatikai savas, līdz ar veseliem celmiem, atvasinājumiem, piedēkļiem un galotnēm, kaut jēdzienus netieši domājot pavisam abstrakti. Tāpat stiliski

savukārt īpašus konkrētus uztvērumus izteic pavisam abstrakti domājamās nozīmēs.

Paši vienkāršākie teikumi var parādīt, ko nozīmē daudzējādi attiecināti uztvērumi. Ja saka: kāds nāk, paiet garām un aiziet, tad norise racionālizēta nodalītā secenībā un tā arī teikums sastādīts. Arī izteiktas ir divējādas norises, divējādā secībā, ja iet 'un' vēro, vērojot, lai ar attiecībā pret gājēju kā īpašu vērotāja kopā izteicot tagadnējā norisē (iet, iet; vēro, vēro). Vienlīdz tānī pašā laikā vērotājs ierauga atšķirti ('nāk', pa-iet garām, aiz-iet). Tātad, kopējais izteikums ir daudzattiecīgs, un no uzsvērtā 'nāk' līdz sekojošam 'aiziet' visa norises aina ir arī pilnīgi pārvērtusēs. Kas nākšanas ziņā bija gaidāmais un 'pa-iet' nozīmē ir vairs tikai kritiskā tagadne, tas aiziešanas nozīmē ir jau stiliskā pagātne. Un tāda arī pagājusē 'nākšana', kaut gājējs aktuāli joprojām turpina iet un vērotājs turpina izmaiņas skatīt. Šādu kompleksu ziņā ikreizēji uzsvērumi pieļauj visdažādākās izteiksmes iespējas, izteikt vienā kādā aktuāli domātā nozīmē, arī vairāku šādu nozīmju attiecinājumā, bet arī visa kompleksa ziņā kopnozīmību novīrzt pavisam atsevišķā vaj netiešā nozīmē. Tas parādās jau tādos uzsvērumos, kad nav vairs svarīgi, ka gājējs nākdams iet, bet ka tas 'nāk', atnāk, vaj arī vienīgi nākotnēji gaidamā nozīmē, ka 'nāks'.

Domāšanas un izvedu norises var būt pavisam citādas, nekā loģiskos attiecinājumos. Kas šādas atšķirības izraisa, tie ir aktuālie uztvērumi, kādā ikreiz īpašā novīrē kompleksas nozīmes izteic. To norāda jau parastie gadījumi, kad vienā un tajā pašā teikumā un tajos pašos vārdos var sacīt nevien divdomīgi, bet arī pašas teikšanas ziņā pat negribēti vairāknozīmīgi. Ja 'vilciens iet', tas vienā gadījumā var nozīmēt, ka vispār iet, otrā, ka aktuālās norises ziņā iet. Ja situācija nezināma, 'nabaga bērņus' var saprast kā bērņus nabagam, bet arī epitēta nozīmē kā nabadziņus, tāpat ne arvien spējot atšķirt lāča bērņus (lācēņus), tematiskos lāčubērņus un dziesmā daudzīnātos netiešā nozīmē. Ja kāds ir 'reti labā omā', arī īpašs uzsvars nenosaka, vaj reti nozīmē retu reizi jeb aktuāli īpašo labo omu. Tāpat, ja 'lapsas alu rok', nozīmē var saprast vienskaitļa gēnetīvā un daudzskaitļa nominatīvā. Vēl ļaunāki ir gadījumi, kad paši attiecinājumi kļūst nesaprotami kā neattiecīgi vaj nelōģiski. 'Zila teorija' ne teorijas, ne krāsas ziņā neko neizsaka, lai gan turpat blakus 'teorija ir pelēka' — bet tikai teicēja zināmās attiesmes nozīmē. Acīm redzot, taisni aktuālo uztvērumu ziņā stiliskiem izvedumiem ir robežas, dažreiz kļūmīgas un visai bīstamas, īpaši tur, kur sākas nejēdzības. Uztvērumu un izvedumu pavīrības var nozīmēt arī izteiksmes pietrūkumu. Neatbilstana īstenības pieredzei neved vien fantāzijā, bet arī domāšanas

nesakarībās. Tāpat jēdzieniski neatbilstoši apzīmējumi ved nevien netiešā izteiksmē, bet arī samākslotā, gribēti neparastā: meklētos ekscentrismos, kas var būt pārsteidzoši, bet neko neizteicot, vienīgi raksturojot pašu teicēju. Tam arī visai asi noraksturojumi, sākot no 'juceklīgas' domāšanas līdz vārdu un runas 'savārstījumiem'. Labi zināmi arī 'tukši vārdi', ar uzsvērumu teikti, bet neko neizsakoši, un ja daudz var izteikt arī vienā vārdā, tad nenozīmīgi var būt pat vārdu kalni. Šinī ziņā bez nozīmes teikts 'vārds' stiliski ir daudz ļaunāks par 'nevietā teiktu', sagrozītu, neatbilstošu, vaj arī nepatiesu, jo pašas izteiksmes ziņā ir nenozīmīgs, nevien maldinošs. Blakus netiešiem vārdiem ir arī 'aplinkus' teikti, dažādi aprauti un pat kropļoti, vaj neizteikti un noklusēti vārdi. Bet kur izveduma ziņā tehniskais izveids arī pareizs, un tomēr 'nekas nav pateikts', tur nav vairs tālu no stiliskā tukšuma robežas. Blakus neteikšanai dažreiz gan ir vesela māksla arī teicot neko nepateikt, bet turpat ir arī krustceļš otram ceļam, kur vārds nav pat vairs segvārds. Tas norāda, cik arī teorijai atbilstoši jāskatās, lai saskatītu, kas pati izteiksme ir.

Skatu nozīmes

...nicht ist. Diese Erklärung ist nicht zu verwechseln mit derjenigen, welche oben unter dem Titel "Licht" gegeben ist. Sie ist vielmehr eine Ergänzung dazu, welche die Theorie der Farbenlehre in Bezug auf die Erzeugung der Farben durch Licht vervollständigt. Die Erklärung ist, dass die Lichtstrahlen, welche durch die farbigen Körper gehen, in verschiedene Bestandtheile zerlegt werden, die durch ihre verschiedene Durchdringungsfähigkeit durch die farbigen Körper, verschiedene Farben hervorzubringen vermögen. Die Erklärung ist, dass die Lichtstrahlen, welche durch die farbigen Körper gehen, in verschiedene Bestandtheile zerlegt werden, die durch ihre verschiedene Durchdringungsfähigkeit durch die farbigen Körper, verschiedene Farben hervorzubringen vermögen. Die Erklärung ist, dass die Lichtstrahlen, welche durch die farbigen Körper gehen, in verschiedene Bestandtheile zerlegt werden, die durch ihre verschiedene Durchdringungsfähigkeit durch die farbigen Körper, verschiedene Farben hervorzubringen vermögen.

...In dem obigen Abschnitte sind die Eigenschaften der farbigen Körper, welche durch die Erzeugung der Farben hervorzubringen vermögen, beschrieben worden. Es ist nun zu untersuchen, wie die Farbe eines Körpers durch die Erzeugung der Farben hervorzubringen vermögen. Die Erklärung ist, dass die Lichtstrahlen, welche durch die farbigen Körper gehen, in verschiedene Bestandtheile zerlegt werden, die durch ihre verschiedene Durchdringungsfähigkeit durch die farbigen Körper, verschiedene Farben hervorzubringen vermögen. Die Erklärung ist, dass die Lichtstrahlen, welche durch die farbigen Körper gehen, in verschiedene Bestandtheile zerlegt werden, die durch ihre verschiedene Durchdringungsfähigkeit durch die farbigen Körper, verschiedene Farben hervorzubringen vermögen.

První novela

Skrytá rozjímá

1. BALSĪGUMS

Izteiksmes nozīmē valodas skaņas saprot kā izrunas balsīgumu: pašu skaņu ziņā kā analitiski izdalītus balss kompleksus, valodas ziņā kā zināmus skaņu izveidus ar konceptīvu nozīmi, ar kādu mērķtiecību vārdus izrunā. Tātad, vienā ziņā vārds izrunājams, lai skanētu kā dzirdami uztverams, otrā ziņā pašai izrunai jāsakān ar zināmās valodas vārdu izveidiem, lai izrunājāmie vārdi būtu saprotami domātā nozīmē. Šinī ziņā tas nenozīmē tikai skaņu sastāvu, bet visa kompleksa struktūru — sākot ar skaņu attiecību izrunas norisē un beidzot ar īpašu uzsvērumu. Līdzīgi skanoši vārdi nav tāpatnēji, nozīmē atšķirdamies izrunas akcentējumos (mīt: min, minot kājām; mīt: mij, mijot, mainot; mīt: mītot, uzturoties, dzīvojot). Formāli valodas skaņas saprot kā vārdu 'vismazākās sastāvdaļas', bet tas ir analitiskā ziņā, vārdu sastāvu domājot pēc skaņu tipiem un tādējādi burtus izdalot īpašas izrunas ziņā (šauri, plati, gari, īsi), vaj tipiskos savienojumos kā divskaņus un daudzskaņus, vaj arī burtu ziņā sakusušus. Īstenībā tomēr runā balsienu attiecinājumos: ne skaņu tipu ziņā, bet izrunas kompleksos, neatkarīgi no tā, vaj balsiens ir analitiski izdalāma burta skaņa, vaj daudzskaņu saliktenis (a-bi, ā-rā, iek-šā, dzi-vo, dzied, skan, skrien), vaj arī paši vārdi ir daudzbalsienu, vaj vienbalsienīgi (iet, sviež, dzingst, un sa-nā-ca, prie-cā-jo-ties, ne-ie-do-mā-jo-ties). Kas šinī ziņā redzami parādās, tā nav vien balsīguma un aktuālās izrunas norise, bet vārdu atšķiruma reālizēšanās izrunas daudzējādo faktoru kopnorisē, lai atbilstoši 'vārdam' teikšana kļūst domātai nozīmei attiecīga un šādā ziņā saprotama.

Stiliski tas ir pats galvenais jautājums: nevis ka valodas skaņas būtu tikai balsīgā izveida līdzeklis, bet ka teikšanas ziņā nosaka izrunas un vārda balsīgo veidu, allaž arī koncepcijas īpašo nozīmi. Teorētiski un praktiski šis jautājums ir sens, lai gan vēl šodien paliekot bez nodibinātas atbildes. Galvenām kārtām tāpēc, ka atbildes meklētas principā viennozīmīgi, piemēram, skaņu atdarinājumos meklējot pašas valodas izcelsmi, vaj arī pretēji tam, pašu balsīgumu uzskatot par konvencionāli tehnisku līdzekli lietu un jēdzienu apzīmēšanai, darba un satiksmes vajadzībai. Tikpat vienpusīgs arī uzskats, ka vārdu skaņas simbolizē attiecīgo nozīmi,

vienā ziņā aizstājot domājamo vaj konkrēto objektu (ar vārda izrunu 'piesaucot' būtiski), otrā ziņā aizstājot jēdzienu (ar vārdiem nosakot domāto nozīmi). Patiesībā jautājums daudz aptverošāks, jo balsīgumā dibinās visdažādākās stiliskās iespējas un arī vajadzība aktuāli 'teikt': vienlaicīgi pēc īpašām pazīmēm norādīt objektu un attiecīgi tam panākt balsīgo izvedumu. Šinī ziņā vārdiem aktuālā izrunā nav nekādas simbolikas, bet gan vienkāršā nepieciešamība domāto nozīmi iz-teikt objektam attiecīgi.

Teorētiskai analīzei sarežģītais jautājums var vienkāršoties: kāda īsti izteiksmes nozīme ir pašam skaņām, tiklab attiecināti objektam tā arī vārda izvedumā un aktuālā izrunā? Bet cik arī jautājums ir vienkāršojams, pats analīzes ceļš izrādās grūts un bīstams, jo katrs vienpusīgāks ieskats var novest maldīgos slēdzienos. Piemēram, pašu vārdu balsīgā izveduma ziņā: esamības nozīmē vārdu 'ir' tanī pašā laikā izrunā vairākos izvedumos — ir, ira, iraid, un reducēti arī kā atsevišķu balsienu 'i'. Par sevi tā ir tikai skaņa, bet ja saprot vienīgi kā tādu, tad nav vairs arī saīsinātā vārda 'ir'. Tātad, tā pati skaņa var funkcionēt pavisam dažādi, atkarībā no tā, kādā ziņā saka un izrunā. Bet līdz ar to arī jautājums paliek atkal visai tālejošs un sarežģīts: vaj tomēr arī pašai skaņai par sevi un tāpat vārdu ziņā nav kāda īpaša izteiksmes nozīme. Kāpēc esamības vārds izvēst taisni ar 'i', ne ar 'a', kas tik redzami parādās vārda 'ar' norīmē. No otras puses, vaj atsevišķās skaņas nozīme maz vedama tiešā sakarā ar vārda jēgumu, ja vārda izveids atkarīgs no balsīguma kopattieciības, no balsīgās norises, nevis atsevišķo skaņu kā tādu ziņā. Vienkāršs piemērs rāda, ka teikšanas norisei neatbilstoši izrunāts vārds paliek nesaprotams — va-sa-ra, nevis vas-a-ra; ne-var, nevis nev-ar; ap-ar, nevis a-par. Bet tālāk izriet vēl citāds jautājums. Vaj tieši vārda 'nozīmes' izteikšanai nav vajadzīgas nevien īpašas skaņu attiecības, bet galvenām kārtām lietu un parādību iezīmēm atbilstoša raksturība? Ja pērkonš 'rūc', tad parādās visai jūtams sakars starp objektīvās norises skaņu raksturu un vārda izrunas raksturīgo norisi. Ja saka, ka tālumā pērkonš ducina un dūc, tad tikpat labi saklausāma arī starpība starp uztvērumā tuvām, bet raksturā atšķirīgām norisēm (rūc: dūc), kam redzami seko arī vārdu izveidi (Sal. rūc: rēc; dūc: dīc). Kas izteiksmes ziņā mainās, tās nav vien vārdu izvedumā un izrunā īpaši nodalītās skaņu attiecības, bet šo attiecību raksturīgās atšķirības. Pērkonš nevien ducina un rūc, bet arī dun, brucina, rīb, rībina, per, sper, sit, triec, grauj un īpašos raksturojumos bargā laikā baras, rājas. Raksturību ziņā svarīgas nevien skaņu attiecības un akcentējumi, bet tāpat īpašais tonis, pārskanošanās, ilgšana, atkārtošāšanās, kam seko arī izruna, piemēram ar raksturīgo 'r' — urinot, urājot (ur-ur), urrajot

(urr-urr), urjātot (urjo, urjā), kas nav tikai formālas variācijas, katram ganam zinot, cik dažādā nozīmē var būt 'urināšana' (urrr). Tāpat urkšķot, urgātot, urdzot, urlājot, urzājot. Dažādas nozīmes vārdi zināmos gadījumos var burtiski sakrist un atšķirties vienīgi pēc īpašā akcentējuma, tāpat kā izmainot kritisko skaņu, vaj citādi atvasinoties kopēja jēguma robežās. Nozīmes mainās akcentā, kad 'dzit' izteic dzišanu vainai dzištot, nevis dzišanu kad dzen. Pavisam redzami jēguma izdalījumos, kad cikst, čikst, cīkst, čīkst, vaj krikst, krikšķ; vaj zuz, žuž. Tāpat ber un birst, vaj biru birām bārsta; kad burza, burzī, ir burzīgs, vaj notiek burzma. Tas var novest līdz jēdzieniskām atšķirībām: burbināt, burbēt (izburbēt), burbināt (skaņu ziņā), burbulēt (burbuļot, burbulis). Vajag tik iedomāties, cik atšķirīgas ir norises, nozīmes un izruna, kad nevis dārd, bet sic; vaj sic, čūkst, burbuļo, vaj krakšķ, žvingst, čab.

Aina paveras visā plašumā, kad izteicas nevien nozīmju atšķirības, vaj īpaši raksturojumi, bet arī vērtējoša iestāja. Iezīmīgi tas parādās nozīmju pretstādījumos, lai gan mazāk jūtami tādos vārdos, kuru izveidi tuvi, vaj nozīmes vispārinājušās (silts un salts, zils un zaļš, zilgs, zaļgs; lūko, rauga; kails, pliks, plāns, šķidrs; smagi, grūti). Bet atšķirības kļūst asas un pāriet pretstādījumos, tiklīdz izteicas kādas pretvērtības, kas tad var kāpināties līdz skaņu un izrunas pretējībām. Jāieklausās tikai izveidos un nozīmēs: skan/skand — brakšķ; zan — dreb, rīb, tarkžķ; vējš vējo — šņac; zuz — žvadz, žvidz, šķind; dūc — rūc, rūko, krēko, gārdz. Balsīgums te kļūst par līdzekli izteikt skaņas, bet arī skaņu attiecībā īpašo kontrasta nozīmi, kur var uzpeldēt emocionālas pieskaņas un visai tālejoši iespaidot vārda vispārējo nozīmi. Jēdzieni domājami objektīvi, bet ar vārdu nozīmēm saistās visdažādākā pieredze un attieksme pret lietām un norisēm, kas stiliski kvalificē arī pašu vārdu. Tas ir īpašais vējš, kas ne vairs vējo, bet brāž kā vētra, trauc, trako, triecas, pašām šīm nozīmēm iegūstot pieredzes kvalificējumu. Sevišķi tas parādās kāpinājumu un raksturojumu ziņā: parasti iet, bet īpaši arī brien, bradā; tāpat kā vējš kļūst vētra, tā arī zirgs soļo un auļo; uguns deg, bet arī īpaši liesmo, gail, kvēl, spīd, sprēgā, sprakšķ, dzirkst. Kāpinājumi izdalās raksturojumu pretstatos: viegli — smagi, lēni — ātri, gaiši — tumši, gausi — aši, vāji stipri. Bet tāpat arī negatīvos pretstādījumos. Iet, skrien — klūp: klupšana nav bez iešanas vaj skriešanas, bet klupt nozīme izdalās kā īpaša negatīva norise un tādā ziņā pretēji raksturo ka 'klūp'. Var pabrīnēties, cik daudz ir arī tādu dažādu vārdu, kas atbilst katrai īpašai noskaņai, bet arī izsauc īpašas reakcijas, tāpat arī attieksmi pret pašu vārdu. Cik emocionāli piesātināti tādi vārdi var būt, to vienlīdz norāda bijība, vairīšanās, vaj nepiedienība tādos runāt un 'piesaukt'. Bet

pavisam blakus ir arī tādi, kuru jēgumi pavisam lietišķi un nevainīgi, tomēr īpašās skaņu nozīmes vien var izsaukt netīkamū reaģējumu: 'glotene' nav patīkama, kaut objektīvi tāds pats jēdziens kā visi citi. Tāpat 'gļets' un 'gļotains' var norādīt mazu ievadu īpašos 'jēlos vārdos'.

Šādas iezīmības izved stiliski savādās robežās, kur vārds kļūst par emocionālu izteicēju, jēguma vietā par subjektīvas izjūtas raksturotāju, ar vērtējošu attieksmi nevien pret objektu, bet arī īpašās pazīmes izteicošo vārdu: 'vārdu' taisni īpašā balsīgā izvedumā nosakot. Objekts jēguma ziņā var 'ļūpt', vaj mīksti 'lept', bet kaut kas pāri tam uztvēruma sajūtas ziņā liek teikt un balsī pašus 'lep' vārdus jēli uzsvērt kā 'ļūpt', 'lept — noļep, izļēp, noļūp. Tāpat 'salocot' nevien loka, loca, bet īpaši vēl loca, un logans nevien kļūst ļogans vaj sāk ļodzīties, bet ir pavisam 'izļodzāms'. Tomēr, blakus tam arī otrādas iestājas, kur vārdus izved bez kādas subjektīvas novirzes, bet taisni vārdu skaņu ziņā atbilstoši paša objekta ikreizējām iezīmēm, kā tas zīmīgi parādās īpašās skanēšanas vārdos (skan, skand, skaņi, šķind). Vaj arī lietu un norisu jēgumos, kad atsevišķās iezīmības nevien kļūst galvenās, bet šāda loma pāriet arī uz blakus pazīmēm. Tādos gadījumos sevišķi skaņu vārdi var kļūt par visas norises izteicējiem, īpaši, ja vārds raksturojoši atbilst norises objektīvām skaņām, kaut pašas tās būtu tikai blakus iezīmīgas. Neredzot ka 'brauc' un nedomājot ka 'rit', bet dzirdot, ka rakturīgi 'rīb', ar raksturojošā vārda attiecinājumu vien uzsver un liek domāt visu īpašo norisi ('rīb vien' — brauc). Kāda nozīme te raksturīgajām vārdu skaņām (r-b — br-), ja bez subjektīvas iestājas attiecinās atvietojamā vārda raksturībai?

Tie ir jautājumi, kuriem izteiksmes teorija nevar izvairīties. Bez pietiekoša ieskata uztveres un balsīguma iekšējās attiecībās nav saprotama vien valodas, bet vispār izteiksmes pamatnorise. Vienlīdz objektu uztvere un aktuālā pazišana pēc īpašām iezīmēm, tāpat arī nozīmju izvedums vārdos un vārdu aktuālā izrunāšana, neatdalāmi saistās kā atbilstošas dubultfunkcijas. Tas arī uzrāda divaino saiti, ka vārdos domā un ne reti arī teicot dzird pašas objektīvās raksturības, kaut vārdi ir tikai zināma aptvēruma vārdi un balsīgs izvedums. Pēc valodas izjūtas tas ir pašsaprotami un varētu pavisam neiedomājami likties, ka piemēram dunoši 'tumšas' vaj dobjas norises varētu izteikt ar 'vieglu', 'gaišu', spalgu vaj spiedošu skaņu vārdiem. Jeb arī jēgumus klūp, stumj, šļūc, varētu raksturot skriet, traukt, tārksķēt, vaj lidot un gaist vārdu balsīgās raksturībās. Tā arī 'murmina' ir vienlīdz jēguma un balsīguma pretējība kliegt, dziedāt, smiet vārdu iezīmībai. Tieši skaņu ziņā izjūtams nozīmes pretējais raksturs, kad čukst

vaj svilpj, svelpj, vaid, vaj brēc, krāc, vaj rej, dūdo vaj auro. Šajā ziņā japalūkojas tājā izteiksmes pusē, kas stiliskā ziņā allaž palikusi aizsegta ar tehniski saprasto "dabas skaņu atdarināšanu".

2. SKAŅU JĒGUMI

Uzskats par vārdu un arī dzejas darināšanu (tulkojot gr. poeio jēgumu), tik dziļi iegājies, ka arī onomatopoētiskā "dabas skaņu atdarināšana" vārdos liekas pati par sevi saprotama, kaut poēziju un poēmas domājot kā sacerējumus, pie tam radošā nozīmē. Īpaši 'atdarinājuma' apzīmējums attiecībā skaņu vārdiem izrādās kļūmīgs. Vienā ziņā tas saprasts imitācijas nozīmē, vārdu izveidos atdarinot objektīvās skaņas; rētorikā un poētiskā domājot tādu vārdu lietošanu, lai teiciens vaj vārdu grupējums atdarinoši iespaidotu. Bet pirmā gadījumā neievērojot, ka skaņu vārdi izriet no skaņu aptvēruma un balsīgā izveida, ne pašu skaņu atdarinājuma, un otrā gadījumā efekts tiek panākts tikai līdzības nozīmē. Ko teorētiski var saukt par skaņu atdarināšanu, tā ir pavisam maza daļa visā plašajā un dažādo parādību laukā, atdarinošā nozīmē pietrūkstot aptverošam principam un sistemātiskam ieskatam. Kur tas mēģināts panākt, tur pati onomatopoētika izrādījies izplūstoša kategorija: skaņu atdarināšana mēģināta saprast kā attēlošana vaj notēlošana (Lautabbildung), tieši kā attiecīgo skaņu, vaj kā toņā iztēlošanu vārdos (Klangmalerei), vaj arī kā valodas fiziognomiju (Lautgebärde, behaviour) un kā ekspresīvu teikšanu vaj skaņu ainu (Lautbild), kā skaņu nokrāsu (Klangfarbe), vaj simboliku (Vowel symbolism). Kāda tāmpretī aina ir īstenībā, kas tur ārējais atdarinājums un kas viss pārējais?

a. Īsta atdarināšana imitācijas nozīmē parādās medījumu pievilinājumos, dzīvnieku, putnu balsis atdarinot tehniskā ziņā ar dažādiem līdzekļiem: tādā nolūkā un veidā, lai skaņas būtu iespējami tāpatnīgas īstām balsīm, bez kā vilinājums nepiepildās. To mednieki labi zin, bet tā nav pasakās domātā putnu un zvēru valoda, ar ko varētu runāt un sarunāties. Arī tehniski atskaņojumi dibinās uz identitāti, mazākais, dažādā pakāpē tuvojoties skaņu tāpatnībai, kaut arī ne īstamam. Blakus tam atbalsi skan īstā balss, bet vienīgi atbalsojoties un skaņu tāpatnībai dažādās pakāpēs zūdot. Bet ne atskaņošanu, ne atbalsi par atdarināšanu tad vairs nesauc. Dažreiz gan vēl īpaša nolūka ziņā vaj arī tīri rotaļīgu simulāciju, izlikšanās un attēlojuma nozīmē: pirmā

gadījumā cenšoties identificēties, otrā vienīgi līdzināties ar uzsvērtām raksturībām, savu balsi vaj izturēšanos tam atbilstoši pārvēršot. Bet tā vairs nav atdarināšana imitātīvi, pārejot tēlošanā ar līdzības iezīmību, kas no tāpatnejas atdarināšanas allaž aiziet taisni pretējā novirzē, tīšā pārspīlējumā, karikēšanā vaj mēdīšanā. Iezīmes var palikt tās pašas kā imitējošos atdarinājumos, balsi pārmainot vaj darot tāpat kā atdarināmais, bet nolūks un stiliskā mērķtiecība izmainās. Redzami tas parādās dzīvnieku un putnu balsu rakturojumos, ne vairs imitējošā nolūkā, bet vienīgi iezīmības dēļ: cilvēka balsi atkārtojot zināmus skaņu kompleksus, kas ne reti kļūst arī par īpašo aptvērumu vārdiem un skaņu jēgumiem.

b. Paši vienkāršākie piemēri to var uzskatāmi norādīt. Mazais putniņš zilīte 'nes vēsti' un saka: si, si, zi, zi, vaj ci, ci, un tāpat pēc cir, cir, cir pazīstams arī circenis. Bet tās ir tikai raksturojoši iezīmīgi izdalītās skaņas. Iespējams, ka taisni tā dzird, uztver un saklusa zilīti sakām, bet pati tā nerunā cilvēka balsi un balsienos. Circenis tā necircina, ne arī vārdes tik artikulēti valodas ziņā 'kurc' un kurkšķ, pie tam kurc arī zemes vēzis, lai gan pavisam citādi. Lai būtu atdarinājums vaj simulācijas saskaņa, patiešām būtu jāiemācās pareizā zvēru, putnu un cita atdarināmā valoda. Vērši bauro, govīs mauro, mauv, mauj, mau, imitējoši varbūt būtu vistuvāk 'mū-ā'. Krauklis raksturīgi 'ķerc', bet ne tik līdzīgi, kā tas raksturojoši skan — blakus tam arī apzīmējot kraukli viņa raksturotā 'krau-' valodā, ka krauc, vaj kradzina. Tāpat arī dzegūze kuko un kūko, bet vēl iezīmīgāki ģego, dzego, kā mēr tik pazīstamā gaiļa 'dziedāšana' aiziet visdažādāki uzsvērtos raksturojumos — sākot ar ki/ķi ķikerikū, ķikirikū un izmainīgām k/g galotnēm ķikurigū, čikurigū, arī pašu nosaucot par čigurīti, ķigurīti, ķikurīti un sanskr. kṛkarakuh, variēti līdz ar visdažādāko dziedāšanu: lš. kakarýkū, lt. cūcurrio, gr. koukourizo, ukr. kukuríku, svāc. kūkerukū, fr. kikeriki, sp. coquelico, dāņ. kykaliky un tldz. Vienīgi ķīvīte mūsu pašu pavasaros 'k dzied' vienu un to pašu raksturīgo ķī-vit-vit, bet ne visām tautām tā. Ne arvien arī dzīvnieku balsis apzīmē katram raksturīgajās skaņās, bieži vien tikai pēc aptuvenām un mainīgām iezīmēm jeb vispārējos skaņu vārdos. Nevien meža dūja dūjo un dūdo, bet tāpat māju balodis, arī kad dūko, jeb savukārt ūbele pati nevien ūjo, bet 'pūš' un taisni 'rūcin rūc'. Rubeni agros pavasaros tāpat rūc, kaut nerūcot kā dzirnavām vaj pārkonam. Nevien lakstīgala 'dzied' un strazds, arī kad svilpo, bet pat zīle dzied un cīruļa dziesmās nemaz nevar atklauties, kad tas lirinā, ļirina, ļivina, vīterē, vītero, vītero, un pats ir nevien cīrulis, bet arī cīrvulis, vurvullītis, lš.

vyurŷs, vieversŷs. Suņiem ir vesela plaša valoda, jo nevien rej, vaj klusu 'rŷc' un ņurd (arī kaķis ņurd, ņurā), bet īpaši vēl ņurdot dzirdami skaladī zobus, ņerdz, riedams ņerkst, ņerkšķ, kverkšķ, kvenkšķ, kvekšķ (kvekšķis), klimst, un nevien tikai kauc un gaudo, bet ierŷkdamies norŷcās un rŷko — lai gan pavisam citādi kā rubeņi rubinādami 'rŷc'. Acīm redzot, dažādie attiecinājumi raksturojoši saistās ar zināmu uztvērumu un arī skaņu jēgumu īpašiem tipiēm, kur viena un tā paša vaj līdzīga vārda balsīgais izveids var izdalīt un arī segt dažādas skaņu nozīmes. Te vairs teorētiski nevar runāt par atdarināšanu vaj simulēšanu pēc ikreizējās uztveres, bet par izteiksmi ar valodas stiliskiem līdzekļiem.

c. Skaņu koncepcijas var balsu un īpašu dabas skaņu iezīmes atbilstoši raksturot, bet vārda balsīgais izvedums pašām skaņu norisēm dabā, izteic vienīgi īpašos aptvērumus. Skaņu vārdi šinī ziņā ir dabas skaņu konceptīvie izteicēji, līdz ar ko atsevišķo izvedumu nozīmes tik viegli pārvēršas atsevišķo skaņu jēgumos, ar gluži tādu pašu stilisku nozīmi kā citu jēgumu vārdi. To uzrāda visparastākie piemēri. Tik īpašais un objektīvām raksturībām tuvais 'gā-gā-gā', ko parasti attiecina zosīj, bet līdzīgi arī citiem putniem (Gāgā: arī 'vistiņa gāgiņa', gāgars, 'gāgans' arī gailis, stārks, gulbji, 'putni gāgā', gāgina), raksturīgi arī skan gandrīz kā šo putnu balsis, no kuriem dažus taisni pēc gāgāšanas pazīst, atšķirot no citiem, kas tikai līdzīgi 'gagina', vaj gaģina. Bet tani pašā laikā tās ir tikai raksturojošās valodas skaņas, kādas izrunā balsienos un īpašās novirzēs, atšķirot dažādo raksturību uztvērumus, kad gāgina, vaj arī gāgarē. Tam pretī garkt/gārkt konceptīvi ir pavisam kas cits, kam nav sakara ar gāgāšanu, lai gan ar dobjī neskaidro 'r' vienlīdz iezīmīgi var raksturot gārņa balsi un arī cilvēka gārgšanu kaklā. 'Šņākt' ir visai iezīmīga skaņa un vārdu dzirdot var pat saklausīt ikreizēji tipisko raksturību, tomēr jēguma ziņā vārds attiecināms daudzējādām norisēm, kas visas 'šņāc', bet ikreizēji skanot savādāk: cilvēks šņāc, arī dzīvnieki šņāc, arī vējš, koki vējā, meži, arī ūdens stipri plūstot un tvaiks izplūstot šņāc, jūra šņāc, čūska šņāc — bet vajag tikai norises iezīmībai un vārda izveidam mazliet izmainīties, lai visa šņākšana uzreiz zustu — attiecinājumam paliekot neiespējamam: arī līdzīgi tuvam vārdam izteicot pavisam citādu skaņu. Jau ar šņākāt/šņākāt sākas cita nozīme un šņākšēt, šņakstī, šņakstināt pāriet citā jēgumā. Tāpat skaņu nozīme ar raksturojošo 'šņiku šņaku' izteic strauju 'griezienu' un tādā ziņā tikpat veikli var kalt arī dzenis, kaut tas skanētu pavisam citādi un bez sakara ar šņakstināšanu. Ar tumšā 'u' pārskauņu nozīme izmainās tiktāl, ka piem. raudāšanas

ziņā 'šņukstēt', kas jau visam iepriekšējam skan kā no citas pasaules. Vispārinātā raksturojumā putni visi kopā var 'čivināt', bet tanī pašā laikā katrs par sevi ne tikai 'čiv' — balsīm pat visai atšķīroties: čīkst, čīpst, čiekst, čīkst, čīpst un čīrst — tieši ar 'i' dažādi raksturotiem uzsvērumiem atšķīroties čīkšiem, čīkstītēm, maziem pelēkiem čīkstīšiem, tāpat čīčakstiņiem un dažādiem sīkiem si-si, ci-ci, čī-čī teicējiem, nemaz nepieminot 'u' pārskanojumā čīrstītes, 'a' uzsvērumā pavisam citādi skaļās čīkstes, čīkstītes, kas ne vairs čivina un čīkst, bet čīkst. Savukārt pavisam cita ir 'n' uzsvērumā izskanošā čīkstēšana, džīkstēšana, džīndešana, kad džīnd, džīndz un arī pārskanojas džīnkstot. Tas arī vārdos izskan tā, kā neskan vairs neviena putna balss. Te daļās Ipašas 'skanēšanas' nozīmes, kaut metonimiski poētiskā ziņā putnu balsis skaņi un skaņi arī 'skandina' un 'dzied'. Diemžēl, stila teorijā putni nemaz paši nedzied un tāpat 'skaņas', skanēšana, skandēšana parādās kā aptvērumi pavisam no cita lauka.

d. Bieži paiet garām kādam aizaugušam avotam, ko gandrīz vairs nesaredz, lai gan vēl labi manāmas tās sākotnējās straumes, kas stiliski joprojām tik nozīmīgas, no pašām iztekām arī barojot vēlākos valodiski tik sakuplojošos izveidus: Ipašajos vārdos nevien saprotās, bet arī iekšēji izteic garīgo orientēšanos un ārējās attieksmes. Pirmvalodiski, bet joprojām līdz ar valodu gandrīz nemainīgi pastāv visdažādākie izpausmes veidi, kādos izteicas Ipašas attieksmes, reaģējumi un intencionālas iestājas, arī tad, kad neizteicas 'vārdu' ziņā, bet tomēr izraisoties balsīgos izpaudumos un izteicot Ipašu nozīmi, izdalīti, kaut neteicot vārdos ar jēguma nozīmi. Visredzamāki tas parādās izsaučienos, kam ir Ipaša balsīga nozīme, bet nedibinoties objektīvi par sevi, neatvasinoties vārda ziņā, nenorobežojoties jēdzienos, arī balsīgā izvedumā paliekot tikai izsaučienam — aktuālās attieksmes, iespaids vai ieteiksmes uzsveršanai. Smiešanās arī ir balsīgums, bet par sevi tikai reaģējums, kaut spējot uzsverties Ipašas iestājas vai ieteiksmes nozīmē. Tas liek tuvāk paskatīties, kur te ir stiliskā robeža: ne vairs starp atdarinājumu un īstiem smieklīem dažādās nozīmēs, bet paša balsīguma ziņā starp vārdisko izvedumu un izpajsmēm, kurām nav vēl vārdiskas nozīmes.

Kad ausis dažreiz džīnkst, džīgst jeb dzīgst, žvingst, rūc, dūc, zum, vaj arī zvana, tad to dzird skanot bez kāda ārēji attiecināta 'skaņu' uztvēruma. Tā ir norise dzirdē, ko nevar ne simulējoši, ne imitātīvi atkārtot, nevar arī izsaučienā izteikt, bet var iezīmīgi raksturot vārdos, tāpat kā objektīvā attiecinājumā uztvertās skaņas. Džīngst un zum ir vārdi, kādos var arī izsaučties, bet tie nav izsaučieni par sevi, kas izpaustu reakcijas tiešumu, pat arī tad

nē, kad vārda raksturojošais izveids un izruna tuvu atbilstu raksturojamai skaņai. Tam preti uztveres elementārie reaģējumi, dažādā pakāpē arī reflektīvi apzināti, var izraisīt pavisam tiešas balsīgas norises, arī tīri organiskas un netišas, kas neizteicas raksturojoši vārdiskā nozīmē, bet atbilstoši aktuālam iespaidam. Kad aukstumā sāk tricēt, skurināties jeb vārdiskā nozīmē 'uznāk drebuļi', tās ir norises, kuras nemaz nedzird, un ja drebinoties arī izrunā vārdu 'dreb', izrunai skanot dreboši dzirdamā balsī, tad blakus tam var būt pavisam citādas reaktīvas izpausmes — balsīgi, bet bez vārdiem. Tās ir balsīgās reakcijas, kas tikai aptuveni iezīmējamas ar valodas skaņām — kā b-rrr, (d)rrr, (h)r-r-r raksturības. Jeb arī aukstuma sajūtas ziņā reaktīvie uh, (h)-ūu izsaučieni un tamlīdzīgi. Attiecība starp vārdiski izvesto 'dreb' nozīmi, pašu norisi un reaktīvo balsīgumu 'rrr' atkārtojumā, arī īpašā 'u' izdvēsumā labi saskatāma: vārdos tie ir elementi, izsaučienos pašnozīmīgas vienības.

Uztraukumā, pārsteigumā, vaj bailēs un 'drausmās' nevien saklausa un 'dzird' sirdi sitot, drebot vaj 'dauzoties', bet bieži vien iesaučus, iekliedzas, iebērcas tādās izsaučienu skaņās, kam ar vārdisko izteiksmi nav tieša sakara, kaut arī 'brēcot' vārdus var izbrēkt. Bet sakarība var rasties sceniski, pat ja reaģējums ir neapzināts un izsaučiena nozīme neaptvērta. Tīri reaktīvs balsīgums ir 'vaidi' par sevi, sāpju vaj citādā ziņā, jēguma vārdam parādoties tikai ar sekojošo skaņu nozīmes aptvērumu. Raudāšana ir organiska norise, kas izpaužas arī balsīgumā, bet vārdi šņukst, dīc, ikst, Igā, Igstās ir jau vairs tikai bezvārdīgo raudu dažādā balsīguma raksturojumi. Tāpat 'dergt', dergties un Igt pretīguma nozīmē (Igst, Igņā, Idzas, Idzina), nav pašas dergšanās un Igšanas, bet 'pretīguma' ziņā īpašo iestāju raksturojošie vārdi. Pretīguma nozīme pat ar attiecinājumā objektam ir subjektīva un blakus vārdiskiem raksturojumiem var izpausties Igunuma, Ikstīšanās un riebsuma bezvārdu iz-saučienos. Pavisam nav dzirdama 'patika', garšas, garduma un citās reakcijās, kad īpaši 'tīk' pašu sajūtu un iestājas ziņā, bet tam var sekot papildus norises, pie tam visai dzirdamas un izteicamas reaktīvos izsaučienos. Elpošanu parasti nedzird, arī īpaši neklausās: ko iezīmīgi sadzird, tās ir raksturīgās novirzes, kurām tūlīt ir arī raksturojošie vārdi: elso, elš, krāc. Tāpat arī dveš, dvēš, pūš, dūst, dusulē un dumsās dumsīgi arī 'dusmo', nevien dusmojas. Vaj arī šņāc, šņāko; krēkā, rīstās, ērc, sten, kunkst, augstā skaņā vīd, dīc dīko un arī svēlp, svilp. Tam visam ir arī dusmu, dvešanas, elšanas, ērkšanas un visu pārējo emocionālo un citādo iestāju īpašie izsaučieni, ar tikpat lielu soļu atstarpēm kā vaidēšanai no vaidu vārda jēguma, vaj baiļu vārdam no baiļu izkļedziena un kļedziena baidot.

e. Šādās pārejās arī atrodama stiliski elementārā atslēga starp impulsīvi reaktīvo izteikšanos un apzināti konceptīvo teikšanu — ar aptvērtajā nozīmē izvedamiem vārdiem. Šinī ziņā ir vairākas pakāpes. Stiliski kopējā atslēga ieraugāma tajos izsauucienos, kas nav vairs tikai reaģējumi, bet kuros parādās vairāk vaj mazāk patstāvīga, vaj iespaidam pretvērstā iekšēja iniciatīve, kas tad parasti nosaka izsauuciena balsīgumā uzsveramo nozīmi. Lai cik sāpīgi līdzjutības vaj nožēlas 'vai' arī neskanētu jeb tieši būtu šo sāpīgo izjūtu izsauuciens, tas tomēr skan pavisam citādi un nozīme ko citu, nekā tīri reaktīvais kļiedziens sāpēs, vairs pašu sāpju dēļ. Kā raksturīgi piemēri daudz elementārākā ziņā var noderēt parastie neizdevības, misējuma, kļūmes un tamlīdzīgie izsauucieni. Tāds ir asi aprautais 'a!', kas atgūšanās brīdī gandrīz paliek kaklā saspriegts un nemaz neizklausās pēc izsauuciena, drīzāk pēc nevilšas reakcijas, kad tāpat 'saraujoties' atgūstas arī pirkstu ievainojot. Tāpat šķietami tik reaktīvie e! eh! ak!, kas nepāriet sāpju vaj nepatikas izdvēsumos, bet ar ē! eh! novirzi parādās tieši kā sodīšanās izsauucieni, ar ko nereaģē pret kļūmīgo iznākumu — bet allaž sodoši vainojot ikreizējo objektu, pat tik kāpinātos uzsvērumos un piesātinātā nozīmē, ka piesauc arī vārdiskus pastiprinājumus eh! — ak tu sasodīts! vaj nav sasodīts! Tas viegli var pāriet arī noraidošos, puļājošos un novēršanās izsauucienos, kur piemēram pū/pi uzsvērumus var pastiprināt vēl ar mīmiku, vaj īpašā akcentējumā izteikt māģiskās splaušanas nozīmi, ar to nevien aktīvā ziņā emocionāli noreaģējoties, bet nozīmi simboliski arī izvedot.

Sodījuma un vainošanas izsauucienos slēpjas kāds intencionāls atvairīšanas akts, ar ko kļūdišanās un vainīguma sajūtu izdzēs: pāri paliekot tikai objektam attiecinātai vainai. Tas iezīmējas jau parastajā ai! izsauucienā, kas vienlīdz var skanēt pārsteiguma un atvainošanās nozīmē, bet pamatā izteic nevēlamības sajūtu vaj noraidījuma iestāju un tādā ziņā arī izsauucoties. Pārsteiguma, izbrīnas, arī nejauša atraduma izsauucieni var likties pavisam pasīvi, vienīgi kā iespaids izsauuktais balsīgums (piem. raksturīgais 'ā', uztvēruma ziņā paliekot 'ar muti vaļā') — bet tūlīt arī notiek vērsšanās pret objektu un iespaids ziņā sākas pretiestāja: zināmās sajūtas uzsverot kā vainojumu lietai, līdz ar ko izsauuciens nav vairs pašu sajūtu nozīmē. Tas parādās vispār ar objektam vērstajiem patikas/nepatikas izsauucieniem, tādēļ atšķirīgi tīri jūtekliskiem saucieniem un izjūtu izpausmēm. Attiecinātie riebuma, arī patikas, prieka izsauucieni, tāpat kā iekšējās dergšanās, šķebnināšanās un gaumes ziņā 'šķermi' objektam attiecinātās sajūtas nevien parādās citādos uzsvērumos un mainītā balsīgumā, bet arī citādos izvedumos. Tās nav vairs pašas

derguma, šķebuma, riebuma sajūtas, kas tik plaši izvērsti un atmetoši skan pē—! phī—! (pfi), vē—! izsaucienos un tāpat puļājoša phu—! phū—! pui! Tam savukārt var pievienoties noraidoši mājieni, raksturīgas kustības un citādi ekspresīva izturēšanās, tāpat kā izjūtu ziņā var turpināties arī instingtīvas grimases, viebšanās un, protams, patikas gadījumā visa atklāti smaidīgā seja, bet nozīmība jau ir attiecinājumā objektam.

Zināmi izsaučieni tomēr var mulsināt. Piemēram, 'ai' skaņu izveids ir tas pats prieka un sāpju vaj bēdu izsaučienos, ne ikreiz atšķiroties arī pašu izjūtu un attiecinājumu ziņā, kaut citādā noskaņā. Izsaučiens iezīmējas ar to pašu raksturu, vaj saka 'ai, kā sāp', ai, manu grūtu dienu! vaj 'ai, cik jauki', kāds prieks! Bet ja nozīme nav tā pati, atšķirība slēpjas kur dziļāk.

f. Īpašas situācijas mēdz izsaukt vienādas vaj līdzīgas pretiestājas, bet ikreizējā nozīme var novirzīties. Tas var paskaidrot, ka izsaučienu skaņu izveids paliek tas pats, bet iekšējais reaģējums mainās, izpaužoties ar visai atšķirīgām nozīmju pārejām. Piemēram, tādās situācijās, kas prasa pretiestājas drosmi, tipiskos izsaučienos ir uzsvērtais 'o!', bet katreizējā reakcija var būt dažāda: drosmīgums, drosmīgs uzmundrinājums, uzņēmība, pretešķība, draudējums, vaj arī tikai lielība un izlikšanās, 'o, tas nav nekas!' Tāpat uzsvērtos atkārtojumos — līdz pat demonstratīvajam o o o! Izveids paliek tas pats, bet nozīme redzami pāriet intencijas izsaučienos, kur drosmē var izpalikt vaj izzust, bet intencionāliem uzsvērumiem vēl pastiprinoties un kāpinoties līdz pašiedvēsmojošiem 'h' izdvēsumiem, vaj tīri demonstratīviem balss pacēlumiem, izkļiedzieniem un ho-hō! ho — hō! izsaučieniem. Tas savukārt var pāriet balss izskaņās ar pārkuma nozīmi, vaj izsmejošās 'augstās' un 'tukšās' o skaņās, sarkastisku smieklu lūzumos un tmldz. Bet šādas pārejas izmaina nevien nozīmi, mainot arī izsaučiena skaņu izveidu un situācijas ziņā norādot nevien uzsvērto pretiestāju, bet ieņemto pozīciju, no kādas tad saucieni vaj smiekls atskan. Tas dziļi iezīmējas jau ekspresīvajos pi! phī! pū! noraidījumos, tāpat citādā ziņā parādoties no tiešām reaktīvām sajūtām atraisītajā priecīgi gaišā un plašā 'ā — ā' izskaņā — kas var pāriet gavilējošā balsī un lallināšanā, atsevišķos izkļiedzienos un klaigāšanā, alināšanā, trallināšanā un dažādā dziedāšanā 'bez vārdiem', vaj arī intencionāli, lai klausītos kā pašas 'skaņas skaņi skan' un atskan, ligojot pat mežu galiem.

g. Iestājas izsaučieni allaž parādās vēl kā reaģējuma saucieni, bet ar aktīvu attieksmi un īpašiem uzsvērumiem, kas izteic ne vairs atbildumu iespaidam, bet vērstu nostāju. To norāda jau

parastais līdzdalības vaj nožēlas 'vai', teikts arī bez kādām reaktīvām sajūtām, bez patiesas līdzjūtības un līdzī vaimanāšanas. Tāpat zīmīgā atmešana ar roku, ar aprauto 'a' — a, ko tur! un vienaldzības vaj negribētas apņēmības strupais 'e' — e, ies ar! ja tā, tad jāiet. Pavisam redzami ārējā vērsnās parādās aizdomīgajā 'ha!' — ha, kas tas tur var būt? Tas neizskan kā jautājums, drīzāk kā pēkšņa iedoma ar aktīvu interesi, bet distancēti atturīgu izdvēsumu. Tam līdzās ir otrs raksturīgais 'ā!' izsauciens, nozīmējot pēkšņu aptvērumu, gaidītu atradumu, mīklas atrisinājumu, ar plašo un izrunā kāpjošo izsaukšanos atbrivojoties no šaubu un jautājuma turpināšanās. Atklātais izsauciens te ir ārēji vērstais atvieglojuma balsīgums, līdzīgi kā 'ā' kļiedziens 'pārkliedzot' stipras sāpes, kur ietvērtais ē un sasprindzinātais I būtu neiedomājams. No atraisošā 'a' interesantas ir aptvērumu dažādās pakāpenības ar īpašiem akcentējumiem: a a! (domājot, ka sapratis), á á! (sākot saprast), á á! (tā tas jāsaprot), á á! (nu būs rokā), ā ā! (tā tas ir) un kāpjoši plaši stieptais ā kā atrisinājuma gandarījums — 'āāā!' Pretejs tam ir asi aprautais 'a,a,a' kā pārliecinātas izpratnes, vaj arī pārmetuma un brīdinošas iestājas izsauciens (a! a!), vaj iesaukšanās nepareizības, aplamības norādījumam — 'a, tā nevar!' a! a! kas nu vēl nebūs! Vēl raksturīgāk šādu akcentējumu nozīmes parādās iepriekšējas zināšanas un paredzējumu izsaukšanos: Īpaši uzsverot, ka domātais piepildās — a — ā! nāks, nāksot gan, un aktuāli — ā — á! nāk gan, ā — a! atnāca gan, klāt gan, un tldz. Tam var līdzī uzsvērties visdažādākā balss noskaņa, sākot ar šaubām un pusjautājumiem, līdz neizpratnei un sašutumam neizpildīšanās gadījumā, arī ar izdvēsumu 'há!' — kā tas varēja būt! un 'há!', kad neparedzētais iemesls atklājas. Iekšējie reaģējumi akcentējumos var spēlēt lielu lomu, tāpat arī emocionālie uzsvāri pavadošā balss izskaņā, bet pati iestāja ir ārēji vērstā, iekšējām bažām skanot pavisam citādi nekā ārēji vērstam sašutumam, neizpratnei vaj nevēribai (sal.: 'ak, kaut atnāktu' un a-á! varēja gan atnākt; jeb ē — ē! bija gan jāatnāk, vaj pārsteigumu izrādot — ē! kur tu te gadījies! — é?).

Tomēr ārēji vērstās iestājas izsaukiņi izpaužas arī kā nesaprašanas un apmulsuma saucieni, tālāk arī kā jautājoša iesaukšanās. Parastais 'a' var būt neziņas dēļ teikts pārprasījums un 'e' nesadzirdēšanas dēļ pēc paraduma atkārtota iepraššanās, tāpat tiši vērstā iejautāšanās, dažādu motīvu pēc, arī zināmu atbildi par jaunu uzprasot. Mutē aizturētais 'm' ir ārēji attiecināta, bet nevērīga vaj vārdos neizteikta jautājuma skaņa, izteikta arī ar dvēsumu vaj stieptu izskaņu, kam pretī ar uzsvētu piedvēsumu raksturīgais 'hm' nav vairs jautājuma, bet taisni aizturētas atbildes nozīmē, parasti izteicot iekšēju neizšķiršanos, šaubas vaj

pārdomu. Stiliski tā ir pavisam elementāra teikšanas mērķtiecība, bet arī tādas skaņu un balsīguma nozīmes var nepārprotami uzsvērt: ko grib teikt un kādā ziņā vaj attiecībā izteikt, kaut vārdos neko nesakot. Kas tā ir par valodu, ko intuitīvi tik labi var saprast, lai gan jēdzieniskā ziņā tikai aptuveni norādāmi?

k. Ārēji vērstās iestājās ar īpašu iezīmību izdalās tie izsaučieni, kurus varētu apzīmēt par vērtējošiem. Ārējā vērsšanās balsīgi izpaužas kā uzsvērtā distancēšanās, ar tādu pašu nozīmi kā vārdiskos spriedumos, atzīstošā vaj neatzīstošā ziņā, bet vērtējumu neizteicot kā atziņu, vienīgi kā attieksmes uzsvērumu. Tas raksturīgi parādās jau vienaldzības uzsvērumos, īpaši ar balsi noskaņu izteiktā nevērībā, attieksmes ziņā kā neieinteresētu distancēšanos, bet arī kā noraidījumu un objekta nevērtību. Paši izsaučieni var atgādināt iepriekš minētos attieksmes izsaučienus, bet attieksmei pārejot kvalificējošā iestājā. Piemēram, nepatikas vaj aprauti noraidošais 'e!' pāriet stieptajā 'ē' (ē, ko tur! nav vajadzīgs, nav vērts), arī pastiprinātas negribas pārskanotajā 'ē' (ē, tas man neder, ē! tas nav nekas!), kas nav arī vairs tikai iestājas nozīmē pret objektu, bet attiecīgi iestājai objektu novērtējot (īpaši ar uzsvērtu piedvēsumu — ē — h! 'tāds!'). — Pat ar 'augsti' uzsvērtu 'ō' šādi izteicieni var būt tikai uzsvērti norādījumi (ō, paskaties tik!), vaj distancētas izbrīnas izsaučieni (o, kāds tas ir!), vaj arī vienīgi īpašības uzsvērumi (ō, kāds balts, kāds liels! — kur ō ir tikai vērtības pievērsums vārdiski izsakāmam kvalificējumam), bet turpat īpašā akcentējumā un balss izskaņā arī pats norādījums var izteikt vērtējumu. Daudzmaz patstāvīgākā uzsvērumā un ō ō dubultojumos tūlīt parādās izsaučieni, kas nenozīmē vairs norādījumu vaj izbrīnu un īpašības uzsvērumu, bet zināmās situācijās tādas kvalificējumus no vērtējošā ziņā, kas neprasa arī vārdiskas nozīmes. Ja objekts ir liels, secen norādošai un arī izbrīna nozīmei ō/ō-ō izsaučieni par sevi var skanēt tikai novērtējošā attieksmē 'cik liels!' — novērtējošai izskaņai sākoties dažādos īpašos akcentējumos: ó! (tas ir kas!), ó — õ (jāuzmanās, ir gan liels), ò — ô! (tas tik ir liels, tas tik ir vīrs!). Saplūstošie dubultojumi kāpjošos vai kritošos uzsvērumos šādus izsaunus viegli pārvērs arī lielījuma, paļājuma vaj ironijas nozīmē, pie kam izsaučienus var līdzīgi vārdiem izteikt tiešās un netiešās nozīmēs. Otrs vērtējoši raksturīgākais izteiciens ir dažādi uzsveramais 'va!', parasti skanot tikai kā norādījums, bet vienīgi kvalificējuma nozīmē, ne paša objekta ziņā. Tas nav jautājošā 'vaj', skaņu ziņā līdzīgais saisinājums 'va' (va-re, vaj redzi), ne konstatējošā (ne)vaid, 'vairs nav', 'nava' nozīmē ('ne ratu va, ne zirga'), bet pozitīvās vērtības izsaučiens: 'va, tas ir Ists vīrs', va, tā ir laba

lieta, tā vajaga, tas labi, va, kur drošs, 'va ļauži!' (liels vairums). Šis izsauciens nepāriet lieljumā, nepāriet arī stieptā uzsvērumā, kas arī nozīmi tūlīt izmainītu tikai izbrīnā (vā, vā, cik liels), tāpat nepāriet vā/vai līdzīgās izskaņās negatīvā ziņā (vā, tam nu gan neizdevās, kā nu izgāja, vā, kur nestiprs!) — bet var pāriet gan tieši negatīvas nozīmes pārskanojumos, vērtējuma iestājai paliecot, bet ar emocionāli negatīvu attieksmi. Ve! vē! vē! ir jau atvērtējoši paļājumi un pastiprinošā akcentējumā uzsver nepatiku. Vi/vī izsaučieni allaž ir netlkama pārsteiguma un arī izlikšanās demonstrējumi — vī! — vienlīdz brīnīšanās, uzskavēšanas un arī neatbilduma gadījumos: ar to pašu emocionālo vērtējumu, ja kaut kas par saldu, par skābu, tāpat kad viebias, vaj tīk un 'vīkst' — vī! kur šķērms, vī! kur labs. Izsauciens 'i' par sevi parādās arī kā tiešs noniecinājums (i, tu neprašā), vaj stieptā izskaņā kā saspīlējuma izsauciens (v-i, kur sīkst). Zemi stieptajā 'ū' pārskanojumā uzsvēruma nozīmē ko nelabu, tumšu, aukstu, sajukušu, neskaidru, vaj ļaunu un nejēdzīgu — vū, labāk neskaties, vū! — viņa vietā negribu būt, vū! — arī ar piedvēsumu 'hū' un 'ūh' — tu nelabais! Šādā pašā vērtējošā attieksmē parādās arī 'vui!', ne reti pārmetošā vai! vietā un v-ai nožēlas dažādo atvasinājumu ziņā — vaiji / vaiju / vaija, tavu vieglu prātu! Isu padomiņu! jeb arī 'vaile, manu grūtu mūžu!' Bet vū/vui izsaučieni vairs nav nožēlojuma vaj līdzjūtības nozīmē, uzsverot grūtumu vaj ļaunumu īpašā cēloņa, iemesla un aktuālās situācijas attiecinājumā un šinī ziņā izsaucoties vien vērtējošās attieksmes nozīmē. Tas parādās līdzīgi kā aktuālā pelšanās un vainošana, kur objekta īpašību vaj rīcības iznākumu attiecina kā īpašu vainu, jeb arī slavēšanā un lielīšanā, kur objektu kādas nozīmes uzsvērumā vērtē 'lielu', vaj tādā nolūkā 'liela'. Istenībā vērtējošie izsaučieni arī ir tikai objektam vērstas attieksmes kvalificējumi, kur vaina vaj laba nozīme pārvēršas vērtībā vaj atvērtējumā.

1. No vērtējuma izsaučieniem atšķiras aktīvās izvešanas saucieni, kurus varētu apzīmēt arī par rīcības izsaučieniem. Vienā ziņā tie līdzīgi vārdu balsīgumam: pašas balss skaņu norisei nozīmējot domāto izvedumu, bet atšķiras ar to, ka īpašā nolūkā tieši gribēti un šinī ziņā ārēji vērsti cenšas iespaidot tiešo norisi, darbību vaj pašu vēršanos. Raksturīgi tas parādās ērcinājuma izsaučienos — dažādā ziņā ērsinot, ērskojot, ērrojot un erinot, kur iestājas ziņā 'ērza' ir izsmējējs; 'eška', 'ēcis' ķildīgs un 'ercis' ērcīgs, kas ērcina — pašiem izsaučieniem iezīmīgi pastiprinot ikreizējo izvedumu: piem. suni ērcinot ēr! er-rrrr, ēr! 'ērr!'. Arī suns ērkšķ, ņerkst. ērdz ('zobus ērgstot'), atbilstoši kam arī ērcinātāja līdzizsaučieni — ņer! ņerkš! — Blakus tam arī raksturīgie ķircinājumi, ķiķinājumi,

ķīķinājumi, piem. bērnam: ķi ķī — rādot ko spožu, bet nedodot; vaj ķiku, ķiku! ņiku! ķī! Bet arī lielam: e-hē! nevarēji vis! Aiz tā tāpat brīdinājumi: iš! šš! (uguns), eč! (neskar!). Baidījumi, pliu! un raksturīgie atgainājumi dzīvniekiem, arī apsaucot — se! uš! tiš! Tāpat ķicinājumi: ķic, ķič ķiz! un raidījumi prom — pūi! sē! — vaj rīdījumi virsū: puc, puc! puci! cui! pi! pij! pui! Uzmundrinājumi: cap(s) — ķer; suk, suk! — meklēt, sukstīt, sukņāt, ostīt. Tādi arī īpašie uzsaucieni medībās: ale, ale! ālet! ālet! — sek! Vaj zirgu dzenot — ņņ-! ņu, ņū!, un citi ierosinošie vaj uzmundrinošie saucieni — e-vā! (sāksim!), up, up! upā! (augšā celties); arī mājlopiem uzsaucot ganos dzenot — si, si! Tas var pāriet atkārtojumos un ritmiskās izmaiņās, tāpat kā ķircinājumos un izaicinājumos dažreiz izskanot kā veseliem teikumiem (el, el! — ellelē! ķizu, ķizu! — kas man rokā?). Raksturīgi ir piesaucieni, piem. cāļus saucot klāt — cip, cip, cip cālīši, cip, cip, tik, tik, tik! un vistām — put, put! vaj tibi, tibi ('tibiņas'). Kumeļam ciga, ciga! vaj cigu!, arī sigu, sigu! Suni piesaucot: su, su, su! šu, šu! (kā 'šurp' saīsinājums), arī si, si, si, sunīt! Sivēnus, cūkas pie ēdiena sauc cū cu! čū, čū, šuk, šu, čuk, čuk! Dažādi labinājuma saucieni iezīmējas ar mēli vaj lūpām īpaši čapstinot, cepstinot, piem. vāveri uzsvērti skanīgā 'c' izskaņā īpaši 'cekstinot'. Mājlopus sauc no ganībām ar īpašu urināšanu, kas raksturīgi skan kā 'urrējumi' — urrrr, urinot ar dažādi ritošo r-izskaņu un izdalījumiem: ur-ur-ur. Bez r raksturības tie ir ūjojumi, ūjinājumi, kā sauc mājā, jeb arī ganiem sasaucoties — ū-ū, ū-ū, ūūū, ū-ūū, kā arī noskaņās citādie ūbojumi, ūbojot, ūbinot. Atšķirīgie pārskāpojumi ir aurējumi, saucot mājā, vaj arī mežā un tālos laukos sasaucoties, 'aurējot' bez kāda dzirdama 'r' — ā — ūū, ā ūū, āūūū, ā-ū ū-ū! Tas tā ar burtiem rakstot, bet jābūt dzirdējušam, kā tas īstenībā skan, kad visā balsī, pilnā sparā un lielā plašumā 'auras aizskan' un arī dažādās atbalsīs atskan un izskaņo. Bet te parādās arī nozīmju robežas: šādi saucieni nav vairs tikai parastie izsaucieni, vienā ziņā balsīgumam pārejot kliedzienos un klaigāšanā, vaj ritmā un ar melodiskām izskaņām gaviļēs un gaviļēšanā, bet ar īpašām nozīmēm arī signālos, balsīgu zīmju došanā.

m. Signālīzējumi ir iepriekš zināmas, pieņemtas, vaj arī parastās nozīmes tiši uzsvērti norādījumi, balsīgā ziņā allaž izdzēšot robežu arī starp jēguma vārdiem un izsaucieniem. Signalizējošā funkcija arī vārdos vispirms ir tikai zināmās nozīmes attiecinājums īpašam nolūkam (nevis, ka vispār deg, bet brīdinoši ka 'deg!', ka 'iet!' nevis konstatējoši, bet ka jāiet!), šinī ziņā līdzīgi kā izsaucienos 'zīmes došanai'. Signāls par sevi var būt vārds stāt!, apturējumam vaj tikai vēribas pievēršanai, bet tāpat arī izsaucieni bez vārda

jēguma, piem. šauri uzsvērtais 'ē!', 'ē-ē!', 'zināmajai' nozīmei atvietojojot jēguma izpalikumu, vaj arī situācijas ziņā iespaidojot ar īpašu balsu uzsvērumu un izdvēsuma kāpinājumu, kā tas asi vērstajā uzkliedzīnā — hē! Atkarībā no situācijas un balsīgās izpausmes, signāla nozīme var pāriet atpakaļ arī citādos izsaukumos — stiepts 'ē' var būt pāreja uz vaicājumu (ē, kur iesi?), vaj arī jautājumu dažādā nozīmē, īpaši neziņā aizdomīgi uzsaucot — 'ē? kas tur ir!', vai kāds ir? Bet arī otrādi, jautāšana var pāriet brīdinošā izskaņā un brīdinājumi pieņemtos signālizējumos, piem. uzsauzienā bērnam 'iš' — uguns! Īsti signāli sākas jau ar aplusinājumiem, kā tas parasti izskan brīdinoši aprautajā 'tss' — kā zināmu iemeslu dēļ jāpaliek klusu, jāklusē — psss! sss! ar viegnorādošais zzz! ("ar pirkstu uz lūpām"). Trokšņaini uzsaucošais ŠŠŠ! skan kā pavēle, bet balsu skaļumam šņācoši pretējā izskaņa nozīmē aplklusuma vajadzību. Apturošais izsauciens 'sst!' atgādina vārda 'stāt' safsinājumu, bet 'st' nozīme nav jēdzieniska, to pašu apsaucienu lietojot stāšanās, aplklusuma, miera un tamlīdzīgos signālos. Īpaši izsaucienu ir zirgu apturot vaj apstādinot, pēc ikreizējā nolūka visai dažādās variācijās un balsu izskaņā: pt-rr (strupi), t-rrr (vilkti, ar ritošu r), trrrr(ū) — vaļīgi un izbeidzoši stiepjot ar manāmu ū izskaņu. Bet arī aprautā asumā gandrīz izkliedoši uzsverot pēkšņā apturējumā, labam zirgam īpašos signālus arī labi saprotot. Šādiem saucieniem ir vēl citādas izmaiņas, ko ar burtiem nevar norādīt, ne arī vārdiskā ziņā izrunāt, vienīgi izsaucoties īpašajā izveidā. Tādas ir raksturīgā 'tprū!' dažādās novirzes, tpr! tprs! tprš!, kādas nevar pārvērst vārdos, ne arī zirgam saprotami tpru-ināt, kā to var gan citādas nozīmes atvasinājumā, piem. "tprusinot govīs", sevišķi teles, un tad mīlinājumu vārdos pārvēršot par tpruciņām vaj trputaliņām, bet šķirti ar izveduma izsaucienu 'tprus!' dzenot laidarā. Tādēļ pašam atvasinājumam nav arī vairs signāla nozīmes, drīzāk tāda var līdzī skanēt vaj īpaši izdalīties kā tīri tehniska 'zīmes došana' iepriekš minētajos mājā saukšanas 'urinājumos', vaj ganus mājā aurējot — bet tad kā tehniskas nozīmes signālam arī balsu izveidam pārvēršoties tikai par zīmi.

n. Aktuālas iestājas ziņā izdalās norisēm attiecināti 'pavadoši' izsaucienu. Tie var būt ļoti aktīvi pašas iestājas ziņā, bet iepriekš norisēm uzrāda divējādu dabu. Vienā ziņā šie izsaucienu var būt apzinātas rīcības saucieni ar rosinošu vaj sekmējošu nozīmi, šinī ziņā iestāju un rīcību emocionāli iespaidojot, bet notiekošai vaj izvedamai norisei vienīgi sekojot, parasti tikai raksturojoši attiecinātā ziņā. Tas paskaidro, kāpēc pavadošie izsaucienu nav vien attiecīgi, bet allaž atkarīgi no pašas norises ikreiz uzsveramās

nozīmes, līdz ar dažādām izmaiņām pārsviežoties arī līdzīgi raksturīgā balsīgumā. Tomēr tas nav kopēji kā ar 'vārdu' izsaučieniem, tieši izsakot norises ikreizējo jēgu (pavēloši iet! un kāpinoši aiziet! — vaj beigt! beidzot! beigas!). Pavadošie izsaučieni neizteic jēguma nozīmi, bet notikuma raksturību, jeb arī tikai attieksmi pret to.

Jo piemēri vienkāršāki, jo redzamāki tas saskatāms. Iezīmīgas vispirms ir dažādās pārejas. Vienkāršais 'ai' ar Ipašu ieskaņu un uzsvērumu var būt reaktīvs bēdu vaj nožēlas izsaučiens, bet var pāriet tikai žēluma attiecinājumā aizejošam vaj aizgājušam grūtam mūžam, sūrām dienām, arī 'aija' izsaučieni ("nopūtas") izteic vairs tikai raksturojošo attieksmi pret to. Tāpat 'ai' izsaučiens var būt tieša prieka un izbrīnas ziņā (reaktīvais vaj impulsīvais ài! à-i!), bet var pāriet priecīgi vaj labvēlīgi attiecinātos 'aijā' uzsvērumos kā pavadošs sauciens zināmām norisēm vaj situācijām (aija, aiiji, aiiju, aiijā!) — aiija, manu tālu ceļu! aiiji, mana skaļa dziesma! aiiju, aiiju, skaņa balss! Un tā var dziedāt arī bērnu šūpojot — aiijā, aiijā, aiijaijā! Un tieši šādā pavadošā līdztekus nozīmē no izsaučieniem var rasties arī atbilstoši raksturojoši vārdi. Ja izsaučieni ai/aij/aiiji/aiiju un aiija! ir pirmsvārdiski, tad "aijā" ir arī jau pašas aiijāšanas jēdzienisks vārds — 'aijāt' nozīmē pašu darbību, 'aija' vienlīdz nozīmē darbības norises un balsīgā izveduma posmu (aiija: aijas), turklāt 'bērnu valodā' nozīmējot visu notikumu un arī šūpuli. Ja pavadošais izsaučiens aiiji! liekas tikai variācija, tad tomēr ar izveida maiņu izmainās arī nozīme, līdzīgi kā vārdu atvasinājumos aiijāt un aiijināt, vaj skriet un skraidīt nav vairs tas pats. Līdzās tam 'aiiju' izsaučiens izskan ar tādu pašu nozīmes uzsvērumu kā aktuālās iešanas vārds 'eju' jeb iemu, eimu, iepretī nozīmē, ej/eji, jeb kad cits 'iet'. Tāpat attiecināti dažādās iešanas ziņā izmainās pavadošie izsaučieni. Attiecināti pašai darbībai ar noteiktu objektu, izsaučiens skan 'aidu!' arī 'aidū!' uzsvērumā, Ipaši paša gājiena, izveduma "aiziet" un "aidu aidumis" nozīmē, vaj arī attiecināti vispārējai situācijai, piemēram, sava darba ziņā uzrunājot aizejošo vasaru — aidu, aidu, vasariņa, 'daudz apseju rācentiņu!' Bet Ipašās norisēs kā tādās arī izsaučiens var būt mainīti cits — aica/aicu! Ipaša gājiena nozīmē zirgs ir 'aicis' un attiecināti līgavas vešanai Ipašā veduma ziņā izsaučias 'aicu, aicu, man bij skaista līgavina!' Šādi pavadoši izsaučieni var pāriet aisa: aisā: aisasā! — "aisit", jeb tīšas smiešanās, aistišanās ziņā, vaj arī attiecināti kādam priecīgam notikumam — aisa, aisa, man skaista līgaviņa! Tā arī 'aižu, aižu' ar Ipašo 'vicu, vicu': man deviņi kumeliņi! kur acīmredzot raksturojas viss straujais 'aiziet' un auļošanas prieks, tāpat prieka apziņa par daudziem kumeļiem: saucienu 'vicu, vicu' teicot pat kā saprotamu

arī vārdiski. Tāpat arī pašapzinīgais 'ailu, ailu!' — pašam būs rudenī ligava. Bet turpat arī aile! — objekta nozīmē attiecināti sūrai dienai, vaj līdzīgi iezīmīgais aili! — attiecinot gan savai skaļai balsij, bet kā ārēji tāli skanošai. Arī izsauciens 'vaija!' skan kā izbrīnēšanās, bet uzsver tikai raksturojamo objektu — 'vaija, vaija, tu māsiņa, tavu mazu krokautiņu!' Un arī savu nožēlu citam izsakot izsauciens skan 'vaiji', vaiji jeb 'vaile, vaile' — attiecinot vecam vīram vaj grūtām mūžam. Kāmēr par savu bēdu vaj prieku un pašattiecināti Ipašības vaj iekšējas norises ziņā tas izskan 'vaiju' uzsvērumā, tāpat kā eju, jūtu, bēdāju, smeju, nevis domājot, ka cits iet, jūt, smej, bēdā.

o. Bet pavadošo izsaucienu galvenā stiliskā nozīme nav tik daudz vārdiem līdzīgu pazīmju iegūšana, cik pašos izsaucienos panākamā ritmika, Ipaši šādā nozīmē raksturojot darbību vaj norisi. Iepriekšējie piemēri uzrādīja trīs galvenos elementus, atkārtojumu, pārskanošanos ar dažādi uzsveramām izskaņām un sauciena daļjumu divos jeb vairākos balsienos, ar to līdzinoties nevien vārdu izveidiem, bet dodot iespēju saucienus izteikt kā seceniski rakturojošus teicienus. To norāda jau tie pavadošie saucieni, kas atkārtojot izveidu turpat blakus arī izmainīti atkārtoti: ikdienišķi klausoties putnu "čivināšanu", nesaka vienīgi ka tie 'čiv' un arī neiesaucās tikai čiv! — šādus uzsvērumus taisni raksturojoši cenšās virknēt visai dažādi seceniskai čivināšanai: čiv, čiv, čivi — čivu, čivu — čivu, čiv-čivu, kā arī putni "iet čiv-u, čiv-u, čivu čivu, čivčiv", kad vārdos apzīmēti či-vi-na jeb visai uzsvērti aktuālā norisē čivin-ā. Izsaucienos tas parādās tāpat kā vārdus nevis izdalīti jēdziena nozīmē blakus atkārtojot (saule, saule), bet uzsverot stiliskā kopattiecībā, kādas sevišķas nozīmības izteikšanai — saule saule! gaisma gaisma! dzīvi dzīvi! tāli tāli! tālu tāli!

Pavadošo izsaucienu visvienkāršākais atkārtojums iezīmējas ritmiskai norisei līdzī sitot takti un tad balsīgi pavadot atbilstošos uzsvērumos. Ta, ta, ta, ta nozīmē to pašu, kā arī bērnam pulkstens vispirms ir ti, ti, ti, vaj tik, tik, tik, kāmēr vēl nerodas norises aptvērums par sevi un vārdiski neizdalās 'tikšķēšana', 'tikāšana', vaj ritmisko tikšķu atšķirtās nozīmes, bet nozīmi izteic ti-ti-ti un 'tititī', kopnozīmē. Tāpat balsīgi pavadoti arī pilēšana un piles 'pakšķ' un sikā pilēšanā atsītoties un izšķīstot ne vairs plakšķ, bet plikšķ, 'plikšķ'. Šāds raksturojošs balsīgums vien var noteikt domāto nozīmi, sevišķi ritma un Ipašo skaņu akcentējumos. Gani 'popē' stabulei zaļa alkšņa mizu til, til, til, bet mizai atloboties popēšana skan pap, pap, pap. Tā ar kap, kap, vaj kup: kup pavadījumā kuļ, taisa sviestu; ar kap(u), kap(u) kapā kāpostus; ar 'pu,pu pu,pu' uzrunā dzegūzi un balss ziņā saka 'ku.ku.ku,

dzegūzte', pupucite! Ar tram, tram, tram raksturo taurēšanu, pat ar veselu izvedumu: tra rā, tra rā, trad-rad-rai/rī! Šī vienkāršā periodizācija pēc atsevišķas ietmes jeb arī atkārtoti raksturīgas kopiezīmības stiliskā ziņā slēpj visai tālejošas iespējas. Vispirms jau pavadošais takta piesitiens un pavadošais ta-ta-ta vaj citāds balsīgums bez tuvi atdarinoša objektīvo skaņu atkārtojuma, var būt elementāri pats nozīmīgākais līdzeklis arī tādu norisu izteikšanai, kas par sevi bezskanīgas vaj skaņu ziņā nepārtrauktas un neizmainīgas. Kad 'iet', stiliskais uzsvērums ir pašas norises ziņā, un nedzirdamas var būt arī citādi raksturīgas norises, kas rit, skrej, trauc, tek, plūst list. Ja uzsveramas ar Ipašu balsīgumu, tad parasti tikai turpināšanās vaj ilgšanas ziņā (rit ieskaņa ar asu 'rr', tāpat kā rist un irst nozīmē. Tam līdzīgi 'birst' (b-rr) un berž, urb (u-rr) vaj dreb, arī plūst (pl-ū), šļūd, šļūk, šļūc, slīd, list, šļāc, vaj plīst. Bet arī bez sevišķa uzsvēruma zināmu norisu izteiksme iezīmējas tieši raksturīgo vaj Ipaš raksturoto skaņu ziņā (zuz, šņāc, urd, šļakst), kaut šļakstināšana būtu par sevi tikpat nedzirdama kā šļākšana, avotam urdot tāpat kā vērdot, jo skaņu nozīme iestājas tikai Ipašos kāpinājumos un arī tad ar aptverošāku sakarību līdznozīmi. Tomēr, tieši tādā ziņā arī rodas stiliskās iespējas atsevišķo nozīmi izteikt kompleksās attiecībās ar citas nozīmes raksturojošu uzsvērumu. Tās ir iespējas, kas iet daudz tālāk par norises ilgšanas vaj Ipašo skaņu uzsvērumiem, jo pat visvienkāršākais skaņu raksturojums var iezīmēt un arī stiliski aizstāt veselu kompleksu situāciju. Tā ir 'slapja' malka, zaļa, neizžuvusi vaj salijusi kas 'degt' raksturojumā 'cūkst', čūzē, čūžā (sal. izdalītos čū(k), čū(k), čū!) — kāmēr apslāpst, izdziest — 'čuš'. Ūdens tek, "skrien", skaņu raksturojumā 'čur', pavadošā izsau- cieniā čuru čuru: vārdiski "čurot", ejot "čuru čurumis", čurkstot — bet ar to izteikta pavisam Ipaša sakarība, nevis tikai ūdenim listot, tekot, plūstot. Vienīgi vērdošs ūdens Ipaši 'sic', bet tad ir 'karsti verdošs', nevis no avota auksts vērdot.

p. Tālākas iespējas parādās atbilstošu raksturojumu vispārinā- jumos: atsevišķās norises Ipašo izsaucienu attiecinot arī citādām norisēm, ja uzsveramā iezīme līdzīga vaj tikpat raksturīga. Stiliski tas norāda, ka raksturojums izdalās patstāvīgā nozīmē, ne vairs saistīti ar atsevišķo gadījumu, bet attiecināmi 'zināmām' pazīmēm. Konsekvence ir tā, ka izsaucienu nozīme var izdalīties kā Ipašs jēgums par sevi, ar to balsīgam izveidam sākot funkcionēt līdzīgi vārdam: ar daudzējādi attiecināmu un atvasināmu jēgu par sevi.

Izsaucieni parasti ir ļoti specifiski, arī pavadošie izsaucieni. Tautas dziesmās jautā: tara, tara, kur tu brauksi ar tiem tara

ratiņiem? 37405.). Ko nozīmē 'tara', vaj tas ir no divbalsiena izdalāmais 'tar-', kļūstot jēguma ziņā saprotams tarkšķēšanas, tarkšķ vārda nozīmē? Rati pa koka tiltu 'braucot' skan trik-trik, triku-triku — kā Ipaša 'trikoņa', bet paši rati 'iet' tiru, tiru, vārdiskā uzsvērumā tiru- 'tirumis'. Tautas dziesmā trejādi izdalītās iezīmēs: čiku, čiku, grabu, grabu, kas par mežu brikšķināja? (2282.) — tās ir Ipašas skaņas, Ipašas trokšņainas norises un Ipaša trokšņa jēguma uzsvērumi, kas vienlaicīgi tomēr pavisam līdztekus attiecināmi iešanai pa mežu, ledu, redzami sākot nodalīties par sevi saprotamā nozīmē — brikšķināšanai arī izdaloties patstāvīgā jēgumā un vārdiskā izvedumā. Cibu-cibu, čabu-čabu iet bērnam kājiņas (2213.), bet čabu-čabu vāverējas arī vāverīte ar maitām kambarī (2345.), un tā var ņemties arī triku-traku "ar meitām maltuvē". — Tāpat kā saucienu Ipašas ieskaņas un izskaņas uzsvērti nevien izdala balsienus, bet līdz ar to ļauj periodizēt norisu kompleksas sakarības, tā arī izsaucienu pārskanojumi ļauj atšķirt nevien Ipašas novirzes, bet izdala arī atšķirīgas nozīmes. Aušanas piesitiens skan klauk! klauk! audejš auž 'klauku, klauku', austuve skan 'klaukā, klaukā', bet var 'iet' arī pavisam atšķirīgi un skanēt 'kliukā, kliukā', tā nomainoties izskaņām un pārskanojumam. Ar zvanu 'zvana', zvanī, zvanu skandina, skandinā, zvans skan un pavadošā izsaucienā iet klangu-klangu, vaj arī pārmainoties klingā un klindz, bet Ipašās zvanīšanas nozīmē neklaukšķ un neklaudz. Arī ausis var 'zvanīt', bet vienīgi pārskanojoties, ja žvingst un žvindz, bez nekādas iespējas klandzēt vaj tikai klindzēt. Tomēr žvindz un klandz arī kas cits, kaut nezvanot.

Dažādu attiecinājumu ziņā pārskanojumi seko raksturojamo skaņu izmaiņām, bet tanī pašā laikā nošķir un atraisa pašas skaņu nozīmes vairāku gadījumu atbilstošai raksturošanai. Kādreizējās dzirnavas gāja klipu-klapu, pavadošā izsaucienā klip, klap, un tāpat arī viss cits, kas dzirdami iet klibu-klabu, klibo un klab, nevienmērīgi daudzās, ja ne tikai stripuļo, klūp un kluburo, ejot 'kluburu kluburim' un 'kluburējas'. Bet vaj arī vēl citādais neklibo un neklab, kaut tikai metonimiski, parastiem līdzraksturojumiem savstarpēji atdaloties (klibo un 'klab', 'klibo' un arī klab) — attiecinoties pat tādām norisēm, kas tiešā nozīmē ne klibo, ne klab? Šie daļjumi sen jau pārvērtušies norobežotos jēgumos, tādēļ par sevi daudzējādi arī attiecinoties, tomēr klabēšanai joprojām paturot skaņu ziņā raksturojošo 'klab' uzsvaru, kā mēr 'klib' pārskanojums tikai tālu atgādinoši ieskanās 'klibināšanā', izdziestot klibošanā. Bet tieši arī līdzīgās skaņu novirzes nevien daļās dažādas raksturībās, bet pārskanojumos norobežojas Ipašos skaņu jēgumos. Liekts, lausts vaj lūstošs koks

prakšļ, prakst (prakš!), sprakst, sprakšļ (sprakš!), arī sprāgst, iesprāgst, sprēgā un tad sprogšļ, prekšļ. Bet arī priekšļ (priekš! 'pušu'), vaj tikai liekti saspraigt spriekšļ un pēkšņi atliecās ar spēju sprik! Vaj arī spraikšļ (spraikš!) jeb tikai aprauti skaļi praikšļ (praikš!) un pavisam atšķirtīgi priukšļ, spriukšļ — 'priukš, spriukš!' Bet var arī brakšļkēt, brākšļkēt, 'brikšļkē', brīkšļkēt, brekšļkēt, braikšļkēt, briukšļkēt un tikai nobrukšļkēt, tāpat kā krakšļkot, kriekšļkot kriukšļkot un tikai nokrukšļkot — vairākām līdzīgām novirzēm parādoties pavisam citādās nozīmēs (sprudz, springst, sprikt (ne spriekšļ), sprūk, brūk). Ūdens savukārt šļakst, šļakājas, šļāc, arī šļekst, šļikst, šļaukst, vaj plunkšļ (plunkš!), punčājojot un plunšājojot 'plunkst', kaut ko iesviežot 'pulkšļ', īpaši arī pulkst un zināmos gadījumos blekšļ, blunkšļ, blanķšļ, blākšļkī, plakšļkinot 'plakšļ', plikšļ (plikš! plakš!). Bet ir arī izsaučieni, kas liekā sākotnējāki par atvasinājumiem un izdalošo pārskanošanos, izskanot vienīgi kā norises vaj skaņu raksturības vispārējs norādījums: šļ|žļ| izsaučieni arī ūdenim tieši attiecināti neuzsver īpašās šļikstēšanas vaj šļikšanas norisi, bet norādoši raksturo ievirzes vaj izveduma spraigumu, līdzīgi šļā- uzsvērumi (nevis šļakš!). 'Bļē!' parādās kā vispārēja iesaukšanās izjukuma, izplūduma, nejēdzīga iznākuma gadījumā. 'Bļi!' nenozīmē norisi, vaj pašu troksni, nepārejot blīkšļkēšanas vaj blīkšļa vārdos, bet izteic vispārējo stiegro atblīvošanos, kādēļ vienlīdz var attiecināties dažādas nozīmes 'šaušanai', kas var būt arī bez trokšņa nozīmes. 'Bdau-k' (izsaučienā b daukš! ba dauč! arī padauk! un plauk!) neizteic aktuālo krišanu, ne arī norises un trokšņa īpašo izzīmību, bet norādoši raksturo 'ka krīt', kaut arī nepakrītot. Zināmās situācijā iesaukšanās 'plun-g!' (arī mīkstinātā uzsvērumā kā izsaučienā plunkš!), pati iesaukšanās nav ar reflektīvu vaj pavadošu nozīmi, vienīgi raksturojoši norādot ūdenim attiecināto pēkšņo iegrimšanu vaj ieniršanu, izskaņam ar k vaj g uzsvērumu neizsakot atsevišķu veidu, bet notikuma beigumu. Īpašie tu-tū, čū-! čuš! izsaučieni, kā zuduma, beiguma, izpalikuma vaj pārtraukuma uzsvērumi, nav pozitīvās norises vaj skaņu ziņā pavadošie saucieni, ne arī vairs raksturo tieši negatīvās sekas, bet paši ir tikai 'tukšumu' norādošie raksturotāji. Pazuduma, nesamības aktuālais tu-tū! neatvasinājās un nepāriet tālāk jēdzieniski 'tukšā' vaj līdzīgās nozīmēs. Čū! izsaučiens, pat attiecināti izdziestošai ugunij, neatvasinājas ne čūkstešas skaņu, ne uguns "izčūkstešanas", izbeigšanās nozīmē, paliekot vienīgi negatīvā iznākuma iezīmētājs. Līdzīgi tam raksturīgais čuš! ar š izskaņu nenorāda izbeigšanās vaj izzuduma skaņu, tikai balsi uzsvērti norādoši raksturojot zudumu, kā draudoša iznākuma paredzējumā brīdina ar iš! izsaučienu. Kādā ziņā te nošķiras jēdzienu vārdi?

3. SKAŅU VĀRDI

Dažādas dabas skaņas, kas nav balsīgas, mēdz vienā vārdā apzīmēt par trokšņiem. Skaņu nozīmē vienlīdz balsis un trokšņi 'skan', bet trokšņi skan kā zināmu norisu pavadiezīmes un pašas norises var būt arī neskanīgas, nedzirdamas. Jeb arī otrādi, kad zināmos aptvērumos izdalās tikai skaņu iezīmes, tādā ziņā saprotot arī kompleksus notikumus, bez cēloniska vai citāda attiecinājuma. Tas parādās paša 'trokšņa' vārdā, ar raksturojošo 'tr-' sakni īpaši vārdi izteic dažādu nozīmi, arī cēlonisku norisi, vaj tikai skaņu norisi. Traukt, trauc nozīmē darbību, 'traukties' var sākt nozīmēt arī troksni, bet traukšķēšana ir vairs tikai skaņas ziņā. Tāpat tiešākās, tālākās vaj arī atšķirtās nozīmēs vesela rinda īpašo atvasinājumu nodalās: triekt, triec, tricina, tricina, tric un trikšķ 'trikšķēt', trikot nozīmē; trakot, tracis, trakšķēt vai traikšķēt, kad ar troksni "traikšķējas kā traks"; trūkt (pušu, pietrūkt), trūkt-, trūkties ('sarauties', izbities) — bet turpat dažādo trokšņu ziņā izdaloties pavisam īpašām novirzēm: traukšķinā, trakšķēt, trekšķēt, trikšķēt, tāpat kā tarkšķēt, terkšķēt, tirkšķēt vaj turkšķēt (īpaša 'kurkt' nozīmē). Tas norāda, ka 'trokšņi' pamataptvērumā var pat cieši saistīties ar īpašu norisi, vaj zināmas raksturības nozīmē atbilst un attiecināties vienīgi šādi iezīmīgajai norisei, bet var arī izdalīties raksturīgā trokšņa ziņā par sevi un norobežoties atsevišķā jēgumā. Par cik šāda izdalīšanās notiek, rodas iespējas nevien norobežoties atsevišķu skaņu nozīmei, bet arī patstāvīgiem jēdzieniem un līdz ar to attiecināties vispārējāki arī tādām norisēm, kas zināmu skaņu raksturībām līdzietīgas. Tādi attiecinājumi var būt pavisam tieši domāti, vaj tikai metonimiskā raksturojumā teikti, pašu skaņu jēdziena ziņā ne reti izdzēšot arī robežu starp balsīguma nozīmi un troksni. Šņac un krāc ir trokšņu vārdi, bet krācieni, šņakoņa var būt visada un pati šņākšana, krākšana skaļuma, balss, vaj citādā ziņā pavisam savādāka — mežs stiprā vējā šņac, čūska šņac, cilvēks nevien miegā var šņākt, bet arī atdarinoši un raksturojoši. Jeb 'krāc': — arī jūra vētrā krāc, krāces krāc; tāpat 'kauc', itkā vienlīdz suņi, neieziesti rati, vējš lūkās un dūmeņos, vētra, vilņi, vilki, ragus salā, senajās dzirnās pat milna (13646.), jūrai pat 'kaucot' smalku tiklu (17456.). Tāpat arī 'rūc': nevien pērcons mākoņos, bet vienlīdz arī dzirnas maltuvē, lācis mežā, suns rūc, vilks 'metas rūkdams virsū', un cilvēks rūc, 'dusmās izrūc vārdus', neapmierināti rūko, rūkņājas, rūkoņājas, vaj rūkstē, rūkstīnē 'klusu raudot'. Vējš, vētra var 'rūkt' un tālu dzirdama arī jūras rūkoņa; tāpat tālu dzirdams, ka braucot pa tiltu 'rūc vien', un kaut pavisam citādi, tomēr šādā vispārējā raksturojumā pavisam klusi

arī spole rūc, rūc lapseņu pudurs, rūc arī baloži un ūpis rūc, pavasarī rūc rubeņi purvos un pļavās. Zīmīgi, ka līdz ar skaņu jēgumu, tā pati raksturīgā sakne vienlīdz var uzsvērties norises jēdzienam, vaj darbības ziņā ('rūka' šurpu turpu skraidot 'rūkā', rūkālē); izteiciens 'rūc visu rītu' nozīmē neatlaidīgu strādāšanu; kad 'ūdens rūc', tas var nozīmēt tikai strauju skriešanu, ātru aizplūšanu, līdzīgi kā uzsauciens 'rūc vaļā!' nozīmē 'sākt', steigti darīt; ja 'rūc' virsū, to dara uzbrūkoši. Arī čakla vērpēja var lielties par savu veiksmi, ka 'rūču piecas spoles vakarā'.

Bet blakus tam ir pretēja ievirze: skaņu nozīmēm izdaloties un norobežojoties patstāvīgos jēdzienos, atklājas nevien vispārinošu attiecinājumu iespējas līdzīgos gadījumos, bet arī norobežojas šādas iespējas, izslēdzot attiecinājumu neatbilšanas dēļ, jeb arī citādas patstāvīgas iezīmes izteikšanai. Šī ievirze ir stiliski izdaloša, ļaujot atšķirīgi iezīmēt ikreizējās uztveres vissīkākās norisu izmaiņas. Cik tas jūtīgi taisni skaņu ikreizējos izdalījumos, to uzrāda jau parastie divēju raksturbū blakusstādījumi. Iepretī pievestajam 'rūc', vārds 'dūc' var likties raksturojoši tuvs, tā arī teikts, kad 'rūc un dūc', bet blakus stādījums tieši uzsver izteicamo divējādību. Pērkonš nedūc, bet rūc, tomēr tālumā nevien rūcina, bet arī ducina un dūcina. Galva rūc un dūc, ērģeles rūc un dūc, baloži rūc un dūc, arī spole var rūkt un ātrā skrējienā dūkt. Bet lai cik šīs līdztekas ir tuvas, blakus stādījumiem nozīmējot Ipašas pārejas, tomēr tās ir divējādas skaņu norises: stiliskā nozīmē taisni izteicot abējādi uzsvērto izdalījumu. Ja rubeņi nevien rubina, bet vienlīdz arī rūc, tad tomēr liktos smieklīgi, ja tie arī dūktu, ducinātu un dūcinātu, kaut tikai raksturojot jēdziena ziņā un īstenībā pavisam citādi, nekā baloži dūc, rūc un arī dūdo, vaj kad bites dūc — bet tikai 'dūcot'; jeb dažreiz arī zeme dūnēdama dūc, vaj dūdas dūdojot dūc. Tāpat kā dūkt iepretīm rūkt, tā arī dūkt iepretīm dūnēt izdalās Ipašā skaņu jēdzienā, tālāk atvasinoties dunkšķēšanā, (dunckājot, dunkājot ar dūri), vaj dungājot (vienlīdz skaņu ziņā un sitot pa ūdeni, zivis dzenājot), vaj dukņājot, dukņījot. Tāpat skaņu nozīmēm par sevi parādoties dažādās duņoņās, dunot, dundot, duņot. Jēgumi izšķiras kad dudina ('dud') un dudzina (zeme dudz, dzerves skrej dudzot, dugādama). Gandrīz aizmirsta Ipašā 'dupēt' nozīme — "sviedu šautru arodā, ja bij mieži, sipējās, ja bij rudzi, dupējās", atšķirīgi skanot vairs tikai vārdu sip un dup raksturīgajiem izveidiem. Bet tā izšķiras arī vienlīdzīgākie dun un dimd, vaj pašas skanēšanas ziņā skan un skand nozīmes, kas tomēr vēl var attiekties uz balss un visadu citādu skanēšanu un skandināšanu, kā mēr tikpat skanošam 'šķind' nav balsīgas nozīmes, iespējot vienīgi metonīmiski raksturot metaliski spalgu balsi; tāpat kā dun un dimd nav

attiecināmi vienlaicības, tikai divējādo skaņu izmaiņas nozīmē: kas tumši vaj dobji dun, tas nedimd.

Cik vārdos izdalīti izteicamas ikreizējās skaņu novirzes, tāpat robežgadījumi un pārejas arī norisu jēgumos par sevi, to uzrāda šādas pāri rindas. Iepretī du- vārdu saimei tikpat iezīmīgi parādās arī 'di-' dažādie atvasinājumi, ar 'i' ziņā uzsvērtām skaņu raksturībām. Nevien dunešanai atšķirīgi var dimdēt un dimdināt, bet arī dimt un dimēt, dindēt, dindināt, dingt (īpaši raudu ziņā), dindzēt, dingāt, dinkšķēt (sal. tinkšķēt, pinkšķēt, pinkstēt, činkstēt); balss ziņā var dikt, bērni raudot 'dic', skaņu atkārtojumā dīcinā un dīcināt var arī īpašas kliegšanas nozīmē, bet dikāt un dikāt jau nozīmē sīku skriešanu vaj īpašu mīņāšanos uz vietas, līdzīgi kā savukārt dipēt un dipināt (strauskrien ka dip vien). Vārds 'dimt' locījums mainas un arī pārskanojas (dimstu, dimu, dēmu), bet tiklīdz atšķirības norobežojas, nozīme izmainās, 'damdīt' nav vairs dimdināšana — damda ar kājām 'dauzot', stampājot, kas tomēr vairs kopēji nenozīmē, ka klons, grīda vaj zeme arī jau 'dimdētu'. Dažādas skaņas un norises ar īpašu raksturību var gan būt blakus un arī pāriet no vienas raksturības otrā, tāpat kā trokšņi briukš, šņius, pluikš, plaukš raksturībās var būt līdzās vaj arī neatšķirami saplūst, tā arī var dimdēt un rībēt, vaj saplūst ar 'dunošu rīboņu', bet tas neizdzēs vairs īpašos aptverumus, stiliski taisni atraisot kompleksu raksturojumu iespējas. Cik tuvi atsevišķās nozīmes var sanāt kopā, bet tanī pašā laikā arī patstāvīgi atšķiroties un tālāk izmainoties savās īpašās novirzēs, to uzrāda šāda iezīmīga rinda — 'č' ieskaņas vārdu pārskanojumi un atvasinājumi visdažādāko skaņu rakstura izteikšanai — lai katram gadījumam būtu atbilstošākais uzsvērums:

'Čak-' iezīmē īpašo skaņu, čakstus, kad dzirdami 'čaksti', norisei attiecināti kad 'čakst', čakstina, čakstinā, arī čakšk, čaksķina, izsaucienu ziņā čak! čaks! čakš! Bet kaut arī attiecīgi līdzīgai norisei jeb tam pašam objektam, ar tādu raksturību nevar vairs izteikt stiepti uzsveramo 'čakstēšanu', tikpat dažādās 'čak-' nozīmēs, kad čakst, čakstē, čakstina, dzirdāmi čaksti, čakstieni — čakš! čakš! Tikpat atšķirīgas ir čaukstienu, čaukstēšanas, un čaukstu nozīmes, kad parasti tikai nedzīvi objekti 'čaukst'. 'Ček-' un īpašais 'čēk-' pārskanojums izteic balsīgumu, čēkste čēkstina un var arī čēkstināt, bet nozīme te pilnīgi atšķiras no 'čak' un čaukstiem. Tāpat čik-/čīk-/čiek-/čiuk- nozīmes, kad īpaši čikš, čīkst, čiekst, čiukst. Vaj arī tikai balsīgi čukst un trokšņa ziņā čūkst. Bet ar to novirzu un īpašu atšķirību rinda nebeidzas: īpaši arī čab, čib, čieb, čiebj, čub; čapst, čapstina (lūpas) un čāpstina, bet arī bez čapstu un čāpstu nozīmes tikai čapina un čāpā, sal.

'čapu, čapu' un caps! čaps! čapš! Pavisam ģpaši čipst, čiepst, čilkst, činkst, čipst, čīgā. Bet arī čarkst, čerkst, čirkst, čirina, čurkst, vaj skārbi čārkst un čērkt. Ģpaši čiverē, čvinā, paklusu čuvina, pavisam klusu čīžina, bet nevien putni, arī ragavas iet saltā laikā čīžu, čīžu, kāmēr vižu, vižu ir pašas straujās vešanas, vizināšanas izsauciens meteņa vakarā (32231. var.).

a. BALSĪGIE IZVEDUMI. Skaņu vārdi vislabāk ļauj ieskatīties tajās stiliskās norisēs, kas sākotnēji parādās jau atsevišķu vārdu dažādos izvedumos. Skaņu aptvērumi ir psiholoģiski, skaņas nav fiziski domājami skaņu vilņi kā zināmās robežās uztverami dzirdes ierosinājumi. Tādēļ psiholoģiski ir arī skaņu jēgumi, skaņu vārdiem nozīmējot dzirdamo skaņu atšķirumus pēc zināmām pazīmēm un raksturībām. Kas dzirdamības robežas pārsniedz vaj netuvojas, tas vienīgi trīc, dreb vaj tek un plūst, bet kas dažādi 'skan', tas pretējādi var tuvoties šādām robežām, no kā iezīmīgie uzsvērumi, ka skaņas pašas skanēšanas ziņā ir 'augstas' un 'zemas'. Bet nevien raksturojumus, lielā mērā arī uztveri, aptvērumus, jēgumu norobežojumus un ikreizēji izteicamo nozīmi 'vārdos' var vienlīdz noteikt arī aktuālās dzirdamības apstākļi — kas tuvumā var būt 'gaiša' skaņa, asi dārdi, spalgi grāvieni, tas tālumā allaž ir tikai 'tumša' dunēšana, klusi dūcieni vaj dobja rūkoņa. Te jāsāk vēl daudz citādākā ziņā ieklausīties pašu vārdu balsīgos izvedumos, nevien ģpašo skaņu uzsvērumos, bet vārdu ikreizējā rāksturā vispār.

Iepretī elementāriem izsaučieniem vārdi iezīmējas atšķirīgi. Izsaučieni savā pamatā ir atklāti balsieni, ar raksturojoši atšķirīgu, bet jēguma ziņā nenoteiktu, dažādi attiecināmu nozīmi, tāpat izveidā ar raksturojošu balss uzsvērumu, balsienam izdaloties, bet nenoslēdzoties norobežotā nozīmē, ar iespēju vienīgi atkārtoties, rindoties par sevi, vaj pat tāpatnīgi arī savstarpēji attiecināties dažādos ritmiskos posmos, bet arī tad nesaistoties ģpašā kopnozīmē, izteicot vienīgi turpināšanas, vaj pārskāņojumu blakus raksturībās uzsverot ritma izmaiņu (ti-tī, ti-tī, si-si-sī, u-ū, u-ū, uū!). Bet tiklīdz sākas zināmas pārvēstas vārdiem līdzīgās nozīmēs, stiliskā aina var redzami pārvērsties, kā tas parādās izsaučieniem atvasinoties ar vairāk vaj mazāk nosacītu blakus elementu — raksturojoši noslēdzošu skaņu (ti-k, ti-k, ti-k, pa-k, pa-k), vaj kad ar piedotu galotni atvasinās ģpaša jēguma vārdi (tik-š, pak-š: tikškēt, pakškēt). Galvenā 'vārdu' iezīme uzreiz parādās ar balsienu iekšējo saistību un izveduma noslēgšanos ģpašā kopnozīmē, līdz ar iespējām jēgumu norobežot par sevi un arī tālāk atvasināt. Šinī ziņā arī vienbalsīgi vārdi zaudē atklātas turpināšanās nozīmi un stiliski tā paša jēguma tāpatnēja

atkārtojuma vajadzību, izņemot, kad vārdu uzsver kā izsaucienu jeb atkārtu kā nozīmes pastiprinājumu. Paša vārda nozīmē pat balsieni ar atklātu ieskaņu vaj atklātu izskaņu tiek teikti un saprasti tikpat saistīti ar Ipašo jēgumu vispār, kā saistās ar saknes jēgumu vārda aktuālās attiecības 'locījumi' un tālāk arī atvasinājumi vēl izmainītākās novirzēs. Balsiens 'ar-' par sevi ir atklāts un var būt vairāknozīmīgs, bet jēguma 'art' nozīmē kā tiešās norises uzsvērumā, ka arot "ar", balsiens parādās tikpat vārdiski saistīts kā aršanas, arkla, arumu un arēja atvasinājumi. Balsiens 'pa' vārda nozīmē izteic pakāpes, pamata, palikta, paaugsta, paasa, pagājības, pa reizei, paiet un 'iet pa', vest pa un pavadīt jēgu. Pamatnozīme paliek tā pati arī noteiktākajā 'par': par daudz, par maz, par tālu, par gadkārtu, par gadu, par dienu, par ziemu (viscaur ziemu, nevis pa ziemu), par otru par citu un ir par jaunu, par vecu. Vēl norobežotāks kļūst 'pār', bet joprojām ar paliekošo pamatnozīmi: pār(i) laukam, ne pa un ne par lauku, pāri mežam, pāri upei, ūdenim, iet pāri pa laipu, ne pa ūdeni, pāraugt, pārziedēt, būt pārgatavam, pārliecīgam, pārtaisīt pārveidot, pārvērsties, pārdot, pāri darīt, pārdarīt, iet pārtiešām, nākt pārdienas, pārdienām, strādāt pārgadus ('ik pá', par divi gadiem reiz) un pārļaut, pārcliest, vaj beiguma nozīmē 'pāriet'. Ko tādas saistības nozīmē?

Varētu domāt, ka Ipaši patskanim vispār vārdu pamatnozīmes izvedumā ir šī saistošā loma, vienlīdz, vaj atklātā vaj slēgtā attiecībā pārējam balsīgumam. Iezīmīgi tas arī notiek skaņu vārdos, kur patskaņi izšķīr nevien skaņu novirzes, bet noteic tieši Ipašu jēgumu izdalīšanos. Tāpat vispār jēgumu vārdos patskaņi ne reti parādās kā tas stiliskais krustceļš, kur pārskanojums izdala citu nozīmi, šķīr atsevišķu jēdzienu līdzīgus vārdu izveidus, vaj arī Ipaši raksturo zināmas nozīmes: grūts un sūrs nebūtu tik iezīmīgi uzsverams citādi raksturīgā skaņā, tāpat kā a/u izmaiņa noteic atšķirīgo čakst vaj čukst, dūc un dīc Ipašo jēgumu. Atklāti izskanošais a/ā vispār raksturojas kā ārēji vērstā, plaša, gaiša skaņa un iezīmīgi arī parādās gaismas, gaisa, tāla, balta, palsa, bāla nozīmes vārdos. Tāpat e/ē ir 'zema', iekšēja, ieslēdzošā, raksturojot zem, zemes, lejas, lēzena, vēsa, ēnas, krēslas drēgnuma jēgumus, vaj velt, velēt, vest, slēpt, vērt nozīmes; kā mēr i/i ir 'dziņa', saspīlēta, parādoties izsikuma, blīvuma, sīkstuma, stignuma, plīsuma nozīmēs, visa sīka, vaj spilgta, spīdoša un sevi ieslēgta ilguma, ilgšanas, likšanas, vilkšanas, ritēšanas un līdz, līdzī, līdzenuma, vaj slīdēšanas un sliškuma nozīmēs. Raksturīgie u/ū ir 'tumši', arī 'klusī', parādoties tumša, klusa, tuva, turēšanas, zuduma, notikuša lūzuma, vaj nedzirdama plūduma, plūdu, nopūtu, pūļu un tukšuma nozīmēs. Tas ir

iezīmīgi, tomēr šādas raksturojošas nozīmēs arī paliek tikai raksturojošas, nepieļaujot tālāk vispārējus secinājumus. Nakts allaž domāta nakts tumsas ziņā, bet vārds iezīmējas gaiša 'a' izvedumā, tumšai naktij prasot īpašu epitetu, bez kā nakts raksturība var būt arī citāda. Tāpat melns, arī pilnīgi melnais un mēļais izskan secen tumsas un tumšuma iezīmīgajam patskanim — sākotnējiem aptvērumiem dibinoties atšķirīgi raksturojošos uzsvērumos. Uguns domājama gaiša, parasti iezīmējas spoža, bet kad uguns spīd, tā var raksturoties arī spulga un pati ar tumšu ieskaņu. Savukārt, kas ir staigs, stigns, stiegans, var turpat iezīmēties kā muklains, dumbrains, dūkstains, mūklis — dūksna. Atbilde nav meklējama raksturojošo uzsvērumu ziņā, bet balsīgo izvedumu kopattiecībā, ar ko saknes vārds un tālāko nozīmju atvasinājumi vispār noteic vaj aktuāli nosaka atšķiramo nozīmību.

Šādā kompleksā ziņā atšķirumu galvenā loma var piekrist dažādiem izveduma elementiem, ieskaitot arī pašus akcentējumus. Pamatā pavisam atšķirīgu jēgumu vārdiem vispārējais izvedums var būt tuvu līdzīgs, atšķirumu nosakot atsevišķam balsienam vaj burta skaņai. Tā jēgumu vaj īpašas nozīmes izdala jau vārda ieskaņa, stiliski elementāri un pašsaprotami: bar, gar (garām), kar, var; dur, kur (uguni), pur (purēt), tur; cer, per, ser (sērt), sur; līr, sir (sirt), tīr, vīr; māk, nāk, sāk; sek (seko), tek; rūk, sūk (suvē), tūk, mūk; sit, rit; tin, pin, zin, min; liek, tiek, siek (sikt); sok, rok, lok; maļ, kaļ; ceļ, vēļ. Līdzīgi arī saknes patskaņa loma var būt tikpat noteicoša, bet parasti vārda pārskanojumos iezīmējot tikai jēguma iekšējās izmaiņas. Brist, brien, bradā izteic tā paša jēguma īpašas nozīmes, tāpat stigt, stieg, staigns, vaj (sa)stapt, (sa)stop, ved : vada, likt : liek, stiept : staipa, līt : liet, tikt : tiek, un arī lakt : lok, ber : birst. Bet nozīmju izmaiņas var attālināties — ver vārtus, tiek un tīk, var un vār; traukt : triekt : trūkt, rast : rodas, sūk : sūk. Dažādiem jēgumiem sakrītot līdzīgā izveidā, saknes jēdzienu norobežojas — kaļ un kuļ, rīda, raida un rāda, rij, rej un rāda, rāda un rūda, maj un mij, ved un vid, māk un mūk, ser un sur, sūk, sek un sāk. Dalās kart un kārt; uzskurt, kurināt un kurēties; — ir stiga un stīga, tāpat kā liekums un lokums, kaut arī liekt un locīt, lieknis un loks, laukums un lauks liktos tikai pavisam tuvu nozīmju atšķirumi. Bet tas ievēd jau tālākos elementos: noteicošos atvasinājumos un vārdu galotnēs.

Atvasinājumi ir īpašu novirzu un arī atsevišķu jēgumu izdalītāji, parādoties arvien tad, kad ar vārda ieskaņu vaj saknes pārskanojumu sevišķā nozīme nav izteicama. Stigt, stigana, stieg nozīmes nevar izteikt stiegr-, stiegra nozīmi, tāpat bar un bārēja ziņā īpaši barga, 'barguma' nozīmi; sur, surēties ziņā surb un surbas izdalījumu, vaj bur, burt ziņā īpašu burvi, burvīgu un tldz.

Saukt un sauklis nav tas pats, tāpat vir un vird, vērd, — līdzīgi, kā no tik, tiek, tīk pārskanojumiem izdalās tikt, 'tikls' tikluma nozīmē. Gandrīz vienlīdz 'dot' nozīmē saka dod un don, bet ja tāpat var dot un arī 'dod' vispār katru devumu, dāvanas, arī donas, un izdala īpašas dotības, tad tomēr no 'don' izdalās tikai 'dona'. Tāpat rod un ron nav tas pats, gan vienlīdz sakot, ka pierod un pieron, ierod, pierod, rod un ron, arī atron un divējādā nozīmē atrod, bet ja nozudušo atrod, var būt īpašs atradums, ne no 'ron'. Nav arī tas pats, kad nevien skan, bet īpaši skand un skandina. No sala jēguma, kad 'salo', izdalās nevien sala nozīmē salt, salts, salti, bet arī īpaša salna. No 'aug', blakus augt, auga, auguma nozīmēm ir īpašs auglis un auglības atvasinājums. No mik-/mīk nāk mīkls, mīklens, mīkrs un mīkls, mīklis, mīkla, mīkns, mīkne (atmaidīga laika ziņā pēc sala). Tā arī no grem- atdalās īpaši jēgumi gremt (izdobt), gremzt (graust, gremzdi, gremžāt), gremst (gremsties, gremjas). Īpašos jēgumos nodalās 'bal', balo un balts, balto — tāpat īpaši arī 'trūd', trun, tren, trum (trumi, truņas, truņi), kāmēr trauds nozīmē tikai drapanu, kas drūp, un trusls, kas trusē jeb ir trausls.

Bet atvasinoša nozīme var rasties arī saknes balsienam īpaši piedotās ieskaņās, kaut parasti tikai raksturojoša uzsvēruma dēļ. Tāpat kā skaņu vārdos raksturojoši uzsver īpašu izskaņu (skan, skand, dun, dund) un vienlīdz arī mainītu ieskaņu (zlinkst un žlankšķ, prakšķ, sprakšķ, šprakšķ; žagata zadžina un žadzina), tā arī jēdzienu ziņā domājot nevien 'svelp' un svilpo, bet īpaši švēlp, švilpo, un svilpiens var būt švilpiens. Pavisam dažādi var vaipstīt, svaipstīt, svaipēt lūpas un vaipstīties, švaipstīties. Svītro un švītro; ir svītra un švītra. Ir spuras un špuras, īpaši izspurušam. Tāpat slupst, šlupstē un šļūpst; ir sļauks un šļauks; sļūd un šļūd; koks var būt skaļš un pagale škalīga, pat arī secen skaņu nozīmēm. Atvasinošā ziņā šādi saknes sākuma papildus uzsvērumi var pāriet ieskaņas dubultojumos un šinī ziņā būt nevien papildinoši, bet īpašā nozīmē novirzoši, vārda mainīto nozīmi vairāk vaj mazāk izdalot atsevišķā jēdzienā. Cik tas var būt noteicoši secen raksturojošai izteiksmei, to norāda sekošs piemērs: Vārds tapt/top ir ar vairākām nozīmēm un dažādiem attiecinājumiem: rasties, kļūt, tikt un notiekošas reālizēšanās vaj izveduma ziņā, bet stapt/stop nozīme sašaurinājās kā pavisam cits jēgums, no tapt un top pāri paliekot vienīgi 'tikt' nozīmei 'vaļā tapt' — top ārā, iekšā, tapt upej pāri. 'Stapt' tāpat mainās kā aktuālā gadījuma iznākums, kad 'stop' iznāk sastapt', 'sa-stop', kas ir pavisam tālu rašanās, kļūšanas nozīmēm — divpusīgi domājamai sastapšanās attiecībai nepieļaujot vairs vienpusīgi domātu 'attapšanās', kad katra par sevi attopas. Un arī otrādi, sastapt, sastop ziņā nav

vairs izsakāma tapt/top Ipašā novirze ietilpšanas jeb iekļaušanās ziņā, kad satop, jeb 'satapt', ietvērties. Šādas atšķirības un novirzes ar prepozīcijām vien nav izteicamas, līdz ar ko ieskaņu atvasināšanās uzrāda savu stilisko konsekvenci.

Ipaša atvasinājumu loma parādās atvasinošam balsienam aiz saknes noslēguma nevien nākot klāt, bet arī mainoties ar citu un zināmos gadījumos savstarpēji dubultojojoties. Parasti tas izteic jēguma uzsvērumu Ipašā attiecinājumā, bet spēj arī vārda nozīmi pilnīgi novirzīt. Ber/bir- nozīmi jau ar vārda galotni var norādoši attiecināt Ipašai '(iz)biršanai', kad 'birā', sāk birāt vaj seceniski 'birēt', birstoši nokrist. Bet birdā, birdina ir jau aktīvi izvedošā nozīmē — kaut tikai lietum birdinot, kad lietus lāses birdinā, vaj pašas tās birdelē, līdz ar visu, kas ir birdošs, birdens, spēj 'birdināties', jeb par sevi ir birde, birdeklis. Pārēji atvasinājumi iekļaujas pamatnozīmē, bet 'birošs', birens un (lap)bire nav tas pats kā birdošs, birde, ne arī birināt ir birdināt. Birīgs var attiecināties ražīguma nozīmē, kad 'labi birst', ir 'birums', labības izkūluma ziņā, bet tālāk, kad ogli nevis birdina, bet birksti, Ipaši nobirkstot no skala kā birkstis: birt pamatnozīme paliek, bet novirze kļūst labi redzama. Birteniski var bērt un birt, sevišķi uzsvērti kad birtin birst, bet birsnis, 'birsnīgs' nozīmē jau drupanu, jēgumam izmainoties un norobežojoties 'bērtz' nozīmē — sabirzt, birzans, birzens, birzīgs, birzums, birzumi, sabirzuši, sabiruši bērzumi. Vēl iezīmīgāk izmaiņas parādās pil-, pilēt, piles vārdā, kur 'pilt' šķiras pilti, pilst, piepilst nozīmē, kad pilda, piepilda; vaj ir 'pilns' jeb sāk pilnoties, kļūst pilnīgi pilns un ir 'pilnīgs', ir 'pilnums'. Pavisam nodalīti var 'pilčāties' ar ūdeni, pilčkāties, un ūdens var arī izpilkēt, būt izpilcis, vaj pilktin pilkt, pat piles, pilēt nozīmei atgriežoties 'pilkas', pillis, lāstekas apzīmēšanai.

Par vārda galotni mēdz saukt jēguma ikreizējā attiecinājumā izmaināmo noslēgumu, bet atvasinājumu ziņā tādi noslēgumi var palikt nemainīgi, iekšēji ietilpstot tālaku izvedumu posmos, kur tiem nav vairs galotnes loma. Uguni kur, teicējs saka 'kuru', pašlaik 'iekuru', bet citi iekur, 'kur': iepriekš 'kūra' un vēl 'kurs'; pati uguns kurē, kad labi kuras ir 'pašā kurē' jeb kurā un kad nekur labi vaj pati nekurē, tad neiznāk laba 'kura', nav bijusi laba kure. Nevien uguns pati kuras, ir arī 'kuris', kas kur, krāsnkuris, kūrējs, un dažāds arī kūrums: — labā kūrumā uguns iekuras, 'pašā kūrumā' kuras, uzkuras un tad izkuras. Ja labi kuras, tad labi kurējas, krāsne labi 'ir izkurējusēs'. Saka arī, ja labs kureklis, vaj arī rūpīgs kuriķis, kad allaž labi 'kursies'. Blakus tam ir kurt, kurēt, kurēties, 'sāk kurēt', kurēties, kurta uguns, izkurta krāsns, vaj arī nekurta, nekurēta. Un tālāk arī nevien kur, kurē, vaj sākt kurt un kurēties, bet arī Ipaši uzsvērti vēl 'kurina', kurinā, sāk

kurināt, pirti izkurina, istaba tiek kurināta, izkurināta, vaj arī paliek nekurināta, nevien kad nav kurināmais, vaj kurinātājs, bet kad ir nepietiekoša kurināšana, nav labs 'kurinājums', par labu 'pirts kurinājumu' kādreiz Ipaši pateicās. Tās nav vien galēji izmainīgās, bet līdzī arī paliekošās galotnes, kas dažādā nozīmē kompleksos izvedumos līdzī nosaka. Kā tik daļējas maiņas var līdzī noteikt pat saknes nozīmi?

Mainīgās galotnes norāda jēdziena aktuālo attiecinājumu, objektu, stāvokli, atrašanos, skaitu, daudzumu, novirzes, secenību, visas tās aktuālās izmaiņas, kādas izteicamas ikreizējā vārda posma maināmā noslēgumā, līdzīgā ziņā atbilstoši atkārtotot tā paša vaj arī cita vārda dažādos izvedumos. Vārds 'kalt' ir atvasinājums, attiecībā objektam nosakot daudz vispārējāku jēgumu Ipaša nozīmē, ka objekts ir kalts, nokalts, apkalts, ka ir kaltas ragavas, kalti zirgi, vaj vara katls kā Ipašs kaltenis, ka uz kaltuvi iet Ipaši kalties, kalt vaj likt nokalt. Zem tā slēpjas daudz plašāks jēgums kal-/kaļ nozīmē. Ipaši tiešās norises ziņā, kad arī priedē dzenis kaļ (nevis kaļ priedi); ka 'dzelzs pati nekaļas', ir Ipaši jākaļ pašas kalšanas nozīmē; kad kaļot var arī tikai kaļāties; kad var uzsaukt kal! kali! un teikt kalu, kaļu; par citiem, ka tie kala, 'kaļ' un kals. Šādās nozīmēs ir kalējs, kas kaļ, kaliens kā atsevišķais akts, kalums kā nobeigts darbs un tālāk galotnes ziņā norādītie 'kalumi', bet priekšmetu ziņā nenosacti. Kaldīt atvasinājums nav vairs pašas darbības tiešajā nozīmē, ka kaļ, ne arī attiecināti objektam, ka var nokalt vaj apkalt, bet attiecībā nodomātam izvedumam, kad grib kaldīt un kalda zobenu, izkaļ par zobenu. Kaldīt pāriet izveduma secenības nozīmē, kad nodomā 'kaldināt' zobenu, piešus, 'kaldinā', vaj arī ilgstošā ziņā kaldinānot. Tādās nozīmēs var arī 'sudrabā kaldināt', kaldinātās rotās ieterpt, un atkārtotu izvedumu ziņā 'pastāvīgi galdināt', tāpat kā prast, mācēt kaldināt. Ja atbilst ikreizēji norādāmāi nozīmei, Ipašās galotnes var atkārtoties vienlīdz kaļot, kaldot, kaldinot, kal, kali un kaldi, kaldini. Var arī kaldināt un pavisam citādā ziņā 'kalināt': nevis 'kalsina', kaldinā, bet kalina zobus un kaļot kustības ziņā atkārtoti uzsitot kalinā.

Galotņu izmaiņas norāda attiecinājumus objektam, norises veidus, laikus, objektu kārtas. Bet norādošās nozīmes var pāriet stāvokļu un objektu pastāvības nozīmēs, kļūstot kategorizējošas. Kārtas ziņā ir tēvs un māte, dēls un meita, bet tikpat nosacti kārtas nozīmē nav vien saimnieks, saimniece, vaj arējs un maleja, bet arī dārzs, ceļš, lauks un lauka vidus, vidus, kam pretī ir laukmale, dārzmale, mala. Ir mežs, ezers, strauts un māja, sēta, zeme, upe — un ir arī upmales, upenes, kam pretī upmaļi un upenieki, savukārt daloties upeniekos un upeniecēs. Ir ozols un

liepa, ir egle, kas tāpat kā bērzs ir koks, bet vietas ziņā ir bērzaine, tieši meža ziņā eglaine un arī eglājs. Galotņu kategorizējošā loma parādās jau šādu nozīmju svārstības, kad to pašu domāto objektu var noteikt vienādi un otrādi. Abējādi teic: birze un birzs, birzis biržojuma ziņā, un tāpat bērzu birstalas nozīmē 'birze' un birzis; kam pretī arī nenosacīti dala bērzu 'birzs' un tāpat birzis. Vienādi attiecināta ir arī nora un nors, norums, tāpat kopā taka un tāks. Bet tiklīdz attiecinājuma ziņā domāta īpaša novirze, galotne kļūst izdalītāja. Ir sega, parasti apsegas zinā, bet segs, seguma zinā var izteikt visdažādākos attiecinājumus. Vēl redzamāki šķiras raugs un raudze, slogs un slodze, tilts un (pa)tilte, kūls (klons) un kūla (veca zāle), rags un radze, ragus, ragavas. No sākotnējās nozīmes patstāvīgi atšķirīgos jēdzienos izdalās 'lauks' (zīmes ziņā) un lauke (zīmīgi 'lauka' gov), platības ziņā 'laukums', tāpat kā loks (loki) un lokums. Ir nevien debess, ir arī debesis. Tā arī 'mēness' (mēnestiņš un 'mēnesnieks', tālākā attiecinājumā mēnesnica gaismas ziņā un 'mēnessrags' veida nozīmē), bet laika, mēnessgriešu ziņā mēnesis, 'mēneša laikā', mēneša 'laiks' ilguma nozīmē.

b. TROKSŅI. Īpašie trokšņu vārdi vienlīdz nozīmes un izveida ziņā uzrāda savādākus uztvērumus un atšķirīgu uzvedumu ievirzi. Arī troksnis skan un līdzīgi balsīgām un citām skaņām izdalās kā dažādi trokšņi, bet skaņas izdalās un var tikt uztvertas kā atsevišķas skaņas par sevi, kā mēr 'trokšņi' atšķiras kā daudzskaitlīgi saplūdami, vaj skaņu īpaši sastrēgumi, līdz ar ko tiek uztvērti pašu kompleksu nozīmē, kas noteic izvedumus arī vārdiskā ziņā.

Tuvojoties kādai trokšņainai vietai, vispirms dzirdams tikai vispārējais troksnis, pēc sāk izdalīties atsevišķas skaņas, kļūst dzirdamas atsevišķas balsis, bet pāri paliek vēl atsevišķi trokšņi kā tādi, kas iezīmējas ar īpašu raksturību. Bet tālāk nesadalās, vienīgi ar komplekso raksturību atkārtojas un šinī ziņā attiecināti zināmām norisēm. Tas izrādās svarīgi atsevišķo trokšņu uztverei, izšķiršanai un izteikšanai: parasti tās ir norises, nevis skaņu vispārējie saplūdumi, kas izsauktās skaņas vienlaicina neizdalāmā secenībā, ļaujot uztvērt vienīgi raksturīgos kāpinājumus un tādā ziņā trokšņus arī kopēji saprotot. Saplūstošā 'vispārējā troksnī' pietrūkst īpašie attiecinājumi un vienlīdz arī stiliskā iespēja izteikt kopnorises atsevišķi iezīmīga trokšņa ziņā, tajā vietā stājoties attiecinājumiem tikai vispārējā rakstura vaj tuvāk nenosakāma notikuma nozīmē. Tāds var būt tālumā nenoteiktais tirgus troksnis. Bet pašā tirgū tās ir atsevišķās norises, pat neredzot raksturīgi sadzirdamas pēc saviem 'trokšņiem'. Tādēļ labi jāieklausās, jo allaž pašu norisu vārdi tik tuvu sanāk kopā ar

trokšņu nozīmēm, ka var tikt uzsvērti vienā un otrā ziņā.

Piemēra dēļ noder šāda aina: tirdzinieki brauc, pajūgi traucas, zirgus trenc, triec, tramda, zirgi rikšo, karpas, sper, trūkstas, raustas, kremt iemauktus, pakavi klaudz, tilti dreb, rīb, barkšķ, riteņi tarkšķ pa akmeņiem, traukšķ, varbūt švīkājās gar ratu malu, rati grab, burkšķ, vezmi. purinās, brūk, ilksis brakšķ, krikšķ, krakšķ kad lūst, iejūgi gurkst, kad jauni, knikst, kad veci, tad trūkst, plīst. Visā šādā troksni gandrīz nedzird vaj neievēro, ka pātagas plikšķ, plikšķ, žmīgst, kad cērt, plakšķ, kad plakšķinā, vaj žviukst, šmiukst, žvikst, šmaukst, kas klusumā citādi liktos skaļi trokšņi kā šāvienu. Odi pavisam siki sīc gar ausīm, mušas spind, spindz, džingst. Papīri saspiežot knirkst, knaukst, čaukst, ņurcot ņurkst, ņirkst, burzot gurkst. Nauda žvadzinot žvadz, švarkst, žvārkst, makā knikst. Dzelzis sviežot plaši plankšķ, blankšķ, blenšķ, blinkšķ, blunkšķ, vaj Ipaši plenkšķ, plinkšķ, klinkšķ, žvarkst, čankst, šķind un zvidz.

Dažādo trokšņu ziņā vārdiskie izvedumi arī iezīmējās visdažādāki, tomēr parādās atsevišķas tipiskas iezīmes, sevišķi izrunā. Tāpat kā ritmisku norisu vārdos, trokšņi tiek izteikti atsevišķu balsienu, Ipaši līdzskanu sastrēgtos atkārtojumos, br r-auc, r-r-it — r-r-ūc; dr-r-eb, — da-r-r-d. Tāpat zināmos trokšņu raksturojumos sastrēg vārda sākums: balss ziņā rakšķ (rukšķ), trokšņa ziņā 'trakšķ' un strakšķina vaj 'strankšķina'. Līdzīgi arī vārda izskaņa var sastrēgt, šinī ziņā allaž reducējoties nedaudzos tipiskos noslēgumos kā pašu trokšņu kopēja izskaņa, neatkarīgi no citādā rakstura. Patskanis starp vairāk vaj mazāk sastrēdzināto vārda sākumu un nobeigumu parasti ir vienlīgais atklāti balsīgais elements, ne reti tomēr reducējoties kā šaura pāreja no ieskaņas uz izskaņu, spējot arī pārskaņoties (spr-kšķ : sprikšķ, sprakšķ, spraukšķ), bet stiliski norādot tikai trokšņa atšķirīgo toni, kad zināmā norise blankšķ, blenkšķ, blinkš, blunkšķ, jeb tarkšķ, terkšķ, tirkšķ. Vārdu izvedumi dažādos attiecinājumos var papildus mainīties (kad skand jeb pavisam Ipaši tikai šķind), bet noteicošā loma ir līdzskaņu saattiecībai — raksturojumu ziņā dažādā uzsvērumā un dažādas pakāpes sastrēdzinājumos.

Piles kritot 'pakšķ', bet norises ziņā tās var tikai ritēt, noritēt un arī krist bez kāda dzirdāma trokšņa. Ipašā norise trokšņa ziņā tiek izteikta p — k attiecinājumā, kur galvenais raksturojums izteicas ieskaņas uzsvērumā ar p- un izskanošā nobeigumā ar -k; tālāk paša vārda izvedumam nākot klāt šķīšanas vaj citādi seceniskai iezīmei ar 'š' un papildus uzsvērumam notiekošā nozīmē, ka aktuāli 'pakš-ķ'. Vairāk vaj mazāk šādi izvedumi parādās jau pavadošos izsaučienos, bet pavadošā ziņā vienlīgi sekojot norisei, tādēļ parasti bez aktuāli Ipašā uzsvēruma, vaj nu izteicot

turpināšanos (pak, pak, pak), vaj iznākumu — paks! pakš!
 (nokrit), pakšt! pakts! (pile nokritusi), kas vārda ziņā atraisas
 vispārējā nozīmē 'pakšēt', pakšķēt, pakšķināt, ar dažādā ziņā
 attiecināmām galotnēm. Arī trokšņa raksturojums var mainīties
 tiklab toņa nozīmē (pikstēt, pikšķēt, paukstēt, paukšķēt, pukšķēt
 (sal. 'pukst'), pūkšēt, pūkšķēt), un arī mainītā izskaņā, kas
 nepārvērš ieskaņas pamatraksturu, bet jūtami noteic attiecinājuma
 iespējas: piles vēl var pikšķēt, rūgstošs alus pūkšķ; bet pulšķināts
 ūdens pulšķ un strauji iztašķīts spurkst, putnu spārnēm pēkšņi
 'purkstot', vaj arī sprauslām purkstējot, kas skan tālu no
 pakstēšanas, pikšķēšanas, citādi nekā paukstēt, paukšķēt un
 pulkšķēt, tomēr tikai norises izskaņā ar mainītu trokšņa
 noslēgumu. Bet mainoties ieskaņai uzreiz izmainās pats trokšņa
 pamatraksturs. Lai arī cik, piemēram, pak-, plak- trokšņi neliktos
 nozīmē līdzīgi, tie neskan vienādi. Piles kritot uz cieta pamata
 pakšķ, bet var arī pašas šķaidīšanās nozīmē plati 'plakšķēt' un
 dažādi izmainīgos toņos plaukšķēt, plekšķēt jeb vēl mīkstāki
 pļekšķēt, kas vairs nav tas pats, ka tikai pakšķ vaj pikšķ, ar to vien
 'nepļikšķot'. Arī ūdens gāzoties raksturīgi plaukšķ, ka "plaukšķ
 vien", bet nepakšķ un nepaukšķ, listot nepil un nepikšķ, bet
 dažādi pļikšķ vaj pļekšķ. Šinī ziņā var izmainīties dažādi
 novirzāmas izskaņas, bet galvenam raksturojumam paliekot:
 zināmos attiecinājumos plankšķ, plinkšķ, plenkšķ, pļenkšķ; 'r'
 novirzēs plarkšķ, plerkšķ, plirkšķ. Bet ja ieskaņa izmainās šādā
 ziņā, tad pavisam citādi attiecināmos raksturojumos 'prakšķ',
 prikšķ (sal. blakšķ, blaukšķēt un brikšķ, braukšķēt). Šādu
 sastrēgumu izmaiņas var vēl pastiprināties: nevien prakšķ lūzuma
 un līdzīgā ziņā, bet arī sprakšķ, sprikšķ, sprikstis 'sprikst'
 sprēgājot un sprāgstot.

To pašu uzrāda raksturīgie kl-, kr- un kn- trokšņu vārdi ar
 dažāda izveduma noslēgumiem un izskaņām. Īpaši 'klab', klabē,
 klabina, vaj arī klakšķ, klaikšķ (klaikt! klaikš! durvis aizkriet):
 klaikšķ, klikst, klikšķ, kliukšķ. Dažādi 'klapadā', klaupā, klipst,
 klipšķē; un arī klaudz, klīdz un klindzina: klindz, klandz,
 klandzina, klankšķina, klinkšķina, klimšķina. Asā noslēgumā
 klarkšķ, klerkšķ klirkšķ. Bet ieskaņai mainoties 'kraukšķ',
 kraukšķina, krakšķina, krankšķina, kramšķina, krapšķina; ie-
 skaņai tālāk sastrēgot arī 'skrapšķina', skrapst; 'skrabinot' skrab,
 tāpat kā skraukšķinot skraukšķ. Cita ir 'knakšķēšana', knikšķē-
 šana, kniukšķēšana, knaukšķēšana un līdzīgi raksturojumi. Ja
 'knirkst', knurkst vaj knerst, ieskaņa tālāk nesastrēg, tomēr
 raksturojošā nozīme var mainīties ieskaņas mīkstinājumos —
 knirkst un kņirkst (sal. ņirkst), knurkst un kņurkst (ņurkst),
 tāpat. kā žvadz, žvindz, šķindz uzsvērumos. Stiliski šādu

raksturojumu un izvedumu iespējas ir daudz tālejošākas par atsevišķiem vārdiem, ar to pašu tipiku parādoties arī pašu vārdu saliktošiem, ar raksturojošu un citādi kompleksu nozīmi.

per kokkolehtala spona il saapasa unelma
Oleu nohala
uhtava uhtava uhtava uhtava uhtava uhtava
uhtava uhtava uhtava uhtava uhtava uhtava

Värden nohales

1. JĒGUMU ATTIECINĀJUMI OBJEKTIEM

Loģikā svarīga ir vārdu viennozīmība, ko panāk ar jēdzienu norobežojumiem: vārdus objektiem attiecinot identificējoši nosacītā nozīmē. Tas svarīgi arī praktiski un tam seko ikdienas lietišķā domāšana. Ūdens ir ikdienas zināmais ūdens, kā tāds tas var būt ar dažādām īpašībām vaj īpašu raksturu, auksts, silts, tekošs vai stāvošs, arī ciets, mīksts, derīgi labs, vaj arī nederīgs, bet ledus īpašā nozīmē nav vairs ūdens, tāpat sarma, krusa, sniegs, vaj arī rasa un lietus — sevī vairs tikai ūdens piles, pārslas, krusas graudi: šādā ziņā domājot patstāvīgi norobežotos jēdzienos un īpašo aptvērumu nozīmē bez tieša attiecinājuma ūdenim. Tomēr, pavisam blakus šiem identificējošiem attiecinājumiem parādās vēl otra pamatfunkcija: raksturojošie attiecinājumi. Ūdens var lit, bet lietum listot nelist ūdens — lietus 'list'. Lietus ir īpašs aptvērums norises ziņā (list, listi, 'lij līdams lietutiņ'), bet nav vien 'lietus diena', diena 'ar lietu', vaj lietaina, tādu dienu izteik ar raksturojošā attiecinājumā kā 'listošu' dienu. Šādā ziņā var arī šķirto 'lietu' nevien attiecināt lietainam laikam, bet arī gaisu tieši raksturot kā 'lietus gaisu', vaj salīdzinājuma ziņā lielu rasu raksturot tieši kā ūdeni (brien kā pa ūdeni). Vēl tālākā novirzē ir īpašs lietus ūdens un sniega ūdens, kur lietus un sniega identificējošā nozīme atkāpjas ūdens īpašā rakstura izteikšanai: nevis uzsverot, ka ūdens radies no sniega vaj lietus, bet norobežotās nozīmes (sniegs un ūdens, lietus un ūdens) sakot tiešā saattiecībā, lai pāri abu jēdzienu atsevišķām nozīmēm izteiktu īpašo kvalificējumu (tāpat kā lietus gaisu, vaj sniega gaisu), ko katrs atsevišķais jēdziens par sevi, ne arī secenības attiecība nevarētu izteikt.

Identificējošie attiecinājumi parasti ir nošķiroši, vaj pretstādoši. Ja saka, ka cilvēks iet, vārdu 'iet' parasti saprot soļošanas nozīmē un pretēji skriešanai. Šādā attiecinājumā jēdzieni paliek noteikti, iešana soļošanas ziņā nav skriešana un arī otrādi, kas skrien, tas nesoļo. Jēdzieniskā nozīme abējādi robežojas ar stāvēt — 'stāv' nozīmi, kas stāv, tas nesoļo un neskrej. Tātad, 'iet' jēgums var būt vairākkārt ierobežots, ar citādas gaitas nozīmi (skrej), arī citāda veida ziņā (klibo, šļūc) un ar pretnozīmi (stāv). Bet tanī pašā laikā var saattiecināties dažādas vienlaicīgas norises, kad nevien seceniski iet un stāv, bet tas pats objekts vienlaicīgi pat pretnozīmēs ne tikai stāvus iet, bet arī stāvēdams un 'stāvoť' iet.

Pulkstens stāv uz galda un turpat blakus attiecinājumā 'iet'. Loģiski tie ir divējādi aptvērumi vaj divējādas nozīmes skatījumi, pamatā 'stāv' un 'iet' jēgumiem paliekot par sevi tiem pašiem un jēdzieniski norobežotiem, bet kas vienlaicības attiecinājumā stiliski notiek, tā ir abu jēgumu atraisīšanās no viena zināmā vaj parastā attiecinājumā zināmās un aktuāli domātās nozīmes (iet : soļot, stāvēt : neiet) — dodot iespēju attiecināties daudzējādā citādā ziņā, līdz ar ko arī pretnozīme vienā ziņā, var nebūt vairs citā ziņā izslēdzoši nosacīta. Stāv, stāt jēgumi var tikt uzsvērti ļoti aktīvā nozīmē, 'stāvoklis' var izteikt norisu sastrēgumu: nav vien kara stāvoklis, daudz kas notiek stāvgrūdām, lietus list stāvģāzēm, nav vien stātne, bet arī stāja, nostāja aktīva iestāja, stāj, stājas pie darba (darīt), stājas pretī (cīnās), iestājas karā, dēla valoda 'stāv līdz asa zobena' (T. dz. 3126.), un norises ziņā arī 'atstāj', aiziet. Tāpat 'iet' jēguma ziņā: tiklīdz nosacītā nozīme atraisās no 'iet : soļot' attiecinājuma, vārds spēj attiecināties tik daudznozīmīgi, ka nevien izslēdz iepriekš nosacīto uzsvērumu, bet ļauj izteikt arī tādās nozīmes, kam ar soļošanu nav vairs sakara.

Jau gaitas ziņā vispār var uzsvērt ka 'iet vaļā' un 'labi iet', bet tāpat gaitas ziņā arī gāju putni 'iet uz dienvidiem', lai gan lido, laižas. Bites iet ziedos un arī dzirnas iet, griežas maļot, riteņi iet, griežas, rit, ripo, mašīnas iet, dzelzceļš iet, tāpat kuģi, laivas, ar dažādām lietām arī brauc, bet kad neiet, nevar braukt. Bērns 'iet' pat četrpāpus, rāpo, un kad prot iet, tad jau 'iet', staigā. Kājas var iet krustām šķērsām, rokas var iet pa gaisu, bet iet arī 'no rokas'. Meklējot acis iet uz visām pusēm, iet apkārt. Ja kas kriet, tad allaž stāvu iet leja, nāk zemē, bet savukārt jaukā laikā pat dūmi kāp un iet augšā. Tāpat dažādas kopnorises vaj notikumu ziņā: saule iet, iet uz vakaru, riet, noiet, aiziet, līdzīgi arī mēness, 'ejot arī mazumā'. Laiks iet, 'iet un iet', ilgst, paiet, tāpat gadi, dienas, mirkli iet un paiet, vasara, ziema paiet, iet uz beigām, aiziet. Jaunība aiziet, mūžs paiet, mirstot kapā iet, iet pa tēviem. Dzīve iet un pašā dzīvē iet visādi, pasaule iet un pasaulē iet dažādi, notiek dažādi, laime un nelaime var paiet arī garām. Darbi iet, sekmējas, 'iet uz priekšu', jeb arī neiet, kavējas, 'stāv'. Veikali iet, neiet, preces iet, noiet, lietas un darīšanas dažādi iet. Bet arī urbis un zāģis iet, neiet, vaj 'neiet vairs pavisam', tāpat kā izkopts vairs neiet, kad nekož — no paša plāvēja soļošanas te vairs nav ne vēsts. Sviediens iet taisni vaj greizi, tāpat bultas, šautras, šāviens, un arī lodes iet. Mākoņi iet, pavasaros ledus iet, sniegs noiet, upēs ūdens iet un kāpj pāri krastiem. Dažādās iešanas ir vietas, nolūka, izveduma ziņā: 'mežā iet' (ja arī tikai iet vaj brauc uz mežu), darbā 'iet' visu dienu, visu laiku, un darbs iet, kad strādā. Uz skolu iet un 'skolā iet', mācībās iet, dažreiz pašas mācības neiet. Tāpat

rotalās iet, iet dziedāšanā, un pati dziedāšana 'iet un neiet'. Ir arī vietas, kur visi nevar iet vaj ieiet (tik), saiet (ietikt). Tāpat lūgties iet ('neies jau lūgties'), tiesā iet, iet uz tiesu, tiesāties iet. Iet arī visādas baumas, runas, un 'neies jau klusēt', tāpat kā 'neies jau melot, vaj neies klausīties un ticēt. Daudz kas iet arī bojā, kad zaudē, nīkst, zūd.

Virziena ziņā: grāvji iet gar ceļa malu, ežas iet pa robežu, robeža iet pa lauku, gar upi, kalnu, mežu, arī mežs iet gar kalnu, laukiem, upe iet pa pļavām, cauri mežiem, laukiem. Ceļi iet, ved uz mājām, uz pilsētu, iet no rītiem uz vakariem, iet pa labi, pa kreisi, ved taisni, vaj arī beidzas, neaiziet nekur. Un ceļi iet arī blakus, vaj krustojas, kad gājējam jāzin, pa kuru iet. Tāpat arī apstākļu, rīcības, panākumu un citā ziņā: iet labumā, pieņemam, iet pustumā, iet vecumā, iet uz galu, uz nelaimi, iet trūkumā, jeb dzīve iet uz augšu. Arī cenas iet uz augšu, kāpj, iet dārgumā. Kad lūkojas apkārt un meklē, tad acis iet apkārt, tāpat galva iet apkārt, kad reibst. Daudz ko var apiet, iet apkārt ar likumu, var arī mācēt apieties ar lietām un cilvēkiem. Dažādi iet arī nodoma un nosakoša vērtējuma ziņā: vēl neejot saka 'lai iet!' (notiek), ejam! (iesim), un kad iet, tad 'tā tas iet!' jeb tā tas neiet, tā nu gan tas neies, jeb arī 'lai iet kā iedams!' Pašas 'lietas iet' un neiet, neiet pareizi, neiet nekā, nesekmējas, neizdodas, iet kā nevajaga, neiet labi, iet ļauni, iet kā gadas, iet kā kuru reizi, un arī 'iet jauki', labi, koši, sekmīgi — vaj nu neies! gan jau ies! — līdz ar joku: iet kā toreiz, kad nekā negāja.

Raksturojumu ziņā: iet, dara bez galvas, iet, skrej bez prāta, iet uz degunu kritot, knūpot, iet savu ceļu, iet ar taisnu sirdi, aiziet uz citu pusi, iet tautās (ved), iet, aiziet pie vīra. Nauda, manta aiziet vējā, nauda iet caur rokām, no rokas rokā, domas iet caur galvu, iet aiziet tālu, bet ar meliem tālu neaiziet, netiek, un daži aiziet neceļus. Kad labi sāk iet, tad ir vīrā, kad strīdas, tad var saiet lielajā; ļauni vārdi iet caur sirdi, sals, drebuļi iet caur kauliem un sniegputeni 'debess un zeme iet kopā'. Viss tik vienlīdz 'iet' pasaulē un dzīvē, redzami un neuzskatāmi, tiešā un netiešā nozīmē. Tā arī parastie vaicājumi: 'kā iet', kā nu labi iet (sviežas, klājas), 'kā gāja?' Dažādi iet, visādi iet (notiek, gadās, pieredz, piedzīvo). Tāpat pārjautājumu teicieni: ej nu? (neticīgi), ej jel ej, ej nu ej! (pārmetoši vaj neticīgi un izbrīnēti, ka tā nevar būt) — ej tu saizini, ej tu tici tādām! Malditos, ja ar šiem 'iet' attiecinājumiem piemēri jau būtu izsmelti, tie vienīgi norāda stiliski plašās iespējas.

2. JĒGUMU SAVSTARPĪBAS

Varētu tā likties arī stiliska nabadzība, ka iepriekšējos teicienos ar vienu pašu vārdu apzīmē tik daudzas un dažādas sakarības. Bet tanī pašā laikā piemērs rāda, ka taisni izteiksmes ziņā atsevišķam vārdam var būt tik liela nozīmības spēja, ka zināmā aptvērumā ļauj izteikt dažādās sakarības esošā jēguma nozīmē. Nākošie piemēri rādīs vēl stiliski otru pusi, kā vienu un to pašu objektu, blakus vaj secen lietas un zināmas norises īpašam jēgumam var izteikt veselā rindā dažādos citos vārdos, pie tam nevien norādoši un raksturojoši, bet vairāk vaj mazāk arī atvietojoši.

Šinī ziņā turpinot iepriekšējo 'iet' piemēru, atklājas šāda īpaša aina. Jēdziena vispārējais ierobežojums parādījās 'stāvēt', staj, neiet nozīmē, kad vairs neiet, paliek stāvot. Jo vairāk iešana sašaurinājās kāda atsevišķa attiecinājuma ziņā, jo vairāk parādījās atsevišķās pretnozīmes, neiet, nesoļo, bet skrej, skraida, skrien vaj rikso, lēkšo, auļo, vaj laižas, lido, veļas, kūleņo, dejo, peld, brauc, jā, kas viss jau notiek aiz šaurās nozīmes robežas. Plašā nozīmē varēja arī dzīve dažādi iet, bet atsevišķā attiecinājumā vairs 'neiet', kad tikai griežas, grozās, rāpjas, rāpo, vaj tikai kust — 'virzās' un īpaši 'nokļūst'. Šķirti 'iet' uzsvērumam, bet tuvā attiecinājumā gaitai var parādīties vārdi sakarā ar 'iešanu kājām': var mīt (ejot min, mīņā, min pēdās, min teku, vaj midās, mīgā, mīņājās, mīcās); ceļ kājas, iedams cilā; kāp, kāpjas, kāpā (klāpj lieliem soļiem); lec, lēc, lēkā (iet palēkdami, palēcoties); liek kājas, liek lielus soļus; lien, liņo, lodā, lošņā, lokas (lokani iet, lizdams iet); slīd, slidinas, slido (paslīd, slīd soļi, izslīd kājas); šļūk, šļūd, šļūkā (šļūkā kājas, iet šļūkdams, šļūcošiem soļiem); velk kājas, 'velkas'; nes 'iet kur kājas nes', steigā 'nesās', staltojot arī 'iznesīgi'; stumj, stumjas, 'stumjās uz priekšu', stumdami iet; sper soļus ('speras prom', stingri sper kājas, iet atspērdami); klūp, paklūp ejot ('iet klūpdams, krisdams'); krit ('krit no kājām', 'krit uz acīm'); turas, tur līdz, turas līdz. Bet vesela rinda vārdu ir arī pašas norobežotās iešanas nozīmē, lai gan nākot no dažādiem īpašiem aptvērumiem.

Ejot īpaši soļo un var izteikt arī dažādu soļa nozīmi — liek soli, met soļus un iet rīta, vakara, sētas, mājas, lauka, 'darba soli'. Ejot īpaši staigā, pastaigā, iet pastaigāties, izstaigājas, staigā (noiet) veselus gājienus, staigājienus, staigājumus, kas nozīmē staigāšanu kājām (kājas arī īpaši nosaucot par staigām), bet pārskatījumos nākot klāt vairākām citādām nozīmēm. Īpaši stigā, pārtiešām ejot, bet sevišķi 'ejot' par stignu, staigņu vietu, vaj citādi ievēlot redzamu sliedi, 'ievelk pēdas', gājiena stigu, jeb tieši šinī ziņā

'dzenot stigas': ceļa stigu, meža stigas, iešanai zināmu stigu pār purvu. Īpaši arī stagā, 'garām taisnām kājām stāvi ejot', un staģī, kad iet 'kā ar mietiem', kā staģis. Jeb stuģī, stuģē, stīvi klibojot, kad 'raudamies' iet, studzinot. Stakņā, kad raustoties, stājoties 'iet un stāj', un staknī, kad stāvus ko grūž vaj atņemdamies min, minstās. Kad smagi aizgūtnēm iet, tad stapā, stapo (raksturojoši 'stampā') — stapatā, stumpatā, kājas smagi liekot vaj stiegot. Pretēji tam maziem soliņiem tipā, siki un viegli tipina. Aiz tā nāk atsevišķi aptvērumi iešanas īpašu apstākļu ziņā: brist nozīmē brien, iebrien — brien pa ūdeni, upi, purvu, rasu, dubļiem, brien arī pa dziļu sniegu — brist (sal. briet) var visur, kur var iebrist: iebrien labībā, arī graudos, apcirknī, pat arī rugājos, tāpat slapjā zālē, kur sabrien kājas un piebradā istabas, bet, kā zināms, arī saule iebrien vakara mākoņos, iebrien jūrā, agrumā lēcot izbrien no rīta ieglas. Tāpat kā brien arī bradā, bet ar īpašu uzsvērumu izveduma un seku ziņā: brienot var brist un 'bradāt' pa labību, garu zāli, un bez brišanas arī pa tikko apsētu lauku, sējumu, ko tāpat var izbradāt, sabradāt, nobradāt. Var brist arī braslu un 'brien bradus', kad isti jābrien un jāpārbrien bradi, bradumi, bet pašu braslu nebradā, arī nebrien, ja nav jābrien, jo nolūks ir cits: briduma vietai pāri tikt. Arī ceļu, ielu teku nebradā, ka nav īpaša nolūka iebradāt jeb ceļā ko sabradāt, bez tā vienkārši ejot jeb 'soļojot', vaj pa nelāgu ceļu un dubļiem 'brienot' tālāk. Laipo: lai nebristu, nesabristos, meklējot cietāku sausāku vietu — laipojas meklējot un ejot pa laipājiem (pārejām), laipā, laipina, lai pārietu, arī īpaši 'met laipu' un tad laipu laipina, iet pa laipu, bet tad vairs nesaka, ka 'laipo'. Acīm redzot, pati laipošanās, laipošana attiecas uz raksturīgi meklējošo iešanu, nevis nolūkoto izvedumu ejot pa laipu.

Stiliskais uzsvars var pārsvieties arī citādi, pārejot atsevišķu pazīmju raksturojumos. Šinī ziņā ir vesela rinda vārdu 'ar ko iet' un kā iet. Īpaši 'iet kājām', iet 'ar kājām' un raksturojoši vēl uzsver, ka 'kājo'; nav vien gājējs, bet ir 'kājenieks', paliek kājeniekos. Kājām ejot kājas arī īpaši ceļ, cilā, liek, sper ('nesper tur kāju' — nee!). Gājējs nevien ceļas kājās un iet kājām, bet labu soļotāju arī kājas nes ('iet ko kājas nes'), dažreiz pašas cilājas, kādēļ var pamest vieglu kāju, vieglu, ātru, žiglu soli. Bet ar kājām iet arī kājas kapājot, piecērtot; tās arī ļocās, ļogās, iet krustām un gājējs 'tikko kājas velk', 'velkas', nevar pavilkt vairs kājas. Nevajadzīgi kājas arī nelauza, 'ko tur lauzīt kājas', ar ko labāk kļūst saprotams, kāpēc īpaši 'kājo', jeb ir īpaši kājīgs, kājots 'jau no bērna kājām', labi kājināts, vieglām kājām, nekritot no kājām. Allaž 'ir kājas', kājūp, kājienī, kājienē, un arī ceļš allaž ir zem kājām, ja ir labs kājotājs. Īpaši pēdo: iet pa pēdām, uziet uz pēdām, pēc iemītām pēdām pazīst, nāk uz pēdām, 'iet pēdis', pa

pēdām seko, mērtjot liek un mēt pēdas, pēdu pa pēdai, aiz cita iet arī 'pēdejs', nāk pēdīgs. Nedroši ejot tāpā, tāplā, rāpšus tāpaļā, atdarinoši tāpuļo. Peko, pekā: iet nevien 'pekainām kājiņām', 'peko' arī maziem soliņiem un agri ir 'uz pekām', kājās — iešanai, gaitai, darbam, 'solim'; arī citādi 'tiek uz pekām', uz savām kājām 'patstāvības nozīmē. Bet arī ģpaši ķepo — ķepainām kājiņām, iet pinkainām vaj pūkainām ķepiņām; ķeparā un ķepurojas uz priekšu (sal. ķeburo, ķeburojas), tāpat kā ejot dažreiz 'metās uz četri', četrāpus un 'ķepo uz priekšu'. Ja tas būtu vienīgi raksturojošs, nevis jēdziena vārds, tad arī dzīvnieku ķepas būtu tikai raksturojums iezīmīgām dzīvnieku kājām. No otras puses, vārda nozīme atvasinājas arī raksturojoši: ķēpā, ķepē, ķepina, ķepājas, ķēpājas, kas norāda, ka pamatjējums ir līdzīgi raksturojošs dažādos attiecinājumos. Tā arī ļekā: ķekā: ģpašā uzsvērumā ar lekt nozīmi, bet neizteicot vairs tikai jēdzieniski parasto 'lekt' — kad 'ļeko', ļekā (sal. cilpo, met cilpas), vaj arī uzsvērti ļekā, 'liek ķekas vaļā' un laiž vaļā (skrienot). Uzsvēruma prasā vēl ģpašu papildinājumu, ja 'ļeko palēkdamiēs', nevis tikai ļekatā. Līdzīgi ļepo, ļepā, ļēpā (novirzē no lept) — arī kā līdztekas vārdi vēl vaļīgākai ļekāšanai, kad 'ļepot ļepatā' prom, mierīgi gausi 'ļepojot', raksturojot arī ļepatīgu soļošanu, 'kāju cilāšanu'. ģpaši kulkšņo — izteicienam iezīmējo kāju (kulkšņu) vienmērīgo cilāšanu, iešanas ziņā kā gausu vaj arī apgrūtinātu, svaidīgu virzīšanos tālāk, kad 'kuļas uz priekšu', velk kulkšņus, kulkšņo tālāk. Pretēji tam ātri, steidzīgi vaj žigli ejot 'nadzīgi vien' iet, 'nagi iet', nago, 'iet ko nagi nes', bet ar to sākas jau tri raksturojošā robeža — līdz ar tādiem izteicieniem, ka sparīgi ejot 'speras', strauji ienākot 'lec pa sliekšni istabā', žigli ejot 'tek', tek kā irbe, kaut arī neietu tecīnus.

Iešanas raksturojumi: ātri, svarīgi soļojot bliež (sal. zemi bliest, blietēt), strauji ejot diebj, ātriem soliņiem kājas piesitot dikā prom, smagāk dupā, dilbī, garām kājām tilbī, titilbu patilbu iet, vaj tibā, tibi, tibina, tikā, timbā, timpu patimpu iet, timbu tambu, tipuļo (stīvi), putna kājām tipā, tipina prom vaj klāt; stibi ('stibic', stibako), stipā, steberē, stuburē, stiberē, stemerē, stupurē, 'stampā', stampājas slimpu slampu, slampājas, slampā pa dubļiem, stumpājas, slapatā, slāpā, slapājas, 'sluberiski' smagi un neveikli ejot slārpatā, lārpatā, soļojot 'šļurājas ka šlekt', šļurgājas, šļerpējas, un arī pa sausu vietu nevīzīgi šļurā. Citādi čāpā, čapatā, čampājas, vaj capato, cibā, cibina, cipatā; vaļīgi lampato, ļempatā, nevērtīgi ļempā. Vēl citādāk neveikli lamzā, lamzājas, 'laužas' uz priekšu, vaj lāčo kā lācis, jeb arī lāpā (kukaiņi), ļemoru (lāga 'nestāvot uz kājām'), lambačo, bet veikli, izvedīgi lančo, 'linčo' arī prom. Var arī ģpaši 'kāpt' un 'atkāpt'

(pienākt, atnākt, 'piekāpt'), nevien atkāpties un bēgt. Ipaši garām kājām un lieliem soļiem klinkā (sal. 'kāto'), bet arī klinčo, klinčā, klinču klinčiem pievelkot kāju, vaj klikatā 'klikatu klikatām' (skaņu ziņā klikstē), un nevien klibo, bet tikai klibina, klipina, klampā, klamzā, klumzā, klumpājas 'klumpu klumpumis', klampatā, neveikli klumpā allaž pakļopot; kļugā 'kļugu kļugumis', kļugerē, kleberē, klemburo uz priekšu un izslīdot kluburo ('kluburkājis'), kluburojas, kleburojas, klaburojas ('klaburkāja'), klubuzo, nedroši klumburojas, klemberē. Ķempā ('ķempals'), ķepā, ķepājas pa priekšu, ķemparojas (sal. ķeparojas, ķepars), ķepājas pa kājām (ķepals), ķemurojas, ķeburo, ķeburojas ('ķeburkājis'); klaupā 'klupdams krisdams', klūp, 'klūp uz acīm', 'krit no kājas', 'neturas kājās', un klumpā, klurā, klurkā klurina 'uz vienas kājas'; klangā (plati ejot), staklo (staklī ejot, izplēties), pleskā svaidot kājas, plati sperot, ejot 'plesku pleskumis'. Pančā, pančājas pa slapju vietu (sal. 'pančkājas pa ūdeni'), ejot pačājas, iet 'paču pačumis', liek kājas, 'pāčo'. Velk kājas, 'velkas', iet ar nūju, nūjo; kūkumo, iet 'kūkumu sametis', stalts gājējs staltojas, 'stāvi iet'.

Gaitas raksturojumi: 'iet savu gaitu' gaitīgi iet, gaitīgs gājējs, iet pusteciņus, tekā, tekalē, iet pusskriešus, tecina, tipina, čunčina, čunčā, sikiem solīšiem tek; čabina prom, ģemuro denderē, dingā, meimuro, 'iet meimuriem'; ļempuro 'ļempuru ļempuriem', streipuļo, šļaunā, 'šļaukojoties gāzeļejas', gumbā, gumzā, kūņājas, kūņojas; titina (sal. titilbis), tintina 'tintu patintu', tintuļo, tuntuļo, 'kunkuļojas'; tentelē, tenerē, 'iet teneriski', tantaro 'tantaru tantariem', tinteriski, arī tideriski, lēkājot uz vienas kājas, vaj tirinas, iet tiru tirumiem, gāzeļejas un kūļeņo. Ipaši klesē, kamstas, kamstīgi iet, vaj velkas, velk kājas, tizli 'pievelk kāju' jeb velk soļus, un iet arī, ka 'brikšķina vien', brāžas 'briku braku', 'pilnā gaitā iet', pilnā gājienā, pilnā soli, ātrā gaitā, steidzoties ātriem soļiem, ātros soļos un baidoties arī 'dabon kājas'; 'pastaigājoties ejot' stāj, 'stone', iet un piestāj, vaj iedomīgi storē, izrādīdamies ejot šurpu turpu. Iet arī atņemdamiem un iet uz pirkstgaliem, iet bailīgi un lodā, ložnā, liedā un lien. Šini ziņā gājējam ir Ipaši raksturojumi: rausās, trūkstas, trausās, trusnījas, traucas, matās prom (rauga aiziet), manās prom, metās prom, mudās (mudīgi soļo, iet), rosās (rosīgi iet), steidzas, žiglojas. Tostās, 'taustās prom', 'gorās vien' (sal. gaurties). minstās, mīņājas, vilcinoties, kavējoties iet, 'netiekot no vietas', kad 'mīņājas vien' — 'ne iet, ne neiet', 'negribēdams iet', laisko un 'kur iet, tur paliek', klandā apkārt, klandās, klanstās apkārt, klinst, klumst, klīst apkārt, klien, kleiņo, kļaiņo, kļiņā, kleidā, klaido, klejo. Arī maldas un lavās, 'vairās ceļā', zogas, slapstas, bēg, bēguļo, mūk prom, aizmūk, bet arī siro.

Gājiena motīvu ziņā: 'sek', seko (iet pa pēdām, dzen pēdas, iet līdz); 'dzenā', dzen, puja, pudī, pujaņas; 'trenc', tramda, dīda, vajā, ķer (ķer rokā); vairas, slēpjas. Iet sastapt, satikt, panākt; vēd, vedina, vada, vadā, gana. Zināmi jēgumi motīvi arī gājiena veida ārēju apstākļu ziņā: 'staganā', stiganā, staignā vietā soli strieg, stieg, kājas mūk iekšā, iemūk, grimst, grimst iekšā, slid kājas, soli izslīd, slop ('slapš gājiens', gājējs slapajas, slāpājas). Plānā ledū ejot 'iet ielūzdams', pa sasalušu zemi vaj sniegu 'iet pa virsu', dziļā sniegā 'iekrīt' un pa mežu aizaugušā vietā 'laužas uz priekšu'. Tā arī raksturību ziņā gājiena un gājēja īpaši vērtējumi: 'blandās apkārt' (blandoņa), staigalē, staigaļo (staigulis), mūgļoņas, mūgļo (nekur netiekot, neko neizdarot, 'mūglis'), tūļoņas, tūļoņas (tūļa), tūņoņas (tūņa), tusnijas, tusnā (tušņa); vantuļo apkārt (vandās, maisās apkārt) ('laiku nepatiesi novantaļojot'), vazājas apkārt (vazankis), lamstās, klamstās (klams), klanstās, lenckaroņas (ļencka), klenģo, klangā apkārt (klenģis, kļēnga). Delveris delverē, denderē; dauzoņa dauzās apkārt, bet ar to vēl nav kauslis; muļļa muļļājas visās lietās; lamza, lamzaks lamstās; slaists slaistās, sliederē, liederē (sal.: diedelnieks dielelē, diedelējas); tāpat ložņa ložņā (lien, lodā), lišņa lišņā, meimuris, tuļa tūžņājas, tūļājas, tūņa tūņājas. Zīmīgi, ka negatīvie vērtējumi parasti izteikti substantīvā apzīmējumā, vispārējā rakstura nozīmē, kā mēr labvēlīgie raksturojumi kvalificā īpašības ziņā: čakls, ātrs, labs, dūšīgs gājējs, stalta, droša gaita, mundrs solis, stingru, krietnu soli met, veicīgs, veicīgi iet, vedīgi, liels staigātājs, varens gājiens. Stalts, drošs gājējs īpašā pazīmē vaj aktuālā iestājā ir 'tāds', tāpat īpašības ziņā gaitīgs, vedīgs, bet tiklīdz vērtējums uzsveras negatīvi, attiecinājums viegli pārsviežas vispārējā rakstura nozīmē — 'tas' ir gan 'gājējs' — kāds nevien 'gaitīgs' staigātājs, bet arī 'staigulis'.

Ekspresīvie izteicieni iezīmējas divējādā ziņā: tie ir raksturojumi ar tādiem vārdiem, kam nav sakara ar iešanas nozīmi, tomēr taisni tādēļ var uzsvērt kādu atsevišķu iešanas raksturību, ātruma, lēnuma, vaj citādas iezīmības dēļ, kas pašas iešanas vārdos neatvieto, bet tieši īpašā uzsvēruma ziņā Istos vārdus pat atvieto. Parastā izteicienā, ka 'dodas' ceļā vaj 'dodas mājās', jēdzienam 'dot' nav sakara ar 'iet', bet raksturojošā attiecinājumā iešanai īpašā došanās izteic daudz ko vairāk nekā līdzī saprasto iešanas norisi. Lai cik arī jēdzieniskā neattiecinība būtu redzama, īpašā uzsvēruma dēļ šādi raksturojumi pat netiek uztvērti kā pārspīlējumi, drīzāk 'iet' piesaukumu sajūtot kā lieku, visai iezīmībai sastrēgot ekspresīvajā uzsvārā ka īpaši 'dodās' mājā. Stiliski tam ir tālejošas sekas visas netiešās izteiksmes ziņā, bet vispirms jāpauklās tikai pašos ikdieniskākos izteicienos, kur

parasti nekādu netiešumu nesajūt. Piemēram šāda nozīmju rinda:

Norises spējuma vaj uzņēmības ziņā — 'raužas' uz priekšu, rauj vaļā, speras prom, metās prom (sal. matās prom un mētājas apkārt), 'laužas' uz priekšu, liek vaļā, liek, liekas prom ('liek lēkas vaļā'), laiž vaļā, laižas prom, šauj vaļā, šaudās, šaujās ('nezin kur šauties', 'šaudās uz visām pusēm'), gāž vaļā, dzenas. Taisās prom, grasās klāt, virzās nost, manās prom, šmauc, žmiedz, spolē, drāž, drāšas, šķin prom; kāto, stibo, spalo, lipo, līpatā, cilpo prom; lavās, sturē projām. Slāj vaļā, dieg, diedz prom, lobj, lobas prom, vico vaļā ('vicina kājas', rokas), žvingo rokas, sukā vaļā, mizo prom, lingo prom, stibā ('stibi' nozīmē, sal. stilbi, stilbo). Poš, laiž cik var, ko māk, šaudās, svaidās, maļās, malstās, kuļas apkārt, kulstās (sal. kuļā kājas un kuļas pa kājām, kuļas pa priekšu, 'kuļājas'), velkas, 'nevar pavilkties'. Tāpat arī šādi izteicieni: 'ņem un iet', 'ņemas', noņemas iet, noņēmi un iet, ņemas iedams; 'krīt virsū' (nāk virsū, uzbrūk, drāžas virsū, drāž prom); 'iet kājas daudzdam' (nodauza sniegu, dubļus) un 'nodauza' kājas ('atdauza'; nodauzījies tālu; nelāgu ceļu 'dauzījies ilgi'); arī 'ejot' dažreiz 'iet kājas' krustām (stripuļo), 'iet uz priekšu un atpakaļ', 'neiet pa ceļu'. Arī pretjēdzienu nozīmē: 'kur tu skrīsi' (nav kur 'iet'), 'ko tur skriet' (steigties), un kad laiks ir 'iet', tad saka 'laiks celties', tāpat kā ejot 'tiek' labu ceļa gabali, un otrādi: braucot, skrienot, rikšojot 'noiet' labu gabalu.

3. AKTUĀLĀ TEIKŠANA

Valodas vārdu krājums un atsevišķie vārdi, kādi tie nogulušies apziņā, parasti liekas neaktīvi, nozīmē neitrāli, izteicot vienīgi pasakāmo jēdzienu. Balts ir balts un iepretī visam citam balts nozīmē baltu, jēdzieniski arvien tāpatnējā nozīmē. Bet ne arvien tāpatnējā ziņā. Pavisam ikdienišķi vārds parādās visai dažādos attiecinājumos, kur jēdzieniskā nozīme tiktāl izmainās un novirzās, ka balts var nozīmēt vēl daudz ko citu. Arī dažādā uzsvērumā un izrunā tā paša vārda nozīmība var izteikties dažādi, vispirms jau vārda jēdzienu kāpinot līdz aktuālai nozīmībai, dažreiz visai emocionālai, liekot vārdu saprast īpašā gadījuma ziņā un izsaucot arī dažādas reakcijas. Ja, piemēram, vienā gadījumā jēdziens mirt un nāve var būt gluži neitrālas vaj tehniski objektīvas nozīmes vārdi, tad otrā gadījumā var izteikt vissatraucošāko nozīmi. Vajag tikai visparastākos un pavisam lietišķos ikdienas vārdus attiecināt neparastas vaj īpašas nozīmes situācijai, lai tā paša vārda stiliskā nozīme pilnīgi pārvērstos: uguns tik parasti deg, var arī pavisam

mierīgi liesmot, bet nelaimes gadījumā maz vairs nozīmē to pašu parasti domāto uguni, kad briesmās liek izsaukties deg! — uguns!! — meklējot arī īpašus vārdus sevišķo norisu apzīmēšanai.

Aktuālā teikšana dibinās teicēja ikreizējā attieksmē pret objektu, bet attieksmi nosaka trejādi faktori paša objekta ziņā. Vispirms, tā ir lietu un norisu ikreizēji dažādā parādība, kas uztveres ziņā prasa jēdzienisku identificējumu, lai objekts vispār būtu izteicams kā atsevišķas nozīmes lieta vaj norise. Pamatā tā ir atbilduma rašana starp domatā priekšmeta vispārējo jēgu un aktuālo veidu, līdz ar to arī ikreizēji saprotamo nozīmību. Tā ir uguns, kas mierīgi deg un liesmo, bet ir arī tā pati uguns, kas parādās postoši un nozīmē nelaيمي, ugunsgrēku. Šo starpību nosaka teicēja ikreizējais vērtējums, parādoties kā otrs galvenais faktors teikšanas aktuālā nozīmē: uguns ir tikai uguns, bet vērtējumā tā ir laba, vaj postoša. Šādu vērtējumu starpību tuvāk norāda vēl trešais stiliski galvenais noteicējs: visas aktuālās sakarības ziņā raksturojošie vārdu un veseli teicieni, kas papildus vaj arī secen identificējumam un vērtējumam uzsver tās lietu vaj norisu pazīmes, kas raksturo īpašo veidu un nozīmību. Uguns gan 'labi' deg, bet tā var būt iznīcinoša, vaj sekmējoša.

(1) IDENTIFICĒJOŠA FUNKCIJA

Identificējumi pamatā ir attiecinoši, pēc zināma jēdziena pazīmēm nosakot objekta vispārējo klasificējumu. Vārdiski tas izteicas apzīmējoši, objektu nosaucot vispārējā jēdziena, vaj arī citādi parastā 'zināmā vārdā'. Ja aktuālā gadījumā nosaukuma ziņā vārda vēl nav, tad tādu rod un atkārtoti nodibina. Identificējoša ir arī vārda īpaša došana, kad oficiāli vaj citādi atsevišķam objektam vārdu 'dod' kā īpašvārdu, kas nav vairs tikai nosaukšana, ne arī atsevišķs nodēvējums, bet objekta identificējums ar 'vārdu'. Šinī ziņā vārda patstāvīgā nozīme par sevi var palikt, bet attiecinājumā objektam 'vārds' nosaka vairs tikai atsevišķo identitāti. Tas arī tādos gadījumos, kad vārds dots ar sākotnēju vēlamības nozīmi, kā tas allaž personu vārdos, jeb arī lietišķi raksturo objektu, kāda ir Lielupe, Tērvete, arī Olaine, Jaunpils, vaj Taurkalne — vērtējumam vaj raksturojumam vienīgi skanot līdz. Bet tas norāda, ka atsevišķā funkcionālā izvedumā var slēpties arī citas stiliskas pamatnorises, paliekot neredzamas vienīgi par tik, kādā īpašā ziņā vārdu ikreiz domā un izsver jeb kā to arī katrreiz saprot.

(2) VĒRTĒJOSĀ FUNKCIJA

Savā pamatā vērtējumi ir objekta sevišķo pazīmju uzrādījumi, vērtētāja ziņā objekta aktuālās nozīmības uzsverumi, bet atšķirīgi identificējumiem neattiecas vairs objektam visumā, vienīgi zināmu īpašību nozīmē. Lietas un norises vērtē aktuālu īpašību ziņā un šādu nozīmju dēļ dažādās pakāpēs nodibina pašu objektu kvalificējumus. Nolīst labs auglīgs lietus, bet ne ikreiz lietus ir auglīgs vaj par sevi labs. Kvalificējumu ziņā tā parasti ir izdalīta īpašība vaj īpašu iezīmju raksturīgs komplekss, kas dažādā pakāpenībā tiek substantivēts un tad attiecināti domāts objektam visumā. Kas cenas ziņā dažreiz 'vērts' pirkt, tas par sevi var arī nebūt vērtīgs vaj īpaša vērtība, bet kas vērtējuma ziņā ir vērts, tas zināmas īpašības nozīmē ir vērtīgs un pats par sevi var būt vērtība. Tās ir dažādās pakāpenības: kam pietiekoši mantas, tas ir mantīgs, mantas var būt bagātīgi un ar mantu var būt bagātīgs, bet tas ir citāds attiecinājums, kad 'bagātais' kvalificējas savā nozīmē par 'bagātnieku'. Kas neveic, tas ir neveicējs, tomēr ne ikreiz ir neveiklības ziņā tāds, bet kas īpašības nozīmē ir neveikls, tas tiek vērtēts par neveiklu, — un var būt arī pašnozīmē īpašs 'neveiklis', ar ko attiecinājums īpašības (neveiklības) ziņā pārvēršas attiecinājumā paša neveikļa nozīmē. Kas palaižas, tas ir palaidies un palaišanās dēļ var kļūt arī palaidnis, bet ar to vien ne ikreiz pats savā raksturā ir jau palaidnis. Kas tūļājas, ir tūļīgs, bet tūļība abstrahējas kā īpašība un aktuāli tūļīgais nav vēl vispārējais tūļa. Kas melo, ir melīgs, bet kā tāds ir tikai melotājs, ne ikreiz tipiskais melis, melkulis. Kas trako, ne ikreiz ir traks, tikai trakotājs, trakulis, kā mēr 'traks' uzsver slimību. Kas spēj, ir spējīgs, ar spējām; kas spēcīgs, tam ir spēks; kas var, ir varētājs, var būt arī 'varīgs', ar varu un varens, bet 'varonis' ir kvalificējums, kas nodibina statusu varonības rakstura nozīmē. Kas aktuāli vada, ir vadītājs, var būt arī vadošs, bet ar to vēl nav vadonis. Kas valda ir valdītājs, ir aktuāli valdošs un var būt valdonīgs, bet valdnieks ir nodibināts varas stavoklis pāri īpašības nozīmēm. Šini zinā stāvokļus var uzsvērt nevien vērtējoši, bet izteikt tikai konstatējoši, kā tas allaž ir ar tituliem, kaut parasti abas funkcijas dažāda attiecībā darbojas līdzī.

a. Izteiksmes ziņā vērtējumi viselementārāki parādās vērtētāja iestājā, iezīmējoties jau ar balss dažādiem uzsverumiem un vārdu intonāciju. Jēdziena nozīmē ūdens 'ir ūdens' un attiecinājums objektam ir identificējošs, bet balsīgais uzsverums var norādīt īpašu nozīmību — aktuālas sakarības vaj tādas ūdens īpašības, ar ko tas vēlams vaj bistams. Vērtība šini ziņā ir īpašais nozīmīgums,

ko attiecina objektam, kam pretī nenozīmīgs ir lieks, neitrāls, vaj dažādās pakāpēs nevērtīgs. Šinī ziņā attieksme nosaka aktuālo vērtēšanu, atzīstību pievērtēšanu vaj novērtēšanu. Tas vienā ziņā var kāpināties līdz emocionālas piekrišanas, vaj noraidījuma izkļiedzieniem, bet otrā ziņā arī īpaši vārdi bez mazākā intonējuma var jēdzienam līdzīgi izteikt pat uzsvērtu vērtīgumu. 'Labs' ir jau paša jēdziena ziņā uzsvērts vērtējums un ļauns, ļaunais tāpat. Dailš, jauks, skaists ir attiecināti vērtējumi, pat objektu vārdā nemaz nepiesaucot: īpašības nozīmē spējot arī patstāvīgi substitūvēties par dailumu, jaukumu un skaistumu, — kā pašvērtīgi par sevi domājamas kvalitātes. Nav vien aktuāli uzsveramas, ir arī jēdzieniski nodibinātas 'vērtības', parasti substantīvā ziņā ar adjektīvu nozīmi — gods (godājams, godā), cieņa (cienījams, cienība) cēlums (cildens), patiesība (paties), Istums (Ists, Isti), arī dārgums, kas ir 'dārgs', manta, kas ir 'labums', vaj lielums, kas 'liels', svētums, kas izteic 'svētu'.

b. Vērtējošā funkcija elementāri parādās vēl citā ziņā, objekta īpašo nozīmību uzsverot tā paša jēdzieniski tāpatnēja vārda blakus atkārtojumā. Konstatējoši vārdus blakus nekad dubulti neatkārtot, jo tam nav loģiskas nozīmes, izņemot tāpatnības slēdzienos, ka ūdens ir ūdens. Bet kad pāri tāpatnības nozīmei uzsver 'ūdens, ūdens, ūdens', tad objekta ziņā var sākties sevišķi apzīmējumi, īpašas situācijas un attieksmes uzsvērumi ar kvalificējošu nozīmi. Tas nav vairs paša jēdziena ziņā, kad saka vaj īpaši izsaucas 'ūdens, ūdens vien!', vaj arī attieksmē norisēm saka 'iet, iet, iet', skatās, skatās, cerē cerē. Ar īpašu novirzi tas parādās uzsvērti saistītos atkārtojumos: iet un iet (ilgi, tālu), grūti un grūti (nepārejoši), kas iepretī identificējumam (labs ir labs) un atšķirīgi arī apliecinājošiem blakus atkārtojumiem (labs, labs, labi, labi), izteic vairāk nekā patreizējo nozīmi (sal. ļauns un ļauns, ilgstoši; ļauns paliek ļauns, nav labs). Tāpat 'domā un domā', nevar izdomāt, vaj bēdas un bēdas, klizma un klizma, nelaime uz nelaime: parunā nelaime nenāk viena (3553. 3554.). Izteiksmes ziņā ar to ir arī viss ceļš plaši vērts vajā vienlaicības vaj vienkopus nozīmēm, ļaujot ilgstošas sakarības uzsvērt ne tikai vienā jēdzienā, bet arī daudzjēdzieniskā kopnozīmē (iet un skrien, sāk un dara, rauj un ķer, brūk un gāžas, raud un smeļ). Tad nav vairs gadi, gadi, gadi un gadi, vaj koncentrētāki 'gadu gadiem', bet ir 'dienas un gadi'; Nav vairs tikai zemju zemes, jūru jūras, bet brauc zemju zemes un jūru jūras; negaisā debess un zeme var iet kopā. Tā nav vairs tikai 'viens' (viens vien) attiecībā citam vaj pretējam vienam divu nozīmē, bet arī 'viens un otrs' abu nozīmē, viens kā otrs (līdznozīmē), viens pēc otra rindojumā, viens ar otru attieksmē,

pat skaitot 'viens un divi' ātruma nozīmē.

c. Adjektīvās salīdzinājumu pakāpes nav primāri vērtējošas, bet ir palielinošas: vērtējuma funkcijai elementāri parādoties tieši izejpakāpē, kad salīdzinājumi vēl nav sākušies. Salīdzinājumi par sevi nav vērtējumi, tikai divu jeb vairāku vērtējumu attiecinājumi. Ja viens ir labs un otrs labāks, attiecinājums ir salīdzinošs, kāmēr pamatpakāpē objektam kā tādām attiecinot īpašību 'labs', izteic sākotnēju vērtības spriedumu, ko arī par sevi var dažādās pakāpēs uzsvērt līdz atsevišķā objekta īpaša kvalificējuma nozīmēm. Šinī ziņā var sākties arī kopvērtējumi, ka nevien atsevišķais ir labs, visai vaj ļoti labs, bet secen salīdzinājumam, ka viens un otrs ir labs, abi labi, vai ļoti un sevišķi labi, kad arī uzsvērtas līdzības ziņā salīdzinājums var palikt neizteikts, jeb tikai pielīdzinoši domāts (labs viens kā otrs). Šādos attiecinājumos salīdzinošā nozīme izpaliek arī visai kompleksi domātos vērtējumos, tautas dziesmā rudziem dziedot 'zelta ziedis', seko otrs uzsvērums, ka 'tie vērtēja naudīnā' (28305.), bet attiecība nav ne zelta, ne naudas nozīmē, vērtējums ir labās noziedēšanas pielīdzinājumā cerētai labai ražai. Stiliski tam ir vēl otra tālāka konsekvence: vērtējoši uzsvērums nevien pamatpakāpes nozīme, bet arī salīdzinošā 'pārāk' ziņā, kas izbeidz salīdzinošo nozīmi un tieši pārāko pakāpi izteic kā atsevišķā 'parākā' objekta kvalificējumu 'par sevi'. Kas izteiksmes ziņā nāk klāt, tas ir objekta kvalificētā rakstura un īpašās pozīcijas uzsvērums, kas izteic vairāk nekā adjektīvi domātās īpašības nozīmi: salīdzinošai pakāpei tikai palīdzot nodibināt objekta īpašā stāvokļa nozīmību. Ja ir laba maize, salīdzinoši var būt vēl labāka un vislabākā, bet kas ir 'vislabākā' starp citām, pati par sevi var būt labākā: 'labā maize', kas nav vairs tikai īpašības ziņā laba un dažādās pakāpēs labāka, bet pati 'labā'. Šādu patstāvīgu kvalificējumu ziņā pāri salīdzinājumiem laimīgi tiek nevien labā maizē, bet ir uzsvērtas arī 'labākas', labākās, 'labās famlijas', labie cilvēki, labās dienas, īpašie 'labākie gadi', vaj labā vieta, kas pati par sevi domāta patstāvīga kvalificējuma nozīmē, kaut citādos salīdzinājumos arī nebūtu 'labākā' atsevišķu īpašību nozīmē. Ir svēta vieta un vairākas tādas, arī svētākas un vissvētākās, bet 'svētā vieta' par sevi ir 'svētā'. Tevs un māte iepretī bērniem ir vecāki, gadu ziņā vecākie, bet statusa ziņā 'vecāku' nozīmi nevar vairs izteikt ne īpašības, relatīvi 'vecāka' vaj citā salīdzinošā pakāpē. Ar to sākas cita izteiksme pāri pakāpju uzsvērumiem, paverot ceļu tādiem jēgumiem, kā domā pašvērtīgo, būtisko, absolūto, dievišķo.

(3) RAKSTUROJOŠĀ FUNKCIJA

Pašu objektu pastāvīgā iezīme ir jēdzieniski galvenā, pēc kā jēdzienus arī attiecina un objektus pazīst, allaž vārdos ar īpašu raksturību, mazākais dīgļi. Bet stiliski šis dīgļis ir tik aprasts, vaj arī pašā jēdzienā iezīmētās objekta raksturības tik zināmas, ka šķietami neizsaka neko vairāk par jēdzieniski tiešo apzīmējumu kā tehniski domātu vārdu. Zvirgzdi, ābols, lapa liekas vienīgi jēdzienu vārdi, lietišķi tieši nosaukumi, ne vairāk. Bet taisni šajā lietišķi domātā kodolā slēpjas arī raksturojošās funkcijas noslēpums. Lietas nav vien pēc galvenās iezīmes identificējas, bet tāpat īpaša rakstura ziņā paliekošas un pazīstamas, pie tam dažādās izmaiņās ar vairākām sevišķām un arī ikreizējām raksturībām. Ābols ir vispārējā vaida nozīmē raksturīgs, kas ir arī jēguma galvenā pazīme, bet nevien parastā jēdziena ziņā ābeles ābolam: ir arī acu āboli un šis raksturības ziņā 'acis' dažreiz pat īpaši bola. Raksturojošā funkcija redzami sāk parādīties, kad parastā iezīme viena objekta ziņā neparasti parādās arī citā objektā, vaj kad dažādās atšķirīgas lietas un norises iezīmējas ar to pašu īpašo pazīmi, tā kā ar tiem pašiem vārdiem var vienlīdz raksturot dažādas parādības, kaut arī atsevišķos attiecinājumos domātā nozīmība nebūtu tāpatnēja. Kokiem ir lapas, koki plaukst un lapo, bet arī grāmatai ir lapas, arī tās šķirstot 'lapo', lai gan nav plaukušas. Salā sniegs zvirgzd, šķautnains akmeņu drupums ir zvirgzdi, bet arī tautas dziesmu zvaigžņotās debesis Dievs jāzvirgzdu, tiltu (33672.), kas nav vairs ne tilts, ne zvirgzdi. Raksturojumu ievirzes ir tik dažādas, ka arī veidi izrādās dažādas dabas, kādēļ teorētiskais ieskats panākams tikai pakāpeniski.

a. Nodibināti, ikdienišķi parasti izteicieni maz liekas raksturojoši, pat arī tad, kad ar parastu vārda nozīmi uzsver pavisam citādu nozīmību. No rīta ceļoties augšā, vaj agri ceļot (modinot), teicieni tikpat tieši saprasti, kā 'ceļot', paceļot dārzā ābolu, vaj ceļot azaidu galdā, vienlīdz, kā 'ceļot arī runas', saceļot troksni un 'ceļot' tāpat jaunu ēku. Var arī celt un cilāt kājas, vaj nespēt vairs pacelt, tāpat kā dažādas lietas ceļ, cilā, pacilā, cilina un pārcilā. Tā arī domas, īpaši 'atmiņas pārcilā', dažreiz pašam kļūstot visai pacilātam — neviss ejot pa kādu izcilni, bet domājot ko izcilu vaj izcili, cēlu un cildenu. Lepni, stāvi un ciltīgi var arī iet, ciltīgi un cēli galvu nest, no viena un tā paša avota vārdus domājot konkrēti un abstrakti, tieši lietišķi un turpat arī pavisam novirzīti. Bet tas vairs nav tik pašsaprotami, kāpēc zināms jēdziens uzreiz var sākt skanēt pavisam dažādā nozīmībā, attiecināti arī lietām, kam ar

pamatnozīmi nav vairs sakara, pie tam mainot paša vārda izvedumu kā balstīgu raksturotāju — cēls nav vairs tikai celts, cildens nav vien izcils. Kaut kur dziļumā sākotnējais jēgums paliek, bet tālākās novirzēs dažādo jēdzienu norobežojumi krustojas: vienā ziņā 'celt' nozīmē ļaujot vienlīdz izteikt ābola pacelšanu un veselas konstrukcijas attiecinājumā ēkas celšanu. bet otrā ziņā neļaujot cildenu vairs izteikt tikai kā izcilu. Elementāri šie krustojumi parādās tajā ziņā, ka ar celt var gan raksturot daudz ko, arī visumā pat neattiecināmas sakarības (vējš ceļas, kad sākas vaj pieņemamas, baumas ceļas, nemiers izceļas), ja vien attiecinājums uzsver tādu pašu, vaj galvenām kārtām īpaši domātu iezīmību, kas jau pamatā celt vārdu par sevi liek domāt celšanas, augstāka pacēluma nozīmē. Bet kas ļauj 'celt' ar tālāk secenisku vaj taisni pretēju blakus jēgu 'nocelt' — nolikt zemē? Raksturojumos blakus nozīmes paliek neuzsvērtas, ar ko pretrunības neitrālizējas (darba 'cēliens' vienīgi sākas ar celšanas darbam, iezīmējot laiku, bet neraksturojot darbu — darbu 'neceļ', kas prasītu pavisam citādu raksturojumu). Līdz ar to arī parādās īpašo raksturojumu neiespējas, kad raksturojošā vārda nozīmei nav atbilduma raksturojamās lietas vaj norises īpašai iezīmībai, bez kā raksturojošais uzsvērums nav panākams. Jeb arī, kad raksturojamais objekts visumā ir pretrunīgs raksturojumam. Kāmēr tiltus 'taisa' un arī 'cēļ' ('pāri', augstāk), ceļus neceļ, bet 'taisa', 'iztaisa', kad tos nevien iebrauc, bet tieši uzber un taisa augstus pāri zemei. Kaut kas tā pašos 'ceļos' ir pretrunīgs 'celt' raksturībai, pie tam nevien zemes ceļu ziņā. Aku rok, ar pilnīgu neiespēju raksturot pāri 'zem' un dziļuma nozīmei, ka aku celtu; pat grodus tikai 'liekot', nevis ceļot kā ēku.

b. Tomēr, arī raksturojumu neiespējas ir relatīvas. Ja ar to pašu vārdu var raksturojoši uzsvērt vairākus objektus daudzās un dažādās sakarībās, tas norāda, ka arī pašam vārdam ir vairākas nozīmes, kas dažādi koncentrējamas īpašos attiecinājumos. Minētais 'celt' var pēkšņi vienas savas nozīmības uzsvāru izmainīt un raksturojoši attiecināties 'rast', rod un rodas nozīmē: var dažādi ko rast, atrast, 'pacelt', bet arī veselas ciltis rodas, ceļas izcelsmes nozīmē. Tas paskaidro, ka vienlīdz starp raksturojuma dažādām nozīmēm un tāpat raksturojamā objekta ikreizēji uzsveramo nozīmību var pastāvēt potenciāls spraugums, līdz pat neatbildumam un raksturojuma neiespējai, bet tanī pašā laikā neatbildumi, pretrunas un neiespējas vienā ziņā, var kļūt iezīmīgākie raksturojumi kādā citā īpašā ziņā. Jēdzieniski 'ilgs' ir laika kategorija, garš telpas kategorija, šo aptvērumu ziņā ilgi-gara nav, bet tie nav arī viens otru izslēdzoši aptvērumi, ne paši par sevi

pretrunīgi. Ilgs laiks par sevi nav garš, un tāpat garš ceļš nav ilgs, bet raksturojoši zināmās sakarībās darbu dara 'pa garu laiku' un uzsverti 'garlaicīgi'. Tāpat zināmos gadījumos var ilgi runāt, bet īpašā ziņā arī gari runāt, vaj pati runa 'gara', par garu. Ja ilgi skaidro un izskaidro, tad tas vēl nenozīmē, ka daudzas lietas gari skaidro, bet atsevišķā lietā var būt arī gara skaidrošanās. Ja ilgi dzīvo, tad labos novēlējumos uzsver vēl ilgus gadus, jo novēlējums 'gariem gadiem' izmainītu domāto nozīmi. Bet secen īpašiem uzsvērumiem, ilgu mūžu izteic arī kā garu mūžu un ilgi gadi ir gari gadi, 'ilgi gari gadi'. Var būt ilga gara diena, tomēr raksturojumiem nesakrīt — tikai tuvojoties. Ilgšanas nozīmē vasaras dienas ir garas un ziemas dienas uzsverti īsas, dažreiz tomēr pavisam citā nozīmē arī īsai dienai liekoties 'ilgai', vaj pat 'garai', tāpat kā garai dienai ātri paejot 'īsā laikā': stiliski parādoties nozīmju apstarpēm, kas tikai raksturojumu ziņā pārejamas. Nevien ilgas stundas var likties garas, bet garš pat grūti īsais mirklis, lai gan vispārināti nav ne gari, ne ilgi mirkli. Ja tomēr var uzmet 'īsu' skatu un nevien skatīties 'garām acīm', bet skatīties 'gari un ilgi', tad raksturojumu iespējas pašus jēdzienus padara relatīvus. Bet ļauj arī izteikt tādas nozīmes, kur pat padoms var būt īss, lai gan nav gari padomi, vaj ilgi; jeb arī ir garš krājums, kam ar garuma jēdzienu nav vairs sakara un 'ilgšanas' ziņā nevis kā ilgs, bet vajadzībai 'ilgstošs krājums'. 'Ilgas' jēdziena ziņā raksturojas kā ilgstošas, bet var arī nebūt tādas, ja ir īslaicīgas.

c. Vārdus par sevi var blakus nosaukt neattiecināti, tāpat lietas var atrasties blakus un norises var būt vienlaicīgas bez kādas īpaši domātas attiecības. Uztvērumos visvienkāršāk tas parādās atsevišķu iespaidu ziņā, kad attiecības vēl tikai aptveramas, un stiliski, kad objektus tikai nosauc seceniski, neiezīmējot laika, telpas, cēloniskā, vaj īpaša aptvēruma sakarā, kādi ir vienkāršie uzskaitījumi — vārdiski skaitot, nosaucot, vaj arī piesaucot līdzī savstarpēji neattiecināto un nesakarīgo. Ceļš, leja, koks, mežs, gājējs, rīts var arī nebūt ainavas vaj citādā kopnozīmē, tikai uzskaites rindojums. Tomēr arī vienkāršs rindojums iezīmē jau atsevišķu teikšanas mērķniecību. Tieši raksturojumu ziņā iepriekšējie piemēri norādīja, ka pašas lietas par sevi var būt neattiecinātas, bet atsevišķu pazīmju vaj īpašas nozīmības dēļ attiecināmas, pat apzīmējošiem jēdzienu vārdiem stiliski tuvojoties līdz savstarpībai, ar iespēju atvītioties, kaut patstāvīgā nozīmē nesakrīt. Kas tur ir pats raksturojošais elements, kas vienā ziņā nozīmēm liek tuvoties, otrā ziņā atšķir? Pie tam attiecināšanas ziņā tik nosakoši, ka pat savstarpēji tuvs raksturojums vienā gadījumā pieļauj kā abējādi attiecināmus, vaj atvītiotāmus, vai — vienu kā

atbilstošu, otru izslēdzot. Pretstata jēdzienos tas visai saprotami, ka jauns nav vecs un vecs nav jauns. Bet vecs un sens var līdztekus visai tuvoties, ne reti arī atvietojojoties: ir seni, senie laiki un tāpat dēvēti kā veci, vecie laiki. Tomēr te tieši sākas sarežģītjumi: var atcerēties senas dienas, pieminēt kā senās dienas, var atminēties arī kādu īpašu piemiņā palikušu senu dienu 'no pagājušā laika', bet dienas un diena par sevi nekad nav veca, vienīgi paiet, beidzas aiziet, ir aizgājušās dienas. Ir gan vecuma dienas, bet nozīme nav pašu dienu ziņā. Savukārt var būt veci cilvēki un zināms vaj īpašs 'vecums', bet vecs nav sens, veci nav seni, vecums nav senums, senātnē, — veca attiecībai pret senu uzrādot gandrīz nepārejamo atstarpī. Un pēkšņi arī 'laikam' par sevi turpināšanās ziņā nav vairs ne veca, ne sena laika nozīmes, tādi rodoties tikai ilguma (senuma) īpašā uzsvērumā, vaj ilgšanas pakāpes (vecuma) nodalītā uzsvērumā, jeb dažādu izmaiņu un veida līdzattiecīnājumos. Ja tuvinātā nozīmē domā senus laikus un vecus laikus, kopējā ilguma raksturība ir saistītāja, bet ilgšanas īpašā pakāpe vecuma nozīmē paliek neuzsvērtā. 'Ilgi gadi atpakaļ' kā pagājuši var raksturoties kā seni gadi, bet ne vairs 'veci', ja līdzī neuzsver kādu īpašu vecuma nozīmi, kas pakāpes ziņā ilgumu raksturotu joprojām arī aktuālas ilgšanas ziņā, kad norise vaj lieta vēl pastāv, bet kļuvusi veca. Šādi nodalījumi izteic specifiskos raksturojumus, arī līdznozīmīgos vārdos izdalot patstāvīgo nozīmi: vārdu īpašo nozīmību nevien atšķirot, bet zināmos attiecīnājumos citādo raksturojumu pat izslēdzot. Aktuāli veci ļaudis nav seni, var būt liels vecums, bet ne sens; vienā nozīmē var būt vecas mājas, ko nosaka aktuālais faktors, kad tās vēl pastāv, lai cik vecas arī nebūtu, un otrā nozīmē senas mājas, kādas bijušas, bet vairs nav; var atgriesties uz senu vietu, kādas ir senvietas, kur varbūt no veca nekas vairs nav palicis, bet var atgriesties arī uz vecu vietu, 'vecu vietu', 'agrāko', kur dzīvots iepriekš, ne reti arī turpinot dzīvot 'pa vecam'. Rīga raksturota kā veca, vecā arī 'sirmā Rīga', bet tā ir tā, pa kuru vēl staigā, īpaši Vecrīgā, vēsturē paliekot senajai Rīgai, kādu vairs neredz. Ir raksturojums, ka 'zeme stāv vecumā', bet šāda veca zeme nozīmē atmatu, paliekot tai pašai zemei, lai cik 'sen' arī nebūtu vairs apstrādāta. Pasaule raksturota kā veca, tomēr pat ģeoloģiski nav senpasaule. Laika ziņā mēness par sevi ir tikai mēneša laiks, dažādo īpašo faktoru ziņā liekoties ātri vaj lēni paejošs 'laiks', bet arī pagājušais mēneša tiešais laiks, līdzīgi pagājušai dienai un gadam par sevi, nav pat vecs, nav pat īpaši bijušais, ir vienīgi aizgājušais, 'iepriekšējais', tāpat kā gads tikai pērnais un diena vakārējā. Lai būtu vecs gads, raksturojums prasa personificējuma nozīmi kā trešo faktoru, kad gads vēl turpinādamies 'iet vecā gadā', visai drāmatiski zūdot jaunā gada

naktī, bet vienīgi kā 'vecais' gads, ne 'senais'. Arī mēnesis debesis var gan palikt 'vecs', bet vienīgi mēnesgriežu nozīmē, ar secenisku attiecinājumu laika ziņā: vecā vaj jaunā mēnesī.

d. Izdalošie raksturojumi paver nevien stiliskas iespējas, bet izteic arī lietišķi domātas nozīmes. Ceļš nav vien jēdziena ziņā ceļš, ne arī tikai 'ceļš' par sevi: dažādu apstākļu, vietas, apkārtnes, mērķtiecības vaj atsevišķa nolūka ziņā raksturojas visai īpaši ceļi. Jau tīri stiliskais raksturojums, ka ceļš kaut kur 'iet', 'ved', 'aizved', domāts visai lietišķi īpašas vietas, virziena, vaj nolūka ziņā. Meža ceļš iet uz mežu, nevien pa mežu; kalna ceļš ved uz kalnu, kalnā, gar kalnu, nevien pa kalnu; pilsētas ceļš aizved un noved pilsētā, kur par sevi ir raksturīgas ielas; Rīgas, vaj Jelgavas ceļš nav Rīgā vaj Jelgavā, bet mērķa un virziena nozīmē 'uz', savstarpējā attiecinājumā liekot piesaukt abas vietas. Ir zemes ceļi un īpaši uzsvērts 'zemes' ceļš, lauku ceļi un lauka ceļš (pa lauku); īpaši raksturoti vietējie ceļi, iekšceļi un 'ārceļi'. Ir dažādi ceļi uz māju, bet īpašs ir māju ceļš (iebraucamais), īpašā nozīmē arī gatve, ganību ceļš, ganu ceļš, lopu ceļš uz ganībām. Apkārtnes un pašu ceļu attiecībā ir blakus, nomaļu, sānu ceļi, vidus ceļi, arī augšceļš, lejas ceļš, malas ceļš, vaj tikai piebraucamais, uzbraucamais, nobraucamais un 'apkārt ceļi'. Bet ir arī mazie ceļi un lielceļi, īpašie kara ceļi un stratēģiskie ceļi, tirdzniecības un jūras ceļi, 'satiksmes ceļi' un abstrahēti domātas 'galvenās līnijas', maģistrāles. Debesis ir zvaigžņu ceļi, 'zvaigžņu gaitas', virs zemes nav vien pasaules ceļi un gaitas pasaulē, vaj aizgājušiem metonimiskais 'skuju' ceļš, 'pēdējā gaitā', bet palicējiem arī taisnības un netaisnības ceļi, vaj ceļi, kas jau ir 'neceļi', vaj maldu ceļi, kas ir tikai 'maldīšanās', 'maldu gaitas', kaut vienīgi domās. Pavisam tiešā nozīmē ir plati (nevis lieli), šauri (nevien mazi), taisni un līkumoti, stāvi, lēzeni, zemi ceļi, arī kalnaini akmeņaini, smilšaini 'smilšu ceļi', tāpat māla ceļi. Arī dažādu apstākļu un lietošanas ziņā īpašs 'ziemas ceļš', nevien sniega ziņā, vaj kur ziemu īpaši brauc, bet kā uzsvērts kamanu un ragavu ceļš, 'labā ceļa laikā', kad ir 'labs ceļš', 'labais' ceļš. Ceļus arī iebrauc un izbrauc, pavasaros pašam ceļam 'ejot nost' un noejot, 'paliekot' neizbraucamam. Ir viegli ceļi, bet 'grūts' ir īpašais 'žagaru ceļš' pa staignām un dūkstainām vietām, tāpat kā mālu ceļi 'smagi' pēc kārtīga lietuset, nepabraucami, kad 'izbraukti izkalst', 'nebraucami' arī, kā mēr tiek ārā uz 'cieta līdzena ceļa', kas uzreiz viegls. Laba, viegla, grūta, smaga vaj nelāga braukšana ir tikai raksturojamā kompleksa attiecinājums ceļam, ceļa pazīmes saistot ar uzsveramo nozīmību vispār. Var būt 'īss ceļš', bet nevien 'īsa gabala' ziņā, arī garāks ceļš var raksturoties īss, 'ātras' braukšanas un citādā

kopsakarā, kad prasa isu laiku un nav garlaicīgi. Tāpat var būt 'ilgs' ceļš, ja grūti braucams, kāmēr 'viegls', 'gluds', 'ciets' var raksturoties 'ātrs', pat ja daudz garāks. Nav arī vien salīdzinoši īsāks, tuvāks, garāks, vaj tālāks ceļš, vaj atstatuma ziņā tāds 'līdz' zināmam ceļam; nevien kļūst 'gari, tāli', kad iet un aiziet 'garos tālos ceļos', bet 'garš' ceļš arī domātās tālās vietas ziņā tiek uzsvērti raksturots kā 'tāls', 'tāls ceļš', kāds tas savā nozīmē nav. Teikšanas ziņā šādi raksturojumi ir elipses, attiecinājumu izlaidumi, kur attiecība viena objekta nozīmē tiek kopēji vaj līdzī uzsvērtā otra objekta ziņā, neminot domāto tālo vietu, bet aizsniegumu izteicot kā 'tālu' ceļu.

Izteiksmes izstrāde

Trešā nodaļa

I. TIESĀS UN NE-TIESĀS NOZĪMES

Jēdziena vienkāršo vārdu nozīmes liekas nesamērīgas, identificējot attiecīgas un domātām objektam norobežoti atbilstošas. Balts ir balts un ceļš ir ceļš, pašiem vārdiem nosakot savu īpašo jēdzienu. Liels mēris tā liekas arī praktiski, vārda attiecīnājumam kreisā norobežojoties aktīvi nosaucamā lietai: 'ceļam' uzverot jēdziena īpašo nozīmi, kā patvērto un 'balnam' norobežojot domāto īpašību. Bet visai daudzi jēdzieni, un praktiski tas patstāvīgo neko vairāk, kā vienīgi zināmā nozīmē nosaucu vārds attiecīnājumu, kā parasti arī vārdu domā un vārka. Ja šādi attiecīnājumi ikreizējam gadījumam kļūst brasti un zināmās nozīmēs nodibināti, tad pašas nozīmes arī daļēji izpaužas nostāties: konkrētā ziņā redzamais ceļš tad ir ceļš, tiešajā nozīmē patiešām ar tad, kad ceļš izstādās citas pazīmes, meina kā lūkva mēģinātājam vārds ceļš, lūkva, vai citādi. Bet kas izprot šādiem attiecīnājumam ļauj tāpat parasti uzsverti arī īpaši guma vārds, kas ir domāto tīkai vārdu, vai sēta, ceļu, d.

Izteiksmes iespējamības

redzami nodaļa...
 dabas gaisu...
 cilvēka gaisa...
 tāpat arī balts nav tikai krāsas zīnē balts, sūtauma zīnē ir balts gaiss; ir tāds izteikums uzsvertais balts lūkva, sirsnīga nosme baltes galvas, ļauti skaits baltaim sēta, dzēna ir balts, nekātas, kā ar daudz gal nētikā vā 'ko balts dzēns'. Kur pāri jēdzina robežām ir cilvēka robežas? Pieņemtie robežojumi ir derīgi, bet kas viena zīnē ir labs pieturas punkts, otra zīnē var kļūt murgs.

Tas šādi tālāni šādam samērojumam jāstiek pēri, īpaši izteiksmes teorija bez kā nav pārākama atvērta šāds izteikumu apraksts. Izteiksmes zīnē atbilstošas vārdi arī izradās pavasarī sēdas, tādi tieši ar attiecīgas nozīmes apgrozot tādā pēc līdzībaski nosauciem vai praktiskā pierāstiem attiecīnājumam. Vajamais izradās, ka pati attiecīnājumi ir vienā veidā, ko šādi zīnē vārdu nozīmes par sevi nav ne tiešas, ne netiešas, vienīgi domātie un objekta izteiksmes nozīmē atbilstošas, vai neatbilstošas. Bet izradās, ka arī šādu lūkva ir tālāki, atbilstoši no šā, ko sēdar ir lūkva un nosaukta īpaši tālāki vēl grūtāki. Taj nosme, ko vārdu nozīmes īpašās nozīmēs uzsveram un dažādus objektiem attiecīnājumā bet arī dažāda nozīmē vai no ir, vai nav attiecīgi atbilstoši, šā zīnē attiecīnājumā vai neattiecīnājumā uzsveram vienā izteiksmē.

Trešis nodots

Izdevniecības iespējams

1. TIEŠĀS UN NETIEŠĀS NOZĪMES

Jēdzienu ziņā vārdu nozīmes liekas nemainīgas, identificējoši attiecīgas un domātam objektam norobežoti atbilstošas. Balts ir balts un ceļš ir ceļš, pašiem vārdiem nozīmējot savu īpašo jēdzienu. Lielā mērā tā liekas arī praktiski, vārda attiecinājumam ikreiz norobežojoties aktuāli nosaucamai lietai: 'ceļam' uzsverot jēdziena īpašo nozīmi, kā galveno un 'baltam' norobežojot domāto īpašību. Bet vienlīdz jēdzieniski un praktiski tas neizteic neko vairāk, kā vienīgi zināmā nozīmē nosacītu vārda attiecinājumu, kā parasti arī vārdus domā un saka. Ja šādi attiecinājumi ikreizējam gadījumam kļūst ierasti un zināmās nozīmēs nodibināti, tad pašas nozīmes mēdz dēvēt par tiešām nozīmēm: konkrētā ziņā redzamais ceļš tad ir ceļš, tiešajai nozīmei paliekot arī tad, kad ceļš dažādās citās pazīmēs mainās kā blakus uzsveramais zemes ceļš, lielceļš, vaj citāds. Bet kas iepretī šādiem attiecinājumiem ļauj tikpat parasti uzsvērt arī īpašos gaisa ceļus, tomēr domājot tikai virzienu, vaj saules ceļu, domājot vienīgi gaitas nozīmē, un arī dzīves ceļu, acīm redzami nedomājot un neteicot vairs parastā tiešā nozīmē, ne arī dzīves gaitu attiecinot 'ceļam' — pat ne dzīves 'gājumu' tiešā attiecībā gaitai. Tāpat arī balts nav tikai krāsas ziņā balts, spilgtuma ziņā ir balta gaisma, īpaša iespaida uzsvērumā baltie lielceļi, sirmuma nozīmē baltas galvas, ļauni skatās baltām acīm, dienas ir baltās, nebaltās, tāpat daudz kas notiek vēl 'šo baltu dienu'. Kur pāri jēdzienu robežām ir stiliskās robežas? Pieņemtie robežojumi ir derīgi, bet kas vienā ziņā ir labs pieturas punkts, otrā ziņā var kļūt mežgls.

Teorētiski taisni šādiem samezglpojumiem jātiek pāri, īpaši izteiksmes teorijā, bez kā nav panākama atsevišķo stila līdzekļu izpratne. Izteiksmes ziņā skatoties visa aina arī izrādās pavisam citāda, nekā tiešās un netiešās nozīmes saprotot tikai pēc jēdzieniski nosacītiem vaj praktiski parastiem attiecinājumiem. Vispirms izrādās, ka paši attiecinājumi ir visai relatīvi, ka šinī ziņā vārdu nozīmes par sevi nav ne tiešas, ne netiešas, vienīgi domātai un objektu izteicošai nozīmei atbilstošas, vaj neatbilstošas. Bet izrādās, ka arī šī atbilšana ir relatīva, atkarīga no tā, ko sakarā ar lietām un norisēm īpaši izteic jeb grib izteikt. Tas nozīmē, ka vārdi nevien īpašās nozīmēs uzsverami un dažādiem objektiem attiecināmi, bet arī dažādā tiešumā vaj nu ir, vaj nav attiecīgi atbilstoši, šinī ziņā tiešumam un netiešumam uzrādot visai īpatnas

pakāpenības. Tiešā un netiešā izteiksme nav atšķirama pretējības ziņā, stiliski un teorētiski tur nav atrodama tehniski domājama robeža starp jēdziena tiešumu un vārda novirzēm, kā tas likās kādreizējā uzskatā ar 'pārnestām' nozīmēm. Nozīmes nepārnes, bet dažādā atbildumā attiecina dažādiem objektiem. Tas paskaidro, ka ceļš var būt arī gaisa ceļš, vaj tikai gājiena ziņā, kaut 'tieša' attiecinājuma nozīmē nav nekāda īpaša 'ceļa'.

1. TĀ PAŠA VĀRDA ĪPAŠĀS NOZĪMES

Ja objektus var uzsvērt atšķirīgās nozīmēs, tad arī jēdzieniski par sevi norobežotus vārdus var attiecināt dažādi: atsevišķu vārdu var attiecināt vairākiem objektiem pēc atbilstošām pazīmēm, un tāpat vairākus vārdus var attiecināt vienam objektam, panākot iespēju izteikt objektu pēc vairākām īpašām pazīmēm. Atbildumi abējādā ziņā var būt tiešāk vai netiešāk attiecīgi vārda vai objekta pamatjēgai. Tādā ziņā atsevišķo vārdu vai atsevišķo objektu īpašās nozīmes var dažādā attiecībā savstarpēji tuvoties, pat jēdzieniski atšķirīgos vārdos atbilstoši objekta īpašai pazīmei tiktāl sakrist, ka vārdi raksturojoši lietojami kā tāpatnēji, kaut savā nodalītā jēdzienā paliekot atšķirīgi. Bet tāpat arī viena un tā paša vārda īpašās nozīmes dažādos attiecinājumos var sākt nošķirties un tiktāl attālināties, ka vārds nodibinās vairāku savstarpēji neattiecināmu objektu apzīmēšanai, pamatnozīmei līdztekus turpinoties, vaj arī izzūdot.

Šis sakarības ļauj tuvāk ieskatīties tiešo un netiešo nozīmju jautājumā, kur tiešuma un netiešuma robeža nav vien relatīva un svārstīga atsevišķu izteiksmes līdzekļu ziņā, bet gandrīz arī nepārskatāma stiliski visdažādākās iespējās. No ceļa jēdziena atvasinājas celiņš, ko var saprast pamazinājuma nozīmē. Tomēr atvasinājums nenozīmē vienīgi mazu vai mazāku ceļu. Celiņš var norobežoties tiešā nozīmē kā kājceliņš, bet šinī ziņā var būt arī kājceļš bez pamazinoša uzsvēruma, un celiņš tikai savas parastības, intīmā nozīmē ('to celiņu iet rītā, vakarā'). Vaj neatkarīgi no tā, 'Celiņš' ir arī zālē izritinātais, saulē izklātais audeklis balināšanai, bez kādas attiecības ar iešanu un braukšanu; tāpat pāršķirtais matu ceļš, kad 'matus pāršķir uz celiņa', visai tuvu tām nozīmēm, kad biežā ataugā 'pašķir ceļu' iešanai, vaj pa labību ejot iztaisa redzamu 'celiņu'. Un otrādi: ceļa piemēru turpinot var nonākt nevien ceļu krustceļos, bet arī tādās ceļa nozīmēs, kas izteiktas pavisam citos vārdos, tomēr jēgumam tuvā attiecinājumā ceļa tiešajai nozīmei. Teka, taks, 'iemītais tecīņš' relatīvi nozīmē gandrīz to pašu, ko celiņš, 'iemītais ceļiņš', parasti arī pašus vārdus vienlīdz attiecinot, lai gan jēdzieniskā atstarpe

pamatā tikpat liela kā neattiecība celt un tecēt ziņā. Blakus iešanas, 'iet' pamatnozīmē ir lietišķi domātā 'ietne', ietve, eja, ejas, kas var izdalīties vēl tālāk kā uzeja, ieeja, noeja, izeja, bet sakarā ar iešanu tiešāk vaj netiešāk apzīmē arī 'ceļu'. Tāpat ir 'iela', pilsētas ielas, parastā attiecinājumā ar ceļa nozīmi. Bet arī labības kopas, statīņu rindas saliek 'ielinās', malkas grēdas sakrauj 'veselām ielām', abpusēji garām 'ailēm', kur var iet vaj piebraukt kā pa ielu vaj ceļu. Kur ceļa lietišķi parastā nozīme izbeidzas, tie ir balināšanai izliktie audekla celiņi, kur tikai bērni var tekalēt kā pa tecīņu! Toties ir ceļi pavisam tiešā parastā nozīmē, bet ar citu vārdu īpašas raksturības uzsvēršanai: gatves, gatuves, olnicas, vaj īpaša nolūka, uzdevuma ziņā gaiteni, gātes. Šinī ziņā netiešuma novirzes var turpināties: bišu stropam ir gātes kā bišu ejas, izeja, 'skrejas', ir arī ūdens gātes, pat izlietnes, notekas nozīmē, kas nav vairs tiešā sakarā ne ar ceļu, ne 'ūdens ceļu'. Īpašas iezīmības dēļ pavisam nošķirtos vārdos izteic arī daudz tiešākas nozīmes: sliedes un stigas bija jau ilgi pirms dzelzs sliedēm un dzelzceļa stīgām, tikpat parasti, ka tagad vārdi apzīmē 'dzelzceļa' ceļu. T. dz. dziedātājs jokodamies, bet lietišķi un stingri 'piesaka gaigalām', lai rauduves 'nesliedē', 'neslokā' viņa purvā sēto sējumu. Citā dziesmā aiz vizuļotās tautas meitas pavisam dzejiski 'tautas nāk pa sliedi', pa vizuļu birumiņu'. Šodien vēl bez kādas dzejas braucot paliek 'ratu sliedes', izbrauktos ceļos gramzdas. Sliedes paliek arī ejot pa rasotu āboliņa attālu, pļavā pa pielijušu zāli, vaj arī rīta salnā. Kad iet pārtieši pa neplautu labību, tad paliek stiga, var arī izbradāt veselu 'stigu stīgām', un kad stīgā vaj stigo atkārtoti, tad var 'ietaisīt veselu celiņu', tāpat kā izbraukāt, iebraukt veselu ceļu. Stigas, sliedes tad kaut kā ir jau 'ietaisīts ceļš'. Tomēr šādi apzīmējumi paliek par sevi nodalīti jēdzieni, tikpat īpašas sakarības norobežoti kā tilts, braslis, laipa, pat tiešā sakarā ar ceļu nedomājot 'ceļa' nozīmē. Lai cik pa laipu ietu, laipa paliek tikai laipa, un lai cik pa braslu brauktu kā 'ceļa pārbraucamo vietu', brasls paliek tik tāda vieta. Tāpat tilts, kas lietišķi kā ceļa posms ir ceļš, arī braucot un ejot 'kā pa ceļu', bet kā mēr tilta uzbērums var būt domāts vēl ceļa nozīmē, pats 'tilts' kā tāds nav vairs ceļš. Var būt 'gaisa tilti', pat visai gari, kas daudz redzamāki un tieši praktiski ir ceļš, vaj kalpo kā 'iela', bet ar visu to ir tikai tilts, ne gaisa ceļš, kas nozīmētu pavisam ko citu. Kur te slēpjas stiliskais šķērslis, kas vienā ziņā tik viegli ļauj domāt, saprast un pavisam tieši minētās sliedes un stigas arī iztaisīt par 'veselu ceļu', kam pretī tiltu ļaujot vienīgi 'attiecināt' ceļam, (ceļa tilts, dzelzceļa tilts) — laipai, ielai nepieļaujot ne to. Ja tā, kādā isti attiecībā ceļam ir gaisa tilts: tiešā, vaj netiešā nozīmē? Un kādā tiešumā nonāk atvietojošās nozīmes, ja meža stiga var būt vienlīdz arī tiešais meža

ceļš, ceļš pa mežu. Kas ir tas vairīgais faktors, kas robežojumus nosaka, pieļauj tuvināt, vaj arī izslēdz?

Dažādu objektu Ipašās pazīmes vienā ziņā izdalās kā atsevišķi jēdzieni, bet var arī attiecināties zināmā pakāpenībā. Gaišuma nozīmē ir gaišs, balts (balta gaisma), balsens, bālgans, bāls, blāvs, pāls (palumains), palss, krēslains (gaiša krēsla, mijkrēsla, krēsla), pelēks, ēnains — kāmēr nenonāk tumša un tumsas pretstatā, arī savukārt ar dažādu pakāpenību. Atsevišķo Ipašību nozīmē par sevi jēdzieni norobežoti nodalās (balts, košs, spilgts, mirdzošs), bet izteiksmes ziņā var nonākt visai tiešā savu Ipašo pazīmju attiecībā. Balts ir arī gaišs un gaišs var būt spilgts, ar ko var būt arī spilgti balts, vaj citādi gaiši spilgtā krāsā. Tāpat spilgts var būt košs un košais mirdzošs; vienlīdz mirdzums arī krāšņs, objektam krāšņi mirdzot, tāpat kā ar baltu, gaišu vaj spilgtu mirdzumu. Bet citādas ievirzes uzsvērumā baltais pat var raksturotie kā 'pavisam pelēks' jeb 'gandrīz' pelēks; pelēks var būt gaišs, gaišpelēks, tāpat tumšpelēks, pat 'gandrīz melns'; pats melnais var būt nevien isti, tumši un koši melns, bet tāpat uzsvērti iepelēks, pelēcīgs un pelēkmelns. Arī tumšais un pati tumsa var būt 'melna tumsa', Ipaši nakti, tumšā nakti, pat melnā nakti, vaj arī pelēka tumsa un pat gaiša 'tumsīnā': šādos uzsvērumos pavisam līdzīgi, kā ir arī pelēkas tumšas dienas, 'pelēka dienas gaisma', un arī gaišas naktis, pat 'baltas naktis'. Kas ir gaišs, var būt arī ēnains un pašas ēnas gaišas vaj tumšas līdz pat melnām ēnām. Neliekas nemaz pārsteidzoši, ka arī pati gaisma var būt 'tumša gaisma', pretēji savai augstpakāpei, kad tā ir 'balta gaisma' — tātad, abējādi kautkur pāri savai jēdzieniskai robežai, kur tā ir tikai gaisma: savā pašnozīmē neprasot Ipašus kāpinājumus lai tāda būtu, bet kvalificējumus prasot Ipašos attiecinājumos, kad zināmās sakarībās jāizteic 'gaiša gaisma', ļoti gaiša, spilgta gaisma jeb arī 'tumša'. Bet šādās sakarībās nevien gaisma var būt gaiša, tumša vaj krēslaina, bet arī atsevišķā jēdziena 'krēsla' vēl joprojām arī kā 'gaisma', krēslaina gaisma vaj gaismas nokrēsla, tāpat Ipašais pakrēslis un paēna, kādēļ krēsla, pakrēslis, paēna, ēna var būt nevien gaiša un tumša, bet ir arī atkarībā no šādu pakāpju robežām, bez tādām neiestādoties un aiz tādām izzūdot. Jēdzieniski ēna un krēsla nošķir gaišāku gaišumu un par sevi nozīmē tumšāku: bez tā ēna zūd un krēsla neiestājas. Tumsa nozīmē krēsla var arī vairāk satumst, kļūt patumša, palikt par notumstu, kāmēr nepāriet tumsā, 'pilnīgā tumsā', kad nav vien tumša, bet vispār vairs nav. Šādā ziņā arī beidzas pakāpenību attiecinājumi, sākoties kategorizējumiem, kur tumsa izslēdz nevien gaismu, bet tāpat ēnu, krēslu, lai gan ārpus kategorizējuma arī pati tumsa zināmās sakarībās var iezīmēties relatīva, pagaiša un gaiša, tāpat kā diena tumša un nakts pat

balta. Tas paskaidro iepriekšējo piemēru, ka tilts nav ceļš: tiltu īpašas pārbraukšanas ziņā domā attiecināti ceļam, bet ne kategorijas ziņā kā ceļu, kādēļ arī laipa nav teka.

2. TIEŠĀS UN NETIEŠĀS IZTEIKSMES ROBEŽAS

Stiliski tiešās vaj netiešās izteiksmes robežas nav atkarīgas no jēdzieniskiem nosacījumiem, drīzāk otrādi: taisni šādi norobežojumi pakļaujas un kalpo izteiksmes iespējām. Saprotot objektu vispārējā nozīmē (jēdziena ziņā par sevi), bet uzsverot vēl cita jēdziena nozīmē, rodas konflikts starp galveno nozīmi un īpašo uzsvērumu. Tomēr tānī pašā laikā rodas arī iespēja vispārēji vaj parasti domāto objektu izteikt īpaša gadījuma, atsevišķas sakarības vaj sevišķa aptvēruma ziņā, iezīmējoties dažādām pakāpenībām, kādā aktuālā uzsvērumā lietas un norises ikreiz domātas un saprastas. Tādu iespēju ziņā pati netiešā izteiksme arī saskatāma, pie tam pavisam līdzās tiešajai teikšanai: nevis kā stiliski pārsteidzoša vaj neparasta rotaļlāšanās ar vārdiem, bet nozīmīga ar to, ko pāri tiešajām nozīmēm spēj izteikt.

Krāsas ziņā domāti balti bērzi, bet 'baltos bērzus' īpaši uzsver tikai raksturīgi baltā stumbra dēļ, baltās tāss nozīmē, secen zaļai lapotnei un brūniem zariem. Ir arī 'baltās' apses, 'sudraba' apses gaišpelēko lapu dēļ. Ir balta smilts, ja tā īpaši gaiša, citādi dzeltēna, brūna vaj pelēka. Augoši lini ir zaļi, vēlāk paliekot brūni un nodzeltējot, bet uzsvērums 'balti lini' ir gaišas šķiedras nozīmē, ja iztilināti, balināti, labi izstrādāti, citādi ir 'pelēki', bet nekad sudraboti. Dusmās uzgriež arī 'baltas' acis, acu baltumus, bet ne pašas acis ir baltas. Šādās pakāpenībās attiecinājumi ievirzas netiešumā, nevien objekta, bet arī vārdu īpašā nozīmē. Guļ 'līdz baltai dienai', vēlu, kaut būtu pavisam tumša, nomākusēs diena. Ir arī 'baltas dienas' kā labas dienas un 'ilgas labas dienas' novēl pavisam īpašā ziņā. Tādos uzsvērumos parastā tiešuma nozīme var pilnīgi pietrukt, īpašās nozīmes netiešam vārdam stājoties 'tai vietā'. Sirmam cilvēkam ir sirmi vaj balti mati, sirma vaj balta galva, šādā ziņā pats cilvēks raksturojas kā sirms (bet ne balts). Tāpat zirgs spalvas ziņā ir sirms, sirmais, sirmis, un ja ļoti gaišas vaj baltas spalvas, tad baltais, baltiņš, bet ja galva tikai balta (ne sirma) tad vienīgi 'ar baltu galvu', ne baltais. Robežas dažādos attiecinājumos izrādās vēl relatīvākas nekā pašu īpašo nozīmju saattiecinājumos un pakāpēs. Ir arī sirmi akmeņi, uzsvērti 'sirmi pelēki', bet pavisam citādi, nekā pelēki mati un sirmi mati, jo ne katri 'pelēki' ir arī sirmi, sirma galva. Ir gan sirma zāle, 'sirmzāle' kā pelēka, izbālējusi, nokaltusi, vaj salnās 'nobalējusi sirma', īpašās pelēki izbālējušās nokrāsas dēļ. Turpat blakus ir arī

'sirmozoli', bet pavisam citādā nozīmē, jo var būt pilnīgi zaļi, ne nokaltuši, tikai ļoti veci, ilga mūža, — tāpat kā 'sirms' vecums, kad sirnu mūžu nodzīvo' kā sevišķi ilgu, neatkarīgi vaj 'vecā galva' maz ir ikreiz tik raksturīgi sirma. Ir arī pavisam 'sirmā senatne'. Ipašo nozīmju izteiksmība vairāk atkarīga no atbilstošā raksturojuma, ne svārstīgajām tiešuma vaj netiešuma pārejām. Bet cik tālu vispār vārdu netiešuma spēja var sniegties?

Sudraba iezīmībai 'sudraba krāsa' parādās spīduma ziņā, spīd sudraboti, kā sudrabs, kādēļ arī koki sarmā ir 'visi vienā sudrabā' un sudrabainā spīduma ziņā 'mēness sudrabo zemi'. Tāds spīdums ir arī agrai gaismai, rīta ausmai, un dzidrā gaišuma dēļ 'sidrabota saule lēc'. Bet ir arī sudrabotas kurpes, sākotnējā nozīmē ar 'sudrabiem' rotātas, tādā nozīmē izrotājot sudrabā un zeltā, arī karogu rakstot 'zelta vaj sudraba'. Ipašā atspīduma dēļ ir sudrabota upe, sudrabota pļava, kokiem atspīd sudrabotas lapas. Tāpat tautas dziesmās ir sudrabotas zīles un arī 'sudraboti gaiļi dzied'. Uzsvērumi sudrabots, sudraba, 'sudrabā' allaž atvietojas pamīšus, bet ir arī robežas: sudraboti gaiļi nav sudraba, toties lapas var būt sudrabotas un 'sudraba', bet koki sarmā savukārt tikai sudrabā vaj sudraboti. Kur uzsvērumi pāriet sudrabainā spīduma netiešākās nozīmēs, tur kādības vietā stājas arī pats raksturojošais 'sudrabs' — bet vairs tikai gaismas, Ipašā spīduma un tālākās novirzēs, kā tas parādās 'sudraba birzē', tagadējā izpratnē pilnīgi domājot arī 'pārnestā' nozīmē kā 'svētā', lai gan pats svētā jēdziens sākotnēji ir sakarā ar gaismas spīduma Ipašo nozīmību: vēl šodien atbalsojoties agro ritu Ipašajā pirmā gaismā kā jaunās dienas gaišuma 'svīdumā'. Kur motivējošie starplocekļi apziņā iztrūkst, vaj citādos attiecinājumos izdziest, tur sudraba uzsvērums var kļūt pavisam netiešs, vaj arī tāds tikai likties, kā tas ir ar 'sudraba kāzām', kas vairs nav ne sudrabotas, sudrabainas, ne sudraba, tāpat kā pasaku putni vienīgi raksturojuma pakāpenībā ir 'sudraba', zelta, vaj dimanta, dimanta spalvām.

Tampretī zelta gredzens, zelta nauda, zeltnauda pavisam tieši vielas nozīmē ir zelta, 'no zelta', tāpat kā zeltu kaļ naudai un rotām. Bet lai arī ne viss ir zelta, kas spīd — dažreiz paši 'zelti' tikai 'zeltīti', tomēr krāsas un Ipašā spīduma nozīmē 'zeltainais' tiek domāts pavisam tieši un šinī ziņā secen vielas nozīmi raksturojoši kāpināts kā 'zelta'. Tādi ir zelta mieži un zelta kviešu lauki ar 'zelta vārpām', nemaz nedomājot, ka 'nav zelta'. Kas ir tas Ipašās zeltainības starplocekļis, kas pieļauj šādu netiešu izteiksmi, pāri vielas nozīmei liekot Ipašību motīvēt ar vielas vārdu? Kas savām acīm nav redzējis kviešu un miežu Ipašā nobrieduma 'zeltu', tam stiliskais motīvs būs grūtāk saskatāms jeb liksies tikai iztēle. Bet

neatkarīgi no poētiski ikreizējiem priekšstatiem, relatīvais netiešums sākas jau ar katru raksturojuma kāpinājumu, palielinot atstatumu starp jēdzieniski parasto zeltu un uzsveramo zeltaino raksturību, vaj arī otrādi, no zelta spīduma nonākot līdz 'zeltiem', kas var būt vaj arī nebūt 'tīra zelta'. Netiešais starploceklis ir zināmas raksturības atgādinājums, kas neprasa identitāti paša objekta ziņā: vienīgi izdalāmo pazīmi kvalificē kā atbilstošu un šinī nozīmē nevien attiecināmu citam objektam, bet nozīmē arī tāpatnīgu, kas kāpinātos uzsvērumos ļauj otru objektu motivēt ar pirmā objekta vārdu, bet tikai īpašības vaj īpašās nozīmības ziņā. Šādās sakarībās vārds tad var tikt lietots vienīgi atgādināši, pavisam 'netieši', pašu objektu ziņā arī neattieciīgi un neatbilstoši, bet pāri visām šādām robežām īpašam raksturojumam vaj kvalificējošai nozīmei turpinoties kā netiešuma stiliskai saitei, kaut motivējoties tikai vērtības, dārguma, vaj citādi pavisam tāli atgādināšanā ziņā. Tādās nozīmēs zelts var raksturoties pat pretstatīgi melns, kāds ir 'melns zelts' (akmeņogles: vērtības ziņā), 'zaļais zelts' (meži: tirdzniecības ziņā), brūnais zelts (kūdra), arī 'baltais' zelts (ūdeņi kā dzinējspēks). Netiešuma starpība ir milzīga, bet stiliski saistīta un īpašā nozīmē izteiksmīga. Tāpat kā putni iekrāsas ziņā var būt zeltgalviši, 'mazais sila zeltgalvītis', un līdzīgi dzeltēniem/zeltainiem/zelta ziediem vaj lapām puķes ir zeltlapītes, zeltgalvītes, zeltactiņas jeb zeltējas, 'zeltes', 'dzeltēnās', tā arī nav vien vesels 'zelta koks', arī vienīgi tikai gredzena dēļ pat īpašais zelta pirksts, zeltēnis, līdz ar visām relatīvām pakāpēm tāpat pašas 'zeltenes', zeltēnītes, zeltānes, īpaši 'zeltānes', staigājot istos vaj dzejiski iedomātos zeltos, vienā zeltā. Daudz radikālāks netiešums parādās, kad secen īpašību un dārguma nozīmēm 'zelts' vairs nenozīmē 'zelta vērtu', atsveramu ar zeltu un dažādu zeltainību, ja zelta ir arī pati 'zelta dzīve', 'zelta jaunība', 'zelta cilvēks', zelta daba, raksturs, 'zelta sirds', 'zelta mute', labs runātājs, zeltmutis. Ir sevišķie zelta laiki un pagājības īpašais zelta laikmets, bet arī pavisam ikdienišķi ir uzsvērtais zelta laiks, jaukais laiks, kad saule spīd, vaj kādā īpašā ziņā visai 'izdevīgs'. Te nemaz nav jāpiesauc pasaku zelta putni, ne arī zelta zirgs, nedz jājāj tajā stikla kalnā sudraba, zelta, dimanta pakaviem, kas no leduslaikmeta vēl simbolizē saules atnākšanu.

Pavisam tieši domāti uztvērumi var parādīties visai netiešās pakāpēs. Šķietami pretrunīgi gaišums var būt tumšs, tumša gaisma, un tumša var būt gaiša, maza tumša, gaišo nakšu tumša. Bet šādi uzsvērumi ir atsevišķu iezīmju vaj īpašu raksturojumu nozīmē, netiešumam allaž daloties divnozīmīgi. Ja ir tumša 'gaisma', tā ir gaismas pakāpē tumša, bet ja ir 'gaiša' diena, saules gaisma, gaiša saule — debess nav apmākusēs. Gaišas acis vienā

ziņā nozīmē acu krāsu, otrā redzīgumu, saredzēšanas ziņā 'gaišas'. Uz šīs robežas sākas arī 'gaiša valoda' (skaidra) un tumša valoda (neskaidra, nesaprotama, aizdomīga). Var arī skatīties gaiši un tumši, priecīgi, atklāti, vaj drūmi, nospiesti. Pat tīri jutekliski raksturojas gaišas un tumšas skaņas, neprasot nekādu abstrachētu izteiksmi. Jo netiešums palielinājas, Ipašās nozīmes izdalās uzsvērtāki un divnozīmības zūd: ir 'tumši ļaudis', 'tumši' cilvēki, nedomājot tumšu seju; tāpat ir 'tumši darbi', vienlīdz gaišā dienā un tumšā naktī. Te ir tās stiliskās šķirtnes, kur vārdu var uzsvērt nevien dažādās nozīmēs, attiecināt un pat atvietojoši tuvināt cita vārda nozīmei, bet var izteikt arī tādā Ipašā pārnozīmībā, kas ne viena, ne otra vārda ziņā par sevi nav panākams. Netiešā izteiksme ar to arī sākas, kad zināmos gadījumos vaj nu nevar ko teikt 'tiešos vārdos', vaj Ipašas novirzes un kompleksas nozīmes nevar tiešā ziņā izteikt. Praktiski tam ir dažādas pārejas, bet pamatā izteiksmes netiešums arvien nozīmē to Ipašo 'citādo' nozīmi, ko jēdziena norobežojums izslēdz, bet otra vārda uzsvērumā robežu tīši ļauj pāriet — ar to netiešumu izdalot. Tiešā ziņā cilvēks var būt stalts un slaidis, bet tanī pašā laikā izdalīti Ipašā nozīmē 'zems', tāpat kā pavisam salikušais vecītis 'taisnis cilvēks'. Netiešās nozīmēs izdalāmas tādas raksturības, kas tiešā ziņā pat kāpinātos uzsvērumos nav izvedamas. Un ja netiešo izteiksmi mēģina pārtulkot tiešās nozīmēs, tad viss stiliskais izvedums nevien zūd, bet pati Ipašā nozīmība nav tieši pasakāma: lai cik taisna cilvēka nozīme liktos noteikta un zināma, kas īsti tiešā nozīmē tad ir 'taisnais' cilvēks?

2. VAJADZĪGĀ TEIKŠANA

Blakus vārda nozīmes tiešumam un netiešumam, vienlīdz svarīgi ir teikšanas mērķtiecības galvenie pamatveidi, no kādiem atvasinās arī visi tālākie stiliskie papēmieni kā Ipašie izteiksmes līdzekļi. Teikšanas mērķtiecība izriet no pašas elementārākās vajadzības: teikt attiecināti objektam un atbilstoši objekta aptvēruma nozīmei. Vispirms tā ir vajadzība (a) objektu nošķirt, lai būtu iespējami attiecinājumi; (b) vajadzība domāto objektu norādīt, kas prasa atrast izsakošo vārdu; (c) vajadzība apzīmēt objektu tajās pazīmēs, kas vispār, vaj teicējam atsevišķā gadījumā vissvarīgākās; (d) vajadzība atšķirīgo objektu attiecināt aptverošākā sakarā un (e) vajadzība šajās sakarībās ikreizējo attiecinājumu uzsvērt kā nodibinošu (konstatējošu), vaj Ipašā ziņā zīmīgu (raksturojošu) jeb arī teicēja iestājas ziņā nozīmīgu (kvalificējošu).

Šis vienkāršās vajadzības izteiksmē var sastrēgt, līdz ar ko stiliskie līdzekļi var kļūt visai sarežģīti, bet prasot arī šādas stiliskas un valodas iespējas — lai objektu vienlīdz izteiktu nodalītu par sevi un arī aptverošāk attiecinātu: vienlaicīgi konstatējoši un arī raksturojoši, norādoši un kvalificējoši, vaj 'netiešas' nozīmes vārdos un tomēr īpašā nozīmē noteikti. Šādu kompleksu atbildumu dēļ iezīmējas jau visparastākā ikdienas valoda, pašiem vienkāršākiem teicieniem īpaši praktiskā ziņā iznākot tik daudzfunkcionāliem, ka pāris vārdos var nevien pateikt, bet arī nosacīt visai sarežģītus izvedumus. Ja saimnieks saka 'jūgsim ratos', tur nav vien rīkojums 'jūgt', bet kādai īpašai vajadzībai un īpašā sakarā jūgt taisni 'ratos': piemēram, ka sniega vēl par maz, kādēļ domātai braukšanai jeb vešanai nevar jūgt ragus. Un neviens praktiski arī nepārpratis, ja uzsvērti teic 'nemat ratos' (jūdzat), jeb ka jāņem atsevišķai vajadzībai zināmie 'tie' rati — ko bez īpašā nolūka nemaz neuzsver un neteic. Tas ir tāpat, kā labību vedot jeb vadādot neviens nepārpratis, ka jājūdz 'darba' ratos un svētdienā braukšanai bez īpašas teikšanas jāņem 'goda' rati, ja īpašā nolūkā vaj atsevišķas vajadzības dēļ nav jādara citādi jeb jāņem īpašie 'tie rati' — ko savukārt pašas ņemšanas ziņā var norādīt 'tieši' tikai ar rokas mājienu, bez kādas kompleksas kopnozīmes. Bet vaj īpašu kompleksu nozīmē netiek uzsvērti pat ikdieniškie un jēdzieniski norobežotie 'rati', kas vienā ziņā nav vairs ratu / 'riteņu' attiecībā, nenozīmējot arī tikai četrus riteņus, un otrā ziņā nav tieši kā jūgtais 'pajūgs', jo ziemu brauc arī ragu vaj kamanu pajūgos. Rati nav arī pat diviem riteņiem, jo tad tie ir 'divriči', vaj ir divriteņu brikas pelūm; nenozīmējot arī divriteni, ko sauc par 'riteni' un 'ratu'; nenozīmējot pat veclaiku īpašo ori, īpašus lielus divjūga ratus uz četriem riteņiem, ne arī citādus veclaiku un jaunlaiku dažādos 'braucamos rīkus'. Savukārt šādi dažādie braucamie 'rīki' nenozīmē citus 'iejūga' rīkus jeb 'zirga rīkus'. Cik daudz jēdzienu! Bet tāpat tiešākas vaj netiešākas jēdzienisko robežu pārejas, vienlīdz šķirošā un saistošā ziņā: šķirot lietas, bet ļaujot uzsvērt visdažādākās kopsakarības. Rati nav tikai vairāki riteņi, atsevišķais 'rats' nav arī vēl ritenis, un ritenis nav nekāds 'ritulis', ritulis nav ripa un ripa nav skritulis. Tomēr, vajag tikai skrituļus uzsvērt parastās ritēšanas ziņā, lai tūlīt rastos skrituļkurpes 'uz maziem ritentiņiem', vaj pavisam nemotīvēti siera rituļa vietā 'siera ritenis', bez kādas skriešanas un 'riteņiem'. Jeb arī otrādi, vaj īstenībā paši sākotnējie 'skāres' un citādi 'rati' nebija ar riteņiem, kas patiesībā bija lielas ripas? Kāpēc inkvizīcijas īpašā ierīce nebija ritenis, bet moku 'rats'? Kāpēc parastie rati un jaunlaiku 'spēkrati' ir rati, bet divritenis ritenis? Kur ir tā stiliskā šķirtne, kas vienā izsaucienā liek teikt, ka kaut

kas aiziet 'ratatā', vaj rateniski griežas, bet otrā tikai ritot, vienlīdz ritenim un tāpat arī rasai noritot pa lapām, 'ritu, ritu, rita rasa'. Acīm redzot, pārejas un atšķirības nav vairs jēdzieniskas, bet stiliski motivētas.

Aktuālās teikšanas vajadzība ir tāpat nosakoša kā sākotnējie aptvērumi. Skatīšanās nozīmē kādā klajā vietā 'veroties' visapkārt redzams apvārksnis. Bet apvārksnis nav vien zemes un debess apvārksnis, tāds ir arī drēbju malas apvārstījums šūšanai un arī kulšanai samestā labības apla ārējā mala kā 'apvārksme' jeb apvārksne. Grieķiskais horizons (norobežojums) un mūsu 'redzes aploks' ir norobežotā apkārtnē, ārēji pārredzamā apgabala 'apvārza'. Bet blakus tam ir arī vēl īpaši uzsvērtā apvārksņa mala ('apvārksņa malā mākoņi ceļas, kāp debesis'), tālāk izdalīta kā debess mala un zemes mala. Debesis dalās pat četrās malās kā debess jeb debesu puses, kam atbilstoši ir arī zemes puses ('lauku' ziņā ziemeļos, dienvidos jeb uz zināmo 'to pusi'), tāpat zemes malas, īpaši tāla virziena ziņā ('aiziet uz tālām malām') kā arī kakti ('izklist pa visiem zemes kaktiem'). Pamatā šādi aptvērumi dibinās pavisam dažādos skatījumos (apvārksnis, mala, puses, kakti), attiecinājumos un attiecībās norobežojoties īpašos jēdzienos (apvārksnis, debess mala un debess puse ir dažādas lietas), tomēr stiliski sanākot arī cieši kopā, ar apvārksni pavisam tiešā ziņā uzsverot tiklab zemes un debess malu, kur skatam šīs malas redzami arī sanāk kopā, vienkāršā norādījumā ar roku vienlīdz pamatot zināmo malu vaj pusi kur jāiet: virziena nozīmē uz tādu pusi arī ejot, lai nokļūtu 'tanī pusē', vaj pat 'tālā malā'. Jēdzieni par sevi var nonākt pretstādījumos vaj neattiecbā (debess, zeme; mala, puse), bet stiliski taisni pakalpojot pāreju uzsvērumiem. Tie nav paši vārdi par sevi (atšķirīgie aptvērumi un jēdzieniskie norobežojumi) kas pielautu netiešās pāreju nozīmes — tā galvenām kārtām ir pati aktuālās teikšanas vajadzība, kas prasa izteikt tādas aktuāli domājamas saattiecības, kādas atsevišķo vārdu nozīmē vien nav panākamas. Galvenā iespēja tam rodas vienlaicīgi ar objektam atbilstoši domātās nozīmes izdalīšanu ('tāluma' galējā saredzamība), bet jēdzieniska norobežojuma vietā nosakot ar cita vārda raksturīgu nozīmi (mala), kas arī ļauj sakarību izteikt kā apvārksni, zemes malu, debess malu, vaj virzienu kā 'pusi' un tāpat zināmu lietu vaj norisi vienīgi kā norādāmo 'to'. Stiliski tam tomēr ir dažādi pamatveidi.

1. INDIVIDUĀLIZĒJUMI

Individuālizējošā teikšana pamatā ir atšķiroša, bet citādi nekā jēdzieniskie norobežojumi: atšķirot nevien objektu savā īpašā

nozīmē par sevi, bet līdz ar to aktuāli arī izdalot kā 'Ipašo' atsevišķo no visa pārējā un līdzīgā. Šādi aktuāli atšķirumi ļauj Ipašo objektu dažādās tālākās nozīmēs šķirot pāri savai jēdzieniskai piederībai.

A. AKTUĀLIE ATŠĶĪRUMI

Vārdiski norādoši (demonstrējoši) uzsvērumi, piem. ar 'to', 'tas', vispirms parādās kā tiešie norādījumi — tas (tur), tas nāk, dara, strādā, stāv. Bet norādījums ātri var pāriet Ipaši uzsvērtos attiecinājumos: tas 'ir', tas 'tur', tam t u r jābūt, tāpat Ipašai nozīmei koncentrējoties atpakaļ uz norādāmo — tas ir t a s (ko meklē), t a s ir tas (ko vajaga). Jeb nodibinoši: t a s ir t a s, tas nu būtu t a s (kas teikts, darīts), 'tas', kas padarīts un zināmais 'tas', ko jādara. Pretnoraidoši: 't a s nav t a s', 'ko nu par to', par t o nav ko runāt, tas nu 't ā', 'tas nav tas pats' (kā domāts, cerēts). Uzsverot pretējībā: 't a s nu gan tev ies ko palīdzēt!' (nepalīdzēs), un nosodoši: 'tas nu gan!', 't a s nu gan t ā d s' (nav labs, 'ne šis, ne tas', ne šāds, ne tāds), 'nekas', ne šā, ne tā, 'nekā', 'nekādi'. Uzsvērtais teiciens 't a s nu gan ir laiks!' nozīmē kvalificējumu ('tāds laiks'), lai gan neizteic vērtējumu laba, vaj nelaba nozīmē, kas prasa Ipašus uzsvērumus (pakāpenības: tas nu i r laiks, tas gan t i k ir laiks, tas nu ir 'laiciņš!', nav 'nekāds' (labais) laiks, — 'nelaiks', 'tādā nelaikā!' Un arī pretstatot: tā nav dzīve! tā tik ir dzīve!, tas nav darbs! tas tik ir darbs! kāds darbs! Soli tālāk parādās Ipašie attiecinājumi: to (tie) smago darbu darītāji, tie lauku cilvēki, tā saimnieka zeme, un atsevišķu objektu izdalošie kvalificējumi: tā pilsēta (vispār), tie lauki, tas cilvēks, tie meži, tie ūdeņi. Sliexnsnis individualizējumam parādās jau šē, kur atsevišķais priekšmets iegūst to Ipašo kādību, kuras dēļ domājamais objekts visumā kvalificējas ar sevišķu nozīmību. Techniski katrs grāmatas eksemplārs ir tikai jēdziena nozīmē grāmata, bet grāmatu domājot kā Ipašu sacerējumu, katrs eksemplārs kā konkrētais priekšmets līdznozīmīgi izdalās kā Ipašā 'grāmata' jeb sevišķās nozīmības uzsvērumā 'tā grāmata'. Tāds Ipašs ir arī zināmais 'tas' vārds, lai kā un kur teiktas savā sevišķā nozīmē, un tāpat arī otrādi, kādas atsevišķas nozīmības ziņā domātie vispārinājumi, kad daudzējādā slava ir 'tā slava' ko iegūst, dažādās zināmās runas 'tās runas' vispār, 'labās zemes' kā uzsvērtās 'tās labās zemes', 'tās' mālu zemes, pāri Ipašuma vaj piederības nozīmei 'tās tēva mājas', kuras vēl vecumā piemin, tāpat aiz konkrētā norādījuma robežas 'tā valsts' par sevi, ja savā nozīmē domāta kā tāda. Tā arī ir 'tas cilvēks', ne vairs jēdzieniskais cilvēks visumā, bet kā nozīmības kvalificējums katrā atsevišķā

cilvēkā, līdzīgi kā 'tas cilvēka mūžs', 'tā dzīve', 'tas (cilvēka) liktenis'.

Bet tam ir arī zempakāpe ar izdalošu, bet neuzsvērtu, gandrīz tikai formālu 'tas', kā uzsvērumiem tikai sintaksiski, piemēram, 'tā — tā' atkārtojumos bez stiliska norādījuma: 'tā jau tā nelaime' (sal. 'jau tā nelaime atkal klāt'), 'tā un tā, vārds pa vārdam', 'tas un tas — pardaudz', 'tas pats un tas pats'. Bez atkārtojuma tad ir 'tas pats Dievs visur', 'tā ziemas tumsa' (parastā), 'tas svētku laiks' (vispār, atkārtoti), 'tas mans tēvs ir bargs', 'tā tava māte laba' (arvien), 'tas laiks paiet' — kas nozīmē to pašu, ka laiks paiet, vienīgi aktualizētā ziņā izteicot. Bet uzsvēruma nozīme pakāpeniski var pieaugt, sevišķi, ja 'tas' tiešāk attiecas uz kādu īpašu izziņību, vaj kādības izmaiņu, ko tad var izteikt 'tāda' un 'kā' nozīmēs. Kad 'tas Jānis' atkal strādā, teiciens nenozīmē vairs ka sācis strādāt jeb pēc pārtraukuma atkal strādā, bet ar iezīmīgo 'tas' norādot kādu īpašu atšķirīgu ('tādu') nestrādātāju, kas sācis strādāt. 'Tā labība neaug' nenozīmē vienīgi ka neaug, ne arī tikai tiešo uzsvērumu ka 'tā' neaug, bet ka zināmu aptverošaku iemeslu dēļ ir 'tā' jeb pati ir 'tāda', kas neaug. Uzsvērumi vēl netiešāk, bet taisni domātās kādības ziņā pastiprinās ar 'tas' norādījumiem un papildus sekojošo 'tā' (tādi) uzsvāru, pie tam konkrēti tuvāk neko nepasakot, bet toties ikreizēji domāto 'to' aktualizējot kā vērtējamu: 'tas tā', 'tas nu tā ir' ('ir kā ir') — 'tā' — 'tā tas nu ir!' — kur norādošais tas uzsvērtā 'tā' ziņā parādās te kā īpašais 'tāds'. Teikšanas objekts šādos teicienos domāts kādas īpašas situācijas, norises vaj īpašības sakarā. Attieksmes ziņā tam var būt dažādas novirzes, piemēram pārejā no apliecinošas nozīmes (tas ir tā) pieļāvumos — ja tas tā, tad tā, 'ja tā, tad tā', ja tas, tad tas, bet viegli pārejot arī vērtējuma ziņā — 'ja tāds, tad tāds'. Tāpat arī izdaloši teicieni 'tas vien', 'to vien', 'tā vien', allaž izteic vērtējošu attieksmi — tā vien iet, to vien redz, 'tas' — tas vien notiek, gadās, jādara. Bet no tas, to, tā uzsvērumiem pēkšņi var izšauties arī pavisam emocionāli kāpinātais 'tāds!' — 'tas!' ko tas! ko tas tāds! (nāk, var, grib), tas jau tāds! tas nu gan tāds! tas jau pavisam tāds! To? : ko nu to! ko nu ar to — tādu! kas to nezina! Tā! — vaj tā var! tā nepaliks! tā nebūs! tā neiet! Pat blakus vietniekvārdiem paši īstie vārdi un īpašvārdi kā 'vārdi' var pāriet vērtējošos atšķirumos, kā tas vārdu rotaļā ir ar 'to' Jāni — 'tas Jānis jau ir tas Jānis': 'tāds', tāds Jānis, gatavais Jānis! — lai gan tikpat labi aktuālo atšķirumu vārdi pārvēršās pozitīvās priekšzīmēs.

B. IPAŠVĀRDI

Norādoši var būt arī sevišķie vārdi, kādus objekta atšķiršanai īpaši 'dod', zināmā atsevišķā vārdā iesaucot un saucot. Bet tas nav tikai vairs norādījuma ziņā. Īpašvārdu nozīme ir individualizējoša, objektu nevien atšķiroši saucot, bet sauktā, dotā vārdā arī domājot vienīgi zināmo īpašo objektu par sevi, kādēļ pašam vārdam stiliski un praktiski nozīmējot tieši atsevišķā objekta īpašo 'vārdu', kaut būtu dots vairākiem un vienlaicīgi arī citus atsevišķi sauktu tajā pašā vārdā. Ar to īpašvārdos nošķiras divējādas nozīmes, vārda kā tāda vispārējais jēgums un dotā vārda īpašā nozīme vienīgi attiecinājumā atsevišķam objektam par sevi. Svešvārdos šīs divējādās nozīmes parādās visredzamāki, kad īpašvārds tiek saprasts vienīgi attiecinājuma ziņā, bet vārda nozīmei par sevi izpaliekot, kā tas gadas arī ar aizmirstu senu vārdu jēgumiem. Bet īpašā attiecinājuma nozīme šķiras arī parastas nozīmes vārdos, kad piem. 'ozolu' savā nozīmē vairs nedomā, kad dotais 'vārds' kļuvis ģimenes vārds. Šādi īpašā attiecinājumā individualizējoši 'sauktie' vārdi nav arī vairs netiešā nozīmē domāti, bet īpašā izteiksmes novirzē, kādā tiešāk jāieskatās.

Kā 'tas pats' vārds var būt īpaši 'dots' un ar to par sevi nozīmēt pavisam citādu objektu, pat secen savam jēgumam pieņemot citu nozīmi? Tīri formāls izskaidrojums dažādu attiecinājumu ziņā te maz ko paskaidro. Gluži tehniski, piemēram, var būt izvēlēti koda vārdi, vajadzīgā apzīmējuma dēļ lietu nosaukumi, arī formāli termini. Bet īpašvārdiem, ja tie arī formāli izvēlēti, nav vien tehniska daba, bet arī stiliskā. Un ja pat iniciāļi, burtu vārdi kā akronīmi var zaudēt vispārējo nozīmi, tad tomēr tie vienīgi aizsedz tos vārdus uz ko šādi īsināti apzīmējumi dibinās, kam pretī īpašvārdi taisni pamatojas jēgumu nozīmē vispār saprotamos vārdos, vienīgi attiecinājuma ziņā ar mainītu funkciju, vārdam vairs nepaturot jēdziena nozīmi, tanī vietā pieņemot izdalītā attiecinājuma nozīmi. Te arī meklējams teorētiskais pieturas punkts: kāpēc tieši īpašvārdos tiek lietoti zināmas vispārējas nozīmes jēdzienu vārdi un kādēļ ņem taisni to un ne citu vārdu, tanī pašā laikā jēdzienisko attiecinājumu pārtraucot. Kas te ir funkcionāli atšķirīgais un stiliski izšķirošais?

Visredzamāki starp īpašvārdiem to uzrāda personu vārdi. Īpašā dotajā vārdā nevien atšķiroši 'sauc', uzrunā, piemin un domā zināmu cilvēku, bet atšķirīgi dodot arī pašu vārdu izvēlas īpašu motīvu dēļ — un šie motīvi nav vairs tikai atšķirumam, bet individualizējumam ar piedotu sevišķu nozīmi. Svešus personu vārdus bez zināma jēguma nozīmes parasti izvēlas dažādu

asociāciju, vaj arī paša vārda daiļskanības un citādas patikas dēļ, tomēr arī tad izšķirošā allaž ir vārda īpašā slava, 'labs vārds', cienīts vārds, priekšzīmīgums, visredzamāki tādā izvēlē, kas saistas sabiedriski vaj vēsturiski ar ievērojami izciliem vārda iepriekšējiem 'nesējiem', tāpat ģimenēs ar īpašo 'otrā vārda' tradīciju, kumu vārdiem. Bet neatkarīgi no tā, galvenais motīvs var būt tīrs vēlamības un tieša vēlējuma motīvs: 'vārda' došanai nozīmējot garīgi dot vēlamo vārdu, kam ir arī vissenākā stiliskā sakne, ka vārds nevien reprezentē, izteic un nozīmē pašu cilvēku, bet ka tam ir vēlamības spēks, kā tas parādās arī citādi ar īpašu saukšanu labā vaj ļaunā vārdā. Jāpaklausās tikai kaut pašos jaunākos mūsu pašu vārdos, kuru izvēlē vārda nozīmei bijusi vistiešākā loma un pašas šīs nozīmes izvēlētas gandrīz vienīgi kā vēlamību priekšstati — daiļskanībai ne ikreiz tiekot līdz un jaunvārdu ziņā ne ikreiz iepriekšējas slavas dēļ. Ir Agris, Āris, Austris līdz ar Ausekli; ir Modris, Jautris, Gaitis, Varis, neatbalsojoties ar parasto Valdi un vēsturē ar Miervaldi, Tālivaldi, Visvaldi, Vairaidoti. Sievišķīgi tāpat ir Dzidra, Spodra, Ausma līdz ar Austru; ir Zaiga, Marga, Liesma, Guna līdz ar Mirdzu; ir Jausma, Maiga, Gaida, Daina, Daile, Aina; Jautrīte, Aija, Paija; arī Pārsla, Rasa, Sniedze, Sarmīte un Lauma — arī vārdi kā dievietēm, Māra, Tekla, Laima.

Kāda divaina atšķirība tam uzvārdos, parasti ar konkrētu lietu nozīmēm un šīnī ziņā gandrīz nepārskatāms vārdu lauku, kas dažādo atcinājumu dēļ nav arī viegli pārskatāms. Bet piesaucot visparastākos uzvārdus izrādās, ka starp tiem pašā redzamākā vietā ir koki, visi labi koki un gandrīz arī visi parastākie koki, uzvārdos tāpat kā mežā. Bērziņi, pat veselas Birzes un Birznieki; Liepas, Liepiņi, Liepkalni; Ozoli, Ozoliņi, Ozolnieki, arī Ozolzīles; Lazdas, Lazdas, Lezdiņi, Lagzdiņi, Legzdkalni; Vīksnas, Vīksniņi, Gobas un Gobiņi, Kārkliņi un Kārkli, Kļavas un Kļaviņi, Ievas un Ieviņi; Alksņi, melnie un baltie, Alksniši, Elksniši, Elkņi, Vitoli, Vitoliņi, Apses, Apsiši, Oši, Ostīši; Priedes, Egles, Eglāji, Silīņi; tāpat arī Gāršas un Mežmaļi. Bet arī Ābeles, Mežābeles un Ābelīši, arī Dārziņi un Plūmes, Lapas, Lapiņi, Stumbri, Saknes un Zariņi. Maz, vaj gandrīz nemaz nav dzirdētas Pīlādzes, Pīlādži, Skabardži, Sērmūkšļi, Saussviedri, Krūkļi, Kadīki, iztrūkstot Ķiršiem un pirmātnējai Papārdei, toties ir Ceri, un daudzie Krūmiņi, arī Dievkociņi. Bet kāpēc tik liela īpašo koku izplatība uzvārdos — laikam tie ir ļoti seni un dziļi motīvi, ja paši ozoli un liepas raksturojas pat simboliski personificēti. Bet koki var motivēt uzvārdus arī pēc dzīves vietas pazīmēm, kā tas iezīmīgi vietu vārdos.

Vietu vārdos tā allaž ir apkārtnē, kas raksturo vietu, tāpat kā

atšķirīgas iezīmes dabas un darba ziņā, vaj arī kādas īpašas nozīmes dēļ, sevišķa notikuma un pat atsevišķa gadījuma ziņā, individuālizējot īpašo vietu taisni kā 'to vietu'. Pēc Platones vārda zināms viss pagasts ar raksturību plašajā līdzenumā, līdz pat tālajiem mežiem debess malā. Ne mazāk raksturīgi Zājeniekos var iedomāties Zaļo muižu ar visu iezīmīgo parku, tāpat Kalna muižu Tērvetes gravās un uzsvērtu 'Kalnamuižas lielo silu'. Šajā silā dziļā gravā bijis kādreizējais Velna krogus, garām braucot vairs neredzams, bet vārdam tikpat uzsvērtam paliekot. Tālāk aiz meža birzes malā ir īpašais Bērzu krogs, joprojām redzams ar visu birzi. Mežotne kādreiz bijusi mežaina, bet tīrelpurvs vēl šodien tik iezīmīgs, ka arī neredzot raksturīgi iedomājams, tāpat kā visi purvainie 'tīreļi', tomēr tīrelpurvs par sevi ir tikai viens. Kas lika Dobeli saukt tādā vārdā, tāpat Olaini, Ezeri, Plāņus, Pļaviņas, Smilteni, Druvienu, Zemīti, Gramzdu? Kāpēc ir Naujene, Ārlava, Āraiši? Un kāpēc tik raksturojoši uzsvērumi, kā piemēram Gaisiņkalns, Skaistkalne, Taurkalne, vaj Baltezers, tāpat Melupe, kas nav vien praktisku atšķirumu dēļ kā Auce un Lielauce, Mazauce, Vecauce, Jaunauce? Un ne tikai īpašā nozīmē, bet par sevi atsevišķie ir Elku kalni. Ir daudzi bijušie Kaķu kalni, bet katram atmiņā vēl nenogrimušais vietēji ir 'tas' Kaķu kalns, tāpat kā Rīgā ir tikai viens Torņkalns.

Tāpat arī upes pēc ikreizējā sava īpašā rakstura var citur pavisam līdzīgi atkārtoties, tomēr zināmā vietā tāda ir tikai viena upe, sava upes vārda ziņā vienīgi tā upe. Lai cik atšķirīgs raksturojums daudzskaitlīgi atkārtotos, individuāli ir tikai Silene, Skujene, Bērze, Ciecere, Vadakste, Vilce, Vēdzele, Svēpaine, Cērpaine, vaj Tirza un tāpat Tērvete, zemgaliskā Tērvetene. Bet tāpat vērtētā nozīmē Lielupe, vaj atzarojuma ziņā Driksna un īpašā nozīmībā Svēte. Arī māju vārdi allaž nosaukti pēc vietējā rakstura vaj iezīmīgas apkārtnes, bet tāpat pēc dažādiem motīviem, 'kāpēc' iesaukts vaj gribēti izvēlēts īpašais vārds. Ja arī motīvs aizmirstas, zūd un nozīme nogrimst, kļūst nesaprotama, pats īpašais vārds tomēr paliek. Kādā Zemgales pagastā ir šādi māju vārdi pēc kādreizējā saimnieka īpašas nodarbības, īpašas darba vietas vaj uzdevuma — Dzelzaiņi (izmantojot purva rūdu), Ogļi (kur dedzināja ogles, vēlāk izdaloties Lielogļiem un Mazogļiem, bet sākotnējam vārdam paliekot, tāpat kā īpašām Ogļkalēju mājām, kaut tur nekaltu un nebūtu vairs kalēji. Tā arī pašas mājas ir Cepļiši, Tariņi, Mucenieki, Bitaisi, Bitēni. Blakus tad ir Ezeriņi, Priedaiši, Strautiņi, Upenieki, Bērzaiņi, Vīksnas, Laukgaļi, Kvieči, Buividi, Rudžeikas; Lapsas ar Lapsu mežu, Medne, Putniņi, Gauras, Čakstes, Stērķi, Kaūķi, tāpat Kīši, Stagari un purvainu leju paugurā Drēgņi. Jāizlasa tikai sekoša vārdu rinda, lai redzētu

iesaukumus visdažādākā ziņā, arī vairs tikai pussaprotams — Dagļiši, Dēliņi, Rocīņas, Šubiņas, Saulitēni, Tētītes, Stapāni, Stangī, Druķi un — Bārkaiši, Strikaiši, Pauritēni, Lusaiši, Ķeri, Kareļi. Lidz ar Vecvagārēm, Pillajiem, Labeljiem, Bagāčiem, Ručiem un Ķībaraišiem ir arī Būtaiši, Mašmeles, Raupšas, Nāraiši, Baukaiši, Pikaiši, 'bada Pikaiši', Menuči, Veiroki un ceļu krustojumā kādreizējie Gaiči, no kuriem pāri palikusi vairs tikai mazliet augstāka vieta, maz arī vairs kas pēdējo paaudžu atmiņās.

Pēc māju vārdiem sauc arī saimniekus un otrādi, mājas pēc uzvārdiem. Ar to 'vietas' un citādas raksturības aizsedzas, uzvārda Berziņiem sacenšoties ar Bērziņiem, vaj Siliņiem ar Siliņu mājām. Bet arī bez tā, agrārreformas jaunsaimniecības pierādīja, ka nevien mājvietu tiešais raksturs, bet arī vēlamību raksturojumi bija tikpat stipri motīvi māju vārdus dodot, kā dodot vēlamās personu vārdus. Tomēr, vaj tādēļ vien Berziņa mājas ir netiešākā nozīmē, ja Bērziņš vairs nesaimnieko, un tāpat Labelji, Bagāči un Gaiči, ja tie paši sen jau citur un mājas nav ne labas vairs, ne bagātas, vaj arī pavisam zudušas, tāpat kā jaunsaimniecība 'cerība', cerībai nepiepildoties.

Īpašvārdi ir arī tie autoru vārdi, kādus iepreti 'Istajiem vārdiem' autori sev pieņēma kā pseidonīmus literārā ziņā un tā arī tiek saukti. Stiliskā nozīmē ir tā pati kā dotiem vārdiem, parasti arī izvēle ar tām pašām raksturībām. Tie var būt dažādu motīvu un asociāciju ziņā izvēlēti no Istajiem vārdiem vaj ar parasto vārdu nozīmi, vaj arī izdomāti un pieņemti tikai patikas, skanīguma dēļ, kā arī izvēloties ar vēsturisku nozīmi, vaj simboliski domātus. Auseklis, Aspāzija, Viola, Rainis, Eols, Arnis, Erss, Haralds Elgasts, vaj arī Grietiņa, Vijolīte, Aizsila Zilīte iezīmē visdažādāko motīvu rindu. Lai cik aizsegti, īpaši motīvi parādās arī savu vārdu dažādos grozījumos Artis, Andrups, Andrass, Ardens, Aistars, Kurcijs, vaj Lindulis. Kā pseidonīms lietots arī kristītais vārds, Edvards, Aleksandrs, Valdis. Tāpat kādreiz iecienītā ģimenes piederības uzsvērumā: Apsišu Jēkabs, Ligoņņu Jēkabs, Skuju Frīdis, Varaidošu Zanders, Vēsmiņu Kārlis, Zvārguļu Edvards. Saucoties arī tēva māju vārdā: Persietis, Pavasaru Jānis, Saulietis un Naurēnu Elza. Vaj arī apgabala vārdā — Tirmaliete, Krāslavietis, Rīdzinieks, Sēlzemnieks, Zemgaliešu Biruta. Aiz tā gandrīz nepārskatāms motīvu mežs, ar tendencēm, dziļām gravām un emocionālām galotnēm — Jūsmiņš, Vēsmiņš, Puškaitis, Rožlapa, Rožmilis, Magons, Mākonis, Kaija, Sārts, Skarga, Sukuburs, Kārstenis, Zvanpūtis, Vizulis, Ziediņš, Purapuķe, Fallijs, Brīvzemnieks, Gaigala, Pāparde, Virza, Rieteklis, Zeltmatis, Dūms, Drūmais, Dziesma, Liesma, Trimda, Gaura, Grava, Krauja, Kalme, Kalve, Rasa, Salna, Sarma, Zalktis.

Interesanti būtu šādā ziņā papētīt autoru varoņus, kaut tikai pēc izvēlēta vārda. Tāpat grāmatu virsrakstus kā sacerējuma īpašos vārdus, nevien raksturīgi izvēlētos, bet allaž kā metaforas vai emblēmas domātam izvedumam: Salna pavasarī, Rīga, Uguns un nakts, Straumēni, Atraitnes dēls, Uguns ceļi, Satirs un krusts, Zemes dēls, Dārza māja. Nevien atšķiroši, bet tieši individuālizējošā nozīmē tiek nosaukti arī laikraksti, izdalošo apzīmējumu kā nosaukuma izkārtņi liekot katra izdevuma galvā ar dotā vārda nozīmi. Pavisam lietišķi var skanēt zināms Mēnešraksts, Latviešu Avīzes, vaj Dzimtenes Vēstnesis, jeb tikai norādoši dažādas 'ziņas', Nēdeļa, Pēdējā Brīdī, Rīts, Zemkopis, Sēkla, Vārpa, līdz ar profesiju žurnāliem, mākslas un ilustrētiem žurnāliem. Bet jāieskatās tikai vispārējā sarakstā, kur pavisam citādi skan Druva, Pūrs un Sējējs, vaj Domas, Straume, Trauksme, lai pats izvēlētais vārds jau uzsvērtu ievirzi un temu kā vēlamības priekšstatu — Mājas Viesis, Burtnieks, Vainags, Mūsu Laiks, Mūsu Dzīve, Tēvija, Brīvā Zeme, Zemes Spēks, Savietis, Zeltene, Sievietes Pasaule, Dziesmu Pūrs, Jaunības Tekas, Piesaule, Jaunā Raža, Vērotājs, Taurētājs, Lūdums, Nākotne, arī 'mūsu', Pret Sauli, Gaisma, Austrā, Auseklis, Austrums, Ritums, Kāvi, Stari, Dzelme, Spēks, Taisnība, vaj Svāri, Dadzis, Lietuvēns un Atpūta. Tā ir elementārā vajadzība nevien nosaukt domāto objektu, bet īpašajā sakarībā izdalīti motivēt pašu 'to' par sevi.

2. KLASIFICĒJUMI

Plašāk un šaurāk norobežotu jēdzienu ziņā notiek objektu loģiski un praktiski kārtējumi pēc šķirām: apvienojot dažādās sakarībās un pakāpēs pēc kopējām pazīmēm un izdalot pēc īpašām. Šādi klasificējumi ved no atsevišķā objekta vispārinājumos, un arī otrādi, no aptverošākā vaj vispārējā uz atsevišķo. Šinī ziņā aktuāli uztveramais un par sevi atšķiramais 'tas koks' var kļūt par jēdziena norobežojumam atbilstošo 'koku' vispār, jēdzieniski izdalīti no visa pārējā, no krūmiem, zālēm, bet tālākā aptvēruma pakāpē līdz ar krūmiem un zālēm var būt arī 'pieskaitāms' plašajai 'augu valstij'. Starppakāpēs var būt visdažādāko 'koku' šķirojumi pēc pašu konkrēto koku dažādām šķirām, šķirtnēm un atsevišķām nozīmju klasēm (koks kā viela, dažāda izlietojuma koks, vaj kā 'augošais koks'), bet arī tādās nozīmēs katrs šķirojums var tālāk vispārināties, pakārtoties vaj arī norobežotāki dalties. Stiliski tomēr šie svarīgāki ir kas cits. Secen jēdzienam, ka vispār 'zināms' vaj īpaši 'zināmais koks' ir koks, īpašajiem kokiem arī vispārinātā klasificējuma nozīmē ir nošķiroši īpašie vārdi, kas izteic zināmo

koku jēdzienu, tomēr ne vairs tikai vispārējā norobežojuma ziņā, bet raksturojoši pēc īpašo koku kopējās iezīmības kā katra tāda koka sevišķās pazīmes. Šīs sevišķās pazīmes vārdi kā īpašās raksturības izteicēji ir tie, kas parasti nosaka nevien šķiras un šķirtnes, bet līdz ar jēdziena vispār norobežojošo nozīmi spēj izteikt ik katra klasificētā objekta šķirto esamību — vienlīdz vispārējā atšķirumā, tā arī konkrētā priekšmeta nozīmē par sevi. Nošķirami iezīmīgie 'koki' ir bērzi, vaj kļavas, liepas, ozoli, kā savas tiešās esamības ziņā šādi īpašas iezīmes koki, kādā nozīmē sevišķie vārdi to arī izteic, vienlīdz vispārējā attiecinājumā, vaj domājot katru šādu koku par sevi. Tas var likties savādi, ja pašus vārdus domā tikai jēdziena ziņā, vaj arī seno sakņu un vārdu sākotnējām nozīmēm paliekot nesaprotamām, kad īpašais vārds liekas tikai apzīmējums. Bet ja nošķirošākas iezīmības dēļ zināmu koku sauc par 'sausviedri' un apzīmējuma dažādās variācijās vēl izskan cauri objektīvi raksturojošais 'sausviedis', ar sausu vidu, jeb arī citādi sauktais saus-sērdis, tad šī koka jēdziens atklājas arī tīri stiliskā ziņā un pavisam lietišķi saprotami, kāpēc nošķir, vispārēji 'apzīmē', un reāli katru atsevišķo īpašās nozīmības koku sauc tā un ne citādi. Cik dažādas nav sēnes, ar atšķirīgiem vārdiem kaut tikai veida, krāsas un tamlīdzīgā ziņā — bekas, rudmieses, bērzlapes, gailenes, barvikas; arī tādos apzīmējumos, kas istam labo sēņu lasītājam pasaka, ka tās nav istas sēnes — 'koka sēne' ir tikai piepe, nelietojama ir akmens sēne, purva sēne, lapu sēne, miežu sēne, rugāju sēne un nederīgās 'suņu sēnes', kas tomēr ir sēnes. Bet tādos apzīmējumos var izteikt arī kaitīgumu, daudz tālejošāki par objekta paša tiešajām pazīmēm — mušmire arī ir sēne, bet tā ir mušmire. Šķirojumi var būt dažādi, tikpat dažāda arī izteiksme.

A. APZĪMĒJOŠĀ UN RAKSTUROJOŠĀ NOSAUKŠANA

Priekšmetus nosaucot jēdziena nozīmē pašus vārdus parasti nedomā kā jēdzienus, ne arī vārdu īpašās nozīmēs, bet tieši kā lietu nosaukumus. Šinī ziņā tas pats pamatvārds dažādos atsevišķos attiecinājumos var pilnīgi sadalīties vairākās atšķirīgās nozīmēs, patstāvīgā nozīmē vairs tikai kā līdz nosacīts apzīmējums lietu nošķirai. Tā zaļainajā 'zaļu pļavā' augošās zāles kā 'zāle' ir nošķirts jēdziena vārds, — tanī pašā laikā var būt zināmā atsevišķā auga ('zālītes') sevišķais nosaukums, vaj arī bez īpašām 'jaņu zālēm' veselā rindā visdažādāko 'zaļu' raksturojoši apzīmējumi, sākot no 'rudzu zāles', sanākušās sējas, sazēlušā sējuma, zelmeņa nozīmē,

līdz pat atvasinātā jēdzienā raksturotām 'miega zālēm', kaut tās būtu vairs tikai iedzeramas, — beidzot ar ārstniecības ziņā domātajām "zālēm", tīri tehniska termina nozīmē. Bet vaj arī tiešā nozīmē nav premtotīva ziņā Ipaši izdalītās 'nezāles', negācijai tīri stiliski nosakot jēdziena novirzi. Blakus tam ir zināmā stiliskā ievirze, ka viens no klasificējošiem vārdiem aizsedz un aizstāj citus Ipašos apzīmījumus. Pavisam dažādas lietas, praktiski un jēdzienos atšķirdamās ar izveidu un pielietojumu, paturēdamas arī atsevišķos vārdus, ne reti pakļaujas tomēr kāda viena apzīmējuma vispārinājumam. Tā tas raksturīgi ar nažiem — 'spalos', vaj locamiem, kabatas, galda un citādiem: skalu, spalvu, papīra un arī bārdas skujamiem, kas visi vairs tikai 'naži', naža Ipaši nozīmei arī paša vārda ziņā gandrīz izdzīestot. Nesen vēl bija Ipaši uzsvērtais 'gelzis', gelznis, gelze, gelzenis, bet citādi dzelzs nozīmē, nekā tikai dzelzs nazis; blakus tam atšķirīgais 'duncis', dūcis, duncenis un arī par sevi izdalītais 'tutenis', tutens, tutins — 'liels duncis ar koka spalvu', gandrīz uz pašas robežas 'liela naža' apzīmējumam — līdz ar visu pretrunu liela 'naža' kā tāda pašnozīmei un ka duncis var būt arī mazs 'duncelis'. Naža vispārinājumi apstājas pie dažādajiem 'duramiem', kaut arī ar nazi var durt, bet durkļa jēdzienam Ipaši militārā ziņā nepieļaujot naža nozīmi, kaut 'durklis' arī būtu naža izveida. Pavisam atsevišķi paliek 'šķēpa' vārds, ar tikpat raksturīgo akmens, kaula vaj koka aso 'šķēpeli'. Tāpat arī vēl pamatnozīmē labi saprotamais un ieroča nozīmē Ipaši izdalītais 'zobens', kas nav nekāds nazis, lai gan arī nažus uztrinot uzvelk asu zobu, vaj 'atgriež zobus'. Asuma nozīmē ir 'asmens', asmens, ko trin kā 'aso malu', bet arī paša priekšmeta asināmās daļas nozīmē, ko asina kā zobena vaj naža trinamo 'asmeni'. Ir arī ārklam asmens, ne vairs kā lemeša asā mala, bet paša lemeša nozīmē, ko var nolaust tāpat kā naža vaj zobena asmeni. Šādos daļējos un Ipaši objektu daļu apzīmējumos tad pēkšņi var parādīties netieši domāti nosaukumi, atgādināša izveida vaj citādā ziņā — kad arī arklam nav vien asmens, bet atsevišķi arī Ipašs 'arkla nazis', kas atgriež velēnu, allaž saucot par 'arkla dunci'.

Par cik nosaucošie vārdi tiešā nozīmē norobežojas kā jēdzieni, tie kļūst atbilstoši vienīgi Ipašajam objektam vaj atsevišķi novirzītai nozīmei, arī tad, kad sākotnēji vārda attiecinājums bijis vispārējāks, vaj domāts tikai raksturojošā ziņā. Tas allaž izsauc pretrunas starp loģisko un stilisko šķirojumu. Tāda stiliska novirze parādās jau ar tik parasto 'kartupeli', kas pēc vispārējā klasificējuma ir augs ar augļiem un tāds arī kā raksturotais 'tupenis', tupeņi, tupuļi, bet nav dzirdēts, ka tupeņiem būtu augļi, kaut 'zemes augļu' ziņā — augļu vietā ir tie paši tupeņi un

kartupeļi. Tos arī 'stāda', met, liek vagā un apar, jeb raksturojoši 'tupina', kas savukārt izklausās tāpat kā liekot siena vaj labības 'tupeci', tupečus, plāvā vaj laukā krautajām kopām paliekot 'tupot', nevis stāvot kā statiņiem. Kartupeļiem nav arī sēklas, lai gan ir sēklas kartupeļi, bet citādi domājot nekā sēklu augiem, nozīmē tāpat kā labības sēklu, 'sēklas labību', sēšanai paredzētus šķirotus graudus. Raksturīgi arī, ka lietišķā zemkopju valodā nav dzirdēts sējam labības sēklu, sējot dažādos graudu augus tieši kā savā vispārējā nozīmē Ipaši atšķirīgos un par sevi domātos rudzus, kviešus, miežus, auzas, tāpat pākšaugus savos vispār raksturīgos vārdos: pupas, zirņus, kuriem pat nav graudu, tikai zirņi un pupas. Tikpat pašsaprotami, ka 'stādus' stāda, un var stādīt arī prāvus kokus, bet ne kā stādus; ka 'dēsta' arī ābeles un pārdēsta pat paaugušās, bet kas nav vairs dēsti. Kļūst saprotamāki, kāpēc sevišķu raksturību ziņā, bet tanī pašā laikā arī Ipaši nosacītu apzīmējumu dēļ, turklāt arī ikreizējā attiecinājuma norobežotā nozīmē pavisam līdzīgas jēgas vārdi var kļūt neatbilstoši, neizteicoši un tieši aplami, jeb arī tā paša vārda apzīmējošām nozīmēm prasot Ipašas novirzes kaut vienīgi galotņu ziņā, lai nosacītu attiecinājuma Ipašo atšķirību, kā to prasīja jau minētais tupenis un tupecis. Labību Ipaši sēj, nevis stāda, un labībai nav arī stādu, tā vienīgi dīkst, 'uznāk', sanāk, sāk zaļot, sazaļot, kuplot, kļūstot par labu 'zelmeni', krāsas ziņā rudajā rudenī Ipaši 'zaļojošu', bet nav dzirdēts, ka pavasarī lini Ipaši uzzeltu un zaļotu. Un kad zaļi plauta labība atzeļ, tas vairs nav zelmenis, bet 'atāls'; tāpat zaļi nopļautā labība pārvēršas 'sēkā'. Kokiem ir sēklas, paši tie nav sēklaugi, tās ir 'augļu sēklas' bumbieru bumbierēm, ābeļu āboliem, bet dažiem augļiem tikai 'kauliņi', ķiršiem, plūmēm; tāpat kā dažām ogām, Ipaši nosauktajām 'kaulenēm' — tikpat atšķirīgi, ka nevien Ipašiem krūmiem, bet arī zināmiem kokiem ir ogas, bet citiem pat nekādu 'augļu', toties zīles, rieksti, vaj vienkārši 'čemuri', tāpat kā ķekari. Savukārt, ja dārza augu un arī 'augļu koku' sēklas dīgst, asno, uznāk un dažreiz vairumā sazeļ, tad tomēr tādā ziņā vien nav vēl nekāda 'zelmeņa', tikai stādi un dēsti, tāpat kā pašiem kokiem vienīgi 'dzinumi', 'jauni dzinumi', kas nav nekādi asni, bet atzarojumi, atzares, un cirtumos atvases, ataugas un veselas jaunaudzēs. Izklauštos arī briesmīgi, ja koku krūmu vaj meža jaunaudzi kā ataugu sauktu par atālu un vēl briesmīgāki, ja zaļojuma dēļ dēvētu par zelmeni. Krūmi un ogu ceri cero, bet kokiem Ipašā nozīmē nav ceru, vienīgi zari un atzares, vaj Ipašas pazares, lai gan raksturojoši teic, ka visai zaroti jauni koki 'met kuplu krūmu'. Kokiem nav arī stublāju un nav stiebru, kā tas zaļu augiem un puķēm; nav kātu, kā saka par ziediem vaj augļiem. Kokiem ir stumbri, stumburi, stumbi un zināmā raksturojumā

stubeņi. Vienīgi saknes ir vispārējas, visiem 'augiem', kas zaļo un aug. Tāpretī lapas nav pat visiem kokiem, priedēm, eglēm, kadiķiem ir tikai īpašās skujuas. Un nav arī nekas īpašs dzirdēts par smilgu lapām; pavisam būtu savādi, ja sīpoliem būtu lapas, bet toties daudziem ziediem ir ziedu lapas.

Ja arī daudzu vārdu pirmnozīmes nav vairs ziņāmas, apzīmējumi uzsvērtajā nozīmē paliek tieši un nosacīti, attiecinājuma maiņas un nosaukuma izmaiņas pat izslēdzot. Šini ziņā stiliskās robežas parādās tik noteiktas, ka katra neatbilstošāka novirze kļūst nevien neizteiksmīga, pavirša un aplama, bet pārvēršas arī stiliskā negatīvā. Stila tekas ir ļoti dažādas, arī gājieni pa tām interesanti, pat pirmreizēji, bet dažas tekas un novirzes neved nekur, un tādas ejot gājēji paši ne ikreiz zin kur iet un kur atrodas. Tāpat dzeja daudz ko vēlās teikt un daudz ko arī atvēlās, bet stiliskais iznākums var būt tieši pretējs. Kāda veca dzejniece šodien grib iet basām kājām zem mirdzoša „miglas sniega! kāds vidusmūža dzejnieks šodien saka, ka dūre ir “kroplība” tāpat kā kūkums — tādēļ vien, ka dūres draud. Kāds vecs dzejnieks vēl šodien dzejo gaitu “caur mākoņu džungļiem”, kur izar cilvēcei “vagu” uz saules kalnu. Kādai jaunākai dzejniecei nav vien spārni kā irklji, kas “sagumza” līmeni, kad ir gulosu zivju kamols un zibens ērģeles, kad negaiss arī ‘ar debesīm zemi’ kopā “sapin”. Vēl jaunāki tad pavisam kopā debesīs nav vien sentēvu zvaiģņņāji, spriguli, grābekļi, bet arī “garkātu vārpas” — kas noved atpakaļ tur, kur miežiem nebūtu akoti, bet vienīgi asni, kur vārpas varētu augt arī stumbros, smilgas atuburos, koki kātos, arī cirvja kātam uzplaukstot kā jokam.

Katrai lietai ir savs apzīmējums, īpaši kā sava atsevišķā klasificējuma nosaukums, kādi var būt vairāki, tāpat vairākām lietām kopēji, bet vienlīdz nodibinoties īpašu vaj kopēju raksturību nozīmē, ārpus tā vairs neizteicot atbilstoši nosaucamo objektu. Šini ziņā taisni raksturojošais elements izrādās visnoteicošākais un ja nodibinās, ir arī vispaliekošākais. Ja laiku tecējumā līdz ar lietu veida, izskata un lietošanas pārmaiņām var mainīties arī apzīmējošo vārdu nozīmība un jēdzienu robežas, tad stiliski raksturojošā nozīme ir tā, kas parādās visnemainīgākā un apzīmējumus uztur. Ko isti izteic ar “nātņa” vārdu? Sākotnējai nozīmei nogrimstot, bet apzīmējumam turpinoties visdažādākos attiecinājumos — nātens, nātens, nātinis, nātenis, nātnis, nātns, ‘nātņa drāna’, nātans audeklis, nātņas, nātenas drēbes, atbilstoši skanot arī nātaras, nātenes, nātnes, nātres un nātrienes vārdam. Vienā ziņā zemāk vērtējot nātņas darba drēbes, segas, autus, ‘nātenes’, bet T. dz. taisni augstvērtīgi uzsverot ‘pazeltītās nātenītes’ ar sudrabiņa ielokiem. Kas tur ir pats nātņums un ko

nozīmē 'nātara', nātra, nātre, nosaucošam apzīmējumam vienlīdz attiecoties tiklab īpašajai baltai nātrei, tāpat svētai nātrei un lielajai sētas nātrei, dzeltēnajai meža un visām sīkām, mazām, smalkām, sīvām, skaudri dzeļošām un arī mīkstām nātrītēm — vēl dažādām citām, tāpat īpaši uzsvērtai vēja nātrei. Acīm redzot, raksturojošie nosaukumi saistīti ar lietu objektīvām raksturībām un tanī pašā laikā ar līdzī domāto nozīmību. Stiliski taisni šinī ziņā paveras vislielākās iespējas lietas vienlīdz raksturot dažādās pazīmēs, dažādos uztvērumos un aktuāli dažādi domātā veida, noderības, saattiecību vaj tikai sevišķa iespaids ziņā. Stiliski tas svarīgi nevien izteiksmei vispār, bet tieši ikreizēji precīzai apzīmēšanai un nosaukšanai, objektu domājot un izsakot nevien jēdzieniskos norobežojumos, bet līdz tam aktuālās esamības ziņā. Koki ir koki, ne krūmi, bet zināmi koki saucas nevien savos īpašos vārdos, bet līdzīgi šķirojas arī tādās pazīmēs, kas norobežojas citā jēdzienā: sava atsevišķā zarojuma nozīmē ir nošķirtie 'krūmu koki', kāda ziņā ir kadiķa krūms un lazdu krūmi, lai gan kadiķi un lazdas / 'lagzdas' tādēļ vien nav īpašie 'krūmi'. Alksnis ir 'koks', bet biezi saaugušām atvasēm ir alkšņa 'krūms' un vienviet vairāki ir alkšņu 'krūmi', tomēr alkšņiem izaugot par mežu, ne krūmiem. Raksturīgie krūmi ir 'kārkli' lauku grāvjos un pļavās, 'krūmainās pļavās', un raksturojoša nozīme ir arī 'ogu krūmiem' dārzā — jānogām, upenēm, ērkšķiem. Iezīmīgi tomēr, ka ogu krūmiem pavisam cieši sanāk kopā trejādi apzīmējumi: nevien zarojuma, atzarojumu un auguma apveida īpašais 'krūms', bet tieši no saknes cerojošo atvasinājumu ziņā arī 'cers', turklāt nevien sastādījuma ziņā, bet paša cerotā krūma nozīmē ar, 'puduris', ērkšķu puduris, jāpogu puduris. Tie ir pavisam atsevišķi jēgumi un ne ikreiz koptattiecināmi: ir ceraini un cērtaini mati; krūmiem var stāvēt ļaudis (T. dz. 15696), ir arī zvaigžņu puduri, tāpat ir koku un mežu puduri bez attiecības cerošanai un krūmošanai, arī rudzi papriekš cero un tad tik augdami var arī krūmot, vaj sniega izgulāti izaug vienīgi atsevišķiem puduriem. Tomēr stiliskos uzsvērumos raksturojošas nozīmes var pat sedzoši tuvināties, — krūmi aug ātri un labi 'cero' (sazarojas), 'ceriem' aug rudzi ('krūmo'), arīņi 'krūmojas', uznākusē labība 'krūmu ņem' (cerojas) un tautas dziesmā liepa ar ozolu augot izaug 'vienā ceru krūmiņā' (22418.). Tas parāda, cik raksturojošie apzīmējumi var būt nevien daudzplāksnīgi, bet arī katrā gadījumā nosakoši, koncentrējot izteiksmi vienlīdz klasificējošā atšķiruma, tā arī īpašās iezīmības uzsvērumam.

Varētu gan jautāt, kāpēc tik īpaši vēl par sevi jāuzsver 'ceru krūms' un līdzīgi 'ogu krūms', pie tam nevis pieņemta vaj parasta apzīmējuma, bet taisni raksturojuma nozīmē, kad otrādā

uzsvērumā 'stāda' arī vienkārši 'jāņogas', nepiesaucot krūmu, vaj 'erkšķus' krūma nozīmē pavisam ar Ipašās raksturības 'ceru'. Acīm redzot, konflikts ir tas pats kā 'zemeņu ogām', kad pašas 'zemeses' vienlīdz apzīmē jau zemeņu ogas, bet apzīmē arī 'augu', kā tas līdzīgi ar avenēm, brūklenem, dzērvenēm, kazenēm vaj kaulenēm. Aktuālais atšķirums prasa blakus apzīmējumu ('zemeņu ogas'), vaj apzīmējošā vārda Ipašu novirzi ('brūklene', brūkle un brūklājs, brūklenājs, brūklāju krūmi, brūklenāju kalniņš, brūklenāju vaiņags), jeb arī domāto nozīmi uzsverot Ipašu sakarību un norādījumu ziņā (ogo, ogas 'lasa'; vaiņagam, vītņēm 'plūc'). Nav pārprotams arī, kad piesarkst 'kā brūklene', nosarkst 'kā brūklīte'. Tomēr konflikts var palikt arī stiliskā ziņā, piemēram: krāsas ziņā tik raksturīgās mellenes un zilenes var nevien lasīt, bet 'plūkt' arī zaļas, tomēr domājot 'ogas', ne augu. Savukārt bez kāda konflikta vienīgi piederības ziņā uzsver pīlādžu, ievu, krūklju, kadiķu 'ogas' un plūc, rauj, nevis lasa, ar to neraujot pašu krūmu vaj koku. Tam pretī pavisam citādi apzīmējumi rodas, kad zināma kvalificējuma nozīmē pašu augu nosauc vienīgi atsevišķas daļas vārdā ar Ipašu nozīmību, kā tas ir ar velna 'ogu', velna 'ābolu', saules 'sakni', saldo, rūgto, melno, kaula, zalkšu un 'bezgala sakni'.

Zināmi augi tiek Ipaši uzsvērti arī kā 'puķes', parasti apzīmējot krāšņuma un ziedēšanas dēļ (puķaini : ziedaini), bet ne gluži jēdzieniski atšķirot, jo daudzi citi, kas tāpat zied, pat vēl krāšņākiem ziediem un veseliem ziedu pušķiem, nav ne domāti nosaukt par kādām puķēm. Šādi izdalījumi dibinās Ipašos motīvus un apzīmējumu eliptiski teiktos attiecinājumos. Saulgrieze ir 'saules puķe', gundegas apdedzina un ir 'uguns puķes', tāpat 'bitenes' ir Ipašā bišu puķe. Asociējumi var būt tiešāki vaj netiešāki. Ir Māras puķe, miroņu puķe un laimes puķe, bet arī medus puķe, 'medene', kreimene, sviesta puķe un arī ziepju puķe, kuru ziedi tikai pēc sabērsuma raksturojas 'ziepaini'. Lapu izskata dēļ raksturojas 'mēļu puķe', mēlene, 'trekni' augot 'taukajā dārziņā'. Savukārt labībā ir zināmās miežu, auzu, vīķu un zilās rudzu puķes, arī lino parastā 'linu puķe', bet pats zili ziedošais lins nav nekāda puķe, tikai ar 'linu ziediem'. Ir Ipaša rudens puķe, Pētera puķe, un pavasaros ziedošā dzegūžu puķe, 'dzegūzenes', dzegūtiķes; ir rāvas puķe, rasu puķīte un arī caura puķe un brīnum puķe; ārstnieciski asins kaitei ir 'asins puķe'. Bet kāpēc Isti dzegūzenes ir dzegūž-puķe, bet naktī ziedošās naktsvijoles nav nakts puķe. Kadēļ saulgriezes nepaliek vienīgi saulgriezes, bet tiek apzīmētas taisni par saules puķi. Un kādā ziņā taisni ūdeņos ir Ipašā 'baltā puķe', 'baltā puķe ezerā', kāmēr citas balti ziedošās pat netiek nemaz sauktas par puķēm, tāpat kā starp 'dzeltēnām puķēm' ne visas domā kā puķes. Dzeltēnās pīpenes, kas zied kā mazas

saulres ir tikai pīpenītes, tāpat zināmā 'dzelte', dzelta ir tikai 'dzeltlapa siliņa'. Leknās vietās un strautos tik brangi un spilgti ziedošās purenes nav nekādas īpašas dzeltēnās puķes, ne arī sevišķa govju puķe, vaj sviesta puķe, lai gan īpaši govīm dod, lai ziedu dēļ sviests būtu dzeltēns, tāpat nav arī nekāda zelta puķe, kaut gan dzejotā epitetā taisni uzzied 'zelta pureniņš'. Kreimene toties ir īsta puķe, daudzināta arī kā maijpuķīte, tomēr raksturojumā paliek tikai kreimene, 'dodama govīm laba piena dēļ', līdzīgi kā 'kreimule' jeb 'kreimele' sava iezīmīgās 'krejuma saknes' dēļ, kādā blakus vārdā arī saukta. Bet vaj baltās, vijīgās pavasara mārdegas, māriņi, māranas maz ir kādas domātas puķes, kaut arī nebūtu sauktas par 'miešķiem'. Dadzis nav nekāda puķe, lai cik ziedi neizplauktu krāšņi — dadzis paliek 'dadzis' — vienalga, vaj būtu stikais, zemais, sļepenais, lauka, meža, baltais, 'piena', vaj Māras dadzis. Drīgenes nav puķes, ne baltās, ne melnās, lai cik arī ziedētu sevišķiem ziediem garā un augstā 'puķu kātā'. Magones nenokļūst puķu slavā, lai gan dažreiz tā domātas, pašas daudzinot par 'zelta magonīti' un arī daudz ko citu 'skaistu kā magoni'. Starp agrajām 'pavasara puķēm' arī palegzdītes paliek tikai palegzdītes, lai cik blakus sniegam kādreiz nebūtu dzejotas pat ar zilām actiņām. Arī dzeltēni ziedošās kalves nesauc par puķēm, puķu kārtā nonākot tikai puķu dobēs. Nav nemaz ko runāt par vijgriezēm, vīdrekšnītēm, vizbulēm, vidriekšiem, vībotnēm ar zilgan iesarkaniem ziediem, vēl mazāk par ņarbuliēm, narišiem, kas ir vairs tikai 'maza zālīte' sausās pļavās, sīkām lapām, dzeltēniem ziedīņiem; ne arī par pelužām, pelušķiem, vaj īpašo 'podzeni'. Tas aizved tādos raksturojumos, kur iezīmējas zili ziedošie pelzirņi, vaj peļastes, peļkājiņas, pūslīši, pūslemes, kaķu pediņas, bišu un rāsas krēsliņi, dievkrēsliņi; jeb arī kraupainie sedliņi un populāji, pļavu polites, pēc noziedēšanas tikpat raksturīgas ar poļām kā noziedējušie lini ar galviņām. Atgādinot izskatu ir pat īpašas 'egļites', jānegļites, un turpat blakus vilkastes, lapsastes, velna aste, velna bārzda, velna ābols, tāpat kā kvalificējuma ziņā velna rutks, kostiņi, velna burkāns, suņa burkāni, un tamlīdzīgos attiecinājumos arī zaķa kāposti, kazlapes, cūkpienes.

Toties stiliski var parādīties tādas puķes, kas nemaz nav puķes, nemaz arī nedomājot vienīgi papīra puķes un aizsalušos logos ledus puķes. Skanošais trijdeksnis ar 'dzelzs zvārguļiem' ir 'kāzu puķe', tāpat arī skandūļiem piekārtā eglīte kā 'ērkulis'. Tas ir tāpat kā zināmos attiecinājumos arī īstas puķes var apzīmēt tikai par zāli — jāņuzāles nav kāda īpaša 'jāņuzāle', jo var būt taisni puķes un ziedi, vienīgi zāļu dienas rituālā nozīmē līdzī kvalificējoties kā 'visas labas Jāņu zāles'. Līdzīgi arī praktiska motīva ziņā zināmas

zāles kā nederīgas vai kaitīgas tiek uzsvērtas taisni noliegumā kā 'nezāles' — virza, asā zāle, ciesa kā zāle, vārpata kā parastā zāle; vienlīdz kā zāle 'nezāles' nozīmē arī pērkones, balandes, tāpat kokāļi, skostas, gušņas, platām lapām lēpes, kaut arī nebūtu nekāda zāle, tāpat kā dadži nav nekādas puķes. Grīslis tampretī ir 'grīšļa zāle', smilgas, spilvas ir veselām pļavām, un ir arī 'jūras zāles', bet meldri un niedras nav ne zāles, ne nezāles, tāpat vaivarāji un mētras. Pūpēdis sausā pļavā šinī ziņā nav nekas, tāpat papārde mežā nav ne zāle, ne puķe, ne nezāle — sienam nederot, par meža zāli nekļūstot, rituālā vālodā pat brīnišķīgi uzziedot, bet par 'puķi' nepaliekot ne trejdekšņa nozīmē. Stiliski kļūst saprotamāki, kāpēc taisni motīvu ziņā īpašie apzīmējumi un raksturojošā nosaukšana izrādās nemainīgākas dabas nekā jēdzieniski vispārinātie šķirojumi, ne reti šķērsojot jēdzienus pat tad, ja nosaucošais vārds domāts netiešā nozīmē. Nezāles vienlīdz šķērso zāles un puķes, kaut arī vienlīdz ietilpst augos, zāļaugos vispār, piederot arī zālienei, bet tiklīdz parādās starp stādiem, tūlīt pat labi augošus zāļajus padara par 'nezāļainiem', tāpat sējumus labību, stādījumus, dārzu un zemi vispār.

B. ŠĶIROJOŠIE UN TECHNISKI NOSACĪTIE NOSAUKUMI

Vienlīdz apzīmējumi un nosaukumi kā 'vārdi' teorētiski ir visai izvairīgi jēdzieni, nevien ar savstarpēji daudzām pārejām, bet galvenām kārtām tāpēc, ka apzīmējošā funkcija turpinās arī nosaukumos un savukārt apzīmējumi allaž tiek lietoti jau nosaucoši. Parasti lietu nosaukumi arī rodas no apzīmējošo vai raksturojošo vārdu atkārtotas attiecināšanās pašu objektu domātā nozīmē. Īpaši stiliskā ziņā nosaukumi nav patstāvīgi, izdalīti atšķirties tikai tad, kad nosaucošie vārdi tiek lietoti formālā attiecinājumā pašas nosaukšanas dēļ un tā arī zināma objekta nozīmē tiek 'pieņemti' un nosacīti. Galvenā atšķirība ir tā, ka parastie 'apzīmējošie' vārdi izteic lietu sevišķās iezīmes, ar tādiem uzsvērumiem lietas savādību atšķirot no visa citādi iezīmīgā, gluži tāpat, kā arī atsevišķo lietu mainītas vai citas iezīmības dēļ uzsverot pavisam citādā 'apzīmējumā'. Tam tieši pretējā ziņā 'nosaukums' nav vairs jeb nav tikai galvenām kārtām šāds atšķirējs pēc īpašas iezīmības, bet šķirti noteicošs nosaucējs, parasti nepieļaujot vairs saukt atsevišķo objektu vai šķirojoši domātu kopumu citādā vārdā, nekā pašas nosaukšanas nozīmē tiek 'saukts'. Tas paskaidro, kāpēc apzīmējumi var būt daudzi un

visādi, bet dubulti vaj blakus nosaukumi tikai izņēmuma gadījumos, un ka apzīmējumi var pāriet nosaukumos, bet ne otrādi: nosaukumam nepieļaujot maināmu nozīmi, lai gan pieļaujot visdažādākos blakus apzīmējumus, bet vienīgi ikreizējo atsevišķo pazīmju vaj raksturojumu maiņai. Šinī ziņā tuvāk arī saskatāma saukuma stiliskā daba: nosaukumi ir nevien pašas nosaukšanas ziņā nosacīti vārdi, bet līdz ar to nosakot arī pašu objektu vienīgi tajā nozīmē, kādā to pēc lietderības vaj citāda vispārēji šķirojoša motīva nosauc un tad vienīgi šajā nozīmē 'sauc', neatkarīgi no atsevišķām izmaiņām un secen aktuālam veidam vaj noderībai, nosaukumam paliekot arī tad, kad atsevišķais priekšmets vairs nepastāv, bet nosauktā šķirojuma ziņā par tādu joprojām 'saucams'. Zīmīga šinī ziņā arī parastā formula, ka nosaukuma nozīmē zināmi šķītotās lietas 'sauc par' tādām, kaut īstenībā būtu visai dažādas, vaj blakus nosaukumam 'apzīmējamās' arī pavisam citādi. Stiliski tam ir tālejošas sekas, apzīmējumu un nosaukumu atšķirībai parādoties jau tuvākās konsekvencēs. Attiecināti atsevišķam objektam apzīmējumi viegli pāriet nevien nosaukumos, bet pretēji tam individuālizējumos un tieši arī īpašvārdos (vēlamības nozīmē Laimdota, piederības ziņā Kuršu joma, raksturojošā uzsvērumā Staburags, Zilais kalns, Tīrelpurvs). Arī nosaukumi vārdiskā ziņā var līdzī paturēt apzīmējošas nozīmes, bet attiecinājums pamatojas vispār šķirojošā nozīmē, kādēļ pat tieši domājot un nosaucot atsevišķo lietu, nosaukums nekad savā nozīmē nepāriet individuālizējumos un nekļūst par īpašvārdu (purvs kā tīrelis ir raksturojošs, bet attiecināti arī zināmam atsevišķam vaj īpaši domātam 'tam' tīrelim, ar to vien nekļūst par īpašvārdu, vienīgi vispār šķirojošai nozīmei norādoši izdaloties attiecinājumā atsevišķam purvam kā nosaukamam tīrelim. Lai rastos īpašvārds, nepieciešams īpašs akts, kas vārda attiecinājumu vispārējā nozīmē norobežo vienīgi individuālā attiecinājumā, kā tas notiek ar vārda došanu, vaj arī īpašo iesaukšanu vienīgi atsevišķā objekta nozīmē. Bet arī tad nosaukums patasti tiek sajūsts un domāts tikai kā īpašs nosaukums, kā tas ir ar ielu vārdiem, ne īpašvārdiem, bet 'ielu nosaukumiem'. Tā arī laukumi un stacijas tiek nosauktas īpašos vārdos, bet paturot vispār šķirojošo nozīmi — Bēnes, Krimūnu, Torņkalna un arī Rīgas stacija ir tikai stacijas un paliek šāda nosaukuma nozīmē arī tad, kad atsevišķi domātas un sevišķā nosaukuma ziņā vēl īpaši uzsvērtas ar katreizējās 'vietas' īpašvārdu, vaj tieši saucot tādā vārdā un formālā uzrakstā apzīmējot par Bēni, Krimūnām, Torņkalnu un pašu Rīgu. Tas ir tāpat, kā dažādo vietu, uzdevuma un lietišķības attiecinājumā zināma 'preču stacija', šķīrotava un tldz.

Praktisko nosaukuma atšķirību var parādīt šāds piemērs. No laukiem iebraucot pilsētā bija zināmas īpašas ieobraucamās vietas un atsevišķa tāda 'vieta', kur pajūgu ieobrauca piestājot vaj pārnakšņojot bija 'tāda' vaj citāda īpaša 'sēta', ieobraucamā sēta. Apzīmējums nebij sevišķi loģisks, toties šādas 'ieobraucamās sētas' bija visai noderīgas un lietišķi domātas kā nozogotas vietas pie tirgotavām, noliktavām, vaj ieobraucējiem īpaši paredzētās 'namu sētās'. Tas bija līdzīgi, kā laukos par sētu 'saucot' nevien sētsvidu, pagalmu, bet 'apzīmējot' arī pašas lauku mājas, 'lauku setas', arī zinātniskā valodā kā tautai tradicionālās latviešu sētas. Sētas vārdam par sevi ir nodaloša, ieslēdzoša un īpaša izveida nozīme (iet uz sētu, ienāk sētā, bet blakus ir arī žogs un vēl citādu izveidu nozīmes). Tiklīdz vārdam apzīmējošā nozīmē nāk klāt šķirojoša blakus nozīme, tūlīt arī sākas attiecinājums zināmi nošķiramām lietām vispār, kas ir galvenais dīgļis nosaukumam. Šķirojošā nozīme tūlīt arī parāda, ka ir sēta un žogs, lauku sēta un pilsēta, tāpat izdaloties dārza sētai, nama sētai un ieobraucamai 'sētai' — pie tam katrai tādai uzsvērti sava īpaša šķirtā nozīmē, kāda ziņā vienlīdz katru var arī kopējā vārdā 'nosaukt', — ar iespēju attiecināt atsevišķai sētai un aktuāli to norādīt, bet ne atšķirtā pašnozīmē. Kur to vairāk vaj mazāk grib panāt individuālizējoši, tur atsevišķā ieobraucamā sēta tiek papildus uzsvērtā zināmas vietas, veikala, piederības vaj zināmas personas vārdā. Bet arī saīsināti 'nosauktā' Jāņa sēta, vaj tieši 'Pie Siliņa', pie Lāča vaj Brieža, ir tikai ieobraucamās 'vietas', sauktas lietojumam domātās 'sētas' vispārējā nozīmē, neatkarīgi, cik gari vaj saīsināti nosauc — norādot tikai vārdiski, vaj nosaukumu liekot kā uzrakstu: 'Lāča ieobraucamā sēta', 'Brieža sēta', jeb izliek tikai lāča vaj brieža izkārtnes kā emblēmas. Pēdējā gadījuma 'apzīmējums' ir vairs tikai norādījums: nosaukumu uzsverošā 'zīme'.

Nosaukumu rašanās ir visai dažāda, bet vārdu noteikšanai un lietošanai nosaukuma nozīmē saskatāmi nedaudzi galvenie veidi. Vistuvāk lietu parastiem apzīmējumiem ir ilgākā laikā vaj aktuālas vajadzības ziņā radušies iesaukumi, kad zināmā 'vārdā' iesauc un turpina tā nosaukt. Tam blakus ir pārņemtie, svešvārdu ziņā pieņemtie nosaukumi, kas parasti nāk līdzī ar svešām lietām. Atšķirīgi tam ir īpaši noteiktie nosaukumi, parasti ar oficiāli nosakošu aktu. Beidzot tehniski dotie nosaukumi, kā arodu, profesiju un zinātniskie termiņi, līdzīgi jēdzienu vārdiem nosacīti vienīgi kā lietu vaj koncepciju tehniskā šķirojuma 'nosaucieni'. Aiz tā vēl izdalās katalogizējumi, lietas sistematiski pēc zināmas vajadzības vaj lietiskām pazīmēm nosaucošie saraksti jeb tikai nosaukumu saraksti, kam tomēr stiliski nav vairs patstāvīgas nozīmes.

Nauda ir jēdzieniski domātā nauda ar vārda vispārējā nozīmē robežotu jēgumu, bet dažādās naudas atsevišķās valstīs nepārprotami uzrāda arī 'saukuma' nozīmi, līdz ar tālākiem atsevišķi iesauktiem, tradicionāliem vai oficiāli dotiem naudu nosaukumiem: Ipašie guldeņi, marka, mārciņas, rubļi, franki, liras, drachmas, ieskaitot arī grieķu talantus un romiešu asus, bronzas plāksnītes Romas mārciņas svarā. Baze šiem nosaukumiem ir visdažādākā, ko norāda jau pašu vārdu nozīmes, bet uzsvērumi ir praktiski domāti, atšķiruma, pazīšanas un vērtības ziņā. Tādā nozīmē nosaukums nav vien atšķirošs un šķirojošs, bet jēdziena vietā šķirojamo naudu nosakot pēc Ipaši nosauktās naudas kā vienības. Latvijas lats ir oficiālais naudas vienības nosaukums, pamatā atšķiroties no citām tādām vienībām, lai cik un kā aktuālās vērtības ziņā pielīdzināmām, jeb arī pašam latam pazīšanas un citādu šķirojumu ziņā parādoties visai daudzveidīgam. Jēdzieniskā apzīmējumā kā Latvijas nauda 'lats' var būt naudas gabals, moneta, kalta nauda un atsevišķais 'viens lats', bet turpat arī 'piecu latu' gabals, vaj tāpat arī papīrnaudā. Pat tad, kad vienības nozīmē nosaukums vairs neparādās, kad blakus naudas zīmēm un gabaliem izkalts tikai 'viens santīms', saukuma vārds ir gan Ipašs un tāpat kalums, tomēr tā ir tikai daļas nozīme naudas vienībai, lata simtā daļa, kādā ziņā arī 'santīms' nosaukts. Kur naudas vienības nozīme vairs netiek uzsvērta, tur arī nosaukuma vārds vairs neparādās paša nosaukuma ziņā, parasti atvietojojies ar daļējām nozīmēm ('santīmi vien ir'), vārdu lietojot vispārējā attiecinājumā jeb ar netiešu nozīmi (rotajā 'dalders' danco pa tām rokām, bet sen vairs nav dalseris un var arī nebūt nauda). Vaj atvietojojies ar jēdzieniski vispārējo naudu, bez aktuālās 'naudas' attiecinājuma ('kas nu tā par naudu' — nenozīmīga, nevērtīga, maz), 'tā nu nav nekāda nauda' (pārāk lēti), 'kas tādu naudu var maksāt' (pārāk dargi), 'bez naudas jau nedos, nedabūs' (lēti, par 'pus velti'), 'kāda nauda, tāda manta' (labums, atbilstoša vērtība). Tādā pat ziņā ir arī jebkura 'veca nauda', vaj aktuāli maksājot 'baltu naudu', 'dziļu naudu'. Tomēr pretēji tam, naudas Ipaši nodibinātais nosaukuma vārds tieši savā 'nosaukuma' nozīmē pāri paliek arī tad, kad pašas nosauktās naudas sen vairs nav.

Iesaukumi ir ilgākā laikā tai pašai lietai attiecināti apzīmējumi, kas lietoti kā nosaukumi, bet ne ikreiz nodibinoties kā tādi. Kā objektus apzīmējoši iesauc, tā parasti arī turpina 'saukt', bet šādā ziņā vien tie var izrādīties vissvārstīgākie, var dubultoties un sarasties vairāki, atvietojojies vai citādi nomainoties. Tie var būt vārdi ar visai dažādām nozīmēm, bet attiecināti zināmām lietām kautkāda atsevišķā vai vispārēji praktiskā ziņā arī pielīdzinoties. Tas var Ipaši interesēt tiklab nosaukumu rašanās kā arī

nodibināšanās ziņā. Iezīmīgākais gadījums ir tas, kad kāds iepriekš pieņemts nosaukums jau pastāv, bet dažādu blakus iemeslu dēļ atvietojas — atviejot svešus, neizdevušos, vaj citādi mainamus iesaukumus. Ir osta un kuģu piestātne, kas nenozīmē to pašu; ir auto 'osta' un auto piestātne, un ir arī 'lidosta', pārņemtais ērodroms (gaisa 'skrejceļš'), 'lidlauks': ostai, ceļam, laukam uzsvērot dažādas nozīmes, bet attiecināti vienlīdz domātam objektam. Skrejceļš ir šaurākā nozīmē, lauks ir plašākā aptvērumā, un osta netiešā ziņā. Parasti atbilstošākās nozīmes nodibinās un paliek, mazāk atbilstošām zūdēt kā atmetām, vaj pārejot novecojošos vārdos. Bet šaurāk vaj plašāk apzīmējošie vārdi var novirzīties arī daļējos vaj Ipašu kompleksu nosaukumos: skrejceļš ir lidlauka daļa un iesauktā auto osta apzīme ko vairāk nekā piestātnei.

Pārņemtie nosaukumi parasti ir burtiski aizgūti svešvārdi, bet vienīgi nosaukuma ziņā, attiecināti zināmam objektam un tādā nozīmē ar objektu asociējoties, bet allaž bez paša vārda vispārējās nozīmes. Iezīmīgākie šīnī ziņā ir aizgūtie nosaukumi, pārņemot līdz ar lietām, kas pašas ir svešas, vaj ar sevišķām raksturībām bez parasta apzīmējuma. To Ipaši norāda preču nosaukumi pēc ražojuma veida, vietas, fabrikas, uzņēmuma vārda, arī uzņēmēja un izstrādātāja Ipašvārda, vaj pagatavošanas vietā jau iesauktā apzīmējuma, kāds tad līdz ar precī izplatās kā vispārēji pārņemts nosaukums. Tāds ir katuns, 'kokvilnas' ziņā kā auduma nosaukums; kaliko pēc Kalkutas vārda un tāpat mančesters. Zīds ir arī auduma nosaukums, samts grieķu vārdā ir 'sešiem pavedieniem', bet damasts nāk no Damaskas, kašmirs no Kašmiras, tāpat kā šķiroto vīnu nosaukumi, burgundieties, šampanietis, bordo vīns; tāpat augļu šķirņu, smaržu un citu preču Ipaši apzīmētie šķirojumi, ne reti nosaucot arī sevišķā ražotāja vārdā un blakus vēl citādi kvalificētos nosaukumos. Pārņemšanas un aizgūtas lietošanas ziņā galvenais tomēr ir citur jau lietotais Ipašais iesaukums jeb tā vietā pārņemot mazākais svešās zemes vaj vietas vārdu. Nosaukumu nozīmē šādi aizgūti vārdi katrā valodā ir daudzi, ilgākā lietošanā pieņemti un iegājušies kā pašu lietu Ipašie vārdi, šīnī ziņā neiejūtot kā švešvārdus, tādēļ arī vispār nodibinoties starptautiski kā zināmo lietu speciālie nosaukumi.

Bet līdzās tam iezīmējas otrāda ievirze, tiekšanās pārņemto nosaukumu 'vietā' lietas nosaukt savos vārdos, kā tas parādās jau pārtulkajos, ar vairāk vaj mazāk pielāgotām nozīmēm. Grāmata, mašīna, pasts un vispārējā nozīmē arī pulvērīs paliek netulkots, un līdzīgi arī opera, cirkus, parks, Ipašā nozīmē forums, vaj vispārējo 'šaujamo' ziņā Ipašā pistole un revolveris. Bet parastā kokvilna ir jau burtiskas tulkojums, pie tam ar visu koka

raksturojumu atvietojojot 'bomeli'. Burtisks tulkojums ir kuļmašīna, paturot mašīnu un mēģinot pielāgot 'kūlēja' nozīmi ('mašīnas laiks', kuļšanas laiks, 'pārved kūlēju', kuļmašīnu). Gaisa pasts un lidpasts ir tulkojums, tāpat kā 'odekoloņa' nozīmē pārtulkotais 'ķelnes ūdens', vaj burtiski arī ložmetējs un 'šaujamaiss pulvēris', bet īpašā attiecinājumā parādoties arī pielāgotam blakus nosaukumam — 'biszālēm', uzsverot zāles, ne pulvēri, līdzīgi kā dzīvsudrabu uzsverot 'dzīvu'. Kara 'tanki' tulkojumā nav vairs tieši pārņemtie tanki, kādi ir ūdens un naftas tanki, vaj kā raksturojumā arī tankkuģi, kara un mašīnas ziņā labāk pielāgojoties kā 'kara' mašīnas un 'bruņu' mašīnas. Ar to sākas dažādi apzīmējoši iesaucieni, līdztekus nosaucieni, un līdzī sākoties grūtībām atvietot pieņemtos svešos nosaukumus, kaut mazāk atbilstošus un netieši raksturīgus. Bet tās nav tik daudz grūtības pārņemto nosaukumu kā tādu atvietošanai: iepriekš noteicošā iespaids un asociāciju dēļ grūtības ir tās pašas kā vispār rast atbilstošākus jaunvārdus, kas prasa arī konceptīvu atbildumu. Un arī tad jaunie nosaukumi var ātri novecot, atkrist kā pārejoši apzīmējumi, vaj palikt tikai raksturojumi. Kādreiz aizgūtā 'plinte' arī burtu pielāgojumā ir jau pavisam veca un nelietota, un tikpat kādreizēja arī raksturotā 'kramenica', gandrīz nemaz vairs nedzirdot 'rūceni' — tanī vietā turpinoties 'medību bisei', atšķirībā no 'šautenes' kā skrošu bisei, atšķirībā no 'stobrenes' kā 'divstobrenei', lai gan ir arī viena un triju stobru 'bise' un trešajam taisni kā lodes stobram. Kādreizējais 'brandvīns' atvietošanās ar tulkoto degvīnu, blakus parādoties veselai rindai raksturojoši nosaucošu apzīmējumu: baltais, sīvais, sūrais, dzirdrais, līdz ar iesaukumu 'rudzītis', 'dzidrajam' kļūstot pat īpaši dotam speciālnosaukumam. Toties 'spirts' kā tāds nav ne jēdziena, ne nosaukuma ziņā nemaz pat mēģināts pielāgot un tulkot, tas ir visur starptautiski pieņemts spirts — lai gan pamatā ir tikai apzīmējums, nosaukuma atvasinājums raksturotajam 'vīna garām'. Mašīna, motors, automāts ir starptautiski pieņemti jēdzienu vārdi, allaž lietoti kā papildus un blakus nosaukumi, tomēr pamatā ir tikai apzīmējoši un vispār raksturojoši ('tehniska ierce', 'dzinējs', 'pašdarītājs'). Lokomotive ir tā, kas no 'vietas kustina', velk vilcienu, lokomobile ir 'no vietas kustināma', pati pārvedama, jeb ir arī 'pašgājēja'. Automobilis ir 'pašejošs', nosaukuma nozīmē paliekot netulkot, pielāgojuma ziņā saīsinot vienīgi par 'auto', toties meklētiem blakus nosaukumiem aizejot dažādās vairācijās (automašīna 'mašīna') un atsevišķās novirzēs (spēkrati, 'rati'), tomēr paliekot tikai raksturojošiem apzīmējumiem, kas attiecināmi arī citādi — ir īpašs spēkrats bez kādiem riteņiem un ratu nozīmē kara un vēl citādi motorizētie rati bez automobiļa īpašās nozīmes.

Tas norāda nosaukumu saistību ar konceptīvo nozīmi, lai gan nosaukumi zināmos veidos var būt nosakāmi un noteicoši paši par sevi.

Ir trii jedziesiskā nozīmē norobežoti un tehniski pieņemti termini, kas nav nekādi jēdzienu vārdi, bet raksturojoši apzīmējumi, pat visai dzejiskā veidā, tomēr zināmā attiecinājumā domājami vienīgi nosacītā nozīmē, izsakot pieņemta mēra vaj citādu tehnisku attiecību. Tāds ir zirga 'spēks', vaj arī dzīvsudrabs kā 'merkurijs', kāds vārds bija arī sengrieķu dievam, tad attiecinājumā planētai un kad lielu lomu bija spēlējis alķīmijā, kļuva nosaukums arī ķīmiskam elementam. Pavisam īpaši ir vēl divi citi apzīmējuma veidi, bez tieša atbilduma jeb arī secen apzīmējošā vārda nozīmei, attiecinoties tomēr objektam nosaušanas nozīmē, apzīmējuma ziņā to vien arī uzsverot. Viens no šiem veidiem ir zināmu lietu atšķirums pēc īpaša kopuma, daudzuma, skaita, vaj arī apzīmējoši nosaucot tikai skaitļa vārdos. Piektais pulks, otrā rota, pirmais vads nav rindojums, nav arī daudzuma saskaits, ne arī tikai pašu karavīru kopība, bet apzīmējums organizējumam, šinī ziņā vienību nosaukumi. Desmitā reiza, otrs gājiens, trešā kārtā apzīmē ko vairāk nekā skaitījumu, nozīmējot ko citu nekā skaitļojuma iznākumu. Trīs trejnieki, desmit desmitnieki un divi dubult pāri ir diezgan sarežģītas nozīmes skaitļojums, patiesībā neizteicot skaitu par sevi, arī nedomājot skaitļu nozīmes, bet skaitliski apzīmētas attiecības. Šādos apzīmējumos skaitļu vārdiem var arī būt neskaitliski uzsvērtā daudzuma vaj mazuma nozīme, kur desmit ne ikreiz ir desmit, vārdam nozīmējot tikai robežu, kad sanāk 'kādi desmit', vaj nesanāk 'ne simts' un pretēji tam 'simtiem' — tūkstotim allaž apzīmējot neskaitītu daudzumu un 'neskaitāmus tūkstošus', tāpat kā 'pulka daudz', vaj mēra ziņā pārmērīgi. Dažiem skaitļa apzīmējumiem ir īpaša tradicionāla nozīme un var būt arī kvalificējoša, īpaši skaitam trīs, deviņi un trejdeviņi — pasaku zeme ir aiz trejdeviņām zemēm, pasaku brāļi ir trīs un trešais ir īpašais jaunākais. Bet arī lietišķi trejdeviņās zemes ir ļoti tālās kā neaizsniedzamās, tāpat kā trešais var būt vaj arī nebūt uzsvērts vērtējuma nozīmē, tā pat kā pirmais tikai rindojuma ziņā, un arī pirmā vaj trešā šķira secen kvalificējumam tikai kataloga nozīmē — paša šķirojuma apzīmēšanai. Šādi apzīmējumi parasti ir nosaudoši, izteicot vienīgi lietišķas sakarības: pirmā, otrā, trešā, pēdējā reize, otra kārtā, otrs gājiens, nāciens, pirmais gadījums, pirmā, pēdējā diena darbā. Tāpat šinī ziņā arī dienu, nedēļas dienu un datumu, arī gadu apzīmējumi, kur skaita vārds ir tikai 'kārtas' vārds. Pirmā diena nedēļā ir pirmdiena, otrā, otradiena. Pavisam līdzīgi 'pirmā' diena nedēļā kā pirmdiena ir arī secenībā īpaši izdalītā: noteikta

diena, nevien diena par sevi. Tāpat secenības un izdalījuma ziņā nosauc gadsimtus, 19. gadu simtenis, 20. gs. Un tā arī īpašus piemiņas gadus un dienas, 1918. gada 18. novemberis, 1934. g. 15. maijs — gadu un dienu saistot ar sevišķu nozīmi un asociācijām, ar skaitļa vārdu nosakoši uzsverot attiecīgā zināmā datumam. Kad šādi nosaucoši apzīmējumi nodibinājušies, parasti ar datuma nozīmi vien nosauc īpašajā nozīmē atšķirto, atceramo vaj svināmo dienu. Tas ir tāpat, kā organizējuma ziņā 'pulks' ar atšķirumu 'piektais' arī bez kāda cita tuvāka apzīmējuma paliek par zināma karapulka kā '5. pulka' nosaukumu.

Otrs īpašais veids parādās kā apzīmējošā vārda vaj daudzvārdīga nosaukuma saīsinājums. Tas var iezīmēties jau dažādos rakstības saīsinājumos un ts. burtu vārdos. Pirmā gadījumā pamats ir tas pats kā steigtas rakstīšanas ziņā un tā arī stenografisku zīmju ātrrakstā, otrā gadījumā atsevišķiem burtiem parādoties ne vairs tikai kā pašu vārdu rakstības saīsinājumiem, bet kā vārdu apzīmējošās un nosaucošās nozīmes reprezentantiem. Stiliski tam var būt arī tieši apzīmējošs efekts. Šādu saīsinājumu burtus var izrunāt nevien pilna vārda ziņā, kā tas ar parastiem vārdu rakstības saīsinājumiem, bet nosaukuma nozīmē var izrunāt un rakstīt vārdu vietā arī patstāvīgi kā tīri tehniskus burtu vārdus, ar to pašu apzīmējošo un nosaucošo attiecīgumu.

Vispārējā ziņā saīsinājumi ir tikai rakstības īsinājumi, parasti vārdus iezīmējot ar sākuma burtu vai balsienu. Šāda zināmu vārdu īsināšana ir konvencionāla, praktiski pieņemta un dažkārt arī mainīga, atmetot galotnes, garākos vārdos vairākus balsienus, jeb izlaižot atsevišķus burtus, atstājot tikai līdzskaņus vaj citādi vārdus savelkot, arī burtu zīmes sakausējot. Praktiski tas notiek ar zināmiem bieži atkārtotiem vārdiem, kas parastā nozīmē saprotami arī variētos īsinājumos. Bet kur vārds kādā atsevišķā attiecīgumā tiek pieņemts un noteikts kā īpašs termins, tur arī saīsinājums tiek pieņemts un nosacīts tikpat noteiktā veidā: 'na' ir vienīgi natrijs un vienīgi elementa nozīmē, tāpat kā kobalts šādā ziņā ir Co, vaj burtam P apzīmējot fosforu. Mēru ziņā: m (metrs), l (litrs), g (grams); kompleksos apzīmējumos kilograms (kg), hektolitrs (hl), kilometrs (km), daļa nozīmē milimetrs (mm), vaj platības ziņā īpašais nektars (ha). Atšķirīgie attiecīgā nosacīti ar lielo vaj mazo burtu, dažādām papildus zīmēm, vaj ar punktu: Celsija termometrs ir C., grādu nozīmē C, bet C elementa ziņā ir ogleklis — tāpat kā kompanijas saīsinājumu Co., atšķirot, no Co kobalta nozīmē, vaj chlora elementu Cl no dažādiem chl. sastāva chlorātiem. Stiliski šādi nosacīti saīsinājumi reducējas uz tīri tehniski apzīmējošu nozīmi, paliekot par zināmi attiecīgā terminu norādītājiem, nevien saīsinātā vārda pašnozīmei zūdot,

bet izdzīstot arī raksturojuma nozīmēm un citādu attiecinājumu iespējam: allaž saīsinājumu domājot kā tiešo norādītāju, nevis vārda aizstājēju. Ar to tehniskas apzīmēšanas ziņā arī pilnīgi pietiek, tāpat kā sveša nosaukuma pārņemējam ar nosaucošo attiecinājumu. Oksigēns ir oksigēns un oksigēna elements ir O — neatkarīgi, vaj grieķu vārdā tas raksturotos kā ass vaj skabrs jeb ar īpašību kā skābeklis. Chlors kā Cl ir elements, nevis 'zaļgandzeltēns', tāpat fosfors P ir elements, ne 'gaismu nesošs', kobalts ir Co, lai arī būtu iesārts un vārda sakarībā ar kādu untumainu mazu gariņu, kā tas vēl bija alķīmiķiem; — arī hēlijs ir tikai hēlijs, nevis sakarībā ar sauli vaj saules dievu. Ķīmijas nitrogēns ir N, slāpeklis, bet N. ar punktu var būt ne tikai nominātīva saīsinājums, derot kā personu vārdu saīsinājums kuri sākas ar N, vaj dubultojumā arī teiciena 'nomen nescio' saīsinājumam NN, attiecinājumā tādām, kuru apzīmē, bet vārdu nezin. Tas var likties tikpat nosacīti un vienīgi norādoši kā iepriekšējos tīri tehniskos norādījumos, vaj arī formālās numerācijas un numura apzīmējumos, bet starpība izrādās tikpat liela kā atšķirība starp nosaukumu zināmā vārdiskā nozīmē, vaj tikai saīsinājuma ziņā par sevi, tīri tehniski nosacīta apzīmējuma ziņā.

Parastie konvencionālie saīsinājumi ir vienīgi rakstības īsinājumi, kaut parādoties tādos pašos veidos kā tehniski nosacītie apzīmējumi. Debesu puses nosauc virziena ziņā pieņemtos vārdos, zināmos saīsinājumos rakstot vārda pirmo burtu kā uzsvērtu lielo burtu, bet apzīmētājs tomēr paliek pats vārds. Tāpat grāmatas lapu un lapas pusi var apzīmēt rakstības saīsinājumā ar l., lap un lp. vaj lpp. (lappuses), bet lasot saīsinājumus neizrunā burtu, bet pilnu vārdu. Prof. ir profesors, stud. ir students, var. ir variācija, sal. ir salīdzinājums un piem. ir piemēram vaj piemērs. Tāpat dažādos burtu savilkumos, sakausējumos vaj arī tikai izlaidumos: biedr-ba, sa-ba, Dr., valodu nozīmē lt., lat. (latīņu), latv., la. (latviešu), lš. (leišu), spr. (senprūšu). Vaj: sk. o. p. (skt. otrā pusē), utt. (un tā tālāk), un tldz. (tamlīdz). Saīsinājumi te apzīmē vārdu, ne tieši domāto objektu, netiek arī izrunāti kā burti, balsieni un savilkumi, bet kā nozīmīgais vārds. Tomēr tam ir arī robeža, kas tīri tehniski viegli pārkāpjama. Garu nosaukumu saīsinājumi nevien ērtāki rakstībai, bet vispār praktiskai apzīmēšanai, līdz ar ko apzīmējošie balsieni vaj burti spēj nevien aizstāt vārdisko nosaukumu, bet tehniskā lietojumā var stāties arī nosaukuma vietā, vairāk vaj mazāk ar tiešu attiecinājumu objektam. Latviešu Inženieru Apvienība Ārzemēs ir garš nosaukums, garš arī saīsinājums Latv. Inž. Apv. Ārz., pagara arī pirmo burtu rinda L.I.A.Ā., bet vieglāks jau savilkums LIAĀ. Tāpat saīsināti jaunātnes organizāciju nosaukumi LJAĀ, LNĶAK, vaj Latv. Nac.

Apvienība Kanadā — LNAK, arī Pasaules Brīvo Latviešu Apvienība PBLA, kuras valde ir PBLAV un informācijas birojs PBLAIB. Rakstībai tas ērtāki kā garais nosaukums vārdos, bet izrunai ne ikreiz viegli. Viegļāk tas ir ar LELDA (Latv. Ev.-Lut. draudze apv.), kur burti savelkami ritošos balsienos, pavisam ērti piem. ar ALA (Amerikas latv. apvienību), burtu apzīmējumam skanot jau kā parastam vārdam. Šī izrunas ērtība allaž nosaka arī stilisko robežu, kur burtu attiecinājums nosaukuma vārdiem var pāriet tiešā attiecinājumā nosaukamam objektam, pašiem saīsinājumiem pieņemot nevien aizstājoša apzīmējuma, bet arī nosaukuma nozīmi, ar to isti kļūstot par raksturīgajiem 'burtu vārdiem', nosaukuma burtiem.

Bet blakus tam parādās arī otrāda ievirze, nevis saīsinājumiem atvietojojam vārdisko nosaukumu un reducējoties vienīgi uz tehniski vaj praktiski nosacītu attiecinājuma 'burtu', bet atvietojoši vaj arī blakus un papildus pieņemot citādi apzīmējošu nozīmi, kāda iepriekš nav bijusi, līdz ar iespēju nosaukt gluži citādi domājamus objektus. Tas iezīmējas jau ar personu vārdu iniciāļiem, pamatā nozīmējot burtu, rakstības ziņā vārda saīsinājumu, bet bieži nākot kļāt īpašām nozīmēm, kur iniciālis reprezentējot 'vārdu' var nozīmēt arī parakstu kā liecību, pat simbolizējoši attiekties personai. Tieši kā 'zīme' par sevi, burts tad var pieņemt dažādas nozīmes, grafiski kļūst par monogramām vaj teksta sākuma vinjetēm, piederuma, īpašuma vaj atšķirības nozīmēm, bet var arī parādīties emblēmās un varas simbolos. Pavisam praktiskā ziņā romiešu burti varēja būt arī skaitļu apzīmējumi, pamatā kā skaitļu vārdu pirmie burti, bet nozīmējot skaitļus, skaitu, ne vairs vārdus un skaņas — ar īpašu saskaita un rakstības sistēmu, kur D ir 10, no decem 'desmit'; C nozīmē 100, centum, 'simts', un M ir 1000, mille 'tūkstots', pašam vārdam savukārt attiecinoties arī garuma mēra ziņā, 'jūdzei' ar tūkstots soļu nozīmi, vārdu arī tad atbilstoši, bet ne vairs skaitļa ziņā. Ja kompleksa apzīmējuma nozīmē tādi saīsinot bet ne vairs skaitļa ziņā. Ja kompleksa apzīmējuma nozīmē tādi saīsinājumi kā piem.: auto, kino, radio pielīdzinās balsienu pat vienkārši burtu savilkumi var mainīt tiklab attiecinājumu un nozīmi. Alfabēts ir grieķu alfabēta divu pirmo burtu savilkums, attiecinājumam paplašinoties visa rindoja apzīmēšanai, bet nozīmei sašaurinoties vienīgi kārtējās uzskaites ziņā. Tāpat arī abc savilkums ābece ziņā ar netiešu alfabēta līdznozīmi ir paplašinājums nozīmes un attiecinājuma ziņā — 'ābece' ir mācības grāmata, pēc kuras iemācās elementāro alfabētu. Vārdu, burtu vaj zīmes attiecinājumi var izdalīties arī pavisam patstāvīgi, pie tam ne tikai tehniskas nosaukšanas ziņā, bet arī tādos attiecinājumos, kur apzīmējošai nozīmei kā tādai nav vairs atbilduma tā objekta

nozīmei, kam apzīmējums attiecināts. Burts nevien var attiecināties skaitļa ziņā un nozīmet saskaitu, bet var apzīmēt atdalījumus un nodaļas vienīgi secenības vaj rindojuma nozīmē, burtiem paturot tikai kārtojuma nozīmi un tādā attiecinājumā izslēdzot visas pārējās. Uzņēmumiem un ražojumiem ne reti attiecinā arī tādus vārdus, kas domāti vienīgi objekta formālai apzīmēšanai, arī formāli iedomātus vārdus bez pašnozīmes. Ja delta, komēta, akme, senīts var būt norādoši apzīmējumi un straume, dzintars vaj kalngals ar zināmām asociācijām, tad nevienam savu veikalu vaj izstrādājumu nevar liegt arī apzīmēt un nosaukt par Dekoru, Deku, vaj AAA, līdzīgi kā zināmas lietas apzīmē un sauc vienkārši tipa un serijas ziņā — V-2 (rakete), M-16 (šautene). Koda vārdi zināmā nozīmē var būt tīri tehniski attiecināti, tāpat kā koda zīmes, jeb arī tikai segvārdi, nozīmei neatbilstoši, novirzoši vaj maldinoši domāti, objektu sedzoši kā tīri formāli attiecinājumi, lai cik par sevi raksturīgi nosaukumi.

3. NOSAKOŠIE IZTEIKUMI

Teorētiskā nozīmē kategorija kā filozofiskais termins ir tikpat vecs, cik bijis izmainīgs, nepavisam tik kategorisks tādā nozīmē, kāda vārdam nākusi klāt un turpinājās līdz šajdienai. Praktiski arī vārdu lieto mazatšķirīgi no klasificēšanas, tāpat domājot vairāk šķirojošā un nodibinošā ziņā, ne tik daudz atšķiroši un nosakoši. Tagadēji vispārējā jēdziena nozīmē kategorijas arī nav nekas cits, kā zināmiem objektiem nodibināmi grupējumi pēc īpašām galvenām pazīmēm, atšķirumus cenšoties saprast kā būtiskus un noteikt kā nemainīgus. Šī ievirze ir sena, bet filozofiski lietu kategorijas sāka uzskatīt nevien praktiski noteicamas, bet abstrakti nosakāmas un loģiski tiešu spriedumu veidā būtiski izteicamas. Aristotelis uzstādīja desmit tādas kategorijas, pēc kādām objekts pilnībā aptverams: vispirms pati domātā lietas būtība (gr. *ousia*, lt. tulkojumā *substance*, itkā pati par sevi saprotamā pamatesamība), tad kvantitāte, (kā lielums, mērs), kvalitāte (īpašība), vieta (kur atrodas), laiks (kad), darbība (ko aktīvi dara), 'ciešanas' (ko ar objektu dara), stāvoklis (kāda atrodas) un lietas īpašās pazīmes. Viduslaikiem tie bija objektu nosakošie 'predikamenti', galvenie priekšizteikumi lietu kategorizēšanai. Pēc tam kategorijas sāka skaitliski sarukt, 17. gs. beigās paliekot tikai sešām un pēdēji dažiem autoriem tikai divām galvenām, *substancei* un *īpašībām*, bet toties šķirojoties būtiskos atribūtos un gadījuma paveidos. Kantam kategorijas bija vairs tikai 'prāta jēdzieni', 'domāšanas veidi', kam atbilst loģiski

spriedumi, bet aiz tā substances vietā parādoties lietām 'par sevi', pašām tām kā savā būtībā nepieejamām.

Stila teorijai tas var interesēt, bet teorētiski tieši nedod nekādu pieturas punktu ne izteiksmes, ne izteicamās nozīmes atšķirumam, ne arī nodalāmam pamatojumam. Drīzāk praktiski noved pie tādiem šķirojumiem, kur teorētiski uzsvērtā 'drāma' pašas teatrālās norises ziņā ir arī galvenā pazīme komiskam un trāgiskam, nedodot nekādu ieskatu, kāpēc tajā pašā drāmatismā komiskais ir komisks un trāgiskais kļūst trāgisks, nodaloties dramā un nesaplūstot traģikomēdijā. Kas tad būtu pašas 'drāmas' kā stiliski būtiskas kategorijas īpašā substanesance, vaj nosakāmā īpašība? Stila teorijā no kategorijām jāatkāpjas pašas kategorizējošas izteiksmes un teikšanas ziņā, secen tam, kur zināmus aptvērumus mēģina atšķirtības nozīmēs nosacīt absolūti, panākot vienīgi formālus nodalījumus. Tas tāpat kā ar vārdiem un stila līdzekļiem, kur substantīvās vaj kādības un dažādās citas nozīmes parādās tikai vārdu īpašās funkcijās, un vienlīdz arī stila līdzekļi: ar tiem pašiem vārdiem panākot pat visdažādāko izteiksmi.

A. KATEGORIZĒJUMI

Ikdienišķi kategorizējumu iezīmes var parādīties jebkādos vārdu uzsvērumos ar norobežotu nozīmi, kā to sajūt īpašas 'kategoriskas' teikšanas ziņā, parasti ar sevišķu iestāju ko nosakot, apgalvojot vaj pavēlot. Bet tās ir tikai blakus pazīmes, paši kategorizējumi tiek panākti tīri stiliski, vārdus nevien atbilstoši iestājai uzsverot, bet arī izvēloties tādus, ar kuriem izteicams nozīmes īpašais norobežojums: lai izslēgtu visu citādo. Šinī ziņā nozīmju kategorizēšana kļūst par īpašu stilisku līdzekli, iezīmējoties trim raksturīgām pakāpēm.

(a.) Ikdienišķā pieredzē dažādu sakarību aptvērumi konkrētam attiecinājumam parasti izrādās vaj nu pārāk plaši jeb arī nepietiekoši šauri, vienā ziņā prasot sašaurināt arī vispārēji norobežotus jēdzienus, otrā ziņā pāri arī zināmu lietu daudzskaitlībai paplašinot aptvērumus nosacītu grupējumu vaj aptverošākas esamības pašnozīmē. Tas paskaidro, kāpēc kategorizējumi ne ikreiz atbilst jēdzieniskiem norobežojumiem, nedz arī izteicami jēdzienu nozīmēs. Laika nozīmes izdalās visai dažādos attiecinājumos (laiks, laikā, laicīgi, bez laika, laiki, laikmets, laicība), bet tiklīdz 'laiks' jāizteic pats savā ziņā pašnozīmīgi, 'liktā laika' jēdzieniskais norobežojums kļūst neizteiksmīgs, paša laika kā tāda

nozīmē par sevi neapmierams, prasot vispirms kategorizējošo aptvērumu kā 'laika kategoriju', lai patstāvīgā nozīme izdalītos un par sevi būtu izteicama. Tāpat tas ar 'telpu', kad aptverošāki norobežotas telpas, ietilpšanas, tilpuma jēdzieniem jāizteic neierobežotības pašnozīme — secen jēdzieniem drīzāk izlīdzoties ar bez-galību. Kategoriju principiālā pašnozīme nepieļauj tad vairs nekādas pārejas, ne attiecināti jēdzieniem, ne starp kategorijām, pat tad nē, ja valodiski pat viens un tas pats vārds atvasinās vienā ziņā nodalītos jēdzienos, otrā ziņā īpaši nosacītā nozīmē (debesis kā telpiskās — redzamās un kā dogmatiski īpašās debesis). Līdz ar to kategoriju pašnozīmīgais raksturs nepieļauj vairs lietišķus pretstādījumus, vienīgi principiāli domātus pretstatus kā pretējības. Stiliski šādus kategorizējumus var apzīmēt par nosacījumu augstpakāpi, kas izslēdz arī katru vārdiski izteicamu pretstādījumu ar līdzīgi principiālu nozīmi, taņī vietā pielaižot vienīgi absolūto noliegumu 'nav': ar to izteicot paša kategorizējuma absolūto pašnozīmi, ka viss cits attiecīgi tam vaj nu ir, vaj nav, kādēļ atbilstoši nav citādā ziņā izteicams. (b) Tomēr blakus tam lietišķā ziņā parādās arī vidēja pakāpe kā relatīva, pieļaujot attiecināmus pretstādījumus, kaut tikai ar negatīvu nozīmi, bet šinī ziņā izslēdzošā 'nav' vietā iezīmējoties ar relatīvā 'ne-' pretējībām. Šis negācijas nav izslēdzošas, izteicot tikai negatīvo aktualitāti. (c) Trešā īpašā pakāpe parādās gluži praktiskos pretstādījumos, kādi rodas un arī noder ikdienas pieredzē, pieļaujot arī vairākus pretstādījumus, pat vienlaicīgi un tā paša objekta dažādas nozīmības dēļ, izteiksmē galvenām kārtām iezīmējoties ar kontrasta uzsvērumiem, tomēr nozīmēm paliekot vispārināti nosacītām, ne aktuālās uztveres vaj iespaida dēļ.

Piemēri: (a) Principiālo kategoriju pozitīvi var izteikt jau vārdā 'ir', iraid, ira, bet vienīgi tādā nozīmē, kas vaj nu būtiski ir jeb nav, vaj vispār savas esamības ziņā ir, vaj nemaz nav, jo kas pamatā vispār 'ir', nevar arī būtiski būt nemaz neesošs, kaut arī aktuāli relatīvajā ziņā ne-būtu. Principiāli kategorizējošā 'ir' nozīmei nav negācijas, pretējībai izteicoties vienīgi absolūtajā 'nav' uzsvērumā, nepieļaujot nekādu ne-ir izteiksmi. Vārds 'viss' parastos attiecinājumos izteic apjoma, pilnuma, mēra vaj daļu sastāva un atsevišķa kopuma nozīmes, tāpat dažādos uzsvērumos 'vispār' un 'visā visumā', kam blakus var arī būt nepilnuma, daļēja apjoma vaj mēra, nepietiekoša sastāva un iztrūkuma nozīmes. Bet arī tad, pat atsevišķā attiecinājumā 'viss' saistās ar kategorisku iezīmi, ka ar iztrūkumu 'nav' viss un vārda nozīme par sevi nav attiecināma. Bet kur nozīme tiek attiecināta absolūtā ziņā, tur ir pati 'visuma' kategorija: zūdot nevien atsevišķiem attiecinājumiem, bet pašam domājamam visam kļūstot par neierobežoto

'viss', ārpus kā nav nekā cita, vienīgi izslēdzošais 'nav', pat ne vairs kā substantīvi domājamais 'nekas', bet līdz ar stilisko neiespēju 'to' izteikt tieši negatīvas kategorijas pašnozīmē. Neesamība, 'nebūtība' būtu tikai esamības un būtības negācija, ne pats absolūtais 'nav'. To labi paskaidro vārds 'nāve', parasti sakarā ar miršanu, 'nomiršanu', 'mirušo', bet šinī ziņā domājot vienīgi norises robežu, kad 'iestājas nāve', ne vairs norises, bet stāvokļa ziņā kategorizējot īpašo nozīmi ka 'kaut ko' par sevi, neatkarīgu, absolūtu — arī paša vārda nozīmē vairs citādi neattiecināmu. Aiz tā tad var sākties pašas nāves personificējumi, bet tāpat arī vārda ziņā nepieļaujot vairs nekādu relatīvu pretējību kā neiespējamu ne-nāvi — tā vaj nu ir, vaj nav. Parastais teiciens 'pēc nāves' attiecas blakus norisēm, mirušam, vaj tikai konstatējuma nozīmē. Līdzīgi tas ir ar 'dzīvību' — aktuālā attiecinājumā jēdziena un konkrētā nozīmē allaž arī pretattiecībā nāvei (cīnās uz dzīvību un nāvi, dzīvot vaj mirt), bet tiklīdz vārda nozīme kategorizējas kā 'pati dzīvība', nāve vairs neizrādās nekāds nozīmes pretstats ne dzīvībai par sevi, ne arī dzīvajam, divainā kārtā pāri paliekot tikai izslēdzošajai robežnozīmei starp divējādā ziņā 'pavisam citādo': kāmēr 'ir' dzīvs, vienīgā pretējā iespēja ir stiliskā otrādība, ka 'nav' nāvē, nav miris un tāpat šajā ziņā arī otrādi. Iespējamais apzīmējums 'ne-dzīvs' izrādās pavisam relatīvs, tiešā ziņā tikai aktuāli domāts un pamatā bez tieša sakara ar miršanu un nāvi, jo arī kurš katrs akmens ir nedzīvs, bez kā būtu miris. Divainā robeža izrādās kategorizētais 'dzīvības princips', nāvei tikpat principiāli izslēdzot dzīvību, pārējai izteiksmei atstājot vienīgi relatīvitāti. To uzrāda arī 'dvēsele', otrs dzīvības princips, kategorijas ziņā tāpat bez pretējības nāvei, vienīgi ar otrādības izslēgumu (dogmatiski gan kā pretējību 'miesai'). Acīm redzot, kategorizējumi dibinās principiāli citādākā domāšanā, nekā tiešās pieredzes ziņā, tādēļ arī norobežojoties īpašās nozīmēs par sevi. Aktuālā stāvokļa ziņā var būt nemaņa, nespēja, nevarība, negriba un nevara, arī negods un neslava, tāpat kā aktuālās darbības ziņā var dvest un nedvest, bet kategorizētā 'dvēsele' nevar būt nekāda ne-dvēsele. 'Gars' var būt vaj nebūt, bet nav pretējībā domājams kā ne-gars. Pat principā domāto 'cēloni' nevar izteikt kā necēloni, arī attiecinājumā sekām nezināmo cēloni vienīgi kā 'bez cēloņa'. Svēts ir vienīgi 'svētuma' ziņā, ir vaj nav svēts, tādā nozīmē nesvēts neko neizteic jeb ir attiecinājums tikai pārkāpuma vaj neatbilduma nozīmei iepretim svētam. Kategorizēts var būt arī 'veids', nedomājot vairs aktuāli kā zināmu lietu vaj paraugu izveidu, ne arī kvalificējoši kā neveidīgu, bezveidīgu, bet principā kā veidu, kas pats par sevi arvien ir tāds, bez kāda citādi izteicama pretstādījuma, principā parādoties

vienīgi absolūtajam 'nav'. Tāda ir arī 'vara', ne vairs kā varēšana vaj nevarēšana aktuālās 'vares' — izveduma un iespējas nozīmē, bet kā principiālā kategorija, kurai pretī nestāv nekāda ne-vara: pat arī aktuālos attiecinājumos nenozīmējot nevari un varēšanu, bet kā 'ir vara' jeb arī nav. Tādēļ arī savādie, bet visai parastie izteicieni, ka vara var būt potenciāla bez aktuāla izveduma, ka varu dod, atņem, 'noliek', ka tiesības ir vara, kaut aktuāli nereālizēti un ka ir valsts vara kā suverēnitātes kategorija neatkarīgi no izvešanas.

(b) Vidējā pakāpe kategorizē relatīvu nozīmju attiecinājumus, joprojām ar nosacītu nozīmību, bet vienīgi atsevišķiem objektiem par sevi. Pati vārdu nozīmība domāta kategoriska, bet negācijas ziņā pieļaujot arī to pašu vārdu izteikt nevien noliedzoši, bet tieši kategorizētās nozīmes pretējībā. Šinī ziņā ar noliegumu izteikt relatīvu spriedumus: ka objekts zināmā atsevišķā sakarībā vaj stāvokli ne-esošs: nevis absolūtā nozīmē nav, bet potenciāli 'vēl' nav un atsevišķas situācijas ziņā aktuāli 'vairs' nav — līdzīgi kā 'nebūtisks' nozīmē tikai vērtējuma spriedumu un nebūtība būtības nostbūtni. Ar to sāk iezīmēties arī vidējās pakāpes īpašā daba, ka aiz negācijas robežas vienīgi izpaliek pozitīvā nozīme, bet tieši var iestāties arī paša nolieguma patstāvīgi domājama nozīmība kā pozitīvās nozīmes pretstats. Laime ir pozitīvi domāta relatīva kategorija, tādā ziņā arī parastais teiciens, ka 'nav laimes' — attiecas tikai atsevišķam gadījumam, kad 'nelaimējas', bet aiz negācijas robežas ar to pašu uzsvērtu noliegumu var parādīties arī īpašā 'nelaime', nevis kā laimes nostbūtne, bet kā par sevi nozīmīgais pretstats, kas nav vairs tikai nelaimēšanās iznākums 'bez laimes'. Tāpat spēks un īpašais 'nespēks', arī 'nespēcība', kas nav tikai bez spēka domātā bezspēcība, bet kļūst īpašs kvalificējums negatīvā ziņā. Gods un negods domāts pretstatā, bet attiecinājumos neuzsvērot vienīgi kādu 'bez goda', tanī vietā taisni kā negodīgu, līdz tam pakļaujot arī bezgodi. Vidējā pakāpē darba pretstādījumā uzsvērtais 'nedarbs' nepavisam vairs nenozīmē, ka nedara darbu, bet taisni pretēji negatīvu raksturojumu. Stiliski šādi pretuzsvērumi iespaido arī īpašību ziņā kontestējošus un vērtējuma nozīmē apliecinošus attiecinājumus: labs un 'nav labs' bez īpašā uzsvēruma var izteikt tikai apliecinājumu, bet 'nelabs' arī bez kāda uzsvēruma nozīmē nevien noliegumu, bet taisni negatīvo pretējību. Tāpat jauks un nejauks, šķīsts, nešķīsts, tikls, netikls, vaj cilvēcīgs, necilvēcīgs, taisns, netaisns un taisnība, netaisnība — tāpat kā gluži lietīski domātam īsta un 'neīsta' spriedumam līdzī skan 'neīstais', pat tieši atvietojoši viltotam. Ko īpaši vēl pretstādoši noteic, tas nav vairs pozitīvās nozīmes noliegums, bet negatīvi izteicamais pretstats.

(c) Praktisku pretstādījumu kategorizējumi dibinās pieredzes pretējībās, sevišķi īpašību nozīmē vaj lietu pretēja rakstura ziņā, bet vienlīdz ar nosacītu nozīmību. Pieredzē dienai un naktij ir neskaitāmas pārejas, tādas arī izteicot visdažādākās starpnozīmēs, bet tani pašā laikā diena un nakts nav vien norobežoti jēdzieni, attiecinājumos kategorizējoties taisni kā nosacīti pretjēgumi. Tumšu ritu un stipri apmākušos dienu mēdz salīdzināt ar nakti, tumšs kā nakti, pilnīgi 'kā nakts', bet tas ir vienīgi atsevišķo īpašību attiecinājumos. Garie ziemas vakari arī paši nemanāmi pāriet naktī un garo vasaras dienu gaišie vakari pāriet tikpat gaišās naktīs, kad ir gaišs kā dienā: bet nakts arvien paliek nakts un diena ir diena, lai cik atsevišķas pazīmes vaj atsevišķās raksturības par sevi nelīdzinātos un pāriet viena otrā. Tas norāda, ka par sevi tās nav izšķirošās, jo nav vien gaišas un garas vaj tumšas un īsas dienas, bet citur pat saule spīd arī naktī, — izšķiroša ir pieredze visumā, nosakot vispārējo pretnozīmību. Tas parādās pat atsevišķo īpašību uzsvērumos, tiklīdz vārdi tiek attiecināti objektiem vispārraksturojošās pretnozīmēs. Zeme tad ir melna zeme un debesis gaišās debesis, lai cik arī tās dažreiz nebūtu tumšas un zeme smilšaini balta. Pati zeme ir pavisam nosacīta kā 'sauszeme' un ūdens kā 'ūdeņi', jūras. Ūdens un uguns ir pieredzes tipiskā pretējība, pat bez starpjēdziena un pārejām starp 'uguni un ūdeni' kā pretelementiem. Ir ziema un vasara ar atsevišķām pārejām, arī pašnozīmīgo pavasari un rudeni, bet pati ziema nepāriet vasarā, lai cik būtu ziemu 'kā vasarā', vaj citur nemaz nebūtu ziemas un sniega. Īpašības nozīmē par sevi norobežojas auksts un karsts: ir arī remdens, silts un vēss, bet taisni tādā ziņā vairs nav ne auksts, ne karsts, vienīgi vidējības. Starp tumšu un gaišu zināmos attiecinājumos var būt krēslains un krēsla kā pāreja, bet pašai par sevi nenozīmējot ne tumšu ne gaišu — nav arī ne tumsa, ne gaisma, lai gan var būt tumšāka un gaišāka. Dīvainā kārtā arī šādos zempakāpes kategorizējumos nav nekādas ne-gaismas un ne-tumsas, nav arī 'negaišs' un 'netumšs' — pat īpašības nozīmē par sevi un tāpat attiecinājumos izteicot vienīgi, ka nav gaišs, nav tumšs. Nav arī neziema un nevasara, nekārt un neaukst (kaut dažreiz tā saka 'pasilta' vietā iepretim paaukstam) — un ja arī ir nediena un nedienas, īpaša nevasara, negads, nestunda, tad tie ir attiecinājumi pavisam citādām sakarībām, vārdam nosacīti to vienīgi norādot.

B. DEFINĒJUMI

Nosakošā ziņā definīcijas varētu tieši pieskaitīt arī kategorizējošai izteiksmei, skaitot par ceturto pakāpi, bet tad tā būtu

nosaukama par neitrālo, vaj kategorijas iztrūkuma, nulles pakāpi. Bet šinī ziņā parādās arī galvenā izšķirība. Pretēji kategorizējumiem definējumi gan par sevi nosaka zināmas nozīmes, bet nepaceļ īpašā pašnozīmībā. Definējums zināmām nozīmēm ir pats nosakošais norobežojums (gr. horiskos) un definīcija ir šāda nosakoša norobežojuma izvedums (lt. definitio). Vārdiski tas parādās kā zināma jēdziena vaj citādi attiecināmas nozīmes papildus izteikums. Ar to tiek nosacīts vārda nozīmes apjoms, pie tam divējādi: izslēdzot visu citu kā blakus iezīmes un paliekošajā norobežojumā noteicot definējamā apjoma iekšējo sakarību. Šādu sakarību izvedums galvenām kārtām arī uzrāda definējumu patstāvīgo dabu — kā mēr kategorizējumi īpašas pašnozīmes kā jēdzieni norobežo vispār noteicoši, definējumi cenšas nosakoši uzrādīt nozīmju īpašā sastāva kopsakarību. Šinī ziņā ir dažādi izvedumi, veidi un novirzes (ķīmijā ūdens prasa pavisam citādu definīciju, nekā ikdienišķi ūdeni domā, un ģeografijā, astronomijā, tiesībās, lauksaimniecībā un tirdzniecībā zeme nav gluži tā pati zeme), tomēr pamatā definējumu nolūks arvien ir izteikt nozīmes iekšēji nosakāmo saattiecību, 'sastāvu'.

(1) PRAKTISKIE DEFINĒJUMI

Ikdienišķi zināmas lietas šķietami nekādu definējumu neprasa, taņī vietā pilnīgi pietiekot ar nosaukumu vaj parasto apzīmējumu, konkrēti pat ar vienkāršu norādījumu. Bet īpaša vajadzība ikreiz iestājas, ja labi zināmās lietas tomēr vēl kādā atsevišķā sakarībā tuvāk jāpaskaidro vaj par sevi sīkāk jāapraksta. Te arī sākas praktiskie definējumi: lai ko aprakstītu vaj paskaidrotu, nepietiek ar lietas nosaukšanu, ne arī jēdzieniski domājot kā objektu tikai par sevi. Vispirms nepieciešama izdalīšana no tām sakarībām, kas ļauj lietas atšķirt par sevi un taņī pašā laikā saprast arī savā īpašā sastāvā, izveidā un lietošanas mērķtiecībā, kāda vajadzība rodas jau ar to vien, kad lietu nevien zin, nosauc un lieto, bet jāsaprot vajadzīgi lietot, vaj padarīt lietojamu. Acīm redzot, arī aprakstīšanai var būt vairākas ievirzes un paskaidrošanai dažādi nosacījumi, atkarībā no tā, kādā ziņā objektu skata un kādā nozīmē saprot. Bet taisni šinī ziņā nāk klāt vēl elementārā vajadzība: nodaloši un īpašā kopattiecībā saprasto izteikt. Cik šī abējādība var stiliski izrādīties sarežģīta, to var norādīt pavisam vienkārši piemēri, īpaši tādos gadījumos, kur definējošā nodalīšana un attiecināšana sastrēg pat lietu ikdienišķās zināšanas un vispārējā jēdziena ziņā, kad nozīmju īpašajos attiecinājumos taisni

jāizdala atsevišķā 'nozīme' no vispārējās un tanī pašā laikā jāpaskaidro atsevišķā attiecinājuma kopsakarība, lai definējoši būtu kas nosakāms un pateicams.

Pieredzes ziņā labi zināmas tādas dažādas lietas, kuru vārdi nāk no kādas sākotnējās saknes, bet dažādi nodaloties atsevišķās nozīmes un atvasinātos jēdzienos, lai arī skatot līdzī vispārējai pirmjēgai. Ir īpašs 'grauzt', no kādas nozīmes nāk grauza, graužumi, grauždi, arī graužēji un graužduplīte; ir arī 'graut', no kā nāk grauža, kad grauž, un kad grauvs, tad grava, kas izgravota; 'grāvējs', grautiņš; pāri paliekot grautam, sagrautam; no 'grūt' nāk attiecinājumu ziņā grūsma, grūslis, stumšanas nozīmē grūdiens, grūdums, sagrūduma nozīmē grūds, grūdi; bīdīšanas ziņā (pa)grūžams, grūžņa, ko var grūžņām grūst; grupuma ziņā gruži, gružains; no pasīvā 'grūt' nāk gruveši, gruvumi, drupu nozīmē sagrūvumi. No 'grūti' smaguma, piepūles arī ciešanas nozīmē nāk grūts, grūtums, kas grūtin grūti jāpanes, nevarēšanas ziņā kļūstot par grūtību un var būt "liela grūta", jeb arī izceļamais akmens var būt grūts, kā mēr smiltis vienīgi smagas. — No 'griez', grozīt nozīmes nāk groži, grozība, un pagrieziena virziena ziņā saules, mēness grieži, arī mēness griests, ceturksnis atgriešanās nozīmē; no 'griezt' graizīt ziņā nāk griezumš, atgriezumš, griežāji (rugāji), griežējs, griešana, arī griešana, atgriešana, atgriezts asmens, nevis atgriezts (atdots), nogriezts koks, nevis nogriezies; savukārt skaņu ziņā grieze Jāņu laikā taisni 'griež', bet nevis pagriežas nogriešanās ziņā, un tāpat balss var kļūt 'griezīga' un griest ausis, ja neaizgriežas prom. No 'grīst' sagriešanas nozīmē rodas grīste, īpaši kad vijoši sagriež un sapin grīsti, bet arī lekni augošiem zālājiem sagriežoties grīstēs, pat labībai, kad "grīstēs vien sagriežas", citādi sakrītot tikai veldrē. Un arī sniegpučenim raksturīgi dažreiz griežoties un skrienot grīstēm; grīzns var būt daudz kas, ja sagrieždamies sapinies — tā raksturota arī grīstaini austa josta; savukārt atvasinoties īpaši likšanas, taisīšanas nozīmei, kad grīdu grīž jeb grīd, tāpat grīžot meldru galdu, arī grīžot tiltus, kad iznāk "tiltiem grīstas upes". Blakus tam īpašības nozīmē ir 'greizs', kad greizi likts vaj audzis, kādi ir greizi nogriezušies koki; greizs ir zvaizņņājs debesīs kā "greizie rati", greizas acis, greizas kājas, greizi skatās un iet; raksturojoši ir greiza sirds, greizsirdība, var arī "noiet greizi", greizu greizām un tāpat lietišķos attiecinājumos, greizi griežot, graizot, grozot, grūžot.

Jēdzieniski šāda nodalīšanās var likties vienkārša un pašsaprotama, praktiski arī reti kļūdoties ar nozīmi un atbilstošo attiecinājumu. Bet tiklīdz rodas vajadzība definējoši paskaidrot, var rasties manāmas grūtības. Kāpēc objekts tieši ir 'greizs' un

citādi greizuma ziņā nav atbilstošāk uzsverams, ja arī vispār vaj blakus nozīmē nav taisns, ir saliekts, šķiebts, šķibs, vaj liks — blakus nozīmes arvien piesaucot atšķirīgi, kaut ar līdzuzsvērumu ('greizs un liks'). Tas norāda, ka attiecinājums lietām ar norobežoto nozīmi ir izteiksmēs definitīvā puse, izteiksmes atbildumam vaj neatbildumam slēpjoties tanī nozīmes iekšējā apjomā, kas nepieļauj otru nozīmi kā atšķirīgu — pieļaujot gan kā blakus nozīmi vaj tiešu pretnozīmi, bet otras nozīmības ziņā izslēdzot.

Definējošos nosacījumos to redzamāki var parādīt tādi nozīmju atšķirumi, kas nodalās arī vienā un tai pašā vārdā, paturot sākotnējo jēgumu, bet izmainot attiecināmo nozīmību, ar to iekšēji mainot dažādiem objektiem dažādi nosacītu nozīmju sastāvu. Kas isti ir daudzos attiecinājumos atsevišķi domātie 'raksti', tikpat nošķirti ikreiz prasot īpašus definējumus? Nākot no kāda sākotnēja jēguma, vārda nozīme sen dalījās secenīgi raksturīga izveduma un tādu pašu redzamu iezīmību attiecinājumā. Raksts joprojām saprotami attiecas pašam izvedumam, kad 'rakstā' ko darot: labību ar spriguliem kuļot īpašā piesitienu 'rakstā', vaj kad tautu dēls jā 'garu ceļu rakstīdams', un pašu zīmju ziņā, kad vienlīdz ir rakstītas kamanas, cimdi un dažādi priekšmeti, īpaši rakstot un izrakstot karogu — līdz pat rakstam kā rakstu zīmei, burtu zīmēm, un arī līdz visam rakstam kā tādām, kā rokrakstam, vaj tālākos atvasinājumos kā sacerējumam vispār. Bet vārda nozīme atšķiras arī citādi, kad raksts attiecas īpašam zīmējumam kā paraugam, kad 'izraksta pēc raksta', vaj rotājumu nozīmē, kad adījuma, izauduma, grebuma ziņā priekšmetus rotājot 'rakstiem raksta'. Raksts var būt arī paša izveduma veida un izveidojuma raksturības nozīmē, kad raksturīgi ko raksta un ir raksturīgs raksts. Te arī sākas pašas definēšanas sarežģītumi: nevien lai īpašos attiecinājumos noteiktu nozīmes robežu, bet lai šādos atšķirumos nosacītu arī pašas nozīmes ikreizējo nozīmību. Rakstu zīmes ir pavisam kas cits nekā zīmju raksts un tāpat izveduma vaj 'zīmes' ziņā un īpašas 'raksturības' nozīmē. Praktiski te ļoti palīdz attiecinājumu pašsaprotamība kā iepriekšēja zināšana, tomēr ne ikreiz tik viegla pašas zināšanas un izteikšanas precīzā definēšana.

(2) TECHNISKIE DEFINĒJUMI

Techniskos definējumus var uzskatīt kā praktiskās definēšanas īpašo veidu, praktiski tāpat dibinoties nosacītā attiecinājumā objektam vaj objektu grupai, tikai ar to starpību, ka attiecinājums ir vienīgi apzīmējošs un vārda nozīme tiek norobežota

atsevišķā nolūkā. Līdz ar to pats vārds un parastais jēdziena norobežojums var arī būt apzīmējamai lietai neatbilstošs, attiecināts tikai zināmu asociāciju vaj analogijas dēļ. Tas var likties savādi tehniskās precizitātes ziņā, bet paskaidro, ka tehniski domātos attiecinājumos vārds galvenām kārtām nozīmīgs kā nosacītais apzīmētājs. Kā apzīmējums 'zirga spēks' HP nozīmē nav vairs attiecībā zirgam, bet mēra vienībai (spēkam 75 kg celšanai metru sekundē) un vārda ziņā iepretim praktiskam apzīmējumam tikai analogijas attiecībā. Līdz ar to definējamās nozīmes ir pavisam citas. Arī tur, kur liekas tikai vēsturiskas pārejas, vārdu nozīmes maiņās un novirzes tehniskos apzīmējumos izrādās taisni nodalītas, sastāvam nevis atvasinoties, bet nosacīti šķiroties. Kam tagad ir 'stila' nozīme, tas sākotnējā apzīmējumā bija rakstāmais irbulis (blakus atvasināti arī kā asais stilets), nodalīta jēdziena ziņā stilam norobežojoties kā rakstīšanas veidam, īpaši raksta zīmju izveduma ziņā (sal. tagadējo 'rokrakstu'): tam pārejot arī uz tipografiskā salikuma izveidu, kāmēr pēdēji stila galvenā nozīme pilnīgi atlūst no visa tā — tieši rakstniecības ziņā kā tehniski apzīmējamam terminam neattiecoties uz rakstveidu, bet sacerējumu autora konceptīvās izteiksmes ziņā. Par cik tam nav vairs sakara ar iepriekšējām pārejām un novirzēm, pārī paliek tikai formālā ziņā kopēji lietotais vārds, bet pavisam atšķirīgās nozīmēs un ar citādi definējamu attiecinājumu. Tādā ziņā var parādīties arī tādi nozīmības atlūzumi kā piem. 'dzīves stils' un tldz. Parasti svešus vārdus pārņem kā apzīmījumus, ne reti jau ar tehniski nosacītu nozīmi, bet tulkojumos arī tā novirzes. Pārņemot latnisko 'literātūras' apzīmējumu, atbilstošāka iznāca rakstniecība, kāmēr vārda ziņā tiešākai burtniecībai novirzoties tradīciju apzīmējumā, pie tam taisni 'mutvārdu sacerējumu', ne raksta nozīmē.

Tas parāda, ka attiecinājumu ziņā vēsturiski vaj dažādu citādu motīvu dēļ dotie apzīmējumi pašu vārdu ziņā var būt nevien tīri tehniski norobežoti, bet var kļūt arī par jādzīeniski neatkarīgiem 'vārdiem' nosacīto terminu nozīmē. Pavisam uzskatāmi to parāda piemērs ar daudzkārt tik parasto 'sakni', nevien sakņaugu uzsvērumam, bet tāpat grammatikai rīkojoties ar saknēm, 'vārdu saknēm', kā tāpat pavisam sausajā un abstrahētajā matematikā pat 'saknes izvelk', lai gan citādi nekā gramatiķi, kur definētā sakne izrādās "tā vārda daļa, kas ir kopēja veselai vārdu saimei", lai gan jēdzīeniski taisni vārdi 'daļas' ziņā vismazāk spēj veselām saimēm asociēties ar sakni. Vēl pārsteidzošāki, ka saknes tikpat ražīgi iesakņojas un pārveršas tehniskā terminā arī socioloģijā un politikā, kaut arī radikālismam un radikāļiem tērptoties svešvārdā. Stiliski šādas nosacītas vārdu nozīmes nav nekādas netiešās

nozīmes, ne arī dzejotas metaforas — tikai tehniski attiecināti vārdi; un arī apzīmējošā ziņā nav parastie nosaukumi, vienīgi pieņemtam attiecinājumam nosacīti 'tehniski termini' — secen vaj arī neatkarīgi vārda pašnozīmei attiecoties tieši objekta ziņā domātai nozīmei. To arī uzrāda šādu attiecinājumu definējumi, norobežojot nozīmei. To arī uzrāda šādu attiecinājumu definējumi, norobežojot domāto nozīmi vienīgi atsevišķā objekta ziņā un šādā nozīmē tad objektu nosacīti saprotot. Ar to iezīmīgi parādās arī tā paša vārda attiecinājumos pilnīgi atšķirīgas definīcijas pēc dažādām atziņu nozarēm, kur saknes nav nekādas saknes, bet izvēlēts vārds īpaši nosacītām sakarībām, šinī ziņā radikālam parādoties arī matematikā zināmu skaitļu attiecinājumā, pat politiski radikālim savukārt jūtami nodaloties dažādi nosakāmās novirzēs, sākot ar galējā un pretējā nozīmi un beidzot ar noliedzošo un apvērsošo. Tieši šinī ziņā atsevišķi skatījumi arī prasa atsevišķi nosakošus attiecinājumus.

(3) TEORĒTISKIE DEFINĒJUMI

Teorētiskie nosacījumi vienā ziņā atgādina tehniskos definējumus, tikpat norobežoti par sevi izdalot atsevišķas nozīmes un izteiksmes ziņā apzīmējošos vārdus nosacīti lietojot kā terminus. Bet otrā ziņā tas notiek pretēji: nevis lietiski attiecinot objektam atsevišķi, bet cenšoties aptveroši noteikt visu tādu atbilstoši domājamo objektu nozīmē. Šinī ziņā teorētiskie nosacījumi allaž pretstādīti arī praktiskiem, vienīgi kā domājami izvedumi bez tiešas lietišķas piemērošanas, bet ar iespēju garīgi aptvērt tādas sakarības, kas tiešajā pieredzē neatklājas, ar to panākot atzinumus un 'augstākus' jēdzienus, kas sniedzas pāri atsevišķo lietu kā tādu nozīmībai. Pašas teorētizēšanas vārds nāk no grieķu senātnes, teorijai vienkārši arī nozīmējot garīgu 'skatīšanu' jeb domājami panākamus saskatījumus. Tomēr tam ir divējādas puses un otrā puse ir tā, kas arī lietiski netiešus skatījumus pieļauj attiecināt atpakaļ pat praktiski tiešajās nozīmēs domājamo lietu plašākām sakarībām. Šinī ziņā teoretizēšanai izrādoties divpusīgai: ar dažādo teoriju 'tīrajām atziņām', bet arī piemērojamām. Tā arī definējumiem izdaloties divos galvenos veidos, teorētiski nosakošos un profesionāli piemērotos.

a. TEORĒTISKI PAMATOJOŠĀS DEFINĪCIJAS. Teorētiskais veids iezīmējas kā objekta ziņā domātā atsevišķā jēdziena nosacīts attiecinājums principiāli domātam virsējdzienam, ar kuru

tad nosaka objekta vispārējo nozīmi. Trii teorētiska te izrādās pati attiecināšana, vienu jēdzienu subordinānot otram kā principiāli augstākam, līdz ar to ar šādu attiecinājumu izslēdzot citādu attiecību ziņā principiāli šķirtas sakarības. Tiklīdz atsevišķi domātais jēdziens šādi tiek attiecināts, tas tiek arī definēts ar nosakošo nozīmi kā pamatu objekta ziņā izteicamam spriedumam, tātad, atsevišķā nozīmē ar nosacītu virsnozīmi. Tas paskaidro abus galvenos nozīmju saattiecināšanas veidus, iesaistošo, induktīvo, un pakļaujošo, deduktīvo: abējādi nosakoši atsevišķo nozīmi 'pievedot' vispārēji domātai pamatnozīmei jeb saistoši 'ievedot', un no tāda domāta pamata secināti 'izvedot' atsevišķās nozīmes vispārējo nodibinājumu, ar to vienā vaj otrā ziņā norobežojot arī objekta izpratni. Ar nosakošo jēdzienu attiecinājumu var sākties tad trii teorētiski objekta skatījumi un izvedumi veselās jēdzienu attiecinājumu sistēmās, lai gan pēc īpašiem principiem nodibinātās definīcijas un izvēstās teorijas taisni teorētiskā ziņā paliek atklātas: pēc atsevišķā principa domājami nosacītas, bet attiecinājumā objektam īstenībā ar dažādām tikpat principiālu skatījumu atšķirībām.

Kādas grūtības te nevien definēšanai, bet pašai teorētiskai domāšanai un īpaši nosakošai izteiksmei, to pietiekoši var uzrādīt pāris piemēru. Kur īsti slēpjas teorētiskās un izteiksmes grūtības, to gandrīz uzskatāmi parāda 'lietas' jēdziena attiecinājumi tādām sakarībām, kas pretēji priekšmeta vaj substantīvai nozīmei tiek domātas būtiskā ziņā kā patstāvīgi saprotamais lietu 'pamats'. Secen tam Kants ieveda savu kritiski domāto daļījumu pavisam citādā norobežojumā: lietu jūtekliskā uztvēruma ziņā kā apzināti racionālizēto priekšstatu un atšķirībā tam lietu 'par sevi' kā būtiski tādu, kas pati savas būtības ziņā prātam nepieejama un nezināma, vienīgi jūtekliski iedarbomās izsauca priekšstatus kā lietas parādību. Tādēļ: 'Mūsu jūteklēm lietas dotas kā ārpus mums atrodošies priekšmeti, par to, kas tie par sevi (an sich selbst) varētu būt, mēs nezinām', pazīstot vienīgi lietu parādības (Erscheinungen, d. i. die Vorstellungen, die sie in uns wirken). Ar to pilnīgi norobežotas apziņas racionālās iespējas aptvērt domāto būtisko esamību 'par sevi'. Bet līdz ar to taisni kā būtība tā arī atzīta, pie tam kā 'patiesais', kaut tikai domājamais lietu pamats parādībām un priekšstatiem — 'nezināmo', par sevi nepazīstamo kā tieši nedefinējamo argumentējot ar to, ka tad parādībās nebūtu 'tas', kas parādītos (būtu bez tā, 'was da erscheint'). Kanta tirā prāta kritikā ir daudzās vietas, kas īpaši šādā ziņā pamato vienīgi iedomājamo 'parādību pamatu', Grund d. Erscheinungen, bet definējot kā 'lietas' konkrētā nozīmē, kur tās ir tikai parādības un priekšstati. Kā iespējams šāds nodalošs attiecinājums no šķietamā

uz būtisko, pie tam kā par sevi nezināmo — kas Istenībā tad ir šis nezināmais, ja ir domājami tik noteiktais, ka arī izteiksmē būtiski par sevi ir taisni 'lieta' (Ding): nozīmes tiešā atvasinājumā no konkrēti nebūtiskās 'parādības' kā maņu priekšstata? Te īpaši var interesēt pati stiliskā pusē, definējošā gājienā nevien tieši vārdiski atsaucoties uz to, no kā apakšjēdziens vaj augšjēdziens tiek norobežots, bet pašu nosakošo attiecinājumu izvedot tā, ka izejpunktam atņem vaj piedod 'par sevi' meklēto principiālo nozīmi. Atkarībā no skatījuma, savā izejpunktā induktīvais vaj deduktīvais virziens parasti ir vaj nu pati domājamā 'ideja' kā principiāli pakļaujošais pamats, no kā izved visu pārējo, vaj arī pieredzes 'lieta' dažādā attiecinājumā domātam pamatam, pie kā tad noved vaj pieved. Nesaprotams paliek vienīgi tas, kāpēc arī izteiksmes ziņā transcendentālajai lietai vārdiski jādibinās tiešā 'lietas' jēdziena konkrētā nozīmē, kāda ziņā tā vairs nav atbilstoša tiesi pretēji principiālajai 'par sevi' nozīmei, ar kādu taisni būtiskā atšķirība gribēta noteikt, ar to definējošam nosacījumam apstājoties pie nezināmā. Bet izrādās, ka tas vispār ir teorētisko definējumu bīstamais ceļš, gājieniem allaž beidzoties norobežojumu neskaidrībā vaj pretrunās, un allaž izeju kā apmierinājumu meklējot dogmatiskos kategorizējumos, mācībās, kādas 'pieņem' un kurām jātic, līdz ar visu centību un ar atteikšanos nezināmo definēt.

Teorētisko definējumu grūtības, strupceļi un bezizejas parādās vēl pavisam citādā ziņā, vienkārši jau norobežotu jēdzienu attiecināšanā, tiklīdz viena jēdziena nosacītai vaj vispārējā pretējībā domātai nozīmei jāizteic arī otra jēdziena tikpat nosacīta vaj pretēja nozīmība. Atrisinājumi tādā ziņā parasti iezīmējas ar trešā jēdziena palīdzību, bet šāda palīdzība arī izrādās pakļaujoša, definīcijas pārvēršot tehniski nosacītās, vaj atstājot tikai kā praktiskus pieņēmumus. Visredzamāki tas iezīmējas tik eksaktā matēmatikā, kaut minot tikai vairāk kā divi tūkstoš gadu ilgās pūles ar atšķirīgu jēdzienu saduršanos lokuma kvadrātūrā, mēram palīdzot jautājumu atrisināt, bet tikai tehniski nosacītā nozīmē un skaitļa praktiskā piemērojumā. Lokuma un stūra raksturībām nav nekāda atbilstoši attiecināma izmēra, tāpat kā abu jēdzienu norobežojumi nepieļauj pāreju starp liektu un laustu nozīmi, kas praktiski var saskārties liektu līniju tehniski laužot, bet nepanākot atbilstošas nozīmes kopattiecību, liektam paliekot liektam un laustam kā laustam, lai arī kādā izmērā. Lai cik četrstūri nelaustu bezgalīgā daudzstūrī, tuvinot lokuma apjomam, un lai cik praktiski nebūtu svarīga bezgalīgi mazā atstarpe, teorētiski tomēr paliek nepārejama robeža tikpat mēra un pašu jēdzienu ziņā. Tādā pamattiecībā ir arī kustība un stāvoklis,

jēdzienā par sevi izslēdzoties, lai cik praktiski abas pretējības dažādos blakus attiecinājumos vai līdzsakarībās nedomātu kopējā dubultkompleksā, kad arī uz vietas stāvot var priecīgi kustēties, vaj diviem vienādā mērā kopēji kustoties, trešam no malas var atsevišķā nozīmē likties vienāds stāvoklis. Bet tiklīdz teorētiskiem skatījumiem piebiedrojas tāds elements kā 'atsevišķais viedoklis', parasti stājoties principiālu atbildumu vai neatbildumu vietā, paša teorētiski principiālā atrisinājuma šādiem kompleksiem vispārējā pamatā vairs nav, ne arī atrisinājums slēpjas relatīvitātē. Tas savukārt ir tāpat, kā ikdienišķās izteiksmes ziņā ar stūri un kaktu, kad istabā ieejot var nostāties kaktā, bet ārā izejot ēkas nozīmē jānostājas pie istabas stūra. Fizikai ir grūtības ar kvantu un viļņu teoriju, īpaši arī 'gaismas' ziņā, un vēl lielākas grūtības atrast pietiekoši objektīvu un principiāli nodibināmu trešo — vielai un spēkam joprojām aizsprostojot ceļu uz apjausto nezināmo un parādoties tādām lietām kā īpašām negatīvitātēm: pret-materijai.

Atziņu, spriedumu un pašas definējošās nosacīšanas ziņā ir dažādas pakāpes 'pieņēmumi', tikpat dažādas pakāpes pamatošanai un 'pierādīšanai'. Pašā galotne ir absolūti domātais princips ar pašnoteicošu pamatojumu, kas īpašos skatījumos kļūst par augstāko jēdzienu un spriedumu ziņā par pašnoteicošu aksiomu, kas par sevi neprasa nekādu pierādošu pamatojumu un tālākos attiecinājumos jāpieņem kā pašnozīmīgi patiesais. Kā bezpretunīgi pieņemamas pamatatziņas jeb 'neapgāzamas patiesības', aksiomas tad parādās kā pats sākotnējākais (a priori) izejpunkts dedukcijām, tātad, ar absolūtu nozīmību, kas pati ne no kā nav deducēta, ne deducējama, tāpat kā neprasa pierādījumu un nav pierādāma. Šajā ziņā ir loģikas teze attiecībā divējiem objektiem: ja tie katrs par sevi vienādi ar trešo, tad arī savstarpēji vienādi. Bet izrādās, kā arī aksiomu izvedumos īstais noteicējs slēpjas iepriekš minētos īpašos 'viedokļos', no kādiem teze pielietojama vaj nav pielietojama, lai cik par sevi varētu būt pareiza un zināmos attiecinājumos būtu nosakoši pareiza. Pašu principiāli domāto atziņu nozīmē ir postulāti, kā pamatā nosakoši spriedumi, bet tikai atsevišķu sakarību ziņā, kad atziņa bez pierādījuma 'prasa' pieņemt zināmu principiālu nosacījumu kā vienīgi patieso pamatu tālāko izvedumu nodibināšanai. Euklida pirmais postulāts prasīja, ka no viena punkta uz otru atzīstama tikai viena taisni vilkta līnija, ar to pamatojoši, nosakot arī taisnes jēdzienu. Teze šādā ziņā ir definēšanai stādītais izteikums, kura pareizība 'jāpierāda' ar teorētiski principiālo attiecinājumu pamatojumam, bez kā ir tikai zināmas sakarības apgalvojums, kam pretī var stādīt arī citādu izteikumu, vai tiešu antitezi, kas viss bez attiecīgi dibināta pierādījuma ir tikai disputa strīdus, vaj problēmas atrisinājuma

meklējums bez jautājuma dibinātas atbildes. Ja attiecīgais principiāli domājamais pamatojums netiek rasts, tad jautājums paliek 'atklāts', bet ja vispār nevar atrast, tad pārvēršas neatrisinātā problēmā, kur pamats paliek nenosacīts. Ap tādām lietām var ilgi strīdēties un polemizēt, bet izeju meklējot arī pavisam Ipašā ziņā: definēšanai nepanākto pierādošo pamatu atvietojo ar trejādiem relātvī nosakošiem blakus paņēmieniem, kas nepierāda un neizskaidro, bet tīri teorētiski var 'paskaidrot' tehniski pieņemtā veidā. Vispirms tie ir paskaidrojumi kā 'tuvāki paskaidrojumi' paša jautājuma ziņā, vaj atrisinājuma dažādu iespēju nozīmē. Otrkārt, ja nosakošais pamatojums nav panākts, to iepriekš atvieto ar 'premissi' kā noteicoši pieņemtu tezi varbūtējam atrisinājumam. Treškārt, ja atrisinājums pamatojuši nav panākts, to atvieto ar 'prezumciju' iepriekš nosacīti pieņemta pamata ziņā, kas ļauj izvest dažādus iepriekšējus atrisinājumus, neko nepierādot, bet izvedot pieņēmuma ziņā kā iespēju vaj neiespēju pierādīšanai. Tādā nozīmē ir tehniski un praktiski pieņemtās un arī lietišķi pielietotās 'darba hiptēzes', pieņemti atrisinājumi nodibināmas atziņas meklējumam vispār. Hipotezēm nav tas svars kā pašām teorijām, teorētiski domātiem 'patiesiem' atrisinājumiem, bet tās pieļauj noteiktas definīcijas. Bet tieši teorētiski tam ir redzami staiginas robežas.

Teorijas nodibinās kā racionāli pārliecināši atzinumi, bet tani pašā laikā arī padodas pieredzes izmaiņām un eksperimentu atklājumiem. Pie tam vienā laikā pastāv tā paša objekta ziņā vairākas teorijas ar principiālām novirzēm, vaj pat tieši pretējas. Teorijas arī 'atmet' un dažkārt paši nodibinātie atrisinājumi pēc laika izrādās tikai hipotēzes. Tas parasti notiek ar nezināmu faktoru atklājumiem, kas prasa iepriekšēju atzinumu citādu pamatojumu un vispār citādu skatījumu. Bet arī otrādi, kad iepriekšējais nodibinājums izrādās nepamatots, un blakus teorija, atsevišķa pieredze, vaj tikai Ipaša ideja ir tā, kas atbilst Istenībai, ļaujot aptvērt un arī realizēt iepriekš nezināmo. Tas nav vien ar ritošu riteni kā principu un iepriekš nezināmo rīku, bet vienlīdz ar plašo un plati mēroto zemi, kad pirms vēl nebija skatīta no augšas kā apaļa, bet jau pāri apvāršņiem bija aptvērta un saprasta kā zemes lode.

b. PROFESIONĀLĀS DEFINĪCIJAS. Profesionālo nozīmju un jēdzienu nosacījumi ne reti ir tieši atvasināti no teorētiskām atziņām, bet tikai kā teoriju pielietojumi, vispārējos atzinumus novirzot atsevišķu lietišķu vajadzību ziņā, līdz ar to nozīmes

piemēroti norobežojot un savukārt definējot atbilstoši profesiju tiesajam uzdevumam. Tas var tīri teorētisko pusi mainīt pašā sērdē, jo definējumu galvenā interese vairs nav pašā principiālā pamata nodibinājumā, bet jēdzienu piemērotā nosacījumā attiecīgās profesijas robežās, kādā ziņā tad nozīmes atbilstoši saprot.

Ko tas atsevišķā ziņā nozīmē un kā tas definēti tiek izteikts, to raksturīgi parāda piemērs ar tiesisko 'Ipašumu': juridiski profesionālā nozīmē nesaskanot ne ar praktisko Ipašuma jēgumu (kā nošķirti 'Ipaša' piederuma, atsevišķās valodās arī citādās nozīmēs), ne ar dažādām Ipašuma teorijām citādā pamatojumā, bet saskatot tieši juridiskā viedokļa ziņā pēc zināmi pieņemtām tradīcijām, kur Ipašums domāts tiesiska institūta nozīmē. Definējuma ziņā pēc 1937. g. Civillikuma "Ipašums ir pilnīgas varas tiesība par lietu" (927.). Attiecībā 'lietai' norobežots vesels jēdzienu komplekss, bet pamatojumā vienīgi kā 'tiesība' ("pilnīga varas tiesība"), kur kvalificētā 'pilnīgā vara' ir apakšjēgums tiesības izveduma ziņā attiecināti lietai kā objektam (vara par "lietu"). Tas nosaka Ipašuma 'tiesību' objektīvo apjomu attiecībā 'lietai', nekam citam, un arī varu definē vienīgi attiecinājumā tiesībai, bet tajā pašā laikā definējot arī pašā Ipašuma juridisko kodolu: Ipašuma tiesību kā 'tiesiski' pilnīgo varu par objektu. Vara par sevi arī var būt pilnīga vara par objektu, kā tas var parādīties valdīšanā jeb arī tikai lietas turēšanā, līdz ar ko var būt arī valdīšanas un turēšanas tiesība, bet ar to nav vēl 'pilnīgā varas tiesība' par lietu, uz ko reducējas juridiskā 'Ipašuma' nozīme kā 'pilnīgā' varas izveduma t i e s i b a par lietu. Ar to arī Ipašums definēts kā šādas pilnīgi izvedamas 'varas tiesība', ar zināmu tiesiski principiālu nosacījumu, kas vēsturiski 'lietas' nozīmē arī dažādi mainījies. Definējošais pants pašu tiesības objektu kā 'lietu' pat principā nenosaka, vārdu lietojot aktuālo tiesību nozīmē, ka lieta nevar būt persona; tāpat kā principā nedefinējot pašas tiesības, jautājumu atstājot tiesību teorijai, no kāda vispārēja pamata tās atvasinās. Toties profesionāli nosacīti ir dažādie tiesību attiecinājumi, pašas tās dalot civilās un citās, tikpat nosakoši izdalot saistību un lietu tiesības, atsevišķi definējot Ipašo izvedumu apjomus, arī pašas civiltiesības reducējot likuma nozīmē, kā tas ar minēto 1937. g. izdevumu. Tiesību izveduma ziņā tas pats pievestais pants nosaka, ka pilnīgās varas tiesība par lietu ir "tiesība valdīt un lietot to, iegūt no tās visus iespējamus labumus, ar to rīkoties un noteiktā kārtā atprasīt to atpakaļ no katras trešās personas ar Ipašuma prasību". Kas no tiesībām principā te paliek pāri, tā ir tikai atsaukšanās uz atsevišķo tiesību kā likumā noteiktu Ipašuma institūtu.

Vēl uzskatāmāki profesionālos definējumus var parādīt atsevišķi

nosacītā nozīmē katrai tiesībai padotās 'lietas' kā tādas. Kopēji izdalīto 'lietu tiesību' ievada pants (841.) ar dažādi šķirojošu uzskaitījumu un pieskaitījumu: "Lietas ir ķermeniskas vai bezķermeniskas. Bezķermeniskas lietas ir dažādas personiskas, lietu un saistību tiesības". Tātad, juridiskā nosacījumā lietas var būt arī tiesības. Tas nav vairs lietu definējums, bet tiesisko attiecinājumu nosacījums 'lietu tiesību' nozīmē, vēl ar īpašu noteikumu, ka 'tiesības' pieskaitāmas lietām "ciktāl tās ir m a n t a s sastāvdaļas", kam, protams, nepieder gara mantas, ne gara dāvanas, ne arī daudz kas cits, uz ko nav attiecināta tiesiskā nozīme, bet kāda nosacījuma nav ne manta, ne mantas sastāvdaļa, tāpat kā nebūdana par sevi 'lieta', ar nosacījumu tiesiski kļūst tāda. "Ķermeniskas lietas ir vai nu kustamas, vai nekustāmas, raugoties pēc tam, vai tās var vai nevar pārvietot, ārēji nebojājot, no vienas vietas uz otru" (842.), bet turpat nosacījums: dzelzceļš ar visiem saviem piederumiem pieskaitāms nekustamām lietām, bet kuģi ar visiem saviem piederumiem — kustamām lietām. Jēdzienisku attiecinājumu vietā var sākties nosacīti daļījumi, atskaitījumi un pieskaitījumi, pat arī attiecībā lietām "kas pēc būtības ir dalāmas" (847.), jo likums un atbilstoši arī "privātā griba" var dalāmās noteikt par nedalāmām.

Cik nosakošu lomu profesionālos definējumos spēlē atsevišķais viedoklis, to citādā ziņā parāda piemērs ar 'zemi'. Pats jēdziens atvasinās no attiecības jēguma 'zem', ar pretējības nozīmi 'virs', kādā ziņā jau vārdam nodaloties vairākos nošķirumos, tomēr paliekot tajā pašā pamatnozīmē. Bet tiklīdz jēdziens sāk attiecināties profesionālā ziņā, pats vārds kļūst vairāk vaj mazāk par nosacīti definējamu tehnisku terminu. Zemkopim lauksaimniecības nozīmē kopjamā zeme ir vairs tikai aramkārtā, 'augšne', kādu zemi kā virskārtu vienīgi ar un kādā 'sēklu liek'. Tam pretī administratīvā un arī valststiesiskā 'zeme' ir tikai pārvaldāmais apgabals, teritorija, kur ir iedzīvotāji un kur sniedzas pārvaldes vaj valdības vara. No šādas piederīgās zemes savukārt var atvasināties īpaši izdalītā 'valsts zeme', vaj arī valstis pašas teritorijas nozīmē nosaucot par 'zemēm'. Ģeogrāfija savukārt ir 'zemes apraksta' jēdziens, kur zeme ir 'visa zeme', ārējos izveidos, platībās, raksturībās, dažādo īpašību un noderības nozīmēs, līdz sauszemei ietilpstot arī ūdeņiem, nevien 'iekšzemēs', bet arī jūrām un okeāniem. Vēl tālāk kosmogrāfijā arī ģeogrāfiska zeme ir vairs tikai planēta saules sistēmā, nemēdzot vairs runāt ne par praktisko zemi, ne arī kā pasauli 'zem saules'. Un astronomijai arī šī planētas zeme ir tikai orientēšanās un mēru izejpunkts 'pasaules telpa' — nekam nepaliekot pāri no zemes auglīgās augsnes, tanī vietā parādoties zvaigžņotās debess izmēru attiecībām. Definējoši

nosakošais tad nav arī atsevišķais viedoklis par sevi, bet visa īpašā skatījuma ievirze, ar īpašo vajadzību, nolūku un uzdevuma ziņā nosacītām nozīmēm.

C. NEGĀTĪVIE DEFINĒJUMI

Definējumi negatīvā izvedumā saprotami kā nozīmju norobežojumi ar tādu pazīmju vaj blakus jēdzienu piesaukšanu, kādā ziņā objekts nav domājams. Tā nav paša objekta negācija, ne arī objektu domājot negatīvā nozīmē, bet definējoši nosakot negatīvā skatījumā: kas ārējā norobežojumā par sevi tas nav, bet iekšēji par sevi arī nav nosakoši izteikts, pozitīvā nozīmē gan domāts, bet tikai norādoši apzīmēts ar 'nav' nosacītu norobežojumu.

Šādi norobežojoši norādījumi visai parasti ikdienas valodā, kaut bez apzināti definējošas nozīmes, tomēr ar negatīvi nosakošu atšķirumu. Piemēram, vienkārši sakot 'tas nav tas', ar pirmo domāto 'tas' norobežo neatbilstošu attiecinājumu otra 'tas' iekšēji domātai nozīmei. Ja šādus negatīvus attiecinājumus pavairo par sevi atšķirīgi domātam otram objektam, ka otrais 'tas' savā nozīmē nav 'tas un tas' kā 'tas', tad piesauktie attiecinājumi norobežojoši izslēdz definējumu pozitīvā nozīmē, atstājot vienīgi kā negatīvu nosacījumu. Tas līdzīgi kā vispārējos noliegumos, ka zināmas sakarības 'nav tā' jeb 'tā nav', un tāpat arī adjektīvas nozīmes teicienos, ka 'tas nav tāds' — iesniedzoties arī emocionālos izsaukumos, kad zināmi domātais, bet nenorādītais objekts vaj sakarība 'nav, nav, nav!', nosakošā ziņā pāri paliekot vienīgi negatīvā uzsvēruma nozīmei.

Pašu stilisko pusi redzami var uzrādīt tādi negatīvi nosacījumi, kādi iezīmīgi parādās mīklās. Piemēram "ēna" uzmināma tādējādi, ka dod zināmas pazīmes vispārējās sakarības ziņā, bet minēšanai taisni pašu objektu aizsedzot, vaj nu vienlīdz attiecināmi vairākām lietām, vaj arī vairākās nozīmēs raksturīgām. Apzīmējumu ziņā tas skan pozitīvi norādoši, ēnu liekot atminēt no visai saskatāmas sakarības, kad "viens iet, bet divi rādās" (3520., cit. pēc Latv. Taut. mīklas, sakāmvārdi un parunas, 1956. g. izdev.), bet ar 'viena gājēja' nozīmi tieši sedzot uzmināmo ēnu, kas 'neiet', — tāpat iešanas ziņā 'diviem' rādoties aizsegta atšķirībā, ka gājējs iet un šini ziņā 'rādās', bet ēna tikai parādās. Bez tā arī nebūtu mīkla, ja nebūtu sapludinātas ārēji robežojošas analogijas. Bet kas līdz ar šādiem nosacījumiem ir pati 'ēna', ja redzamības ziņā otrā mīklā tā uzmināma kā 'kautkas', kas nav 'itnekas', tomēr 'redzams', 1079. Kādā ziņā itnekas? Tomēr tieši tādā ziņā parādās vesela rinda

raksturojumu ar 'nav' un 'nē' norobežojumu, kur mīklas devējam zināmais tiek nosacīts nenoteiktā pašnozīmē, lai minētājs to uzminētu ar analogām, bet neatbilstošām blakus nozīmēm. Nezināmajam 'miesas nav, kaulu nav, bet redzēt var', 2057., 'cilvēks nav, ķēms nav, noķert nevar', 419., neviens nevar noķert, 1172., nevar pacelt, ne panest, 1170., nevar ne skriedams noskriet, ne midams samīt, 2172., nav ne apkārt apejams, ne pāri pārkāpjams, 2120., 'viņu' nevar nosist, ne projam aizdzīt, ne arī no tā var izbēgt, jo 'kur tik kāds iet, tur viņš pakaļ', 2178., ja 'iet' pa ūdeni — neslikst, iet pa salmiem — nečab, iet pa uguni — nedeg, 929. 3245.; pie tam rītā tas ir garš, pusdienā īss, vakarā atkal garš, 2580. Tātad, jāatmin taisni pēc tā, kas par sevi tas nav. Tāpat pavisam konkrētā iztēlē ar slēptu salīdzinājumu — 'guļ balķis uz ceļa, ne tam pāri pārkāpt, ne apkārt apiet', 904.

a. ANALITISKĀS DEFINĪCIJAS. Jēdziena ziņā vārda nozīmi attiecināti objektam norobežo pēc pašas lietas galvenām pazīmēm, izdalot pārējās nozīmes kā jēdziena nozīmei neatbilstošas. Bet arī paša objekta ziņā pēc atsevišķām pazīmēm var būt dažādi nozīmīgi elementi ar īpašām nozīmēm. Šādas sakarības var nosacīt sintētiskā kopattiecinājumā tieši objekta ziņā, vaj arī analītiski izdalīt objekta daļu nozīmē kā atsevišķus elementus. Pēdējā gadījumā arī paša objekta definējumi iznāk analītiski un pamatā objekta pašnozīmi negatīvi nosakoši. Parasti analītiskās definīcijas iezīmējas kā paskaidrojošas, uzrādot daļu attiecības kā objekta sastāvu, bet taisni ar atsevišķo elementu izdalījumu arī nosakot objektu sastāva nozīmē, nevis savā pašnozīmē kā tādu. Tāds ir parastais paskaidrojums piem. par 'valsti', ka tā ir varas, teritorijas un iedzīvotāju attiecība, jeb valsts varas, pavalstnieku un pārvaldāmās zemes saattiecība. Bet kas šajā saattiecībā ir pati valsts kā tāda? Jo elementu attiecība vien to neizteic, ar to definējumam paliekot vaj nu atklātam, vaj taisni negatīvi nosakošam: pamatojot ar elementiem, kas atbilst, uzrāda kopsakaru, bet ar to vēl nenozīmē un nenosaka pašu veselo. Zināma jēdziena vaj īpaša apzīmējuma vārds nosauc attiecīgo objektu un sintētiskais definējums zināmā kopsakarībā nosaka objektam atbilstošos elementus, ka valsts ir ar īpašu varu, teritoriju un iedzīvotājiem, bet analītiskās definīcijas elementu sastāva ziņā vien nosaka arī principiāli domājamo valsti: atkarībā no elementiem, kas valsts pazīmes norāda, bet pašnozīmi nenoteic. Starpība var likties maza, bet pamatojumā izrādās principiāla, pielaižot negatīvus slēdzienus, ka sastāva vaj tikai atsevišķu elementu iztrūkums un izmaiņas noteic valsts būtību vaj nebūtību, jeb ka elementu saattiecības un sastāva izjukums izslēdz pat valsts

atjaunošanu. Taisni sastāva analīze uzrāda, ka atsevišķo daļu saattiecība tiek domāta par sevi un šinī ziņā atsevišķu elementu norobežojumā 'kā valsts', nevis otrādi, ka 'valsts' ir ar atsevišķiem elementiem, neatkarīgi, cik tie par sevi mainītos un saattiecības ziņā izmainītos. Bet ja pašas valsts principiālais pamatojums pietrūkst, tad elementa nozīmē arī katra vara par iedzīvotājiem zināmā teritorijā līdz ar to varētu būt jau valsts vara un tāda saattiecība arī valsts. Tas paver ieskatu mazliet tālāk par sastāva analīzi: ja 'valsts vara' zaudē faktisko iespēju realizēties un tanī vietā pārvaldoša kļūst cita faktiskā vara, ar visām konsekvencēm iedzīvotāju un teritorijas ziņā, kādā nozīmē tad nonāk atsevišķie elementi un viss sastāvs, un kādi slēdzieni no tā ir — vaj analītiskās definīcijas ziņā valsts vairs vispār nav, jeb tanī vietā ir jau cita, vienkārši ar varas, pakļāvības un vietas attiecību? Arī valsts vara kādā citā valstī ir tikai okupācija. Tas parāda, cik tālejoši negatīvi var būt analītiskie definējumi, tiklīdz pamet elementāri paskaidrojošo nozīmi un mēģina nosacīt principiālus aptvērumus. Romiešu teiciens tad ir pareizāks, ka kolēģija var rasties ne mazāk kā no trim locekļiem (tres faciunt collegium), nevis, ka trīs būtu jau kolēģija. Analītisko elementu ziņā arī nevar izteikt to, kas būtiski jāsaprot kā pašnozīmīga vienība par sevi.

b. ATTIECINĀJUMA NOZĪMEI NEATBILSTOŠI VĀRDI.

Vārds, kas neizteic lietas, norises, vaj zināmas sakarības īpašo nozīmi, vaj arī teicēja ziņā aktuāli domāto nozīmību, arvien nonāk pie kritiskās robežas, kur teiktais izrādās izteicamai nozīmei neatbilstošs, un ja vārds domāts nosakošā ziņā, tad arī apzīmējoši neattiecināms. Šī kritiskā robeža ir tā pati, kas analītiskos spriedumos parādījās kā daļēju elementu attiecinājumi objekta patstāvīgās nozīmes noteikšanai. Stiliski tāda loma iznāk arī atsevišķiem vārdiem, kad attiecībā pašnozīmīgam objektam un šādā ziņā izrietošam sakarībām, paša vārda nozīme nav tādām īpašām nozīmībām atbilstoša. Tas parādās pat tad, kad vārda nozīme ir daļēji atbilstoša, bet neizteic īpašo aptvērumu kā tādu, kādēļ šādi apzīmējumi ir vaj nu novirzoši, vaj izteiksmi traucējoši, jeb arī stiliski nevērtīgi, neizteiksmīgi. Arī tā ir kritiska robeža, ja domātais vaj teiktais paliek neizteikts vaj ir neizsakošs.

Ieskatam var noderēt piemērs ar līnīem un līnu audzēšanu, kas pašu 'linu' ziņā nevien ir 'liels darbs ar līnīem', (daudz darba), bet arī stiliski visai uzmanīgs 'darbs', lai lietiskām nozīmēm atbilstošos vārdos pateiktu. Lini ir augi, kāmēr aug ir zaļi, var būt arī zāļaini, bet paši nav ne zāle, ne zāļai kā zāļaugi. Linus sēj — nevis stāda, sēšanas nozīmē īstenībā domājot sējas mērķtiecību 'linu' izsudzēšanai, sējot sēklas, linsēklas, ne linus, bet ar 'sēt' nosakot pašu

lietiški Ipašo nozīmi: nevien izslēdzot stādīšanu, bet arī kaisīšanu, bārstīšanu, nepieļaujot arī 'mest' vispārējo nozīmi, kaut daļas nozīmē arī sējot graudu sauju met, tāpat kā pašas sēklas birst, bārstās, kaisās un krīt zemē, tomēr sēšanai seceniski, ne pašnozīmīgi, kādēļ sējējs arī nebirdina, neber zemē, nebārsta, nesviež un pašu sēklu nemet, bet sēj un sējot paņēmienu ziņā met. Ienākušos (ne 'gatavos') linus 'plūc', saņemot sauļā nošķirto 'linu sauju' un tad daļējā nozīmē rauj, kopēji izrauj, bet visu darbību domājot kā nosakošo 'plūkt', — 'linu plūkšanu'. Noplūktos linus ('nošķiem' saņemtās un izplūktās 'linu sauļas') 'sien' kūlīšos: sasien, bet nevis aptin, sasaista vaj valgo. Tas būtu tikpat jocīgi, kā linu razšanu plūkšanas ziņā apzīmētu par ravēšanu, vaj zālainus linus par zālēm (kā mēr no 'zālainiem' pavisam lietiški izlasa, izravē vienīgi zāles). Kūlīšos sietos linus 'stata' statīšos, nevis tikai ceļ, liek, slien, vaj krauj, kas neizteiktu Ipašo sastatīšanas un statīņu nozīmi. Statītos linus (kūlīšu statīņus) atstāj turpat linu laukā (linaitē, linājā) žāvēties, tie izžūst, bet nesaka, ka tos Ipaši žāvē vaj kaltē, jo tie žūst zaļi. Izžuvušiem līniem (kūlīšiem) nokapā pogaļas, atkarībā no paņēmienu arī nocērt, vaj notrauc, bet ne 'nolasa', norauj, ne arī nodzen. Savulārt pogaļas, 'linu galviņas' vēl Ipašā zārdā žāvē lai izkalst. Linu stiebrī kā līnāji joprojām paliek 'līni', un šos linus vaj nu 'met' mārķā mērcēties, lai 'atlec šķiedra no kauliem', pašas 'ielikšanas' ziņā nesakot, ka sviez vaj iemērc — pēc iemešanas gan gremdējot un noslogot; vaj arī neliekot mārķā, pēc citāda paņēmienu 'izklāj' pļavā vaj papuvē zināmu laiku 'tilēt', tilināties, lai būtu atdalāma šķiedra, bet nesaka, ka tikai izliek un izklidina lai balinātos, jo tas neizteiktu Ipašo tilināšanas paņēmienu un izklāšanas veidu, kaut arī tilot līni balinās kā Ipaši saule izklātie balināmie audumi, tomēr 'litēt' nozīmei izteicot ko citu, nekā tilēt. Pietiekoši iztilējušos linus (izklātos stiebrus) saņem un 'liek' rijā (kārtis) kaltēt, lai stiebru 'kauli' pilnīgi lūstu, izkaltētos 'linus' tādā nozīmē tad Ipaši 'mistot'. Bet nesaka, ka tikai lauž, salauza, un nepavisam, ka maļ, vaj ka samalsta, kaut arī mistot pilnīgi salauz un izdrupina spaļus, bet veselām šķiedrām taisni ar to atdaloties. Izmistītos linus (šķiedras) pēc nošķirtienu nošķiem ņem atkal sauļā kā 'sauļas' un 'kulsta', bet nevis dauza, sit, per, slāna, vaj kuļ (labību kuļ, bet līnus kulsta), kaut arī ar Ipašo rīku un paņēmienu izsitot, izzot spaļus un īso šķiedru 'pakulas'. Izkulstītos linus vēl Ipaši 'sukā', lai dabūtu tīru šķiedru, kas tad ir 'sukāti līni', kuru sauļas ka nošķirtos noskus tad vīteniski sagriež linu grīstēs, nevis pinot pīnēs vaj savijot vītņē. Ar to līni beidz savu patstāvību kā dažādi nosacītie 'līni', pāri paliekot ģenētīvām nozīmēm.

Tomēr arī tad vēl parādās otrādie attiecinājumi atpakaļ uz līniem

kā šķiedru, tāpat kā mērķtiecības ziņā linsēklas sējot 'sēj linus'. Vērpjot vērpj diegu, no liniem verpj linu diegu, bet arī 'vērpj linus'. Tās ir nosacītas nozīmes, kas definējošā ziņā izteicamas trejādi. Ja visu skatījumu attiecina uz šķiedru kā liniem, tad vērpj linus, tāpat kā vērpj pakulas vaj vilnu. Ja attiecinājums domāts kodaļas ziņā, tad vērpj 'kodaļu linu', izvērpj veselu linu kodaļu. Bet ja attiecinājums ir diegam, izveduma nozīmē diegam rodoties, tad 'vērp diegu'. Nosakošais ir viedoklis, kas dažādā ziņā liek ņemt atsevišķu pamatojumu. Bet tam ir tikpat nosakoši liedzoša robeža, kas neļauj pamatot pēc ikreizēja viedokļa un arī pašas tādas pārejas izslēdz, nepieļaujot vairs dažādus attiecinājumus kā nozīmei neatbilstošus. Kāpēc uzreiz robeža tik asa, ka var gan vērt linus, izvērt linu kodaļu (savērt pat veselu 'birkavu linus') un vērt diegu, bet 'aust' var vienīgi audumu, neauzt linus, ne dažādus starpposmus, vaj 'diegu': auzt audumu savā pašnozīmē — vienīgi iznākumā atgriežoties dažādām ģenētīvām nozīmēm, ka audeklis ir lina, diegu, vaj citāds. Bet tas var būt jau īpašības nozīmē vaj noskirties kā kvalificējums. Kāmēr lini, pamatodamies kā tādi līdz pat izstrādātiem 'gataviem liniem', nezaudē patstāvīgo nozīmi atsevišķo darbību kā tādu un īpašo blakus viedokļu ziņā, tā savukārt ir patstāvīgi domātā darbība par sevi, kas 'aušanai' pakļauj daļējo un pilnīgi nosaka visus pārejos atbildumus vienīgi savā pašnozīmē: šinī ziņā izslēdzot elementu citādus pamatojumus kā neatbilstošus un stiliski neattiecus.

4. KVALIFICĒJUMI

Ar kvalificējošiem apzīmējumiem izteiksmē iezīmējas kāda noslēpumaina robeža, ar tik daudzējādām tiešām un netiešām pārejām, ka tās neliekās nemaz norobežojamas, bet kā lauks ar vismainīgākām novirzēm. Šim 'īpašībām' pat grūti piekļūt, jo pašas par sevi liekas pilnīgi bezpriekšmetīgas, parasti arī domātas un saprastas kā abstrahētas, bet tanī pašā laikā kā objektiem pievienotas, lietas 'īpaši' izmainot. Kas ir šis īpašais abstrahētais, bet objektīvi izmainošais, kas vienlīdz var būt vairākiem objektiem kopējs, par sevi atšķirams un savstarpēji atšķirīgs, bet zināmām atsevišķām lietām var parādīties arī kā būtiska pazīme. Grammatika tam mēģina piekļūt ar 'īpašības vārdiem', ar kādiem izteicamas un norādāmas objektu zināmās īpašās iezīmes par sevi. Bet taisni stiliski tas izrādās strupceļš. Īpašības vārdus attiecina īpaši izdalītā adjektīvā nozīmē, pašu vārdu parasti tam arī atvasinot, bez pārāk maz ievēro, ka arī tad vārds neattiecinās patstāvīgi betpar sevi pašnozīmīgs īpašības vārds, bet attiecība

atbilstoši domātām objekta 'īpašībām'. Tādēļ, līdzīgi substantīviem, pašas izdalītās īpašību nozīmes nedomā pašnozīmīgi par sevi vaj pašattiecināti (zaļš vaj zils 'kā tāds'), bet objekta ziņā kā zaļu vaj zilu. Pie tam attiecinājumi var būt subjektīvi, objektam arī neatbilstoši, vaj domāti netiešā nozīmē (zaļš jauneklis nepavisam nav krāsas nozīmē zaļš). Un ja arī īpašības ziņā pati īpašības nozīme tiek domāta pašattiecināti, tā acumirkli pati sev kļūst par objektu, vārda nozīmi pārvēršot substantīvā: vienalga, vaj tā būtu zilās debess ziņā abstrahētā zilgme, vaj bez attiecinājuma pats zilais zilums.

Īpašības allaž saprotot abstrahēti, tās nošķir ar īpašo vārdu kā objektam attiecinātas pazīmes par sevi. Bet tam ir otra puse un tieši izteiksmes ziņā: kas būtu objekts bez savām īpašībām un kā būtu izteicams, 'kāds' tas par sevi ir, jo īpašības vārds 'tādas' nozīmes tikai apzīmējoši norāda. Šīs šķietamības rodas tādēļ, ka lietu iezīmes ir izmainīgas, bet izdalās arī atkārtoti, tāpat vairākām lietām līdzīgi, tādēļ zināmā norobežojumā iezīmību nosakot 'par sevi'. Ir balti mākoņi, arī balta galva, balts metāls, balti krāsota siena un balts zirgs. Bet atsevišķos attiecinājumos tas nepavisam nav tas pats baltums, ne arī domāts par sevi pašnozīmīgi vaj pašattiecināti 'balts'. Kas izteiksmes ziņā parādās, tās ir visai kompleksas nozīmes. Balta galva ir sirmi balta, kaut 'pavisam balta', un balta krāsa var būt atšķirīgās pakāpēs balta, tāpat nošķirtās īpašības var dažādi attiecināties savstarpēji. Šīs kompleksās sakarības ļauj vienlīdz adjektīvi un substantīvi domājamās 'kā' vārdu nozīmes saskatīt aptverošāki. Vispirms tā ir lietu kādība, 'kādā' atšķirīgā ziņā tās dažādu īpašību nozīmē domājamās. Otrkārt, pašu īpašību kompleksās nozīmes savstarpēji un dažādos līdzattiecinājumos izdalāmi šķiras, kaut tikai parasto salīdzinājumu un īpašu pakāpju ziņā. Treškārt, lietu vērtējumi īpašību nozīmē kā pašu lietu kvalificējumi var kļūt netieši.

A. MAŅU NOZĪMES UN VĒRTĒJUMI

Pāreju ziņā lietu pazīmes un nosakāmās īpašības parādās sarežģītas un daudznozīmīgas, līdz ar ko atsevišķo nozīmju attiecības kļūst kompleksas, un tāpat izteiksme. Tas iezīmējas pavisam elementāri jau lietu uztverē. Īpašību jēgumi galvenām kārtām izriet no tiem uztvērumiem, kādus ierosina maņas, bet pašām tām nodaloties 'piecos prātos', uztveres norises tiešos saattiecinājumos. Šķiet pavisam elementāri, ka ar redzi redz gaišu un tumšu, baltu, melnu vaj krāsainu, nemaz nejaudājot, kāpēc tik

dažādās attiecībās redz par sevi nodalīto kā Ipaši atšķiramo pazīmi. Tikpat labi var redzēt 'tieši', vaj objekts ir garš vaj Iss, augsts vaj zems, tāls vaj tuvs. Bet tās ir salīdzinošas, situāciju un vairāku objektu telpiskās attiecības, ne objektu telpas Ipašība. Dzirde pasaka, kas ir skaļš/skaņš jeb arī kluss, bet šīs nozīmes ir paša teicēja vērtējumi, pie tam visai relātvī izteikumi, kā zināmas pazīmes ikreiz dzird, kādā saattiecībā tās nosakāmas kā skaļas vaj klusas, jeb arī vēl lielākā skaļumā klusās nemaz nesadzirdot. Tas ir tāpat, kā citas intereses, vaj citāda stiprāka iespaids dēļ vispār ko nesaklausot, vaj neizdalot par sevi, kaut neapzināti līdz dzirdētu. Kad nevar 'ne redzēt, ne dzirdēt', Ipaši sāk palīdzēt tauste, pašsaprotami sataustot cietu un mīkstu, arī daudzās starp un blakus pazīmēs, bet ko izteic, tie objektīvi domātu Ipašību ziņā allaž izrādās tikai relātvī spriedumi, ka svins ir 'mīksts', zeme dažreiz mīksta, gatavs ābols mīksts, vaj arī ūdens ir mīksts — bet vienīgi iepretī 'cietam ūdenim', jo par sevi nav ne ciets, ne mīksts, arī ja 'ledains' — ir tikai šķidr, un ja ciets, nav vairs ūdens, bet ledus. Ja savukārt ar tausti var sataustīt šķidru ūdeni, tad taustot vien nevar zināt, vaj tas maz ir ūdens — sataustot vienīgi šķidru objektu kā šķidrumu, kaut t a s arī būtu ūdens.

Ja maņu elementāri domātā pakāpenībā nonāk līdz osmei un garšai, tad kļūst saskatāms, kāpēc vecu vecās pieredzes dēļ par garšu un gaumi vairs nestrīdās. Uztveras ziņā objektam attiecinātās Ipašības izrādās galvenām kārtām vairs tikai iespaids ziņā domātas un izteiktas, ne kā pazīmes pašas par sevi, bet kā subjektīvo sajūtu attiecinājums objektam. Tas nozīmē, ka šādi iespaids attiecinājumi, lai cik elementāri arī nebūtu, izteicas taisni kā reakcijas spriedumi, pie tam parasti nevis tikai kā reaģējums Ipašās iezīmes dēļ, bet vērtējoši pret objektu visumā. Ko šādā nozīmē izteic par objektu, tā nav vairs tikai lieta 'ar' zināmu Ipašību, bet pati 'tāda'. Redzes, arī dzirdes un zināmā mērā taustes nozīmes var domāt un izteikt pašu lietu objektīvā attiecinājumā, 'tā' redzot dzirdot, sataustot pēc Ipašām pazīmēm, vērtējošus spriedumus patikas nepatikas vaj citādā ziņā izteicot seceniski, kam pretī osme un garša pati par sevi attiecinās kā subjektīvs sajūtums, līdz ar to tieši saistoties ar sajūtas pretiestāju kā iespaidā noteiktu. Kāmer redzei pašas lietas ir baltas un melnas, vaj spīdošas, zaigojošas, mirdzošas, kāmēr arī dzirdei Ipašos pazīmju vārdos lietišķi neitrāli izteicams skaļš, spalgs, vaj kluss, kas seceniski var patikt vaj nepatikt, un kāmēr arī taustes ziņā objektīvi attiecināti domā asu un gludu, cietu un mīkstu, tikām garšai ir vienīgi subjektīvi garšīgs; vaj negāršīgs kā tīkamās sajūtas negācija: reaģējumam kāpinoties 'attiecināti' pašai lietai

kā netīkamai vaj tieši riebīgai, pretīgai, vienāda vaj otrāda iespaيدا ziņā nepieļaujot neko neitrālu, tanī vietā izsaucot vēl emocionālākas sekas. Tāpat osmei, 'ošai' gan attiecinoties uz to, ko ož un kas 'ož', bet objekta pazīmēm kā īpašībām izteicoties tieši tādos nedaudzos vārdos, kas adjektīvā ziņā uzsver subjektīvās patikas vaj nepatikas attieksmi pret objektu un vienīgi tādā smāržas vaj 'nelabā' nozīmē objektu tad jūtot vērtējoši. Tādos uzsvērumos tiek izslēgta paša akta neitrālā nozīme 'ost', tanī vietā parādoties reagējuma vārdiem, no kā tad atvasina vērtējošo nozīmi kā īpašības vārdu (smakt, smok, smacē: smactīgs; dvingstēt, dvingst, dvingo: dvingains; tāds arī 'grūts' dvanums, dvaka).

Pašu maņu jēgumi ir viennozīmīgi un nav nekas cits, kā akta nozīmes atvasinājumi: ož — osme, garšo — garša, tausta — tauste, dzird — dzirde, redz — redze. Bet atbilstoši dažādi iestājai vaj atkarībā no ikreizējā iespaيدا un reakcijas, nevien oša un garša tiek izteikta subjektīvi, bet arī tauste, dzirde un redze pakļaujas īpašai mērķtiecībai un aktuālai vajadzībai — maņu tiešās nozīmes mainot un arī novirzot. Blakus tiešajam maņas vārdam tas prasa arī netiešus un jēguma ziņā izmainītus apzīmējumus, stiliski paverot plašus vārtus tiklab kādības īpašai noteikšanai, tāpat aktuālā vērtējuma un vispārējā kvalificējuma nozīmē. Pat objektīvā ziņā tik karālisli slavētā 'redze' pašas maņas ziņā ir gan viennozīmīgs un par sevi visai nabadzīgi vienuļš jēguma vārds, toties tam apkārt parādās bagāts sinonīmu galms, visdažādākās pakāpēs un raksturībās ļaujot apzīmēt īpašos aktus un redzēšanas kādības, kādā ziņā un kā ikreiz redz un var objektu redzēt: dažādā pakāpē saredzēt, tikai noredzēt, vaj arī neredzēt kā nesaredzami neredzamu; vaj arī neredzēt 'kā' neredzīgs un būt arī ne-redzīgs; vaj kāpinātas iestājas un vispārējās spējas ziņā 'redzīgs', tāpat kā rīcībā tājredzīgs. Bet blakus redzēt nozīmei ir arī 'skatīt': paša akta ziņā skatās, un var arī neredzēt, jeb objekta ziņā skata, saskata, uzskata, apskata, īpaši pieskata, vaj tikai noskata, noskatās un arī nemaz nesaskata, sevišķiem īpašības atvasinājumiem izpaliekot, ja līdzī neskaita 'uzskatāmo', pieskatāmo vaj nesaskatāmo. Tāpat arī raugoties 'raudzīties' nozīmē, kad skatīšanās ziņā raugās vaj neraugās, jeb objekta ziņā noraugās un arī uzrauga, pierauga tāpat kā pieskata, ja ir kas uzraugāms kā uzraugāmais. Līdzīgas ir 'lūkot' nozīmes, bet daudz aktīvākas, kad īpaši ko lūko, lūkojas, nolūko un tad aplūko un pielūko, arī pašam lūkotājam iezīmējoties kā lūkojošam, kaut aktuāli vēl nelūkojot. 'Vērties' nozīmē skatīšanas ievirzi, virziena ziņā ar acīm, ar skatu tikai paveroties, paskatoties uz to pusi, vaj arī īpaši vērsoties, pievērsoties objektam, 'pievērsot' skatu, ne tikai paskatoties vaj palūkojoties; 'vērot' nozīmē izvedumu pievērstās intereses dēļ: kad

vēro, novēro, neizlaiž no acīm, uzmana un ir vērīgs. Tālāk par to ir vesela rinda vārdu dažādas redzes, saredzēšanas ziņā: 'vietet' nenozīmē vien, ka objekts pavied, bet ka tālumā sākot saskatīt, vaj pamanot to 'viedē'; zempakāpe tam ir 'vidēt', kad neapzināti vaj nejauši ātri kas pavid acīs, tikai maņāmi parādās, pavidē, tāpat kā tikko ieraugot manāmo ausmas 'svīdumu', kad tā sāk parādīties. Apzīmējumi manīt, just ('jau jūtama gaisma'), likties (liekas kaut kas) rādīties un rēgoties ir nenotiektās redzēšanas dažādās pakāpenības, kad neskaidri, nesaskatāmi ko skata, kas tikai vispārēji manāms, jūtams, liekas, rādās vaj nezināmi rēgo, rēgojas, ir nenosakāmi rēgains. Tomēr arī rēgot vārdam ir tiešs sakars nevien ar redzēt nozīmi, bet arī redzes pamatjēgumu, jo rēgot, 'rēgo' var nozīmēt arī pašu neskaidro saredzēšanu, kad 'rēgējas atpakaļ' mēģinot nepazīto vaj nesaskatīto objektu ieraudzīt. Pašas iestājas un skatīšanās izveduma vaj raksturības ziņā ir vēl īpašas atšķirīgas nozīmes. 'Lūsties': bailīgi apkārt skatoties 'lūšņāt', lūšņāties, no tālienes, lūsināties; tāpat slepus lūrēt, objektu vēl neredzot, bet gaidot, noskatot; īpaši piemiegtām acīm uzmanīgi zilēties; slepus neatlaidīgi noskatoties žūrēt; īpaši sīki apskatot atsevišķai vajadzībai pētīt; atsevišķā virzienā raksturīgi urbties ar acīm, vaj tikai visnotaļ skatoties blenzt, vāji saredzot, paturot acīs; jeb arī tikai 'manot', pamanot ar acīm — visas tās ir novirzes skatīšanās iestājas un veida ziņā.

Kur dibinās viss vārdu daudzums kā izteiksmes dažādās iespējas ar īpašām pārejām? Acīm redzot, tās vairs nav pašu piecu prātu elementārās kāpnes, bet dažādās stiliskās pakāpenības, lai izteiktu redzei attiecināto nozīmju daudzējādību. Lai attiecinātu objektam saskatītās 'īpašības', maņu iznākums par sevi uzrāda gan atšķirīgas pazīmes, tomēr, atkarīgi no tā, kādā īpašā uztvērumā ar zināmu iestāju un interesi lietas skata. 'Īpašībām' lietu kādības nozīmē rodoties nosakoši: vaj nu atbilstoši ikreizējai objekta 'nozīmei' nosakot aktuāla vērtējuma ziņā, vaj vispār zināmas pastāvīgas kādības nozīmē pašu objektu nosakot kvalificējoši. Kā vērtējumu, tā vispārējo kvalificējumu ziņā stiliski iezīmējas sekošais:

a. Ja īpašības nozīme atvasinās no darbības jēguma, īpaši tiešā akta ziņā, tad adjektīvais uztvēruma var attiecināties vaj nu pašam darītājam, vaj objektam, un arī abējādi. Kas redz, var būt īpaši 'redzīgs' (objekts tikai 'redzams'), kas vēro, īpaši vērīgs (objekts tikai vērots), tāpat īpaši glūnošs, glūnīgs, vaj citādi 'manīgs'. Un līdzīgi: kas baidās, var būt uztvērti bailīgs un kas īpaši bailojas, nav vien 'bailotājies', bet ir bailīgais. Tāpat attiecināti objektam: kas aktuāli 'baida' kā bailu, baidīšanās

cēlonis, ir baidošs, 'baidīgs', iztrūcinošs, sabaidošs, uzsvērtā ziņā iespaidojot kā baiss, baisms, baismīgs. Bet arī abejādi: bailš var būt vienlīdz bailīgais un arī baidošais, 'bailš skats' var būt pašas skatīšanās un izjūtas nozīmē, kā arī notikuma ziņā.

b. Iespauda ziņā uzsveras aktuālā iespaidojuma sajūta, kas par sevi var izteikties dažādās kāpinātās un emocionālās izjūtās, kad nav vien īpašas bailes, bet draudošā nozīmē briesmas, drausmas, šausmas, dairas, līdz ar ko 'dairi ir', briesmīgi un daudzējādi citādi. Attiecinājums var būt arī objektam, ka tas briesmīgs, dairs vaj citāds, bet tiklīdz uzsveras objektīvā objektīva ziņā, izslēdz subjektīvo nozīmību, jo dairs un briesmīgs objekts ir netiešs attiecinājums subjektīvā iespaidojuma dēļ: nenozīmējot, ka pats tas ir briesmīgs vaj ar šausmām, ne arī ka 'briesmīgs', drausmīgs ikreiz arī izsauktu subjektīvi atbilstošo iespaidojumu. Bet ja sajūtu ziņā ir baisi ('man baist') un tāda 'baisuma' nozīme tiek sajūsta īpašā cēloņa ziņā, tad stiliskā nozīme viegli var pāriet un uzsvērties arī objektam tiešā nozīmē attiecināti. Tāpat kā akta nozīmē abejādi var būt 'bailš' vaj baigs, baigi izjūsts un par sevi baigs notikums, baiga parādība, baigs akts, tā arī iespauda nozīmē 'baiss' tiek izteikt tieši kā pats baisi iespaidojošais 'baisais' objekts.

c. Akta un iestāju nozīmes viegli var pāriet secenības un situācijas turpināšanās ziņā, vaj ilgstoša stāvokļa nozīmēs. Šinī ziņā iezīmējās šāda vispārēja aina ar atšķirīgu gādību uzsvērumiem. Baidīties nozīmē līdz attiecinās objekts, kas baida, baidē, baidī, arī izbaida, sabaida, nobaida, iebaida un arī pārbauda, no kā izbaidās, sabaidās, nobaidās, ja arī nepārbaidās. Iestājas ziņā ar to raksturoja īpašas 'baidas', bet iekšēji var arī īpaši 'bailēt', bailēties — nevien 'nāk baidas', sajūt baidas, bet sajūt arī īpašu 'baili', kad kļūst bail, rodas bailes, 'uznāk bailes': 'ir bailes' un ir bailēs. No tā ir nobailes un izbailes, kad nevien ir bail un 'baili', bet pats sevi kļūst 'bailš', kad iestājas nevien baidīšanās, bet arī iekšējā bailošana, kas var turpināties pāri akta nozīmei. Nozīme var būt tikai atsevišķās situācijas ziņā un aktuālā iespauda dēļ, kad ir sabaidīts, nobaidīts, iebaidīts kā nobaidījies, vaj arī iekšēji nobailots un izbailots, bet nozīme var pāriet arī vispārējākas turpināšanās ziņā kā vairāk vaj mazāk ilgstošs 'bailu stāvoklis', kādā nozīmē tad izteic tiešo baidīšanos un bailošanos kā paša subjekta vispārējo kādību, ka ir īpaši 'baidīgs', arvien izbaidāms, 'baidītājies', — ir 'bailīgs', bailīgais, bailotājies: nevien aktuāli bailš, bet īpaši 'bailisks', 'ar bailestību', bailīgumu, bailību. Objektam attiecinātā kādība pārvēršas citādi — 'baidīgs' tas ir

tikai netiešā izteiksmē, tiešā ziņā paliek vienīgi 'baidošs' un kļūst par īpašu 'baidu', domāti paliekot tāds arī bez klātbūtnes, bet arī tad 'baidi' ir vairāk domāti un paredzēti, nekā sajūsti, konkrētākā nozīmē vispārēji 'baidošajam' pārvēršoties tikai par baidekli, 'ar ko' baida, vaj tieši kļūstot par biedekli. Savādākas ir pašas 'biedināt' nozīmes. Ja baidīt var arī bez kādas atbilstošas baidīšanās un bailēšanās, tad 'biedēt', biedēšana un biedināšana par sevi vispār nav tiešā sakarā ar 'baidīt' nozīmēm, kaut arī biedē līdzīgi kā baidē. Pamatā biedinājums par sevi ir tikai vēršanās atsevišķā nolūka izvedumam, vēršoties biedē un biedinot 'dod biedinājumu', bet nolūka ziņā neizvedot: kaut vēršanās par sevi ir ļoti aktīvs akts un iespaids nozīmē var nobiedēt, izbiedēt un iebiedēt, tomēr arī iebiedētais ir tikai biedēts — jūtot vienīgi biedus. Biedēt nozīme ir iemesla dēļ domāta, tāpat kā brīdinājums un draudējums, bet šādā attiecībā arī paliekot. Biedinātais savas iestājas dēļ atsevišķās situācijās var būt sabiedēts, nobiedēts, izbiedēts vaj arī pārbiedēts un palikt iebiedēts, bet var arī tāds nebūt: iekšējai attieksmei neatbilstot tiešajam draudējumam un šinī ziņā nepārejot ilgstoša stāvokļa nozīmē. Tas parādās arī izteiksmē — iebiedētais var kļūt iekšēji 'biedīgs', biedīnoties, bet nav nekādas 'biedības', kā to var izteikt bailu, bailības, bailīguma ziņā. Atgriezeniskā biedināšanās paliek tikai biedēšanās vaj atkārtota biedināšanās atsevišķā fakta attiecībā, kādā ziņā gan objekts var parādīties ilgstoša stāvokļa nozīmē kā biedējošs, biedinošs un tādā nozīmē vispār 'biedīgs'. — Pretēji biedēt nozīmei parādās otrādā skatījumā uzsvērtais un vienīgi subjektīvā nozīmē izteiktais 'bīties', kad bīstas kaut ko, objekta nozīmē zināmu, vaj arī nenoteiktu, pašam objektam arī izpaliekot, bīstoties īpašu situāciju, attieksmes, arī 'izbīstoties biedinājumu', vaj tikai ko iedomātu, vaj kā paredzamu 'bīstamu' varbūtību. Iestājas ziņā parādās pati bīšanās sajūta, īpašās iekšējās 'bītes', arī liela bīte, un var ilgi bīties un 'bīstīties' jeb arī nebīties, kad nebīstas (kas viņu bīstās, ko tikdaudz bīties!) — bet arī kad kļūst 'bīdīgs' (kas viņu tā 'bīsta'?), turpināšanās nozīmes nepāriet vispārēja stāvokļa ziņā, nav nekādas vispārējas bīšanas, bīstoties var tikai atkārtoti bīties. Toties savādā kārtā domātais objekts par sevi, lai cik nenoteiktā nozīmē pašas bīšanās ziņā, var taisni būt tas 'bīstamais', vaj pati bīstamība, kuras dēļ bīstās un kļūst 'bīdīgs'. — Līdzīga ir 'baisīties' nozīme, kad baist ('man baist'), uznāk baisas, baismas, kļūst baisi, baismīgi, kaut kam iemesla nozīmē bāisnot, vaj pašam izjūtu ziņā bāisnoties, jūtot bāisīgumu, sajūtot ko bāisīgu, bet izjūtām nepārejot stāvokļa nozīmē, vienīgi situācijas ziņā kļūstot 'bāisīgam' ('ir bāisīgs'). Toties ārējā attiecinājumā pati situācija vispārēji tiek uzsvērtā kā bāisīga ('bāisīgs

stāvoklis') un tāpat objekts kā baiss, baismīgs, par sevi baisms, baisīgs (baisminošs, kaut arī būtu tikai iedomāts) — tāpat kā iekšēji domātā baismība par sevi. Gluži ārējā attiecinājumā parādās arī 'baist' nozīmes novirze, kad ko 'baista', izbaista ('aizbaisti tos putnus prom'), tuvojoties baidīt un biedēt jēgumam, bet tikai baidināt ziņā lai aizbiedētu, neatkarīgi, vaj baidās un bistas. — Pretējā ziņā parādās īpašās 'baigas', kad nebaidās, bet ir baiguma sajūta ('baigi ap sirdi'), jeb rodas tikai izbilis, pēkšņa 'nobile'. Tas nozīmē vienīgi aktuālo satraukumu (bilis, bile, biles), kas var arī ilgāk turpināties, vaj īpašās situācijās pats izjutējs būt ātri satraucams, izbilīgs, 'bilīgs', pat 'izbīstoties no nekā', bet izbilē tiešais vaj domātais objekts tikai 'liekas' pārsteidzoši savāds kā īpašs 'baidis', 'bieds', vaj aktuālais 'baigs' (parādība), iespaidojot kā draudošs, 'iedveš baigas', tomēr tikai aktuālā izbīla, ne draudējuma vaj 'draudoša stāvokļa' nozīmē. To raksturīgāk izteic 'dairas', kad dairās iepretī ārēji domātam objektam, jūt dairumu, kļūst dairi — nevien attiecībā objektam, kas liekas 'dairs', bet pašu to vienlīdz jūt kā 'dairu' un iekšēji 'dairi', 'dairoties'. Tas nav ne baidošs, ne biedējošs, ne arī attieksmē kam bīstamam: pamatnozīme slēpjas iekšējā satrauktībā, kas mulšina ('viņa tuvumā dairi', 'sametās dairi'), jūtot klātbūtni, dairoties tuvināties, bet nespējot izvairīties. Pati sajūta ir īpašās 'dairas', 'bailes nav, bet tikai daires' — dairīgs nav bailīgs, nebīstās un nav biedēts, bet jūtas mulsas attieksmes dēļ saistīts. Objekta/subjekta attiecība izteicas pāri situācijas un stāvokļa nozīmēm, uzsveroties pašai aktuālajai kopnozīmībai: ja attieksmes ziņā ir dairi, objekts tādā izjūtā arī dairs. — Aptverošāki tas iezīmējas 'bijāšanās' ziņā. 'Bijāt' uzsver subjektīvi nodibinājušos attieksmi objektam un 'bijāties' izteic attieksmes ilgšanu: 'bijājoties' vienlīdz jūt iekšējās 'bijas', kad ir īpaša 'bija', arī uzsverti liela bija, bet tieši tādā nozīmē arī sajūtot objektu un izturoties ar sevišķu 'biju' kā bijājumu un bijību. Bijāt skan aktīvi vērsti ('viņi to bija') un bijāties skan atgriezeniski ('viņi bijājas'), izskanot pasīvā tāpat kā bīstoties vaj baidoties. Bet nozīme sniedzas pāri tam, neizteicot atgriezenisku iespaidojumu, ne arī tiešās bailes un bīšanos, tanī vietā taisni kopattiecīgo 'bijību' pret objektu (nevis 'no' objekta), kādā ziņā pati iestāja ir bijīga un pats izjutējs sevi bijājoties 'bijīgs'. Objekts 'iedveš bijību', bet pats par sevi šādā nozīmē paliek neuzsvērts, nav līdznozīmīgi ne baidošs, ne biedējošs, ne bīstams, vienīgi bijājams. Šī galvenā nozīme kļūst nosacīta tajā ziņā, ka objekts saprasts kā visumā kvalificēts, kāmēr bijīgais paliek tikai vērtējošā nozīmē, atsevišķas kādības (bijīguma, bijības) ziņā uzsverami bijīgs.

B. KVALIFICĒJUMU VEIDI

Maņas atšķir objekta īpašās pazīmes, iespaida sajūtas nosaka tās kā sevišķo iezīmību, reaģējošā iestāja tās nosaka kā objektam attiecinātas jeb arī par sevi vērtējamās īpašības, bet kvalificējumi sākas ar to, ka objekts tiek domāts nevien ar zināmām īpašībām, bet īpašās kādības dēļ pats par sevi tiek izdalīti nosacīts kā pašnozīmīgi vērtēts. Starpība starp objekta kādību un kvalificējumu parādās tajā ziņā, ka īpašību nozīmes var dažādi kāpināties un arī izmainīties, bet kvalitāte tiek noteikta stavokļa nozīmē, ar ko objekts kā tāds vaj nu ir, vaj nav kvalificēts. Parasti tas tiek domāts pozitīvā ziņā, bet ir arī negatīvi izteikti kvalificējumi, atkarībā no teicēja attieksmes un iestājas pret objektu, kādā ziņā objektu saprot un īpašības vērtē. Tāpat atkarībā no dažādām vispārējām sakarībām: kādā ziņā objektu kvalificēti izdala, nošķiras arī īpaši kvalificējumu veidi.

a. ATTIEKSME OBJEKTAM UN UZSVĒRTĀS ĪPAŠĪBAS.

Atsevišķās situācijās var arī nemaz neievērot, vaj diena ir saulaina vaj apmākusēs. Īpašam nolūkam un vajadzībai var arī būt nesvarīgi, vaj pļava ir zaļa, auglīga, jeb sausi izkaltusi, vaj arī pavisam nevērtīga un skatam bēdīga. Ja svarīga ir vienīgi platība, ir plata, liela, jeb citādi atbilst īpašam nolūkam vaj atsevišķai vajadzībai, pļava taisni tam nolūkam var būt laba un vajadzībai īpaši teicama. Tāpat objekts tanī pašā laikā, bet ne tajā pašā nozīmē var tikt vērtēts kā liels vaj mazs un šinī ziņā kļūt pavisam relatīvs — salīdzinājumā liels pret mazāku un mazs pret lielāku, vaj arī nosacīti 'liels': parastā attiecinājumā pret citiem kā mazākiem, kad 'mazais' par sevi domāts 'prāvs'. Tāpat ir 'mazi', kaut jau paaugušies, vaj pat palieli. Tāds iznākums redzami pieved stiliskai robežai, kur īpašību vārdi kļūst vairāknozīmīgi, kaut mazliet mainīta skatījuma dēļ. Un var novest arī aiz robežas, kur pavisam maza auguma var būt liels vīrs, lielisks cilvēks, 'liels', un arī otrādi, 'mazais cilvēks' taisni garš, augumā liels, arī stalts un lielts, tomēr vēl citādā ziņā var būt arī pats sevi iekšēji 'zems'. Pavisam vienlaicīgi var parādīties dažādi skatījumi ar īpašu iestāju, attieksmi un īpašās kādības ziņā. Rindojuma ziņā kārtojot, skaitot, vaj tikai pēc kārtas saskaitot 'pirmo' un sekojošos līdz pēdējam, galējam jeb beidzamam, tiklab 'pirmais' un tāpat arī 'pēdējais' dažādi izdalītā uzsverumā var iegūt īpašu nozīmību. Lai arī paša objekta īpašās pazīmes nemainītos, jau atšķirums kā tāds var piedot izdalītu nozīmi, kaut vienīgi tādēļ, ka 'viens' aktuālā izvedumā, īpašās situācijas ziņā, vaj arī par sevi atkārtoti izrādās 'pirmais'. Praktiski tas labi ievērots un ikdienišķi vislabāk zināms,

ka pirmais var līdzī nozīmēt priekšējo un priekšējais vēl aptverošākās nozīmēs tad var tikt uzsvērts kā izdalītais 'pirmais'. Bet teorētiski mazāk saskatīts, ka taisni objekta izdalījums vispārējāku sakarību ziņā ir tas nosakošais faktors, kas pāri atsevišķām situācijām un pazīmju izmaiņām objekta kādības vērtējumus nodibina kā paša objekta kvalificējumu. Izteiksmes ziņā arī izrādās, ka tānī pašā skaitāmā vārdā 'pirmo' var uzsvērt nevien kā 'pašu pirmo', bet tieši kvalificējuma pašnozīmē, kā dažādi izdalāmo — pirmais zināmās sakarībās ir pats nozīmīgākais, ievērojamākais, galvenais, izcilais, tāpat kā pretnozīmē pats pēdējais, beidzamais var nozīmēt negatīvus kvalificējumus.

b. **ĪPATNAIS.** Īpatnība ir tās pašas saknes atvasinātā nozīme, kāda slēpjas arī Īpašībās un par sevi Īpašā, Īpašajā kā atsevišķā. Bet 'Īpatnam' nāk klāt sevišķa vispārēja nozīme, ka tas nav vien tikai šķirti vaj šķirami atsevišķs, ne arī atsevišķo pazīmju un Īpašību ziņā ikreiz kas sevišķs, bet sevis pašā nozīmē kā citāda. Tas ir tas, kas vispārējo sakarību ziņā Īpatno norobežo no visa pārējā un zināmos uzsvērumos ļauj izdaloši runāt par katru atsevišķo kā Īpatni. Bet cik iekšēji norobežojoši šāds kvalificējums domāts un kādā ziņā atsevišķais ir 'Īpatnis', to vienā virzienā norāda atsevišķi uzsveramās 'Īpatnības', kas acumirkli var pārvērsties tieši objektam attiecināmās Īpašībās vaj raksturībās; vaj pretēji tam otrā ievirzē pats Īpatnis var būt arī bez sevišķām 'Īpatnībām', būt par sevi Īpašais vienīgi tādēļ, ka tiek domāts par sevi kā principā patstāvīgs un tādā atšķirumā kvalificēts. Tam ir tālejošas sekas pāri jēdziena un izteiksmes robežām, nosakot arī morālos un tiesiskos aptvērumus, šinī ziņā katru nosakot par pašnozīmīgu Īpatni, vaj tam attiecīgi arī katru atšķirīgu iezīmību par Īpatnību, vēl uzsvērtāki kā izdalošo 'Īpatību'.

c. **NOZĪMĪGAIS.** Objekts kļūst nozīmīgs par sevi, ja nevien zināmās sakarībās izdalās no pārējiem ar savu kādību kā atšķirīgais, Īpašais vaj arī sevišķais, bet ka šinī ziņā par sevi ir arī Īpašs faktors ar savu nozīmību. Ja Īpatnis izdalās atšķirīgs — neparasts, savdabīgs, vaj dažādā ziņā atsevišķs, tad nozīmīgais kvalificējas kā iedarbīgais un tieši šinī ziņā kā sevišķais. Stiliski šādi kvalificējumi nav vairs salīdzinošā nozīmē, kaut grammatiski arī uzsvērtos salīdzināmās pakāpes ziņā, jo objekta nozīmības izteiksmē nav vairs svarīgs salīdzinājums, bet atziņa par objekta patstāvīgi iedarbīgo kādību, līdz ar ko arī kvalificējošais atzinums tieši šādā Īpašā nozīmē. Salīdzinošā attiecībā 'liels' ir tikai aktuālā pakāpe iepretī lielākam un arī lielāks tikai pakāpe vēl lielākam vaj vislielākam, bet nozīmības ziņā tas pats savā pašnozīmē uzsvērtais

'liels' teikts ar kvalificējoši neatkarīgu atzinumu. Šādos uzsvērumos liels lauks ir jau savā pašnozīmē kvalificēti 'liels', secen relatīvajam lielumam un platības salīdzinājuma pakāpēm, ar ko rodas stiliskā iespēja paša kvalificējuma ziņā objekta nozīmību par sevi uzsvērt dažādā izcilībā kā augstpakāpēs, bet ne vairs relatīvā nozīmē. Kvalificēti nosacītais liels var uzsvērties kā 'lielais' jeb lielākais, vislielākais, pats lielākais, tāpat kā par sevi visnozīmīgākais, relatīvi salīdzinošās pakāpes var arī atgriezeniski skanēt līdz, bet tās izskan tikai netieši: kas tieši tiek izteikts, tā ir paša kvalificējuma pilnība. Liels vīrs kā daudzīnātie lielie vīri un 'lielie gari' var izdalīties kā vislielākie, bet tas ir tāpat kā par sevi jau pašnozīmīgi 'milzīgais milzis', blakus uzsvērumā kļūdam vismilzīgākais — tomēr nedomājot neko salīdzinoši, vienīgi uzsverot milzīguma nozīmību. Ikdieniški liekot 'augstā plauktā' var domāt abējādi, attiecībā pret zemāku, vaj arī pašnozīmīgi augstu, bet tikpat ikdieniška ir arī atšķirība: vienā gadījumā relatīva pretnozīmei, otrā gadījumā to tieši izslēdzot kā pretkvalificējumam. Tas ir tāpat kā ar augstu kārtu, stāvokli, amatu, arī augstām domām, nosakot vienu nozīmību un izslēdzot pretējo nozīmi kā neattiecināmu jeb par sevi nenozīmīgu. Ar to tiek nošķirts objekta īpašais atzinums zināmās kvalitātes ziņā, arī tad, ja uzsvēruma teikts konstatējuma veidā, kā tas parādās īpašas nozīmības apliecinājumos — teicams, slavējams, cienjams, godājams: teikts, slavēts, cienīts, godāts. Šādiem pašnozīmes uzsvērumiem nav vairs tiešo pretstatu un nav pat negācijas tajā pašā nozīmē — tajā vietā vienīgi kvalificējuma pilnīgs noliegums. Pašas attieksmes ziņā objekts var būt necienīts un negodāts, bet kas cienīts vaj godāts kvalificējuma nozīmē kā cienjams, godājams, tas šādos uzsvērumos vairs nav negodājams, negodāts, vaj necienjams, necienīts — vienīgi, vaj paša kvalificējuma nozīmē tāds ir, vaj vispār nav. Kas ir 'ists', ir 'ists', vaj arī 'nav ists', pretējai nozīmei kā ne-istam tad attiecinoties 'mākslotam' vaj atdarinātam, bet tie vairs nav tiešie pretstādījumi istam. Tāpat kvalificējuma nozīmē augstam un cēlam tiešais pretstats nav ne zemais ne necilais, jo vienā gadījumā tas ir pavisam citādas nozīmes negatīvs kvalificējums, otrā gadījumā tikai negācijas veidā izteikta kādības pakāpe, līdzīgi kā pamazs, neliels, nelielais. Tas parādās jau parastajos 'izcila', redzama, ievērojama, pārāka, izmeklēta, sevišķā uzsvērumā, kaut izteicot tikai ikdienišku uzlielījumu, kur pašam 'sevišķajam' nav vairs vienīgi 'atsevišķā' nozīme, nav vairs arī pašnegācijas kā nesevišķam (sal. 'ne sevišķs', caurmēra), tanī vietā 'sevišķajam' līdz ar ievērojamo, izcilo vaj izmeklēto iegūstot tādu pašu kvalitātes nozīmi kā vispār vaj pašnozīmīgi pārākam.

d. VĒRTĪGAIS. Vērtība ir daudznozīmīgs jēdziens ar dažāda vērtējuma pārejām: starp nozīmīgo un derīgo. Kas nozīmīgs, var būt arī pozitīvi vērtīgs un kas ir vērtīgs, tas parasti ir arī noderīgs, kaut tikai potenciāli vaj netieši. Attiecībā 'vērtīgam' objektam pašu vērtīgumu kā 'vērti' varētu saprast tādas kādības nozīmē, kas paliek pāri, ja atņem vispārējā nozīmīguma kvalificējumu, bet kas tādā pašā kārtā paliek pāri, ja atņem arī vienīgi aktuālo noderīgumu. Vērtīgais objekts nav vienīgi tāds, kas tikai aktuāli atsevišķas iestājas un intereses dēļ būtu vērtēts, vaj arī atkārtoti tikai atsevišķu Ipašību nozīmē būtu novērtēts, jo arī bez visa tā daudz aptverošākā ziņā var būt un palikt 'vērtīgs'. Tomēr arī vērtīgais dažādās 'vērtē' ziņā nav tāds, kas vispār par sevi un katra vērtējuma ziņā būtu vienlīdz novērtējams, jo citādās sakarībās, citādā attieksmē un interesēs tad nebūtu labi zināmās vērtību, novērtējuma un arī pašu lietu 'vērtības svārstības', kur atšķirīgi totāliem kvalificējumiem parādās vienā nozīmē 'vērtētais' kā otrā ziņā nevērtīgais, bezvērtīgais, ar 'savu' paliekošu nozīmi, bet 'bez vērtības'. Tuksnesī vesels smilšu kalns un pats tuksnesis var būt bez vērtības, tāpat kā pārpilnībā ūdens nevajadzīgs un parastais gaiss neievērots, kāmēr tuksnesī malks ūdeņa var kļūt vislielākā vērtība un visi pārējie dargumi bez 'vērts'. Tas galējā analizē vērtējumus reducē uz tiešo vaj potenciālo vajadzību kā pamatmēru, pēc kā no-vērtē; tomēr vajadzīgais ir tikai tas, kas pietrūks, uz ko vērsta vērtējošā interese, vajadzībai izrietot kā attieksmei pret ikreiz 'vērtē' objektu, pie tam vajadzības var būt izmainīgas un visādas ar ikreizēji citādu mēru. Kas tad ir pēdējā analizē pašas ikreizējās attieksmes ziņā 'tas' kvalificējuma nozīmē vispār nosakošais, kas noteic ikreizējo vērtīgumu, bet tāpat arī vērtības nozīmi vispār? Šinī ziņā nav padevušies nekādi vērtību definējumi, jo tiklīdz vērtējumi domāti norobežoti un nosakāmi pašu 'vērtību' ziņā, iznākumā ir vienīgi vērtējumu standarti, nosacīti pēc atsevišķām mērauklām ar kategorizējošu, ne vairs kvalificējošu mēru. Un tiklīdz tāds mērs meklēts subjektīvi, kā piem. jūtekliskā ziņā un sajūtu estētikā, iznākumā izrādījušies vienīgi patikas un gaumes spriedumi, nevis pašu vērtību atzinumi. Kur mēraukla bijusi praktiska vaj tikai lietišķās interesēs, tur vērtības ziņā mērs norobežojies tiešās vaj potenciālās vajadzībās, noderībās, Ipaša labuma, vaj arī mantas un maiņas vērtībās, naudas nozīmē. Tas parādās arī stiliski: kādas Ipašas nozīmes 'vērtīgo' nevien izteic kā paša objekta ikreizējo vērtību, bet tādā ziņā arī pašas tās nosacītas un saprastas. Dargs var nozīmēt vērtīgu, lēts mazvērtīgu, rets Ipašu vērtīgumu sevišķas interesēs dēļ un 'dargumi' uzsvērti tieši dargās cenas nozīmē; pat 'pirktais' kādreiz varēja nozīmēt Ipašu standartu kā 'pirktās drēbes', vaj arī

ārzemju preces un tldz. Tajā pašā teicienā 'ir vērts' un 'nav vērts' var arī nosakoši uzsvērt objekta vērtības nozīmi, lai gan tikai attieksmes un intereses ziņā izšķirīgā iestājā, ka ir jeb 'nav vērts'. Abos gadījumos spriedums var būt tikai subjektīvi kritisks, nenozīmējot, ka pats objekts būtu vērtīgs vai nevērtīgs, bet ka spriedējam nav 'vērts', ka nav arī 'vērte' pirkt, iegādāties, vaj ko panākt un darīt. Tādās novirzēs 'vērts' var pat būt bez kādas attiecības objekta kvalitātei, lieta kā t ā d a var būt citā ziņā īpaši vērtīga, bet tam pretī vērtējums par sevi var būt negatīvs. Vaj galējā analizē 'vērtīgums' ir vienīgi pozitīvās nozīmēs mērs? Un kas ir izšķirošais pieturas punkts šajās kritiskās svārstībās? Objektīvi domātā vērtības nozīme? Vaj vērtējuma ziņā kritiski nosakošās 'vertes' spriedums, kas var būt relatīvs, bet var arī nosacīt vispārēja pieņēmuma standartus? Arī šinī ziņā jautājums paliek atklāts, k ā p ē c objekts ir, vaj nav par sevi vērtība: ja vērtības kvalificējumi atkarīgi no spriedumiem, kas dažādos spriedumus liek domāt principiāli saprastas vērtības ziņā, kā tas tik pašsaprotami ar ētiskām un citām pamatvērtībām?

e. DERĪGAIS. Derīgais ir tas, kas aktuālai vajadzībai vaj mērķtiecībai noder, tomēr šādā nozīmē nevien kā attiecīgais, bet arī atbilstošais. Lietiski tas ir nolūkam noderīgais objekts, kas 'lieti der' kā derīga lieta — derīga kā izlietojamā, pēc vajadzības pagatavotā vaj iztaisāmā, mēra, samēra ziņā piemērotā, īpašību ziņā atbilstošā vaj pielāgotā, vaj tikai parocīgā. Padarīt 'derīgu' nozīmē lietojamu un savukārt padarīt lietojamu nozīmē padarīt noderīgu kā izlietojamu. Kas ir bojāts, tas vairs neatbilst lietošanai, ir nederīgs kā nelietoājams, bet ko izlabo, to padara atkal lietojamu, derīgu, kaut arī īpašību ziņā nebūtu vairs tik 'labs': tāds vienīgi pietiekoša labuma, atbilduma un lietderības pakāpē. Blakus tam savukārt var būt arī dažādi noderības līdzkvalificējumi, kad noderība nozīmē arī izrurību vaj daudzas citas lietojumam attiecīgas īpašības, bet pats derīgums, lai objekts būtu 'derīgi' lietojams vaj izlietojams, reducējas vienīgi mērķtiecības atbildumā. Šinī ziņā vienlīdz var būt derīgas lietas, bet tikpat lietišķi arī 'derīgs padoms', noderīgs — derīguma nozīmēm vispār izrietot no 'derēt' jēguma, kā tas arī līgumu ziņā, kur derējums derības, saderešana, algas vaj darba līgumā arī 'noderēšana' kā pats derējums ir mērķtiecības akts. Stiliski šādi 'derēt' norobežojumi vienlīdz var izteikties tikpat norobežotā atsevišķa jēdziena vārdā (derēt, noderēt: ligt, noligt), var arī novirzīties pavisam īpašos attiecinājumos ('ogas jau deramas': gatavas, nolasāmas kā derīgas), bet pamatnozīme mērķtiecīgai noderībai paliek tā pati. No tā atvasinās nevien izdalītā derīguma, bet arī piederības nozīmes, piederošais,

piederīgais, savstarpības ziņā attiecīgais vaj kā piederoša daļa, piederums, un arī piederums kā īpašums. Tādās novirzēs objekts par sevi var būt mazvērtīgs, bet ne paša derīguma un mērķtiecības ziņā nenozīmīgs vaj nevērtīgs, jo tas izslēgtu arī derīguma pašnozīmi. Ja derīgais kļūst nederīgs, tas taisni savā nozīmē nevērtīgs un nenozīmīgs, mērķtiecības ziņā 'atmetams'. Stiliski tad var parādīties vairāki pretstādījumi, bet ne vairs tieši paša derīguma un nederības ziņā: ja īpašības nozīmē objekts nederīgs un par sevi 'nav derīgs', tad nolūka ziņā ir 'lieks', nelietojams, nevaidsīgs, jeb lietošanas nozīmē nevien nenoderīgs un nolūka ziņā neatbilstošs, bet rīcībai var būt arī kaitīgs vaj tieši bīstams. Tas ir tāpat, ka no-derīgais ir 'labs', ja der. Abējādās novirzes uzrāda, ka derīguma nozīme pamatā norobežojas vienīgi aktuālās vaj potencionālās vajadzības ziņā, ar to objektu arī kvalificējot kā nosacīti derīgu.

f. SKAITĀMAIS. Skaita nozīmes parasti saistītas ar objektiem, skaitļa vārdus attiecinot lietām un arī atsevišķām pazīmēm, bet ne vairs tieši īpašību ziņā. Bet skaits un skaitījums nav arī saistīts vienīgi ar matēmatiski abstrahēti norobežotām skaitļa nozīmēm, skaitļa vārdos izteicot visai dažādus jēgumus, arī tādās nozīmēs, kas tieši jeb arī vispār nav skaitlim un skaitam attiecīgas. Pie tam 'skaita' nevien skaitļojot, vaj tekošā rinda sceniski jeb pēc kārtas izvedot kopskaita un attiecību nozīmēs, kas savukārt var pāriet dažādu saattiecību, salikumu, dalījumu, izdalījumu, pretstādījumu, vaj atbildumu, saistījumu, īpašu kopumu un izmaiņu jēgumos, bet skaitīt var arī vienīgi nosakoši un tādā ziņā rodot 'daudzuma' vaj īpašas citas nozīmes. Tam ir vairākas pārejas un atsevišķas novirzes, kur vienā ziņā izdalās 'skaitlis', skaitļi, skaitļojumi un skaitļotājs, otrā ziņā pāreju nozīmē dažāda skaitīšana, īpašs 'skaits' un skaitījumi, arī skaitītājs, kas neskaitļo, bet savādāk skaita atsevišķu aptvērumu ziņā izdalot īpašus kopsakarus, aiz kā tālāk parādās arī tā 'skaitīšana', kad skaita nozīmes par sevi izpaliek, skaitījumam parādoties vienīgi nosakoši, vaj tikai izveduma ziņā, pašam skaitītājam pārvēršoties noteicējā vaj tikai izvedošā teicējā. Skaitļa nozīmē skaita priekšmetus, daļas, īpašas pazīmes, skaita dienas, gadus arī soļus un var skaitīt zvaigznes, cik spēj izskaitīt — iznākumu panākot 'tekošā skaitījumā' vaj dažādā skaitļojumā kā gala skaitli, ar ko apzīmē skaitu — kā kopskaitu. Skaitot gadus dabon desmit gadus, bet iznākums par sevi ir arī 'gala' skaitlis un kā tāds pēdējam gadam īpašais 'gada skaitlis' — desmitais gads. Bet var skaitīt arī tieši 'laiku', laiku 'no — līdz', bez atsevišķo dienu un citāda līdzskaitījuma un īpaša skaitļojuma — ne vairs dienām vaj

mēnešiem, bet pēkšņi veselam gadam kā zināmam vispārējam laikam par sevi parādoties par skaitāmo vienību. Nav vien atsevišķi 'laika sprīži' un Ipaši ilgstoši 'laiki', kādus skaita pavisam citādi, bet ir arī atsevišķas norises un Ipaši izvedumi, kurus arī 'skaita', tomēr vairs tikai pašas darbības ziņā rindojot vaj posmojot, vaj arī Ipašā nozīmē vienīgi nosakot. Skaita pantus (teic), noskaita (norunā, uzsaka), skaita arī grāmatā (lasa) un 'skaita no galvas'. Šādā ziņā var skaitīt tekoši un pēc kārtas jeb arī visādi citādi, bet nozīme nav vairs ne skaitļa, ne skaita ziņā. Skaitļojuma ziņā ir Ipašas darbības, vispirms jau elementāri, ka skaitot saskaita (kopā), bet jau pārejas nozīmē 'no — līdz' neko tieši nesaskaita un 'skaitot no galvas' dara un izteic pavisam ko citu nekā skaitļojot 'galvā'. Ja skaitļojot pieskaita ('pieliek klāt'), tad tiesiski nosacītā nozīmē vienīgi 'pieskaita vainu', tāpat kā parastā nozīmē tikai 'domā' vainīgu vaj 'tur par vainīgu'; bet ja skaitļojot atskaita un pārejas nozīmēs 'atņem nost', atdala, vaj neskaita līdz, vaj arī savstarpēji 'dalās', tad tālākās nosacītās nozīmēs ārā izskaitītais var sākt izteikties jau kā neattiecināms, neatbilstošais, kļūstot par vispārēju 'izņēmumu' vaj atsevišķi par nepienācīgu daļu. Skaitļojot daļu, bet pārejas nozīmēs sadala, nodala, atdala, piedala, arī pārdala un iedala, kāmēr nosacītā ziņā par sevi parādās Ipaša 'dalība' un var dalīties arī līdzdalībā, — kad pretējā nozīmē vispār 'nav daļas': bet tieši līdzdalības 'dalībā', ne skaitļojamās daļas nozīmē. Skaitļojot reizina, bet citādi ir pavisam Ipašas reizas un reizes, arī atkārtojuma ziņā reizām un kādreiz, vaj iķreiz un reizu reizām. Ir cita 'reize', vairāk reižu, 'reižu no reizes', vaj 'pa reizei'. Ir ozoli saauguši reizītēm (kādreiz) un Ipašām 'reizētēm' (rindām, ne reizumis), arī rudzu vārpa var būt pat 'deviņām reizītēm' (ailītēm). Brauc, dodas garā teizē, vaj arī stāta 'garu reizu' un tautu meita Ipaši 'sareizē' savas baltas villaines. Ir Ipašas par sevi domātās reizes un reizas, mēneša reizes, arī vēl skaitāmās vilņu reizes ('devītais vilnis'), gaiļi dzied 'nakts reizi', bet nav vien pirmreiz, ir arī Ipaši uzsvērtā pirmā reiza, pirmreizīgais, pirmreizība, un tāpat pēdējā reize, kā noslēguma vaj nosacījuma ziņā uzsver pašu 'pēdējo reizi', līdzīgi, kā kvalificējoši izdala Ipašās lūgšanas nozīmē 'tēva reizi'. Šādos uzsvērumos nevien skaitļojamā, bet arī vispār izdalīti nosakošā skaitījuma nozīme pāriet kvalificējumos. Kad divi jeb vairāki iet 'vienī' — 'reizē', tad tie 'skaitās' kopā un vienlaiku nākoši, bet kad daži vaj visi pienāk 'reizā', tad tam nav vairs seceniski skaitāmas reizes nozīmes — reizā uzsvērumam kvalificējoši attiecinoties kopējā iznākuma ziņā: nosakošā atzinuma nozīmē, ka pienāk vienā laikā, vienlaicīgi, 'vienādi'. Izdalās: 'no reizes uz reizi', 'reiz' un 'reizumis' nozīmei pretējs uzsvērumus 'uzreiz' (pēkšņi), 'uz reizi' (dara

nekavējoši, tūlīt), 'pašu reiz', patreiz (aktuāli), pašreizīgi (tagadņēji) un 'paša reizē', paša laikā — dara atbilstoši Istā laikā, jeb ir piemēroti 'pašā laikā', vaj zied pilnīgi un viss ziedošais ir 'pašā ziedu laikā' (ziedēšanā). Ja ir pašā reizē, tad ne arvien ir Istā reizā (atbilstoši), bet ja ir 'reizīgi', tad ir kārtīgi, reizīgs ir kārtīgs, pretējais tam var būt taisni nerīzīgs (nepiedienīgs, nerātns), jeb arī aplama gadījuma ziņā ir tikai 'nereiza', kad notiek kas vaj gadās nepareizi. Izdalītais 'nepareizi' kā Ipašā nepareizība ir jau redzams kvalificējums, 'nepareizais', pozitīvā pusē kā Ipaši pareizais, pate pareizība. Bet tas nemaz nav tik tālu no reizu un kārtu nozīmēm, neaiziet arī secen skaitīšanai, atkrītot vienīgi par sevi izdalītai skaitļošanai. Ko iestājas ziņā tur par nepareizu vaj pareizu, to atzinuma nosakošā ziņā 'skaita par' pareizu vaj nepareizu. Ne arvien tas domāts vērtējoši, ne arī sakarā ar derīgo vaj nederību, pamatā pašai skaitīšanai izdaloties kā Ipašai kvalificējuma iespējai. Tas mazāk redzams, kad mēra nozīmē ko Ipaši pieskaitot klāt 'uzskaita virsū', bet tūlīt parādās sevišķā nozīmē, ja mēram pieliek, 'skaita līdz' un 'pieskaita neskaitot', kas pielikto kā 'uzskaitīto virsū' tūlīt pārvēršs Ipaši domātā piedevā, ko 'uzdod virsū' kā virsdevu un 'neskaitīto' taisni šini ziņā ļauj dažādās citās nozīmēs 'skaitīt par', skaitīt par labvēlību, skaitīt par dāvājumu. Ja ko atsevišķu 'ieskaita', tas var būt bez kvalificējuma, bet ja ko ieskaita Ipašā vienībā, piederībā, vaj tikai līdzībā ar citiem, kuriem pieskaita, tad katra šāda nozīme jau satur kvalificējuma iespēju, skaitāmo līdzī ieskaitot par tādu, kādiem pieskaita, labiem, ļauniem, derīgiem, nevērtīgiem, vaj arī svešiem, vaj savējiem. Vienīgi ja neskaita, attiecinātais kvalificējums atkrīt, bet vienīgi skaitīšanas 'par' nozīmē, citādi pašam 'neskaitāmam' taisni kvalificējoties milzuma un tamlīdzīgās nozīmēs, neskaitāmos 'simtos un tūkstašos', neskaitāmā daudzumā un nedalāmā vienībā.

'Viens' ir skaitļa vārds, bet tikai norobežotā skaitļa jēguma un skaitļošanas nozīmē. Skaitļa ziņā attiecinājums objektam liekas pašsaprotams, viens ir viens, vienlīdz vaj ābols, akmens ir viens, vaj ir viens cilvēks, viens koks. Parasti tā arī skaita, bet jau vienkāršā saskaitā izdalās dažādas nozīmes: viens koks ir viens, tāpat nākošais ir viens, bet tekošā skaitījuma ziņā attiecinājums ir saskaita nozīmē 'divi'. Ipašas situācijas ziņā objekts par sevi ir 'viens pats', arī cits turpat var būt tāds pats viens par sevi, tomēr attiecinājumā kā 'abi', saskaita nozīmē kā 'abi divi', vaj rindojumā pēc kārtas kā pirmais, otrs, arī tālāk kā desmitais. Arī paša skaita nozīmes kā atsevišķie skaitļi par sevi var tikt savstarpēji attiecināti, turklāt pavisam neatkarīgi no objektu ziņā domātām situācijām, bet šādām skaitļu attiecībām ir cita daba, ko redzami

parāda skaitļu zīmju pozīcijas, kur cipars '1' par sevi ir 'viens', arī stāvot otrā vietā apzīmēt to pašu vienu, bet jau pilnīgā atkarībā no iepriekšējā skaitļa, kas tāpat dabū Ipašu nozīmi — ja iepriekšējais arī ir viens tad iznākums nav divi, bet vienpadsmit. Objektu ziņā būtu tikai viens un viens, viens un otrs, kopēji abi, uzsverumā abi divi, pie tam vienu kā tādu jeb kā 'vienu vienīgu' skaitļojuma ziņā nemaz neskaitot, atsevišķi zinot vaj redzot, izdaloši arī uzsverot, bet parasti tikai norādoši kā 'to', zināmo 'viņu', vaj 'tādu' — viens nāk, kāds nāk, tas nāk, to redz nākam, viņš nāk, jeb arī viens pats nāk, viens tāds nāk, viens kāds nāk, atnācis, ieradies; un tāpat vairāki tādi un visai 'daudz' bez saskaitījuma vaj noteiktas kārtības var būt sanākuši. Var būt 'vienādi, otrādi', citādi — 'viena paša' un 'viena vienīga' pretnozīmē 'dažādi'. Te daļas uzsverumi kā Ipaši norādījumi: 'vienī ir' vienīgi, vienīgais; vienviet, vienreizīgi, vienādi; viens un vairāki, vienbūtne, vienība. Ipašajā pamatnozīmē 'vien' var izteikt ne tikai, ka viens vien ir, jeb ka zināma nozīme vaj kādība 'vien ir', bet arī ka cilvēks 'cilvēks vien ir'. Blakus tam atvasinātās nozīmes izteic tiklab vienmērīgo, vienveidīgo, kā arī atkārtoto, vairākkārtējo, vienlīdz 'to pašu' un kārtīgo, vaj 'vienkāršo', kā arī 'daudzo kopā', vienkopus, vienības nozīmē, vaj arī divus, trīs un vairākus kā 'vienu ko'. Novirzītā 'viena' nozīme te vairs nav skaitļojamā, ne arī saskaitījuma ziņā, tieši uzsverot domāto iznākumu kā sevi Ipašo 'vienu ko'. Tad parādās tādas nozīmes, ka arī divi, trīs 'vien' un tāpat vairāki par sevi var būt nevien vienkopus, bet arī 'vienī paši', vienātnē, vienātā, vaj 'vienādi', 'viena prāta', vienoti, vienībā. Jeb dažādas norises vienlaicīgi var notikt 'vienādi vien', arvien, vienādīgi, vaj pašas būt vienādīgas, vienādas, arī 'vienmuļas', atkārtoti vienādas un bez citādām 'vienīgās'. Teic arī 'ar vienu vārdu sakot', kaut pasakot vairākos, tāpat arī dzīvo 'vienos' priekos vaj bēdās, vairāki var būt 'vienās domās', dažādā ziņā 'viens kā otrs' un uzsvērti 'viens kas viens'. Bet tiklīdz viens par sevi ir Ipašā nozīmē izdalīti domātais, parādās ne vairs vispārēji 'viens kāds', bet vieniēks, vientuļais, vientulis un vientuļnieks, paliekot tāds arī kopā ar citiem.

Elementārā skaitļošana sākās ar 'divi', kur viens ir tikai pieskaitāmais vaj atskaitāmais izdalījums 'par sevi': reizinājumā paliekot tam pašam, mēra nozīmē kā 'vienībai', līdzīgi vispārējam veselum, un daļījumā uzrādot tikai daļas, kādas var skaitļot par sevi. Lai tiktu pie 'vienkārši' pieskaitāmā viena un lai tad skaitļa nozīmē rastos attiecinājumi, kur Ipašais atsevišķais 'pieskaitāmi' nav vairs par sevi, bet kopā, vispirms jāpārkāpj vesela jēgumu rinda, kam ir skaita, bet nav tieši Ipaša skaitļa nozīmes. — 'Abi' nav vien 'tas un tas', vaj tikai 'viens un otrs', bet zināmā kopējā

attiecinājumā, kas tomēr nav pieskaitāmā ziņā, vienīgi pašas attiecības vaj īpašas attieksmes ziņā. Abi divi var būt vienādi, bet tas ir vienādības, ne saskaita ziņā, un ja nedomā salīdzinoši, vienu otram arī 'nepieskaita'. Uzsvērums 'kopēji' un kopējais ir bez skaitļa nozīmes, tāpat 'abējāda', jo pēdējā nozīmē tāds var būt atsevišķais viens par sevi — pat 'divējāds' un divkosības ziņā tieši uzsvērti 'dubults'. Var nākt 'pāris cilvēku', kas maza daudzuma ziņā nenozīmē tikai divus, un ja nenāk tieši pāri, pāros, vaj pa pāriem, var iet vaj stāvēt vienīgi blakus, līdzās, vaj arī citādi līdzīgā situācijā, ar to atšķiroties no 'pārējiem'. Bet savukārt var būt viens 'pārējais' un tāpat vairāki pārējie par sevi var būt 'vieni', kaut būdami tieši saskaitāmi kā divi, vaj desmit. Duālās nozīmības ietver potenciāli domājamo skaitu (divi vien, abi divi) bet izteic savstarpēju sakaru, ne skaitli. Būtu arī neloģiski, ka zināmā attiecībā 'otram' būtu jānozīmē divus, situācijas ziņā otrai vietai divas vietas, citai vaj otrai pusei divpusi, nevis pretpusi, jeb divējāda un trejāda objekta vietā būtu jāsaskaita divus vaj trīs objektus. Trejdeviņas zemes nav divdesmit septiņas zemes, bet 'aiz' nozīmē pavisam citādi izteikts tālums, un ja mežā izcērt vienu vaj desmit kokus, tad mežs paliek tas pats, vienīgi kokus var skaitīt, saskaitīt un atskaitīt, no tā izvedot skaitu un skaitli.

Cetate nodaja

Novimje ussuevimej

Uzsvērumi parādās kā vārdu seviškās nozīmības izdalītāji, noteicēji un nodibinātāji. Uzsvērtā teikšana par sevi jau raksturojas kā īpaši nozīmīga, bet stiliski tā iezīmējas visai dažādi un daudzpusīgi, sākot jau ar izrunas akcentējumiem un vārdu īpašo stāvokli teikumā. Tas vien var kāpināt un arī mainīt teiciena un pašu vārdu ikreizējo nozīmi, novirzīti izteicot atsevišķas iestājas vai citādā ziņā. Parasti neitrāli teiktais 'patiesi' uzsvērams nevien īpaši vēl pirmā balsienā sprieduma nozīmē (kad patiesi saka), bet arī apgalvojoši (patiesi saka!) ar otrā balsiena sevišku uzsvaru, vai abējādi ar īpašu izdalījumu uzsverot abus balsienus, kā izteic neticīgu jautājumu, kritisku pārjautājumu, jeb arī pašu vārdu uzsvērti atkārtoti kā teiktajā nozīmē neapšaubāmu un nodibinātu: patiesi! — patiesi tā, patiesi ir tā! Pastiprinošais 'ir' un 'tā' tad neskan līdzīgi kā apgalvojums, bet izteic atzinumu, ka tā ir 'pa-tiesi'.

Akcentējumi kā īpašie balsienu uzsvērumi un intonācijas izrunā kā balss augstuma vai skaļuma pacēlumi un nolaidumi atšķir nevien izsaučienus, jautājumus un konstatējumus, bet šķir arī balss nokrāsu, toni, runāšanas noskaņojumu un atkarībā no iestājas iezīmē visdažādākās pašas teikšanas raksturības. Stiliski tie ir atsevišķi elementāri līdzekļi ikreizējās izteiksmes ziņā, nevis tikai balsīgas pazīmes, jo var pilnīgi mainīt arī atsevišķo vārdu un teicienu kopnozīmi. Šaubīgi izteiktais jā vai nē nav tas pats, kas noteikti uzsvērtais, jo var nozīmēt tikai varbūt, un apgalvojoši uzsvērtais nav tas pats, kā konstatējoši lietišķais, kādēļ 'pēc balss' var saprast arī citādi nekā vārdu nozīmē saka, pat pretējo nekā saka, vai ko īstenībā domā un tikai netieši pasaka. Stiliski galvenais kodols arvien izrādās visā kopējā saattiecībā, jo atsevišķie elementi ir tikai atsevišķie pamatlīdzekļi visdažādākiem izteiksmes kompleksiem. Parasti vārds tiek uzsvērts sava jēguma un lietišķi tieši attiecinātā nozīmē — tādā ziņā arī par sevi vēl dažādi pastiprinot. Piemēram: 'labs' ir objekta kādības atzinums, salīdzinoši arī kā labāks un vislabāks — teicējam tas var būt vērtējuma, noderības, vajadzības, iespaida, īpašas attieksmes un vēl citādā ziņā, tomēr jēguma nozīmei paliekot tai pašai, arī tad, ja uzsvērumu vēl īpaši pastiprina ar citu vārdu 'ļoti labs', 'pārāk' vai 'pardaudz labs', pārmērīgi, gaužam, stipri, 'neiedomājami labā' nozīmē, kaut tā tie būtu tikai pārspļējumi. Bet arī paša jēguma uzsvērumš var tiktāl izmainīties, ka 'labs' visa teiciena nozīmē aizstāj pavisam citādi domātu nozīmību. Godīga, taisna, kārtīga

un 'visādi citādi labā' nozīmē ir 'labs cilvēks', rakstura ziņā 'laba daba', labdabīgs. Spējas ziņā ir labas acis, laba redze; darba ziņā labs strādnieks (strādīgs), izveduma nozīmē labs darbs (lietpratīgs, krietns), bet var nozīmēt arī lielu darbu, daudz darba. Laba daļa var būt attiecīgi prāva, liela daļa arī 'daudz' nozīmē, tāpat kā vairuma ziņā 'laba tiesa', vaj pāri pusei 'laba puse' — bet 'laba' daļa ir arī vērtējuma ziņā kā par sevi laba jeb salīdzinoši labāka, tāpat kā kvalificēti ir īpašā 'labā puse' un 'labā roka', kaut par sevi nebūtu tik laba kā kreisā roka, vaj labā puse tikai nedaudz labāka kā 'otrā' kreisā puse. Objekts var būt 'labi liels' (visai, stipri, vaj tikai paliels), var būt 'labs svars' (pilnīgs vaj kā uzsvērumš), var labi dot un var būt 'labi dots', bet nenozīmējot paša objekta labumu — tāpat kā var būt labs ceļa gabals (patāls, tāls), nenozīmējot ka citādi labs, un var paiet arī labs laiks, ilgs, nenozīmējot, ka citādi vaj vispār būtu labi, jeb laiks būtu labs jauka laika nozīmē. Laba gaidīšana, kad 'labi jāgaida', parasti ir ilga, ne laba, un ja ir kas labi daudz, ne ikreiz ir labs vaj labi, ir arī 'labi' daudz parādu, kas nemaz nav labi. Paša uzsvēruma ziņā ir 'labi droša' sirds; izveseļošanas uzsver 'nu ir labi', 'ir jau labs'; vēlamību uzsver un novēl kā 'visu labu'; šinī ziņā ir sveiciena nozīmē labas dienas, un arī vēl īpašās 'labās dienas' un 'labā diena' kā izdevīgā, laimīgā, vaj tikai jaukā un saulainā. Arī tādi teicieni kā, piemēram, 'dažs labs', dažu labu dienu (reizi), labu reizi (vairākkārt), ir jau pilnīgi pārvērtušies vispārējā formulā, kur labam nav vairs paša labā līdznozīmes. Teicienos 'cita labā', darīt ko otra labā, darīt 'no laba prāta', labprātīgi, vaj izsakt cerību, ka 'būs labi' un ņemat, atzīstot 'par labu', vēlamība vaj cerējums vēl izteikts jēguma tiešā nozīmē, bet tādi uzsvērumi, ka nepietiekoši padarītais 'labs vien ir', 'labi vēl ka tā', vaj zināmās situācijās taisni pretēji domāto noklusējot ar pārejas uzsvērumu labs ir! labi! — jau teiciena nozīmi nevien attiecina netieši, bet pašu uzsvērumu pārvērš par nozīmes aktīvo novirzītāju. Teiciens 'labs, kas padarīts' vairs neattiecas ne labi padarītam, ne padarītā labumam kā 'labam', izteicot vienīgi nobeiguma, paguvuma nozīmi. Pāri paliek stiliskais jautājums: kā tas iespējams, ka vārda jēgums var novirzīties pavisam citādi izteicamā nozīmībā, kur 'labs' var arī nenozīmēt labu, bet nenozīmējot arī nelabu jeb ka nav labs? Atbilde tam un Istais teorētiskais jautājums atklāsies tikai pakāpeniski, vispirms liekot tuvāk ieskatīties pašu uzsvērumu galvenos tipiskos veidos.

1. JĒGUMU PAKĀPENĪBAS

Jēgumi īpašo aptvērumu ziņā ir pašnozīmīgi, ar sevi identiski, jēdzienu ziņā tos var īpaši norobežot un arī izdalīt atsevišķi

nosacītās nozīmēs, vaj savukārt atvasināti tālāk nošķirt. Bet tāda ziņā vien attiecinājumu iespējas objektiem ir visai ierobežotas, parasti identificējot tikai tāpatnīgas vaj galvenās pazīmēs līdzīgi domātas lietas, pašu attiecinājumu robežām ātri noslēdzoties arī analogiju diezgan šaurajā lokā, pāri tam uzreiz uzrādot neattiecbas un jēgumu neatbildumus. Kas ierobežo izteiksmi, tas nav vien pamataptvērumu un tālāk nosacīto nozīmju pietrūkums, bet pašu lietu arvien izmainīgās sakarības un šīni ziņā stiliski sastrēgumi izteikt sarežģītas attiecības, kas prasa tikpat kompleksas nozīmes cik saattiecīgas ir lietu norises, bet vienlīdz prasa tās par sevi arī vārdos apzīmēt, kaut netieši norādot. Te parādās dažādie uzsvērumi kā izteiksmes īpašs faktors, uzrādot stiliskās iespējas taisni tur, kur norobežotās vaj nosacītās nozīmes sastrēg neatiecībās. Uzsvērumi allaž likušie elementāri vaj tikai tehniski palīgīdzekļi un tādēļ kā šaura eja vaj tikai blakus gājieni visu daudzīnāto stila līdzekļu lielajā vairumā, bet izrādās, ka taisni uzsvērumi slēpj galveno atbildi: 'kāpēc' sevišķie gājieni kļūst tik spēcīgi līdzekļi izteikt vissarežģītākās nozīmības. Teorētiski un praktiski te daudz ko var paskaidrot jau maz ievērotā jēgumu pakāpenība, kāpēc objektu identificējot var nosaukt vienā vārdā, bet vienlaicīgi var tikpat tieši uzsvērt arī otrā nozīmē, lai gan otrs vārds izteic atsevišķi nosacītu jēgumu.

Ikdienīškā teicienā 'uguns deg' visā vienkāršībā uzsvērtas galvenās sakarības, ka viena jēguma ziņā tā ir 'uguns', kas deg, un ja 'deg', tad tieši arī degšana ir tā, ka 'deg uguns'. Bet tam ir atsevišķos skatījumos un īpašās novirzēs visdažādāki uzsvēramas pakāpenības. Vienlīdz tiešā nozīmē var teikt, ka ne tikai deg uguni, deg uguns un uguns deg, bet ka arī liesmo un kuras, un ka uguni kur, iekur. Tieši domāti saka, ka iekur, iekurina arī krāsni un ka krāsne kuras un izkurās, bet tikai pašas izkurināšanas ziņā — pēkšņi nonākot pie stiliskās robežas, kur nevar teikt, ka tā liesmo vaj pati 'deg', kaut būtu vienās liesmās. Tā ir uguns, kas deg un liesmo, un malka, kas deg un sadeg, jo būtu aplam, ja arī krāsne sadegtu, ne tikai attiecināti kurināmam 'izdegtu', tāpat kā nekurot un 'ugunij nedegot' vispār nekas nedegtu un nekurinātos. Kas slēpjas aiz šādām jēgumu attiecību un pakāpenības iespējām un neiespējām? Tas ir pirmais grūtais jautājums, uzsvērumu iespējām lietoties tik plašām, bet pēkšņi arī šauri noslēdzoties: uguns krāsni deg, liesmo, ne pate tā.

Ja tā varētu teikt, 'uguns' ir substantivēts daudzveidīgs un daudzattiecīgs norises aptvērums, līdzīgi kā spēku, spējas vaj prātu domājot un saprotot kā kompleksu parādību priekšstatu, ko dažādā iezīmībā ērti var uzsvērt, bet mainīgajām pazīmēm nepielaujot vienu kādu definējošu nosacījumu. Tas ātri noved arī

dubultnozīmēs un līdznozīmju pakāpenībā, jo tā nav vienīgi uguns kas deg: deg un sadeg arī tas, kas 'deg ar uguni'. Par sevi uguns ir pati degšana un tieši šinī ziņā 'ar uguni' dedzina, dedzinā, tā ar pašu to nevien stiliski rīkojoties kā ar konkrētu lietu, bet lielā mērā tāpat lietišķi. Uguni taisa, ietaisa, šķīļ, uzšķīļ, iedeg, iededzina, aizdeg, aizdedzina, 'pielaiž uguni', tāpat kā pati tā var iedegties, aizdegties, dubultnozīmē par sevi degt un 'degt' degoša objekta ziņā. Var īpaši arī pieņemdāmās iedegties, pat tā, ka 'uguns ir vaļā': degošais 'vienās ugunīs' — arī 'uguns varā', objektam parasti sadegot, nodegot vaj izdegot, bet tāpat arī degšanai beidzoties, izbeidzoties, izdegot, dažādā pakāpenībā dziestot, apdziestot, apslāpstot, nodziestot, izdziestot, tieši kā 'uguni' dzēšot, apdzēšot, apslāpējot, nodzēšot, izdzēšot, pavisam tieši arī 'nospiežot' vaj 'samidot'. Uguni var arī apraust un glabāt ('degošas ogles'), uguns var atkal dažādā ziņā un degšanas pakāpenībā īpašos veidos degt — tā ir pati uguns, kas 'degdama' īpaši liesmo un kurās, degot liesmām kā 'liesmaina uguns', un arī lāsmo, vaj skala ugunij degot ar garu un gaišu lakti, jeb arī tikai svilinot, apsvilinot, svilstot, vaj gruzdot, gruzdējot. Bet arī tā ir uguns, ko šķīļ, kas vēl nedeg, bet šķīļas, dzirkst, dzirkstī un degot met dzirkstis, uguns dzirkstis, dzirksteles (no mazas dzirkstes var celties liela uguns), jeb arī īpaši sprēgā, sprikt, sprikšķ, metot spriktis un sprēgas, arī kā nokrītošas birkstis un tālu aizlēcošas sprējas. Uguns par sevi domāti kvēlo, kvēlē, svēlē, zvēlē, raksturoti zvēro un izdegot vēl gail, degošas ogles arī īpaši gailina lai neapdziest un neapgailējas ar baltiem pelniem — tā ir vēl domātā uguns kas zem pelniem plēn, kāmēr ogles izplēn, apdziest. Pāri paliek arī priekšstati, ka degšanai dziestot pati uguns izdziest (izdzisusē, vaj izdzēstā, bet ne 'atdzisusi'), kādēļ arī izkurējusēs krāsne vaj izkurējies ugunskurs un apdziestošās ogles vēl īpašā jēgumā 'izgarē', izgarējas (neapdzēš ogles, kāmēr nav vēl izgarējušās): kas ir paliekošās uguns kvēles, kvēluma, karstuma turpināšanās ziņā — ne izdaltās garošanas nozīmē, kā garo un izgaro garaiņas, tvaiks un izgaro arī siltums bez kvēles, kveldināšanas un uguns nozīmes. Kad uguns par sevi 'dziest', izdziest, tā vēl nav domāta izdzisusi vaj nodzēsta, vienīgi ka 'apdziest', un arī tam ir uzsvērumu rinda īpašos jēgumos: plok, izbeidzas, smok, nosmok, dūmo (kur dūmi, tur uguns), kūp, slāpst, noslāpst ('negrib degt'), kvēpo, kvēpj, un kad ir vairs tikai kvēpi un pelni, tad nav vairs uguns. Bet pakāpenības var iezīmēties daudz vispārējāk, sevišķi objekta kādības un ikreizējā iespaida ziņā. Uguns pašnozīmīgi domāta dedzinoša un 'karsta', īpašās pārejās kaistoša, kaisējoša (uguns kaisme), kārsējoša, kvēla, svēla, sveloša, vaj arī tikai silta un pat 'auksta', ja nesilda. Jeb var būt

gaiša kā 'uguns gaisma', spīdoša, spoža, spilgta, vaj gailoša, gaila un dažādās krāsās degoša (sadeģ zelta nauda ar ziļām ugunīm, 6568. var.) — ir arī baltas ugunis, 'uguni', un tam pretī palsa uguns, svēta uguns, vaj iepretī 'dzīvām ugunīm' tumša uguns, ugunis, tāpat kā pavisam 'auksta uguns', ja nesilda.

Jēgumu pakāpenības var norobežoties īpašu jēdzienu ziņā, kvēli, kvēlumu vairs nedomājot uguns nozīmē un lampā iedegtu gaišu uguni domājot gaišuma, gaišās gaismas ziņā. Bet atšķirumi var arī pielīdzināties un sinonīmi sanākt kopā, vienlīdz 'iededzot uguni' un 'iededzot gaismu' — nemaz savukārt nedomājot par uguns un gaismas īpašām pakāpenībām. Tomēr taisni pašas pakāpenības iezīmējas kā stiliski sevišķās iespējas, kas tiklab atsevišķi uzsverot vaj saistīti nosakot ļauj ikreizēji izteikt sevišķo skatījumu. Īpašos lietišķos attiecinājumos vaj tikai sajūtu ziņā var būt 'silts' un 'auksts', arī ar nenoteiktu robežu dalījuma negācijas ziņā, ka nav 'ne silts, ne auksts', vaj nozīmju attiecība ir 'vidēja', iespaids ziņā 'mērena', ne silda, ne saldē, ne karsē, ne vēsina. Bet tiklīdz uzsvērums parādās vienā vaj otrā ievirzē, veselām pakāpēm seko par sevi izdalītu, bet kāpinājuma nozīmē saistītu jēgumu rindas. Nav vairs nekas nenoteikti vidējs, kad parādās 'vēsums', kļūst vēsi, laiks paliek 'vēss' un gaiss kļūst 'rēns', kaut pārejas var būt mērenas, notiek mēreni. Jūtami atšķiras jau 'dzestrš': sajūt dzestrumu, kļūst dzestri, ir dzetrš, bet nākošā pakāpē ir jau uzsvērti 'salti', paliek salti, jūt saltumu, laiks kļūst saltnējs, gaiss saltens, līdz ar ko kļūst 'auksts', nāk aukstums, paliek auksti, pūš 'salti auksti' vēji, laiks vispār kļūst auksts un īpaši 'salts', var sākties salnas ('nāk' salnas) un var iestāties 'sals', kad zeme sasalst kailsalā, pliksalās, ūdeņi kļūst 'ledus auksti', Iedaini, un 'pārsalst' ar ledu. Bet arī pats sals var parādīties dažādās pakāpēs kā vairāk vaj mazāk ilgstoša salšana, 'sala', 'salona', vaj aukstuma pakāpēs kā 'spalgs sals', īpaša spelga, spelgoņa, spalgoņa, arī sprēgoņa, kad sals sprēgā un elpu rauj cieti. Pakāpenību nozīmes redzami izdalās par sevi, bet ietilpst arī līdznozīmīgi (sals ir salts un auksts, auksts var mazināties kā saltens un dzestrš), zināmas sakarības ļaujot izteikt saistītu jēgumu rindās. Tas vienlīdz parādās arī virzienā no vēsa uz 'remdenu' — pasiltu, siltenu, 'siltu', kaistošu, pakarstu, uzkaitētu, 'karstu' nokarsētu, nokaitētu, 'kvēlu', kveldētu vaj vērdošu, ('dedzinošu') un 'svelošu' (sveloņa), vaj 'zvīlošu' (zvīļš, zvīle, zvīloņa).

'Mazs' zuduma pakāpēs iepretī nelielam sākās no 'pamaza', un tad kļūst 'mazs', mazais, maziņš un maziņais, sīciņš un 'sīks', 'niecīgs' kā uzsvērtais 'nieks', vaj bez nolieguma nozīmes uzsvērtais 'nekas'. Pretējā ievirzē tad vienlīdz arī mazais un

pamazais var savukārt kļūt arī pieaugoši 'neliels', 'paliels' un tad uzsvērti 'prāvs', 'liels', lielais, vaj īpašos attiecinājumos arī milzīgs, pārmērīgs un 'neaptverams'. Atsevišķos attiecinājumos pakāpenības var novirzīties, pāriet netiešās nozīmēs — vaj neattiecīgām izkristot. Saule silda, sajūtu ziņā ir silta, var būt arī karsta, dedzinoša, kvēla un sveloša, tāpat auksta kā auksta uguns, bet nesaka, ka salta, salota, ledaina un nav arī dzestra. Cilvēks var būt mazs un sīks, arī zems, pazema, neliela auguma, bet uzsvērti 'zems' par sevi vienīgi tikumiskā nozīmē. Tiešā ziņā visplašāk un vispārējāk attiecināmas ir mēra, daļu iztrūkuma, pieauguma, papildinājuma un vairuma, daudzuma pakāpenības ar visdažādāk izdalāmu pāreju nozīmēm. Ir tukšs un trūkst, kad atbilstoši mēram 'nav', bet var būt arī 'mazliet' un dažādā 'mērā' pietrūkst, kad ir tikai 'padaļai' un puslīdz, vaj arī tikai pusē; tāpat pusei un daļējam var būt 'pāri', bet nākošā pakāpē iztrūkt, pietrūkt, kaut tikai drusku, gandrīz un 'bezmaz' lai 'pietiku'. Kad 'pietiek', var arī būt tikai 'apmēram' un dažādā nosacījumā pietiekoši, pietiekami, 'mērīgi', nomēroti dots vaj mērots, kaut arī būtu tikai trūcīgi 'diezgan', tikai līdz mēram vaj 'līdzsvaram'. Kad ir 'līdzeni', tad ir 'pilns' (mērs) un tieši, 'taisni', uz mata 'sakrīt'; bet var būt arī vairāk, 'pāri', pilnīgi, pavairāk, pārāk (uzsvars, uzmērs, uzmērojums 'virusu', virssvars, pārsvars), un var būt 'par daudz' — ar īpašām pakāpēm pāri mēram, kā sevišķi uzsver 'pārmērīgi' doto, pārmērību, pārmērīgo, vaj tikai pārsvara ziņā vaj pāri likto, virsū pārāk likto kā visdažādākos attiecinājumos uzsveramo 'pārlietu' pakāpi. Tad nevien var būt pārlietu labi, bet vienlīdz arī pārlietu grūti un ļauni. Līdzīgi arī dažādu īpašību un raksturojumu pakāpenības var plaši un vispārināti attiecināties: daudz kas ir daiļš, skaists, tīkams, vaj glīts, 'izskatīgs', gnets, košs, spilgts, tāpat mirdzošs, 'starojošs', spulgs, zaigs, spožs, spodrs, spīdīgs, vaj arī gaišs, 'saulains', skaidrs, dzidrs, uzsvērti balts, vai tikai balsens, bāls, palss un pelēks. Bet atsevišķos attiecinājumos pakāpenības izmainās, atvietojas un izkrīt. Runa var būt daiļrunīgi 'daiļa', skaista, jauka, tīkama, netiešā uzsvērumā arī spilgta; laiks tāpat var būt skaists, jauks, tīkams, bet nav ne daiļš, ne spilgts, tanī vietā gaišs, skaidrs, dzidrs — tādā nozīmē kā 'saulains'. Lietas var būt glītas, košas, spilgtas, arī spodras, spožas un spīdīgas, bet tas vēl nenozīmē, ka var aizsniegt spulga, zaiga spīduma vaj starošanas un mirdzuma pakāpi.

2 NOZĪMĶU PASTIPRINĀJUMI

Uzsvērtu attiecinājumu ziņā īpašas nozīmes vārdi var tiktāl zaudēt savu jēdzieniski sākotnējo nozīmību, ka stiliski pārvēršas

tikai blakus jēgumu vaj pavisam citādu vārdu pastiprinātājos. Pastiprinājumu ziņā tad šādus uzsvērumus lieto kā vispārēji parastus jeb tikai stila tehniskus vārdus. Pakāpeniskās pārejas var iezīmēt šādi piemēri:

a. NOZĪMJU BALSĪGIE PASTIPRINĀJUMI. Balss uzsvēra nevien skaņas ziņā kā dažādās pakāpēs skaļa un klusa, bet arī runas un teikšanas nozīmē kā rāma, mierīga, lēna, kļiedzoša, trokšņaina, spalga, vaj raksturīgi ātra, asa, cieta, skarba, griezīga, jeb arī miksta, maiga. Balss var raksturoties kā rupja, zema, dobjā un dziļā (krūšu balss), tāpat augsta, tieva, smalka, sika, arī gaudīga un vilkta (velk balsi, velk vārdu) stiepta (stiepj, izstiepj vārdus), vaj gavilējoša, dziedoša, gaiša, tīra, dzidra, skaidra. Balss var būt aplāpēta, nospiesta, var aizkrist, lūst, pārtrūkt, var būt tumša, aprauta un čukstoša, bet var arī pilnā balsī runāt, kliegt un vārdus izkliegt 'laist balsi tālu', kad tālu iet un tālu skan, vaj 'piekļedzot' visu māju un lauku. Bet runāšana, teikšana un balss arī iekšēji pašas noskaņas vaj iestājas ziņā var iezīmēties kā skumja, žēla, vaj priecīga, jautra, laipna, vēlīga, tāpat gražīga, untumaina, aizrautīga, glaima, vaj dūsmīga un barga: pašus vārdus var teikt dūsmīgi, cieti, pavēloši un dažādi nosakoši, 'noteikti'. Saka un teic 'cieti un stingri', bet tāpat var uzsvērt nievājoši, nicinoši, ļauni: pat neatbilstoši iekšējai iestājai sakot ļaunus vārdus, 'cietus vārdus' un līdzīgi arī glaimus vārdus kā īpašus glaimus vaj izdabājumus. Balsī var uzsvērt un noteikt vārdu ikreizējo vaj īpaši domāto nozīmi, tāpat kā ir zināmas nozīmes vārdi, kurus neizrunā neitrāli vaj parasti, arī vispār neizrunā, bet ja izteic, tad emocionālo nozīmi tieši pastiprina: šādi uzsvērtās nozīmēs ar atsevišķu vārdu pakļaujot arī veselus teicienus.

b. PARASTIE PASTIPRINĀJUMU VĀRDI. Kad zināmi vārdi paši par sevi izteic kāpinātu nozīmi, allaž tos izlieto arī citādu nozīmju pastiprināšanai, arī tad, kad jēgumi nav atbilstoši. Šādi attiecinājumi iezīmējas galvenām kārtām kā stilisks līdzeklis: panākt sevišķi kāpinātus uzsvērumus pašu uzsvērumu dēļ, kādēļ pastiprinošie vārdi par sevi var paturēt sava jēguma nozīmi, bet pastiprinošos attiecinājumos tiktāl vispārinoties, ka kļūst tikai par uzsvēruma vārdiem, kā tādus gandrīz ar tehnisku nozīmi izlietojot. Piemēram, kas jēguma ziņā par sevi ir vairs īpašais 'ļoti', vaj lielā daļā arī augstpakāpes nozīmē domātais 'vis-', nenozīmējot jēdzienisko 'visu' un secen arī visam un visumam izdalot vairs tikai salīdzinoši augstāko, galveno, pilnīgāko pakāpi, vaj pastiprinājuma ziņā atvasinoties dažādās 'visai', 'vispār' un

'visumā' nozīmēs, ar atsevišķām lietām 'visā visumā', ko tad vispārināti var attiecināt uz visu ko. Jēgums 'apلامي', 'apلام' nozīmē neatbilstošu, kļūdainu, atžēgārnu, novirzoties arī nevajadzīga nozīmē (apلام baidās), vaj pārmērīgā ziņā (apلام daudz, apلام liels). Bet novirzīti uzsvērtās nozīmes ātri vispārinās un tikpat ātri sāk nozīmēt vienīgi pastiprinājumu: tad vairs 'nenoieta apلام' (greizi), bet arī apلام vedas (sevišķi labi un vienlīdz var būt apلام nabags un apلام bagāts — pārmērīgi); tāpat apلام nejauks un apلام skaists, vienlīdz kā ļoti nejauks un ļoti skaists, vaj visai jauks un laipns, visai bargs un visai ļauns. Līdzīgi tam 'it', 'itin', it labs, itin jauks; 'jo', jo skaists, 'bargs jo bargs'; 'gana' labs, gana daudz ('daudz gan'). Tāpat 'īpaši' un 'sevišķi', īpaši derīgs, noderīgs, sevišķi labs, sevišķi dargs; 'teicami', teicami labs; 'patiesi', 'patiešām' ieteicams; 'taisni' derīgs, taisni lielisks, arī taisni bezgodis; ja ir 'tieši' derīgs, tad ir arī 'labi' noderīgs vaj derīgs, un var arī būt 'diezgan' labs. Līdzīgi 'apلامam' arī sevišķie pastiprinājumi: 'aumež' (ļoti, ļoti), 'gaužam' (gaužam jauks, salds, vaj tumšs) un 'varen' (varen dargs, liels, ļauns un visādi citādi, pat varen mazs). Tāpat pastiprinājumi ar uzsvērtu 'pamatīgi', pamatīgi salst un arī pavisam ātri 'pamatīgi melo', pat ir pamatīgi tumšs, ļoti, pavisam, pilnīgi; vaj uzsvērumi 'pārlicīgi' (kluss, mierīgs, vaj labs), 'pārlietu' labs, ļauns, 'palieku' salds, derīgs. Tādā ziņā saka arī apgalvojoši 'patiesi' un 'patiešām'. Secen vaj tieši pretēji jēgumam uzsver pastiprinošo 'dikti', kad dikti salst, ir dikti auksts un arī 'dikti kluss', vaj dikti iekāro, vēlas, cenšas, jeb taisni klusējot 'dikti domā'. Tāpat 'karsti' kāro, iekāro, karsti vēlas, ir 'spēcīgi' un 'stipri' auksts, spēcīgs, stiprs sals, pat stipras augstas cenas, vaj stipra nogāze un stipri spēcīgas krāsas, 'stipri' krāsains, stipri raibs, spēcīgi un arī 'asi' kontrasti — līdzīgi kā ir ass sals, baigi auksts un pat 'smagi' dziļš dziļums, 'par nemēru' dziļš, 'skaudīgi'. Raksturojošie pastiprinājumi parasti sākas kā pārspīlētas nozīmes uzsvērumi — laba raža tad ļoti labas, īpašas, sevišķas ražas ziņā kā 'brīnum laba', brīnišķa, lieliska, milzum liela, milzīga — laba kļūst branga, branga nevien liela, bet arī augsta un augstas ražas var būt ārkārtīgas. Ārkārtīgs vaj brīnišķs var būt viss necerēti labais, pat kāpinoties kā augstākā mērā labs, bezmērīgi, bez gala labs, bezgalīgi labs, arī neticāmi, neiedomājami, pasakaini, neizteicami, neizsakāmi. Bet augstākā mērā var būt arī negodīgs, ļauns, viltīgs. Tāpat kā labā nozīmē ir debešķīgs, tā ļaunā arī elļišķīgs, elļišķs, nežēlīgs, briesmīgs, negants, un tad daudz kas iezīmējas briesmīgi, neganti, drausmīgi, šausmīgi. Bet gandrīz neticamā kārtā vienlīdz var nevien 'briesmīgi' sāpēt, bet arī briesmīgi patikt; var būt neganti skaists un neganti ļauns, var 'traki' būt negatīvā nozīmē un būt arī traki, trakiski, trakoti jautri.

Var būt pārmērīgas cenas kā ārpātīgi augstas, bet arī ārpātīgi lētas, zemas. Var šausmīgi salt un būt šausmīgi karsts. Pastirpinājumu ziņā tas parādās pārspilētā pakāpē, bet pamatā ar tikpat novirzītu attiecinājumu vienīgi stipra uzsvara dēļ, kā stipri salstot dikti salst un ir dikti aukst, vaj vienlīdz arī dikti karsts, dikti kluss, dikti patīk, dikti gribās ēst, dikti kāro, ir dikti jautri un dikti gribās gulēt, jeb dikti baidās, nobīstās un gluži tādā pašā pastiprinājumā var būt arī dikti drošs.

c. PASTIPRINOŠIE TEICIENI UN FORMULAS. Pastiprinājumi nevien iegūst vispārināmu nozīmi, bet ikreizējā attiecinājumā spēj novirzīt un īpašā nozīmē nosacīt veselus teicienus. Parastie izteicieni, piem. ar pastiprinājumu 'stipri', allaž aizstāj 'ļoti' un 'visai' uzsvērumu, stipri slimš, stipri vārgs, vājš. Bet 'stipri vien' neatvieto 'ļoti': stipri ass nav vēl ļoti ass, kaut arī būtu jau visai ass; stipri sadīgusi labība ir visai sadīgusi, stipri mazs ir mazāks nekā visai mazs, bet stipri domāt nozīmē jau vairāk nekā ļoti domāt, stipri skriet nav vien tikai ļoti skriet, kāmēr stipras zāles novirzās jau īpašā attiecinājumā, stipram vārdam iegūstot īpašu nozīmi, kad atsevišķi parādās arī stiprs prāts un stipri, 'paliekoši patstāvīgs', nevis aktuālā un kārdības ziņā ļoti un visai. Koks var būt sīkstš, arī cilvēks izturības ziņā sīkstš, var būt sīksta daba, arī sīkstš galvā, bet pilnīga novirze ir sīkstulim, rakstura ziņā pastiprināti sīkstam. Lētas nav tikai cenas, nevien pārdod lēti, bet lēti arī nepadodas, neteic un nesaka, 'lēti' arī pat netic, tomēr, ja lēti tic, tādām uzsvērumam uzreiz ir pastiprinātā novirze lētticībā. Var būt viegli kritis un smagi kritis, zemu kritis un augstu kritis (no augstuma), vaj arī augsti un augstu kāpis, augsti celts un augstu pacēlies, bet pavisam citādu augstu vaj zemu nozīmi nosaka tikumā, garīgā un dažās citās attiecībās domātais uzsvērumš, kad augsti cēlies slavā, sabiedriski, sevišķā stāvoklī, augstu kāpis, augsti teikts, slavēts, augsti godāts, vaj arī augstu, zemu kritis.

Jēgumu neattiecība, pārspilējumi un iedomājamā uzskatāmība dažreiz parādās pavisam dīvainos pastiprinājumos. Nevien silti ieteic, gari runā un aizkustinošos vārdos saka, bet ir arī Iss padoms, bēdīga slava, aizdomīgs klusums un laiks var vilkties bezgodīgi vaj bezkaunīgi ilgi. Nav vien augstas cenas, bet bezkaunīgi augstas, asmens var būt skaudīgi ass, var sīvi salt un būt arī silti meli. Ir glums cilvēks, slīpēts blēdis, dubulta daba un uzpūsts āksts. Tas var pāriet nevien meklētos pārspilējumos, kad ir bezgalīgi laimīgs, bezgala prātīgs, vaj neiedomājami godīgs, bet ir arī traki dziļš, bezgala sekls, nejēdzīgi garš, neganti lepns, nešpetni veicīgs, vareni gards, milzīgi labs, šausmīgi gaišs,

ārprātīgi ātrs, kam pretī melna, dziļa tumsa liekas pavisam dabīga, tāpat kā 'pasaul daudz' ļaužu un cilvēku jūra. Bet jāuzmanās vainot vienīgi aklu fantāziju, jo arī nopietnā publicistikā ir īpaši dienas jautājumi un balsis dalās, dalās pat redzami, redzami arī pietrūkst, paliek mazākumā, jeb ir nospiedošā vairākumā. Tikpat labi ikdienišķi teic, ka zaudē balsi, vienlīdz 'pazaudē' balsi un pazaudē ceļu, pazaudē arī vārdus.

Kā pastiprinājumi parādās arī veseli teicieni, allaž kā nodibinātas formulas. Tādi ir pastiprinātie noliegumi: nepavisam nē, nekad nē, nekādi, ne kādā ziņā nē, nebūt nē, nekādā ziņā! — nekādā ziņā nav, nepavisam, nepagalam nav, nekur nav, ne uz to pusi! — kas nav, tas nav, ko nevar, to nevar. Neizšķirti, izvairīgi: ne 'visai', nekas! — kāds ir, tāds ir, tā, vaj citādi, kā kuru reizi, maz kas gadas! atgadās, ko nu tur, ko vairāk, ko nu vairs, kas bijis, bijis! — kā būs: būs, ko darīt! Neticīgi: nevarētu būt, vaj nu tā bija, vaj īsti tā nu būs (bijis), varbūt ir, varbūt nav, varbūt arī tā, tā jau varētu būt, ak, tā gan? Vienaldzīgi: vienalga kā, tā vaj tā, šā vaj tā, viens un tas pats, tāpat vien ir, tas pats vien ir. Pieņēmumi: var būt, varbūt būs, šķiet, liekas, rādās, jādomā (ka tā), domājams! — gadījumā, laikam, jāpieņem — droši vien, cik redzams, noprotams, cik zināms, manāms, nojaužams, cik var vērot, redzēt, iedomāties, cik var pieņemt, par cik noskaidrots, cik zināms. Piekritoši: tā jau liekas, tā vien būs, kā tad citādi, saprotama lieta, saprotams, protams! — nu ka tā, dabīgi, katrā ziņā, visādā ziņā, citādi nevar būt. Apliecināši: taisni tā, tā tas ir, citādi nav, tas tā ir, pats par sevi saprotams, 'uz galvošanu', kaut tikai vārdos. Iestājas ziņā arī uzmundrinājumi, ierosinājumi, skubinājumi: nu tik, nu tad, ko tad vēl, ko tur tik daudz, tikai! — dūšīgi, droši, visi kopā, uzreiz, aiziet! Zināmos gadījumos vēl īpaši pastiprinās vārda izruna: balsi uzsvērti izdalot, kāpināti uzsverot vārda sākumu vaj arī noslēdzošo balsienu, jeb pašus saucienus kāpinot līdz izkļedzieniem.

3. VĀRDU PAŠNOZĪMES ATKĀRTOJUMI

Tāpat kā vārdi dažādi attiecināmi un izdalāmas atsevišķas nozīmes, tā arī atsevišķos attiecinājumos parastās vārdu nozīmes kāpināmas pašnozīmīgi. Stiliski ar to panākams nozīmes īpašs koncentrējums, ka tieši viena izteicamā norise, īpašība, atsevišķā pazīme vaj stāvoklis ir pats nozīmīgākais, kaut tikai norādījuma dēļ jeb sevišķas vērtības ziņā. Visvienkāršākais veids šādiem uzsvērumiem ir vārda atkārtošana tā paša jēdziena nozīmē, parasti

ar to vien saistot uzmanību, ka viss parējais ir nozīmīgs tieši šādā ziņā. Bet tam ir divējādas ievirzes: atkārtojumi īpaši uzsvērtā tāpatnējā nozīmē un atkārtojumi ar papildus atvasinājumiem.

a. ATKĀRTOJUMI TĀPATNĒJĀ NOZĪMĒ. Ja teikto vārdu atkārtoti, dubulto jeb vairākkārtēji izsaka, tas vienkārši var būt tikai vārda izdalījums, apstāšanās pie teiktās nozīmes, vaj tikai iegaumējums. Šādā ziņā atkārtoti arī vārdu rindojumus un atsevišķus teicienus. Tāpat izrunas ziņā var pastiprināti teikt, pasvītroti izdalot ar uzsvaru. Bet turpat var parādīties robeža, kur uzsvērtā nozīme paliek nemainīta, tomēr nāk klāt sevišķas iestājas, emocionālas attieksmes, norises turpināšanās, intensīvitātes, vaj īpašas citas un aktuāli vairākas līdznozīmes, kas līdzī maina arī ikreizējo izteiksmi. Tas pats meža vārds un tā pati aktuālizētā nozīme attiecībā tiešajam objektam vaj tikai domātā ziņā var uzsvērties vienīgi izdalošā un nodibinošā atkārtojumā (ir mežs, ir mežs; ir, ir — mežš, mežš), bet arī turpināšanās ziņā (mežs, un mežs; mežs, mežs) un vienlīdz sajūsmas vaj apnicības attieksmē, mainoties teikšanas noskaņai un balss uzsvērumam. Īpašās līdznozīmēs visai dažādi var izskanēt jēguma ziņā tāpatnējais 'gaiši', kad nav vien gaiši, bet dažādā izteiksmē sevišķi uzsveramais 'gaiši : gaiši : gaiši!' Uguns izaucieniem savukārt kāpinoties visemocionālākos pārsteiguma un briesmu kliecienos, kad nav vien 'uguns!', bet attieksme vaj pati draudošā norise liek nevien vārdu atkārtot, bet atkārtojumos uzsvērt balsīgi visas iestājas jūtas un pārdzīvojuma izmaiņas. Parastais vārds 'ilgi' jau jēdziena ziņā par sevi nozīmē un izteic nevien nosacītus un norobežotus ilgumus, bet pamatā arī pašas ilgšanas jēgumu kā tādu, tomēr zināmos gadījumos vārdu taisni atkārtojuma ziņā uzsver kā turpināšanās, ilgšanas izjūtu, vaj aktuālā ilguma koncentrēto pašnozīmību. Lai kāda būtu situācija un jēguma attiecinājumi, vārda atkārtojuma nozīme nav tikai 'ilgi', bet tas īpaši ilgstošais ilgums, kas aktuālizējas tik nosakaši, ka par sevi pakļauj jūtas pārējās sakarības tieši šāda uzsvēruma sevišķā nozīmē. Tīri jēdzieniski atkārtojumi būtu arī lieki, vaj liekvārdīgi nenozīmīgi, bet vārdu stiliskie atkārtojumi jau gluži ikdieniški ir viens no galveniem paņēmieniem izteikt izdalīti kāpinātus, intensīvus un pašnozīmīgus kvalificējumus. Pastiprinājumu vārdi attiecinās citam jēgumam (ļoti ātrs, visai labs), arī vārdu atkārtojumi izteic pastiprinātu nozīmi, bet tie ir pašattiecināti (labi, labi; 'labi labi') un ja uzsvērti taisni pastiprinošā nozīmē ('labi' labi), izteic daudz ko vairāk nekā pastiprinātu pakāpi. Norises ziņā var ātri skriet, arī visai un ļoti ātri, bet ja 'ātri, ātri' skrien, tas vairs nenozīmē tikai pastiprinātu skrējieni vaj

kāpinātu ātrumu, bet Ipaši ātro izvedumu, vaj zināmās situācijās ātrā izveduma tiešo steigu, steidzamību. Tādos atkārtojumos arī Ipaši ko izdara vaj padara aši aši, žigli žigli, naigi naigi, vaj drīzi drīzi, skubīgi skubīgi, kas vairs nav tas pats, ne arī tikai pastiprinātā ziņā domāts ātrās norises 'ātri', bet tiešā pašnozīmē kā Ipašais žiglums, skubīgums, drīzums, sevišķais ašums. Starpība parādās tajā ziņā, kā ātru, žiglu vaj skubīgu var uzsvērt ar vispārinātu pastiprinājumu (ļoti, visai ātrs, skubīgs), bet pašattiecinātais 'atri atri' to vairs nepieļauj: nesaka, ka notiek 'ļoti ātri, ātri', vaj izdara 'visai': 'žigli žigli', jo vispārinātie pastiprinājumi būtu nevien lieki, bet taisni vājinātu pašattiecinātās nozīmes sevišķo izteiksmes iespēju. Var gan atkārtojuma ziņā pašnozīmīgi uzsvērt arī vispārinātos pastiprinājuma vārdus (ļoti, ļoti liels, stāvs, vaj augsts), bet nevar teikt ļoti liels, liels, ļoti stāvs stāvs, pastiprināti 'augsts augsts', jo tas pastiprinātu tikai vispārēja lieluma, stāvuma, augstuma nozīmi, vienīgi šinī ziņā uzsverot pakāpenību un arī augstpakāpes, bet ar to taisni aizsedzot aktuāli pašnozīmīgi domātā sevišķā lieluma, stāvuma vaj augstuma nozīmes intensitāti. Ļoti augsts, visai augsti, vaj visaugstāki un visaugstākais vēl neizteic jēguma atkārtojuma 'augstu augstu', 'augsti augsti' un izdalošā uzsvēruma 'augsts, augsts' kvalificējošo nozīmi, ko noteic kā objekta pašnozīmi. Kategoriski nosacītais 'ir' un 'nav' nepieļauj ne pastiprinājumu, ne pakāpenības, kas ir, tas ir un kas nav, tas nav, bet taisni nosacījuma ziņā pieļauj dubultojumus 'ir, ir', 'nav, nav' un emocionāli arī vairākkārtējus uzsvērumus, visu nozīmi zināmā objektu, fakta vaj citādā ziņā koncentrējot nosakošā ir/nav pašnozīmē.

b. LĪDZNOZĪMĪGIE VĀRDU LOCĪJUMI. Jau tāpatnējie atkārtojumi parādījās kā atdalīti (ātri, ātri vaj augstu, augstu) un kopattiecīgi (ātri ātri, augsti augsti), pēdējā gadījumā ar iespēju saistīto atkārtojumu savstarpēji uzsvērt ('ātri' ātri, augsti 'augsti'), kāmēr atdalītie uzsvērumi nav savstarpēji pakļauti: uzsvērti atkārtotam vārdam parasti izteicot tikai intensitātes pieaugumu un neuzsvērtam mazinājumu. Noteicošs tad parasti ir ikreizējais jēgums (ātri, ā t r i, vaj lēni, l ē n i, tāpat k l u s i, klusi un s k a ļ i, skaļi, jeb arī augstu — augstu! — a u g s t u, un zemu — zemu! — z e m u. Bet secen atdalīti tāpatnējiem un arī saistīti pakļautiem vārdu atkārtojumiem ir vēl pašu vārdu locījumu iespējas, vienlaicīgi izteicot kāpinājuma un pašnozīmīga kvalificējuma uzsvērumus. Neatkarīgi no izveduma ātruma un salīdzinājuma pakāpēm aktuāli uzsver norises turpināšanos un Ipašo neatlaidību, bet nesaka vairs, ka tikai iet un iet, vaj skrien

un skrien (skrien, skrien), nepastiprinot arī, ka ļoti, visai vaj itin skrien, tanī vietā izteicot tieši pašu domāto turpināšanās neatlaidību — skrietin skrien, ietin iet. Tā arī degtin deg, dotin dod, māktin māc, vilktin velk, vērtin ver, bārtin bar, vaj arī smietin smeļ. Tas nav vairs tas pats, ka smeļ, smeļ, ne arī 'ka smeļ un smeļ', jo vienkāršais atkārtojums uzsver gan norises intezitāti un saikļa nozīmē atkārtosanos, bet ne turpinošos neatlaidību. To norāda arī tas, ka īpašās kompleksās nozīmēs bez '-in' uzsvērumiem ir vēl citas līdzīgas novirzes, kas ļauj izteikt atsevišķas raksturības. Nevien vilktin velk vaj nāktin nāk, bet arī vilkšus velk, nākšus nāk, īpašā steigā vākšus vāc, skriešus skrej ('skriešiem'), gāžus gāž un nevis tikai sit, bet sišus sit, nevien tikai strauji iet, bet steidzīgos paskrējienos, atkārtotos 'skriešos' taisni pašas iešanas ziņā 'skriešus iet', kas raksturo pavisam ko citu, nekā vienmērīgo ietin iet. Bet arī īpaši nākot nāk, vācot vāc, gāžot gāž un skrienot skrien, vaj sitot sit; blakus tam pat vēl uzsvērtāki ne tikai sit sisdams, bet 'sitot' neatlaidīgāki, taisni 'sisdams sit'. Tāpat arī iedams iet, nākdams nāk, vilkdams velk, vākdams vāc, nesdams nes, arī klupdams klūp, uzslavētājs pat slavēdams slavē.

Tāpat uzsvērumi tādu jēgumu ziņā, kur uz pašām robežām satiekas vārdu lietiskās, kādības un norisu nozīmes. Tie ir substantivētie vilņi, kas vilņojas vilņaini, virpuļojums, kad virpuļaini virpuļo virpuļi, arī zaļums, zaļojums, kas parādās zaļojot un ir zaļš. Koki zaro zaru zariem, zied ziedu ziediem, čemuru čemuriem. Gājēji iet pulku pulkiem, baru bariem, pūļu pūļiem, arī drūzmu drūzmām, drūzmaini, juku jukām, jucekļīgi. Kārtas liek kārtu kārtām, arī kārtu kārtumis; daudz ko var likt likām un lāgu lāgiem, atstāt un palikt arī uz laiku laikiem, gadu gadiem, bet var arī likt un atkārtot laiku pa laikam, pa laiku atjaunot, laiku laikiem pārkārtot, reizu reizēm. Reizu reizēm ko izdara, reizu reizām ko dara vaj tikai sāk, dienu dienām strādā vaj neko nedara. Bet paiet arī dienu dienas, gadu gadi, laiku laiki, mūžu mūži, brauc ceļu ceļus, cērt mežu mežus, apstrādā lauku laukus, nosusina purvu purvus, apceļo zemju zemes un pazīst malu malas. Tie nav daudzskaitļi, bet vairumi, nav tikai lietas, darbības vaj īpašības, bet objektu ikreizējās pašnozīmības uzsvērumi. Mazu mazais tad vairs nenozīmē salīdzinošu mazumu starp citiem maziem, vaj ka būtu tikai vispārējā nozīmē mazs, mazais, visai un ļoti mazs, bet ka aktuāli par sevi ir sevišķi mazu mazais, kādā ziņā tad jēgumu arī dubulto. Tāpat lielu lielais, vaj zaļu zaļais, zilu zilais nav uzsvērts tādēļ, ka salīdzinājumā jeb vispār būtu pastiprināti ļoti zaļš — bet ka paša kvalificējuma ziņā ir sava aktuālā zaļuma nozīmē sevišķais zaļu zaļais, zilu zilais, tāpat lielu lielais, par sevi lielum lielais. Lielais šinī ziņā netiek kāpināts kā

lielākais, ne arī uzsvērts kā lieli lielais, kādēļ arī neteic lieli lielākais, bet tiek uzsvērts izdalīti no visa pārējā un tad šāda izdalījuma nozīmē tiek atgriezēniski augstpakāpē noteikts ('lielākais vīrs', 'lielu liekākā' daļa). Līdzīgi par sevi labu labais, baltu baltais, melnu melnais, garu garais, raibu raibais, gudru gudrais. Tieši pretēji 'līdzīgiem' ir arī nesalīdzināmi 'visu visādi' (visvisādi), dažu dažādi un tad visvisādākie, daždažādākie, vēl ar negācijas pastiprinājumu 'dažnedažādi', kas var būt dažnedažādākie. Blakus tam 'kādi ne kādi', 'kādinekādi' (ar akcenta kā/kā vaj kā/ne dubultojumu) labi nelabi, dargi nedargi, jauki nejauki, jauni nejauki, gudri negudri, lieli nelieli — atšķirībā izdalīti domājot un uzsverot (lieli un nelieli), bet izrunā savelkot kompleksā nozīmē, tāpat kā ir 'lieli lieli', 'mazi mazi' bez īpaša 'ne' izdalījuma. Līdzīgi kā ir 'daudzi nedaudzi' (daudz/nedaudz un 'daudznedaudz' ar īpašo 'ne' uzvaru) un arī daudz/maz, 'daudzmaz'). Tā var arī iet un darīt maz pamazām, 'maz pamazu' ko padarot, 'maz pa mazumis' izdarot, jeb arī pretēji 'daudzu daudzumis' paveicot. Dara nevien pamazu pamazām, maz pa mazam, bet arī ar īpašo akcentējumu ceturtā balsienā — mazpamazītiņām, līdzīgi kā lēnu/lēni, vaj pastiprinājumā 'pavisam' lēni, pavisam palēni, palēnu, palēnām. Var pašas izvešanas ziņā vēl uzsvērties arī raksturoti akcentētais 'lēni palēnitiņām'. Tomēr, tās ir tikai īpašas novirzes. Parastie atkārtojumi vienlīdz uzsver abas atkārtojuma puses, vārda nozīmi vienīgi dubultojot, arī tad, kad jēgums par sevi jau izteic kāpinātu nozīmi un ar iespraustu vārdu vēl pastiprināts. Līdzīgi uzsveras ātri ātri: 'ātru' ātrais, arī ātri 'paātri', lēnu palēnu, vēlu pavēlu, agri paagri, vaj 'paagru'. Tpat sevišķi neuzsver ne pirmo, ne otro pusi, ja saistītā kopnozīmē uzsver 'milzu milzīgu', milzu milzumis, vaj mazu mazāko un mazumazumis. Analitiski tas norāda, ka atkārtojumos stiliskais pamatnolūks ir vienīgi paša jēguma intensitātes aktualizējums, ar šādu pašnozīmi arī attiecinot, kad 'daudz' par sevi ir daudzi daudz, jeb ir tikai mazumazumis, kad nav vien laiki, bet laiku laiki, vaj notiek laiku laikiem, laiku pa laikam, bet atskatoties arī bijušos laiku laikos, dienu dienās, paaudzū paaudzēs, mūžu mūžos. Var arī acīm redzēt 'zvaigžņu zvaigznes', nevien tikai zvaigznes 'daudzās', vaj vienīgi daudzskaitļa zvaigznes.

4. IZDALĪTO NOZĪMJU UZSVĒRUMI

Viens un tas pats vārds attiecināms visai atšķirīgās nozīmēs, nevien cilvēks iet (soļo), arī laiks iet (paiet, aiziet, aiztek), darbi, darīšanas iet (veicas sokas), allaž arī riteņi iet (rit, griežas) un pat

preces iet, noiet. Bet arī atšķirīgās nozīmes vēl īpaši uzsver, izteicot dažādos pastiprinājumos, aktualizējumos un ikreizēju izmaiņu vaj situāciju novirzēs. Tad rodas tādi teicieni kā, piemēram, sniegam 'ejot nost', ziemai 'ejot uz beigām', pavasarim 'nākot klāt', tuvojoties, 'pienākot'. Bet tāpat arī pavisam parastā un lietišķā ziņā ikdienišķais gājējs virziena nozīmē nevien 'nāk', 'nāk šurp', 'nāk klāt', bet arī tad vēl uzsvērtāki 'pienāk' k l ā t, jo citādi var arī paiet 'garām' un pretēji nākšanai, pienākšanai, 'aiziet' prom.

a. LĪDZNOZĪMJU ATŠĶĪRUMI. Kad 'ienāk istabā', to var uzsvērt divējādi, ka i e n ā k un ka ienāk 'istabā'. Līdzīgi arī, ka 'iziet' laukā un ka iziet 'laukā' (ārā). Bet pavisam ikdienišķās situācijās vēl daudz nosacītāki uzsver, ka ienāk istabā i e k š ā un iziet laukā 'ārā': šiem īpašajiem 'iekšā' un ā r ā nenozīmējot vairs tikai pastiprinājumus, bet ie-nākšanai un iz-iešanai līdzīgas nozīmes atšķirumus. Ienākšana un iziešana paliek tā pati, bet ienākt vien vēl nenozīmē nolūku vaj izvedumu pilnīgi ienākt iekšā, ne arī izejot pavisam iziet laukā un ārā, jo var iziet arī pašos laukos un ārēs, tāpat kā var dzīvot 'pa lauku' un 'āru' vien, vaj būt tikai 'iekšā', pa istabu vien. Šīs atšķirības labi parādās iestājas un īpašas mērķtiecības nozīmē: ziemu ir īpaša 'meža braukšana', kad brauc jeb arī visai patālu 'iet mežā', zināmos meža darbos, bet ar to vien nenozīmējot, ka pašā mežā jau brauc, vaj iet pa mežu. Zināmās situācijās jau uz meža robežas var arī iebraukt 'mežā', bet palikt mežmalā, neiebraucot mežā iekšā, kam pretī var arī tālu, dziļi un pavisam iebraukt un ieiet 'mežā iekšā' un pašā meža vidū. Atšķirtās līdznozīmēs visai dažādi arī 'juntu kāpj' un 'juntā kāp', pēc ikreizējās vajadzības pakāpjoties līdz juntam, uzkāpjot juntā ('uz' juntu), 'kāpjot juntu' augšā, uzkāpjot pa juntu 'aukšā', un tad vēl 'pašā aukšā' (junta čukurā). Tas parādās pavisam vienkāršos izteicienos, domājot praktiski, bet lietišķā ziņā ne reti arī tālās asociācijās. Saka: 'netiek galā', nav nekāda gala, 'galu galā'; netiek vaļā, laiž vaļā (atlaiž, atbrīvo), 'iet vaļā' (sākas), 'teic tik vaļā' (neslēp). Nevien tik sit (dauza), bet 'sit nost', nosit, pie tam divējādā atšķirtībā, vaj nu nositot ko n o s t, vaj 'nositot' nonāvēšanas nozīmē ('galinot nost'); kā arī 'mirst nost'. Sniegs nevien kūst un nokūst, bet tieši praktiska atšķiruma ziņā 'iet nost', noiet, kādā nozīmē arī ceļš iet nost, 'laižas vaļā', un tāpat ledum izejot ezeri un upes tiek 'vaļā'. Šādi izteicieni koncentrē visu nozīmi uz ikreizējo atšķirumu, kādēļ sevišķos uzsvērumos arī lieto. Nevien izsmej, bet īpaši 'smej ārā' un nevien pārāk ko dara, bet taisni 'dara pāri' un pāri darot nodara īpašu pārestību. Tas vairs tad nepielaiž pakāpenības, vienīgi pastiprinājumus, ka ļoti dara pāri.

b. NOSACĪTĀS GALOTŅU NOZĪMES. Zināmā izdalītā nozīmē uzsver, ka ir vaj nav 'mājā', kam nav vairs pašas klātbūtnes, atrašanās vaj tiešas telpiskas nozīmes lokatīvā ziņā: no tāla ceļojuma nevien brauc, bet arī 'pārbrauc mājā', kad vēl nav pašā 'mājā', un arī tad var būt mājā vienīgi Ipašās situācijas ziņā — bez kādas 'iekšā' nozīmes; jeb kad 'ir mājā', bet 'ārā', izgājis: 'nav mājā'. Tāpat, ja preces ir 'cenā', ir 'aukšā', uzsvērums ir tikai situācijas nozīmē, un kad ir 'zemē', tam nav nekāda sakara ar zemi, bet zemāko stāvokli. Stiliskā ziņā te vārdu parastās locījumu galotnes vienīgi pakalpo pavisam citādi nosakāmām nozīmēm. Uzsvērtās ā un ē galotnes formāli skan vienādi, bet atkarībā no jēguma var izteikt Ipašas novirzes: atvasinājumus un vārda ikreizēji aktuālizēto nozīmību. Kas goda ziņā godājams, to arī godā un tāds ir godā; jeb arī tikai godājams, ko tad atšķirtā nozīmē godē. Kas ir vērts, tam ir zināma vērtē un to Ipaši vērtē, bet ja vērtības ziņā sevišķi novērtē, tad ir arī sevišķā 'vērtē'. Jēgums par sevi var būt ar vispārēju nozīmi, ir spēle, spēles; zarojuma ziņā ozols trim spilēm; spēle, spēla arī niedra, ir jumts spilēm segts; ir spļū arklis, dakšas koka spilēm; bet Ipaši arī spilē, nosacītā nozīmē intensīvi saspilē un tāpat aktuāli var arī pārspilēt, kad pardaudz spilē. Kad zināmas iestājas ziņā rūp, tad var būt Ipaša rūpe un vairākas rūpes, arī vispārināti kā 'rūpes', un kad aprūp, tad var izdalīties sevišķā 'aprūpe', ka tādā nozīmē Ipaši aprūpē; bet pašas iestājas ziņā ir arī Ipašais uzsvērums, ka sevišķi kas 'rūpē', ka Ipaši par ko 'rūpējas', vaj kad iekšēji dzīvo vienās rūpēs, kas vairs nenozīmē vienīgi 'rūpi' jeb ka tikai rūp. Tāpat ir bēda un bēdas, bet Ipaši bēdā un bēdājas. Zināmas norises izteic divējādi nosacītā tagatnē, vispārēji tagadnējā nozīmē un aktuālās mērķtiecības vaj izveduma intensitātes ziņā. Nevien balina un bal, bet balinā un balē; ne tikai bāl un bālina, bet Ipaši balē un bālinā, vaj zil un zilinā, kad Ipaši sazilinā lai stiprāk zilē. Tāpat kvēl, kvēlē — kvēlina, kvēlinā; kūp, kūpē — kūpina, kūpinā; pil, pilē — pilina, pilinā; gul un ilgi cieti gulē, arī nogulē — tāpat ne tikai guldina, bet guldinā. Pat sēd un sēdē — sēdina un sēdinā; saule riet un noriet, bet uzsvērti, kad pašlaik rietē un norietē. Tāpat gaisma zib un zibē, zibens zibina un zibinā, līdzīgi, kā mirdz un mirdzē, mirdzina, mirdzinā, spīd un sevišķi spīdē, vaj spīdina un spīdinā. Arī put un putē — putina un putinā; peld un peldē — peldina un peldinā; dēd un dēdē, izdēdē — dēdina un dēdinā; pel un pelē, sapele — sapeлина, laiž sapele un sapeлина, pieļaujot sapele. Spraigas vaj nemainīgas turpināšanās ziņā: stāv — stāvē, tur — turē, lūr — lūrē, smīn — smīnē, vaid — vaidē, sten — stenē, viz — vizē, suv — suvē (neatlaidīgi suvē, suvējas), sēr — sērē (aizsērē), der, noder, — labi derē, noderē; arī der, derē un ilgstoša līguma

nozīmē saderē. Līdz ar intensitātes uzsvērumiem īpaši var izdalīties aktīva atkārtojuma un neatlaidības nozīmes: ja kas kūš (kūso), tad nevien uzsvērti kūšā, bet var vēl īpaši kūšināt; ja gaud, gaudo un uzsvērti gaudā, tad dažreiz vēl gaudinājot gaudinā, un ja raud vaj stipri raudā, tad nav labi, ja tīši vēl raudina, raudinā, jeb tikai rūdina un rūdinā. Nevien 'bērns stipri raudā' par sevi un to vēl rūdinā un raudinā, bet arī izdalītais izvedums par sevi var dažādā aktivitātē atšķirties. Ja snāj, tad daudzreiz vēl sevišķi snājā un īpaši izsnājā, snājinā; šķidru sakultstot dažādi kuļ, kuļā, kulina, kulčina, kulčā un kulčinā; dažādi nošķiras kad pland, plando un plandās, vaj plandina un plandinā; vēl redzamāki īpašas norises ziņā ūdens tek un tecē, vaj to tecina un tecinā; bet laiks vienīgi tek un bērns sīkiem soliņiem savukārt tekā un tekalē. Nozīmes atšķiras, kad lec, lecina un lecinā, vaj īpaši lēc, palēcas, lēkā, iet 'lēcieniem', lēkšos, lēkšus. Kad sūk, tad ir sūce un izsūk (sīkst), vaj arī izsūcē, bet kad sūkā (sūc) un izsūkā, tad vienīgi sūc, nevis izsūcē. Ja vārta, tad izdalās divējādi nosakošas galotnes: vārta un sevišķi vārtā — vārta, vārtā pa zemi, vārtā arī apkārt, izvārta, novārta, savārta, savārtā un dažreiz arī atstāj 'novārtā', bet tanī pašā laikā neatlaidīgi un ar īpašu ietieksmi var sevišķi vārtīt, kad nevien vārta un savārta, bet vārtī — izvārtī, novārtī, pilnīgi savārtī. Tā arī nevien brien, brada, bradā un sabradā, bet tieši bradī, nobradī lauku, sējumu; nevien ved, vada, vadā, bet īpaši vadī, pavadī, aizvadī; nevien gaina un atgaina, gainā viens otru, atgainā un atgainā, bet arī īpaši gainī, gainī prom un atgainī. Tāpat plosa, plosā, vaj tikai plosās, bet tieši plosī, saplost; vaj tikai sviež un svaida, sviežot svaidā un svaidās, bet īpašā nolūkā svaidī, kad nevien sasvaida un izsvaida, bet tīši sasvaidī vaj izsvaidī, kas nenozīmē, ka vienīgi 'svaidās', bet rīkojas svaidīgi vaj pats ir svaidīgs. Šādi uzsvērumi var pieņemt arī iestājas un šinī ziņā kāpinājuma nozīmi: rausta un īpaši rausti, bārsta un bārsti, šauda un šaudī, spārda un spārdī, kamsta un kamsti. Līdzīgi arī skraida, skraidā — skraidī; smalsta, smaltā — smaltī (nosmalsti); dursta, sadursta, durstā — dursti; spļauda, spļaudā, spļaudās — spļaudī, apspļaudī; goda un nogoda, nogodā un 'godā', pagodā, tomēr: nogodišanas nozīmē īpaša nolūka vaj gadījuma dēļ godam nogodī, un vienīgi no tā atvasinās uzsvērumi, ka pašas iekšējās iestājas un attieksmes ziņā īpaši 'godī', vaj pats sevī ir godīgs, nevien godā vaj pats ir godājams. Arī svēta un svēti, ir svēts un svētīgs, ir svētība.

c. UZSVĒRUMI IESTĀJAS UN IZVEDUMA ZIŅĀ. Šādi izdalījumi raksturīgi parādās atvasinājumos ar 1/It galotni, kā to norādīja jau iepriekšējie piemēri. Godāt nozīmē goda vispārējās

attieksmes un rīcības uzsvērumā, bet 'godīt' vienā ziņā izdalās izveduma nozīmē (nogoda darbības ziņā vispār un nogodi Ipašas vajadzības dēļ), kam pretī otrā uzsvērumā 'godī', pagodi un tālākā atvasinājumā pagodina, pagodinā, godinā iekšējas iestājas nozīmē. Tāpat svēta paša akta ziņā un svēti ar Ipašo iestāju. Kas šādos uzsvērumos notiek, tā ir jēguma stiliskā izdalīšana divējādi koncentrētās nozīmēs, pamatā savstarpēji attiecīgās, bet ne vairs vienādi attiecināmās, godāt un godīt nevien atšķirot, bet arī formāli tāpatnēji skanošo 'godī' padarot divējādi nozīmīgu un šinī ziņā stiliski neattiecīgu. Dažreiz izdalījums var būt vaj likties neievērojams, paviršāki arī teic, ka mēra un mēri, bīda un bīdi, buda un būdi, dala un dalī, vaj vienlīdz gana, ganī. Bet kad ganot 'gana', tā ir vienīgi darbības izdalītā tagadne, kā mēr ganīt pamatnozīme ir iestājas ziņā: kad iet ganīt, tad vēl negana, un kad ganos iet, var arī nenoganīt; vaj otrā ziņā var arī pastiprināt ar ganīt nozīmi, ka 'ganīt gana', bet nevar kāpināt pašas aktuālās darbības ziņā ('gana, gana' ir tikai ilguma vaj atkārtojuma uzsvērumš), kā mēr 'ganīt' nozīme taisni uzsverama par sevi kā Ipašā iestāja vaj sevišķais uzdevums — gani labi, labi ganī, izganī. Tādēļ arī stiliskā atšķirība un galotņu neattiecība, ka ganot tikai vispārēji gana, nogana un izgana pa lauku laukiem un mežiem, bet iestājas ziņā labi izganī, lai ganāmie būtu labi paēduši. Tāpat nodalās arī darbības attiecinājums un Ipašas mērķtiecības izvedums — vaj tikai 'sien', saista, vaj Ipaši sasaisti; groza, vaj grozi; balsta, vaj balsti; vīksta, vaj vīksti, ievīksti; pilda, vaj pildi, piepildi; grūsta, vaj grūsti; dara, vaj darī; tira, vaj tīri, notīri, iztīri; vāra, vaj sevišķi ko vāri, Ipaši izvāri; mēra, vaj mēri, izmēri, nomēri; dala, vaj dalī, sadalī, izdalī, ne tikai sadala un izdala; sola, solās, vaj soli, iesoli; maisa, vaj maisi, izmaisi, iemaisi; jāda, vaj jādi, iejādi; gulda, vaj Ipaši guldi, saguldi, noguldi. Te arī izteiksmes jautājums, kāpēc vispār šādā dažādā veidā uzsvērumu dažādās galotnes?

Blakus iestājas izteiksmei parādās otra novirze, kas tāpat izteic mērķtiecīgu aktuālītāti, bet uzsver vienīgi izveduma nozīmi. Tās ir o/ot galotnes, kas parasti uzsver jau vārda saknē izteikto norisi vaj darbību (vējot — vējo, vērot — vēro), bet līdz ar to koncentrē tiklab norises vaj darbības pašnozīmi kā Ipaši vērstu un vienlīdz aktuālo vēršanos kā Ipašu izvedumu, šinī ziņā arvien liekot līdzī domāt vārdā nosauktu vaj arī nenosauktu darītāju. Ja vēro, tas arvien ir vērotājs, kas ar pašnozīmīgu mērķtiecību to dara, un ja vējo, tas arvien ir līdzī domātais vējš, kas aktīvi vējo, nevis objekta nozīmē attiecinātie koka zari vaj gaiss, kas tikai seceniski vējojas. Vārdu ziņā šāda izteiksme parasti atkārtīga no Ipašiem jēgumiem, jo tās ir Ipašas koncepcijas kādas izteic ar o/ot

galotnēm. Tomēr stiliskā robeža nav tik noteikta. Arī substantīvi domāto ogu ziņā var darbības vārda nozīmē 'ogot' un tad izveduma un ogetāja aktuāli uzsvērtās mērķtiecības nozīmē nevien tagadnēji 'iet ogot' — 'ogo', bet arī pagātnes un nākotnes nozīmi atvasinot no tā paša īpašā mērķtiecības aktualizājuma. Ikreizējie uzsvērumi var būt dažādā novirzē, tomēr pamatā sevišķo izvedumu tieši kā izvedumu domājot savā raksturībā, nošķirtā norisē, vaj atsevišķā nolūkā pašnozīmīgu. Nevis tikai lasa ogas, bet ogo; nevien tikai ir, uzturas, vaj dzīvo mājā, bet mājo, iemājo, un nevis tikai iet, brauc ceļu, bet ceļo. Vilņot nozīmi var dažādi attiecināt: vilņi vilņo, tāpat saka kopuma vaj ainas ziņā, ka vilņo ezers, ūdeņi, vilņo arī gaiss un vējā labības lauki — 'vilņo', tomēr tā ir pati vilņošanās raksturība, kas uzsvērti liek teikt, ka īpaši 'vilņo', nevis pludo. Tieši savā raksturībā nošķirtā norise tiek īpaši jēgumā uzsvērtā kā pašnozīmīgi izteicoša: cēlonis un darbība, motīvi un rīcība, tāpat izvedošais notikums var būt sarežģīts, bet tiek koncentrēti domāts izdalošā jēguma ziņā un uzsvērts īpaši nosakošā vārda galotnes nozīmē. Tā īpaši nevien tik, bet tīko, īpaši kāro, lūko, tāpat rīko, pāro, sēro, īpaši šūpo (sal. šūpā, šūpina). Svaro, sviro (nevis svarsta vaj sver), loko (aploko, ieloko, nevis loka), īpašā nozīmē kopo (sakopo, nevien liek kopā vaj kopēji); 'kārtō' (sal. 'liek kārtām' un 'kārtā' zemi, uzkārtā), šķiro, veido, mēro (atšķirībā no 'mēri', kad iemēri, nosaka pēc mēra, ar mēru). Īpaši virpo ar virpu, uz virpas, uzsvērti vairo, baro, ražo, siro, grožo, īpaši gražo (sal. gražojas, gražīgs), arī lolo, seko, prāto, augļo un melo, mēļo. Bet starp melš un mēļo parādās jau ievērojama nozīmes atstarpe un tikpat redzami atšķirīga galotne. — Ar to pašu galotni uzsver jēdzieniski dažādas nozīmes: raso, garo, staro, puto, kvēlo, salo, palo, elpo, elso, dūmo, kvēpo, stīgo, rogo, vārpo, stiebro, virpo, liesmo, krēslo, laipo, sparo, kūso (kūsā pāri), mirgo, margo, zaigo, ligo, rāpo, arī izbalējušais īpaši balo, ne vairs balinās, bet balojas, un tāpat zilais pašnozīmīgi 'zilo'. Ja gluži līdzīgi tam var domāt arī zaļu kā zaļo, kas blakus īpašības nozīmei arī sevišķi 'zaļo' norises nozīmē, tad līdzība ar 'zilojošo' zilo tikpat redzami pārvēršas citā novirzē — kas zaļo, var tālāk atvasināties kā zaļojošs un vēl atšķirīgāk kā zaļoksnējs, kādas iespējas nav zilam, kas vienīgi zilo.

Iespējas ar papildus uzsveramo izveduma galotni parādījās jau iepriekšējos piemēros (ražo, gražo, auļo, grožo), balsiena uzsvērumā panākot izteicamo novirzi, kad atšķirti īpaši joņo, ceļo vaj soļo, vaj īpaši daiļo, mīļo, baiļo (baiļojas), ar nolūku slāņo, ar sevišķo iestāju māžo (māžojas), aušo. Vēl tālāka novirze parādās tajos uzsvērumos, kad atkrit o/ot galotne vaj paliek iespējama tikai kā norises un darbības turpināšanās norādījums, tanī vietā visu

aktualitātes uzsvāru pārņemot j/j(o) elementam. Izteiksmes ziņā tā ir novirze, kas ļauj par sevi izdalīt nevien aktuālo darbību un norisi, bet līdz ar izveduma nozīmi ļauj paša izveduma jēgumā uzsvērt visa notikuma aktuālo nozīmību. Ja šādā uzsvērumā ar koncentrēto pašnozīmību īpaši 'auž', tas vairs nenozīmē tikai aušanas norisi un darbību, neuzsver aušanu arī vienīgi izveduma nozīmē, ja tālākā attiecinājumā objektam auž gan aužamo audeklu, bet 'aužot' var domāt, runāt vienlaicīgi ko atsevišķu — pastarpēm tāpat 'darot' pavisam ko citu: bet ja tieši 'auž', tad tas ir paša jēguma uzsvēruma visa kompleksā aktuālizējuma nozīmē. Raksturīgi, ka šādos uzsvērumos pagātnes un nākotnes ziņā 'j' elements parasti atkrit (auž — auda, audis), bet parādās arī tad, kad aktuālizējamā tagadnes nozīme izteicama vēl tikai potenciāli (kad vēl tikai aužams, jeb ir nodomātais 'aužamais'). Tāpat arī sviež, škiež, šķērž, bērž (bērza, bērzis), skauž, spiež, spriež, pat snauž. Ja saknes noslēgums paliek tas pats, mainoties vienīgi aktuālizējošam elementam, tad līdzīgi kā bērž arī bāž (bāza, bāzis), tāpat vāž un mēž, un tāpat arī melš (melsa), poš (posa, posis), kaš (kasa, kasis), kāš (kāsa un kāsīs), elš (elsa, elsis). Bet atsevišķos jēgumos parādās arī citādi uzsvērti atvasinājumi ar nozīmes iekšējām novirzēm. Nevien 'bērž', kad intensīvi nobērž, aktuāli sabērž un pašlaicīgi saka 'bēržu', bet kad tikai 'bērž', vaj ir atsevišķs berziens un berzumi; var palikt arī noberzts, var turpināties arī berze, bet tad vienīgi berzējas un uzsvērtāk beržas, ne darbības pašnozīmes un nolūka ziņā tieši bērž un 'sabērž'. Tāpat izdalās atsevišķais elst uzsvēruma, kad īpaši 'elš', nevis tikai elsojot vaj elsājot elso, un elsā. Sevišķi 'lauž', nevien lauza, lauzā, lauzī. Tā arī 'kaš' un kašā, nevien kasa, kasī, nokasa un nokasi; 'pūš' un turpat tagadnēji atšķirīgi pūšā un pūšo. Īpaši 'kož', iekož un nokož, nevien kosta, kodā, kodaļā, kodī, bet košņā, kožļā un sevišķi kožot taisni 'košus kož' un nokož. Nevien možas un atmožas, bet īpašā uzsvērumā 'mož', možoties kļūst možens un možs, sajūt možumu, možību — ir arī vispār moži cilvēki, moža dzirde, redze, atjauta, možuma ziņā īpaša gara možība, bet arī možs laiks, moža diena un moži iet darbā. Tam blakus atvasinās 'most' nozīme, kad mostas, mostoties no miega atmostas (mostu, mostos, atmostos), kas līdzī var nozīmēt, ka arī možās, bet izveduma ziņā uzsver vienīgi pašu 'mošanos' kad mostās, 'atmostās' un iestājas atmoda, ir atmodies. Šinī ziņā tad atvasinās īpašā 'moda', atmoda, nomoda, kad modies vaj modināts ir nomodā.

Šāda nozīmju izdalīšanās un novirzes tālākos atvasinājumos tomēr atkarīgas no ikreizējā jēguma, parādoties vienīgi tajos vārdos, kur jēgums to pielaiž. Īpašie uzsvērumi, pārskanojumi, galotņu nozīmes un sakņu nobeigumi arī stiliski ir vispārnosakoši

izteiksmes līdzekļi ar plašām izteiksmes iespējām, bet atseviškos vārdos tikai tad, cik atbilst zināma aptvēruma pamatnozīmei, pretējā gadījumā neko neizsakot. Nedaudz piemēru var uzrādīt jau visdažādāko ainu, tikpat uzsvērumu līdzībās, tā arī neatbilduma ziņā. 'Gulēt' nozīmē, ka gulšus 'gul', pagātnē gulēja, nākotnē gulēs; bet tagadnē arī 'gulst' un iegulst, kas vairs nenozīmē, ka tikai gulās, iegulās, nogulās, vaj miega ziņā 'labi nogulās', izgulās, jo arī slimībā var īpaši 'iegult', ja paliek uz gultas, kas jau pavisam tālu no tā, kad nākotnē tikai gulšies vaj vispārējā nozīmē iegulšies. Tagadnē nevien arī gulst un gul, bet var īpaši 'gulāt' un gulāties, kad gulā un gulājas, vaj īpaši vēl gulšņā. Vēl redzamāk šāda izdalīšanās parādās kult nozīmē, kad vispārējā ziņā kuļot uzsvērti 'kuļ', bet nākotnē un pagātnē tikai vienā zināmā attiecinājumā vispār kuls un kūla: kāmēr tās pašas kult saknes ziņā kuļot nevien kuļ, bet var arī kuļāt — īpaši 'kuļā', un vēl citādi attiecinātā nozīmē ne vairs kuļāt vaj tieši kult, bet 'kulstīt' — kā īpaši linus 'kulsta', līdzīgi izdaloties pavisam citai pagātnei, kad vairs 'nekūla' un 'nekūlāja', bet kulstīja, un tāpat citai nākotnei, kad nekuls un nekūlās, bet kulstīs. Izdaloši uzsvērumi iezīmējas arī tālāk: rīkojums vairs neskan kul! kuli! ne kuļā! jeb sakot lai kulčā un 'kulčini!' — bet kulsti! kulsti! Vairākos jēgumos īpaši uzsvērumi kopējās galotņu nozīmēs un arī sakņu pārskatījumi var iezīmēties pavisam vienādi, līdzīgi izteicot arī atsevišķi uzsvērtos attiecinājumus. Vispārējās darbības ziņā tāpat kā kult un gult nozīmēm tā pati galotne ir arī kalt, malt, celt, velt, vilt, svert, vaj zvelt, smelt, pelt un dzelt jēgumiem, kaut jēdzienos taisni norobežotiem. Pavisam vienāds arī tagadnes īpašais aktuālizējums — kuļ, kuļ, kaļ, maļ, ceļ, veļ, zveļ, smeļ, peļ, arī dzeļ. Bet kāpēc var svert un svērt, kad vienā ziņā sver, sveras, arī svarstas, svārsta, svārsti, liek svērtēniski, vaj arī pārdomājot ko īpaši apsver, bet otrā ziņā īpaši 'mikstināti' ar nozīmes novirzi 'sver': nevis svarojot vaj ar sviru sverot, ne arī uz vienu vaj otru pusi, aukstāk vaj zemāk svarstot, bet nozīmi aktuālizējot svaru un svara īpašās svēršanas ziņā, pie tam ne arvien paši 'svari' arī tikai sveras un svars vienlīgi 'sver', bet svērējs uzsvērti īpaši 'sver(j)'. Tas ir līdzīgs jautājums kā kult nozīmē: kāpēc zināmos jēgumos var izdalīties visai dažādas nozīmes, kad norobežoti kuļ, kuļā, arī kulčā un īpaši kulsta, kāmēr visa pārējā rinda skan vienādi, kad kaļ, maļ vaj dzeļ. Arī rīkojuma nozīmēs tikpat vienādi un vienlīdz arī dubulti — kal, kali! mal, mali! smel, smeli! un dzel, dzeli! Vienāda nākotnes un pagātnes rinda, kad kals, mals, cels vaj dzels, un vienlīdz: cēla, vēla, pēla, vaj dzēla. Tomēr kalt nozīme nav vairs šādā skaņas pagarinājumā izteikta, tāpat malt pagātne paliek bez uzsvērtā pagarinājuma, bet kur zināmos gadījumos parādās, tur sākas arī īpašas novirzes.

Pašas malšanas ziņā teic, ka 'mala', visa izveduma nozīmē vaj īpaša maluma attiecinājumā — ka 'māla', vispār vaj zināmā laikā ko māla: tādā ziņā ir arī zināmais 'mālis' ko malt, maļamais malums, māle, māja, 'māļas maļ', tāpat rupji var iet dzirnu mālis, var būt smalka māļa un līdzī arī viegla un grūta maliena nozīmē. Pavisam īpaša nozīme izdalās tagadnē, kad nevis maļ, bet malsta, kas savukārt tālāk pieļauj nevien netiešus attiecinājumus, ka dažādi 'maļas', maļas apkārt, 'maļās', vaj jēdziena ziņā tikai raksturojoši 'malstās apkārt'. Īpaša novirze arī kalšanas ziņā, kad ilgstoša izveduma nozīmē kaldina, pagatavojot 'kaldinā', kas ir jau citāda aptvērums nozīmē, nekā kad kaļot kaļ, un nav arī vairs tikai turpinājuma vaj kalšanas atkārtojuma uzsverumā. Tam preti velt un smelt, līdzīgi arī celt nozīme ar saknes pārskanojumu tieši izdalās atkārtojuma ziņā: ceļ un cilā, veļ un valsta, arī valsti, smej un smalsta, smalsti. Dzelt nozīmē nevien dzeļ, bet var īpaši dzēlināt, ir sevišķi dzēlīgs, vaj arī dedziņoši dzelda, dzeldē. Actīm redzot, tie ir zināmi jēgumi, kas šādus uzsverumus un tālākus atvasinājumus pieļauj vaj nepieļauj. Tas nav formāls jautājums, nav arī formālas iespējas par sevi, vaj tikai izņēmumi vispārēji domātu likumu ziņā, bet ir stiliskas novirzes, vajadzību jautājums: izteiksmes iespējas vaj neiespējas atkarībā no īpašiem aptvērumiem, kādēļ arī vismazākie izteiksmes līdzekļi nav par sevi vispārēji vaj lietojami pēc analogijas, bet atbilstoši jēgumiem īpaši izteiksmes vajadzībai tiek rasti un attiecīgi tam nodibināti.

d. NEUZSVĒRTIE ATTIECINĀJUMI. Iepriekšējos piemēros 'j' elements parādījās kā īpašais aktualizētājs, sevišķi tagadnes uzsverumos. Bet ir vesela rinda vārdu, kur tas parādās jau saknes noslēgumā, iezīmējot uzsvertu tagadnības nozīmi, bet vārda izrunā allaž paliek neuzsvērts: uz robežas starp aktuālu un neuzsvētu visrēju nozīmi. Aut ziņā īpaši auj, 'auj kājas', bet izrunā, ka au(j), tāpat kā āvuma nozīmē auv un au(v), vaj visur aunos arī aun un au(n) — ar nenobeigta izveduma nozīmi turpināti aunos. Pavisam līdzīgi tas parādās arī pašnozīmīgi ļoti aktīvu darbību un izvedumu ziņā, kad nevien īpaši ļauj, raksturīgi rauj, kļauj, skauj, vaj uzsverami bļauj, mauj, bet arī paša izveduma ziņā aktuāli krauj, šauj, kauj, grauj, tomēr viscaur izteicot vienlīdzīgi, izrunājot arī neuzsvērti un pagātnes, nākotnes nozīmē tādā pašā veidā: vaj grāva un graus, blāva, bļaus, vaj āva un aus. Vienlīdz iezīmējas arī sēt nozīmē sēj, sēja, sēs, un tāpat dēt ziņā dēj, dēja, dēs, vaj blēt ziņā blēj, blēja un blēs, bet jēgumiem nepieļaujot citādu tagadni, lai cik uzsvērti saknes nobeigumu arī neizrūnātu. Bet šis 'j' tagadnes nozīmi vienīgais noteic un paliekot ļauj tieši atvasināt arī pagātņi — sēj, blēj, dēj: sēja blēja, dēja.

Tikpat dažādi jēgumi ir siet, skriet, kriet, arī smiet, liet un diet nozīmē, vienādi atvasinoties pagātnē un ar 's' nākotnē: lēja un lies, skrēja un skries, krēja, kries, smēja, smies, tāpat kā rēja un ries, slēja, slies un ar akcenta izmaiņu sēja un sies (iepreti sēt, sēja, sēs vārdam). Bet tagadne iezīmējas vēl citādāk ar līdzīgu novirzi — skrej un skrien, krej, krien, īpaši arī 'sej', sasej un sien, sasien — un turpat tad sākas izņēmumi. Tāpat kā tagadnēji vienīgi rej un slej, tā arī tikai lej: 'liet' nozīmei parādoties gan liet īpašā 'lt' atšķirumā, bet lietus nevien list, jo viegli listot var tikai 'līnāt'. Toties lt vietā 'list/lien' nozīmei izdaloties atšķirtā jēdzienā, kad lienot lien, ne vairs lejoj lej. Tā smiet, smeļ ziņā izdalās īpašais smīnēt, kad nesmej, bet smīn. Vēl redzamāki 'diet' īpašā 'dej' nozīme paliek par sevi (pagātnē deļa un nākotnē dies), bet jau sevišķā izveduma zinā izdalās 'dejoj' un izvedamā 'deļa' kā atsevišķs jēdziens, kur īpaši deļo un zināmo 'deļo deļo', deļoja un deļos: ne vairs tikai saknes daudz aptverošākā ziņā 'dies', kādā nozīmē diet attiecinājumi var būt visai dažādi. Un savukārt vēl dažādākas jēguma novirzes ar īpašiem atvasinājumiem. Diedēt nozīmē, ka savvaļā 'died', diedēja, diedēs, bez darba, vaļīgi vaj citādi diedot. Aukstā laikā īpašo nemierīgo kustību ziņā diedelē, bet ir arī īpašs dieks un 'diedelis', dažreiz nevar arī nekur 'dieties', ne dēties, padēties. Savukārt var būt dīkā, dīks un dieks, dīkāt, dīkot, diekot un tādā nozīmē arī diekoties. Sal. īpašo dīkāt (raustīties), deiderēt (ļodzīgi ejot), denderēt, vaj arī nemierīgi didelēt, dideļot, didelēt, didīt un dīdināt, atgriezeniski attiecinot tieši arī diet nozīmei, liekot lai died, kādā ziņā arī diedina.

Ja tagadnes nozīmē vārda sakne noslēdzas ar līdzskani un tādā ziņā izteic jēguma aktuālizējumu, tad izruna paliek balstīgi neuzsvērtā, parasti tikai saknes izveidam līdzī skanoša, vaj arī īpaši aprauta. Atkarībā no jēguma tam var būt tiešas stiliskas sekas, uzsvaru izteicot netieši vispārējā sakarā ar saknes balsīgumu, vaj arī pārskanojumiem un novirzītām nozīmēm, kas ne reti prasa noslēdzošā līdzskaņa atvietojumus. Tomēr, saknes noslēgums, tāpat kā viss izveids var būt īpašām nozīmēm nevien raksturīgs, bet pat tieši raksturojošs, līdzīgi tam, kā zināmi vārdi pieļauj vienīgi nozīmei atbilstošas galotnes. Saknes nozīme neuzsvērtās tagadnēs vienlīdz parādās norises, darbības, rīcības, izveduma un arī iestājas ziņā, bet parasti tie par sevi ir ļoti specifiski jēgumi, allaž kādā šauri noteiktā nozīmē, tomēr tieši šādā ziņā būdami iezīmīgi, ir arī savā atsevišķā raksturībā vispārināmi, kādēļ arī plaši attiecināmi, tāpat, nevien īpašā nozīmē specifiski, bet šādās nozīmēs ne vienai vien sakarībai tipiski. Tas tad nosaka neuzsvērto tagadnes aktuālizējumu stilisko dabu un izteiksmes iespējas: tiešajās nozīmēs vārdam atvasinoties

atbilstoši jēguma novirzēm un netieši ļaujot raksturot citādu aptvērumu ziņā atbilstošas iezīmbas.

Piemēri uzrāda visu plašo dažādību, vispirms attiecinājumu ziņā. Vispārējā 'turēt' nozīme kļūst īpaši specifiska, kad aktuāli ko 'tur', vaj pavēles ziņā attiecināti iestājai un turamam objektam uzsver tiešo izvedumu 'turi!' Bet ja arī pastiprināti 'turēt tur' un tur rokā, jeb tur pavadu, tur pavadā, tur zirgu vaj ieroci, jeb vispār ko tagadnēji tur, pati tagadnes nozīme var kļūt uzsvērti aktuāla, tomēr ar daudzējādām svārstībām tiklab izveduma, ilgšanas un tiešāka vaj netiešāka attiecinājuma ziņā objektam — īpašos gadījumos nozīmi domājot tikai raksturojoši jeb arī vienīgi situācijas ziņā. Nevien tver, ņem, tur cieti, tur un satur (savalda) zirgu, aptur, bet 'tur bērus kumeliņus' izaudzīnot, tur vajadzībai, tur īpašuma ziņā, tur daudzus, tur un satur par daudz (nevajadzīgi), vaj tur un pietur tikai kā aktuālais turētājs, neatkarīgi no atsevišķa akta un dažādas ilgšanas, tāpat kā uzturēšanas ziņā. Bez īpašas turēšanas un secen turētāja tiešai nozīmei var būt pat visai turīgs, var arī īpaši turēties, kad tieši turas kājas, vaj arī netiešāki pats izturas, bet turpat arī pavisam netieši dažādā ziņā noturoties. Tā ir aktuālā tagadne, kad tur runu, domājot ilgstošu izvedumu, bet izteicot kā izdalīto aktualitāi, neatkarīgi kas citādi notiek vaj noticis pa runas laiku. Bet tādā nozīmē izdalītā aktualitāte kā ilgstoša tagadnība var pāriet tikai turpinājuma vaj paliekošas situācijas nozīmē, arī iestājas un attieksmes ziņā: tur vārdu, solījumu, paliek, 'pastāv pie vārda', 'turas pie likuma', 'tur draudzību', 'tur ieradumus', iekšēji tur ļaunu vaj labu prātu, tur dusmas, tur cietu sirdi, vaj attieksmē tur godu un godā cieņā tur, īpašā nozīmē arī 'iztur' un 'uztur' labas attiecības. Bet īpaši 'tur' arī, kad patur prātā, 'vērā tur', vaj tur par kaut ko, labu, ļaunu vaj īpašu, kaut tikai iedomāti, jeb kad 'netur nepar ko' un iedomāti 'noturot' tur par kādu citu. Ārēji 'tur acis vaļā' (uzmana), 'tur' prātu, lai saprastu vaj iegaumētu, 'tur' muti, mēli (nerunā, nesaka) vaj arī netur. Tur balsi, vaj nenotur, bet tur arī pēdas (seko), daudz ko patur galvā (atminoties zin), patur, tur prātā; līdzīgi kā pat egle skujas tur un ziemas ceļš turas noturas; 'vēl tur', vaj arī vairs netur :noiet); tāpat kā lietas, rīki, aukla vairs netur, kad trūkst, plīst, lūst. Turot daudz ko iztur, arī bez īpašas turēšanas grūtumu, slimību iztur, pat vecumā spēks vēl turas, veselība turas, grūtumiem turas pretī; bet ne visu var izturēt, nevar arī 'līdzī turēt', sacensībā pat spēcīgie ne visi līdzī tur un sacensību neiztur; pārāk smagā piepūlē kājas, rokas vairs 'netur' (nespēj) un pats spēks vairs neiztur (nepietiek). Tomēr izveduma ziņā nevien ilgstoši vaj pašas situācijas nozīmē turas pretī, bet arī īpaši 'karu tur'; tikpat īpaši tur un notur arī

sanāksmes, apspriedes, agrāk tieši teica ka baznīcu tur, skolu varēja turēt, bet pavisam pašsaprotami 'tur' arī godus, tur maltītes — ikdienišķi tur vakariņas, ietur un ieturas. Tas ir citādi, nekā tur iedzīvi, tur mājas, vaj tur uz nomu, uz pusgraudu, visur tomēr jēgumam un vārda saknei vienlīdz parādoties, lai kādā novirzē un atvasinājumā. Pat zināmas cenas tur, uztur, tās pietur un turās, jeb nenoturās, neturas; vaj arī nauda netiešā ziņā turas un neturas, pie tam vairākās novirzēs, kad vispār nav, vaj ātri iziet, netur, vaj nesatur. Turēšanai, turējumam, tāpat turībai nav pretstata, vienīgi noliegums (nav turīgs, netur) un pretējības nav arī atvasinātam saturam (nav satura, nav saturīgs, ir nesaturīgs) — lai izteiktu pretējo, katra īpašā attiecinājuma ziņā jāmeklē cita jēguma aptuveni atbilstoša pretnozīme. Tikpat raksturīgas novirzes arī 'vest' jēgumam, nevien aktuālā ziņā, kad ved, vaj neved, un ved kaut ko, jeb nav ko vest, bet kad aktīvas secenības ziņā 'vedinot' ar citādu iestāju un pavisam citā nozīmē 'vedina' un uzsvērti vedinā, pavedina, pavedinā, vaj arī, kad sevišķi kas vedas — jau ar šādiem atvasinājumiem vien veduma un vest vietā izdaloties atšķirtam vedinājumam un vešanas vietā 'vešanās' nozīmē: ko var domāt vispārināti, kad 'vedās' arī bez kāda attiecinājuma vešanai un tiešām vedumam. Vēl tālāk nošķiras 'vedīgi', izvedīgi, izvedīgums, izvedība, arī abstrahētais izvedums, tāpat ar saknes pārskatījumu īpašā 'vadīt' nozīme, kad nevis vest ziņā 'veđ', bet 'vada'. Lai arī cik līdztekus nesanāktu kopā abu specifisko jēgumu atsevišķās nozīmes un līdzattiecinājumi, kad vienlīdz veđ un vada, paši jēgumi nav stiliski atvietojami, vest nozīmei pamatā neizteicot to, ko izteic ar īpašo vadīt. Nomaldījušos vaj nezinātāju vienlīdz ved un vada, kāmēr tiek uz ceļa, tomēr veđ un izveđ uz ceļa, bet īpaši vada un izvada. Zirgu ved uz lauka un ved pa lauku, bet īpaši vadā pa lauku. Labību ved un vadā, bet labību vest nozīmē, ka sakraujot vezmā un pārved, kāmēr vadā jot īpašais braucējs vezmu pārved, iepriekšējo izkrauto pajūgu brauc nākošam vezvam pretī, tādas īpašas 'vešanas' ziņā labību 'vadā jot', bet savukārt pašam braucējam neko nevadot. Ciemiņu sagaidot aicina, 'ved', ievēd istabā, ved arī ārā aplūkot dārzu, izvadā pa māju, ved, vada, izvadā pa laukiem, bet atvadoties pavisam citādi 'izvada', līdzējot aizved līdz vārtiem, pavada, aizvada, kaut ne īpaši vedot, ne vadot. Ved, aizved un noved līdz zināmai vietai, tūpretī sakrājušos tūdeni vaj straumi īpaši novada citur. Bet ir arī īpašs novads un atsevišķi novadi apgabala nozīmē, novads nozares ziņā, vads arī karaspēka nozīmē, ko vienlīdz var vest un vadīt. Bet lai kā atsevišķos attiecinājumos nozīmes izdalītos vaj tuvotos, paši jēgumi paliek specifiski. 'vākt' nozīme par sevi ir visai viengabala, galvenām kārtām novirzoties dažādējo

attiecinājumu ziņā, nozīmēm atsevišķi nenodaloties, parasti izteicot saņemšanu kopā un tieši liekot līdzī domāt aktīvo vācēju. Aktuālā tagadnē tieši 'vāc' — vāc lietas, savāc kopā rīkus, novāc galdu, novāc (novēd) ražu, apvācas (nokļūst) vāc arī mantu, pieskatot, pieraugot vāc bērņus un ir visādas citādas vācības, apvācības, vaj vāķības, arī vākšana un savākums. Redzamāki netieša un raksturojoša novirze parādās kad 'vācās', nevien vākšanas ziņā attiecināti objektiem, bet pārējot, 'vācoties' uz citu vietu, jeb kad īpaši jāizvāc, vaj raksturīgi 'vācas prom'. Aiz visa tā tomēr parādās kāds sākotnējāks saknes noslēgums, kad ne tikai vāc, vācas un vāk, bet blakus vāķībām un vācelei ir arī trauku un citādu lietu vāki, bitēm joprojām vēl savu medu šūnās vākojot, kas norāda, ka 'vākt' jēgums nav norobežots vienīgi īpašā 'vāc' nozīmē. — Tāpat 'gūt' jēgums specifiski attiecas iegūt, dabūt nozīmēm, kad aktuāli 'gūst', bet tikpat attiecas arī gūvumam, iemantošanai, izdaltītai gūstīt nozīmei, kad īpaši gūsta, vaj pagūt, paspēt, izdarīt ziņā un iekšējas atgūšanās nozīmē, kad ne vairs gūst vaj atgūst, bet atjēdzas. Tāpat kā dzīt ziņā, kad visdažādākos tiešos attiecinājumos aktuāli 'dzen', vārdam nemainoties, ja dzen ganos, aizdzen, pārdzen, vaj ko citu dzen, iedzen, sadzen, nodzen — vienīgi izveduma nozīmei novirzoties, vaj dzen vagu, dzen zirgu un dzen, iedzen arī naglu. Raksturojoši saka arī, ka dzen jokus, un netiešā nozīmē īpaši 'dzenas', tiecas, cenšas, pūlas un nodzenas, 'sevi sadzen' — bet dzīt, dzen specifisko nozīmi neattiecinot vairs kā jēgumu, bet kā īpašu iezīmību. Tā arī 'likt' nozīmes pilnīgi nodalās, kad vienā ziņā lietiski liek, objektu noliek, vaj 'liek' rīkojuma ziņā, pavēl vaj noliedz, šādā nozīmē no vispārējās likšanas norobežojoties tiesiskā likuma jēdzienam, vēl īpašāk 'liktā likteņa' nozīmēm, arī pašam liktenim: pāri lietiskam 'licējam' ar pārnozīmīgu personificējumu iespējām.

e. SAKŅU NOSLĒGUMU PIEMĒRI. Atkarība no jēgumiem sakņu noslēgumi un arī pārskanojumi aktuālās tagadnes nozīmē ir ļoti dažādi, zināmām grupām tipiski vispārēji, bet atšķirīga aptvēruma ziņā izdaloties specifiski. Vispārējā nozīmē par sevi domātu 'iet' norisi izteic kā potenciālu un atsevišķam attiecinājumam nenoteiktu, bet vienlīdz arī tagadnēji nosacīti aktuālā nozīmē 'iet'. Vispār var 'kaist' un karst, izteicot vienīgi paša jēguma nozīmi, un vienlīdz arī attiecinātā ziņā aktuāli kaist un karst. Bez laika attiecinājuma vispār rist, kalst, vienlīdz arī iekšēju izjūtu ziņā 'baist' nozīmē, bet īpaši arī aktuāli baist, pašas notises un 'tagad' attiecinājumā rist un kalst. Tāpat plīst, plūst, lūst/lūzt, vaj aust (gaismas ziņā), un vienlīdz aktuāli aust gaisma, kaut kas tagadnēji lūst, plīst vaj plūst. Bet tam atšķirīgi 'just'

aktualitāte ir cita: tagad 'jūt' (sal. sāks 'just', 'sāk just', bet aktuāli 'jūt'). Vaj kad krist jēguma ziņā aktuāli krīt; tāpat līdzīgi kust (izkust) nozīmē 'kūst', izkūst; kust (piekust nozīmē) kūst, piekūst, nokūst; vaj arī sust — sūt, mist — mit (arī izmit zināmu laiku; bet iekšēju izjūtu vaj iestājas ziņā 'izmist' arī aktuāli, jo ne 'mitot' izmist). Saknes noslēgumi parādās arī otrādi, kad līdzīgi kūst, plūst, žūst, vaj tā pavisam tagātnēji kaist vaj rist, tagadnē arī salst, vaj list, bet vispārējās nozīmes noslēgums ir 'salt' un 'lit'. Ar to parādās kāda īpaša izmaiņa paša aktualizējuma ziņā. Līdzīgi kā vispārējā nozīmē salt un lit, potenciālā ziņā saka arī 'gult', kad vēl negulst un negul — kādā ziņā arī 'sākt' nozīmē vienīgi norādošais teiciens 'sākt gult', vaj iestājas ziņā, kad grib 'sākt gult', bet arī vēl negulst. Lai potenciālās nozīmes, iestājas un norises sāksšanās vaj darbības un rīcības ziņā izteiktu izvedumu, turpināšanās vaj guloša stāvokļa nozīmi, gult un gulst vietā saka, ka 'gul', kas tālāk tad pieļauj atvasinājumus un dažādos attiecinājumus 'gulēt' nozīmēs — tāpat īpašus uzsvērumus (gul un gul, gul gulus un guļus, krituši koki gul pie zemes, zāle nogulusēs, nogūlusēs; gul un īpaši guļ arī miegā, neaizmidzis gul gultā un 'gul'; ir arī 'guļa' un aizguļās). — Līdzīgi kā sākt un sāk, nākt un nāk ziņā izteic vienīgi turpinājuma vaj nenobeigta izveduma nozīmi (nākt un 'nāk' vēl nenozīmē atnākt, vaj ka atnāk, ir atnācis), tā arī 'tūkt' — tūk, sprūkt — sprūk (iesprūk), sīkt — sīk (izsīk), vaj augt — aug, kupt — kup (sal. kupināt, kupina, kupināt; kūpēt — kūp), stumt — stum (sal. stumšus, stumjams, stumjamie, stumjas, 'stumj' īpašas iestāja ziņā).

Tikpat iezīmīgas ir vairākas citas atšķirības un novirzes. Sākt un sāk nozīmes vispār jēguma un tagadnes ziņā, arī pagātnē un nākotnē parādās ar uzsvērti garu saknes patskani, tāpat līdzīgi kā sprūkt un sprūk atsevišķi izdalītā nozīme, kurai blakus ir arī cits jēgums 'sprukt', kas vienlīdz tagadnē aktīvizējas kā 'sprūk' uzsvērumus (aizsprūk, sprūk iekšā, iesprūk), bet neatvasinājas iepriekšējā sprūkt/sprūst novirzē. Tāpat sūkt/izsūkties novirzē, kad izsūcoties 'izsūk', un 'sūkt' ziņā līdzīgā, bet nepagarināta sukt/izsukt ziņā: atšķirīgā izteiksmē, kad trauks gan izsūk, bet to nedomā izsūkšanās nozīmē, tanī vietā ar iztukšošanās pazīmi, kad trauks paliek tukšs un ūdens izsucis. Ar šādām novirzēm panākami jēguma atsevišķo nozīmju visdažādākie atšķirumi un līdz ar to arī dažādās attiecinājumu iespējas. Lupt un lūp, klupt un klūp, šļupt un šļūp, arī plukt un plūk ir ļoti specifiski jēgumi, bet taisni tādēļ aizdomīgi kā īpaši nošķirti. Pavisam blakus plukt/plūk nozīmei arī plūko, plūkā, plūc; līdzteku jukt/jūk nozīmei arī jauc, jaucot jūk, ir jaukts un jucis; pavisam atsevišķi attiecina 'mukt', bēgt, aizmukt, un mukt iemukt jēdzienus, kaut tāpatnēji izteicot.

ka 'mūk', bet vienā ziņā substantivējas mukšana bēgšanas nozīmē, otrā ziņā muklājs un muklājs; tikt, patikt, patikas nozīmē 'tīk', bet tikt nozīmē arī tiek. Ilgstošas norises kā pašnotiekošas aktuālā tagadnībā parasti tiek izteiktas ar saknes balsiena pagarinājumu, kas izskan kā patskaņa stiepts uzsvērums — lupt : lūp, jukt — jūk, plukt : plūk, noplūk. Ja norise par sevi uztvērta intensīvas turpināšanās nozīmē, tad saknes patskaņa pagarinājums iezīmīgi parādās jau norises potenciālā nozīmē — kad sikt, izsikt ziņā ne vairs tikai izsikt un vienīgi tagadnes īpašā aktualizējumā izsik, bet jau potenciāli īpaši uzsvērti var sikt, izsikt un aktuāli 'sīk', tāpat kā tūkt ziņā tūk, uztuk. Ja norises turpināšanās nozīme uztvērta arī ilgšanas ziņā, kad īpaši 'sīkst' (sīk : izsīkst, vaj tūk : tūkst, uztūkst), tad tāpat arī līkst, nīkst, dīgst, rūgst. Līdzīgi salt nozīmē intensitāte izteikta pastāvoša 'salst' ziņā, un lit nozīmē 'list', pat 'plūst' jēgums vienlīdz tādā ziņā tiek izteikts potenciāli un aktuāli. Bet 'plaukt' ziņā īpaši nāk klāt vēl rašanās un pieņemšanās nozīme, kad īpaši plaukst un uzplaukst, kāmēr pašnozīmīgi jau izteicošais augt — 'aug' aptvērums šādu īpašu uzsvērumu vairs nepieļauj: augšana un augums ir jau īpašās nozīmes izdalījums par sevi, arī saknes patskanim nemainoties.

Bet tiklīdz norises ziņā sāk līdzī izteikties darbīgais vaj izvedošais aģents, kaut tikai potenciāli, tūlīt zināmos jēgumos parādās redzamas izmaiņas, parasti saknes patskaņa vaj noslēguma pārskanojumi, jeb arī abējādi. Vispirms iezīmīga šādu jēgumu rinda ar mainītu noslēgumu: vispārējā traukt ziņā īpaši trauc, maukt ziņā mauc, raukt un arī raukties ziņā rauc un raucas. Sūkt nozīmē īpaši sūk, bet izdalītā sūkt nozīmē 'sūc', tāpat plūkt — plūc, rūkt — rūc, saukt — sauc, rēkt — rēc, un skaņu ziņā sīkt — sīc; arī mākt māc, vākt vāc, triekt triec, liekt liec; bet trūkt ziņā trūkst, plaukt ziņā plaukst un likt nozīmē liec. Saknes pārskanošanās parasti izteic iestājas un darbības intensīvo ilgšanu, vaj šinī ziņā īpašo secenību, palikšanu, atkarībā no jēguma arī zudumu. Likt ziņā var ilgtoši turpināti 'likt', arī kad 'liec', kas vien vēl nenozīmē izvedumu kā nobeigumu, lai cik aktuāli liktais objekts par sevi nepaliktu kā likts vaj nolikts. Tāpat 'tikt' nozīmē daudzējādi attiecināmais 'tiek' savā pašnozīmē ir tikai intensīvas turpināšanās jēgums, izteicot vispārējas ievirzes vaj iestājas realizēšanas, rašanos, kļūšanu, tikšanu. Migt ziņā attiecināti miegam 'mieg' un arī aizmieg, nomieg, bet paša 'mieg' nozīmē izteic tikai midzēja aktuālo ievirzi. Līdzīgi snigt ziņā uztvērts arī pats aktualizētais sniegs, kas ir tas, kas 'snieg', nevis lietiskā nozīmē sasnigušais sniegs. Uz šādām izteiksmes robežām nonāk arī 'dzist' (nodzist, izdzist) attiecinājumi, kad kaut kas

dziestot 'dziest', turpinoties zuduma uzsvērumam, bet nenozīmējot izdzisumu, kam nav vairs ne norise, ne norises tiešā objekta. — Lidzīgi, tomēr ne vienlīdzīgi brist nozīmē 'brien' (tikpat aktīvi, kā tīt ziņā objektu tin, pin, min), bet pavisam blakus attiecībā objektam (ko brien) un izvedumam (kādeļ brien), tomēr pastiprinoši izteicot izvešanas ziņā iestājīgu secenības turpinājumu, kas nenozīmē vairs tikai iebrist, kad sākotnēji iebrien, bet nolūkā joprojām un visnotaļ 'brien', lai izbristu, nevis bradātos. Tas tiek izteikts ar īpašo pārskāņojumu un 'n' slēgumu (arī pagātnē un nākotnē 'brist' noslēgumam mainoties, brida, bridis, bet nepaliekot aktuālizējošam pārskāņojumam). Savukārt 'migt' nozīmei pārskāņojoties bet paliekot noslēgumam, tāpat snigt ziņā; bet dzist, arī ģist nozīmē noslēgumam paliekot kā vispārējam 'ģiest', tā arī aktuālizējuma galotnēm. Aptvērumu ziņā tie visi ir ļoti specifiski jēgumi, bet īpašo raksturību ziņā plaši attiecināmi un atsevišķās nozīmēs viegli novirzāmi. Tomēr, ja īpašu attiecinājumu ziņā novirze notiek, arī izdalītā nozīme par sevi var kļūt ļoti specifiska, izteiksmes ziņā ar atsevišķu saknes pārskāņojumu un noslēgumu. To tuvāk var paskaidrot brist/brien un citādi atšķirīgais bradāt piemērs. Brist izteic īpašu iešanu atkarībā no zināmiem apstākļiem, kuru dēļ vajag 'brist' un kādeļ aktuālā ziņā raksturīgi brien, kaut arī konkrēti visai dažādos gadījumos: iebrien un brien ūdenī, brien purvu, staignu vietu, brien arī labībā, brien 'dziļu' zāli, 'brien rasā' — tāpat brien dubļus: un blakus nozīmē sabrienas, nobrienas (tomēr vienīgi tagadnē brienot, kāmēr nākotnē brist ziņā vēl tikai bridis un pagātnē 'brida'). Bet tagadnēji brienot var vienlīdz ar īpaši atšķirīgu raksturību arī bradāt un tāpat bradāt nebrienot, bez kādas brišanas un iebrišanas — izteicoties ne vairs atkarībai vaj tiešam sakaram ar apstākļiem, bet aktīvai iestājai vaj lietišķai rīcībai objekta ziņā: nevis brien zināmu vietu, bet iedarbīgi brada, bradā, nobrada, iebrada, sabradā, arī nākotnē tāpat bradās kā pagātnē bradāja. Virziena ziņā neuzsvērti 'brien pāri', bet 'bradājot pāri' taisni nozīmē daudzvirzienību un dažādu 'bradu', braduma izlietojumu, kāmēr brist ziņā substantīvi parādās tikai pati brišana un bridums, 'brien' nozīmei paliekot vienīgi kā norises aktualitātei. Vēl tuvāk to var parādīt 'skriet' ziņā gandrīz neatšķiramais skrej un skrien izdalījums: pavisam jūtami atšķiroties, kad uzsvērti tikai 'skrej' vispār intensīvā nozīmē, bet īpaši 'skrien' pašas raksturīgās skriešanas ziņā — nevien skrējiena nozīmē, bet skriešus, skriešiem, īpašas steigas zinā — ar to atšķiroties no raksturīgā trešā izdalījuma, kad tikai 'skraida'. Vispārējā ziņā ir skrejceļš, bet nav nekāds skriet, skrien vaj skraidīt ceļš. Pavisam uzskatāma aina parādās 'līst' jēgumā ar 'lien' nozīmi, atšķirībā no 'lied', liedāt vārda

un ližnāt, ložnāt, lodāt nozīmēm. Neievērojot Ipašus akcentējumus, 'list' (lien) nozīme vispārējā ziņā atvasinājas tāpat kā vispārējā ziņā list lidumu, ko liž, nolīž, līda; tāpat kā vispārējā list ziņā taisni aktuālajā nozīmē list ūdens jeb arī lietus list, tāpat kā lejot list, bet tampretī pašas liešanas ziņā 'lej' un vispārējā aktīvi izvedošā nozīme ir 'liet'. Šis izmaiņas norāda, ka 'list' ziņā tieši sastrēg dažādu aptvērumu vārdi un atsevišķās nozīmes nevien akcentējas dažādi, bet tūlīt arī izdalās Ipašo jēgumu sevišķās novirzēs. List/lien ziņā potenciālais list izteic Ipašā jēguma vispārējo 'list' nozīmi, aktuālais 'lien' izteic pašas lišanas aktīvi iezīmīgo raksturību (citādi tikai aktuāli 'lied', pagātnē arī tikai līda un nākotnē vispārēji līdis). Bet 'lit' nozīmē — lija, līs; 'liet' nozīmē — lēja, lies; tāpat lidumu arī tikai līda un līdis. Lien un lied blakus nozīmēs kā atkārtojuma vaj daudzvirziena lišanu tad neiezīmē vairs tā, ka tieši 'lien', vaj raksturīgo aktivitāti Ipaši ka lied vaj 'liž', bet toties izteic atšķirīgi raksturīgā ližņāšanā vaj ložņāšanā, ar ko arī raksturojas ližņa un ložņa.

Stiliskā ziņā savādāk iezīmējas tie jēgumi, kas tagadnes nozīmē aktuālizējas ar saknes o(uo) uzsvērumu, parasti izteicot norisi, darbību vaj Ipašas iestājas rīcību, bet atšķirīgos uztvērumos un vēl Ipašākās nozīmēs nekā tas parādījās iepriekšējos piemēros. Jau mošanās ziņā potenciālais 'most' un tāpat aktuālā uzsvērumā tagadnējais 'most' izteic Ipašu sakarību, kas vēl nav galvenā un tiešā atbildumā 'mosties' tālākām norisēm: atmošanās, atmodas un nomoda ziņā. Vienlīdz potenciālais un arī aktuālais 'most' vēl nenozīmē atvasināti aktuālo uz-most, uzmosties — var arī ne-most, neuzmost un zināmos gadījumos vispār 'neuzmost vairs', vaj arī aktuālā ziņā kad varētu most un uzmosties, allaž 'nemaz nemost' jeb vēl nemost. Šinī ziņā arī Ipašā novirze, kad 'ir modies', uzmodies, atmodies, līdz ar atmodu un nomodu, — bet most ziņā var izteikt tikai 'atmost' nozīmi. 'Dot' nozīmē kaut ko dod, 'dod dodams', dodams deva, kādā ziņā arī dodamā deva, nodeva (sal. dāvana, ko dāvājo dod), bet paša akta ziņā 'don', nodon, aizdon, objektam attiecināti arī padon, tāpat kā pašu lietu padod, lai gan abējādās novirzēs slēpjas vispārējā 'dot' nozīmes Ipašais uztvērumums, ka vienlīdz lietišķā un paša akta ziņā rīcību izteic kā darījumu vaj notikumu, kas aktuāli notiek, vaj arī nenotiek (dod un neiedod, don un nedon, jeb arī sola un 'dotin dos', bet nedod). Tomēr darījumu vaj notikuma ziņā domātās nozīmes neizteic vairs kā tiešas norises (dot: dod/don) uzsvērumus, bet izveduma ziņā kā notiekošo, panākamo vaj sasniedzamo. — Ipaši arī pats objekts 'top', neatkarīgi, kāda ikreiz tiešā norise un kādā citā sakarībā zināmā kļūšanas un palikšanas nozīme piepildās (top, kļūst, 'paliek' Ipašā nozīmē). Pat arī gadījuma sastapšanas ziņā Ipaši

'sastop'; neatkarīgi no visa pārējā tiešuma izteicot vienīgi kā notikumu. Līdzīgi rast ziņā aktuāli 'rod' un 'ron', bet abās novirzēs izteicot rast pamatnozīmi: kā objektam attiecināto atrašanu, kad rod, atrod — ar atradumu notikuma ziņā, jeb tieši kā rašanai attiecināto 'rast', kad ron, atron — kas notiek kā pats notikums, bet ne visas norises kā tādas ziņā. — Vārda izveida dēļ arī 'prast' jēgumu vispārējā nozīmē var salīdzināt ar vispārējo 'rast', bet ar aktuālo 'prot' notiek kas cits — aktuālizējuma izveids nemainās un atsevišķas nozīmes nenodalās, lai gan īpašos attiecinājumos var dažādi nošķirties un vispārējā jēguma ziņā savādāk atvasināties. Vispārējā ziņā var prast un saprast, noprast, izprast — ir pratējs, sapratējs, saprašana, prašana, izpratne, tā arī aktuāli nozīmes novirzas un īpaši šķiras, ja prot, saprot, izprot, vaj tikai noprout, tikai apmēram ko prot un saprot, noprout jeb darbu zināmā mērā pieprot. Tomēr secen īpašiem pastiprinājumiem un arī blakus atvasinājumiem (ka veicamais darbs ir protams — jāprot, un formulas nozīmē 'protams' — 'saprotams', 'zināmi' ka jāprot), pati 'prast' aktuālā 'prot' nozīme paliek nemainīta, kādēļ arī tik nosakošais uzsverums, ka 'prot' — tāpat secen visām pakāpenībām nolieguma ziņā: ka 'neprot' — prot, vaj neprot. Šī aktuālā 'prot' īpašas novirzes parasti ir iekšējā attiecinājumā, mazāk domājot tiešo objektu, iespēju vaj atsevišķo situāciju, tanī vietā taisni paša pratēja un 'prast' īpašā aptvērumsa ziņā par sevi. To pašu darbu 'prot' un 'saprot' pašas darīšanas, tiešās strādāšanas ziņā, kad zināmās prasmes nozīmē 'māk', bet zināmā attiecinājumā darbu arī prot, saprot, kad vispārējas vaj īpašas zināšanas nozīmē 'zin'. Tāpat arī otrādā attiecinājumā — ja darbu 'nezin', neprot, nesaprot, vaj neizprot, tad tādā ziņā arī nemāk, lai gan bez tā praktiskas 'strādāšanas' nozīmē var darīt, ja tikai 'zin darīt'. Bet šādas nozīmes nemainīgā 'prot' novirzēs parasti izteicas tikai sintaksiskā sakarībā.

Jo vairāk norises vaj darbības aptvērums koncentrējās kādā atsevišķā nozīmē, jo specifiskāk izdalās arī aktuālā nozīme, sašaurinoties arī tiešām novirzēm un atvasinājumiem. 'Kopt' jēgums un aktuālais 'kop' (pat ar īpašu uzsverumu 'kopj') ir visai plaši attiecināms, izteiksmes ziņā ar manāmām atšķirībām: vaj kop zemi, nokop laukus, jeb kop lopus, 'kop mājas soli' — īpaši kop dārzu, kop stādus (audzē), rudenī nokop saknes (novāc) un citādi vēl kop un apkop, vaj sevišķi ko kopj, apkopj un apkopjas. Bet kopt/kop nozīmē viscaur turpinās, pamataptvērumsa tieši turpinoties un paliekot, vaj kop un apkop, vaj arī 'kop kopā', kopus, vienkopu. Vienīgi tālākiem 'kopas', kopuma, kopības uztvērumsa parādoties kā nodalītiem jēdzieniem, apziņā skanot pavisam citādi kā laikkopībai, dārzkopībai, tāpat arī organizētām

kopām un citādiem kopumiem aizejo Īpaši domātās novirzēs. Bet tam pretī rakt/rok jēgums uzrāda Īpašu ainu: vispārējo 'rakt' arī var attiecināt dažādi, tomēr vienīgi specifiskās darbības ziņā — kādā nozīmē aktuāli vienīgi 'rok', neatkarīgi, ko rok un kā rok, vaj ar kādu iestāju, mērķtiecību un atsevišķu nolūku rok — rok arī vispārējā rakt atvasinājuma nozīmē, kad tikai rakņājas, tāpat 'rok', kad pašattiecināti ierokas, rokas, aprokas, vienlīdz kā dažādos attiecinājumos rok zemi, rok grāvjus, rok saknes, rok, izrok pamatu — izteiksmes ziņā attiecinājumu tikai seceniski domājot objektam (ko rok), bet izteicot kā tiešo 'rok' un ar to nosakot visu kopsakarību līdz ar papildus pazīmēm un attiecībām. Lai cik liela loma nebūtu norādošām prepozīcijām, ja zemi rok, piemēram 'aprokot' (uzrakt vaj tikai rušeni aprakt ziņā) pats Īpašais 'rok' par sevi vien jau nosaka visu specifisko nozīmību un vienlīdz arī izslēdz citādu uztvērumu. Vēl redzamāki tas ir lakt/lok piemērā, kas tik specifiski nosaka Īpašo lakšanu, ka aktuālais 'lok' nepieļauj nekādus tiešus atvasinājumus, uzsverot vienīgi pašnozīmīgo norisi vaj izvedumu, arī pašam lacējam atvasinoties citādi. Tikpat iezīmīgs ir arī lobt/lob, kas nozīmē vienīgi 'lobt', jo tad aktuāli 'lob' ('lob nost', sal. netiešā nozīmē aizskrienot: 'lobt prom'), kā mēr lobīt, nlobīt, nlobīties prasa Īpašu atvasinājumu, un lupt/lūp nozīmei parādīties pavisam citā aptvērumā. Īpašas izteiksmes nozīmē raksturīgi saka arī šķobt/šķob, kas nav tas pats, kad šķobīt nozīmē 'šķoba', šķobīja un šķobīs, ja vienīgi šķob un šķobs; arī raksturības ziņā objekts tad nav šķobīts, sašķobīts, bet šķobts un šķobs. Īpašā zagt/zog nozīme tikai seceniski attiecinās objektam (ko zog, tāpat ko apzog, vaj tādā sakarībā nozog): specifiskajai zagt un 'zog' nozīmei neparādīties ne apstākļu, ne norises, darbības vaj izveduma ziņā, arī ne pašas rīcības nozīmē (sal. netieši raksturīgo 'piesavināties'), bet rīcības Īpašā 'pārkāpuma' ziņā.

Tikpat specifiski tiek izteiktas tās norises, kas domātas kā pašnotiekošas vaj pašnozīmīgi darbīgas. Plakšanas vispārējais aptvērums atvasinājas un norobežojas visdažādākās novirzēs, bet atsevišķā 'plakt' nozīme aktuālajā 'plok' ziņā izteicas pavisam specifiskā skatījumā. Arī šinī ziņā attiecinājumi var būt dažādi, līmenis plok (pazeminājas), ūdens plok (raksturojuma ziņā kritas), labības apcirknis plok (iztukšojas, labība 'noņemas', mazinājas), zeme plok (sablīvējas), zeme un sniegs saplok, zeme un līdzena vieta arī ieplok (rodas ieplaka), zāle, labība smagā veldrē noplok līdz zemei, pieplok pie zemes (nogulst), pat dūmi dažreiz plok uz leju. Bet kad Īpašā plakt nozīmē 'plok', tad tādā aktualizējumā uztvērums arī paliek un tālāk neatvasinās. Noplacināties un aktīvais placināt skan citādi un arī izteic citu nozīmību, kad nevis

plakt nozīmē plok, bet plakuma ziņā kļūst plakans: ar Ipašības vaj substantīvu iznākumu, plakanības un plāksnes vaj plaksta, plakstiņa nozīmē. Iepriekš minētam sukt/suk jēgumam (sal. 'sikt' un sūkt) ir Ipašais aktuālizējums, kad sukt ziņā vēl 'sok' un izsok, ūdenim ātri ar Ipašu straujumu izsokot, kam blakus ir līdzīgi skanošais un tikpat raksturīgais 'sokas', kad izveduma nozīmē Ipaši sokas, darbs sokas, vedas, raksturoti raiti, ātri 'iet no rokas', bet sakot to pavisam citāda jēdziena nozīmē, attiecinoties arī tādā uztvērumā, kad paša izveduma ziņā sevišķi izdodas. Tampretī pašnotiekošas norises ziņā ir Ipašais jēgums, kad 'slapt' un saslap nozīmē pavisam pasivi 'slop', neatkarīgi, vaj ātri jeb pamazām saslop — atšķirībā no aktīvā nozīmē atvasinātās slapināšanas un saslapināšanas izteicot vienīgi pašu specifiski domāto 'slapt' kā aktuālo pašnorisi par sevi, kad 'slop'. Arī tam nav vairs tālāki atvasinājumi. Kad slop, uzsvērums var pastiprināties, ka viscaur un vispār 'saslop', bet arī papildus nozīmei izteicot vienīgi aktuālitāti. Tomēr tieši ar to atšķirošais uzsvērums arī kļūst par sevišķu izteiksmes līdzekli, vispārējam slapt jēgumam atstājot parējās iespējas un atvasinājumu novirzes slapja, slāpjuma un vēl tālākā ziņā.

Epitetu priekšlauki

Piektā nodalījuma

Epiteta priekšlaiks

Līdz ar iepriekš aplūkotām jēgumu novirzēm, pakāpenībām, vārdu dažādiem uzsvērumiem intensitātes un Ipašu aktuālizējumu izteikšanai, ir vēl daudz tālāk ejošas iespējas stiliskā ziņā panākt nozīmju sevišķus izdalījumus, pasakot arī vairāk nekā tikai jēdzienu attiecinājumus. Vārdus parasti saka attiecināti domātām lietām un norisēm, tādā ziņā arī vairākus jēdzienus kopēji attiecinot, bet Ipašas iespējas rodas nevien atsevišķā gadījumā kopēji attiecinot objektam, kādā attiecībā ikreizēji uzsvērtām nozīmēm paliekot par sevi, bet zināmās kopsakarībās arī pašus jēdzienus vaj Ipašas nozīmes kā tādas saistot izdalītā kopnozīmē, kādā ziņā rodas un nodibinās vairāku nozīmju vaj arī jēdzienu kompleksās nozīmības. Iezīmīgi tad arī šādās saistībās paši vārdi savā savstarpējā kopnozīmē izdalās kā Ipašas izteiksmes kompleksi, ar to vien spējot izteikt vairākos jēdzienos domātas sakarības kā Ipašu aptvērumu vienības, lai gan citādi tie paši vārdi paliek izdalīti katrs savā nozīmē. Skriet var dažādi un ceļi ir visādi, bet ir Ipašs skrejceļš. Pļavas ir visādas, ar dažādām zālēm vairāk vaj mazāk zālainas, bet uzsvērtās zālainās pļavas vaj Ipašo zāļu pļavas norāda sevišķā saattiecībā domātu nozīmību. Valsts karoga raksturojums 'sarkanbaltsarkanais' savā atsevišķā kopnozīmē nav vairs tikai krāsu jēdzienu un šinī ziņā attiecinātu vārdu saliktenis, bet kompleksi domātā sarkan balt sarkanā karoga nozīmība, ar ko nav arī izteikts vienīgi jēdzieniskā ziņā tādu krāsu karogs vispār, bet tieši atsevišķā nozīmē domātais. Jau šie daži piemēri uzrāda, ka blakus pašu vārdu atsevišķiem uzsvērumiem un līdzattiecinājumiem ir vēl kādi Ipaši kompleksas nozīmības saattiecināti kopuzsvērumi, kas pāri jēdzienu tiešajām robežām ļauj izteikt daudz aptverošakas kopsakarības.

Šādai kompleksai izteiksmei pamatā var būt pavisam praktiska un ikdieniška vajadzība, kad līdz ar parastām sakarībām uzsvēramas kādas Ipaši nozīmīgās, tādēļ arī uztverot un izteicot kā izdalāmi sevišķas pašnozīmes, kas tad savā kompleksā ziņā parādās kā Ipaši nozīmīgais, zināmai interesei ievērojamais, pozitīvi kā atzīstamais, derīgais, vērtīgais, vaj arī dažādi 'svarīgais', negatīvā ziņā allaž kā emocionāli noraidītais, neatzītais, atmestais vaj nicinātais. Bet tāpat arī neitrāli kompleksā nozīmē 'iezīmīgais' tiek uztvērts kā no pārējā atšķirīgais, līdzīgi, kā pozitīvi uzsvērtais 'izcilais' un negatīvi 'nenozīmīgais'. Stiliskā

ziņā šādi apzīmējumi par sevi nav tikai izdalīti uzsvērumi: aiz īpašai interesei 'nesvarīgā' vaj morālā ziņā 'zemā' stāv īpaši kompleksi aptvērumi, secen lietišķā svāra un telpiskai zem nozīmei. Tas liek tuvāk ieskatīties pašās stiliskās norisēs.

1. MAŅU KOMPLEKSĀS NOZĪMES.

Īpašo maņu uztverumus izteic dažādās par sevi atšķirtās nozīmēs: kā atšķirtas un objektīvi atšķirīgas arī savstarpēji attiecinot. Tikpat vienkārši izteicot kā līdzattiecīgas, uzsverot dažādās novirzēs ar noskaņu, pieskaņu vaj piegāršu līdznozīmēm, pat sinestētiski kā atsevišķu maņu kopēji izsauktus un vienlīdz sajustus blakus iespaidus. Bet ar to vēl neizteicas maņu kompleksās nozīmes. Tās parādās tad, kad objekta un pašu sajūtu ziņā uztvērumus dažādās nozīmes saista nevien kā savstarpējas, bet vienlīdz attiecīgas. Par sevi zaļš ir 'zaļš' un tāds arī paliek, vaj kāpinās kā zaļi zaļš, jeb ir tikai iezāļš un zaļgans. Tāpat zili zilā debess ir tikai zila, pakāpēm un intensitātei uztveres robežas neizmainot, atsevišķo nozīmi vienīgi koncentrējot: tāpat kā jēdzieniski norobežojot 'zilu', vaj pakāpē domājot tikai zilganu un neizteiktā blakus attiecībā vienīgi iezilu, kam neminēti var būt arī cita nokrāsa. Bet ir arī taisni ar blakus nozīmi abējādi un vienlīdz uzsvērtais 'zaļi zilais', vaj 'zili zaļais', kad atsevišķās nozīmes domātas patstāvīgi atšķirīgas un tā arī attiecinātas, bet pašu attiecību domājot un izteicot kā vienlīdzīgu saattiecību. 'Zili — zaļš' nav vairs tikai vienlaicīgi uzsvērtais zilais ar blakus nozīmi, jeb zaļais ar atšķirīgu līdznozīmi, jo objekts kompleksās krāsas kopiespaidā vienlīdz izteikts nevis 'zila un zaļa', bet zili-zaļa/zaļi-zila īpašajā kopnozīmē (sal. atšķirumu pakāpes un novirzes, kad tikai līdzī vaj papildus uzsver otru nozīmi, 'zaļgan' zilu, vaj zilgan 'zaļu'). Pavisam pašsaprotami saka, ka ir bāli zaļš, gaiši zils, vaj tumši zilās debesis, tāpat kā daudz kas cits ir bāls, gaiš vaj tumš — nemaz nedomājot un īpaši neatšķirot, ka iepretī krāsu nozīmei tie citi aptvērumi, kaut tāpat redzes ziņā. Iespaids ziņā vienlīdz var būt tumša nakts, nakts tumsa, tumši, zili melni negaisa mākoņi, tumšs melns uzvalks, tumša istaba, arī tumša gaisma; tāpat gaiša uguns, gaiša vaj taisni dzidra, dzidri zaļa pavasaru vakara blāzma, dzidrs gaiss, dzidrs ūdens, pat gaiši dzidras krāsas un gaiša galva, gaiši dzeltēni mati. Tas liekas vienlīdz attiecīgi, lai gan kompleksais attiecinājums allaž nozīmē pavisam ko citu. Redzes ziņā var būt spilgti balts, spilgi sarkans, koši balts un košsarkans, tāpat spožas un jaukas krāsas, bet šādiem blakus,

līdz, vaj papildus uzsvērumiem allaž pārvērtoties īpašo pazīmju dubultnozīmēs, kur 'gaišs' un 'sarkans' objekts netiek uztvērts vairs tikai abējādi saattiecinātās pazīmēs kā 'gaiši sarkans' (gaišs : sarkans), bet neizdalītā dubultojumā kā 'gaišs-sarkans' ('gaiša sarkana' liesma), kas tad pašu pazīmju ziņā kompleksi tiek uzsvērts kā 'gaišsarkans'. Saule nevien spīd un var būt īpaši 'spoža', bet norietot var sasarkt 'sarkana' un kļūt nevien 'spoža sarkana', bet visā īpašā iezīmībā 'sarkanspoža'. Tikpat kompleksā nozīmē ir bālzils, pelēkbāls, zilganpelēks, dzeltensārts, sarkanbāls, sarkanbrūns, brūnsarkans, tumšsarkans, sarkansārts, sārtrūzgans, sārtinbalts, sārtbalts, baltsārts. Un ir arī sārtmelns, košmelns (sal. 'melnmelns', koši melns un 'košmelns', spilgti melns); savukārt arī baltmelns, 'baltmelnās govīs', baltraibas un melnraibas, tāpat kā sarkanraibas. Vārdu saistības ziņā uz robežas paliek 'blāvi gaiša rīta gaisma', pālsī gaiša nakts, spožs spīdums, spoža silta saule (bet ar atšķirību izdalīti 'spoža, silta'); uz robežas arī 'skaidrs dzidrs' ūdens, raibs košs audums (ne 'raibi' košs), tāpat 'gaišs dzidrs' — nevis gaiš-dzidrs rīts — attiecināti rīta gaismai un dzīdram gaisam, un tad saattiecināti 'rīta' nozīmē. Uz šādām robežām ir arī īpašas novirzes, kad maņas nozīme neattiecas tieši kādai citai izdalītai blakus nozīmei, bet šādā ziņā raksturīgam objektam, kā tas iezīmīgi parādās kāpinošos uzsvērumos: sniega balts, ogleš melns, debess zils, uguns sarkans; ūdens zilās acīs, vaj saules gaiša diena. Tas nav salīdzinājumu nozīmē, bet raksturojoši.

Tā ir pati ikdienība, kad lielā salā ir sveloši auksts, vienlīdz kā vasarā sveloši karsts: pašu sajūtu ziņā attiecinātā 'sveloņa', 'sveloņa laiks'. Vārošs ūdens ir svelošs, citādi tikai karsts un dažādās pakāpēs silts, remdens, 'silti remdens', vaj auksts, 'dzestri auksts', salts, vēss, 'silti vēss', un arī saule var būt vēsa, auksta, vaj likties remdeni silta un silti tīkama. Tāpat taustes ziņā ir cieti ass un mīksti maigs, skarbi ass un mīksti silts, līdz ar visiem tālākiem kompleksiem: glumi un slapji lipīgā, vaj gludi un vienādi līdzinā sastopoties pavisam dažādiem aptvērumiem. Garšas ziņā var būt nevien rūgts un salds, bet taisni rūgti salds, dzer 'rūgti-saldu'. Daudz kas ir saldi skābs, ēd 'saldskābo maizi', un rūgti skābais var pārvērsties arī rūgti šķermā, līdzīgi kā šķermums 'asā' šķermumā. Šādu kompleksu izteikumi iet pari nevien atsevišķu maņu nozīmēm, bet arī pašām maņām. Pavisam ikdieniskā rudzu maize ir nevien melna maize un rupja maize, bet ēd taisni rupjmaizi, cepj arī balto maizi, baltmaizi un īpašas smalkmaizes. Pati dažādā maize šādos kompleksos parādās pat sniega lomā, kā sniegš 'sniegbalta'. Vaj krāsa kā debesis: 'debeszila', kaut tikai raksturojuma, vaj kvalificējuma ziņā. Tādos

saattiecinājumos tā pati loma arī atsevišķo maņu kopnozīmēm. Nevien satausta asu, rupju vaj skarbu, bet ir asa garša, asas smaržas, asa dzirde un vienlīdz asa redze, arī ass skats. Asas sāpes ir tikpat saprotamas kā citas asas izjūtas — pāratteicināti arī 'ass sals', vienlīdz izteiksmīgs kā blakus uzsvērumos liels, stiprs vaj smags sals. Tāpat ir ass vējš, stiprs, 'stipri spēcīgs', stipri liels, 'liels smags' un 'asi skaudrs', vaj viegls, 'viegls lēns', vienlīdz kā uzsver 'viegls' sāpes, 'klusas lēnas' un pretējībā 'griezīgas asas'. Ja ir klusa viegla vēsma un maigs lēns ('liegs viegls') vējinš, tad arī sals var būt tikami maigs, 'viegls maigs' — ne gluži silts, bet 'tikami viegls', pat sildot vaigus, pretēji griezīgi asam, skarbi aukstam, svelošam un cietam salam, stingram un smagam, stindzinoši aukstam. Labi saprotama un tiešām izjūtām atbilstoša rūgta un sīva garša, arī 'kodīgi sīva', jeb vienlīdz sīvi kodīgi dūmi ('kož acis'); bet tāpat uzsver nevien sīvas sāpes, sīvas kaujas, raksturojoši vispār sīvu smagu dzīvi, bet vienlīdz ir arī sīvi vārdi, 'sīvi asi', sīva valoda, sīva daba un ne vairs garšas ziņā 'sīva mēle', kad 'dzeļ kā sīvas nātras'. Ir arī griezīgi vārdi, skarbi griezīgi, asi, tāpat kā pretēji silti vārdi, silta un karsta, arī auksta sirds; 'karsta strauja', 'karsta ātra', kad karstasinīgs ir karstu galvu 'karstgalvis' — ne ar vēsu sirdi, 'vēsu aukstu' galvu 'aukstasinīgs', ne ar cietu aukstu sirdi kā cietsirdis. Medījumam var būt 'uz karstām pēdām', attiecības var būt aukstas un vēsas, saruna vēsa, vārdi auksti, skati auksti, vēsi un tāpat var būt salti meli. Tā nav rotaļāšanās ar vārdu nozīmēm, jo secen tiešajiem jēdzieniem pašas raksturības ziņā uzsvērtās nozīmes allaž nav nemaz citādi izteicamas. Kas kompleksā ziņā isti ir rūgta patiesība, rūgtas atziņas, smagas sāpīgas atziņas, smagi grūti lēmumi, vaj sāpīga patiesība, smaga dzīve, smags rūgts mūžs? Ir arī smaga sirds, 'smaga nospiesta', vaj smagas domas, grūts smags jautājums, tāpat vieglas domas, 'viegla skaidra' sirds, 'viegls jautrs' vaj priecīgs prāts, vieglas sajūtas, 'viegla skaidra' galva, bet turpat citā uztvērumā pavisam citāda 'viegla galva' (ātri aptveroša, ieņēmīga), vaj vēl citādaka 'viegla vējaina' ar nepastāvīgu vāja pratu, un vēl vieglāka kā paviegla, pat uzsvērti tukša. Kādas atšķirības izteic asi, sūri, sīvi, griezīgi, vaj arī svarīgi un smagi vārdi, un kas ikreiz tiek uzsvērts ar grūtas, smagas, sūras, sīvas dīves un rūgta mūža īpašo nozīmi? Atbilde slēpjas nevis vispārējā jēguma ziņā, bet raksturojumam izdalītā vārda īpašās iezīmības uzsvērumā, kādēļ stiliski neattiecina jēgumus kā tādus, bet ikreizējam gadījumam vārdu uzsvēr atbilstoši atsevišķā nozīmē, kādēļ var attiecināt arī par sevi neatbilstošus jēgumus, ja uzsvērtās atsevišķās nozīmēs ir līdz vaj kopiezīmīgas (jo tad ass var būt griezīgs, vaj arī durošs, tāpat līdz un kopsajūtā sūrs, sīvs,

rūgts, lai gan ne ikreizēji visos gadījumos, ne arī ar raksturojuma ziņā vienādi atbilstošu iezīmību).

Tas ļauj ieskatīties īpašajos motīvos un attiecinājumu iespējās vaj neiespējās, kāpēc vienā gadījumā tik pašsaprotami uzsver, ka ir 'griezīga' balss, 'griezīgi asa', 'asi griezīga' ('griež ausis pušu'), uzsverot arī, ka ir 'cieta' balss, bet kompleksā nozīmē neattiecina cieta un griezīgu. Ir griezīgs sals, griezīgi auksts, pat vējš var būt 'griezīgi ass', tāpat kā griezīgas asas skaņas, bet nav ciets vējš, lai gan var būt stiprs un smags. Tā arī visasāki skābais un visstiprāki rūgtais raksturojas vienīgi 'šķerms', bet ne griezīgs. Saattiecinājumu iespējas pietrūkst divējādi: kad raksturojamam jēgumam nav atsevišķas atbilstošas nozīmes, vaj kad jēgums par sevi ir raksturojamai iezīmei pretrunīgs (ass un griezīgs atsevišķās nozīmēs ir atbilstošs, tāpat ass un šķerms, bet griezīgs un šķerms zināmos attiecinājumos nonāk pretrunā, tāpat kā ass un ciets, izņemot gadījumus, kad raksturojamais objekts sava jēdziena ziņā abējādi atbilst ar īpašām iezīmēm — akmens var būt vienā ziņā ass un otrā ciets, kādēļ arī 'asi ciets', tāpat asi ciets sniegs; bet ne 'asam', ne 'cietam' gaisam iezīmīgi vairs neko neizteicot). Tāpretī visplašākās iespējas rodas tad, kad raksturojošā nozīme neattiecinās tiešajam objektam, bet ar objektu saistītām īpašām sajūtām, izteicot sajutumu kā objekta iezīmību. Tad var būt nevien attiecināti domāta 'stipri asa garša', bet sajūtas dēļ pats objekts 'kodīgs' ('kož' mēlē), vaj citādā sajūtā 'dzēlīgs' un tāpat arī 'griezīgs', kaut par sevi tāds nav. Nevien vārdi tad var būt rūgti vārdi ('ar rūgtumu teikti'), bet var būt arī rūgts smīns, vaj īpaši pat kodīgs un griezīgs. Var būt sāpīgi savilkta seja, pavisam 'skāba' seja, skābs smaids, vaj arī garšīgi smieklī un degošas acis, duroši cieti vaj urbjoši skati, tumša valoda, cieta mēle, tieva sīka balstiņa, vaj arī taisni iespaidīgi smagi vārdi un dažādā ziņā skaidra valoda.

2. PRETSTATĪGIE RAKSTUROJUMI.

Pretējais ir atšķirošā un kritiskā attiecībā, jēdzienu ziņā izslēdzošs, loģiski nesavienojams, bet stiliskā nozīmē taisni atšķirības ziņā var būt saistīts drāmatisku sastrēgumu, konfliktu, vaj arī tikai mainīgu norisu un vērtējumu ziņā: kā dienu un nakti, labu un ļaunu līdzīgi attiecinot arī pretēji domātas īpašības. Arī tīši pretstādījumi kontrasta un citā ziņā arvien izrādījušies iespaidīgi, pat tieši iespaida ziņā šādus uzsvērumus izlietojot īpašam efektam un tāpat blakus nolūkiem. Senie rētorīki tīši pretstatīgus raksturojumus saprata kā īpašu stila figūru, gr.

'laime nelaimē', kad varēja būt vēl ļaunāk vaj arī 'laimēties', bet tad neizteicot vairs īpašo pretnozīmību. Ir arī pretstatīga 'gudra nelaime' (gudram gudra), tāpat kā mulķim 'mulķa laime', norādot, ka kvalificējumi arī substantīvām nozīmēm attiecināti kā kvalitatīvi domātām — kas tad pieļauj pretstatīgos noraksturojumus. Īpaši izlaistu sakarību ziņā var būt 'mēma atbilde', kas nav vairs saprotama 'atbildi' domājot balsīgu un teiktu, bet toties stiliski uzsvētu pašas situācijas raksturīgā pretējībā, ka pati 'mēma' atbilde pateikta. Līdzīgi arī tādi raksturojumi, ka 'klusums runā', ir 'skanīgs klusums' — nevien tieši saprotamais skanīgais tukšums, kas labi atbalso. Bet līdz ar to var sākties tīšie pārspilējumi, nevien izkritot zināmām sakarībām un pāreju nozīmēm, bet tādas taisni atmetot, līdz ar ko paliek vienīgi kontrasta attiecība un šī ziņā īpašais efekts, pat arī nemotivēts, allaž pārsteidzošs, bet ne arvien ko izteicošs. Paša kontrasta dēļ parādās tīši gribētie pretstādījumi, galvenokārt teicēja iestājas motivēti. Tādos attiecinājumos drošinieks var būt arī bailīgs drošinieks, pretējā vaj novirzītā uzsvērumā tāpat glēvs stiprinieks, bailīgs varonis (kaut tikai reizi izbijies) un blēža vietā var nākt pretī 'godīgs blēdis'. Propagandā ir nevarīgs milzis ('uz māla kājām'), bez zobiem lauva, papīra tīģeris, arī nevainīgi noziedznieki, vaj taisni sabiedrības (iekārtas) samaitāti. Polemikā ir tukša slava, nepelnīts gods, bērniška politika un bēdīgi slavenie. Pavisam nopietni ir arī godīgs bankrots. No plašas literatūras nāk pretī aristokratiski blēži, jaunavīgas kurtizānes un visdažādākie tīri literārie-varoņi, arī romantiski nedzīvota dzīve, tēlota dzīve un neesoša laime. Bet nav nemaz jāskatās literatūrā, kur nāk ārā nevien dzīves sapņi un sapņu dzīve, bet nāk pretī mirušās dvēseles, dubulta dzīve un pat dzīvais mironis — jāpaskatās tikai pavisam ikdienišķi, kur arī ir mirušas cerības, miruši sapņi; vaj blakus 'veciem' arī jauni vecīši ('vecīši') un blakus tiem arī jauneklīgi veči. Nav jābrīnās par baltu zvirbuli kā izdomātu raksturojumu, arī velns vieniem ir melns, citiem balts, lai gan tikai izdomāts. Bet pāri visam tam ir vēl vesels plašs lauks, kur mājō nevien tādi jēgumi kā, piemēram, vecu vecā tiesiskā jēdziena ziņā norobežotā mirusē roka, bet kulta ziņā arī krituši enģeļi.

3. RAKSTUROJOŠĀ IZTĒLE

Daudzos parastos izteicienos parādās uzsvērti apzīmējumi, kas objektam nav atbilstoši, tomēr domājot un teicot kā paša objekta īpašībai iezīmīgus, kādā ziņā tie arī nodibinās. Ir skaidra balss,

gaiša balss, dzidra un tāpat dobja, tumša, rupja, vaj plaša un arī maza, sīka balstiņa, pat tieva, netīra, nospiesta. Tāpat tumšs skats, tumšas domas un netīra sirdsapziņa, arī 'melna', kā arī apraiptš gods un īpašais negoda vaj kauna traips. Tādi uzsvērumi nodibinās citādi nekā tiešajās maņu nozīmēs. Tieva balss, tāpat rupja vaj gaiša saistās ar maņas izjūtām, bet balss par sevi nav ne tieva, ne gaiša, nav arī rupja, tāpat nav tumšas domas un melna sirdsapziņa, vienīgi asociējoties ar zināmiem citiem maņu uztvērumiem. Bet taisni tas arī paver iespējas šādu attiecinājumu ziņā objektu nevien raksturot, bet tam atbilstoši pašu raksturojumu arī iztēlot. Atšķirība ir tā, ka tad vairs neuzsver un neappraksta maņu ziņā objektīvi domātās pazīmes (ka 'balss' skaņas ziņā ir skaņa vaj skaļa), bet raksturo un iztēlo līdznozīmēs: ka ne vairs dzirdes, bet redzes, vaj taustes un īpašā vēl citādu sajūtu un uztvērumu ziņā balss ir 'tieva', 'gaiša' — skaņa 'dobja' vaj 'neskaidra'. Šādi asociatīvi uzsvērumi allaž sajusti kā uzskatāmi un iepretī jēdzieniem kā īpaši priekšstati, bet stiliski atšķiras vienīgi ar komplekso līdzraksturojumu. To norāda otra atšķirība, iepretī tādiem apzīmējumiem, kas arī var likties uzskatāmi, bet pamatā tikai norādoši uzsvērumi bez attiecinātas blakus nozīmes, kādēļ arī raksturības ziņā paliek bez iztēles. Tāds ir vēsturiski tiešais moku sols un arī sērgas ziņā melnā nāve, iepretī iztēles nozīmē 'baltai nāvei'. Tādi tērpa ziņā arī melnie mūki, tāpat kā šodien sirmuma pazīmē baltās galvas, bēdu ziņā bēdu dienas, bēdu laiks, prieka ziņā prieka dienas, darba raksturojumā melns darbs, balts darbs un vardarbības ziņā varas darbs; tāpat arī rīta gaiļi un tiešā skolas maize (atšķirīgi tam nodēvējot 'skolas maizi': grāmatu). Un tiešā uzsvērumā ir arī raksturīgā bendes maska, 'bendes maiss', lai cik tas nebūtu pārgājis lamu vārdā. Pavisam citādi ir tie raksturojumi, kur objekta iezīmība tikpat tieši domāta, bet uzsvēta tādos vārdos, kas iezīmīgi vairs tikai pašam raksturojumam. Tad nav vairs nokrāsas ziņā redzamās gaišās galvas, vaj sirmumā attiecinātās baltās galvas, bet uzsvērti 'gaišas' var būt arī pavisam citādā sakarībā, tāpat kā tumšas tumša prāta ziņa, un tāpat var būt nevien domu pilnas, bet arī par sevi tukšas un cauras galvas, līdz ar sakāmvārdā pārgājušo iztēli ('pa vienu ausi iekšā, pa otru ārā'). Tad galva var būt arī apķērīga un prāts ass (attapībā un asprātībā), vaj 'plāns prāts' un arī bieza galva, vaj miksts prāts (miksta daba), caurs prāts, Iss prāts un visāds citāds — Iss prāts nozīmē arī Isu padomu, bet prāts var arī pietrukt, pats prāts var iet neceļus, prātu var zaudēt, prātu arī izguļ, liek pie malas, liek mierā, pie miera, bet īpaši tur arī greizu vaj labu prātu, un pat cilā, pacilā prātu un izkopj. Īpaši patur prātā un ir 'jāpatur', vaj tikai nāk

kas prātā, ienāk, šaujas prātā un iešaujas, bet tāpat arī iziet, izkriņ, izšaujas no prāta, vaj tīši izmet no prāta, tīši arī ņem prātā un bieži pat pašu prātu lauza, tāpat kā lauza galvu, lauza mēli, lauza valodu. Bet arī ieņemas prātā, pieņemas prātā, nāk pie prāta, ir pie prāta, pie pilna prāta, dara, runā, rīkojas ar prātu, ar prātīgu rīcību dara prātu darbus, domā ar prātu. Kad pazaudē galvu, tad zaudē arī prātu, dažreiz nemaz 'nav vairs prāta', kļūst bezprātīgs, vieglprātīgs, neprātīgs ar neprātīgu galvu, arī kad pats nemaz 'neiziet no prāta', nav nepilnīgs vaj ārprātīgs. Tā nav vēl pilna uzskaitē, bet šajos piemēros jau ceļas augšā viss raksturojošās iztēles lauks.

Kas ir raksturīgā, labi zināmā un arī labi saprotamā, bet cilvēka dabai attiecinātā 'vilka daba', nevis salīdzinājuma nozīmē kā vilkam, bet paša raksturojuma ziņā? Kāda stiliska loma ir vilkam, ja attiecībā cilvēkam, vaj arī citam zvēram vilka jēgums piesaukts tikai raksturības ziņā, iezīmīgās dabas nozīmē, ne vispirms priekšstata un iztēles nozīmē, kā tas gan personificējuma ziņā ar īpašo vilkaci? Bez kādas tiešas uzskatāmības ir arī negācijas ziņā īpaši uzsvērtais nezvērs un necilvēks, vaj līdzīgi ar nolieguma nozīmi 'bez sirds cilvēks', bezsirdis, ko var gan iztēlot, bet domā pavisam citādi nekā uzskatāmā nozīmē. Tādi ikdienišķi konkrētas nozīmes raksturojumi, kā piemēra dēļ 'bada kāsis', vaj baznīcas žurka un slinkuma lāpītājs, var iezīmēties gan visai priekšstatīgi, bet līdzī iedomājamās asociācijas uzskatāmā ziņā taisni aizsegtu domāto nozīmi. Bada kāsis ir badīgais: neuzsvērot par sevi ne badu ne kāsi, bet badīguma/izkāmējuma kopiezīmību, kas teicienu arī padara tik raksturojošu, bet ne bada, ne kāša ziņā uzskatāmi iedomājamu. Tāpat abos pārējos piemēros no izteicamās nozīmes iznāktu tikai uzskatāma karikatūra, pie tam ar grūtību uzzīmēt paša lāpītāja slinkumu, vaj kāpēc žurka ir taisni baznīcas žurka. Uzskatāmi iezīmīga var būt liela mute, bet lielmutības ziņā raksturotā 'liela mute' nav kura katra liela mute un ne ikreiz ir arī liela. Zeltmutim 'zelta mute' nav uzskatāmi iedomājama zelta mute, tāpat kā īpašā raksturojuma ziņā uzsvērtais 'līkmuguris' ne arvien ir ar uzskatāmi liku muguru. Lietišķā nozīmē ir vēja durvis (vēja pusē), arī vēja rādītājs: 'vēja rādītāju' var netieši attiecināt arī raksturojuma ziņā iezīmīgi grozīgam raksturam, līdzīgi kā 'vēja slotas' apzīmējumu zināmam augam. Bet kas ir raksturotā ziņā 'vēja stabule', kad taisni aizsegtu domāto nozīmi, tiklīdz mēģinātu iedomāties uzskatāmi? Mīkla tā nav, ne arī metonimija, nav pat salīdzinājums, nav arī tādā lietišķā nozīmē kā vēja dzirnavas, vēja durvis, vēja puse, toties paša raksturojuma ziņā izteicot īpašo nozīmi. Līdzī vēja stabulei ir arī vēja svilpis (sal. 'svilpaste') un vēja bulta (spējas sāpes, kas 'ieskrien'). Tāpat

vienīgi raksturojuma ziņā ir pavisam konkrēti domātie vēja ziedi (neauglīgi) un ir nedibinātas 'vēja cerības', ir vēja prāts, pats cilvēks pat 'vēja pilns' un skrien visiem vējiem līdz, 'dzen vēju', 'sit vēju ar dūri', 'vārdus runā vējā', 'tiek vēja vaļā', 'ķer vēju', ar ko daudz kas 'aiziet vējā'. Ko te nozīmē vējš, kuru pašu nemaz neredz, nedzen, ne arī grāb un grābsta, kā to paša raksturojuma ziņā dara īpašais 'grābstis', vēja grabslis, pat taisni konkretizētais 'vēja grābeklis' — grābstot arī 'tukšu gaisu'. Tāpat ir nevien tukši prieki un gaistošas cerības, bet 'pilnīgi no gaisa grābti fakti', kas lietišķi nozīmē neesošus, bet raksturojuma ziņā iezīmē īpašo rīcību. Tādā pat uzsvērumā tad var būt 'tukšu salmu kulšana', vaj 'runāšana bez gala', teikšana 'patukšu': bez kādas uzskatāmības izdaloties pašai raksturojošai iztēlei.

Šādi raksturojumi var būt pavisam ar konkrētu nozīmi, bet jo iztēle kļūst priekšmetīgāka, jo mazāka loma ir konkrētiem priekšstatiem, kas paši neraksturo, tikai norāda izteicamo iezīmību. Galvenā loma ir īpašajam motivam, kas piesauktās konkrētās sakarības uzsver pārnozīmīgā attiecinājumā. Cietas, skarbas vaj nežēlīgas rīcības nozīmē 'slauka ar dzelzs slotu': īpašu 'dzelzs' slotu un kad ar tādu 'slauka', var iedomāties pavisam konkrēti, bet sevišķās 'dzelžainās' rīcības raksturojumam vispār tie ir tikai īpašie motīvi, kas raksturojuma kā tāda ziņā nemaz neprasa konkrētu attiecinājumu, lietisku slotu un tiešu slaucīšanu. Šādu raksturojumu ziņā ir arī īpaši uzsvērtā 'plāna' vaj 'smalka galdiņa urbējs' un vienlīdz pavisam rēgainais 'mākoņu stūmēj', kas tomēr nav domāts uzskatāmības dēļ, ne arī mākoņu stumj. Līdzās dzelzs slotai pavisam pretēja motīva nozīmē ir arī 'salmu vīrs' un lamā pārgājušais 'putnu biedeklis', bet taisni motīvējuma ziņā pretēji pašu tādu apzīmējumu priekšmetīgai nozīmei. Blakus tā arī 'vēja grābēji', izsmietie vēja grābēji, izsmietie vēja grābšļi, bet stiliskā ziņā tāpat arī romantiskie entusiasti, kas ceļ 'mākoņu pilis', kādas var iedomāties visai priekšstatīgi, tomēr allaž arī gaisa pilis un 'dzīvo no zila gaisa', ko grūti iedomāties uzskatāmi. Kas isti ir domātais 'zilais gaisis', līdz ar zilām tālēm kā 'ilgu tālēm', vaj 'sapņu pīpe', 'zilais putns' — līdz ar dažādiem nelaimes, nemiera, uguns un vētras putniem, arī 'vētras spārnim'? Ir nevien zaudētas un zudušas cerības, vaj nedibinātas, vājas un pamestas, bet ir arī sevišķas rožainas cerības, tomēr 'rožainas' ir vienīgi motīva ziņā, kas raksturojuma nozīmi nosaka, nevis 'rožu krāsas' ziņā ar īpašības vaj arī emblēmas nozīmi. Galvenokārt motīva ziņā ir arī tādi raksturojumi, kā piemēram pasaku Sniegbaltīte, kas iztēles nozīmē var pāriet personificējumā, bet kā īpašības uzsvērumus vien, attiecināti sniegam, būtu tikai salīdzinājums vaj parabola: visai pasaku pārnozīmei tūlīt sakrītot stiliskos

pelnos. Motīva dēļ ir arī ikdienišķi zināmais 'kārais zobs' un 'kāra' mute, 'vājas' atzīmes skolā, 'rūgta' nāve, vaj īpašais 'mātes dēls', 'Dieva zeme', 'tēvu likums', tāpat arī īpašās 'kakla' tiesas ziņā 'kakla kungs' — arī tad, ja vēlākos attiecinājumos iztēles motīvējums vairs nav saprotams vaj netiek līdz domāts, — pati iztēle tomēr paliek stiliski nemainīga.

4. VIEDOKĻA RAKSTUROJUMI

Viedokļa raksturojumi rodas kā lietišķas nozīmes uztvērumi, bet iezīmējot objektus tikai atsevišķi norobežota skatījuma ziņā, kā raksturīgus no 'zināma viedokļa'. Tas allaž atgādina raksturojošo iztēli, tomēr atšķirība ir tieši stiliskā nozīmē: īpašais skatījums tiek uzsvērts jādzienski domātos vārdos vaj lietišķi atbilstošās sinonīmās nozīmēs, kas nepieļauj vairs pārnozīmīgi attiecinātu iztēli. Ja iztēles raksturojumos varēja būt rožainas izredzes, sapņu pipe vaj grāmatu tarps, iezīmīgi uzsverot, bet nedomājot nekādas rozes vaj tarpu, ne arī saules brāli kā brāli, un tāpat ideoloģiski zemes pišļus un zemes tarpu uzsverot tikai kā motīvu, tad jau pats ikdienišķais 'zemes rūķis' var uzrādīt pavisam citādi uzsvērtu nozīmi. Uzsvērumš skan līdzīgi, bet vienīgi zemkopja īpašā skatījumā un jēdzieniski norobežotās rūķēšanās nozīmē, arī izteicot vienīgi kopšanas un 'zemes' tiešā nozīmē īpašo raksturi. Raksturojuma ziņā tikpat tieši domāta 'vēža gaita', norobežotā attiecinājumā vienīgi gaitai; iezīmīgā 'koka kāja' pārvēršas lietišķā apzīmējumā; kādreizējais 'krogus papus' domāts tikpat tiešā nodēvējumā kā uzsvērtais mājas tēvs vaj skolas kungs; zirga izskatā koka zirdziņš ir no koka; kabatas zaglis zog no kabatas, tāpat greizais spogulis rāda greizi un vienīgi tādā ziņā arī ir greizs.

Viedokļa raksturojumi var nonākt iztēles robežās, bet arī tad izteic jēdzienu nozīmē lietišķi domātas sakarības. Zināmais 'piektais ritenis' skan iztēloti, bet pamatā tas ir lietišķa motīva dēļ tālam ceļam līdzīgs ņemtais 'liekais' ritenis kā aktuāli nevajadzīgais, no kā tad parunu dažādi novirzītās nozīmes. 'Putna brīvība' ir īpašā skatījuma ziņā ('brīvs kā putns gaisā'), bet vēsturiski domātā attiecinājumā novirzas 'pusbrīvības' ironijā. Uzsvērtā 'cīruļu puteni' paši cīruļi nemaz nav redzami un arī putenis nav domāts iztēlei, bet agrā pavasara mainīgā laika raksturojumam. Tomēr šādos raksturojumos var slēpties iedīgi arī epitetiem, metonimijām un metaforām. Pavisam lietišķi gan domāti 'ziņu avoti', nedomājot avotu iztēlei, bet neuzsverot arī jēdziena tiešā

nozīmē. Pasaules sāpes nav 'pasaules' ziņā un laulības tristūris nav nekāds tristūris, tāpat 'dienas zaglis' nezog ne dienu, ne laiku, ne darbu no darba viedokļa atbilstoši 'darba laikam' vajadzīgi nestrādā. Viens no galveniem viedokļa elementiem viscaur tomēr turpinās: raksturojamā nozīme nevien tiek lietišķi domāta un attiecināta, bet tiešā ziņā arī uzsvērti izdalīta atsevišķā skatījuma nozīmē, kas nepieļauj ne vispārinājumus, ne citādu viedokli. Zemniekam bija svarīgi īpašie 'darba rati', kaut sevišķi uzrīkoti varēja būt arī 'izbraucamie', bet pavisam īpašā nozīmē bija 'goda rati'. Īpašā uzsvērumā izdalījās 'koka rati' un 'dzelzs rati', lai gan vieni nebija taisīti no koka vien un otri nebija 'dzelzs' vien, tikai īpaši dzelzs asīm, 'dzelzsasu'. Bruņu ziņā bija kādreizējais 'dzelzs vīrs' kā bruņu vīrs, šinī ziņā nepieļaujot nekādus blakus raksturojumus, ka būtu arī ar dzelzs raksturu, vaj dzelzs sirdi. Tāpat kā ir īpašs 'ziedu mēnesis' un dzejniekam īpašs ziedonis, vaj vispārēji un dažādās novirzēs 'ziedu laiks', tā zemkopim un dārzniekam ir ražas ziņā svarīgs zināmu augu un koku īpašais ziedēšanas un labas noziedēšanas 'ziedu laiks'. Tas ir pavisam citādi, ka arī tirdzniecībai var būt 'ziedu laiki', un varmācības ziņā 'dzelzs roka'. Tomēr pavisam līdzās dzelzs ratiem var gan būt pat tiesiskā ziņā izdalīts 'dzelzs inventārs', pie tam kā norobežoti nosacīts jēdziens, nevis tikai vispārējs apzīmējums ar iespējamām novirzēm.

Lai cik atsevišķie jēdzieni vispārējā nozīmē būtu nosacīti, arvien nošķiras viedokļa ziņā īpaši uzsvērtas nozīmes. Nauda ir vispārējs jēdziens, bet no atsevišķa viedokļa ir bāriņu nauda, galvas nauda, pūra nauda, upura nauda, tāpat kāzu, pādes vaj kūmu nauda, arī rokas nauda, ceļa nauda, kabatas un dzeramnauda, pat īpaša paceļamā (atraduma) nauda un uzsvērti arī tāda, kas apslēpta, 'aprakta' — līdz ar blakus iztēli, ka īpaši žāvējas, kaltējas. Nabags tāpat ir vispārējs jēdziens, nosacīti norobežots arī ubaga nozīmē, bet vairākos attiecīgos nozīmes parādās taisni kā viedokļa raksturojums: ir 'pagasta nabagi', kas ir tikai 'nespējnieki', darba nespējas un 'trūcības' ziņā sabiedriski uzturamie. Tāpat arī kādreizējā 'nabagu māja' un vēlākā pagasta nespējnieku māja līdz ar pašiem uzturamiem, apgādājamiem nespējniekiem, ko redzami noteica pagasta apgādes viedoklis, kādēļ arī tā taisni bija uzturāmo 'māja', nevis mītne, patvertne, ne arī ēka vaj nams (sal. pagasta nams, biedrības nams, tiesas nams) kam pretēji nabagu vaj nespējnieku 'nams' būtu taisni viedokļa ironija, kaut pilsētās tikpat pašsaprotams ir bāriņu nams, kā mēr laukos arī pagasta nams allaž raksturojas kā pagasta māja. Tīru viedokļa raksturojumu izteic 'saimes maize' kā noligtā pārtika; īpaši uzsvērtā 'vecuma maize', ko piešķir un dod kā 'norakstītu'; un

pavisam citādi raksturīgas došanas ziņā 'nabagu maize', kaut tā būtu tā pati maize, ko dod vecākiem un saimei, bet atšķiroties citāda skatījuma nozīmē. Ceļavīriem dod līdzīgu ceļa maizi, skolā ejot dod skolas maizi, bada laikos ir 'bada maize'; var būt arī 'pelavmaize', vaj tikai bez pavalga 'plika maize'. Kas dod maizi, ir maizes devējs, bet zināma viedokļa nozīmē 'maizes pelnītājs' ir maizes devējs, vaj uzsvērtais zemnieks kā maizes audzētājs ir 'maizes tēvs'. — Nemaz nevajag arī pilnīgi ieiet gara, vaj 'garīgās lietās', lai ieraudzītu īpašus 'gara darbus', dažāda 'gara bērņus', 'garīgos cilvēkus' un pašu garīgo pasauli — raksturojumus tomēr attiecinot tieši domātā nozīmē — zināmiem cilvēkiem, sacerējumiem, mazākais, substantīvā nozīmē domātām lietām. Ir arī tīri garīgais viedoklis, itkā pats par sevi, kādēļ var būt garīgais cilvēks itkā tāds par sevi.

Uzsvērumu ziņā viedokļa raksturojumi iezīmējas kā atsevišķās nozīmes paplašināti vispārinājumi, bet objekta raksturoto pašnozīmi izteic taisni sašaurināti vienpusīgi. Garīgais cilvēks uzsvērts kā īpašās nozīmes cilvēks vispār, bet raksturojot vienīgi garīguma pašnozīmē. Pazīstamā teicienā 'pasaules alga' izteic atsevišķu gadījumu, pieredzē domātu neatbilstošu vaj ļaunu 'atmaksu', bet uzsverot vispār 'pasaules' ziņā un algas nozīmē. Zināmu gadījumu tiešā nozīmē ir 'uguns nelaime' (uguns dēļ), bet ir arī uzsvērtais 'uguns-grēks', kur 'grēks' nav pašas uguns dēļ, ugunsgrēku raksturojot viedokļa nozīmē. Tāpat ir grēka darbs, Dieva sodība, un blakus pasaules dzīvei arī pasaulīga dzīve: uzsverot darbu, sodību, dzīvi vienīgi atsevišķā viedokļa nozīmē. Ir arī 'goda vārds' (kā dotais vārds), 'pasaules slava', vaj blakus laimes vēstnešiem īpaši laimes nesēji, pat īpašas 'laimes dienas', bet 'goda' vārds uzsvērts turēšanas nozīmē, pasaules slava plašas atzišanas ziņā un dažādie laimes uzsvērumi īpašu cerību vaj pieņēmumu attiecinājumā. Plašas izplatības ziņā uzsvērtā 'pasaules literatūra', no tā atvasinot īpašu jēdzienu, lai gan tie ir tikai tulkotie sacerējumi, arī starptautiski tikai ar daļēju pazīšanu un teorētiski ar tādu pašu pamatojumu kā pasaules slava, pasaules prese un pasaules cilvēks.

Atsevišķa skatījuma ziņā raksturojas 'vienkāršie ļaudis', 'iedzimtie' un 'vietējie', tāpat svešenieki, lai cik pazīstami, vaj ārzemnieki, lai cik ilgi arī nedzīvotu 'svešā zemē' kā ārvalstī. Tāpat 'pilngadība' neuzsver pilnus gadus, vaj 'pieauguša' nozīmi, bet izteic tiesisku nosacījumu. Viltus mācība, zaudēts gods, dažādie 'kritušie', tāpat kā dažādie slavas augstumi, vaj īpašās 'virsvaras' izteic tādus pašus atsevišķus skatījumus, kā filosofu viedokļa mūžīgais miers, ideologu pasaules miers un diplomātu miera līgumi uz mūžīgiem laikiem. Domāšana viedokļu ziņā arvien

ir izdaloši sašaurināta, bet attiecinājumus uzsver vispārināti kā visu pārējo sakarību segumus. Ja pasaules cilvēkam visu līdzi domāto pasaules aizmuguri paņem nost, tad pāri arī paliek tikai atsevišķais cilvēks kā ieproģicēts pasaulē.

5. STĀVOKĻA RAKSTUROJUMI

Stāvokļu nozīmes visgrūtāk raksturojamas, jo stāvoklis parasti domāts nemainīgs un pretēji norisēm par sevi pašnozīmīgs, kādēļ galvenais izteicējs ir jēdziena vārds. Bet taisni jēdziena vārdu kā objekta apzīmējumu var stiliskā ziņā uzsvērt arī raksturojoši, kā tas redzami parādās tajos gadījumos, kad lietiskā apzīmējumā izteic arī objekta kādību. Stāvokļa raksturojumi tieši tādejādi rodas, ka objektu vienlīdz uzsver substantīvā ziņā nodibinoši un īpašības nozīmē aktuāli iezīmīgu. Objekts tad nav vairs tikai jēdziena nozīmē nosacīts ('kas' tas ir), bet savās īpašās pazīmes atsevišķi iezīmēts (kā/kāds tas ir): stāvokļa nozīmei parasti rodoties tādā ziņā, ka īpašās pazīmes tiek domātas atsevišķu iemeslu jeb sevišķu pārmaiņu dēļ klāt nākušas, šinī ziņā kā aktuālas, bet vienlīdz arī kā objektam paliekošas. Tas taisni tad ir tas īpašais 'stāvoklis' kādā nozīmē objektu uzsver.

Pavisam ikdieniška ir veselība un parasti cilvēks arī ir 'vesels', tomēr īpašu pārmaiņu ziņā runā arī par 'veselības stāvokli' un tāda stāvokļa negatīvā nozīmē var būt vairāk vaj mazāk, īsāk vaj ilgstošāki arī 'slims'. Var būt ievainots un tad arī vairāk 'paliekoši' var būt sakropļots un 'palikt kropls', kāds tad ir 'kroplis' un citādi 'tizlie', pat īpašā 'darba' nespējas 'stāvokļa' nozīmē, līdzīgi kā 'slimības stāvokļa' ziņā. Sevišķas pazīmes uzsvērumā ir resnis, drukis ('drukna' nozīmē), kupris (kupraina, 'krupriša' nozīmē), likkājis, garkājis, lielgalvis, 'bezrocis'; arī dole, punduris, vaj zemzaris, bet ir arī tieši substantīvā attiecinājumā kādības jēdzieni: glotene, līdaka, rūpuļi un kukaiņi, mūdzi — īpašības ziņā uzsverot pašu raksturojamo objektu. No tā ir tikai viens solis, lai objekta un kādības attiecību aktuālā ziņā uzsvērtu kā objekta īpašu stāvokli, kad zināmās pazīmes nevien ir, bet arī paliekoši turpinās, tādā nozīmē tieši raksturodamies. Īpašā uzsvērumā tad ir 'atmata', atmesta, neapstrādāta zeme; 'papuve', neārta vaj ārta melnā papuve, bet sējas kārtības ziņā izlaista zeme, 'veczeme'. Tāpat govīs var palikt 'vecpienes' un 'ālaves'. Kur stiliskā ziņā slēpjas paša 'stāvokļa' nozīme, to vislabāk parādā tāds izteiciens, kā piemēram 'laika stāvoklis', tad pretēji grozīgam laikam aktuālās kādības ziņā laiks 'pieturas', mainības nozīmei izpaliekot. Tādā

ziņā tad var būt izdalīti visdažādākie stāvokļi, arī tiši zināmā aktuālā iezīmbā nošķirti, īpašam pārskatam atsevišķā brīdī apturēti, vaj fomālā nolūkā nosacīti. Ir nevien veselības, slimības un laika stāvoklis, bet vienlīdz arī gara stāvokļi un kara laikā pat visai mainīgais frontes stāvoklis; bet arī bez kara var būt administratīvi ievestais kara stāvoklis. Ir 'vispārējais stāvoklis' un statistiskais, labklājības, izglītības, politiskais; dažādie mantas stāvokļi un sabiedriskie stāvokļi, kādus ieņem, kādi turpinās un dažādās nozīmēs nodibinās, paliek, kļūst par īpašām kārtām un tiesiskiem statusiem.

Sabiedriskā, morālā un tālāk arī tiesiskā ziņā 'stāvoklis' ir tā īpaši motivētā vieta, 'kārtā', vaj dažādu šķirojumu ziņā īpašā 'piederība' zināmām grupām, ar ko atsevišķais loceklis 'sava stāvokļa' nozīmē atšķiras. Jau pēdēji dzimušais 'jaunākais dēls' atšķiras ar to vien, ka īpašā nozīmē ir 'pastarais', pastaritīs, pastars, pārējiem brāļiem un māsām kā 'pastarais bāleliņš', kaut būtu vēl arī jaunāka māsa. Bāreņi ir īpašā stāvokli, lai kāda dzimuma arī nebūtu, bet vienīgi zaudēto vecāku dēļ, nevis, ka būtu vaj nebūtu grūtdieni, cietēji. 'Atraitne' kļūst mirušā vīra nozīmē; par vecmeitu 'paliek' neprecēta meita un tāpat neapprecējies 'vecpuisis'; 'saderētā' līgava iegūst morālu un arī tiesisku nozīmi un 'mantiniekiem' ir īpašs tiesisks stāvoklis. Vecāki nav motīva dēļ 'vecākie', bet ka tie ir 'bērnu vecāki'. Sieva ir sieva, bet 'precētu sievu', 'laulātu sievu', vienlīdz ar 'precētu vīru' uzsver 'laulības kārtā' un šajā nozīmē 'sievu un vīru' ('dodas laulības kārtā', 'laulībā', nāk 'sievass kārtā', nepaliek vairs 'meitass kārtā'). Labi zināmas ir arī 'sabiedrības kārtas', augstas un zemas kārtas, tādā pat nozīmē, kā joprojām turpinoties 'vidus šķirai', līdz ar visām citām šķirām. Bet tas nav pašu šķirojumu vaj grupu atšķirības ziņā, ne arī 'vidus' vaj citāda raksturojuma dēļ, bet taisni 'kārtas' nozīmē uzsverot pašu atšķirības attiecību kā nodaloši turpinošos stāvokli. No tā tad viegli atvasināmas nevien augstu un zemu kārtu, bet arī pretstādījumu nozīmes kā īpašas pozīcijas. Tas noved savukārt atpakaļ viedokļu raksturojumos un skatījuma vienpusībās. Bet stāvokļu nozīmes var ieiet arī būtiski aptverošākos raksturojumos.

6. BŪTISKIE RAKSTUROJUMI

Ja kādības nozīme nav vairs domāta objekta īpašā stāvokļa ziņā, ne arī vispār kā īpašības uzsvērums, bet paša objekta nozīmē kā substantīva raksturība, tad ar to objekts tiek arī izteikts kā

atsevišķajā pazīmē par sevi raksturīgs. Šāda stiliska izmaiņa parādījas jau 'vecākos', vārdam neizteicot vairs kādību vecuma ziņā, bet stāvokļa attiecībā pret bērniem, līdzīgi kā tādā pašā attiecībā arī lieli bērni paliek 'bērni'. Soli tālāk nevien dienesta pakāpē vecākais vaj amata ziņā 'pagasta vecākais' gados var būt pavisam jauns, bet arī stāvokļa nozīme stiliski var atvietoties pavisam ar citādu pašnozīmi vaj kādības ziņā īpašu pašraksturību. 'Vecīši' var nozīmēt veļus un 'vecie' vectēvus, tāpat kā vectēvi vispār sentēvus, nevien 'tēvu tēvus'. Attiecībā zemei uzsvērtais 'zemnieks' nav vairs tikai nodarbības ziņā kā zemkopis, bet dzīves veida un savas dabas pašraksturojums. Tāpat raksturojoši uzsver pilsētnieku, ja arī pilsētā nedzīvo; zvejnieks paliek zvejnieks, kaut ar zveju vairs nenodarbojas, lūdmnieks arī pēc ir lūdmnieks, līdz ar lūdumu mājām, un tāpat uzsver raksturīgo tirgotāju, jūrnieku, 'kuģotāju', karavīru, 'karotāju', 'cinītāju'. Zinātnieks nav tikai zinātājs, rakstnieks nav katrs kas raksta, un līdzīgi pēc 'savas dabas', sevišķās nodošanās un spējām uzsver patiesu mākslinieku un īstu dzejnieku. Tādās nozīmēs uzsver arī īpašos censoņus un sevišķos darbiniekus, kas nav tikai darba darītāji.

Dzimtene nav tikai dzimšanas vieta, bet dzimtā vieta, dzimtā puse, dzimtā zeme. Tēvzeme ir vēsturiskā paaudzu 'tēvu zeme', nevis atsevišķā 'tēva zeme'. Senajā nozīmē 'Dieva zeme' nav vien vēlākais metonimiskais Dievzemītes attiecinājums Kurzemei, tāpat 'dabas' aptverošā nozīmē 'Dieva daba' ir būtiski citāds raksturojums, nekā pasaule 'zem saules', kur pati saule vairs neietilpst. Īpašs būtisks raksturojums ir arī 'dabas māte' (nedomājot māti personificējuma nozīmē), tāpat 'dabas augļi' un 'dabas dāvana'. Kādības nozīme 'dzimuša', 'radīta' un tāpat 'izcelsmes' ziņā gandrīz pilnīgi jau nodzīsusi 'ģimenes', dzimtas, ģints un cilts vārdos, kas liekas vairs tikai apzīmējoši jēdzieni. Raksturojošāki ir izteicieni, ka 'pēc dzimuma' ir ar īpašām pazīmēm, 'iedzimis' tēvā vaj mātē. Tautas nozīmē ir 'latviešu dzimuma', pēc paša 'dzimuma' ir vīriešu vaj sieviešu dzimuma, jeb ka pasakās vienam ķēniņam vispār nav bijis nekāda dzimuma ('pēcnākamo') un ka ir arī 'dzimumu dzimumi', arī ļauns 'odžu dzimums'. Radu ziņā pat tiesiski raksturoti paliek arī 'asins radi', savukārt tomēr kļūstot par tehnisku terminu. Bet kas stiliskā ziņā notiek, tā ir kādības motīva pāreja substantīvā nozīmē. Ģimene nav vairs dzimušie, bet vecāku, tēva, mātes un bērnu attiecība: tāpat kā radi 'radniecības' attiecība par sevi, dzimta kā 'lielģimene', ģints kā vienas izcelsmes ziņā radušies dzimumi ('viena dzimuma') un cilts kā šādas nozīmes 'paaudzes'. Tās ir būtiski domātu attiecību nozīmes. Šīnī ziņā tad īpašie uzsvērumi un dažādās tālākās novirzes (sal.: tēva, mātes cilts, cilts brālis,

'viena cilts' un 'tuvas ciltis', 'radu ciltis'; radu radi, 'rada' — 'radu būšana', 'būt radus', rados; tāpat vispārinātā 'radniecība', bet arī 'radniecīgās' vaj 'tuvās' radu tautas, brāļu tautas).

Vienlīdz substantīvos vārdos izteikti arī tādi raksturojumi, kas domāti atziņas nozīmē, bet uzscerot kā lietiskas nozīmes attiecību, parasti atsevišķa motīva ziņā. No allaž grūtās, kļūmīgās vaj ļaunās dzīves pieredzes 'mācās' un tā ir 'dzīves skola'. Ipaša atziņa, ka zināmas pazīmes un spējas 'iedzimst', tiek izteikta kā iedzimtība, tādā nozīmē kā 'dzimtā', tēvā, mātē vaj tālāk atpakaļ 'iedzimušo' raksturība. Būtiski domāta 'cilvēka' apziņa, īpaši arī uzsverot 'cilvēka apziņu', pie tam abējādi kā substantīvu attiecinājumu — vienlīdz kā domāto 'cilvēcīgo' apziņu, vaj tādā ziņā 'apzīnīgo' cilvēku. Bet vienlīdz arī pavisam konkrētā ziņā ir 'veselības avoti', patiesi avoti 'veselības' motīva nozīmē kā 'veselīgi' domāti. Tā ir arī 'spēka barība', domāta kā spēcīga; vaj domātā ziemcietīgā labība izteikta kā 'ziemas labība', ziemāji — ziemcieši augi, pretēji neizcietīgiem vasarājiem. Ir arī 'bada maize' un 'bada zeme', 'bada dzīve', un tāpat neauglīgā, sausā, caurlaidīgā 'smilts zemīte', īpaša 'sila zeme'. Par tādām nozīmēm varētu īpaši liecināt raksturīgais 'sila zirdziņš', nevis tikai mitināts silā, bet visā savā sīkajā īstenībā kā bada lauku iezīmīgais pretstats 'āra zemēs', āra pļavu, āra zāles un āboliņa, 'āres lauku' sijāto auzu daudzīnātiem 'kumeliņiem'. Ir arī īpašās 'liču' pļavas, 'liči', pārplūstošās 'upes pļavas', lejas pļavas, agros pavasaros applūstošās palu pļavas, palenes, palienes, atsevišķos uzsvērumos lieknes, lukstes, lankas, klāņi. Lai cik nozīme domāta upes, pļavas, lejas un palu, vaj klajuma uzsvērumā, pats aptvērums ir sevišķās kādības ziņā, ar ko objekts izdalās; tomēr raksturojuma ziņā pazīmes nav vairs domātas par sevi, lejas vaj pārplūduma nozīmē, bet kā pašu lejas pļavu, liekņu vaj klāņu atšķirīgā būtība. Tādā ziņā arī parādās iespēja objektu izteikt ne vairs tikai pazīmes, bet kā par sevi pašnozīmīgu.

7. TITULĒJUMI

Titulējumi parasti izriet no īpaša stāvokļa jēgumiem vaj arī būtiskiem raksturojumiem, bet par sevi nav vairs uzsvērti tādās nozīmēs. Titulējumi izteic tikai objektam attiecinātās īpašās nozīmes apliecinājumu, kādēļ savā stiliskā pamatā titulējošais vārds ir tikai objekta sevišķais apzīmējums. Sākotnējā ziņā tituls (lt. titulus) nozīmēja rakstītu atzīmi, ievērojamu gadījumu vaj dažādu citu motīvu dēļ atzīmējamu ierakstu, tālāk arī īpašus uzrakstus (arī izkārtņēm), sacerējumu virsrakstus kā grāmatu

titulus, Ipašu godinājumu uzrakstus, tāpat juridiski apzīmējošo 'titulu' kā tiesisko pamatu prasībām. Vēlāk titulējumiem nākot klāt arī 'piešķirto' titulu nozīmei, atvasinātiem goda tituliem, valsts vaj citādu izcilus stāvokļu un Ipašu amatu apzīmējumiem, līdzīgi kā tradicionāliem goda, cieņas uzsverumiem un respekta vārdiem. Bet pats titulējums tomēr neizteic un ne ikreiz arī apzīmē tiešās lietišķās sakarības — objekta atbildumu 'titulim', vienīgi apzīmējoši 'piedon' objektam attiecināto un ar titula vārdu Ipaša atzinuma ziņā apliecināto nozīmi. Šādos apliecināšos atzinumos arī slēpjas titulējumu galvenā stiliskā iezīmība, galējā iznākumā ne vairs kā būtiski vaj stāvokļa raksturojumi, bet kā godājuma vaj tikai formāla atzinuma dēļ pieņemti apzīmējumi. Tādā ziņā ceļš no vienkārša ieraksta līdz pieņemtai nozīmei ir tāls, bet izteiksmes nozīmē tās ir tikai novirzes pašai stiliskai iespējai: uzsvert objektu kā Ipaša atzinuma objektu.

Tādas novirzes daļēji varēja parādīties jau stāvokļa vārdos. Ģimenes ziņā uzsvertie 'precētie' izteica nodibināta stāvokļa nozīmi, bet tiesiski arī Ipašu statusu, pamatojuma nozīmē kā titulu. 'Vecāki' nozīmēja tēva un mātes būtisku raksturojumu, tie bija 'istie vecāki', istais tēvs un istā māte; bet vecāku nozīmē varēja būt arī 'audžu vecāki', tāpat tēvs kā patēvs un māte kā pamāte: kādā ziņā 'tēvs' un 'māte' izdalās jau vienīgi titulējuma nozīmē. Blakus tam pavisam ikdienišķi arī istā tēva vaj mātes nozīme pašos vārdos var tikt uzsvērta Ipašas cieņas vaj godinājuma ziņā, un tieši tādā izdalītā nozīmē pagodinoši vaj citādu motīvu dēļ attiecinot arī citiem tēviem un mātēm, vaj vispārināti vecākiem ļaudīm — tādā ziņā secen vārdu jēdzieniskai nozīmei, bet toties apzīmējošos vārdus uzsverot titulējoši. Tautas dziesmās Laimai kā liktenlēmējai tiek attiecināta mātes nozīme, bet nevien godājuma ziņā: Laima ir tā 'māte', kas mātei izšķirošos brīžos iet pavisam blakus (Iet māmiņa ar Laimiņu par pagalmu runādama, 54808.), tāpat kā 'māte' arī vada (Ej, Laimiņa, tu pa priekšu, es tavās pēdīnās, 54801.), vēloties lai tā būtu tāda pati kā māte (Kaut Laimiņa tāda būtu, kā tā mana māmuliņa, 1206.) — cieņas ziņā attiecinot tos pašus kvalificējuma vārdus, kā uzrunājot 'savu māti', 'mīļu māti'. Bet abējādi tad nav vairs psiholoģiski 'mīļā' māte, ne mīļā liktenlēmēja, tanī vietā cieņas nozīmē ar bijību titulētā 'mīļa Laima' — tāpat kā respekta ziņā 'mīļa māte', nevis intimā 'mana' un 'mīļā māmuliņa'. Šādos titulējošos uzsverumos parādās arī visu daudzo dabas spēku Ipašās "mātes" — nevien 'laimes māte', bet katrai sevišķai norisei titulētā māte, dārza māte un lauku māte, tāpat ceļu, mežu un lopu māte, lapu, ceru, krūmu māte, vēja māte, ūdens māte, miglas māte, upes, sniega, smilšu, saules un zemes māte, arī uguns un pirts māte, miega, gausa, sāta

un rauga māte, joda un velna māte, kara, veļu, kapu, ziedu māte. Pēc patriarchālās lielģimenes tradīcijas lauku māju saimnieku sauca par tēvu, tāpat arī saimes meitām saimniece bija 'māte', kādās nozīmes joprojām vēl atbalsojas 'mājas tēva' un 'mājas mātes' apzīmējumos. Titulējošā svētku nozīmē svinīgi piesauc 'Jāņu māti', 'Jāņu tēvu', tāpat 'Jāņu bērņus', un Ipaša atzinuma nozīme ir arī 'mātes meitai', tāpat tautas meitai, tautas dēlam, tautas bāleliņiem.

Nodarbību, amatu, profesiju un sevišķu stāvokļu jēdzieni paši par sevi nerada titulējošu nozīmi, bet tāda var rasties arī visparastākiem ikdienas apzīmējumiem. Amata ziņā 'vecākais' kļūst nevien par galvenā vaj rīkojošā 'amatvīra' apzīmējumu, bet arī par godinājuma vārdu un statusa uzsvērumu. Šādā ziņā 'galvenie' var kļūt Ipaši titulētās 'galvas', pie tam tālu pāri amata nozīmei, kādas tad ir ne tikai sevišķās 'valsts galvas', bet arī senā pater familias tiesiskā nozīmē 'ģimenes tēvs' kā 'ģimenes galva'. Stāvokļa, izcīlas nozīmības un godājuma ziņā nav vien ķēniņi un karāji, bet tituļa nozīmē ir arī valdnieks, vadonis, kara vadonis, imperators, pat no personas vārda atvasinoties Romas cēzariem un vēl tālākiem ķezariem vaj cariem. No kādreizējiem valsts un kara amatiem pāri arī palikuši gandrīz vairs tikai titulējumi kā mantotie tituli — markīzi, hercogi, grāfi, baroni. No kādreizēja kunga pāri palicis tikai vispārināts godinājuma vārds, ja neskaita kādu nozīmes zemslāni, kas zināmos gadījumos izsauc pat emocionālas reakcijas. Bet titulējumi nepaslēpjās vien godinājumu vārdos, tie paliek dzīvi un turpinās arī sveicinājumos, vēlījumos un Ipaši uzrunās. Un tāpat arī otrādi: attiecināti personai Ipašie apzīmējumi pieņem titulējuma nozīmi. Profesionālo amatu apzīmējumi par sevi nav titulējoši, līdzīgi arī zinātniski grādi ir atzinuma un pakāpes jēdzieni, tāpat militārās un dienesta pakāpes, bet publiskā ziņā tiek uzsvērti kā Ipaša pagodinājuma vārdi ar tituļa nozīmi. Stiliskā iezīme parādās tajā ziņā, ka Ipašo apzīmējumu saista ar personas vārdu, bet tajā pašā laikā izdala kā publiski vispārnozīmīgu. Veidi tam ir dažādi, arī motīvi, bet izdaltjuma galvenais uzsvērumš arvien ir personas apzīmējums kādā atsevišķā sabiedriski vispārējā uzrunā. Šādā ziņā var būt tikai atsevišķu viesību nozīmē Ipaši 'lūgtie viesi', vaj subjektīvi motīvēts 'gaidīts viesis', bet var būt arī gaidīts 'profesors' vaj 'pulkvedis' N. N. un tāpat visas valsts nozīmē 'valdnieks' un 'prezidents'. Šādos apzīmējumos stiliskā konsekvence parādās tādejādi, ka zināmos attiecinājumos publiskais apzīmējums pārņem ar personas nozīmi, personas vārdam atkrītot.

8. UZRUNĀJUMI

Titulējumi norāda to stiliski īpašo robežu, kur saukšana zināmos vārdos vienā ziņā vēl saprotama kā objekta 'apzīmēšana' uzsvērtajā nozīmē, tādejādi arī nosaucot, bet otrā ziņā pāriet motivētas iestājas nozīmē, ar zināmā nolūkā uzsvērtiem vārdiem vērstoties pret objektu. Stiliski iezīmīgā pāreja visredzamāki parādās uzrunājumos — īpašas uzrunās, sveicienos, sveicinājumos, aktuālos ap-sveikumos ievēribas (uzrunāšanas, 'bilšanas', bildiena), cieņas, godbijības, godājuma, godinājuma ('pagodinošos') vārdos un arī parastās vokātīvās nozīmēs. Tāpat parastos titulu vārdos, ja tos izteic ne vairs titulējoši vaj vispārējā ziņā, bet personīgās attieksmes uzsvērumā. Starpība tā, ka šādos uzsvērumos vārdu nozīme reducējas paša aktuālā 'uzrunājuma' tiešās motivēšanas izteikšanai, kad titulējums kā godinājums tikai pakalpo ikreizējo attieksmi uzsvērt. Tā arvien ir sveicinātāja īpašā iestāja, vaj aktuāli nosakošā situācija, kāpēc vispār sveicina, tāpat arvien īpašā attieksme, kādā ziņā ikreizēji teic visai dažādus un dažādi uzsveramus sveicinājuma vārdus. Cik uzrunājumi novirzās aktuālā motivējumā, tik var arī nākt klāt īpaši papildus kvalificējumi un tāpat atkarībā no situācijas vaj iestājas izmainoties un atkrītot.

Dažādos gadījumos lieto vienus un tos pašus parastos vaj vispār pieņemtos uzrunas un sveicinājuma 'vārdus', bet tas vien jau norāda, ka te pamatā ir zināmi motīvi, kādēļ tie tik parasti un pieņemti. Blakus tam tos pašus vārdus ikreiz var arī savādāk uzsvērt un papildus nozīmēs pastiprināt, kas norāda īpašo iestāju vaj sevišķu attieksmi. Cik dažādi nesaka pavisam parasto tēva un mātes uzrunājumu — tēvs! tēv! labo tēv! mīļais tēvs! tāpat mīļā māte! māte! māt! Kādos īpašos gadījumos nesauc un neuzsauc bērni! nerātņie bērni! mīļie bērni! — Brāļi saucas vārdos, bet īpaši uzrunā arī brāl!, pārmetoši uzsaucot vaj brīdinot — 'brāli!' un apsveicot 'mīļo brāli!' — mīļais brāli! — Tāpat ir mīļie ciemiņi, mīļie viesi, labie kaimiņi un arī 'mīļie ļautiņi! — Parastie sveicieni bieži vien teikti tikai kā uzruna, nevis vēlot labdienu, bet uzrunājot ar 'labu dienu'; nevis 'dodot', vēlami 'padonet labvakaru', bet uzrunājot 'laba' nozīmē. Tas ir līdzīgi parastiem uzrunājumiem jautājuma nozīmē: kā labi iet? kā sviežas? ko laba darat? kā veicas? — pat bez jautājuma tieša attiecinājuma lietišķā ziņā, bet 'labā' nozīmē uzsverot teicēja līdziestāju. Paši par sevi uzrunājumi ir objektam tieši vērstais teikšanas akts un uzrunājošais vārds var būt tikai apzīmējošs un vispār pieņemts kā titulējumos, bet stiliskā otrā puse parasti ir teicēja aktuālās iestājas izteikums un šinī ziņā motivēts kvalificējums. Tādēļ

uzrunājumi var būt visādi, sveicinoši, apsveicinoši, intīmi, vaj arī cermoniāli teikti, svinīgi un oficiāli, vaj kā īpaši atzinības un padevības apliecinājumi, teicot publiski vaj tikai savstarpēji, bet kvalificējošā nozīme arvien ir personīgā iestājā domāta un uzsvērta. Tādi uzrunājumi, kā piem. 'gaidīti! gaidīti!' (viesi), 'sveicināti! sveicināti!', redzami izteic vienīgi uzsvērto attieksmi, un uzrunas ziņā arī piesauktie 'viesi' kā 'mīļie', 'labie' radi, kaimiņi, kaut uzrunātie 'kungu' paliek tikai parasta apzīmējuma ziņā. Draugi, biedri, arī uzticamais biedris, labais draugs, mīļais draugs, sirds draugs, tāpat kā labvēlis un pat labdaris paliek tikai kvalificēti apzīmējumi, bet kvalificējošā nozīmē aktuāli uzrunājot domāto jeb īpašā ziņā uzsvērti apzīmēto personu, uzrunātājs taisni izteic savu iestāju kā sevišķo attieksmi, kādēļ tā arī vispār uzrunā un kāpēc šādos vārdos uzsver. Ja tieši kvalificējošā nozīmība ir jau objekta jēdzienam, tad uzsvērtā apzīmējumā uzrunā draugu, brāli, 'bāliņu', tāpat uzsvērto 'kaimiņu', vaj talceniekus un arī īpašu gaviļnieku, jubilāru, vaj zināmu priekšnieku un īpašu 'kungu'. Bet tiklīdz apzīmējums uzsverams īpašā novirzē, vaj papildus izdalošā kvalificējumā, tūlīt rodas nevien 'mīļi' brāļi, bet arī 'amata brāļi', nevien darba biedri, bet arī goda biedri un mūža biedri, ne tikai gaviļnieki, bet arī īpašā nozīmē vispārējie 'svinību' dalībnieki, viesību dalībnieki, nevien saime vispār un parastā nozīmē, bet īpašā akadēmiskā saime, tāpat tālu pāri draugiem īpašas draudzes ar draudzes piederīgiem, un 'piederīgo' ziņā nevien radi un tuvi radi, bet arī īpaši augsti radi, kas uzrunājami pavisam citādi, līdzīgi kā augsti kungu. Bet savukārt arī kungs pavisam pretēji jēdziena un titulējuma nozīmei var kļūt vienīgi formālas uzrunas vārds, paliekot aiz titulu, īpašu profesiju un arī personu vārdiem — nevis ka profesora kungs būtu īpašs 'kungs' profesors, vaj NN kungs īpašs kungs N. N., ne arī, ka pašu kungu vaj valdnieku varētu vēl titulā arī tikai formāli līdznosaukt par kungu.

Ja uzrunas nozīmē uzsvērta titulējošs apzīmējums vaj titulī, tad personas vārds netiek piesaukts, uzrunātājam īpašos kvalificējumus kā personīgu atzinību, cildinājumu, cienījumu, vaj arī pieklājības un glaimojuma ziņā un tāpat padevības vaj pakļāvības nozīmē attiecinot tieši titulējošam vārdam. Tad personīgas attieksmes uzruna sākas ar 'labo', vaj 'cienīgo' un 'želīgo' kungu. Attieksmes nozīmē vēstures kapličā nogūlies 'cienīgs želīgs lielskungs', tāpat kā augstdzimušie, lai gan vēl dzīvo dižciltīgie. Nogramst 'augsti godājamais' kungs, arī 'augstie' kara kungi, tanī vietā plaši paliekot vispārējam godātam, cienītam kungam ('godāts', 'cienīts'); tāpat arī vispārējā uzrunā kundzēm un dāmām, lai gan sākotnējās 'kundzenes' un tādā ziņā no lt. domina dažādi

atvasinātās 'manas dāmas', galma dāmas (kā īpašā titula 'dāma') — laikus jau nogrimušas līdz ar augstiem kungiem, vaj pilskungiem. Vecie tēvi vēl pazina jaunos kungus un tēvi 'jaunos cilvēkus' vispārināti vēl uzrunāja par jaunkungiem, līdzīgi kā agrāk kundziešus, kundzeņus vaj ironizētos kundziņus, bet iestājas ziņā pāri palikušas tikai jaunkundzes, tāpat kā novirzītā uzsvērumā 'jaunās kundzes'; vaj īpaši izdalītie 'jaunieši', jaunekļi, jaunavas, vaj dzejiski pat uzrunājot mīlo jaunību, daiļās dāmas, sirds draugu. Tad vairs nav vajadzīgs ne personas vārds, ne titulējošā nozīme, pietiekot ar apliecināšu kvalificējumu. Aiz tā ir viss plašais ceļš vaļā arī dēvējumiem.

9. DĒVĒJUMI

Līdzīgi uzrunājumiem dēvējumi rodas iekšējas attieksmes nozīmē, bet ne vairs tiešas vēršanās ziņā pret objektu, tanī vietā kā objekta apzīmējumi pozitīvā vaj arī negātīva apliecinājuma nozīmē. Tad objekts zināmā nozīmē tiek nodēvēts neatkarīgi no tā, vaj īpašais apzīmējums par sevi ir atbilstošs vaj neatbilstošs, kas arī norāda, ka dēvējumu galvenais motīvs slēpjas dēvētāja iestājā, nevis objektīvā atziņā. Bet dēvējumi savukārt var atgriezeniski pieņemt populāra godājuma, sevišķa uzrunājuma un oficiāli, vēsturiski vaj citādi dota titulējoša pievārda nozīmi. Tādi ir tie uzsvērtie pievārdi, kas stāv aiz valdnieku vārdiem kā īpaši kvalificējumi: Maķedonijas Aleksandrs Lielais, Lietuvas Vitauts Dižais, Francijas Ludviķis Svētais (St. Louis) un vēlākais Ludviķis ar blakus nodēvējumu 'saules karālis', Maskavijas Jānis Briesmīgais (variācijās 'nežēlīgais', 'bārgais'). Romas Oktaviānam kā pirmajam ķeizaram deva goda titulu Augstais (Augustus, 'augstošs', cēls), un ķeizaru Jūliānu Atkritēju par 'apostata' nodēvēja opozīcija. Dēvējumi paši par sevi nav titulējoši, var kļūt gan aktuālu motīvu dēļ uzsvērti kvalificējumi, bet arī tad, ja populāri vaj vēsturiski paliek pāri kā ilgstoši, vaj kā oficiāli nodibināti, pamatā arvien paliek tikai emocionāli radušies apzīmējumi.

Valdnieki, valdošās amatpersonas un galvenie administrātori ar īpašo 'augsto stāvokli' kā sevišķie 'augstmaņi', allaž dēvēti tādos vārdos, kas tiešā nozīmē skan un arī tiek domāti kā personīgi kvalificējumi, bet ne reti var kļūt par vispārinātiem raksturojumiem un tādā nozīmē par īpaši piedotiem vārdiem un arī pašas 'valdīšanas' sevišķiem jēdzieniem. Valdnieki dēvēti vareni, visvareni, augsti, lieli, lieliski, ievērojami, drošsirdīgi, augst-

sirdīgi, dievbijīgi, žēlīgi vaj nežēlīgi, kā apspiedēji, varmākas, despoti, tirāni, bet līdzīgi arī valdīšana kā despotija un tirānija. Paša 'valdnieka' nozīmē ir majestāte, pašnozīmīgi lielākais kā 'augstība' (ģen. no lt. maiestās), līdzīgi kā augsta stāvokļa nozīmē kārtas ziņā ir augstdzimušais, augstdzimtība, dižciltība. Nodēvējums 'visuvaldītājs' viegli var pārvērsties vienvaldniekā, pieņemot patvaldnieka nozīmi un norobežojoties par monarcha, autokrata jēdzienu, kādā ziņā arī valsti apzīmē kā autokratisku, par autokratiju vaj monarchiju. Tāpat imperators kā pavēlētājs, 'kara pavēlnieks', pārgājis valdnieka nozīmē, šinī ziņā arī valsts jēdzienu uzsverot kā imperiju, 'neierobežotas' valdnieka varas ziņā, vaj pašas valsts nozīmē kā 'pasaules varu', 'lielvaru', 'lielvalsti'. Bet tāpat jaunlaiku valsts 'prezidents' līdz ar dažādiem prezidentiem pamatā ir tikai nodēvējums 'priekšsēdētāja' nozīmē, tomēr līdzīgi 'priekšniekam', priekšējā, pirmā, galvenā vaj vadošā īpašos uzsvērumos, arī valsts prezidents un premjers kā ministru priekšsēdis, vadošais, pirmais, galvenais ministrs, ātri var raksturoties 'valsts vadītāja' ziņā un 'valsts galvas' nozīmē, kādi uzsvērumi tad pāriet arī tiesiskos jēdzienos. Par sevi tie ir tikai raksturojoši dēvējumi, bet tiklīdz šādiem apzīmējumiem tiek piešķirta tradicionāla vaj oficiāla uzrunājuma nozīme īpaši personīgā stāvokļa vispārinātā attiecinājumā, tad arī visikdienišķākie vārdi var izdalīties kā titulējoši un palikt par publiskiem vārdiem. Nav vien tēvs kā ģimenes tēvs, 'ģimenes galva', vaj 'pilsētas tēvi' un vecākais, 'pilsētas galva', bet ir arī īpaši patriarhi un no gr. pappos '(vec)tēva' nozīmē, vēlākā baznīcas valodā 'papās', garīdznieka nozīmē 'papa' — arī izcēlies Romas bīskapa publiskais saukums pāvesta nozīmē.

Ne reti dēvējuma nozīme titulējumos izteic tikai vēlamības motīvu. Vidus laiku baznīcas investituras pašus valdniekus protokolēja par 'ticības sargātājiem', kas joprojām zināmām dinastijām palicis oficiāls titulis valdošai personai. Līdzīgā ziņā ir arī tie kvalificējošie dēvējumi, kas zināmu amatu dēļ vērtējoši apzīmē pašas oficiālās personas. Tad nav vien potentāti savas varas vaj pašspējas ziņā, bet amata vaj stāvokļa dēļ. Tad ir ekselesences izcilības nozīmē, bet tikai augsta amata goda titulējuma ziņā kā ekselelents, tāpat eminence, 'augstība' (lt. eminens, paaugstinātais, 'slaveni liels') ir baznīcas augstāko amatu titulis, un 'reverendus', lt. verēri, 'bijājošas vēršanās' nozīmē kā 'dziļa cienījuma' izrādījums ir oficiāli prasītais uzrunājums, ar ko garīdznieku titulē kā īpašo amatpersonu. Attiecināti personai paša vārda nozīmē 'veneratus', 'mīlēti domātais', vaj 'beatus', 'aplaimotais', laimīgais, 'ar laimību svētītais' ir nodēvējums, bet īpaša godājuma vaj svētīšanas

oficiālu aktu ziņā kļūst publiska atzinuma Ipašs apzīmējums. Personu attiecinājumā dažādo 'pirmo' uzsverumi pārvēršas priekšnieka un paša amata apzīmējumos — priors ir pirmais un kvalificējas kā vadošais, un ir arī Ipašais klostera priekšnieks; prelāts ir pirmais, hierarchijā izcilais; princeps ir pirmais un ievērojamākais kā valdnieks, principāls ir pirmais, galvenais priekšnieks, un blakus minot pat abstrachēti domātais 'princips' pārvēršas 'pamata', domāšanas izejpunkta visai principiāli nosacītā jēdzienā, kādā ziņā var arī būt principiāli nosacītais 'pirmais' priekšjēgums kā galvenais, vaj pamatā domātais: vienlīdz valstī, ideoloģijā un citādi.

Ikdienišķi dēvē 'vārdu' parastās sarunas nozīmē, apzīmējoši, raksturojoši, vaj tikai gadījuma dēļ nosaucoši, bet ar starpību, ka vārdus attiecina ne paša objekta parastā vaj vispārējā nozīmē, bet Ipaša uztvēruma ziņā motīvēti, kas arī nosaka 'dēvējumu' stilisko dabu. Dēvējot nevien nosauc, raksturo un apzīmē, bet Ipaši 'nodēvē' atšķirīgā nozīmē, kādas pašam objektam var arī nebūt. Dēvē lielu vaj mazu, vaj arī 'šādu, tādu' un visādi 'nosauc par' — neatkarīgi, vaj un par cik dēvētais kvalificējums Istenībā atbilst vaj neatbilst. Nodēvē par draugu vaj labdari un arī 'dēvējas' par tādu — 'uzdodas' par aizstāvētāju, zinātāju, 'nosaucas' par pratēju, piekritēju, atbalstītāju, vaj arī 'tur' par gudru, bagātu, laimīgu, sekmiņu, tāpat par nabagu, vaj citādu: tādā ziņā arī 'uzskatot', nodēvējot un 'iedēvējot'. Iedēvējuma (dēves) ziņā tad Ipašā skatījuma nozīmē objekts 'tiek dēvēts', Ipašu motīvu dēļ arī vispārināti 'top dēvēts', pat apliecinoši apzīmēts. Šādi apliecinoši apzīmējumi parasti paliek tikai ikreizējā motīvējuma dēļ godinoši vaj pašlājoši, allaž kā pašu motīvu vārdi, bet var pāriet arī vispārināti nosacītos jēdzienos. Nav vien izcils un ievērojams kā pārkāps, vaj neatdarināms un pilnīgā pretnozīmē 'atdarinājums', bet ir arī artistisks un Ipaši artisti, autors vispārējā nozīmē kā Ipašs sacerētājs un autoritāte kā škirts jēdziens. Origināls nav vien adjektīvā nozīmē un eksperts nav vien lietpratējs, tāpat Ipašais 'speciālists'. Visai saprotami ar nosacītu dēvējuma nozīmi ir lieli vīri, dižvīri, lielmaņi, varas vīri, bet jēdzienu ziņā noteiktāk definējami ir tikai valstevīri, vēsturiski zināmie lieli kungi, arī mācīti vīri, augsti mācītie un Ipašie mācītāji, vaj Ipašas pakāpēs nosacītie zinātnisko grādu un goda apzīmējumi, piešķirtā 'goda dēļ'.

No šādām novirzēm sākas tie Ipašie vārdu nozīmes dažādie pārvērtumu ceļi, ko senā retorika un arī vēlākā poētika saprata kā sevišķus 'pagriezienus', zināmos stila līdzekļus nosaucot par tropiem (gr. tropos, tropē, apgriešanās, pagrieziens) un nozīmju Ipašo uzsveršanu par tipiku (topos: uzsvertā vārda 'vieta'

teicienā). Bet arī pavisam elementāri saprotams, ja vīrs ir labs, tad to var saukt par labu vīru, uzsvērt ka ir 'labs' vīrs, nosaukt vispār par labvīru, tāpat kā piešķirtā vārdā var būt Labsvirs. Pasaku gudrie brāļi nemaz nebija tie gudrākie, jaunāko brāļi dēvējot par muļķīti — taisni 'muļķītis' izrādījās gudrākais. Ja kāds ir svētīts, tad ar to nav svēts, un ja ir svēts vīrs, 'tas vīrs ir svēts', tad ar to vien nav īpašais 'svētais'. Tas vien norāda pavisam citādas izteiksmes robežas un stiliskus līdzekļus, kas nav saprotami vien topikas ziņā, ne arī izskaidrojami tikai kā vārda novirzes pagriezieni, ja pati nozīme pārvēršas tā, ka svētais var arī nebūt 'svētais', vaj tieši nesvētais var būt 'svētulis'.

Epitets

Seata nodaja

Epiteta

I DAŽĀDIE VIEDOKĻI

Epitets kā mantotais apzīmējums tehniska termiņa nozīmē tik plaši pieņemts un stila vēsturē nodibinājies par vienu no galveniem pamatjēdzieniem, ka nav vairs atvietojams. Bet tanī pašā laikā arī pārāk vispārinājies un nodilis, ka teorētiskā ziņā maz ko vairs palīdz izskaidrot, kas epitets par sevi ir. Senā pamatnozīmē tas ir 'pievārds', gr. epithetos, epitheton, apzīmējoši pielikts vārds, latīņu gamatiļiem un rētorikājiem pārtulkojot kā appositum, pievienota adjektīva vaj predikāta nozīmē. Rētorikas skolotājam Kvintiliānam epitets bija galvenām kārtām ar ornamentālu nozīmi (ornat enim epitheton, quod recte dicimus appositum, Inst. rhet. VII, 6, 40.), bet greznojošā iespaيدا ziņā kritiski atsaucoties, ka dzejnieki epitetu pārāk bieži un pavisam brīvi pielieto, Virgilam nabadzības neglītumu un 'vecuma skumjas' pārvēršot metaforā. Epiteta ornamentālā nozīme tika pieņemta ka pašam objektam iezīmīgais īpašības vārds, ar kādu objekts vēlama iespaيدا ziņā jāuzsver: ar epitetu kā sevišķi apzīmējošu 'pieliktu vārdu', kas līdz ar to grezno arī pašu runu. Poētikas to pārņēma galvenokārt pēdējā nozīmē, izrietot arī jaunlaiku uzskatam par tīri estētisko ierosmi. Kāmēr vispārējā ziņā epiteti kā īpašā uzsvērumā 'pielikti vārdi' ir gramatiski apzīmētāji, dzejas valodā tie parasti domāti kā tādu īpašību uzsvērumi, kas izsauc 'sevišķu spilgtu sajūtu vaj emocionālas gleznas', tātad: stila līdzeklis efekta kā tāda ziņā. Savā laikā Vinē par dzejnieku kronētais Opitzs runāja racionālāk un praktiskāk. Traktātā Büch von der deutschen Poeterei viņš runā par 'ansehen vnd die dignitet der Poetischen rede' un uzsver, ka sevišķi jāmācās 'wie man die epitheta . . . vns zue nutze machen möge : Dan sie Poetischen sachen einen solchen glantz geben' — tātad, dzejai vajag iespaidot ornamentāli. Bet vispirms seko labs padoms kā vajaga darīt: 'Sie müssen aber so gemacht werden' — lai lietas poētizētā ziņā atšķirtos no citām (piemērs: nigra hirundo, melnā bezdelīga), un lai būtu arī patiesi (warhaftig), neapzīmējot citādi nekā ir (piemērs: florida Hyblaj, jo tur daudz puķu aug). Tomēr Opitzs tūlīt arī pielaiž, ka dzejniekiem lielāka brīvība par oratoriem, kādēļ arī vispārināti var 'den schnee weisz, vnnnd den wein feuchte nennen'. Pats epitets tā tad reducējas 'nennen' nozīmē, kā objektus 'patiesi' vaj 'brīvākā' apzīmējumā nosauc, līdz ar pamācību, 'das wir nicht vier oder finff

epitheta zu einem worte setzen', kā to itālieši dara — tikai rindas aizpildīšanai apzīmējot alma, bella, angelica, et fortunata donna (VI. nod. Von der zuebereitung vud ziehr der worte). Bet ja 'sagatavotie' epiteti ir izgreznojošie apzīmējumi, kas tad paši tie ir kā patiesie un atšķirošie epiteti?

Sevi uzskatot par teorētisku stilistiku, viena no 20. gs. poētikām pasaka pavisam atklāti, ka pēc visa garā ceļa, sākot no klasiskā epiteta kā lietas vaj personas pastāvīgā pievārda, līdz pat jaunlaiku pārsteidzošajiem un meklēti retajiem epitētiem, iezīmējas vispārējā neskaidrība, kas stiliskajā pamatā epitets ir: 'Vislabāk teikt, epitets ir tas atributīvais adjektīvs, kas ar īpašu uzsvērumu tiek lietots: uzsvērumu panākot divējādi, ar biežu atkārtojumu un arī otrādi, sevišķa retuma dēļ' — bet abos gadījumos uzdevums ir klausītājā tūlīt 'izsaukt' noteiktu 'iestāju pret apzīmēto personu vaj lietu' (Rich. M. Meyer, Deutsche Stilistik, 48. — 49.). Bet taisni tas izrādās pats neskaidrības burvju loks, jo ne katrs atributīvs adjektīvs ir vaj kļūst epitets un ne katrs epitets ir atributīvas vaj adjektīvas nozīmes uzsvēruma. Jautājums paliek tikpat atklāts kā bijis: ko isti izteic epiteta nozīmē uzsvērtais vārds, ka tas tūlīt izsauktu īpašu iestāju pret pašu lietu vaj personu?

Izeja meklēta dažādos definējumos. Ka 'epitets ir adjektīvs ciešā attiecībā kādai noteiktai un individuālai būtnei vaj priekšmetam' — ciešai attiecībai nozīmējot 'neatraisāmu saistījumu ar zināmās būtnes vaj priekšmeta jēdzienu', kam pretēji tad 'atributīvs adjektīvs, kas neiezīmē pašu cilvēku, bet tikai kādu viņa stāvokli, nav vēl epitets'. Bet ja tā, tad arī pats adjektīvs par sevi nav epiteta ziņā stiliski noteicošais, visam jautājumam paliekot tikpat atklātam kā iepriekš. Otra izeja meklēta vēsturiskās 'attīstības spirālē': 'katrs nākošais laiks nes raksturojošo pievārdu tālāk' — 'katrs jauns virziens sākas individuālistiski . . . jaunais Istenības uztvēruma dod jaunu prieku par lietu daudzo dažādību . . . ved uz lielāku pietuvošanos individuālajam, vienreizējam': — 17. gs. tikai kāpinot 'agrāko atribūtu mantojumu', 18. gs. meklējot jaunus, vienlīdz stilizējošus un raksturojošus epitētus un 'ap 1820. g. pavisam subjektīvi individuālus vārdus', ar to ejot no izmeklēti retā uz pārsteidzošo, īpatno (sk. minēto Stilistiku, 48. — 49.). — Kādā jaunākā literatūras vārdnīcā aiz visa attīstības optimisma parādās taisni teorētisks pesimisms, epitētu aplūkojot kā paša poēzijas koka pērnās lapas, nokaltušas un nokritušas. Epitets ir 'kaut kas pielikts', nosaukts, 'appellation', arī 'raksturību izsakošs adjektīvs'. Homeriskais epitets ir poētisks saliktenis (compound), statiskais epitets ir deskriptīvs, bet konvencionāls, dinamiskais pārsteidz ar tiešu stipru iespaidu un dzejā epitētu var lietot vienīgi

arī kā 'embellishment', kā mēr prozā, ja neko nepievieno domai, tas ir nevajadzīgs. 'Epitets tika uzskatīts kā figūra, bieži ietverot arī citu figūru', gramatiski epitets 'ietver apšifrētu pievienojumu', pievienotu apzīmējumu, vaj 'phrase in apposition'; 'transferred epithet' ir substitūts parasti pieņemtam apzīmējumam — un tas arī ir viss epiteta izskaidrojums — (sk. Dictionary of World Literature, rev. edic., Epithet, 143.). Bet kas tad ir pats epitets savos dažādos veidos, pielietojumos un arī Ipašajā vajadzībā objektu vēl sevišķi apzīmēt substituējošā vaj citādā pievārdā, kas nenotiek tikai dzejiski vien.

II SENIE PIEVĀRDI

Lai sāktu saskatīt epitetu stilisko būtību, uz brīdi jāaizmirst visi atsevišķie uzskati, teorētiski reducētie formulējumi, arī Ipašu interešu viedokļi un visa literārā attīstība, kas patiesībā vairāk aizsedz nekā paskaidro pašu izteiksmes kodolu. Epitets nepārvēršas izgreznojošā nozīmē, ne arī vārds poētiskā ornamentā, tāpat kā pievārdu uzsvērtā teikšana nav vien apzināts tehnisks paņēmieni. Ikdienišķi to var arī nezināt un tomēr runāt epitetos, galvenam motīvam slēpjoties iekšēji sajustajā vajadzībā objektu uzsvērt tādā atsevišķā nozīmībā, kas lietu vaj personu izteiktu tikpat būtiski domātā ziņā kā parastais vispārējais lietas vaj personas vārds. Lai šādā pamatā ko redzamāki saskatītu, vispirms jāpaiet garām teorētiski kalstošam kokam un jāieiet kādā ļoti senā dārzā, kas visai krāšņs, bet ne izgreznojuma ziņā; savā krāšņumā taisni lietišķs, bet ne formālā un tehniskā ziņā; parādoties ar dzejisks, bet ne tikai kā dzeja. Tas ir tas dārzs, kas trīs tūkstošus gadus atpakaļ plauka no daudz vecākām tradīciju saknēm, visredzamāki sazarojot kā Ipašie raksturojumi dievībām, bet tāpat arī visiem pārējiem spēkiem kā dabas un dzīves Ipašām norisēm — pat līdz tagadnei vēl visai izjūtamā veidā atbalsojoties dziedāto un pārdziedāto tautas dziesmu, tautu nostāstu un dokumentēta ziņā paša senākā dziedošā dzejnieka Homera dievu un varoņu apdziedājumos, kur homeriskais stils gandrīz katrā otrā vārdā pārvēršas epitetos. Savādi, ka pāri visām gaumes maiņām pat šodien vēl Ipašie epitetie uzsvērumi paliek dzīvi un pašsaprotami, lai gan daudz kas nogrimis un palicis grūtāk saprotams, kāpēc taisni tādos vārdos un sakarībās ar visu pārmērību bija jāuzsver kvalificējumi un godinājumi, kas atkārtojas kā formāli titulējumi un poētiskas frazes, tomēr arī ironiskās epizodēs pārzīmīgi teikti ar visu cienību un bijājumu kā lietu un personu nozīmības apliecinājumi, nevis izdaiļojumi, vaj par sevi daļi vārdi. Der mazliet ieskatīties.

Homeram Zevs nebija tikai bultu metējs un olimpietis, bet notikumos izšķirošās rīcības dievs, stipruma par visiem 'daudz pārākais' (poly pherteros) — Trojas konflikta izšķirumā liekot pašam dievam sevi drāmatiski apliecināt — 'esmu varenākais starp dieviem', eimi kartistos apanton Tjeon. Turpat arī otra nosakošā situācija, kas apzīmējumos skan kā iztēle, bet izteic dieva draudu — nepaklausīgos iesviest 'tumšā Tartarā'. Drauds un tumsa tikai daļēji izteic oriģinālajos vārdos domātās sakarības, ko nozīmētu visa tā dārdoši triecošā iesviešana pazemes miglaini drēgnajā mitoloģiskā Tartara dziļajā tumšumā, 'dziļi zem zemes' ('ar rūdas ejām') — tik dziļi vēl zem Hades, 'cik debesis augstu pār zemi'. Tur nav nekā izgreznojoša — drīzāk sugestīvi draudošie 'r' paša Tartara vārdā. Tieši uz šādām kompleksām iezīmībām dibinās arī pārējie Homera epitēti, vienlīdz Zevsam — tāpat visam pārējam. Bet taisni šinī ziņā senie grieķi arī pārprasti, ka būtu iztēle plāpīgi un izdomu pārpilnībā pārspilējoši, pat dievišķo teicot poētiski un ikdienas cilvēkam līdzīgu. Tomēr dzejiski iztulkotais 'bultas raidošais' dievs ne tamdēļ bija tāds, ka šautu bultām kā strēlnieks, bet ka bija arī vēl Olimpā sēdot bargais negaisa dievs, no savas rokas zibeņus metot. Tas tāpat kā tautas dziesmās dienas cēlienu Dievs brauc ar saviem dieva zirgiem, bet ir arī lauku auglību svētošais vecais vīrs ziedošās labības pelēkā mētelī. Līdzī arī epitēti uzrāda savas īpašās nozīmes komplekso dabu. Homera visu pārākais dievs bija sarežģīta personifikācija, daudzajiem atsevišķiem pievārdiem izdaloties no mitoloģiskā aptvēruma kā īpašiem skatījumiem. Zevs kā dievs ir kosmisko spēku un pārvērtību pēcnācējs, viņš ir sākotnējo 'augsto' debesu, Urāna dēla dēls un pirmātnēja 'laika', Kronosa dēls, šinī ziņā arī vēl Olimpā mākoņu radītājs un dzinējs. Viņš ir bargs kā vētras apmākušās debesis, bet arī jautrs kā skaidrais saules laiks, pēc sava īpašvārda un, liekas, arī savas koncepcijas pamatā sevišķa 'dieva' apzīmējumā pavisam tuva rada ar dienu kā gaismu, labvēlīgi skaidro debesi. Bet viņš iemieso arī 'visu atklājošā' pareģotāja spēju un no savas tēva mātes Gaias tāpat visu tuvību zemei, tāpat, vienlīdz būdams zinošais visusludinātājs (pānamphaios, 'kas visas atklāsmes zin'), bet pats arī no zemes auglības cēlies kā zemes dzimušais dievs. Viņš ir tikpat gaisīgs savās pārmaiņās un kaislībās, cik visās valībās paliekot mūža laulībā ar savu pusmāsu Hēru, laulības uzticīgo sargātāju, kuras māte bija Rheia, gandrīz tikpat neatšķirama 'zemei' kā pirmātnēja Gaia. Šajā radniecībā Zevs pats ir tēvišķais sargātājs (Zeus Soter), mājas aizstāvis (Herkeios), pavarda apsargātājs (Ephestios), mantas, klēts, īpašuma sargs (Klēsios), viesmīlības aizstāvētājs (Xenios) un labdzimtais (Eleutherios). Kā Zeus Chthonios viņš ir

Ipaša skatījumā pat zemes dievs, auglības devējs, tādā ziņā 'cilvēku un dievu tēvs'. Šie pievārdi nav iztēles piedēvējumi, epitētiem nākot no mitoloģiski domātās varēšanas, spēju, spēcības, spēku un visu citādo kvalificējumu ticējumiem.

Tā arī pārējiem dieviem bija savas dažādi skatītās būtības, pievārdiem ne reti pārejot pašu dievu vārdos. 'Ourano' nozīmēja pirmātnējās virsējās 'debesis', Urānam personificējoties par sākotnējo debesu dievu, 'debess un zemes radītāju'. Viņa bērni bija Titāni kā 'debesīgie dievi', ieskaitot arī Kronosu, laiku, bet tāpat arī 'zemes' dzemdētie Giganti, dieviem labvēlīgie milži, tāpat Kiklopi, milži ar vienu aci, vienacainie 'apajači', un arī simtu rokām simtroči (Hekatoncheires), kas sacēlās pret 'dieviem' un kurus ieslodzīja zem Etnas vaj citur, lai neizvērstu kā lāva un nekaitētu. Zevsas brālis Pozeidons — jūrās 'tāli valdošais' ūdeņu dievs un zemi apvērsošais drebinātājs (Ennosidās, Ennosigaios) ir tāds satricinātājs (Elelixthon), ka liek nodrebēt pat Olimpam. Hēra savā personificējumā kā zeme bija 'neizteicamā', bet viņas pievārds dieves pirmmātes nozīmē bija arī 'vecā cienītā'. Zevsas māsa Demetra palika jau par graudu un zemkopju dievi, savā vārdā kā zemes ražības māte un pievārdā saucot tieši par 'iemalēju' (Imalia, iemaluma, miltu krājuma ziņā). Kara dievs Āres, Zevsas dēls, pievārdā ir 'vairogu caurdūrējs' (Rinotoros, burtiski 'vēršādas' nozīmē); Apolons starp daudzām spējām īpaši ir sērgu aizdzinējs (Hipseuanter); Hermess ir ar zelta spieķi, skaisto spieķi ('xryso-' ziņā, eyrrapis) un lielais kalējs Hephaistos, ko Hēra ('Patnia', pati valdniece, vispate) bija izsviedusi kā kropli, savas mākslas dēļ tika raksturots taisni par 'ugunsvīru' (Pyritēs), bet saucot savas kroplības dēļ vienkārši par 'līkkāji' (amphigyēis, abām kājām greizs), kāmēr viņa paša vārds arī bija tikai kāda aizgūta metonīmija. Artemise savukārt savas dabas dēļ bija 'ugunīgā', Pyronia, un Atēnei bija visu — dažādākie pievārdi.

Tāpat kā dievi, tā arī varoņi iezīmējās īpašos epitētos, katrs savās raksturīgās spējās un sevišķā nozīmē. Odisejs ir dievišķas izcelsmes, 'dieva dzemdētais' (diogenes) un pēc savas dabas politropos — veiklības, pieredzes ziņā 'daudzizvedīgais', līdzīgi arī kā Hermess padoma, atraduma, līdzekļu ziņā 'daudzizdomātājs' (polimechnoēis). Hektos ir uzdrīkstīgi drošais kara ratu vadītājs (thrasyn), Diomēds ir varonīgi vedošs kaujā (agathos) un arī zirgu savaldītājs, Nestors ir slavēti vecais kara zirgu vadītājs (ippota) un īpašais Achaju sargātājs. Achils ir pretenieka ierindas grāvējs, 'kara rindu sagrāvējs' (rēksenor). Kad Homers sāk runāt, tad gandrīz pievārdos vien var dzirdēt visu cīņas troksni, kaujas norisi, un par sevi saskatīt arī savos epitezos paceltos un visam pāri auļojošos varoņus. Tad nevien Agamemnonis ir īpašais

'cilvēku pavēlnieks', Hektors 'ātrais Peleusa dēls' un 'cēlais daudzpacietošais' Odisejs kļūst par 'ātrkājaino Odiseju', bet arī visiem kara zirgiem paliekot ātrkājainiem, 'strauju pēdu' ašiem zirgiem, vara pakavotiem, zelta krēpēm, zibošos grožos; cīnītājiem saskrienoties ar 'vara krūšu bruņām', ieročiem 'trakojojot' rokā — arī pašam Zevsam, cilvēku un dievu tēvam, atstājot Olimpu un nākot pārkoņa mākoņos palīgā saviem grieķiem, pretiniekam metot balti gailošu zibeni kā briesmīgu liesmu zemē. Var sākt izjust, ko senais epitets dzejniekam Isteni nozīmēja. Bet pielietojumi izrādās visai dažādi un ar Ipašām novirzēm.

1. SPĀRNOTIE VĀRDI

Šādi 'vārdi' kā Homera 'pteroenta epeā' vairāk nozīmēja iedvēsmotus vaj tieši iespaidojoši meklētus teicienus, kā tas parādās sevišķu gadījumu uzrunās ar svinīgi teiktiem formāliem titulējumiem, cildinājumu vārdiem un raksturojošiem uzsvērumiem, bet arvien vēršoties kāda aktuāla motīva dēļ vaj sevišķā vajadzībā, kālabād iespaids panākams. Pašiem spārnotiem vārdiem tas netieši pasacīts, bet tieši 'spārnoti' tie ir savā iespaidojošā uzsvērumā, kādā ziņā viegli var izplatīties un pāri atsevišķu vajadzību teicieniem pieņemt vispārējas formulas vaj pastāvīga epiteta nozīmi. Kad Diomēds Ipašā kritiskā brīdī griežas pie Nestora ka 'Ippota Nestor', bet aktuālā motīva dēļ uzrunā par 'sirmgalvi', tad tas ir titulējoši, bet vienlīdz arī aktuālo situāciju raksturojot: kāpēc valdnieks tieši jāuzsver par sirmgalvi. Tādu gadījumu dēļ ar cienu uzsvērtais vecā vīra apzīmējums viegli var arī kļūt par vispārēju pievārdu, tāpat kā dažādās nozīmēs Ipaši saucot par 'vecu'. Kad Diomēds 'daudz pieredzējušo' Odiseju uzrunā par 'Dieva dzimušo Laerta dēlu' un Atēna 'augstāko valdnieku' Zevsu par 'Kronosa dēlu' ('Ak, mūsu tēvs, Kronosa dēls'), tad visiem labi zināms, kas katram bij viņa tēvs, bet uzrunā tiešais tēva uzsvēruma dod klāt arī pašam uzrunātam sevišķo nozīmību kā savu Ipašo līdznozīmi tēvam (sal. uzsvērumu 'dieva dzemdētais', karāļa dēls kā 'karāldēs', tāpat 'tēva dēls', 'tautas dēls', 'tautas dēli').

Tā var mainīties vārdu nozīme nevien izjusti 'spārnotās' vērsšanās ziņā, bet taisni iespaidojoši teiktā apzīmējuma dēļ. Uzrunājot Zevsu par Kronīdu, pats apzīmējums palicis par pastāvīgu pievārdu, tāpat kā Ipašajā pašnozīmē dēvējot par 'dievainu', dievišķuma ziņā divainu, abas atsevišķās nozīmes arī kopā uzsverot (ainodāt Kronīde). Pat Ipašās iezīmības un

atsevišķie atributi tiek sevišķos uzsvērumos tikpat iedvēsmoti un iespaidojoši apzīmēti. Olimps nav vien kalns, bet 'lielais Olimps', pats par sevi 'daudzgravainais', bet arī Ipašais 'nemirstīgo sēdeklis', kur Kronosa dēls sēd zelta tronī un pārējie dievi zelta atzveltnēs. Hēra titulējošā pievārdā ir 'cienījamā pati', potnia, bet viņa ir arī 'spoži bruņotā' un paša Zeusa Ipašā uzrunā par sevi pat 'platacainā' (boōpis potnia, 'govacainā'). Atēna ir zilām acīm, 'zilacainā' zilace (glaukopida, glaukopis), bet zināmās reizēs līdzīgi tēvam 'ainotatē', savas iestājas dēļ vislielākās bailēs drausmas iedvēsošā, kā 'visspēcīgā' sava tēva meita, kas šķēpu paceļ arī pret tēva gribu. Šādos spārnotos vārdos iezīmē pat abstrahētas parādības: naidis ir sagrābjošs, dzenošs, zvērīks, mežonīgs (agrios) un tādas arī dusmas; bēdas ir briesmīgas, liktens nejauks, karš daudzapraudāts, vaj kā ļauna uguns. Un ir arī liesmaini 'aprijoša' uguns, kad sadeg kuģi, bet pavisam citādas 'tūkstoš ugunis' — kara laukā pēc kaujas 'aizdegtie' uguns kuri, un vēl citādāki paša Zeusa 'liesmojošie', 'liesmaini spīdošie' rati debesīs.

Miera 'svētītais' Ilions ir 'labību dodošā', 'auglīgā' zeme, 'vējaina' zeme, ar 'skaisti celtu' pilsētu — un Homeram paši Trojieši ir lieliski (megalētores), kad savu 'labi nodibināto' pilsētu aizstāv 'dievu celtos' torņos. Un vienlīdz auglīgajā zemē iebūrukošie 'varonīgie' vīri, krūšu bruņām bruņotie, vairogus nesošie, drošsirdīgie, zaļokšņie, 'varonīgie karotāji' arī pēc kaujas tiek tikpat spārnotos raksturojumos apzīmēti, kad pie neskaitāmām nometnes ugunīm dzer 'saldo' vīnu, ziedo 'nemirstīgajiem', ir augsti pacilāti (mega phroneontes) — vēsmām no ielejas nesot debesīs 'garšīgo' upurējumu smaržu, bezgalīgajā ēterī parādīties 'debesu' zvaigznēm, 'gaišajam' mēnesim apspīdot kalnu 'klinšaino' ainu un vīriem sagaidot 'skaisti tronēto' ausmu, rīta blāzmu — Ēō. Kas iedvēsmo pat parastu lietu Ipašos skatījumus (šķēpi ir 'vara asmeņi' un bultas 'smaili kaltas'), tas arī parastus vārdus pārvērš Ipašā nozīmībā un ar to iespaido.

2. NOGRIMUŠIE EPITETI

Nogrimuši vaj nogrimstoši tie zaudē epiteta aktuāli kvalificējošo nozīmību, attiecinājumam paliekot tam pašam, bet vārdam pārvēršoties parastos apzīmējumos, jēdzienu vārdos, nosaukumos vaj arī personu, personificējumu un citādos Ipašvārdos. Varbūt vislabāk to var parādīt kādreiz tik ievēsmojošo mūzu māte Mnēmozīne, 'atminēšanās', pašai šai debess un zemes radītai titānei abstrahējoties par atmiņu, deviņām meitām ilgi paliekot

Ipašu svētku, sevišku māku un uzvedumu iedvēsmotājām; tad no iedvēsmes pārvēršoties svētku un rituālas prasmes mitoloģiskās dievībās; beidzot kļūstot par atsevišķu mākslu personificētām 'mūzām', samērā ilgi vēl dzivojot kā dzejnieku un citu 'mūziskās iedvēsmes', bet drīzi abstrahējoties iedomātos priekšstatos un piesaukumu formulās, kāmēr beidzot apklustot un klusu apmetoties vairs tikai literārās iedomās vaj augsto logu muzejos. Kas teorētiski var interesēt, tās nav pašas šīs pārvērtības, bet taisni sākotnēji īpašie motīvi, kas mātes-atminēšanās daudzās meitas izdalīja nevien kā daudzējādas personifikācijas, bet tieši uzsvēra īpašu epitetu nozīmē. Tie visi ir iezīmīgu darbību vārdi, pārvērsti sevišķu spēju kvalificējumos. Jāpaseko tikai mūzu īpašiem aptvērumiem, kas īstenībā ir viņu sevišķie vārdi? Mūza Kaliope ir epitets, 'skaisti dziedošā', attiecināta ēpikai kā dziedājumu iedvēsmotāja. Klio ir sava epiteta nesēja, vēstures sacerējumu mūza, iedvēsmojošā 'slavētāja' (Kleio). Flautas spēlei attiecinātā Euterpe ir 'iepriecinātāja' — skaistas iejūsmas nozīmē. Tragedijai attiecinātā Melpomene senajā nozīmē nav vairs saprotama, varbūt kādā īpašā priekša uztvērumā kā dziņās, kaislībās 'aizrautīgā'. Vārdiski nav vairs gluži saprotama arī Terpsichore, dejas iedvēsmotāja, tieši kā dejotāju kora pašas iejūsmas dvēsele. Erotā ir liras spēli iejūsmojošā 'mīlīgā', erotiskā. Svēto dziesmu Polihimnija ir 'daudzās dziesmās' cildinātāja, 'daudzslavētāja'.

Tas norāda divēn motīvus, kādā ziņā epitēti lietoti, bet vienlīdz pašu epitetu vajadzību sevišķas nozīmes izteikšanai, iedvēsmoto izcelšanos un vēlāk nogrimšanu personificējumos un vispārinātos jēdzienos. Pavisam ikdienišķi paaudžu paaudzēs skatīta rīta blāzma, īpašā 'ausma', gaismas svīduma, rīta agruma, 'jaunas dienas uzaušanas', saules pirmlēktas izdalītā raksturībā: iezīmīga arī pašas 'saules ausmā', bet vēlāk šī par sevi tik izdalītā 'ausma' ir vairs tikai neskaitāmo ausmu pakāpeniskās norises jēdziens, kaut senajam dzejniekam joprojām runājot par skaisti tronēto Ēos. Auseklis ir vairs tikai rīta zvaigzne, kaut arī vēl kā uzsvērtais 'rītenītis', bet ne vairs kā senajam dziedātājam pati rīta zvaigzne, vaj pati 'rīta neseja' — blāzmas nesēja Ēosphoros. Iris grieķu mitoloģiskā iztēlē ir dievu sūtne, jūras dēla un okeāna meitas meita, varavīksna ir tikai viņas parādīšanās debesīs un tādā ziņā ar pievārdiem kā sagrostā, liektā, vītā. Zefira ir rietumu vēja sieva, līdzīgi vīram vakarēji lēnā; un dzejā daudzminātais mīlestības dievs Ēross, blakus visām iztēlēm un nogrimumam erotisma jēdzienā, pats savā vārdā ir tikai mīlīgais, 'mīluļa' nozīmē. Narciss ir apskurbumā 'sastingušais' upes dieva dēls, viņa vārdā nosaukta arī aizmidzinoši narkotiskā puķe, un viņa (Narkissos) parādībā iemīlās nimfa Echo, kas pati ir 'atbalss', personificētā 'atbalsotā skaņā' —

bet kā norise, ne jēdziens: pati atbalsošanās, ne atbalsojums (echo). Lai cik nogrimušas klasiskā jēdzienā, pašas nimfas savā kopējā vārdā ir 'līgavas', potencē jautras, skaistas, arī ilgi dzīvojošas, bet ne nemirstīgas, lai gan ar dievišķām spējām (līgavainis ir nimfu iejūsminātais nympheteēs, aizrautais nympholēptos). Bet no kādām īpašībām viņas nāk? Redzamāki tas vēl iezīmējas mitoloģiskos šķirojumos: Driādas ir augu, koku nimfas (dryas, dryinos), sevišķi sakarā ar ozolu, varbūt tieši ar dravu un druvu; atšķirīgās Naiādas ir upju, ezeru, avotu meitas, verdošas, plūstošas (naias) un īpašas nīrējas (nāros), varbūt tieši sakarā ar nārstu — jo tā arī Pontus jūras dēla 'Nēreus' īpašās jūras meitas Nēreidas ir līdzīgas nīrējas, pašam tēvam ar sevišķo spēju pārvērsties dažādos veidos. Kalnos mītošās Oreādas (Oreias) droši vien ir kādā sakarā ar rodamo rūdu. Savādāka ir Okeāna meita mītiskajā Ogigijas salā, rietumos mītošā nimfa Kalipso — 'aizklātā', aizsegtā un ar pārvēršanas spējām, kur nonāca 'ilgi ceļojošais' Odisejs, 'visu aizmirstot': palikdams septiņus gadus. — Toties kā tīri abstrahēta personifikācija ir Nikē, 'uzvāra', kara veicinātāja — pati par sevi mazāk kā īpašas esamības aptvērums, vairāk kā iestājas raksturojums, lai cik konkretizētā iztēlē: kļūstot arī par pievārdu Atēnai — 'nikna', uzbrūkoša, naika vaj strīdoša gara nozīmē. Abstrahēta koncepcija ir arī 'Nemesis', 'atriebība', atdarošā, atminoši sodošā, arī dievu savstarpējo dusmu ziņā — pēc Hesioda liecības nakts meita, iztēloti tumšā un gaidamā ļaunuma slepenā draudētāja, ļaunā atmaksātāja. Ne pārāk tveramas ir arī poētiski konkrētizētās Hesperides, tālu rietumu pusē mājajošās 'vakara meitas', pie atlasa kalniem sargādamas zelta āboļus, bet pašas būdamas tikai 'vakarošās' — kā epitets kāda īpaša rietumu raksturojuma nozīmē, varbūt līdzīgi kā vakara zvaigznes uzsvērums, Hesperos. — Vairāk tverami ir tie īpašie vēji, kas konkrēti domāti no dažādām pusēm, katru uzsverot ar sevišķo raksturību. Personificētais Notos ir dienvidvakara vējš, 'slapjais', kas 'miglu un drēgnumu nes'. Zefīrs ir pašu rietumu vējš, — dažreiz kā vīrs gaišajai Īris, 'zaigojošajai dievu sūtnei', bet savā vārdā kā uzsvērti 'tumšais'. Tieši vēju raksturībās nav vien dažādo debesu puses vēji, bet sevišķās pazīmēs vēl daudz drāmatiskāki iedomātas arī īpašas būtnes. Hiādas atsevišķā fabulējumā ir Dionīsu izauklējušās nimfas, kuras Zevs pacēla debesīs kā zvaigžņu kopu Vērša zvaigznājā, bet arī tur viņas palika lietūs laika vēstneses, par sevi būdamas rietumu, Atlas meitas, un tieši savā vārdā 'līstošās' (Hyādes): pašas lietūs dienas. Neatkarīgi no fabulējumiem jau tieši nogrimušos epitētos pavisam drāmatiskas ir nevien Lamijas, 'rijīgās', kādai no tām parādoties pat kā cilvēkēdējai, bet ne mazāk briesmīgas arī Harpijas —

rāvējas 'plēsoņas', pamatā kā ārdošas vētras. Okipete kā 'aši lidojoša' ir pati aukainā, kaucoša, Aello ir 'ātrā vētra', auroša, stiprā, Podarge ir 'traucoša' ('ziboša gaišpēde' — argēs. 'Argestes' ir dienvidvēju apzīmējums un paši vēji nav domājami tikai sauszemē). Vēl ir skrejoši apmākusēs 'tumšā' Keleeno, ar līdznozīmēm kā trokšņaini brāzmainā, brāzoša. Labi pazīstamas latīniskās Furijas, 'trakojošās', vārda sākotnējā nozīmē dzenoši aurojošās, vēlāk kā mitoloģizētās atriebējas; grieķiem tās bija Erīnijas, '(daudz)riebjošās' skaudējas, vajājošās atriebējas: mitoloģiski cēlušās no ievainotā Urāna, pirmātnējās debess asinīm, iztēlē kā lidojošās būtnes ar čūsku matiem, tik briesmīgas, ka Istā vārdā nedrīkstēja pieminēt, eifemiski piesaucot kā 'laipnās Eimenides' vaj svētās (semnai) — trešā no tām bija Megaira, pati 'lielā' — sākotnēji tās bija vētras, kaitīgie kaltējošie vēji.

Līdzīgi 'briesmīgās' (gorgos) ir arī Ipašās Gorgones, kopējā apzīmējumā kā jūras un zemes briesmones, katra savā vārdā ar nepiesaucamiem un pilnīgi arī nogrimušiem epitētiem, pāri paliekot tikai eifemismiem. Medūza vairs tikai metonimiski ir 'pakļāvēja' jeb valdoša, bet viņa ar savu skatu varēja cilvēku pārvērst akmeni — viņu nokāva Persejs, bet vēl no viņas asinīm cēlās gaisīgais Pēgass, kaut vairs tikai dzejniekiem atverot iejūsminošo Hipokrēnas avotu. Iztēle ir bagāta ar nogrimušiem epitētiem, lai gan daudz ko sākotnējāku aizsedzot. Echidna ir iztēlota briesmone, Medūzas pēcnācēja, tāli no visa kādā starppasaules alā, nelīdzinoties ne dieviem, ne cilvēkiem, tomēr nemirstīga, pati savā izskatā pus sievieta, pus čūska, bet savā apzīmējumā ir vienkārši odze (echis): līdzīgā uzsverumā kā kulta ziņā domājot zalkšus — viņa arī ir chrisaora, 'zelta šķēpa' meita. Bet kāda isti odze? Japaklausās tālāk: no milža Tifaona (typhoeus) kā 'viesuļa' viņai dzimst suns Ortros, 'modrais' (orthrios), kas sargā milzīgā 'vecā' gana Gerioneja lopus; bet dzimst arī vēl otrs suns, daudzgalvainais Cerbers, ar izcelsmes ziņā nezināmu vārdu (Kerberos), kas sargā pašas Hādes — neieraugāmās, 'neredzamās Haides ieleju', lai mirušo ēnas neizkļūtu dzīvajos. Un šī odze Echidna, Medūzas pēcnācēja, dzemdē arī vēl Hidru, 'ūdensčūsku', kas dzīvo purvajos un postoši nak ārā sauszemē. Echidna 'starp debesi un zemi' ir ļauni auglīgā arī visam pārējam — viņas meita ir Himēra (Himaira, 'kaza'), zvēriskā būtne trejādā izskatā ar čūskas, lauvas un kazas galvu; tāpat viņas un brāļa Orthros pēcnācēja bija Ipašā Thēbu Sfinksā, līdz ar vēl tālāku šādu radniecību. Sākotnējās robežas kļūst arī neskaidras, epitētiem līdz ar mītiskiem personificējumiem pārejot personu vārdos un nogrimstot arī daudzējādo eifemismu pārslāņojumos.

III PARASTIE IKDIENAS EPITETI

Tāpat kā sevišku uztvērumu ziņā pievārdi var izdalīties un nodibināties visai pakāpeniski, tā arī arvien atkārtotās epitetās nozīmes var pakāpeniski pagrimt. Atkārtotais kļūst parastais un paliek par ikdieniško, vaj arī par tipiski pazīstamo. Bet pēdējā gadījumā epitets joprojām var parādīties savā pašnozīmīgi izdalošā objekta kādības vaj rakstura sevišķā uzsvērumā, lai cik uzsvērtā nozīme arī nebūtu tipiski vispārinājusēs. Kāpēc tik tipiski uzsver 'zaļās pļavas', sevišķi nedomājot ne aktuālās krāsas, ne tiešā iespaids ziņā, bet īpaši izteicamās nozīmības dēļ? Īpaši uzsvērti iet 'zaļā mežā', kaut tikai dziesmā vaj rotaļā. Daudzina zaļu vasaru, zilās tāles un tik parastās baltās birzes, tāpat kā kuplo ozolu un arvien zaļās egles. Ir arī sausas egles un sausas vasaras, slapjās, drēgnās, lietais un bula vasaras, neauglīgās, izkaltušās vasaras, kad nekas neaug, nepaaug, neizaug; bet tomēr ir tipiskais 'vasaras laiks'. Ir 'garās dienas' un tikpat uzsvērtās pelēkās dienas, lietus dienas, slapjie vēji, negaisa laiks. Ir sevišķās dziļās ziemas, vēlie un agrie pavasari, īpašie aprīļa un jūlija vēji, tipiskais jāņu lietus, žāvētāji un kaltētāji vēji, rudens vētras, agrās un vēlās salnas. Ir īpašā lauku un meža zeme, sevišķā 'aramzeme' — tā savos visparastākos epitetos gandrīz neuzskaitāma: cieta, sīksta, lekna, auglīga, plāna, caura smilts zeme, caurlaidīgā smilča, mālainā mālu zeme, līdzena vaj ar īpašiem 'mālu kalniem, sarkanā māla, zilā māla, glūdas zeme, nepiesaucot nemaz dārza zemi, izdalīto linu zemi, rudzu zemi, kviešu zemi, ne arī purva zemi, īpašo 'dumburu', ne arī līdumus, plēsumus, īpašās ganības, papuves, pļavas, zaļājus, ne arī meža pļavas, sila zemi un atmetās atmatas. Ir māju zeme, vecā zeme, iekoptie lauki, auglīgas druvas, bagāta zeme. Ir lielie ceļi un mazie, sānu ceļi, arī viegli un smagi, neizbraucami un pavasaros nogājuši, atkušņa ceļi un 'bez sniega', nepabraucami un arī izbrauktie. Tas ir tāpat kā katrai īpašai vajadzībai savs sevišķais vārds.

1. ADJEKTĪVIE UN ĢENETĪVIE UZSVĒRUMI

Jau iepriekšējie piemēri norādīja, ka pamatā ir divējādi uzsvērumi: ar apzīmējošā vārda adjektīvo galotni un atšķirīgi ar apzīmējošo ģenetīvu. Pirmā gadījumā apzīmējamo vārdu parasti aktuālizējot kādas atsevišķas patreizēji tiešas īpašības ziņā, otrā gadījumā kādas paliekošas raksturības nozīmē. Tādēļ 'ziemas ceļš'

nav īpaši ziemains vaj tikai aktuāli sniegains, jo arī ziemu var būt visdažādāks, aizputināts, aizsnidzis, bet paliekoši 'ziemas'. Arī otrādi, 'ziedošs dārzs' ar to vien nav sevišķs ziedu dārzs, ne arī siltas, saulainas 'jaukās dienas' vasarā ir vispār raksturojamās 'vasaras' dienas, 'vasaras laiks', kas atsevišķās dienās var būt visāds. Tāpat aktuālās kādības ziņā atsevišķa diena var būt īpašā vaj arī raksturīgā lietūs diena, līdzīgi kā plašākā uztvērumā visa vasara var būt lietaina un slapjā vasara, bet arī atšķirīgi uzsvertā lietūs vasara. Tāpat kā šķiras vasarīgās un vasaras dienas, tā arī pašu vasaru savā raksturībā neuzsver par vasarīgu, tā paliek vienīgi pati 'vasara', lai cik vārdu nedomātu arī kādības ziņā. Tomēr, šiem nošķirumiem ir visdažādākās pārejas. Mālu kalns vaj smilšu kalns gan ne tāpēc ir tāds, ka būtu īpaši uzsverts kā mālains jeb smilšains, un tāpat 'zaļu pļavas' ne arvien pašas ir īpaši zaļainās. Bet kas dara 'varas darbus', līdz ar to savā aktuālajā kādība ir 'vardarbīgs': vienlīdz īpašībā un raksturībā substantivējoties par vardarbi, vardarbīgo, stiliski vienam vaj otram uzsvērumam noderot par abējādu epitetu. Mīkstsirdīgais ar mīkstu sirdi iezīmējas kā tipiskais mīkstsirdis, pat kā 'sirdscilvēks', un tādi ir arī pretējie cietu sirdi 'cietsirži', cietsirdīgie 'bez sirds' cilvēki. Slinkis pavisam tieši ir slinkais cilvēks un epiteta nozīmē 'slinkis' kā 'slinkais', attiecināms arī pat tad, ja apzīmētais nav tāds, tikai paslinko. Stiliski 'bārenim', bāra bērnam, bāreņa bērniņam, 'bāram' nozīmju pārejas ir tik tuvas, ka atšķirība gan parādās substantīvā un adjektīvā robežā, bet arī tad 'bārenis' taisni ir bārais — bārs.

Bet savukārt katra pāreja nozīmē arī nodalīšanos, kas pat vienam un tam pašam vārdam liek izdalīties īpašos atvasinājumos. Saules dienas ir saulaines, bet ir arī sevišķi 'saulainas', uzsverami 'saulainās', īpaši 'sauļainās', sauļotās, saulainīgās, (gaiši) saulīgās, jo spožuma ziņā pati saule var būt vairāk 'saulaināka'. Ir jauni puīši un jaunas meitas, abējādi 'jaunie', 'jaunieši', 'jaunība', 'jaunie ļaudis' jaunības gados, jaunekļi, jaunavas, īpašās nozīmēs jaunavīgas un jaunēklīgi. Ir zaļi koki, zaļas lapas un zaļa zāle, bet novirzītā nozīmē arī īpaši 'zaļumi', kad izbrauc zaļumos un svin arī īpašus 'zaļumsvētkus'; pat paši 'plaukstošie' atšķirīgā nozīmē izdzen jaunos 'zaļumus' un blakus tam nevien zaļam kokam vaj augam var būt sevišķa 'zaļoksniība', bet ir arī zaļokšņi jaunekļi un citādā nozīmē var būt pavisam 'zaļi', nemaz nedomājot līdzīgu krāsas nozīmi. Tad arī ir vienīgi 'zaļš', nevis 'zaļais' tiešās kādības nozīmē, vārdam neizteicot vairs parasti domātās sakarības un nepieļaujot vairs arī tiešās ģenētīvās nozīmes. Jo tālāk apzīmējošā nozīme attālinās no tiešā jēguma, jo vairāk vārdu īpašie atvasinājumi kādības un raksturojuma ziņā kļūst epiteta nozīmē

neatbilstoši. Raksturoti uzsvērtais tēva dēls nav vienlīdz atbilstoši izteicams to pašu vārdu kādības atvasinājumos; īpaši uzsvērtais sirds cilvēks domājams gan sevišķi sirsniņš, sirsniņš, bet ne sirdiņš. Zemes dēls pieļauj attiecinājumu zemei, bet ne zemības, zemuma, vaj zemiskuma kādību. Īpaša nozīmē uzsver kokainu cilvēku, bet tāds nepavisam nav ne tiešā nozīmē ne raksturojumā uzsverams koka cilvēks.

2. EPITETU SAVSTARPĪBAS

Kā adjektīvu apzīmējumu, tā ģenētīvu uzsvērumu ziņā atsevišķam objektam var būt vairāki epitēti, līdzī vai blakus izteicot dažādas nozīmības. Bet arī vairākiem atšķirīgiem objektiem var būt viens un tas pats epitēts, šajā gadījumā parasti izteicot kādas aptverošākas pazīmes, līdzīga uztvēruma vai vienāda rakstura kvalificējumu. Tomēr tādos gadījumos tajā pašā vārdā, bet atkarībā no ikreizējās sakarības, domāto nozīmi var attiecināt visai tālās novirzēs. Raksturotais 'trakais' var arī nebūt traks, tikai pārgalvīgi 'traks puisis', vaj trakais kā trakulis. Savukārt nozīmju attiecības starp vieglu salu, vieglu darbu, vieglu dzīvi, vieglu svaru, vieglu raksturu un vieglu galvu, vārda ziņā var būt līdzīgas, bet uzsvērtās nozīmēs pavisam tālas vaj neattiecināmas. Tāpat meža vīrs, meža ceļš, meža pļavas, meža koki vaj meža zvēri un putni ir līdzīgā attiecinājumā mežam, bet par sevi katrs dažādā nozīmībā. Tāpat 'gada' uzsvērumos ir 'gada laiks' (jēdzieniskais gads, 'gada laikā', pilnu, veselu gadu), bet ir gada laiki (ziema, vasara, rudens), gada dienas (skaitījuma ziņā, un arī zināmās dienas par sevi kā izdalāmā 'gada diena'), jeb nosacītās 'gada dienas' (līgumam, termiņam, tirgiem); 'gada svētki', vaj 'gada vecs'; gada noma, gada pārtika.

Tampretī atsevišķie uzsvērumi dažādos attiecinājumos var tiktāl tuvoties, ka nolīdzinās līdz vispārēja jēdziena nozīmei. Tādi ir tipiskie apzīmējumi, kur sevišķa uztvēruma un arī kvalificējuma ziņā dažādas lietas vienlīdz sauc 'pelēkas', lai cik īpašībā vaj raksturā atšķiramās. Tad nav vien par sevi pelēka krāsa un pelēki pelni, bet tāpat pelēka diena, pelēka migla un krēsla, pelēks laiks, pelēki mati, pelēks sniegs, pelēki akmeņi, pelēks vilks, pelēka dzīve, pelēki lauki, pelēks zirgs, nokaltusi pelēka zāle. Tādos uztvērumos vienlīdz ir zila debess, zila gaisma, zila puķe, zili meži, zila nakts, zilas tāles un tikpat vispārināti zila krāsa, kaut būtu zikai zilgana vaj pelēk-zila — apzīmējumam kļūstot tipiskam un uzsvēruma nozīmei nolīdzinoties. Tādā ziņā var nolīdzināties arī

vārdu atvasinājumu starpības un pat dažādos vārdos izteiktas līdznozīmes. Veca nozīmē tuvojas vecums, vecīgums, veclaicīgs, veci laiki, un vecie laiki arī sena nozīmei, senumam, senam laikam, senlaicīgam, senu laiku īpašam 'senlaikam'. Un cik no tā tālu paliek arī katra īpaša gadījuma nozīmē pirmais laiks kā atsevišķais 'pirmlaiks', pirmsākums, kas nepavisam nav vecs, bet sena nozīmē allaž tanis pašos vārdos var nozīmēt arī pašu pirmatnību, pirmatnējo pirmslaiku, pirmatni. Stiliski pati nozīmju nolīdzināšanās ir visai kritiska, ļaujot jēgumus uzsvērt papildinoši kā vērtējumus.

Tas ļauj labi ieskatīties epitetu izcelsmē, kur pavisam parastas nozīmes pēkšņi var izdalīties ar sevišķu nozīmību. Pirmātnējais var nozīmēt nevien seni sākotnējo, bet pašu šo sākotnību kā pirmatnējo 'pirmsākumu', vaj primitīvo. Cik parastas un allaž atvietojoši lietotas nav visas tās aptuvenās nozīmes, kas vārdu atvasinājumos vaj arī citu vārdos līdzīgi uzsver 'gandrīz to pašu' nozīmību, bet var izteikt arī pilnīgi atšķirīgu uztvērumu. Var visai pielīdzināties 'abu' un 'divu' nozīme, bet nav vienlīdz, vaj ir abi, vaj divi: — ir abēju, abējo, abu abējādo, un ir divu, divēju, divējo, 'divējādo' manta vaj īpašība, pašiem atvasinājumiem nošķirot nozīmes, tāpat kā arī kopuzsvērumā prasot abus vārdus abās nozīmēs — 'abus divus'. Kur šī robeža parādās, tur dzimst epiteti: savā īpašā vienā nozīmē izdaloties kā patstāvīgs uzsvērums, bet arī iepretī otram tādām patstāvīgam uzsvērumam tikai pielīdzinoties: papildinoši sastādot divu un tāpat vairākkārtēji atsevišķu epitetu kompleksus — vaj arī savstarpēji izslēdzoties. Gada vecs ir viena gada, viengadējs, 'viengadējais', parasti iepriekšējā gada, bet nav vienlīdz citā atsevišķā uzsvērumā 'pērnais'. Pirmreizējs var arī palikt vienreizējs, bet epitetu ziņā vienreizīgais un pirmreizējais izteic īpašas nozīmības, teorijā pat ar principiālu skatījumu: vaj oriģinālais savā pamatā ir patstāvīgi pirmreizējais, vaj īpašā kvalitātē vienreizīgais.

3. IZDALOŠĀS NOZĪMES

Pats epitetu stiliskais noslēpums nav tik daudz īpaši nozīmīgā vārda rašanā, bet šāda vārda sevišķā izdalīšanā, lai panākamais uzsvērums vispilnīgāk atbilstu objekta ziņā ikreizēji domātai izcilai nozīmībai. Epitets objektu ar to arī atšķir kā īpašā ziņā sevišķu. Tā var būt tiklab aktuāla īpašība, tāpat kā paliekoša raksturība, vienlīdz kā apzīmējums vispārējā tipiskā nozīmē, tā arī pavisam neparasti attiecināts vārds atšķirīga uztvēruma ziņā,

pat gadījuma pēc — galvenā ir vienā vaj otrā ziņā panākamā iespēja vārda apzīmējošo nozīmi sevišķot, kā īpašajā nozīmē izdalītu un tādā ziņā objektam attiecinātu. Daži piemēri var tuvāk paskaidrot kā epitēti izdalās un izdala.

Vējš nav redzams, bet visai redzami var parādīties, būt visdažādākais, kļūt visai aktīvi 'vējains', arī dažādi dzirdams, vaj arī zust un 'palikt nemanāms' — lai varbūt nākošā brīdī atkal 'celtos' pat kā personificēta parādība. Pašiem nozīmīgākiem vējiem ir vēja māte, dēli ir četri vaj atsevišķi deviņi, daudz kas arī 'aiziet pa deviņiem vējiem'. Bet kas ir pats vējš kas 'vējo', ja ir tikai savās parādībās kā 'vējains', kā 'vēja' vaj 'vējains laiks'? Kādā uztvērumā tas ir, kad bezvēja laikā 'nav vēja'? Un kādā kvalificējumā ir vējšana, kad pats vējs domāts lēns, kluss, maigs, kā lēns vējiņš, maigs vējš, klusa vērsma, vaj tikai kā vēsma. Kādā ziņā rodas pretēji raksturojumi, kad vējš ceļas, 'nāk vējš', sākas vējš, sāk 'pūst', stipri pūš, aizpūš, pūš arī cauru dienu un nakti, vaj kā caurvējš 'velk' un 'pūš cauri'. Tāda ir vesela raksturojumu rinda — vējš skrej (pat salīdzinājums: 'skrej kā vējš'), griežas, iegriežas, grozās (grozīgi vēji), ir šaudīgs, šaudās, trauc 'trauksmais', brāž 'brāzmīgs', 'brāzmais', trako 'trakojošs' ('traks vējš'), virpuļo virpuļu virpuļiem un skrien pat kā virpuļains pūķis pa sausiem lielceļiem. Auro, 'aurojas' kā aurētājs ('auru vēji'), šalko, šņāc, krāc, kauc 'kaucējs', 'kaukoņa vējš'), vaj rūc ('vēja rūkoņa'), svelpj kā 'svilpotājs vējš', pat dzied gar ausīm. Vējš dauza, rausta, 'rāvējs' vējš, 'rauj no kājām nost'; arī kuļ, uz lauka 'kuļ ārā' pārāk ienākušos labību; birdina, notrauc āboļus, trauc un triec lapas, dzen sniegu, putina, 'nes pa gaisu'; jauc, nes dūmus, dzen, trauc mākoņus, nes, atnes lietu, pats ir 'lietus vējš'; 'dauzoņa vējš' dauza durvis, 'dauzās', arī sviez, plēš, driskā, plūkā, tašķa, draiskā un ir 'draiska', 'draišķīgs vējš', tāpat kā brāzmās ir brāzmais. Vējš 'svaida' un arī pats ir 'svaidīgs vējš', 'nepastāvīgs', 'mainīgs'; kas plandās to planda, arī drebina un pats var būt 'drebēlīgs'; kas gāžas, to 'vējš gāž' — gāž kokus, sagāž, 'rauj kokus ar visām saknēm', lauž zarus un ir 'lauzējs vējš'. Vaj arī tikai liec ('viss mežs ligojas'), dzen vilņus, aizdzen lietu un miglu, nodzen rasu (pati rasa 'krit'), arī sūta lietu un vēsta nelāgu laiku, skrej pa lapām un zāli, vaj tikai šūpo lapas, tikko dzirdami žūžo lapās, glauž matus, vēsina, vēsmo, glaužas, glāsta. Tas ir 'vējš', kas pāriet, plok, rimst, norimst, mitas, aplkust, piestāj, nostāj, vaj arī sākas, ceļas, uznāk, pieņemas, aug un parādās raksturīgs, vaj pats ir vēja laika un bezvēja kluso, lēno un viegli vējoto dienu raksturotājs.

Vēja pārvērtīgai vējainībai ir visdažādākie uzsvērumi. Īpašās pakāpēs ir tikai vēsmas, vēdas, strāvas ('gaisa strāvas'), vēdieni.

atsevišķi vējieni. Pats vējš var būt mazs un niecīgs 'mazs vējiņš', lēns, rāms, viegs, mierīgs, maigs, mīlīgs, mīksts un 'rimts vējiņš'; mērens, jauks, svaigs, spīrgts, mundrs, možs; arī sparīgs, stingrs, paliels, brangs, pat spējš un aušīgs, pretēji klusam un vājam taisni spēcīgs un 'stīps vējš', arī pretēji 'modram rīta vējam' pavisam ātrs un 'neatlaidīgs vējš'. Var būt arī silts 'siltais vējš', vaj karsts, tveicīgs, svelmīgs, līdz ar zvīļu gaisu zvīlošs; jeb ir sausais 'sausvējš', žāvētājs, kaltētājs, līdz ar sauli pat sējums izdedzinātājs, nevien īpašais 'zemes vējš'. Pretējie ir slapjie, drēgnie, aukstie vēji, rudens vēji, ziemas vēji, saltie sala vēji, pretēji lietus vējam sniega vēji un 'asie', kas 'sasalušu sniegu cērt sejā', vaj vispār skarbie vēji. Bet stiprie vēji pārvēršas arī 'lielā vējā', kas ir uz robežas 'vēja vētraī' un pāriet 'vētrā'; savukārt pati vētra var būt liela, pašnozīmīgi vētraina, plosoties kā nikna, 'graužoša', pārvēršot laiku 'vērtas laikā', debesis 'vērtas debesis', kļūstot viesuļaina, pārvēršoties viesuļvētrā — koncepcijas ziņā pati gandrīz pazūdot uzsvērtajā 'viesulī'. Vaj pārvēršoties 'aukā', kas nav vien liels aukains vējš, ne arī tikai plosās kā vētra vaj sagruj kā viesuļa grīstes, bet pati par sevi ir 'lielo', 'briesmīgo', trakojošo, ārdošo, aurojošo, graujošo 'vēju vētru' aukainā robežā — 'auka'. Te nav arī tālu vairs no pirmatnējo spēku personificētiem Titāniem.

Izdalīts, bet pavisam jēdzieniski domāts ir īpašais jūras vējš ('no jūras', ne tikdaudz jūrā), 'sauszemes vējš', zemes vējš, lai gan 'zemenim' skan līdzī vēl īpašākas nozīmes, dažās vietās kā jūras vēju pretējam austrumvējam. Pēc debesu pusēm ir austrumu vējš, bet arī īpaši uzsvērtais 'austrenis', 'austra vējš', tāpat izdaloties agro rudenī īpaši dzestrajam 'rītu vējam' un ikreizējā 'rīta' (agruma, ausmas) vējam. Dienvidu vējš ir 'dienvidvējš', bet atšķiras arī pusdienas, 'dienvida' vējš. Ir ziemeļu vējš un ziemeļa vējš, 'aukstais ziemeļis'; ir rietumu vējš, vakaru vējš, dažās vietās arī kā parastais jūras vējš un 'mitrais', slapjais vējš, kas lietu nes; bet ir arī paša vakara vējš, tāpat kā dienas vēji un nakts vējš. Tamlīdzīgi izdalās saltie ziemas vēji, ja arī nav ziemeļis, siltie vasaras vēji, ja arī nav tik silti, drēgnie lietainie rudenā vēji, kaut ne arvien list, spīrgtie pavasara, stiprie aprīļa, saulainie jūlija, briedinošie augusta vēji un ir pat īpašās 'vējavas', ilgstošais vēja laiks, 'sevišķi vējainais'. Izdalās īpašs 'vēja gaiss', 'negaiss' un 'negaisa vējš'. Šķiras sniegputenis, 'putenis', puteņa vējš, un 'vēja putenis', kas 'nes' sniegu, 'velk' gar zemi, nes arī smiltis gaisā, kļūst par 'smilšu vētru'. Ir īpaš 'lejas vējš', un vakara, 'vēlais', arī 'vakaru' — rietumu lietus vējš. No dienvidrietumiem ir īpašais 'puļu vējš', kas tumšus lietus mākoņus dzen pūļiem, un no ziemeļrietumiem nāk ilgstošais, ilgais 'plūdu vējš'. Ir arī mainīgais

pirmspavasara 'sērsnu vējš', kas skaidrā laikā skraidot laukos dzen sērsnu pa sasalušu sniegu. Bez aukstā ziemeļa, 'saldētāja', un dzeestrā austreņa, 'rēnā', īpašā uzsvērumā izdalās nevien sevišķie 'aurētāji', auru vēji, 'lielais auris', bet arī dažādie kaitētāji, 'kaitīgie vēji', agru vaj vēlu salnu nesošie un tādi, kas 'nodedzina vārpas', kaut visai dzejiski pati saule 'austriņā sēdēdama kokles skandinā'. Tomēr, nav vien 'niknie vēji', 'vēja vaļa' un 'vēja puse', bet arī aizvējš, aizvēja puse, pavējš, pievējš un pavēnis, aizvēnis, kas savukārt izdalās visai dažādās īpašnozīmēs. Tāpat var būt īpaši pretvēji un pretstrāvas.

IV TAUTAS DZIESMU IZDALĪTIE EPI- TETI

Parasti apzīmējošo vārdu uzsver vairāk un liek pirmā vietā, pirms apzīmējamās nozīmes. Bet tas var būt arī otrādi, īpašo apzīmējumu liekot kā papildus uzsvērumu, jeb arī atšķirot īpaša apzīmējuma ziņā. Tādā uzsvērumā epiteti kļūst par tipiskām apozīcijām, kas savukārt īpašajam apzīmējumam ļauj nodalīties par blakus vārdu. Stiliski tas tomēr nav nekas cits, kā uzsvēruma dažādais izdalījums, šinī ziņā vienalga kādā tiešā pozīcijā pret apzīmējamo objektu. Bet šādiem izdalījumiem ir uzsvēruma citādāks iespaids, pie tam teiciena ziņā var mainīties, dažādi novirzīties vaj pat pārvērsties apzīmējošā vārdā izteicamā nozīmība. Salties vēji un vēji salties skan līdzīgi, bet aukstais laiks un laiks aukstais, vaj garā diena un diena uzsvērti 'garā' nav vienlīdzīgi domāta, tāpat 'aurotājs' vējš ir atsevišķas pazīmes uzsvērumš, bet par sevi uzsvērtais vējš kā īpaši atšķirtais aurētājs, 'vējš, aurētājs', ir jau pašnozīmīgi domātais 'auru vējš' un kā tāds īpašais 'auris'. Kāmēr priekšuzsvērumiem ir tieksme pievienoties un saplūst ar nosaucošo vārdu (ziemeļu vējš, ziemeļvējš), izdalošiem pēcuzsvēru — ir taisni prettieksmē nošķirties ar teiciena pārtraukumu, šinī ziņā kļūstot par patstāvīgu pievārdu un attiecinājuma ziņā parasti pārņemot arī paša objekta nozīmība ('auris' vairs nenozīmē tikai aurētāju, bet pašu sevišķo auru vēju).

Izsaucienos, uzrunājumos, godinājumos var īpaši arī izdalīties pats apzīmējamais vārds, kvalificējumu izsakot pirms, bet tikpat uzsverot par sevi objekta pašnozīmi: nevis tikai attiecinājuma ziņā līdzī piesaucot, bet parasti jau par sevi kvalificētā nozīmē. Tā uzsvērtā 'ai mīļā, māmuliņa!', 'ai mīļā, māmuliņa', nevis mīļa māte, mīļā māmuliņa, bet 'mīļa māte, māmuliņa', ai mīļā,

māmullt! mīļa, laba, man māmīņ! ak tu Dievs, māmullt! — vaj arī tieši izvirzot pirmsuzsvērumā: māmullt, mīļa, labā! 'man māmīņ, mīļa, balta', ai saulīt, mīļa, balta! Arī parastie raksturojumi bez kādas sevišķas uzrunas var pāriet pēcuzsvērumos un parastības ziņā izskanēt pat kā konstatējumi. Mazais putniņš cīrulltis ir zināmais mazputniņš, bet tūlīt 'mazputniņš' cīrulltis parādās epiteta nozīmē, tiklīdz domāts kvalificējoši vaj teikts raksturojoši: pavisam nepārprotami pārejot pievārdā, ja apzīmēts pēcuzsvērumā kā 'cīrulltis mazputniņš', vaj izdalīti uzsvērtais 'cīrulis, mazputniņš'. Lakstīgala dzied pavasara sējas laikā, ir 'sējas putnis', un zaķim īpašā iezīmība ir garas ausis vaj 'likas kājas', bet epitets viņu pašu izdala par likkāji un garausi, tāpat kā raiba govīs ir raibaļa, 'gotiņa, raibaļa', nevis tikai raibā gosniņa. Arī uzrunās konstatējošā nozīme var turpināties, tēvu saucot par tēvu, vecu vīru uzrunājot par veco vīru un tāpat daudzīnot jauno dieverīti. Bet uzrunājumu parastais 'ai' var jau norādīt, ka uzsvērumam daudz tālāka motivācija: ai, jaunais dieverīti! ai, godīga mātes meita, ai, meitiņas, māsiņas. Pat labi zināmo brāli Jānīti īpaši izdala brāļa uzsvērumā un tāpat īpaša piesaukuma un godājuma ziņā — ai, Jānīti, bālelī! — tāpat kā 'Jānīšam, brālīšam, treji svāri mugurā' (53912.).

Kādību un raksturību izdalījumiem sevišķos pēcuzsvērumos ir tā stiliskā nozīme, ka tie ļauj atsevišķas pazīmes vaj kvalificējumus izteikt kā paša objekta vispārējo izcilumu, pie tam īpašā augstpakāpē. Jāņa māte visa ir dziļārota, maranāta (33013.), Jānis pats nav tikai zābakos, bet pats ir 'Jānītis zābakotis' un turpat Jāņa sieva taisni 'sudrabota' (33003.). Svētku laika nozīmē Jānītis raksturojas par ziedainīti un Pēteris kā lapainītis, ai, Jānīti, ziedainīti, ai, Pēteri, lapainīti — ja teiktu parastā uzsvērumā, izdzistu visa domātā nozīme, jo svētku kādības nozīmē ir ziedains Jānis un lapains Pēteris. Izdalošais pēcuzsvērumus ļauj arī raksturojumus izteikt kā objekta sevišķus aptvērumus, šinī ziņā pievārdiem ne reti pārvēršoties taisni daudzīnāmajos vārdos, pat objekta jēgumu atvietojošos, lai gan ceļoties kāda sevišķa skatījuma nozīmē. Paši pazīstamākie piemēri dod pietiekošu ieskatu: ai, rudzīti, rogainīti; ai, upīte, olainīte; ai, bitīte, vīvuliņa; vaj tāpat saulīte, spodrāliņa, bridāliņa un zeme 'trūdāliņa'. Un tā arī: lāci, lāci, ķeturkāji; ozoliņi, zemzarīti; ai, liepiņa, zeltlapīte; ai, auziņa, baltskarīte; kumeliņ, baltkāji; vīstiņ mana, lielcekule; vai, vīstiņ, cekulīti! vai, aitiņ, sprogainīti! aitiņ manu, pelēķīti! kaziņ mana, līdzradzīte! Par sevi uzsvērtais 'balts gailītis' ir arī vēl kuplastītis, pūce ir platactiņa un arī 'ei, pūcīte, pelēķīte'; bezdelīga ir īpašā melnactiņa, menca ir zeltspurīte, lidaciņa īpašā platastīte, pīle platkāji, sloka 'traka

gardegune' un 'vanadziņis' ir taisni vistu zaglis; zīle 'liela paregone', bet bite kļūst par 'strēlenieci' un balts gailītis īpaši tek 'medainām kājiņām'. Upe ir straujtecīte un 'ai, upīte, visnesīte'; Daugava ir īpašā 'melnacīte', alutiņš kļūst par rudacīti, kāmēr 'kaņupīte' uzsvērta tikai par garaudzīti, lētaudzīti, tāpat kā vāvere kuplastīte un žagatiņa garastīte. Tautu meita var būt īpašā garmatīte un 'melnacīņa', mellacīte, rudacīte — ar grūtāku pāreju īpašības nozīmē, no kā tipiskos uzsvērumos, tautu meita nav melnacaina, ne arī spridzīgām acīm sprigacaina, bet sprigacīte ('gaudz tādu sprigacišu, viena mana māmuliņa'). Līgava ir pati uzsvērtā sārtaudzīte un tautu dēls var būt miglainām acīm, kad ir 'miglacītis'. Arī epiteta ziņā tikpat tipiskā izdalījumā ir rauduvīte — īpašā zilgavīte un grūtspārnīte, tāpat 'pūces meita, lielcekule', līdzīgi kā lētdabīgu puisī dēvē par 'lētdabi' un lētdabīti, 'puisīti, lētdabīti'.

Raksturojumos vairāk parādās tipiskā nozīme un asociatīvā iztēle, nekā īpatnējības un kādības uzsvērumi, īpašības nozīmei sedzoties ar raksturojošo vārdu, vaj papildus izdaloties tikai ar pakāpes un blakus nozīmes uzsvērumiem. Tautu dziesmu māmuliņa parādās kā tipiskā 'villainīšu audējiņa', viņa var būt līdzī arī miļā un labā. Dievs var būt 'bagāts', 'tu, Dieviņi, bagāts vīris' (33696.) un Māra 'viegla sieva', bet uzsvērta nav kādība, motīvs ir lūguma nozīmē, lai piešķirtu Dieva bagātību un zināmā nozīmē Māras vieglumu ('dod man savu vieglumiņu'). Iztēles ziņā dažādu asociāciju dēļ saimniece var kļūt par uzsvērtu liknāgi ('saimniece, liknāgīte'); alutiņš arī par bāleliņu, tautu dēls par par dusmu pūķi un asariņu dzērājiņu; pērkons par veco tēvu, pavarda uguns par māmuliņu (36893.), Istaba par goda sievu. Asociatīvā iztēle var kļūt visai noteicoša: saule allaž ir māmuliņa, bet teicot arī 'mana krusta māte'; Laima ir palīdzētāja, bet īpašos uzrunājumos 'ai, Laimiņ, raganiņa'; apinis pārvēršas par gudru vīru, cielava par gudru sievu un paregoni, dzegūze zināmos ticējumos ir dievredzīte un pat sēne personifikāciju robežā var būt īpašā sēņu māmiņa līdz ar meitām (2839.). Iezīmības var būt pavisam konkrēti domātas: rija sava jumta dēļ ir platspārnīte, platām paspārnēm, dzegūze pavisam tieši domāta raibām kājām 'raibkājiņa' un kukaiņi ir 'ragaiņi', bet maltuve var būt arī iedomāta 'gludgalve' un raibi svārkī tēloti tā, ka 'ne tādi kungam, ne ķēniņam' (2742.). Māte miļu vārdu ziņā ir miļvārdīte, tāpat 'ai, meitiņ, miļvārdīt!', tāpat 'māsiņ, mana lielvalode', vaj: 'ai, meitiņa, cietsirdīte', bet uzsvērumi ne reti atbilst tikai teicēja iestājai vaj iedomātam motīvam. Bāliņš pēkšņi ir vaska ritulītis (17997.), māsiņa zelta drostaliņa (18005.) un lakstīgala nevien 'trejvalode', bet arī 'ak tu, krupja lakstīgala, tavu jauku dziedāšanu' — gandrīz līdzīgi

atzīstoši kā 'zelta lakstīgala'! Tā arī dēlu māte var būt snīpdegune, un pati meita vēja slota, dzērājs žūpacis, cīrulis negoda putns un sprigulis rijā velna bērns. Vaj arī īpaši mllinoši: puisi, puisi, pundurīti, budēlīti, skrandainīti; 'ķekatiņa', maza sieva; 'sunt manu' — ķiparīti; 'ai, āzīti' — murmulīti; 'buc, aičiņa' — magonīte! Sevišķi apdziedājumos ar ikreizējā motīva epitetiem neskopojas, vienlīdz slavējuma un palājuma priekšstats nosaucot pašu objektu kā tīši izdalītu ikreizējam motīvam un iztēlei. Tas ļauj tīšuma ziņā daudz stiprāk uzsvērt vārdu tiešās un netiešās nozīmes kā īpašā apdziedājuma ziņā vienlīdz atraisītas no īstenās nozīmības. Bet stiliski tas ir tas pats, kā māsai liekot būt zelta drostalai, vaj cīrulim negoda putnam, sprigulim būt velna bērnam un raibiem svārkjiem tādiem, kādi nav nevienam.

V TRADICIONĀLIE EPITETI

Ilgi atkārtotie epiteti parasti nodibinās kāda sevišķi nozīmīga uztvēruma un vispārēja motīva dēļ, nezaudējot savu īpašo izteiksmību arī tad, kad vārdi un teicieni kļūst ikdienišķi apzīmējoši. Tāda ir īpašā 'ši saule', 'zināmā' un pretējā 'viņa saule', cita saule, 'nezināmā' (dzīves ziņā 'ši saulīte man zināma, viņa saule nezināma'). Nūminoza kļūst arī īpašā 'zaļā velēniņa' ('zem zaļā velēniņa') un tāpat zināmi domātais 'baltais smilšu kalniņš'. Tas vien norāda epitetos vispār slēptās sevišķās nozīmes, kas ilgstošu motīvu dēļ pavisam ikdienišķos vārdos var izteikt un tradicionāli saglabāt tādas koncepcijas, kas nav ne redzamā saule, ne smilšu kalniņš, ne velēna. Tradicionālie epiteti uzrāda daudz ko vairāk nekā atsevišķo raksturojumu, un šī vairāk nozīmība uzrāda nepārejošo motīvu: zināmas lietas skatīt ne tikai savā tiešajā parādībā, bet taisni tā īpašā motīvējuma nozīmē, ar kādu tās saista, šajā ziņā arī vārdus teicot un saprotot. Tas paskaidro, kāpēc tik paliekoša stiliski nodibinātu teicienu un īpaši tradicionālo epitetu nemainība: paliekot dzīviem, pastāvot arī tad, kad raksturojošais attiecinājums pārmaintjies — smilšu kalniņš paliek, kaut atvietots ar kapiem un kapsētu, allaž sava motīva dēļ vēl turpinot apzīmēt pēdējos. Tas nav tāpēc, ka savā laikā māte arvien būtu atrasta baltā smilšu kalniņā zem zaļās velēnas, bet tādēļ, ka var pacelt velēnas un saukt atpakaļ 'viņa' saulē aizejošo: bez tradicionālās koncepcijas pāri paliekot tikai kapam un aizejošam laikam, nevis aiztekošai saulei un saukšanai.

Tikpat tradicionālā motīvējumā ir arī tipiskā bārenīte, 'bāra bērns' sava īpašā stāvokļa uztvērumā, 'sērdienītes' raksturojumā,

nevis ikreizējā bārene. Vienlīdz tradicionāla ir tautu meita un mātes meita, tautu dēls un tēva dēls, līgava un pati tautu māmuliņa, taisni epiteta nozīmē sava stāvokļa ziņā, kā titulējuma uzsvērumā tēvs, māte. Tāpat daudzinajuma uzsvērumā pašas 'tautas', nevis svešās tautas: no kādām nenāk ne tautu dēls, ne 'tautietis'. Tie nav individuāli domāti uzsvērumi, ne arī tikai personīgā ziņā, lai arī kā personīgi attiecinātu vaj tādā attieksmē teiktu. Tāpat tautas dziesmu bāliņi, bāleliņi, baltie bāleliņi, trejādie bāleliņi — kas nav tieši 'istie brāļi': jēgumiem nākot un pastāvot lielģimenes nozīmē, lai gan blakus 'mūsmāsiņām' atsevišķi izdalītai istai māsai 'savas pašas istais brālis' tradīciju un zināmā sabiedriskā nozīmē bija arī vispārējais bāleliņš. Nav vien trejādie bāleliņi un trīs brāļi, bet arī tradicionāli deviņi un trejdeviņi, zināmos gadījumos pat vesels simts — līgava 'tautietim' roku dod, bet: 'kad es gāju tautiņās, simtiņš manu bāleliņu, ar lieliem, ar maziem', 'nolokies vara tilts, simtiņš nāca bāleliņu . . . simtu bērū kumeliņu' (18035., 38043.). Ir kāda sena seviška nozīme, kaut pusnogramuse, tomēr parādotes vēl taisni epiteta ziņā, kad runā par Ipašo 'tēva zemi' un tikpat atšķirtā uzsvērumā par Ipašo 'dieva zemi'. Šinī ziņā vēlā tēvu zeme kā tēvzeme un zināmā Dievzemīte ir vairs tikai seno jēgumu un robežu izplūdumi, tradicionāliem vārdiem turpinoties, bet nodibinoties citādos skatījumos. Bet vaj tomēr neturpinās arī kādi ļoti seni motīvi?

Daudzi Ipaši izteicieni, kurus parasti domā vairs tikai kā poētiskus, vaj kā stiliskus greznojumus, savā pamatā ir tradicionāli motivētas koncepcijas lietu un sevišku dzīves parādību izdalītai apzīmēšanai. Mežābēlei ir 'balti ziedi', bet tādi uzsvērti vispār ābēles nozīmē un arvien sakarā ar kādu Ipašu motīvu. Sērdienīte arvien raud 'gaužas asaras', rūgti, gauži raud, un ozols nav vien zināmā motivējumā zemzarītis, ir arī ozols ar sevišku 'vara mizu' (14970.) un ir Ipaši sudrabotie ozoli, 'sudraba ozoliņš' (14882.). Ir minējumi par Ipašu sudraba, 'sidraba birzi' kā svētbirzi, svētmežu, bet kādā isti nozīmē ir sudraba epitets, ja nav iedomāts tikai koku baltuma, gaišā spīduma vaj vispārējā iespaida dēļ. Ornamentāli būtu labi saprotama seviškā 'zvaigžņu sega', bet kāpēc šīs zvaigznes un uzsvērtā sega, ja teiciens nav tikai zvaigžņotās debess metonīmija. Kāpēc Ipašās sakarībās asiņaina gaisma aust, vaj sudrabota saule lēc, un kādā ziņā kara karogu raksta zilu, zaļu, vaj sarkanu? Ko izteic aina, ka asais zobens griež baltu smilti (sal. 18304.) — kāda nozīme ir šaj baltai smiltij, kas nav tas pats baltums kā baltiem ziediem un baltai birzei, ne arī baltajām villainēm, baltajiem bāleliņiem, nepavisam baltajai saulei un baltām dienām, vaj kad pavisam citādi skan 'tērauda

zobentiņi'. Paša motīva dēļ visai labi saprotamas uzsvērtās caunu cepures, arī vara bungas un vara taures, bruņoti bāleliņi, arī tā eža uz kuras noliek galvas tēvu zemes sargātāji. Bet kas ir iecelšana 'baltajāji saulītē', lai gan pavisam blakus vēsturiski vēl labi zināmai nozīmei 'bez saulītes vakarā'. Pilnīgi lietišķi kā jēdziens saprotams 'dotais' vārds un gala vārds, bet kas ir pavisam aktuālais 'pēdējais vārds', kas nav beidzamais, ne arī galējais. Ir garas valodas un tradicionāli īpašās garās valodas ('es iestāju ar tautām garajāsi valodās' (17845.)). Ir pavisam vienkāršs balts celiņš, bet var būt arī 'balta dzīves celiņa' nozīme, lai gan retam mūžā ir tāds ceļš vien.

Epitets uzskatīts par tiešas izteiksmes līdzekli, kas lielā daļā pareizi. Bet aiz paša tiešuma robežas ir neskaitāmās pārejas, nevien vārda vaj teiciena nozīmes īpaša motīvējuma ziņā, bet arī novirzītā un tad izdalīti paplašinātā uztvērumā. Tādos uzsvērumos nav vien tiešā 'melna čūska' kā melnā, bet sevišķā 'melnā čūska', kas maļ miltus 'vidū jūras'. Kas tā savā apzīmējumā ir, to paskaidro mīts, bet sevišķo nozīmību uzsver epitets kā īpašais apzīmētājs.

Nemaz nav tik pilnīgi saprotams, kāpēc Isti pasaku 'jaunākais dēls' ir tas īpašais mulķītis, bet vienlīdz arī labais un galējā iznākumā gudrākais, spējot visur uziet slēptus palīgus kā lielus spēkus, kādēļ viss arī laimīgi izdodas, kāmēr pārējie abi brāļi ir uzsvērti gudrākie un ja ne ļaunie, tad tomēr nesekmīgie. Liekas visai saprotami, ka 'vienam tēvam' bija 'trīs dēli', bet kāpēc tāds divu brāļu un trešā jaunākā pretstādījums; kāpēc arī īpaši uzsvērti 'brāļi'? Tas visai pašsaprotami liekas arī bērniem, bet vaj bez šādu epitetu motīviem neaizslēgtos arī pašu pasaku durvis? Kas tā par īpašo 'putnu valodu' un tāpat zvēru 'valodu', ko trešais dēls nevien saprot pēc skaņām, bet arī pats iemācās. Tas tad ir tikpat pašsaprotami, ka cekulotā zīle nes 'vēsti' un vālodze ir pareģone, vaj pēc mākoņu laivām zin gaidāmo 'laiku', pēc pilna, dilstoša, veca, tukša vaj jauna, augoša mēneša daudz ko zin un saprot, īpaši 'arājs' — vaj sēt jeb 'nevar' sēt. Grūtāk gan saprast, kā jaunākais dēls dažādās valodas nevien varēja tik pašsaprotami iemācīties, bet arī pats savā valodā ar visu tik skaidri un saprotami sarunāties.

VI NEPARASTIE EPITETI

Pēc ikreizēji domātās nozīmības epiteti ir tik dažādi, pat viena un tā paša vārda ziņā īpaši atšķirīgi uzsverami, ka grūti padodas norobežošanai. Daudzo pāreju ziņā šķirojumī arī iznāk tikai

daļēji. Tomēr izdalās kāda atsevišķa grupa kā iezīmīgi neparastie epitēti. Galvenām kārtām tie ir objekta gadījuma nozīmes uzsvērumi, atsevišķa skatījuma, Īpaša iespaids, vaj sevišķas attieksmes dēļ. To var paskaidrot šāds piemērs. 'Zvaigžņotās debesis' ir nevien dzejiski uzsvērtās, bet arī ikdienišķā apzīmējumā viens no skaistākajiem epitētiem, pie tam pavisam parastā lietīškā izteiksmē, ka tiešā nozīmē ir 'zvaigžņotas'. Bet tajā pašā vārdā uzsver arī Īpašo zvaigžņu debesi, metonimisko zvaigžņu segu, atsevišķos zvaigžņņajus, neminot nemaz atšķirto zvaigznes dienu, vaj zvaigžņu iespaids un izveida iztēlē visdažādākās 'zvaigžņu zvaigzņites', kas nemaz jēguma ziņā nav tās. Uzsvērumi vienīgi domātā veida un iztēles ziņā nav tomēr nekādi neparastie, austu zvaigžņu segu uzsver tāpat kā zvaigžņotās debess ziņā domāto 'segu'. Bet sevišķās nozīmes izteikums var visai dallties nevien tajā pašā vārdā, bet arī tajā pašā attiecinājumā: nav viens un tas pats, vaj debesis ir zvaigžņotas ('ar zvaigzņēm'), vaj par sevi Īpaši zvaigžņainas (pat dzejiski 'piesētas zvaigzņēm'). Aiz šādiem epitētiem parādās arī pašas zvaigznes un katra Īpašā 'zvaigzne' (zvaizne, zvaizgne, zvaizde), kā substantivētā norise, kas pati par sevi raksturīgi 'zvaigznī', zvignī, acīm redzot: jau arī pati savā galvenā raksturībā ar epitēta nozīmē uzsvērtu vārdu. Tomēr 'zvaigznes debesis' vienlīdz parasti un raksturīgi arī 'spīd' un spīdot var būt skaidrā naktī sevišķi spožas, dzidrā vaj sala gaisā ir arī Īpaši spodras un kāpināti var pat 'spoži spigulot', ar to izteicot vienīgi sevišķās spīdēšanas iespaids nozīmi, kāda slēpjas arī 'zvaigznes' jēguma vārdā. Bet tieši 'spigulošana' var jau būt mazliet neparasts uzsvērumus, ja domāts un teikts bez pārējām raksturīgām blakus nozīmēm, kad atsevišķā gaismas iespaids ziņā 'zvaigznes' tumšā naktī taisni 'spigulo', nevis tikai spīd, zaigo un zvignī. Ir vēl kāds piemirsts vārds, ka 'zvaigznes zvaidro', līdzīgā uzsvērumā kā nokaitētās dzelzs asi kvēlai izstarošanai, lai gan zvaigznes Īpaši nekvēlo. Ir savukārt cits tālāks raksturojums, ka 'zvignot' nevis karstuma ziņā kveld, bet sevišķa iespaids ziņā Īpaši 'zvīl', Īpaši kāda atsevišķā zvaigzne sava sevišķā spīduma nozīmē. Šo uzsvērumu parasti attiecina zvīļainai ziemeļblāzmai, vaj svelošā nozīmē 'spiedīgi' zvīļošam gaisam, arī saulei, kad karsti 'zvīlē', ne vairs tieši zvīļo. Atsevišķos attiecinājumos ir Īpašā novirzītā 'zvīnēt' nozīme, kad zvīņas atspīdot zvīn. Bet par sevi ir arī sevišķi 'mirdzošas zvaigznes' un vienlīdz no vispārēja spīduma un tipiskās mirdzēšanas atsevišķi izdalītās zvaigžņu mirgas', zvaigžņu mirdzums, kad nevien mirdz, vai tikai mirgo, vaj zvaigzņēm gaišāk atspīdot arī margo, bet var arī tādā uzsvērumā dzirkstēt, kad zvaigznes katra par sevi asi 'dzirkst'. Tampretī pavisam savāda būtu zvaigzņēs dzirkstoša debess vaj dzirkstoši

zvaigžņāji. Kāmēr zvaigžņu 'mirgu' katrs redzējis un zin, tāpat atšķirot arī tik savādo dzirkstēšanu un dzirkstīšanu — bet ne kā ugunij attiecināto dzirkstuļošanu. Zvaigznes īpaši arī spulgo, spīgo, zaigo, zalgo, uzsvērtāk zaļgo, vaj tikai pa reizei saskatāmi 'atspīd', vakaros 'sāk spīdēt', rīta gaismā 'bāl' un bālošās zvaigznes izbāl. Tomēr šim daudzajām uzsvērumu un novirzu pakāpenībām ir robežas, kad īpašību un raksturojumu vārdi vairs neatbilst. Aiz zvaigžņu mirdzas un zaigas var būt starojums, zvaigžņu stari, starojošās, zaigojošās, mirdzošās zvaigznes; var būt arī īpaši uzsvērtā zvaigžņu vizma, bet tā ir jau atspīdēšanas nozīmē: nav vizošas zvaigznes, pašas tās neviz, tāpat kā uz robežas paliek zvaigžņu atspīdēšana vakarā, pašām gan 'parādoties', sākot spīdēt un spīdot, bet neatspīdot kā atspīdošās. Spīduma nozīmē arī ne vizē, ne viznī, ne vizņā, nepavisam nevižņo un nevizuļo, nešvigo, nežviguļo. Tās ir tās pašas stiliskās robežas, kas nepieļauj raksturot kā ņirbošas vaj zibstošas, kāpināti zibinošas, vaj ka tās spīdot lāsmotu, laistītos, liesmotu debesīs, losātu un plandītos, kā tas tik saprotami ar liesmainu uguni un uguns liesmām. Dažreiz raksturota īpašā zvaigžņu 'mirkšķināšana', bet ar pārāk tālu netiešumu nonākot līdz personifikācijas robežai. Uz šī sliekšņa tad parādās arī 'viena vienīgā zvaigzne', kas skatās, māj, sauc, kļūst pati 'vadošā zvaigzne', bet tas ir jau izteiles vaj iztulkojuma ziņā, epitetam paliekot aiz robežas kā pakalpojošam apzīmētājam. Īpašā nozīmē ir arī augstas un tālas zvaigznes, īpašā uztvērumā 'tālā zvaigzne', neaizsniedzamā, nesasniedzamā, kas tikai noskatās no augstumiem, vaj pat ir 'vienīgā'. Savukārt pavisam tieša iespaids ziņā varētu būt, bet nav dzirdētas trīcošas zvaigznes, ka tās starojuma ziņā trīcētu, raustītos vaj drebētu, lai gan maz redzamais gaiss ne reti pavisam redzami trīc un vilpo. Te visai tieši ir pašas neparastības robežas, kas liedz uzsvērt tādas iezīmes, kam objekta vispārējais motīvējums neatbilst un ar to izteicamo nozīmību traucē. Būtu nevien neparasti, iznāktu gandrīz smieklīgi, ka tālās zvaigznes augstumos trīcētu un vienīgā zvaigzne drebētu.

Mazliet vēl citādāk jāpastaigājas par neparasto lauku, tikai drusku ielūkojoties arī tautas dziesmās. Tur ir ikdienišķi visai parasti apzīmējumi, tiešā nozīmē parastas lietas, bet allaž pavisam neparastā uztvērumā, lai cik apzīmējošās nozīmes nebūtu lietišķi teiktas. Tradicionāli ir īpašais goda galds un sevišķā uzsvērtā nozīmē 'sēd galda galā', paceļ augstu krēslu un īpaši arī 'paceļ' krēslu. Ir īpašs bāliņš 'nozartītis', māsa 'vienaudzīte'. Ir 'nežēloti' kumeliņi un dargs kumeļš 'lielnaudītis'. Tēva dubļi var būt sudraboti un tautu laipa asarota. Bet kas ir īpašā 'mestā laipa', ja tās vietā var mest arī zobenu? Kāzu rituālā ir sevišķie skujnesīši, kas uzsprauž kuplu jumteglīti, daudzīnātie īpašie

panāksnieki, kas tomēr ir vienīgi rituāls vārds, ne citādi. Labi saprotama sērdienties 'sēru sakša mugurā', bet kas ir rasiņas villainīte, miglas svārki, rāsas cepurīte, melna egļu galotnīte? Itkā pašsaprotami, bet nākot arī īpašās uztveres atbildei: 'Reti, reti to eglīšu melnajām skujiņām, reti reti to māsiņu, kam deviņi bāleliņi' (18045.). Izcili ved 'vizuļainu' māršu un kumeliņš ir 'āboltains' — pārpilnības ziņā pušķojuma ziedi taisni 'laistās' gar kumeļa kājiņām (18538.); ved arī 'sudrabotu' un vedēji ir 'brūnoti bāleliņi' — 'lieli zirgi, stalti vīri, skan tērauda zobentiņi' (18712.). Cik tradicionāli parasti skan kumeliņi, bāleliņi, zobentiņi, tik kontrastā pavisam neparasti parādās, ka tie taisni ir lieli vīri, lielos zirgos, brūnoti. Un kas ir tā sevišķā, par sevi īpaši uzsvērtā 'vara stīga', ko 'izvelk caur ūdeni, caur akmeni' (8290.): kādā ziņā tā taisni 'vara', kādā nozīmē īpaši 'stīga' un kādā motīvējumā pats priekšstats?

Dzejoti tikuši visneparastākie epitēti, jau Homēra rītausmai bija rožu pirksti, tā bija rožupirkstainā Aurora. Adrodīte bija vijolišu vainagotā un Sāpfo Lesboboss salā liriski dzejoja par vijolišu smaržīgām krūtīm. Tajā pašā klasiskās pasaules agrumā pat Alkmanam Spartā bija jau spārnoti sapņi. Tas bija pēc Romas dibināšanas laika, bet tad vēl neskanēja daudz vēlākā latīņu 'bronzā par vīriem un ieročiem'. Bet nav nemaz jāmeklējas dažādās dzejnieku sirdīs vien un laikmetu īpašos dzejas ziedos. Ir arī daudz vispārējāki priekšstati pavisam neparastos uzsvērumos, pat atvietojojot tiešākas nozīmes.

Aprasti, padaļai ātri arī piemirsti un nomainīti, bet par sevi joprojām neparasti ir pašu 'jauno laiku' turpināšanās uzsvērumi arvien tālākos, nesenos un pēdējos, jaunākos, visjaunākos laikos, kur pēdējais taisni ir jaunais, nevis pēdējs vaj pēdīgais laiks. Tāpat otrādi, pēdējās atziņas, domas, idejas arvien uzsvērtas kā jaunas vaj jaunākās idejas, kaut pašas būtu senas vaj tikai piemirstas. Visai blakus ir daudzīnātā attīstība, progresīvā vēstures attīstība, ieskaitot arī apvērsumus, revolūcionāru attīstību. Blakus senā dzejnieka spārnotiem sapņiem nav vien spoži sapņi, jaunības sapņi, dzejoti daudzīnātā sapņu pīpe, vesela sapņu pasaule ar aizgūto sapņu dzīvi un īpašā epitēta 'sapņotājiem', bet arī 'jūtīgās dvēseles, dvēseles slāpes, dziļas domas un visai plaši domātās 'nemiera domas', īpaši 'nemiera putni', īpaša 'gara dzīve', ideoloģizētā garīgā dzīve, garīgā pasaule, arī īpašā mākslas dzīve un mākslas pasaule, līdzī arī visdažādākās atsevišķās dīves un pasaules. Ir arī īpaša tīra māksla, māksliniecisko formu valoda un gluži abstrakta māksla. Ir savukārt brīvdomātāji un brīvas domas, arī brīvais vārds. Ir gluži lietišķi domāti 'gaismekļi', bet ir arī garīga apgaismība un garīgi

domāti 'apgaismotāji'.

Ja tādi apzīmējumi allaž parādās tikai kā epitētu iedīgļi, tie tomēr viegli pāriet nevien īpašos pievārdos, bet nodalās pat kā jēdzieni. Arī motīvs var būt tikai 'meklēšanās' pateikt kaut ko pāri ikdienišķi zināmam un parastam. Dažreiz vienā pašā laikrakstā un atsevišķā dzejoli parādās pavisam savādi meklēti apzīmējumi: drebošas atvadas, jausmainas atvadas, smaršojošs klusums, sāpoša pagātne, dzeltēna svece un sastingums sevī — turpat līdzās žurnālistiski izteicieni, nevien ar 'lielu' retumu, 'retām' iespējām, ar reti dziedātām dziesmām, vaj 'pārāk jūtamu trūkumu', bet taisni apzīmējoši uzsverot līdz ar 'izpildošo' mākslinieku 'liekus piespiedienus', nokrāsu iezīmējumus, nepiespiestu plūdumu, punktu mijiedarbi, teksta tēlainību, lielo līniju mērķtiecību, neviltošu iedziļināšanos, vienmērīgi augstu līmeni, jaunu dzīvības lauku, melodisku izdomu, īpatnēju skaņa veidolu, irracionālu gaisotni, bezrūpīgu dejošanu, spilgtu šķītumu un vienlīdz arī tukšas sasalušas vietas. Ja var būt melodiska izdoma, tad var būt puķes ziedu acīm, kā Ģēte tik sirsnīgi dzejoja, un līdzās romantiskām jausmām arī rīta vēju aplidotas jūtas, pat Dante jauno laiku sākumos jau sirdij dzejoja visjūtīgo jauno 'saldo stilu', kad vēl nebija Ničes 'dziļās dziļās nakts'. Taisni no pašas klasiskās pasaules nāk 'saldās balss dziedātāji dzejnieki' un 'lokanās mēles', vārdos 'medus uz mēles', nevien rožu pirksti un spārnoti sapņi.

VII ATSEVIŠKIE DALĪJUMI

Epitētu Nozīmības ir tik dažādas, savstarpēji pārejošas un arī novirzīgi uzsveramas, ka atsevišķie norobežojumi izrādījušies maz sekmīgi. Zināma nodalīšanās tomēr parādās, galvenām kārtām atkarībā no ikreizējā motīva un teicēja mērķtiecības, kas iezīmē vārdu stilisko ievirzi. Lielā mērā tas nosaka tiklab ikdienišķi 'parastos' un tradicionāli 'atkārtotos' epitētus, allaž lietojot arī tikai kā lietišķus apzīmējumus, un tāpat aktuālu iemeslu dēļ izsauktos 'neparastos', no kuriem nāk nevien 'apgaismotie', bet arī vēsturiskā laika nozīmē domātā 'apgaismība'. Bet pēdējā gadījumā kā nosakošs elements epiteta nozīmei arvien nāk klāt īpašas tendences, kādā ziņā vārdu uzsver, nevien vispārēji konstatējoši saka. Ar tādu īpašu tendenci izdalās arī 'jaunie epitēti', kas sākumā var likties vairāk vaj mazāk neparasti, bet paši par sevi 'meklēti' kā jauni, vēl nebijuši, kaut tikai parastas nozīmes apzīmējot nebijušā uzsvērumā.

1. JAUNIE EPITETI

Tieksme apzīmēt lietas arvien jaunā nebijušā skatījumā neparādās vien literāros sacerējumos vaj sevišķi tikai dzejā, tomēr jaunākie autori pirmie nāk ar jauniem raksturojumiem un arī tīši sameklētiem uzsvērumiem. Dažreiz tie ir pārsteidzoši iezīmīgi, bet tāpat arī oriģinālītes ziņā kā domātā vienreizība vaj neatkārtojams jaunums paša uzsvēruma nozīmē. Bijušie raksturojumi tad liekas jau veci, kas jaunuma tendenci īpaši paasina. Tas saskatāms pat grāmatu un atsevišķu sacerējumu virsrakstos, vispār apzīmējošam titulim allaž uzsveroties kā sevišķam epiteta, pat atraisītam no temas un sižeta, vaj tādā attiecinājumā tēlotam objektam, ka uzsvērumam nav vairs apzīmējoša 'pievārda' nozīmes, bet pārvēršas taisni aizsedzošā vaj pašnozīmīgā aizstājējā. Kādreiz virsraksti bija labi zināmā attiecinājumā raksturojamam 'pašu audzinātam', 'purva bridējam' vaj 'bagātiem radiem', arī vēl iztēles ziņā pārļu zvejniekam, vaj pasaku stikla kalna jājēja vietā kalnā kāpējam. Tāpat bija attiecināti sadzīves vilņi un salna pavasarī, vaj labi zināmais mūža rīts, jaunības tekas, un visādās 'atmiņas', bijušās dienas, pazīstamās sejas, arī aizaugušās tekas un dzīves straume, atmiņu brīži un vēstures soļi. Bet sāk parādīties arī īpaši klusie liecinieki un nemiera sirdis, kultūras slāpes un kultūras sejas, spēlmaņu cilts un pasaules krustceļi, degoša sala un ugunaini krasti, uguns ceļi un uguns avoti, dzīvības sapnis, lepnās sirdis, melīgās ilūzijas, sirds gūstekņi, dvēseļu cietoksnis, pārļaicīgi ceļinieki, atmodinātas atbalsis. Parādās aizpirkta paradīze un nopietnības lauks, patiesības vīns, aizcirstas durvis, žēlastības gadi, skumju mētēlis. Kautkur paliek blāzmas staigātāji, rodas dvēseļu raudzītāji, parādās zvaigžņu ceļi, bet arī nīcības viesuļi, skrandas vējā, blakus seniem 'cauriem ziediem' un salnai pavasarī 'ziemas ziedi', raksti putekļos, ūdens raksti, ēnu robežas un 'nemitas mināmais'. Kam pēdējais uzsvēruma attiecināts? Ir 'gaismas sijātājs', staru viesulis, gaismas tuksnesis un klusuma zvaigzne. Ir saules logs, bet 'sarkana migla', dievu augšāmcelšanās, bet smeldzīgs smaidis, caurspīdīgas ēnas, ēnu menuets un uzsvērtais smīnētājs, vaj arī tikai skrējiens caur dzīvi. Kādreiz bija īpašās dziļās domas un īpašie domātāji, kādu uzsvērumu varēja lietot arī kā zināmi attiecinātu pievārdu. Bet tas nav vairs ēnu robežās un gaismas tuksnesī.

2. VIENREIZĒJIE

Atšķirības tieksmei pēc sevišķā 'jaunā' pavisam blakus ir vēl otra īpaša tendence pēc 'vienreizējā'. Ikdieniški vienreizējais ir tikai atsevišķas reizes ziņā, bet epiteta nozīmē vienreizīgums domāts kā neatkārtojama oriģinālitate, ko nevar atdarināt, vienīgi izteikumus atkārtot tehniski. Stiliski tas allaž iezīmējas ar tīšu savādību, gribēti pārspīlētu īpatnību un neparastu uzsvērumu vietā ar vaļīgām asociācijām vaj gadījuma iedomu. Tad iespaida ziņā nav dūmains topāzs, bet 'dūmu topāzs' un nevien īpašas dzeltēnās acis, bet taisni purpura sirds un vienlīdz mīlestības varavīksna, Rīgas mozaika, dienas krusts, tērauda dvēsele, saules kapsēta, rudens lakstīgala, vaj arī pusnakts negātvi. Tad nevien var būt aizsapņojies, sapņains un sapņu dzejnieks ar sapņu dzīvi, bet ir arī spoža proza, iekrāsotas izjūtas, atspoguļotas rindas, jūtīgas līnijas un spoža dzejiska izjūta, iztrūkst tikai spoža niekošanās, toties ir akla fantāzija, jēdziena nozīmē visai atkārtota.

Bet vaj arī ikdieniški nav šādi vienreizēju epitētu pasakņi, pie tam ik dienas arī atkārtoti. Ir 'apdauzītie' un 'ielauzītie' darbā un grāmatā; apdzērušies un nodzērušies, vēl ar uzsvērumu 'galīgi' apdzēries, nodzēries, apdzirdīts kā īpašs dzērājs. Un kādā īpašā asociācijā uzsvērti 'nodrāsti vārdi', neauglīgas domas, dzeloša mēle, durošas acis, nolaists deguns, uzmešs kupris, uzmešta lūpa, sagnauzīts, izplūkāts izskats, piepes seja, apraipīts gods, nomelnots cilvēks, sarkanās acis, milzīga mute, spēcīga iedoma, dzīva iztēle, vaj secen kliegšanas nozīmei paši kliecējošie vārdi. Kā jaunvārds ir īpaši 'gaismekļi', bet tie nav gaismas īpašie metēji. No trāpīt atvasināts 'trāpīgs', kādība no mērķa, kad trāpītājs pats kļūst trāpīgs — rodoties arī trāpīgiem raksturojumiem, trāpīgam vārdam. Īpašā kvalificējuma nozīme paliek, un taisni tādi vārdi kļūst parasti atkārtotie, kā mēr gribēti 'vienreizējais' kā neatkārtojami īpatnais apzīmējums ir vienīgi aktuāls un izteiksmes ziņā nogrimst.

3. PĀRSTEIDZOŠIE

Tie ir vienā ziņā objektam iezīmīgas raksturības uzsvērumi kādā atsevišķā nozīmē, bet neatbilstoši attiecināti objekta vispārējai jēgai. Pārsteidzoši tie ir kā ekscentriski vaj paradoksāli apzīmējumi, vispārējo motivējot daļējā uzsvērumā. Zadzējs tipiskā apzīmējumā ir vispār raksturīgais zaglis un uzsverams arī kā īsts zaglis, bet arī tas, kas nav šāds 'zaglis', tikai gadījuma dēļ

bez zagšanas nolūka ko slepus paņēmis, vienīgi slepenības dēļ tāpat var tikt uzsvērts par zagli (sal. izsaučienus: patiesš zaglis! Ists zaglis!). Arī otrādi: var būt tipiskais 'Istais zaglis', bet taisni tāda kvalificējuma daļējā pretnozīmē 'patiesais' zaglis vienlīdz uzsvērts pat kā 'godīgs zaglis', kaut tikai motīvējuma ziņā, ka nav zadzis visu ko varējis. Tāpat ir Ists blēdis, gatavs blēdis, pilnīgs blēdis, bet var būt nevien pretnozīmīgi uzsvērts godīgs blēdis, tajos pašos vārdos 'blēdi' var uzsvērt tikai paļājuma ziņā, vaj arī par galīgu blēdi nosaukt vienīgi ķircinājuma nozīmē.

Ir arī 'biezs' ūdens, ciets ūdens, mīksts ūdens, tumša gaisma, 'gaiša' tumsa, šķidrš gaiss, tāli tuvais, pilnīgi tukšš un pilnīgs tukššums, iedomāta 'neesoša' manta, skaļš klusums, tukša un pilna galva, glēva varonība. Līdzās šīm paradoksālām dubultnozīmēm (redzes un krāsas ziņā 'tumšas' acis; vienlaicīgi tālumā 'tuvais') pavisam ikdienišķi raksturo kompleksas nozīmes pat pretēji nozīmīgos vārdos: daļas nozīmē ir vesela puse, vesela nozīmē dubulta mēle; tajā pašā valodā var runāt 'dubultu valodu' un vārdi var būt tukši vārdi, tukša runāšana. Runā lauzītā valodā, lauzītā mēlē, mēle var būt piesieta un palaista, pļāpības ziņā palaiž mēli; bērni var būt palaisti un izlaisti, īpaši izlaisteņi, kas nenozīmē ka izlaisti ārā, vaj arī tikai nerātņi, nerātņi. Tiklīdz uzsvērumi vairs nav domāti vienā parastā virzienā, bet taisni teikti blakus nozīmē, apzīmējumi ar to vien kļūst pārsteidzoši. Bez attiecības svāra ziņā cilvēks var būt īpaši svarīgs, arī viegls, paviēgls, vaj ar smagu dabu; vaj īpaši sekls, uzsvērti garīgs, laicīgs un 'pazudis cilvēks', pat tikai puscilvēks. Kā ir izlaista mute un izlaidīga daba, tā var būt arī salausts cilvēks, pazaudēts stāvoklis, zaudētas un pazaudētas cerības, pamestas; iekšējs tukššums, ārēja laipnība, nopiests gars, garastāvoklis; zaudēta un pazudusi diena, nogājies un nolaidies cilvēks, izputējušas mājas, nodzerta nauda, izputējis saimnieks, lausti līgumi, lausts vārds. Ir arī aizrāvies un aizgrābts cilvēks, aizgrābjošš skats, pacelta galva, parādita sirds, šķīsta sirds, šķīsts cilvēks, skaidra dvēsele; vaj noslēgts cilvēks, noslēgta daba. Tāpat kluss cilvēks, viduvējš cilvēks, caurmēra cilvēks, caurmērīgais. Ir īpašas aizdotas dusmas, atrasta laime, plāns prāts, plānprātiņš, vientiesīgais vientiesītis, nepilnīgais, — pavisam aprasti līdzās augstam garam, augstam prātam un aukstam prātam, aukstai sirdij, vaj tādām pazudušām cilvēkam, kas 'kritis' vaj zaudējis vienīgi augstu stāvokli. Ir viena un otra puse, bet nevien labā un kreisā, arī īpašā ļaunā puse, tāpat uzsvērtā vienpusība.

4. IZMEKLĒTIE

Ne tikai meklēti, bet īpaši izmeklētie epitēti visredzamāki parādās kā sabiedrībā pieņemti teicieni un uzsvērti 'izmeklēta' valoda — laipnības, pieklājības: glaimojošos teicienos, godājošos uzrunājumos un komplimentos kā patīkamie vārdi, galanta valoda un šinī ziņā arī atkārtotie titulējumi. Tad arvien ir kundzes vaj uzsvērtās dāmas ar īpašiem un vairākiem papildus uzsvērumiem, tāpat kungi nav vien kungi, bet godātie, augsti godātie. Tomēr lietišķai jēguma nozīmei izpaliekot, arī titulējošai nozīmei nogrimstot, allaž pāri paliekot tikai uzsvēruma formulai. Šinī ziņā izmeklētie vārdi parādās kā laikmetiski pieņemti vaj tikai aizgūti, nepastāvot ne kā vēsturiskiem, ne arī kā modes vārdiem. Jau aristokrātiskā 'mana dāma' sen nogrimusi, 'manas dāmas' kļuvušas familiāras, kādreizēja madam'a' jau pilsoniski kļuva dažādi nozīmīga, kādreizējo jauno kungu vairs nav, arī rīgas jaunkungi nogrimui un tāpat vispārējā uzsvērumā uzrunātās jaunkundzes acīm redzami grimst. Laipnības ziņā mīļi un sirsnīgi sveicieni vēl pastāv tuvinieku vēstules, vaj pēc ilgas tikšanās, bet parastāki vaj formālāki būtu pārāk sirsnīgi, pat draudzības ziņā tuvībai izklaustoties pēc intimitātes vaj izdabājuma. Bet kas ir pats izmeklētības stiliskais motīvs, vienlīdz patīkamos vārdos, galantā valodā vaj formālos teicienos.

Epitētu ziņā īpaši izmeklētās nozīmes arvien izīmējušās ar sevišķu, pat tieši pārspīlētu vārda uzsvērumu, bet tanī pašā laikā arī teiktas distancētā akcentējumā, lai vispār panāktu pat aprastos vārdos sevišķo izmeklētības iespaidu. Tas parādās pat jēdzieniski domātos apzīmējumos, kur 'izmeklētais' nav vairs tikai meklētais un zināmai vajadzībai atšķirtais, bet taisni īpašā kvalificējuma ziņā par sevi nošķirtais: paša vārda uzsvērumam dabonot distancējošo motivējumu — ar to izslēdzot citas parastās vaj pārējās nozīmes un blakus asociācijas, paturot vienīgi sevišķās izmeklētības ziņā domāto attiecinājumu. Bet tam nāk klāt vēl otrs motīvs: par sevi izmeklētais ir arī par sevi savā paša kādībā atzītais un pieņemtais, uzsvērti labākais, tīkamākais, gaumīgākais vaj sevišķais un īpašā ziņā piedienīgais, norobežojoties par vienīgi pieņemamo, vienīgo. Pārējais, pretēji piedienīgam vaj 'labai gaumei', tad arī viegli var kļūt nevien par vispārēji 'parasto', neizmeklēto, visur atrodamo, bet tieši par triviālo, bezgaumīgi nolietoto, 'novazāto', 'nodrāsto', ikdienišķi 'nodilušo' banālo, vaj īpaši 'rupjo', rupju gaumi, rupju valodu, rupju cilvēku, pūļa nozīmē par vulgāro, pāri vienkāršības nozīmei par 'prasto'. Iezīmīgi, ka īpašās distancēšanās un pieņemšanas ziņā izvēlošais un noraidošais motīvs tikpat norobežo 'labāko' vārdu īpašos

uzsvērumus, cik labprāt aizgūst svešus vārdus vienīgi atsevišķi 'pieņemtā' attiecinājumā bez vispārējas nozīmes un blakus asociācijām. Elegants ir tas pats vispārēji 'izlasīti' nošķirtais, bet attiecināts smalkas gaumes ziņā vaj tikai modes nozīmē kā izmeklēti sevišķais, kāda tad arī pati 'elegance'. Eksklūzīvs ir vispār izslēdzošs, bet viegli pāriet sevišķas gaumes ziņā kā uzsvērti atšķirīgais; mode ir veida ziņā izmaiņa, mainīgā 'kārtā' (modus), bet moderns ir mainītās gaumes nozīmē uzsvērti jaunais, izslēdzot iepriekšējo kā nmoderno. Galants ir piedienīgs, atbilstošais, īpašā 'galā' nozīmē krāšņums drēbju, svinīgu, svētku, sevišķas izrādes ziņā, bet pāriet atšķiroša izciluma, lielizrādes un īpaši izmeklētas galantas izturēšanās nozīmē. Galantuma ziņā tad visam vajaga būt arī elegantam, tieši atšķirības nozīmē visu pārējo izslēdzošam, par sevi izmeklētam, izlasīti nošķirtam, īpaši izvēlētam, ar labu gaumi uzsvērti 'smalkam', smalkas gaumes ziņā labām manierēm, manieru ziņā īpaši iznesīgām un šinī ziņā ar pašu eleganci. Tur ir izslēgta arī ekstrāvagance, ārkārtējais, par cik tas nenozīmē 'lielisko' ('lielā stilā', 'plašā vērienā', lielisku uzstāšanos, tāpat kā plaši parādi vaj lielisku izrādi). Un nevar atgādināt arī pašā vārdā slēpto vaganto klaidoni, vaj mazākais, nepiedienīgi pārspīlēto 'izlaisto', labām manierēm 'ārkārtēji' nepieļauto, kaut arī nenovedot līdz īpašam 'skandālam'. Bet tāpat izslēgts viss frivolais, 'niecīgums' kā izlaidīga pārdošība, kaut arī ne kā amizantā vieglprātība, par cik neatklājas kā skandāls. Ir īpaša 'izmeklēta sabiedrība', 'izlasīta', arī augsta un 'slēgta', kas tomēr var būt visai redzama; vaj arī nošķirti akadēmiska, un franču uzsvērtā vārdā sevišķa 'élite' (elite), nozīmējot vairāk kā izlasi. Tāpat nav vien izmeklēti vārdi, bet īpašās situācijās vaj vispār tikai īpašā manieriskā nozīmē uzsvērti lietojami. Tad viss ir vienā ziņā pieņemti un uzsvērti labs, izcils, skaists, jauks, grezns, krāšņs, dargs, vērtīgs, augstvērtīgs, gaumīgs, izskatīgs, nesalīdzināms, nepārspējams, sevišķi glīts, smalks, kopts, izkopts, arī smalkjūtīgs, jūtīgs, izsmalcināts, izglītots, skolots, akadēmisks, uzsvērti zinātnisks, māksliniecisks, diplomātisks, vaj uzmanīgs, atjautīgs, apķērīgs, asprātīgs, interesants un saistošs, iespaidojošs, neapšaubāms, pārliecinošs, aizraujošs, ar neizdzēšamu iespaidu, neaizmirstams, apbrīnojams, ar vērtīgām domām, brīnišķīgs, slavens, neatdarināms — tur nav nekas vidējs, vidusmērīgs, vispārējs, 'puslīdz', 'padaļai' vaj gadījuma dēļ. Aiz šo uzsvērumu robežas ir tikai distancēti izslēgtais rupjais 'bez smalkuma', izlaidīgais 'bez izturēšanās', uzbāzīgais 'bez manierēm'; vienkāršais, 'prastais' bez 'izskata', 'neizskatīgais'; nepatīkams cilvēks 'bez laipnuma', laipnības un vesela rinda tādu, kas 'nemāk' uzvesties, izturēties, atbilstoši

uzstāties, būt iznesīgi, izvedīgi; 'neprot' Ipaši apieties, nav arī 'ieskatīti' — no kā vesela rinda arī negatīva nozīmē visai 'izmeklētie' epiteti.

5. IZVĒLĒTIE

Sie epitēti joprojām objektam attiecināti kā apzīmējoši, bet apzīmējums uzsvērts iedomātas Ipašības nozīmē kā sevišķam kvalificējumam izvēlētais vārds, ne reti arī pašu objektu tādu domājot un iztēlojot. Romantiskai izteiksmei bija Ipašais 'zilais putnis', kā putns izvēlēta priekšstata nozīmē un 'zilais' kā sevišķo sajūtu uzsvērtais izteicējs. Tāpat iedomāti var būt 'pelēka' uzsvērums — ne vairs iespaida ziņā pelēka diena un tāda attiecībā pelēka ikdiens, bet taisni vispārināti iedomātā pelēkā ikdienība un arī 'pelēkā teorija'. Ja teorija var būt pelēka, tad nav vien zaļš jauneklis vai zaļoksnis, zaļa dzīve, vai vēl asociatīvi zaļais dzīvības koks, bet sevišķa kvalificējuma nozīmē uzsvērtā arī 'zaļa roka' un tieši iedomātam apzīmējumam 'zaļā vārņa', pat tikai tīši izvēloties. Ideoloģiskā motivējumā uzsvērti 'tumši ļaudis', tāpat 'gara tumsa', garīga tumsonība, aptumšots prāts, vai pretēji apgaismības priekšstatam vispārinātā vidus laiku 'tumsa'. Pēc zināma uzskata jaunpiedzimušais ir 'balta lapa', neapprakstīta, neiespaidota, morāli kā nevainīgās 'baltās dvēseles'; un var būt 'aptraipīta sirdsapziņa' — arī Ipašs 'dzīves traips'. Nav vien tikai bāli zēni, bet Ipaša motīva nozīmē izvēlētie 'bālie zāni'; un pat kritikai ir visai poētiski domāta 'tēlaina' valoda, krāšņa spēcīga iztēle un tāpat autoriem pārmestais 'bāls stils'. Vaināgotie dzejnieki pavisam lietišķi ir labi saprotami, tāpat slavas vaināgi un arī vispār Ipašie laureāti; arī tradicionāli Ipaši uzsvērtās liepu meitas un ozoldēli, tāpat zināmā nozīmē viršu un skuju vaināgi, bet aizsaules pulki, dargās ēnas, varoņu ēnas, teiksmu ēnas nonāk jau pie citām robežām.

Arī ikdienišķi parastā nozīmē ir sevišķi uzsvērumi ar tādu izdalošu nozīmi, kas redzami izmeklēta atsevišķa motīva dēļ. Zināmu asociāciju ziņā ir 'bēdīgs' ļauns vai neparedzēts notikums, bet Ipašā motīvā 'nospiedošs', smags vai sevišķi 'svarīgs' notikums, pat 'nieespējams gadījums'. Ir Ipaši 'cieti' vārdi, stingri noteikumi, likumi, un arī 'apieti', 'nepildīti'. Atšķiroši ir 'savvaļas dzīvnieki' un arī Ipaša 'sava vaļa', 'pilna' vaļa, 'pilnā vaļā' atstāts vai palaistais. Ir āboliem 'pilnas' ābeles un 'pilns dārzs' — uzsvērtās pilnības dēļ tāpat 'bagāta' raža, bagāti, pilni lauki, 'visā pilnībā' bagāts gads. Pavisam parastā vārdā, bet sevišķā

uzsvērumā ir 'branga' labība, brangi paaugusi, un Ipaši izmeklētas nozīmes vārdā 'glaunie rudzi', neraksturojot spēcīgus, varenus vaj biezi noaugušus, bet sevišķā noauguma un vienlīdzīgā vārpojuma ziņā Ipaši iezīmīgos, kādēļ arī ne glaudenus, glaustus, glaudīgus vaj gludus, bet Ipašajā uzsvērumā glaunos. Tomēr šādi izvēlēti vārdi parādās arī atsevišķā motīva dēļ vispārināta uztvēruma ziņā kā daudzējādi attiecināmi epitēti. Zelta uzsvērumam ir izvēlēta nozīme, bet 'zelta' ir zeltābēle, zeltgalvīte, zeltmatīte, zelta drostaliņa, mirdz arī vienā zeltā, ir zeltenīte, zeltais puisēniņš, zelta māmuliņa, zelta cilvēks, zelta dzīve, 'zelts nāk no gaisa', ir zelta lietus, arī zelta bedre, mazais pirkstiņš ir zeltiņš, 'zelti' var nozīmēt labu dzīvi un pret citādu tā var būt 'zelts'; var būt arī zeltspāru klēts, līdaka ir zeltspurīte, kumeļš var būt zeltspalvis; ir zeltspārnes, zeltotas lapas, zelta ziedi un zelta ozols, Ir 'dails' un 'daiļš', var dailēt un būt dailīgs, ir daile un daiļums, daļaudzīte, daiļavīte, daiļas meitas, daiļavas un dailīte, dailēnīte, dailulīte. Dažādaļ var būt 'viena daiļumiņa', līdz ar izdalīto 'daiļo' vispār un vispārināti domātām daiļām mākslām, daiļrakstniecību, daiļamatniecību, daiļrunu, daiļrunību, Ipašo daiļnieku, arī sevišķo daiļjūtību, vaj daiļām dziesmām, daiļo dziedāšanu; uzsvērti daiļi pat galvu nes. Bet var arī izgreznoti dailēt, dailēties, 'dailu dailināt', kad ir Ipaši 'dailināts' un nebūdams daiļš var būt uzsvērti dails, dailīgs. Ir arī sevišķa daila, dailīga izmanība, daili izaudzis, Ipašs dails āboliņš, daili zirgi, dails laiks un darbu daili dara. Tādu izmeklētu nozīmju uzsvērumi parāda savu Ipašo stilisko dabu: tie nav vien izdaloši, bet izvēlēti atšķiramās nozīmes sevišķam kāpinājumam. Bet taisni šinī ziņā vienīgi tad, ja uzsvēruma izteicamajai nozīmei atbilstošs, pretējā gadījumā izvēlētam vārdam pārvēršoties stiliski jaucošā. Sevišķi daili noaugušais āboliņš ar to vien nav vēl 'daiļš', drīzāk krāšņi audzis. Un uzsvērtā zelta rasa nav tā pati kā parasti saules ritā dzeltēni mirdzošā rasa. Schēmatiski sakot, diglis nav asns, asns nav skara, skara nav atvase, atvase nav zars, atzarojums nav stakle, stakle nav dakša, dakša nav šķeltne. Neatbilstoša izvēle nebūtu izvēle, bet sajaukums. Tomēr tas parādās taisni izvēlīgi izsmalcinātā jaunākā dzejā, kur apdzejo vārpas 'kāta', garkātu vārpas, 'kvēlošas' zvaigznes, 'ziedošas' un 'tumstošas' ogles, lai gan ogles netumst kā vakars, bet gail, plēn, dzied un paliek melnas, ne tumšas. Tomēr dzejo — par asaru spēli un skrejošām dziesmām, dilstošu domu, dilstošu gaismu, par tumsas skupsnu, ceļa rādītājiem lokanos ceļos, zivju kamoli, sveloša drāna, uguns straume (pie tam šaura, kamīnā), laika putekļi, nams bez sienām, asaru vilnis, mēnesnīcas lāsteka, dziesmu dzintara stigas, pat debess 'sapīta ar zemi'. Atsevišķu motīvu dēļ autoriem nav vien

izmeklēti, bet arī neatlaidīgi atkārtoti uzsvērumi, šinī ziņā jau kā apzīmējoši vārdi pieņemot epiteta nozīmi kā aplama, bet 'dzejiski sveiga' izdoma.

6. RETIE EPITETI

Apzīmējums *retie* (épithète rare) tikpat nenoteikts un relatīvs kā pārējie daļījumi. Vaj *retie* ir reti sastopami, reti lietotie, vaj paši *retie* vārdi un uzsvērumi? Pat neparastie un maz pazīstamie var īpašu iemeslu dēļ palikt arī par ikdienas jēdzieniem. Pavisam neparasts ir kokains izskats, sastingušas acis un reti raksturota 'akmens seja', kāmēr labi zināmas stindzinošas acis, koksirži un kokaini vārdi, nevien brīcoši akmeņi un sen aizmirstie akmeņu naži ('akmeņaini'), bet arī Dievam braucot 'akmeņotu', akmināju, akmeņu kumeliņu (34067. var.). Ne reti ir 'sastingušas sejas', 'bezizejas' stāvoklis, bet reti teic 'nedzīvas acis', vēl retāk 'skaistās dvēseles', vaj citur uzsvērtos 'skaistos cilvēkus', kas nav vien raksturojuma ziņā. Lietiškā nozīmē ir akmeņa zirgs un koka zirgs ('no koka'), bet nav vien metonimiskie zelta laiki un īpašā raksturojumā mūža mežs, kas nav vien vecs mežs, ne arī 'neskārts', vaj uzsvērti 'pirmātnējais', bet īpaši 'mūža' nozīmē, kādi nekad nav atsevišķie koki. Tam pretī teiksmains ir zelta laikmets, pasaku ziņā zelta zirgs, īpašā nozīmē ar dimanta pakaviem; bet pavisam jēdzieniski norobežots un lietišķi domāts 'akmens laikmets', 'akmens' lietu ziņā — nedomājot kā retu, kad visai jocīgi tāpat iznātu krama vaj māla laikmets. Dziļš klusums, tukši smieklī diezgan pazīstami, arī piespiesti smieklī un bāls smaids, tie arī raksturojumā neliekas reti, bet ja ir tukši vārdi un 'zelta vārds', kas būtu zelta smieklī?

Acīm redzot, ne pats retums ir stiliski izšķirošais, ne arī vārdu nozīmju retais attiecinājums, bet sevišķas uztveres vaj vispār uztvēruma ziņā nozīmju īpašā sakarība, kas divu pavisam parastu vārdu attiecinājumā var izteikt visas 'retās' nozīmības kompleksu. Šādi *retie* uzsvērumi var kļūt parasti, bet arī tad vēl paliek sevišķās nozīmības kompleksie apzīmētāji, kuros īpašā attiecinājumā uzsvērtos vārdus nevar atdalīt vaj atvietot, jo tas izjauktu pašas kompleksās kopnozīmības stilisko izdalījumu. Tādi uzsvērumi kā, piemēram, bērna nevainība, bezrūpju sirdis, arī rūpīgā sirds, vaj dzīves krusts, pasaules alga, mūžīgais miers, uzsver tik kompleksi attiecinātas nozīmes, ka izdaloši 'retas' ir vienīgi šādas uzsvērtās kopnozīmes: 'mūžīgam' mieram nozīmējot pavisam citu uztvērumu, nekā pasaules mieram, mūža mieram vaj mūžīgai

dusai. Izšķirošais te ir tas retais sevišķās nozīmības izdalījums. Tā ir arī sevišķās 'dabas dāvanas', nevis uzsvērti dabīgās, vaj tikai dabas dotās. Mirst dabīgā nāvē un aiziet nedabīgā nāvē. Ir uzsvērtā pasaulīgā manta, kas nav uzsverama kā pasaules manta. Ir dzīves uzdevums, īpaša sūtība, bet arī mūža aicinājums. Tie ir pazīstami teicieni, vairāk vaj mazāk parasti apzīmējumi, neliekas reti uzsvērumi, bet pašas nozīmes ir retas un stiliski nesamaināmas. Zemes un svētības izdalītā kopuzsvērumā īpašā 'zemes svētība' nav tikai zemes un svētības attiecinājums, bet visa kompleksā aptvērums izdalījums. Tādos uzsvērumos cilvēka liktenis izdalāms ne vairs daudzskaitļa nozīmē kā cilvēku liktenis, bet aptveroši kā 'cilvēka liktenis' visumā. Viss epitetu retums parādās tad, kad apzīmējošie vārdi vairs neattiecinās savās atsevišķās nozīmēs, bet vienīgi īpašajai kopnozīmei. Aizsaule vairs neizteic ne atsevišķo aiz, ne sauli, bet domāto pārnozīmību. Tāpat aizsaules ceļš tikai vairs asociatīvi vaj iztēles ziņā ir ceļš, līdzīgi kā Dieva brauktais zvirgzdu tilts debesīs, vaj saules ceļš un dzejiskais staru tilts, vaj sevišķās nozīmes aizsaules pulki.

7. DAUDZINĀTIE EPITETI

Savā ziņā iepretī retiem epitetiem izdalās epitetu sevišķā daudzinašana, bet daudzinate allaž ir tradicionālie, tāpat kā aktuālu motīvu dēļ jaunie. Daudzinašanā galvenais nav nodibinātu vaj jaunu nozīmju atkārtošana, bet sevišķu motīvu dēļ izsuktā tieksme zināmas nozīmes arvien atkārtoti piesaukt kā iestājas, aktuālā pārdzīvojuma vaj mērķtiecības attaisnojošo argumentu. Jauku laiku daudzina īpašas patikas, vajadzības vaj izdevības dēļ, nejauku uzsver nepatikas, traucējuma, bet arī attaisnojuma ziņā kā daudzinateis attaisnojums neizdevībai, kļūmei, šķērslim un vainai kā istam vainīgam pašas 'velna būšanas' dēļ. Par daudzinate epitetu kļūst 'veca nauda' un ja ne pašas 'vecās pasakas', tad pasaku kule un visi daudzinate paļājumi, apzīmējoši pieliekot arī kā pievārdus. Nav vien tikai īpašs svētdienas miers — no Manceļa sprediķiem pār bezdievīgo vīru galvām skan vēl uzgāstās mūžīgās moka, argumentējoši dārd mūžīgie vaidi, draud mūžīgā pazušana un deg elles ugunis. Bet citādi ir arī gaidītais un daudzinateis svētku laiks, pirmais sniegs, pavasarī pirmie gani, pirmais zaļums, Lieldienu olas un baltie pūpoli, Vasarsvētku zaļās meijas, 'jānu zāles', rudenī jaunā maize, īpašais ciema kukulis. Nav tikai laimīgas, ir īpašas laimes dienas, vaj daudzinate laimīgā jaunatne, bērnu dienas, tālie laiki (kur tas laiks! kur tie gadi!), labie laiki un vēsturiski domātie jaunie laiki. Aiz pašu atstātām mājām var

sākties bēgļu laiks, trimdas dzīve, bijušie laiki, vēsturiski daudzināti juku laiki, nemiera laiki, bada gadi. Daudzināta 'nemiera dzīve', jurgu laiks, rudens tirgi, tirgus dienas, pilsētas dzīve, pilsētas burzma, lauku klusums, lauku dzīve. Daudzināti meža vīri, Rīgā braucēji, vasaras darbi, ziemas guļa, skolas gaitas, arī uzsvērtās suņu dienas. Arvien atminēta sava dzimtā puse, tēva mājas, Zemgales līdzenums, Vidzemes kalni, Latgales ezeri, Kurzemes meži. Daudzināta Dzintarjūra, sirmā Rīga, Rīgas torņi, uzsvērtā pašu Rīga, galvas pilsēta, jaunā Rīga. Seni daudzināti kara karodziņi, viņu rakstītājas, karā jāejēji, tēva zemes sargātāji uz ežas noliktās galvas un tālās Prūšu robežas.

Bet vienlīdz daudzinātas arī svežās zemes, ziemeļzemes, dienvidus zemes, siltzemes augi, siltzemju augļi, puķes, dienvidus augļi, tāpat kā uzsvērtās ārzemju preces, uzsvērti 'ievestās', īpašās kolonialpreces, ārzemju mantas. Daudzināta epiteta nozīmi ieguvuši ārzemju vīni, ārzemes drēbes, ārzemes modes, vaj tieši Parizes modes, angļu augumi, franču smaržas, Holandes mežģīnes, austrumnieku tepiki, īpašu motīvu dēļ uzsvērtās skotu siļķes, Šveices pulksteņi, Ķīnas zīds, pat daudzinot amerikāņu baltos miltus un slavējot arī savas zemes daudzinātos Carnikovas nēgus, Latgales linus. Tas arvien ir kāda attaisnojoša argumenta nozīmē, kāpēc uzsvērtā nevien vēsturiski domātā klasiskā literatūra kā priekšzīmīga. Bet arī nevēsturiski zināmi sacerējumi tiek daudzināti par klasiskiem. Tāpat daudzināta īpašā franču literatūra un modernā literatūra, pat epiteta nozīmē uzsvērtā ziemeļnieku literatūra, romantiskā rakstniecība, simboliskie sacerējumi, arī tautas dziesmas bija sāktas daudzināt par liriskām. Un kas viss jau gadusimtenos nav bijis daudzināts kā vecs un jauns, tāpat kā moderns un nemoderns.

8. KONVENCIONĀLIE

Atsevišķi epiteti var iezīmēties ne tik daudz kā daudzināti, bet vispārēji pieņemti, vaj arī zināmā nozīmē plaši attiecināti. Pati stiliskā iezīmība parādās tādējādi, ka argumentējošais uzsvērums pāriet nodibināta kvalificējuma nozīmē. Tas sevišķi redzams tradicionāli pieņemtos epitetos, kādus vairs nedaudzina zināmam gadījumam attaisnojoši, ne arī ikreizējās īpašības ziņā, bet uzsverot iepriekš pieņemtam gadījumam vispār atbilstošā nozīmē. Tradicionālā tauta meita arvien uzsvērtā vispār pieņemtā kvalificējumā, kaut arī blakus raksturojumos būtu vēl citāda. Kad zināmiem gadījumiem auj baltas kājas, tas nav vairs argumentē-

joši vaj tiešam kvalificējumam sacīts, bet zināmam gājienam vispār pieņemtā raksturojumā. Jāņu māte apdziedājumos parādās visāda, vienlīdz pārspīlēti uzteikta vaj tikpat nopelta, bet galvenā nozīmē arvien uzsvērtā kā tradicionāli vispārējā 'jāņumāte'.

Šādi tradicionāli apzīmējumi epiteta nozīmē pāriet vispār pieņemtos konvencionālos uzsvērumos, ne reti apzīmējošai nozīmei atraisoties arī no vārdu tiešā jēdziena. Pieņemtā nozīmē uzsvērtas 'gara mantas', tikpat konvencionāli 'pasaules' literatūra un tāpat literārā valoda, dzejiskā valoda, sacerējumu varoņi, abstraktais stils. Kas konvencionāli pieņemts, paliek arī tehniski nosacīts, parasti nejutot vairs epiteta nozīmi. Kādreizējais zobgalis, bizmaņi, līdz ar pelēkā barona pievārdu ir vairs tikai tipa apzīmējumi, tāpat kā zināmie literāro varoņu vārdi. Īpašie censoni, gaismas pils un uzsvērtie dēli, zemes dēls, zemnieka dēls, atraitnes dēls, tāpat kalpa zēns, vienkāršais cilvēks, vienkāršis ļautis un visdažādāki uzsvērtie kungji, vienlīdz no ikdienas vaj rakstniecības nākot, stiliski nogūlušies kā pilnīgi konvencionāli jēdzieni. Nāves sods ir norobežots jēdziens, 'slepavam' vāji skan līdzī sākotnēji atšķirošā slepus nozīme, bet 'vēsturei' neskanot līdzī 'turēt', — nesaprotama paliek jau kakla tiesa, soda stabs, karātavas, kāķu kalns, arī pats kāķis, pat ne emocionālais raidījums 'pie kāķa!' un 'elles kāķa' lamājums. Arī bez lamāšanas vienlīdz pāri palikušā nozīmē skan karātavu putns un nelaimes putns, vaj 'karātavu barība' un vispārinātais 'karātavu humora' uzsvērumš. Vienīgi ideoloģiski zināma ir pastarā tiesa un grēku plūdi, secen pašu vārdu nozīmei pagāni un ķeceri, vaj atgriestie un atkritēji.

Bet ir arī tīši pieņemtas aktuālas nozīmes, konvencionālā uzsvērumā un vairāk vaj mazāk plaši attiecinātas. Ir sasauktās sapulces, ne paši dalībnieki sapulcē, 'atklātās', 'slēgtās' sanāksmes, arī pārtrauktās, kad dalībnieki vēl visi klāt. Ir iesniegti, uzstādīti un izšķirti jautājumi; pieņemti, noraidīti, atlikti priekšlikumi, noņemti no dienas kārtības, dienas kārtas; pieņemti, atlikti lēmumi, atliktas, izšķirtas un izbeigtas lietas; vārds tiek dots (tas nav citādi 'dotais' vārds), tiek ņemts, atņemts; balsis tiek dotas un skaitītas, nodotas un saskaitītas. Ir nospiedošs vairākums, vaj uzskati daļās; ir neizsmelti jautājumi, dalītas domas un laika trūkums. To visu labi saprot, apzīmējumus pieņemot konvencionālā nozīmē un ar to nosacītos attiecinājumos. Dalītās domas tad nav vairs atšķirīgās, ne arī paliekot tikai 'citās domās', bet balsojuma kopuma ziņā atsevišķa jautājuma 'izšķirumā' daloties, paliekot arī 'neizšķirti jautājumiem'. Vispārējā nozīmē atsavišķie uzskati nav dalītie, tie var būt dažādi, vairāki, citādi, arī pretēji, bet kā 'dalīti' tie uzsvērti īpašas

attieksmes nozīmē kā savstarpēji pretējie, īpašie pretuzskati. Šāda ziņā pieņemtās nozīmes kļūst nevien konvencionāli izdalītas, bet šādos izdalījumos pēc analogijas arī dažādi attiecināmas. Ne visi pretī stāvošie jau uzsvērtie 'pretinieki', bet īpašie 'pretinieki' var būt karā, sacensībā, spēku samērā (ir vaj nav pretenieks), attieksmes ziņā ar īpašo pretību, vaj interešu pretību, sevišķo pretestību, vaj pretīgumu, un vienlīdz rīcības nozīmē pretinieks kā uzsvērtais pretībnieks. Tas nošķiras ne vairs parastos pret, pretī, pretēja un pretējāda uzsvērumos, bet tieši 'pretestībās' un 'pretešķībās' — par sevi sašaurināti pieņemtās tipiskās nozīmēs: iekšēji uzsvērtās 'pretestības', pretešķīgas dabas, jūtu vaj iestājas attiecinājumā; un ārējā pretīšķībā kā pretīšķīgi šķēršļi, apstākļi, vaj arī rīcība. Pirmā gadījumā skan līdzī vēl vispārēji 'pretējs', otrā gadījumā tas jau ir par sevi izdalītais pretīm, aktuālā attiecībā 'pretī'. Tas ir līdzīgi kā visos pārējos konvencionāli nosacītos attiecinājumos, epitetu ziņā atļaujot arī 'dalītas domas'.

9. MODES EPITETI

Modes jēdziens atvasinās no lt. *modus*, kas nenozīmē pašu modi kā izvesto veidu, 'Mode' ir veida seceniskā maiņa — uzsvērtā 'jaunuma' ziņā, sākoties kā jaunai modei un atvietojojoties arvien ar jaunāko kā 'moderno'. Viss uzsvērumus nav lietiski domātā modifikācija, bet īpašā modernitāte. Kas paliek pāri, ir vairs tikai bijusē vecā mode: galvenai nozīmei izdziestot, kaut atkārtoti var atkal 'nākt modē' kā uzsvērti jauna un šinī ziņā moderna. Tomēr var nākt klāt arī īpašs blakus elements. Nav vien ilgstošas modes, bet arī ilgstoši lietoti 'modes vārdi': kā vārdiem pastāvēt — nevis atmainoties ar jaunvārdiem, bet pēc 'sava laika' pienākot pilnīgi jaunām nozīmēm, īpašiem mottviem un uzsvērumiem stājoties vietā, bijušos uzsvērumus 'atmetot'.

Paši ilgstošie 'jaunie laiki' ieguvuši jau epiteta nozīmi, vēsturiski izdaloties visjaunākiem laikiem, bet blakus arī īsta modes vārda nozīmē 'moderniem laikiem'. Cik ilgstoši moderni tie modernajos jaunlaikos var būt? Turpat blakus vēl pastāvēt dažādi 'klasiskajai' un arī viduslaiku mākslai ar aktuāli domāto 'moderno mākslu', līdz ar 'jaunām' (nevien jaunlaiku) idejām, jauniem uzskatiem un 'pēdējām' atziņām. Māksla tad uzsvērtā kā progresīva, revolūcionāra, vaj arī īpaši pārrēalistiska un abstrakta. Kad 'jaunā vārdā' uzsver īpašo kontrastu vecajam vaj bijušam, visu 'jauno' padarot tik iespaidīgu un par sevi domājamu, izdalītu arī progresā nozīmē kā pastāvīgi nomainošo, tas ir pats izdalošais

maiņas motīvs, kas norises uzsver vienīgi kā atvietojošu izmaiņu. Tas slēpjas arī uzsvērtajā 'laikmetiskā' domāšanā, ideologizētā 'sava laikmeta' kā īpašā 'sava laika' dzīvē un mākslas uzskatā par sava laika izteikšanu kā norobežotu un izmainītu laikmeta mākslu. Renesanses 'atdzimšana' bija saprasta taisni kā vidus laiku pārtraukums, lai gan šāda dzimšana nonāca pie atdzimušā 'jaunklasicisma'. Pa vidam tam ir šķietami izlīdzinošā 'attīstība', bet vienlīdz progresīvi domāta kā izdaloša izmaiņa. Bija tik filozofiski uzsvērtā 'apgaismība', prāta gaisma, apgaismotais prāts, pats apgaismības laikmets un pat apgaismības ministrijas. Kas viss nav secen vēsturiskās demokrātijas jēdzienam arvien jaunos uzsvērumos saukts par demokrātiju, demokrātisku; vaj vienīgi partiju un parlamentārā nozīmē pat monarkiju valstīs par demokrātisku iekārtu — 'demokrātisku valsti'. Tāds pats modes epitets ir par sevi domātais un ideoloģiski uzsvērtais progress, līdz ar savu konservatīvo, neattīstības vaj diktatūras pretnozīmi, kad vienlīdz progresīvā un revolūcionārā ziņā ir kopējā 'attīstība' un reakcija, 'brīvība' un nebrīvība, jaunais un bijušais. Bet par tādu pašu epitetu kļūst arī 'literārs', īpaši 'literārais' ar neliterārā pretnozīmi, 'literātūrai' vispār aizstājot pirmsliterāros sacerējumus. Kas viss nav arī uzsvērts par zinātnisku un māksliniecisku, vaj ista modes epiteta nozīmē par stilisku, 'dzīves stilu', stilisku iekārtu, tehniskiem stilizējumiem, ģerbsanos stilā, līdz pat matu sakārtojuma.

Nevien reklāmā un aizgūtos seviškos apzīmējumos, bet taisni parastā sarunā aizgūti vaj citādi modes uzsvērumi arvien tiek atkārtoti un pieņemti kā aktuāli visieziņīgākie. Tad ir sevišķi 'modelēts', frizēts, īpaši 'apgērbts', izskatīgs, vaj sevišķi 'uzcirties' un arī 'pārmoderni' ģerbies — nesen vēl bija 'uzkrītošs', divējādā nozīmē 'modīgs', īpaši švīts, īpašs kavalieris, īpaši amizants. Pārspilējošā uzsvērumā kādu laiku viss bija brīnišķs, pasakains, debešķīgs, astronomisks, briljanti spožs un briljanti izdevies. Nāk klāt uzsvērtā kafejnica, dejas grīda, sīksti turas balle, rauti, banketi, dinejas, jubilejas, kur dzīvo modes epteti. Nāk klāt īpašas parkojamās vietas un skvēri, arī pašu īpašie 'apstādījumi', bet pieņemtā pārnozīmē paliek parki, 'vecie parki', bulvāri, prospekti. Nav vairs militāro ķiveru, pat ne visdažādāko mundieru, nav vairs arī nesenās nagu cepures, naģenes, pat ne praktiskās zaķu cepures, zaķenes, pilnīgi aizmirstas ir senākās gardībenes, piemirstās platmalēm atvietotās hūtes, bet joprojām paliek cilinderis, fraka un pašu savišķo tērpu nozīmē visa īpašā garderobe. Stiliskā nozīmē šādus aizgūtus vārdus vairās saukt par barbarismiem, tie nav arī domāti kā svešvārdi, tie ir tikpat piederīgi modes vārdi, cik 'piederīga' pati mode. Tas arī vairāk vai

mazāk ilgstošais modes motīvs, kas apzīmējošo nozīmi liek domāt un uzsvērt kā kvalificējošu epitetu. To joprojām sajūt izcili, kad 'uzliek cilindri', kaut citādi, vaj pašai 'modei beidzoties', tas varētu likties pat smieklīgi. Īpašā motīvījumā parādās izcilās 'modes dāmas' un pati modernitāte, bet tikpat atšķiroši uzsverot modernos uzskatus, moderno dzīvi.

10. EKSOTISKIE

Eksotisks ir citu zemju svešādi atšķirīgais un šinī ziņā kā pretējība ikdienišķi pazīstamam vaj parastam. Eksotisma uzsvērumi var iezīmēties līdzās gribēti atšķirīgam modernajam, bet kā īpaši epitēti izdalās citu motīvu dēļ. Kopējs ir pretuzsvērumš parastam, pat arī kāpinājumi līdz sensacionālai nozīmei, bet kā mēr jaunas modes domātas nebijušas izmaiņas ziņā un tādēļ modes vārdu aktuāli neatlaidīgā uzsvēršana, eksotiskie epitēti izteic tikai iestāju vaj uzsvērtu tiekšanos pēc neparasti citādā, motīvījumam allaž slēpjoties iekšējās izjūtās 'pēc kaut kā nezināma', nevis aktuāli atvietojošā pārmaiņā. Eksotiski atšķirīgais ar to vien nav vēl pieņemtais, ne reti arī domāts tikai kā nezināmi svešais vaj iedomāti svešādā iztēlē. Eksotismi tādēļ raksturoti kā 'iedomu tēli', kaut reālā attiecinājumā, bet iekšējā motīva dēļ iztēlotā nozīmē. Īpaši epitetos tas apzināti vaj neapzināti parādās kā svešādā nozīmē meklētais nezināmais, nepazīstamais, pavisam citālais, ko pretēji parastam vaj ikdienišķam gaida un ilgojas kā pārmaiņu, bet attiecina objektam kā savās izjūtās 'iedomāto', jeb bez kāda objekta — tikai kā savu iztēloto iedomājumu.

Tādēļ visas nenoteiktās, nezināmās 'ilgu zemes', nezināmie, bet savādi satraucošie 'tālie krasti', svešas zemes, nezināmas vietas, tālās jūras, nepazīstamās ostas, meklēti svešos vārdos nosauktās — ja vien ierosina iedomu un iztēli. Tas izskan kā atvietojušs reālam vaj savai parastajai ikdienai, bet šādi attiecinājumi ir vienīgi novirzoši, vārdus uzsverot tieši savas iestājas vaj izjūtu nozīmē. Tādēļ dzejā joprojām dzīvo tālā nezināmā Tūlas sala vaj iztēlotās siltās zemes, kas eksotiskām izjūtām tikpat vajadzīgas, kā romantiskām noskaņām aizmirstie vientuļie parki, drupas, uz dzīves un nāves robežām tēlotā miroņu sala, līdz ar noslēpumaino, mistisko biķeri tajā. Eksotismos arvien skan reāli nesasniegtais kā cerētais, kā napanāktais, bet ne kā zaudētais, vienīgi kā neatrastais. Tādēļ arī visi laimes krasti un laimīgās zemes — ja tās uz kartes arī nevar atrast, pašos eksotiskos epitetos nav zaudēts galvenais motīvs: pati ilgotība, Tādēļ visas ilgu zemes ar

tieksmaino 'tāltālo': arvien ar raksturīgo pozitīvi domāto 'svešādā' iztēli. Tad arvien ir 'tāli' meklētās Ipašās tāles, 'zilās tāles', nepazīstamie krasti, svešās, bet ilgotās zemes, Ipaši 'aicinošās', 'saucošās' — svešais kā svešālais, bet Ipaši gaidāmais, neparastās 'gaidās', gaidu pilnās jausmās, 'pavisam' citālais, satraucošais kā paša meklētais iedomājums. Bez tā nebūtu tādu eksotisko uzsvērumu vajadzība — jo tā ir tā, kas tieši prasa līdz pat intimitātei 'svešādajam' attiecinātus izjūtu un noskaņu vārdus. Ilgu zemei attiecinātā ilgošanās nav tikai vēlēšanās, 'ilgotājiem' tā ir pati eksotiskā trauksme pēc neaizsniegti tālā: neapklusināma, 'nebeidzama', 'saucoša', arī 'mocoša' ilgotība pēc 'kaut kā' nemināma, nezināma, nepieejama, aizklāta — bez kā tālais nebūtu nekādas eksotiskās 'tāles'. Ne arī Ipašie maldi, nezināmā 'malsīšanās', 'sapņu maldi', 'maldu sapņojums', 'laimes malds', 'sapņu maldības', 'saldais malds'. Tā ir tā Ipašā dzejiskā bilance, kas izteic pašu 'sapņotāju', 'sapņu dzīvi' — un tāpat iekšējo izjūtu ārēji attiecināto eksotismu, iedomātās laimes un ilgotā svešādā pamatmotīvu. Tas visai līdzīgi parādās arī savādi vispārinātajā 'vienreizības' uzsvērumā, kā eksotisma sevišķā paveidā, kur vienreizējais domāts kā neatkārtojamais, bet arī ilgstoši turpinošais, kas nepārejoši paliek kā atmināmās. Tāds ir sevišķs gadījums, vaj 'laimes mirklis' un 'dzīves kalngals', bet arī 'zaudēta dzīve', zudušās cerības un visa tā mierinošā atsacīšanās, kas paliek pāri kā 'sāpju prieks', saldas sāpes — neaizsniegtajam reducējoties 'zaudētajā laimē' vaj cerībās, kas joprojām paliek kā cerētais tālais, distancētais, vaj Ipaši 'atsvešinātais', tāpat kā ilgotais eksotiskā tūlumā un svešādībā.

Kas stiliski motivējas un arī iespaido, pievelk un saista, arvien liekot atgriesties Ipašos iztēlojumos, tā nav vien sapņu zeme, vēja spārni, vaj 'vienreizības minējums', nav arī sevišķās siltzemes, distancētās austrumzemes, iztēlotā Indija kā brīnumzeme, saulainie krasti, kur viss zied, ne arī tikai pērļu zvejnieki vaj atmiņu krāšņums, bet pati tā iedomas un iztēles vajadzība, kas liek traukties svešādi nezināmā tūlumā līdz pat 'nekurienei'. Tas ir tas meklēti distancējošais kontrasts, kas ļauj 'iziet ārā', aizmirstot esošo kā parasto — 'kavējoties' ilgoti iedomātā, pat tikai meklētajos epitetos. Iedomātā nekuriene tad var izteikt vienkāršu sentimentu, kaut gāju putnu nezināmā 'aizlidošanā', bet pretēji 'palikšanai' var tiem arī 'doties līdz' ilgoti 'nezināmās' malās, svešos krastos, vaj 'no visa ārā' — nezināmajā 'nekur'. Tad Ipaši uzsvērti var būt paši 'dzīves maldi', maldu sapņojums, visa atsvešinošā 'maldīšanās', vaj tikai satraucošā bachantes dziesma, aizraujošās skaņas, aizsedzošais plīvurs. Vaj vienīgi pats kontrasts kā 'aizmirstais un atcerētais', Ipašā 'aizdomāšanās' un aizsapņo-

šanās kā 'tālais zudušais', 'atgriešanās bērībā' kā tālajā pavisam 'citādā', 'laimīgajā bērībā', 'laimes dienās'. Kas vārdiem piedod sevišķo uzsvērumu, tās ir Ipašās sajūtas, 'tāli tuvais', sevišķās jausmas, pārsteidzošās jūsmas, kas taisni 'bijušo', aizmirsto 'izsauc' kā tagadnēju, ikdienai vaj esošam liek iet 'bijušās tekas'. Tas ir tikpat svešādi saistošais, 'atsvešināti' tālais, bet aktuāli arī tagadnējais, kā visa pārējā iedomāti ilgotā eksotika, nesasniegta tālā, bet tieši šādā kontrastā izjustā. Cik dažādas puķes nav tikušas uzsvērtas eksotisku epitetu nozīmē, arī ikdieniški pazīstamā narcise, 'baltā narcise': arī secen visam tam, ka tai narkotiskās Ipašības un ka grieķu teikās tas bija pats puķē pārvērstais sapņotājs, pats savā sastingušā atspīdumā iemilējies upes dieva dēls.

11. VULGĀRIE

Tie parasti saprasti kā 'vienkāršās tautas', puļa (vulgus) raksturīgie epitēti, kā sabiedriski vaj literāri nepiedienīgie, nepieļautie, rupjie, prastie, jēlie, vaj arī aizskaroši pulgojošie, profānie, izlaidīgi necinošie, frivolie, jeb vispār ikdieniški 'pārāk tiešu' raksturību uzsvērumi, ja kļūst 'piedauzīgi'. Bet tas būtu tikai pretēji konvencionāli pieņemtai, 'literārai', vaj izmeklēti 'smalkai' teikšanai, nepaskaidrojot, kas par sevi ir tas stiliski rupjais elements kā Ipaši vulgārais. Arī tādi apzīmējumi epiteta nozīmē var būt ikdieniški vaj zināmos gadījumos tikpat pieņemti un parasti, kā citā ziņā izvēlētie un smalkie. Nav vien parastās un 'prastās' valodas raksturīgie apzīmējumi, atsevišķās nodarbībās un t.s. argotā, 'blēšu' un tamlīdzīgā valodā, nav vien tīši pieņemti 'rupji vārdi', taisni 'profesionāli' pat lietoti arī tādi raksturojumi, segoši vārdi un aizsedzoši jēdzieni, kas citās aprindās vaj vispārējā sarunā var izklausīties pavisam vulgāri.

Epitetu ziņā jāatšķir nevien vārdu jēdzieniskās novirzes, atvietoјumi un dažādi pieņemtie lietoјumi, bet pati tā Ipašā nozīmība, kādu sevišķos gadījumos grib izteikt, vaj tikai raksturojoši uzsvērt. Tad nošķiras jau tie teiciens, ka ar atsevišķu vārdu nevien 'trāpa', bet trāpa Istā vietā, naglai uz galvas, teic 'tieši acīs', vaj 'sador', uzknāb, aizbāž muti, piesien, vaj sveiž vārdus acīs, met acīs un tamlīdzīgi, kas zināmos gadījumos var izklausīties vulgāri, bet citos un arī literārā attēloјumā tikai raksturīgi. Pavisam parastos teicienos 'mirt' nozīmei ir tik dažādi attiecināјumi, ka atsevišķo nozīmību uzsver izdalīti atsevišķos vārdos, kam ar jēdzieniski domājamo mirt nav vairs tiešā sakara.

Mirst, beidz dzīvot, aiziet, krt; ir mirušais, dzīvi beigušais, aizgājējs, nelaiķis, karā kritušie. Dabon galu, beidz ciest, aiziet pie tēviem, ir aizsaukts, palicējiem zudušais un 'vairs nav'. Karā 'krist' vaj 'nolikt galvu' izteic, ka ir kaujas, cīņas, varonības cildenuma nozīmē: 'kritušie cīnītāji, varoņi, kas nekad nav parastie mirušie vaj aizgājēji, gan taisni 'aizsauktie'. Bet arī lopi 'krt', ne mirst, gan 'mirstot badā' krt, bet citādi 'nobeidzas'. Kur te ir Ipašo raksturojumu un vulgāritātes robežas? Lopi negadījuma ziņā 'dabon savu galu', bet Ipašā vispārēji novirzītā nozīmē 'sprāgst', nosprāgst, ir nosprāguši, 'nogājuši', bet Ipašā lamājuma vārdā 'sprāgoņas' nav vēl 'apsprāgstoši', tiem vēl 'jānoiet', jānobeidzas lai būtu 'nobeigušies', 'beigti', un arī tad tie ir tikai nogājušie, nekad cilvēka nāves nozīmē aizgājušie. Arī cilvēka miršanas nozīmē Ipaši izdalītie uzsvērumi ir visai dažādi: mirstot aizmiegt uz mūžu, izlaiž garu un ir 'beigts', bet cilvēks nenobeidzas, ir miroņi, mirušie, bet ne nobeigušies. Toties ir uzsvērumi pavisam vulgārās novirzēs — ne tikai pienāk gals, gals klāt, dzīve galā, jeb ir nogalinātie, nokautie, nobendētie, nomaitātie, nobeigtie, nolietotie, bet arī vesela rinda tādu raksturojumu, ka karoti nolīcis, maizi vairs neēdīs, ir atstiepies un tldz. Pa kakla tiesu padara arī Isāku, noņem galvu, aizspiež dziesmu un ir 'zemei atdotie'. Vienkāršā rupjā valoda nemaz nav tik tieša, vienīgi Ipašās novirzes aiziet 'pārāk tiešos' raksturojumos.

Rupjie, vulgāri prastie vaj Ipaši ciniskie uzsvērumi allaž ir ikdieniški parastie, un visai bieži Isto nozīmi aizsedzošie. Jēgums 'vazāt' ir raksturīgas norises vārds: attiecināti izvedumam tieši 'vazā', darbā Ipaši 'vazo vaļā', bet arī Ipaši važo, attiecināti lietām ir Ipašas važas, iejūdz arī Ipašos važus, brauc vēl vecajās važās; pašas braukšanas ziņā 'važina ragūs', brauc 'važus' — 'braukšus'. Bet pavisam ikdieniški arī vulgārā nozīmē uzsvērti 'vazājas', vazājas apkārt. Ja no jēdzieniskā vārda atvasinās važonis, vaj 'lēnais važotājs' (18294.), tad 'vazanķis' ir sedzošais uzsvērumis pavisam citādi nozīmībai. Tā arī raksturojoši 'dauzās', 'dauzās apkārt' bez tiešās dauzīšanās: vienā ziņā nebūdam tiešais dauzoņa, otrā ziņā paliekot pat par 'Istu dauzoņu', kas arvien 'dauzās' apkārt. Visai rupji 'bāžas' virsū, arī pašas uzbāzības 'uzbāzīgumā', arī 'uzbāzīgā' uzsvērumis nav visai smalks. Nevien 'rāpjas atpakaļ', kaut nav 'atpakaļrāpuļi'; lien klāt Ipaši 'pielīdēji', liku muguru liec 'likmuguri', kas citādi nav 'liku muguru' — tāpat kā Ipaši 'uzmet kupri', aiziet ar kupri — un arī bez diedelēšanas tiek raksturoti par diedelniekiem. Nevien paceļ degunu un ir uzpūtīgs, uzpūsts, piepūsts, iepūtīgs, pat 'pūslis'; vaj nolaiž degunu, nolaiž ausis un ir Ipašais ļepausis, vaj nolaidies; arī nolaidīgais, bet tāpat arī nogājies, nodzīvojies, izgājies, izlaidies, nošļucis un noplucis.

Ir plikadīdas, plikvēderi, bezbikši, paklīdušie paklīdeņi, noklīdušie; vaj īpašie rupjie tēviņi, mātītes, padauzas, uzsvērtie jēlie vārdi un jēlās mutes. Ja plāpājot 'tukši' runā, tad 'grab', plāpa tad ir grabētājs, īpašais grabiķis, grabis. Kur te ir pārejas robeža starp vulgāro un arī 'literāriem' raksturojumiem? Zināmās nozīmēs īpaši noceļ, apceļ, palaiž muti, palaiž valodas, 'noliek', prasti, rupji, bezkaunīgi nosauc, ar atbildi aizbāž muti. Var būt nevien īpaši 'glums', ir arī slīpēti blēži un smalki blēži, glauni blēži un īpašais glauniķis. Tāpat raksturīgā vientiesība un ne tikai vieglprātīgie, bet īpaši vieglie, pavieglie, vieglu prātu, nepilna prāta, nepilnīgie, īpaši apdauzītie, ne tikai darbā ielauzītie, neapķērīgie. Īpaši izgāžas, arī smalki izgāžas, kriet negodā, vaj arī tiek pieķerts, ir iekritis, iekriet dimbā. Pinķerējas, ir 'pinķis', īpašas pinķerīgas lietas, bet arī gatavās jezgas un saputrotas lietas. Tie nav tieši apzīmējumi, bet īpašajā nozīmē pārāk tieši uzsverumi. Tādēļ ar visu netiešo nozīmi raksturojuma ziņā tik labi saprotami 'velna puiši', velna milti, vaj cūku būšana un grēka prauli, jeb kad ir mīkstpēdiņi vaj rīkļu rāvēji, maitas gabali, 'gatavie maitas' un velna parautie.

Kad no rupjiem, neglītiem vaj piedauzīgiem apzīmējumiem izdalās īpašie jēlie un neķītrie epitēti kā 'jēla' valoda un jēlie vārdi, tad tie nav jēli par sevi, ne arī ikreiz attiecinājuma ziņā, bet domātā 'piedauzībā' kā 'jēlibā' — kādos uzsverumos tad vārdus kā nepieļautus nevar 'ņemt mutē'. Pats jēlais nemaz nav piedauzīgs, ne stipri slapja jēla laika ziņā, ne atkušņa lietū jēlšķīdenais laiks, jēla zeme, negatavi zaļā jēlā labība, ne arī nevārīta jēla gaļa, vaj ievainojuma ziņā pats jēlums kā jēla vaina; vismazāk tādi apzīmējumi, kā neizstrādātā ziņā dažādās 'jēlvielas'. Bet kad glēva nozīmē uzsver 'jēlu cilvēku', uzreiz sāk līdzī skanēt kas cits, tāpat kā vienā ziņā vispārējo gleta nozīmi pastiprinot kā īpaši 'glētu', vaj otrā ziņā glumu kā īpaši 'saglumaušu', izdalīti glēmu, tad gribēti raksturojot par gliemīgu, gļotainu vaj riebīgi jēlu. Acīm redzot, par sevi tikai 'nelāgā nozīmē' apzīmējamie vārdi var pārvērsties pašu domāto 'jēlību' uzsverumos. Ja tādi uzsverumi zināmos attiecinājumos nodibinās, stiliskais aizsegs allaž tad meklēts eifēmismos: 'pārāk tiešos' uzsverumus atvietojojt ar pieņemamiem 'labākiem vārdiem'. Tas savukārt aiziet pāri arī jēdzieniskiem daļījumiem, 'plikam' zināmās nozīmēs atvietojojties ar kailu, plikumam ar kailumu, riebīgam ar pretīgu vaj tikpat daudznozīmīgo 'niecīšamo'; vulgārā nozīmē kašķīgam cilvēkam ar nesaticīgo, šķermai, sarūgušai dabai ar nelaipno; nav vairs plika iedzīve, bet plāna, kaut tomēr paliek 'noplicināta'. Puslīdz vēl ir uzsvērtais plikpauris, 'kailai galvai' nozīmējot ko citu; un pat īpaši uzsvērtā tiek 'dzimuma' diena, nevis atminamā dzimšanas diena.

Literāri allaž izdalīta parastā sarunas valoda kā 'vienkāršā' valoda, lai gan arī vulgāri 'nemas'. 'Raujas' ar darbu, raujas, noraujas cauru dienu, dažreiz nosit arī laiku un norauj algu, ja 'nedzen' vaj pietiekoši 'nesarauj darbu'. Necieš nekādu 'pliekānu valodu', tukšu runu, saka 'smagus' vārdus, cieti teic, vārdus 'nocērt', jeb ir sīvi vārdi un 'sāji' teic. Vienkāršā valodā iet skolā un mācas, bet ne vairs tik vienkāršā 'apmeklē' skolu un nevien beidz, bet taisni 'nobeidz' skolu, 'noliek' pārbaudījumu un ir 'cauri', jeb 'izkrit', izgāžas eksāmeniem cauri un tad nav skolu 'izgājis', bet izkritis cauri, cauri kritušais. Parasti saka, ka vainīgo soda, bet tiesneši īpaši 'uzliek sodu'; vainīgo apcietina un tas ir 'apcietinātais' — cietumā ieliek, met, bāž, iebāž, iesloga, iespundē, vaj vienkārši iesēdina, bet arī ietupinā kā ietupināto. Pēdējie uzsvērumi skan diezgan vulgāri. Bet arī pat tiesiskā valodā ir tīri tehniski pieņemti termini, kas izskan savādi — testamenta taisītājs, uzturētājs, uzturētājs, kas izskan savādi — testamenta taisītājs, uzturētājs, uzturētājs var 'atstumt' un tie tad ir atstumtie (civ. 1. 437.), pavisam tāpat, kā ir atstumtais dēls vaj atstumta dāvana. Nav vien īpaša kancelejas valoda, ir arī īpašie populārie izteicieni, neminot nemaz pieņemtos barbarismus, dažādi bojātos apzīmējumus, visdažādākos žargonus un tāpat arī visai plaši 'iegājušos' ikdienas raksturojumus, kas 'lipīgi' taisni epitetu uzsvērumos. Jau ar skolas pirmo soli rodas kopējais skolēnu žargons, neatlaidīgi paliekot pie īpaši pieņemtiem apzīmējumiem, allaž neatkarīgi no vārdu jēgas, bet atkarīgi no pieņemtās iepatikas un savstarpējās nostājas. Bet cik nav arī populāri vispārinājamie 'vecāis', nāvīgais, trakotais vaj foršais, tāpat kā citādi 'puisis uz goda' un pašu puikas. Nav vien viegla valoda, ir arī 'sulīga' un piparota, pat pliekāna var toties būt uz laiku populāra, īpaši, ja ciniski motivēta. Nāsīs ierautais un gaisā uzsistais savā laikā bija tikpat saprotams kā vispārējais 'ierāvējs', pumpētā nauda, govju andeles, iesmērēta manta, ziepju vārtāji, piešūta bārda. Kādreizējie 'kumēdiņi' un kumēdiņu būda atvietošanās ar divertismentiem un polurijiem, senākie klerki, rebes un kleri ar klerīgiem ļaudīm un klerotājiem; ilgi skanējis aizgūtais 'prosit', īpašais smollis (sis mihi mollis) un bravo saucieni, līdz ar uzsvērtiem bravo zēļiem; vēlākām ovācijām paliekot kā svešvārdam. Bet ilgi iesniedza arī subliķus, valkāja šlepes un 'šēzotie' šēzes, kāmēr palika par garsvārciem. Dzīvoja arī 'lillā', pēc Švauksa skolas ar aplaudisamentiem, kāmēr palika pāri aplausi, plaukšķinot aplaudētie. Nevien kupči, bauri un kužas, radās arī speci un vēlāk diptīši, kāmēr vulgārie aizgūvumi, pielāgojumi un arī tīši kropļojumi nesāk izzust kā vulgāri sajustie; arī negerbjoties vairs rozā, dzīvojot zaļi, ne lillā.

12. BANĀLIE

Banāls sākotnējā nozīmē ir ikdienišķi vispārēji nosacītais, stila ziņā apzīmējumu pārņemot pārāk lietots, 'nodiluša' nozīmē, vaj pārāk atkārtoti 'novazātā' ziņā kā īpaši uzsvērtu banālītāti. Bet tas neskar pašu epitetu atkārtotošanos vaj atkārtojumus vispār. Arī parastie un konvencionālie, sevišķi tradicionāli daudzīnātie epiteti atkārtojas, tādēļ vien nekļūstot banāliem, stilisko nozīmību nemainot. Pat uznākušās jaunās modes vienīgi noveco, kļūst vecas un vecmodīgas, ne ikreiz banālas. Banālītātes pretstādījums slēpjas kur citur, kad arī jaunais var būt banāls. Vienā ziņā tā ir parastā bezraksturība, kas nevien atkārtojoties, bet arī jaunā veidā var būt 'tikpat banāla'; otrā ziņā stiliskā seklība, nozīmes neizteiksmība, vaj pašas nozīmības trūkums, kādā ziņā visas 'banālas frazes', 'banāli' lietotie vārdi, īpašā bezgaumība, 'salkanība', vaj arī tādi atkārtojumi, kas atsevišķā gadījumā un īpašā uzsvērumā var būt zīmīgi vaj pārsteidzoši nedzirdēti, bet pielietoti vispārējāk kļūst apnicīgi nenozīmīgi, 'tukši teikti' — 'bezgaumīgi', arī nepatīkami lieki, 'tukša lieka valoda', 'neko neizsakoši 'vārdi', 'banāla valoda'. Ja atsevišķas iestājas un motīva dēļ tas kādu laiku var pastāvēt, tad parastā vēlākā reakcija ir taisni izslēdzoša. 'Bezdelīgu actiņu' puķei, atraitnītei, lauvmutītei, vaj raksturotām laustām sirdīm epitets kā apzīmējums paliek, bet pat banālā dzejā nav vairs dzirdētas citādi attiecinātās sirdspuķītes, ne pašas sirsniņas. Saldas melodijas gan dzirdamas, arī tādas, kas aizvijas kā rožu vijas, bet nav uzsvērtie puķu pušķi, pasta balodiši, ne tamlīdzīgas emblēmas pašās vēstulēs, pat ne kritikā vairs pušķoti domāta dzeja. Galvenā izslēdzošā reakcija iestājas emocionāli, ja banālais kļūst smieklīgs un banālītāte 'labu gaumi' aizskaroša, bet parasti tikai 'mainītas gaumes' ziņā, kad citāda liekas negaumīgs, uzsvērti kā neatbilstoši 'bezgaumīgais' vaj sajūstais gaumes trūkums.

Pati stiliskā banālītāte tomēr iezīmējas kā nozīmes iztukšošanās, dažādās pakāpēs kā izteiksmes zudums. Neatbilstoši uzsvērtos vaj pārāk vispārinātos attiecinājumos vārdu un teicienu nozīmes izplūst, īpašās nozīmes vājinās un šādos atkārtojumos vārdi 'nodilst'. Tam ir vēl vesela rinda uzsvērtāku norādījumu — vārdi kļūst 'nolietoti', noplicināti, seklī, nodrāsti, novazāti: sajūsti kā nenozīmīgi, neko vairs īpaši neizteicoši un tādā ziņā emocionāli 'pliekani'. Te iezīmējas galvenā starpība starp parasto vārdu daudzatkārtošanu un nozīmības izplūšanu banālītātē. Pārāk parasti 'atkārtotie' vārdi nezaudē izteiksmes nozīmi, un vārdi par sevi nekad nav arī banāli: banāla var kļūt vienīgi lietošanā zūdošā nozīmē, neatbilstošos attiecinājumos un atvērtētā uzsvērumā.

Banāli nav vēsturiski piesaukt kāda laika sirdspukštes, atzīmējot vienīgi kādreizējo epitetu, bet ja pašu epitetu attiecina kā šodien vēl domātos 'siržu tiltus' jeb pavisam jauni domātu draudzības stādu kopšanu, tad vienā ziņā joprojām ir izteicošā sirsniņa, sirds, sirds cilvēks, sirsniņas attiecības un sirsniņi smieklī, arī sirsniņa ķeršanās pie darba, bet otrā pusē banālā robeža ar neatbildumam iedomātiem tiltiem, pukšiem un stādiem.

VIII EPITETU IPAŠIE VEIDI

1. NORĀDOŠIE UZSVĒRUMI

Epiteta loma parādās zināmā atšķirošā nozīmē uzsverot īpašo 't a s', tāpat kā zīmīgi norādot 't ā d u'. Tas, tāds, šāds, īpaši uzsvērtais 'viņš', vaj ar kvalificējošu norādījumu 'šāds un tāds', 'šāds tāds', 'šādi tādi', nav vairs tikai norādoši apzīmējumi. Uzsvērtais 'tas' par sevi nav epitets, bet attiecināti pašu objektu izdala epiteta nozīmē. Uzsvērtais 't a s Jānis' nav vairs tikai norādītais Jānis, bet izdalījuma iemesla vaj teicēja nolūka ziņā vārdu līdzī uzsver kādības nozīmē. Parastā uzrunā var uzsvērt 'tu, Jāni', vaj 'tu, Jāni, panāc šurp', izsakot nolūku bez kvalificējošas nozīmes, bet ja 'tas' Jānis nenāk šurp, īpašās situācijās uzsvērums var taisni nozīmēt objektu kā 'tādu'. Zināmi izteicieni tam taisni raksturīgi: tas jau nu neies, tas jau nav nācējs, 'tas jau tāds', tas jau nav gājējs, tas 'tāds' nav darītājs, tas jau tāds ir. Tāpat: tas jau viņš, 'ko no viņa' ('viņš' jau tāds), tāds jau viņš ir, tas ir taisni viņš, 'viņu' jau nepanāks, nedabūs. Saka: kas t a s par laiku! — pašam uzsvērumam nozīmējot visu kvalificējumu ('tas' nu ir gan bargs, bet uzsverot arī sevišķi jauka ziņā). Īpašo 'viņu' uzsver nevien kā trešo personu, bet kā kvalificēti izdalīto: nevien 'viņš atnācis', bet kā gaidītais, zināmi 'viņējais', vaj citādi par sevi sevišķais 'v i ņ š atnācis'. Tāpat uzsver īpašo laiku, ne personificējuma, bet epiteta ziņā: 'viņš' nu sācis liet, viņš ilgi snigs. Personificētais Dievs tiek īpaši uzsvērts tas/tāda nozīmē: 'tas (tāds) Dievs tur, tāds te'. Ir 'tie' nozīmīgie raksti, tāpat 'tas' sevišķais raksts, 'tie (svētie) raksti', 'tā (svētā) grāmata', arī 'tas svētais', tas vientuļnieks, tas tiesnesis, tas dzejnieks un 'tie dzejnieki'. Brāļu ziņā uzsvērts 'tas vecākais', tas jaunākais, māju ziņā tie Lielozoli, un ja uzsver upes, tā Svēte, tas Lielupes gals, tie Daugavas krasti, tad 'tā' nozīme nav vairs zināmā objekta vaj zināmo pazīmju norāde, bet ir kvalificējuma uzsvērums. Ir īpašais 'tas ļaunākais', zināmā ļaunākā 'tā nelaime', tāpat 'tā laime' kā

sevišķā, jeb 'tā tava laime', 'tavu laimi!' ak, tā laime! tādu laimi! Vārdam 'pats' jau par sevi ir kvalificējoša nozīme: pašlaik ir 'pats' istais laiks, 'nu ir pats laiks', 'pats labākais'; bet kad īpaši uzsver, ka 'pats atnācis', 'pats rikojas', tad vairs nav ne norādījuma, ne nodalošās nozīmes (pats par sevi, 'tas', viens pats, 'viņš') — visai nozīmībai sarietot autorātīvajā uzsvērumā 'pats', pati, 'viņš pats'.

2. TIPA UN INDIVIDUĀLIZĒJOŠIE UZSVĒRUMI

Tipa uzsvērumi objektu pieskaita kāda vispārēji domāta stāvokļa nozīmei, individuālizējošie tampretī izdala pēc atsevišķi domātās aktuālās iezīmes. Jānītis kā 'mazais' ir tipiskais 'bērns', mazais bērns, mazais Jānītis, un tāds pats arī uzsvērumā 'mazulis', maziņais, vaj arī jēdzieniski vispārējā ziņā kā vecāku 'bērns', kaut par sevi būtu pieaudzis liels vaj jau vecs, tomēr paliekot tipiskās nozīmes 'bērnu', bērnu bērnu, vecāku uzsvērtu 'manu bērnu' stāvoklī. Bet atšķiroši izdalītā nozīmē tajā pašā vārdā uzsvērtais 'mazs' un 'mazais Jānis' — kā turpināti sauktais Jānītis, var individuāli augumā vaj citādās nozīmēs atšķirties kā 'mazais', 'mazākais dēls' (jaunākais); un tāpat kā īpaši 'lielais', vecākais, vaj aktuāli lielākais, pieaugušais, spēcīgais un citādi ievērojamākais, parasti tādos uzsvērumos praktiski atšķirot aktuālos 'vārdu brāļus'. Tieši stāvokļa ziņā ir augsts un zems stāvoklis, augstās un zemās kārtas, augstie vīri un mazie cilvēki, bet arī individuāli par sevi izdalītais, augstais, lielais, aktuāli ievērojamais atšķirīgi nozīmīgais, tāpat kā negatīvi uzsvērtais mazais neievērojamais, lai cik nebūtu aktuāli ieskatāms. Galvenā atšķirība ir tā, ka tipa uzsvērumi nāk līdz kā vispārējas nozīmes pieskaitījumi, bet individuālizējošie tiek objektam atšķiroši doti kā aktuālie apzīmējumi. Tomēr individuālā nozīme savukārt var pāriet vispārējā. Cēzara ģimenes vārds kļuva 'cēzarisms' — valdīšanas tipa apzīmējums un valststiesiski par ķezarvalsts vispārēju jēdzienu. Bet šinī ziņā tad darbojas daudz kas vairāk nekā tikai stiliskie uzsvērumi.

3. SALĪDZINOŠO PAKĀPJU UN ANTONĪMISKIE EPITETI

Salīdzinošās pakāpes izteic īpašības, kvalificējuma, intensitātes vaj mēra attiecinājumus, bet epiteta nozīmē pakāpes uzsver kā objekta raksturojumu par sevi. Līdz ar to salīdzinājuma nozīme kā tāda paliek neuzsvērtā, tanī vietā uzsverot objekta raksturu,

Ipašo stāvokli, vaj aktuāli sevišķo iezīmību. Secen pakāpenībai šādi uzsverumi var iet dažādos virzienos, bet arvien apzīmējot pašu objektu visumā, ne vairs tikai 'īpašības' ziņā. Ja kāds salīdzinoši ir vecāks, tad tāda 'vecākā' nozīme aktualizē attiecību pret jaunākiem, bet 'vecāks cilvēks' epiteta ziņā par sevi ir tāds. Salīdzinājuma nozīmē starp brāļiem vecāks ir vecākais, lai arī par sevi būtu citādi 'vēl jauns', bet epiteta nozīmē brāļiem 'vecākais brālis' var būt arī tieši 'vecais brālis', un tāpat jaunākie taisni 'jaunie'. Tādā ziņā ir arī jēdzieniskā apzīmējumā pārgājusē jaunā un vecā paaudze, bez salīdzinājuma nozīmes norobežotā 'vidējā': īpaši stiliski raksturojošos uzsverumos blakus salīdzinājuma pakāpēm izteicot dažādas epitetu pakāpenības. Tādās nozīmēs ir veci, vecie, pavecākie, novecojušie, pavisam vecie, īpašie veci, vecie ļaudis un arī vecie kā agrākie, vecie cilvēki, arī kā agrākie un senie. Tāpat jauns, jaunais, pavisam jaunie, jaunekļi, 'ne vairs tik jaunais', 'vēl jauns' un tldz. Ir pusmūža, vidējos gados spēka gados, pāri pusmūžam un 'mūža otrā pusē'. Tāpat ir 'labi gadi jau', un 'labi gados'. Bet ir arī pavisam citādi labi gadi, labie gadi (labi, mierīgi, pārticīgi, 'labi paaudzis'), īpašais labais gads (ražas ziņā) un ne vairs mūža vaj 'tā' vīra un dzīves ziņā 'labākie gadi', bet visdažādākos attiecinājumos kā par sevi labie, 'labākie', ar tikpat pašnozīmīgu uzsverumu kā 'labs cilvēks', labais cilvēks: tieši 'labāko cilvēku' domājot pašnozīmīgi kā labāko, un tad šādas pakāpes pretējā attiecinājumā pārējiem.

Tāda salīdzinošām pakāpēm pretēja funkcija visiezīmīgāk parādās arī antonīmiskos epitetos. Objekts tiek domāts pašvērtīgā kvalificējumā, īpaša stāvokļa vaj sevišķas īpašības ziņā, bet uzsverums tiek izteikts atsevišķā pretraksturojumā. Kas stiliski notiek, tas nav vispārējā kvalificējuma atvietojušs ar pretstata nozīmi, vienīgi novirzījums aktuāli pretējā pazīmē. Tāda ir 'vienas dienas saimniece', taisni kā saimnieci kvalificējot, bet aktuālā nozīmē uzsverot kā nesaimniecisku, kas nav pretējība, bet pretraksturība. Bada maize arī ir maize, bet tā nav vien maize bada laikā, tā ir 'bada maize', tāpat kā pretraksturībā uzsvertā 'sēnalu' maize, vaj pavisam nevērtīgā vāji augusē 'sēnalu labība'. Parastie mirušā tuvinieki nav priecīgi, bet arī ir 'priecīgie pakalpalicēji' un 'laimīgie mantenieki'. Tāpat raksturotās priecīgās atraitnes, jaunekļīgie veci, pat agros gados uzsvērtais 'jauns vecītis', 'novecojies' jauneklis. Un tā arī nedzīvotā dzīve, lai gan dzīvota; 'nebijušie' un 'iztrūkušie' gadi; vaj saldas sāpes saldas mokus, arī taisni parunas ziņā 'gudra nelaime'. Visai pazīstami ir dzīvie mironi, mirušās dvēseles, uz robežas nemaz neskaitot līdzī nēlūgtos viesus, nēmantīgā mantu, vaj laimi nelaimē, kad nelaime kaut daļēji 'laimīgi' beigusēs, jeb ir 'laimīgs negadījums'.

4. STATISKIE UN DINAMISKIE EPITETI

Par statiskiem vienā ziņā var uzskatīt pastāvīgos epitetus jeb paliekošos, kas zināmam objektam jeb vairākiem nodibinājušies parastos attiecinājumos. Tādi ir māju putni, ūdens putni, meža zvēri, raksturotās 'meža' zosis, vaj melnais krauklis un pelēkā vārna. Tāpat parastie gaismas attiecinājumi dienai un ugunij, pati 'dienas gaisma', 'uguns' gaisma, vaj 'tumšā nakts' un 'nakts' tumsa. Bet ko isti var saukt par statiskiem epitetiem, tie ir paša raksturojuma ziņā nodibinātie jēgumi — tieši tādā nozīmē domāto objektu uzsverot kā nemainīgi paliekošu. Parastā 'zeme' pat jēdziena ziņā vēl izskan savā uzsvērtajā 'zem' pamatnozīmē, kas tikpat raksturojoši skan tālāk visos nošķirtajos atvasinājumos, nevien redzami zemā un skatāmā zemumā, bet vienlīdz paša uzsvēruma ziņā 'zemās' nozīmēs — raksturotā 'zemiskā' rīcībā, zemiskumā, tāpat zemībā, pazemībā, pazemotājos. Tādas nozīmes arvien domātas paliekošas, zemiskais, tāpat pazemojums paliek. 'Zeme' pati par sevi tikpat statiski domāta kā paliekoša un vispārēja, tā var būt melna zeme, melnzeme, trūdu zeme, smiltaine un visāda citāda, bet tā ir raksturīgā zeme, vienlīdz kā pļavu zeme, purva zeme, vaj rakto grāvju izmestā zeme, Ipašā uzsvērumā kā tipiskā zeme taisni pretstatā kalniem un ūdeņiem. Šinī ziņā arī diena un nakts, gaisma un tumsa, tāpat kā debess un zeme — statiskā pretstatījumā domāti raksturojumi, kā tādiem paliekot bez pārējām, līdzīgi kā zemam un cēlam, zemiskam un cildenam: kas 'ir tāds', tas nav vairs raksturojams otrādi.

Tampretī dinamiskie epiteti izteic objektu Ipašā norisē, aktuālās pakāpenībā un pārejās, kur uzsvērumi nav vairs pretstadoši. Tad zeme ir 'zaļojošā' zeme, audzētāja, debess svētītā, augļus nesošā, bagātīgi dodošā, saulainā. Allaž ir uzsvērtā zeme 'un' debess, debess un zeme, zemes mala un debess malas, tās 'satiekas'; debesis apmācas, ir apmākušās, vējainas, skaidrojas, noskaidrojas; saule atspīd, skaidrajās debesīs saule spīd, ir spoža, gaiša, apspīd zemi un dienas gaismu pārvērš 'gaišā dienā'; ir 'skaidrās' gaišās dienas, saule mirdzot — 'mirdzošā'. Līdz ar sauli, rītu, gaismu, 'austošo rīta gaismu' un uzausušo rītu 'nāk' pats rīts un 'jauna diena', kļūst par 'lielu dienu', vakaram pienākot tā ir 'aizejošā', beidzas kā pagājusē, kļūst par pagājušo; 'pienākušais' vakars vēl vakaro, iestājas krēslo, krēslo, satumst, 'satumsušā' vakarā 'iestājas' nakts, nakšņo, debesis kļūst nakšnainas, 'aizgājusē' saulainā diena paliek līdz ar visām citām par bijušo. Arī šī palikšana nav vairs stāvokļa nozīmē, viss uzsvērumis ir vienīgi attiecībā aktuālajai izmaiņai, iepretī jaunajai 'nākošai' dienai. Tādu epitetu nozīme arī tekošiem ūdeņiem, tecēšanai, plūšanai,

pala ūdeņiem, pavasara plūdiem, pārplūstošām upem, ūdeņu vilņošanai, pat 'mūžīgi vilņojošai' jūrai, ne tikai bangojošai, trakajošai — pašas aktuālītātes nozīmē tāpat visam 'ūdens nemieram', vaj šalčošiem mežiem un saulainajām vaj bargajām debesīm.

Jaunākā dzejā taisni meklēti grib dibināties priekšstatu dinamismā. Kaut šāds piemērs: nevien pavasaris 'atnācis', viss zaļo un putni dzied, bet arī pati dzejotā dziesma 'palaista' ('kā jaunu putnu to palaidi tālē'), no kā tad visa aina atkarīga — kas 'dzidrāks' un 'skaistāks' vēl varēja 'dzimt', kā balsis un atbalsis tālē, ar 'skanīgiem' ūdeņiem 'saplūda' tās, 'pār kokgaliem' šalkdamas 'aizšūpojās'. Vajag tik uztvērumus projicēt centrāli domātā 'pavasara' motivā, lai visai uzskatāmi redzētu, kas Isti ir tas skanošos ūdeņos palaistais, saplūstošais un atbalsojošais, skaistākais, dzidrākais, šalčošais un aizšūpojošais, kas tik aktuāli uzsverti dzimst. Bet tā nav vēl visa aina. Bez tiešāka sakara ar saules lēktu pats Lieldienu rīts 'ielec' klēpī un tikpat aizrautīgās asociācijās saule 'dīgst mākoņos', tajā pašā laikā tā ir apaļa ola un turpat arī cālis 'pūkainiem stariem'. Līdzīgos raksturojumos pašā mūžībā mirkļi ir 'apstājušies', bet pretēji tam stāvoši koki, krūmi 'glaužas klāt' kaut kam nepasactam un taisni 'spiež galvas' pret 'rietiem sārksstošiem'. — Ir arī īpaša 'ļauno ūdeņu' dziesma, kur uzsverti 'brien stāvā vilnī', lai 'saujā iesmeltu' no dziļumiem 'viesuļu atšūpotu', pašu šo ļauno ūdeņu 'dziesmu' — pēc kam ūdens 'izslīd' no pirkstiem 'lai vaimanātu atpakaļ jūrā'. Līdz ar mirkļu apstāšanos iet arī 'brīnuma mūžībā', un vienlīdz ir 'gaiši apsegts gals' — 'zeltsaulstari mirdzot jūrā grims', no torņiem krēslainiem 'pēdējs spožums krīt', caur spīvo rūgtumu grib smieklī lausties cauri, un vesela paaudze 'svešā saulē kļūst rūgta', list asaras arī vēl 'naktīs izraudātās', ir 'sastinguši vārdi', tomēr — ieskanās 'klusuma kokle', dzirdamas 'neteiktu vārdu meldijas', 'no akas dzestruma' smel 'rasas tīru ūdeni', zeltains mirdzums 'spoguļojas', nāk 'gaismas mirkļa' dotā dāvana, pat bite tad ir 'gaismas salduma' pilna un redzama 'liega smaida vizošā puķe'. Tas ir tāpat kā meža šalkoņa bez paša meža, vaj ūdeņu nozīmē pati vilņošanās par sevi.

5. SINTETISKIE UN ANALITISKIE EPITETI

Uzsvērumu saistīšana parādās trejādā pakāpenībā, vienā ziņā uzsvērtās nozīmes vienkārši stādot blakus kā savstarpēji seceniskas, vaj kopraksturojuma ziņā attiecinot kā viennozīmīgas, tadā gadījumā arī vārdiem parasti saistoties kopējā saliktenī. Bet

arī viennozīmīgi uzsvērumi par sevi var izdalīties analītiski domātos elementos, kādā ziņā pat vārdu salikteņus šķir savās īpašās raksturībās, ar tālākām iespējām zināmo viennozīmību nevien izteikt kā kompleksu sastāvu, bet īpašos attiecinājumos arī tālāk atvasināt. Seceniski 'viena' un 'veida' ziņā savstarpēji uzsvērtais vienāda un veidīgais ir kopnozīmē 'vienveidīgais', bet sastāva ziņā izdalāmā 'viena-veida' elementārā nozīme var būt jau vienlīdz vispārēji attiecināma un kļūst arī par atvasinātās 'vienveidības' jēgumu: nenozīmējot vairs ne sastāvu, ne objektu kopraksturojumu.

Sintetiskie epiteti rodas jau tā paša vārda uzsvērtos atkārtojumos: labi, labi un labs, labs — labu labais, 'lablabais', labu labākais, 'lablabākais'. Tāpat atsevišķu nozīmju vienkāršos blakus stādījumos: ir zils un zaļš ledus, iespaida ziņā arī zaļi zils, zili zaļš, zilgan zaļš, 'zilzaļš' ledus. Debess zilgme ir intensīvi 'zila zila', 'zilzila', bet debesis var būt arī bāli zilas, 'bālzilas debesis', tāpat kā gaišzilās debesis, vaj tumšzilās; iespaida ziņā un dažādā attiecinājumā ir īpašais 'debeszilais' tonis. Nakts satumstot kļūst tumša un var palikt melni tumša, pati tumsa 'melna tumsa' un tāpat nakts 'melna nakts', arī zināmos attiecinājumos krāsojuma tonis uzsvērtā nokrāsā var būt pat sevišķi 'tumšmelns'. Šādu salikto epitetu raksturojošā viennozīmība, īpaši kompleksu parādību un lietu nozīmē, nav vien savstarpēji kopattiecināta, bet kopattiecinājums izdalīti uzsvērts arī kā patstāvīgs. Melns un balts parasti ir pretstatā, lietas nav vienlaiku melnas un baltas, nav melnas un izdalīti baltas, bet tomēr paša epiteta kompleksā nozīmē tās var taisni uzsvērt kā 'melnbaltas'. Nav vien izdalītā nozīmē melni-balti austa drēbe, vaj zināmi izdalīto krāsu ziņā sarkan-balt-sarkanais valsts karogs, jeb vienīgi tikai apzīmējošā nozīmē salikti vārdi, arī tādi par sevi seceniski uzsvērumi kā 'vienreiz balts, otreiz melns', bet ir arī 'meln-baltās' govīs. Tās nav ne melnas, ne baltas, atšķirībā pat no 'melni un balti' kā īpaši 'raibām', sīki 'ieraibām', vaj pilnīgi sajauktas spalvas 'pelēkām' — taisni blakus šādām parastām nozīmēm izdaloties kā sevišķām 'meln-baltām' un tad tādā īpašā uzsvērumā kā 'melnbalti' raibām, vaj 'baltmelni' raibām. Tās nav vispārējā nozīmē kā balti raibās un melni raibās, bet domājot sugu.

Tāpat kā atsevišķie epiteti saattiecinās līdz kopējai viennozīmībai, tie var kļūt nevien patstāvīgi apzīmējoši, bet stājas arī jēdziena vārda vietā. Īpaši raibās govīs ir 'raibaļas', tāpat kā īpašās 'brūnaļas', vaj par sevi iezīmīgās 'zīmaļas' un īpašā vispārējā uzsvērumā 'gotaļas'. Zirgi ir 'melņi', baltas spalvas baltais zirgs 'baltais', 'baltiņš' (T.dz. baltspalvītis kumeliņš) — jā 'baltos zirgos', bet jūdž arī pašu 'balto'. Brūnais ir brūnis, ir

Ipašie bērie, uzsvērtais 'bēris', ābolainais, šekainais, 'šekis', arī pelēkās spalvas 'pelēķis', pat ar īpaši nelāgo iestāju, ka citiem auzas dod, 'pelēķītim pelutiņas'. Ir sevišķie palsie, dārkie, dūkanie, īpašais sirmis, sarķis un 'dūli zirgi'. Bet kas šādos apzīmējumos uzsverams, vienlīdz izdalāms arī atsevišķos nozīmju sastāvos.

Jau tik uzsvērtie baltie zirgi ne ikreiz ir gluži baltas spalvas, tie var būt tikai 'pavisam gaišas' spalvas, uzsvērti gaišpelēki, pavisam 'gaiš-sirmi', un līdz ar to nodalīti no sirmīša kā tipiski sirmā, vaj iesirmā un tumšsirmā. Analitiskā nozīme melnajiem zirgiem parādās jau tad, kad tie nav tikai parastie melņi, bet īpaši uzsvērtie pilnīgi 'melnie melņi'. Tāpat kā sirmis var būt gaiš-pelēks, vaj sirmais kā iesirmais 'šķimelis', un sarmis gaišpelēki 'balts', tā arī īpašais 'sirķis' kā iesarkans šķimelis, īpašais 'sarķis' kā iesarkani brūnais, 'iesarkani-brūns', un 'sarkanis' iesarkani-gaiš-brūns. Tie nav vien uzsvērumi, tādus apzīmējumus visai ikdienišķi atšķir ('viens ir sirmais, otrs sirķis'). Brūnis ir brūns, brūnais, bet bērs, bērais, 'bēris' ir atšķirīgi gaišāki brūnais, t. dz. 'ražen bērie kumeliņi'. Bet ir arī dūkani zirgi, 'dūkanie', tumš-brūnie, tomēr arī 'dūkan bērie', dūkan-bēri, un īpašais 'dūkainis' te ir dzeltēnīgi gaišbrūns ar tumšām, 'melnām' krēpēm. Pie tam dūkans zirgs var būt pelēcīgi brūns, vaj nenoteikti tumšāki brūns ('dūkans man kumeliņš') un dūli zirgi taisni tādi ir ar neskaidri tumšākas krāsas spalvu, tomēr arī 'dūli bēri kumeliņi (9690.)', lai gan par sevi atšķiras dūli un bēri zirgi (27476.). Dažādu atsevišķu iezīmju attiecinājumos apzīmējošie vārdi var saplūst saliktenos, bet sastāva nozīmē uzsvērumi paliek analitiski redzami. Tāds nav vien baltkājis zirgs, baltkrēpis, baltsarītis kumeliņš, bet tāpat šķimeļa nozīmē īpašais 'ābolainais', šeka ziņā 'šekainais' zirgs, ar vietumis atšķirīgas krāsas spalvu, balti šekains, brūni šekains; vaj 'meln-balti' dagls, sikiem raibumiem dārks, dārķis. — Analītiskie uzsvērumi parādās visdažādākos attiecinājumos. Par sevi raksturīgais 'krūms' apzīmē zarojumu no saknes, bet kupls, sevišķi 'kuplots' krūms ir īpaši daudz-zarains. Ceri var būt uzsvērti 'ceroti', dzenot cerus 'sacero', bet īpašā raksturojumā labi cerojoši rudzi uzsvērti ir 'jau krūmā', kādā nozīmē nekrūmo, bet ir 'daudz-ceroti'. Īpašajam ceriņu krūmam ir raksturīgie ceriņu-ziedi, bet tādi nav vien baltiem ceriņiem ar baltiem ziediem, ir arī zināmi raksturīgā citādā 'ceriņ(ziedu) krāsa' un tad daudz ko citu var arī krāsot īpašajā ceriņ-ziedu-krāsā. Ja 'brīzieņiem' ir kopapzīmējums, tad tomēr ir raksturotie staltradži un platradži, un visai daudz apzīmējumu dibinās taisni analītiski domātos uzsvērumos. Ja 'dakša' par sevi ir vienkāršā parastā divzaru dakša un īpašie sekumi parasti četrzarīgi, 'četr-zaru', tad

zināmais 'trejkājis' redzami ir tikai trīs-kāju raksturojums un tāpat vienīgi analītiskā uzsvērumā paša jūras dieva Neptuna 'trij-zobis', tridents, līdzīgi kā labībai lietojamais trīszarainais 'trīszaru' trizulis. Ir gadu simts un gadusimtenis, bet 'simts gadu' vecs ir tikai simts-gadu vecais, vienīgi vārdu saliktenī simtgadu vecais, simtgadīgais. Tas otrādi, kad 'vesela simta' ziņā sintētiski domā izdalīto simtnieku.

6. NEGĀCIJU EPITETI

Ipašs epiteta veids iezīmējas nolieguma ziņā, galvenām kārtām pozitīvā uztvērumā domātus vārdus noliedzoši uzsverot negatīvā nozīmē, dažos gadījumos arī otrādi, negācijā noliedzot pašu negatīvo nozīmību. Pēdējie gadījumi ir reti, bet ja tādi iespējami, tiešais stiliskais jautājums nav vairs formāls, ka negatīvo nozīmi nevarētu noliegt, bet kādā ziņā tas notiek un kas ar to tiek izteikts: vaj tikai negatīvi domāto un negatīvā vārdā teikto noliedzot, jeb izteicot īpaša pozitīva uzsvēruma ziņā. Tas vienlīdz ir pašu negāciju jautājums: kāpēc vienā vaj otrā pamatnozīmē teiktie vārdi vispār jāuzsver noliedzoši. Tam nāk klāt vēl trešais gadījums, kad negācija nozīmi neitrālizē. Bet kā labais un ļaunais var nonākt līdz neitrālai robežai, neizteicot vairs ne labu, ne ļaunu, abējādu noliegumu ziņā pretējām nozīmēm satiekoties kā vienlīdzīgām, vaj mazākais pielīdzināmām? Tomēr tieši epitetu ziņā tās ir pašā noliegumā uzsvērtās. Acīm redzot, negāciju uzsvērumos stiliskā funkcija slēpjas ne vairs pašu vārdu jādzīeniski vaj citādi parastā pamatnozīmē, bet teicēja ikreizējās iestājas vaj attieksmes ziņā: aktuālā sprieduma izejunktā. 'Ne labs', 'ne ļauns' ir sprieduma nozīmē vidējais.

a. NEITRĀLIE NOLIEGUMI. Negācijas ziņā 'ne-' uzsvērumi parasti izteic attiecinātās īpašības vaj raksturības nostbūtni, tiešāk vaj netiešāk domātā 'bez' nozīmē. Nozīmīgais līdz ar to kļūst ne-nozīmīgais — aktuālā sprieduma ziņā 'bez nozīmes'. Vārda pamatjēgums paliek, bet negācijas uzsvērumā nozīmība tiek neitrālizēta, nonākot pie relatīvā izejpunkta, kur zināmā nozīme prezumēta un attiecīgais vārds tieši teikts, bet tikpat tieši uzsvērts 'bez' ziņā, izteicot nostbūtni. Tāpat norādošais uzsvērumš 'kāds' negācijas ziņā pārvēršas par 'nekādu', īpašības vaj rakstura ziņā attiecīgais objekts kļūst 'nekāds'. Tas noved tajās parastajās vidējībās, kur pat nenozīmīgu atšķirību ziņā izteic 'šādus un tādus', nenoteiktas vidējības nozīmē 'kādus nekādus', kur

sprieduma ziņā katrs paliek 'nekāds': domātā vērtējuma, kvalificējuma vai citādā nozīmē 'nekādi'. Pati neitrālā robeža par sevi var būt visai relatīva, tomēr bez Ipašas attieksmes vai emocionāla papildus uzsvēruma tai netiek pāri. Ja mēra ziņā ir 'maz', tad galējā robeža tam ir 'nemaz'. Bet tas ir tikai mēra nozīmē, ne absolūtais 'nav', kad būtiskā ziņā objekta nav, kad tādā ziņā nebūtisks jeb 'ne-esošs': 'vispār nav', 'nav vairs'. Aktuālas nejutības ziņā ir ne-jūtīgs, kas nozīmē tikai stāvokli un tādā ziņā vienīgi neitrālu apzīmējumu 'bez sajūtas', tādā nozīmē atļaujot arī relatīvi lielāku vai mazāku nejutību, bet tikai līdz absolūtajai robežai, kad vairs 'nav sajūtas'. Parasti pavisam neitrālā uzsvērumā saka un domā 'nekaitīgo', kam tāpat ir relatīva nozīme, bet negācijai atkrītot uzreiz parādās tiešā pretējība 'kaitīgais', kas tad pilnīgi jānoliedz ar absolūto 'nav', lai nozīmi neizteiktu vien aktuāli relatīvā vai neitrāli domāta 'nekaitīga' uzsvērumā. Tāpat ir neskaidrs, nespodrs, nespīdīgs, nestiprs. Lai rastos iespēja 'nav' spriedumiem, vispirms jāizslēdz pamatnozīme, ka nav skaidrs, spodrs, spīdīgs, stiprs, bez kā nav sprieduma pilnīgam noliegumam un novirzēm pretnozīmēs. Kas būtu galējās novirzēs uzsveramais bezrūpīgais un nerūpīgais, ja paliktu vēl paša vārda uzsvērumš 'rūpīgs', jēgumam par sevi nepieļaujot nekādu 'pavirša' novirzi, vienīgi galējo nozīmi, ka 'nav rūpīgs'. Tāpat nedarbīgs, nevērīgs, neapzinīgs, tāpat secen tiešajām pamatnozīmēm 'neprātīgs' (nevis prāta, bet neprātīguma, pārsteidzības, aušības ziņā 'bez prāta'), vai nebēdnīgais nebēdnis), nedarbis, Ipašais neveiklis un ne tikai nepratējs, bet raksturīgais nepraša. Bet izteiksme pārvēršas, kad 'nedrošais' aiz galējās robežas 'nav drošs' — ir tieši 'bailīgais'.

b. RELĀTĪVĀS PAKĀPES NOLIEGUMI. Relatīvs ir blakus nozīmēm pakļauts. Jēdziena nozīmē 'liels' nevien salīdzinošās pakāpēs var būt lielāks un dažādos pastiprinājumos vai papildu uzsvērumos ļoti liels un pat milzīgi liels, bet tieši arī negācijas uzsvērumā nevien 'neliels', bet Ipašos raksturojumos dažādās pakāpēs nozīmē liels. Paša nolieguma stiliskā divainība ir tā, ka uztverē domātu mazu aktuāli uzsver taisni liela negācijā un tādā ziņā 'nelielu' izteic ne vairs kā par sevi mazu vai mazāku, bet attiecināti 'lielam' relatīvā pakāpē 'nelielu'. Kas nav liels, tad var raksturoties arī uzsvērti prāvāks par 'mazu', vai tāpat relatīvi mazam būt jau paliels. Mazs bērns kļūst 'paliels', ja paaugās un paaudzies pat uzsvērti 'liela' bērna nozīmē, kad nav 'vairs mazais', lai gan nav arī par sevi 'vēl' lielais, palikdams tikai prāvs, paliels bērns. Savukārt tomēr paši 'lielie', tāpat pieaugušie 'lielie bērni' nav vairs ne palieli, ne 'nelieli' (tādi var būt tikai auguma atsevišķā

nozīmē kā pazemi, neliela auguma) — pašam 'lielajam' un 'lielumam' nepielaižot vairs relatīvu negājiju. Relatīvi mazs bērns var būt tikai dienas vaj gadu 'vecs', līdzīgi kā 'pusmūža vecs' vīrs, kaut citādi būtu vēl jauns vaj samērā jauns, bet nekad ne-jauns un ne-vecs: kādēļ arī vecums un jaunums bez relatīva nolieguma.

Citādi ir 'sena' nozīmē relatīvi izteicamais ne-sens, 'nesenais' un dažādi novirzāmais, uzsveramais un raksturojamais 'ne visai senais', pat 'nupat' nesenais, tāpat kā ļoti un 'sirmi senais' — bet vienīgi relatīvi 'pagājušā laika' uzsvērumā. Līdzīgi tam arī 'necils': nenozīmējot izcila vaj cildena un cēla tiešu pretējību, kā tas 'zema' uzsvērumā, bet vienīgi relatīvo zempakāpi. Tāpat nepilns ir tikai zuduma vaj nepietiekošā pakāpē 'pilns', bez pretējības tukša nozīmē. Tādos uztvērumos arī vairāk vaj mazāk negatavs, nevienāds, nelīdzens, negludens ('ne visai gluds') — ir tikai papildus uzsverams skarba, šķerbaina vaj tamlīdzīgā ziņā. Neskaidrs, negaršīgs, nelaipns, nemīlīgs ('nemīlīgs laiks'), vaj 'nerunīgs' cilvēks nav neitrāli domāts, bet nav arī pretstata uzsvērumā īpaši raksturotam runīgam, vaj mīlīgam, laipnam; garšīgam un skaidram, jaukam gan pati negācija iezīmējas emocionāli pretējos akcentējumos. Epiteta nozīmē 'neskanīgais' nav tas, kas vispār neskan, bet tieši attiecināti tam, kas skats, lai gan tikai pietiekoši 'neskanošā', relatīvi neskanīgā, vaj labj, tikami nesaskanošā ziņā, un tad 'labi neskan', neizskan, nesaskan. Tā arī 'neticis' cilvēks nav gan vairs neitrālā robežā, bet ar to vien nav arī vēl pāri 'tikuša/netikuša' pretnozīmībā, paliekot relatīvā zempakāpē attiecībā 'tikt' uzsvērumam, bet neaizsniedzot tikuma un īpašo atvasinājumu tālākās nozīmes. Tāpat relatīvi neklājīgi ko klāj, vaj dara kas 'neklājās', bet ar to vēl nav ikreiz par sevi īpašajā nozīmē uzsvērtais 'nepieklājīgais'. Tāpat neprātis kā 'neprātīgais', pat pārspilējumā rīkojoties 'kā bez prāta', ir tikai savas pārsteidzības vaj līdzīgas rīcības ziņā ne-prātis: relatīvi 'prātīgam', prātīgai rīcībai, vaj tādos uzsvērumos arī 'negudrs', tāpat kā 'negudrais dējs' — kas tikai pasaku metaforā ir mulķītis.

c. NOLIEGUMI NEGĀTĪVĀ UZSVĒRUMĀ. Pavisam cita aina iezīmējas tādos gadījumos, kad vārdu neitrālas vaj pozitīvas nozīmes negācijās izteic taisni negatīvi domātā pretnozīmē. Ar to vārda jēdzieniskā vaj citādi parastā pašnozīme tiek pilnīgi segta. Tas parādās jau tādos apzīmējumos, kad piem. 'nelāgs' tiek uzsvērts pāri neitrālai robežai, nav vairs tikai ne-lāgi klāts jeb 'lāgu lāgiem' nozīmē ne-lādzīgi saklāts vaj darīts, nav arī vairs dažādās pakāpēs relatīvi attiecināts lāgam un lādzīgam, bet taisni pretstatā tam kā vienīgi nelāgais, negatīvi nelādzīgais. Netiešā nozīmē ir 'lāga laiks' un 'nelāga laiks', bet īpaši uzsvērtais

'nelādīgais' par sevi jau nozīmē sevišķi negatīvo — nelāga garša nav vien pretnozīmē labai un garšīgai, bet tieši lāgai, īpaši 'nelāgas lietas' un nelāgs, nelādīgs cilvēks pilnīgi izslēdz 'lādīgā' nozīmi. Līdzīgos vārdos izteiktā atšķirība parādās tieši kā stiliski domātā pretējība. Nelaimīgais tad nav laimes nostbūtnes ziņā ('bez laimes'), ne arī tikai nelaimes ziņā ('nelaimīgs'), bet laimes pretējībā par sevi 'nelaimīgais'. Kāmēr nespēcīgais ir tikai bez spēka, vaj raksturoti vājš, nepastāvīgais aktuāli mainīgs, nerunīgais kluss, nerunātājs, nederīgais tikai aktuāli vaj dažādās pakāpēs tāds, un asa/neasa ziņā ne-asais ir tikai relatīvi tāds, ne pretējībā truls, tad neauglīgs, neražīgs, nesaticīgs, vaj negants — jau pašos īpašos uzsvērumos, kā piem. nežēlības ziņā 'nežēlīgais', var izteikt arī pretnozīmi, kas pilnīgi aizsedz un neļauj vairs līdz domāt nekādu attiecinājumu objekta žēlumam vaj žēlīgumam: pašam kā 'žēlīgam'. Tādu raksturojumu domātās negatīvās nozīmēs tad parādās arī negaiss, nelaiks, nedienas, negadījums, pati nelaime. Tāpat nešķīsts, nešķīstais, nešpetnais, 'nelietīgais' nelietis, negēlis, netiklis, neķītris, necilvēks, nezvērs. Un tāpat neslava, t.dz. uzsvērtās nevalodas, nemeitīņa, neļaudis, 'neļaužu' vedamā (18889.); lamās pārejot neprašām, nesātim, negausām, nerīšām, ne reti pamatvārda nozīmei aizsedzoties kā izzūdošai.

d. NEGĀCIJU POZITĪVIE UZSVĒRUMI. Negāciju uzsvērumi pozitīvā ziņā vispirms sastopami kā vārdu negatīvās nozīmes noliegumi, bet parasti izteic taisni pozitīvo kāpinājumu. Negatīvā nozīmē zūdošais kļūst uzsvērti nezūdošs, nezūdošais, izsīkstošais neizsīkstošs un iznīcīgs neiznīcīgais, nenīcīgais, neiznīkstošais. Mākslotais taisni pārvēršas nemākslotā, viltota pretnozīmē izteic neviltoto, uzsvērtā bailīgā nozīmē pretēji uzsvērtos nebailīgo, liekuļotam pretējs kļūst neliekuļotais, savtīgam nesavtīgs, vainīga vietā kvalificējas nevainīgais (līdz ar īpašo nevainības nozīmi) un maldīgs var tikt domāts nevien bez 'nezīņas maldiem', bet taisni kā nemaldīgais, uzsvērti 'nemaldīgs'. Bet tas nav vien īpašu kāpinājumu nozīmē, ka bailīgs negācijā var izteikt nebailīgo, vaj viltota vietā neviltotu un mākslota pretnozīmē nemākslotu. Paši nolieguma pozitīvējumi var iet daudz tālāk, uzsvērumos izteicot principiāli atšķirīgu nozīmību. Nemākslotais un neviltotais var tikt domāts un uzsvērts kā īstais, principiāli 'īsts', nebailīgais kā drošs, īpaši drošais; nemainīgais kā pastāvīgais; nezūdošais kā īpaši vērtīgais ('nezūdošās vērtības') vaj taisni kā būtiskais. Tāds arī domātais nemirstīgais; principā uzsvērtais nedalāmais, vaj kvalificējumā neatvietojamais. Tie vairs nav neitrāli pretjēgumi, ne arī tikai pozitīvas pakāpes nozīmē. Bet šādā ziņā var parādīties arī neaizmirstamais, nepārspējamais (kas nav vien nepārspētais),

vaj Ipašas vērtības ziņā neatsveramais. Taisni arī par sevi neitrālus jēdzienus negācijas uzsvērumi var pārvērst sevišķās nozīmībās. Redzēt var labu vaj ļaunu, pašam redzētam par sevi ir neitrāla nozīme, bet Ipašais 'neredzētais' izteic sevišķu skatījumu kā nepieredzētu, vaj arī kā Ipašu redzējumu tikai iedomā jeb vispār kā iedomāti 'neredzēto'. Neaptveramais ir domātā pretējībā aptvertajam, bet izteic taisni Ipašā pozitīvā nozīmē domātā 'neaptveramā' aptveri. Tas norāda, ka uzsvērumi epitetu ziņā var nākt no visai dažādām saknēm, un arī aiziet visdažādākās novirzēs un sazarojumos, arī tur, kur parastajam nozīmju tiešumam vaj netiešumam nav vairs izšķiroša nozīme, vaj tikai subsidāra, bet stiliski noteicoša kļūst ikreizējā nozīmība un atbilstoši tai sevišķās iespējas izteiksmi panākt.

7. ROTĀJOŠIE EPITETI

Apzīmējums epitheton ornans poētikā un stilistikā pārnāca no rētorikas, izdalot tādus epitetus, kas runu sevišķi rotāja kā iespaidīgi papildus apzīmējumi, vaj arī tikai paša daiļrunīgā efekta dēļ. Šinī ziņā termins joprojām tā tiek uzsvērts, pat galvenām kārtām ornamentālā nozīmē, lai gan latīņu vārds pamatā neuzsver izdaiļojumu par sevi, bet apzīmē atsevišķo elementu ziņā pareizo sakārtojumu, Ipaši celtniecībā. Tomēr tagadējā ornamentāli domātā efekta nozīmē tāpat uzsveroši izdala izdaiļojumu par sevi, un mākslā vispār izdala tīri estētisko motīvu.

Kādā tautas dziesmu apcerējumā teikts, ka epiteta ziņā vispār izteiksme ir izvēlēta, meklēta, ar nodomu izrotāta, ka epitets ir kāpinājums kāpinājumā, greznums greznumā, ka 'epitets ornans pušķo', ka ir redzama vēlēšanās pušķot priekšmetu, ka priekšmetu pušķojot 'pušķo arī valodu', ka dzejnieki to arī dara ar tīši sameklētiem epitetiem un ka tāda tīša epitetu meklēšana pierāda, ka dzejnieki noskārst, cik lielā mērā epitets var viņu dzejas darbu greznot. Bet arī citādi: ka 'epitets liek kavēties pie priekšmeta, kas loģiski jau apzīmēts'. Kā t. dz. greznojuma piemēri Ipaši pievesti nozīmju dubultojumi — salikteņu uzsvērumi: auziņa baltskarīte, kumeliņš lielvarītis, bites vīvuliņas, vaj tādi raksturojumi, kā lielvalode, trejvalode lakstīgala, zirgs lielnaudītis un mīlinājuma vārdos māsa zelta drostaliņa, brālis vaska ritultis. Bet kā tas ir Istenībā, kas tur ir pušķojums, greznojums vaj rotājums teikšanas 'izrotāšanas' ziņā? Baltskarīte auza ir tikpat tiešs un loģisks uzsvērumš kā pašas auzas jēdzieniskā apzīmējumā, un vienlīdz arī aktuālā uzsvērē 'baltas' auzas kā labi ienākušās jeb

Ipaši 'baltās', tāpat kā 'labi' augušās, nobriedušās. Baltskarīte auza liek kavēties ne objekta ziņā vaj stila izgreznojuma dēļ, bet Ipaši izdalītā raksturojuma ziņā — nevis atgriezeniski objektam un rotājoši, bet izrietot no objekta uzsvērtās kādības, tātad, pašas izteikšanas, izteicoši raksturīgā uzsvēruma nozīmē, ne izrotājošā attiecinājumā. Vārds var būt meklēts, arī meklēts epiteta ziņā, bet stiliski taisni paveras radikālā atšķirtība, vaj tas izteiksmei atbilstošs, vaj sameklēts citādā nolūkā.

Kādā ziņā Ista iezīmējas Ipašie 'rotājošie epitēti', to norāda pavisam citādi piemēri. Kāpēc pašu epitetu domā un saprot taisni kā par sevi izdalīti greznojošu un kāpēc daudzējādi kvalificējamās runas motīvē taisni daiļrunības ziņā jeb kā Ipašas 'daiļrunas'? Tāda tīkami daiļa kvalitāte var būt, tāpat kā mākslas darbs zināmā nozīmē daiļš, bet vaj mākslas kā tādas tad vispārināti ir vienīgi kā 'daiļās mākslas', un autori uzsvērti 'daiļnieki'? Daiļi var izteikties, labskanīgi — savā nozīmē ir 'daiļi vārdi', daiļa valoda, bet ir arī tikai 'izdaiļota teikšana, 'izskaistināta', kas visumā var arī nenozīmēt kādu skaistu darbu par sevi kā vispārināto daiļdarbu. Kas tas ir par motīvējumu, ka mākslas darbs kā tāds jau vispārināmi daiļš, pieņēmumā jābūt daiļam darbam, kaut nebūtu tāds. T.dz. 'daudznaudītis' kumeliņš tika uzsvērts kā dargs, bet uzsvērts tikai tad, ja tāds arī bija, ne vispārināti un ne greznojoši, vienīgi darguma ziņā līdz domājot kā sevišķi izcilo. Netiešā apzīmējumā ir zelta laiks un zelta dzīve, bet nav zeltota, nav rotāta, ne arī kvalificēta paša zelta vaj zeltu ziņā, tāpat kā ar raksturojošo uzsvērumu vien nav stiliski arī greznota pati 'greznā dzīve'. Laba cilvēka nozīmē ir zelta cilvēks, 'labs, zelta cilvēks', bet tiklīdz šādā kopēji domātā attiecinājumā raksturojošās nozīmes sāk uzsvērti sablīvēties, tūlīt var ieskanēties kas cits, Ipaši, ja izmeklētais epitetu attiecinājums tīši vaj netīši kļūst savstarpēji neatbilstošs. Lai cik katrs uzsvērums par sevi nebūtu zīmīgs, izpaliekot attiecinājumu kopnozīmei atsevišķie uzsvērumi sastrēg izdalītos akcentējumos, — ar to izteikumam tad kļūstot tikai par gribētu izrotājumu. Kādā jaunāki dzejotā un visai krāšņi apdzejotā 'vakar' uz jūras tad paša saulrieta ziņā nav vairs tikai zelta saules stari (zelt-saul-stari), bet tie mirdzoši taisni uzsvērti 'grimst', ir grimstošie, saules rietā akcentēti 'raibojas' un ir noejošās saules Ipašie staru 'gredzeni'. Ja tas neizklausās tik meklēti greznojoši, atliek tikai izdalītās iezīmības projicēt kā visas kopainas savstarpējos epitetus, lai viss uzreiz pārvērstos mirdzošā grimšanā, raibojošā norisē un starošanas gredzenos. Bet nav jāvaimo moderni izrotājošā dzeja, tādi poētiski grēki dzimuši jau ar Homera izdalīti 'slapjo jūru'. Ir daudz kas dzirdēts, bet šodienas dzejā ir arī Ipaši akcentēti 'gubu mākoņi', kas 'upes debesīs

grozās', kur 'ūdens slīd', 'saules iesildīto akmens gultu vēss ūdens laiza', 'mirkst debesis ūdenī bezstraumes upē', 'melna spāre topaza spārniem aizmirsusēs airējas upes debesī pāri'; vienlīdz 'virs putās saziēdējušas upes trausli kukaiņi izstīdžejušām kājām augstu zivis lecina' un 'mākoņu vēdekļus ap apsēm vējš vēcina'. Tikpat sastrēgtā attiecībā kāda aina 'dienvidos': pa 'saules apžņaugtu' ceļu tur 'ēnas zeltīta čūska virmojot, zvīlojot' ceļa smiltis lokas un 'zūd'. Bet tāpat var arī ogas sarkani 'gailēt', pat košāk par 'karstākām oglēm' — un vasaras dziesma var 'degt'.

I. STILISKAIS PAMATOJUMS

Ikdieniskā sarunas valodā vajadzīgi ko pasakot, parasti nemaz nedomā par īpašas izteikšanas iespējām, vajadzīgo nozīmi pateicot 'vienkāršos vārdos' kā ikreizēji 'tieši' domāto apzīmējumu, arī tad, ja vārds nav attiecināts jēdziena, bet atsevišķas īpašības un raksturojuma ziņā. Laiks zināmajā nozīmē ir laiks, grāmata ir grāmata un arklis ir arklis, tāpat kā liels ir liels, vaj vispārēji domāts plašs, dziļš vaj stāvs. Bet šie vienkāršie vārdi ir visai dažādiem objektiem attiecināmi, īpašās nozīmēs uzsverami un dažādās novirzēs arī norobežojami, kas norāda, ka nav nemaz tik vienkārši, jo aktuālā vajadzībā domātie var būt taisni kompleksās nozīmēs, vaj dažādā pakāpenībā netiešāk attiecināmi. Otrkārt, tajā pašā vārdā var uzsvert tikpat komplicētas iezīmes vaj sarežģītu situāciju aptvērumus, cik arī vispārēji lietotos vārdos var izteikt pavisam atsevišķas situācijas ar īpašām raksturībām. Un treškārt, ar atsevišķo vārdu var apzīmēt taisni īpašus sastāvus, vaj sastāva nozīmē elementu saattiecības, tāpat kā izdalītu galveno pazīmi. Šis trejādās iespējas norāda, ka nevien atsevišķa vārda nozīme var būt dažādi teikta, bet ka līdz ar to arī citu vārdu nozīmes tāpat atšķiramas, kas dod iespēju izdalīti atbilstošā ziņā vārdus aizstāt. Tomēr stiliski tā nav vienkārša pašu vārdu atvietošana, bet gan objektam atbilstošā attiecinājumā zināmas nozīmības izteikšana 'citos vārdos'.

Pašas izteikšanas ziņā ar to nemaina objekta pamataptvērumu, vienīgi mainītā uztverē 'uzsver citos vārdos'. Ja nosakoša ir uztveres aktuālā izmaiņa, galvenais jautājums vairs nav par vajadzību, kāpēc meklē un rod citādi apzīmējošus vārdus (kāda ziņā gūti zināmi paņēmieni kā īpaši stiliski līdzekļi), bet stiliski svarīgais jautājums ir pašu iespēju ziņā: kā tās var rasties, ja objekta pamatnozīme paliek, bet tādā ziņā domāto lietu, norisi un arī sevišķo raksturību izteic taisni citos vārdos. Jautājums nav par to, kāpēc nesaka parastos tiešos vārdos, bet uz ko stiliski dibinās pamatā citādo vārdu attiecinātā nozīme. Šis jautājums iet daudz dziļāk par visu dzejisko un arī ikdienišķo sfēru, kur citādi teiktais iezīmējas visredzamāki, tomēr sedzas ar iztēli un blakus motīviem. Izteiksmes pamats noteiktāk saskatāms pašu divējādo apzīmējumu savstarpējā attiecībā — kāpēc un kādā ziņā tie ir divējādā nozīmē? To paskaidro sekošais: teikšana 'citā vārdā' savā

stiliskajā pamatā arvien dibinās divejādo apzīmējumu ziņā izteicamā nozīmju atstarpē. Objektu parastā vaj jēdzieniski vispārējā nozīmē domājot, citas nozīmes vārds līdzī neiestājas, to teic vienīgi atšķirīgās nozīmes apzīmējumā: bet starpības izteikšanai pirmā nozīme paliek, otrai attiecināti izdalot aktuāli Ipašo atšķirību vaj uztvēruma izmaiņu, ko 'citā vārdā' apzīmē. Kas tādā ziņā tiek panākts, tas stiliski ir radikāli pretējais epitetu uzsvērumiem — epitetam apzīmējoši piedonot Ipašu nozīmi kā objektam visumā attiecinātu, bet citos vārdos objekts tiek visumā apzīmēts taisni savas atšķirīgās nozīmes Ipašajā starpībā.

Liekas savādi, ka agrāk grāmata varēja nozīmēt vēstuli jeb tagadējā skatījumā vēstule varēja būt arī 'grāmata'. Senais arkls tagadējā skatījumā bija 'vecais arkls' jeb 'arkliņš' kā mazais spīļu, dakšu, ilkšu, krabiņu un čača arkls, bet vēl tagad taisni savā atšķirībā šie čača arkli kā arkli ir Ipaši apzīmētais 'čačis'; tāpat lemešu arkli ir Ipašie 'lemeši' un uz nozīmju starpības Ipašas robežas 'vien', 'div' un arī trīs un četrus 'četrlemešu' arkli, kas jēdziena vispārējā ziņā visi ir arkli. Cik dažāds nav laiks ar visādiem blakus un līdz apzīmējumiem, bet nav vien tāds, vaj 'tas laiks' un pats 'laiks', bet arī 'laiks' kā vārds, kas taisni nozīmes starpības ziņā uzsver tāpat nejauku laiku ('tādā laikā!'), un laika vārdā ('ir gan laiks!') apzīmē pašu negaisu, pārkonu, puteni. Tik vienkārši izjūtamās un tieši domātās 'citas' nozīmes ne reti parādās visai komplicētā skatījumā un apzīmējumos: agrā rītā parasti 'lēcošā' saule mainīgo iespaidu ziņā nevien 'rotājas' un ir 'brīžam zila, brīžam zāļa', vaj 'tāda iesarkana', bet pavisam iespaidīgā uztvērumā 'redz' pat Ipašas 'trīs saulītes uzlēcam', kad 'vienu rudzu, otra miežu, trešā trīs sudrabiņa' (33207., 54281.). Kas slēpjas šajās izmaiņās — zila 'rudzu', zāļa 'miežu' un balta 'sudrabā'? Izteikts nav nekas cits kā mainīgo iespaidu ziņā dubultā apzīmējumā raksturotās nozīmju starpības.

Motīvi, asociācijas, iztēle un aktuālie priekšstati var būt visdažādākie, var redzēt rīta sauli arī meditējot, kur tad Ipašā uztvērumā divi zelta kucēniņi apzeltītu irbi dzen (33208.), bet pamatā rīta sauli vienīgi apzīmējot lēktas atšķirīgajā raksturībā un šīs starpības nozīmē Ipaši iztēlojot. Tas parādās arī pavisam lietišķi. Ne reti lietām ir vairāki apzīmējumi, blakus, līdzteku un dubultnosaukumi, kas parasti ceļas uztveres ziņā, motivējuma vaj raksturojuma nozīmē, vaj taisni pašu lietu izmaiņas un atšķirības dēļ, citā vārdā izteicot nozīmes starpību. Tas nav vien iepretī vispārējam jēdzienam: šķēps ir ierocis un tāpat ierocis ir zobens, bet šķēps un zobens pavisam dažādā atšķirībā, kā mēr lode vispārējā ziņā ir katra lode, izdaloties šaujamai lodei, bet taisni tā izteikta nevien kā svina lode, bet secen raksturojumam

tieši kā 'svins', kļūstot par metonīmiju Ipašajai 'lodei' — ko tad nevien dzejā var tālāk uzsvērt kā 'auksto svinu' — ko ne tikai epiteta ziņā lieto, taisni arī ievainojot lodes nozīmē. Pavisam raksturojošs un arī parasts apzīmējums ir 'iemaukti', zirgu iemaukti, bet vienlīdz zirgam nevien liek iemauktus, liek arī 'dzelzis', starplocēkļa nozīmē 'iemauktu dzelzīm' izkritot, iemauktu līdznozīmē paliekot tikai apzīmējošām 'dzelzīm'. Darbs ir pavisam sens, bet arī ikdienišķi raksturojošais apzīmējums 'sviedri', nevien uzsvērumā 'darba sviedri', bet Ipašā grūtā, smagā 'darba' izdalītā nozīmē. Tas ir tas 'ceļš', tas gājiens, gaita un gaitenis, eja, ejamais ietenis, kur 'citi vārdi' nevien seko nozīmju izmaiņām, bet paši kļūst par izdalošiem blakus vārdiem, vaj līdznozīmīgu attiecinājumu sinonīmiem. Sinonīmā puse sen uzsvērtā, bet pārāk maz tā nozīmju starpība, kas stiliski uzrāda pašu avotu katrai teikšanai citos vārdos, lai cik dažreiz nozīmes netuvotos, vaj vispārinājumos nesaplūstu.

Tieši atšķirumu ziņā var pārsteigt valodas bagātība, sevišķi tādos gadījumos, kad parastie attiecinājumi visai tuvojas. Sienu pļavā puslīdz vienādi visur 'grāb', grābsta un sagrab, tomēr arī kasa, sakasa un Ipaši uzsit, apveļ vālus, vaj rauj, sarauj kopā, ar lielo grābekli savelk. Ravēt nozīmē raušanā pavisam sevišķu darbību — tieši 'ravējot' nevien rauj un šajā ziņā raujot Ipaši plūc, bet plūcot arī izvelk un izvelkot retina: bet vienīgi Ipašās izravēšanas ziņā Ipaši 'izretinā'. Nav jābrīnās, ka dažādā nolūkā vienkārši rokā ņemtais 'koks', tāpat kā nolūkā darinātais, nav vairs par sevi tikai 'koks', ja ir jau sevišķais koks iešanai, spieķis, nūja vaj kūja, boze, bauze, pat vāle, milna, vēzda, vaj kāts, ķegis, ķeksis, kruķis, krija, nerunājot nemaz par kārti un mastu, vaj žagaru, zaru, stibu, maiksti. Nav vien māre, jūra, ezers, vaj purvs, ir arī lāma, pelķe, palte, palce, danga, dūkste, dumbra, mulva, slazga, skrīnis, žvancka, vaj mārks un 'bedre'. Tāpat nav vien upe, strauts, avots, ir Ipašs valks, strūga, strāva, strauja, vaj velkme, rāva, rūja, strūga, vilce un vērece, stira, driksna, dunava. Nav tikai slapjš, samircis un ūdeņains, ir arī drēgnis, valgs, lekns un mitrs. Vispārējam 'sist' jēdzienam attiecinās ļoti daudzi, bet savstarpēji visai atšķirīgi apzīmējumi, pie tam ne arvien tikai raksturojuma ziņā: pērt, daudzīt, plīķēt, belzt, zvelt, zvelēt, vaj kult, kaut, veķēt, cirst, triekt; priekšmeta ziņā ar ko 'sit': koko, pātago, pletnē, žagaro, stibo, siksno, vaj bozē, kūjo un milno; raksturojošie attiecinājumi var būt arī visai novirzītās nozīmēs: blietē, bendzo, bukā, dukā, dunkā, dunckā, peltē, 'dabj ar roku', zventē, zveķē, velē, vico, slāna, 'uzdod kārtu', klāj, teš, liek 'ko māk', 'ko var', venckā met, dod, sadod, driepē, sukā, velk, gāž, drāž, šauj, 'uzšauj ar pātagu', mietē, pluinī, sloga, vantē, velē,

vāž, 'vāž vaļā', zēvelē, mērc, miedz, gērē, svecē, 'griež plīki', smel, smalsta, smeltē, 'diedz pa kājam', 'lej ko var', snāj, mēž, mizo, plītē, sloksnē, zaltē, dragā, arī zelti un zilina, lāpi, graiza, svilina, sautē, silda, 'sutina muguru', miekšķē — un tam vienlīdz nodē arī visi zināmie vulgārismi un barbarismi. Acīm redzot, der arī tikai kāda viena pavisam tāla analogija: centrālai sist nozīmei paliekot, bet skatījumu izteicot ikreizēji atšķirīgā blakus nozīmes apzīmējumā.

Attiecinājumā domātai nozīmībai šādi pavisam 'citā vārdā' teiktie apzīmējumi izslēdz asociatīvos starplocekļus, ar to īpaši panākot šķietami tiešus apzīmējumus: domātā nozīmē teiktus atbildumā apzīmējamai lietai vaj norisei. Kas citādi būtu sišanas ziņā īpašā zvelšana, kraušana vaj kulšana, ja zvel arī bez sišanas, krauj nesitot un ar spriguliem kuļot 'sit' pavisam citādā nozīmē, 'izdauzot' graudus, bet bez dauzīšanas uzsvēruma kā tāda. Pērt 'iepēršanas' ziņā pavisam tuvu asociējas ar īpašo sišanu, bet pati attiecība tūlīt beidzas, kad arī zemi stampājot kustības ziņā 'sit', bet zemi nekad neper. Lai cik dažādi vārdi var tiešāk vaj netiešāk raksturot īpašo nozīmību, bez tuvāka vaj tālāka atbilduma tie kļūst neattiecīgi un neizteiksmīgi, jo tad vispār nav to starplocekļu, lai domāto nozīmi varētu apzīmēt citā vārdā. Tāmpretī tādi atšķirīgi jēgumi, kā īpašais lidums, cirtums, 'izcirtums', 'celmi', plēsums, īpaši uzplēstās 'jaunās zemes' nozīmē, var zināmos attiecinājumos tiktāl tuvoties, ka liduma 'laisto' koku ziņā var attiecināt arī 'cirstos' un cirtumā ilgi paliekošo celmu dēļ 'celmu' zemi kā 'celmus', kas 'izplēšami' plēsuma nozīmē, tādām apzīmējumam vēl ilgstoši pastāvot raksturīgi atšķirīgi plēsuma zemei, kas nav vēl ne parastie arumi, ne veca zeme. Savukārt arī paši atšķirīgie lidumi, cirtumi, celmi un plēsumi paliek nevien atmiņā, bet kļuvuši par raksturojošiem māju vārdiem, kad zeme sen jau arta un sēta kā izkoptā 'vecā zeme'. Kādas izmaiņas ar teikšanu citos vārdos var notikt tieši acu priekšā, to visā vienkāršībā parāda apzīmētais Latvijas dzidrais ābols — kā 'dzidrais' tas uzsverams epiteta ziņā, bet kā šķirnes apzīmējums tas ir metonimiskais nosaukums pašam zināmajam 'ābolam'.

II METONIMIJAS

Ja metonimija termina ziņā teikšanu citā vārdā uzsver kā aiz, pēc vaj pār-vārdu, pārāpzīmējumu, vaj objekta blakus nosaukšanu citādas nozīmes vārdā, tad tas nav ne nodēvējums, ne pievārds. Metonimija ir patstāvīgs zināma objekta 'cits' apzīmē-

jums, vienīgi ar to starpību, ka nevis atvieto zināmo parasto apzīmējumu ne arī citādā nozīmē stājas tā vietā, bet taisni attiecas zināmam raksturojumam vaj jēdzienam, kaut objekta nozīmību izteicot savādākā uztvērumā un iezīmēs. Starp dažādiem 'citiem vārdiem' īpaši metonīmijas kā izteiksmes līdzeklis ir vistuvākās lietu un norisu 'zināmai' vispārējai nozīmei. Šinī ziņā varētu runāt par īpašiem pārvārdiem, kas attiecas parastajai nozīmei, bet pāri vēl izsaka to citādāki apzīmējoša vārdā.

1. METONĪMISKĀS IZTEIKSMES TIPIKA

Metonīmija bija gramatiķu termins, rētorikiem tā bija hipellagē, 'pārlāgojums', atvietojoša vārdu pārmaiņa kā samainījums jeb vispār parastās nozīmes izmaiņa. Vienkāršākais tipiskais gadījums bija antonomāsija, parastā vārda vietā domāto objektu nosaucot neparasti atšķirīgā vaj pat pretstādīti domātā apzīmējumā, ko latīniski pārtulkoja pronominācijas nozīmē, līdzīgā izpratnē kā gramatisko pronomena, atvietojošā 'vietniekvārda' ziņā. Bet stiliski tam bija vairāki citādi gadījumi un tālākas iespējas. Atsevišķie metonīmiskie vārdi varēja izvērsties par veseliem teicieniem kā parafrāzēm, vaj nozīmju attiecībām kļūstot vairākkārtēji metonīmiskām. Grieķu rētoriki nošķīra īpašo 'tāli pārlēcošo' metalepsi kā pārsakarīgi domātus attiecinājumus, tuvākas starpnozīmes izlaižot neminētas. Eiripida Medeja savā lāstā Jasonam 'nolād to kalnu, kas audzēja priedi, kura bija sākums visām manām bēdām' — domājot kuģa mastu kā liktenīgo savedēju kopā. Analītiski šādi zināmo sakarību izlaidumi kā pārlēcieni elipses ziņā noved atpakaļ metonīmiju vispārējā schēmā, atsevišķi domāto nozīmi vienkārši apzīmējot attiecinātā citā vārdā, bet viss kopattiecinājums uzrāda sevišķo pamatiespēju: pašu metonīmiju 'pāri' izteikt nevien aktuālā uztvēruma īpašā nozīmībā, bet tādā ziņā arī saistot vesela aptvēruma kopainā kā īpašās nozīmības pakāpenību. — Tautas dziesmās tas parādās vēl savādākā veidā, vispirms dodot metonīmiski domāto ainu kā zināmās norises netiešu iztēli 'citos vārdos', bet tad taisni šo iztēli ar negāciju noliedzot — lai netieši panāktā īpašā iespaids ziņā pateiktu, kas īstenībā tieši noticis. Melna odze ietecēja manā govju laidarā: tā nebija melna odze, tā bij govju Māršaviņa (32446.). Un tādā ziņā ir arī vēl otra pretēja iespēja, domātai īpašai nozīmībai objektu minot vispārējā parastā ziņā, bet tad taisni tādā nozīmē noliedzot — lai apzīmētu pārnnozīmīgā metonīmijā. Ziedi, ziedi rudzu vārpa, pelēkiemi ziedīņiem! Tie nebija rudzu ziedi, tas bij

Dieva pakariņš' (54704.). Cik tipiski vienkārša izteiksme, pavisam vienkārši arī saprotama, bet kas ir šī vienkāršība, ja skatot ziedošo rudzu lauku visā aptverošajā kopnozīmībā to redz un izteic tikai Ipašajā Dieva pakariņā?

a. PRONOMINĀCIJU APZĪMĒJUMI. Ipašvārda, vaj Ipašā vārda kā parasti domātā 'istā' vārda apzīmešana citā vārdā, allaž parādās kā nosaukšana blakus nozīmes 'vārdā', ko lieto arī apmaināmi un atvietojoši Istajam, bet attiecinot tikai metonīmiskā ziņā. Tādā nozīmē tas vienīgi papildina Isto vārdu, lietojuma ziņā var aizstāt, bet ar to vien nekļūst par objekta Ipašvārdu. Napoleons blakus vārdā bija Korsikānis, tādā nozīmē arī apzīmēts, teikts un saprasts personas vārda vietā un pazīmē, bet metonīmijas ziņā viņš bija tikai 'korsikānis' izcelsmes vaj raksturojuma nozīmē, jeb arī raksturojuma nozīmē, jeb arī vienīgi tur dzimušais, kaut šādus apzīmējumus saistot ar personas Ipašo nozīmību. Vidus laiku valdnieks savā vārdā varēja būt Kārlis, bet kā karālis viņš bija tās vaj citas Ipaši piesauktās valsts un zemes zināmais Kārlis. Ģimenes vārdu varēja nepiesaukt, bet savukārt piesauktā nozīmība neatvietoja personas vārdu, vienīgi Ipašajā attiecinājumā to aizstāja. Katru lauku māju saimnieku var uzrunāt trejādi, 'savā vārdā', ģimenes vārdā un māju vārdā, bet māju vārds neatvieto abus pirmējos, vienīgi apzīmē kā saimnieku un Ipaši atšķir kā tādu. Neatkarīgi kā vārdi par sevi ikreiz cēlušies, ja zināmo māju saimnieks ir Jānis Līcis un vienlīdz mājas ir Līči, tad arī saimnieka nozīmē viņš tāpat ir pronominācija Līcis, bet brālis Kārlis tikai ģimenes vārdā Līcis, vaj attiecības un piederības ziņā 'Līča brālis' un 'Līču Kārlis'.

Tālāk par to arī Ipašas epiteta nozīmes titulējumi var kļūt par personas vārda metonīmiskiem aizstājējiem. Kā 8. gs. Bonifacijs tika apzīmēts par Ģermānijas apustuli un baznīca vairākiem izciliem teologiem deva godinošo 'baznīcas doktora' titulējumu, tā 13. gs. universitātēs radās vesala rinda tieši personīgi attiecinātu epitētu ziņā sevišķie doktori, ar individuālo attiecinājumu aizstājot personas vārdu — Akvinas Toms bija Ipašais Doctor angelicus, 'engeliskais', Bonaventūra seraphicus, 'serafiskais doktors, Alberts Magnus vēlāk kļuva par 'universālo', Duns Skots 'subtilais'. Un bija arī 'profundus': dziļie, 'mirābilis' brīnīšie, jeb arī kā 'admirābilis', tāpat 'invincibilis' kā nepārspējamais vaj arī 'singulāris', tāpat 'viskristīgākais', 'ekstātiskais', pat Doctor mellifluus, medussaldais Bernards no Klervo. Bet blakus tam pronominācijas apzīmējumi var rasties arī citādi, kad taisni sevišķas nozīmes personas vārds, vaj Ipašvārdi vispār kādā atsevišķā ziņā kļūst par metonīmiskiem apzīmējumiem. Tā rodas

nevien otri vaj arvien jauni 'Cēzari', Nēroni, vaj Machiavelli, bet jau vecās romiešu mīlestības vēstulēs bija tikdaudz Venēru, ka vēsts īpaši tika sūtīta 'manai' — meae Veneri. Tikai mazliet tālāk par to nevien personu, īpaši arī personifikāciju vārdi kā nosaucošie īpašvārdi viegli kļūst par raksturojošām metonīmijām. Tad nav vien vispārinātās Venēras, Pompadūras un vispārējās Ievas no paradzies laika, bet arī pats pasaku Antiņš kā ironiski vispārinātais mulķītis, vaj pretēji tam Augustiņš kā 'dumjais Augustiņš', vaj Pēteris kā joku Pēteris. Kurzemes hercogs Ketlers tikai parādīja kā 'sēž kā Ņetleris', bet Bruts ar savu rīcību iezīmēja daudzus Brutus; no autoru labvēļa Mecēnas nāk mecenāta nozīme vispār, ar Krēzu identificējas katrs sevišķi bagātais un dieva Pluto vārdā tiek izteikta plutokratija, — līdzīgi, kā ar personu vārdiem apzīmē nepotismu, simoniju, sadismu. Nezināmi ilgs ceļojums ir odiseja, zināmās vietas vārdā apzīmē katru 'panāmu' blēdības ziņā, Meku pielūgšanas nozīmē un Romu — kur 'visi ceļi ved', nevis kā pilsētu Romu.

b. PARAFRAZES METONIMIJAS. Teikšanas ziņā pārfrazējošie teicieni pamatā neizmaina domāto nozīmi, parasti tikai papildus vaj paskaidrojošā ziņā iepriekšējo apzīmējumu mēģina tuvāk pateikt līdznozīmīgi aizstājamos citos vārdos. Metonīmiskā parafrāze zināmajā īpašā nozīmē ir tikpat apliecinošs teikums kā iepriekšējais apzīmējums, kaut papildus citi norādījumi vaj uzsvērumi nāktu klāt. Epiteta nozīmi nevar pārfrazēt, ar ko viegli rastos jauns epitets, vaj pāri paliktu tikai analītisks aprasts paša epiteta ziņā, zūdot tiešā uzsvēruma nozīmei attiecināti pašam objektam. Cicerons bija slavēts kā sevišķais un lielākais orators, bet tika arī apzīmēts par daiļrunībā galveno 'elokvences princi', kas nebija vairs epitets, apzīmējumam Romanae eloquentiae princeps metonīmiski pašnozīmīgā attiecinājumā atraisoties par sevi kā papildinošai parafrāzei — arī bez Cicerona vārda minējuma attiecinot zināmi kā 'romiešu' sevišķajam oratoram, īpašajam daiļrunātājam. Kādu 12. gs. slavēti izcilo poētu titulējoši apzīmēja par Archipoētu, bet viņa paša vārdu pat šodien vēl nav izdevies pierādīt. Pavisam aprakstoši skan tādas metonīmijas, kad zināmus autorus, sevišķi filozofus mēdza saukt tikai dzimšanas vietas vaj piederības vārdā, Aristoteli apzīmējot par Stagiritu, Danti par lielo Florentieti, kādi attiecinājumi tad arī citādi viegli pārfrazējami. Attiecināti zināmai skolai vaj skolas raksturībai veselas autoru grupas bija stoiķi (stoa), peripatētiķi (promenādē pastaigājošies), vaj pašas skolas kā tādas ziņā vidus laiku šolastiķi.

Parafrazes metonimijas ir arī īpašu vietu attiecinājumi citu vietu raksturojumam, kur vietu vārds pārvēršas vienīgi raksturojošā nozīmē. Tāda pēc Parizes ir 'ziemeļu Parīze' Rīga, tāpat Kurzemes Šveice un Siguldai attiecinātā Vidzemes Šveice — apzīmējumus zināmi attiecinot, bet pašus vietu vārdus 'nepārnesot' tā, kā nosaukumus citu vietu vārdā. Raksturojošie parafrazējumi metonīmiski attiecinās vienlīdz kā atsevišķie vietu apzīmējumi attiecinās arī paši savām dažādi izmainīgām nozīmēm: kad 'Rīga' runā un 'Parīze' atbild, kad nav vairs pati pilsēta kas runā. Vienlīdz kā teiciens galēja sprieduma ziņā: kad Roma 'ir teikusi' — locuta est. Rīgas pils nozīmējusi vairāk nekā pili, Elizijas pils, Baltais nams nozīmē valsts prezidentus, Vatikāna kalnā Vatikāns var nozīmēt pāvestu, pārvaldes ziņā 'visu baznīcu' un šī 'visa' ziņā īpašo institūciju par sevi, tāpat kā 'zemes' nozīmē nevien teritoriju, bet arī pašas valstis. Pašas metonimiju parafrazes var nodilt par zināmām formulām: 'lielās varas' ir lielvalstis, bij 'romas miers' un mūžīgais miers; līgumus slēdz uz mūžīgiem laikiem. Vēsturē daudz kas noticis ar 'šķēpu un uguni', karo ar uguni un zobenu, ir īpašie svētie kari un krusta kari, pagānu atgriešana, ticīgie un neticīgie. Zināmā kompleksā nozīmē sakrāj zeltu un sudrabu, rotājas zeltā un sudrabā, tērpjas zidā un samtā. Ir savs kaktiņš un stūrtis zemes, kas izteic ko citu kā stūrīti un kaktiņu; ir dzīves, slavas un varas kalngali, dzīves, laikmeta un vēstures krustceļi, ir pilsētas gaiss, kas kādreiz darīja brīvu, ir gaismas pils un kalnā kāpēji, bet mūža galā ir arī sešas pēdas zemes. Kā pieskaitītā lielvalsts gandrīz līdz sinekdochu robežām ir 'prese', vienlīdz vietējā un pasaules prese, līdz ar preses brīvību, sabiedrisko sirdsapziņu, vārda brīvību un arī nospiešajām balsīm, vaj kā 'dienas prese' un pat ar spalvas bruņniekiem. Sabiedrībā un biedrībās var būt sabiedrības pilāri un zināma biedrība pat māmuļa, nodēvējumu taisni lietojot kā raksturojoši apzīmējošu parafrazi. Diplomātu valodā nav vien pieņemtā oficiālā elokvence un daudznozīmīgi lietojams augsts stils, bet arī parasto politiķu rokās ir tādas metonimiskas lietas, ka viegli var izteikt 'pasaules līdzsvaru', atvērto durvju politiku, politiski izsitamo kapitālu un divgriezīgu zobenu. Bet arī pavisam ikdienišķi dzīvo un ļauj dzīvot, izrunā visiem pa prātam, runā divējādām balsīm vaj mēlēm, zvejo dulķainā ūdenī, vaj rauš citiem karstus kastaņus no pelniem, bāž galvu smiltīs, arī pievelk aiz matiem, piekar pie lielā zvana un vienojas ka nav vienojušies, vaj dabon cietu riekstu rokā. Daži priekšstati izrādās tikpat drāmātiski cik politiski, vaj arī poētiski, vispārinājumu ziņā pat praktiski — kad parafrazē viegli var apzīmēt visu to, ko nevar vaj negrib izteikt tieši un nosakoši.

c. METONIMISKIE APZĪMĒJUMI. Poētika metonimijas parasti definētas kā izteicieni, kur 'viens jēdziena apzīmējums ņemts otra vietā aiz tā iemesla, ka tiem vienam ar otru ir kāds pastāvīgs sakars'. Bet pastāvīgs sakars nav pašu jēdzienu ziņā, tāds var rasties un pastāvēt tikai atsevišķu savstarpēju nozīmju attiecinājumos un tādā ziņā kā vārdu savstarpēja lietošana ar vairāk vaj mazāk iegājušos un īpaši nosacīto nozīmību. Paši par sevi jēdzieni var būt pavisam neattieciīgi, arī tā paša vārda norobežotos atvasinājumos neatbilstoši (celt, ceļš, celis, cēliens; zem, zems, zeme). Kas ļauj apzīmējumus ņemt 'otra vietā', tā ir iespēja vārdu lietot īpaši atšķirtās nozīmes attiecinājumos, kur tad var būt zema zeme un zem zemes, zems ceļš un zemes ceļš, tāpat zemesceļš lauku ceļa, laukceļa ziņā, īpašajā 'zem', zem zemes nozīmē izteicamā zem-zeme, vaj pazeme. Tas redzami parādās sinonīmos apzīmējumos, vairāk vaj mazāk tiešāki vaj netiešāki atbilstošās starpnozīmēs, kur pavisam citos vārdos attiecinās ātrs, spējs, ašs, akts, raits, straujš, knašs, lai gan jēdzieniskā nozīme dažādajos aptvērumos taisni šķiroša. Attiecināmi saka arī lēns un gauss, kūtrs, laisks, lai gan vārdi aiziet dažādās novirzēs, kur lēns ne ikreiz ir kūtrs un laisks. Taisni ts. homonimie vārdi kopēji ir tikai kā līdzīgi skanoši, bet atsevišķās un parasti neattieciīgās nozīmēs. Pat tādi izrunas vispārinājumi, kad saka pavisam līdzīgi, vaj ko māsas, vaj māsas kam vīrs, vaj laiks māsas — māt aktuālizējums ar to pašu 'māsas', savās īpašās nozīmēs tomēr teicot tādus attiecinājumus un uztvērumus, kam nav ne aktuālāsi ne vispārējās līdznozīmes — teiciena nozīmībai katrā gadījumā paliekot atsevišķai. Arī tādā ziņā, kad 'māt' nozīmē māsas vīrs un mākoņi māsas, uztvēruma izteiksme vienā gadījumā izteicas uzmākšanās nozīmē, otrā gadījumā īpaši apmācoties, kam savstarpējā attiecība zūd — un sakarība var izzust atvasinājumu neattieciībā.

Attiecinājumu iemesls vispār nav meklējams jēdzienu sakarā, metonimiskie attiecinājumi rodas aktuālā vajadzībā domāto objektu izteikt nevis citā jēdzienā, bet citādā uztverē ar cita vārda atsevišķas nozīmes palīdzību. Parastākās metonimijas var likties jēdzieniski tiešā sakarā, piemēram, ar 'sirdi' apzīmējot 'jūtas' un jūtas itkā sirds nozīmē. Bet metonimiskā sirds nepavisam neapzīmē jēdzieniskās jūtas, tās ir vienīgi īpašās 'sirds jūtas' vaj sevišķā sirsnība, iekšējā intīmā jūtība, ko arī epiteta ziņā uzsver kā sirds cilvēku, sirsniņu, kas 'jūt ar visu sirdi'. Sirdssāpes ir pavisam īpašās 'sāpes', kas nav vien sāpju izjūtu ziņā, ne arī tikai attiecināti sirdij, bet tikpat īpašā nozīmē kā sirds domas un sirdsapziņa, kur metonimiskā 'sirds' nav vairs attiecināta jūtām vaj sirds žēlumam, sirds mokām, jo var būt arī pretnozīmē kā

ļauņa sirds un īpašais sirdīgums, sirdīšanās. Tāpat ir īpašas sirds sajūtas ('sirds' jūt, sajūt), sirds drošība, sirds prieks, sirds miers, un īpašais sirds prāts, sirds balss, apziņā 'sirds skaidrība' un sirds šķīstība. Tādi paši metonimisko apzīmējumu loki un novirzes parādās 'galvas' attiecinājumos, galvai apzīmējot domas un prātu, vienlīdz kā mute apzīmē runu un īpašas novirzes ('tam ir mute', palaiž muti, tur muti), vaj mēle valodu, izlokšni, arī mēlnesību — ko domājot jēdzienos vaj tiešā iztēlē metonimijas vietā dabon neiespējamus priekšstatus. Acis nevien apzīmē redzi ('acu gaismu'), bet 'no acīm' vienlīdz pazīst seju, arī pašu cilvēku, izskata vaj pat iestājas ziņā. Ausīm ir visdažādākie attiecinājumi; tā arī acu ziņā, tāpat nags nav vien 'ķēriens', ja kādam īpaši 'ir nags', pat visdažādāki var arī 'krist nagos'. Žults ir īgnums, ļaunums, ļaunas dusmas, kad arī 'izgāž žulti', un pat kājas nav tikai stāvēšanas vaj iešanas ziņā, kad 'ceļas kājās', un skrienot, mūkot vaj vēl citādi var arī īpaši 'dabūt kājas' — darbības vārdiem ne reti spēlējot tādu pašu metonimisku lomu kā substantīviem apzīmējumiem.

Neatkarīgi no vārdu parastās un jēdzieniskās nozīmes, taisni paša aktuālā skatījuma dēļ t.dz. allaž lieto šādus 'citus vārdus': Kas, bērzīņ, tev apsedza zaļo lapu villainīti (19109.) — kas, bērzīņ, tev pakāra zaļo vara pakariņu (19110.). Izteikts pavasara agrais uzplaukums un raksturīgie ziedi, pavisam tiešā zaļo lapu uzsvērumā un tiešā asociācijā ar bērzu ziedu raksturīgo karāšanos, bet jautājums pāriet metonimijā — kas 'apsedza' un kas 'pakāra' zaļo lapu sevišķās nozīmes 'villainīti' ar uzsvērtā zaļā vara 'pakariņu'. Šie raksturojumi nav salīdzinājuma vaj segt un kārt līdzības ziņā, bet paša aktuālā skatījuma starpnozīmē, ka bērzīņš segts un ir 'karājošies' ziedi, kādā ziņā tad īpašais jautājums līdz ar raksturojošo 'villainīti' un 'pakariņu' — nevis 'kā' ar villainīti un pakariņu. Tas ir tāpat kā ozolu un liepu daudzinašana ozoldēlu un liepu meitu nozīmē, kad rindā stāv vaj pat 'aug' ozoliņi un otrā ir liepu rinda; bet domājot bez salīdzinājuma un personificējuma, vienīgi raksturojošā apzīmējuma ziņā. Viss metonimiskais uzsvērumš tūlīt izzustu, tiklīdz tādas rindas iedomātos salīdzinājumā vaj kā pašus aktuālizētos 'ozolus un liepas'. Vienīgi kur metonimijas tuvojas savām robežām, apzīmējošā nozīme var pāriet citā izteiksmes veidā, bieži vien simboliskā. Uz pašas robežas tad 'krusts' nav vairs tikai cits vārds bēdām, neizdevībai vaj ciešanām, bet pārvēršas pašnozīmīgi domātā attiecinājumā un arī priekšmetīgi apzīmējošā zīmē. Tāpat metonimiski raksturojošam valdnieka 'purpuram' kļūstot par 'purpurā tērtā' paša valdnieka redzamo zīmi. Tā ir tā stiliskā starpība, ka uzzaļojušo bērzīņu var teikt un raksturot zaļām lapām apsegtu, bet kad zīmes

ziņā sedzas purpurā, tad tā ir pavisam citādas nozīmības izteiksme, arī pašu uzsegšanu, 'ietērpšanu' pamatā domājot citā uztvērumā. Pašu vārdu aktuālizējumi tad var 'pieņemt' visai dažādi izteicamas nozīmības.

2. METONĪMISKO APZĪMĒJUMU MĒRĶTIECĪBA

Metonīmiskā teikšana citos vārdos var būt dažāda iemesla un nolūka dēļ, neizslēdzot arī tieksmi uztveres aktuālos iespaidus lietu un ikreizējās norises ziņā izteikt citādi nekā parasts. Bet pamatā stiliskā mērķtiecība slēpjas ikreizēji īpašajā vajadzībā atbilstoši apzīmēt mainīgās lietas un norises, ne tikai konstatēt kas un kādas tās vispār vaj parasti ir.

a. IPASIE SKATIJUMI. Uztveres ziņā vispirms ir vajadzība aktuāli atšķirt lietu un norisu ikreizējo nozīmību. Ja skatījums ir tikai vispārējs, parasti apzīmējumi arī ir tikai vispārēji lietotā ziņā, pat tādu atšķirīgu teicienu nozīmē, ka 'cērt mežu' un 'cērt kokus', kas liekas vienlīdz attiecīgi, ka mežu cērtot cērt kokus, bet ne ikreiz otrādā ziņā. Jēdzieniski 'cērt' apzīmējums var būt kopējs, bet attiecinājumos var arī dažādi šķirties, jo pašus kokus cērt dažādi, nocērtot, sacērtot, bet cērt arī skaldot un apcērt tešot. Mežs un koki šķiras pašos jēdzienos, dažus kokus cērtot vaj 'izcērtot' pat mežā, ar to vien neizcērt un necērt mežu. Tā arī uztveres ziņā jāzin un jāatšķir ko Isti saka, vaj tieši praktiski grib pasacīt un rīkot. Te ir tas krustceļš, kur tiklab var sākties pielīdzinājumi un vispārinājumi, bet arī vajadzīgie atšķirumi, vaj tālāk vēl īpašie izdalījumi un aktuālie papildus apzīmējumi. Šādas mērķtiecības ziņā metonīmijas parādās kā viena no galvenām stila iespējām. Paša pamatā to arvien nosaka apzīmējuma aktuālais atbildums tai sevišķai nozīmei, kādu domātā ziņā vajaga izteikt kā galveno, kaut tas būtu tikai raksturojoši.

b. ATBILSTOŠĀ VĀRDA RAŠANA. Turpinot iepriekšējo piemēru var tuvāk saskatīt, kāpēc zināmam objektam, izveduma veidam un arī vispārējam nolūkam ir tik daudzi apzīmējoši un īpašas mērķtiecības vārdi, kurus vairs nesaka vispārēji, bet sevišķā atšķiruma ziņā un vienīgi tādā aktuālizējumā. Kokus cērtot īpaši 'laiž', nolaiž — starp paša vārda 'laist' dažādām nozīmēm īpašais attiecinājums 'koku laišanai' parādās vienīgi 'lielu koku nolaišanai' atbilstošā izveduma ziņā. Kaut par sevi tikai kā raksturojošs vārds, tomēr izteicot galveno iezīmību, ka laistie koki nevien krīt, bet tiek vajadzīgā nolūkā laisti un atbilstoši tam nolaisti. Tāpat cērt un apcērt zarus, bet īpaši arī 'nodzen' zarus, 'līdzina' un šķībi,

vaj tikai kapā, nokapā, apkapā. Īpaši plēš mizu un mizo, bet pavisam citādi teš, apteš, noteš, 'noņem skaidu', vaj šķeļ, pāršķeļ, plēš pušu, skalda. Ja dažādie apzīmējumi 'zināmi' pieņemti, tie kļūst parasti un atbilstoši pašsaprotami, allaž aizmirstot, ka iepreti jēdzieniem un vispārinājumiem tie ir īpaši rastie apzīmējumi pavisam sevišķai nozīmei. Bet te arī pašu metonimiju krustceļš, ka bez vispārinātas nozīmes metonimiski citā vārdā var izteikt tikai to, kam ir raksturojoši vaj citādi nosacīta divējādi apzīmējama starpnozīme, pretējā gadījumā nerodoties metonimijai, bet 'citiem nosaukumiem'. Ja vispārēji 'cērt kokus', tad arī mežā kokus cērtot īpašam nolūkam pašas mērķtiecības nozīmē saka, ka 'cērt malku' (malkai, malkas kokus), nedomājot tiešā nozīmē, ka sacērt malkai vaj 'skalda malkā' kā malku. Tāpat cērt zarus vaj ataudzēs 'žagarus', bet nesacērt žagaros sagatavotā 'kurināmā' nozīmē. Mērķtiecības ziņā vispār 'gādā kurināmo' jeb 'dedzināmo', kādā nozīmē tie var būt koki, zari, cirstie žagari, arī skaidas un raktā kūdra, bet paša sagatavošana ziņā kurināšanas tiešam nolūkam tad ir tikai skaldītā 'malka', sakapātie 'žagari' un īpaši sagatavotā kurināmā 'kūdra' — kaut arī dedzināšanai ugunskurā ne reti sviez visādus kokus, dažādus zarus un žagarus, vaj visu ko, kas deg.

c. KOPSAKARĪBU METONIMIJAS. Parasti tie ir apzīmējumi pēc ārējām pazīmēm, šinī ziņā allaž ar raksturojošu iztēli. Karā un cīņā krustoja šķēpus un zobenus, jaunlaikos toties atklāj uguni. T.dz. 'cirta krustu' māģiskā nozīmē, bet arī bez tādas var soļot, iet 'šķērsām krustiem', 'krustīm', vaj ko meklējot 'krustu šķērsu'. Ejot sper soļus, bet īpašā ziņā 'sper soļus' arī pretizkārtojuma ziņā. Tāpat 'met ar roku' saucot un 'atmet ar roku' noraidoši; vienaldzīgi arī 'pamet ar roku', vaj piekrietoši 'met'; pamet ar galvu, kas var būt arī īpaša 'zīme'. Sveicienam 'dod roku', arī apstiprinoši līgumam, un īpašā ziņā 'soloties' sola roku. Zināmā nozīmē 'met ar acīm', arī 'met acis', vaj tikai 'uzmet acis', tomēr uzmanot vaj novērojot 'tur' un patur acīs. Īpaši var 'dot' vārdu, kad ir 'dotais', dots vārds, ko nedrīkst 'lauzt', lai gan lauž arī līgumus. Soda 'uzliek', arī uzkrauj, izmazinot vieglina, 'pārvērš vieglā sodā', vaj tāpat kā 'nosodot' arī atbrīvo 'no soda'. Dažādā ziņā atņem godu, krit negodā, dzīvo negodā, ar negodu, pazaudē godu. Zaudē arī spēku, pazaudē galvu; bēdas jānes, tās liec plecus un salauž cilvēku. Situācijas ziņā ir krustceļi, ceļa jūtis, izbrauc arī cauri, iebruc purvā, iziet plāni, noiet no ceļa, atņēk neceļos, vaj bezizejā. Min arī kājām, samīn, sagrauj dzīvī, nopņem dzīvību, vaj iznāk uz ceļa, lielā ceļa, sēž augstā zirgā, negriež vairs ceļu, paliek pie sava, iet taisnu ceļu, iet savu ceļu. Metonimiskā nozīme var nonākt pavisam tuvu ārēji raksturīgām pazīmēm, bet raksturību

šādā ziņā lietojot kā apzīmējumu kompleksām nozīmēm. Tas nav vairs konstatējoši, ka nevien 'nolaiž acis', bet nolaistu acu nozīmē taisni apzīmējot 'kaunu', kaut zināmā situācijā acis arī nenolaistu. Tā arī īpašā raksturojumā aizsedz acis; lielu bēdu ziņā saņem galvu rokās, nolaiž galvu, nolaiž rokas; vaj zināmā nozīmē laiž pār galvu un 'pārlaiž'. Bet tur arī galvu augšā, ceļ augsti un pat 'skatās nelaimei taisni acis'. Nevēribā skatās pāri, neievēro, niecinoši vaj lepmi skatās no augšas, nicinoši 'nemaz neredz'. Zināmus 'galvas gabalus' māsās no galvas, iekaj, kaļ no galvas. Pavisam lietišķi domājot kokus 'laiž no kājas', patstāvīgs cilvēks stāv 'uz savām kājām', 'dzērums' gāž no kājām un kad nav īpašā nozīmē dzēris, tad ir 'tukšā', nav 'pilnā'. Kad zināmā nozīmē dzīvo 'trūkumā', tad ir 'tukšenieks' un tāpat visai 'augstā' stilā ir arī citāda 'tukša dzīve'; vaj tukša galva, tukša sirds, tāpat kā želumā ir pilna sirds. Ar to apzīmē nevien īpaši domātās kopsakarības, bet arī pašus vārdus šādos teicienos nosaka vienīgi domātajā nozīmē.

d. VEIDA METONIMIJAS. Veida nozīme lietišķi tiešā vaj arī abstrahētā ziņā var norobežoties par paša objekta jēdzieniski vispārējo apzīmējumu, ne ikreiz redzami parādoties atšķirībai starp jēdzienu un metonimiski domātu apzīmējumu. Zvaigznes ir raksturīgā starojuma ziņā, bet kā jēdziena vārds apzīmē taisni pašus starojošos 'debesu ķermeņus'; un pretēji šim 'debesu zvaigznēm' tieši veida raksturojuma nozīmē ir arī visdažādākās zvaigznes un zvaigzntes bez nekāda sava izstarojuma — nevien 'zvaigzne' Ziemeļvētku eglītei, bet apzīmējuma ziņā pat oficiāla jēdziena nozīmē zināmā ordeņa 'zvaigzne'. Kur te šķiras jēdziena un metonimiskais apzīmējums? Paša vārda vairāku nozīmju dēļ izšķiroša starpība sevišķi neparādās, tā parasti jūtama galvenām kārtām attiecinājumu ziņā, bet nenodalot neko īpaši metonimisku ne debesu zvaigznēs, ne arī attiecinājumos tikai starojuma izveida nozīmē. Tas tāpat kā krusta apzīmējumos, kad zināmais 'krusts' var būt krustojuma ziņā, kāds ir arī ceļa krusts kā ceļa krustojums, krustceļš, vaj krusts tikai kā krustojuma zīme un tādā ziņā krustojums. Bet metonimiskā starpība uzreiz arī parādās, tiklīdz paša veida nozīmei nevien attiecinājumā objektam, bet apzīmējumā nāk klāt kāda daloša starpnozīme, ko ar krustojumu kā krusta 'veidu', vaj krusta zīmi kā 'krustu', tad atbilstoši domātai nozīmei izšķir. Pazīstamais teiciens, ka katram ir savs krusts attiecinās tādai nozīmei, ka katram savas bēdas kā ilgstoši sirdsēsti, šādai nozīmībai nākot klāt un ar to vārdu un teicienu norobežojot. Kapa krusts vienā ziņā apzīmē pašu 'uzlikto krustu', kā priekšmetu, vaj arī kā likto zīmi, bet īpašās likšanas ziņā var apzīmēt mirušā piemiņu. Īpašais 'dienas krusts' izteic dienas

norises domāto šķērsgriezumu vaj drāmatizējumu un 'krusta deja' paša raksturīgi dejotā izveduma veidu — bet vienīgi to, ja nenāk klāt vēl citādas asociācijas vaj sevišķa nozīmība. Veida ziņā ir raksturīgās 'zemes mēles' un arī ragi, Ipašs 'rags'; upēm ir 'mute' (izteka), ir arī gravas mute, tāpat krāsnijs mute un visādus traukus, slaucenes, podus, pat arī laivas 'apgāž uz muti', un vienlīdz pašu karoti par sevi var nolikt 'uz mutes'. Veida ziņā apaļš ir apaļš, šini ziņā 'visa zeme' ir apaļa un ir arī 'zemes lode', kaut pati 'lode' var būt arī pavisam garena un asa. Debesīm ir 'jums', ja ne asociatīvi kā jumts, tad tomēr kā 'debesjums', bet tādā ziņā tā var būt arī 'debesvelve'. Apvārksnis tā ir 'debess loks', sanākot kopā ar 'zemes loku'. Savukārt 'aploks' kā ganību aploks vaj citāds arvien paliek aploks, kaut būtu garena vaj stūrainis. Var pat apaļi teikt un 'apaļos vārdos', paša veida nozīmi pārvēršot raksturojuma nozīmē. Tā arī apaļš var būt 'brangs', brangs 'pilnīgs', pilnīgs 'resns', resns 'tukls', tukls 'kupls' — jeb arī citādās novirzēs. Atsevišķos attiecinājumos Ipašām nozīmēm nākot klāt, 'kupls' var savukārt apzīmēt dažādi pilna un pilnīga nozīmi (kupla raža ir Ipaši pilnīga raža un šini ziņā 'pilnīgs gads', Ipaši 'pilns', ražens gads). Savukārt pilnīgs un pilns var apzīmēt ko visumā, visu, galēju, veselu vaj gatavu (ir jauns un pilns mēness, dzīvo pilnu visu mēnesi, pilnu gadu, visu gadu — veselu gadu; ir pilnīgi nobriedis, pilnīgs augumā, ir pilngadīgs un ir pilnīgs miers, pilnā mērā, pilnā spēkā, dzīvo pilnā maizē un uzsvērti ir pilnīgi vesels, pilnīgi gatavs). Arī 'gatavs' apzīmē galējo robežu gatavības, ienākšanās, padarīta darba un labas vaj ļaunas norises ziņā — gatavi augļi, gatava labība, gatava maize, gatavs darbs, gatava vieta, iedzīve, gatavā laime un nelaime, neizdevība, gatavās mokas. Līdz ar klātnākošām nozīmēm Ipašās veida pazīmes (apaļš, kupls, pilns) viegli pāriet arī tādos attiecinājumos, kur veida vārds pakāpeniski nozīmē vairs tikai asociatīvu norādījumu, kā tas parādās nozīmes starpībā ar redzamo apaļo vaj pilno mēnesi un laika ziņā, kad tāpat dzīvo apaļu un pilnu mēnesi 'visa' mēneša nozīmē.

e. VIRZIENA UN IESTĀJAS METONIMIJAS.

Norises izteikšanā var saistīties virziena apzīmējumi un attieksmē tam teicēja iestājas apzīmējumi. Tādā gadījumā neapzīmē pašu norisi kā atsevišķu, bet mērktiecības attiecinājumā kā virziena un nolūka ziņā notiekošu. Tādai izteiksmei parasti lieto metonimiskus apzīmējumus, lai vistuvāk vaj raksturīgāk iezīmētu ikreizēji domāto ievirzi vaj nolūkoto rīcību.

(1) VIRZIENA APZĪMĒJUMI. Īpašās ceļa jūtis ir 'jūtis' līdzīgi krustceļam kur ceļš šķiras, tāpat Īpašās gada jūtis ir gadam mainoties. Bet kad gājējs vaj braucējs ir 'ceļa jūtis', tad tādas sākas jau iestājas ziņā, vēl nedonoties ceļā, bet izšķiršanās nozīmē domātā 'ceļa' virzienā. Ja 'iet uz lauka sēt rudzus', tad 'sēt' nozīmē daļās jēdziena ziņā (sēt graudus) un Īpašā 'iet sēt' nozīmē attiecināti 'rudziem', kur 'rudzus sēt' nozīmē nākošos rudzus — kas visu teicienu pārvērš nevien attiecībā pret lauku, bet tāpat iešanas un sēšanas nodomātās mērķtiecības ziņā par virziena/ nolūka apzīmējumu. Ja ceļa jūtis allaž asociējas ar Īpašām jūtām, izšķiršanās izjūtām, tad 'rudzu sēšana' parasti ir lietišķi domātais darbs, bet tas neizmaina ikreizējo nozīmību. Izteiksmes ziņā virziena vaj nolūka nozīme var arī vairāk vaj mazāk izdalīties, bet tas nemaina pamatsakarību, vienīgi precīzē ikreizējo apzīmēšanu. Teicienā 'gādā maizi' pastiprināti izdalās 'gādāt' iestāja, bet pašas gādāšanas nolūka ziņā galvenām kārtām izteic Īpašās vēršanās, virziena nozīmi attiecināti 'maizei', kas sevišķās mērķtiecības ziņā metonimiski precizēta kā galvenā vispārējā uztura vaj pārtikas nozīmē. Tāpat ar Īpašu iestāju vēl pastiprinātāki 'rauš mantu', 'skrej' pēc naudas, 'dzenas' pēc mantas un bagātības, 'ķer laimi', bet iestājas apzīmējumi izteikti panākuma, domātā objekta ziņā. Vēl redzamāki tas parādās, kad Īpaši 'meklē naidu', vaj arī 'meklē' mieru, kur taisni 'nais' nosaka teiciena nozīmi kā tieša 'meklēšana', un 'miers' izteic arī iestāju. Tādi pazīstami teicieni, kad 'gaida laiku', 'velk laiku', vaj 'zaudē laiku' (sagaida kaut ko, noildzina, pazaudē iespēju), neizteic vairs ne pašu iestāju, ne iemeslu, bet apzīmē norises virzienu pozitīvi vaj negatīvi domātā iznākuma ziņā. Kad 'cīnās par savu taisnību', cīņšanās, cīņas nozīme ir iestājas ziņā, bet metonimiskā attiecinājumā Īpašam izvedumam, kādēļ vēl sevišķā 'par' uzsvērumā, par taisnību.

(2) IESTĀJAS APZĪMĒJUMI. Iestājas metonimijas parasti attiecinās arī objektam, bet nav vēršanās ziņā, galvenokārt raksturojoši apzīmējot paša izvedēja sevišķo iezīmību. Mantrausis nav vien tas, kas Īpaši mantu rauš, bet kas savā iestājā pret mantu ir Īpašais rausējs. Metonimiski arī Īpaši 'sēž uz mantu', 'sēd uz naudu', kur objekts piesaukts tikai raksturojamās 'sēdēšanas' ziņā (sal. 'sēž mājās'). Tāpat 'tur' galvu augšā un augstu ('jāj augstā zirgā'), vaj noiet malā un ir pieskaitāms raksturīgiem 'malā stāvētājiem'. Īpaši 'lien' acis, visur priekšā, raksturīgi arī 'uzmet kupri' ('met kupri'), vaj Īpaši 'liec muguru', bet nekļūst ne par kuprainu ('kupri'), ne saliektu muguru, vienīgi kuprus metot kuprinājas jeb kļūst par metonimisko 'likmuguri' un Īpašo 'līdzēju'.

Īpaši 'skatās glāzītē' un 'remdē slāpes pudelē', parunas ziņā arī 'iekāpis pudelē'; bet tikpat raksturojoši ir lāga dvēseles, darba rūķi, darba gāzēji, kas 'ņemās' vaiga sviedros, strādā 'pa deviņiem'; 'tur' godu, tur vārdu, labi tur mājas, ir goda vīri un arī 'sabiedrības balsti'. Šādos apzīmējumos aiz cildinājuma vaj cita motīva objekta raksturojums tiek izteikts tieši vispārējās iestājas ziņā, norādošām iezīmēm kalpojot vienīgi tematiskam attiecinājumam. Tādēļ 'cita vārda' izvēle var būt tik savvaļīga un asociātīvi iztēlojama, ka dzērājs ieskatījies glāzītē vaj iekāpis pudelē, tomēr vienīgi tēmas ziņā, līdzīgi, ka tas vispār 'dzer' un ir īpašais 'dzērājs', jeb ka 'augstā' zirgā ir 'augstprātīgs', un sabiedriski ir turošais 'balsts'. Bet arī šādi sakarību apzīmējumi un iztēlojumi pamatā raksturo nevis piesaukto objektu vaj darbību, bet paša darītāja īpašās iestājas raksturu, vienīgi šinī ziņā attiecināti zināmām sakarībām. Tādā ziņā cilvēks var būt 'sīksts', vaj atsevišķā nozīmē 'sīksta daba', arī īpašs 'sīksts cilvēks' sīkstulja nozīmē. Droša roka un drošs cilvēks ir pašas iestājas ziņā, ne izveduma nozīmē, kas ir tikai drošuma konsekvence.

3. TĀ PAŠA VĀRDA METONIMISKĀS NOVIRZES.

Tāpat kā metonimiski domātais cits vārds var apzīmēt zināmu jēgumu sevišķu nozīmību, tā arī zināmos gadījumos tas pats vārds var novirzīties par īpašas nozīmes apzīmētāju. Tipiskie gadījumi ir šādi:

a. LOKĀTĪVA METONIMIJAS. Lokātīvā nozīme parasti izteic zināmas vietas vaj atrašanos 'iekš' ziņā (mājā, laukā, mežā), vaj arī ietvērumu 'iekšā', kā tas īpašu apstākļu un ievietojumu norādījumos (iekšā, ārā, 'mežā iekšā', 'izņemts ārā'). Bet tādā ziņā attiecināti objektam izteic arī darbības mērķtiecību, vietas vaj īpašu sakarību ziņā apzīmējot ievirzi vaj aktuālā virziena nozīmi, kad izvedums vēl tikai domāts vaj pašlaik notiek, bet iznākums nav vēl nekur 'iekšā' vaj ārā. Tādās nozīmēs sākas apzīmējumi un metonimiski teicieni, kad vēl tikai domājot, ka 'ies' mežā, darbā vaj medībās, tomēr saka, ka domā 'iet mežā', 'iet' meža darbos vaj medībās, lai gan izveduma nozīmi uzsver tikai zināmā ievirzē. Tāpat aktuālā izveduma dēļ 'brauc Rīgā', ir 'Rīga braucēji', lai gan pašā 'Rīgā' vēl nav, ir tikai ceļā uz Rīgu. Tas parāda, ka vairāk vaj mazāk īpašas nozīmes nevien var apzīmēt metonimiski domātos citos vārdos, bet arī tā paša vārda novirzēs. Kad 'iet darbā', tas var nozīmēt, ka vēl tikai stāsies darbā, nolīguma ziņā ies darbā, vaj ir

ceļā darbam, uz darba vietu, jeb kad izveduma ziņā jau stājies darbā, ir darbā; vaj arī pašas pagatavošanas, 'darba' ziņā 'ir darbā' (dara), kā to saka kad pat 'mašīnas ir darbā' (strādā) un tāpat zināmas vielas vaj pagatavojamie priekšmeti jau 'ir darbā', kad tos izstrādā. Tāpat 'iet tirgū', nevien ejot uz tirgu, bet arī precēm ejot tirgū, pārdošanai un pašā pārdošanā; ja tās jau ir tirgū un dažreiz labi iet un noiet, pašiem pircējiem tomēr neejot tirgū, vienīgi tikai staigājot pa tirgu vaj kā citādi. Ik dienas ejot skolā vispār 'iet skolā', mācās, iet mācībās, skolojas; 'amatā ejot' mācās, mācās 'amatā', amatu. Ja iet karā, tas nav pašā 'karā', bet iestājas vaj nolūka nozīmē, attiecināti izvedumam vaj tikai 'ejot', tāpat kā iet ciņā, iet kaujā un iet arī nāvē. Tikpat attiecināti 'iet ciemā' ('ciemoties') un vietas nozīmes īpašā atvasinājumā 'iet ciemos'. Iet arī 'mazumā', mazinās, zūd, pat 'mēness iet mazumā', dilst, un gada laikā pats gads ir 'galā'. Iet arī labumā, daudzumā, brangumā un 'pieņemās'; ved lietas 'kārtībā', tiesājas 'savā lietā', iet palīgā, ceļas godā, vaj krīt kaunā, neslavā, negodā. Lokatīvās metonimijas parādās 'ka visai daudzpusīgi izteiksmes līdzekļi, apzīmējot arī sevišķus stāvokļus. Tautas meita 'iet vainagā', vaj paliek meitā, dzīvo meitā, neprecēta, meitas kārtā. Tāpat puisī dzīvo vaj paliek puisī, nepieauguši bērni ir vēl 'bērnā', bērna vecumā, bērna gados. Iznākuma ziņā iziet sveikā, vaj paliek tukšā, nonāk badā, ir badā, mirst badā, ir badā miruši. Situācijas ziņā sastopas vaigu vaigā, staigā roku rokā, daudz kas iet roku rokās, dārzi zied ziedu ziedos un ir vienos ziedos. Vara var būt vienās rokās un vienā rokā; tajā pašā valodā ('mēlē') var 'nonākt' dažādās 'valodās'.

b. BĒRNU VALODAS METONIMIJAS. Liela daļa vainas gan nav pašai bērna mēlei, 'lielie' atkārti zināmas impulsīvas vaj reaktīvas skaņas un piemērojas 'bērna valodai'. Blakus skaņu atdarinājumiem un atdarinošiem norisu un lietu apzīmējumiem, allaž sastopami tikai tišie vārdu saīsinājumi, vaj izrunas un citādi grozījumi, tomēr arī tādā ziņā var rasties metonimiski interesanti 'citi' vārdi kā blakus vārdi. Uguns nozīmē 'udžu' un istabas ziņā 'ipa' ir tikai īpašie saīsinājumi. Gulēt nozīmē 'čuči' ir tikai blakus vārds, ko nemaz neizjūt kā metonimiju ('čuči guli'), tāpat kā 'učāt' šūpošanas nozīmē uz ceļiem, vaj bunci un bundzīti vēdera nozīmē — bundzis ir arī māla trauks un puncis vienlīdz apaļš koka traucīņš sāļīj vaj tldz. Savukārt īpašais 'padaukš' un 'badaukš' vaj badauc pakritiena ziņā visai tuvu sakrīt ar skaņu atdarinājumu 'plaukš' nozīmē, līdzīgi kā 'pač' norise skan attiecībā pakšīnāšanai, vaj vispārējā rāpāt (rāpot) nozīme pārvēršas par īpašo 'rāpačāt'. Ja pazuduša, izbijuša vaj tukša ziņā saka 'tutū', tad šādas

nozīmes paliek jau neskaidrākas, jo nenorobežojas tikai ar tukšu vispār nenorobežo tieši zināmu jēdzienu, tāpat kā 'vandens' attiecināti ūdenam, vaj Ipašā 'ķaupene' karotes ziņā, Ipašais bērnam teiktais 'ķiķi' rādīšanas/skatīšanas apzīmējumam un Ipašās 'pūpas', kas nav tikai šūpuļa nozīmē, kad arī vālodze kar pūpiņas eglīnā; nav arī tikai miega, guļas ziņā, kad bērns 'grib pūpiņas, un nav vienīgi iemidzinošā šūpošana, kad 'šūpo un pūpo', miegā šūpojot, bet arī 'pūpājot'. Kas ir bērna raudu ziņā Ipašais 'bimbāt', sevišķi raudāšanā aizraujoties un lielām asarām bimbājot ('bimbo'), kad skaņu atdarinājuma ziņā vārdu attiecina arī zvana un pulksteņa sišanai? Kas ir 'ņemmāt' un 'nennēt', vaj Ipaša brīdinājuma nozīmē 'iš!', ko bērns tiklab var saistīt ar uguni: vispār noliegumu, vaj atraušanos, bet tikpat saprotamā ziņā arī pieaugušiem. Ipašais 'opā' var nozīmēt augšā, šūpošanas ziņā, vaj ņemšanu uz ceļiem, atvasinoties arī 'upuču' nozīmei un attiecinoties pat bērnu istabai. Tas var novest pie metonimiski domātā 'cita vārda', bet allaž ved atpakaļ kādā ļoti dziļā valodas slānī, kur atdarinājumu nozīmēs apzīmējumu daudznozīmība un analogiju attiecinājumi bija tikpat saprotami, cik pašsaprotamas joprojām vēl ir visas vārdu atvasinājumu dažādās novirzes, vaj arī izsacienu skaņas.

c. IPAŠI METONIMISKI IZTEICIENI. Tādi teicieni var būt viena un tā paša vārda ziņā kā dažādi apzīmējumi un arī tā paša teiciena ziņā atšķirīgās nozīmēs. Kad 'satiek', Ipašā satikšana var nozīmēt abējādi, ka satop, vaj sadzīvo. Iekrist var daudzējādi, iekrīt ūdenī, iekrīt rokā, iekrīt nelaimē, kur 'krist' pilnīgi pāriet metonimijas — kritis cilvēks, vaj 'kritis', iekritis parādos, parādos kritušais. Ūdenī lej, ūdens līst, bet to arī gāž, izgāž un ūdens gāžas, gāstin gāžas un izgāžas; bet arī cilvēks nepiedienīgā rīcībā 'izgāžas', vaj arī dažādi izgāžas cauri; tāpat kā var izgāst dusmas un gāst arī darbus, vaj savukārt teicot: 'gāž' vaļā. Vienlīdz cieš kļusu un cieš sāpes; vaj sastrādā cietu roku un ir ar cietu roku (stingru), bet pavisam arī Ipašā nozīmē rīkojas ar 'cietu roku'. Pieliek uguni, parasti aizdedzinot, iekurot, bet arī ļaunprātīgi 'pieliek uguni' un 'aizdedzina' nodedzinot. Ir viegla roka (sitot nesāp), viegla roka kā 'devīga', bet ar vieglu roku vieglprātīgi arī 'palaiž'. Ir viegls solis gaitas nozīmē, viegls solis 'darbā', izvedīgs, un viegls solis arī 'palīdzīgs', labprātīgs. Kaisa smiltis acīs, bet metonimiskā teicienā to dara arī bez smiltīm, tāpat kā puš miglu acīs, velk labu lomu bez zvejošanas un tāpat 'zvejo dulķainā ūdenī', Ipaši arī jauc ūdeni vaj 'sper soļus' pretdabīgi: nekur Ipaši nesolojot. Tie ir parastai konkrētai nozīmei tāpatnēji teicieni, tomēr apzīmējot pavisam citādas sakarības. Bet tam ir vēl

Ipašākas novirzes: paša atšķirīgā uztvēruma ziņā pat tāpatnīgi domātas sakarības izsakot taisni pretnozīmes vārdos. Gals parasti ir sākuma pretnozīmē, bet teic 'no laika gala', izteicot laika sākuma nozīmi tādā ziņā, ka gals domāts vienīgi kā robežas apzīmējums, kāds arī ir laika sākšanās uztvērums iepretī domājamai 'bezlaicībai' (bez sākuma un gala). Parastais liktais laiks ir no sākuma līdz galam: tāpat kā 'laika sprīži', nolikti laiki vaj laikmeti, jeb arī norises, ilgšana un garums 'no viengala līdz otram'; tāpat kā darbs sākas un ir galā — un ja nav nobeigts jeb ir neizdevies, tad ir strādāts, bet nav galā. Bet pavisam savāda metonimija parādās, ka tādā gadījuma nevis sāk no sākuma, kā to domā un atsevišķo posmu nozīmē arī teic, bet ka tieši atkārtotamais neizdevušais darbs 'jāsāk atkal no gala', kas vairs nenozīmē parasto turpinājumu. Tā arī 'jauns darbs' nav vairs turpinājuma, bet sākšanās robežas ziņā — 'sākams darbs', kāmēr parastā secenībā paliek tikai turpināšanas — darbuma nozīme. Acīm redzot, apzīmējošā izvēle 'citos' vārdos atkarīga no sakarību iekreizējā uztvēruma, šinī ziņā pieļaujot arī pašus vārdus lietot Ipašās nozīmēs.

III SINEKDOCHAS

Grieķu termina ziņā sinekdochas nozīmē 'kopā saprast', kad ar daļēji apzīmējošo vārdu līdzī saprot visu domāto sakarību, vaj arī otrādi, visas sakarības apzīmējumā saprotot tikai daļēju nozīmi vaj objekta daļu. Šādi aptverošāki 'paplašinātāki' apzīmējumi tikai daļas ziņā, tāpat kā daļējie 'šaurākie' apzīmējumi visas lietas vaj sakarības nozīmē var skanēt pavisam lietišķi, bet sinekdochās tie nav vairs jēdzieniski domājami vārdi, jo jēdzienus var vienīgi norobežot, ne par sevi sašaurināt vaj paplašināt, kas izsauktu Ipašus norobežojumus. Sinekdochās tas nenotiek, 'kopā saprastais' daļas vārds visa objekta ziņā arī nestājas paša objekta jēdzieniskās nozīmes vietā, vienīgi veselais tiek saprasts savas Ipaši iezīmīgās vaj nozīmīgās daļas ziņā (pars pro toto) un tāpat otrādi, visu objektu domājot tikai apzīmējoši savas sevišķās daļas ziņā. Stiliski tas parādās pavisam citādi nekā metonimijās, kur lietotais 'cits vārds' arī dažādās novirzēs arvien palika visa objekta apzīmējums, lai cik Ipašos uztvērumos nozīme nemainītos un līdzī tam atbilstoši atšķirīgais vārds, bet tur neizdalījās nekādas daļējas nozīmes vaj veseluma apzīmējumi par sevi. Tampretī sinekdochās tā taisni ir tā stiliskā ass, kas ļauj kopā saprast un izteikt kompleksus aptvērumus daļējos apzīmējumos un tāpat visa objekta ziņā izdalīt daļējas nozīmes.

Zināma ārēja līdzība starp metonimijām un sinekdochām iezīmējas vārda ziņā, ka abos gadījumos domātās nozīmes tiek apzīmētas citos vārdos, šajā ziņā stila teorijai sagādājot vislielākās grūtības, tehniskai robežai starp vienu un otru izteiksmes paņēmieni paliekot visai neskaidrai. Tādēļ bijušas arī teorijas, ka sinekdochas ir tikai metonimiju paveids, vaj otrādi, ka tie ir pavisam atšķirīgi stila līdzekļi — tomēr neatrodot, kas ir atsevišķais pamats. Ja ir līdzība, kaut tikai paveida ziņā, kādi tur ir atšķirošie elementi, un ja ir pilnīga atšķirība, kā izskaidrot tehnisko savstarpību. Tuvāka analīze abos gadījumos uzrāda, ka ārēji pielīdzināmā teikšana ikreizējos citādos apzīmējumos gluži iekšēji uzrāda vārdu funkcionālo atšķirību un līdz ar to arī izteiksmes iespēju starpību, kas dažādos stiliskos līdzekļus šķir. Tā ir vārdu ikreizējās iekšējās nozīmes atstarpe, ja epiteta ziņā sevišķās īpašības attiecinājumā uzsver 'baltās' zēģeles un arī atšķiroši īpašas zēģeļu laivas, jeb veselā kompleksā baltzēģeļu laivas, vaj īpašā metonimiskā apzīmējumā tādas laivas vēl sevišķi atšķirot kā īpašos 'zēģelniekus' līdz ar baltzēģeļu nozīmi, 'laiviņas baltām zēģelēm' — tad tas pavisam citādi domāts un izteikts sinekdochas nozīmē, ja skatot tādas zēģellaivas peldam, to pasaka īpašā apzīmējumā, ka 'peld zēģelītes'. Tās ir sinekdochas, ka jūrā redz peldam 'daudz zēģeļu', vaj osta pilna 'zēģelēm', kas nav vairs tikai skatījuma ziņā, kad tālumā pašas laivas nesaredz, bet īpašā apzīmējuma nozīmē, kad daļējā ziņā līdznozīmīgi izteic pašu objektu vaj domāto kopsakarību. Tādā ziņā osta var būt arī mastu pilna, kad laivas visai labi redz. Šādi līdzīgi domājami apzīmējumi rada īpašas izteiksmes iespējas, bet motīvi un veidi tam ir dažādi.

1. STILISKAIS MOTĪVS

Atbilstoši ikreizējai iestājai un uztverei, apzīmējumu motīvējumi var būt visādi, arī daudzējādi, bet sinekdochās tie arvien reducējas galvenā nolūkā: objektu nosaukt tādā apzīmējumā, kas vienlīdz izteic daļējo iezīmību un tātad pašā laikā attiecību visai domātai kopsakarībai. Tas ir tas, kas peldošās zēģellaivas ļauj izteikt nevien daļas nozīmē un ne vairs tikai daļas ziņā, bet visā kopnozīmē kā peldošās 'zēģeles', kas 'peld' laivas nozīmē, un tāpat arī laivu ne tikai kā laivu, bet visā izdalījumā kā peldošo zēģellaivu. Tas uzrāda sinekdochu īpašo mērķtiecību: nevis ar citādo apzīmējumu ko atvītot, bet motīva ziņā taisni saistīt ar objektam līdzīgi domājamo īpašo nozīmību. Cilvēku visādi pazīst, bet ja pazīst no sejas, tad tādā nozīmē arī īpaši pazīst 'no acīm'. Īpaši 'skrej acīs' un par 'aizgājušo' saka, ka mūžam acis vairs neredzēt. Ir arī 'prāta

acis' un 'krit uz acīm', strādā uz acīm kritis, tāpat 'acis darba izbīstās, rokas darba nebīstas'.

2. SINEKDOCHU VEIDI

Stilisko līdzekļu veidi jāsaprot vārdu un teikumu funkcionālā ziņā: veids nav par sevi dots, bet panākams īpašos paņēmienos, lai zināmus vārdus vai teikumus attiecinātu domātā nozīmē un tādā būtu saprotams. Šinī ziņā vispārējās robežas ļauj atšķirt galvenos stiliskos līdzekļus, bet tādas starpības parādās arī katrā galvenā atšķirumā, nosakot atsevišķas ievirzes. Tipiskākos gadījumos tad sauc par atsevišķā izteiksmes paņēmiena īpašiem veidiem, lai gan iekšējo atšķirību ziņā tie parasti nodalās tikai kā paveidi. Sinekdochām tādā ziņā ir vairākas grupas.

a. DAĻĒJIE APZĪMĒJUMI KOPNOZĪMEI. Parastie izteicieni, 'darba rokas' (darītāji), vaj 'iet no rokas' (vedas), iet uz roku, ir pa roku, iet pa rokai, amats rokā (māk) un 'man rociņa labi gāja' (pilna kūts, ir 'pie rokas'), vaj arī rokdarbs, rokpelni, rokas puisis, rokas meita, nevien apzīmē objektu kā darītāju īpaša stāvokļa vaj norises attiecībā, bet taisni visas tās sakarības kopnozīmē, kādā atbilstoši 'rokas' nozīmei pats darītājs īpaši domāts. Roka te neatvieto citus apzīmējumus, bet nosaka visu līdznozīmību: 'darba rokas' nestājas kalpotāju, strādnieku vaj raksturoto gājēju vietā, bet apzīmē īpašos darītājus kā darba lietīškos veicējus. Ja saka, ka 'tam ir gan kājas, tas arī netiešā ziņā neizsaka tikai ātru iešanu vaj skriešanu, bet tādā ziņā īpašo spēju, izvedību vaj sevišķo izvedumu, tāpat kā zināmā apzīmējumā 'vieglas kājas'. Ja kādam 'ir galva' ('tam gan ir galva'), nozīme nav vairs prāta vaj tamlīdzīgas metonimijas ziņā, bet izteic rīcības saprātību, apkārību, atjautību, izrīcības spēju, tāpat kā pretēji rikojojoties 'bez galvas', nepārdomāti vaj pavirši, kaut arī būtu prāts. Ja romiešu 'šķēps' uzvārēja pasauli, vaj joprojām karaspēka daļas skaita pēc 'ieročiem', ja pulka 'karogs' nepadonas, tad labi saprotama tā sevišķā nozīmība, ko daļējie apzīmējumi izteic visai kopnozīmei. Valstis bruņojas un 'bruņojums' var nozīmēt veselās armijas īpašos zemes, jūras un gaisa 'spēkus'.

b. VESELAIS DAĻU NOZĪMĒ. Viss āboliņa lauks zied, vesels 'lauks' zied, lai gan nezied pats lauks. Gana un dzen mājā ganāmpulku, tirgus sanāk un izklīst, maļot vēdzirnavas griežas, lai gan tie ir dzirnavu spārnī. Viss karapulks pārvietojas un ierindā 'pulks' aizsoļo; karā arvien ir ienaidnieki kā pretējās pusēs, ienaidnieki karo un cīnās kā pretpusēs; fronteī ir divi spārnī, bet tas

ir 'karaspēks', kas uzbrūk vienā vaj otrā spārnā, tāpat kā kara vīru un ģipša daļu ziņā 'pulks ieņem pozīcijas'. Domātais veselais var būt ģipšs jēdziens par sevi, bet sinekdochu līdznozīmēs kļūst par daļu ziņā apzīmējošo vārdu, sevišķi, ja daļas aktualizējas visa veselā kopnozīmē. Izteiksmes ziņā tas ir otrādi daļējiem apzīmējumiem, ka kaujā vienīgi 'zobeni krustojas', vaj ka iekarotāju papēdis visu sabradā, 'dzelzs papēdis zemi nospiež'. Daļējie apzīmējumi liek līdzīgi domāt visu sakarību, bet apzīmējumi visa veselā uztvēruma ziņā ļauj izteikt visas sakarības ikreizēji aktualizējamo nozīmību, kādēļ arī vējdzirnavas griežas, ne tikai spārnī.

c. ATSEVIŠKAIS KOPUMA NOZĪMĒ. Nevien karaspēka nozīmē visumā domātie iekarotāji pārnāk robežu, bet kopuma nozīmē domātais 'ienaidnieks' iebrūk arī kā 'krievs' un 'vācietis'. Tādā ziņā arī pulka nozīmē 'pulkvedis' izcīna kauju, gūst uzvāru, ieņem pilsētu, ienāk vaj iesoļo pilsētā. Vēsturē romietis valdīja pus pasaules, Cēzars pārgāja Rubikonu, Napoleons izstaigāja visu Eiropu. Šādos apzīmējumos pat atsevišķi domātā 'baznīca' ievada un deva ticību, tāpat kā 'tirgotājam' ejot papriekšu, sekojot mūkam un bruņiniekam. Pavisam atsevišķa nozīme bijusi arī valdnieka 'zizlim', ko valdītājs ģipši tur, tāpat scepterim, ko sevišķi nes, un valdnieka atsevišķam 'sēdeklim', apzīmējot nevien paaugstināto varas troni vaj ģipšo galvas pilsētu, bet visas valsts augstāko centru. Tādā apzīmējumā arī ģipšie 'nami', dinastijas, pat atsevišķie tirdzniecības un citādie nami, kādi nav vien konkrētāk domātie preču un bankas nami. Savukārt atsevišķais biedrības nams var iegūt vienības, biedrošanās, sabiedriskuma un savienības nozīmi. Dažreiz sinekdochas grūti tveramas, bet allaž parādās pat tur, kur stiliski par sevi nav domātas. Zināmus laikus apzīmē pēc valdnieka vaj citādi redzamākās personas 'laika'. ģipšs bija Romas cēzara Augusta laiks, pēc tā apzīmēja arī tā laika autorus, grieķu filozofijas vēsturē ir ģipšs 'pirmssokratu' laiks, pirms Sokrata autori, un angļiem ir autoru ziņā ģipšais Victorian Age. Līdzīgi uzsvērta 'manceļa (laika) valodā', vaj ģipšā nozīmē zināma autora 'laika biedri'. Metonimiski paša autora vārdā var apzīmēt atsevišķo sacerējumu ('lasa Virzu', Purvīša gleznu pērkot pērk Purvīti), bet sinekdochu nozīmē šādi apzīmējumi izteic pašu domāto kopsakarību, Manceļa valoda nav viņa, bet zināmā laikā runātā. Tāpat, ja biedrības nams ir zināmā laikā 'pilns', nama apzīmējums izteic visu ģipšo sanāksmi.

d. VIENĪBA SASTĀVA ZIŅĀ. Daudzuma vārdi parasti apzīmē objektus tikai lielāka vairuma ziņā un tādā nozīmē vārdus

norobežo. Ja zināmā uztvērumā vienkopus ir daudz ļaužu, tad tas parasti ir savrūpējs ļaužu vairums, ko neskaita, bet domā kā baru, pūli, vaj vispār pulku ('pulka ļaužu sanāk'). Bet tiklīdz uztvērums tiek domāts kā savrūpēji 'kopā' norobežots daudzums par sevi, tūlīt rodas apzīmējumi īpašu 'pulku', atšķirta 'pulka', atsevišķas 'kopas', sevišķa 'pudura' un tāpat 'gabalu' ziņā, kur izdalītais gabals var kļūt par skaitījuma sākumu kā domājamu vienību. Un tiklīdz aptvērums nonāk šāda norobežota 'viena' nozīmē, līdzī atklājas arī visas tālākās izdalījumu iespējas : nevien atsevišķo skaitīt un ieskaitīt kā vienību, bet tāpat zināmās vienībās par sevi izdalīt īpašos sastāvus. Vienā ziņā tad var rasties vienību rindojums, rinda, ierinda, vaj arī pāris un aptverošāki domājamas lielākas vienības, otrā ziņā tāpat katra 'vienība' kā tāda var dalīties savos elementos. Pulks tad neizdalās tikai par sevi 'kopā', bet arī kā organizēts kopums, kas militāri var soļot ierindā, bet kā vienība paliek arī dažādi izdalāmā sastāvā. Tas paskaidro tuvāk, kādās isti nozīmēs karavīri tiek domāti kā pulka sastāvs, kas 'pulka' ziņā rīkojas arī atšķirti, vaj 'solo' ierindā, vaj arī, ka 'pulks soļo'. Kara draudzei un vispār draudzei ir vienības nozīme, bet 'draudze' ir arī nesanākot 'kopā' — katrs atsevišķais ir 'draudzes loceklis' vispār draudzes ziņā, tāpat kā draudze pati kļūst par visas kopsakarības apzīmējumu taisni sava sastāva nozīmē. Tāda arī saime, ko aptveroši domā kā īpašo 'māju saimi', atšķirti no citu māju saimes, vaj pašu ikreizējo 'saimi' tieši par sevi tikai ikreizējā sastāva ziņā, kaut sastāvam mainoties nākamo gadu var būt 'cita saime'. — Pats vārds var norobežoties arī tikai par vispārēju apzīmējumu visām saimēm, bet arī tad sastāva nozīmei vēl paliekot īpašā jēdziena ziņā un viegli aktualizējoties pat bišu saimē, tāpat kā 'saņemtajā spietā', kas jau nozīmē nākošo saimi.

e. VIENSKAITĻA NOZĪMES DAUDZSKAITĻA ZIŅĀ.

Daba, dzīve, vaj cilvēka mūžs izteic kopaptvērumus, daudzskaitļi šādos apzīmējumos parādās tikai īpašos izdalījumos un novirzītās nozīmēs. Tādas tad ir dažādās cilvēka dabas, dažādās dzīves, vaj laiku nozīmē mūži, mūžu laikos, mūžu mūžos. Savukārt ikdieniskām pelēm vaj miltiem un smiltīm ir vairuma nozīme, bet tikpat parasti 'pelus' domā tikai kopnozīmē, tāpat miltus ('miltām' šķiroties pavisam īpašā ziņā, kad ir 'grauda milts'), bet smiltīm neatdalīti nošķiroties divējādās notīmēs — ir smilšu kalniņš un ir smilts zeme, — aizgājēju ved smilšu kalniņā, bet novēl vieglu smilti. Ir tekoša smilts un rok smiltis, ir daudz jūrā smilšu un tādā ziņā arī atsevišķais smilšu grauds. Bet tas nav

'smilts' grauds, tāpat kā tekošu smilti un smilts zemi domā un teic pavisam citā uztvērumā. Smiltis var šķīst vaj putēt, smiltis var bērt, sijāt, bet tāpat kā smilts zeme nav smilšu zeme, tā arī jūras smiltis nav smilts nozīmē un savukārt vēja pūsts smilšu mākonis nav smilts mākonis. Šādas atšķirības norāda, ka Ipašie vienskaitļa apzīmējumi var attiekties vairuma vaj sastāva kopnozīmēm, bet izteic tās citā uztvērumā, arī daudzuma nozīmes nevis daudzskaita ziņā, bet kā aptvērto vienību vārda vienskaitli. Vienskaitli ir gais, 'gaisā' un negaiss, — 'gaisi' ir pavisam citā aptvērumā. Par sevi ir tumsa un krēsla — nedomājot pārejas gaismā, tumsai nav Ipašas 'krēslas', vienīgi pati atsevišķā nozīmība. Tāpat ir tikai sarma, vaj medus un alus, piens, sviests, vaj ledus un zelts, sudrabs, kaut rotu ziņā ir zelti un sudrabi, Ipašību ziņā dažādi medi, gabalu ziņā dažādi ledi un šķirnes ziņā 'divējādi ali', alutiņi. Dažāda var būt skaudība vaj ļaunums, arī kauns, vaj prieks un tāpat miegs, tomēr tikai kā vienlīdz domātais apzīmējums — divējādiem priekiem izdaloties vienīgi kā attiecinājumiem blakus nozīmēs, vaj miegiem daloties atkārtojuma ziņā un miegošanās ('miegu') nozīmē. Bet izteiksme var arī būt citāda: zināmi vārdi izklausās daudzskaita vaj gramatiskā daudzskaitļa nozīmē, tomēr arī tādā ziņā, pat ja tieši domāti vairāku pazīmju izteiksmei, stiliski apzīmē tādus vairumus taisni kā kompleksas vienības. Parastie četrriteņu 'rati' skan kā daudzskaitļa vārds, bet tas nav vairāku šādu ratu ziņā, ne arī riteņu kā 'ratu' nozīmē. Vārti vienlīdz apzīmē arī vienviru 'vārtus', daudzskaitla nozīmē tie ir vairāki atsevišķi 'vārti' par sevi. Tāpat viennozīmē ir svāri, kopnozīmē dūmi, pelni, sveķi, tauki, sviēdri, plūdi, dubļi, vaj putas, dūņas, pelus un krēpes. Svētki nav atsevišķās svētku dienas par sevi un 'dienvidi pat dažādās atsevišķās vārda novirzēs un attiecinājumos ir vienaptvērumā. Bailes arī atsevišķā ziņā ir bailes, kaut izdalās Ipašā 'baile'; tāpat kā rūpēs 'rūpe', vaj pretējā ziņā Ipašais 'drauds', lai gan tie ir 'draudi' kas nozīmē pašu 'draudējumu', netik atsevišķais drauds. Melu ziņā tie ir 'meli' kas izteic melojumu, un ļaužu ziņā 'ļaudis' (ļautiņi), kas izteic domāto viennozīmību bez kāda par sevi izdalāma vienskaitļa. Stiliskā ziņā tā ir aprastā jēdzieniskā nozīme, kas šādos apzīmējumos aizsedz sākotnējās sinekdochas, bet jau tāds vārds, kā piem. iestājas un akta ziņā apzīmētās 'dusmas' pietiekoši uzrāda sinekdochas tiešo kodolu: ka viennozīmīgi dusmo vaj arī ilgstoši dusmojas, bet vienlīdz ir tās pašas viennozīmīgās 'dusmas', ne atkārtojumā vaj par sevi izdalāma dusma, kas varētu pielaut elementāro daudzskaitli.

f. VEIDS SATURA ZIŅĀ. Veids dažādās novirzēs var apzīmēt nevien konkrēti domāto izveidu vielas ziņā, vaj tilpumu un telpu

(kā 'abstrakto konkrētā nozīmē'), bet arī ietvērumu un aktuālo saturu, tāpat vielu attiecinājumā izveidotam materiālam; vaj veidu zināma priekšmeta jeb lietas un lietišķi domāta rakstura nozīmē. Tādā ziņā veida nozīmē ir katrs īpašais 'loks', nevien ar roku vilktais vaj citādašs lokums, bet vienlīdz arī parastākais iejūga, zirga loks, kaut tikai daļēji lokuma vaj raksturīga lieciena, aplikuma ziņā. Stiliski tas var iet daudz tālāk, pārkāpjot visas tiešākās nozīmes un tad pašsaprotami sakot, ka gājienā liču loču likumiem ejot tāpat 'lokas' un likumus metot 'apmet lokus'. Tādos attiecinājumos veida sinekdochās var izteikt visdažādākos uztvērumus un īpašus skatījumus arī pašas teikšanas dažādā veidā. Tomēr pamatā iezīmējas divi galvenie tipi: vienā ziņā izveida apzīmējumos domājot ietvērto vielu kā sastāvu, otrā ziņā veida apzīmējumus attiecinot kompleksām sakarībām kā saturam.

(1) Izveids ietvēruma nozīmē tiek citādi domāts un izteikts nekā pašas vielas izveidojums materiāla nozīmē. Stikla ziņā parastā 'glāze' dzeršanai ir stikla ('no stikla'), bet kā dzeramais trauks nav stikls, vienīgi pieņemtā 'glāze' — kā tāda tā ir dzērienu vaj tējas glāze. Arī tad paliek izveidojuma nozīme kā īpašais veids, bet tas ir dzeramās glāzes izveids, ko vairs tikai tādā nozīmē par sevi var attiecināt arī vielas vaj sastāva ziņā, ar ko glāzi piepilda -- visam citam paliekot aizplānā. Tā arī ūdens glāze ir stikla, bet ir tikai 'glāze ūdens'. Šinī ziņā sinekdochas vienkārši pārlēc dažādās starpattiecību rindas, pāri paliekot ikreizēji aktualizējamam attiecinājumam. Tādā nozīmē tieši arī 'dzer glāzi' kā domāto ūdens glāzi, vaj citādi piepildīto. Tikpat eliptiski dzer arī pudeli, izdzer pilnu kausu, iztukšo 'veselu trauku', izvāra pilnu vaj 'veselu grāpi', apēd riecieni, veselu klaipu, pērk veselu sieku, pārdod visu maisu (pilnu, ne tukšu), rudenī ir pilns apcirknis ('pilns labības'), izcepj arī 'cepienu' ('maizes' maizi), vaj pārnāk no meža ar 'veselu kurvi' ('sēņu', 'sēņu kurvi'), nemaz nesakot kā 'pielasītu', tāpat kā zināmā nozīmē 'nes groziņus', dod 'kukuli', nogriež riku, riecieni, 'apar gabalu', mēra ziņā pūrvietu un veida nozīmē taisa aploku, ravē dobi, plauj leju un sēj kalnu, tāpat kā 'novāc lauku'. Izveida un īpaša veida apzīmējumi var būt arī visai abstrachēti, lai gan parasti attiecinot konkrēti domātai nozīmei. Mežā stigu taisot velk līniju ('līniņus'), švitrās velk kā taisnes, taisa trīstūrus, ēkai taisa stūri, laukumus taisa četrstūri, lej lodes, apkārt skrienot skrej aplī, vaj skrien aplī, pa aplī, tāpat 'zināmā veidā' sastājas lokā, un zināmu veidu 'liek priekšā' arī īpašai rīcībai.

(2) Veida apzīmējumi kompleksām sakarībām neizteic vairs izveida un vielas, vaj tādā ziņā sastāva un lietojuma attiecību, bet

darbības mērķtiecību kā visa izveduma nozīmē zināmā veidā panākamo kopattiecību vaj domājamo 'saturu'. Vienas ziņā 'koks' var būt koka gabals, šķila vai sprunguls, sava izveida vaj arī noderības ziņā pagale, zars, urķis un 'ceļa spieķis', Ipašā nolūkā vaj pagatavojumā arī nūja, boze, vāle, miets un 'ratu runga', bet tiklīdz mērķtiecības ziņā kaut 'sitamo' Ipaši pagatavo, vaj nodoma ziņā pielieto, pašam apzīmējumam nav vairs tikai koka, spieķa, nūjas vai rungas nozīme, nav arī tikai kā 'sitamais', bet taisni tādā ziņā ikreizējās kopsakarības nozīmē nāk klāt arī visas domātās vaj tiešās izvešanas Ipašais veids — katra apzīmējuma ziņā ar atšķiramu saturu. Vāli pagatavo kā vāli un atbilstoši Ipašai mērķtiecībai arī lieto, bet ne kā sitamo vaj 'sitamu koku', lai gan arī 'sist', — vienlīdz kā ar spieķi, nūju, vabu, vaj nolaustu zaru un pagādātu stibu. Bet kāda satura nozīmē būtu teikts, ja pavisam savādi velējamo veļu Ipaši sitot 'velētu' ar zaru, mietu, vaj stibu, jeb arī peramo bērnu ar vāli. Nevien 'kaļ dzelzi', bet zināmai vajadzībai izkaļ domātos 'dzelžus' un Ipašus rīkus, zināmās nozīmēs arī apkaļ un pat iekaļ dzelžos (važās), ir arī 'dzelzīs kalti vīri' un visai tālejošas nozīmes, kad 'dzelzīs kalt' var nozīmēt soda mēru. Pavisam konkrēti 'dzelzīs' ir apkalumi, 'dzelzīm pūri kalti', pat 'trejādām dzelztiņām'; tāpat 'dzelzīs daļu' nozīmē ir ratu dzelzīs, pat nodoma ziņā pērk Ipašu 'ratu dzelzi' apkalšanai, bet daļas apzīmējumā ir arī paši rati kā Ipašie 'dzelzīs rati', kaut tikai asu ziņā. Izkaluma mērķtiecības nozīmē ir pats kaplis kā 'kapājama' dzelzīs, un viens no naža sākotnējiem apzīmējumiem ir 'gelzīs', Ipaši saliecamā naža asmeņa ziņā, kaut nolietošanās dēļ apzīmējumam tāpat diskvalificējoties kā daudzinašiem 'dzelzu kaltiem zobentiņiem', atvietojojoties ar tērauda zobentiņiem, kādus tad kaļ pat 'deviņiem tēraudiem'. Tas norāda, cik veida apzīmējumi var izteikt nevien daļu nozīmē kompleksas sakarības, bet tā arī pašas teikšanas ziņā visai sarežģītas nozīmes saturu.

g. MOTĪVA SINEKDOCHAS. Galvenām kārtām tās ir nodoma, aktuālās iestājas vai izveduma sākšanas sinekdochas, ar lietišķi daļēju apzīmējumu motivējot notiekošo paredzētā iznākuma nozīmē. Ja 'uzvelk būras', tieši 'paceļ enkuru', tad 'dodās jūrā' — paredzētam braucienam. Ja Ipaši 'ceļās kājās', tad tas ir zināmam izvedumam. Ja pieliek roku, tad darbam vaj palīgam, ja nolaiž rokas, tad nespējā vaj nevarībā; tāpat ceļot, paceļot galvu uzņēmīgi un droši; vaj Ipašas iestājas ziņā 'noliec galvu padevībā', un nomāktībā 'saņem galvu rokās'. Par sevi galvu pacelt, noliekt un arī saņemt rokās var dažādā ziņā, bet tie ir zināmu apzīmējumu Ipašie teicieni, kas atsevišķa motīva nozīmē liek saprast visu tālāko sakarību kā paredzamo iznākumu. Ja 'kaļ nodomu', tad

kalt raksturojums par sevi neko nepasaka, bet attiecināti nodomam pašu to pārvērš sevišķā apsvērumā, kas savukārt domāto izvedumu motivē ne tikai kā nodomātu, bet visā paredzējumā sevišķu. Ja kaut kur Ipaši ļaunā, bīstamā, vaj sevišķas iestājas ziņā 'nesper kāju', tad tas nav vien paredzējuma vaj brīdinājuma nozīmē, bet ar visas Ipašās situācijas nozīmību, kas atsevišķā motīva dēļ neļauj vaj liedz ko izdarīt: 'nesper kāju, nesper tai vietā!' Tādi arī izteicieni, ka 'neiet ne uz to pusi', vaj 'tur neviens neiet', 'tur tu manu kāju nevedisi' (par 2028.). Bet tādos motīvējumos nevien zināms 'ceļš ejams', bet Ipašam ceļojumam vaj arī citādi viss sevišķais 'ceļš stāv priekšā'. Tāpat sevišķi 'nāk palīgā', 'dod padomu', 'nāk ar priekšlikumu', prasību, 'ceļ iebildumu', 'uzstāda prasības', 'pilda pienākumu', līgumu, un galvojoit nevien 'galvo', bet Ipaši apgalvojuma ziņā arī 'liek galvu ķīlā' — galvai pārvēršoties ticamības motīvā. Ipaši 'dod svētību', kad svētot 'dod' tieši domātā piepildījuma nozīmi. Karā cīnītāji, karotāji 'iet nāvē', kas nav metonimiskā 'mirt' nozīmē, bet iestājas ziņā varbūtējam iznākumam. Ipaši 'uzdod' arī uzdevumu, kas vēl tikai atrisināms vaj izpildāms. Šādi apzīmējumi var izraisīties arī Ipašos teicienos, kuriem par sevi vārdiski pavisam konkrēta nozīme, bet pari tam izteicot aptveroši domātu motīvējumu. 'Kas otram bedri rok, pats iekrīt': — vārdam rakt un krist te vairs nav ne tieša, ne metonimiska nozīme, ne arī bedre metonimija kapam, vaj kaps nāvei, arī visa konkrēta aina ir tikai situācijas apzīmējums motīva iestājai ('otram') un šādas iestājas dēļ domātam iznākumam, ka 'pats' iekrīt. Ja motīvējums attiecas vēl plašākiem aptvērumiem, tad konkrētiem apzīmējumiem var palikt tikai analogijas loma, izteicot arī tādus spriedumus, kam konkrētais motīvs ir tikai norādījums. Ja 'ābols nekrīt tālu no ābeles', tad 'ābols' tikpat labi var attiecināties dēlam, kas 'līdzinās', iedzimis, vaj ir tā paša rakstura — kā atbilstoši 'vienāds'. Bet ne parādās arī sinekdochu galējās robežas, kur daļējā apzīmēšana 'citos vārdos' var arī vienīgi tikai samainīt nozīmes, analogijām kļūstot pārnozīmīgām, motīviem pārvēršoties argumentos, vaj vēl tālāk pašai teikšanai pārejot līdzībās un arī vārdiem paliekot par simboliem.

IV PĀRNOZĪMĪGIE APZĪMĒJUMI

Kur metonimijas vaj sinekdochas aizsniedz savas funkcionālās robežas, tur tomēr paliek vēl savādākas iespējas objektu nosaukt tādos citos vārdos, kas var būt nevien netieši, bet arī neatbilstoši,

tomēr pāri lietu un norisu apzīmējumam īpaši tās pamato, izskaidro, vaj liek saprast kādas citas par sevi izdalītas atsevišķas vaj patstāvīgi domātas nozīmes attiecinājumā. Šādi pārnozīmīgi apzīmējumi parasti izteic objekta īpašo lomu, kāda tam piekrit 'par sevi' domāta cēloņa, uzdevuma vaj citāda atsevišķa aptvēruma ziņā: kad arī lietas un norises tiek domātas vienīgi izvešanas, veida, stāvokļa, vaj īpašības pazīmēs, kā mēr cēloņi un iemesli par sevi attiecinās kā virzošie. Īpašības ziņā objekts var būt spēcīgs, var būt arī 'ar spēku', bet kad 'ir' vaj 'nav' spēka, pats 'spēks' jau parādās objektam pārnozīmīgā attiecinājumā. Tas tāpat kā mēdz apzīmēt 'vienību daudzējādībā', kur domātā vienība nav vien pārnozīmē, bet izdalās taisni pārnozīmīgā pretuztverē daudzējādībai. Tā arī 'būtiskā' nozīmē izdalītais apzīmējums nav vairs tikai esošā ziņā domātā 'būt' nozīmē, bet pati izteicamā būtība, pat pretējībā parādībām un pārejošai esmei.

1. HIPOSTAZES

Termina ziņā hipostāze (gr. hypostasis) nozīmē pamatā likto, zem 'palikto'. Hipostazēšana ir šāda lietu vaj norisu pamatojuma izteikšana jeb pamatstāvokļa apzīmēšana, galvenām kārtām kompleksi domātās sakarībās mēģinot rast un nodibināt kopēju viennozīmību, stiliskā ziņā tādus nodibinošus aptvērumus tad izteicot kā sevišķo pamatu. Tas visai līdzīgi kā hipotēzēs, lai gan galvenā funkcija atšķiras un iznākums ir citāds: hipotēze ir tikai pieņēmums jeb tezes nozīmē priekšlikums, kas par sevi vēl neko nenodibina, taisni prasot pierādošu pamatojumu, kā mēr hipostāze par sevi jau domāta šādā pierādošā nozīmē un arī teorētiski nav vairs arguments, bet pats pamatojums. Tādā ziņā domāta lietu īpašā 'substance', kas tām 'pamatā', vaj matērija kā vispār esmes pamats. Vaj tamlīdzīgas, pat pretēju aptvērumu hipostāzes. Ir 'pamatvielas' un arī īpašas pamatnozīmes, kas pieņemamas kā nepierādāmi pašnozīmīgas un visus tālākos spriedumus nodibinošas. Bet kā stiliskais līdzeklis hipostāzes jāsaprot visai daudzpusīgāk. Ir arī pavisam ikdienišķi abstrahēti vispārinājumi, kas likti un palikti pamatā, lai lietu un norisu mainībās izteiktu paliekošo.

a. **STILISKĀ FUNKCIJA.** Ja domājamais objekts ir parasts, arī aktuālā uztvērumā lietas, norises, vaj īpašas situācijas tiek apzīmēti parasti nosauktas kā vienības par sevi. Lai cik 'zināmie' objekti mainītos kā atsevišķi izmainīgās lietas, vaj norises un katrreizējās situācijas kā īpašie stāvokļi, savā pamatnozīmē tās tomēr paliek nevien kā 'zināmi' domājamaie objekti par sevi, bet

tādā nozīmē arī kā 'tās pašas' vispārēji domājamās lietas, norises vaj stāvokļi. Tas parādās nevien nosacītos jēdzienos, bet pamatā jau Ipašajos aptvērumos, ar kādiem taisni panāk 'zināmās' pamatnozīmes — neatkarīgi no ikreizējām izmaiņām. Bet tiešā atkarībā no 'pastāvošā' skatījuma, kas slēpj galveno funkciju zināmi domājamo objektu pazīšanai. Un vienlīdz te slēpjas arī tas 'pamats', kas nosaka objekta Ipašo aptvērumu un ļauj lietas domāt, pazīt kā tādas — izteikt līdz ar visām izmaiņām.

(1) NODIBINOŠAIS SKATĪJUMS. Pavisam konkrēti domājams ceļš, arī redzamā gaita, vaj Ipašais krustceļš un ceļa gals. Bet ja pēkšņi vairs 'nav ceļa', tad uzreiz visa situācija un skatījums izmainās. Kas tad pāri vaj aiz negācijas nozīmes ir tas atšķirīgais cits jeb citālais 'tas', kas aptverams un izteicams pavisam otrādi domājamā skatījumā? Pašas negācijas ziņā Ipašā 'neceļa' novirze te maz ko var paskaidrot, jo arī neceļa nozīme joprojām vēl attiecas ceļa pamatnozīmei. Bet ja ceļš izbeidzas kā 'ceļa gals' un kaut arī vēl iešanas ziņā turpinās kā Ipaša 'teka', tad tas vien jau norāda, ka nav domāts vairs ceļš, bet pamatā citāds aptvērums, pazinums un arī izteikums pavisam citā vārdā, kas nodibinājies taisni stiliska atšķiruma nozīmē. Lai kādas nebūtu praktiskās vaj ikreizējā skatījuma pārejas, pati izteiksmes starpība dibinās atšķirīgajā pamatnozīmē. Tādi tie ir paši elementārākie gājienu, bet ļauj saskatīt tiklab 'zināmo' kā arī nodibinošo 'pamatā likšanu'.

(2) NOROBEŽOTĀIS PAMATOJUMS. Ja gājiens ir gar stāvu krauju, iešana var būt bīstama, bet zināmā vietā visa situācija var dalīties starp paredzamo iespēju vaj neiespēju, pāriešanu, nepāriešanu, izdošanos, neizdošanos, starp laimīgu un nelaimīgu gadījuma varbūtību. Ja nepāriet — nelaimējas, ja tomēr pāriet — pārgājējs ir laimīgs jeb izveduma ziņā ir 'bijusi laime' un 'tā ir viņa laime', Ipašā 'laime'. Pēdējā izteicienā tas ir jau norobežotais pamatojums, kas neko nepasaka celoniskā 'kāpēc' nozīmē, toties visu pamato kā labvēlīgā notikuma 'laimi'. Tam ir vēl otra puse: sevišķā 'laime' ar pamatā likto izšķiruma nozīmi kļūst nevien Ipašais faktors, bet arī galvenais aģents, kas kritisko situāciju (nelaimīgu gadījumu un laimīgu gadījumu) no nelaimes varbūtības pārvērš iznākuma 'laimē'. Tā ir hipostazes laime, bet soli tālāk var arī pati pārvērsties personificējumā un vēl tālāk mitoloģizētā Laimē (fortuna — Fortuna), vaj lēmējā Laimā. Hipostazētās pamatnozīmes allaž ir noteicošās, stiliski parādoties kā galvenais iepriekšēji domātais atzinums, 'pamats', kādā ziņā vārdus un teicienus ikreizēji saka. Tas arī paskaidro, kāpēc laimes vārdam atsevišķos teicienus var būt vairākas atšķirīgas nozīmības, netik

attiecībā Ipašam gadījumam, bet tiešā atkarībā domātam pamatojumam.

b. GALVENIE VEIDI. Hipostazes veids norāda domātā pamatojuma dažādo aktualizēšanos, kas izteiksmes ziņā iezīmējas vairāk vaj mazāk atklātāki, atšķiroties arī dažādas iestājas ziņā. Bet galvenie ir trīs tipiskie veidi.

(1) AKTUALIE NODIBINĀJUMI. Tās ir visparastākās hipostazes, bet arī grūtāk saskatāmās. Kāda pamatdoma nosaka parasto gājēju jeb ka objekts Ipaši 'iet', kas nemaz neliekas pašnozīmīgi, pamatojumam 'kādēļ' tieši tā saka parasti aizsedzoties ar vairākiem 'kāpēc', kālab, kādā nolūkā, kurp, kādā vajadzībā. Tomēr tas ir ar iepriekš domātu nodibinājumu, kas liek arī teikt, ka ir kāds gājējs, ja 'iet'. Vairāk atsedzas teicieni, kur pamatā parādās par sevi Ipaši domātais, kaut arī vēl nezināmais un nenosauktais 'tas', kādā ziņā saka: 'tas nav tā', 'tur ir kas cits', 'viņam kas cits galvā' (nezināmais, 'aizdomīgi' slēptais nolūks); 'tas' nav bez 'nodoma', tur 'ir' tā 'lieta', tur ir 'viltus' apakša. Teicējs to saka ne kā pieņēmumu, ne arī konstatējoši, bet savas 'aizdomas' ziņā kā hipostazēto pamatojumu — kādā nozīmē teicienu arī nodibina. Tāds hipostazēts apzīmējums ar nosakošu pārnozīmi var būt arī Ipašs 'gadījums' — nevien ja nejauši kas gadās ar vispārēju atgadišanās nozīmi, bet ka tas neparedzētā norisē par sevi aktualizējies kā sevišķas nozīmes notikums, kas 'Ipašā gadījuma' ziņā izteic to ikreizējo 'kaut ko': kas tad par sevi ir tas pārnozīmīgi Ipašais 'kas', kādēļ gadījums tiek domāts un izteikts kā sevišķais notikums. Cik parasta un nogrimusi arī nebūtu pārāk zināmā 'likteņa' nozīme, tiklīdz apzīmējums aktualizējas kā tiešais 'noliktā likteņa' sevišķais gadījums, uzreiz arī visas liktenības pārnozīme kļūst satraucoša kā paša 'nolikuma' numinozais pamats. Tāds pamats var būt arī Ipašiem 'stāvokļiem', gara stāvokļiem, aizrautībām, kritiskiem brīžiem, izšķirīgas varbūtības, pienākuma, uzdevuma, sūtības, tāpat 'sprauto mērķu' ziņā, vai goda, tikuma un 'ideju' nozīmē, kur hipostazētā pamatnozīmība ir tā, kas noteic skatījumu, nosaka rīcību un ar tādu nozīmību aktualizē iestāju katrā nākošā kritiskā gadījumā: liek domāt un darīt tā un ne citādi. Tas visai tuvu pienāk tiem vispārējiem aptvērumiem, kad Laima, liktenis vaj Dievs ko nolīcis jeb arī atsevišķā gadījumā 'liek' ko darīt, pat ar traģisku apzināšanos. Bet tāpat hipostazēti pārnozīmīga allaž ir arī dzīvība un daba, Ipaši 'dotā', iedzimtā un sevišķā 'sava daba', rakstura ziņā arī kā 'otrā daba'; tāpat asinis, Ipašais gars un 'garīgais spēks'. Ja nonāk tieši šādu pārnozīmju pusē, tad stiliski tur

atskan visai dīvaina valoda. Ja daba ir 'dota' un tikums Ipaši 'ceļ' cilvēku, tad pienākums taisni uzliek un prasa atbildību, stāvoklis kā tāds nevien nosaka pozīciju, bet arī godu un dzīvi, pārkāpums taisni atkarīgs no tā, ko 'pārkāpj', un garīgais spēks nav vien garīgās spējas, bet taisni 'gars' — kāda hipostaze arī atsevišķi izdalāmām 'gara dāvanām', kad cilvēks var būt pat 'liels gars'. Šādu nodibinājumu ziņā arī katram cilvēkam ir 'savs liktenis', attiecinājumam tieši izrietot no ikreizēji aptuālizētā nolikuma — katru atsevišķo 'mūžu liekot'.

(2) VĒLĒJUMI. Aiz ikdienas parastiem sveicinājumiem kā sveicienu formulām slēpjas vēl Ipašā subjektīvā iestāja: nevien labo novēlēt, bet to 'vēl' izteikt piepildīšanās nozīmē kā gaidāmo Istenošanos. Ja sveicina ar 'labu rītu', vaj 'labu dienu', tad 'don' labrītu, labdienu, kas pašas vēlēšanas nozīmē nav vien teiciena ziņā sacītās 'labas dienas' vaj 'labsrīts'. Tas var izskanēt tikai formāli un arī domāti kā parastā formula, bet tāpat kā nav ne konstatējums ne apliecinājums aktuāli labai dienai vaj labam ritam, tā nav arī tikai vēlamības apzīmējums. Kāpēc 'sveicinot' šādus apzīmējumus uzsvērti labā nozīmē Ipaši teic ('vēl labu dienu'), tā tieši ir pati hipostazēti domātā 'labā' nozīmība, lai tāda iestātos. Tas vēl redzamāki parādās Ipašos 'apsveikumos', kad labais jau piepildījies. Un tāpat parādās arī pretējībā, kad 'ļauņu vēl' un novēl, lai ļaunais piepildās — sveikšanai un apsveikumiem atmainoties ar lāstiem un sodīšanas. Bet arī pozitīvais vēlējums var izteikties dažādi, pat tikai kā subjektīvā vēlēšanās 'lai', lai domātais vispār notiktu. Zināmas vajadzības, nodoma un ļāvuma ziņā teic 'ej, ej —' un tāpat ar domātu vaj izteiktu līdznozīmi (lai labi veicas, labi izdodas), vaj pavadījuma ziņā ar tiešu vēlējumu: 'vesels, vesels!' — ej, ej, 'ej vesels'. Tas var būt netiešāki pateikts (gaidīsim, gaidīsim mājā, 'piedomāsim'), bet arī tad nav attiecībā iešanai vaj pārnākšanai: vārdu sakot taisni tam domātam 'labam' kā novēlētām piepildījumiem. Tas izskan pat piesardzības brīdinājumos ('tikai uzmanies', piesargies, ņem vērā, 'skaties labi'), tāpat kā drošinājumos un paļāvības vēlējumos ('tikai droši', gan jau izdosies, nav jau pirmā reize); arī priekšnoteikuma nozīmē — 'tad būs labi', tad izdosies 'labi', 'tā būs labi'. Kas te aizsegti domāts, tas ir pats cerētais labais kā vēlamības teicienu pamats, ko vienlīdz novēl arī šauboties par iznākumu: 'lai nu tā būtu', 'lai Dievs dod'. Lielās šaubās labvēlīgo varbūtību piesauc kā 'paļāvību' numinozam spēkam — 'lai Dieva ziņā', lai Dieva rokā. Vispriecīgākie un paļāvīgākie ir 'laimes vēlējumi', novēlējumi svētkos un citādi, allaž tuvojoties parasto uzrunu un pieklājības sveicienu formulām, bet stiliskais motīvs arī tad ir novēlamā laime

('daudz laimes') un vēlētais prieks. Vēlējumu augstpakāpe pašas iestājas ziņā parādās svētīšanā, 'svētības došanā', kad psiholoģiski jau akta nozīmē piešķir domāto svētību. Zempakāpes parādās dažādā 'līdzdalībā', līdzī jušanā, līdzjūtībā, kur īpašais vēlējuma pamats zūd, iestājas nozīmē paliekot tikai labvēlībai. Aiz tā var sākties mierinājumi, līdzdalīgi 'mierinājuma vārdi', kas var arī iepriecināt, bet izteic vairs tikai izlīdzinājumus.

(3) TICEJUMI. Iestājas ziņā ticēšana parādās kā sevišķa 'ticība' hipostazētām spēkam vaj pārnozīmīgi domātai varai, kuras labvēlību var lūgt un tā 'panākt' ar zināmu rīcību kulta nozīmē, vaj arī tikai ar atbilstoši pārnozīmīgi domātu vārdu. Māģiski tas parādās tieši kā pašas nodomātās rīcības vaj vārda teikšanas akts, ko var aizstāt arī analoga vaj līdzīgi raksturīga darbība un parastas nozīmes vārdi, ja domāti hipostazētā nolūkā — ar ko pats 'ticētais' akts jau notiek, kaut reāli izpildoties vēlāk un tikai kā 'vēlami' nodibinātām sekām. Tādi nodibinājumi iezīmējas ar īpaši domātiem 'spēka vārdiem', arī neizrunātiem, nesaprotami teiktiem, vaj dažādiem atvietojuumiem, domāta izveduma žestiem, konkrētiem iztēlojuumiem un iztēlojošiem teicieniem. Lai izteiksmes ziņā šādus ticējumus ieskatītu, ikreiz saklausāms nevien nolūks kādēļ teic, bet 'tas' pamats, kāpēc teikšanas vaj rīcības aktam tic kā pārnozīmīgam izvedumam. Pamatojums ir galvenais, bet arī apslēptākais, vārdā nesauktais, tikai vairāku piemēru pakāpenībā tuvāk ieraugāms. Lai kādā nolūkā, labā vaj arī ļaunā, vispirms ikreizējais 'ticējums' tiek domāts kā pašsaprotams, bet jāieklausās kaut zināmos t.dz. ticējumos, lai visas tik parastās lietas, viss notiekošais, visa daba un tāpat paši dziedātāji uzreiz runātu pavisam neparastu un nesaprotamu valodu, bez sevišķas zināšanas pat nezināmi pārējiem. — Ko tas nozīmē, kas īsti 'tas' ir un kāpēc tā saka, ka 'Avotā guni kuru, caur akmeni dūmi kūp, caur mēnesi diegu veru, tur zied zelta pureņi' (34109.), vaj: paldies saku, tev māmiņ, par to vieglu dvēselīti, uz akmeņa nesēdēji mani mazu lolodama (55289.). Kas ir tas akmens, kas vieglu dvēseli būtu padarījis citādu? Tas nav cēlonis par sevi, bet ticētais pamatojums nosacītam vaj nosakāmam iznākumam. 'Kūko, sila dzegūzīte, sausā priedē tupēdama! Cik reizītes tu kūkosi, tik gadiņu nodzīvošu' (55281.), tāpat 'žagatiņa džidžināja, dzirdēs jaunu valodiņu' (34096.), 'mīksti mani žagi rāva, kas gan mani pieminēja?' (34088.), 'šķībi kaza ragus nesa, vaj uz sniegu, vaj uz lietu?' (34098.). Un tikpat ticēti teikts arī rkojums izvedošā nozīmē: atpakaļ šķeterēju vecās mātes dzīpāriņu — atpakaļ, Dieva suņi!' (55267.), — 'cērt, cērt bāliņ zobena krustu! cērt vēl, cērt skauģi trīs gabalos' (55273.), — 'lādat mani, lādētājas, man

nenieka nekaitēs! gluds akmens, dziļš ūdens, nogrimis pašas lādētājas' (55285.). Tāpat domātā nozīmē rīcības loma pārnozīmīgi kvalificētam izvedējam un arī substituētām lietām. 'Akmens zirgi, akmens rati, akmens vīris braucējis, glodainiņu grožu vija, raibu salkšu loku lieca' (34105.). — oša celmi mežā brauc miglainā rītiņā, dzelža pirksti, vara nagi, matu gali guni met' (55208.). Tādā ziņā tas vienlīdz var būt īpašais izveduma veids, vaj arī īpaši domāta lieta kā tāda: 'apkārt teku, cauri ližu sikam lazdu krūmiņam, gribēdama jautra miega' (34106.); 'aizsmok priede, aizsmok egle, aizsmok mana valodiņa, ābolnīca, Dieva koks, ārdi manu valodiņu!' (34104.). Dieva koks izteic īpašo spēku. Bet arī parastais apašais pūpols iegūst īpašo nozīmību, kad pavasara rituālā sevišķi per ar plaukstošiem pūpoliem, lai būtu 'apašs kā pūpols', kur tādas formulas skaitļumā pati nozīme nav vairs salīdzinājumā — izvedoši per 'veselību iekšā, neveselību ārā' (55375.). Jaunam mēnesim nav vien auglības pārnozīme, tam ir pats sargātāja spēks, un ikreiz to 'jaunu' ieraugot jānoskaita vesela izlūgšanās virkne: 'Ak tu Dievs, es ieraugu Dievam jaunu karavīru'. — šķirmi, veiksmi darbiņam, sātu, gausu maizītei! visas sāpes akmenī, man visa veselība!' (55307.). Aiz tā sākās vēl cita pakāpe: pašiem vārdiem pārvēršoties 'spēka vārdos', tiešā līdzeklī panākt. Tādā ziņā der pats izrunājamais vārds, kā domājamā nozīmē par sevi daroši attiecināms apzīmējums. 'Man pašam spēka vārdi: duru mietu Daugavā, apturēju ūdentiņu', 'Daugaviņu noturēju, mietu dūru vidiņā' (34131.); 'strauja tek Daugaviņu' (34155.). Acīm redzot, sakarība starp zaļo dzīpāru un plūstošo Daugavu ir vairs tikai pretēji domāto spēku ziņā un apzīmējošie plūstošo Daugavu ir vairs tikai pretēji domāto ziņā un apzīmējošie vārdi tikai kā māģiskā izveduma rīks, pašai teikšanai pārvēršoties izvedošā 'spēkā'. Piemēram, asins vārdos: 'melns krauklītis gaisā skrēja, asentiņu upe tek', vaj: melni kraukļi gaisā skrēja melnas asnis laistīdami', bet asins apturēšanu apzīmējot arī pavisam citā raksturojumā — 'saveram vara vārtus, lai lāsīte neizkrita', 'tēvs aizslēdza vara vārtus, man pilīte neizkrita' (34136./37.). Izteile var mainīties, bet raksturojošie apzīmējumi var palikt — nodibināties 'zināmās' formulās. Sacērtam ošus, kļavas, sametam upītē! tā upīte netecēja, ne pilīte nepileja' (55337.), 'Dieva dēli klēti cirta, zelta spāres spārodami; es aizslēdzu vara vārtus, ne lāsīte netecēs' (55335.). Pati aina var aizsegt vaj reprezentēt arī izveduma 'vārdu', norādot netieši pretspēku sadursmi — 'es nocirtu melnu čūsku, kumeļa sēdēdams; čūskai bija samta svārki, man sudraba zobentiņš' (34116.) — melnā čūska un cirstais sudraba zobens visu jau pateic. Tāpat arī iemiesošanās īpašā spēkā vaj aizsargā: 'es piedzimu dzelža bērns, no tērauda māmuliņas; es

apģerbu dzelža sviti, tēraudiņa kažociņu' (34120. var.); 'šava mani, dūra mani — izput tavi šāvumiņi, nolūst tavi duramie' (34148.). Piesauktais izvedošais spēks var sarietēt arī pašā raksturojumā — 'atbrauc' sviesta māmuliņa ar to 'mālu' vezumiņu, ar 'dzeltēnu' kumeliņu (55324.); kas te isti domāts un teikts, tā ir māģiskā pavēle — nevis parunas ziņā 'sviests kā māli', bet 'kopā, sviestiņ kopā': 'kā zemes zāķite, kā liepas lapiņā', 'pītēs', 'augstiem mūriem' (55323.). Uguns vārdi var skanēt kā nomierinājums (guli manu uguntiņ — 'necel spārniņus, necel kājiņas'), bet — 'div akmeņus apkārt liku, divi ledus gabaliņus', kuries mana uguntiņa 'ledus kalna starpiņā' (55332.). Ar to var rasties īpašā pakāpe, ka vārda nozīmē domātais priekšmets sāk pārvērsties izveduma rīkā. Uz šādas robežas skan 'ģēles vārdi' ('džēls ēda mani, es ēdu džēli: kad tu tāds ēdājs, ēd manu nelaimi' (55313.)), bet tad jau kā pats dzīpārs, ko 'atpakaļ šķeterē': 'atpakaļ vilka acs, mana jēra neredzēt!' Parasti tas ir māģiskai nozīmei īpaši apzīmēts jeb arī tieši iezīmēts objekts: dzīpārs tad 'zili zaļš', kadiķa krūms ir par sevi īpaši iezīmīgs ('lai bija laiks kāds būdams, es kadiķa ēniņā, kadiķim, sērmūkšlam krustiņš ogas galiņā', (34130.)); bet zināmā nozīmē var būt arī sevišķs 'liekamais' (kauj karā, mirst mēri, es palieku liekamo', 34124.). Visredzamāki tas parādās mešļos, ļaunuma nešlavās, lietām pārvērstoties licēja gribas izvedējā: 'appuškoju baltu gaili ar sarkanu dzīpāriņu — lai neaug mieži, rudzi, lai izdēd tā druviņa kā sarkans dzīpāriņš' (34107.), taisni koki, līki koki, taisatiesi ragaviņas — lai nokalta tā druviņa' (34157.) — 'nobālēt druviņai, izputēt zirdziņam' (55308.). Tādās pārnozīmēs neizteic vairs redzamo tiešumu, ne arī tikai domāto spēku, bet īpašās likšanas, 'mešļu' ziņā licēja gribu kā priekšmetos izvedošo varu. Tā nav simbolika, tas ir ticējums, ja pārnozīmīgi uzrunā pašu metamo lietu — 'ulu, ulu akmentiņ, no tām kapa durtiņām': lai pēc tam, kuriem tas mests, 'ne tie ēda, ne tie dzēra' (55400.). Tas ir tāpat, kā tumšu nakti ejot aizsargājošo 'lazdu' jāņem rokā ('visi koki ļaunu vēl, lazdiņš ļaunu nevēlēja'), vaj 'citi koki' ļaunu bēg, lazdiņš ļauno nebēdāja (34351./52.).

2. PARADOKSI

Paradoksa jēdziens parasti norobežots kā pretrunīgi negaidīts apgalvojums, kas iepreti nodibinātai lietu izpratnei ir nepieņemams slēdziens, bet savā ziņā liekas arī pareizs. Psihologiski tā ir domāšanas pretruna, divējādu skatījumu ziņā ar neatbilstošu

nozīmi, bet attiecināti tai pašai lietai vaj sakarībām, kādēļ abi izteikumi pārsteidzoši sastrēg, tomēr par sevi liekas vienlīdz patiesi. Pašas teikšanas ziņā tā ir vienlīdzīgi domātā attiecinājumā lietu vaj sakarību apzīmēšana nevienlīdzīgi domātā nozīmē, kas tad paradoksāli pārsteidz kā savstarpēji neatbilstoši un par sevi nesavienojami izteikumi. Pārsteidzoši var būt arī ikdienas pieredzē relatīvi dažādie uztvērumi tā paša objekta vaj sakarību ziņā (diviem vilcieniem tai pašā virzienā vienlīdz 'skrejot', tie savstarpēji blakus 'stāv uz vietas', vaj arī pa logu skatoties atpalcējs var likties pat skrienam atpakaļ), bet tas parādās tikai atsevišķā viedokļa ziņā. Tāpat atsevišķi skatoties saule lēc un riet un citā uztvērumā var teikt, ka apvārksnis grimst jeb aiziet priekšā. Bet tas nav paradoksāli, jo arī kopattiecībā abi skatījumi nenonāk pretrunā. Pretrunība sāktos tad, ja tie paliktu bez plašāka aptvēruma un atvietojoši viens otru izslēgtu.

Termina ziņā paradoks ir blakus parastam uzskatam 'pāri-preti' nozīmē izteiktais vaj arī pretrunīgi tam īpaši aizstāvētais skatījums kā atšķirīgas 'domas', teze vaj mācība (dokēsis), kur lietas pretēji parastai nozīmei rādās (dokei moi) vaj tiek ieskatītas pavisam citādi un vienīgi pretēji saprastas, paradoksāli izskaidrotas. Tas ir tas pretrunīgi pārsteidzošais. Bet kas ir pats tas paradoksa mezgls, kura dēļ šādi skatījumi nevien liekas kā otra patiesība, bet arī ticēti domāta un pieņemta. Vecu vecie klasiskie piemēri vislabāk var šo kodolu uzrādīt un paskaidrot.

a. TIPISKIE PIEMĒRI. Filozofs Heraklīts no Efesas, kuru dēvēja par apslēpto, neskaidro, tumšo, visa esošā pamatā saskatīja norises, rindojošās izmaiņas — viņa uzskats bija, ka viss rit, 'pauz' (panta chorei, panta rei). Viņa izteicieniem pieskaitīja arī paradoksu, ka tajā pašā upē nevar iekāpt divreiz. Ikdienas pieredzē dažādās upēs iekāpj vairākkārt, pārbrien un pāriet arī izžuvušas, bet Heraklīts apgalvoja, ka Istenībā to nevar izdarīt, upi pamatnozīmē saskatot kā aizplūstošo straumi. Otram filozofam, Zenonam no Eleas, stoīķu skolas dibinātājam Atēnās, paradoksālais skatījums bija citāds — viņš argumentēja, ka pat Achils ar savām ātrām kājām nevar panākt pašu lēnāko bruņurupuci, jo sekojot arvien nonāk tikai tajā punktā, ko sekojamais iepriekš atstājis: lai cik atstarpes posmi mazinātos, nokļūšanas pēcstāvoklim tomēr turpinoties līdz bezgalībai. Līdzīgs arguments arī izšautas bultas piemērā: viss, kas notiek vienmērīgi, nozīmē vaj nu kustību, vaj miera stāvokli, bet kas kustas, arī kustības vienmērībā ir miera stāvokli, kādēļ pati skrejošā bulta ir nekustīga. Tikpat paradoksāls arī Dēlosas pārpratums. Šo salu piemēklēja ilgstoša sērga, kādēļ padomu prasīja Apolona

orākulam, un tas atbildēja, ka dievs liek dubultot viņa galvenā ziedokļa apjomu. To izdarīja, ziedoklis bija akmeņa kubs un dēlieši tam uzlika virsū otru tādu pašu kubu. Tomēr sērga turpinājās un orākuls otreiz atbildēja, ka nav izpildīta Apolona prasība. Nesaprašanā sūtīja īpašu delegāciju Grieķijas ievērojamāko filozofu iztaujāšanai: tie nāca pie slēdziena, ka 'kuba' dubultošana nav notikusi ģeometriski pierādāmā ziņā. Filozofi, acīm redzot, labāk zināja, ko Isti Apolons ar sava ziedokļa apjoma dubultošanu bija domājis. Pamācoša ir Krēzus liktenīgā kļūda: bagātais un arī pēdējais Līdijas valdnieks savā galvas pilsētā Zardē gatavoja kara gājienu pret vienlīdz vareno Persijas Cīru un lai zinātu dieva prātu, sūtīja zeltu un sūtņus uz Delfām. Atbilde par iznākumu bija tāda, ka uzbrūkot viņš iznīcinās lielu varenu valsti, bet tā nebija nosaukta vārdā. Krēzum tas bija solījums uzvārai, nedomājot divnozīmīgās atbildes otrādo varbūtību, kas īstenībā taisni notika: atbilde bija nepilnīgi apzīmēta, ne kā solījums, ne arī kā brīdinājums, bet liktenim zināmais iznākums bija taisni pretējs valdnieka ticētai nozīmei — Krēzus uzbrūkot iznīcināja pats savu 'lielu un varenu valsti'. Pardoksāls arī Oidipa lāsts — liktenim 'izliktais' karājdēls prasīja atbildi: kas ir viņa īstie vecāki? — bet atbildes vietā saņēma pareģojumu, ka pats būs sava tēva slepkava un savas mātes vīrs, kas arī notika.

b. STILISKIE VEIDI. Visumā paradoksi no vienas puses parādās kā atsevišķas nozīmes pretstādījumi zināmai vispārējai nozīmei, no otras puses taisni kā vispārējas nozīmes apzīmējumi neatbilstoši atsevišķā attiecinājumā. Varētu teikt, ka paradoksi meklējami atstarpē pretstādījumam kā noliegumam un neiespējamam attiecinājumam kā nevēdzībai vaj absurdam. Bet pati teikšana ir dažāda veida, allaž pretējo sedzoša un arī ticēta.

(1) NOZĪMES SAMAIŅAS. Upes piemērā visu sakarību aizsedz teiciens, ka 'upē' kā domātā upes aizplūstošā straumē nevar divreiz iekāpt, kādā ziņā tad daļēji izdalīti domātā nozīmē taisa spriedumu visa kompleksa ziņā. Tas ir paradoksālais apzīmējums, kur daļējā nozīme atvietojoši aptver visas upes nozīmību, šinī ziņā arī pārsteidzot kā pretēji parastam skatījumam noliedzošā paradoksa patiesība. Tas ir citādi kā pars pro toto sinekdochās, — kur viss veselais domājams līdzī kā izteicamais objekts, kā mēr paradoksā pārnozīmē objektu pretrunīgi norobežo: ja aizplūstošā straumē norises ziņā 'nevar' tajā pašā vietā vienlaicīgi iekāpt divreiz, tad 'nevar' arī pašas 'upes' nozīmē. Bet upe nav tikai straume un plūšana, tai ir arī gultne, krasti, bez kā pat analītiski tā nav par sevi citādi domājama, kas savukārt rāda

ilgšanu, laiku, vietu un pašas norises ļauj dubultot. Stiliski interesants ir vēl kāds līdzīgs paradoksālo apzīmējumu veids, piemēram, ka pazišanas nozīmē ko 'zin', bet tanī pašā laikā arī nezina, jeb vienlaicīgi ko pazīst un arī 'nepazīst', kā tas daudz zinātajā Elektras piemērā: 'Agamemnona meita zin kādu un arī nezina' — Orestam pretī nākot, 'pirms tā to pazina, viņu jau iepriekš zināja', jo tas bija viņas brālis, bet ka pretim nācējs ir tās brālis Orests, to viņa nezina, 'viņu nepazīstot'. Tomēr te jau parādās robeža, kur apzīmējumu paradoksi pāriet asprātībās vaj vārdu rotaļās, samainoties vienīgi apzīmējumu izdalījumu un attiecinājumu pakāpenībā.

(2) SAATTIECĪBU IZLAIDUMI. Ātrkājainā Achila gausā nevarība panākt lēnāko gājēju, argumentēta vienīgi secenisko posmu ziņā, izlaižot pašu galveno attiecību ātruma nozīmē. Paradoks tā arī dibinās: ātrāko sekotāju apstādinot ik katrā panākšanas punktā un tad izvedot slēdzienu, ka vispār nespēj panākt. Arguments meklēts skatījuma vienpusībā, bet izvedums izlaisto sakarību ziņā attiecināts visa kompleksa nozīmē. Tālāk var sākties arī visas tās vienpusīgās presumcijas, izdalītās daļu problēmas un tāpat ideālizēto nozīmību spriedumi, kas pretēji Istenības pieredzei vissarežģītākās sakarības izskaidro vienā domātā vaj tieši gribētā novirzē. Tas nav vien tikai parunas ziņā, ka mazs cīnītis gāž lielu vezumu, lai gan vezums gāžas visai daudzu sakarību dēļ un citādās sakarībās pat lielos cīņos neapgāžas. Saattiecību izlaidumi palīdz sarežģīto vienkāršot, bet noved arī paradoksālos sarežģījumus.

(3) IZPRATNES NOVIRZES. Dēlosas piemērā nav vairs ne apzīmējumu samaiņas, ne domāšanas elementu izlaidumi, bet tanī vietā divējādi saprotami atrisinājumi. Apolona priesteru vispārējo teicienu varēja saprast dažādā pamatojumā, Dēlieši domāja praktiski, filozofi ģeometriski un Apolona priesteri nezina kā pats dievs bija domājies. Tas visai līdzīgi ar parastām apzīmējumu nesaskaņām, vienā ziņā objekta nozīmību izteicot pavisam citādi, nekā otrā ziņā domātā nozīmē. Ja īpašā nozīmē sauli nosauktu par zvaigzni, tad tādā ziņā savukārt visa zvaigžņotā debess vienlīdz liktos pilna ar saulēm, jo atsevišķā skatījumā izplatījuma zvaigznes tāpat ir saules kā saule zvaigzne, lai gan ne pati lielākā. Ikdieniski domātā teicienā lietām un katrai lietai ir divas puses, allaž izrādoties arī vairākām, tāpat kā objektu skatot pa daļām var ieraudzīt visumā, un arī otrādi. Bet tiklīdz spriedumu viena skatījuma ziņā attiecina otra skatījuma nozīmē, vaj atsevišķā skatījuma nozīmi kā totālo objektam visumā, dzimst paradoksi kā

Dēlosas pārpratumi. Vēsturiski tādi dzimuši arī filozofijā, kā tas ar kādreizējo atomu kā nedalāmo, kad šodien nedalāmais ir taisni dalāmi skaldāmais.

(4) NOZĪMES PĀRPRATUMI. Krēzus paradoks bija tāds pat kā Dēlosas ļaudīm, bet izšķirošai nozīmei starp divām varbūtībām novirzoties vienpusīgā pieņēmumā. Delfu orākuļi neizteica kritisko norādījumu un Līdijas valdnieks iznākumu saprata tikai sev labvēlīgā nozīmē — vienā ziņā pietrūkstot konkrēti izšķirošam apzīmējumam, otrā ziņā nekritiski izpaliekot pretējās varbūtības apziņai. Vēl tālāk iet tie paradoksālie apgalvojumi, kas var likties visai praktiski domāti un uzņēmības ziņā pareizi, bet ar dažādu iznākumu. Teiciens ir pareizs, ka bez riska nav uzvāras, bet iznākums atkarīgs no iespējas, ne uzņēmības ziņā. Pat uzvāra var iznākt paradoksāla, kāda ir Pirra uzvāra. Teiciens 'kas nesāk, nepabeidz' skan pašsaprotami, bet kas sāk, ne ikreiz pabeidz. Tie ir negatīvie attiecinājumi (bez : nav, nesāk : nebeidz), kas vienu uzsvērumu liek pārprasts otras nozīmes ziņā vienīgi kā pozitīvu iznākumu, kā mēr uzvāra vienā ziņā var būt visa kopsakara nozīmē arī zaudēts iznākums.

(5) NOKLUSĒTIE ATTIECINĀJUMI. Oidipa likteņa pareģojums ir tas paradoksālais veids, kur nozīmīgais iznākums pavisam konkrēti apzīmēts, bet pilnīgi noklusējot visa galvenā jautājuma kompleksu. Viņam iepriekš atklāj tragisko iznākumu, bet aizsedz darītāja pozitīvās apzināšanās iespēju: visas sakarības ziņā rīcību atstājot nemotivētu — 'sagadīšanās' ziņā paradoksāli motivējot vainu un vēlākās apzināšanās nozīmē vainīgo iznīcinot. Viss tas parādās kā nezināmā liktenība, bet ir 'zināmā iznākuma' noklusētais pamats kā tragiskā nevarība 'aklo gadījumu' priekšā. Tad arī nevainīgais var kļūt iekšēji vainīgs: konsekvence tad ir tikpat paradoksāla kā objektīvi nepieskaitāmas vainas dēļ darītājam subjektīvi ciešot kā neapzinīgi vainīgam izdarītājam. Tas nav sirdsapziņas, bet nezināmas sagadīšanās nozīmē, paradoksa ziņā aizsedzot izdarītāja apzināšanās iespēju visas sakarības nozīmē, bet tragiski motivējot iepriekš teikta iznākuma daļējā nozīmē. Tādēļ visa tragika atvieto liktenību kā nezināšanas vaina.

(6) NEATBILDĀMIE JAUTĀJUMI. Parasti tādi parādās vispārēju jēdzienu ziņā, kad nejautā aptveroši 'kas tas ir', bet analītiski daļējā nozīmē 'kādā ziņā tas ir', un tad prasa vispārēji nodibinošu atbildi. Klasiskā piemērā jautā, vaj pazist savu tēvu? — bet ja tēvs zināmās pazīmēs 'aizsegts' (enkelalymmenos,

velatus), tad ir 'nepazīstams', 'pat savu tēvu nepazīst'. Tāpat jēdziena ziņā labi pazīst un zin, kas ir plikgalvis (calvus), bet cik matiem jābūt nogājušiem, lai būtu plikgalvis? Tāpat kā Elektras paradoksā aizsegti pazīstamais tēvs pārvērtās pretatbildē itkā nepazīstamā, tā arī labi zināmais plikgalvis pat redzami nenosakāmā. Visai labi zināms, kas ir 'daudz', bet kā un cik vispārējā nozīmē 'ir' daudz? Daļēji jautātas vispārējās nozīmes kļūst neatbildāmas. Cik graudu vajaga lai būtu kaudze ('vesela kaudze'), jeb vesela 'čupa' kopā? Klasiskais acervus, sorites piemērs: kad sākas jēgums, ja viena grauda ziņā 'kopā' nekas nav, divi kaudzei ir par maz, pieliekot trešo vēl nepietiek un tā līdz desmit; bet ja trīs ir par maz, tad arī desmitam vienu pieliekot vēl ir par maz, lai būtu kaudze vaj čupa. — Kad jēguma attiecinājums sākas? Veselais kā veselais nav par sevi mērojams, šinī ziņā vienīgi norobežojams un tādā nozīmē nav arī daļu vaj pazīmju summa, bet īpašais 'veselais'. Paradokss parādās nevien tādā ziņā, ja 'sabiedrības' nozīmē jautā, cik locekļu vajaga, lai būtu sabiedrība, bet arī jēdzienu noteicot sastāva pamatojumā. Romieši noteica, ka 'tres facit collegium', — kaut koleģijas nozīmei tas bija tikai juridiski daļējais norobežojums. Ja ticības ziņā apzīmē 'neticīgo', tad tā ir tikai daļēja iezīmība 'zināmās ticības' attiecinājumā, bet apzīmējot vispārēji rodas vienīgi negatīva nozīme, lai gan taisni savai 'atkrišanai' arī tic, jo citādi nebūtu arī pati atsevišķā neticība, tanī vietā vienaldzība vaj kas cits. Pretstati ir ziema un vasara, pavasarim un rudenim ir tikai daļējas pārejas loma, bet ja pārejas nozīmi attiecina pašiem pretstatiem, tad taisni atsevišķo aptvērumu ziņā pretī nāk visi paradoksālie jautājumi — kad pretējības isti sākas pašas atsevišķās ziemas un vasaras nozīmē? To labi nosaka kalendārs, bet tādā pašā ziņā pēc daļējam pazīmēm kā romieši savu koleģiju: sastāva nozīmē.

(7) ATŽEGĀRNIE APZĪMĒJUMI. Tie redzami parādās tādu kompleksu sakarību raksturojumos, kur lietas, norises vaj situācijas daļējā ziņā tiek apzīmētas tiešos jēdzienos vaj citādi nosauktos parastos vārdos, bet savstarpēji ar pretrunīgu nozīmību, kādēļ izvedumā ar pretēji vaj izslēdzoši domātu iznākumu kā atžegārnu mērķtiecību. Tādā nozīmē uguni var strautā kurt, lai uguns un ūdens pretstatā izteiktu pašas kuršanas negatīvitāti — tādā ziņā attiecinot arī visam tālākam teicienam kā pozitīva izveduma vietā negatīvi motivētu mērķtiecību: lai 'sildās' tie, kas labu nevēlēja. Izteiksmes ziņā atžegārnā apzīmēšana atgādina ironiju, bet tur pretējo nozīmību pateic tajā pašā pozitīvi domājamā vārdā, bez pretrunīgiem blakus attiecinājumiem, vienīgi

vārda nozīmes otrādībā (kas šinī gadījumā būtu ieroniskais 'sildīt'), kāmēr paradoksu atžegārnajos apzīmējumos neuzsver vairs tikai atsevišķas īpašības vaj kvalificējuma pretnozīmi, bet visa saattiecinājuma ziņā domājamo otrādību — lai sildās strautā kurtās uguns nozīmē, kas nekuras un nesilda. Šāda izteiksme savukārt tuvojas miklu raksturojumiem, bet 'miklu' nedomājot pretnozīmēs. Miklas 'uzdod' pēc daļēji iezīmīgiem norādījumiem vaj citu objektu raksturīgām pazīmēm, kas var būt pavisam netiešos vārdos, bet visu to 'dod' nenosauktā objektā tiešai atminēšanai, lai pēc daļējām pazīmēm vaj analogijām domāto objektu aptveroši kā tādu iedomātos un izdalīti savā nozīmē saprastu. Atmināmo pasaka citos vārdos, bet nav ne nozīmju pretējības, ne mērķtiecības otrādības, kas tieši izdala atžegārnos paradoksus.

3. M I K L A S

Miklas dažreiz var atgādināt neatbildāmos jautājumus, bet stiliskā funkcija izrādās pavisam citāda. Miklu mērķis ir zināmu lietu 'atminēšana' pēc pazīstamām, bet atsevišķi dotām iezīmēm, kas šādā ziņā mināmo sakarību slēpj, aizsedz, vaj arī minētāju tiši maldina, raksturīgumu attiecinot pavisam citiem objektiem, ar to miklu padarot par minēšanas rotaļu. Bet viss stiliskais kodols ir pašas atminēšanas 'dotajā' iespēja — pēc atsevišķām pazīmēm domāto lietu tāpat pazīt, kā to ikdienišķi pazīst konkrēti saskatot kā zināmo un atšķirama savā pašnozīmē kā 'domāto'. Iznākums ir tas pats kā miklā 'uzdoto' objektu pazīti nosaucot, — arī kļūdišanās tāda pat: kad īpaši domātu objektu kā atminamu 'pārzīmē' par kādu citu, vaj citu kā tikpat līdzīgu. Salīdzinājumā paradoksiem galvenā atšķirība parādās tādējādi, ka miklās raksturotie objekti domāti parastā nozīmē un tā arī raksturoti vispār zināmās pazīmēs, kaut citādi attiecinātā piesaukumā, bet to nenosakot citādi domātā pārnozīmē, kā tas paradoksālos apzīmējumos. Tomēr arī miklas dažreiz izskan kā paradoksāli jautājumi, bet taisni miklu pamatnozīmē tas izrādās šķietami. Uzdota mikla var skanēt: kas spožāks par spožumu? (1064.), kas ir visur? (1065.), kas aug bez saknes? (1029.). Bet izrādās, ka tās ir pavisam parasti domātas lietas — acis, gaiss, kas ir visur un akmens, kas ticēti vaj tikai raksturoti 'aug', pašu apzīmējumu neattiecinot pretēji parasti domātam vaj izdalīti pārnozīmīgam. Tā arī mikla, kas teikta visai paradoksāli: 'ņem nost, top lielāks, liek klāt, top mazāks (2156.)', bet izrādās tikai asprātīgs skatījums, jo domāts un atminams pavisam ikdienišķais

'caurums'. Tā bija mīkla, ne paradokss, ko Oidipam sfinksa uzdeva atminēt par cilvēku: 'no rīta iet uz četrām, pusdienā uz divām, bet vakarā uz trim kājām' (sk. 2207.) — Oidips to atminēja, līdz ar to izzūdot pašai sfinksai, kas citādi viņu jau mūža sākumā būtu saplosījusi. Mīklās nav pretrunīgi nosacīti izvedumi, jo lai cik aizklāti teiktas, tās arvien domātas un uzdotas kā atmināmas, kas arī iezīmē galveno stilisko atšķirību. Vienīgi kur pašu jautājumu ziņā nonāk pie robežas, tuvojas vaj tikai izskan pārnozīmīgā nozīmē, tur pārvēršās 'neatminētās mīklās', bet tad arī uz šīs robežas paliek — kā domātā nozīmē neatminētas, nevis neatmināmas.

Vispārēji skatoties pašas mīklas savā izteiksmes pamatā nav nekas cits kā dialogs: 'uzdotais' jautājums zināmi domātā nozīmē un iepriekš nezināmās atbildes rašana pēc atbilstošām pazīmēm. Analītiski skatoties tas arī uzrāda pašas minēšanas/atminēšanas galveno norisi. Visa stiliskā situācija šinī ziņā ir vienkārša, labi pārskatāma un arī minētājam zināma un saprotama. Bet ikreizēji sarežģījumi var rasties jau tādēļ, ka pats atmināmais objekts ne ikreiz ir vienādi domāts un savukārt zināmi norādītās pazīmes var attiecināties vairākām analogi raksturotām lietām. Tāpat kā var būt 'neatmināmas' mīklas, arī domātās un atminētās atbildes var būt vairākas — jeb arī vienā ziņā īpašam objektam domātas, tomēr arī attiecīgi citu lietu īpašā raksturojuma ziņā tikpat atbilstošās pazīmēs 'uzminot'. Tā ir 'ielāps uz ielāpa, ne adatas dūriena' (sal. Imanta izdv. 916. mīklu), tad var 'atminēt' nevien vīstū, gaili, zosi, vaj zivi, jeb arī kāpostgalvu un čiekuru. Bet tās ir tikai relatīvas novirzes.

a. MĪKLU UZDOŠANA. Sākuma iezīme ir tā, ka mīklas īpaši dod un uzsvērti pasaka, ka teiktais ir 'mīkla', kas domātā ziņā atminama, tādēļ gaidot atminējumu kā atbildi: 'mini mināmo', 'mini, mini manu mīklu', 'mini, ja vari atminēt', 'nevarēsi vis uzminēt'. Tas nozīmē, ka mīkla dota aizklātā veidā, uzdota norādošās pazīmēs, bet uzmināma kā atsevišķi domātais objekts. Tādā ziņā ievadam seko mīklainais izteikums ar jautājumu 'kas tas ir' ('mini manu mīklu — kas tas ir?'). Formula var dažādi reducēties, paliekot tikai jautājumam; jeb ievadam vispār izpaliekot, kad vienīgi 'saka mīklas', neprasot atminēt. Vaj arī ievadam pilnīgi ieplūstot pašas mīklas raksturojošā izteikumā, kā tas ar ratiņa mīšanas un spoles tīšanas iezīmīgajiem vārdiem — 'Min, min, miniņ, tin, tin, tiniņ, grib tā miniņa tiniņu panākt' (2068.). Mīklai tīši slēpjamais objekts aktuāli redzams, bet netiek nosaukts.

b. UZMINĀMAIS OBJEKTS. Kā objekts var noderēt gandrīz itin viss, arī abstrachētas situācijas un abstraktas nozīmes, ja vien izsakāmas substantīvā ziņā. Bet parasti mīklas uzdod konkrētu lietu ziņā, pie tam taisni ar īpašu patiku visikdieniškā zināmās, cenšoties tad raksturojumā aizsegt kā neparastākās, iezīmību citādos attiecinājumos kā grūtāk iedomājamas, nepazīstas. Labi pazīstamam vecajam spļū arklam rokturi tad ir ragi un arklis ragainis, kas vagā sēž, vaj arī 'āzis ar divi ragi' (171.). Iztēlē objekts tiek iezīmēts tā, lai pazīmes raksturotos pārsteidzoši. Visparastāko lietu nav mazums, bet tās arī galvenām kārtām ir tās, kas gandrīz četri tūkstoš mīklās uzdotas tādos nodēvējošos raksturojumos, ka taisni prasa īpašo 'uzminēšanu'. Šajā skaitā tā ir arī sastāvi, saattiecības, dzirdamais atbalss, bet viss tas ir tikpat pazīstams kā skatāmās debesis, pērkons, saule, pilns un citāts mēness, vaj zvaigznes, tomēr mīklās īpaši kļūst par zināmo kā nezināmi uzmināmo. Stiliski arī pati mīkla ir tā, kas norādošos vārdus īpaši padara par aizsedzošiem, lai tomēr pēc tiem objektu 'atminētu'. Tādos norādījumos mīklains kļūst katrs atminēšanas solis, maldinot uzminēšanu, kāmēr izdodas pateikt, kas ikreiz par sevi 'tas ir'. Ja mazā, mazā mājiņā ir tikai viens balts kundziņš (1716.), tad tas ir ķiršu kauliņš; ja ir daudzi kundziņi un ir brūni (1719.), tad linsēklu galviņa, bet ja daudz čaklu vīriņu (1721.), tad pilns bišu strops, un ja ir maza mājiņa bez logu, durvu, bet vidū ar dzīvu dvēseli (1723.), tad cālis olā, un ja tikai tāda mājiņa bez neviena loga, tad ābols; jeb arī tāda ar piecām istabām un katrā par divi melniem vīriem, tad tāpat ābols (1724./1725.). Ja maza maza mājiņa dālderainu jumtu (1720.), tad tā ir magoņu galviņa; ja bez durvīm, logiem un ļaužu pilna (1722.), tad vienlīdz var būt magoņu galviņa jeb arī zirņu pākste, bet ja ar skārdas jumtu un stikla skursteni (1718.), tad lukturis; ja mājiņa pilna riteņiem (1728.), tad pulkstenis, ja ar simts logiem (1729.), tad tas ir siets, bet ja tur avens guļ iekšā (1732.), tad siets ar vilnu, un ja ir ar simts logiem, bet 'kas tur ieiet, vairs netiek ārā' (1730.), tad tīkls, un ja tikai 'Dieva klētiņa' trim stūriem un baltu miltu pilna (1734.), tad griķu grauds. Ikreizējais 'mazais, mazais' te ir vārdiski un analogiski kopējais attiecinājums, izdaloties vienīgi vēl citādi līdznosaukto apzīmējumu dēļ, bet tā taisni ir tā vienlīdz kopēji uzrādošā un arī atsevišķi norādošā mīklu raksturošana, kas ļauj tātad pašā laikā objektu analogiski aizsegt un līdz tam atsevišķā pazīmē izdalīt. Tādēļ griķu graudam ir īpašā trim stūriem Dieva klētiņa un tīkls nav vien simts logiem, bet ka pa tiem vairs netiek ārā. Tas tāpat kā bišu strops nav vien maza maza mājiņa, bet tur ir īpaši 'čaklās' bites, kādā ziņā arklis nevien mīklā var būt ragainis, bet allaž arī ikdienišķi rokturi var būt nodēvēti ragi.

c. PAZĪMJU RAKSTUROJUMI. Ja ola kādā mīklā ir 'apaļa apaļa' istabiņa, kur nav ne logu, ne durvju (50.), tad tas skan kā vispārējs nodēvējums, bet skan arī pavisam savādi, jo raksturīgi apaļas istabas parasti nav. Tādi raksturojumi norādoši attiecas atmināmam objektam: ola ir 'apaļa', bet logu un durvju ziņā pati mīkla novirzīta 'istabiņas' netiešā attiecinājumā. Tāpat ola var būt arī 'muciņa', bet savukārt tikpat neparasti ar 'divējādu alutiņu': arī bez nevienas stīpas, un pat ar tādu Ipašu saturu, ka 'cērtot ledu uzcērt sudrabu, cērtot sudrabu uzcērt zeltu' (54., 55., 406.) — taisni paša raksturojuma novirzēm norādot savādāk atmināmo mucīņu. Šādas novirzes var vēl daudz tālāk un dažādāk variēties, bet stiliskiem gājieniem paliekot tiem pašiem: vienlīdz tad 'ola' var būt apaļa abriņa divējādām mīklām vaj maizītēm (3459.), vaj sastāvā kā divu krāsu vīns (3497.). Tam pašam objektam var būt arī visai dažādi uztvērumi un līdz ar to pavisam cits raksturojums: secen zināmo mīklu tipikai meklējot arī neparastos un tīši pārsteidzošos. Ja olu uzsver kā apaļu istabu dažāda ietvēruma ziņā, tad arī Istabu kā atmināmo objektu vienlīdz var apzīmēt par melnu sievu stikla acīm (1932.), vaj kā vīru ar iezīmīgiem sāniem (2973.) un Ipašās sakarībās vēl mīklaināk ('skaistāks kad nosavelk, nekā kad apsavelk' — slaucīta istaba, 2895.). Ja atminama nav nodēvētā mucīņa, bet 'ista muca', tad tā vairs nav uzsvērti apaļa, bet var būt melns vērsis ar cauru muguru (1983.) un ja ar spundi, vaj tapu, tad vecis, kas sēd kaktā ar pīpi zobos (3352.), ar ragu pierē (3353.), vaj arī pats saimnieks kaktā ar pogu sānos (2616.), vaj vecā māte (3283.) un pat ozola gosniņa ar alkšņa asti (2229.). Aizdegta svece ir liela gara apse ar zelta lapu galā (1500.), bet kļūst arī par 'smuidru smuidru' ozoliņu ar zelta zili galotnē ('galiņa', 2937.) un galotnē pat saule lēc (2936.). Katls uz uguns ir 'melns' akmens 'zelta' kalnā (1940.), bet diena un nakts ir 'divas viešņas' — kad baltā viešņa aiziet, melnā atnāk (220.), jeb divas tādas māšas), bet Ipašā uztvērumā taisni pati divējādība kļūst par apaļu 'olu', ar vienu pusi baltu, otru melnu (2216.). Mēness var kļūt brīžiem kā maizes kukulis, brīžiem kā puskukulis un 'brīžam nemaz nē' (360.; vaj brīžam vecs, brīžam jauns, 363., un arī neredzams). Mīklās ēna kļūst par balki, kas guļ ceļā, 'ne tam pāri pāriet, ne apkārt apiet, ne arī pacelt (1170., 2120.); vaj citādā skatījumā kā divi vīri, kas iet pa ceļu, bet viens otru nepanāk (711.). Bet tāpat kā bezķermeniskā 'ēna' norobežojas vienīgi konkrētās pazīmēs kā redzamā, tāpat arī dzirdamais atbalss gandrīz personificējas par brēcēju, kas 'brēc bez mēles' (353.) runā bez mēles, atkiedz, mēdās bez mutes un ir 'mēditājs bez jaunas sirds' (1104.).

Raksturojošie apzīmējumi galvenām kārtām nodalās pēc divējādiem mīklu tipiem. Vienā ziņā atmināmie objekti par sevi var būt visai atšķirīgi, bet tiek apzīmējoši 'uzdoti' vienādā vaj līdzīgā nodēvējumā, uzsverot vienīgi izdalošās blakus pazīmes. Ja klētiņai ir simts arodiņu, tad tā ir magoņu galviņa (1707.), bet ja maza maza klētiņa trim pakšiem un ar kaņepāju atslēgu, tad aizsiets maiss (1708.); ja ir maza kūtiņa un pilna zaļu gotiņu, tad zirņu pākste (1713.), ja simts gotiņu, tad gurķis (1714.), ja pilna baltu aitiņu vaj baltu vistiņu, tad mute un zobi (1710., 1712.), bet ja aītām melnas pierītes, tad pupas pākste (1711.). Tam pretī otrs galvenais tips iezīmējas tā paša objekta ziņā, bet pavisam atšķirīgos nodēvējumos — iepriekšējos piemēros pati uzmināmā ola, svece, ēna, mēness vaj atbalss parādījās visai dažādas uztveres dēvējumos, arī atseviškos aptvērumos un novirzēs. Bet stiliskā ziņā ir vēl trešais īpašais tips, tādu atsevišķu pazīmju mīklas, kur uzmināmo objektu nenorāda kādā analogi domātā nodēvējumā kā atsevišķu pazīmju saistījumu, bet bez kāda nodēvējuma uzsver vienīgi paša mināmā objekta atsevišķi raksturīgākās pazīmes par sevi. Tas tad ved tālāk par visu iepriekšējo variējumu loku.

d. ATSEVIŠKO PAZĪMJU MĪKLAS BEZ KOPNODĒVĒJUMA. Tās ir mīklas, kur objekts jāuzmin pēc sevišķās īpašības, darbības galvenās norises vaj īpaši raksturīgās situācijas, arī iezīmīgām pārvērtībām. Nenosauktais un arī nenodēvētais mēness pie debesīm tad ir vairs tikai vecs vaj jauns — 'brīžam vecs, brīžam jauns' (363.), vaj nemaz nav. Atbalss nav vairs ne brēcējs, ne mēditājs, vienīgi tikai nenosauktais 'viņš', pēc norādītās pazīmes, ka 'neviens viņu neredz, bet tomēr dzird' (sal. 774. un 1104.). Tā arī prāts ir kautkas 'bez mēra, bez svara', bet visiem ļaudīm ir (308.) — šim 'ir' uzsverot visu norādījumu, tāpat kā atbalsi apzīmējot kā tādu, kas 'dzīvo bez ķermeņa', vaj arī koka sērdi kā īpašo 'to', kas 'dzīvs būdams sauli neredz, nomiris redz' (776.). Domas 'aizved uz visām pasaules malām, lai gan pats no vietas nekust' (1131.); uguns parādās vienīgi darbības raksturojumā, 'kas ēd bez zobiem' (1051.), vaj 'ēd vienmēr, nekad neapēd' (793.); upe atminama tikai pēc norises, ka skrien, skrien, neaizskrien, tek, tek, neaiztek (2910.), vaj: met likumus, lokumus, jo tālāk tiek, jo lielāks top (2006.). Pērkons tad vairs ir tikai situācijas raksturojumā, ka augšā brauc, apakšā ruc (148.), jeb 'gaisā baras, zemē atskan' (836.). Sniegs ir tas, kas balts atnāk, melns aiziet (233.), vaj kādības pielīdzinājumā, bet ar dēvējuma noliegumu — 'balts kā piens, nav piens' (241.), tāpat atgādinājuma raksturojumā, ka nav taurenis, bet lido un 'līdzīgs zvaigznei

— 'nav zvaigzne' (2117.), vienīgi norādoši uzsverot, ka 'apsedz netīro' ('tīrais' apsedz netīro, 3175.) un 'ziemā silda, pavasari nīkst, vasarā zūd, rudenī atdzīvojas (3778.). Arī svece tad nav vairs gara apse ar zelta lapu galā, bet ir atmināmais 'tas', 'kas citam kalpo, pats sevi tērē' (422.), vaj nedēvētais, bet konkrētā atžegārnībā iezīmētais: kam 'kreklis iekšpusē, miesa ārpusē' (1356.), vaj: 'pats plīks, linu kreklis azotē' (2298.). Arī adīklis ir gan darāms, pat adatu ziņā 'ar pieciem balkiem', no kādiem veselu klēti taisa (88.), bet pats nav tie balki (tie 'paliek pāri', — var arī būt piecas kazas, kas vienīgi iet ap sienu kaudzi, 2372.): kas adīkla mīklā uzmināms, tā ir pašas adīšanas norises daudzējādība — kādēļ 'apkārt iet', kad arī braukt, jābūt var pat vesels par sevi nenodēvētais 'simts', bet: 'kad vienam notiek nelaime, tad visi apstājas' (2850.). Šī ziņā var būt visai kompleksi raksturojumi, ar daudzējādi nodēvētām blakus vaj daļu nozīmēm, pat tīši ar to aizsedzot par sevi uzmināmo objektu, kas var būt labi zināms, pazīstams un konkrēts, bet kā tāds nav norādoši dēvēts. Kas tas ir, ja 'aiziet uz mežu bez cirvja, bez naža, bet pārnes mājā divas šķīlas, divas siles, grāpja dibenu ar ilenu galā (23.) — iznākot pavisam grūtai mīklai, ja visā iztēlē domā par iezīmīgām daļām un cirvja, naža ziņā tāpat. Bet vienīgais tiešais norādījums taisni uzsvērts: ka aiziet 'bez' cirvja un naža — daļējās iezīmībās raksturotās lietas netaisot: tikai izveidu nozīmē tā tēlota — ozola 'zīle'. Tāpat izdalītās kustību raksturībās: 'aiziet, atiet, apgriezties nevar' (24.: logs, rījas lodziņš), vaj: aiziet, atiet, grozās, klanās, dažreiz kratās, apkārt sviežas un pēdas nekādas neatstāj (25.: sietīņš, režģis, kretulis piedarbā). Iezīmīgi aiziet uz ciemu ar vienu vārdu, pārnāk ar diviem, pēc kā uzmināma sviesta kulšana (26., krejums: tad sviests un paniņas pēc 'viena vārda' nāk atsevišķi). Līdzīgi priekšmetu savirkņējumos: 'četras stakles, salmi, lini, gaļa, vilna' — vienīgi uzskaitījuma ziņā gultas, salmu maisa, linu palaga, paša gulētāja un vilnas segas atminēšanai (470.); jeb vēl daudz aizsegtākā attiecinājumā: 'pliens, uz tā pliena priede, uz tā rugāja linājs, uz tā lināja dvēsele, uz tās dvēseles auns' (2481.). Arājs un zirgs ir 'divi galvas, divi rokas, četras ausis un sešas kājas' (650.). Vaj arī zirgs saskaitā par sevi: 'divi veras, divi klausās, četri cērt, septiņi simti svilpo' (702. — acis, ausis, kājas, aste), bet mīklas iztēlē var gandrīz redzēt un saklausīt arī pašu auļotāju. Un ja 'divi stāv arvien, divi iet arvien, divi nāk mums klāt, divu mums vajag' (691.), tad uzmināma gandrīz visa pasaule — debess un zeme, saule un mēness, tumsa un gaisma, uguns un ūdens kā abi vajadzīgie. Sastāvu un daļu raksturojumi parādās atsevišķos nodēvējumos, bet ne pati atmināmā sakarība, kā tas ar pāršanos pirti: 'koka zirgs, plīks

jātnieks, zaja pātaga rokā, pats sev sit, zirgam nemaz' (1340.). Objekts var būt arī iztēlots, bet ne raksturojoši dēvējošā ziņā, kādēļ gads var būt gan 'ola', tāpat kā mēneši, nedeļas, dienas pēc attiecīga skaita dažādi nosauktie putni, kas olu izdēj, bet pavisam savādi par visiem kopā tikai 'vienu olu' (720.) un tā arī perē (721.). Tipiskais piemērs pašas šādas iztēles ziņā ir 'ielāps uz ielāpa' bez adatas dūriena (916.), kur ielāps ir tikai iztēle norādījumam: ka uzmināmais ir raksturīgs taisni kā nelāpītais — 'ne adatas dūriena' nozīmē.

e. MĪKLU KONCEPTĪVIE VEIDI. Teorētiski galvenais jautājums nav par atmināmā objekta dēvējumu vai citādu teikšanu netieši zīmīgi raksturojošos vārdos, bet par mīklu īpašo atšķirību starp līdzīgiem izteiksmes līdzekļiem, kad tāpat dažādos paņēmienos nozīmes izteic citos vārdos. Tā ir tikai redzamākā pazīme, ka mīklās domātais objekts nav zināmi pateikts un pašas mīklas tādēļ uzdod kā atminēšanas uzdevumu. Istenībā tā ir mīklas devēja īpašā koncepcija, kas attiecināmi objektam uzrāda atsevišķi iezīmīgas raksturības, lai atbilstoši tām arī 'atminētājs' visumā aptvērtu domāto lietu 'mīklas' īpašajā saskatījumā. Tas redzami parādās tajā ziņā, ka izvēlētas atsevišķās pazīmes var būt lietām parāk vispārējas vai parāk plaši tvērtas, kādā gadījumā uzmināmās lietas pat tajā pašā mīklā var izrādīties arī vairākas, jeb otrādi: kad domātais objekts iezīmēts pārāk šauri vai nepietiekoši, kas pašas mīklas padara par 'grūti uzmināmām', nenoteikti attiecināmām un arī neuzmināmām. Tāpat kā aiz mīklu raksturojumiem stāv nosakāmais attiecinājums, tā arī aiz mīklu 'uzdošanas' stāv pašas tās koncepcijas, pēc kādām vispirms jāatmin mīklas devēja īpašais uzskata veids, jo vienīgi pēc tā var ikreizēji domāto objektu līdzī saskatīt un 'uzminēt'. Tas pamatā līdzīgi, kad arī ikdienišķi allaž jāorientējas pašu lietu un norisu izmainīgās parādībās, kas tāpat var būt mīklainas un citādā skatījumā atmināmas.

(1) SKAŅU ATDARINĀJUMU MĪKLAS. Var likties savādi, ka stiliskā ziņā mīklu galvenais elements nav vis uzmināmais objekts, bet aizsedzošos citos vārdos norādošais raksturojums, kādā ziņā pašu mīklu arī dod atminēšanai un pēc kā arī domāto objektu uzmin. Šāds galvenais elements var būt tik skaņu atdarinājums, iztēlei vaj tālākiem citiem vārdiem kalpojot tikai blakus lomā. Dažas mīklas ir pavisam grūtas, bet kļūst vieglas, ja zin atšķirt īpašas skaņu nozīmes. Kas tas ir, kas 'žvirkš žvargš' jeb 'švikš švāks' iebrauc dzelzu muižā (3069.)? — Dzelzu muiža var daudz ko dažādu raksturot, vienīgi īpašā skaņu iezīmība

dzirdīgām ausīm norāda, ka domāta zirņu iebēršana katlā, jo skārdā berot izklausītos pavisam citādi. Tādas arī trejādi sarežģītās atšķirības 924. mīklā: 'iet gaisā paukš, nāk zemē — čaps, bāž kulē — labs!' (putnu nošaujot). Vaj tīši maldinošā iztēle: 'atskrien sila bite — bīks! aizskrien sila bite — bīks!', jeb: atskrien stirna — čarkst! aizskrien stirna — čarkst! piesit kāju — paku pakš' (125./126.): kur iztēles sakars nav nodēvējumos, bet skaņu attiecībā, jo uzmināma pati aušana, ne tikai atspole un piesitiens. Tāpat apzīmējumu aliterācijās jāuzmin arī augošanas norises raksturojums: 'saviju vijū, sadaru taru, sametu vijū taratas galā' (2771.), jeb: 'satinās tinās, savijās vijās, uzkāpa kokā, sapumpurojās' (2760.), abos gadījumos nozīmējot ne tikai apīni, bet arī izaugšanu. Lietu nodēvējumi var līdzdarboties, arī skaņas var tikt apzīmētas citas nozīmes vārdā un pat neattieciīgi lietām, bet minētājam viss tas 'jāsaprot' kā zināmas kopnorises raksturīgs virknējums: liepiņa ligo, ūstiņš gavilē, visiem dzirdēt — vienam saprast' (1587.), vaj: 'ošīts zviedz, liepa ligojas, visiem dzirdēt, vienam saprast' (2219.) — kas jāatmin kā raudošs bērns šūpulī, ko visi 'dzird', bet tikai uzminētājs mīklu saprot.

(2) JAUTĀJUMU MĪKLAS. Pamatā katra uzdotā mīkla ir jautājums, bet parasti tas ir atmināmā objekta nozīmē. Stiliski atšķirīgas ir tās mīklas, kur tieši nejautā domāto objektu, bet tikai raksturīgas pazīmes, sevišķas nozīmes vaj īpaša aptvēruma ziņā prasa saprast objektu savā atšķirīgā nozīmībā. Redzami tas parādās kādā tipiskā jautājuma mīklā, kad prasa atminēt 'kas ir visur' (1065.), domājot 'gaisu', bet vispirms liekot to saprast īpašā 'visur' aptvērumā, kas 'tas' šādā nozīmībā varētu būt. Parastā mīkla gaisa nozīmē raksturota pavisam citādi un vienīgi ar dēvējošu iztēli — gaisš tad var būt tikai 'pilna bļoda zila piena' (2423., sal. 'zilais gaisš' un 'gaisš kā piens'). Īpaša aptvēruma nozīmē arī jautājums — kas tas ir, 'kam nav ne iesākuma, ne gala' (1023.): priekšmeta ziņā domājot gredzenu, bet abstrahēti varētu būt arī īpašā bezgalība. Zināmā mīkla par ēnu tikpat tipiska: 'kas nav it nekas, bet tomēr redzams?' (1079.). Kā var par sevi 'nekas' tomēr būt redzams? Patiesībā izteikts 'bez lietas' domātais aptvērums un tad attiecināti redzamai 'ēnai'. Tā arī atšķirīti pakāpes kā tādas nozīmē: 'kas asāks par nazi?' (1062., attiecinot ugunij); 'kas asāks par zobenu?' (1027., 'ass vārds'); 'kas dargāks par zeltu?' (1044., maize). Arī šādas īpaša skatījuma mīklas vērtējumu vaj īpašību ziņā: kas bagātāks pasaule? (1035. — 'bagātais' rudenis); kas par visu augstāks? (1093. — debess); kas par visu dziļāks? (1092. — acis); kas par visu taisnāks? (1164. — spogulis). Pa vienu ceļu tas aiziet alogiskos kāpinājumos,

izklausoties pēc paradoksiem — kas ir spožāks par spožumu? (1064.), vaj baltāks par baltu? Pa otru ceļu dēvējumu salīdzinājumos — melns kā ogle, zaļš kā zāle, balts kā sniegs (1950.). Pa trešo pārejot vārdu dažādo nozīmju rotaļā — ir Iss, ir garš, bet tomēr pēdu vien tik garš (944. — dažādas pēdas iepretī 'pēdas' mēram). Neiedomājoties atsevišķos uztvērumus, pats jautājums pārvēršas grūtā mīklā.

(3) PERSONIFICĒJOŠĀS MĪKLAS. Tās samērā retas, bet aptvērumu ziņā iezīmīgas. Tieša jautājuma vietā parasti stājas uzsvērts nodēvējums, bet var arī izpalikt, atmināmo objektu norādot tikai kā darītāju pirmā personā un uzsverot sevišķu pazīmi, rakturīgu darbību vaj iezīmīgu iznākumu. 'Nem mani rokā, liec man dancot, tev būs sviedri, manīm nē'; 'ne man kaulu, ne man zobu, bet kam es aiz dūsmām kožu, tam tūliņ asinis izlec' (sprigulis, 2152., pātaga, 2151.). Tomēr stiliski tas nav jautājumu atvietojošs paņēmiens vien, ne arī tieši personificējot atmināmo objektu, bet objektu savās raksturībās reprezentējot kā pašas mīklas jautājumu: kas 'tas tāds' par sevi ir? 'Ne dzirdu, ne redzu, bet skaitļus un rēķinus vedu', kas tad atmināms kā veselu izvedumu reprezentējošais ceļa stabs (2127.). Jeb dažādu norisu kopaptvērumā: 'paklāju vilnāni, paberu zirņu; izliku kalaci — neviens nevar paņemt' (2251.), kas izrādās visa debess, zvaigznes un mēness atsevišķos dēvējumos, bet istais mīklas objekts ir pašu kopaptveri reprezentējošais paklājējs, pabērējs, izlicējs, kas norādoši rīkojas ar tādām lietām, ka neviens 'nevar paņemt'. Vaj arī šādā plašā kopsakarībā: 'taisni trīs nedeļas, naksniņas un dienīņas, neēdis un nedzēris savā mājā gulēju, pēdīgi to saplēsu un pie mātes aizskrēju' (3074.), kas izrādās pavisam maziņais izšķīlies cālēns: nav arī Ipaši personificēts, bet mīklas nozīmē kā sevišķais izvedējs redzami personificējas, par sevi reprezentējot savu patstāvīgo rašanos. Kas tāds ir, kas mīklā ar sevišķu nozīmību par sevi saka, ka 'visiem esmu vajadzīgs, bet visi no manis baidās' (3645.) — izrādās, ka tas ir daudzas sakarības reprezentējošais kops, kas mīklā tādā nozīmē var runāt, kā to nevarētu vispārējas nozīmes bedre. Tādā ziņā arī mēle — 'neviens nevar pateikt kas es esmu, kā vien es pati' (2175.). Tiklīdz uztvērums paša objekta ziņā tiek lietiski attiecināts, personificējošais skatījums pāriet trešās personas nozīmē. Rakturīgi gaisīgā, bet objektīvi redzamā ēna tad kļūst 'viņa': 'ne viņu var nosist, ne projām aizdzīt' (2178.). Arī pati mināmā mīkla tad var personificēties kā dzīva un darbīga esamība — 'nieks kas nieks, bet galvas lauza' (2181.). Tomēr tās paliek tikai personifikācijas, neaizsniedzot personificējumus.

(4) PRETRAKSTUROJUMU MĪKLAS. Pretstādījums par sevi ir viens no iespaidīgākiem izteiksmes paņēmieniem, bet pretējību mīklas iet daudz tālāk, objektam attiecinātos raksturojumus izsakot taisni kā pretēju pazīmju kopaptvērumu. Iznākumā nav vairs kontrasts vaj atsevišķu pazīmju pretstādījumus, bet pretējība kā vienība paša uzmināmā aptvēruma nozīmē. Nav nekas savāds, kad ziemas un vasaras nozīmē viena māsa balta, otra zaļa (3477.), viena nogērbjas, otra apgērbjas (3476.), vaj kad balta viešņa aiziet, melna atnāk (220.) un kad viena nāk, otra bēg (599.). Mazliet jau savādāk, kad dienas un nakts ziņā divas māsas tinas vienā villainē un viena ceļas, otrā zūd (596.), kad vienu redz, tad otru neredz (598.). Bet var likties pavisam dīvaini, ka nevis tieši norises izmaiņas, pārvērtības, vaj divējus objektus raksturo blakus atšķirībā, bet to pašu objektu apzīmējot kā dažādi divējādu. 'Viena kāja nabagam, liela galva vīriņam, nocērt kāju nabagam, sagriež galvu vīriņam (3469.) — galvas un kājas iznākumā tas ir viens un tas pats 'kāposts'. Pretnozīmīgi to pašu lietu ziemā nevar ar zirgu pavest, bet vasaru var ar vienu pirkstu pastumt (3793. — laiva); tāpat ziemā zied ābeles un vasarā salst ezeri (3781.), vaj arī nekur neaug, bet ziemu pie loga zied (2144.). Ja aptvēruma ziņā pretstādītās nozīmes uzdotas kā vienlaicīgas, tad mīkla izskan kā loģiska pretruna — 'stāv, bet iet' (2966. — pulkstenim pie sienas stāvot, bet arī 'ejot'); arī duris veroties 'stāv un staigā' — pie tam aiziet nekur nevar (2971.); vaj naglām pazolē tajā pašā laikā stāvot uz kājām un ejot uz galvas (2975.). Tās nav ne alogiskās asprātības, ne vārdu dažādo nozīmju vaj nodēvējumu rotaļas, bet norisu un stāvokļu vienlaicības mīklas. Tādos aptvērumos var arī būt 'nedzīvs, bet elpo' (2128.); nedzīvs, kas dzīvu nes, velk, silda, vaj nēsā pat dzīvas dvēseles (2132.-35.). Ja vienlaicības vietā uzsver pretējas situācijas, tad arī pats objekts var iezīmēties pretraksturīgi — 'pret kalnu iet pats, no kalna neiet ne dzenams' (2499.). Tādā ziņā var pretraksturot arī vispārējo situāciju un pašu objektu vaj rīcību — 'pakārts', bet baras' (2248.). Tāpat citādas pretraksturības — 'panest var, izskaitīt nevar' (2260.). No šejienes nav tālu līdz tādiem pretstādījumiem, kas izklausās pēc paradoksiem: 'kas mani redz, tas neredz nekā, bet kas mani neredz, tas tomēr redz ko' (1220. — tumsa); jeb: 'kas ir visvairāk pasaulē, bet kā pašai pasaulei nav?' (1008. — gali iepreti galam).

(5) MĪKLAS AR ŠKIETAMU PARADOKSU. Parasti lietām ir divi gali, bet savādi skan, ka divzaru dakša ir ar 'divi gali un galu' (648.). Pārsteidzoši izrādās, ka arī upe tek pret kalnu (2500. un 3251.), tikai mīklas devējs nedomā un nesaka, ka tā ir jēdzieniskā

upe, 'upe' ir vienīgi nodēvējums. Tā arī 'tek tek — neaiztek, skrien skrien — neaizskrien' (2910.), vaj 'skrien kā vējš, bet stāv uz vietas' (2905.). Līdzīgi arī, ka divreiz piedzimst (717.), vaj papriekš dzimst bērni, tad māte (2266.), kad māte vēl nedzimis, bet bērni jau staigā (1659.) un dēls jau iet karā (1660.), jeb nemaz vēl 'nav dzimis, bet runā' (2111.). Tāpat pretējības pazīmju, norises vaj iznākuma attiecībā: otram iedod nedodams (2220.), mutes nav, bet runāt var (1634.), neviens nevienu nav sitis, bet divpadsmit beigti (2176.), nokauts, apēsts, tomēr vēl staigā (2199.). Tāpat atžegārnībā — zvejnieks lielāks par ezeru (1566.), ugunī iet mazgāties, ūdenī kaltēties (905.). Pats objekts mainās pretraksturīgi — brižam vecs, brižam jauns (363.) un divējādi objekti šķietami līdzinās pozitīvā un negatīvā norisē: 'kad viņi nāks, tad viņi neuznāks; kad viņi nenāks, tad viņi uznāks' (1229. — 'viņi' vienā ziņā ir baloži, otrā ziņā zirņi). Plīts rinki ir 'caurums uz cauruma, caurums iekš cauruma' un caurums caurumu aiztaisa (398.). Dēvējumi šādiem raksturojumiem var labi palīdzēt — tad 'egle' aug atžegārnī (801.). Ja piebiedrojas iztēle, tad ir 'egles tēvs, linu māte, bērza bērns', kas kompleksā nozīmē ir sprigulis (802.); un ja ir 'alkšņa celms, ozola atvases un bērza lapas' (810.), tad jāiedomājās dažādo koku taisītais ritenis; bet ja ir 'liels plats tēvs, ragaina māte, garaste aukle, gludi bērni' (1577.), tad jāuzmin maizes krāsne, abra, lize, maizes kukuļi. Bet tās ir tikai miklas, ne paradoksi, dēvējoši raksturojumi, ne samainīti jēgumi, kad visai iezīmīgi 'gara māte, apaļi dēli un plakanas meitas' (1652.) jāuzmin iztēlotā attiecībā kā viss komplekss, nevis paradoksāli atvietojoša daļu nozīme.

(6) MĪKLAS AR DĒVĒJUMA NEGĀCIJU. Miklās labprāt sevišķas pazīmes nodēvē pavisam citādā sakarībā, novirzītu kvalificējumu ziņā, bet tas vienīgi raksturojošā nozīmē. Tāpat kā var būt tērauda vīrs ar koka kāju (3101.) vaj tērauda zirgs ar pakulu pavadu (3102.), tā arī galds, galdauts un ēdiens atsevišķos raksturojumos iznāk eglājs, linājs, rugājs (800.). Bet atgādinotās iezīmes un iztēle var arī izpalikt, pāri paliekot tikai tādiem norādījumiem, ka 'četri istabā, astoņi ārā' (493.), vaj 'dzīvs mūk, nedzīvs dzenas' (785.), 'citam rāda, pats neredz' (425.). Tādā ziņā īpašu pazīmju dēļ objekts var būt gan analogi nodēvēts, bet tanī pašā laikā dēvējumu taisni noliedzot, atsevišķas iezīmības atskaitot, iztēlojot bez tādām, vaj arī neatbilstoši piesaucot citādas. Tad ir ceļš bez smilkšu, zirgs bez kāju un apakšā nāve (434.); galva ir, kāju nav (845.), kājas ir, galvas nav (1235.); ir galva — nav matu, ir rumpis — nav kāju (943.). Un tad var būt dēvējuma tiešā nozīmē četras kājas, bet ar paša dēvējuma

noliegumu — 'četras kājas, bet nav zvērs, spalvas met, bet nav putns' (457.), vaj arī otrādā iztēlē — 'ja būtu kājas, sniegtu debesis, ja būtu mēle, visu izstāstītu' (965.). Kāpēc vispār šādi trejādi skatījumi: vienā ziņā mināmo objektu sevišķi dēvējot, otrā ziņā tikai uzsverot jeb arī izlaižot īpašās pazīmes, bet trešā taisni dēvējumu noliedzot? Tas ļauj ieskatīties pašu mīklu stiliskās iespējās, kas vienlīdz aizsegumu un norādījumu ziņā svarstās starp dažādi aptvērtu, dažādi saskatāmu un tādēļ arī dažādās iezīmībās uzmināmo kopsakarību. Ar dēvējumu mināmo objektu pēc analogijas iezīmē visumā, ar atsevišķām pazīmēm daļēji raksturīgā attiecībā un ar dēvējuma noliegumu izdzēš analogijas kopsakaru, lai tanī vietā iedomātu netiešo vaj netieši līdzīgo attiecību. Pēdējā gadījumā tas ir tāpat, kā zināmu jēgumu vārdos apzīmējot lietas un norises, kas par sevi nav tādā ziņā saucamas, vienīgi nodēvējamas raksturojamā nozīmē: kā tas bez nekādas mīklas ar čača ārkla ragiem vaj pļaujmašīnas spārniem. Tas paskaidro arī mīklu stilu, kāpēc tik pašsaprotami norādot un vienlīdz arī aizsedzoši teic, ka 'spārni ir, bet putns nav' (2944. — uzmināms vērpjamais ratiņš ar savu 'spārnu'). Tā arī 'apaļš, bet mēness nav' (58.) — zaļš, bet mežs nav; ar asti, bet pele nav, vaj: 'lapas ir, koka nav' (1466.), pieši ir, nav jātnieks, laiku rāda, nav pulkstens — kas tas tāds? (2421.); jeb otrādi: 'ne vērsis, bet ar ragiem' (2173.). Visai izdalīti uzmināma čūska, kas nav ne zutis, ne pēc atsevišķas pazīmes vējš — 'lokas kā zutis, nav zutis, šņāc kā vējš, nav vējš' (1618.); tāpat vilciens tikai atsevišķos pielīdzinājumos: lokas kā čūska — nav čūska, rūc kā lauva — nav lauva, skrien kā vējš — nav vējš (1617.).

(7) MĪKLAS AR SALĪDZINĀJUMU. Šis īpašais aptvēruma veids iezīmējas tajā ziņā, ka uzmināmā objekta zināmā raksturība tiek piesaukta attiecināti kādai citai, tikpat iezīmīgai lietai, bet vienīgi norādot iezīmību un parasti otru piesaukto lietu tūlīt arī noliedzot. Tādā ziņā papriis ir balts kā drēbe, bet nav drēbe (240.) un sniegs 'balts kā piens, nav piens' (241.). Tāpat rkojas ar objekta vairākām iezīmēm, kas savstarpēji var būt daļējas, par sevi neattiecīgas vaj pat pretējas. Svētēlis ir tad melns kā velns, sarkans kā uguns un balts kā sniegs — bet nav ne sniegs, ne uguns, ne velns (1959.). Žagata tāpat melna, balta un vēl dej kā jumprāva, vaj zviedz kā zirgs, bet tūlīt seko noliegumi, ka nav domājama piesaukumu nozīmē, vienīgi tādās īpašībās (1955.). Izkopts asinot 'zviedz' kā zirgs un nav zirgs, 'šņāc' kā čūska un nav čūska (3859.); linsēklas mirdz kā zelts un nav zelts, list kā ūdens, nav ūdens (2071.); varavīksna līka kā loks, nav loks, zied kā puķe — nav puķe (1602.). Pielīdzinošam norādījumam var būt tikai

parastas formulas nozīme — melns kā velns zelta krēslā sēd (1961.), melns kā velns iesaucās, visi ciņi noliecās (1952.), vaj arī konkrētam piesaukumam izpaliekot — kur tup, tur melns paliek (1954.), aiz ausīm pakārts (1951.), melns lec, melns dej, melnam pēdas nepazīst (1967.). Bet arī pašas uzsvērtās pazīmes var būt tikai netieši norādītas: 'līdz ar kokiem, līdz ar mežiem', bet 'paša redzēt vien nevar' (1494.); mazāks par vismazāko zāli, sīkāks par visstīkāko oliņu, garāks par visgarāko koku, augstāks par visaugstāko kalnu (1688.); iekšā pūkains, ārā pūkains, septiņas oлектis maisā pūkains (914.); iekšā sīru vīrulains, ārpusē zeltkrāsains (915.). Iezīmes var stāties nodēvējuma lomā un pāriet dialogā vaj fābulējumā: 'līču loču, kur tu teci? — plīks nošķērēts, ko tu gribi?' (1604.); 'līku līkumiem, žuburu žuburiem — kad varētu pacelties, tad sasniegtu debesis' (1603.), un tā arī 'līkais taisno nes' (1597.).

f. MĪKLU NOVIRZES. Vispārinātā ziņā gandrīz katrs neskaidrs, nesaprotams vaj objekta nozīmē nepateikts izsacījums var tikt apzīmēts par mīklainu, enigmatisku, tomēr stiliskā nozīmē tādā ziņā vien nav mīkla. Ja nav saprotams 'kas' teikts jeb nav zināms objekts, sakarība, uz ko teiktais zīmējas, vaj arī teikts daudznozīmīgos vārdos bez norādījuma 'kā' to saprast, tad šāda neskaidra vaj nenoteikta teikšana allaž nosaukta par mīklainu un tumšu — tomēr nesaturot mīklas ziņā īpaši uzdoto jautājumu domāto objektu atminēt. Dotās mīklas dialogs 'jautājuma un atbildes' (uzminēšanas; vietā pārvēršas tikai vienpusīgā atbildes meklēšanā: problēmu jautājumos un labākā gadījumā pieņemtos iztulkojumos, vaj arī neskaidrās nozīmes atmešanā. Bet pašu mīklu ziņā arī var būt īpašas novirzes, uzminēšanai kļūstot nenosacītai, pašam jautājumam vairākās nozīmēs saprotamam.

(1) NOVIRZES AR JĒDZIENISKI NEZINĀMU OBJEKTU. Šādas novirzes iezīmējas jau dažās jautājumu mīklās, atbildes vietā stājoties iztēlei, kas pati ir tālāka mīkla. Kur saule nakti gul? (t.dz. 48345.), ar atbildi — 'vidū jūras saliņā, zaļas niedres galiņā'. Iztēle te ir jēdzieniski neatbildēta minējuma vietā, vienā ziņā kā sākums mitoloģiskiem apzīmējumiem vaj dēvējumiem, kas nav vairs tiešo pazīmju norādījumi vaj raksturojumi, bet segvārdi jēdzieniski neatbildāmi domātai priekšstatībai, otrā ziņā tomēr kā domāts objekts, lai gan tikai kā hipostaze nezināmajam. Kas tas ir, ka jūras vidū ir sala, kur saule var nakti gulēt zaļas niedres galā? Kas isti ir tautas dziesmās saglabātie saules un Dieva kumeļi, vaj saules rati, kas nepavisam nav jēdzieniskais 'spēks' vaj vienīgi norise, bet ikdienas objektos domāti raksturojumi ar

kosmoloģisku nozīmību. Tāpat debesu zvīrgzdu tilts, saules laiva naktī, saules koks, vaj iztēles ziņā tas īpašais koks ar saulgriežu nozīmes domātām trim dažādām lapām. Šādās novirzēs pašas mīklas kļūst par nezināmi iedomāta objekta jautājumu, par dabas, pasaules, dzīves mīklām, kas nav vēl pieņēmušas problēmu nozīmi: objektam par sevi paliekot nezināmam un neaptvertam, saskatītam vienīgi redzamās parādībās, vaj iedomātam tikai iztēlē. Tāda bez atbildes arī gluži ikdienišķi domātā dzīvība: kas tā pati ir? Īpašās mīklu dziesmās zināmos godos jautājums tiek uzdots parasto mīklu veidā, bet atminējums pašam mīklas devējam paliek nezināms un parasti novirzīts atsevišķā konkrētā nozīmē, vaj atbildes vietā tikai citā iztēlojumā. 'Atminiet sveši ļaudis, kā es tiku šaj zemē? — vējiņš nesa kļava lapu, kļava lapa mani nesa' (26027.). Atminiet sveši ļaudis, kas locīja gaisa virsu? — vējš locīja gaisa virsu, žagatiņa mežu loka (26050.). Kas spīdēja vidū gaisa? — zaļa bērza lapa spīd mazajā miglīnā (26058.). Kas tās par sakarībām, mazam un lielam spējot vaj parādoties vienlīdz? Kur Dieviņš nakti guļ? — liela ceļa maliņā, ceļmalīša krūmiņā (26026.). Atminiet sveši ļaudis, cik augšā, cik zemē? tik augšā sīku zvaigžņu, tik zemē sīkakmeņu (26061.). Un līdzīgi: 'kādi viesi pirmie nāca? — aust dienīņa, lēc saulīte, tie pirmie viesi nāca' (26026.). Atminiet sveši ļaudis, kas sēd kalna galiņā? — akmens sēd galiņā, pelēkiem svārciņiem (26055.). Tāpat kā nezināmais var pāriet dažādu dēvējumu blakus atminējumos, tā arī pašas mīklas var palikt neatmināmas, ja minējumi pāriet dažādās novirzēs vaj tikai vārdu rotaļās.

(2) MĪKLAS AR NOSACĪTU OBJEKTU, BET TĪŠU SAREŽĢĪJUMU UZMINĒŠANAI. Tie parasti ir tehniska veida minēšanas uzdevumi, bet pamatā var būt īpašu aptvērumu mīklas, tikai reducētas ar tādām pazīmēm, ka vispirms jāatmin paši raksturojošie vaj apzīmējošie vārdi, kādā ikreizēji domātā nozīmē vaj tīši mainītā veidā pateikti. Šini ziņā jautājums var būt tiešs, tāpat arī norādījumi atmināmam objektam, bet prasa asprātību uzdevumu izprast un atbilstoši attiecināt objektam, šādā ziņā nozīmju attiecinājumi var būt tīši segti, piem. 'kārtas' nozīmē domājot reizu, slāni, apgērba kārtu, valka, svētdienas 'kārtu', sabiedrības kārtu, institūciju, un tāpat otrādi: vārdu mājas nozīmē var sašaurināt dzīves vietas, apmešanās vietas, mitekļa, piestāšanās nozīmē, vaj tāpat paplašināt to ēkas, nama, atsevišķas iestādes, vesela uzņēmuma, tiesas, biedrības, pagasta mājas ziņā. Kā to saprast, ka 'mājā ir', bet 'mājā nav'? — vienā attiecībā ieradies (ir), otrā ziņā izgājis (nav). Parastais piesienamais var attiecināties kā valgs saitei, vaj saite auklai, lai gan tie

nav tie paši sienamie, vienīgi atsevišķās nozīmes vispārināti sedz. Tāpat īpašības vaj pakāpes ziņā samircis, slapjš un mikls, mitrs, valgs, drēgns, žulgs — tomēr sedzot tikai tiktāl, kāmēr atsevišķie attiecinājumi neprasa īpašo starpību. Tiklīdz tas notiek, savukārt atsevišķais vārds nošķiras visai dažādās nozīmēs: piemēram 'spalva', kas var būt putna spalva, dzīvnieku, vaj tikai krāsas ziņā ('kādas spalvas zirgs?'), arī spalva rakstīšanai, rakstāmspalva. Ja īpašo 'spalvas' nozīmi nevar segt vispārinājuma ziņā, bet norādījumu tīši tā izdala kā 'putnam raksturīgu pazīmi', tad arī atminēšana sarežģās kā dažādā pakāpenībā uzmināma.

Sarežģījumam ir visdažādākie paņēmieni, pat visai tehniski, kā tas parādās zināmās 'vārdu un zilbju mīklās' (šarādēs), kur vārdu vienkārši sadala balsienos vaj citādās sastāvdaļās, un tāpat arī grafisku zīmējumu, lai no izjauktām daļējām pazīmēm dabūtu atpakaļ veselo kā uzmināmo kopnozīmi. Pamatā šis paņēmiens ir tāds pat, kā pēc norādošām daļējām nozīmēm jāuzmin sastādīt par sevi izdalāmas kompleksās nozīmes: kad nedeļas dienas ziņā par sevi izdalītā 'otradiena' jāuzmin kā seceniski dalītā pazīmē norādītā 'otra diena', kāda ir katra 'otrā diena', nevien nedeļas izdalītā; vaj arī, kad 'deviņ-vīru-spēks' jāuzmin pēc vārdu nozīmes blakus norādījuma (skaitlis, cilvēks, stiprums), lai nonāktu līdz kompleksai nozīmei par īpašo 'deviņvīru spēku'. Viegļāk jau, kad 'pusi' vaj 'daļu' jāatmin paša 'veselā' ziņā, bez kā nav ne puses, ne daļējais. Pavisam vienkārši, kad zināmus vārdus sadala balsienos, kas tāpat tehniski saliekami kopā kā uzmināmie. — Bet tam arī tālāki tīši sarežģījumi un īpašas novirzes. Nevien īpašas nozīmes saliektenos, bet arī atsevišķus vārdus var sadalīt tādās daļās, kas skan līdzīgi kā zināmi patstāvīgas nozīmes vārdi. Piemēram, kurvis, durvis, burvis pirmā balsiena izdalījumā skan līdzīgi aktīvām kurt, durt, burt nozīmēm un pēdējais balsiens '-vis' atgādina 'vis' (ne-vis, 'nav vis') nozīmi; tāpat kārtas vārds 'kārt' un 'tas' ziņā, vaj adatas dalījumā 'ada' un 'tas'. Par sevi šādi izdalījumi ir tikai pielīdzināti skaņu homonīmi, bet tos var izlietot kā vārdiem attiecinātas balsienu rotaļas. Piedēvējoša ir arī zināmu vārdu atžegārnā teikšana, līdz ar citādu pārstatišanu un balsienu vaj burtu kombinācijām. Atžegārnā 'sala' iznāk alas un 'alas' sala, sula izrādās alus un kad kārtā, tad ātrāk, kad mēro, tad orēm, kad sēd, tad dēs, kad smeļ, tad jems un tāpat — per : rep, vaj cer : rec, lec : cel! Bet kad ada, tad arī apgriesti ada, kad dod, tad arī otrādi dod un ala paliek ala, aka tāpat aka, salas tās pašas salas, zirgu sakas vienīgi sakas, tomēr, ja otrādi vārdu sakot 'saka', tad var dabūt 'akas'. Tas var pāriet tehniskos pārstatiņumos un saliektenos. Tad dara: rada, roba:baro, bola:labo, riko:korī, vaj roga:garo,

daba:bada, roka:karo un karo:roka; jeb arī zina:nazi, pāri:ripā, sari:risa, lola:lalo, loba:balo, ir divi:vidi un kāds arī jumta korē — rēko. Visdažādākie balsienu un burtu kombinētie pārstāstījumi (anagramas), ieskaitot arī līdzskaņu pārskaņojumus, iznākumā var izvērsties nevien par 'burtu mīklām', logogrifiem, bet arī veselu teikumu parodijām. Tad nav vairs tikai balsienu un burtu ziņā dažādos pārtaištījumos rotaļu vārdi, bet izvedumā arī īpašu nozīmju attiecinājumi, kā tas ar seno rozes un Erosa blakus stādījumū. Romas anagramisti no Pilāta jautājuma Quid est veritas? viegli izlobīja gribētu atbildi — Est vir qui adest!

Īpaša novirze parādās ar burta pielikšanu, izmaiņu, vaj tikai mainītu akcentējumu. To pavedina jau pati valoda, zināmi vārdi arī citādā uzsvērumā var izteikt īpašu nozīmību un akcenta maiņa var vienu vārdu pārvērst pavisam citā līdzīgi skanošā vārdā ar citu nozīmi. List nozīmē lien, bet list arī lietus; kad vēl, tad vēlē, bet ar akcenta izmaiņu 'vēl' nozīmē vairāk, tāpat kā lauks nozīmē lauku jeb tīrumu, bet 'lauks' citā akcentā lauku pieri. Ar burta pielikumu vaj izmaiņu var rasties atšķirības, vaj arī izpalikt (valsta, zvalsta; grabinās, skrabinās; purina, spurina; un gandrīz vienlīdz gruveši un kruveši, vaj cīkst un čīkst), bet var arī attālināties (grābsta un gramsta, slīgst un slīkst, iejauts un iejaukts, atāls atauguma ziņā un attāls, tālu, vaj augsts un auksts). Bet mīklu ziņā īpaša novirze parādās kā tīša burtu atņemšana, sevišķi kāda pazīstama vārda ziņā 'nocērtot' iniciāli kā vārda galvu (decapitatio), lai dabūtu pavisam citu nozīmi. Šī rotaļa notiek tādā nolūkā, ka vārdiem atņemot pirmo burtu pārsteidzoši atklājas, ka aiz iniciāļa 'slēptais' pārpalikums izrādās 'tā paša' vārda pavisam cits vārds — no sola nāk ola, no jumta kores nāk ores, no lejas, vaj dejas un arī sejas dabonot ejas un no sprogas arī rogas un ogas. Tā arī skar, kar un ar; brada, rada un ada, vaj krauj, rauj un auj, pat vesela četrvārdu rindā sļauj, ļauj, ļauj un auj. Šādi izdalījumi sāk skanēt kā rotaļu mīklas: pirmo vaj pēdējo vārdu neminot jeb arī minot, vaj piesaucot kādu no vidējiem, — tad burtu pielikuma un atņemuma maiņās liekot atminēt veselu mainīgo nozīmju rindu: ar piesaukto vārdu jautājot, kas tas vēl ir, ja 'kraut' var isāki attiecināt rokām (raut) un vēl isāki kājām (aut)? Mīklas veidā tas parasti skan ar netiešu norādījumu — kas tas par vārdu, ja ar pieciem burtiem rāda ko darīt (sliet), un taisni saka lai slīpi lieku (sleju), ar četriem pasaka ko citi līdzī dara (slej), bet ar trim izgāž ūdeni (lej), un ja tikai ar diviem, tad pavēl iet (ej). Vaj līdzīgi vārda personificētā nozīmē: kad esmu viss vesels (sešiem burtiem), tad ātri rikšojū (skreju), ja mani pazemo (atņem vienu burtu), tad vairs smalstu tikai pienu (kreju), ja pataisa vēl mazāku, tad balss vairs tikai kā sunim

(reju), ja vēl no atņem, tad tikai lēni soļoju (eju). Raksturojošie norādījumi var būt dažādi, arī tikai atsevišķas skaņas ziņā, piemēram burtā 'e' nozīmē: par sevi esmu mazs un neko nenozīmēju, tomēr varu Igni izsaukties — e! Jeb arī: sakumā ar mani piesauc suni (su-su-su), kad kļūstu lielāks, līdz ar izkapti ņem pār plecu (asu), vēl lielāku mani sabradā slapju (rasu), bet pieaudzis jautāju, kuru pļavu pļaut? (prasu). Citādi norādījumi ir Ipašām skaita un skaitļu mīklām, prasot arī citādu asprātību un atminējumu — cik bērnu bija, ja katram (domāti) iznāca pa trim riekstiem, vienam pietrūka divi un pēdējam neiznāca neviens (nedabūja nevienu)? Savādāki, bet tāpat tri tehniski uzdevumi ir pazīstamās 'krustvārdu mīklās', kur krustotās burtu vaj balsienu rindās pēc norādītām nozīmēm jāatrod atbilstoši vārdi, pašam uzdevumam pastāvot šādu atbildumu sameklēšanā. Tāpat kā parastās mīklas tā arī dažādās novirzes allaž saprastas vaj nu kā vingrinājumi, vaj tikai kā laika kavēklis, bet lai kāda katreiz būtu aktuālā interese, stiliskā nozīme ir citāda. Mīklu pamatā ir Ipašu aptvērumu 'uzminēšana' pēc dažādos paņēmienos norādītām pazīmēm, kas pašu uzminēšanu pārvērš atbilstoši panākamā aptvērumā. Šāds pamats arī mīklu novirzēm, vienīgi paņēmieniem reducējoties līdz tehniskai jautāšanai un minēšanai kļūstot par nosacītu uzdevumu.

Astotā nodaļa

Lielos vidējos skatīties stiliski dažādu veidzīmīgu vārdu
apraši kā protēju leģendā objekta veidzīmīgu. Izšķirami un
individuāli norobežotāji par sevi. Ja pēdējā gadījumā šāds
vārds un vārds ir apzīmē kā norobežots tad veidzīmīgu vārdu
leģendā protēsi "piederīgā", atbilstoši vārdu veidzīmīgu. Tātad
veidzīmīgu šāds veidzīmīgu leģendā aparāts. Vai veidzīmīgu tik
veidzīmīgu un tikai atbilstoši protēsim parādām, ka veidzīmīgu ir
vārdu veidzīmīgu un atbilstoši vārdu leģendā. Veidzīmīgu
veidzīmīgu ir ļoti plaša, bet pašas veidzīmīgu tikpat veidzīmīgu kā
veidzīmīgu leģendā veidzīmīgu. Veidzīmīgu, veidzīmīgu
veidzīmīgu pašas veidzīmīgu, leģendā veidzīmīgu veidzīmīgu
kā leģendā, ta ar veidzīmīgu par sevi veidzīmīgu veidzīmīgu
veidzīmīgu veidzīmīgu vai mazāk veidzīmīgu veidzīmīgu veidzīmīgu
veidzīmīgu un zils drēbe ir zils, drēbe var būt par zils veidzīmīgu,
bet drēbe ir zils veidzīmīgu veidzīmīgu veidzīmīgu veidzīmīgu
veidzīmīgu ar veidzīmīgu veidzīmīgu veidzīmīgu veidzīmīgu
veidzīmīgu, bet veidzīmīgu veidzīmīgu veidzīmīgu veidzīmīgu
veidzīmīgu bez veidzīmīgu veidzīmīgu. Tas parādām, kādi tik
veidzīmīgu veidzīmīgu veidzīmīgu veidzīmīgu, bet kāpēc tik veidzīmīgu
veidzīmīgu veidzīmīgu veidzīmīgu. Pamata leģendā veidzīmīgu, kāds veidzīmīgu
veidzīmīgu tik veidzīmīgu un kāds veidzīmīgu tas veidzīmīgu.

Līdznozīmīgā teikšana

I JĒGUNA LIDZ DAŽĀDAS NOZĪMES

Dažnozīmīgais vārds ar dažādas atvasinājuma pamatā ir
leģendā un veidzīmīgu atbilstoši vārds. Individuāli tas noteic tādas
sakarības, kādas norobežotāji noteik ar veidzīmīgu leģendā, veidzīmīgu
būvību, vai tāds atvasināts veidzīmīgu leģendā un veidzīmīgu. Ja veidzīmīgu
leģendā ir veidzīmīgu veidzīmīgu, tad veidzīmīgu ir veidzīmīgu
jeb veidzīmīgu veidzīmīgu, kuram "at lida", to pašu pamatattiecību leģendā
vai veidzīmīgu veidzīmīgu ar veidzīmīgu, kur ar veidzīmīgu veidzīmīgu, le
leģendā "at lida". Tomēr atbilstoši norobežotāji ar pašas darbības vai
veidzīmīgu veidzīmīgu ar veidzīmīgu vai leģendā, leģendā kā veidzīmīgu vai
veidzīmīgu veidzīmīgu. Bet leģendā veidzīmīgu veidzīmīgu veidzīmīgu veidzīmīgu
veidzīmīgu veidzīmīgu, veidzīmīgu, veidzīmīgu, veidzīmīgu vai veidzīmīgu

Lielos vilcienos skatoties stiliski dažādo salīdzināšanu varētu saprast kā pretēju ievirzi objektu nošķiršanai, izdalīšanai un jēdzieniskai norobežošanai par sevi. Ja pēdējā gadījumā lietas domā un vārdiski apzīmē kā norobežotas, tad salīdzināšana būtu taisni pretējā 'pielīdzināšana', atbilstānu izteicot līdzībās. Tuvāk ieskatoties tāda vienādošana tomēr neparādās, vaj iezīmējas tik vispārēji un tikai attiecināti atsevišķām pazīmēm, ka līdzībām ir visai daļējas un izteiksmes ziņā šauras robežas. Salīdzinājumu pielietošana ir ļoti plaša, bet pašas iespējas tikpat nosacītas kā katram īpašam izteiksmes līdzeklim. Vispirms, salīdzinoši nesalīdzina pašus objektus, lietas, norises un zināmus kompleksus kā tādus, ne arī īpašības par sevi: salīdzina vienīgi atsevišķu pazīmju vairāk vai mazāk atbilstošu attiecību dažādos objektos. Zila debess un zila drēbe ir 'zila', drēbe var būt pat debeszilā krāsā, bet debess ir debess un drēbe paliek drēbe, audums. Dažādi objekti arī vairākās pazīmēs var būt vienlīdz vai pat tāpatnēji iezīmīgi, bet par sevi un citās pazīmēs paliek tie paši dažādie vai neattiecībās bez vispārēja salīdzinājuma. Tas paskaidro, kādēļ tik vispārēji plaši salīdzinājumus var pielietot, bet kāpēc tik nosacītas paliek stiliskās iespējas. Pamatā tam jautājums, kādā ziņā līdznozīmes tiek izteiktas un kādos veidos tas parādās.

I JĒGUMA 'LIDZ' DAŽĀDĀS NOZĪMES

Daudznozīmīgais 'līdz' arī dažādos atvasinājumos pamatā ir lietu un norisu attiecības vārds. Ikdieniski tas izteic tādas sakarības, kādas norobežotāki noteic ar vārdiem kopā, reizā un blakus, vai tālāk atvasinātā nozīmē līdzeni un līdzens. Ja saka 'līdzī iet' un tādā nozīmē 'līdziet', tad pašsaprotami ir otrs gājējs jeb vairāki tādi, kuriem 'iet līdz', to pašu pamatattiecību izsakot vēl norādošāki 'līdz ar' uzsvērumā, kur 'ar' norāda citus gājējus, ja tiem 'iet līdzī'. Tomēr attiecība norobežojas arī pašas darbības vai norises apzīmējumā ar uzsvērto 'iet' līdz, tāpat kā dodoties vai dodot līdz. Bet šiem norobežojumiem pats 'līdz' paliek tikai attiecības nozīmē, iestājas, ievirzes, virziena, vai izveduma

robežas ziņā (līdz turienei), vispārinātā nozīmē 'līdz ar to', arī iešanas zinā par sevi vēl nenorādot ne vienlaicību, ka iet reizā vaj kopā, ne arī līdzību kā vienādību gājiena nozīmē. Šajā krustceļā sāk izdalīties līdz un līdzī: pirmā gadījumā vēl nenozīmējot ka vispārējais līdz nozīmes 'līdzgājējs' ir arī tas pats laika vaj vietas ziņā aktuāli redzamais 'līdzī gājējs', vaj līdzī nācējs, jo pavisam plašā nozīmē pat vēl 'līdzī' ziņā domātais gājējs var būt saprasts tikai kā vispārējais līdzgaitnieks, nevis reizā, aktuāli kopā vaj līdzās ejošais — nākot vienīgi līdz, nevis 'ar to'. Bet tieši šī šķiramā daudznozīmība stiliski izraisa sevišķās iespējas vārdu dažādi teikt un atbilstoši tam arī atvasināt.

Parastā līdz/līdzī attiecība šķiras tad, kad 'līdz' nozīme par sevi nonāk norises perioda vaj citādas robežas izteikšanā — dalījuma ziņā 'līdz tai vietai'. Bet tur jēguma galvenais elements (vispārējais 'līdz') turpinās arī 'līdzī' un vēl tālākos īpašos atvasinājumos, tur robežojumu vietā parādās taisni dažādās līdzinošās nozīmes. Tas liek vispirms tuvāk ieskatīties pašā elementārajā 'līdz', bez kā nav saskatāma nekāda īpaša pielīdzināšana vaj salīdzināšana. Kas ir šis daudzējādā ziņā piesauktais 'līdz', ja vienā attiecinājumā var izteikt robežu, bet otrā līdzību un arī dažādā pakāpenībā atšķirīgu lietu vienādību? Ja saka: aiziet 'līdz mežam', tad mežs ir domātā robeža 'aiz' visa gājiena, un ja teic, ka gāja līdz tai vietai vaj gāja 'līdz vakaram', tad nav vairs tikai robežojums, bet viss gājums kā periods. Bet ja uzsver: 'līdz ko atnāca', tikko bija atnācis, jeb 'līdz kā atnāca', tad tas zināmas norises robežojums, tomēr ne pārtraukuma, bet taisni pārejas ziņā tālākam izvedumam. Ja neuzmožās līdz rītam vaj līdz vakaram, tad redzami tas ir jau pakāpenības nozīmē, un ja strādā līdz beidzamam, mocās līdz nāvei, cīnās līdz galam, tad tikpat redzami visa nozīme pāriet pašas iestājas ziņā. Ja lido līdz mākoņiem, līdz debesīm, vaj tikai līdz koku galiem, līdz 'mežu galu', tad tas nav robežojuma, bet samēra, paša lieluma, spēju atbilduma ziņā. Tādā nozīmē arī 'audzi līdz manam lielumam', līdz mana auguma, 'līdz mani liela'. Īpaša kvalificējuma līdznozīmē, vaj arī neatbilduma ziņā tad 'tiek vaj netiek' otram 'līdz', 'neiet viņam līdz', kad nemaz nav domāta ne iešana, ne tieša sacensība, ne arī tiešā salīdzinājumā, bet vienīgi 'nav tam līdz', līdzīgs. Tādā ziņā rokas var būt nosalušas 'līdz ledus gabalam'; 'līdz vecam' vēl daudz gadu, 'līdz vīram vēl tālu'; arī dzīvojot 'līdz jaunū meitū' (kā jauna). Stāvokļa ziņā ir līdznieki, līdzdalība, līdzcilvēki, līdzcenši, līdzzinātāji, vaj līdzīpašnieki un līdztiesīgi, arī līdzvērtīgi. Līdzīgi atvasinās īpašā nozīmē 'līdzī būt' (kopējā ievirzē un virziena ziņā), 'līdzī ņemt' (aktuālā iestājā), savstarpības nozīmē: 'kas ņems līdzā', 'līdzāi'; sevišķā nozīmē arī 'man Laimiņa līdzāi

nāca'.

Šādas ievirzes pakāpeniski pāriet teicienos, kur 'līdz' uzsvērumš sāk parādīties pašu objektu attiecības nozīmē, kas nav vairs tikai līdzī iešanas vaj līdzīga stāvokļa izteiksmē, bet pašu lietu līdzināšanās īpašās pazīmēs. Tā tas līdzinošos teicienos, kad 'visi meži līdzī aug' (vienādi, līdzēni) jeb uzsvērumā 'kam tu līdzī nedartīji?' — līdzī cītiem, vaj kādības ziņā — kā cīti. Šajā ziņā tālāk parādīties līdzinājumu un līdzību kompleksiem jēdzīniem: līdzveidības, līdzvērtības un dažādu 'tāpat' ziņā, kad 'līdzīgi', atbilstoši 'līdzī dzīvo', vaj arī 'līdzī līdzīgos', un tālāk vienlīdzības nozīmē, kad nevīen 'visa labība līdzī auga' (līdzēni, labi), vaj 'visi darbi līdzī gāja' (vienlīdz, vienmērīgi, atbilstoši), bet kad arī 'līdzī jūt', jūtīot 'līdz' līdzjūtīgi, līdzjūtību, kas jau pavisam tālu no ārējā 'līdzī'. Sens īpašs jēdzīens ir pašas 'līdzības', ne kā zināmais izteiksmes līdzeklis, kad runā līdzībās, bet kā sevišķais vārds vienlīdzībai, atsevišķai vienādībai, kad pat pretējības var būt atsevišķās pazīmēs vienlīdzīgas: ja nakts un diēna 'vienādi gara', tad abas 'līdzīgas', vienādas. Tādas nozīmības arī senajā teicienā — 'saule gāja līdzībās, es saulīti līdzī gāju'. Ikdīenišķi saka, ka negrib par velti, bet 'par savu līdzību', līdzību domājīot kā pirkuma maksu, vērtības atbilstošu pretdevu, kā tas arī dotā 'atlīdzībā'. Parādu līdzina atlīdzīnot, kam galējais iznākums ir parāda 'nolīdzinājumā', kad abas puses ir līdzībā. Atlīdzina arī labu ar labu, bet ļaunu parastī atmaksā, un vienkārši dotu atmin arī atdot. Bet arī pavisam konkrētā ziņā līdzina un nolīdzina, svaru nolīdzina, zemi līdzina un nolīdzina, bet iznākums nav nolīdzinājums, svaru un svarus nolīdzina tikai 'līdzīgi': savu kā līdzīgu un zemi vienīgi kā līdzēnu, un kad svārī nav līdzīgi, tad nav līmenī vienādi, kad svars nav līdzīgs, tad ir par maz, nelīdzinās zināmajam 'svaram', bet kad zeme nav līdzēna, tad iznākumā ir taisni nelīdzēna, nolīdzināta nelīdzēni, līdzināta, bet nenolīdzināta. Šādas starpības zīmīgas: atšķīrumos izdalās izteiksmes iespējas.

Tālāka novīrze parādās 'izlīdzinājums', atšķīrīgu objektu ziņā starpības neītrālīzējīot. Ja parādu līdzina un nolīdzina, tad pretējībās, domstarpībās, sastrēgumos panāk izlīdzinājums, sevišķī attīeksmes, bet arī attīecināšanas ziņā. Tādos 'līdz' nozīmes uzsvērumos tad arī līdzēšana, izlīdzēšana, palīdzēšana, objektīem palīekīot par sevi, bet aktuālajā attīecinājumā izteīcot kā īpašā ziņā izlīdzināti domātus. Visai līdzīga novīrze arī 'pielīdzinājums', pat zināmas pretējības izteīcot pielīdzināti, bet tikai kā atsevišķās iezīmes savstarpību, vaj arī tikai teīcēja vienlīdzīgas attīeksmes nozīmē. Tādā ziņā teīcīeni: 'kāda zīema, tāda vasara' (sal. 'kā zīemu, tā vasaru'), kāds rīts, tāds vakars, kāda diēna, tāda nakts: kur 'kāda — tāda' nozīme var attīecināties

dienai un naktij tikai teicēja domātās vaj sajūstās vienlīdzības dēļ. Bet pielīdzinājumi var būt arī daudz aptverošāki un objektīvi domāti, kad pretēju lietu vaj norisu attiecību izsaka savstarpības vaj kopiznākuma nozīmē. Tādi pielīdzinājumi ir vispārējas secenības ziņā (kā sēs, tā augs, kāda sēkla, tāda raža), bet īpaši cēlonības attiecinājumos — kā skan, tā atskan, kā jūdz, tā brauc un kā sēsi, tā pļausi, vaj arī 'pienācīga' atbilduma ziņā — 'kāda kaite, tāda zāle'. Tāpat 'gala', vaj sākuma un iznākuma pielīdzinājumos — kā sāksi, tā beigsi, kā dzīvo, tā mirst (par. 1450.), kāda dzīve, tāds gals (1423.). Pielīdzinošs arī teiciens par tēvu un dēlu, 'kāds tēvs, tāds dēls', kas var zīmēties ārējas līdzības ziņā, vaj rakstura un raksturojuma nozīmē, bet kā paruna izteic tikai vispārēju pielīdzinājumu. Soli tālāk pielīdzinās zeme pasaulei un pasaule 'visam kosmosam', tāpat kā attiecinās kosmosa nozīmē 'mikrokosmos'; 'animus mundi' ziņā cilvēks ar savu garu; ar seju pielīdzinoties pat dievībai, lai gan citādi būdams tikai zemes tarps. Zināms sakars ar pielīdzinājumiem parādās arī nozīmju 'pieskaitījums', visredzamāki īpašu stāvokļu un dažādu statusu attiecinājumos, kur pavisam atšķirīgi cilvēki var būt nevien pielīdzināti, vaj sociāli un tiesiski 'līdzīgi', bet pieskaitīti taisni atšķiruma ziņā no visiem pārējiem kā nepieskaitāmiem un tādēļ nevienlīdzīgiem, neattieciīgiem. Tas norāda, ka 'līdz' nozīmes var būt arī savā nošķirošā pretnozīmē tikpat nosacītas.

II SALĪDZINĀJUMU PRIEKŠLAUKS

1. PIESKAITĪŠIE ATTIECINĀJUMI

Pavisam nosacītās nozīmes teicienos pieskaitīja zināmai kārtai: skaitīja šajā kārtā par piederīgo. Tāpat pieskaitīja un tādā nozīmē skaitīja par saimniekiem, kalpiem, vaj plašākā nozīmē 'turēja par' tādiem. Parastos ikdieniškos teicienos pieskaitīja savējiem, skaitīja, turēja par savējo, par radnieku, turēja par radu, vaj tikai uzskatīja 'par' tādu. Bet skaitīja arī par vecu, par jaunu — nevis salīdzinošā ziņā, ne arī īpaši kā vecu vaj jaunu, bet pieskaitot veciem vaj jauniem. Tādās nozīmēs kvalificējoši skaitīja par gudru, pieskaitīja gudriem, vaj tāpat uzskatot par mulķi vaj nejēgu ('neturi, neskaiti mani par nejēgu, neprašu'). Ja uzskata par zudušu vaj mirušu jeb tādā ziņā 'tur par' tādu pieskaita, tad tas vēl nenozīmē, ka ir pazudis vaj miris, un arī neizteic vēl tādās nozīmēs, nesaka, ka pieskaita 'kā' tādu, bet teic norādošā pieņēmuma ziņā. Tādā ziņā nav arī vēl salīdzinošās nozīmes,

nesalīdzina, vienīgi pieņēmuma ziņā pieskaita. Zināmi tiesiski un citi pieņēmumi var kļūt pavisam nosakoši, bet ja uzskata, tur vaj pieskaita pirmaj šķirai, tad tā var arī nebūt tāda un ja pieskaitot saviem draugiem uzskata un tur par draugu, tad tas var arī nebūt draugs, 'kā draugs', tikai tādā nozīmē pielīdzināti pieskaitīts. Tā arī tikai tur un skaita par bagātu vaj nabagu, spējīgu vaj nespējīgu, par taisnu, vaj par blēdi, par vainīgu, vaj nevainīgu, pat pieskaitot vainu 'kā vainu' un pašu pieskaitījumu kā pielīdzinājumu vainīgumam, arī 'par vainīgu' atzīto notiesājot 'kā vainīgo', bet stiliski šādi pieskaitījumi paliek tikai pielīdzinājumi, un arī citādi var būt tikai pielīdzināts stāvoklis starp pieskaitījumu un identificējumu. Ja nevainīgo vienīgi uzskata, tur un pieskaita par vainīgu, tas nav atbilstošs identificējums, vienīgi pieskaitījums. Bet tā arī otrādā ziņā — stāvokļa vaj īpašā nozīmē pieskaitītais saimnieks var citādā skatījumā vaj raksturojumā nebūt 'tāds', būdams 'par saimnieku' tomēr nekvalificējoties 'kā saimnieks'. Šādi nepietiekoši vaj mainīgās nozīmēs neatbilstoši attiecinājumi ir vēl ārpus tā stiliskā loka, ko sauc par īpašo salīdzināšanu un salīdzinājumiem.

2. 'LĪDZ' ATTIECINĀJUMI KĀ BLAKUS RAKSTUROJUMI

Zemes mala un debess mala sanāk kopā, meži un lauki skatāmi un domājami nevien seceniski viens aiz otra, bet arī līdzās un kopainā. Tumši egļu sili un gaišas bērzu birzes aptveramas vienā skatā, vaj kā kontrasta skatījums, liepas un ozoli var būt pretnozīmēs domāti, bet arī pretstādījumā taisni kā līdznozīmīgi kompleksi, tāpat 'debess un zeme', diena un nakts, vaj gada laiki kā līdznozīmīgs gada periods. Bet šādi attiecinājumi ejot pāri jēdzieniskiem norobežojumiem, pat aiz pielīdzinājumiem arī tālāk par vienkāršiem pieskaitījumiem, nenonāk tomēr līdz salīdzināšanai. Līdzattiecināšana rodas vienīgi aptverošāka motīva dēļ, kopskatījuma izteikšanai, ne objektu kopattiecības vaj savstarpības nozīmē. Stiliski tas ir senais un joprojām elementārais paņēmieni atsevišķi domātas lietas izdalīt katru savā īpašā raksturībā un tad saistīt aktuālā motīvījumā kā kopnozīmīgas. Tam atbilst arī vārdiskie uzsvērumi. Ozolus un liepas neattiecina par sevi savstarpēji, atšķiroši domājot arī tad, kad kopā aug. Puteņos pat debess un zeme iet kopā, tomēr paliekot 'debess un zeme': puteņa raksturošanai.

a. **BLAKUS STĀDIJUMI.** Divi un vairāki objekti var dabīgi atrasties blakus, tos var arī likt blakus jeb dažādā nolūkā tiši stādīt vaj iedomāties līdzās, tomēr situācijas

dēļ vien ar to vēl neizraisās pašu lietu kopnozīmība. Bet vajag tikai kādu citu kopnozīmi saskatīt, lai uzreiz parādītos motīvs, vajadzība un arī vesela rinda iespēju aktuāli domāto sakarību izteikt. Tad vienkāršākais stila elements tam nav pati blakus stādīšana, bet vispārējais vaj ikreizējais motīvējums, kāpēc dažādās lietas blakus liek, vaj zināmā attiecinājumā ieskata. Cik reiz nav redzētas zaļas birzes, tāpat ābeles ar āboliem, arī tādas mežābeles, bet kas liek īpaši izsaukties — Ak tu, meža ābēlīte, tavu skaistu āboliņu (37454.), vaj tāpat: ai, zaļā bērzu birze, tavu skaistu vainadziņu? Kāpēc tas īpaši saskatīts, ka 'ieva zied ar ābēli viena dārza stūrītī', pie tam arī ziedu pavisam tuvā, tomēr arī īpaši uzsvērtā atšķirībā — 'ievai bija balti ziedi, ābēlei sudrabiņa' (2775.). Jeb šādi motīveta aina: 'bargs tautietis, bargs bāliņis, abi vienu bargumiņu, abiem bija bērī zirgi, abiem caunu cepurītes, abiem dzied lakstīgalas zobeniņu galiņā' (20727.). Tā ir kompleksa motīvu rinda kā vesela drāmatiska norise, bet tikai blakus stādījumos (bargs : bargs — abiem), ne salīdzinājuma nozīmē. Motīvi var būt dažādi, bet blakus 'kā' līdzattiecināti: tumši tumši tie mežiņi, kur caunīte nakti gul; sveši sveši tie ļautiņi, kur māmiņa man aizdeva (18915.). Tādā ziņā attiecinot arī nevienādus daudzumus un tiem pretējus vērtējumus: 'pieci simti svešu ļaužu, simtiņš manu bāleliņu; pieci simti nebēdāju simtiņā stāvēdama' (22303.). Tā arī attiecinot divējādus raksturojumus — sūri dūmi namiņā, vēl sūrāki rijiņā; vīra māte namiņā, vīra tēvs rijiņā (33397.). Viena motīva dēļ attiecina nolūkā un vēlamības līdznozīmi: vainadziņu darināju deviņāmi rindiņāmi, lai tek tautu kumeliņi deviņiem celiņiem (tāpat tautiešam kreklu šuj pie ozola mērījot — 'mērīdama gan zināju, kāds ozolis valkātais'). Blakus stāda pat pozitīvi reālo ar negatīvi nevēlāmo — tek upe par pagalmu, 'lai netek sveša māte ar māmiņu valodās'. Ja galvenais uzsvērums pašas norises vaj izveduma ziņā, tad blakus stādījumi pārvēršas līdztekās.

b. LĪDZTEKĀS. Pāreja līdztekās dažreiz pavisam nemanāma, motīvs paliek tas pats kā blakus stādījumos, bet nāk klāt vairāk vaj mazāk uzsvērts jauns elements. Līdztekas izteic divējādu lietu secenisku skatījumu vaj pašu lietu ziņā divējādas norises kā zināmā motīva dēļ vienādi nozīmīgas, tādēļ arī līdznozīmīgi attiecināmas. Bet stiliskais iznākums nav ne pielīdzinājums, ne salīdzinājums, jo netiek salīdzinātas pašas lietas, ne arī norises ziņā stādītas cēloniskā sakarā, vaj attiecināti kā savstarpējas, bet taisni izdalīti kā atšķirīgas — vienīgi ar līdzīgi domātu nozīmību. 'Nāc nākdama vasariņa, kur tik ilgi kavējies? Tevis gaida atnākam, manis lielu uzaugot' (2873.). Pati

lidznozīmība var būt arī nevienāda, vaj pat uzsvērtā atšķirībā, tomēr tā paša motivējuma ziņā — vai, priedīte, vai, eglīte, tavu daiļu augumiņu! Man māmiņa lolotāja, es tik daiļa neizaugu (2809.). Ai, birziņ, bērzu birze, tavu skaistu vainadziņu! Pirka manīm pieci brāļi, tad vēl tāda nenopirka (37458.). Divejādu uztvērumu var izteikt ar to pašu iztēli, bet attiecinot līdztekā, ne salīdzinājuma nozīmē: kas, bērziņ, tev apsedza zaļu lapu villainīti? Miļš Dieviņš tev apsedza, zaļu birzi gribēdams (37466.). Kas, bērziņ, tev pakāra zaļa vara pakariņu? — Kas, māsiņ, tev pakāra zaļa zieda vainadziņu? (37467.). Toties abu norisu attiecinājums var nonākt aptverošākā kopnozīmē. Liepa gāja pa ceļiņu, zari vien locījās, — ozoliņš ceļu grieza ar visām bitītēm (37495.). Uguntiņas dzirkstelīte saujīnā glabājama: kad palaidu vējiņā, dažu labu raudināja (2869.). Līdztekās izteic arī aktuālu atbildumu, bet tikai kā līdzī attiecinātu: es varēju sadziedāt ar ābēju lakstīgalu, viņa dzied ābēlē, es brāliša laukmalē (392.). Aiz ko saule bāla tek, aiz ko bāla norietēja? Vakar silka oša laiva, simts noslika dzeltānišu (54889.). Līdztekās var izteikt arī atbildumu kā līdzību un pat sacensības nozīmē, bet nenonākot līdz tiešam salīdzinājumam: saule brauca līdzībās, es saulei līdzī braucu; nav saulīte pusdienā, es jūriņas likumā (54953.). Tāpat līdzības nozīmi izdalot kā netiešu salīdzinājumu: liepiņ, tavu platu lapu, neredz saules uzlēcam; māsiņ, tavu villainīšu, neredz tava kumeliņa (17934.) — tomēr visa attiecinājuma uzsvērs tikai tādā ziņā, ka vienlīdz nevar saredzēt.

c. NEIZTEIKTIE SALĪDZINĀJUMI. Tiešā veidā neizteikti salīdzinājumi rodas tad, kad līdztekas vaj blakus stādījuma ziņā tiek izdalīts galvenais objekts, bet par sevi nenosaucot vaj neminot tiek apzīmēts ar līdzattiecināto objektu: kā šāda otra objekta raksturojošā nozīmē domātais. Par sevi tāda nosaukšana ir metonimiska, bet ar atšķirību, ka nenodēvē citā vārdā, vienīgi attiecināti apzīmē. Atšķirībā no miklām, domātais objekts ir zināms, otru objektu piesaucot vienīgi raksturojošās līdzības vaj kvalificējuma nozīmē. Tautas dziesmā visiem pazīstamā un redzamā tautas meita par sevi saka: gludu galvu saglaudīju, sēžos brāļu vidiņā. Bet tad: 'saka tautas vērdamās: irbe sēd vanagos' (14088.) — 'irbe irbe tautu meita'. Un līdzī arī tieši izteiktā salīdzinājuma: 'kā vanagi bāleliņi' (13416.). Neizteiktā veidā salīdzināšana parādās pavisam ikdienišķi, teikšanai skanot gandrīz identificējoši. Kad ziemu apmetas dažreiz ļoti jauks, īpaši silts laiks, tad pavasarīgā nozīmē ir 'taisni pavasaris', 'pilnīgs pavasaris' — kā pavasari. Var būt uzsvērtā 'ista vasara', kad vasaras vēl nav. Tāpat allaž uzsver raksturīgo Jāņu lietu — list kā

pa Jāņiem. Tāpat nevien zvērs ir 'zvērīgs', bet kā zvērs — 'taisni zvērs', 'ists zvērs'. Zināmā parunā var būt bez kāda ūdens 'visi gali ūdenī': kā ūdenī; līdzīgi arī bez kādas tumsas 'grābstās pa tumsu', kā pa tumsu. No grāmatas lasa, bet arī 'runā no grāmatas', 'kā' lasot no grāmatas. Raksturojošais objekts tiek uzsvērti piesaukts norises iezīmībai un raksturojamais paliek neminēts. Zvejniekiem tas ir pavisam pašsaprotami, kāpēc taisni ir 'līnis murdā'. Vienlīdz arī saprotami tikai īpašas tipiskās iezīmības dēļ, raksturojošiem substantīviem pat pilnīgi atkrītot: ņaud kā kaķis un rej kā suns, bet saka — ko tu 'ņaudi', 'ko tu aprej', ko reji, ko kladzini, ko dziedi, ko luncinies, neminot zināmo 'kā'. Tāpat visdažādāko raksturību ziņā 'izliekas', 'iztaisās mulķis' ('par mulķi'), paliek mēms (kā mēms), 'runā nu ar mēmu' (par. 3118./19.). Tautas dziesmu dziedātāja atdarina nevien lakstīgalu, bet dzied arī 'pieņemtā' balsi simulēti kā puisis — 'puīša balsi es dziedāju' — dažu labu dēla māti es garām pavadīju' (355.). Motīvs norāda, ka vienīgi pats raksturojums par sevi domāts 'tādā — kā tadā' attiecinājumā. Tādi arī uzsvērumi raksturojošā nozīmē 'traks', trakulis, trakais — kā traks. Substantīvā nozīme pāriet kādības raksturībā (tas — 'tāds'): tāds diedelnieks, krāpnieks, zaglis, varmāka, skopulis; vaj arī 'tā kā' uzsvērumos — tā kā zvērs, tā kā bez galvas, tā kā traks: bet neizteicot tieša salīdzinājuma ziņā, tikai vispārēji. Tādā nozīmē jūtās debesis, grūtībās, 'kalns stāv priekšā'; tāpat arī noveļas akmens no krūtīm — bet akmens smaguma, grūtuma ziņā: 'tā kā' akmens. Tāpat neizteiktā, bet uzsvērtā kvalificējumā 'māte kas māte' — ne māte, bet 'tāpat' kā māte (par. 2917.), līdz ar pretējību: kas nu dos māti, kas nav māte (2981.): nav it kā māte. Ja zināmos izteicienos 'ir spārnos', vaj 'gals klāt', tad tas tāpat kā ar visiem galiem ūdenī, nedomājot ne par ūdeni, ne putniem. Un ja 'tautu istabiņa ir kalnaina, lejaina', tad pat analogijā nedomā ne par kalniem, ne lejām, vienīgi analogizējot uzsvērtu raksturību, kaut tadā ziņā arī pārspilētā iztēlē, kad nelīdzenā ceļā brauc 'tā kā pa' kalniem un lejām.

d. SALĪDZINOSĀS PAKĀPES. Atšķirībā ar neizteiktiem salīdzinājumiem, 'salīdzināmās' pakāpes iet taisni pretējā virzienā, stiliski nozīmējot pakāpē atšķirošus blakus stādījumus, ne kopattiecinātu salīdzināšanu. Techniskais termins visai līdzīgs, tomēr gramatiskās salīdzināmās pakāpes izteic divu jeb vairāku objektu kādības gradāciju, attiecināti tai pašai īpašībai, bet nošķirtās pakāpes nozīmē, kā mēr salīdzinājumi tieši uzsver pašu līdzattiecību. Teorētiski skatoties, objektam zināmās kādības nozīmē jēdzieniski attiecinātais īpašības vārds kā nomen

adiectivum tiek domāts vispārēji abstrahētā ziņā kā klāt piedots — vaj nu kā atribūts apzīmējoši (zieda ziņā 'balta puķe'), vaj predikātīvi izsakoši ('puķe ir balta'). Bet šādā izpratnē pašas teikšanas ziņā jau pamatpakāpē stiliski iznāk tikai vispārējās īpašības attiecinājums pašiem objektiem kā blakus stādījums tās pašas īpašības nozīmē — nesalīdzinot ne pazīmi, ne objektus, vienīgi pazīmes uzsvērumu stādot blakus attiecībā (balta puķe viena un otra, viena ir balta un otra ir balta). Bet vidējā izdalījumā pati pārākā pakāpe slēp jau paradoksu. Attiecībā baltai puķei 'baltāka puķe' šķietami izteic pašu objektu salīdzinājumu, bet ja arī baltākai puķei var attiecināt vēl baltāku — tomēr vispārējās pazīmes ziņā arī tai paliekot tikai par vispārēji domāto balto jeb 'baltu puķi', tad izteikta ir tikai gradācija: attiecinot vienīgi vispārējās īpašības nozīmes pakāpenību un uzsverot tieši pakāpju atšķirību. 'salīdzināmo' pakāpju apzīmējums ir tikai pieņemts tehnisks vārds, attiecinājuma nozīmei slēpjoties tieši atšķirīgā kvalificējumā — pēc vispārēji vienādi domātas pazīmes, tikai pakāpes ziņā šķiramas nozīmes. Tādēļ arī abas baltās puķes ir baltas, bet viena baltāka un vērtējumā pārāka. Tāpat negatīvos vērtējumos otrādi, ļaunā pakāpē ļauns ir ļaunāks. — Un tādā pat ziņā arī augstākai pakāpei kā vispārākai (superlātīvi kā 'pāri paceltai') ir tālāk vēl savi īpaši krustceļi. Nevien pārākuma ziņā atšķirot nozīmi kā vispārāko, bet līdzī arī pašu objektu tādā nozīmē izdalot pārākumā par sevi. Kas ir pārāks, tad domājams vēl pašas pakāpenības līdzattiecībā, bet kas ir vispārākais, tas domājams arī pašā galeņā nozīmē kā tāds par sevi, kam nevien nav vairs tālāka pārākuma, bet arī iepriekšējās pakāpenības nozīmē neviens vairs neattiecinās 'līdz'. Tādam arī negatīvos vērtējumos paliekot bez pozitīvas mazināšanās pakāpeniskām līdznozīmēm — ļauns vēl var būt 'ne tik ļauns' un var kļūt 'ļaunāks', bet kas ir visļaunākais, tas var būt pats ļaunākais, aiz tā tad 'ļaunuma' ziņā parādoties vienlīdz pašam 'ļaunajam', no kurienes nav vairs otrāda ceļa pakāpju nozīmē.

Tomēr īpašās novirzēs vārdi pamatpakāpē, vidējā un arī vispārākā var zaudēt savu vienkāršā attiecinājuma un tālāko tieši nošķirošo nozīmi, izteicot ne vairs blakus stādījumu, šķirojumu vaj sevišķu izdalījumu, bet attiecinājumus paša vērtējuma kāpinātai nozīmei. Tautas dziesmās pazīstamais teiciens 'vairāk zelta, ne sudraba' attiecina zeltu un sudrabu abējādās vērtības ziņā (ne atsevišķas kādības, bet zelta-sudraba nozīmē kā 'zeltu un sudrabu'), tomēr taisni šādā ziņā blakus attiecinājums kļūst arī salīdzinošs, no kā izriet īpašā iespēja visa kompleksa vērtību kāpināti uzsvērt kā 'vairāk' zelta: vienlīdz ar otrādi pastiprinošo, ne vairs atšķirošo 'ne' — ka vienīgi pārākumā nav sudraba un

tādēļ visa vērtējuma nozīmē 'ne sudraba'. Ja līdzīgi tam ikdieniškos teicienos saka, ka 'sirdi kas nospiež kā lielākas rūpes', tad 'lielākas' nav vairs salīdzināmās pakāpes nozīmē, vienīgi vērtējuma ziņā kā nozīmīgi 'lielas'; bet savukārt arī teiktais 'kā' nav sacīts kā salīdzinoši domāts, vienīgi situācijas līdznozīmē ('sirdi nospiež'). Lielākas rūpes var nospiegt arī kā atsevišķā gadījumā vislielākās: tāpat 'lielas' vaj 'spožas' cerības visspožākās, un līdzīgi saules vaj saulaina diena ar spilgtāku sauli pat 'kā vissaulainākā' — kas nonāk līdz tādiem pat vērtējumiem, kad uzsverumā ar 'vairāk saules, kā mākoņu', vairāk saulaina, ne mākoņaina, līdzīgi kā vairāk zelta, ne sudraba, vaj parunā: vairāk rūpju, kā labuma, vairāk bēdu, ne prieka. Tāpat zināmos gadījumos 'jo — jo' pastiprinājums vairs neizteic tuvosānos augstākai pakāpei, bet salīdzinoši uzsver divu objektu savstarpēji kāpinātas īpašības, tomēr neizsakot kā salīdzinājumu otra objekta ziņā: 'balti ziedi zemenei, vēl jo balti brūklenei'. Atšķiroši salīdzināmā pakāpe redzami izdziest: lai cik zemenes 'baltiem' attiecas 'jo balti' ziedi, tas brūklenes nozīmē parādās vairs tikai 'vēl jo' raksturīgākā līdznozīmē. Tā arī praktiskā vērtējumā balta ziema sniega dēļ un iepretī 'kailai' ziemas ceļa nozīmē, iegūst īpaši 'baltās' uzsverumu, kaut citādi nebūtu baltāka vaj baltākā; un tāpat sevišķo nozīmību 'balta diena' iepretī nebaltām. Vārdu nozīmes funkcionālās izmaiņas parādās arī 'aiz' un 'par' uzsverumos, pakāpju nozīmi aizstājot kvalificējumam — bārenīte aug īpaši 'skaista' un tieši pamatpakāpē 'tā' kvalificēta, kaut nebūdamā skaistāka un visskaistākā, tomēr bez pakāpju nozīmes tādā pat uzsverumā, ka skaista 'aiz visām' vaj 'par visām' meitiņām. Tas līdzīgi pašuzsvērumam, ka arī 'tīri lini, gari lini' aug 'vēl jo tīri, vēl jo gari', neattiecinot kā garākos un tīrākos, bet salīdzinošā attiecībā bāliņa un tautu dēla tīrumu kvalificējumam (28275. un var.). Arī 'vēl' uzsverums par sevi par papildinošā nozīmē pāriet salīdzinošā izteikumā: mazai tēvs nomira, bet 'vēl mazai' māmuliņai, kas nav mazinājuma ziņā kā mazākai, bet 'mazas' salīdzinošā pašattiecinājumā kā pavisam mazai, maziņai. Tas norāda analītisko ceļu arī salīdzinājumu kā īpaša izteiksmes līdzekļa ieskatīšanai.

III SALĪDZINĀJUMI

Salīdzinājumu galvenais motīvs parādās kā viena objekta parastas vaj sevišķas iezīmības attiecinājums otra objekta ziņā, lai uzsvertu līdzīgi izdalāmu vaj pastiprināti domātu raksturlību

pirmā objekta nozīmē. Stiliski tas ir vienas lietas kādības raksturojošs līdz attiecinājums otras lietas īpaši izteicamai iezīmei, īpašībai vaj citādai sevišķai pazīmei. Šādā vispārējā apjomā ikreizējie salīdzinājumi var dažādi atšķirties, atkarīgi no tā, kādā tieši atsevišķā nozīmē paši līdzattiecinājumi tiek domāti un kādā īpašā veidā vārdiski tiek izteikti, līdz ar to salīdzinošā nozīmība var būt dažādāki nosacīta.

1. SALĪDZINĀJUMU RAKSTUROJOŠĀS NOZĪMES

Mēģinājumi salīdzinājumus izskaidrot konkrētības vaj uzskatāmības ziņā, stiliski neko nepaskaidro. Teiciena 'vīrs kā ozols' abi objekti pavisam konkrēti domāti, bet vīrs nav savā ziņā mazāk uzskatāmāks un ozols nav vairāk konkrētāks un uzskatāmāks par vīru. Abi objekti par sevi arī nelīdzinās un salīdzinājums izskatā vairs nebūtu salīdzinājums, ja daudz, tad simulēti kopsalikts iztēlojums — bet tad motīva ziņā ne vairs 'tā', kāpēc īpaši salīdzinoši attiecina. Salīdzinājumos pārāk maz ievērota pati saattiecinoši nosakošā 'kā' nozīme, ar ko uzsver nevis objektu līdzināšanos, bet zināmi domātās kādības līdznozīmību: kādā ziņā viena lieta saprotama atbilstoši otras lietas raksturībai. Bet te arī sākas īpašās grūtības saskatīt šo 'kādā ziņā': jo pats 'kā' ir tikai salīdzinājuma vispārēji nosakošais norādījums, par sevi kā vārds vēl ar dažādām citādām nozīmēm.

a. JAUTĀJUMI 'KĀDĀ ZIŅĀ' AR NEIZTEIKTU ATTIECINĀJUMU. Parastos jautājumus teic kā vispārējus, arī tad, kad domāti zināmā tiešā attiecinājumā. Tā saka: kā klājas, kā iet, kā stāv, kā ir un kāds ir? Vaj: kā gāja, kā iznāca, kā notika ('kā tas notika'), kā tas gadijās? Tāpat pārmaiņas vaj neziņas nozīmē: kā nu būs? kā nu? kā nu dzīvos? Attiecības nozīme var tieši parādīties, bet neminot konkrēti: kā nu tā? kā tad tā? kā nu tā varēja? — kas vienlīdz kā neminētos pielīdzinājumos ('kā tā, tā tā', 'kā tur, tā tur' un 'kā darija, tā dara'); vaj arī tieši salīdzinoši: kā tas, tā tas; kā viens, tā otrs; abi kā viens. Jautājuma nozīmei zūdot pati 'kā' nozīme pēkšņi var pārņemt visu nosakošo lomu, bet arī tieši neizteicot, kādā īsti salīdzinājums attiecināts un kādu objektu raksturbās. Tas norāda, ka salīdzinājumos 'kā īpašā stiliskā līdzeklī' līdznozīmību nosakošajam 'kā' uzsvērumam tieši jāattiecas arī konkrēti norādošām raksturbām. Vispārinātā attiecinājumā divas lietas var būt 'viena kā otra' un tādā ziņā arī konkrēti sakot 'viena diena kā otra', bet salīdzinošais raksturojums rodas pašā tiešākā vaj netiešākā norādījumā: kādā īpašā ziņā līdzinošais 'kā' var attiekties

par sevi atšķirti domātām dienām, kad citādā uztvērumā tās nav līdzīgas?

b. RAKSTUROJOŠI SALIDZINOŠAIS 'KĀ'. Izdalīti savā atšķirīgā nozīmē objektus nesalīdzina, tādā ziņā var būt tikai nosacīti pielīdzinājumi. Bet ja pat vispārējā nozīmē domātas pretējības salīdzina un tumšuma ziņā saka 'diena kā nakts' un otrādi — gaišuma ziņā 'nakts kā diena', tad nav pielīdzinājama, bet tumšuma un gaišuma iezīmība aktuāli raksturojoši attiecināta pretējā objekta tipiskās kādības ziņā, bet ar nosakošo 'kā' vienīgi to attiecinot atsevišķai iezīmībai — 'dienā tumši kā naktī', naktī gaiši kā dienā'. Tas uzrāda, cik nosakošs taisni ir attiecinājums pazīmēm — dienai un naktij paliekot par sevi, tāpat arī ņakts tumsai un dienas gaismai, bet salīdzinoties raksturojamā gaišuma un tumšuma izteikšanai. Īpaši pretējībā domātos attiecinājumos ar raksturojošā objekta pazīmi nāk klāt sevišķais kāpinājums, pat līdz pārspilējumam: kad arī vārošs ūdens var būt 'karsts kā uguns'. Bet atkarībā arī no citādas pazīmes tas pats ūdens var savukārt būt vēl 'auksts kā ledus', un nosalušas rokas tāpat. Tas paskaidro, ka paši objekti nav salīdzinoši saistīti, nosakošajam 'kā' attiecoties objektu iezīmībām. Tādā ziņā tā pati lieta var būt dažādi salīdzināta, ikreiz uzsverot atsevišķu iezīmību. Ražens vīrs var būt kā ozols, bet spēka vaj smaguma ziņā arī kā lācis, jeb tikai resnuma ziņā kā muca un vēl citādākā atsevišķā uztvērumā kā tukša muca. Par sevi kādā zināmā tipiskā pazīmē pats salīdzināmais var arī palikt neminēts — nosakošajam 'kā' saattiecinot vienīgi iezīmību ar raksturojoši piesaukto objektu, vaj tikai kā raksturīgo pazīmi. Domātā labība kā labi nobriedusi 'dzeltēna', tad var būt nevien zeltaina, vaj 'zelta', bet arī tā zelts, 'kā tīra zelta' un arī tikai 'kā zelta'. Saulriets var tikt uzsvērts kā sarkans, degošs vaj blāzmojošs, 'kā uguns', 'kā kvēle', vaj tikai kā sārts atspīdums. Kas izteiksmes ziņā atšķirīgi raksturojas, tie pat savstarpēji var būt visai tuvi, vaj īpaši izdalīti uztvērumi, bet 'kā' nosacījumā izdaloties kā patstāvīgi un izteiksmes ziņā kā salīdzinājumi. Tas ir tas, kas lietu kādības ļauj izteikt ikreizēji aktuālajā uztvērumā.

c. AKTUĀLIZĒTĀS NOZĪMES. Jau pati salīdzināšana motivējas kā ikreizējā aktuālitate. Tā ir ikreizējās izteiksmes vajadzība, kāpēc taisni salīdzina attiecībā kādu citu lietu īpašām iezīmēm, nevis pašiezīmīgi parastā uztvērumā. Salīdzinājumos īpaši meklē un arī rod tādus attiecinājumus, kas atbilst vienīgi atsevišķam gadījumam vaj sevišķam skattjumam. Parastā 'zāle kā zāle' arī ir visāda, zaļa, nodzeltējusi, pat pelēka,

bet jau kā parasti 'zaļā' var būt taisni 'kā zaļa sega'. Tautas dziesmās var lasīt tādu pantu, kur dziesmas teicēja redz tautietim 'kā ūdeni rudzu lauku' (49856. un atsevišķa motīva ziņā 49857.), vaj pašu vilņošanas rudziem kā 'zelta vilņiem' (28112.) — aiz kā stāv visa sevišķā iespaida, izcilības, uzsvērtās nozīmes, salīdzinošā raksturojuma un īpašā kvalificējuma izteikums. Arī paša salīdzinājuma ziņā tā ir vairāku kādību kompleksa aina, kur rudzi nevien vilņo, bet vilņo kā ūdens un vilņo kā viss lauks. Bet arī atsevišķas pazīmes attiecinājums var kļūt kompleksi nozīmīgs. Ja dzejiskā rindā balti mākonī salīdzināti kā balti gulbji, tad baltuma uzsvērumu jau izteic arī attiecinājums 'kā gulbji', tāpat kā zāles zaļo kāpinājumu augšanas pilnības ziņā uzsverumā 'kā paklājs'. Tautas dziesmā arājam izmazgā baltu kreklu: 'lai tas gāja balts kā gulbis manā rudzu druviņā' (49858.) un pantā tālāk arāju 'baltu vien balinā', lai tas 'kā gulbītis apgriezāsī tīrumiņa galiņā'. Vienlīdz arī 'lielais' rudzu lauks 'kā ezers ligojās' ('trīs dieniņas talka plāva, vēl maliņas neredzēja' (28406. var.) un vēlējuma ziņā — 'audziet, mani tīri līni, kā tīrais sudrabiņš (28298.). Šādas izteiksmes iespējas līdz nozīmju vissmalkākām novirzēm nav ne vienkāršam pielīdzinājumam, ne epitetam, ne metonīmijām. Atsevišķā īpašība var būt kāpināta pašnozīmīgi, bet salīdzinājumos izteicas kā aptverošs kopskatījums: 'es nosarku tik sarkana, kā sarkana brūklenīte' — es iemuku pie māmiņas kā sarkana brūklenīte, — es ielēcu istabā, kā brūklīte nosarkusi (14538. un 14540., 14537.). Attiecinājums brūklenei ir tikai pazīmes kāpinājums, salīdzinājuma 'tik' uzsvērumam attiecoties visai īpašajai 'ielēcu', 'iemuku' situācijai. Uzsvērumš 'kā vējš' — skrej kā vējš, 'ātrs kā vējš' nav vien ātruma ziņā. Kas uzsvērts 'kā uguns', ne arvien dedzina kā uguns, tomēr var būt 'dedzinošs' kā uguns un tāpat 'ugunīgs'. Baltajam sermulim nav sevišķa sakara ar baltiem līnīem, bet ja sermulis ceļu pārtek, tad uzreiz vēlamības līdznozīmē — dod Dieviņi baltus līnus, kā balto sermulti (sermulīņa baltumiņu, 28314.). Gaidīt var dažādi — 'manis pašas tā negaida, kā gaid manus gabaliņus', un arī visa dzīve, mūža gājums bez sevišķām īpašībām var taisni raksturojoši izdalīties 'kā kociņš' — tur piedzimu, tur uzaugu, tur mūžiņu nodzīvoju kā kociņš upmalā (49318.). Vecumu atnākam ierauga kā launagu — es šķītos jauns būdams vecumiņa neredzēt, atnāk mans vecumiņš kā vasaras launadziņš (27275.). Salīdzinājumi pat vairākos uzsvērumos kā izdalītos virknējumos var arī palikt viennozīmīgi, kā tas apskatot dažādi greznoto talkas istabu — (kā) 'šūtin šūtu, pītin pītu, kā rakstīt izrakstītu' (28422.), bet blakus tam ārēji līdzīgos uzsvērumos taisni tiek izteikts viss daudznozīmīgi domātais aptvērumš — 'kā smildziņa man māsiņa, kā rasiņa villainīte, kā

migliņa aizmigloja pa lielo tīrumiņu' (18206.). Kas no raksturotās aizgājējas un aiziešanas skatījumā paliek pāri, tas šķietami ir tikai lielais tīrums, bet zuduma uzsvērumos izteikts viss daudznozīmīgi domātais izvadījums. Tā arī balts ir sniegs un vienlīdz tāds, kas apsnidzis, vaj 'kā sniegs', bet izteicamā nozīmība var būt vēl citādi daudznozīmīgāka. 'Balta nāca tautu meita, kā ar sniegu apsnigusi: nav ar sniegu apsnigusi, nāk ar savu tikumiņu' (21517.). Kādēļ pats salīdzinājums ar negāciju, ja taisni 'kā apsnigusi'? Acīm redzot, salīdzinošais raksturojums vienīgi domātā darba tikuma īpašam kvalificējumam, ne uzsvērtā baltuma nozīmei. Tas tāpat kā objekta ziņā neizteiktos salīdzinājumos, kur raksturojošais attiecinājums taisni jānoliedz kā konkrēts, lai tad domāto objektu nosauktu vienīgi kā savas raksturības īpašā uzsvērumā — 'tāli, tāli es redzēju ezeriņu ligojot, tas nebija ezeriņš' — 'tas bija rudzu tīrumiņš' (50006.).

2. SALĪDZINĀJUMU VEIDI

Salīdzinātās nozīmes var izteikt dažādi. Uzsvērumi 'kā' ziņā lietoti visparastāk un arī salīdzināmo attiecību tiešāk norādoši, sevišķi raksturojošā nozīmē. Bet vienlīdz ir atsevišķas novirzes un pavisam citādi uzsvērumi. Atkarībā no ikreizējā uztvēruma un īpašā motīva pašas salīdzinošās nozīmes netiek vienādi domātas un tikpat atšķirīgas ir arī iespējas atbilstoši noteikt domāto izteikumu. Pavisam vienkārši var tādēļ izmainīt pašu noteikumu aktuālai novirzei.

a. 'TĀ' ATTIECINĀJUMI. Zināmos teicienos kādību norādošais 'tā' aizstāj jeb arī netieši pārņem salīdzinošā 'kā' īpašo nozīmi. Ja saka, 'tā nevar' (kā aktuāli dara), tad tas jau otrādi uzsver salīdzinošu attiecinājumu nosacītai nozīmei 'kā darāms': kā jādara — 'kā dara' atbilstošā ziņā. Parasti tas ir 'tādā' ziņā domātais veids, īpašība, vaj norise, jeb arī aktuālais uztvērumš salīdzinoši citādam uztverē, vaj attiecināti īstenībai: 'vaj nu tā bija' (kā saka), 'vaj tā būs' (kā domā); 'tā tas iet' (kā parasti, vaj kā nevajag), 'tā tas ilgi neies' (kā neatbildums pareizam). Tāpat parunā saka 'tā nepaliks!' (5229.). Tā arī ir 'tādi' laiki, tāds negaiss, tāds laiks! tāda ziema un 'tāda raža!' — parunā vienkārši arī 'tāds tādām' (5236.). Tieši salīdzinošā nozīme var viegli piebiedroties 'kā' ar īpaši raksturojošu attiecinājumu, bet pastiprinātos 'tā' uzsvērumos arī izpaliek: 'viss tā zied!', 'ābeles tā zied' (kā sniega kupenas), lietus tā gāž! (kā pa Jāņiem); 'tā' iet tirgū!; 'visi tā priecājas!' Un ir arī vienīgi norādošais salīdzinājumu veids, kur raksturojošo objektu piesauc tikai 'tā' uzsvēru-

mam. Riti, riti, rita rasa, pa ozola lapinām; tā ritēja mans mūžiņš (48797.). Mazs putniņš, zelta spārni, pret saulīti lidināja; tā ligoja mieži, rudzi (28056.). Dūka, dūka šī dienīņa ar melniem mākoņiem; tā apdūka mans prātiņš (26837.). Tumša tumša saule brien caur melniem debešiem; tā satumsa mans prātiņš (48997.). Ik dienīņas upe nesa sadugušu ūdentiņu; tā saduga mans prātiņis (26854.). Pretēji parastiem salīdzinājumiem uzsvērums parādās otrādi: raksturojošam attiecinājumam nākot papriekš un norādošajam 'tā' pārņemot salīdzinājuma nozīmi. Bez norādošā uzsvēruma līdznozīmība pārvēršas vienkāršā līdztekā (rit, rit rita rasa, rit mans mūžiņš); bet tieša salīdzinājuma ziņā visa attiecība būtu otrāda — ritēja mans mūžiņš (kā) ritēja rita rasa. Bet var sākties arī atsevišķas novirzes: augat labi, mani lini, par sudrabu nebēdāju; es apvilku linu kreklu, (tāpat) spīd sudrabiņa spīdumiņu (28276.) — kā sudrabs.

b. 'TĀ' UN 'KĀ' DUBULTUZSVĒRUMI.

Ja 'tā' uzsvērumā norāda zināmu līdzattiecību un 'kā' nozīmē raksturojoši salīdzina, tad paša uzsvērums savstarpībā parasti izteic tādas divējādi domātas situācijas, kur viena izdalīta kā savai vispārējai nozīmei atšķirīga vaj neatbilstoša, bet taisni tādā ziņā kā otrāda tiek raksturota tam atbilstošā salīdzinājumā. Tā: 'visu gadu sadzīvoja, ne vārdu nerunāja' un tad 'nerunāšanas' salīdzinājumā: 'kā no koka skaida leca, tā no tevis valodiņa' (49012.). Ja šādu izdalījumu nav, abi uzsvērumi nonāk raksturojuma un norādījuma līdzībā, vaj īpašam norādījumam arī atkritot — un ja abi atkrit, tad pāri paliek līdzteka: (kā) 'rudzu lauks lepojas pelēkām vārpām', (tā) 'tēva dēls greznojas pelēkiem svārkjiem' (49969.). Bet arī pašu uzsvērumu ziņā parādās vēl dažādas citas novirzes. Piemēram, uzsvērtā izdalījumā un tad šādas nozīmes pašsalīdzinājumā: 'neviens putniņš tā nedūca, kā dūc meža balodītis' (48784.), nevienam tā nevaids, kā tam rudzu rogaīnam, ij ruden, pavasar zaļi svārkji mugurā' (28068.). Bet norādījuma uzsvērums var arī attiekties tikai kāpinājuma nozīmē tālākam salīdzinājumam: 'tā tecēja dzirnaviņas, kā ap kalnu ritināja' (693.) un tā dzied, 'kā lielā jūra krāc' (896.), vaj (tā) kliedz kā traks, (tā) skrej kā negudrs. Vēl tālākā novirzē šādi izteicieni izdalās divējādos skatījumos, vienā ziņā 'tā — kā' uzsvērumus attiecinot kopēji, bet tur pat arī otrā atšķirīgā vaj tieši noliedzošā 'tā kā' nozīmē: 'tā kā būtu, tā kā nebūtu', kā būtu, kā nebūtu, tā kā pazīstams, kā nē. Stiliskā robeža parādās visai redzami, vienā ziņā uzrunājot kā pazīstamu vaj tā kā pazīstamu, kaut tāds nebūtu, otrā ziņā šauboties un līdzī domājot kā nepazīstamu vaj nepazītu, kaut būtu pazīstams. Tā arī varbūtības ziņā: nāk tā kā

negais; būs tā kā lietus, kā sniegs; varētu būt jau tā kā rīts; vējš tā kā stājas. Ja nenoteiktība atkrīt, citi līdzīgi tādi izteicieni var likties kā parastie salīdzinājumi, bet savukārt iezīmējas tālāka robeža. Ja kāds ir 'kā bez prāta', vaj īpaši vēl norādoši 'tā kā' bez prāta, un iet kā galvu pazaudējis, vaj tā kā galvu pazaudējis, tad raksturojums liekas tas pats un arī starpība ar parastiem salīdzinājumiem maz manāma. Bet kas parastā salīdzinājumā tikai skrej 'kā' negudrs jeb kā bez prāta, vaj kā galvu pazaudējis, un tikai atsevišķā pazīmē raksturojas neprātīgs un šinī ziņā 'kā negudrs, tas 'tā kā' nozīmē nevien negudri dara, bet tieši pielīdzināti tiek norādīts raksturību vispārībā paša 'negudrā' nozīmē. Tā arī aktuāla izveduma ziņā skrien kā vējš (ātri), bet pielīdzināti svārstības, viegluma, vējaina rakstura nozīmē ir 'tā kā vējš'. Tā arī 'skrej tā kā vēju ķerdams' — tā ir tikai elipse, kad sāka 'kā vēju ķerdams', jo domā raksturu, ne vēja ķeršanu un ātrumu. Savukārt aizšaujas kā zibens, bet ir šaudīgs un šaudās tā kā zibens. Gausais iet tā kā sapīts, raksturodamies visumā, nevis aktuāli iezīmīgi kā sapīts.

c. 'ITKĀ' UZSVĒRUMI. Par sevi it un itin nozīme izteic kāpinājumu — it visi, it agri, itin agri, it, itin strauji, it, itin liels, labs, dargs. Bet attiecinājumā salīdzinošajam 'kā', uzsvērums pārvēršas nosacītā atgādinājumā: izteicot vienīgi uzsveramās pazīmes tuvošanos zināmai kādībai, vaj tikai šķietamību tādā nozīmē. Ja saka itkā labs, itkā agri, vaj itkā atnācis, tad var arī nebūt tik labs, ne arī agrs, vaj atnācis. Ja saka 'itkā no tālienes', tad atgādinoši var likties, ka no tālienes, šķiet ka no tālienes, tā uztvēruma ziņā arī izteicot tikai šķietamību. Pavisam citādā nozīmē izteic 'tā kā' attiecinājumu (sal. parunu 'tā kā no tālienes dzirdēts', 5257.). Ja dzīvo 'itkā', vaj pat 'itin kā bagātnieks', 'kā' ziņā tas var uzsvērt taisni apšaubījumu, ka nav bagāts vaj bagātnieks. Raksturojums ir atgādinošs, bet uzsvērumā izskanot šķietamā līdzībā. Šādi uzsvērumi arī viegli atvietojas ar tiešu 'šķiet kā', vaj 'liekas kā' — 'gandrīz kā' atgādinājumu: pat arī parastos salīdzinājumus pārvēršot pārāk lietišķās variācijās — iepriekšējā piemērā rudzu tīrumam vairs nevilņojot kā ezeram, bet atgādinoši šķietami, 'Sēju rudzu tīrumiņu ezeriņa maliņā: šķiet ezeru vilņojam, vilņo rudzu tīrumiņš' (28132.). Vaj neizteikta salīdzinājuma ziņā taisni atsaucot raksturojošo attiecinājumu: 'šķitu vārnas, kovārnišus viņā lauku galiņā — mana sieva, mani bērni manu vārpu lasītāji' (49990.). Bet te nav tālu vairs pārejas, kur salīdzinājumi izplūst analogijās.

d. PASTIPRINĀTIE ATTIECINĀJUMI.

Īpašie pastiprinājumi tiek likti pirms norādošā un salīdzinošā uzsvēruma, zināmos gadījumos tos arī atvietojojot. Saka: ir kā brālis, ir tā kā brālis, jeb vēl uzsvērtāki — tikpat kā brālis, taisni kā brālis, tieši tā kā brālis, tiešām ir tā kā brālis, pavisam tā kā brālis, tieši tā kā brālis, tiešām ir tā kā brālis, pavisam tā kā brālis. Tāpat raksturo nevien kā zvēru, tā kā zvēru, kad uzsvērti 'ir kā zvērs', patiešām tā kā zvērs, 'pilnīgi' kā, vaj tā kā, 'pavisam' tā kā un kā zvērs. Šinī ziņā pastiprinājumi var pārņemt nevien norādījuma un salīdzinošā attiecinājuma nozīmi, bet tieši pastiprinot arī raksturojumu. Tad tīri tā kā zaglis vaj tīri kā zaglis uzsvērumā kļūst par 'tiro zagli' un ir kā 'trais zaglis'. Līdzīgas novirzes zīmīgas norādošā 'tā' ziņā, īpaši kad veida uzsvērumš pāriet kvalificējumā un pastiprinājums 'tāds kā', vaj 'tādi kā' atvieto īpašā 'tāda' nepiesaukto raksturojumu. Tad saka: tas 'ir tāds', tas jau 'tāds', tie jau tādi, tādi ir, un — kas tu tāds esi, kas tu man tāds esi, ko ar tādu! Salīdzinošā 'kā' ziņā arī atvietojošā novirze ar uzsvērtu 'kas': zvērs kas zvērs, kungs kas kungs, puisis kas puisis — kā īsts puisis, kaut tāds vēl nebūtu. Līdzīgi arī īpašie 'pa' uzsvērumi bez pakāpes nozīmes, 'pa puisiem es dziedāju' (t. dz. 346.) un uzsvērumi ar 'pēc': izskatās pēc ērma, pēc kunga, pēc vientieša, izturas, iztaisās pēc vientieša, iznāk pēc joka (jocīgs, jocīgi, kā joks). Tā arī 'par': paliek par zvēru (kā zvērs, bet nevien pazīmes ziņā), izskatās, izliekas par bagātu, tur, skaita par bagātu; vaj tāpat 'ņem par labu' un 'ņem par ļaunu', 'ņem par pilnu', 'ņem par tiesu' (patiesi, vaj par patiesu, bet ne kā par sevi 'patiesu'), notur par kādu citu, vaj notur 'par tādu' (sal. 'tādu', parunās kā par sevi domātu, 5236. un 5238.). Aiz tā var sākties pieskaitījumi: 'tur par draugu' (bet ne tieši kā draugu), tur, uzskata par savēju, pat 'tur par brāli', bet parasti metonimiskā nozīmē, vaj 'tuvās' izturēšanās ziņā. Pretējā nozīmē tam ir uzsvērtā 'kāda' noliegumi: vaj tā kāda nauda, vaj tas kāds saimnieks, 'vaj tas maz kāds darbs'; un apdziedājumos: vaj tā kāda vedēja' (2696.) — allaž teicot arī paļājuma iemeslu. Bet tās nav vien novirzes, te izbeidzas arī salīdzinājumu robežas, aiz tām sākoties vēl citādākiem līdznozīmju motivējumiem.

IV LĪDZĪBAS

Kā atsevišķas izteiksmes līdzeklis īpašās 'līdzības' nedibinās vairs ne parastos pielīdzinājumos, ne salīdzinošos skatījumos, līdznozīmību neizsakot izdallītu pazīmju vaj raksturību uzsvērumos, bet kā vispārēji atbilstošas situācijas līdzību. Galvenais

stiliskais motīvs ir mazāk pazīstamās vaj grūtāk aptveramās lietas un norises izteikt labāk zināmu vaj vieglāk saprotamu sakarību 'līdzība'. Teorētiski šādas līdznozīmes domātas kā blakus stādījumi un atgādiņi simulējumi (lt. similitudo, gr. parabolē, blakus metiens), bet iznākumā nav ne līdztekas, ne arī atdarinoša iztēle. Analīze atklāj pavisam citādu ainu, ka līdzībās neizteic ne kādības attiecinājumus, ne raksturības demonstrējumus, bet analogi iezīmīgu sakarību minot vaj tēlojot vienīgi tiešāk domājamas situācijas, vaj parastāka uztvēruma dēļ, kaut pašas sakarības par sevi būtu dažādi domājamas un pat savstarpēji neattiecināmas. Ja saka: 'laiks ir kā ūdens, kas aizplūst', vaj 'laime kā svece ātri izdzīst' (sal. parunu 2563.), tad formālā līdzība raksturojošam salīdzinājumam var viegli maldināt: — jo kas tad īsti būtu salīdzināmā kādība laimes kā sveces raksturojumā? Un uz ko īsteni attiecas pati vienkāršākā 'līdzība', ko tik dažādiem gadījumiem attiecina, ka 'koks nekrīt uz pirmo cirtietni' (2260.)? Līdzību patstāvīgā sakne meklējama tādu līdznozīmju attiecinājumos, kur īpašību iezīmību aizstāj saattiecību uzsvērumi. Ja dubults neplīst (3590.), tas nav kādības, bet saattiecības ziņā: savukārt ar iespēju attiecināties dažādiem citiem gadījumiem, kur 'dubulti' un 'neplīst' nozīme nav vairs tieši vaj parasti domājama. Tāpat, 'neskata' viru no cepures (6041.) un 'ne visi' vēji pūš no dienvidiem (5733.); vaj arī iztēlota atbilduma ziņā: 'kāda roka, tāds cimts' (4406.), tomēr ne pašas rokas un cimda uzsvērumā, vienīgi analogai 'līdzībai'. Tāpat tikai norādoši bez sevišķas iztēles: 'kas labprāt nes, tam labprāt uzkrauj' (3599.).

1. LĪDZĪBU STILISKĀ FUNKCIJA

Ko stiliskā nozīmē līdzībās izteic, tas nav domātās koncepcijas ilustrējošam paskaidrojumam, bet parastākas vaj konkrētas situācijas attiecinājums vispārējāki norādāmai iezīmībai. Šinī ziņā 'runāšana līdzībās' ir tikai atbilstošais līdzeklis sacīt tiešā nozīmē, bet norādoši attiecināt 'līdzību' ikreizēji domātai blakus saattiecībai. Ieskatu tam var pavērt arī zināmi rituāli akti, kur tiešā ziņā ko teicot un konkrēti rīkojoties, grib pašas šādas situācijas nozīmē izteikt un panākt atbilstošu īstenošanos līdznozīmīgi domātai, bet pavisam citādi nozīmīgai īstēnībai. No kādreizējā rituāla bērna 'ieņemšanai viņa vēlamā mūžā', tautas dziesmās palikuši pāri tikai īpašie 'pādes dīdīšanas' panti, bet pietiekoši, lai saskatītu pašas līdzības ziņā domāto izvedumu. 'Kur mana lielā kuplā sagša' (1487.), kur mani kuplaji brūnaji svārki, kur mana sudraba žvazdeņu josta' (1488.), 'kur mani zābaki, misiņa pieši — nu iešu plānaji ar savu pādi' (1490.). Šāda ietērpšanās nav iztēles dēļ, ne

arī pilnības un greznuma izrādei par sevi, ja taisni rituāli uzsvērti uzliek galvā arī dargāko cepuri — lai reprezentētu uzveduma sevišķo nozīmību ('Kur mana dižcaunu cepurīte', 1489. — 'nu likšu, kad iešu' paša rituāla nozīmē). Tāpat bērna uzsvērtā ietērpsana: 'Ģerbjata, vikšata pādīti manu, liek caunu cepuri, pelēkus svārkus' (1498.). Tam seko nūminošo spēku piesaukšana: 'Šķir Dievs ceļiņu, dod labu laimi (1509.), 'Lēc Dievs papriekšu ar mīļu Māru, es lēkšu pakaj ar savu pādi' (1510.). Rituāla konkrētā norise ir teiktā un rādītā līdzība bērna mūža ceļa vēlamai piešķiršanai. 'Izcēlu ozolu plāniņa vidū, ar visiem zariem, pazariem' (1517.), 'griežat ceļu, griežat ceļu, nu pādīte dieti gāja' (1515.), 'šķiraties rožu krūmi, es ar pādi cauri iešu — sudraborta man pādīte, zelta pati didītāja (1511.). Aiz tā nosauktas vēlamības dzīvei un tikumam: viegli iesāk pādīti vadīt, lai viegls mūžs (1530.), ceļ pret sauli, 'ar sauli', lai gaiša staigā (1533.), augstu cilina, 'lai Dieviņš cilināja' (1536. var.), kaisa istabu zilēm, lai būtu ziļu lasītāja (1521.), ir 'sudraba kaisīta istabiņa', lai darbi vedas, 'lai sklīd pādītei darbi no rokām, kā manas kājiņas pa sidrabiņu' (1523.). Ko rituālā tiešambā dara, tam atdarošā līdzībā jānotiek vēlami gaidāmajā Istenībā. Bet par sevi pašas līdzības ir tikai līdzeklis domāto nozīmību šādos situāciju attiecinājumos izteikt.

2. LĪDZĪBU ĪPAŠIE VEIDI

Tāpat kā salīdzinājumos raksturību attiecinājumus, tā arī līdzībās attiecinātās situācijas var izteikt dažādā veidā. Varbūt pats vienkāršākais piemērs ir tādā ziņā, ka 'kumeliņš ceļu tek', bet 'ceļam gala nezināja' un 'māte dēlu auklējama, padomiņa nezināja' (1877. var.: 'dēla dabu nezināja' — jeb parunā māte nezin, kāds dēlam būs tikums, 2958.). Tāda nezināma iznākuma, situācijas vaj īpašas nozīmības attiecinājumā arī teiciens, ka šī saule zināma, viņa saule nezināma, parastā aptvēruma ziņā tikai norādoši izsakot neaptvērti domāto. Ikdieniskā pieredzē norādoši saka, ka rīts nezin, kāds būs vakars, vaj citādā uztvērumā otrādi: rīts gudrāks par vakaru, 'rīts rāda, ne vakars' (par. 4388.). Padarīts darbs ir salds un pēc notikušā visi gudri, 'pēc nelaiemes netrūkst padoms' (3572.). Tie ir vienkāršie situāciju attiecinājumi, vienas nozīmības izteikšanai zināmas otras nozīmes norādošā uzsvērumā.

a. NEIZTEIKTĀS LĪDZĪBAS. Šis īpašais veids iezīmējas tādā ziņā, ka izteicamās nozīmības attiecinājums paliek neminēts, vaj arī netiek domāts īpaša objekta norādījumam. Tādi allaž ir teicieni, kurus tiešos gadījumos izsaka vispārējā nozīmē, bet arvien domājot īpašā pārnozīmē. Tas parādās parunās,

sakāmvārdos, kodolīgos teicienos, domu graudos, pamācošos izteicienos, vispārējās prātulās, vaj praktiski nosakošās atziņas un sevišķās 'domu' dzirkstelēs, asprātīgos izteicienos, vaj arī parasti atkārtotās frazēs ar norādošu uzsvāru. Tādi teicieni stiliskos terminos apzīmēti par sevišķām sentencēm, maksimām, proverbiem, gnomām, noēmām, apoptegmām un aforismiem, kur arvien parādās kāda atsevišķi zīmīga, uzsvērti 'pointēta' doma kā sevišķa piezīme vaj vispārējs spriedums atsevišķam gadījumam, bet neattiecinot gadījumam kā uzsvērtam piemēram, tanī vietā taisni kā zināmai situācijai ar vispārējāk norādošu pārnozīmi. Par sevi šādas sentences var likties pašnozīmīgas un tā arī 'domu graudi', vaj asprātīgi izteicieni un aforismi var tikt lietoti, bet pārnozīmīgums attiecināti atsevišķam vaj konkrēti apzīmējamam gadījumam redzami norāda, ka tas nav raksturojums vispārējākā nozīmē, bet otrādi: konkrēto gadījumu vienīgi norādoši piesaucot pārnozīmīgās līdzības izteikšanai. Kas tas ir, ka gadījuma dēļ 'maza dzirkstele nodedzina lielu mežu' jeb ka 'dzelzs jāka' kāmēr karsta' (par. 1416./18. un 1773./75.), ja ar tiem pašiem teicieniem norāda arī tādas sakarības, kam ar degšanu vaj kalšanu nav atbilduma, tomēr sevišķo līdznozīmi tāpat izteicot arī netieši. Salīdzinājumu nozīmē šādi teicieni nav pārvēršami. Ja darbam sūras saknes, bet saldi augļi (958.) un viena bezdelīga vasaru nenes (558.), vaj lauki ar acīm, mežs ar ausīm ('mežam ausis, laukam acis', 2631.) un līdzcietībai allaž nabaga drēbes mugurā (2657.), tad tie nav salīdzinoši raksturojumi: ar raksturības uzsvērumu norādot vienīgi domājamo līdznozīmi, bet neizsakot īpašo aptvērumu par sevi, kādā tieši aptverošākā nozīmē 'līdzība' domāta kā 'citādā' atbildumā attiecīga. Ta pat ir 'garas rokas', bet ne konkrētā uzsvērumā 'tālu sniedzas' (2388., 2412.) un tāpat 'nieka lieta' kavē lielus darbus (2679.), jeb mazs cinitis gāž lielu vezumu. Arī divus zaķus reizē ķerdams neviena nenokēr, vaj zivs meklē, kur dziļāk, cilvēks, kur labāk — nesalīdzinot ne zivi un cilvēku, ne arī attiecinot 'dziļāk' un 'labāk'. Ja augstus kokus visi vēji aizskar (2270.), tas skan pēc konstatējuma, bet neizteikta taisni paliek visu vēju un augsto koku īpašā līdznozīmība, kas tāda var būt arī pavisam citādu sakarību ziņā, kaut vārdiski tās pašas līdzības attiecinājumā. Nevien pašus graudus 'izmet līdz ar pelavām' (1748.), tāpat 'netaisns' grasis auglus nenes, vaj taisni 'apēd' taisnu mantu, bet nemaz neattiecoties ne uz grasi, ne mantas apēšanu, tomēr norādot netaisnības ziņā īpaši domāto nozīmību. Tā arī pagājības, zuduma ziņā jau 'ar zāli apaudzis', bet iztēle te tikai uzsvēruma līdzeklis.

b. **NOSACĪTĀS LĪDZĪBAS.** Nosacītās nozīmes sašaurina izteikumus vienīgi izdalīti par sevi domātam attiecinājumam. Nosacītās līdzības tas parādās tādā veidā, ka norādošās situācijas attiecinājums nevien nosaka līdznozīmē domājamo vai vārdiski tieši apzīmēto sakarību, bet to arī noteic šāda norādījuma ziņā. Tas nozīmē, ka norādošais attiecinājums izteicamai situācijai kļūst par priekšnoteikumu pašas 'līdzības' ziņā norobežotai izpratnei. Teicienā 'gals (iznākums) labs — viss labs' (par. 1605.), nosaka tādu pašu attiecību kā atbilduma, atkarības, vaj cēloņa teicieni (kāda sēkla, tāda raža), kaut līdznozīmes attiecinājums dibinās pieņēmumā, ka laba iznākuma ziņā 'visa' pārējā sakarība iznāk laba, kādā nosacījumā tad arī pati līdzība saprotama. Stiliski tas ir attiecinājums, ka viena skatījuma nozīmi pieņem par atbilstošu otra skatījuma nozīmei, kaut arī abas situācijas par sevi nebūtu līdznozīmīgas. Tas savā ziņā līdzīgi, kā 'dēlu', kas nav dēls, pieņem 'par dēlu', kā tas arī praktiskos pielīdzinājumos vaj tiesiskās fikcijās un iztulkojumos, kad adopcijas nozīmē 'adoptētais kļūst par sava adoptētāja ģimenes locekli'. Bet nosacītās līdzības stiliski tās vairs nav formālas līdzības: tie ir pieņēmumi 'pēc analogijas'. Tādā veidā parunās saka, ka 'diviem' kungiem nevar kalpot, norādot 'kungiem' un tad izteicamo nozīmību izteicot nosacīti 'abiem' — 'vienam iztiks, otram sariesbs' (2389.). Tāpat 'kukulīti' nes, 'klaipu cerēdams' (2339.) jeb ir 'tik' nabags, ka 'ne kulīšu nav' (2344.), vaj 'kulē bāžams maisā nelien' (2342.) un ja ar 'kumeļu' ar, 'tam likas vagas' (2350.). Izlīdzinošā ziņā ir 'dots pret dotu', kaut dotu dažādi; vispārēju pienākumu 'līdzina' dažādīgi pildot, izpildot, vaj ar nosacītu atlīdzību, un arī pārkāpuma, nozieguma nozīmē pavisam nosacīti at attiecinātu sodu: 'kas pelnīts, tas jāsaņem' (3867. — 'ko' pelna, 'to' saņem — ko pelnījis, 'to dabūjis', 3866.). 'Kas 'tas' par putnu, kas nespēj savas spalvas nest' (4242.), jeb: putns skrien pa gaisu un tomēr spalva nokrīt, 'kā vēl ne' cilvēkam, kas ar visu mantu staigā (4233.). Un nosacītā vispārinājumā: kad pirmo reizi izdodas, 'viss izdodas', jeb: 'kas nav uz reizi, tas nav pareizi' (4339./40.).

c. **IDEOLOĢISKĀS LĪDZĪBAS.** Šī īpašā veida līdzattiecinājumi iezīmējas kā divējādu objektu blakus stādījumi pēc analogi domātas nozīmes. Parastais motīvs ir kādas vispārēji iedomātas idejas attiecinājums atšķirīgi domājamām lietām, pieņemot, ka par sevi šķirtais īpašā pārnozīmē uztverams un saprotams vienādā ziņā, kādēļ motīvējams viennozīmīgi. Praktiski šādi attiecinājumi ļauj divējādas nozīmības nevien saistīt, bet līdzī ideologizēt arī vēl tālākos saattiecinājumos. Šādā

ziņā tas ir visai plašais ideoloģisko līdzību lauks — pēc nedaudzām pieņemtām idejām iztulkojot vaj pat nosakot veselus universālus skatījumus. Ko nozīmē šie ideoloģizējumi un īpaša atkarība ideju ziņā, to var parādīt pāris labi zināmi piemēri. Mīts par zelta vaj miera laikmetu, kad neviens nekaroja, nav tikai mīts attiecinājumā nezināmai aizvēsturei, bet idejiski nosakoša koncepcija līdz pat jaunākiem laikiem. Pretēji visam Romas garam, pats lielākais cēzaru lielvalsts dzejnieks savu 'aurea prima' uzsvērumu varēja arī sekundāri ar visu poētisko iztēli vienlīdz attiecināt Augusta imperijas mieram. Pieci simti gadus vēlāk, Justiniāna kodeksa Institūciju sarakstītāji itkā pašsaprotami pasaka, ka pēc dabīgām tiesībām 'visi cilvēki dzimuši brīvi: tomēr ius gentium ziņā nodibinājusēs vērdsība, kādēļ personu tiesību galvenais dalījums ir par sevi brīvos cilvēkos un vergos — vergu nozīmē ar vienīgo konsekvenci manumisijas veidā atļaut brīvus ar 'dotu brīvību'. Bet pamatā arī ar pretējo konsekvenci, ka no vērdsenes dzimst vienīgi vergs! Tomēr savukārt tam vēl otrādāki sākas arī divējādo brīvību līdznozīmības kā nosacīti attiecinājumi: zināmos izņēmuma gadījumos formālā nosacījumā pieņemot un nodibinot, ka ar manumisiju nevar atvietot tiesības, kas iegūtas kā brīva cilvēka nozīmē dzimušam (Inst. 1, 3. — 5.). Tas ir dotās brīvības vietā ideoloģizētais attiecinājums dabisko tiesību 'brīvībai' kā vispārējās brīvības idejai, kaut praktiski motivējot tikai izņēmuma nozīmē. — Vidus laiku šolastikas galvenā doma visu noteica nosacītā attiecībā: Akvinas Toma 'dabīgo tiesību' pamatmotīvs dibinājis providencē kā mūžīgā likumā — likums nav nekas cits kā 'dievišķās gaismas iespīdums uz mums, mūžīgā likuma līdzdalība racionālos radījumos' un šajā providences līdznozīmē arī līdzība dievišķam (Sum. Theol. 1a, 2ae, quae. 91.). Jauno laiku politisko revolūciju priekšvakarā Ženevas slavenais esejists rakstīja savu Sociālo kontraktu, ievada teikumā nodeklarējot ideju, kas vērsta pret pašu valsti kā tādu — kā 'cilvēks dzimis brīvs, bet visur ir važas', no kā var atbrīvot labprātīgi slēgts savstarpības kontrakts, dodot brīvību, vienlīdzību, brālību, kas tas 'piespiedis individu' būt brīvam. Tā paša laika 'tiesību gara' sarakstītājs Monteskjē savukārt nāk ar ideju, ka viss sociālais un arī pats cilvēks ir tikai līdzība valstij un ka valsts ir sabiedrība dibinoties uz likuma — līdz ar ko brīvība var būt tikai iespēja darīt to, ko vajag gribēt un nebūt piespiestam darīt to, ko nevar gribēt, kādēļ arī brīvība ir tiesība darīt visu ko likums atļauj, jo: ja pilsonis varētu darīt visu to, ko likumi noliedz, tad viņam nebūtu brīvības — noliegto varētu darīt arī visi citi (De l'espr. d. lois, XI, 3.). Tātad, likuma ideja nosaka divējādās līdzības: 'valsts — sabiedrība' un 'brīvība — likumība'. ASV 1776. g. neatkarības deklarācijas arguments bija

tas, ka 'tirāns ir neatbilstošs valdnieks brīviem ļaudīm' un 1787. g. konstitūcijai vajadzēja 'nodrošināt brīvības svētību' — brīvības idejai nosakot pamatlikuma un valsts līdzību. Franču Nacionālās asamblejas 1789. g. 'svinīgā deklarācija' bija 'cilvēku tiesību' pasludinājums: 'pēc vienkāršiem un nedisputējamiem principiem' — kā 'svētas un neatņemamas tiesības', kādas valsts konstitūcijai jāuztur 'visu laimei'.

Stiliskā ziņā šādi attiecinājumi izteikti visai dažādi, bet arvien pati līdznozīmība domāta īpašās idejas ziņā, nosacīti atbilstošā līdzībā. Tādas arī literāri parastās parabolas, kur tipiskais veids cenšas tīri idejiskus aptvērumus paskaidrojoši izteikt ar labāk pazīstamu sakarību — vaj nu pielāgota piemēra ziņā, vaj kā pamācošus norādījumus. Pēdējā gadījumā tāda runāšana līdzības tieši nodēvēta par mācību, kā tas iezīmīgi parādās garīgā ziņā, vārdiski attiecinājumus izsakot formāla salīdzinājuma veidā, bet vienīgi norādošā nolūkā kā paskaidrojumā. Tā evaņģēliju parabolās tieši 'mācīja daudzas lietas līdzībās' — docebat illos in parabolis multa, et dicebat illis in doctrina sua. Pati teikšana sākas ar konkrētu stāstījumu, ka sējējs izgāja sēt: drāmatizējot, ka sēkla krīt dažādā zemē ar dažādu iznākumu, bet uzsverot īpaši 'klausīties', lai saprastu, kādā ziņā tas teikts — visam norādījumam attiecoties vienīgi idejiskai nozīmei. Ar idejai attiecināto stāstījumu ir tikai 'dots zināt' īpašo nozīmību, bet rādot tikai parabolā, lai ar līdzību saprastu Dieva valstības mistēriju. Tādēļ: 'kam ir ausis klausīties, lai klausās'; bet kas vienīgi stāstījuma ziņā redz un domāto nesaredz un 'klausoties dzird, bet nesaprot' (no intellegant, Mk. IV, 16.), tam parabola nav atklājusēs. Tā arī pašu līdzību ziņā paskaidrojums, ka sējējs sēj 'vārdu' (verbum), bet tas tiek dažādi uzņemts un nesaprotot neaptver pārnozīmi. Tieši īpašās 'mācības' ziņā visa runāšana līdzības arī dibinās nosacītajā pārnozīmē, kādēļ īpaši tiek atgādināts, ka runā tikai līdznozīmīgi, ar to vienīgi 'dodot zināt' attiecinākumu idejai, bet ja nozīmību 'nedzird' un nesaprot domāto attiecību, tad zaudējot arī to, ko tikai vārda ziņā par sevi dzird (sal. Mt. XIII un II, 13.). Arī pašas idejas arvien tiek dotas tikai līdzību nozīmē, tādus attiecinājumus pat tiešā 'kā' formulējumā neizteicot kādību, vienīgi konkrētā nozīmē norādot domāti pārnozīmīgo.

Tampretī parunās atrodami izteicieni, kur nosacījums nav īpašas idejas, bet atsevišķa viedokļa ziņā. Tādās līdzībās parasti izteic konkrētas pieredzes atzinumus, bet uzsverot izdalīti pēc atsevišķā viedokļa un tad nosakot kā vispār nozīmīgus. Šādā ziņā viedokļa līdzības pašu viedokli motīvē atkarībā no zināmu gadījumu iznākuma un atbilstoši tam saprot, nosaka un izteic arī citādās

parējās sakarības kā tam pašam viedoklim līdzīgas. Tā jau minētais teiciens, ka 'diviem kungiem' nevar 'kalpot' (2389.), abus uzsverot pretēji pakļaujošas kundzības nozīmē un tad motivējot, ka tādā attiecībā 'vienam iztiks, otram sariebs'. Tāpat otrādā attiecinājumā, ka divi 'vārpas' uz viena stiebra neaug' (5648.) un tad attiecinot arī dažādās netiešās nozīmēs domātām sakarībām. Tā arī: kāmēr dzīvo — jāmacās', jeb 'tikmēr mācies' — 'cilvēks mācās līdz kapa malai' (1430., 2799., 782.) — izteicot to pašu viedokli dažādā ziņā; bet ne ikreiz mācās, ne citādam gadījumam var mācīties. Tāpat nosacīti: 'jauns darbs nav aizsedzams pat kapa smiltīm' (978.), 'jaunu cilvēku ar jaunu jāvalda' (794., sal. 2458.); — kāds darbs, tāda alga (986.), kāda dzīve, tāds gals (1423.), kas didzēji, tie dīgst; kas nīcēji, tie nīkst (1069.); kad ozols pie zemes guļ, tad katrs grib skaidas lasīt (3701.); ko šodien aizkavēsi, to vairs nemūžam nepanāksi (5215.) un 'patiesība neslikst ūdenī, nedeg ugunī' (3810.). Tas nav salīdzinājumā teikts, bet nosacītas līdzības domātam atbildumam.

V FĀBULAS

Fābulas apzīmējums :no lt. fāri, saku, runāju) attiecināts visai dažādi. Sākotnēji tas bija stāstīšanas, ļaužu runāšanas nozīmē, vaj sevišķus gadījumus atstāstot (gr. fātis, ziņa, bauma), bet arī stāstījumu īpaši sacerot un izdomāti izstāstot. Vēlāk literāri radās divējāda atšķirība, fābula kā stāsta vispārējā norise, sacerējuma fābula, un kā zināmu autoru īpašs sacerējumu veids, 'fābulas' atsevišķam nolūkam, allaž neparastu vaj izdomātu gadījumu ziņā. Tāds autors grieķiem bija jau satiriski morālizējošais Ēzops, līdz ar veselu rindu sekotāju, jau romiešu laikā viņa vārdā izdodot šādu fābulu krājumus, un tas turpinājās cauri visiem viduslaikiem. Bet fābulas apzīmējumus vēl trešajā nozīmē — atsevišķa stiliska paņēmiena ziņā: blakus parabolām izdalot kā īpašu izteiksmes līdzekli. Pēdējā gadījumā jautājums ir par fābulu stiliskiem elementiem un atšķirīgo izteiksmes funkciju.

1. FĀBULU ELEMENTI

a. SIŽETS. Sižets fābulām var būt visdažādākais. Ēzopa fābulējumi bija tieši domāti sadzīves morālai kritizēšanai, bet to vienlīdz darot ar stāstījumu zvēru ziņā un izsakot ar pašu zvēru tipiskām raksturībām. Neatkarīgi, kur un kādā konkrētā vidē tas notiek, fābulas sižetam par sevi svarīga vienlīgi iespēja morālo vaj

citū iezīmību parādīt vislabāk saskatāmā un tiešāk iespaidīgā ziņā. Tam nāk klāt vēl otrs nolūks: katru iezīmīgu situāciju izmantot ne pašas sakarības izteikšanai, bet tai autora domātai pārnozīmei, kas vislabāk ar izvēlēto sižetu domāti norādāma, kādēļ arī konkrētā iztēle kalpo tikai kā norādošs raksturojums. Dzīvnieku fābulās zvēri brīvi sarunājas cilvēku valodā un vienlīdz ir arī pašraksturīgi, sižeta ziņā būdami tikai fābulas vispārējie tipi. Ēzopa zvēri bija vilks, lapsa, suns, lauva, ēzelis, pazīstami blakus vārdi cilvēku rakstura nodēvējumiem, bet fābulas lomā vienīgi morālās vaj citas pamācības norādījumam, daži arī tieši ar paša autora gudrību. Tomēr sižetam vairāk vaj mazāk paliek pāri patstāvīgais uzdevums — parādīt tipiskās lomās sadzīves morālo vidi, lai fābulas līdzībā 'attiecības' konkrētižētu.

b. T E M A. Tema ir sacerējuma galvenās domas norobežojums, fābulās visu izvedumu sašaurinot un nosakot atbilstoši autora nodomātam slēdzienam. Fābulas nav cēloņu un izskaidrojuma stāsti, ne arī konfliktu izraisījumi un atrisinājumi, bet autora nosacīto lomu demonstrējumi, viena vaj nedaudzu motīvu dēļ par sevi sastrēdzināti izdalītā ainā, parasti dialoga veidā vaj pašas situācijas nozīmē drāmatizējot paredzamo iznākumu un no tā izvedot vispārēju slēdzienu. Tematika tam ir tikpat nosacīta, cik autoram iepriekš zināmā suņa, lapsas, vaj ēzeļa tipiskā daba, ar kādām nosacītām nozīmēm domāto izvedumu panāk un atbilstoši motīvē kā spriedumu, tezi, vaj tieši norādošu pamācību. Tādos tipisko lomu izvedumos mulķīgais tips spēlē vienīgi sava motīva lomu, kā piem.: lielāku labumu cerēdams jau pamet to, kas tam rokā kā reāls labums. Vientiesība ir, ka vājais cer līdzīgi izlīgt ar stipro, kā to dara vientiesīgais. Tāpat ģeķība, ka mēģina samierināt cietirdīgo, vaj žēlot nežēlīgo, jeb pašas aplamības loma noīcēt glaimiem, vaj nedibinātiem spriedumiem. Iedomības un zaudētāja tips seko tikai vēlamībām; bet veltīgi ir darīt pret savu īsto dabu, vaj gribēt būt tas, kas pats nav. Šādu atsevišķu temu un atbilstošu tipu ziņā motīvējas arī fābulu pamācības. Izvedumos tas allaž pretēji pasaku tipikai — tur taisni pats mazākais vaj jaunākais izaug un izrādās sekmīgāks, gudrāks vaj spēcīgāks par ārēji lielo un stipro.

c. T Ē L O J U M S. Paši tipi arvien rādīti konkrēti, bet domāti tikai schēmatiski galvenos vilcienos, kas atvieglina temu norobežoti iztēlot. Atbilstoši tam arī lomas ir vienkāršotas, lai tēloto gadījumu nosacītu kā attiecīgu piemēru autora izvedumam. Bet tēlojumam ir vēl īpaša nozīme: lai scēnā, kādā jāparāda fābulas norise, līdzī jau norādītu domāto iznākumu. Tas nav

tikdaudz uzskatāmībai, bet raksturojošam motivējumam, lai zināmā attiecībā izvēlētie tipi sava rakstura dēļ demonstrētu paredzamo iznākumu: autoram atliekot vienīgi izvest slēdzienu savai pamācībai. Stiliski šādai iztēlei ir vēl otra īpaša nozīme — nevis tikdaudz notēlot scēnu par sevi, vaj savā ziņā pašus tipus un ikreizējo norisi, kurā vientiesīgais tikai būtu un rādītos tāds, vaj aktuālā gadījumā izrādītos par tādu, bet ka pašas vientiesības nozīmē uzrāda tipiskā vientiesīguma, vaj tāpat mulķīguma, lētticīguma un citas raksturības vispārēji paredzamo iznākumu: ka savas lomas ziņā mulķīgs ir un tāpēc paliek 'tāds'. Šādā nozīmē fābulas arī sacer: tiši attiecināti īpašām 'sadzīves, sabiedriskām un citādi saskatītām parādībām, zināmām raksturībām piešķirot vispārējo lomu un tad tādā ziņā nosakot pašu objektu. Kāds sevišķs uzdevums te var būt iztēlojumam, to parāda karikējošie fābulējumi, paņēmienu ziņā līdzīgi grafiskām karikatūrām.

d. T E Z E. Kā fābulas elements teze ir izveduma secinājums, parasti kā fābulējuma galvenās domas uzsvērts paskaidrojums, vaj atsevišķā teikumā izdalīts autora spriedums, morāls vērtējums vaj tieša pamācība. Tādu secinājumu ziņā fābulas literatūras vēsturē allaž pieskaitītas didaktiskiem sacerējumiem un bieži arī šādā nolūka tikušas sacerētas. Tomēr tas fābulu stilisko dabu nepaskaidro visumā, jo blakus tam pamatdoma var būt izteikta vienīgi norādoši paša izveduma ziņā jeb arī netieši norādošā nozīmē, kā tas parādās ironizējošos fābulējumos; vaj netieši pat vērtējumu atstājot atklātu, kā tas humora fābulās. Tādēļ ne katrā gadījumā vajaga būt tiešā ziņā racionālizētai tezei, tā var slēpties autora vispār nosacītajā tēlojumā, norobežotajā temā un tikai zināmu motīvu dēļ izvēlētajā un tikpat nosacītajā sižetā. Tā ir fābulu īpašā iespēja, ka pieņemti nosakot pašu izvedumu, var panākt nevien koncentrētu iespaidu, bet tādā ziņā arī atsevišķi izdalīto skatījumu nodibināt kā vispārēji pašnozīmīgu — lai tad atbilstoši tam teiktu vaj arī neteiktu domāto vērtējumu, slēdzienu, vaj pamācību.

2. FĀBULU NOVIRZES

Grieķiem fābulu apzīmēšana svarstījās starp ainos, mythos un logos, pēc īpašiem sižetiem dažādi apzīmējot arī Ēzopa sacerējumu, bet pirmā nozīme bija daudz sākotnējāka, attiecinoties aizklātai, mīklainai runāšanai netiešos norādījumos. Romiešiem savukārt fābula bija pašas stāstīšanas, izstāstījuma nozīmē, rētorikā kā 'apologos' attiecinoties pierādījumu pastiprinājumam pievestiem analogiem gadījumiem kā norādošiem piemēriem. Bet

par fābulām sauca arī lugas pēc grieķu temām (ar parasto atšķirību tikai pēc scēniskā rakstura un tipiēm, vaj aktieru tērpa iezīmībām — Fabula Crepidāta, Palliāta, togāta, riciniata). Un tāpat pantomīmas, vaj improvizētos farsus osku izloksnē (Fabula Attelana), kur īpašās maskās tēloja raksturīgos tipus — lielmuti klaunu Bucco, veco mulķi Pappu, isto mulķi vientiesi Maccu, viltīgi izmanīgo kuprīti Dossennu, vaj nesaticīgo riļu Manducu. Scēniski tas tāpat kā komikā parasto fābulu iztēle, bet dažādo elementu izmaiņas vaj izpalikuma dēļ, arī paņēmienu un fābulējuma veida ziņā var sākties īpašas novirzes. Jau pārāk uzsvērtie fābulu tipi kā tādi var kļūt par sevi nevien vispārinājuma nozīmē schēmatizēti, bet pārvērsties tad tikai karikatūrā, vaj tieši attiecinātā parodijā, tāpat vienīgi 'no dzīves' ņemtā īpašā 'piemērā'. Pārāk uzsvērtā iztēlē par sevi raksturojoša fābula var tuvoties anekdotei, vaj arī jauna sevišķa gadījuma novelei, stiliskam nolūkam pārejot tieša stāstījuma nozīmē. Pārāk uzsvērti tipi var stāstījumu reducēt tikai blakus stādījumā vaj kontrasta attiecībās, drāmatizējot pašas situācijas konfliktu bez tālāk vispārināmas pārnozīmes. Tādu reducētu temu un sižetu ziņā ir sakāmvārdu un parunu vienkāršie piesaukumi ar tipu raksturojošo attiecinājumu par sevi: vilks un jērs, kaķis un pele, suns un kaķis, ūdens un uguns, milzis un punduris, lielais un mazais. Tās ir atšķirīgās dabas, kas temātiski dod tipisko attiecinājumu bez tālāka fābulējuma, tezei sašaurinoties vispārējā konstatējumā, ka uguns ir uguns un vilks ir un paliek vilks. Attiecinājumi teikti konkrētās pieredzes ziņā pretstādoši: bez izdalīti domātas 'pamācības', un ja arī tālāk attiecina netiešā nozīmē, tad izvedums parasti domāts un teikts tikai līdzības ziņā — nesatiek, plēšas kā suns ar kaķi — pašas tipiskās attiecības nozīmē ir (kā) kaķis un suns. Tādas novirzes pāriet sentencēs un aforismos, vaj arī tikai raksturīgu situāciju 'sakāmos vārdos', kas nav vairs teikti tiešam vērtējumam vaj pamācībai. Tādi teicieni domāti kā vispārēji analogiski atzinumi, arī tad, ja attiecina atsevišķam gadījumam, bet atsevišķo nepiesaucot kā 'piemēru' (exemplum), taisni otrādi — pašu atziņu izteicot kā atbildumu aktuālai situācijai. Laime nav bez nelaimes, nelaime nenāk viena un pēc nelaimes visi gudri. Tāpat: ne viss ir zelts, kas spīd, 'zeltu domā, praulu atrod' (6185.), 'zeltu sola, blēnas dod' (6187.): kas nerūpējas par mazumu, pie lieluma netiek, daudz grib, maz tiek (1769.), ko pats vārīsi, to pats ēdīsi (5635.). Iztēle var fābulēti parādīties — ceļ māju uz smiltīm, ber caurā maisā, smeļ ūdeni sietā, lej ūdeni Daugavā un grābsta vēju, līdz ar motīvējumiem, kas skan kā pamācības (nepanāksi, nesasniesi, nepiepildīsi — nedari bez pietiekoša pamata), bet ar to motīva ziņā tiek izteikta tikai pati atziņa — nedrāz iesmu, kad

putns vēl mežā (1376.), nesmej savus draugus, pēc par tevi smies (1306.). Tā arī motīvs, ka necīnās ar vēju, jo vējam nevar pretī atpūst (5728.), kas ir vienīgi nosacījuma ziņā, tāpat kā pēdējais smejas visgārdāk (4869.). Ko uguns neiznīcina, to tā norūda (5474.), vaj: 'draugam dosi, no ienaidnieka atprasīsi' (1290.). Tomēr motīvējums var būt nevien norādošs, bet arī netiešā nozīmē raksturojošs, pārejot pat fābulējumos: vilkam nav vien vilka daba un tādā ziņā tipiska, arī pat nosistam vilkam nevar ticēt (5917.), jeb tas var staigāt 'avju drānās' (5936.) — bet te vilks paliek bez fābulu tipa un lomas.

VI ALĒGORIJAS

Alēgoriju tehniskais apzīmējums nāk no gr. vārda allēgoriā, īpašā uzsvērumā attiecināti publiskai runāšanai sapulcēs agorā (agoraomai, agoreuein), pašus runātājus nodēvējot kā agoreutēs. Nav visai skaidrs, kādā īsti stiliskā pazīmē izdaltjās īpašā runāšana, ko 'allē' uzsvēruma ziņā parasti iztulko kā citādu vaj citāda veida teikšanu, paņēmienu nozīmei rētorikas un poētikas definīcijās paliekot tikpat nenoteiktai un aptuvenai. Romiešu rētorikas skolotājs Kvintiliāns alegorijas pieskaita tropām, stiliskiem 'pagriezieniem', kas var būt izraisītāki un saīsinātāki: metafora viņam ir saīsināta līdzība, metaphora brevior est similitudo, bet var kļūt pagarināta tropa, paliekot neskaidrāka un pārejot alēgorijās vaj mīklās — in allegorias et aenigmata exit (Inst. orat. VIII 8. 14.). Šis ieskats turpināts līdz pat jaunākiem izskaidrojumiem, ka stiliski alēgorija ir dažādo tropu veids un izteiksmes pārnēsums, runāšana tādā ziņā, ka vienu lietu vaj sakaru var izsacīt otras lietas vaj sakarības nozīmē, īpaši abstrakti domāto attiecinātā konkrētā iztēlē. Jeb ka 'allēgoriā' ir vienīgi rētorisks trops, kur metafora tālāk pārvēršas tādā ziņā, ka dotā pārdzīvojuma vienība (Erlebenseinheit) izteikta jūtekliskā priekšstatā (durch eine vorgestellte sinnbildlich ausgedrückt), pie kam patiesais objekts tiek noklusēts un ne arvien arī ieskatāms (Sprachwiss. Wörterb. 1, 92.). Tā ir vecu vecā 'citādā runāšana', kā to domāja jau Sv. Augustīns, alēgorija ir runas veids, kur viena lieta 'saprotama' otras ziņā (De Trin. XV 1x, 15.). Bet gandrīz tāpat arī jaunākā literātūrteorijā: alēgorija ir trops, kur otrā nozīme (second meaning) lasāma zem un konkurenti virsējam stāstījumam (surface story), ar atzīmi, ka alēgorija atšķirībā metaforai un parabolai ir 'extended story', kas var interesēt par sevi kā surface tale (Shipley, Dictionary of World Lit., edit. 1953.).

Tie ir pārāk vispārēji skatījumi, kas nevar paskaidrot ne alēgoriju kā īpašu stila līdzekli, ne pārejas citādos veidos un arī ne pašu atšķirību alēgorijai kā tādai. Vārdu un teikumu lietošana dažādās nozīmēs, teikšana citādos vārdos un vispār tiešāka vai netiešāka izteiksme parādās daudzos stila līdzekļos, pat veselās pakāpeniskās rindās, tomēr elementu funkcionālās norises ikreizējo izteiksmi norobežo. Līdz ar to centrālais teorētiskais jautājums nav veida un nolūka nozīmē, kā tas vispār panākams, bet kādā specifiskā ziņā atsevišķā izteiksme iespējama, lai atbilstu tam, kas izteicams. Tādēļ arī tik dubultiezīmīgo alēgoriju vienkāršais pamatjautājums vispirms nav par veidu vai ikreizējo nolūku, vēsturiski tādā skatījumā alēgoriskā izteiksme bijusi visdažādākā, bet galvenais analītiskais jautājums ir par atsevišķā paņēmiena vajadzību: kāpec taisni tādās dubultās nozīmēs tiek teikts, pie tam ikreizēji dažādā izveidā un arī novirzienos, tomēr arvien tipiski pat veselus stāstījumus kā abejādās par sevi patstāvīgās nozīmēs domājamus un saprotamus. Alēgorijās tas nav attiecināts analogijas ziņā pēc atsevišķām kopēji atbilstošām pazīmēm, bet divējādas norises līdznozīmīgi domājot pēc sekās paredzamā vienādā vai līdzīgā iznākuma. Alēgorizētas tiek norisu konsekvences, kas šinī ziņā arī pavisam dažādas lietas ļauj blakus attiecināt ar vienādi domātu līdznozīmību. To var redzami paskaidrot zināmais klasiskais piemērs. Ovidija dzejojumu par 'kuģi' sauca par dziedājumu, par odu, slavējumu, bet stiliskā pamatā pats sacerējums bija tipiska alēgorija: izvedumam vienlīdz zīmējoties Romas valsts īpašam periodam. Uzrunājums O navis! nevērsās personificējoši, nereducējās metaforas ziņā, nebija arī Romas simbola nozīmē, viss iztēlotais stāstījums par kuģi nebija ne lietas nozīmē, ne arī nezināma mīkla, nepavisam nebija parabola vai tikai norādošs atgādinājums zināmāi situācijai, akūtām valsts stāvoklim. Kas tad viss īpašais uzsvērums ar 'kuģi' bija un kādā īsti ziņā? Tieši vārdos tas ir vienīgi izstāsts par objektu zināmos apstākļos un pazīmēs kā raksturojošs stāstījums par sevi. O navis, referent in mare te novi fluctus — tas ir kuģis, ko nes atpakaļ jūrā jaunas straumes, bet vēl ostā ir bez airiem, bojātu mastu, bez tauvām, bez vajadzīgām būrām, paredzami neizturīgs draudošos ūdeņos, pakļauts bīstamiem dienvid austrumu vējiem, lai gan darināts no Pontus priedēm, mežu cēlajām meitām, un lepojoties ar savu ģinti un slavu, bet arī bez dievu tēliem, ko piesaukt nelaimē. Visi šie uzsvērumi attiecināti kuģim, tāpat situācijas nozīmē osta un līdzī arī autora vēlējums, izvairīties ūdeņus, kas aizdomīgi plūst caur Cikladām. Nav ne tezes, ne pamācības, morāla vai citāda slēdziena, kā tas parādās fābulās; nav arī nekāda nobeigta iznākuma. Bet toties visa izstāstījuma

Ipašie uzsvērumi attiecinās konsekvencei, kāda vienlīdz var būt valsts situācijai, kādēļ teiktajam saprotama vaj iztulkojama līdznozīmē vaj ar blakus izteiktu viennozīmību. Galējā izvedumā tas būtu kuģa un arī valsts 'kuģa' ziņā salīdzināts stāvoklis, bet ne parabolas nozīmē teikts: tikai divu atšķirīgu norisu alēgorizējumā līdz vienādi nozīmīgai gala konsekvencei.

1. ALĒGORIJU ELEMENTI UN FUNKCIJA

Alēgoriju stāsts var būt spilgti tēlots un sižets konkrēti norobežots, bet tema allaž paliek nenosacīta, dažādi tulkojama un arī vairākām sakarībām attiecināma. Praktiski galvenā loma piekrīt iztēles raksturojošiem uzsvērumiem, īpašām iezīmībām uzrādot kādā ziņā galvenā doma alēgorizēta izteicamai blakus nozīmei. Alēgoriju iztulkojumi uz to arī balstās, tomēr pati iztulkošana var palikt tikpat nenosakāma un tikai pieņemta, cik iztulkojumi var būt dažādi un atšķirīgās nozīmēs neattiecīgi. Tas ir tas kritiski svārstīgais punkts, kur analītiski atklājas vēl kāds cits īpašs elements, kas vienlīdz autoram sacerot ļauj domāt un stāstu izteikt divējādās nozīmībās un tāpat arī citiem atbilstoši kā alēgoriju saprast un attiecīgi iztulkot. Šis īpašais elements ir stiliks un pašas teikšanas ziņā nav nekas cits kā atbilstošā 'attiecība' starp vienas norises galveno secenību un otras norises secenību kā vienlīdz domātu līdzīgās sekās: tieši tādā ziņā arī attiecināti, kaut citādi pašas norises būtu atšķirīgas un par sevi neatbilstošas. Attiecinājumam pašas izteicamās blakus nozīmības ziņā vajag būt 'stiliski pareizam' un tāda pareizība rodas, ja vienas norises īpašais skatījums atbilstoši arī iezīmē otras norises ziņā izteicamo līdznozīmību. Ja tādas atbilstošas attiecības nav, nav arī pašas alēgorijas, līdzīgi tad visiem gribētiem vaj pieņemtiem tulkojumiem paliekot bez pamata. Divējādo norisu atbilstoši izteicamā attiecība nosaka alēgoriju struktūru, tāpat kā neatbildums alēgorizējumus izjauc, tādos gadījumos izteiksmei pietrūkstot iespējas kopnozīmīgam secinājumam — līdzīgi kā nekonsekvence katru attiecību padara nepareizu vaj nepatiesu.

2. ALĒGORIJU VEIDI UN IZTULKOJUMI

Kā atsevišķi literāri sacerējumi alēgorijas parādījušās samērā vēlu, bet īpaša stiliska līdzekļa ziņā kā izteiksmes paņēmieni alēgorizējošā teikšana sniedzas vistālākā senatnē. Par to joprojām redzami liecina vienā ziņā ticējumi un māģijas īpašās formulas,

otrā ziņā pasakās sastopamās epizodes, kur nav vairs fābulēta pasaku varoņa vispārējā dēka cīņā ar pretspēku, bet drāmatizētas dažādās pārvērtības kā labā un ļaunā spēka līdzekļi, pāri konkrētai tiešamībai parādoties viena vaj otra būtiskā pārspēka lomā — ar galējo konsekvenci iznīcināt pašu to būtisko pamatu, kas pretējās izmaiņas nosaka. Šādu pirmsliterāru izvedumu ziņā der ieskatīties kā vissākotnējākā veidā.

a. MĀĢIJAS ALĒGORIZĒJUMI. Pasakā par Pastari un Lielo vīru jaunākais dēls grib jaunajam atņemt pašu 'dzīvību'. Kad Pastaris no dabas labajām iespējām iegūst 'deviņreiz lielākas' spējas par dzīvnieku spēku, putnu ātrumu, zivs peldēšanu un skudras lišanu zemē, viņš aktuāli pārspēj Lielo vīru. Bet tā ir tikai sākuma situācija, aktuālā izdevība savu ļauno pretinieku piespiest atklāt, kur īsti aiz visām parādībām atrodas viņa patiesā dzīvība. To Pastaris uzzin lietiskā iztēlē: viņpus jūras jāatrod Lielā vīra pils, tajā pils pagalmā ir stabs, to aizskarot nokritis zobens, zobenu ņemot radīsies liela čūska, tai galvu nocērtot izskries zaķis, zaķi noķerot izlaidīsies balodis, balodi noķerot izkritīs ola un nogrims dziļi zemē kā neaizsniedzamā dzīvība. Šai rindai tad seko aktuālās norises drāmatizējums, bet joprojām konkrētā iztēlē: pāri jūrai ir pils — 'ieiet pagalmā, ja — ir gan stabs; pasit ar mazo pirkstiņu — zobins tūlīt ir žvaukst zemē; nu saķer zobinu un steidzas uz mežu pēc čūskas: čūska izlien šņākdama pretīm, bet kā Pastaris dod ar zobinu, tā galva ripodama aizribo; tai pašā acumirkli zaķis arī ārā un lobj no meža ārā; Pastaris noķer zaķi, zaķis turas pretī, bet šņakt — zobins noņem tam galvu; līdz ko galva nokrīt, te balodis ārā un mākoņos augšā; Pastaris noķer balodi, lai ir to nokautu, bet līdz ko balodis pagalam, te ola blaukt — deviņas asis dziļi zemē iekšā; Pastaris ielien kā skudra — ola no zemes apakšas ārā'. — 'Tāgad Pastaris steidzas ar olu uz pili — Lielais vīrs jau priekšā' un Pastaris saka: 'Tu kāroji pēc manas dzīvības, bet nu tava dzīvība manās rokās — un drāž olu Lielajam vīram ar tādu sparū pierē, ka visa ola sašķīst un Lielais vīrs augšpēdu atkrīsdams izpūš dzīvību'. Tam pasakā nav nekāda tālāka slēdziena, jo te galējā situācija ir arī pati galējā konsekvence. Nav arī nekāda interese par alogismu, ka Lielajam vīram atņem dzīvību taisni ar olu kā viņa dzīvību. Slēdziena vietā izvedums beidzas vienīgi ar cīņas atrisinājumu, ka 'Pastaris nu bija brīvs'.

Māģiskajos 'spēka vārdos' pati vārda izrunāšana līdzīga izvedumam un arī 'vārds' par sevi koncentrējas kā tiešā panākuma līdzeklis: ar tādu pašu konsekvenci kā citāda māģiska rīcība. Vārds kļūst alēgorisks tādā ziņā, ka arī sacīts savā parastā nozīmē,

domāti tomēr līdz izraisa atsevišķi nolūkotā nozīmē panākamās sekas. Gandrīz vēl pavisam tiešā nozīmē tādā ziņā jau ļaunuma novirzīšanas vārdi nosakošā nolūkā: Dižas čūskas, mazas čūskas, guļat kārklu krūmiņā, nekožat lopīņiem, ne maziem bērniņiem! Kožat rudam akmenim, ne tam auga, ne tam pampa, ne tam puva (t.dz. 55362.). Vaj pasargāšanas ziņā: Vilks ar lāci lieljās abi esot stipri vīri! nāc, Laimīte, lem, Laimīte, sēsties manās kamanās (55401.). Bet stāstījuma nozīme var pilnīgi attālināties nodoma nozīmei: Caurējs brauc cauriem ratiem trīsreiz apkārt piedarbam, iebrauc vidū, nostājas, dzīvs uz mieta noduras (55348.) — attiecinājumam paliekot tikai līdz domātā ziņā; šajā piemērā ar tiešo caurēja, dūrēja piesaukumu, bet norādījums var pilnīgi arī atkrist, pāri paliekot tikai izveduma nozīmei. Ja izbailu pretvārdos 'melna čūska purvā brien ar vara segliem mugurā', tad man vēl līdzīti nosaukums — 'bīsties pate, Joda māte, no saviem biedekļiem!', bet ja Dzelzu vīrs mežā brauc deviņām kamanām un auna galva grāpi bija, ledus pagrāpi, — tad izteiles nozīmes attiecinājums izveduma nozīmei vienīgi teicējam zināms savā īpašā nolūkā (55327., truma vārdi). Uz šīs robežas mājīgās sakne vēl atzarojas kā alēgoriski attiecinājumi, bet pāri šaj robežai paliek vairs tikai vārdiski gribas akti.

b. PAREĢOJUMU ALĒGORIZĒJUMI. Par sevi jāatšķir paredzējumi, kas dibinās zināmu pārmaiņu novērojumos, pēc kā paredz iznākumus. Tie ir parastie pazīmju spriedumi, piem. laiku noteicot pēc vēja virziena, mākoņu veida un tldz., pēc atsevišķām iepriekšējām 'zīmēm', tad spriežot par gaidāmo norisi visumā. Vairāk vaj mazāk tie ir varbūtības paredzējumi, pēc daļējā iedomājot notikumu vispār. Vaj arī cēloņa spriedumi, ka zināmā pazīme kā iemesls vaj faktors izsauca parādību un nosaka iznākumu. Allaž šādos aptvērumos var attiecināties jēdzieniski vaj arī faktiski neattiecināmi objekti, ne reti domāti tikai raksturojumam vaj metonimiskā ziņā (mākoņu laivas nav nekādas laivas, kāvi nav nekādi vēstneši vaj karotāji un vecs vaj jauns mēnesis ir tikai zīme laika un citām sakarībām) jo pieredzes ziņā paši attiecinājumi tiek domāti tieši, bez kādas tālākas pārnozīmes, vaj alegoriskas dubultnozīmes. Taisni šinī ziņā izšķiras 'pareģojumi': ne vairs pēc atsevišķām pazīmēm paredzot sagaidāmo notikumu kā varbūtību, bet varbūtības vietā pašu notikumu pieņemot kā iepriekš nosakāmu, kam pareģojuma ziņā arī jāpiepildās kā vienīgai iespējai. Izteikuma nozīmē tas ir tāpat kā mājīgā, tikai ne vairs tieši kā gribēti nosacītam iznākumam, bet domāto konsekvenci attiecinot objektīvai norisei kā zināmi nosacītai. Tā arī paši pareģojumi izteikti: nosakot kā nenovēršamu 'galējo iznākumu'

spriedumus, kādiem pareģoti jāpiepildās — nelūkojoties, cik noteicošais pieņēmums varētu būt objektīvi pareizs vaj nē. No šejienes ir tikai solis pašu pareģojumu dubultnozīmēm. Vienā ziņā attiecinājums ir konkrētai norisei vaj īpašai situācijai ar nosacītu atrisinājumu, otrā ziņā pats atrisinājums ir tikai vispār pieņemtā nozīmē: — kad un kādā Isti konkrētā notikumā šāds nosacījums izpildīsies, tas pareģojumos parasti paliek nepateikts. Šajā krustceļā tad arī sākas visi dažādie iztulkojumi. Pat gaidāmais laiks tiek nevien pēc zināmām pazīmēm tiešā secenībā paredzēts, bet īpaši kādam vispārēji galējam iznākumam arī 'pareģots': ka būs dziļa vaj kaila ziema, sausa vaj lietus vasara, jeb ka 'nebūs lietus', vaj būs 'ilgs lietus'. Bet ja tas nepiepildās — pareģojuma nosacījumu tad tāpat 'iztulko' vēl tikai turpmāk sagaidāmā nozīmē. Ja 'noteikti līs', 'būs' gaidāmais lietus, tad nav pateikts, kad nosacīti līs, nosacījumam attiecinoties vienīgi domāti sagaidāmajam 'būs' notikumam. Šādos domātos nosacījumos atsevišķas parādības, lietas vaj norises ir 'uz neražu', sērgām, vaj 'uz kariem', tāpat kā blakus sakarības 'iztulko' tieša cēloņa, iemesla, vaj citādi nosacītā ziņā, līdzī tā pareģojumus pamatojot. Kas tiek secināts, vaj nosakoši domāts jeb tikai cerēts kā sagaidāms, tas tiek noteikts kā alēgorizētā dubultnozīme. Šinī ziņā atsevišķa novirze parādās 'pravietojumos', kas nav vairs tikai nosakoši pareģojumi, bet autorātīvi īpašu iznākumu pasludinājumi, stiliski nākot klāt nosakošam 'iepriekš-zināšanas' uzsverumam, ka teiktais nolikti izpildīsies, jeb ka tam liktenīgi jāizpildās. Šīs novirzes apzīmējums atvasinās no gr. phēmi, 'apliecinoši saku', kādi pasludinātāji bija Delfu un citu orākuļu 'prophētes'. Formāli tā bija atbilde jautātājiem, lai kritiskos brīžos zinātu iznākumu, vaj liktenību nākotnē, bet pamatā bija ticējums atbildes autoritātei. Vēlākās novirzēs šādi pasludinājumi varēja būt arī profāni, ticot teicēja iepriekšzināšanas spējai, vaj arī citādi kā sludinošiem 'praviešiem'. Vidus laiku sākumos īpaši izdalījās providences nozīme, Dieva iepriekš atklāsmes ziņā, tam līdzī uzplaukstot arī visiem alēgoriskiem tulkojumiem, sevišķi pašas vēstures ziņā, ka bijušais un notiekošais ir atklāsmēs priekšsludināts un nākotnei iztulkojams. Tas savukārt veicināja alēgorizēto skatījumu iztēlojumus: kaut visas sakarības un notikumus Istenībā redzot, bet ieraugot vienīgi un domājot nosacītā nozīmē — lai tad atklāsmes nozīmību padarītu par ticāmo tezi.

c. DOGMATISKĀS ALEGORIJAS. Dogma ir kādas mācības ticēti iepriekš pieņemtais pamatnolikums jeb nosakošais priekšnoteikums, no kā viss pārējais izvedums tiek

atvasināts kā neapšaubāmās tezēs izteicamā 'patiesība'. Tas ir kodols dogmatiskiem alēgorizējumiem, kur izvedamā teze un koncepcijas neizriet vairs no ikreizējo lietu un norisu konkrētām sakarībām, bet otrādi, slēdziena vietā no iepriekš pieņemtās galvenās domas kā visu izšķirošā argumenta, kas vispār arī atsevišķos gadījumos nepieļauj vairs nekādus citādus skatījumus. Praktiski tie nav pierādoši, bet apgalvojoši izvedumi, konkrētām sižetam pārvēršoties argumentam atbilstošā ilustrējumā, ar ikreizēji tiešā ziņā norādošu nozīmi, bet izteiksmes ziņā liekot pieņemt vienīgi tādā pārnozīmē, kādā dogmatiskais skatījums nosacīts un attiecībā tam stāstījums notēlots.

Šādus alēgorizējumus var lasīt jebkurā vidus laiku chronikā, kur nevien ievados tieši uzsvērts, ka visa vēsture domājama vienīgi kā ziņāmas pārnozīmes izpildīšanās, bet arī paši notikumi stāstīti tikai kā piemēri nosacītam izpildījumam, apzīmējot, raksturojot un visu novērtējot tādos vārdos, lai atbilstu vienīgam uzskatam. Elementārā veidā to visai ironiski var parādīt Helmholda Slavu chronika ar tipiskiem kara aprakstiem un paša autora morāli kritisko lietīšķību pret savas puses 'rijīgiem sakšiem', bet pāri visam tomēr vēsturiski redzēdams vienīgi ticības svētību, ticības dāvanas nešanu Elbas ciltīm, kādēļ notiek karš dāvanas došanai: — pretējā pusē ar vēsturiski lielo ļaunumu šādas dāvanas nepieņemšanā: kas ir 'pretošanās ticības uzvārai', 'dziļajam vēstures noslēpumam', neredzāmai Tā Kunga 'darbībai'. Tādēļ vien arī autors raksta, ar Dieva palīgu un ticību, 'atlaižot nost visu citu, kas noticis mūsu laikos', neminot vairs rijīgos sakšus, jo tie misijas nozīmē 'dzimuši no kristītiem tēviem un izloloti svētās mātes baznīcas klēpī', nesdami reliģijas svētību. Pretējā pusē tad vēl pomerāņi, kas 'turas pretī iedzīmtas neuzticības un savas dzīvības dēļ, neatteikdamies no pārmērīgā lepnuma, kādēļ 'visus viņus nokauj' kā dumpīgus un iedomīgus, 'nevienam neparādot žēlastību' — 'kā arī neticīgiem pēc taisnības vajaga būt iznīcinātiem'. Šinī ziņā Akvinas Toms to visai precīzi definējis: *Littera gesta docet; quis credas, allegoria* (Summ. quest. 1, 10.).

Šāda runāšana dubultnozīmēs pamudinājusi arī iztulkojumus, secen vēsturiski faktiskai un paša teksta kritikai vēlami iztulkojot arī tādus sacerējumus, kas nav rakstīti un domāti alēgoriski. Sevišķi labvēlīga tam bijusi visa poētiski dažādā runāšana 'citos vārdos', allaž pamudinot savādāki teiktajā meklēt ko vairāk teiktu, nekā sacīts, tā tiešā ziņā domātas sakarības iztulkojuma nozīmē alēgorizējot kā dubultnozīmīgas. Dogmatiski šādi divdabījumi parasti iezīmējas garīgās un laicīgās nozīmes izdalījumos, ne reti arī līdz četrkārtējām eksēgēzēm, pat tiešu jēdzienu vārdus padarot alēgoriskus. Jerusalēme tad nav vien 'literārā' nozīmē īpaša

pilsēta, vaj zināmā vēsturiskā ziņā svētā pilsēta, bet alēgorizēti kā pati karojošā baznīca, morāli izteicot ticīgo dvēseli un mistiski visu triumfējošo draudzi. No V gs. sākot, cauri vidus laikiem šāda tulkošana pastāvējusi kā vesela dogmatiska metode, no tiešās nozīmes iztulkoti 'uzvedot' līdz augstākai garīgai nozīmei un tad 'atklājot' visu mistisko nozīmību. Bet līdzīgi pats nosakošais gājiens var novirzīties arī atpakaļ, ideoloģismiem atkāpjoties līdz vēlamību saucieniem un saukļiem, dogmatiskiem 'credo'.

d. FILOZOFISKĀS ALĒGORIJAS. Platona Valsts dialogos ideju paskaidrojumā atrodams visai grotesks iztēlojums (Politeia VII, 1, 2.). Autors liek iedomāties cilvēkus kādā alā, kur tie no mazotnes jau saistīti tā, ka nevar ne pagriesties, ne arī skatīties citādi, kā vien alas pretējā sienā. Pa ieeju iespīd gaisma, tomēr tie saskata tikai savas ēnas. Ārpusē garām iet citi, sarunājoties vaj klusējot un nesdami dažādas lietas, bet saistītie tos nesaredzēdami domā, ka arī runātāji ir tikai ēnas, kas paiet garām līdz ar atbalsīm alā. Tam seko jauna situācija: neturēdami neko citu par Istenu, kā vienīgi saredzamās ēnas, saistītie tomēr pakāpeniski atbrīvojas un sākdami saskatīt vēl citu ko, sāk arī labāki redzēt, lietām parādoties arvien pilnīgākā tiešamībā. Bet 'liekot pret gaismu tiem skatīties un izvedot ārā saulē', tiem vajag vispirms aprast ar gaismu: 'paprīkš vislabāk saskatot ēnas', tad līdzī arī priekšmetu un cilvēku atspīdumus ūdenī, tad arī tiešās lietas un debesi, bet vēl tikai 'vislabāk naktī zvaigznes un mēnesi, nekā dienā saules starus un sauli' — kāmēr beidzot iespējot arī pašu sauli saredzēt, 'nevien atspīdumos ūdenī un citur, bet pašā augšā savā vietā' — ar to sākot aptvērt tās būtību. Tādā skatījumā viens iztēles virziens beidzas, bet sākas pretējs atvirziens: gaismā izgājušie pēc saules saskatīšanas atgriežas alā, kur no gaismas ir tikai ēnas, bet kā pilnīgā gaišumā skatījušies, alā nekā vairs nesaredz, 'kā mēr aprādīs ar tumsu', — kādēļ alā palikušie sāk izsmiet, ka ar vājākām acīm atgriezušies, nesaskatot pat ēnas, — kā pēc vispār veltīgi no alas izkāpt. Līdz ar to autoram ir divējādi pretmotīvi būtiskās nozīmības izteikšanai, vienā ziņā 'tumsa', tādā norobežojumā redzot vienīgi ēnas, otrā ziņā pilnīgā gaisma kā 'saule', ar ko aptverami saskatāma visa būtība, — ja vien alā nonākot tur nepaliek tikai 'tumsā', lai redzētu vienīgi ēnas. Tā ir alēgoriski domātā attiecība, līdzīgi kā konkrēts stāstījums ar izteicamu dubultnozīmi. No alas tādēļ jāiziet ārā, lai aptverošā skatījumā ieraudzītu būtisko; jeb atgriežoties alā neko vairs neredzētu, kā mēr saskatītu, ka tā tikai ala ar būtības ēnām.

Filozofiskā domāšana iezīmējas kā aptveroši skatījumi, lai 'visu' atsevišķo kā visuma daļējo jēgu 'pamatā' saprastu no viena centrāla izejpunkta. Vienā ziņā tas noved atziņu abstrachētos priekšstatos, bet otrā ziņā attiecinot atpakaļ konkrētībai, parasti vārdu divnozīmīgos alēgorizējumos, ar kādiem mēģina racionālizēti izskaidrot pašas abstrakti domātās būtības un konkrētās nozīmes attiecību. Praktiski tas noved filozofiskajos 'uzskatos', abstrachētos priekšstatus pārvēršot nosakošā argumentā, kādā ziņā būtu konkrēti dažādašs saprotams un vienīgi tādā pamatnozīmē arī skatāms. Platonam tādas noteicošas bija viņa domātās idejas kā vienīgi patiesais, labais un pilnīgais visas esamības būtiskais pamatveids, kam konkrētība ir tikai nepilnīgais atspīdums. Filozofija bija arī tikai šādas patiesības meklēšanas mīlestība, lai domāti atrastu, saskatītu un paskaidrotu visa esošā absolūto pamatu, būtisko pašnozīmību. Otram grieķu galvenam prātniekam, Heraklitam, šāda pašnozīmība bija taisni pretēji domātā materijas 'dalāmībā — bet tāpat cauri visām nemitīgajām panta rei izmaiņām nonākot pie būtiski neizmaiņāmās nedalāmības — atomam spēlējot galējās idejas lomu un esamības maiņu situācijām alēgorijas lomu. Euklidam uzskata galvenais izejpunkts bija nesaliktā, par sevi nedalāmi eksistējošā 'viena' nosacītais pamatpriekšstats, un Leibnicam tā bija 'monāde' kā vienkāršā, par sevi nesaliktā, bet visu sastādošā būtiskā vienība. Ar laiku filozofiskās alēgorijas mēdz reducēties par jēdzieniskām vaj arī ideoloģiskām schēmām un tādiem pašsaprotamiem priekšstatiem, kas neprasa vairs tālākus izskaidrojumus, kā tas redzami noticis nevien ar 'radišanas' argumentu, vēstures nemitīgās 'attīstības' ideju, vaj vispārējo 'vienlīdzību' — arī ne tikai vien ar populāro 'progresā' saucieniem kā ideālo atrisinājumu sajūkam un krīzēm. Jo vairāk iztēle sašaurinās, jo redzamāks kļūst nosakošais arguments, un jo vairāk tas skatījumu nosaka, jo pats alēgorizējums kā izteiksmes līdzeklis nonāk pie savām galējām robežām, reducējoties par ticēta pieņēmuma tezi, ar ko tad visu pamato un izskaidro pēc atsevišķā uzskata.

e. D Z E J O T Ā S A L Ē G O R I J A S. Tā ir alēgoriju redzamākā un stila ziņā izkoptākā novirze, bet par sevi nav jāsaprot izteiksmes tehniskā nozīmē kā pantmērā un citos tehniskos paņēmienos īpaši 'dzejota'. Tādā vien nozīmē bijuši arī filozofisku, matemātisku un vēsturisku traktātu dzejojumi, kā tas tāpat ar chroniku pantojumiem noticis. Tam pretī dzejotās alegorijas kā zināma novirze parādās pašas koncepcijas un autora iestājas ziņā 'dzejiskas', skatot lietas atbilstoši savam pārdzīvojumam, vaj atkarībā no īpašiem garīgiem kompleksiem, šādiem

skatījumiem tad pakļaujot arī visu objektīvo izpratni. Alēgorijās tas Ipaši iezīmējas tādos uztvērumos, kurus nosaka subjektīvais pārdzīvojums, bet nozīmību attiecinot pāri personīgai iestājai kā vispār morālus, taisnības, patiesības, vaj citādus garīgus skatījumus, — tādā ziņā domājot un izjūtot kā visa laikmeta, zināmās sabiedrības, tiešo notikumu, vaj Ipašas vēstures norises un visas tautas ziņā kopnozīmīgus dzīves garīgos atzinumus. Kā piemērs var noderēt atmodas laika intensīvā dzejošana taisni šādās alēgorizētās dubultnozīmēs, kur pārdzīvojumu kompleksi autoriem bija tikpat personīgi aktuāli, cik aktuāls arī attiecinājums pašas 'atmodas' ziņā visai tautai kā Ipašam 'tautas garam': — tanī pašā laikā konkrēto iestāju skatot un meklējot katrā tautas locekli, bet domājot un tēlojot kā pārdzīvojumu visumā. Ausekli garīgi nesa šāda pārdzīvojuma abējādība, kas iztēlē bija Zilais kalns un Gaismas pils, tāpat arī dzejā Kalniem un tikpat alēgoriskās norisēs dzejojumā Tautai. Bet kādai nozīmei stiliskā ievirze domāta alēgorizējoši?

Atmodas laika pārdzīvojumā izteicas visai dažādi motīvi, arī Ausekļa septiņpadsmit pantos veltījumā Tautai parādās pretrunīgas emocijas, tautas senatnei un aktuālajai tagadnei nodaloties pretstādījumos. Bet tas nav dzejojums par pašu vēsturi, ne arī novērtējums brīvības/nebrīvības periodu un norisu ziņā. Kontrasts starp 'pagājušo' un tagadnēji 'citādo' rādīts kā laicīgais 'nogrimums', kas izsauc zaudējuma motīvu un pašas atmošanās emocionālos jautājumus ('Tauta, kur ir tava dzeja, kur ir tavi dievi, dargā senātne, kur tu esi? jaukais senču pagājums?' — kad 'uz dieviem velti gaidīt, tie nekad vairs neatnāks. Citā saulē viņi steidzas' . . . 'Viss, kas daiļš un dargs, tad beidzas'). Bet pagājis ir vienīgi bijušais, 'jaukais senču pagājums' ('Toreiz' . . . 'pilnā laimē'). Kas tikai 'nogrimis', vēl ceļams augšā, vaj pašas atmodas nozīmē 'augšā celsies': tas tad ir atmodai paliekošais, vēstures izmaiņās nepārejoši būtiskais, kas sastāda otru, pašu galveno pamatmotīvu, kādēļ autors atmodu arī dzejo, grib 'dziesmās mūžam svinēt' un kontrastā tiešāmībai sagaidīt arī zaudējuma pretiznākumu — 'brīvības saule jau sāk smaidīt, dziesmu gars ar atspīrgt sāk'. Tam pilnīgi atbilst Zilā kalna alēgorizējuma visi pārējie dubultnozīmīgie iztēlojumi. Kalns slēpj nogrimuši paliekošo, tur ir pils, tur ir Ipašs sēdeklis, 'miera krēsls', pati pils ir 'brīvības pils' un slēpti tur joprojām vēl viss notiek Pērkonvalstības robežās — 'cik brīvi, cik sveiki' tad arī pats kalns vēl dzejoti skatāms pārnozīmīgs: 'cik laipni tava galva sniedz debesīs, rotāta ar zilo miera vaiņagu' — 'cik brīvi, cik gara brīvi mūsu tēvi līgsmoja tavā galotnē, draudzību slēgdami ar nemirstīgiem dieviem'. Kalns var pārvērsties arī gaismas kalnā un pils gaismas

pils, kas tad ir gaiša tautas pils, ko negāž 'gaisa vētras'. Abi pretējie motīvi, vienā ziņā zudušais ('kur palika sirmie dievi'), otrā ziņā 'nogrīmušais', bet būtiski paliekošais, izriet no viena un tā paša dubultnozīmīgā izejpunkta: ka pagājībai zūdot pati būtība, lai cik un kā izmainīti aizsegdamās, ir nepārejoša un paliekoši 'atmināma' — ka tas ir pats 'vārds', kas būtisko 'augšā ceļ' ('ja kas vārdu uzminētu'), kādā nozīmē domāta arī 'dzeja', lai nepārejošo 'dziesmās mūžam svinētu' kā būtiski uzmināmo. Tas ir tas alēgoriski nozīmīgais 'vārds': sevišķi dzejotās dubultnozīmēs izteicot to 'noslēpumu', kas nav vairs jēdzieniski tālāk analizējams — katram iztulkojuma racionālizējumam apstājoties pie tās pašas robežas, kā mēģinājumiem racionāli iztulkot pašu autora pārdzīvojumu, vaj arī atmodas pārdzīvojumu tautā.

Šinī ziņā alēgorijas var pat reducēties līdz atsevišķiem izteicieniem un iztēles ziņā līdz īpašam pārnozīmīgam vārdam. Tāda ir 'gaismas pils' kā dzejotais apzīmējums un emocionālie izsaučieni — Gaismu sauca! Gaisma ausa! 'tālu laista tautas slava'; vaj vēlamiņa kā papildījums — 'tautas dēli uzminēja sen aizmirstu svētumu'. Paši pārnozīmīgi domātie vārdi kā vispār 'pieņemti' vēlāk allaž pārvēršās sevišķās nozīmības emblēmās, arī tad, ja parasti tiek lietoti tikai kā metonimiski apzīmējumi, kā tas skan līdzī vēl zināmos konkrētos gaismas pils attiecinājumos un arī vēsturiski domātā pašas 'atmodas' laika apzīmējumā. Šinī ziņā tas līdzīgi kā ar 'saules mūžu', vaj dzīves kalngalu, dzejoto 'dzīves sapni', vaj arī ikdienišķi attiecināto Laimas lēmumu. Bet dzejotās alegorijas var arī citādi izvērsties, īpaši ja galvenais pārsvars ir pašas konkrētās iztēles nolūkā, ja tēlojumu izlieto tikai kā norādošu gadījumu vaj piemēru pārnozīmīgam iznākumam, pašu to pieņemot kā par sevi zināmu un vispārēji nosacītu. Dantes Dievišķā komēdija sākas ar dzīves konflikta iztēli, pustumūža krustceļā nonākušam apmaldoties iztēlotajā 'mežā', kur visapkārt jāstopas ar dažāda ļaunuma zvēriem, kas iztēlei tikai metonimijas pavisam reāli zināmiem pretpēkiem, un pati 'apmaldīšanās' tikai neziņa un neiespēja tikt ar tiem galā. Bet dzīves 'krustceļā' dodot roku garīgajam skolotājam, kas vadīdams rāda visas vēstures un cilvēka ļaunumus, novedot līdz galējai atklāsmei, sākas pārnozīmīgais gājiens alēgorijā — labvēlīgā atpestīšanās no visa tā, kam paiets garām kā ļaunumam. — Gētes Fausta prologs tāpat drāmatizē dzīves konfliktus dubultos personificējumos, kas tālāk arī nospēlējas paša Fausta 'divās dvēselēs', kā mēr beidzot viss iznākums metonimiski izlīdzinās 'debesīs', bet tikai kā izlīdzinājums arī paliek. Pati iztēle ir pavisam konkrēta, vienīgi attiecināta aizdzīves atsevišķajam atrisinājumam, tāpat kā dubultās dvēseles viena puse tēlo reālo drāmu, otra ir tikai 'ļauņa'

personificējums par sevi kā pārnozīmīgais dubultnieks. Tādā ziņā arī iztēle var pilnīgi izdalīties par sevi kā stiliski pašvērtīga, attiecinājumu alēgoriskai pārnozīmei parasti norādot vienīgi fantāzijas elementos. Tādā izvedumā franču satirīķis Rabelē rakstīja savu Gargantuā un Pentagruel alēgorizējumu, gadsimtu vēlāk arī angļu Svifts savu Gulivāra ceļojumu. Bet alegorizējums var reducēties arī tikai dubulti raksturojošā iztēlojumā, divējas pavisam konkrētas nozīmes tēlojot tā, ka vienā ziņā iezīmīgi teiktais tikpat raksturīgi attiecas uz otrā ziņā neteikto nozīmi, bet vienlīdz raksturīgi līdz domājamu un iztēlē abējādi saprotamu. Tāds bija vidus laiku Viljāma de Loris 'Rožu romāns' kā bruņnieciskās fantāzijas milas alēgorija, līdzīgi kā arī pašām 'rozēm' ikdienišķi spēlējot allažējo dubultnozīmību, kas nekad liriskā nenovist, bet sakalst par erotikas emblēmu.

Devītā nodaļa

NEPĀRĒJAIS IESKAŅIS

Šis simpatētiskais ierosinājums ir paredzēts, lai nodrošinātu, ka mācību materiāls ir pieejams un saprotams visiem skolēniem. Tāpat ir jānodrošina, ka mācību materiāls ir aktuāls un atbilstošs mūsdienu vajadzībām. Šis ierosinājums ir paredzēts, lai nodrošinātu, ka mācību materiāls ir pieejams un saprotams visiem skolēniem. Tāpat ir jānodrošina, ka mācību materiāls ir aktuāls un atbilstošs mūsdienu vajadzībām.

Simbolika

SIMBOLISKA PĀRSTĀVĪBAS VEIDĀ

Simboliska pārstāvēšana ir veids, kā izteikt sarežģītas idejas un jūtas vienkāršos un saprotamos simbolos. Šis veids ir plaši izmantots mākslā, literatūrā un zinātnē. Simboliska pārstāvēšana ir veids, kā izteikt sarežģītas idejas un jūtas vienkāršos un saprotamos simbolos. Šis veids ir plaši izmantots mākslā, literatūrā un zinātnē.

Devil's not a

Symbolic

I. VISPĀRĒJAIS IESKATS

Līdz šim aplūkoti izteiksmes līdzekļi galvenām kārtām bija pašu vārdu ziņā dažādi izdalītu nozīmju attiecinājumi apzīmējamam objektam. Bet jau novirzēs un īpaši alēgoriskos attiecinājumos parādījās kāda robeža, kurai pāri ejot vārds nevien apzīmēja, bet sāka arī aizstāt par sevi neminētus vai vienīgi tikai domājamus objektus. Taisni šī iespēja kā galvenā parādās simboliskā, kur pats vārds norādoši vai raksturojoši attiecināts var blakus savai nozīmei pārvērsties par domātā objekta 'zīmi', un tādā ziņā reprezentējot lietas nozīmību iespēj to arī aizstājoši 'iemiesot'. Tās ir tās simboliskās pārnozīmes, kur nevien vārds, bet tāpat atsevišķas lietas un īpašā nozīmībā domātas norises vai rīcība var aizstājoši izteikt pavisam citādus aptvērumus un sakarības. Tādi izvedumi nedibinās vairs līdznozīmēs, bet attieksmes ziņā pret domāto pārnozīmību: simbolizējošai zīmei zaudējot savu patstāvīgo nozīmi un 'simbolam' reflektējot vienīgi pārnozīmīgi domāto aptvērumu — tieši tādā ziņā nosakot arī attieksmi pret simbolam izvēlēto zīmi, apzīmējošo vārdu, reprezentējošo norisi, vai konkrēti aizstājošo lietu. Karogs kā lieta tad ir vairs tikai pārnozīmīgais karogs, ko neatkarīgi no ikreizēji konkrētā izveduma aizsargā pat veselas armijas, atdodot arī dzīvības, bet ja simbolizējošā attieksme zūd, izbeidzas arī pārnozīmīgais attiecinājums, zīmei pārvēršoties atpakaļ par materiālu objektu kā kurai katrai konkrētai lietai. Pašas attieksmes izmaiņas arī teorētiski labi saskatāms simbolikas galvenais izejpunkts, vienlīdz nosakot īpašo simbolu augstpakāpes, kā arī mazāk ievērotas noslieces un citādi reprezentīvus veidus.

II. SIMBOLISKI RAKSTUROJOŠĀS ZĪMES

Vispārējais zīmju jēdziens parasti norobežojas kā tehniska apzīmēšana, ar zīmi apzīmē, iezīmē pašas lietas, vai arī dod zīmi pieņemtā nozīmē un tādā ziņā arī saprot. Tāds attiecinājums domāts visai tieši, ka zīme 'attiecīga' nozīmei un priekšmetu zināmā sakarībā arī tieši apzīmējoša. Bet tam ir otra stiliskā puse, ka pats apzīmējums jāuztver tikai kā domātā 'zīme', jo pretējā gadījumā tas var gan būt par sevi iezīmīgs vai raksturojošs vārds, vaj grafiska iztēle un apzīmējamam objektam īpaši pievienots cits

priekšmets, bet ar to vēl nekļūstot par atsevišķā nosacītā nozīmē domātu vaj dotu norādījumu. Lai rastos norādoša zīme, izteiksmes ziņā attiecināti vēl jānāk klāt tādām atsevišķām pazīmēm, kas konvencionāli vaj citādi saprotamas kā pašas zīmes Ipašo nolūku nosakošas. Ik katrs ceļa krustceļš situācijas ziņā visai iezīmīgs, bet par sevi neko tālāk neizteic norādāmos virzienos, kur šķirošies ceļi aizved. Tam tieši ir dažādās ceļa zīmes ar Ipaši norādošām pazīmēm, kas nosaka atsevišķo nozīmību. Tas var būt veida, izveida, uzraksta, vaj abstrahētas grafikas ziņā, arī tikai zināmu vispārēju priekšmetu un lietu Ipaši 'pieņemti' nosacītā nozīmē, bet arvien ar kādas sevišķas iezīmes norādījumu, ko tad pieņem un tur par Ipašo zīmi. Ja ceļš ir kaut kā redzami aizkrustots, tad par sevi tas ir tikai šķērslis, bet ja tas Ipaši pieņemtā ziņā darīts, tad var arī nebūt šķērslis pašai braukšanai, tomēr ar aizlieguma nozīmi, vaj tādā ziņā arī kā Ipaša zīme ceļa malā ar rakstu vaj grafisku krustojumu. Var būt arī aizliedzoši vaj brīdinoši uzraksti, vaj tikai norādošs vārds, zināmas nozīmes burts, vaj arī zīmējumi un attēli kā visa dažādība tikai vērtības pievēršanai, arī iespaidojumam, arī tikai raksturojumam, tomēr savā pamatā pati 'zīme' ir vienīgi domātās nozīmības norādījums. Tāpat norādoši tikai vienai kādai norobežotai nozīmībai, kā tas parādās arī visā tālākā simbolikā: norādošiem vārdiem, norisēm un lietām pārvēršoties stiliskā rīkā aizstājoši izteikt tādas sakarības, kas par sevi domājamas kā abstrahētas. Tāda iespēja raksturojas jau vienkāršajā ceļa aizsprostojumā ar nosakošo zīmi kā pašu aizliegumu, bet simbolikas ceļš iet daudz tālāk un nozīmīgāk.

a. AIZSTĀJOŠĀS ZĪMES. Par aizstājošām zīmēm kļūst norādošā objekta schēmas, apveida zīmējumi vaj grafiski vienkāršoti attēli, kas var būt tiešā ziņā raksturojoši, bet ne vairs paša norādījuma nozīmē, tanī vietā apzīmējot vienīgi izteicamo pārnozīmi. Tādas aizstājošas zīmes vecos kalendāros bija visai uzskatāmi zīmētas saules un mēneša schēmas, pat ar ikreizējā raksturojuma ziņā Ipaši iezīmētu seju, bet apzīmējot vienīgi lēktas vaj norietas stundas, mēneša griežus, vecu vaj jaunu mēnesi, vaj arī smaidošas saules izskatā pareģotu jauku laiku. Saule var būt raksturota puslokā, aplī, ar stariem, tāpat zīmējot pilnu, gaišu, vecu tumšu, dilstošu un augošu mēnesi kā 'mēneša ragus'. Bet tā vairs nav ne saule, ne mēness, tikai ikreizēji atsevišķo nozīmību aizrādošie schēmatizējumi. Mēnessirpis vaj starojoša saule var būt arī ģerboņos, bet pavisam ar citādi domātu un nosacītu nozīmi, un tāpat zināmos izveidos kā tieši reprezentēta. Zodiaka zīmes nav vien pēc redzamām iezīmībām Ipaši sastādītas zvaigznāju schēmās, bet taisni domātā ziņā reprezentējot vairākkārtēji

atsevišķas nozīmības, ieskaitot arī mitoloģiskā iztēlē aizejošus personificējumus. Arī burti pat tagadējā tehniskā nozīmē vēl allaž saprasti tieši kā simboli valodas skaņām — kā burtojamās zīmes 'lasīšanā' domāti aizstājot arī vārdu kā nozīmes kompleksu, lai gan 'rakstītais vārds' nepavisam vairs neattēlo nozīmes raksturību. Ja romiešu skaitļiem ir vēl burtu kā vārdu iniciāļu nozīmes, tad matemātikā zināmi apzīmējumi var pārvērsties vienīgi Ipašam aptvērumsam par sevi pieņemtā nosacītā zīmē, sākot ar līmenisku svītru atskaitījuma un pāri daļjuma zīmei vaj tīri tehniskas nozīmes 'saknei' nonākot līdz irracionālo nozīmi reprezentējošai bezgalības zīmei.

Tomēr raksturojošais elements un tāpat iztēle var arī aizstājošās zīmēs Ipaši parādīties ar redzami stilisku lomu. Grafiskā nolūkā vilkta vilņaina līnija var aizrādīt vilņošanas, ūdeni, upi, ezeru, jūru. Saules rats un veseli rati ir tikpat pazīstami kā saules ceļš un Dieva kumeļi, Dievam un Saulei pārbraucot arī tiltus debesīs, kā tas joprojām skan tautas dziesmās. Tie nav simboli, bet Ipašas nozīmības aizstājuma zīmes tādā priekšstatībā, kādu nemaz nedomā ne konkrētās pazīmēs, ne tiešās raksturbās.

b. ATZINĪBAS ZĪMES. Zīme izteicamai atzinībai var būt pats teikšanas akts par sevi, vaj arī konkrēta lieta, ko 'dod par atzinības zīmi', abējādi ar to 'atzīmējot' Ipašā atzinuma iestāju. Svarīgs šādai atzīmēšanai ir pats izrādāmais apliecinājums, ko izsaka kā Ipašās iestājas liecību. Tieši tādā ziņā arī sevišķi 'atzīst', 'izteic atzinību', 'parāda atzinību' un 'dod' ko par zīmi vaj 'kā zīmi' iestājas personīgam vaj publiskam apliecinājumam. Tāds var būt 'atzinīgs vārds', cildinājuma runa, sevišķs atzinības raksts, Ipaši 'pasniegta adrese', nopelnu apliecinājums, goda diploms, vaj dažreiz arī tikai publiski teikts labs vārds un atzinīgs rokas spiediens; bet tāpat arī godalgojums un godalgojuma prēmija, apbalvojuma aploksne un balva arī kā dāvinājums, vaj pat kapitāli novēlējumi kā atzinība par nopelniem. Atzinīgās attieksmes ziņā jebkurš tāda apliecinājuma priekšmets var iegūt Ipašo nozīmi, kļūstot par atzinības 'zīmi'. Sacensību uzvāvētāji tiek apbalvoti, autori tikuši vaināgoti kā dzejas karāji un 'pirmie'; atmodas laikā Auseklis daudziem ievērojamiem vīriem bija domājies kā veltījumu izdot veselu Ozolu vaināgu krājumu. Tādā vaj citādā veidā arī paši publiskie atzinības akti savā konsekvencē pārvēršas redzamā zīmē — piekrišanas saucienos, aplauzos, zeminājumos, ovācijās, Ipašos apsveikumos. Cik iestāja ir noteicoša, tik arī ikreizējās atzinības izpaudums to reprezentē kā apliecinājuma Ipašo 'zīmi', bet vienīgi tādā ziņā, ka vārdi, rīcība,

vaj attiecinātie priekšmeti nav vairs pašnozīmīgi, liecinot vienīgi izteicamo pārnozīmi.

c. G O D A Z Ī M E S. Tiklīdz publiskā vaj citādā atzinības aktā dots apliecinājums sāk atgriezeniski attiecināties arī pašai liecinošai zīmei, vienlīdz pārnozīmīgs kļūst teiktais vārds, īpašais akts vaj apzīmējošais priekšmets. Vistiešāk to parāda dažādās goda zīmes, sevišķi tās, kas pašas par sevi tiek sajostas kā attiecināto pārnozīmi reprezentējošas, kas var notikt arī visai ikdienišķi. Tiklīdz godinošas attieksmes ziņā īpašs vārds, atsevišķa rīcība vaj zināma lieta nav vairs tikai apzīmējošā attiecinājumā, bet tieši izdalīta 'pagodinājuma' (aktuālās padogināšanas) nozīmē, tādas zīmes par sevi kļūst pašnozīmīgas kā īpašo 'godu' reprezentējošas. Vārdiski tam atbilst īpašie uzsvērumi, ka godu 'piešķir', godu dod, godā ceļ, liek, godā tur, vaj atbilstoši 'godu runā'. Bet arī, ka pati zīme kā 'goda zīme' ir attiecīga tam, 'kam gods pienākas': nevien pagodinoši vaj godājoši, bet pašai zīmei aizstājot apliecināto godu, līdz ar to ikreiz izsaucot arī atbilstošo attieksmi. To labi var paskaidrot kādreiz sevišķi svinētie 'godi', godu donot jau sēdināšanā 'katru pie viņa galda', 'katru pēc viņa goda' — īpaši galda galā, augstā galā, goda vietā, augstā krēslā, goda krēslā, kur pagodinājums pārvēršas statusa apliecinājumā un apliecinājums pārnozīmīgi atbilstošā zīmē, ar ko pati tā var kļūt simbolizējoša. Nevien parašas, svētku un svinību paradumi, bet tāpat valsts akti un pati vēsture ir pilna ar šādiem pieņemtiem apliecinājumiem, kur izrīcības un pat vienkāršs žests vaj teiktais vārds, vienlīdz arī tērpi, ietērpi, uniformas un dažas pavisam konkrētas 'nozīmes' kā atšķirību zīmotnes nav vairs tikai ārēji attiecinātas, dekoratīvas vaj greznojošas, bet tieši pašu reprezentējamo nozīmību nodibinošas. Zīme par sevi var būt kā katra konkrēta lieta, bet tiklīdz goda zīme piešķirta kā apbalvojums vaj godinājums, pati tā tiek domāta, uztvērta 'piedotā' kvalificējuma nozīmē. To norāda jau ikdienišķā attieksme pret formas ietērpiem un ordeniem, pēc kā spiež par īpašo 'stāvokli', kādu pats zīmes nesējs reprezentē — līdz ar aso reakciju tajos gadījumos, kad reprezentējums nav pamatots: ja pati zīme ir īsta, bet nesējam šādā nozīmē nav tiesības tam. — Tādēļ arī visi īpašie nosacījumi: vispirms atsevišķais motivējums, kādēļ šādas zīmes piešķir; iepriekš zināmā autoritāte, kas piešķir; pašas zīmes nosacījums, ar kādu nozīmību un kādā apbalvojuma pakāpē individuālo godinājumu nosaka. Šajās attiecībās konkrētais zīmes priekšmets var būt dažāds, arī niecīgs, tāpat kā 'godos' pagodinošā vieta vaj goda krēsls par sevi, galveno lomu pārņemot nosacījumam, ar kādu atzinums tiek izteikts, ko tad ikreizējā 'zīme' tieši arī reprezentē un

tādā ziņā tad tālāk pati var tikt atvietota tikai ar norādošu vaj daļēju pazīmi, ordeņa lentes uzšuvi vaj citādu 'nozīmi'. Bet kas notiek ar zināmiem goda titulējumiem, ja tie vairs tikai 'vēsturiski', un tāpat ar goda zīmēm, kas saglabājas vairs tikai mūzeju vitrinās — to vislabāk sapratis antikvāri un vēsturnieki; tomēr, ar bijušām zīmēm allaž ir tāpat kā ar bijušiem slaveniem vārdiem un pašu slavu, kas tieši izteic to paliekošo pārnozīmi, ja arī no visas konkrētās esamības nekas nav palicis pāri.

d. PIEMINĀS ZĪMES. Tas ir īpašais zīmju veids, kas raksturojas atgādinošā, pieminēšanas, personīgas piemiņas, bet arī sabiedriskā un valsts ziņā kā zināmi aizsargāti vēsturiski objekti, atsevišķas lietas un īpaši celti pieminekļi. Motīvi tam ir dažādi un dažādi arī ikreizējie motīfvējumi: psiholoģiski sākot ar atminēšanās un piemiņas attieksmi, atziņas nozīmē ievērojama vaj seku ziņā nozīmīga notikuma dēļ, bet vispār kā paša notikuma sevišķu vaj tradicionālu atzīmēšanu. Vienā ziņā tas saistās ar pārdzīvojumiem, zināmām atsevišķām lietām piedonot kādas vispārējas sakarības līdznozīmi, vaj atgādinošu līdzvērtību, otrā ziņā piemiņas aktos par sevi sajūtot 'bijušā' īpašo nozīmi. Šādai simbolizējošai iestājai ir visai dziļas zempakāpes, vispirms pašas atminēšanās, nozīmīgu atmiņu ziņā. Kas tas ir par motīvu, kad ejot pa ziedošu pļavu grib īpašos gadījumos paņemt 'kādu ziedu līdz atmiņai', kāmēr citā gadījumā nemaz neievēro. Jeb arī, kad tautas dziesmu sudraba birzi ejot 'ne zariņu nenolauž', īpašām nozīmēm vienlīdz slēpjoties pat atsevišķā zariņā. Tādas arī atsevišķas vietas, īpašu notikumu ziņā atjaunoti saistoties ar emocionālu iestāju, pat tikai zināšanas dēļ bez tieša pieredzējuma, bet ne ar mazāku atminēšanās nozīmību. No pieminējuma tiešiem aktiem vispārējā 'nozīme' var viegli attiecināties pašai konkrētajai 'piemiņas lietāi', kaut par sevi tā būtu vairs tikai norādoša vaj domāto nozīmi vispārēji raksturojoša. Te nav tūlīt jādama par puķēm, īpaši liktām kapa zīmēm, dažādiem tēliem, apbedītā vārda un citiem uzrakstiem, vaj pašu izveidu ziņā dažādām blakus nozīmēm, bet pamatattieksmes ziņā: kāpēc sevišķu zīmi aizgājējam vispār liek, pat tieša vaj raksturojoša attēla veidā. Itkā konkrēti tā liek 'atcerēties', tomēr nozīmību izteicot vienīgi kā ar piemiņas 'zīmi'. Ar to redzami parādās otrs īpašais motīvs, ne vairs tikai apliecinājuma ziņā, bet piemiņas nozīmību 'glabājot': visai līdzīgi kā no ziedošās pļavas ņem kādu ziedu atmiņai līdz — nevien 'patur atmiņā', bet pašus tos glabā kā bijušā īstenību, lai gan tikai kā atsevišķu 'zīmi' no tā. Un nevien atmiņā staigā par 'bijušām tekām', bet grib arī 'atgriesties' un pašas tās iet, lai arī tiešamībā būtu sen jau aizaugušas.

Šādas attieksmes pret zināmiem objektiem paskaidro pašas piemiņas zīmes. Tās nav identificējošas, kādi ir archeoloģiskie izrakumi kā palikušie priekšmeti, vaj arī Istenībā saglabātie pļavas ziedi, bet ir nozīmīgi kā pašas attieksmes ziņā 'par piemiņu' paturētie, un tādā nozīmībā tad paliekoši izjusti. Tādas var būt arī tikai īpašas piemiņas medaļas, un vienlīdz arī attēli, pieminekļi, monumenti, vaj tieši piemiņas ziņā atsevišķas celtnes, kurām nemaz nevajag būt vēsturiski palikušām un oficiāli aizsargātām — vienīgi 'paturētām atmiņā'. Nav vien paliekoši celtas triumfa arkas, ceļ arī atsevišķam gadījumam pārejošus goda vārtus, bet kas 'atmiņā paliek', to allaž patur atmiņā, kaut tikai kā domājamu priekšstatu. Ko visu nesaglabā atmiņās, lai gan parasti tie vairs ir tikai atcerē pāri palikušie iestājas priekšstati.

III E M B L Ē M A S

Ar šādu apzīmējumu saprastas tādas 'iedarinātas zīmes', kas par sevi ir tikai zināmu objektu zīmējumi, attēlojumi vaj grafiski raksturojumi, bet īpašu nozīmību iegūst pašiem objektiem attiecinātas simbolikas dēļ. Par sevi emblēmas tādēļ ir vienīgi norādošas zīmes, bet demonstrē simbolizējošos objektus, ar to izsaucot tādu pašu attieksmi, kā tieši pret objekta pārnozīmi. Tam var būt dažādas pakāpenības, tomēr atšķirība var arī tiktāl samazināties, ka emblēma par sevi kļūst simboliski domāta. To sevišķi norāda tradicionālās vaj īpaši nodibinātās zīmes pašu attēlojumu ziņā, kur ikreizējais konkrētais 'iedarinājums' nevien demonstrē, bet attieksmes ziņā var arī tieši reprezentēt un simboliski aizstāt domāto pārnozīmi. Konceptīvā ziņā tad īpašais 'krusts' vienā gadījumā var būt tikai tehniska zīme, otrā gadījumā emblēmātiski norādošs attēls, bet tanī pašā laikā pret to var attiekties kā pret pārnozīmīgi tiešo simbolu. Arī otrādi, pašus simbolus ne reti lieto tikai kā emblēmas, kā tas parasti ar saules krustu, kur kādreizējā kosmiskā aptvēruma 'zīme' pārvēršas tēlā, vaj tikai vairs dekoratīvi domātā izveidā.

Stiliskās atšķirības tomēr paliek noteiktas, neatkarīgi no praktiskā pielietojuma un novirzēm. Emblēmas nav simbols, vienīgi simbolizējuma attēlojums. Bet tieši šinī ziņā nav arī tikai zīme tam, jo ar pašu attēlojumu var būt simbolam līdznozīmīgs demonstrējums. Praktiskie veidi un pielietojumi bijuši visdažādākie, kā to viscaur uzrāda vēstures periodu visai dažādā emblēmātika, bet savā stiliskā pamatā attēlojums arvien bijis viens un tas pats: veidola ziņā tikai rādīt simboliski nosacīto pārnozīmi.

a. EMBLĒMU ELEMENTĀRA PAZĪME.

Vienkāršākā veidā emblēmas ir attiecināti 'iedarinātas': Ipaša izveida ziņā ieliktas kā atsevišķs elements kādā aptverošākā kopsakarā. Šādos attiecinājumos Ipašais attēls viegli var pārvērsties dekorējumā, izgredojumā un kļūt par ornamentālu piedevu. Tādi ir stilizētie vaj Ipaši izzīmētie iniciāļi kā teikuma sākuma, vaj arī zināmu Ipašu vārdu pirmie burti, kādus parasti skata un saprot tikai kā teksta greznojumus. Bet tie var būt arī Ipaši domātā nozīmē izveidoti, zīmēti nosacīti piedotās nozīmes veidā, vaj izzīmēti ar atsevišķi attēlojošām piedevām. Stilizēts var būt dažādu detaļu savijums, vaj simbolizējoši domāts attēls. Tādas ir grāmatu vinjetes, nevien ar vīna ķekariem un lapu vijām, bet arī ar veselīgiem vīna dārzeņiem, atvērtām grāmatām un citām attiecinātām lietām. Medaljonos ielogo ģimenes, personlīgas vaj vispārējas nozīmes attēlus, tāpat kamejās iedarina simbolizējošus rakstus vaj schēmātiski norādošus attēlojumus, kas arvien ko demonstrējoši 'nozīmē' un emplēmātiki 'parāda' — kā mēr pašas iezīmības nepārvēršās izrotājumos un izstrādājumi rotas lietās. Bet emblēmātiskais izejpunkts tieši parādās attēlu Ipaši izdalošā ielogojuma ziņā, izteicamās nozīmes nosakoši norobežojot un demonstrējot par sevi. Tādos izdalījumos var būt zīmētas vaj tikai schēmātiski attēlotas 'rokas' pilnas mantām, vaj arī Ipašu pilnības ragu un dažādā ziņā laimīga vaj bagāta roka, tāpat lūdzošas rokas un Ipaši pasniegta roka (draudzības, saderības ziņā) un zināmā izdalītā nozīmē Ipaši dota roka, arī pacelta roka (draudoša), bruņota roka, vaj vienības nozīmē roku rokā sadotas rokas. Tādās pārnozīmēs norobežojas arī paši vārdi un atsevišķie teicieni: ne katra sniegta roka ir Ipaši pasniegta, un ne katrreiz roku donot sniedz Ipašā ziņā piekrītoši vaj kā saderībai dotu, bet ja 'teikti' nozīmības izdalījums par sevi norobežojas, vārds un teiciens var nosacīti attiecināties pašai emblēmai, kopēji ar izdalīti nosacīto attēlu tad demonstrējot konkrētā veida arī abstrahēti domātus kompleksus.

b. IZDALOŠIE ATTĒLI.

Emblēmu nozīmē bieži parādās zīmējumi un atsevišķi veidojumi kā praktiski lietojamas atšķiruma zīmes, bet šinī ziņā arī atšķirīgo nozīmi reprezentējošas. Tādas ir institūtu, organizāciju, biedrību 'locekļu' piederības zīmes, vaj pazišanas ziņā arī citas Ipašas 'nozīmes'. Izdalošā nozīme var parādīties visdažādāk, bet galvenais arvien ir atšķirību uzrādošais veids, lai arī tas būtu tikai biedru kartes sevišķa salikuma, Ipašu iezīmējumu, nosacītu attēlu, vaj pazišanai tikpat nosacītu žetonu, uzrādamu vaj vispār 'zināmi' rādamu pazīmju veidā. No reti biedrību reprezentē biedrības nama zīmējums kā emblēma, tāpat kā

biedrus var reprezentēt nosacīts tērps, vaj tikpat nosacīti piesprausta redzama nozīme. Lauksaimniecības biedrību var reprezentēt lauku sētas zīmējums, zemkopības žurnālu Zemkopja apzīmējums vaj arkla un labības kūļu vinjete, zemnieku — laukos izgājušais sējējs. Amatu uzsvērtās darba rīku 'nozīmes' labi zināmas, tāpat feodālā heraldikā roka ar šķēpu, pilis, bruņas. Bet vārdiski izdalās arī īpašs elements, īsi teicieni kā galvenā doma, deklārējoši aforismi, darbības motto, iestājas un mērķtiecības izteicieni kā nosakošas devīzes. Tādi 'vārdi' var saistīties ar emblēmas attēlu, bet ne reti iegūst pastāvīgu nozīmi, kļūdami par īpašām signatūram, apliecinājumu zīmēm, vaj dažādu izveidu grafiskiem apzīmējumiem. Tas parādās īpašuma zīmēs, pavisam emblēmātiski firmu, izdevēju, fabriku vaj ražotāja, pagatavotāja un preču izcelsmes vietas zīmēs, parasti ar garantijas vaj sevišķa kvalificējuma nozīmi. Raksturīga ir pašu zīmju redzamā izlīmēšana ražojumos, iedarināšana: tiešā attiecinājumā pat katram priekšmetam. Papīra zīmes iespiestas pašā papīrā un var būt attēlojošas līdz ar signatūrām un devīzēm. Tāpat piederuma un īpašuma zīmes, ieskaitot arī ex libris nozīmē grāmatu zīmes. Ne tikai iniciāļu un monogramu veidā, bet vienlīdz iestājas, attieksmes un citādā iztēlē 'piederība' tiek izteikta kā garīgu motīvu zīme. Emblēmātiski var būt attēloti arī sacerējuma apzīmējumi ar titula pārnozīmi. Vajag tik ieskatīties Jura Alunāna Dziesmiņu pirmā izdevuma titullapā, kur virsrakstam attiecinātā vinjete parādās kā emblēma paša autora 'dziesmiņu' atmodas laika iestājai — aiz zīmētās liras pietiekoši redzami divi sakrustoti šķēpi.

c. PIELIETOTĀS EMBLĒMAS. Emblēmātisko attēlu izdalīšanās pieļauj dažādus pielietojumus arī pavisam praktiska nolūka priekšmetos — un līdz ar to var īpašu nozīmi piedot pašām lietām. Agrās klasikas trauki tika bagāti apzīmēti attēliem, zīmējumiem, rakstiem un veselām mītoloģiskām ainām līdz ar personu vārdiem, grafiskā ziņā dekoratīvi un greznojoši, bet pamatā ar īpaši domātu nozīmību. Vēl redzamāki to uzrāda naudas, praktiskā apgrozībā kā dažādas vērtības naudas gabali, bet kalumā ar īpašām zīmēm, kas demonstrē nevien svaru un izcelsmi, pat ar lielāku nozīmi taisni emblēmātiski uzrādīto garantētāju, bez kā nauda ir tikai metāls un papīra nauda tikai papīris. Ne reti apgrozības vērtību tieši nosaka garantējošā autoritāte. Kā īpašas 'zīmes' visdažādākās pasta un zīmogmarkas ir izdalītu zīmējumu veidā, tāpat vērtspapīri, akcijas, vaj apliecināši diplomu, tāpat 'skolas apliecības' emblēmātiski īpaši izlīmētas nevien praktiskai atšķirībai un sevišķam dekorējumam, ne arī tikai liecības ziņā un citādi norādošā nozīmē, bet tieši autorizētā veidā

'uzrādāmas zīmes' izlietošanai. Indīgas vielas apzīmē ar miroņa galvu, kas nav vienīgi norādījuma, bet nosacīta brīdinājuma nozīmē. Medicīnas zaļu nozīmi aptieku receptēs nosaka Hermesa (Merkurija) zīme kā profesionāla emblēma, bet tā cēlās no paša spānotā dieva personificējuma ar herolda zizli rokās, nevis tikai kā čūskām apvīts spieķis un tehnisks apzīmējums. Ziemsvētku novēlējumus sūta kā apsveikumus ar egles zara un degošas sveces zīmi, ar appuškotas egles un svētkiem attiecīgu ainu attēliem, kur vienlīdz atsevišķās detaļās un tāpat grafiski reducētajos rakstos vēl dzīvo viss tas tradīciju kosmiskais koks debesīs, kura zīmē svētkus svin ar gaidāmo gaismu pašā galotnē.

d. K O M P L E K S Ā S E M B L Ē M A S. Dažādie 'standarti' ir vaj nu noteiktu atveidu demonstrējošas replikas, vaj pašas 'zīmes' vispār nosacītais pamatveids. Īpaši militārā ziņā apzīmējums attiecināts vienību atsevišķiem karogiem, vaj attēliem ar emblēmātisku nozīmi, kādi bija romiešu leģionu ērgļi. Bet tādas arī heroldu zīmes, karoga veidā sevišķus svētkus un īpašus gājienus reprezentējošās nozīmes un līdzīgi arī amatus, biedrības un apvienības apzīmējošie 'standarti'. Tiešās reprezentācijas ziņā šādām emblēmām nāk klāt īpašas iztēles elements: simbolizējošo nozīmi norādot ar konkrētā ziņā 'iedarinātu' ainu un tad pašu kompleksu nosakot kā 'nozīmei' nodibinātu standart apzīmējumu. Pavisam demonstratīvi tas tieši stiliskā ziņā parādās jau 'pielietotās' emblēmās, piemēram, Kurzemes hercogistes zemes kartes (1747. g.) titulzīmējuma priekšplānā ir hecoga ģerbonis, bet nosakoši attiecināts fonam: ar iezīmētiem mežiem un medījumiem, ar jūru, zvejniekiem, lomu — reprezentējot valsts bagātību. Tam ir standarta nozīme visai 'zemes kartei'. Pēterburgas Avīzēm zīmētā galva rādīja atsevišķās zīmēs un ainās apvienotu tautas dzīves panorāmu, kā emblēmu pašas avīzes nacionāli apvienojošiem centieniem. Pirmo dziesmu svētku karogs zem 'ligo' uzraksta bija tieši svētku emblēmas karogs, bet pamatā tā bija iztēlē simbolizējoša aina 'šiem un visiem nākamiem dziesmu svētkiem', kā visos pārējos atmodas laika priekšstatos — ar iztēli demonstrējot un sludinot tautas kopiestāju un apvienojošos centienus. Zem devīzes, svētku aktuālā datuma, vaj tieši karoga ielogojumā 'visam turpmākam' domātie attēli arvien arī jāskata visā kompleksā nozīmē. Vienlīdz stiliski, izteicamā nodoma un pašu priekšstatu ziņā tie domāti nodibinoši, ne tik daudz kā zīmes par sevi, bet veselu nacionālu aptvērumu reprezentācijas. Savukārt komplekso emblēmu ainas var reducēties arī grafiski vaj citādi vienkāršotā attēlā, un vēl arī citādās kombinācijās var būt ieliktas kā līdz iedarinātas, bet arvien paturot savu sākotnējo priekš-

statību.

Ģerboņos parādās heraldiskās lauvas, grifi un ērgļi, par sevi kā atsevišķi tipi, bet ikreizējā attiecinājumā ar pieņemti nodibinātu raksturību. Biances parauga ērglis pat raksturojās ar divām galvām, vērstām uz rītiem un vakariem. Vairogos kā kara, aizsarga un valdīšanas zīmē atsevišķus attiecinājumus reprezentē dažādi izveidi, laukuma daļjumi un krāsas, līdz ar visdažādākiem par sevi ieliktiem elementiem kā emblēmātiskiem attēliem, nevien ieročiem un atsevišķām 'nozīmēm', bet tāpat zvaigznēm un sauli; vaj krustotām atslēgām, pilsētu iezīmējumiem un statusa atribūtiem. Paši ģerboņi tiek valsts karogā ietērpti un varas ērglis kā valdnieka rokās var turēt 'varas simbolus'. Rīgas 1644. g. zelta piecu dukātu otrā pusē redzams pilsētas lielais ģerbonis, pāri vārtiem ar sakrustotām atslēgām, vārtus sargājot līdz torņu galiem stāvošām lauvām un pāri visam ar starojošu sauli — Ex auro solido. — Kārļa XI Rīgas 1660. g. kaltajā sudraba markā pilsētas ģerboni vainago pāri torņiem izstiepta roka, pirkstos turot Zviedrijas kroni, tā ka 'ieliktās nozīmēs' nolasāms pat aktuāli politiskais stāvoklis. Līdzīgi iedarina arī solījumus, apliecinošas devīzes, padotības zīmes, vaj neatkarības simboliku. Latviešu strēlnieku sākotnējā nozīmē bija ozola vainags ar saules motīvu un pāri likto šķēpu, bet virs tā vēl stāvēja cara ērglis. Kurzemes strēlnieku bataljonam šķēps bija likts pamatā, virs tā ozols ar varavīksnas loku un vārdisku apsolljumu tēvu zemei. Šis ozols ar saules motīvu izauga par Latvijas lēcošās saules emblēmātiku, līdz ar simbolizējošām zvaigznēm apvienoto cilšu zemēm. Kas šinī ziņā stiliski svarīgi, tās nav vien dažādās 'nozīmēs' ieliktais zīmes, bet īpašais saattiecinājums, līdzīgi kā teikumu ziņā atsevišķo vārdu saistītās nozīmes.

Tomēr teorētiskais jautājums paliek atklāts: kā tas iespējams, ka zināmas lietas var saprast nevien kā norādošas zīmes, bet arī pašu nozīmi simbolizējošas, vaj tālāk tieši īpašo nozīmību reprezentējot kā iemiesojoši simboli. Kā var tiešā ziņā dažādi attēli reprezentēt varu, suverēnitāti, dažādus statusus un sakarības, kas nosaka tikpat atbilstošu attieksmi pret lietām un atveidiem, kā tiešā ziņā pret pašu izteicamo nozīmību. Kas ir tā stiliskā saite, kas pret īpašām attēlotām nozīmēm liek attiekties ne tikai kā pret zēmēm, bet kā pret nozīmes tiešamību, pret valsts ģerboni kā pret valsts suverēnitātes klātbūtni. Tas liek ieskatīties vēl kādā īpašā parādībā kā pārejā starp emblēmu un simboliem.

IV. PERSONIFICĒJUMI

Parasti personificēšana saprasta kā 'stilisko figūru' veids, nedzīviem objektiem vaj idejām attiecinot cilvēcīgas raksturības

vaj abstrakcijas un priekšmetus iztēlojot kā dzīvas personas. Šādi definējumi izrādās tikpat vienpusīgi šauri un nenoteikti, cik teorētiski tieši maldinoši. Personificējumi nav attiecināti vienīgi cilvēka nozīmē kā 'dzīvai personai', ne arī tikai ar cilvēcīgām raksturbām, un iztēloti nav arī vienīgi nedzīvi priekšmeti, idejas un jēdzieni: taisni pašnozīmīgi uzsvērtām raksturbām parādotes arī putniem un zvēriem, vaj cilvēkam arī īpašās pārnozīmēs. Pie tam personificējums nepastāv tikai raksturojošā attēlojumā, ne arī iztēlē par sevi, tanī vietā dibinoties pavisam uz ko citu, jo galvenā nozīme ir īpaša 'lomā', kādu personificējumam jāspēlē ar domātai nozīmībai nosacītu raksturu un atbilstošu iztēlojumu vaj attēlu. Tas ir tieši pašas noteiktās lomas ziņā, kādā nolūkā arī 'nedzīvām lietām' var attiecināt vajadzīgās pazīmes un veidu, lai atbilstoši reprezentētu un redzami 'iemiesotu' parādāmo nozīmību. Personifikācijas ir lomas izvedums kā zināmā nozīmē nosacīts attēlojums — bez kā nav arī pašas lomas: līdzīgi kā aktierim īpašo lomu tēlojot, vaj 'no lomas izkristot'.

To norāda paši tehniskie apzīmējumi: lt. personificatio un impersonatus nozīme dibinās 'personas' jēdzienā, sākotnēji kā sejas maska, ar kādām izrādēs attēloja īpašas lugas. Bet 'iepersonojoties' nevis tikai iztēlošanai jeb vienīgi izskata attēlam, bet taisni tādas 'personas' izvedamai lomai. Tas atvieglo ieskatu visai daudzpusīgi nosakāmos personificējumos, kur maskas vietā var būt paša aktiera seja, attēla vietā dzīva maskote, vaj iztēles vietā vienīgi domājams priekšstats un simbolizējošs vārds. Cik dažādi nav personificēti auglības potences aptvērumi, kā priekšmetīgi iemiesoti, kā iedomāti attēloti, vaj arī vienīgi nūminožā vārdā piesaucami. Bet kas personificējumus izsauc, tā arvien ir īpašam izvedumam domātā spēja.

1. PERSONIFICĒJUMU MOTĪVI UN KONCEPCIJAS

a. ELEMENTĀRIE PERSONIFICĒJUMI. Ikdieniški tie parādās gandrīz ik solī. Tās nav apzinātas personifikācijas un parasti arī nepārvēršas tiši gribētos attēlojumos, bet elementārā loma iezīmējas visai saskatāmi. Jāpaseko tikai īpašām norisēm, raksturīgajiem darbības vārdiem, kur vējš nevien vējo un sniegs snieg, bet sniegs 'apklāj', 'apsedz' zemi un tieši vējš ir tas, kas 'aizvelk' ceļus un 'sadzen' sniega kupenas. Īpašu raksturojumu dēļ pašas norises kļūst par darītājām un tādā ziņā konceptīvie apzīmējumi pašus substantīvus padara par atsevišķas lomas izvedējiem. Jau pavisam ikdieniški vēja lomas: kā lēns tikai žūžo lapās, kā stiprs arī šņāc kokos un var arī svilpt, 'svelpj gar

auslm', vaj pat dzied un kā vētra auro, krāc; vaj par sevi tikai skraida, kļūst trauksmīgs, virpuļo, pārvēršas virpuli, vaj brāžas, svaidās, dauzās, dauza, grūž ar vēja grūdieniem, rauj un dzen lapas, lauž zarus, pārvēršas 'vēja vētrā', un kad ir 'vaļā', visu jauc, sajauc, izputina, gāž, 'gāž no kājām nost', gāž kokus, nocel jumbtus, grauj, vētrai pārvēršoties aukā. Ir īpašs vējputenis, kas putinā, īpašs caurvējš, kas rauj cauri, vaj kā sniegputenis sit sniegu sejā un dzenā pašu sniegu. Bet vējš arī vēdinā, vēdina vēsmas, nes smaržas, vaj pats uznāk un aiziet, 'aiziet ar lietu', kļūst lēns, rāms, apklust, klusē, ir rimis. Tās jau raksturojumos ir dažādās vēja lomas, pie tam ikreizēji daudz plašākā aptvērumā, nekā rakstu rojošais vārds par sevi to uzsver. Kas viss nav izteikts vienā pašā motīvā, ka 'saule lēc', 'stāv' pusdienā, 'noiet' vakarā, 'iebrien' jūrā, 'gul' nakti, 'nāk ar jaunu dienu'. Arī ziema un vasara nāk, atnāk un aiziet; laiks skrej, steidzas; citādā nozīmē 'uznāk', ir labs, pastāvīgs, vaj apsviedīgs un bargs, nāk perkons, rūc, grauj, baras, met zibeņus. Zeme elpo, labība gatavojas, sals kož, salnas nokož ziedus, upes lokas un palos kāp, izkāp no krastiem, daudz ko pa straumei nes un aiznes. Arī neredzamās domas 'ienāk prātā', nāk galvā, ieskrien, iešaujas, šaudās pa galvu, nav aizdzenamas, vaj skrej vēja spārnim. Par meži runā, stāsta, tāles sauc, aicina, zīle nes vēsti un pelēkais akmens ceļmalā var stāstīt ko pieredzējis. Kas tas par motīvu, ka jaukā laikā saule ritina pa zemi, kas nav pārāk tālu no koncepcijas par saules ratiem debesīs līdz ar visām mitoloģiskām personifikācijām.

b. ABSTRAKCIJU KONKRĒTIZĒJUMI.
 Vienā ziņā aptvērumi var izdalīties abstraktā nozīmē, otrā ziņā pāriet atpakaļ konkrētos noraksturojumos. Tādā gadījumā nevien domas var skriet un būt neatlaidīgas vaj uzmācīgas, bet arī runas, valodas var 'iet apkārt', par sevi var būt ļaunas un netaisnas. Bet arī bez kādas rīcības ir akla laime, gudra nelaime, mirušas un apraktas cerības, vaj 'laimīgs gadījums'. Tieši rīcības ziņā pati laime nāk un uzsmaida; bet nelaime nenāk brēkdama, ne arī viena, kad nāk 'nelaime nelaiemes galā'. Tie ir vēl tikai izdalīti priekšstati ar vispārējā nozīmē abstrakti domātu motīvu. Bet raksturojumi ļauj arī iedomāties pavisam konkrēti un tieši tādā uztverē laimi un nelaimi nevien iztēlot, bet raksturu attēlot kā personificēti izdalītu un uzskatāmu. Tādi motīvi, kā piem. 'ļauna diena', 'grūts, sūrs mūžs' parasti paliek tikai elementārā pakāpē kā priekšstata ziņā izdalīts raksturojums, kas vispārējā ziņā dažādi iztēlojams, bet 'ļauna' diena un 'sūrs' mūžs nav par sevi personificēti attēlojams; 'liels' gods nepāriet raksturojošas iztēles robežu. Bet: ja 'iet pa

ceļu' un negods pa ceļa malu, vaj Ipašais 'miers', kad tas pavisam konkrēti 'baro' — un tāpat bailes, kad ir ar 'lielām acīm', vaj ātrām kājām? Ne arī uz robežas paliek meli ar Isām kājām, kādēļ 'ātri noķer' un tāpat dažādi pārkāpumi, kad sāk 'brēkt uz debesīm'; vaj bēdas, rūpes, kas 'nospiež', pat sagrauž, nokauj cilvēku; vaj ļauns vārds, kas 'griež sirdi', jeb arī prieks, kas 'dod jaunu sparū', un labs vārds, kas iedrošina, iedvēsmo, 'pacilā'; vaj pienākums, kas 'liek darīt'. Aiz šīs robežas tad arī asins balss sauc, laime skūpstā un slava vaināgo.

Homeram un vēlākiem klasikas dzejniekiem varoņi gan ir tiešie izvedēji, bet aiz viņiem stāv dievi, kas lomu visumā nosaka un izšķir. Un kad arī dievi dažādos veidos parādās, tie tūlīt paši kļūst par tiešajiem izvedējiem. Par zilacaino vaj gaišacaino dēvētā Atēna personificēti nodibinājās kā akropoles 'sargātāja': savā svētnīcā stingras sejas attēlā, ar bruņu cepuri, šķēpu un valdošā pozā. Bet šī dieviete bija no Zeusa galvas dzimusi dievība un Homers zināja un redzēja daudz ko vairāk. Olimpā tā ir dievu valdnieka meita: sēž klusa un klausās tēvā, bet tiklīdz Trojas karš nonāk kritiskā brīdī, viņu pārņem zvēriņas dusmas, sagrābj 'agrios xolos', kā mirdzoša zvaigzne metot dzirksteles (tā ir Zeusa 'zīme' jūrniekiem un karavīriem) viņa traucas zemē no kalna augstumiem Trojas karotājos, kurus pārņem izbailes — viņa pati pārvēršas 'karotājā' (jo ir arī kara dieva māsa un pavadone) — lomā ar personificētu kara seju, izsaucot naidu, cīņas alku, bāiles, kaujas drausmas, visu pārvēršot nesātināmā kārē. Tā ir cita dievība aiz gaišacainās Atēnas sejas un šķēpa, dzejniekam šo citādo lomu Ipaši arī noraksturojot. No dievu valdnieka galvas dzimušo dusmību sagrābj kaujas gars un pārvērš dievi pašā cīņā: 'sākumā paceļot galvu viņa ir maza, bet tad ar galvu iesniedzas debesīs un ar kājām iestājas zemē — ejot caur karapulkiem un vairojot kaujas stenas (stonon)', III. IV. Kas klusēja Olimpā un akropoles svētnīcā bija tikai statiskais attēls, tas pēkšņi pārvēršas pašas lomas kritiskā izvedumā. Virgilijs gandrīz tāpatnēji raksturojis 'slavas' izaugšanu no priekšstata par personificētu būtni — sākumā tā ir maza un bikla, bet ātri pieņemoties spožumā kā 'fāma' par sevi, 'tā iet ar galvu iesniedzoties padebešos' (Aen. IV.) — nebūdamā vairs tikai attiecinājumā slavenam, bet pati slavenība.

2. PERSONIFICĒJOSIE RAKSTUROJU- MI UN IZDALĪTIE RAKSTURI

a. PERSONIFICĒTĀS LOMAS. Raksturīgas lomas parādījās jau fābulās, bet stiliski tās bija tikai atsevišķas situācijas, gadījuma vaj konflikta iztēlei, spēlētājus parādot kā

Īpašus tipus zināmas tezes izvešanai. Arī tautas dziesmās citādā nozīmē sastopami personificējoši raksturojumi, kur atsevišķu motīvu ziņā, īpaši joka vaj pārsteidzošas iztēles dēļ circeņis līgavu ved un kāzas dzer, cīrulis alu dara, vilku jūdz ragavās, ar vēzi vaj biti Rīgā brauc un sarkanais ābuliņš trejus svārkus šuj. Bet tas ir komiskā iespaida nolūkā, iztēlei parasti arī paliekot tikai raksturojumam. Arī tad, kad lomas tieši piedēvētas: barvika par saimnieci, vilniņi par saimniekiem, bērslapes kā jaunas meitas, gailēni jauni puīši, citas sēnes vecās mātes, lāčpurni vagāres, mušmiri mežsargi — un 'kam to teic, tas kunga pūpēdis, un kas to saka, tā veca peka'. Tāpat arī, kad sēņu māmiņai meitas ātri izaug, piekdien dzimst, sestdien aug un svētdien jā precinieki — fābulējumam neejot tālāk par sēņu mūža raksturojumu. Tomēr izteiksmes ziņā pašā pamatā slēpjas arī personificējums, kaut iezīmējoties tikai par sevi izdalīta rakstura nozīmē un tad attiecināti konkrētam objektam. Lapsa un čūska ir viltīga, tāpat kā vilks ir plēsoņa, bet tiklīdz vilks tiek domāts kā 'plēsoņas dabas' iemiesojums, čūska un lapsa var sākt personificēt arī pašas viltības par sevi domāto 'viltus' raksturu. Tiklīdz tas notiek, viss stiliskais ceļš ir vajā parastajām divējādām nozīmēm: vienā ziņā čūskas un lapsas 'viltībai' un vilka ziņā vispār plēsoņa dabai, otrā nozīmē īpašo raksturu un lomu attiecinot visam citam, kas tādā ziņā izdalīti raksturojas kā pašas viltības vaj plēsonības iemiesojumi, un tad lomas nozīmē vienlīdz ir 'vilks', 'čūska', 'lapsa'. Tie nav salīdzinājumi īpašības vaj kvalificējuma ziņā, bet īpašās 'dabas' hipostaze tiešai lapsas vaj čūskas viltībai un arī gudrībai; tā arī tālāk 'vilka dabu' personificējot kā vienlīdz izdalāmu cilvēka raksturā.

Tas ir personificētās lomas ziņā kad pāvam piedēvē 'lepnumu', jēram nevainīgumu, bitei čaklību, ēzelim mulķību, gailim lielību ('lielīgs gailis'), vaj cilvēkam brieža ātrās kājas, vērša spēku. Personificējumi īpašai lomai var parādīties arī pavisam daļējā ziņā. Tad ir īpaša jaunā acs un valdošā roka, visu redzošā Dievs acs un Dieva roka: nevien nonākot 'Dieva rokā', vaj tiekot apzīmētam ar 'Dieva pirkstu', bet Sikstīnas kapelas griestu zīmētajās debesīs ne tik daļēji to uzsver, bet arī visā antromorfā izvedumā parādot. Pavisam simboliskas var kļūt dievību 'pēdas', vaj galvas ar nimbu, tāpat arī zināmai lomai raksturota 'seja', pozas, rituālas kustības un 'ceļos krišana' par sevi — kam nav vairs tiešā nozīme, bet tā nozīmība' ko atsevišķā aktā reprezentē. Bet vaj tādas nav arī ikdienišķam lūgumam 'saliktās rokas', sveicienam 'pasniegtā roka', draudam 'paceltais pirksts', vaj pazemībai 'noliektā galva'. Tas norāda, cik daļējais var būt nevien raksturojoši reprezentīvs, 'iemiesojot' īpašās nozīmības, bet lomas nozīmē arī kā tieši personificējoša pazīme pašiem raksturiem par sevi.

b. RAKSTURU PERSONIFICĒJUMI. Raksturs nav domājams vispārēja tipa nozīmē, vaj kvalificējuma nozīmē kā labas, jaunas vaj citādas vispārējas dabas jēgums. Īpašie raksturi ir personīgu spēju un atbilstošas iestājas aptvērumi, rīcības ziņā to uzsverot kā nosacītas raksturības darbību un izveduma paredzamību, kādā nozīmē arī saprot 'noteiktos raksturus' un pretējo bezraksturību, iestājas svarstības. Viens no pasaku vispārējiem 'archetipiem' ir daudzīnātais jaunākais dēls un tāpat arī vecākie brāļi, bet pastarītis nav vienīgi jaunākais starp brāļiem, ne arī tikai 'mazākais' un tamlīdz zināmos citādos kvalificējumos atšķirīgais — viņš taisni savā atsevišķā raksturā ir pavisam citāds. Pastaris ir tas, kas mazs aiziet pasaulē un tūlīt nonāk neatlaidīgā cīņā ar jaunumu. Bet pretinieks nav jaunais kā vispārējais tips: cīņa ir ar visādu pretraksturību visdažādākos veidos un ikreizējā atsevišķā gadījumā, vienlīdz ar mainīgi pretējiem šķēršļiem, pūķi vaj ikreizējā rakstura velnu. Tā nav dažādā daba, bet personificētās pretraksturības, pat dažādi pārvērsdamās, bet: savā pamatlomā paliekot tām pašām. Arī pastarim šinī ziņā nav nekāda kompromisa: situācijas pārvēršanās un rīcība mainās, bet viņa loma ir nepārmaināmā iestājā — uzvāras raksturā, kā mēr paša brāļiem bezraksturībā neko neizvedot (kā bieži vien varoņiem literātūrā ar bezraksturību neko nepanākot). 'Varonis' ir savas radikāli domātās varonības personificējums, tāpat kā ģenijs augstāko garīgo spēju ziņā, vaj sevišķais 'svētais' savas īpašās iestājas raksturā. Tam arvien ir kāda dīvaina robeža, kur cilvēks nav vairs tikai cilvēks, bet tieši tā motīva personificējums, ar ko tas ir savai dabai 'pāri'. Tādas arī diev-cilvēka un pārcilvēka koncepcijas, stiliski aizvedot tur, kur dabīgais pāriet 'pārdabīgajā'. Tad parādās milži, kas nav tikai lieli, bet ar pārdabīgu spēku; vaj pretēji personificētie rūķi un punduri, tomēr spēju ziņā neatkarīgi no mazuma pakāpes: tieši savā raksturā izdaloties kā 'pavisam citādiem' — nevis analogā iztēlē 'maziem cilvēciņiem'. Personificējumu radikālisms slēpjas atsevišķās nozīmības pilnīgā izdalīšanā, kas arī nosaka visu īpašo attieksmi tiklab pret varoni un sevišķo svēto, kā arī visu atšķirību starp pasaku vecākiem brāļiem un īpašo jaunāko dēlu: radikālo iespēju iemiesojumu.

3. PERSONIFICĒTIE SPĒKI

a. PĀRDABĪGĀS LOMAS. Tas ir tik parasti un liekas pašsaprotami, ka arī visdažādākie objekti ir vriešu un sieviešu kārtas, zināmi koki vriešu, bet vairumā sieviešu kārtas. Tas nav tikai kārtas galotņu vaj stilisku pielīdzinājumu dēļ. Un

ikdieniški nedomā arī neko mītisku par ozolu un liepu, kad dēlu attiecina ozolam un meita liepai, vaj dēvējot par ozolu un liepas meitu. Pat tad nē, kad 'pretī dzied' ozolu un liepu rinda, lai gan dziedātāji ir paši dēli un meitas. Pavisam dabīgi liekas, ka attiecinājumi ir tikai analogi domātu raksturojumu ziņā, kādēļ paši koki var izšķirties pēc savām raksturībām un tā arī būt īpašas kārtas. Bet kaut kas citāds vēl notiek, ja raksturojumi sāk norādīt pavisam savādu lomu. Secen analogijām un bez tieša attiecinājuma ozols pat aug 'dzelzu saknēm', vara zariem, zelta zariem, robainām sudraba vaj dimanta lapām; vaj bērzs aug uz akmeņa sudraba lapām, vējā īpaši nošķindot (55146.). Tāpat uz akmeņa aug liepa, pilniem zariem sīku putnu, pazeltītu galotni, strazdam sēdot virsotnē (55191.). Atmatas ceļmalā aug 'sausā smilga' ar zelta rasu galā: tautas dziesmai liekot rokas nomazgāt tiem, kas karā kāvušies (55219./20.). Ja nedrīkst laust bērziņam galotni, viena atbilde ir, ka nelietis lauž galotnīti (51903.), bet otra atbilde pavisam citāda — bērziņam daudz zariņi, 'visi raud galotnītes' (2771.); pat tikai lapu noraujot 'visas birst skanēdamas' (51960.) — 'būtu es vienu norāvusi, būtu visas nobirušas' (12020.). Ja tas notiktu īpašajā sudraba birzē, tad arī pati lapas norāvēja vaj zariņa nolauzēja 'staigātu sudrabota' (30637.). Nedrīkst 'laust' — nevien ikdieniškā nozīmē 'nodarot pāri', bet ar to lidzi aizskarot kādu raudošu vaj nūminozi 'sudrabotu' potenci, augšanas vaj zuduma principiālu spēju, kas arī pašam darītājam būtiski attiecas kā zaļojošs, zeltījošs spēks, vaj pārvērtējs pavisam citādā 'sudrabotā staigāšanā'.

Tā arī īpašā potence ozolā: personificētais sevišķais 'spēks', kas iztēlē pašu ozolu liek domāt dzelzs saknēm, zelta zariem un lapām. Egle zaļo 'ziemu un vasaru' ('ziemu skujuas nenosala, vasarā nenokalta', 2018.), iztēlota 'zaļiem svārkjiem mugurā', bet tas ir nepārejošās zaļošanas spēks, kas personificēti izteikts kā 'zaļošanas lielais lepnums', daiļums, bagātība, 'labs labums' (2808. — 2818.). Divējādas potences ziņā personificējas uguns, labā un ļaunā lomā: par ļauno pamācot bērnus — nebikstiet uguntiņas, 'uguntiņa, māmuliņa, sadedzinās' (36893.).

b. DABAS SPĒKU PERSONIFICĒJUMI.
Ja no vienas puses atskaita mītu fābulējumus, no otras puses arī vispārinātās dabas jēdzienu, kas paliek pāri, tie ir senie un pamatā varbūt vēl visai pirmātnējie atsevišķo dabas spēku aptvērumi. Tāpat kā katram ir 'sava daba', rakstura ziņā 'īpaša daba', ieraduma nozīmē 'otra daba', bet pamatā arī nemainīgā 'vecā daba', tā norisēs attiecas un mainās dažādie spēki, bet arī paliek kā atsevišķi savā pamatā esoši un par sevi pazīti, 'zināmi'. Tie ir

sevišķās potences aptvērumi, vienā ziņā kā Ipašas spējas, otrā ziņā kā esamības pamats: objektos domātā būtība. Tādas ir visdažādākās esamības 'mātes' kā Ipašais būtiskās potences, spēks par sevi, vienlīdz personificējoties radošā nozīmē kā sākuma, rašanās, atjaunošanās un pastāvēšanas princips, vaj došanas, uzturēšanas un sargāšanas lomā — līdz ar pretējībām esamības pārvēršanās, paglabāšanas, zuduma un nāves nozīmē. Mežs nerodas, neaug, nepastāv pats no sevis, ne arī iznīkst tikai ar izciršanu. Dārzs nenes augļus vienīgi ar strādāšanu un nav neauglīgs tikai ar neapkopšanu. Graudi ziemu tiek paglabāti, bet dīgst zemē ar pavasari. Lauki nav audzētāji paši par sevi, vaj tikai ar darbu, tiem ir Ipašie spēki auglības vaj neauglības pamatā. Tās ir daudzās pamatpotences, dabas Ipašās mātes, kas rada, audzē, dod ražu un sekmē, vaj arī nevēl, atrauj un nīcina, vaj tikai apgulda un pārvērš. Mežam ir meža māte, laukiem lauku māte, dārzam dārza māte; tāpat lopu māte, zirgu māmuliņa, bišu māte, Ipaša lapu māte, lazdām, krūmiem, puķēm Ipašas mātes un arī mēslu māte. Pavārdam ir uguns māte, ūdenim ūdens māte un zemei zemes māte, pati zeme ir tikai trūdaliņa. Ir miglas māte, lietus, sniega un vēja māte. 'Ziemeļa māmuliņa' kā māte arī četriem vējiem; un jūras māte, izdaloties Ipašai bangu mātei. Ir Ipaša ceļa māte, 'bagātā', un arī miega māte. Ipaša māte sātām un gausai, nākot ar sātu istabā un svētības ziņā runājot ar Dievu rudzu, miežu klēti. Tautas dziesmas zin Dieva māti un Saules māti, arī Laima parādās kā laimes māte. Blakus zemes mātei ir veļu māte, rūšu māte (Dievs un Laima taisa dzīves ceļu, bet citiem veļu māte kapu un rūšu māte 'ved galā' — gulēt smilšu kalniņā, 27528.). Tie visi ir dzīves un dabas apkārtnes personificētie spēki, neredzami, bet redzami parādoties rašanās, pārmaiņu, pāreju konkrētajās norisēs, vienlīdz arī kā ļaunuma un iznīkšanas cēloņi, ļaunās, kaitējošās, nīcinošās mātes — Joda māte, guļas māte, sērgu māte, mēra māte, gandrīz kā personifikācijām izdaloties arī pienākušai 'ļauņai dienai' un atnākušai nelaimei.

Savādi ir spēku attiecību un pāreju aptvērumi. Dievības personificējas atsevišķās lomās, bet visu nosakošais Dievs kā vadošā pasaules kārtība nav pati par sevi vien, tikpat nosakošs ir arī liktenības spēks. Atsevišķās norisēs Dievs debesīs piesaukts pavisam līdztekus saulei (Dieva zirgi un saules zirgi). Tāpat pārejās no visa lieluma nozīmēm uz atsevišķi mazām, kosmiskais Dievs var ienākt arī istabā, vaj laukus svētījot pārvērsties vecā virā. Dzīves gaitas nozīmē gandrīz savstarpējas ir 'likteņa dievības', Laimai personificējoties kā lēmējai, bet tikai ar savu atsevišķo lēmumu, Dēklai tikai ar iestādījumu, norises un stāvokļu kārtām, Mārai ar savu nūminozi aizklāto seju. Mitoloģiskos

iztulkojumos parādās veselas spēku ģimenes — nevien Saulei ir meitas, Pērkons var nākt ar visu savu dzimtu, ar 'pērkoņa māti', meitām, vedeklu, un skaitā līdz deviņi dēliem (33704.), vaj arī paši 'pērkonīši' ir pieci brāļi (33708.).

c. PARĀDĪBU PERSONIFICĒJUMI. Pamatā tam ir notikumu aptvērumi, kas iezīmējas vaj nu pašas norises ziņā kā gaita vaj pārmaiņa, vaj arī turpināšanās un ilgšanas nozīmē, īpaši tādā ziņā kā sevišķi aktuālas nozīmes stāvokļi, notikumi par sevi. Tādos gadījumos netiek vairs tieši uzsvērts norises spēks, bet visa tā kopnozīmība, kas 'notikumā' parādās. Ja īpašais spēks domāts nūminozi, tad notikums tiek uzsvērts kā dievišķā spēka atklāšanās, sevišķā 'atklāsmē'. Tāda var parādīties pavisam ikdieniškās norisēs, bet domāta pārnozīmē, konkrēto notikumu šādā ziņā arī personificējot kā sevišķās nozīmes parādību. Varavīksna kā 'dabas parādība' ir redzamais loks, bet savā mitoloģiskā lomā dzer upju un ezeru ūdeni; kāvi kaujas kā karā kritušās dvēseles; maldugunis nav tikai 'bāli atspīdošas liesmas', bet 'sīki purva gari malduguņu izskatā, kas malda'; un tāpat īpašais maldonis: 'vadātājs sajauc ceļu', malda prātu, apmāj, apmīglo, neļauj pazīt parastas vietas un ļauni ievēd purvā. Pavisam vienkāršs ir stipra sala personificējums, viņš sala norisēs ir īpašais lauskis, sprēgājot, sperot, sitot, laužot ledu, 'metot cirvīšus mežā' un laižoties ar troksni purvos. Labi dzirdami ķirji vecās koka sienās, bet ir īpašs kokgrauzis, klēti arī dzirkalis un personificētās 'svētās meitas': tās 'vērpj' tādā nozīmē, ka tās nedrīkst maitāt — lai nebūtu jāmirst. Tiklīdz attieksme kļūst emocionāla, kā tas parādās jau maldū sajūtās, kad citādi zināmā apkārtnē pēkšņi kļūst nezināma, nenoteikta un nesaprotami baiga, nesaprotamais elements uzreiz arī izdalās pašas norises ziņā kā bīstamā stāvokļa agents, maldinošs vaj citādi bijāmais spēks savā pārnozīmes lomā.

Parādības iezīmējas kā dubults skatījums: kas aiz zināmām lietām un norisēm ir tas īpašais par sevi nezināmais un mulsošais 'kaut kas', tas nav vairs pašas šīs zināmās lietas un norises, vienīgi tajās parādīties. Redz daudz ko neparastu, citādāku un savādāku, vaj arī dīvainu un ērmīgu, bet īpašās attieksmes nozīmē ir arī 'pavisam citādais', nesaprotami 'savādais', garīgi satraucošais 'dīvainais', domājot īpašus 'ērmus' kā spocīgu parādību par sevi. Pat parastā darbā kļūdoties, vaj notiekot neparedzētai kļūmei, iemesla vietā piesauc 'ļauņa' iedarbību un sodās. Tā redz nevien ķemīgo un nejdzīgo, bet 'rādās ķēmi', savādie ķeisti, bubuļi, mošķi, rēgi un māži, kas nav tikai māņi un mānekļi, kuriem netic, bet īpašās 'parādības', ar kādām kaujas kā ar purva un meža

'mānu'. Mānis ir arī pati 'burvība', apbūruma spēks. Tā ticējumos jau 'pirms noliktā laika' līdz miršanas dienai staigā apkārt 'nelāgā nāve' kā saredzams māns.

d. PERSONIFICĒTĀS BŪTNES. Personificējumu ziņā tā ir pāreja no 'parādībām' uz pašu pārnozīmīgo nosacītāju, kur nezināmais 'kaut kas' var tieši par sevi parādīties kā īpaša būtne. Pāreju ziņā tādi uztvērumi norāda zināmas pakāpes, kā tas piem. 'garīgā' nozīmē, kur garīgais nav vairs vispārēji domāta norise, nav arī vairs tikai atsevišķi domāta parādība, bet saprasts kā īpaši izdalīts 'gars' par sevi. Ir īpaši uzsvērtais laika gars, laikmeta gars, cilvēka gars un gara darbība, arī vispārējās 'gara' parādības. Zināmos izteicienos uzsver rīcību lēnā garā, ir īpaši 'gara stāvokļi', mirstot pat izlaiž garu, vaj gars var arī 'atgriesties'. Bet tās nav nekādas gara 'parādības'. Tie ir pavisam sevišķi aptvērumi, kad garīgais sāk personificēties, vaj domāti pat 'garus redz'. Tā ir pāreja starp domāto neredzamo, bet 'parādīšanās' ziņā domātā nozīmē arī saskatāmo, kaut nepazīstot pēc noteikta izskata, bet savādi 'citādā' iespaids. Parastā spīduma vaj spīgošanas raksturība tad kļūst pavisam 'garīga', šajā ziņā norādot vaj iezīmējot īpašo 'spīganu', tāpat kā pūķis var iezīmēties sakarā ar uguni, pasakās vienam 'pūķim' pat tieši splaujot uguni, citādākam pa gaisu skrienot, izskatā kā 'uguns lāmis ar uguns asti' — lai gan vēl citādākam tikai par lielceļiem skrienot un griežoties viesuli, vaj rijas, klēts un apcirkņa pūķim paliekot tikai 'tādam pūķainam'; pārvēršoties arī 'mājas pūķi', mantas vairotājā, kas par sevi rauš, velk, vāc, pagādādams 'velk velkamo', arī 'rudzu sieku par pagalmu', vaj pats sēd dzirnu milnas galā, ar pazīmi, ka 'nei tam sāta, nei tam gausa' (34071. sal. 34074.). Kas viņš pats ir kā īpašais pūķis un kas ir pašas spīšanas? Īpašās 'laumiņas' un daudzdaugiņas Laumas atgādina lt. Lemurus un gr. Lamijas, ticējumos raksturojoties par 'rijīgām' būtnēm, arī vārdu saknē ejot atpakaļ uz atvērti atņirgtas rikles nozīmi, tāpat kā lamāšanas un lamatu ziņā. Līdzīgi spīganām un pūķiem, arī Laumas parādās ugunīgās švitrās un vētrainos gaisos, ticējumu ziņā allaž sakarā ar krusu un sniegpuiteņiem, bet turpat istajai sejai aizsedzoties: vienā ziņā pārvēršoties 'vēja slotā' vaj tikai žagatā, otrā ziņā kā izvedošām būtnēm saplūstot ar ļaunām burveklēm un raganām, tā 'laumēm' vairs tikai Lieldienu nedeļā 'vazājoties otra saimnieka ganībās', vaj ejot kūtiis atraut govīm pienu. Tomēr kaut kas vēl paliek pāri no sākotnējiem priekšstatiem — laumās kā nīdējās, mūža skaudējās, vaj tikai vilinātājās un vīlējās, 'līdzī skriet pa pasaules maliņām' (34069./70.).

e. PĀRVĒRŠANĀS PERSONIFICĒJUMI. Veļi ir mirušie, 'aizgājušo' senču dvēseles, arī mirušie vecāki, tēvs, māte un piederīgie, šinī ziņā nebūdami nekādi vispārēji gari, tikai pārvērtībā 'apglabātie', bet tieši ar to pašu atsevišķo būtību kā savā dzīvē. Pēc tā nevien pazīst mirušos, veļu laikā piesaucot un mīlojot, bet visa attieksme tādējādi dibinās: ka tie ir 'tie paši', lai gan 'aiz nāves'. Apbedījums ir 'mūža mājās', līdz kurām ved un pavada, dodot piederīgās un vajadzīgās lietas kapā, kur Veļu māte 'vietu taisa', tāpat kā dzīvē Laima. Motīvs daudz ko paskaidro, ka aizgājušo māti aicina arī atpakaļ, 'paceļot velēnu un atrodot, tāpat kā priekšstatā vēl līdz šaidienai par nezināmo 'viņu sauli'. Dīvains var skanēt tautas dziesmas jautājums, 'kas skaņi gavilē kapu kalna galiņā', bet izrādās, ka tā ir mirusē 'mūsu māsa, veļu govīs ganidama' (10.). Tie ir pārvērtošās 'aiziešanas' personificējumi. Bet te ir arī tiešais stiliskais jautājums, kāpēc zināmās koncepcijas un priekšstati tēlojas tā un ne citādi? Kāpēc tikai 'gul' zem zaļajām velēnām un var ņemt arī dalību dzīvajos, vaj tieši kā bijušais parādīties? Tās nav vairs parādību personifikācijas vaj būtņu personificējumi, bet individuāli pārvērtais, par sevi paliekot tas pats. Aizgājējs joprojām var būt labs, labvēlīgs vaj arī ļauns, kāds dzīvē bijis, bet ne kā Ipašs spēks vaj vispārēji domāta būtne, tanī vietā tieši kā 'savu' dzīvo un mirušo garīgās attieksmes turpināšanās. Tas nav izskaidrojams ne personīgu atmiņu ziņā, ne ar pārdabīgas nozīmes iztēli, drīzāk pašas dzīves ziņā kā nozīmības turpināšanās, kāda paliek pāri arī aiz nāves.

Savāds ir atšķirums, ka mirst un ir mirušie, bet 'karā krīt' un ir kaujā kritušie, karā kritušās dvēseles, atšķirot arī nelāgā vaj ļaunā nāvē aizgājušos un nomocītos. Atšķirumi ir mūža dažādā iznākuma, mūža nobeiguma ziņā, kādā nozīmē arī 'nelaiķi' un vardarbīgi 'nobeigtie', noliktam laikam nepiepildoties. Bet tas nav vairs pašas 'aiziešanas', pārvērtošās miršanas, 'mūža miega' ziņā, pašai 'nelaiķa' pārvērtībai izsaucot pavisam citādus priekšstatus, bīstamības un baļu attieksmi. Nevien karā kritušo dvēseles joprojām kaujas kāvu parādībās, arī mirušais ir baidošais 'mironis', allaž Ipaša iemesla dēļ vaj 'līdz savam laikam' neatrodot miera. Tādās pārvērtībās no kapiem nāk pretī 'kapu gari', neredzami sagaidot, vaj kā mironi parādīties spogošanās nozīmē, atspīdumu izveidā un Ipašā spogu stundā, vaj 'pa naktīm nākot laukā spogoties'. Pēc ticējumiem tāda personificēšanās cēlusēs tieši no tiem mirušiem 'kas paši sev galu padarījuši'. Lai cik arī ticējums nepāriet 'māņu' nozīmē, tomēr vēl tad zināmās stundās un vietās motīva iztēlei allaž paliekot baidošai. — Savukārt pārvērtību personificējumi var attiekties arī uz pašiem 'dzīvajiem', kas tāpat prasa ticējumus ar Ipaša motīva iztēli — paliekot dzīvi kā paši par

sevi, bet pārvēršoties kā 'apburtie' savā vaj citādā veidā; kļūstot arī par vilkačiem, sumpurņiem, vaj ar divējuadu dabu un izmainītu lomu. Kas vienlīdz tad šādās nozīmēs ticēts, tā ir pati principiālā pārvērtība, kas vispār, vaj tikai uz laiku nosaka pavisam citādāku 'stāvokli' un tieši ar to ir 'tas' baidošī satraucošais, bīstamais motīvs: konkrēti parādīties pārnozīmīgā veidā.

f. RITUĀLIE PERSONIFICĒJUMI. Rituāls ir pārnozīmīgi attiecināta un atbilstoši tam Ipašam izvedumam nosacīta rīcība, parasti kā oficiāla, cermoniāla, vaj sakrālā ziņā kā rīts, pēdējā gadījumā saprotot arī simboliski, vaj izvedumu kā simbolu. Bet savā pamatā publiski vaj citādā ziņā rituālā rīcība ir zināmam izvedumam nosacīta loma, ar kādu rituālais izvedējs tieši personificējas: lai būtu atbilstošs rituāla pārnozīmei. Nevien rīcība ir nosacīta, darītājam atbilstoši jāpārvēršas attiecīgajā izvedējā, ko ārēji jau norāda oficiālās lomas, publiskie stāvokļi, aktu Ipašie tērpi, sevišķas pazīmes, nosacītas nozīmes vārdi, žesti, arī sejas izteiksme, vaj maskas.

Bet rituālās personificēšanās pārnozīmīgo izvešanu var apliecināt arī visi pavasara vaj rudens laika Ipašo dienu pārgerbušies 'budēļi' un 'ķekatas', kaut no ticējumiem paliekot pāri vairs tikai parašām un no rituāliem izvedumiem tikai laba novēlējumiem. Kas tas ir, ka pārģērbtā lomā saka: Ai, nama māmiņa, rādi linu druvu! Ķekatas sajāja zālīti midīt — parādi, tētiņ, kur linu druva, lai var ķekatas zālīti izmīt! Tas ir rituāls izvedums nākamai ražai — 'Liniņi druvā, zālīte ežā!' — Lai aug liniņi, lins lina galā' (33462., 54540.). Tieši tādām izvedumam arī aicina un Ipaši pārgēbjas — 'budēļos iet', 'ķekatās lec': Lec, ķekata, kur lēkdama, lec kāpostu dārziņā, nomin visas sīkas nātres, lai aug balti kāpostiņi!' — 'lai aug tādi kāpostiņi kā buduļa cepurīte' (33460., 54540.). Izvedējs rituāli personificējas auglības sarga un ļaunuma iznīcinātāja lomā, vēl pilnībai raženo — 'pilni stalli bērū zirgu, pilnas kūtis raibu govju', — pat ja tikai 'sasagriežot' deju istabā: 'Dievs sagriež rudzus miežus lielajā trumā' (33464.). Personificējumi attiecas saulgriežiem, gadskārtām, gada laikiem, gaidāmām pārvērtībām: lomas ļaunuma novēršanai, pasargāšanai, labam panākumam; ietērpšanās motīvs gaidāmo spēku 'atnākšanai' un atbilstošam izvedumam — kādēļ arī kā apliecinājumu tam 'gaida' zināmus svētkus 'atnākam', Ipaši 'svin' un pavadot tikpat rituāli 'izvada'. Lai cik Ipašie 'Jēkabi' svešā vārdā un citādos priekšstatos aizsegušies, tie joprojām 'atnāk, atskribina, atnes mēтели zobena galā', tad aiziet, aizskribina 'pakarot mēтели vārtu stabā' (54609.). 'Laidenīte' atnāk, izlaiž rudzus miežus un izlaidusi 'izlaiž meitas tautiņās' (54616.). Miķelim, Mikalītim gaili kauj deviņiem

cekuliem, 'lai tas man jaunu gadu rudzus miežus audzināja' (33236.). Vēlā rudenā Mārtiņš līdzīgi Jekabiem 'atribina', pakarot mēteli vārtu stuburā un aizbraucot norīb, aiznesot mēteli zobena galā — līdzī arī Katrīnai atribot, uzklājot villaini vārtu stabā, tad aiziedama 'villaini noņem' (33242.). Tik bagātie un 'atbraucot gaidītie' Ziemsvētki palikuši paši savā vārdā, tā arī Vasaras svētki un lielās dienas Lieldienas, Jāņiem saglabājoties pat ar visu rituālu un īpaši personificējoties arī pašam Jānim. Viņš ir augstāko saulgriežu nozīmē Dieva dēls, nākot pa gadskārtām, bet 'visu gadu gaidītais', lai gan tikai pašā Jāņu vakarā sagaidot (32351.). Sagaidīts viņš kāpj ozolā (53198.), aicināts nākt pagalmā (sal. 32323. un 53228.), pavadīts viņš tiek gaidīts nākamā gada atnākšanai; bet kāmēr ir svētki, viņš sēd 'vārtu staba galā'. Rituālā lomā 'pagalmā' īpaši personificējas arī katras sētas Jāņa tēvs un Jāņa māte: ietērpti vainagā, 'Jāņu bērņus sagaidot'. — Secen īpašiem motīviem rituālā personificēšanās savā stiliskā pamatā ir tā pati visai dažādos ietērpšanās un 'ietērpšanas' aktos, vienlīdz investitūrās, ievēšanā amatā, stātusa došanās, valdnieku kronēšanā, inaugurācijās, iesvētīšanā, svētījumos, priesteru iesvētītumā, vaj īpašos simboliski domātos pasludinājumu, atklāšanas un nodibinājuma aktos.

g. TĒLU PERSONIFICĒJUMI. Vispārējā nozīmē ikonās ir 'līdzīgs attēls' (gr. eikon, attēlotā 'līdzība'), lai arī kādā tāpatnības pakāpē. Bet ļoti sens ir motīvs, ka 'tas' arī ir pats attēlotais. Kultu tēlos un reliģiskā ikonografijā nāk klāt vēl īpašā pārnozīme, ka piem. zināmo 'svēto' attēlā, kur gīmetne nevien personīgi attiecas uz atsevišķo svēto, bet ka 'tas' vispār personificēti ir sevišķais 'svētais', tieši šinī ziņā iezīmējot ar īpaši pieņemtām raksturībām. Tās ir pārnozīmīgā stāvokļa raksturības, vaj tādā nozīmē arī atbilstošās lomas raksturojums, ar ko svētie tad savā nozīmībā personificējas. Bet taisni stiliskā ziņā savādais ir tas, ka pats attēlojums var iegūt svētuma pārnozīmību un par sevi noteikt arī sevišķo attieksmi, līdz pat ikonu rituāli pielūgšanai.

Personificētā pārnozīmība nevien var attiecināties uz atsevišķām lietām, bet pašas tās var iegūt tādu nozīmi. Svētnīcas tad vairs nav Dieva vaj dievu tēlu mītnes, bet kā Dieva nami var nozīmēt pašu pārnozīmīgo 'klātbūtni', kādā ziņā nav vairs vispārējas celtnes vaj īpaši tempļi: katram aizskārumam nozīmējot zaimojumu pašai dievībai. Tieši attieksmes ziņā tas ir tāpat, kā 'ikonas' nav vairs tikai 'ārejais veids', atveids vaj tēls (eidolon), bet attieksmes ziņā ar iekšējo nozīmi tai klātesošai esamībai, kurai tic, līdzīgi kā nozīmību 'iemiesojumiem' simbolos. Arī 'elki' parasti ir

bīstami elki, pat ticībai atkrītot 'bijājums' paliek; vienīgi attieksmei pārvēršoties vaj izpaliekot var kādreizējais elks būt arī smieklīgs.

Atsevišķa novirze parādās pat iedomātos skatījumos. Nevien mēnesim pārmainās īpaša seja, bet visa debess ir pilna ar personificētiem tēliem. Saules ceļš pārvēršas 'dzīvnieku aplī' (sodiakos kuklos, pat Aristoteļa metafizikā kā phainomena zodia) — ar mitologizēto aunu, vērsi, vēzi, lauvu, skorpiju, āzi, zivīm, līdz ar 'cilvēkveida' jaunavu, dvīņiem, strēlnieku, ūdensvīru un lietiskiem svariem. Grieķu klasiskās debess zvaigznājos kā paaugstinātā 'stāvoklī' varēja parādīties nevien Zevsa dēls Persejs, Gorgonas nokāvējs, līdz ar Kasiopeju, Andromedu, Atlasa meitām Plejādēm un Beotijas mednieku Orionu, bet arī varonis Heraklis un spārnotais zirgs Pēgass. Joprojām debests ir Lielais lācis, vakaros Rieteklis, rītos Auseklis. Tas tāpat kā saules ceļa personificēti iztēlotās zīmes: ne vispirms 'zīmes' (sēmata un signorum orbis), bet tieši otrādi. Tas līdzīgi, kā zināmos gadījumos ar 'pieņemtiem' pseidonīmiem, kas nav 'lieki vārdi', bet īpaši izdalītas iestājas nozīmē; vaj īpašos iesvētījumos ar nolūku 'apmainīti vārdi', kā atšķirīgi 'doti' pavisam citāda stāvokļa apzīmēšanai, ar ko apzīmētais šķirts no savas parastās jeb arī visas iepriekšējās nozīmes.

V. SIMBOLI

Iepriekš aplūkotās simbolizējošās zīmes, emblēmas un personificējumi viscaur norādīja kādu vienā virzienā raksturīgu pazīmi: konkrētas vaj konkrēti iedomātas lietas reprezentējot kā pārnozīmīgas, ne vairs savā nozīmē, bet atsevišķas koncepcijas ziņā domājamas. Tomēr šie simbolizējumi nenonāca līdz tam, ko varētu saukt par pašu 'simbolu'. Pārejas ir visai izmaiņīgas un allaž paliek nenoteiktas, bet arī praktiskā ziņā robeža arvien parādās. Piemēram, īpašas burtu, rakstu un zināmas citas zīmes jēdziena un 'vārdu vietā' kā nosacītus apzīmējumus ne reti uzskata un nosauc par savas nozīmes simboliem, bet tie neaizsniedz ne emblēmas nozīmību. Tāpat arī zīmētu vaj attēlotu tiesas emblēmu kā īpašu 'justīcijas' tēlu var uzskatīt par tiesas vaj taisnības simbolu, tomēr arī tādi domātais tēls paliek tikai personificējošs attēls — domātā personificējuma nozīmē atdarināms gan kā emblēma līdz ar atribūtiem, šķēpu un svariem rokās, bet tikpat maz simbola nozīmē kā Orions vaj Lielais lācis debesis: līdzīgi kā vakara un rīta zvaigznēm kļūstot gan par saules meitām jeb par izdalītu Ausekli,

tomēr arī tikai simbolizējošā nozīmē prasot vēl atšķirtāku skatījumu un motīvējumu. Kas tad ir tā citādā, daudz tālāki vēl aizejošā simbolizēšanās, kas pēc dažādām pārējām un pakāpenībām izdalās kā atsevišķi par sevi saprotamais simbols?

1. SIMBOLU NOSAKOŠIE MOTĪVI

Tas nav viens faktors, kas nosaka simbolu kā tādu, šinī ziņā ir vesels motīvu sastrēgums. Vienā ziņā simbols ir priekšmetīgs, vaj citādi konkrēti uztverams, tādā nozīmē kā pazīstams ārējs izveids vaj gluži ikdieniška lieta, bet attieksmei pret to motīvējoties ne vairs kā pret lietu vaj zīmi, tanī vietā tieši kā pret garīgā nozīmē domātu priekšstatu, ko simboliskais objekts tad pārnozīmīgi 'iemieso'. Otrā ziņā galvenais motīvs parādās pārliecībā, ka simbols izteic un garīgi ietver ko vispārnozīmīgu, sabiedrībai, cilvēkam vaj dzīvei būtiski attiecīgu un tiešam uztvērumam reprezentētu. Bet tieši šīs garīgās 'iemiesošanās' dēļ simbols nav arī vairs par sevi divnozīmīgi lietiskā un garīgā ziņā šķirams, lietai un pārnozīmei nekļūstot tikai par 'kopā mestu', kā to klasiskais apzīmējums norāda, bet par simboliski īpašo saistījumu, kas vienlīdz tāpatnēji nosaka attieksmi pret simbolu kā objektu un tā garīgo nozīmību. Šinī ziņā galvenie motīvi parādās abējādās bijības, nozīmes un objekta svētuma, ikdieniška nelietojuma, neaizskaramības, sargājuma, aizstāvēšanas un pašu nedalāmo ticējumu ziņā. Analītiski skatoties atklājas sekoša aina:

a. **A T T I E K S M E.** Kas no vienas puses ir sevišķā attieksme, no otras puses pašas attieksmes dēļ ir arī simbola īpašais iespaidojums. Visredzamāk to uzrāda jau iepriekš piesauktais karoga piemērs. Kas par sevi ir tikai veida, krāsas un samēru attiecībā lietisks priekšmets, tas 'karoga' nozīmē pārvēršās atsevišķā koncepcijā. Tiklīdz tas notiek aktuālās attieksmes ziņā, tas arī visos priekšmetīgos atkārtojumos uzreiz ir vienīgi 'tas pats' īpašās nozīmības karogs: ar visu pieņemto un tālāk psiholoģiski, sabiedriski, politiski, valstiski un nacionāli nosakošo vispārējo nozīmību. Tas simbola vispārējo konceptu nemaina, kad pieņemums ir oficiāls, tradicionāls jeb arī citāts, ne arī maina sabiedriski daļēja atzīšana vaj neatzīšana, pat ne opozīcija, vaj nozīmības noliegumi: kas norāda, ka karogu var gan atņemt, kā priekšmetu iznīcināt un tāpat atzinējus, piekritējus un aizstāvētājus, bet nevar iznīcināt simbolu kā tādu, jo pati neatzīšana ir tikai pozitīvās nozīmes negācija. Tas dažādās atsevišķās attiecībās paskaidro pašu garīgo 'attieksmi' pret simbolu kā būtiski domātas pārnozīmes reprezentētāju, ko aizskarot vaj iznīcinot var iznīcināt

vienīgi kā reprezentāciju, kādu tikpat labi var arī atjaunot, bet ar to neko neizmainot pašas simboliskās 'iemiesošānās' ziņā — ne ar atziņu pieņemot, ne ar negāciju noraidot. Te arī slēpjas pašas īpašās attieksmes izejpunkts, ka simbols pavisam lietiskā priekšmetā var nozīmēt 'garīgu lietu', un tā arī simbolus izjūtot: kā pašas garīgās koncepcijas klātesamību. Ir simboli, kurus tieši piesauc vaj aizsargājumam uzzīmē un nēsā — vēl vēlajos vidus laikos pat no simboliski domātām zīmēm izsaucot personificēti iedomātus garus. Bet ir arī simboli, kuriem sava ticējuma dēļ uzpurējas.

b. OBJEKTA UN PĀRNOZĪMES SAISTĪJUMS. Īpašā saistība starp objektu un pārnozīmi ir kritiska: vaj nu zināmais objekts ir un nodibinās kā simbols, jeb arī tāds nav, paliekot savā nozīmē tikai kā priekšmets par sevi. Tas iezīmējas arī tādās lietās, kas zināmā pakāpenībā var būt simbolizējošas, kā īpašas zīmes, emblēmas un personificējumi, arī parastā nozīmē kā 'simboliski' lietotas, tomēr nav un arī netiek domātas kā simboli, kā tas piemēra dēļ ar māģijas lietuvēna krustu un buramām zīmēm vaj dažādiem mešļiem un personu atveidiem — kas ir tikai izvedumam attiecināti rīki, līdzīgi spēka vārdiem. Tampretī simbolos pati lieta nav vairs izveduma nozīmē, bet par sevi kā īpašo nozīmību ietveroša un izraisoša — tādā simbolizējuma pakāpē arī pieņemta kā pārnozīmīgi saistīta. Attieksmes ziņā šī saite ir identificējoša: objektu kā simbolu uzskatot un emocionāli arī izjūtot tāpatnēju simbolizētai būtībai, vienlīdz pat tad, kad objekts tikai kā priekšmets tādu īpašu nozīmību nenorāda un neraksturo. Izteiksmes ziņā te pašā pamatā svarīgs pats simbola 'pieņēmums', kas nosaka un nodibina īpašo saistījumu: par sevi ziedokļa akmens var būt vienkāršs akmens, bet ziedojava nozīmē attiecinājumā dievībai tas nav vairs akmens, bet ziedoklis: simbols vietai, 'klātbūtnei', tiešajai dievības attieksmei — pārnozīmīgā iestājā 'ziedojava dot'. Šādu tiešu attiecinājumu ziņā simbols iezīmējas vēl ar atsevišķu mazāk ievērotu pazīmi: garīgu mērķtiecību. Šinī ziņā simbols ir garīgi domātais saistījums starp aktuālās tiešamības konkrēto simbolu kā reprezentējošo objektu vaj aktu un izsaucamo pārnozīmi būtiski paliekoša atrisinājuma panākšanai. Galvenokārt tam arī simbolus rod un visai redzami izlieto.

c. SIMBOLU RAŠANA UN LIETOJUMS. Var likties savāda visa tā īpašā izturēšanās pavisam citādas attieksmes ziņā — sevišķā bijība pret svētiem un iesvētītiem priekšmetiem, vaj svētām vietām, svētiem kokiem, svētiem mežiem un svētbirzēm. Bet vēl savādāki, ka garīgai izteiksmei

Ipašus simbolus meklē, rod, atsevišķi noteiktā ziņā nodibina un zināmai mērķtiecībai ar to pašu nozīmi atkārtoti lieto. Tad ir atsevišķi par sevi īpaši izdalītais un sevišķā nozīmē domātais 'altāris', paaugstinātā vieta, paaugstinājums upurējumam, upura uzlikšanai (lt. altāte), konkrētā 'upura galds', kas tiešajam izvedumam mainoties var kļūt par 'Dieva galdu', dievgaldu, bet secen rituālu maiņām paliek tā pati koncepcija pārnozīmīgai attieksmei kā tiešai daļībai vaj satiksmei ar dievību. Tas ir atbilstoši nodibinātais simbols: nevis kā rīks rituāla ziņā, bet izveduma nozīmē ar dievību tieši saistītā sevišķā vieta. Zināmos kultos tādā vietā arī upurējuma uguns nav vairs tā pati kā pavardas degot, bet tiešā starpniece ar dievību un tādā saistībā pati pārnozīmīga. Tronis ir paaugstinātā vietā valdnieka krēsls ('sēdekļis', gr. thronos), bet kā valsts valdīšanas centrālais simbols nozīmē valsts varas tiešo centrālo vietu, oficiālo troni, kādā valdnieku paaugstinot ieceļ ar 'tronēšanu' (sal. 'valdības sēdekļa' atvasinājumu galvas pilsētas nozīmē). Scepteris ir valdnieka kā vienvaldnieka, monarha varas simbols (kaut vārda nozīmē nūja atbalstam vaj metamais šķēps, gr. skēpton), bet tieši kā simbols, lt. sceptrum, tas reprezentē pašas augstākās varas koncepciju, sceptera nesēju kā suverenu. Tādi īpašās pakāpēs arī dažādie 'zižļi', pat garīgās varas un statusa ziņā nesot sevišķu zizli, apzījumu vienlīdz lietojot sceptera nozīmē; arī tautas dziesmās atskanot, ka īpaši 'zižļa galu kaldina' (31206. var.).

2. I E D A R B Ī B A

Attieksme pret simbolu nav atkarīga no simbolizējošās lietas kā tādas, bet 'pār' atkarībā domātās nozīmes dēļ. Simbolizētais pārnozīmīgums ir tas, kas neredzami, bet arvien 'savādi' iespaido kā pašos objektos iemītošs spēks, allaž iedarbojoties kā pati divainā, nūminožā 'klātbūtne'. Savukārt tas nosaka simbolu atšķirumu no ikdieniskām vaj 'profānām' lietām, maina apiešanos un rīcību — vienlīdz tradīcijās un kultos, izdalītos cermoniālos, īpašās parašās, nosacītos ritos un rituālos, pieņemtās svinībās, ticējuma apliecinājumos un arī dievinājumos. Tas ir tas, kas pavisam konkrētu priekšmetu var pārvērst aptverošas nozīmes 'klātbūtne'; uguni ziedoklī pašas dievības pielūgšanā un ar 'garīgu' vārdu pārnozīmību pat tieši 'piesaucot' kā domāti būtisko.

a. N Ū M I N O Z A I S. Latniskais apzīmējums ir pietiekoši vispārējs, lai ieskatu nesašaurinātu vienīgi reliģisku kultu ziņā. Sākotnēji šis vārds nozīmē sevišķu 'mājienu', divējādas nozīmes robežgadījumu, kad pavisam ikdieniskās lietās var manīt

pārnozīmīgi dotu zīmi kā nūmenožu norādījumu, ar sevišķu iespaidojumu kā pašas dievības iedarbīgu klātbūtni (nūmen Iovis, deprum). Efekta ziņā tā ir iedarbīgi sajūstā 'mezināmā' vērtšanās, satraucoši pārsteidzoša, svešādā, dīvaini dairā, zīme, nezināmi bīstamā, bijājamā, svētā: apmājojot ar savu iespaidu. Tāds iespaidojums tad pārvērš visu attieksmi pret nūminozi skārtajām vietām un objektiem, kas parādās pavisam citādā nozīmē, par sevi paliekot tās pašas, nekļūstot par Ipašām citām, parādībām un personificējumiem, vienīgi nūminozā mājiena nozīmē kļūstot par atšķirīgi savādām. Bet ar to tieši tās arī ir 'pavisam citādās', kā nūminozi skārtās un atbilstoši tam iedarbīgās. To var paskaidrot arī tādi kritiski robežgadījumi, ka uz kapa gan nes puķes un noliek, bet no kapa nenes mājā.

b. P I E S A U K Š A N A. Blakus parastām nozīmēm (minēt, pieminēt, saukt vārdā, piesaukt vārdā, piesaukt par liecinieku, tieši norādīt, uzaicināt) ir vēl sevišķas nozīmes, kad nedrīkst minēt vaj tieši vārdā nosaukt, lai ko nevēlamu 'nepiesauktu'. Jeb arī aizsargājoši vaj citādi vēlami 'piesauktu'. Tā piesauc arī Dievu. Piesaukšana šinī ziņā ir pārnozīmīgās klātbūtnes izsaukšana, pamatā kā garīgās nozīmes realizēšanās par aktuālu spēku. Tie ir visai seni priekšstati, bet pāri visām ticējumu izmaiņām joprojām nozīmējot vienu un to pašu: nonākšanu tiešā kopattieksmē ar nūminozi iedarbīgo klātesamību, kā tas jau tik pārsteidzoši nojaustos 'mājienos', izsaucot bijību un iekļāvības sajūtu Ipašajā spēkā. Attiecībā simboliem tas neparādās viscaur tik iezīmīgi un tieši redzami, bet pamats ir tas pats, kad tieši 'karogam zvēr' kā visas Ipašās nozīmības klātbūtnēi. Redzamāki tas parādās tajās attieksmēs, kur zināmās lietās vaj norisēs sajūt pārnozīmīgu svētumu: no vienas puses kā pašu par sevi svētu esamību, svētu stāvokli, svētu noslēpumu vaj Ipašu mistēriju, no otras puses sakramentālu vaj citādu 'iesvētīšanu', ievēšanu Ipašā iesvētījumā, un treškārt svētas nozīmības sevišķu atklāšanos, atklāsmi, garīgu ieiešanu un palikšanu pārnozīmīgās klātbūtnes attieksmē. Šādā ziņā tā zināmi simboli var pārvērsties 'svētās lietās', līdz ar ko arī objekta nozīmē tās nav vairs lietišķas kā konkrētas lietas un tāpat rīcība ar tām nav vairs redzami izdarāmā norise, bet aiz redzamā veida pārnozīmīgi pats tiešais 'svētais' izvedums — ar savu atšķirti domāto cēlonību, nolūku un sekām. Tas drusku paskaidro, ka arī dievību var piesaukt kopattieksmē un līdziedarbībā.

Kas ir šie pārnozīmīgi tiešie akti, kas arī gluži ikdienišķas lietas var pārvērst 'pavisam citādās'? Tas notiek primitīvos kultos, bet pavisam nesēnēji un tagadnēji. Kādā zinātniski domātā reliģisko simbolu apskatā lasāmi sekoši paskaidrojumi par kultiski domātām

nozīmēm. Ravenā cēzārienes Gallas Placidijas mauzolejā no 5. gs. saglabājusēs mozaika, kur stipri stilizētā veidā, bet reāli iezīmīgā izvedumā attēlots briedis mežā — ejot pie avota ūdeni dzert. Bet kas tas ir kultiski domātā nozīmē? Briedis pārvēršas 'simbolā kristītiem ticīgiem', kas kristībā iet dzert 'dievišķās žēlastības straumes', pašam avotam nozīmējot Kristu, kur visa 'iesauktība Dieva iedarbīgajā svētījumā sākas un tiek piepildīta' (Synbolik d. Religionen XIII sēj. 25. att.; 1966. g.). Turpat kristības sakramenta akts tiek paskaidrots šādi: ārējā nozīmē — trīsreizēja kristāmā ūdens uzliešana, kad priesteris teic vārdu 'es tevi kristu'; iekšējā nozīmē: 'šajā acumirkli caur priestera roku iedarbojas Kristus' — 'zem uzliešanas ārējā simbola... šķīstīšana no grēka, jaunas dzīves dāvāna, iesaistība baznīcā un pakļāvība trīsvienīgam Dievam' (att. 6.). Tas visai pilnīgi ļauj ieskatīties, ko pamatā nozīmē nūminozā piesaukšana, un vēl redzamāki, ko nozīmē 'zem simbola' iedarbīgi pārvērtošā klātbūtne, ja transcendentāli caur priestera roku un ūdeni var dot ticētu jaunu dzīvi, — ne reti arī objekta ziņā domāto simbolu pārvēršot pavisam garīgi ticētā sakramentā. —

c. P I E L Ū G Š A N A. Cik nūminozā piesaukšana parasti ir rituāla, tikpat līdzīgā nozīmē arī pats rituālais akts var tikt pieņemts par īpašu simbolu: ne vairs svētās lietas, bet svēta akta, īpašās norises, zināmā pārnozīmē teiktā vārda, 'dotās' zīmes un tamlīdz pieņemtā ziņā. Bet te parādās kāda divējādi šķīroša robeža, izdaloties atsevišķām novirzēm. Māģijas spēka vārdi, 'burvju vārdi', tāpat pielietotie un nodomātie mešļi nav simboli, vienīgi māģiskā izveduma rīki, 'spēku' dabonot no ikreizējā akta, kāmēr simboli par sevi ir aktualizējamās klātbūtnes iemiesojumi. Tādēļ pretreaģējums māģiski nodomātam izvedumam var pārtraukt saiti ar spēka devēju un izvedumu neitrālizēt, kam preti simbolos piesaucamā pārnozīme nav izdzēšama. Tas ir tas īpašais izejpunkts, kas simbolu ticētā pārnozīmē nevien padara par patstāvīgi piesaucamu vaj par sevi svētu, bet sevišķi reliģiski kāpinātās attiesmēs tādā nozīmē arī par pielūdzamu un dievināmu. Dievinājuma ziņā latīņu vārdā (dīvinātio) vēl joprojām skan līdzī dalītas nozīmes, vienā ziņā māģiski domātās pareģošanas spējā (dīvināre, un dīvinus kā pareģis), otrā ziņā 'dīvinus' kā dievišķs un 'dīvus', arī kā dievs, deus. Šī izdalīšanās nosaka īpašo kultisko atšķirību arī pret reliģiskiem simboliem un īpašiem rituāliem simbolu nozīmē — kā pret pašām svētām vaj dievišķām lietām (res dīvina, upura nozīmē) un kā vērsanos pašā rituālā (res dīvinae), upurēšanas, 'dievkalpojuma' nozīmē. Vēlākā reliģiskā tendence tieši bija dievkalpojumu sevišķi izdalīt kā pašu 'kalpošanu'

(servitio divinum) un vēl atšķirīgāk grieķu vārda nozīmē kā pateicības došanu, 'pateikšanu' Dievam (eucharistia). Tie nav vairs vienīgi simbolizējumi, bet pašu simbolu ziņā tiešas attieksmes akti, vienlīdz izteicot pielūgumu un dievinājumu.

Tas paskaidro arī īpašo vajadzību 'lūgt un pateikties', izteiksmes ziņā īpašās 'lūgšanas' un dievības slavēšanu, ar ko tuvojās dievībai. Kas reliģiskās augstpakāpēs joprojām vēl ir dievkalpojums, 'kalpojums' dievībai, — sakramentā kā 'vienošanās noslēpums' ar pārnozīmīgo (mistērija), tas sākotnēji ir upura došana un pats upuris kā vienošanās ar dievību sakrālā mielastā. Tā nav kalpošana pārnozīmīgā 'lūgšanā', bet kalpojums ar upuri, labvēlīgo atrisinājumu slavējot kā pārnozīmīgu pretdevumu. Sakramentālais 'upuris' tad ticis apzīmēts kā garīgās (spirituālās) reālītātes iemiesošanās materiālā veidā, panākot vienošanos ar Dievu; vaj kā 'svētu lietu zīme': 'redzējais veids neredzamai žēlastībai' (Augustīns); vaj arī kā 'signum rei sacrae in quantum est sanctificans homines' (Akvīnas Toms). Tas nozīmē vienošanās aktā ar nūminojo klātbūtni panākamo svētījumu: dievināšanai piepildoties upura dievinājumā.

3. SIMBOLIEM LĪDZĪGAS FUNKCIJAS

a. SIMBOLU NOZĪMES IZDZĪŠANA. Cik simboli ir aktuāli un īpašu pārdzīvojumu ziņā iedarbīgi, tikpat dažādās pakāpenībās var arī zaudēt savu pārnozīmību. Stiliski tas uzrāda daļēju vaj pilnīgu izteiksmes spējas zudumu, pāri paliekot formāli lietotām zīmēm, bet ticējumu ziņā zaudējot pašu aktuālizējošo attieksmi — no pieņemtā pārnozīmīguma pāri paliekot tikai vispārēji zināmajai ārējai nozīmei, allaž bez iekšēja ticējuma. Šādā ziņā kā vidusmērīgas pārejas ir ārēja turēšanās pie rituāliem, pieņemtām un pildītām parašām kā simbolu ceremoniālas lietošanas. Soli tālāk iezīmējas reliģiskās ticības pārejas, parādoties 'atmestiem dieviem', noliegtiem dieviem, gāstiem elkiem, idoliem, neatzītiem rituāliem kā 'mānticībai' — kur bijusē ticība pāriet tieši pretnozīmē, simbolu pārdzīvojumi māņos un nolieģumos, 'elku ticība' kā kalpošana pašam ļaunumam, pat mājīgas pusē izdaloties melnajai mājīgai ar savu 'kalpošanu' un kalpiem, un tikai uz robežas noturoties baltajai. Tas viss pārvēršās divainā pasaulē, kur pieņēmums cīnās ar nolieģumu, un kas bija labvēlīgi svēts, kļūst par tumšu un draudošu spēku. Stiliski tas nozīmē simboliskās pārnozīmes izdzisumus, bet 'ticības' ziņā allaž tikai attieksmes apvērsumus, zaudētas cerības atvietošanu ar jaunu pielūgsmi — bet taisni tādēļ bijuši pārnozīmei ļauni aprūtinot apziņas tumšo pusi, atmestam elkam joprojām izmainīti paliekot elkam.

Pārnozīmju istā izdzišana iestājas tikai tad, kad simbolu patiesos pārdzīvojumus vairs nezina, neapzinās un nesaprot.

b. ŠĶIETAMIE SIMBOLI. Emocionāli vārdus var teikt īpaši 'spēcīgi', ar ko zināmiem vārdiem, teicieniem un atsevišķām lietām ir sevišķi izdalīta pašnozīme. Iestājas zinā vārdu 'dod' un 'liek kļā', nozīmējot īpašas saistības spēku, kādā zinā vārdu 'tur'. Attieksmes zinā vārds var tik pilnīgi saistīties ar atsevišķas lietas nozīmi, ka vārdu teicot izjūt pašas lietas piesaukumu; tāpat sevišķu motīvu dēļ var vienlīdz iespaidot apzīmējums, lieta, norise, vaj tiešs izvedums. Tas var parādīties jau zināmu objektu izdalījumos, kaut tikai labuma, derīguma, vaj patikas zinā, un pretēji ļaunā, kaitīgā, nešķīstā vaj riebīgā nozīmē; vienā zinā arī kā pieņemtā 'Dieva dāvana', otrā zinā kā pats ļaunums. Vienā pusē raksturoti dievkociņi, kurus labvēlīgu iespaids dēļ liek pagatvīt, vaj dievkrešļiņi, dievsuniņi un dievgosiņi, otrā pusē velna auzas, velna oga un velnābols. Bet tie vairs nav simbolizējumi ne simboli, tanī vietā pašu objektu labās vaj ļaunās īpašības un iespaids raksturojumi. Var gan līdzī skanēt māģijas vaj tamlīdzīgi motīvi, bet sargājošais vaj izvedošais spēks parasti domāts pašās lietās: ne reprezentēts, bet esošs. Tautas dziesmās ir labvēlīgi sargājoši koki: 'Tumšu nakti ceļu gāju, lazda vēza rocinā — citi koki vella bēga, lazdiņš vella nebēdāja' (34352.); Aizsmok priede, aizsmok egle, aizsmok mana valodiņa — ābēlīte, Dieva koks, ārdi manu valodiņu! (34104.). Zobens pats kvalificējas kā tērauda un sudraba: Velna galva, mana roka — mans tērauda zobentiņš! (34122.); Es nocirtu melnu čūsku — man sudraba zobentiņš (34117.). Pietiek vienīgi arī ar ļaunuma 'vārda' zināšanu, kāda pazīšana jau par sevi aizsargā (34119.).

Zināmi emocionāli teicieni atgādina nūminošo piesaukšanu, bet tie ir tikai aizsargāšanās vaj iekšējas rezervēšanās izsaukieni, īpaši draudu, briesmu, nepārspējamu spēku zinā vaj nelaimes gadījumos. Aktuāla notikuma dēļ izsauca — 'ak, Dievs!' pasarg Dievs! Dievs, stāvi klāt! — bet parasti attiecināti ļaunajai norisei un allaž nevarības zinā vaj resignējoši (tas ir Dieva zinā! lai Dieva rokā!). Nenovēržamu briesmu brīdī izsaukianam 'pasarg(i) Dievs!' nāk vēl kas klāt, tomēr vienīgi iespējamības, labas varbūtības nozīmē, bet nepiesaucot ticējuma, labvēlīgas pretdarbības, vaj palāvības zinā. Šādos izsaukianos skan tikai psiholoģiskie aizsargmotīvi. To tuvāk paskaidro arī tiešā pretpuse: noliegumi 'saukt vārdā' bijātas lietas, vaj ļaunu tādu vārdu nozīmes tieši minēt — lai bīstamo vaj nevēlāmo 'nepiesauktu'. Bet arī tāda nepiesaukšana un paši vārdi nav ar simbola nozīmi, vienīgi

aizliegta rīcība, līdzīgi kā nepieļauta teikšana un māģiski kaitīgi līdzekļi. Tuvi tam ir īpašie 'tabu' noliegumi, sākotnēji kā 'neaizkarams' priekšmets, no kā jāizvairās un vispārējāk arī kādas sevišķas nozīmes. Galvenais motīvs tam ir izsaukšanas negatīvā pretpuse: neskārt kaitīgas lietas un 'neizaicināt' kaitīgus iespaidus kā ļaunas norises. Tas parādās arī ikdienišķi vispārēji: tīši nedarīt to, kas var kaitēt, nesaukt vārdā piedauzīgo, neskārt riebīgo, 'nesaukt ļauno', 'nepiesaukt nelaimi', bez vajadzības nerunāt par nepatīkamo, vaj apzināti sargājoties no nevēlama iespaidojuma.

Šādās iestājās lietots 'talismans' nav pārnozīmes simbols, bet māģiskā nozīmē kā aizsargājošām īpašībām klāt nēsājama lieta, pati par sevi kā pretlīdzeklis nelaimei vaj ļaunumam. Amulets ir līdzīgi klāt turama lieta, bet tieši domāts kā 'burvju līdzeklis', lai pasargātu no ievainojumiem un citādi ļauniem iespaidiem. Skarabejs lt. apzīmējumā nozīmē 'vaboli' (scarabaeus), kā attēls attiecoties zināmiem ticējumiem par vaboles labvēlīgi glabājošu nozīmi, bet tas nav simbolu tiešās pārnozīmes ziņā. Savādāki ir 'totemi', kā zināmi dzīvnieki, augi, vaj īpaši priekšmeti un dabas parādības, ko atsevišķas ciltis tur par savas izcelsmes pirmātnējiem priekštečiem, kādā nozīmē tie joprojām ir sargājoši un tādēļ nav ikdienišķi aizskarami, lai pašas cilts dzīvību neapdraudētu. Kā totemiskie attēli tie var savā katreizējā nozīmē personificēties, vaj arī reāli attiecināties tieši īpašiem dzīvniekiem un citādiem objektiem, var arī tikt attēloti emblēmātiski, bet nekļūstot par pārnozīmīgi iemiesojošiem simboliem, tanī vietā ticēto nozīmi reprezentējot paši par sevi. Tas spīd cauri vēl tajos dievinājumos un dievos, kur paši tie parādās ar dzīvnieku ķermeņiem un cilvēku galvām, vaj otrādi un abējādi, bet ir pate dievība, ne simbols. Daļēji tāda funkcija ir arī 'fetišiem' (apzīmējuma ziņā no lt. facticius, 'atdarināts') — fetišs ir 'darināts atveids', 'nedzīva priekšmeta' dievināšanas ziņā kā 'dieveklis', arī īpaša sargātāja lomā, bet šinī nozīmē tikai 'spēja': kā arī kulta lietas uzskata ar 'māģiskām spējām'. Savukārt tādas nozīmes parādās arī relikvijām: pašus objektus nevien turot kā 'svētus', vaj kā aizlūgšanas vidutājus, bet par sevi kā labdarīgi klātesošus — ne simbolizējoši, bet savā pašnozīmē.

Ne reti simboliskā nozīmē dēvēti tādi darījumi, kas plašākā nozīmībā daļēji tiek izvesti kā īpaši apliecinājumi 'zīmes pēc'. Tādi ir veltījumi kā īpašas veltes, dāvinājumi kā devumi lietiskas dāvanas veidā, vaj tokeni kā nosacītas nozīmes lietišķs apliecinājums. Dāvanās izteic devēja iestāju kā sevišķu norādījumu labvēlībai, atzīšanai, vaj līdzīgai iestājai: 'par zīmi'. Tokens ir atsevišķi izdalītas nozīmes tiešais norādījums, vaj konkrēti tāda

ziņā pati uzrādāmā zīme. Bet arī tad, ja tas daļēji nozīmē zināmu izpildījumu, savā pamatā ir tikai iepriekšējs apliecinājums, nestājoties visas nozīmības vietā, tikai pieņemtā ziņā atvietojojot. Tāpat tas ar zināmiem aktiem un objektu attēliem, kas norādoši taisni domāti tiešā izvedumā, nosacītas nozīmes un arī atsevišķas personas attiecinājumā, bet izvedot vienīgi simulejoši. Tādas ir tīši atdarinošās effigijas (lt. fingo, līdzības ziņā 'figurare'), kas tiek domātas objekta vai īpašas personas atveidā un īpašā nolūkā, tādā nozīmē pat zināmam cilvēkam 'attiecināti' sadedzinot: bet tas ir tikai 'viņa vietā'. Tādā ziņā var rīkoties arī ar pašām lietām, tieši sadedzinot zināmas grāmatas, vaj sārtā tāpat cilvēkus: bet tad tas vēl mazāk ir simboliski, vienīgi attiecināti — mācības vietā dedzinot sacerētāju, līdzīgi kā otrādā ziņā sacerējuma vietā dedzinot eksemplārus, vaj iestājas, pārliecības vietā autoru.

I VISPĀRĒJAIS IESKATS

Ja simboliem vaj personificējumiem un simbolizējumu emblēmām atņem pārnozīmību, tad pāri paliek konkrētais objekts, norises akts, vaj attēls. Tādā gadījumā ir vairs tikai tiešās nozīmes lieta, priekšmets, rīcības veids, žests, priekšstats, tēls, vaj arī vispārējās nozīmes vārds. Bet ir gadījumi, kad objekts savā tiešā vaj parastā nozīmē tiek saistīts ar citu objektu tikpat tiešā nozīmē, attiecinājumu izteicot tādā ziņā, ka vienā uztvērumā domāto nozīmību var kopattiecīgi atvietot pavisam citada uztvēruma iedomājamā nozīmē. Vārdiski tas parādās tā, ka domājot vienu objektu savā tiešajā vaj parastā nozīmē, to nemaz nenosauc savā parastā vaj jēdziena vārdā, bet apzīmē cita objekta ziņā, piemēram, gaismas vizmu ūdenī nosaucot par tiltu, liesmu lātis vaj staru strēles par šķēpiem, saules starus par bultām, un tldz. Skatoties vienīgi vārdu izmaiņas ziņā, atvietojumi var likties metonimiski, vaj salīdzinājuma nozīmē, bet teikšanas motīvs un vajadzība, tāpat stiliskais iznākums izrādās pavisam cits. Apzīmējošais vārds aktuāli atvieto, bet nestājas parastās nozīmes vietā, nedz tikai papildina atsevišķas raksturības vaj īpašības ziņā, bet vienu zināmo aptvērumu (vizmu, strēles, starus) aktualizēti izteic otra īpaša aptvēruma kopattiecībā, pie tam domāto saistījumu uzsverot tikai pēdējā nozīmē (tilts, šķēpi, bultas). Šādi saistījumi pašu lietu norāda tiešajās nozīmēs, bet neatkarīgi no ikdienišķi sinonimiem blakus stādījumiem, izteiksmes ziņā arvien izsaukuši pārsteidzošu iespaidu. Sevišķi tādēļ, ka saistījums vairs nav domāts ne līdzības ziņā, ne arī simboliskā pārnozīmē, ierosinot vienīgi neparasti aptverošāku skatījumu. Stiliski tas izrādās īpašs izteiksmes ceļš, iezīmējot tādus aptvērumus un izdalītas nozīmības, kas ar citiem izteiksmes līdzekļiem nav panākams. Bet kas ir šis īpašais stila līdzeklis, ko vienā vārdā mēdz apzīmēt par metaforu, bet paņēmienu un arī teorētiskā ziņā saskatot visai nenoteiktās un izmainīgās robežās.

Pieņemtā termina ziņā tā ir objekta apzīmējuma 'pārņemšana' (gr. phero nozīmē), bet pašam pārņemšanai paliekot tikpat neskaidram un nenoteiktam kā visai pārņemšanas teorijai. Romiešu rētorīķi terminu saprata kā *translatio*, vārda ziņā burtiski tādā pat nozīmē, kā no svešas valodas pārtulkojot 'pārliet' savos vārdos. Tas ir tas,

kam arī tālākā teorija nav tikusi pāri, vēl joprojām metaforu saprotot kā apzīmējuma 'pārņemšanas figūru', vienu objektu apzīmējot otra vārdā un šini ziņā pat kā divu lietu aizstātu identificējumu (Shipley, Dic. of World Lit. 268., Revised edit.). Kvintiliāns metaforu sauca par pašu daiļāko figūru, stiliski saskatot vienīgi reducētu salīdzinājumu, kas rētorikas vajadzībām arī bija pietiekošs izskaidrojums, objektu aktuālos apzīmējumus pārnesot tikpat viegli kā īpašību attiecīnājumus. Pamata definējums bija jau Aristotelim, ka metafora ir tāda apzīmēšana citā vārdā, kur citādais (allogrion) tiek pārņemts no genusa uz speciju un otrādi, vaj no specijas uz speciju, un arī pēc analogijas (Poet. 21.) — par citādu vārdu vispār uzskatot tādu apzīmējumu, kas atšķiras no parasti pieņemtā, līdz ar piezīmi, ka vajag tikai parastos vārdus ielikt savā vietā, lai redzētu, kas patiesībā teikts (22. nd.). Bet kāpēc tā saka, 'pārņem', un kādā isti ziņā var pārņemt, jo arī pēc analogijas ne viss ir kopnozīmīgi attiecīnāms. Arī tas kļūva par sliksni, kur teorija palika stāvēt, paliekot uz vietas vaj ejot apkārtceļu, pārņemšanu domājot poētiski ornamentālu, raksturojoši papildinošu, vaj formāli izvedamu.

Tas padarīja stilisko izpratni virspusēju un neauglīgu: vienā ziņā nespējot metaforu teorētiski nošķirt no citiem izteiksmes līdzekļiem, kur tāpat lieto netieši apzīmējošus vārdus, otrā ziņā metaforiskai izteiksmei pieskaitot tāds poētiskus izgriezņojumus, kur vārdi meklēti tikai pārmaiņas, gribēta jaunuma, pārsteiguma dēļ. Tīri formālie skatījumi taisni aizsedz galveno jautājumu: ar ko metafora atšķiras no adjektīviem salīdzinājumiem atsevišķu pazīmju vaj īpašību ziņā — ejot daudz tālāk par daļējiem līdzattiecīnājumiem. 'Figūrām' nepaskaidrojot, kāpēc pašas lietas īpašo aptvērums ziņā nevar salīdzināt kā tādas (lai attiecīnājums nepaliktu tikai samēra, skaita vaj abstrakcijas nozīmē): tomēr metaforās tieši kopattiecīnot dažādo objektu īpašās nozīmības un 'vārdus' kā atvietojamus. Kur te slēpjas pats stiliskais mezgls, ka tādā ziņā vārdi nepavisam nav formāli apmaināmi kā izmaināmi apzīmējumi, bet 'stājoties vietā' ikreizēji izteic pavisam sevišķi domātas sakarības. Aristotelis praktiski to labi sajuta: recenzējot kādu Aeschilam un Euripīdam kopēju rindu, kur pirmais parasti saka, ka ļaundabīgs audzējs 'ēd' kāju (esthieī), bet otrs, ka 'mielojās' (ēoinātai), atzina parasto apzīmējumu par labu, bet Euripīdam neparasto 'metaforu' pārmeta kā triviālu (Poet. 22. nd.). Tomēr, starpību saskatot vairāk gaumes ziņā, ne pašā apzīmējuma neattiecībā.

Gaume norāda, bet nozīmības šķēršļiem teorijas nav pāri tikušas — paliekot apkārtceļos. Vienā ziņā tas parādās formālā analizē, metaforas skatot pēc sensuāli vispārējām līdzībām un tieši

konkrēti 'pārnestām' attiecībām abstrakciju apzīmēšanai. Tādās sakarībās smagi sitot ir 'smaga roka' un var būt gaiša balss un saulainas dziesmas; vaj bezgalības aukstā elpa, labpatikas siltā rokā, laimes gāsts un smaids, arī gara vēriens, gara augļi, zemes spēks, sadzīves ziņā mājas gars, aroda ziņā zelta pamats, atrisinājuma ziņā ciets rieksts un briesmu gadījumā nāves ēna. Šādos izdalījumos nozīmi var 'pārnest' pavisam tālām līdzības pakāpēm, ja vien tikai uztvērumi saskaras kādā atsevišķi analogā punktā, un sevišķi, ja tādi atgādinājoši punkti ir vairāki, kad arī cilvēkam ātruma, spēka un droša veikluma ziņā var būt 'brīža kājas' un protezes nozīmē koka kāja. Bet kādas nozīmes vietā varētu 'pārnest' tādu teicienu, ka dažreiz arī valdības un valstis stāv uz 'māla kājām', kas domāts pavisam konkrētā situācijā, bet abstraktā nozīmē: tomēr tieši metaforiski tad nedomājot kādā priekšstatīgā sakarā ar mālu un kājām. Te arī jautājums otrādā ziņā ar galveno analīzes šķērslī: kas metaforās īsti būtu tas pretgājiens atpakaļ uz parasto nozīmi, lai teicienā ieliekot parasti domāto vārdu, ar to būtu arī tieši pasakāms, kas patiesībā domāts un teikts. Taisni tas izrādās bezsekmīgi, allaž novedot jaunos tulkojumos un pārnēsumos, jo metaforas var būt visai kompleksas, ne tikai vizmu nosaucot par tiltu, vaj saules starus apzīmējot par bultām. Pat šīnī vienkāršā ziņā tas liek uzmanīgāk ieskatīties pašās metaforās, kas īsteni ir tā īpašā metaforiskā 'nozīme', nepārnēstot parasto, bet ejot pāri vaj secen tai.

II FUNKCIONĀLĀ ANALĪZE

Tas pats apzīmējošais vārds vaj vesels teiciens var funkcionēt abējādi: vienā ziņā izteicot vispārējā vaj tiešā nozīmē domāto objektu, otrā ziņā kādā atsevišķā sakarībā. Tas vien norāda, ka jau pašā apzīmēšanā notiek īpašas norises, kas vienlīdz ļauj vārdu attiecināt lietām par sevi un arī dažādi izdalītos skatījumos. Šīs norises var paskaidrot tiklab metaforu rašanos, kā arī metaforiskās nozīmes zudumu, pārvēršanos parastos apzīmējumos — stargadījumos izteicamo nozīmi aktuāli nosakot un ļaujot domāt vienādi un otrādi. Gaisma ir tā, ko redz, bet metaforiski domāto gara gaismu pat priekšstatīgi neredz.

a. METAFORISKĀS NOZĪMES RAŠANĀS. Ja saka 'rieksts', ciets rieksts un jāpārkož rieksts, tad tie nav vien jēdzieniski un tiešā pieredzē pavisam konkrētas nozīmes vārdi un teicieni, bet arī ikdienišķi parasti un tieši saprotami. Bet ja tikpat parasti arī saka, ka zināms jautājums, problēma vaj uzdevums ir 'ciets rieksts', kas izveduma vaj atrisinājuma ziņā 'grūti pārkožams', tad tas ir

pavisam citādas nozīmes apzīmējums, kas par sevi nav attiecināms atpakaļ ne uz lietišķi tiešo nozīmi, ne arī atrisinājuma vai izveduma grūtības 'cietu' raksturību: metaforai kā tādai neizteicot neko pārnestu, bet tajos pašos iezīmīgos vārdos uzsveramo 'grūtumu' apzīmējot 'cieta' ziņā. Tomēr tieši ar to metaforiskais izdalījums sākas — tas vairs nav tas grūtums vai grūtība kā riekstus kožot: visai iezīmībai attiecoties vairs tikai grūta jautājuma, grūtas problēmas, vai grūta uzdevuma ziņā, kas arī ir tas izteicamais objekts, ko par sevi atsevišķi izdalītā nozīmē domā, vārdiski neminot — bet nedomājot arī vairs 'cietu' rieksta nozīmē. Sākoties konkrētos vai abstrahētos attiecinājumos, metaforiskie apzīmējumi tajos pašos vārdos var izdalīties vairākās atšķirtās novirzēs. Vairākās nozīmēs tajos pašos vārdos un teicienos runā par 'zemes svētību' un 'debess svētību', bet saka arī pavisam lietišķā attiecinājumā, ka nolist debess vai Dieva svētība, domājot, ka nolist audzējams lietus. Vai baze ir konkrēta, vai atstrakta skatījuma ziņā, ietvērti izteicamas var būt visai aptverošas sakarības. Tas paskaidro, kāpēc stiliskā iespaids ziņā metaforas allaž liekas tik pārsteidzošas, bet arī norāda, ka galvenām kārtām tie ir tādi apzīmējumi, kurus teic pārāpziņējoši — ne vairs savā parastās nozīmes attiecinājumā, bet klātnākušās paplašinātās nozīmības ziņā, kas tad metaforiski arī izdalās par sevi: problēmas ciets rieksts nav vairs salīdzinājuma cietais rieksts.

b. PĀRAPZĪMĒJUMU IZDALĪŠANĀS. Ja īpašās nozīmes iesaistījums noticis, zināmie vārdi un teicieni šķiras divējādā attiecībā: parastā nozīme sedzas, bet metaforiskā nozīmība nodibinās kā atšķirīgs izteikums par sevi. Stiliskā vajadzība tam viegli saprotama — metaforiski domātais objekts netiek nosaukts un paplašināti izteicamā uztvērumā tam bieži vien arī nav sava īpaša vai jēdzieniski tieša vārda, kādēļ izteikums panākams tikai netiešākā apzīmējumā, jeb arī, kad parastās nozīmes vārds raksturojoši norāda 'zināmas' iezīmības, kas izdalītai nozīmībai atbilst un pastiprinājuma ziņā saprotamas pēc analogijas. Piemēram, kā tiešākā apzīmējumā būtu izteicama metaforiski domātā 'ļauņuma sakne', raksturoti apzīmēta pavisam parastos vārdos, bet tādā izdalītā nozīmībā, kad saka ne vairs ļauņuma abstrahētā ziņā vispār, ne arī nozīmi reducējot atpakaļ jēdzieniska cēloņa, iemesla vai sākšanās ziņā, bet kā aktuālā ļauņuma rašanās izaugšanu. Tas nav uzskatāmai, kur 'saknes' priekšstats traucējoši taisni novirzītu uzmanību visa metaforiski īpašā kompleksa izdalīšanai, ļauņumu arī nedomājot kādas tieši iezīmīgas saknes ziņā, bet vārdam rakturojoši aizpildot atbilstošāk neizsakāmo rašanās aktuālītāti. Tas nav arī ne iztēlei vai

salīdzinājumam, ja īpaši uzsver 'uguns jūru': metaforisko apzīmējumu tāpat domājot uguns aktuālītātes un pārvarīgā lieluma ziņā, jo citādi tāds pārapzīmējums jūras/uguns attiecinājumā būtu tieši raksturojuma pretruna, kā mēr secen tiešajām nozīmēm uguns nevaldāmās 'jūras' uzsvērums skan kā pašsaprotams teiciens. Tas rāda pašu metaforisko domāšanu: izteicamo objektu uzsverot kā atsevišķā nozīmē izdalāmu, bet izteikumā lietojot parastas nozīmes vārdus, kas vairāk vaj mazāk novirzīti no savas vispārēji parastās nozīmes un tādēļ savstarpējā kopattiecībā var tikt domāti secen parastiem jēgumiem, kas arī pieļauj izdalošos pārapzīmējumus. Tam atbilst metaforisko teicienu pārsteidzoši vieglā saprašana: pat vissavādākos attiecinājumus neuztverot kā vārdu parastā nozīmē neatbilstošus vaj pretrunīgus, bet 'citādi saprotamus', līdz ar ko metaforiskais sliekšnis jau pārkāpts — pašos pārapzīmējumos meklējot tad tieši domāto 'citu nozīmību'. Aiz sliekšņa tad var parādīties sevišķi 'gaismas avoti', nodibinoties savā īpašā nozīmībā par domātu ideju, bet vienīgi tikai 'metaforā izteiktu' — savā īpašā vārdā nenosauktu. Tad var nenosaucamo objektu 'tulkot', parastā nozīmē definējoši, bet šiem izdalījumiem nav vairs atpakaļceļa 'vārda' tiešajā ziņā. Kas isti būtu metaforiski domātais 'dzīves sapnis'? Dažādā skatījumā 'dzīves mērķis', 'mūža mērķis', kas nav tikai ieceres nozīmē; vaj vismazāk vispārināmā 'dzīves laime'? Jeb īpašais 'garīgais gandarijums' un tāpat izdalītā 'dzīves atmaksa', vaj arī 'tumsības vara' un 'tumšie spēki'. Izņēmumi rodas tajos gadījumos, kad metaforiskais izdalījums sašaurinās līdz atsevišķi pieņemtai un vienā ziņā nosacītai nozīmei, kas tad pieļauj vispārināmus definējumus.

c. APRAKSTOŠIE PĀRAPZĪMĒJUMI. Zināmā izteicienā, kad 'jautājumus risina', vaj 'jautājums paliek neatrisināts', pats raksturojošais risinājums ir aprakstošs, arī tad, ja runā par atrisinātu jautājumu. Parasti jautājumu izšķir, vaj neizšķir, apzīmējot iznākumu, bet risināšanas apzīmējumam attiecinoties izvedamai norisei, tāpat kā atrisinot mezglu. Tādā sakarībā atrisinātais vaj neatrisinātais jautājums noved līdz pārapzīmējumam, ja attiecinājumu norisei attiecina pašam objektam: īpaši 'neatrisinātam jautājumam', kam iznākuma nozīmē nav 'atrisināta' iznākuma, jeb tāds taisni negācijas ziņā. Kas tad patiesībā ir stiliski izteiktais objekts kā īpašais stāvoklis 'neatrisinātā jautājuma' nozīmē starp zināmu jautājumu un nepanākto izvedumu — vienīgi aprakstoši pārapzīmējot 'jautājuma' nepanākto atbildi? Dzejā aprakstošie pārapzīmējumi sastopami kā bijušās 'aizaugušās tekas', vaj kādreiz staigātie ceļi, bet nedomājot ne konkrēti, ne tiešā ziņā, ne arī atminēšanās nozīmē, aizauguma

motīvam nesaistoties ar objektivitāti: ceļiem nenozīmējot tieši staigātos, toties atgādinājumā izteicot zuduma, aiziešanas, pametuma emociju. Pavisam lietišķi aprakstošs teiciens, ka iet 'savu ceļu', iet 'taisnu ceļu', vaj 'nostājas uz kājām', 'stāv uz savām kājām', šādā metaforiskā nozīmē izteic uzsvērtu pašapziņu, taisnīgumu, atgūtu patstāvību, neatkarību. Norādošais 'iet' un 'stāv' nav ne tiešās gaitas vaj stāvokļa apzīmējumam, bet motīvs iedomātās nozīmes izdalījumam, ka īpaši 'iet' savu vaj taisnu ceļu, tāpat savādā uzsvērumā, ka īpaši stāv vaj nostājas uz 'savām' kājām. Šādos pārāpziņējumos arī nīkuļojošu saimniecību var nostādīt atkal 'uz kājām', vaj pat veselās tautas atkal nostājas uz savām kājām un 'atgūst brīvas rokas' — var sākt iet 'savu ceļu'.

d. PĀRAPZĪMĒJUMI ANALOGIJAS DĒĻ. Analogija ir atbilstoši apzīmējams attiecinājums. Arī proporcijas ziņā divu jeb vairāku objektu nosakāms pielīdzinājums: kā atbilstoši domāta sakarība vaj atbilstoši domāts skaits un lielums. Bet tā nav ne pašu objektu, ne arī atsevišķu pazīmju līdzība vispār, vienīgi atsevišķa skatījuma, vērtējuma vaj principiāla viedokļa nozīmē domātam šķirojumam nosacīti 'atbildumi'. Gaismu atšķir dažādos attiecinājumos, vairāk vaj mazāk izdalīti kā saules gaismu, dienas gaismu, rīta gaismu, uguns gaismu, jēdzieniski nosacīti ļaujot 'gaismu' domāt arī vispār. Tomēr tad šķirot kā īpašiem objektiem 'citādu', vaj tādā ziņā, ka rīta gaisma ir tikai 'ausma' un uguns tikai kvēl un liesmo izstarojot gaišumu. Tas norāda, ka pretēji tāpatnējam 'analogais' ir citā sakarā uzsvērtais jēgums: apzīmējums dažādi saprotamām lietām, tādej tikai pārāpziņējums īpašo skatījumu ziņā: dažādo ļaujot uzskatīt un nosacīt kopējā attiecībā, bet tomēr arī šķirot par sevi. Pat tiesībās atšķirīgas nozīmes var nosacīti 'iztulkot pēc analogijas' — 'Likuma noteikumi iztulkojami vispirms pēc tiešā jēguma; vajadzības gadījumā tie tulkojami arī pēc likuma sistēmas, pamata un mērķa, un beidzot, arī pēc analogijas'. Tas pieļauj noteicošo 'ieskatu': 'kad lieta jāizšķir pēc tiesas ieskata vaj atkarībā no svarīgiem iemesliem', tad 'jāspriež pēc taisnības apziņas un vispārējiem tiesību principiem' (Civill. 4. un 5. p.). Arī stiliskā ziņā 'gaismai' var būt nevien šķirtas, bet pavisam atšķirīgas nozīmes, vienlīdz tāpat uzsvērtas ar gaismas pārāpziņējumu. Ne tikai ko atklājot vaj īpaši norādot 'ceļ' gaismā un nezināmais 'nāk' gaismā, bet ir arī uzsvērtā 'acu gaisma', vēl neredzamākā 'prāta gaisma', 'gara gaisma'. Tikpat nosacītā skatījumā parādās izteiciens, ka 'laika zobs' sagrauz. Starp laika ilgšanas nozīmi un zoba sagrauzošo norisi nav tiešās analogijas, vaj pat priekšstatu pilnīga neattiecība, bet attiecība ir sagrūvuma ziņā, kas atstarpi konkrētā un abstraktā nozīmē aipilda, ka 'ar

laiku' viss sagrūst. Tāpat romantisma metafora zuduma, pagājības nozīmē kā 'drupas', vaj optimisma pretējais 'cerību stars'. Analogijas saistījums slēpjas kaut kur izjūtu aizplanā, bet stiliskā saite zuduma un drupu attiecinājumam, vaj abstrahētai 'cerībai' konkrētā 'stara' pārāpziņējumā ir tik stipra, ka metaforiskā nozīme par sevi nosaka visa teiciena jēgu. Tā tas ar īpaši domāto un metaforā uzsvērtu 'citādo' dzīvi, apziņējot kā pavisam 'citu dzīvi' — kā 'atdzimšanu', vaj pilnīgi 'jaunu dzīvi'.

e. METAFORISKIE PIELĪDZINĀJUMI. Teiciens 'mūža vakars' un dzīves norieta, dzīves vakars, tāpat dzīves rīts, dzīves ziedonis un līdzīgi apziņējumi šķietami nonāk vistuvāk salīdzinājumiem — itkā vakars, norieta, kā rīts, pavasaris vaj ziedonis. Bet kas izteikts, tas nav salīdzinājuma nozīmē, vienīgi pielīdzināts pārāpziņējums dzīves attiecinājumā. Tādi teiciens allaž var likties arī metonimiski, bet nav teikti blakusvārda nozīmē, vienīgi raksturojoša pārāpziņējuma ziņā. Starpība metonīmiju un metaforu nozīmē redzami parādās tajos uzsvērumos, kad pirmā gadījumā zināmas lietas tieši apziņē citos vārdos pašu šo jēgumu nozīmē, un attiecināti tam pašam objektam, bet metaforas pārāpziņējumā norāda pavisam citādi domātu aptvērumu, izteicot pavisam citādas nozīmības 'citu objektu'. Tad pavasarim attiecinātais ziedonis nav vairs paša pavasara nozīmē uzsvērtais ziedu laiks, bet raksturojošā ziņā pielīdzināts pārāpziņējums 'dzīves ziedonim', tāpat kā vakars mūža vakaram, vaj mūža rīts bērnbai un jaunības rītam, dzīves sākumam, kad arī 'uzzied'. Tas paskaidro, kāpēc metaforas likušās tikai 'citi vārdi', vaj reducēti salīdzinājumi un nozīmju pārnēsumi, kā mēr stiliskai funkcijai aizejot visam tam pāri — mūža ziņā pat neatgādinot ne rītu, ne vakaru, tāpat kā ziedešanu vaj īpašo 'ziedošu dzīvi' nedomājot adjektīvā attiecībā vaj īpašās nozīmes sakarā ar ziediem. Pavisam prozaiska ir 'suņa dzīve', bet nesakot salīdzinājumā 'kā sunim', arī pāri teicienam, ka 'tāda nav ne sunim': metaforai te apziņējot cilvēka dzīvei nožēlojamus apstākļus — ne tādu 'dzīvi'. Par metaforisku apziņējumam kļūst arī 'ūdens zāle' — aizejot pāri zināmā auga raksturojumam, 'ūdens kustinātai' zālei (t.dz. 12808.) un salīdzinošiem attiecinājumiem, kad 'kustas kā ūdens zāle': 'meta' uzsvērumā izteicot raksturojošu pārāpziņējumu izvedības vaj nemiera raksturam par sevi. Šāda metaforiskās nozīmes izdalīšanās pieļauj tad vēl citādus skatījumus kā 'pār' izteiksmes iespējas.

III METAFORU VEIDI

Metaforisko pārāpzmējumu veidi galvenām kārtām atkarīgi no minētām funkcionālām izmaiņām, bet nodalās arī kā stiliskā paņēmienu un pielietojuma īpaši tipi. Teorētiski tie uzlūkotī kā redzamākie pieturas punkti analīzei, bet metaforu veida ir tikai ārēji saskatāmā pazīme tam, kas notiek pašā pārāpzmējošā vārdā un teicīnā iekšēji. Tādā ziņā vieds var vienīgi norādīt 'kā' tas notiek: vienā tipiskā gadījumā metaforiskai nozīmei atvasināti nošķīroties no parastiem apzīmējumiem, otrā gadījumā patstāvīgi rodoties sevišķu aptvērumu nozīmē. Bet tas ir tik ikreizējais funkcionālais izvedums, kāpēc pirmā gadījumā metafora allaž paliek svārstīga, atgādinot arī citādu izteiksmes līdzekļus, pat ar iespēju novest atpakaļ vārda parastā, vaj metonimiskā un salīdzinājuma nozīmē, kāmēr otrā gadījumā tādas iespējas nav, patstāvīgi rastai metaforai paliekot nosacītai vienīgi savā atsevišķā pārāpzmējumā, bez attīcināmām blakus nozīmēm.

1. ATVASINĀJUMU METAFORAS

a. ATVASINĀTĀS NOZĪMES IZDALĪJUMS. Īpašais pārāpzmējums 'zemes smagums' nav vairs smaga zeme, bet attīcībā zemei smagā 'zemes darba' metafora, tāpat kā raksturojoši var būt iegūlies 'zemes smagums kaulos'. Dzīves grūtuma ziņā var būt 'smaga dzīve', vaj arī viegla un taisni 'saldā dzīve', tāpat kā vietas vaj citas izmaiņas dēļ 'jauna dzīve', aizejot vaj ieejot jaunā dzīvē. Zemes strādāšanas ziņā 'darba augļi' nav pašas ražas augļi, — jo būt arī citāda 'darba' iznākumā, pat abstrahētā ziņā un tieši 'jauni augļi' ļaunam darbam, nevis 'sūra darba saldie augļi'. Atvasināti pāratīcīnāts ir 'darba lauks', kad aptverošāki uzsver garīgā ziņā, — kā strādā 'garīgu' darbu, zinātnes vaj citādā darba 'laukā'. Īpaša stāvokļa un uzdevuma ziņā var būt 'augstā vietā', un arī ikdieniška darba nozīmē var dabūt 'vietu', bet nevien darba vietu: tieši sabīdriskā ziņā 'atbīdīgu vietu' un pienākuma nozīmē 'vadošu vietu'. Ir 'zīdotī spēkī' un 'zīdota dzīve', kad 'zīdojas', 'atdodot' tautai, uzdevumam, darbam, — arī 'zīdojoties' mākslai, zinībām, vaj pienākumam uzpurējoties, mērķim upurējot dzīvi. Tādas nozīmes nav vairs tiešas un nav vairs tikai metonimiski saprotamas. Tāpat ir 'rūgts malks', kas nedomājot par dzērienu īpaši 'izdzerams'; vaj 'lausti ozoli' un 'garīgi salausti cilvēkī', arī 'lausti solījumi' vaj lausta uztīcība, pārāpzmējumam tad aizejot pat līdz 'lausto' līgumu tiesiskam terminam. Ja dzīvē iespīd kāds īpašs saules stars, tad parasti tas ir kāds īpašs vientuļš prieks, sevišķi 'pelēkā dzīvē' un 'dzīves grūtībās', bet saules 'staram' arī

nenozīmējot to pašu kā prieka staram, vaj cerību staram. Ir arī īpaši 'apdāvināti cilvēki' ar sevišķām 'gara dāvanām', 'apveltīti' garīgām vaj citādām spējām. Un ir arī gandrīz tiešā attiecībā 'stipra roka', kas valda, tomēr 'valdot' pavisam netiešā nozīmē; un tāpat 'dūres vara', ne arvien ar tiešo dūri. Aizcirstās durvis un nolaustā atslēga var izteikt pavisam abstrahēti netiešas sakarības, tāpat kā 'salna pavasarī' secen pavasara salnas nozīmei; vaj nelaimīgs un 'liktenīgs solis' tādos pārāpziņējumos, kas nav vairs attiecinājumā ar soļošanu. Tas ir atvasināto nozīmju izdalījuma pusē, bet vēl citas nepatstāvīgās metaforas tikpat tipiski aizved pāri tiešajai vārdu nozīmībai.

b. ATGRIEZENISKIE PIELĪDZINĀJUMI. Tās ir atvasinātās metaforas, kur pārāpziņējuma izdalītā nozīme sašaurinās līdz norobežotam jēdzienam un var tikt attiecināta atpakaļ arī vārdu parastai tiešai nozīmei. Pa lielākai daļai tas notiek analogas raksturošanas ziņā: zināmos izteicienos 'avots' kā spēka avots, dzīvības avots, gudrības avots, vaj arī veselības avots un tāpat vēstures avoti ir metaforas, bet raksturojuma ziņā veselības avots nonāk pavisam tiešā attiecinājumā ārstniecības avotiem un vēstures avoti pielīdzinās vēsturisko ziņu, liecību un dokumentu jēdzienam. Metaforiskā pārāpziņējumā uzsvērtais 'kalnā kāpējs' ir atvasinājums tiešā nozīmē kalnā gājējam (kā metafora variējoš pasakās domāto stikla kalna jājēju), bet sašaurinātā nozīmē teiciens tajos pašos vārdos pielīdzinās arī konkrēti sporta aizsniegumu ziņā īpašiem kalnu kāpējiem. Īpašā 'dzīves gaita' vaj mūža ziņā 'dzīves ceļi' nav iešanas un ceļu nozīmē, vēl mazāk tiešā nozīmē dzīves 'pavedieni', 'sarežģījumu' ziņā dzīves režģi un mežģi, vaj arī 'dzīves purvs', bet sašaurinātā nozīmē ar metaforisko uzsvērumu raksturo arī atsevišķus konkrētus gadījumus. Tā ir arī 'domu režģi', vaj sarežģīta lieta, sarežģīta daba, raksturs un sarežģīts cilvēks, kas teikšanas ziņā sarežģa arī pašus apziņējumus — metaforisko nozīmi nolīdzinot līdz tiešiem vispārējiem raksturojumiem. Pabērnis kā pabērns nav īstais bērns, un netiešā atvasinājumā ir 'dzīves pabērni' — domājot sabiedriskās nevarība nozīmē vispār un ne vairs kā bērnus, bet atgriezeniski tad pašu metaforu domājot kā jēdzienu par sevi nespējīgiem. 'Māja uz smiltīm' raksturo nepamatotību kā smilts pamatu, metaforiskā pārāpziņējumā tieši kā celšanu bez 'apdomāta pamata', bet atgriezeniskā pielīdzinājumā kā šaurākā nozīmē katru apšaubāmu stāvokli. Ceļ augstas pilis, bet arī metaforiski atvasinātas 'gaisa pilis', kā mēr atgriezeniskā attiecinājumā tieši raksturojot pašu gaisīgo cēlāju, gaisīgu dabu, cilvēku bez pamata.

2. PATSTĀVĪGĀS METAFORAS

Atšķirībā no atvasinātām metaforām un atgriezeniskiem pielīdzinājumiem, metaforu patstāvība iezīmējas ar neatkarīgu rašanos. Metaforiskā nozīme ne vairs netieši izdalās no parastiem vaj jēdzieniski tiešas nozīmes vārdiem un teicieniem, bet otrādi: pašam metaforiskam skatījumam tiek meklēts īpaši atšķirīgs pārapsūmējums, kas tādā uzsvērumā vairs nav reducējams atpakaļ uz tiešo vaj blakus domājamu nozīmību. Tā ir metaforiski istā pāri-apsūmēšana, kad vārdi tiek attiecināti secen parasti domājamām sakarībām, metaforas nozīmei nesaistoties un stiliskam apsūmējumam neattiecoties parastai nozīmei. Tas ir tas metaforu pārsteidzošais iespaids, ka kontrastā vārdu parastām nozīmēm pašī metaforiskie pārapsūmējumi domājami par sevi kā pašizteiksmīgi. Tie var nodibināties īpašu jēgumu ziņā un norobežoties pat kā atsevišķi nosacīti jēdzieni, bet tas vienīgi pastiprina atsevišķo nošķirumu. Tādiem teicieniem, kā mākslas, zinātnes un 'gara valstij', vaj 'garīgai valstībai', nav attiecības ar valsti, ne arī mākslas, zinātnu gara 'pasaulei' ar pasaules jēdzienu. Pārsteidzošs arī 'jauns gars', 'jaunais gars', kaut metafora nolietota līdz garīgu pārmaiņu vaj tikai jaunu noskaņu apsūmējumam, tomēr arī tad vēl uzrādot sākotnēji patstāvīgo atšķirumu, ka tas ir pavisam īpaša uztvēruma 'gars', domāts pat tiešā pretējībā līdzšinējam garīgumam, vecam garam.

a. NODIBINĀTĀS METAFORAS. Daži ikdienas teicieni visai parasti un allaž atgādina atvasinātās metaforas. Sper neapdomātu, vaj 'pārdomātu soli', brauc pa ievrauktu ceļu, atgriežas vecās slīdēs, vaj sēžas starp diviem krēsliem, arī apsviežas otrādi, 'apsviež prātu', pretrunās nostājas uz galvas; vaj 'noklusē jautājumu', kritikā tiši 'noklusē autoru'; tāpat paņem noslēpumu kapā līdz un karā īpašā nozīmē 'noliek galvu', 'atdod dzīvību'. Bet ne apsūmēšanas savādā veida ziņā, ne uzsvērtās nozīmes attiecinājumos pašī teicieni tiek konkrēti domāti, ne arī attiecināmi tiešā ziņā. Prātu neapsviež, noslēpumu nepaņem kapā līdz, galvu nenoliek uz robežas, tāpat kā spēks 'neatgriežas' kaulos, neko arī 'nenolasa' no acīm, ne pašu jautājumu 'noklusē'. Tāpat nav 'netīra' sirdsapziņa, vaj 'aptraipīta' sirdsapziņa, aptraipīts vaj 'aizskārts gods, goda 'traips', ne arī 'pārdod' sirdsapziņu, vaj nodevības nozīmē 'nodon' valsti. Lietas neskatās un neskata 'gara acīm', ne arī 'met gaismu' zināmos jautājumos. Kas atgādina nozīmju atvasinājumus, tas ir tikai iezīmīgais raksturojums, ko var arī vispārējāk citādām sakarībām attiecināt. Bet kas atsevišķo metaforu nodibina, tas ir savā īpašajā nozīmē un vienīgi par sevi

domājams pārapslīmējums: ko nevar tieši novest atpakaļ tikai raksturojuma ziņā, ne arī tālāk attiecināt citādi izdalāmām blakus nozīmēm. Tādēļ arī patstāvīgās metaforas nodibinās vienīgi savā īpašā nozīmē kā pašnozīmīgas, nepieļaujot pat izmainīt ne norobežoti domāto sakarību, ne izteikuma īpašo veidu. Tas paskaidro, kāpēc zināmas metaforas ilgiem laikiem pastāv kā līdzīgi jēdzieniem nosacītas — aizskārtam un aptraipītam godam nenozīmējot līdzību, netīru un pārdotu sirdsapziņu neļaujot pielīdzināti attiecināt, ne arī savādākā nozīmē novirzīt, lai ar to neizmainītu un nepazaudētu pašu metaforu.

b. SPECIFISKĀS METAFORAS. Metaforiskā nozīme var izdalīties tik sašaurināti, ka attiecas vienīgi atsevišķi domātai sakarībai, konkrēti norobežotai norisei, āktam, īpašam gadījumam vaj tipiskai rīcībai. Izteicienā 'netaisna manta' raksturojošais uzsverums attiecināts tieši 'netaisnai' mantai, bet pati manta piesaukta rīcības ziņā, izteicot netaisnu ieguvumu un šinī ziņā norobežojot domāto nozīmi. Bet tāpat kā manta par sevi nav netaisna, tā arī nauda par sevi nav 'grēka nauda', tomēr tādā veidā uzsverot teiciena specifisko nozīmību. Ugunsgrēks pats par sevi nav grēks, 'nedzīvota dzīve' tomēr ir dzīvota, vienīgi kvalificējuma ziņā nedzīvotā, tāpat 'pazaudētā jaunība'. Cerību zeme, laimes zvaigzne, dzejotā laimes sala, vaj likteņa sitiens un sagrauta dzīve, mirušās cerības un cerību kapsēta, vaj nāves ēna un gara krēsla, garīga tumsa, ir pārapslīmējumi arī tiešā ziņā pavisam nodalītām nozīmēm. Nevien ir laimīga roka, ir arī zelta rokas, tāpat augsta laime, vēl 'augstas laimes'; un ir arī sagrausts cilvēks, apstākļu vara, naudas gars un gara aklums. Pavisam ikdieniškos teicienos ir 'grēka gabali', ironizētie grēka āži un īpašie upura jēri, bet tāpat raksturojošā pārapslīmējumā aklā laime, Dieva dzirnas un garīgas rotas. Tas skan kā iztēle, bet nozīmes ir tik specifiskas, ka apslīmējumi nepadodas ne konkrēti ne abstrahēti domājamiem priekšstatiem. Tāpat ir līguma saites un saistības, ģimenes un radu saites, sabiedriskās saites, laulības saites. Dažādi var iedomāties īpašo 'joka putnu', vaj īpašā pārnozīmē izdalītos 'nakts putnus', bet raksturojošā nozīme par sevi neved nekur tālāk par pašu raksturojumu; vienlīdz arī uzsverums tādos jautājumos, kad prasa vienīgi ironiskās attieksmes ziņā 'kāds putniņš tas ir', vaj 'kas tie ir par putniem'. Pati aktuālā nozīme tādos apslīmējumos ikreiz īpaši izdalāma un parasti saskatāma tikai 'gara acīm', bez kā maz kas saprotams, 'ko' metaforiski isti domā un specifiskā izdalījumā pasaka.

c. METAFORISKIE NORĀDĪJUMI. Pārapzīmējumi savā īpašajā nozīmē var tiktāl norobežoties, ka tikai norāda domātās sakarības. Šis metaforiskās teikšanas veids iezīmējas tādējādi, ka izteicamā sakarība tiek izdalīti domāta un uzsvērta kā vispār par sevi zināma, kādēļ apzīmējot vienīgi analogi norādošā vārdā. Kas nošķirti domāts ar dzīvnieku vaj 'augu valsti', tas vispār zināms, kādēļ arī paša izdalījuma ziņā 'valsts' uzsvērums analogi liekas tikpat atbilstoši norādošs kā atšķirot valstis par sevi. Bet kas isti ir 'zināmi' norādītās 'laika straumes' un laikmetu 'strāvas', dažreiz pat runājot par 'laika upēm', laika tecējumu, kad laiks tāpat 'aiztek'? Kādā īpašā atšķirībā domāta 'laika gaita', pagājušais, 'aizgājušais laiks'; un kas ir viegli iztēlojamais 'laika rats', kas negriežas tāpat kā atgriežas gada laiki; jeb kā ātrāk vaj straujāk 'laiks paiet' un pagājis. Sevišķo norādījumu atšķirības var būt pat divaini nosacītas, sevišķi tādos uzsvērumos, kas iet pretēji parasto pretstādījumu uztverei. Uzsvērtais laika 'gals' nav parastā gala nozīmē, jo var apzīmēt arī sākumu, 'no laika gala', no sākta laika, no sākta gala (par. 4228.). Arī tik parastais 'dzīves ceļš' kā mūža gaita nav ikdienišķais, bet visa mūža 'dzīves gaita', tāpat kā sevišķā raksturojumā mūža dienas. Blakus metonimiskām dzīves vētrām un dzīves cīņai, sastopami izteicieni, kur pati dzīve par sevi ir 'dzīves cīņa'. Cik ikdienišķi saprotama ir 'pilnā dzīve' — nozīmējot pārticības raksturojumu līdzīgi pilnai sētai, jeb kad 'ieiet pilnā dzīvē', tikpat metaforiski pavisam citādi norādošā ziņā uzsver 'plašo dzīvi', plašo dzīvošanu; tāpat īpašos attiecinājumos 'dzīves pilnību' un 'piepildīto dzīvi', dzīves piepildījumu. Gandrīz katrs tāds piemērs uzrāda kompleksus uztvērumus, kas apzīmējumā izteikti tikai norādoši. 'Dzīves pamats', pamatdaba, pamatdomas, 'pamatjautājumi', ir tikai īpašs norādījums domātām sakarībām, tāpat kā tautas gars, garīgā tēvija, gara dzīve, vaj zemes spēks, brīvības saule. Vaj arī dzejotāis dabas klēpis, dabas krūts ('pie dabas krūts'), zemes bērns, zemes dēls, gara bērni. Vienlīdz arī Dieva roka, dzīves vara, laika gars, pasaules sāpes, garīgās mājas; vaj maldu dzīve un garīgs aklums, dzīves tukšums (bet ne pielīdzinājumā tukšai dzīvei, ne pretstatā 'pilnai'). Ir gara seklums un sekls cilvēks; arī sirds dziļums, dvēseles dziļums, dziļš cilvēks. Šādi pārapzīmējumi ļauj izdalīti domāt Dieva sodu, pasaules ēku, dzīves skatuvi, darba kalnus (kādus 'gāž'), vaj arī dzīves aicinājumu, pasaules algu; īpaši izdalītu pilsētas gaisu (kas 'atbrīvo'), izdalītu 'sabiedrības ziedu' un īpašu 'zemes sāli'. Tie ir norādījumi sevišķam skatījumam, kas var pavērt gandrīz neierobežotas metaforiskas iespējas, bet var nonākt arī līdz bargajai robežai, kur stiliski pāri paliek tikai tukšie vārdi.

IV PIELIETOJUMA VEIDI

Ar pielietojumu paši izteiksmes līdzekļi savu stilisko pamatu nemaina, kādēļ nav vairs izteiksmes teorētiskais jautājums, kādā ziņā metaforas ikreiz izlieto. Bet jautājums ir praktisks, jo pielietojumā aktuālā teikšana var dažādi izpildīties un novirzīties. Šinī ziņā vēsturiski parādās nevien stilisko paņēmieni dažādā izpratnē, bet līdz ar vārdu attiecinājumu un nozīmju mainības, sašaurinot vaj paplašinot pielietojumus, dažādi vajadzībai nosakot un norobežojot, kas iespaido arī netiešos apzīmējumus. Sevišķi tas parādās metaforu ziņā, kad ir arī nogrimušas metaforas, kādreizēji jaunus pārapszīmējumus vēlāk izlietojot kā jēdzienus. Sakotnēji pašas 'metaforas' apzīmējumam kā 'pāri metienam' vajadzēja būt tieši metaforiski pārsteidzošam, ja tik ilgstoši un tālejoši varēja iespaidot, bet tagad paliekot tikai par pieņemtu terminu.

a. DZEJOTĀS METAFORAS. Kur poēzija un proza nodalās, tur blakus tematikas, sižeta, lirikas, stāsta un citādām robežām, iestājas ziņā var novērot šķirtnes starp divējādiem strāvojumiem: vienā ievirzē un Ipaši izjūtu ziņā niansētu teikšanu, stiliski koncentrējoties arvien Ipašu vaj tieši meklēti jaunu apzīmējumu rašanā, otrā ievirzē meklējot uztveres un skatījuma plašumu, ar nepieciešamību tikpat plaši lietot vispār nodibinātās un visparastākās nozīmes. Kur abējādie strāvojumi sastopas, tur iznākums ir 'dzeja prozā'. Bet tas ir jau pašu sacerējumu ziņā, ne vairs tieši stila līdzekļu jautājums. Tomēr vienā ziņā var arī tiešāk paskaidrot metaforu pielietošanu, sevišķi kā dzejiski domātās vaj dzejotās metaforas: tās tieši meklē kā Ipašu jaunumu un tiek atmestas kā stiliski 'nodilušas', ja tiek pārāk atkārtotas vaj vispārējāk izlietotas. Mazs šķērsgriezums pašā jaunākā pēdējā gadsimta dzejā 'pielietojuma' ainu var parādīt uzskatāmāku un saprotamāku, kaut piesaucot tikai agrāku metaforu jaunas variācijas — kā tīši meklētus pārdzejojumus; kā atbilstošākus sevišķām izjūtām un uztverei, vaj arī bez tā. Agrākā Dieva roka ar Ipašā uzsvēruma nozīmi 'Dieva rokā', jaunākā novirzē atkārtoti parādītusēs kā 'Dieva plauksta' — ar izdalītu nozīmi, kuras stiliskā nākotne vēl paliek neziņā. Kādreizējais dzīves slogs parādās kā 'paguruma slogs'. Vecu vecā zvaigžņu sega uztvēršas 'zvaigžņu rakstos', pat parādoties kā 'zvaigžņu griesti', jādōmā, ka jaunu izjūtu nozīmē. No rietumiem nākušā 'zilā putna' metaforas jaunā izmaiņā paliek pāri 'sapņu putns' un atbrīvoti var aiziet arī vētras putnu un uguns putnu nozīmē. Bet lai jaunā metaforika labāk runā pati par sevi, neminot ne autorus, ne temas, ne arī aktuālās noskaņas un

attiecinājumus. Pašas dzejošanas ziņā tad parādās 'mūžīgs sākums' un 'maiņu deja', arī 'gala bieds'. Rodas īpašs 'sāpju spēks' un 'vecs gaismas stars'. Bet tas ir tikai pretrunības laukā, kur citādi sastopama arī 'vientulības bedre', 'gadu rievās', 'augšām celšanās vārti' un 'nebeidzamais ceļš'. Ir arī 'karsti prieki' un 'solis spožs', tāpat gaismas solījums, nejausts skaidrums, kas 'ielst sirdi', arī draudzības saule, bet turpat spožuma kaps un nelaimes dzirksteles. Ir sapņu durvis, pasaku kumeļš un pusnakts kumeļi; pasaules maize, pasaules zāle, simtvalodu zāle, klusuma sliekšnis un debesu pļavas, debesu jūra, zila mūžība. Pēkšņi parādās arī brīvības kalējs, kļūst redzama Eiropas sirds, liesmainas sirdis, siržu archipelāgs, dailes apvārksnis, un turpat tvans. Ir debess zieds un laika putekļi, ikdienas groži, zemes kapsēta un mūžīga asara. Parādās teiksmu dārzi, pat neaizmirstu salas, kur ved vakara laiva un sapņu samts. Ir spēlmaņu cilts, skan pārkoņa bungas un bangu bazūnes; ir jaunlaicības laika pulsi, sapņu smails, saules smaidis un tālais gājiens, bet turpat neziņas auglis. Ir jūtīgi sapņu pumpuri (dzīves sapņiem) un mūžības spogulis, kopā ar paradīzes vārtiem 'pasaules dārzs', bet līdz ar vakardienas vējiem ir arī dzelmju pagalmi, ūdens pilis un nākotnes dārzi, līdz ar 'tukšu mēnesi' laika ceļotājs un nepildītu solījumu mīnusi, pat varonības nulles. Ir tēvzemes vārti un dzintara laiva (Dieva), aizsaules būra, laika dzelmes; ērkšķaini meži, vēsa skaidrība, bezskaņu dzeja (šūpojoties izskalo tiem pamatiem); vaj tāls smaidis, svešuma rūgtums un gaismas atvari, zvaigžņots nams, bēdu debess, degoša zeme. Kā emblēmās pārvērstas metaforas iezīmējas Dieva pēdas un kapu klajums. Dzejā allaž sanāk kopā neizteikti iedomātais un daiļrunības manieres, bet turpat arī aizplānā dziļas jūtoņas kā dzīves sapņojums un mūža sirdsdedze.

b. JĒDZIENISKI NOSACĪTĀS METAFORAS. Tāds nosacīta pielietojuma veids saskatāmi parādās metaforiski domātos apzīmējumos, kas norobežotā nozīmē pieņemti kā zināmu sakarību tehniski termini. Nosacīts tiek attiecinājums zināmam objektam un tādā ziņā kā tiešas nozīmes apzīmējums. Jau pats 'terminus' latīņu vārdā nozīmē konkrēto robežakmeni kā robežzīmi, robežu, bet robežojuma ziņā (termināre) atvasinājas dažādi, arī netieši vispārēji attiecināmas 'norobežošanas', terminācijas, determinācijas, īpaša nosacījuma ziņā, kā mēr 'termina' nozīme savukārt nosakās kā tehnisks apzīmējums. Tāds apzīmējums ir arī 'stāvzvaigznēm', kas metaforiska raksturojuma ziņā uzsverti 'stāv pie debess', bet nosacītā ziņā ir vairs tikai zināmu zvaigžņu jēdzienisks apzīmējums. 'Kodol-fizikai' nav nekāda sakara ar ar kodola tiešo nozīmi; pat termina ziņā vēl visai manāms metaforiskā

raksturojuma netiešais pamats. Vienlīdz tas parādās abstrahētos uztvērumos, kas apzīmēti materiālās nozīmēs vaj lietišķi un norises ziņā. Absolūtais tad ir 'neatkarīgs', par sevi pilnīgais, patstāvīgi veselais — ne ar ko citu nenosakāms, bet pārāpziņējumā nosacīts kā ar tiešu apzīmējumu. Filozofija ir 'gudrības mīlestība', estētikā ir zelta grieziens, reģistrēti apstiprināta veikala nozīmē ir 'firma', ķīmijā ir fosfors, burtiski gaismas nesējs, hēliju apzīmējot saules vārdā un tanī pašā vārdā arī saules dievu. Militārā fronte ir 'piere', zemes taksācijā platības un klaušu ziņā ir 'arkls', 'zemes dālderā platības' mērs. Mitoloģijā ir saules zirgi un saules rati, bet arī aviācijā lidošanas nozīmē ir gaikuģi, gaisa kuģi un lidošanai gaisa ceļi. Abstrahētos uzsverumos 'pār' nozīme skan tāpat kā konkrētā ziņā, bet jau pārmaiņas, pārveidošanās, pārvēršanās norāda citādi domātas pārejas; pārsteigumam, pārdomām vaj pārgalvībai, pārgudrībai neļaujot vairs domāt tiešo 'pār' — kas 'pārdabīgā' nozīmē un 'pārīaīcībā' tad par sevi jau atgriežas metaforā — tomēr apzīmējumu attiecinot kā tieši nosacītu, jēdzieniski zināmu. Izplatījumu var redzēt skatoties debesīs, bet tiklīdz pats skatījums iesniedz 'pasaules izplatījumā' un kļūst par 'pasaules' skatījumu 'visumā' un bezgalības nozīmē, visa domājamā nozīme ir jau cita — tomēr arī bezgalībam, pārnozīmi var nosacīti lietot tikai jēdzieniska apzīmējuma nozīmē. Tāpat tas ar visai dažādi norobežojamo izglītību, skolas izglītību, klasisko izglītību, pašu izglītoto cilvēku un sirds izglītību; un ne mazāk ar 'attīstības' apzīmējumu, progresa nozīmē, 'uz priekšu iešanā', dzīves 'augšup ejā', revolūcionārā 'attīstībā', progresīvā apvērsumā; vaj laikmeta 'progresam' pieskaitot arī dekadenci. Kas savukārt pārsteidz, nav vien tas, ka apzīmējumus izlieto tehniski pieņemtā ziņā, bet kā ideoloģiski nosacītus un emocionāli uzsvertus: tā redzami ir metaforu atgriezeniskā puse, nevis neitrāli vaj abstrahēti jēdzieni. Bankās pavisam tehniski izdalīti arī runā par 'iesaldētu kredītu', vaj augļiem un 'augļu augļiem', nemaz nedomājot par citādiem augļiem; ārstniecībā par saules dūrienu un galvas 'rozi'; politikā par laika bumbām un lojālu opozīciju; mākslā par tiro, bezpriekšmetīgo vaj abstrakto mākslu; literātūrā pat par literāriem gārdēžiem; zinātniski par pret-materiju un neredzamiem stariem; valodas ziņā par īpašu pārvalodu, metalanguadģe nozīmē; vaj avižniecībā arī par preses brīvību un neatkarīgu presi. Bet metaforiski pārsteidzoša tāpat jaunākā terminoloģija, kad jēdzieniski jāsaprot 'iekšējā' un 'garīgā' emigrācija, vaj jaunākās nozīmes pasaules cilvēks kā pasaules pilsonis un gandrīz brīvajai pasaulei līdzīgais pasaules pavalstnieks. Ir arī smadzeņu aizplūšana, vienlīdz exode des cerveaux, brain drain, Auszug des Geistes. Blakus dzīves veidam nāk klāt

dzīves formas un kā jēdzienisks apzīmējums nevien galotņu organizācijas, virsotņu kongresi, globāla apvienība, bet arī pasaules organizācija, miera stratēģija un pāri pasaules kariem līdz ar Dieva mieru ideālais pasaules miers. Kādreiz arī Romas miers pamatā bija tikai metaforisks sauklis.

c. METAFORISKĀS NOZĪMES PAMETUMS. Pārvēršanās terminos un jēdzieniskā norobežošanās uzrāda tikai gala pakāpi. Pati grimšanas pakāpenība iezīmējas visai dažādi. Metaforisko nozīmi vairāk vaj mazāk var domāt par sevi, bet apzīmējumu lietojot norobežotam jēdzienam var attiecināt kā terminu. Tad zinatne var 'sazaroties' nozarēs un tāpat darbs vaj uzdevums var nozaroties, strādājot dažādās darba 'nozarēs' un uzdevumu nosakot pēc organizācijas nozarēm. Tautas pašas savā zemē var 'nonākt' izšķiršanās, notikumu, vaj arī vēstures 'krustceļos'. Mūža cilvēkam ir ziedu un spēka gadi, kas nav tas pats kā ziedu laiks un spēka vīrs. Zināma 'ziedu nauda' būtu stiliski neiespējama, ja vienā ziņā nedomātu pārapzīmējumā īpašam ziedojumam, otrā ziņā kā tiešas nozīmes norobežotu jēdzienu. Tādi arī vēja ziedi, pat vairākkārt atšķirīgā ziņā; vaj arī otrā daba, domu graudi, kodolīgs teiciens, mājas gars (sadzīves attiecinājumā), kakla kungs un kakla tiesa (sods), putna brīvība, brīvā daba, gara brīvība. Metaforiskā nozīmē zūd un ir pametama, ja īpašo 'tēva dēlu' jāizteic vienīgi jēdziena vispārējā ziņā kā katru dēlu katram tēvam. Tam pretī tautas dēli un zemes dēls paliek vienīgi metafora. Un tāpat otrādi: kādreizējās īpašās 'tēva zemes' tiešā nozīmība iepretī 'Dieva zemei' pilnīgi gājusi pametumā, pāri paliekot vienīgi sargāšanas izdalītam motīvam un 'tēvu zemes' kā tēvzemes vispārējam atvasinājumam, kam ir jau īpaša jēdzieniska nozīme, tāpat kā 'dzimtai' zemei dzimtenes ziņā. Izdalītos jēdzienos pārgājušas arī sabiedriskās 'brālības' un cilts brāļi, brāļu tauta, pirmtauta, pirmvaloda, tautas celms, ciltskoks un nosacītā nozīmē gara mantas.

d. DAŽU ĪPAŠU PĀRVĒRTĪBU PIEMĒRI. Jēdzieniski tieši domājamā 'pasaule' ir arī pati tiešā pa-saule, zem saules, tāpat kā tiešie padebeši vaj pakrēsla un pavēnis, konkrētais pagalms, vaj arī pamats, padoms un abstrahētā patiesība. Bet pasaule nav tikai situācijas aptvērums, pasaule zem saules, tā ir arī 'zeme', 'šī zeme, kur dzīvo', ar zemes iedzīvotājiem, kas 'dzīvo uz pasaules' un kuriem pasaule 'ir par māju'. Savukārt tāpat arī 'tālums', vispārējā 'citurieni', svešātne, kad aiziet 'pasaulē', svešumā, citā 'pasaules malā' — arī līdz pasaules galam. 'Pasaule' ir arī sveši laudis — kā 'launa pasaule' ar nepateicību, pasaules algu; un

'pasauli neizmācīsi, bet pasaule izmācīs'. Tam līdzī arī īpaši pasaules gājēji un 'pasaules cilvēki'. Tādos izdarījumos pasaule nav arī viena pasaule, jo var daļējās nozīmēs nošķirties kā vecā pasaule, jaunā pasaule, senā pasaule, jaunlaiku pasaule; tāpat klasiskā un citādā, arī bērnu pasaule un mākslas pasaule, dažreiz pat 'nepazīstamā pasaule'. Atšķirīgā 'zemes' jēdzienā izdalīto pasauli var arī domāt tikai kā 'zemes lodi', kur tā par sevi nošķirta nevien debesīm, bet arī pārējai 'visai pasaulei', tomēr zemes ziņā par sevi tieši domājama vēl kā īpašā 'ši' visa pasaule, pat attiecināti 'citām pasaulēm'. Pavisam konkrēti tiešās esamības un dzīvošanas ziņā 'ši pasaule' kā 'zināmā' var nozīmēt tiešo pretējību visai citādai nezināmajai 'citai pasaulei', arī kā 'citai saulei', kur jāaiziet, kad jāatstāj šī pasaule — 'ši saule man zināma, cita saule nezināma'. Aiz tā parādās veselām rindām ideologizētie aptvērumi — sākot ar 'zemes lietām' un pasaulīgo pasauli, beidzot ar garīgo un gara pasauli, secen visiem pasaules priekiem, pasaules mantām, pasaules ļaunumam, bet ne secen debesīm. Vaj vienīgi jūtot šīs pasaules sāpes un netaisnību — ļaunumam pāri meklējot filozofisku vaj citādu mieru. Šīs pasaules ikdienas ciniķiem ir ironiska metafora par pasaules labotājiem kā lāpītājiem, bet visai blakus arī ideāli aptvērumi par visas 'pasaules' progresu un atbrīvojošu labošanu, ieskaitot arī 'pasaules sasniegumus' un debesi kā bezgalīgi sasniedzamo. Tieši jēdziena ziņā bezgalīgais nav vairs metafora — secen debesīm liekoties teorētiski sasniedzams bez galējās robežas domājot.

Vierpadesmitā nodala

Subjektīvā izteikšana

Iepriekš aplūkotie izteiksmes līdzekļi galvenām kārtām dibinājās pašu objektu aptvērumos, arī tad, kad vērtējumos un raksturojumos izpaudās subjektīva pieeja kā teicēja atkarīgs skatījums. Bet ir arī izteiksmes līdzekļi, kas tieši izriet no subjektīvās iestājas un tādu arī izteic, kaut attiecināti lietām un norisēm. Stiliski šis subjektīvisms tomēr jāsaprot pavisam sākotnējā nozīmē kā teiciena vai apzīmējuma pakļāvums vai pakārtojums ikreizēji domātā ziņā, kādā uzsverumā tad subjektīvi teic (lt. *subiecto*, apakšā likt, gr. *hypokeimenon*, apakšā gulošais). Tāda teikšana atkarīga no teicēja pašiestājas, īpašās attieksmes, jūtām, emocijām, aktuālā motīva, arī ikreizējā iemesla, nodoma, argumenta, vaj gribēti piedodamās nozīmes. Tā ir tā pati subjektivitāte, kas parādās gaumes ziņā un līdzīgos vērtējumos, kas attiecībā objektam var būt nevien dažādi vai seceniski atšķirīgi, bet arī pretrunīgi, pat atkarīgi no mainīgas noskaņas un dažādi mainīga prāta, kur arī teikšanas racionālitate vēl nenozīmē objektivitāti.

Cik subjektīvais pakārtojums var nosacīt nevien teikšanu, bet kļūt nosakošs arī pašai uztverei, motīviem un rīcībai, to norādo visi īpašie gara stāvokļi un pakļautā izturēšanās — 'nemiers', zūdišanās, rūpes, bažas, bailes; 'ciešanas', bēdas, žēlums, sāras, skumjas, pārmetumi; 'jaunums', naidis, nicināšana, skaudība, dusmas un novēršanās; 'ilgošanās', cerēšana, ticēšana un vilšanās, atteikšanās; 'lepnums', iedomība, augstprātība, cietsirdība, un pretējā augstsirdība; 'nopietnība', nosvērtība, apdomība un arī bezrūpība, vieglprātība, aušība; 'izbrīns', pārsteigums, jūsmā, sajūsmā un apnikums, vienaldzība; tāpat 'prieks', jautrība, līgsmība, rotaļība un jokošanās, bet arī neīsta izlikšanās, 'laipnība', vēlība un turpat arī glaimi un izdabāšana. Viss tas jēdzieniski norobežojas, bet īstenībā ar tādām pašām pārejām kā gaumes spriedumos un visā subjektīvo iestāju dažādībā. Tādos skatījumos teicējs var būt priecīgi jautrs, jūsmīgs un aizrautīgs, vai niecinošs, naidīgs un draudošs, parasti iekšējai iestājai attiecoties ārēji domātiem objektiem, situācijām, lietām un norisēm, bet ārējo nedonājot tiešā nozīmē, ne arī tiešā attiecībā izteicot. Tā ir subjektīvā iestāja, kas teikšanu nosaka, stiliski prasot arī īpašus paņēmienus, lai ikreizēji domātā attieksmē vārdus un teicienus atbilstoši uzsvertu.

I NOZĪMJU PĀRMAINĀS

Vārdu un teikumu nozīme dažādos attiecinājumos var būt vairāknozīmīga, un arī izdaloties kā nošķirots apzīmējums. Tādās izmaiņās pamatjēgums tomēr paliek kā tiešāk vai netiešāk domāts un attiecināts. Bet ir arī apzīmējumi un tāpat teicieni, kurus saka pārvērstā vai pilnīgi pārmainītā nozīmē, pat ar pretēju vai otrādi domātu nozīmību. Visvienkāršākā ziņā to panāk jau īpašu vai tīši īpašā nozīmē līdzattiecinātu balss noskaņu un tamlīdzīgiem norādošiem paņēmieniem, žestiem, izturēšanos, jeb katrreizējo attieksmi sevišķi izrādot. Tādā ziņā var teikt ļauni, bargi, kļiedzoši, tāpat laipni, labvēlīgi vai līdzjūtīgi. Īpašos uzsvērumos var teikt to pašu vārdu pārmainītā nozīmē, vai arī pavisam citāda jēguma vārdu — pakļautu vienīgi balss noskaņas nozīmei kā nosacītu domātās attiesmes ziņā. Ar to izteicama nevien pretnozīmīgā ironija, bet iespējams arī bargus vārdus lietot jokojoši, neatbilstošus vārdus kā mīlinājumus, atbilstošus izzobojumam, vai arī tikai rotaļīgam virknējumam. Vislabāk pašu šo garo un visai dažādo nozīmju pārmainīšanas rindu var ievadīt taisni nevainīgā 'rotaļāšanās' ar vārdiem, bet nevien jautruma dēļ, allaž kā stiliski gribēta un ar īpašām izteiksmes iespējām kā vārdu rotaļām.

1. VĀRDU ROTAĻAS

Par vārda rotaļu parasti apzīmē tāpatnēji vai atvasināti tā paša vārda atkārtošānu izmainītās nozīmēs, vai arī līdzīgu dažādas nozīmes vārdu saattiecinātus virknējumus. Stiliskais efekts allaž iznāk rotaļīgs, tāpat kā gribētās vai netīšās skaņu alliterācijas. Techniski vien skatoties tas visai maz paskaidro pašu paņēmieni un izteiksmes mērķtiecību, apzīmējumam ne reti arī maldinot, jo šādas rotaļas nav vien iespaida dēļ. Īstenībā tās nav vārdu rotaļas vai rotaļāšanās ar vārdiem, drīzāk gan dažādos attiecinājumos mainīgo nozīmju kopēji saistīti uzsvērumi: izteicot tā paša jēguma vai atbilstošu sakarību visaktuālāk domāto mainīšanos, kas šķirti izdalītās nozīmēs bez šāda saistījuma nav panākams. Techniskā puse to norāda, ka stiliski tā ir ikreizējā vajadzība kopattiecināti uzsvērt tādas dažādas atšķirības, kas aktuālā uztverē saistās un izteicamas kopnozīmīgi, lai būtu tā saprotamas. Atšķirumu ziņā dažādi izdalās 'kart' nozīmes: kar, kar karamo, karina, pakarina, sakar, uzkar, pakar, karājas, nokarās; izdaloši atšķiroties 'kārt' uzsvērumiem, aktuālajam kārt, sāk kārt un kārstīt, kārsta, kārstās, arī 'kārstīties' un kārties nost, ārā; vaj kad arī 'ieva ziedus

sāk kārt' (ziedēt); Ipaši atšķiroties 'kārtu kārtām' un kārtas nozīmei, līdz ar attiecinājumiem 'kārtot', izkārtot, sakārtot, pakārtot, nokārtot, 'pēc kārtas', kārtēji, kārtīgi, kārtībā, zināmā kārtā, vaj kā netiešiem kārtas jēgumiem. Bet izdalošās nozīmes var tieši arī izteikt saistītos uzsvērumos — šķirtā ziņā domājamo attiecinot kā aktuāli kopnozīmīgu. Pavisam ikdieniški kar 'karamo', kar karinot, pakar lai karājas, sāk kārt 'karot kārtu kārtām' un dziesmā uzrunā arī karuli — 'karu, karu, karulīt' (37578.). Var būt arī tīši savirknēts kalambūrs, joka ziņā vārdu rotaļa, ka 'kārtīgs kārtotājs kārtēji kar kārtu pēc kārtas karinot kārtu kārtām sakārtotā kārtībā savas kārtas' (aktuāli domātās drēbju 'kārtas'). Bet var arī nebūt tikai joks vaj rotaļa, dažādiem neveikliem vaj makslotiem teikumiem atgādinot daudz ko citu, nevis jokošanas un rotaļību. Arī rotaļa savā efektā beidzas pati ar sevi, kā mēr stiliskā nozīmē 'vārdu rotaļas' pat vienīgi ritmikas dēļ un skanu atkārtojumu ziņā iespēj saistīt atsevišķas nozīmes īpašu kompleksu uzsvērumam. Dzejā sastopams teikums, kur 'liepu lapās lampu liesmas laistās': bet tur sastrēg nevien ritms, aliterācijas, apzīmējoši uzsvērumi un priekšstatīgās asociācijas vārdu pārskanojumos — lie — la — la — laistās, kas ir tikai atsevišķie elementi — paša teiciena ziņā sastrēgot visam kopprakturojumam, neizdaloties vairs atsevišķiem elementiem, bet attiecinājumiem taisni vienlaicīgi iespaidojot tikpat saistīti, kā Istenībā skatot acumirkliġo liesmu laistīšanos liepu lapās.

Analitiski domāti vārdu rotaļu galvenais paņēmiens sākas turpat, kur elementārā vārdu atkārtošana tiešai kopuzsvēršanai, vaj nu nozīmes pastiprinājumam, arī norises ilgšanas apzīmējumam, vaj intensitātes izteikšanai. Apliecināši uzsver 'labs, labs', vaj labi, labi; pastiprinājumam saka tumši tumš, augsti augsts; ilgšanu izsaka ar 'gadu gadiem', vaj norises ziņā kā 'iet un iet', skrej un skrej; intensitāti uzsver ar 'ietin iet' un skrietin skrej; nepārtrauktību ar gadu no gada, dienu no dienas un 'dien dienā'. Ikdieniškos sākumos parādās tādi atkārtojumi un arī nozīmes dubultojumi, kas izklausās pat liekvārdīgi, bet pamatā ir noteiktības, vaj raksturojuma uzsvērumi: gulētājs gul, dziedātājs dzied, vezmu ved, ved vedeklu, dod dodamo, auž audumu, saka sakāmo, vaj arī: ienāk iekšā (ie : ie), iziet ārā, pienāk klāt, aiziet prom, pāriet pāri (pār : pār), pārkāp pāri, kāp augšā un nokāp nost, ierauj iekšā, pieiet pie, 'aiziet aiz', kas nav tas pats kā pienākt, aiziet, pat visai tālu no 'aiziet prom', vaj projām; jeb arī kad tikai aiziet nost, atiet nost, noiet nost. Tādos izteicienos neko liekvārdīgu nesajūt, taisni otrādi, jūtot īpašu vajadzību aktuālo virzienu un situāciju izteikt pavisam noteikti. Pavisam lietīski saka, ka dod devu, vaj 'don donu', kur ir tikai viens solis, ka 'don

donamo donu' un 'nodod dodamo devu'. Parunā ar visu ritmiku saka, ka dots dotam atdonās — nozīmes saistot tik koncentrēti, ka tādā ziņā nav citādi pasakāmas: domātās sakarības var gan analitiski izdalīt, bet tad tas prasītu garu teikumu, pat vairākus. Ikdienišķi saka, ka diēnot 'dien dien dienā', ne tikai kalpo dienu no dienas, vaj strādā dienu pa dienai. Kam ir ko sacīt, tam teic, lai 'saka sakāmo', savu sakāmo, vēl citādās pārmaiņu nozīmēs tam novirzoties dažādi — saki, saki, teici, teici teicamo, saki, kas jāteic, 'saki, saki, sakatīņa'; pārejot arī paraduma teicienā 'kā sacīt jāsaka'. Dziesmās itkā tikai ritma un rotaļīguma ziņā teic: riti riti, ritult (33771.), rieti rieti, rietaliņa (2930.), vaj: tupu tupu, tupult — tupi tupi, tupenit, kas tev' tupu tupināja (2976.); bet ir arī pavisam neparastais 'ar plaukstām plaukstojam' (2919.) un īpašā pārnozīmē teiktā vārdojums kā drāmatisks izvedums — 'krauji krauji, krāvējiņa, man nāks raut rāvējini — rāvējs nāca, rāvējs rāva, rāvējs rāva krāvējiņu (13438.). Kā joks skan raksturojums, kā pieci vilki vilku vilka (2382.), rotaļīgā iztēlē, ka 'istabiņa, goda sieva, gaida goda gaidīdama' (18853.). Ja raksturojums kļūst aprakstošs, vaj teikums tikai apzīmējuma ziņā izvērst, vārdu secenība daļēji vaj vispār var zaudēt savu alliteratīvo saistību, arī ieskaņu un atskaņu uzsvērumus: pāri paliekot tikai atkārtojuma ritmam. Bet tieši tas izrādās vārdu rotaļi iespaidīgākais elements, spējot saistīt pat atšķirīgas nozīmju grupas un teikumu posmus. Parunās to allaž saka atskaņojumos — apiet likumu ar likumu (2708.); kur divi rejas, tur trešais rij (1251.); viens pie arkla balsta, septiņi ar karoti smalsta (251.), vaj arī: loks, pārāk liekts, lūst (1814.); jeb uzsver arī tikai atkārtojumā — mans ir mans un paliek mans (2921.). Tā arī atkārtā tautas dziesmās: eju, eju, kur es eju; dziedu, dziedu, ko es dziedu (126.); lai darīju, ko darīju; ko darīju, dziedādama vien darīju, dziedādama cimdus metu, dziedādama noadīju, dziedādama sagaidīju (76.) — dziedī, diedī, dziedātāja (35906.). Vaļa vaļa tev, tautiet, ne visai tava vaļa, vaļa tev malti celt, nava vaļas niecināt (13762.); Dieviņš man laipu meta, laipu laipas galiņā (18762.); krustīm jāja karavīri, krustīm mani bāleliņi, krustīm kāra linu dvieļus, krustīm zīda nēzdaudziņus (18963.). Vārda atkārtojums var būt visai daudzkārtējs, dziesmā 22803. uzsvērtais 'pats' kā ieskaņojums parādās pat desmit rindās no vietas.

Kur vārdi pāriet emocionālos uzsvērumos, tur atkārtojumi kļūst spontāni, uzrādot atkarību no aktuālākā motīva, ieteiksmes vaj priekšstata, līdz ar iekšējo vajadzību visu nozīmību saistīt vienīgi ar uzsvērtā vārdu un tādā ziņā arī reducēti izteikt. Veselas sakarības, kas prasītu izvērstus teicienus, tad var uzsvērt vienā vārdā, vaj pašu teikumu kā tāda vārda atkārtojumu. Allaž tas

pārvēršas izsaučienos, kurus kā tādus 'teic'. Bet nav vien 'jauns, ļauns, ļauns', vaj mīļš, mīļš, vaj arī tikai ligo, ligo; rotā, rotā — skaisti, skaisti, arī tāpat 'vai, vai, vai'; vaj 'rit, rit rīta rasa', un izjustais 'rudens nāk, rudens nāk' (1028. var., 1029.), — ir arī īpašie vārdu un teicienu savilkumi — vai die, vai die, vai dieviņ, vai manu dienīņ! Bieži tas arī domāts vienīgi reducētu izsaucienu nozīmē, neatkārtojot kā vārdus, bet emocionāla teiciena ziņā. Bet to pašu ritmiku uzrāda arī satrauktie pilnteicieni, izsaucoties vienīgi atsevišķa motīva ziņā. Nu ir klāt, nu ir klāt! visi nāk, visi nāk! labi gan, labi gan! kāds nu prieks! kāds prieks! — tas ir prieks! tāds prieks! Vaj: nav labi, nav labi, nelabi, nebūs labi! Bīstamībā drošinot uzsauc 'droši — droši, droši!'. Savukārt ikdienišķi lietišķie izteicieni var būt tik reducēti aktuālajam raksturojumam, ka vārdu izvēles ziņā un atkārtojuma ritmā var dzirdēt izteicamo iezīmību: klaudz, klaudz un dreb, dreb, skrej 'rats ratā', sakrīt 'mats matā' (uz mata), iet roku rokā; vaj 'noiet šurpu, noiet turpu', 'ej iešus, neej skriešus, nelēc lēkšus'; un arī jokoti tīši uzsverot steidzamību — dodat man, dodat man, es atnācu tapināt! (14591.). Kad raksturoti 'nav ne malas, ne gala', vaj badam ir bada gadi, tā saistīti kopā uzsver, ka 'bada kā pie bada' un attiecināti vienam motīvam, ja nav 'ne par nieku, ne par lieku' un 'kā vari, tā dari, bet taupi, ne laupi'; jeb ka 'nieks piedzimst, nieks izaug, niekam nieka valoda' (29067.). Vārdu rotaļas stila ziņā rotaļīgi viegli pasaka, bet ne arvien rotaļājoties ar vārdu nozīmēm, ne arī tā teicienus saprotot.

Vārdu rotaļas tomēr var būt arī tīši gribēta rotaļāšanās, jocīgas un tamdēļ vien jautri teiktas, vaj tīši sastādītas. Izteiksmes ziņā tā ir otrā un allaž kreisā puse. Uz robežas visai praktiski domājot saka, ka 'galu galā nāk pie kāda galēja vārda' (lēmuma), vaj uzsverot, ka 'mūsu rados radu radu radi', vaj raksturojot, ka rautin raušus izrauj, gaidīt gaida gaidītāji, gaudin gaud gaudotāji, bet kad 'gaudo gaudodami izgaudojot savas gaudas gaudu dziesmās', jeb katru reiz nāk reizu reizēm vairākas reizes un ne tikai klupdams klupus klūp paklupdams, bet arī kritin krītot krišus krīt pakrīsdams, vaj 'Krišus (vārds) krišu krišus krīt', tad tas atbalsojas jau no stiliskās aizrobežas. Izteiksmes ziņā tas vairs nav tas pats, ka arī parunās ir (nelaimē) 'nelaime nelaimes galā' (3554.) un atbilstoši dziesmas ritmam bēda bēdas galiņā (35881.), vaj 'gods godiņa galiņā' un tāpat 'kauniņa kaunēšanās', bēdas bēdāšana un bēdas nebēdāšana. Var arī būt motīvi, kad dziļi ieskatās 'dziļajā dziļumā' un 'dziļi dziļi dziļajā dzelmē', vaj augstu augstajā augstumā, arī tāli, tāli tālajā nākotnē, tālu tālu tālajās tālēs, bet robežu tad arī nosaka stiliskās vajadzības motīvs, vaj tikai rotaļāšanās ar vārdiem.

2. ATVIETOTĀS NOZĪMES

Teikšanas ziņā var parādīties dažāda atšķirība starp domāto nozīmi un izsacīto vārdu, parasti kā neatbildums, neattiecība, nepareizība, vaj tikai neveiklība, vienā ziņā kā tehniskas kļūdas, bet turpat arī teikšanas paviršība. Praktiski tam seko atkārtojumi, sacīto atvietojojot ar izlabojumu. Bet šādām izmaiņām var būt dažādas sekas. Pie tam teikšana ne arvien ir vispārēji kļūdaina, negribēta vaj nejauša, tā var būt arī tīša un īpašam iespaidam nodomāta. Nejaušības pusē ir vienkārša pārteikšanās, kad domātās nozīmes vietā izsaka kādu citu neattiecīgu vaj neatbilstošu vārdu, ko turpat var izlabot, vaj arī īpašai nozīmei domātu vārdu neatrodot un apzīmējot ar aptuveni attiecīgu. Pēdējā gadījumā te vairs nav tikai domātās nozīmes 'īstā vārda' meklēšana, bet jau stilisks atvietojoums. Te sākas tā izteiksmes robeža, kur 'vārds' tehniski gan atsaucams vaj izlabojams, tomēr izsacītā nozīmē paliek par sevi teikts, īsti pasakāmo nozīmi atvietoti sedzot. Te ir arī stiliskais krustceļš, kur 'teiktais vārds' nav vairs par sevi kļūdainis vaj nejaušs, bet jau izlietots domātai nozīmei kā netiešs segums, lai tādā ziņā panāktu netiešu blakus iespaidu. Šādas atvietojoumu iespējas nesasniedz ironijas pretnozīmi, bet aizved daudz tālāk par eifemismiem un arī glaimiem, pašu teikšanu padarot par stiliski atvietojamu. Ir kāda paruna, kas visai labi norāda vienu šādas izteiksmes īpašo motīvu, ka 'lācim ikreiz nevar teikt, ka viņš ir lācis' (2512.), tāpat kā otra paruna pretmotīvu, ka izteiktu vārdu vairs nevar atņemt (5627.). Bet nozīmju atvietojoumi arī ir tajā krustceļā, kur neejot taisni, var iet netieši.

Secen pārteikšanās gadījumiem un labojumiem iezīmējas arī pats 'vārdu meklēšanas' motīvs, bet netik pašnozīmīgi 'īstā' vārda rašanai. Domātās nozīmes dažādi apzīmēšanai var izdalīties vesela vārdu rinda, nevien šķirtai raksturošanai, bet īpaši sinonīmu ziņā attiecināti tiešā nozīmē. Par cik šāda rinda vispārējos vārdos un atsevišķa attiecinājuma nozīmē satuvojas, otrs vaj tālākais sinonīmais vārds var kļūt lieks, neizteicot neko vairāk kā iepriekšējais — nevajadzīgos atkārtojumos novedot liekvārdībā. Tādā ziņā var būt tikpat lieki vārdi kā lieka vaj tukša runāšana, 'tukša runa', nepasakot vairāk kā jau zināms vaj sacīts. Tā parastos pielīdzinājumos un raksturojumos vienlīdz atvietojas 'teikt' un 'sacīt' blakus nozīmes, domā pielīdzināti ierunu un iebildumu, vienādā ziņā bilst, minēt, aizrādīt, vienādā attiecinājumā uzturu, pārtiku, barību, ēdienu; dažādos vārdos arī to pašu labības čupiņu (čupu) un kopīņu (kopu); vaj nocietināšanas

attiecinājumā rūdit un ārdēt; tāpat veikt, vesties, sekmēties, vaj pat lūgt, prasīt un jautāt; kopnozīmīgi raksturojot arī blēņas, niekus, mulķību, aplamību un lieku valodu. Bet katram vārdam ir 'sava' īpašā nozīme, kas arī vistuvākos pielīdzinājumos blakus nozīmes neļauj atvietot ar sinonīmi domātu citu vārdu: veidam, apveidam, ārienei un izskatam neatkārtojot 'to pašu', ne arī 'lieku' tāpatnēji domātai sejai un ģīmim, nerunājot nemaz par acu, mutes un vaiga raksturojumiem kā sejas sinonīmiem, kad 'pazīst no vaiga'.

Te sākas tā ikreizēji 'īstā vārda meklēšana', lai izteiktu tieši to, kas aktuāli vārda īpašās atšķirības nozīmē domāts. Parasti tie ir vispārējākas nozīmes precīzāki atvietojumi. Šī robeža izrādās visai kritiska. Ja nosešas un 'sēd', vaj 'apstājas un stāv', ar to vien vārda atkārtojumā teiciens nav liekvārdīgs, jo nostāties/apsēsties vēl neizteic pašas stāvēšanas vaj sēdēšanas turpināšanos. Tas tāpat kā vārdu rotaļā: zaļi zaļokšņi koki par sevi var zaļot vaj arī vairs nezaļot un tālu tālā tāle var būt pašas tāles ziņā, bet 'tālu' vaj 'tāli tālā tāle' arī īpašā tāluma uzsverums. Teiciens, ka viena roka ir tukša un otrā nekā' (nav), kļuvis taisni par atkārtotu sakāmvārdu, loģiski abu nozīmju blakus atkārtojumā kā liekvārdība, bet stiliski izteicot vairāk kā loģisko attiecību — kopējā uzsverumā domātās tukšības nozīmē, netik ka rokas ir tukšas bez nekā. Par īpašām parunām kļuvuši arī teicieni, ka nevien 'bijis — izbijis', 'te bija, te izbija', bet taisni bijis 'un' izbijis (573.), vaj 'te bija, te palika' (566.) un 'kāds bijis, tāds paliek' (572.). Tie ir savādi attiecinājumi, bijušo uzsverot kā paliekošo un 'palikt' ziņā tad kā aktuālo zudumu. Stiliskais iznākums tomēr nav pārpratums vaj kļūdišanās, bet tāds uzsverums, kas visiezīmīgāk vienā attiecinājumā var atvietoti aizstāt pastāvības vaj nemainības 'palikšanu', otrā attiecinājumā tieši zuduma notikumu. Zināmos attiecinājumos pietuvinās kļūt, tapt un rasties nozīme — rodas, kļūst, top; pietuvinoties pat nākt, tikt, palikt nozīmēm, arī mesties uzsverumam (metas siltāks, kļūst karsts, nāk gados un kļūst vecs, paliek vecs, top, tiek, paliek par kaut ko, lai gan 'no vilka gans netiks' un par ganu arī nekļūst). Kurš vārds katrā gadījumā ir domātais un teiktais 'īstais' vārds? Saka, ka kļūst karsts, top karsts un paliek karsti, vaj rodas, ceļ, ceļas un top jauna celtne; bet karsts laiks nerodas, neceļas un tādā ziņā arī nekļūst: kļūst gaisa 'karsts', vaj kļūst 'karsti'. Acīm redzot, sinonimo pielīdzinājumu otrā pusē parādās taisni nozīmju īpašo starpību atšķirumi, atvietojumus izdaloši uzsverot pašas šīs starpības izteikšanai, kas stiliski nepieļauj 'sinonimus' pielīdzināt kā vispārējus blakus vārdus, jo tas maldinātu tajos īpašos gadījumos, kad tieši aktuālajā attiecinājumā jāizteic ikreizēji

atbilstošā papildinājumā. Šādas atšķirības svarīgas tāpat atsevišķo vārdu dažādās novirzēs, kur izdalīto 'rasties' nozīmi var attiecināt tapšanai, kad rodas, bet nevar attiecināt tā paša vārda atvasinātam 'atradumam', ko gan rod un var atrast, bet kas par sevi nerodas.

3. NOZĪMES AKTUĀLIE NOSACĪJUMI

Galvenais nosacītājs ir atsevišķais jēdziens, bet jēdzieni norobežo vienīgi statistiski domājamās nozīmes, šinī ziņā taisni pieļaujot vispārīnātus attiecinājumus, ar mazinātu iespēju izteikt aktuāli dažādas attiecības. Jēdzieniski ēka ir tikai ēka, nams ir nams un māja vienīgi māja, nevis istaba. Bet aktuāli stiliskā nozīmē tanī pašā laikā māja var būt nams, nams tamlīdz domāts arī kā ēka un zināma ēka īpašā nozīmē arī kā istaba, lai gan ne 'nams', kaut turpat var būt iekšējs namiņš vaj citādi domāts priekšnams. Otrs galvenais noteicējs ir teikums, vārdus nosakot sinteksiskā sakarībā un tādā pakļaujot izteicamās nozīmes, ar iespēju jēdzieniskos norobežojumus novirzīt īpašās saattiecībās. Aktuāli domātā ziņā labi saprotams, ka nevien iet no vienas ēkas uz otru, no vienas mājas uz otru, vaj no mājas uz namu un pat 'no nama istabā', jeb no nama uz istabu, ienākot priekšnamā un no priekšnamā istabā. Pavisam skaidri vēl, ka lauku mājā ceļ jaunu istabu. Bet jēdzieniski kļūst neskaidrāki, kad vienā nozīmē ceļot istabu, to otrā nozīmē ceļ ar daudzām istabām. Kas vienā nozīmē teikts, tas turpat attiecināts arī citā nozīmē. Blakus tiešajam teikumam un jēdzieniem kā atsevišķi noteicēji nāk klāt vēl 'tuvāk apzīmējošie vārdi' un arī īpaši 'palīga teikumi', skaidrāk nosakot ikreizējo vārdu nozīmību, bet tikai papildām. Kā 'iekšēji' domātais noteicējs tad parādās pats ikreizēji atšķirīgais vārdu un visa teikuma savstarpējais kopattiecinājums. Tas nav vienīgi tuvāka apzīmējuma uzsvērumam, piemēram, kad īpaši izdalītā nozīmē domātās mājas ir 'savas mājas', vaj vispārējā atšķiruma ziņā īpašas 'lauku mājas', bet visa aktuālā teiciena kopnozīmē, kad šīs 'lauku mājas' izteicamas dažādu nozīmju saistījumā: kad jāattiecina tā, lai atbilstu īpašam skatījumam. Tālumā ieraugot kādas 'mājas' un tuvojoties 'no tāluma' tad saskatot arī zināmas mājas, var pazīt pat tieši 'mūsu mājas', vaj 'savas' un īpašuma nozīmē 'savu paša māju'. Tuvāk pienākot atšķir mājas saimniecības ēkas un 'dzīvojamo māju' jeb istabu. Nonākot kopnozīmes 'mājās' un pārsoļojot 'mājas pagalmu', apstājas pie 'mājas sliekšņa', 'istabas sliekšņa', un atverot 'namdurvis' ieiet priekšnamā, ieiet arī 'istabās', priekšistabā, dzīvojamā istabā, saimes, jaužu istabā, nonākot dibensistabā, un ja ir saimnieks, nosēžas pie

'savas istabas' galda, paskatās 'istabas logā' un var teikt, ka ir 'mājās', 'mājā', 'savā paša istabā', redzot savu 'māju dārzu', 'mājas' sētsvidu, mājas iebraucamo ceļu, mājas laukus, arī 'piemāju' birzi un 'māju gatvi'. Ja teikumu domā un saprot visumā, kāpēc vispirms vārdu atkārtojumus nedomā kā dažādas novirzes, bet tieši tādā ziņā kā nosacītajā nozīmē teikts vaj parasts teikt? Tāmpretī neatbilstošu attiecinājumu tūlīt izjūt kā nepareizību, nozīmes kļūdu, kas neizteic to, kā domts teikt, vaj sacīts aplam. Nozīmes var būt tik nosacītas, ka nav atvietošanas ar blakus nozīmes vārdu; vaj arī taisni blakus nozīme aktuālā gadījumā ir tā uzsveramā, lai precizētu īpaši domāto izteikumu. Ja tas nenotiek, īpašā nozīmība paliek neizteikta, sevišķi kompleksu skatījumu ziņā. Vienlīdz gan saka, ka īpašuma nozīmē pieder lauku māja un vienīgi daudzskaitli divas un vairākas lauku mājas. Bet kad pārnāk mājā jeb ir savā mājā un tad saka, ka ir savās 'mājās', — starp mājas un māju nozīmi tūlīt var rasties stilisks sastrēgums. Māja var būt gan vispār māja, kur apmetoties dzīvo un jūtas 'mājās' kā savā 'mājā', bet attiecināti lauku mājām nozīmes izšķiras. Var pārnāt savās mājās tur nedzīvodams, būt mājās atnācis un tādā nozīmē būt mājās, bet var arī nebūt tieši 'mājā', jo kad aktuāli kur izgājis, tad 'nav mājā'. Un tādā atšķirīgā ziņā savukārt vēl īpaši 'nāk mājā', lai būtu mājā — pat no savu māju lauka nākot mājās un pārnākot mājā: kad tieši tad 'ir mājā'. Parasti nedīvo vairākās savās mājās, tikai vienā mājā, kur tad īpašā nozīmē iet 'uz māju', aiziet mājā, dzīvo mājā. Arī pilsētā var pārnākt mājās un mājā, lai gan māju un celtnu nozīmē tur ir pilsētas 'nami' — arī īpaši tirdzniecības nami, tāpat uzņēmumiem un iestādēm savi, ar to vārdiem dažādās kompleksās nozīmēs izteicot pavisam citādus skatījumus. Pilsētā nav laukos celto 'istabu', lai gan pilsētu māju namos ir daudzas istabas, dzīvokļi un dažādas telpas. Pa namu galvenām durvīm ieiet namos, bet pilsētas namiem vārds nav senākā 'nama' nozīmē. Tā pilsētā bija arī īpašas 'sētas', iebraucamās sētas, un zināmi apzīmētie sētas nami, pat dārza māja, tāpat kā pašām pilsētām arī pilsētu 'dārzi', bet tur pašiem vārdiem ir pavisam citādi nosacīta nozīme, nekā lauku māju apzīmējot par 'lauku sētu', vaj runājot par citas sākotnējas nozīmes namu kā namiņu, tāpat secen nozīmē par pagalmu un 'galmu'. Pie tam apzīmējumi par sevi var būt lietišķi atšķirti kā objektu dēļ dalīti domāti, bet tieši atšķiruma ziņā tiem arī tad nāk līdzī subjektīvās attieksmes nosacītā nozīmība: neļaujot pat pilsētas ielu domāt kā ceļu, ne pilsētas dārza 'apstādījumu' atvietotā nozīmē kā dārzu, vaj aktuālā attiecībā vēsturisko 'pils-sētu' kā pašu pilsētu.

4. VAIRĀKNOZĪMĪBAS

Vārdu jēdzieniskie norobežojumi parasti tiek domāti kā viennozīmīgi — tādēļ jēdziena nozīmi uzskatot tāpatnēju un attiecinājumos vispārēju. Tomēr var rasties izmaiņas un novirzes. Varēšanas nozīmē vara nav tā pati, ne arī viennozīmīga kā 'vara' valdīšanas ziņā. Vārds par sevi nav statisks, bet funkcionāls, kādēļ stiliski iespējama visa izteiksmēs daudznnozīmība, galvenām kārtām kā īpašā vairāknozīmība, kur tas pats vārds vienā attiecinājumā ir zināmi norobežots, bet turpat cita objekta ziņā izsaka vairāk nekā tiešo jēdzienu. Tam arī otra galvenā iespēja, ka atsevišķam objektam pat jēdziena ziņā var attiecināt dažādus, bet īpašā nozīmē papildinošus vārdus, lietojot kā pakārtotus blakus apzīmējumus un arī pielīdzinot, kaut savstarpēji kā jēdzieni tie būtu neattiecinīgi. Un treškārt: tādos zināmos vaj parastos apzīmējumos vispār pielīdzinot arī pašus vārdus, kaut viens no tiem sākotnēji izteiktu ko citu, vaj apzīmētu vairāk nekā otrs. Tā ir visai plaša aina, kur stiliski satrēg jēdzieni un vārdu vairāknozīmības, atsevišķi apzīmējumi, dubultnozīmības un pielīdzinājumi.

a. PIELĪDZINĀTĀS NOZĪMES. Ikdieniskās sarunas teicienos dažādi apzīmējumi nonāk gandrīz līdz pilnīgam atbildumam. Saka 'taisni iet' un 'tieši iet', taisnā virzienā un tieši īpašā virzienā, bet tādā ziņā nedomājot vairs, ka gājējs 'taisni' var iet arī nesalicis, vaj tiešuma ziņā, ka tieši tagad iet, ja arī neiet tiešā virzienā uz zināmu vietu. Divējādas nozīmes var novirzīties tik vienpusīgi tuvos pielīdzinājumos, ka paliek gandrīz neatšķirami. Sacīt un teikt nozīmi praktiski izsaka, saprot un allaž arī domā visai tāpatnēji, lai gan nozīmība ir pamatā atšķirīga. Skaists un daiļš allaž teikts tikpat pielīdzināti, kā vienlīdz uzsverot bīšanos un baidīšanos, lai gan bailes nav bijāšanās, tāpat kā skaistums nav vien daiļums, ļaujot vienīgi blakus uzsvērt 'daiļo un skaisto'. Galva nav tādēļ plika, kad ir kaila, ne arī 'lido' miegā 'laižoties', vaj laižoties no kalna lejā, bet saka vienlīdz, ka putni aizlaižas un aizlido, laižas un lido. Kad soļo, var vienlīdz iet un staigāt — soļiem. Bet kādas gan nav 'iet' nozīmes: nevien pretstatā skriešanai pielīdzinoties soļošanai — pat līdznozīmē skriešanai, ja īpaši 'iet'. Bites skrej ziedos un iet, ūdens iet strauji skriedams, putni aizlido — dami skrien, 'aiziet' uz siltām zemēm. Savukārt vienlīdz saka, ka met un sviež, aizsviež un aizmet, nosviež un nomet, met prom un sviež prom, pasviež un pamet. Bet ne arvien sviestais ir līdznozīmīgs mestam, redzami izdaloties 'pametuma' ziņā, kur aizsviestais nevar atvietot pamestā nozīmi. Liekot pāri var strauji pārsviest, vaj pār-

likt un pārmest, bet zināmās atvasinātās nozīmēs atkrit pārsviešana un likšana pāri: pārdomāšanā 'pārliktot' un pavisam citādā nozīmē izteicot pārmetumus, kad iebilstot vaj nosodoši 'pārmet'. Tiklīdz pašas norises tiek izjustas kā atšķirīgas vaj dažāda rakstura, tūlīt arī blakus nozīmes tiek pārvērstas līdztekā kā attiecinātas, bet nošķirti uzsvērtas. Nevien skrej un rikšo, jeb ir ātrs un žigls, vaj māk un prot, bet tāpat īpaši top un kļūst, skata un redz, pat pretēji — skatās un neredz. Tikpat attiecināti, bet atšķirīgi prasa un taujā, taujā un jautā, zūdās un rūpējas, lolo un lutina; jeb ir krāšņs un grezns, spēcīgs un stiprs, liels un augsts, tievs un garš, mazs un sīka, sīks un tievs, skops un sīksts, smails un ass, slīps un šļaups, mitrs un valgs, slapjš un mitrs. Ja pašas norises tiek izjustas kā divējādi akti vaj īpaši stāvokļi, saistījums var palikt, bet saikļa nozīme pāriet divējādu attiecinājumu ziņā ar abējādi izdalītiem uzsvērumiem. Saka 'liels un stalts': liels, stalts; augsts un cēls: augsts, cēls; spirts un vesels: spirts, vesels. Ja var un spēj, varēšanas un spēšanas līdzattiecinājums tieši teikts divējādas nozīmes uzsvērumos, kā tas parādās teicienos 'spēj, ko var', 'spēj kā var' un nosacijumā 'ja var spēt'. Tā arī uzsvērti atdalās krietns un godīgs, čakls un strādīgs; ļauj un laiž, vēl un ļauj, sauc un aicina, klieudz un ļauj, raud un brēc, elš un pūš, kauc un gaudo, id un mauj. Tāpat arī liks un greizs, krustām šķērsām, velk un rauj, stumj un dzen, stumšus dzen, stumj un grūž, slīkst un grimst, slīkst, nogrimst. Tas uzrāda, cik tuvu dažādās nozīmes pielīdzinās aktuālos gadījumos, bet turpat var izdalīties līdz pretējībai un neattiecinām. Kad strādā, tad īpašā nozīmē arī dara, dara darbu un padara, bet dara arī nestrādājot, kādēļ pielīdzinātā nozīmē nesaka, ka dara un strādā, bet tikpat izdalīti kā 'dara un padara', dara, rīkojas, kārto, nokārto, izdara, vaj strādā un pūlējas, gādā, rūpējas, sagādā — 'dara un strādā'.

b. VĀRDU PIELĪDZINĀŠANĀS. Vienādāk skanoši vārdi izrunā var pielīdzināties un zināmos locījumos arī sakrist, bet tikai veida ziņā. Formāli tie ir dažādas pakāpes homonimi, bet izrunai paturot īpašos akcentējumus un teikumus tieši nozīmes ziņā saprotot kā atsevišķi domātus vārdus. Ja arī vienveidība ir tik tuva, ka izrunas ziņā 'valgs' saites nozīmē un 'valgs' valguma ziņā pavisam satuvojas un var radīt pārpratumu ('valgs ir valgs'; mitruma nozīmē kā atkārtotais uzsvērumus 'valgs — valgs'; jeb ka saites nozīmē ir 'valgs valgs'; vaj norādoši, ka 'tas ir valgs': saite, un 'tas ir valgs' kā mitrs), tad ikreizēji redzamā vaj tiešāk apzīmētā sakarība jeb pat tikai nozīmi izdalošais akcentējums tomēr pārpratumu nepieļauj — domāto nozīmību tieši

nosakot. Vienlīdzība skaņu ziņā nav nekāds kopējs vārds atšķirīgiem jēgumiem, piemēram: balsīguma nozīmē 'balsis' formāli nolīdzinās ar balsinājuma nozīmes vārdu, kad balsinātais arī ir 'balsis', bet tie ir divi vārdi, ne kopējs veids kā skaņu forma diviem jēgumiem. Pavārdu attiecina uzvārdam, bet tad nedomājot pavisam citu 'pavārdu', ko pat attiecināti kuldai tad arī vēl Isina kā uguns 'pavardu' ar īpašo 'r' uzsvērumu. Sala ir stipra salšana lielā salā, bet 'sala' vaj pussala ir sauszeme ūdenī. Audeklu var aust audejs — austuvē, bet agrā gaisma pati 'aust' rīta debesis. Tādās nozīmēs tas vairs nav tas pats jēgums. Vakaros saule 'riet', noejot 'noriet', bet neievērojot akcentējumu vienlīdz saka un raksta 'riet' — kad 'sāk riet' un rej. Bērnu rūdina un sarūdina, kad raudina, bet tāpat tēraudu rūdina, domājot nocietināšanu, kad 'rūda', tāpat nosaucot arī 'rūdu'. Kad infinitīvā 'list', tad lietus list un tāpat ūdeni lejoj, ja visai, tad lītin vaj liešus līst un lietin lej, lietum pārvēršoties arī ilgā lītavā, lietavā un vienā līšanā, bet 'list' var arī lienot, kad aktuāli lien, lied, vaj līzdams lodā, ir līdējs, un kad līžus lienot liedā un ložņā, 'ir ložņa'. Pavisam līdzīgi skan 'dzīt', kad dzīst, dziedē un sadzīst, un 'dzīt' dzenot nozīmē — ar vienādu atvasināšanos sadzīt, sadzīšanas ziņā, kad dzinējs dzen un var 'dzīšus dzīt', bet dalīti izdzenot, iedzenot un sadzenot — kad šķiras sadzīšana kā sadzījums.

c. DUBULTNOZĪMES. Vārdi var attiecināties vairākās izdalītās nozīmēs, arī atvasināties dažādā ziņā ar atšķiramu izveidu, pamatjēgumam paliekot, bet nozīmībai daloties. Dalītā teikšana šķir paša vārda jēgumu — kā dažādiem objektiem dalīti attiecināmas nozīmes, visredzamāki tajos gadījumos, kad stiliski tiek norobežoti divējādi attiecinājumi ar dubulti nosacītu vārda tiešo nozīmību. Mēnesis vaj 'mēness' ir debesis, mēnestiņš, mēnesītis, līdz ar mēnešgaismu, mēnesnicu, vaj kā augošs, jauns, pilns, dilstošs, vecs, tukšs mēnesis, arī laiku skaitot pēc izmaiņas. Bet 'mēnesis' ir arī tieši laika ziņā, kad mēneša laiks nozīmē ilgumu un gadu daļa divpadsmit mēnešos, kas tad ir mēneši. Vārds 'mīt' ir vispārējā nozīmē, bet aktuālā ziņā 'min', norobežojot dubultā nozīmē: min kājām, iemin pēdas, minās, mīņājas un nomīda, bet arī pavisam citādā sakarībā min un nemīdot minās, atmin, atminās, piemin, tur pieminā, min arī mīklas. Tas gandrīz tāpat teikts: bet ne blakus uzsvērumos, tieši dubultnozīmē. Vārds 'grūst' vēl jo tiešāk izdalās divējādā ziņā: aktuāli tā ir gribēti izvedošā darbība, kad 'grūž', bet otrā uzsvērumā tikai pasīva norise par sevi, kad grūst, sagrūst un ir gruvums. Tāpat dubultnozīmē 'likt', nolikt novietojot, un pavēles ziņā likt, līdz

ar likumu liekot un pavēlot. Tur rokā turot, saturot, apturot, noturot, bet arī saimniecību tur un mājlopus, saturot, uzturot, līdz ar uztura atvasinājumu. Vārdam 'laist' ir vaļā laišanas nozīme, bet tikpat tieši arī ļaušanas, atvēlēšanas ziņā, kad ļauj, vēl, laiž, vaj arī atlaiž. Ir norādoši vārdi, piemēram 'še', uzsvērtā te, teitan ziņā, bet dubultoņas devuma, iedošanas nozīmē. Vārda 'viens' tagadējā jēdziena sākotnējais aptvērums nogrimis, kā galvenam paliekot skaita un 'skaitļa vārda' uzsvērumam, bet blakus parādās vēl par sevi izdalītais 'viens vien', ar viena nozīmi kā 'viens pats', bez citiem jeb viens kā 'tas' — atsevišķais kā tāds, kā 'tas pats', līdz ar vienātnes, vienātnības atvasinājumiem, vientulībā, vientulī un 'vienīgā' uzsvērumos skaita nozīmei izdziestot. Vārda 'būt' jēgums dubultoņas divējādās nozīmēs, esamības ziņā norobežojoties ar 'ir' nozīmi kā esoši 'būt', vaj nākotnēji būt kā realizējošā 'būs' ziņā, līdz ar vispārējās būtības atvasinājumu, un pretēji tam pagājis nozīmē ar pagātnes 'bij', bija uzsvērumu, kur aktuālās 'būt' nozīmes vairs nav (sal. 'būtu bijis'). Neattiecas arī vairs būtības atvasinājumam, ne arī šajā ziņā negācijai kā nebūtiskam, vaj nebūtībai, bet otrādi, domāto bijušo izsakot vienīgi zudumā, ka 'bijis' — un nav vairs. Kur šādas dubultnozīmības šķiras, tur vārda pamatnozīme nodalās divējādos skatījumos un stiliski paver arī atsevišķas izteiksmes iespējas, kas ar jēguma vienu tiešo nozīmi vien nav panākams, ne pasakāms netiešos attiecinājumos, vaj tikai pielīdzinātās novirzēs.

d. DUBULTAPZĪMĒJUMI. Pretēji vārdu dubultnozīmēm un atšķirībā netiešiem apzīmējumiem, atsevišķam objektam var būt tiešā nozīmē divi jeb vairāki allonimi kā īpaši dubultvārdi. Par sevi kā patstāvīgā nozīmē attiecināti, bet domājot un lietojot kā vienlīdzīgus apzīmējumus, nosaukumus vaj īpašvārdus. Lietojums var būt nodalīts vaj vienlaicīgi secenisks, arī paši vārdi saistīti kā papildus un līdz apzīmējoši, vaj kopēji dubultoti un pat savstarpēji atvietojami, bet attiecinājums arvien domāts tam pašam objektam identificējošs. Konstantinopole, iepriekšējā Bizantija, vēlākā Istambula ir tā pati pilsēta, tāpat romiešu Colonia Agrippina: kā 'kolonija', Cologne un Kelne. Vēsturiski un arī citā ziņā Tartu sauca par Tērbatu, Jurjevu un dēvēja par Mētraini. Ir arī 'dviņu pilsētas' ar saistītiem dubultapzīmējumiem: frančiem ir Clermont-Ferrard, ungārim Budapesta, lai gan mums tikai iesaistīti ir Rīgas Pārdaugava un abpus Daugavai patstāvīga Krustpils un Jēkabpils. Dažādos saistījumos parādās personu vārdi, pat ģimenes un autora vārda ziņā (Auseklis-Krogzems, Rainis-Pliekšāns), vienlīdz arī ģimenes un

māju vārdā kā pseidonimā (Birznieks-Upītis, tāpat Šaulietis kā māju vārds). Saimnieku sauc uzvārdā, bet vietēji vairāk māju vārdā un tikpat parasti dubultojojot abējādi — nevis Jānis Bērziņš vaj Bērziņu Jānis un māju vārdā Upmaļu Jānis, bet Upmalis-Bērziņš un otdādi. Dubultots tiek vīra ģimenes un sievas pašas dzimtais vārds. Bet dubultoti apzīmējumi parādās arī valsts vārdos, nevien administratīva saistījuma ziņā, kā apzīmēja 'Kurzemes un Zemgales' hercogisti, vaj divu tautu ziņā domā tagadējo Čehoslovāķiju — taisni Austro-Ungārija pati bija kopvalsts. Atšķirīgi tam īpašā apzīmējumā tagadējā Dienvidslāvija ir tikai norādošas nozīmes līdzattiecīgums, 'dienvidslavu' un līdzšinējo valstu ziņā sedzot Slovēniju : Kroātiju : Serbiju : Melnkalni, līdz ar Albānijas un citām daļām.

● Karus apzīmē pretinieku dubultvārdos, Vācijas Francijas vaj vācu franču karš, krievu turku karš — vienkāršojot vienas puses ziņā kā 'turku karu', 'ar turkiem', kā tas teicienā 'turku kara laikā', vaj 'zviedru karā'; vaj arī zināmos karus nosaucot kādā atsevišķā kopapzīmējumā kā ziemeļu karu, pasaules karu. Tieši dubltauzīmējumos izteic abējādu virzienus, tāda ziņā domātos posmus, vaj dažādā skatījumā īpaši saistītas sakarības un arī pretattiecīgumus. Vienā skatījumā ir Jelgavas ceļš uz Jelgavu un zināmā Rīgas šoseja, bet abējādi Rīgas-Jelgavas šoseja, Rīgas-Jūrmalas dzelzceļš, Jelgavas-Krimūnu posms. Starptozīmē īpaši saistās dienvidvakara un ziemeļaustrumu vēji, bet ir arī ziemeļdienvidus līnija. Ar to itkā beidzas dubultvārdu stiliskā robeža, bet dubultie apzīmējumi var atgriesties arī no citādas ievirzes. Secen tāpatnīgi domātiem attiecīgumiem, ka ķilda ir stridus, liels ir dižs, vaj divlinku ir divkārši un nabags ir ubags, avis aitas, rietumi vakari un valsts arī kā pagasts, tāpat pāri sinonīmiem pielīdzinājumiem, ka nokusis ir noguris, uzturs ir ēdiens, maltīte mielasts, mielasts dzīras, vaj klons, kuls, kūls, plāns vienlīdz attiecīgs, ir tomēr tieši dubltauzīmējumu ziņā domāti izteicēni, kas saista pat īpašas pretnozīmes. Saka 'daudz maz' kā vairākmazāk uzsveramo starptozīmi, arī 'vienādi otrādi' īpašas izmaiņas attiecībā, un uzsverot arī 'viss viens'. Tāpat uzsver 'šo to', 'šā tā', vaj 'šis tas', 'šāds tāds', 'šādi tādi'. Kāmēr sinonīmi pielīdzinājumi pat atvietojošā ziņā paliek kā blakus attiecīgumi ar vārdu patstāvīgu nozīmi, dubltauzīmējumi attiecina arī pretējas nozīmes abējādi saistītā kopnozīmē. 'Šādi' un 'tādi' vienkāršā norādījumā domāti kā atsevišķi objekti, bet dubltauzīmējumā 'šādi tādi' vērtējuma vaj īpašas attieksmes ziņā saistītā uztverē kā viens īpašas nozīmes kopums, kaut norādoši teicot par sevi atsevišķos un atšķirīgas nozīmes domātos vārdos.

5. PIEDOTĀS NOZĪMES UN PIELĀGJUMI

Vienā ziņā pat tiešās nozīmēs domātā teikšana var būt neskaidra vaj nesaprotama, ja 'nevar saprast ko saka', vaj kad ir nepilnīga, nesakarīga, nelogiska, vaj citādi neizprotama jeb arī 'neko neizteicoša'. Šajā puse ir arī 'tukša runāšana' (bez domātas nozīmes), tukši vārdi (bez atbilstoša attiecinājuma), maldinoša sacīšana, nedomātā, paviršā nozīmē, vaj tīši nevietā teikti vārdi un arī formāli 'savārstījumi'. Bet blakus ir vēl cita neskaidrības josla, kur pavisam loģiski un formāli pareizi teicieni kļūst nenoteikti, neskaidri saprotami un pārprotami, kaut vienīgi tādēļ, ka vārdi lietoti domātai nozīmei secen. Piemēram, pavisam lietišķi domāts šāds teiciens: 'izdevumu studentiem daudz, bez skolas naudas jāmaksā arī par apmetni, lielākā daļa dzīvos turpat universitātes mītnēs'. Visai saprotami, ka ir jāmaksā un izdevumi lieli, bet universitāte ir augstskola, ne skola, un augstskolā nemaksā skolas naudu. Nemaksā arī par apmešanos un apmetni, vaj vispār par mītni jeb kopmītni, maksā par istabu vaj kopēju istabu, kur dzīvo. Teicējs domājis vienu, bet sacījis citu. Dzejā nozīmju pielāgojumi un arī tīši piedotas nozīmes rodas tad, ja emocionālu motīvu dēļ aiziet pārāk tālu pa netiešo apzīmējumu joslu, kur mīt nevien aklā fantazija, bet arī gribēti neparasta iztēle, vaj tikai atskaņojumu dēļ meklēti vārdi. Tad agra pavasara aina kādā dzejolī Aprilim skan pat tā: 'Lietus sijas zemu debešu rijā', 'ūdens sējis ziemas nāves ejas', un 'visi balsti mīkstas rīkstes', līdz ar izsaucienu 'drieksti, drieksti' — driekstot 'pūpolu pleciem' ar 'bērzsulu muti' un 'basām kājām pavasari kutināt'. Nemēģinot iztēles loģikai sekot, ne arī attiecinājumus analizēt, visa aina var likties asociatīvi saprotama, bet uzsvērumi ir vienos nozīmju pārlēcienos, taisni neattiecinībās apzīmējot domātās sakarības. Bet ir vēl citādi tīši piedotās, vaj arī netīši pielāgotās nozīmes. Attiecinājumi var būt ikdienišķi parasti, tiešā nozīmē atbilstoši un tā arī saprotami, bet vienlīdz tā paša teiciena kopnozīmi liek saprast arī pavisam citādā ziņā, pat pretnozīmīgi, kad var iznākt negribēti pārprotams teikums, vaj ar nodomu divējādi domāts un teikts. Pirmā gadījumā rodas izteiksmes nepilnības kā stilisks trūkums, bet gribētā nolūkā arī īpaši teikšanas paņēmieni, vaj par sevi nodibināti stila līdzekļi. Tādās atšķirībās jāielūkojas kā tiešās novirzēs, vispirms formālā ziņā.

a. GRAMATISKIE SASTRĒGJUMI. Atsevišķas nozīmes var sastrēgt vienādi skanošu vārdu, vaj zināmu

locījumu atvasinājumos, tāpat īpašos attiecinājumos teikumā, vārdu kārtības ziņā. Bet ne reti pat formāli tas pats nemainītais teikums var izrādīties dažādi nozīmīgs. Teiciens, ka 'ūdens ceļu aizsprosto', vienā ziņā saprotams, ka tas ir uzsvērtais ūdens, kas aizsprosto ceļu pārejai, bet arī otrādi, ka pavisam citā sakarībā aizsprosto domātu ūdens-ceļu — noteiktību rodoties ar 'ūdensceļa' formālu savilkumu. Līdzīgi teikumā, ka 'mātes meitas lutina', lai izteiktu viennozīmīgi, jāmaina vārdu kārtība, jeb 'mātesmeitas' jāuzsver saliktenī. Pērkot 'trīs centimetra naglas', tās īpaša uzsvēruma ziņā var būt 'trīs' kā cm garas, vaj arī 'trīs-centimetra'. Ja 'viņš lasa grāmatu', tad parasti saprot, ka aktuāli lasa, bet citreizējā nozīmē, ka prot lasīt, 'lasa grāmatā'. Ja nav iespējami vārdu vaj nozīmju savilkumi, tad teicienā, ka 'viņš (tas) nav amatnieks', vienā ziņā uzsvēr, ka vispār nav amatnieks, bet ja ir amatnieks, tad tieši ar teicienu atvērtējot, ka nav 'nekāds' amatnieks. — Ja kāds 'velti dod', tad dod veltīgi, bet sakritumā ar akuzatīvu 'velti donot' dod īpašu velti, kaut dažreiz nevajadzīgi. Ja divi skrien līdzīgi, 'skrej līdzīgi', tad vienā skatījumā tas nozīmē 'līdzās' un blakus, bet otrā, ka skrej vienādi ātri, kaut viens pēc otra vaj atsevišķi. Tādi teicieni, kur formāli šķtrumi iespējami, parasti arī tiek sacīti izdalīti, kaut tikai izmainītā vārdu kārtībā, piem.: 'viens pazina otru' un 'viens otru pazina', atšķirību vēl panākot vārdu īpašos uzsvērumos. Bet arī tad abi teikumi paliek tikpat nenoteikti starp divējām nozīmēm: vaj tikai 'viens' otru pazina, jeb savstarpēji 'viens otru' kā 'viens-otru'? Ja vēsturē 'laika biedri pieredzēja Romas uzvāru', tad ar to vien nav pateikts, vaj tā bija Romas uzvāra, vaj Romu uzvāreja. Kāda loma var būt vārdu attiecinājumiem un visa teiciena saattiecībai, to var parādīt kaut šāds piemērs no zinātniski domātā apcerējuma par tautas parašām: 'Kad pirmo reizi redzot svēteli pātarus skaitot, tad būšot visu gadu jāraud'. Domāts loģiskā secenībā (kad 'pirmo reizi redz' zināmā sakarībā) — bet vispirms neuzsverot un par sevi neizdalot pašu sakarību, kādēļ aplamais pakļāvums atsevišķā objekta ziņā — līdz ar pārprotamo 'skaitīt' attiecinājumu svētelim.

b. APTUVENIE NORĀDĪJUMI. Secen nozīmju sastrēgumiem ir stiliski izteikumi, kad tiešā ziņā domātu nozīmi izsaka tā, lai tā neiznāktu tieši pateikta, bet novirzīti saprotamos vārdos. Šādi aptuvenas nozīmes teicieni par sevi ir vienlīdz norādoši, bet veids kā domātais norādījums teikts un panākts, ne reti var būt visai atšķirīgs. Parasti tie ir atsevišķā nolūkā izsacīti norādījumi un arī saprotami īpašas situācijas vaj atsevišķas iestājas ziņā. Zināmos teicienos, ka 'tas ir šaubīgi', ka 'ar to jāuzmanās', ka tā ir šaubīga lieta (aizdomīga), vaj arī brīdinājumi

piesargāties, izvairīties ('es tur neietu', 'ne uz to pusi'), par sevi tiešos vārdos vaj tiešā apzīmējumā neko konkrētāku nepateic, tā donot vienīgi vispārēju norādījumu vaj izsaucot aizdomas uzmanīties. Līdzīgi tam jautājuma veidā: 'vaj nav savādi', vaj 'tas' nav aizdomīgi, nav neparasti, 'ko tas nozīmē', kas tur slēpjas? Aizdomu un šaubu ziņā: 'labāk pagriest ceļu', tur nav ko iet, ko tur var zināt! Norādījumi var pāriet arī aktuālos izsaukumos, aizdomām pārejot tiešā zināšanā, iestājai izvedumā: uzmani soli, skaties, piesargies — 'sargās!' — 'krauja!' — bet arī tad paši izsauki paliek aptuveni, visas sakarības ziņā uzsverot tikai atsevišķo motīvu. Tas redzami parādās draudējuma teicienos — ne soli! ne soli tālāk! jeb: 'ja tu — !', 'es tev!', 'nost!'; vaj arī: 'tā tas nepaliks!', kad jāzin ikreizējā sakarība, kādā isti ziņā aktuālā nozīme attiecināta. Tāpat resignējot saka: 'kas jādara, jādara', kas būs, būs', 'ko tur var darīt', 'kas nāks, nāks'. Aptuvenā ziņā arī kvalificējumi: 'tas ir tāds', tas jau 'pazīstams', 'zināmais', ko no 'tāda' gaidīt; vaj: 'tur' jau neiet; nav ko 'domāt!' — tāpat kā bistama, nelaba un jauna vieta ir 'tāda vieta'.

Atgādinājums un netikamas nozīmes parasti uzsver aptuvenos norādījumus. Īpaši parunās un pieņemtos 'sakāmos vārdos': kāmēr vēl manas acis platas (55.), tur nelīdz nekādas zāles (6161.), tam jau smiltis birst (4890.), 'nezin vaj celsies' — 'dabūs savas septiņas pēdas zemes' (6201.). Saudzējoši attaisno 'vēl jau jauns' (jauniņš, 1961.), piedzēries ir tikai 'labi iebaudījis', par zaglīgu saka, ka jāskatās uz pirkstiem. Pārāk agram sējējam jautā, vaj zeme jau silta, gatava, un 'vaj nebūs par agru', norādot, ka sēja var apsalt. Tiklīdz motīvs kļūst emocionāls, aptuvenie norādījumi aiziet subjektīvās vienpusībās. Ļaunā attieksmē pat otra klizmu un nelaimi uzsver ar gandarījumu: 'to' viņam vajadzēja, 'to tas pelnījis' — kā 'pelnītu gadījumu', 'nopelnītu' sodību.

c. M Ā J I E N I. Atšķirīgi aptuveniem norādījumiem ir īpašais allūziju veids, stiliski kā zināmā nozīmē domāts, bet citādā netiešā sakarā attiecināts 'mājiens', netiešs atgādinājums. Allūzija (no lt. lūdus: spēles nozīmē, priekšnesuma ziņā lūdere, spēlēt, un līdznozīmē iocāre, jokot), allaž saprasta rotaļīgi 'piespēlētas' teikšanas nozīmē kā par sevi zīmīgs norādījums, arī kā tehnisks citējums: atsaukšanās ziņā pievedot kā netiešu atgādinājumu. Klasiskos piemēros tad ir 'Achila papēdis', 'tas viņa Achila papēdis'; jeb 'Odiseja', 'Scilla un Charibdis'; tāpat allūzijā piesaucot sirēnu un Penelopi, vaj Krēsus bagātību, Pirra uzvāru, iešanu uz Kanosu; atgādinot Vaterlo, vaj Machiavela morāli, 'veselu Panāmu'; norādot uz 'bohēmas garu' vaj Fausta divējādo dvēseli. Bet izteiksmes ziņā tādi norādoši mājieni var iet vēl tālāk

un pāri atgādinošai nozīmei, netieša norādījuma ziņā pat kļūstot par īpašiem spriedumiem. Stilisko mājienu galvenā atšķirība no iepriekšējiem aptuveniem norādījumiem ir tā, kas mājienu ne tādēļ netiešākos vārdos norāda, lai nebūtu jāpasaka tieši, un arī ne tāpēc līdznozīmīgas sakarības piesauc, lai tikai 'piespēlējot' ko atgādīnātu, bet gan pavisam tiešā nolūkā 'dod mājienu', lai izteiktu nodomātu atzinumu. Sprieduma puse var būt pavisam ieslēpta, bet tā taisni mājienu pamatā. Allūzīvie teicieni īpašos norādījumus padara nevien nosacīti iezīmīgus, bet piesauktā nozīmē izlieto taisni pašu teicienu kā nosakoši dotu zīmi, ar to arī allūziju attiecinot kā iepriekš paredzētu iznākumu. Pat pasaku Antiņš var kļūt par allūziju, ja neuzsver tikai līdznozīmīgā norādījumā, bet tā, kā zināmos parunu teicienu: vienā ziņā nesekmībai un vientiesībai ('pūt nu Antiņ stabulīti!'), otrā attiecināti darītājam ('Antiņ, kur stabulīte!', 225./226..) — kas ir jau kvalificējoši spriedumi. Mānticība var būt nogrimusi, bet toties dzīvo allūzijas, pat kā ticēti 'mājienu': kad joprojām 'kaķis pārskrien par ceļu', kā brīdinoši pārskrējis. Lietiški var brīdināt nekert uguni, bet kad neapdomīgais 'tīši bāž roku uguni', paredzošais mājienu skan, ka katrā neapdomībā tad tāpat 'apdedzināsies', iebāzis Pirkstus spriekstis, pats kodis pirkstos (kod nu pirkstā! 3974.). Neatbilstošo ironiski uzsver, ka iekāpis lielos zābakos, vaj arī tēva cepure pašā laikā, bet slēdziena ziņā, ka vilks neaudzina jēru (5948.). Un tā nav vairs tikai rotaļīga allūzija, ja ar pretēji domātu jautājumu tieši acis pasaka: 'vaj tavs vecākais brālis arī tik gudrs?' (621.).

Mājienu ziņā teiktie vārdi var dažādi svārstīties starp tiešāk un netiešāk domātām nozīmēm, bet tās arvien ir gribēti nosacītas, kā tad arī 'dod mājienu'. Redzami tas parādās īpašu iztulkojumu ziņā, kad mājienu saprot kā gaidāmu notikumu iepriekšējās zīmes: nosacīti tieši 'dota zīmes nākoši izlemtu lietu paredzējumam'. Tādas ir likteņa zīmes kā likteņa mājienu nenovēršamam, debess zīmes lieliem notikumiem un debesu vaj Dieva sūtīti mājienu, kādus tieši saprot lēmuma ziņā. Tādas zīmes arī tieši gaida kā nosacītu vaj izlemtu nākotni, bet tas aizved jau patālāk aiz stiliskiem mājienu.

d. A P L I N K U S T E I C I E N I. Atsevišķa novirze parādās teicienu, kurus aktuāli gan tieši attiecina, bet izsaka tādos vārdos, lai domāto tiešo nozīmību apietu. Parasti tas ir nepatīkamos gadījumos un izvairīgās atbildēs, kad tieši atbild un saka, bet negrib 'teikt tieši', gadījumam piedonot mazāku svaru, runājot saudzējoši, vaj aktuālo neitrālizējot vispārinājumos. Ikdieniški tāda teikšana raksturota arī kā 'runāšana garām', novirzoties no tiešā gadījuma, piesaucot vēl ļaunākus, runājot

pielīdzinoši citādām varbūtībām un izlīdzinoši mierinot. 'Tas nu tā — ko tur var darīt'; visādi jau notiek, dažreiz gadās vēl ļaunāk, visādi jau iznāk; kā tad citiem izgājis; tā jau atgadās katram, nav jau pirmā reize kad paslid kāja, ne vienreiz vien tā noticis. Vaj: kas to būtu domājis! to nevarēja domāt, bet — nav ko bēdāt; nav jau pirmā nelaime; tik vien tās kaites! katram sava vaina un bēda; būs labi! Un — 'vaj tad ir tikai labais vien?' Tomēr ir arī aplinkus teicieni citādā ziņā: 'tur vairs dziļāk nevar krist'; var nonākt 'tur, kur vairs neatgriežas'; vaj kad 'atpakaļ ceļa vairs nav', jeb arī 'iet ceļa nezinot'. Tipiski aplinkus teicieni ir dažādās aktuālās nozīmēs attiecināmie 'sakāmie vārdi', uzsvērti Ipaša motīva, tezes vaj atziņas izteikšanai, bet izteicot vienīgi kā vispārēji nosacītu attiecinājumu. Ja 'ikkatram sava reize nāk' (1888.), vaj pats sev rīkstes griež (4365.) un ja 'labāk viens paraugs nekā simts vārdu' (3757.), tad ar to piemēroti gadījumam apvilktis tikai vispārējā atzinuma loks. Ja laimei nav rītdienas (2585.) un nauda stiprāka par taisnību (3467.), vaj pirmie desmit gadi tie grūtākie (1540.) jeb ka 'pēc krājēja nāk izdevējs' (2272.), tad ne arvien tā ir: uzsverot nosakoši, bet atzinumam paliekot aptuvenam. Tāpat teicot, ka 'savu ceļu staigā' (707.) — vaj te 'ceļa' un 'sava' ziņā netiešo nozīmi attiecina patstāvības uzsvērumam, jeb tikai nošķirtības uzrādījumam? Var 'iet apkārt' arī pašas 'aplinkus valodas', pavisam nenoteiktas, vispārēji tikai norādot domāto motīvu iezīmes. Bet tāpat arī tieši domātā un zināmā nozīmē var pavisam aplinkus jautāt un izjautāt. Tādos gadījumos, kad 'aplinkus ko prasa', (aplinski, Aplinku veidā'), vaj 'aplinkiem' ko prasa netieši iztautājot, tad nesaka neko tieši un arī 'taisni neprasa', nesaka īsto iemeslu un motīvu, nenorāda pašu gadījumu un neteic nolūku, bet runā attiecināmās blakus nozīmēs — 'rauga aplinkus izzināt'. Tāpat attiecinātos blakus uzsvērumos var arī netieši uzlielt, 'aplinkām teikt un lielt', aplinku vārdos cildināt. To var teikt visādos vārdos. Bet lietišķi arī iebilst, lai runā un saka 'taisni', lai nerunā aplinkus, 'pasakot bez aplinkiem', tiešos vārdos, īstā nozīmē. Tomēr, ne ikreiz arī tiešie vārdi izteic īstās nozīmes, atkarībā no tā, ko un kādā nolūkā ikreiz vēlas izteikt, īpaši subjektīvo iestāju un aktuālo vajadzību ziņā.

6. NOZĪMJU ŠĶĒRSOJUMI

Pretēji nozīmju pielāgojumiem un tiešo apzīmējumu apgājieniem izdalās Ipaša paņēmieni kopa, kur atšķirīgas vaj pretējas nozīmes domā par sevi, bet vienlaicīgi saista kā aktuāli kopnozīmīgas. Izteiksmes ziņā tas parādās trejādi: vienā novirzē objektu

apzīmējot vienā neizdalītā uzsvērumā, bet turpat arī nosakot kā tādai nozīmei atšķirīgu; otrā ievirzē pašu teicienu dalot pretnozīmīgos uzsvērumos, bet saistot tos kā kopēji attiecīgus; un tālākā gājienā atsevišķo teicienu sakot kā viennozīmīgu, bet domājot un izsakot tā, ka saprotams arī atsevišķā blakus nozīmē. Stiliskā iznākumā nozīmes šķērsojas vaj tieši pretnozīmīgi krustojas. Paņēmienu ziņā tam ir trīs galvenie veidi, kas nodibinājušies kā paši stila līdzekļi: dilogijas, chiasmi un divdomības.

a. **D I L O Ģ I J A S.** Apzīmējums nāk no rētorikas kā divējāds izteikums, kur attiecinājumā tam pašam objektam vienlaicīgā saistījumā izsaka divējādi domātas nozīmes, bet pielīdzinājuma vietā otru nozīmi uzsver pat kā noliegumu. Tā kvalificējuma ziņā saka: 'viesis jau ir, bet nelūgts viesis' — pieņemts kā viesis, bet ielūguma nozīmē nebūdamš viesis. Tāpat līdz ar pozitīvu nozīmi turpat uzsver arī pavisam citādu pretnozīmi — labi biedri, bet nevar saukt par labiem cilvēkiem; jeb uzrunājot: 'draugi, pazīstu jūs pārāk labi lai uzticētos'. Tas iezīmējas jau tajos kāpinājumos, kad ar pretējas nozīmes vārdu pastiprina otrādu attiecinājumu: apzīmējot traku laimi, vaj labu zagli un pirmās šķiras blēžus, kur pirmā šķira nav vairs pozitīvi labākais. Tā arī parunās vilka un jēra attiecinājums — 'mīlē kā vilks jēru', vaj: āzis iecelts par dārznieku, jeb tāda viņa slimība kā mūsu veselība; un kad akls aklam 'ceļu rāda', tāpat 'žēlojot' kā pārno sniegu. Teiciens, ka 'labs gan, ka tik bijis mazāk', tuvojas ironijai, bet vienlaicīgi ar tieši uzsvērtu pretnozīmi. No šādas vienlaicīgi divējādas teikšanas jāatšķir arī 'dubultā runāšana' divkosības ziņā, kas vairs nav nozīmju sakrustojums par sevi, bet teikšana mainītas iestājas dēļ — ar izlikšanos vienreiz jeb 'vienam sakot tā' un citam vaj citreiz pavisam citādi.

b. **C H I A S M I.** Paņēmienu un pašas teikšanas ziņā visredzamākais nozīmju šķērsojums ir 'chiasms', atgādinot dilogiskus teicienus, bet pretējās nozīmes taisni uzsvērti izdalot kā vienlaicīgi atsevišķus spriedumus un tādā ziņā kā pretattiecinājumus. Šī paņēmienu apzīmējums atvasināts no raksturīgā grieķu burta 'chi', ko raksta kā krustotu zīmi, tā arī nosaucot kā krusteniski šķērsotu (xεf, xI). Stiliskā nozīmē šķērsojums iezīmējas kā divējādā virzienā ejošs objekta skatījums, vienam uzsvērumam apliecinot zināmu nozīmi, bet tanī pašā attiecinājumā otrā nozīmē ar citādu kvalificējumu mazinot vaj noliedzot. Tā vienlīdz vērtē divējādās plāksnēs: labs diplomāts, slikts politiķis, labs skolotājs, vājš audzinātājs, labs cilvēks, bet viegls raksturs, laba zeme, bet smaga. Atkarībā no temas, situācijas, vaj īpašā uztvēruma,

divējādi domātās nozīmes var arī savstarpēji tuvoties kā līdznozīmīgas vaj par sevi atbilstošas — bet kā atsevišķā nozīmē izdalīti teiktas, var pat attiecināties līdz pretrunībai. Tā tas parādās parunā — ‘gudrs būtu, bet prāta nav’ (4077.), ‘vecs, bet mulķis’ (5682.) — uzsverot gudru, bet ‘neprātīgu’ un vecu kā pieredzējušu, bet ‘nesapratēju’. Tāpat atsevišķās nozīmes šķērsojot pretkāpinājumos: prātīgs nav, bet viegls gan, bagāts nav, bet lielīgs, stiprs nav, bet viltīgs; vaj arī negatīvās nozīmes noliegumu attiecinot citādi negatīvai — zaglis nav, bet izspiedējs, neglīts nav, bet pretīgs, dusmīgs nav, bet ļauns gan. Iztēles ziņā tad ir ‘pats vilks, pats gans’ (5956.), tāpat kā ‘otram bedri rok — pats iekrīt’. Līdzīgi arī vidējības uzsvērumi, bet nozīmes nepielīdzinot, taisni izdalīti krustojot: pozitīvo vaj negatīvo noliedzot, bet paša nolieguma ziņā izteicot abējādi domātu attiecinājumu. Tad nav slikts cilvēks, bet nav arī labais, nav negudrs, bet nav arī gudrs; vaj otrādi — nav ne gudrs, ne vientiesis, nav ne labs, ne ļauns. Parastākie tomēr ir pozitīvās un negatīvās nozīmes šķērsojumi: liela slava, mazs tikums, skaists, bet mulķīgs, stiprs, bet neveikls, liels, bet glēvs. Tas norāda, ka chiasmu sakne izaug no aktuāli divējāda skatījuma, vērtējumus izsakot īpaša objekta vaj atsevišķa gadījuma ziņā, bet divējādo viedokli atsevišķas iestājas nozīmē uzsverot kā vienlaicīgi pretēju un vispārēji nosacītu atzinumu. Tas ir subjektīvi domāts, bet attiecināti objektam.

Poētiskā chiasmi saprasti tikai kā ‘kustīgas antitezes’ un ‘šķietami pretēji’ uzsvērumi, vaj kā ‘pakārtotas metaforas’, kuras attiecinot formālā saistībā var tad lietot kā ‘chiasma figūru’. Jeb arī vienīgi apmainot teicienu elementus (svētlaimības brīdis : brīža svētlaimība) — un tā tikai veida attiecinājumus krustojot. Tādā ziņā allaž arī teorētiskais definējums taisni formālā ziņā: ka chiasms ir ‘līdzsvarots’ izteiciens, ar teikuma otrā daļā apgriesti attiecinātu vārdu kārtību (‘puķes ir mīlīgas, mīlība puķēm līdzīga’). Bet tas vien nerada pašu nozīmju šķērsojumus, ne ikreiz arī antitezes, parasti tikai pielīdzinājumu; vaj šķietami pretrunīgs uzsvērumus attiecinot vienīgi kā pretapzīmējumus, pat ar sinestezēm kā ‘asos’ oksimoronos. Tādēļ arī teorētiski ‘chiasma figūra’ saskatāma daudz dziļāk par grieķu burta ārējo izveidu.

c. D I V D O M Ī B A S. Divdomīgi ir teicieni vaj teikuma ziņā atsevišķi vārdi, kas parasti attiecināti vienā zināmā nozīmē, bet tiši vaj netiši izteikti tā, ka vienlaicīgi var saprast divējādā ziņā, attiecinot pavisam dažādām lietām. Stiliski tam ir vairākas situācijas: teicējs vien klausītājs var domāt un uztvert tikai vienā parastā attiecinājumā; vaj arī katrs saprast savādāki — kā parastu un divdomīgi domājamu teicienu; bet vienlīdz arī abi kā

tīšām teiktu divdomību. Tādā gadījumā tās ir vienīgi tiešās 'divdomības', kādas 'mels' vaj ar nolūku saka un tīši izdalīti uzsver vienīgi divējādības otrādā ziņā, kaut teikums par sevi būtu parasts tiešā nozīmē, nevis divdomību sedzošs. Bet arī tā gribētās divdomības nav saprotamas vienīgi kā nerātības, tīša nepieklājība vaj piedaudzība, ne arī 'Istās divdomības' ir tikai tādā ziņā, jo stiliskā puse var smalkjūtīgi aizsegt visdažādākās otrās puses, — kā var arī 'rupjos vārdos' vienlīdz apzīmēt piedauzīgi pat gluži ikdieniškas, lietišķas un nevainīgas nozīmes. Pati stiliskā nozīme slēpjās divdomību īpašajās iespējās ko divējādi domājamu kā atsevišķi saprotamu izsacīt.

Tieši stiliskā ziņā var interesēt iespējas, kādas parādās tautas dziesmās. 'Būt' mums tāda miežu vārpa kā pašam plāvējam, tad mums alus nepietrūktu ne rudeni, pavasari (34518.). Sarkans zirgs auzas ēda melna meža maliņā, cik gribēja iekšā list, skuja acis izbadīja (35452.). Ej, puisti, uz kalēju, izdēj asus lemesīšus, nu tev būs šovasar dziediedīņa jāplucina (34601.). Žvinkstēja, žvakstēja panāksnu meitas, ik spalvas galā deviņas podziņas, ja man neticat, prasat slieksni (35481.). Aud, māmiņa, ko auzdama, aud tērauda priekšautiņu (35477.). Visi peķi sakāpuši likajai bērziņā, kas galāi, tas bij mans, ar to zelta cekuliņu (35747.). Vispareizi darbu dara mani balti bāleliņi, vispirms pupas izravēja, tad salīda kaņepēs (35754.). Ja panti nebūtu pieskaitīti nerātņām dziesmām (daudz kas arī no apdziedājumiem tur nav pieskaitīts), tad ne arvien nerātības uztvērtu kā 'divdomības'. Īpaši, ja stiliskā robeža iztēlē un norādošos vārdos ir tik svārstīga, ka apzīmējumi tieši nepavedina domāt divdomīgus attiecinājumus. Bet teicienu ziņā tā arī izrādās pati galvenā iezīme divējādi domātai izteiksmei: ka attiecinājumus tieši nepasaka, jo tiklīdz divējāda ir izdalīti uzsvērts vaj tiešos vārdos pateikts, tur nav arī vairs divdomības — taisni 'nerātņai teikšanai' vienā ziņā aizejot izlaistā valodā, nepiedienīgā teikšanā, vaļībās un nebēdnībās, otrā ziņā nepieklājībās, bezkaunībās, piedauzīgā neķītrā valodā un jēlībās, kur nekā divdomīga vairs nav. Tampretī divdomīgi var izteikt visdažādākos attiecinājumus. Atšķirībā no nenoteiktiem un vispār pārprotamiem teicieniem, divdomības attiecas noteiktām lietām vaj labi zināmām sakarībām, vienīgi pats izteikums nav viennozīmīgi un nosacīti saprotams, allaž teicot tādos norādoši uzsvērtos apzīmējumos, kuru patiesi domātā nozīme paliek nenoteikta un atsevišķās varbūtībās tulkojama. Pretēji nosacītai viennozīmībai, ka par zināmu faktu vaj nodomu nevar būt 'divu domu', pašas divdomības taisni ir nevien divējādi domājamas, bet tādā nolūkā teiktas. Diplomātijā ir ultimātīva fraze par 'nepieciešamu soļu spēršanu', nevien atstājot iespēju nespērt soļus, bet tāpat arī pašai

nenosacītai 'nepieciešamībai' kā atsevišķām iespējām: līdz ar atkāpšanos no visa teiciena diplomātiskās aktualitātes. Tāpat nesaprašanās gadījumos segvārdi: runā divējām balsīm, 'vienoņas, ka nav vienojušies'; nerauj kastaņus no karstiem pelniem, notur 'auglīgas sarunas'; nesēž uz durkļiem, 'uzlabo diplomātisko klimatu'. Oficiālā kara ziņojumā 'atrauššanās', vaj taktiskā 'atiešana' uz iepriekš paredzētām pozīcijām parasti sedz piespiestu atkāpšanos. Bet arī ikdienišķi saka, ka 'tas tiks atmaksāts', vaj vārdu rotaļas ziņā, ka 'viņš pareizi saka, ka saka (teicis) nepareizi'; iztēles ziņā divu uzsvērumu attiecinājumā: lai 'nedzen dievu kokā, ne lūgdams nenolūgsi' (par. 1233.), tāpat divējādā nozīmē 'kam draugi, tas bagāts' (1292.), vaj 'kad saule laižas, tad ēnas stiepjas' (4575.) — ko var saprast kā ikdienas novērojumu, bet nenozīmējot ne sauli, ne ēnas. Ko nozīmē teiciens, kad 'drīz steidz, akls dzimst (4966.)? Morāli apzīmē 'neceļus', nepareizu soli, šaubīgu izdarību, zemu darbu, zemu (zemisku) rīcību, paslīdējušu kāju, nogājušos, pakļidušos, 'kritušos', kauna traipu, aptraipītu godu. Tādus uzsvērumus lieto arī kā eifēmiskus segvārdus daudz tiešākām nozīmēm, bet arī tad divdomīgais skatījums vēl redzami spīd cauri — vienlīdz tajā pašā vārdā izteicot abējādi sakāmu nozīmību. Aiz tādām iespējām tālu paliek atpakaļ netiešie norādījumi, kas izsauc tikai aizdomas par divējādi domāto, bet nesatur vēl divdomības aktuālo kopnozīmi.

7. PRETNOZĪMĪGIE ATTIECINĀJUMI

Atšķirīgi nozīmju šķērsojumiem izdalās tie paņēmieni, kur vārdus teic savā zināmi parastā nozīmē, bet attiecinājumu uzsver taisni pretēji domātā ziņā, nekā pats vārds nozīmētu. Ar to izteic subjektīvas iestājas demonstrējumu, parasti ar nolūku negatīvas attieksmes ziņā paasinot kontrastu starp labvēlīga vārda uzsvērumu un īstenībā tam pretēji piedoto negatīvo nozīmību. Šādiem attiecinājumiem tomēr ir dažādas pakāpes un novirzes.

a. **IRONIJA.** Kā paņēmieni ironija ir tipiskā teikšana vārdu neistā nozīmē (gr. eirōneia, no eirōn, runāt izliekoties), kādā ziņā arī 'ironizē', teicot vārdus kā nopietni domātus, bet domājot pretnozīmīgi, pozitīvu apzīmējumu ar smīnu, labvēlīgu kvalificējumu vaj raksturojumu kā apšaubāmu — atzīstoši sakot, bet noliedzīgi domājot — nedomājot tā, kā teic, bet sakot subjektīva motīva ziņā, ar labiem vārdiem līdz pat izsmieklam. Parasti ironijas tiek teiktas apliecinošā 'ir' uzsvērumā, vaj tādā nozīmē kā apstiprinoši spriedumi, bet atšķirībā no divdomībām sacītā un domātā nozīme tad vairs nešķērsojas kā savstarpēja, vienkārši

atvietojušies ar vārdam pretēji domāto otrādību. Ja arī kontrastam saka pretējus uzsvērumus, domātā nozīme vienpusīgi atmaina sacīto, teicienus pārvēršot ironijā: 'viņš ir slavens' (ar ļaunu slavu), ir 'ievērojams' (ākstīgs), 'ir gan liels vīrs' — augumā; vaj lielības ziņā kā tieši pretējā skatījumā — ka darbos un stāvoklī nav 'liels'. Tam ir gan 'gudra galva' (kad aplam izdarījis 'gudru mulķību'); līdz ar ironiskajiem teicieniem, 'ko ar tik gudru lai dara', ko tu iesāksi ar tik gudru galvu'. Fābulā lapsa ēzelim saka: 'kur tu iesi gudrā galva!' Kad nav bijusi nekāda loma, vaj mednieks bez medījuma, teicējs ironizējot priecājas — ir gan veicies, tam ir labi ķēries! Ja nav laba raža vaj tukšs gads, tad 'šogad ir laba raža'; un kad 'salmi vien nāk', tad taisni 'graudi vien nāk!' Ironija var būt pašas situācijas ziņā: 'Piecu brāļu māsa biju, vīzīt' āvu kāpjiņā; skataties visi pieci, kā dižani pieklājas' — pieci brāļi ir māsas sabiedriskai stāvoklī, un vīzes ironija — 'kā man skaisti piederēja' (16972., sal. 16973. kad 'dara kaunu').

Bet ironizēšana var reducēties tieši paša kontrasta raksturojumos, pretrunīgos nodēvējumos un atkarībā no tieši redzamās situācijas otrādos uzsvērumos. Tad ir aizmugures varonis, dūres varonis, slavens un taisns blēdis, arī 'Ists' svētais — izliekoties 'tīri kā svētais', svētulis. Tam līdzās ir atžegārnās ironijas, pozitīvo vārdu uzsverot tieši kā negatīvu apzīmējumu, vaj otrādi, negatīvo kā uzlieltājumu un atzinumu: 'dievadots' un ironizētais 'labais', 'labākais ļaunums' un bijušais 'labākais draugs' kā nelstais; tāpat uzteicot uzvārēto pretinieku kā stipru un spējīgu, nevis ļaunu un naidīgu — līdz ar to uzvārētājam sevi slavīnot. Ja klāt nāk iztēle, tad sakāmvārdos ir teicieni par 'liku' taisnumu un 'taisnu' kā āža ragu (349.), par 'dūšu' papēžos un 'skaidru' kā tinte; jeb ka aukstums slinkā ārsts (308.) un bads dara rūgtumu saldu (372.). Pat arī kritušie engēļi kā ļaunie varētu par to nodot labu liecību. Līdzās ir arī 'likteņa ironija', visi tie pieņēmumi, kad cerētais labais izrādās taisni otrāda. Tāpat atgriezeniska ir pašironija, kad 'paceļas pats sev pāri', pārākuma nozīmē distancējoties savai negatīvitātei. Īpašas novirzes parādās traģisko personu ziņā, kur pamattiecība starp varonību un cīņas zaudējumu ir tikpat ironiska kā liktenības ironijās, lai gan šo pamatu aizsedz uzpurēšanās vaj tikai 'ļauna gadījuma' uzsvērtais drāmatisms. Pasaules skatījuma ziņā raksturīgs ir romantiskais izvedums, kur 'romantiskā ironija' pamatā tikpat traģiska starp Istenības ļauno pusi ('pasaules sāpēm') un ieceri ('pilnīgo eksistenci'), kaut iznākumam parādoties tikai kā atstātībai, esamības pametumam un 'drupām'. Bet tas viss jau pieskaitās lielajam un augstajam stilam, kur autori visam paceļas pāri, pamatironiju vairs neredzot.

b. SARKASMS. Ja ironiskā distancējumā pretēji domātai nozīmei uzsver tikai sedzošo vārdu, sarkastiskā iestāja ir tā, kas lieto emocionāli kāpinātus apzīmējumus: uzsverot tādos vārdos, kas negatīvo attieksmi padara nepārprotamu. Šajā ziņā sarkasms ir 'ass un griezīgs', pretešķības nozīmē tieši ar nolūku dzeloši un aizvainojoši teikts, tīši apzīmējumus uzsverot 'ļauņa izsmieklā' un tādos pastiprinājumos attiecinot noliedzami domātām īpašībām, raksturībām, neatzītai rīcībai, vaj citai kādai negatīvi ieskatītai parādībai. Attiecinājums var būt objektīvi dibināts, norādot ko patiesi nosodāmu, bet sarkasma nolūks nav norādīt, sarkasms taisni zināmām vājībām un trūkumiem ir uzbrūkoši nesaudzīgais vērtētājs, negatīvo pazīmi kā vainīgo vietu izlietojot tikai par iemeslu objekta sodījumam vispār. Tas iestājas ziņā norāda arī paņēmienu stilisko pusi: tipiski sarkastiskais apzīmējums nav sedzošs, taisni ļaunākā nozīmē uzsverošs. Ne reti tas pavedinājis sarkasmu saprast kā pastiprinātu vaj kāpinātu ironiju, bet kā mērī ironija negatīvi domāto nozīmi vēlīgi sedz ar pretnozīmē uzsvērtu labu vārdu, sarkasmos šāda elementa nav, teiciena ziņā zūdot pretnozīmīgā attiecinājuma līdzsvarojumam, līdz ar to arī pašai ironijai. Sarkasms tādēļ ne tikai citādas iestājas ziņā, bet vienlīdz teiciena atšķirīgo uzsvērumu nozīmē izdalās kā īpašs stila līdzeklis, par sevi raksturojoties kā ļaunos vārdos vaj 'ļauņa izsmieklā' teikti apzīmējumi, kas uzsvērti tieši ar nodomu skar kādu aizvainojamu vaj tikai sameklētu vainu. Grieķiskā termina ziņā 'sarkasmos' nozīme arī atvasinās no 'dusmīga plōjuma', izturēšanās uzsvērumu attiecinot 'kodīgam izsmieklam' kā 'griezīgam' smieklam un tāpat domātam vārdam.

Sarkasma nozīmē nemaz nav jāpiesauc ļauni izsmejošie 'sardoniskie smieklī', tādā iestājā arī parunās parādās nicinājuma ļaunie izteicieni, kur izsmējums nav vairs tikai smejošs. 'Tas ir liels vaļinieks: viņš var plikus kaulus krimst, kur gribēdams' (5571.); 'tam pat suns vairs no rokām maizi neņems' (5129.); tas jau, laikam, ar samazgām kristīts' (4551.); 'slinks pat mirt nevīžo' (4850.). Šādos izteicienos nevien pietrūkst laba vārda, kā tas ironiski 'līdzsvarotos' pretattiecinājumos (uzsvērtais 'liels vaļinieks' ir vairs tikai negatīvās nozīmes pastiprinājumam), bet līdz ar to nav arī pašas stiliski ironiskās starpības starp teikto un domāto nozīmi, sarkasmu attiecinot vienlīdz teiktā un domātā ziņā, parasti ar negatīvi sevišķi meklētu apzīmējumu vaj iztēli, allaž atsevišķa iemesla, īpašu motīvu un negatīvās attieksmes dēļ, bet apzīmējot objektu visumā: tādēļ nozīmju attiecībai reducējoties vienīgi pašā apzīmējumā kā patiesā objekta izsmējumā, jo objekts visumā nav tāds, kā sarkastiski domāts un nosaukts. Šajā ziņā tas ir tipiskais 'ļauņa izsmieklī'. Tomēr sarkasmam ir vēl divas tālā-

kas novirzes. Vienā ziņā rētoriku, bet Īpaši ciniķu un arī stoīķu 'ļunais izsmieklis'. Tomēr sarkasmam ir vēl divas tālākas novirzes. Vienā ziņā rētoriku, bet Īpaši ciniķu un arī stoīķu iecienītais paņēmiens; vienkāršas sarunas veidā diskutēt morālas vērtības vaj citādas tezes, lai pretinieku pārspētu ar vienpusīgi pretējiem uzsvērumiem kā galveniem un tādā ziņā pārsmietu kā nepareiza ieskata aizstāvētāju. Tādus paņēmienus apzīmēja par diatribi, saberzumu' (gr. tribomai nozīmi attiecinot arī nolietošānās un laika kavēkļa ziņā; bet paņēmiena nozīmē vistuvāk tribināt, 'tremt' uzsvērumam, kā tas teicienā, ka 'tā tribināja, ka lai Dievs nedod'). Paņēmiens tālejoši turpinājās visādos pielietojumos, Īpaši arī pamācījumu ziņā, vaj agresīvos uzbrukumos un pārmetumos, bet parādoties vienlīdz pat tikai apšaubījumu ziņā un rētoriskos jautājumos. Tomēr arī tad jautājot tā, ka negaidot atbildi izteic uzsvētu negāciju. Vaj tur 'ir' mazprāta? 'Vaj tā ir tā taisnība?' Vaj 'tā' tā patiesība? Vaj tas 'nav' netikums? Vaj tas 'nebūtu' grēks? Ko no tā 'var' sagaidīt? Vai tas ir 'ko' vērts? — Otrā novirze dažādos sacerējumos iezīmējas kā 'satira', latīniskam apzīmējumam atvasinoties no sajaukuma nozīmes, ar sākotnējo vārdu (lt. satura) apzīmējot visādu lietu salikumu, zināmos svētkos ziedojumam dažādus augļus, un vēlāk kā satīru 'jauktu' dzeju kopojumu. Literārā ziņā apzīmējums norobežojās pašu dzejojumu dažāda brīva veida, jauktu temu un autora subjektīvi aktuālo nozīmē. Īpaši, ja skāra publiskas parādības: tādus sacerējumus vispār nodēvējot par satīrām un līdzī tam Īpašo 'satirisko' iestāju ieraugot kā atsevišķu literāru elementu visdažādākos sacerējumos. Kā Īpašais elements satīra tagad tiek saprasta divējādi — joprojām kā uzsvērti satirisks sacerējums par sevi, galvenā nolūka ziņā kā personas vaj sabiedrisku parādību publisks izsmējums jokojošā noskaņā vaj jocīgā iztēlē, lai tādā uzsvērumā nevēlāmo parādītu kā smejamu, jeb pašu objektu kā atvērtēti nenozīmīgu; vaj tikai kā stilisko paņēmienu tādu izteikumu ziņā, kas tieši neatbilst Istenībai, bet atbilst ikreizēji nolūkotam iespaidam publikā — lai smejošā nozīmē 'brīvi' uzsvētu tādus trūkumus un vājības, kas nav vien smejami domātas, bet tieši objektam kā nevērtīgam. Šādi panākamam iespaidam satīra ir vārdu karotāju rokās pats bīstamākais ierocis, — nevien kā tiešā nolūkā labi saskatāmā 'politiskā satīra', bet jo vairāk kā nodomā nesaskatāmā.

c. H U M O R S. Kā no 'griezīgā' sarkasma izdalās satīra, tā no 'izsmejošās' satīras atšķiras 'labvēlīgi smejošais' humors, pat ar līdzcietības nokrāsu' — tādā ziņā arī raksturots kā jautrs, jocīgs, komisks un zobgalīgs laba prāta teiciens, kaut teicējam dažreiz

rūgtāk pasmīnot. Tātad, ne vairs ļaunā iestājā un nosodošā attieksmē, bet 'pieejot ar humoru' — lai gan teicienus attiecinot negatīviem gadījumiem, kļūdām, trūkumiem, vājībām, negatīvo arī neatzīstot, pat uzsvērti norādot un pastiprināti iztēlojot, bet domājot samierināti un izteicot kā 'lābsirdīgo pasmiešanos'. Te vienlīdz arī slēpjas abas izlīdzinātās humora puses, iestājas ziņā atsacīšanās negatīvo ņemt nopietni ('ļauns nav tik ļauns kā liekas un labais nav arī ideālais'); izteiksmes ziņā apzīmējumus uzsverot kā patieso nozīmi neitrālizējošus. Tādēļ arī iznāk — 'pretēji jocīgi', jautri un labvēlīgi gribēti — 'ar humoru'. Tad zadzējs ir tikai ar garākiem nagiem, piedzērušiem tikai uzdzīvojot, ja 'iebaudījuši', kaut tādā ziņā 'uzdzīvojot līdz pagaldei'; tāpat 'agri ceļas', kad saule jau pusdienā, un ir 'varen veikls puisis': kad citi tikai vēl ļogās, viņš jau pakritis (4143.); vaj kad 'kājas līdz zemei' (2021.) un tuvu braucot 'tā brauc, ka vienā dienā pārbrauc' (1087.); vaj tāpat sakāmvārdā par slinķi — kas bagātam par bēdu, no rīta paguļas, uz vakaru mirst badu (384.). Uzsvērumi var tuvoties ironiskai pretozīmei, bet tie ir humora raksturojuma dēļ ('bagāts' — paguļas un mirst badu, tāpat kā 'agri' ceļoties pusdienā), kāmēr ironijā nepasaka otrādo pusi.

Psicholoģiskais motīvs parādās konfliktu izlīdzināšanā 'ar humoru', lai neērti stāvokļi, neveiklības, aktuālas sadursmes, sastrēgumu situācijas un vispār nopietni negatīvais nebūtu jāņem nopietni: atvietojoši neitrālizējot ar kādu blakus uzsvērumu. Šajā ziņā humors ir tipiskais 'nav vērts' nozīmes uzsvērējs, 'labvēlīgais' vidutājs starp nopietnu situāciju un smieklīgu skatījumu. Krasā veidā tas parādās tā sauktajā karātavu humorā, kas nav humors par ļauno iznākumu, bet neitrālizējošs blakus uzsvērumus negatīvās nozīmības atvairīšanai. Dažādās pakāpēs no rūgtas pasmiešanās līdz smieklīgam izteicienam tas var aiziet līdz jokošanās robežai, vaj arī tiši pašas smieklīgās teikšanas dēļ, bet galvenais motīvs ir divējādu situāciju samainījumā: nopietno jocīgā skatījumā, bēdīgo aisedzot ar citādu iznākumu, ļaunu īstenību ar otrādu varbūtību. Ja nemirs, būs vesels, ja nepakārs, paliks dzīvs, slīcējam uzsaucot: lai tik laižas dibenā un 'nesaldē nagus'; radus aicinot nekautrējoties ēst: 'godam likto, ne ēšanai'; vaj arī zināmas prātuļas jautri apgriežot otrādi — 'par daudz nekad nevar būt' (kas par daudz, tas par ļaunu, sal. 1010.). Paši humorie uzsvērumi tad arī svārstās no pasmiešanās līdz cinismam, no jocīgā līdz atžēgārni nopietnai blakus nozīmei. Kā lai redz mežu, kad koki priekšā; nekāp debesīs bez trepēm; kas dos nabagam ar lielgabalu šaut; labāk māte ar vienu aci, nekā tēvs ar divām; ko bities grēka, ellē vietā diezgan; Dievs lai tev palīdz, velns zina cik ilgi; Dievs lai tev ierauga pa mazo lodziņu, bet pa lielo lai izsviež ārā; un: 'miris pie tiesām

nesūdžēs' (3227.). Tāpat nesamērību uzsvērumi — četras nedēļas skolā gājis, bet vēl nav isti gudrs (3521.), sējams laiks klāt, kas nu vairs taupīs! (4599.), lai būtu no sēnalām, kad tik ciema kukulis! (4606.), papriekš tavu, pēc katrs savu! (5282.), pietiks visiem, ja nepietrūks un — 'kur galvu daudz, prāta maz' (1642.). To pašu panāk attiecinot pretraksturības: deviņi vīri vienu gaili kauj (6000.), pēc bārdas gudrs, pēc gudrības bērns (sal. 423./424.), lai gudro zirgs, tam lielāka galva (6269.), kad galva rokā, ko par asti bēdā (1619.), galva pirktā, ne kājas (1618.), kā vilkam pātari (5920.), ka tik zaķis nenobada (6144.), tāda vārna pēta, tāda nepēta (5638.) un — pods katlam smejas, (bet) abi divi melni (4058.).

Nodarbībām, amatiem, profesijām, tāpat sadzīves un ikdienišķiem gadījumiem īpašu motīvu dēļ iezīmējas dažāds humors, atšķiroties iestājas, temas, apzīmējumu un arī teikšanas ziņā. Politikā parasti nāk klāt aktuālās tendences, tāpat morālā ziņā didaktiskais virs tonis, savukārt žurnālistikā visu to sajaucot par sevi izdalītā 'humora nodalā' vaj feļetonā, lai blakus nopietnībai ļautu pasmieties arī no smieklīgās puses un tieši par humora izteicieniem kā tādiem. Šajā ziņā tiek rakstītas arī īpašas 'humoreskas'. Bet humors nav pats joks, ne jokošanās. Teorētiski tas meklējams vienīgi zināmajā strīstūrī starp ironiju, satīru un zobošanos — no jocīgās puses pieskaroties gan pārējiem pasmiešanās paņēmieniem, bet savas iestājas pielietojumā nodaloties kā stiliski atsevišķs izteikums. Iepriekšējie piemēri uzrādīja konflikta nozīmes jocīgos neitralizējumus ar blakus nozīmes uzsvēršanu (tādēļ arī bija tie deviņi vīri par sevi un savā starpā, kas 'vienu gaili' kāva). Bet tam ir arī sarežģītāks piemērs, kur pretnozīmīgie attiecinājumi tiek uzsvērti vairākās plāksnēs: visu kopējo situāciju uzsverot tādās pretattieksmēs, kur vienam domājot 'vienā ziņā' un otram pavisam citādi, rodas gandrīz joks, bet vienīgi jocīgā blakus stādījumā, kad nav arī ne ironijas, ne satīras, ne zobošanās. Skolotājs jautā skolniekam: cik āboļu būs, ja pie divdesmit pieliek vēl divdesmit? Bet skolnieks grib noteikti zināt cik lieli tie āboli — ja lieli, varbūt būs kurvis, bet ja mazi, varbūt neiznāks ne puskurvis. Tāpat humora dēļ skolotājam atliek tikai tālāk jautāt, cik lieli ir lieli āboli un cik liels ir kurvis.

d. Z O B O Š A N A. Izteiksmes ziņā zobošana parādās starp humoru un joku kā pārākuma attieksmē uzsvērti izteicieni, izdalot kādu aktuālu objekta īpašību jeb arī vispārējāku raksturību kā smejamu un tādējādi norādot pašu objektu. Paņēmienu apzīmējums nāk no 'zobošanās' iezīmīgā vaibsta, kad zobgalis visai redzami 'pa zobu galam' zobošanas, izzobo, piezobo, 'ņem uz zoba',

vaj tikai pazobojas. Zobgalīgi tieši vēršas pret objektu un zobgalīgas piezīmes vaj pašas zobgalības tīši 'griez pret'. Tādā ziņā pasaku vecākie brāļi 'zobo mulķīti', īpaši aktuālā gadījumā ar pārākuma apziņu 'taisās uz kalnu jāt, zobodami jaunāko brāli'. Izzobojums un piezobojums ir vēl aktuālāks un tiešāks, vienlīdz arī apzīmējumos un uzsvērumos, kad zobotais mulķītis kļūst par 'mulķa brāli': 'gudro' iestājai kāpinoties. Ikdienas izteicieni un parunas pazīst vēl aktīvāku attieksmi, kad nevien zobo, bet vēl īpaši 'ņem uz zoba' (5409.). Toties, tikai 'velkot caur zobiem' un 'zobus trinot', nozīme vairs nav zobošanas ziņā. Tas norāda, ka zobgalību īpašais paņēmieni dibinās aktuāli tiešajā attiecinājumā objektam, kaut arī bez tiešās klātbūtnes, ar zobošanos izsakot savu personīgo nosmiešanos, ne tikai kā teicienu par sevi. Tā saprotamas arī zobgalības parunās, skanot kā vispārējiem sakāmvardiem, bet teicot nevien raksturīgam gadījumam — gadījumu taisni izlietojot savai zobgalīgai reakcijai. Šādā ziņā tieši jāiedomājas pats zobojošais attiecinājums, piemēram: Nu paldies Dievam, ka ola vistu māca (6096.), nesvied velnam ar akmeni, ka Dievam netrāpi (5765.), kad mulķi runā, tad gudrie stāv klusu (3273.), tik možs, tik drošs kā želuma gals (3241.), saknēm saknes meklē (4524.), vairāk laimes nekā saprašanas (2592.), prāta maz, bet laimes daudz (4076.), kam ar stiprāku kauties, kad no tā var izbēgt (4977.), nieks par bitēm, kad tik medus (586.), kas vainīgs — pats vainīgs! (5537.), skola maksā naudu (4775.). Tāpat zobojoshi uzsvērumi un apzīmējumi — ko dziedī bez dziesmas; nezīn ne rīta, ne vakara; vakar dzēris, šodien reibst; stāv kā no debesīm nokritis, kā ūdeni mutē ieņēmis; nāk kā aicināts (neaicināts); grozās pēc vēja; ko tev līdz tas vērša augums; trūkums kājas aun; Dievam neder, velns nerauj; zog Dievam dienas; tik cieta galva, ka neko nevar iespiest (1615.); ko gribēji, to dabūji (1772.); raudāt grib, asaras nebirst (1773.); grēka gabals. Zobojas par visu ko, arī par citiem pārākiem, lai gan parasti no atstatuma; retāk pazobojas par savām kļūmēm, ja iegūst atstatumu. Bet nekad tomēr nezobojas par skumjo un traģisko, ne arī par aktuāli nopietno.

8. JOKOŠANA

Ja kādu vārdu izrunā citādāk nekā parasts, saka, ka vārds skan savādi, neparasti vaj sagrozīti. Ja nevilšus tā gadās, vaj tīši tā dara, neparastā izruna var iznākt nevien savāda, bet taisni jocīga un jocīgumam kāpinoties var kļūt tik atšķirīga, 'ka jāsmejas'. Tomēr jocīgais vārds var būt tieši izķēmoti teikts, kad var arī vēl smieties kā jocīgam, bet sagrozījuma nonākot pie tādas robežas, kur iedarbojas pavisam citādi motīvi, vienā ziņā uztverot kā

nepareizību, kļūdu, valodas nezināšanu, vaj tikai aplamību un niekošanos, otrā ziņā kā tīši uzsvērtu ķemojumu, aiskarošu un apvainojošu teikšanu, kad arī par gribēti smieklīgo vairs nesmejās. Kas blakus tam par sevi ir 'tas' smieklīgi tīšais, atšķirīgi 'jokainais' elements, kas taisni 'izsauc smieklus', liek smieties? Acīm redzot, pati jokošana un jokošanās izteiksme meklējama starp trim dažādām plāsnēm: starp teikšanu vārdu parastā nopietnā nozīmē; nedomājot šādā nopietnā nozīmē; tādēļ arī iznākumā pārsteidzot — ka visa norādītā situācija patiesībā nav nopietna. Tas sen ievērots, ka starp traģiski uztvērto un sagaidīto, bet otrādā iznākumā, ir tikai 'viens solis' — kas traģisko nozīmību pēkšņi var pārvērst komiskā atrisinājumā. Tāda pat arī šaurā atstarpe starp nopietni teikto un nenopietnās nozēmes pēkšņo atklāšanos, kad nodomātam kontrasta iespaidam ar nopietni uzsvērto teicienu 'tikai joko'. Tā ir tā 'smieklīgā puse', ar ko nenopietnas iestājas ziņā jokojas. Bet 'joka' ziņā izsaucot nevien smieklus: jocīgu padarot arī par smejami izjokotu.

a. JOKOŠANĀS. Jokošanas, jokošanās un joka ikdieniškie apzīmējumi liekas pašsaprotami, lai gan sākotnējā vārda nozīme nogrimusi un atvasinājumos neskaidra. Kas aptvērts kā īpaši jokainais, tas iezīmējas vairs tikai dažos raksturojošos izteicienos, nenorobežojot tiešo jēdzienu. Ja joko, tā ir jokošana, vienā ziņā kā pajokošanās, bet var būt arī izjokojoša. Tāpat jā savstarpēji jokojas: vienā ziņā jautri jokojojot ķircināšanās nozīmē, vaj attiecināti paša joka dēļ darot ko jocīgu, jokainu, nopietnam nolūkam neatbilstoši; bet var arī jokoties ar nopietnām lietām, niekošanās nozīmē un nepareizi darīta darba ziņā lietas saniekojot, 'sajokojot'. Vārds lš. juokas/juokai nozīmē vairāk uzsver smejamo joku, smieklīgo pusi, smiekla iezīmību, kā mēr lt. iocus, ioculus, ioculor tieši jokojošo teikšanu kā 'joku vārdus': tiešā attiecinājumā jokojošai iestājai un netieši pat izrādei (lūdus in factis, iocus in verbis est), kādā ziņā arī 'kara spēles' kā iocus belli.

Raksturojošie izteicieni uzsver nenopietno izvedumu: 'joka pēc', joka dēļ, 'tikai joko', pajoko, pajokojas un pasmejas, joko un par to smeji — 'runā tikai pa jokam', 'saka jokam' — teic jokojojot (jokojojoties) un 'kas tad jokus nepazīst'; bet ja nepazīst, tad 'neprot' un nesaprot jokus. Un ja 'tikai jokojas', tad 'joki vien ir', nedomājot un nesakot nopietni, bet jautrības, pašas jokošanās vaj pašā joka dēļ: visu 'ņemot pa jokam', skatoties un uztverot vienīgi 'no jocīgās puses'. Tomēr nopietnība arvien kaut kur paliek blakus un taisni kā pretstats; arī pēkšņi stājoties jokošanās vietā, ja izrādās, ka 'nav vairs joki', pat jokatājam paliekot nopietnam. Tas norāda, cik iestājas pamats var būt svārstīgs, vienā ziņā

nopietnībai pārtraucot joku, otrā ziņā kontrastējoši uzsverot 'jocīgo' nozīmi, blakus norādot 'kā joku'; vaj tieši uzjautrinājumam ļaujot redzēt 'jocīgās puses', tā nopietnībai pretēji 'pārvēršot joku'. Te tad sākums arī 'tīriem jokiem', vienlīdz jautras vaj smejošas iestājas un nolūka dēļ, jeb jokojoties tikai joku dēļ, lai būtu 'joks'; bet tāpat arī sākums vienpusīgiem jokiem, kad viens joku vaj uztver jocīgi, otram 'ņemot no tiesas', kas par sevi var būt jocīgi: vienā pusē turpinoties jokam, otrā pusē stājoties brīdinājumam (tādus jokus nedari!), pat ar traģiskām sekām. Jokošanās var būt arī simulēta, 'izliekoties' jocīgam, vaj nopietnam paša joku dēļ, bet ja nopietnā blakus nolūkā, tad tas 'nav vairs nekāds joks'. Tāpat atstarpe Ipašas tendences ziņā starp nopietno nozīmi un jokojošo iztēli, kad raksturojums var tiktāl paplašināties, ka jokainā pārsteiguma vietā izsauc taisni pretreakciju ('nestāsti nu jokus!'). Stiliski jokošanās parādās šaurajā atstarpē starp šķietami nopietno uzsvērumu un jocīgo iznākumu, kas tad apmierinoši pārsteidz kā 'labs joks'.

Pašu attiecību gan uzsver aptverošākā jeb arī Ipaši norobežotā nozīmē, bet iznākumā taisni pretēji. 'Būs lieli kari vaj manevri: vakar aizgāja viens zaldāts, šodien jau divi' (par. 2143.). Ķekatās ejot saka: saņemat danču bērns, neba mēs daudz bijām — bijām pieci, bijām seši, līdz trešam desmitam (33331.). Vaj tieši otrādos uzsvērumos: 'labs vīrs iegāja laba vīra sētā — izsita stenderi ar naudas kuli' (33339.). Ironija tā nav, kaut 'labus' vīrus ļaujot saprast vairākās nozīmēs. Tāpat arī ikdienišķi tiešos uzsvērumos: stalti, droši, vaj 'taisni' vien gāja — grāvi gan! dūšīgi lēca pāri — 'pāri' bija, kad no grāvja izrāpās. Jokojas arī pavisam tuvu zobojumam: traka, traka saimeniece, suni sūta lūku plēst — suns iegāja lielajā, asti vien kustināja (33405.). Bet var iznākt arī jocīga saruna kā negribēta un netīša jokošanās. Redzi, kaimiņš jau 'beidzis sēt' — jā, viņam sēkla pietrūka! Vaj tad bērni lasīt jau prot? — jā, lasa jau ogas un sēnes. Arī neveikli raksturojumi iznāk kā jokošanās, nevien kad skolā ejot 'skolu iziet' vaj skolu jau 'izgājis cauri' ('nobeidz'), bet kad arī 'mūsu biedrībā vajag uzņemt krietnus cilvēkus' (kādā attiecībā tas skan pret līdzšinējiem?). Pat arī parunā saka, 'no kuras puses vējš pūš, tur jāliecas vējam' (4194. domājot 'pa vējam', 4195.). Ne tikai pārprotami, bet 'jokaini' iznāk diemžiem sarunājoties, otram nesaklausot vaj nesadzirdot: labdien! — jā, nav jau viegli! Kur tad iedami? — nav, nav labas rudmieses! Kā klājās? — nav visi mājās. Bet tāpat parunās pavisam tīši atjoko: Dievspalīdz! — Kur viņš palīdzis? velc laukā! (1229.); un par nepelnītu paldies atjoko — 'balts Dievs melnām kājām' (1192.). Medniekam novēl pretējo, 'neko' nenošaut

— 'nošaut buku'. Jokainie izvedumi parasti atvieto nopietno pusi, pat tiešā nozīmē aizstājot, no kā rodas pats jocīgums ('lai velns viņu parauj' — 'es jau viņu lādēt neiešu!' (5786.); vaj uzsverot vienīgi pretējā iztēlē, kā tas joku dziesmās, kad 'zaķis nobada', pašam teicējam vēl smejojies, ka nespēj iet palīgā (33510.).

No tā nav tālu tie sakāmvārdi, kad negātīvo 'nesaka', bet tomēr pateic ('es jau nesaku, ka viņš nav labs'); vaj norāda ar neattiecību iztēlē — pārdod kungu, nopērk sulaini (2407.). Kaķis aizvelk balķi priekšā (2080.), lej no tukša iztukšotā, jeb viena roka tukša, otrā nav nekā (4408.); vaj — 'karā zivis neķer' (2141.), ar Ilenu ezeru nesilda (1897.) un ja nav kur sēdēt, lai sēd uz dūres (sk. 1341.). Ne pārāk tālu arī neiespējamību jokojumi, putna piens, koka dzelzs, bezkoku mežs, pūces ziedošā aste, uzplaukušais cira kāts, bezjumta jūra, un tāpat, ja divi iet papriekš viens otram, vaj 'kuram klāt, tam garām un kuram garām, tam klāt (2228.). Tad arī dziesmu pants var skanēt tā: 'es redzēju savu tēvu, sava tēva tēvatēvu, tik vien labi neatminu, kad mans tēvs kāzas dzēra (36916.). Jokojums var atgriesties ticamībā, bet izvedumā allaž paturot drastiskus un otrākus raksturojumus — nes ūdeni ar sietu, ir 'milti gaisā, sēnalas maisā' (3218.) un nelagā laikā 'Dievs velnam laiku uz renti izdevis' (1225.). Jokojot tāpat smeļ pašu izteicienu jokainību. kad 'galvo bez galvas' un sveicina 'labrīt no rīta'; vaj tišām meklē aplamības — tukšs: tukšpadsmit, 'pārpārim' tukšs, 'pus pa desmit'; un nevien 'tukšā krogū izmaksā', bet arī parādu apsola maksāt pētdien pēc pusdienas (3795./5.). Tāpat pa citu ceļu nonāk līdz pārgudrībām — 'cik ir paraudz?' 'Ja nēls, būs jauks laiks; ja nemirs, būs dzīvs; dara ko var, ja nevar, dara vēl; iet, kāmēr iet, ja vairs neies, arī tad būs laika diezgan vēl pārdomāt; pietiks visiem, ja nepietrūks; ja nav, nav, gan jau pietiks; ēd cik gribi, lai paliek cik bijis (1468.). Vēl pa taisnāku ceļu nonāk līdz tāpatību pretstādījumiem: kurā gadā bija tūkstotais gads p. Kr.? Vaj arī apgalvojot, ka divi nepavisam nav divi, bet viens un viens.

b. J O K S. Situācijas ir visādas, dažādi attiecināmas un arī dažādi uztveramas. Joks rodas tad, ja teicienu saka vienā ziņā, bet izvedumu uzsver otrādā uztverē. Starpībā starp to ir tad 'jokainais pārsteigums' kā abēju nozīmju neatbildums, 'par ko jāsmejas'. Bet paši smieklī ir tikai sekas jokam: emocionālai reakcijai 'smieklīgam' izteicoties dažādās pakāpēs un dažādā attieksmē 'jokam', kam arī nošķirti apzīmējumi: smejas, smeļ, pasmejas, smaida, smīn, vīpsnā un iesmejas vaj tikai pavīpsno. Jeb arī ir nevaldāmi smieklī, pasprūk smieklis, sirsnīgi smeļ, palaiž smieklus, plīst no smieklīem, vaj tikai ķiķina, rāda zobus; bet arī īpaši smejojies

māžojas, ākstas, nirdz, nīrgā, nīrgājas. Joks tam var būt tikai iemesls, tāpat kā ir augstprātīgi un auksti smieklī, vaj no sirds, laipni, priecīgi. Stiliskā ziņā joks nav atkarīgs no tā, ir arī zināmi 'veci joki', kas vairs 'tā' nepārsteidz, kaut joprojām kā par joku pasmejoties. Tomēr pašai stiliskai iezīmei paliekot — ja 'nodiluši joki' vēl jocīgi ar divējādo nozīmju neatbildumu un teicējs prot arī uzsvērt pārsteidzošo izvedumu — pretēji nekā ar teicienu sāk teikt. — Bet kā smiešanās ziņā, tā arī 'joks' var būt visāds, nevien vecs vaj jauns, nedzirdēts vaj parasts un iespaids dēļ liels vaj mazs, 'stiprs' vaj nenozīmīgs, sevišķi uztveres ziņā asprātīgs vaj mulķīgs, kodolīgs vaj neizdevies, tikai gribēts; un citādi arī nepiedienīgs, rupjš, prasts joks; arī seku ziņā bīstams, vaj daudzinašanai 'varens joks', par ko ilgi runā; tāpat palaidnīgs, bezgaumīgs, bezkaunīgs, piedauzīgs, vaj citādi nepatīkams joks. Jeb joka vietā tikai izlaista valoda un 'tukši joki', kur nav ko pasmieties — pat tikai 'taisot jokus' un izjokojot izsmējuma dēļ vaj citam blakus notūkam. Tomēr arī tad var iznākt 'ists joks', ja pretēji nolūkam iznākumā pats izjokotājs kļūst 'par joku', par pašu pasmejoties.

Analītiski īpašos jocīgos iznākumus kā 'jokus' var saskatīt trejādi. Vienā ziņā blakus nopietnas nozīmes gadījumā kā nevilšu otrādu norisi, kas visu kopsakarību ļauj uztvērt no jocīgās puses. Tie ir netīšie joki (1), kad 'iznāk' joks, notiek joks, gadās joki. Otrā ziņā ar tīši pretēju izvedumu, lietišķu mērķtiecību pārvēršot atžegārnā nolūkā: tie ir 'gribētie joki' (2) ar tīšu nodomu. Treškārt, joku izdarot paša joka dēļ, lai pasmietos kā par tādu — tie ir tipiskie 'taisītie joki', kurus dara sagrozot norises vaj teicienus tādā nozīmē, ka viss uztvērums nav vairs tiešasības ziņā, bet lai izteiktu vienīgi jocīgo skatījumu un tādēļ būtu 'tikai joks' (3). Šis atšķirības vienlīdz paskaidro galvenos paņēmienus un īpašos veidus.

(1) Netīšais joks visvienkāršāki parādās laipas piemērā. Kad laipu pārliet ūdenim pāriešanai, ikdienišķi tur nav nekā jocīga, pati laipošana var būt taisni bīstama, kļūmīga, pat tragiska. Bet kad tikai misējas un nekas ļauns nenotiek, pāriešanas neatbilduma ziņā var 'iznākt' jautri netīšs joks, kad izslīd un neveikli iekrīt ūdenī. Bet turpat arī tīši laipu var nolikt tā, lai pārejot izslīdētu. (2) Tīši atžegārnā gribētā joka ziņā vienkāršais piemērs ir nodomāti otrādā izvedumā — zirgu iejūdzot ratos otrādi, lai tad brauc. Pretēji parastai mērķtiecībai joks ir nozīmes pretējībā, tādēļ allaž kā vienusīgs joks, braucēju pārsteidzot, bet tikai jokotājam smejojoties par izjokojumu. (3) Paša stiliskā paņēmiena ziņā joks ir vienīgi sagrozīts atrisinājums, visu situāciju izteicot kā jokainu un pašu teikšanu tikai 'kā joku', par ko visi var pasmieties. Tāda

teikšana uzsvērta arī kā tīša 'joku dziļšana', vaj rakturojot, ka 'joku smeļ' un 'smeļ smeļamo', 'smeļas smieklu' ('kā smieklam nesmesies', 12899.), vaj joku par sevi kā 'smieklu smieklīnam' (55793.). Aktuālā situācija var palikt neminēta, toties uzsverot jokainā iztēlē: meklē vakarējo dienu, to zirgu jā, to meklē, pīpis zobos, pīpi meklē, vaj laužas vaļējās durvīs. Kad šauj odu ar lielgabalu, ceļš arī vaļā visiem tiem jokiem, kur smeļas par pašu otrādo uzsvērumu, kā tas parunās par čigāna argumentiem — 'nevar ne jūras paipaliņu noķert, kā lai noķer zosu tēviņu'; ne peli nevar noķert, kā lai būtu dabūjis rokā zirgu; baidās pa dienu ko ņemt (zagt), kā lai būtu ņēmis naktī. Joks arī par neattiecīgu interešu pretstatu ('baidās ir baznīcā ieiēt, kā lai būtu līdis kroģū'), vaj divējādu nolūku nesekmību — ķer divus zaķus uzreiz, ne vienu nenokērot. Tāpat divējādām attieksmēm sastrēgot — žēl viešņas, žēl pirāga'. Un arī: 'pārdod' šodien par naudu, rītu par velti (3483.). Bet tiklīdz sagrozījumi novirzās no raksturojuma tieši pārsteiguma ziņā, tad jocīgais elements var parādīties vēl veselā rindā tālākās novirzēs kā 'joks par sevi'. Labi pazīstami ir 'apriļa joki', kad izliekoties nopietnam pārsteidz ar ticamu norādījumu mānīgi norādītam. Tādi arī niekošanās joki, nopietni teikto attiecinot nenozīmīgi domātam, vaj otrādi ('Ak nāve, kur cirvis — še kur man bomis!' 3491.; 'Bez nāves ir ods nemirs', 3500.; 'Tas jau ar nāvi trīs gadi parādā', 3506.; 'Tas ir pēc nāves sūtāms, 3503.). Jeb arī uzsverot tādās pārspīlētās neattiecībās, lai tieši iztaisītu joku — notikusi liela nelaime, gailis nominis vērsim kāju; viens no diviem: vaj Trīne mirs, vaj pirts degs; tikpat lieli radi kā zoss ar vilku; par ēnu nav ko būties, ja velnu neredz; ņem acis rokā, deguns parādīs; 'saki tik vienu vārdu! — tev būs gara bārda'; 'tā skrien, ka sevi noskrien' — un melo tā, ka 'ausis kust' vaj kūp. Tāpat raksturības pārvēršot jokā — vāvere jau neies čiekurus pirkt; vaj nu zoss tev auzas dos; zivs slinķi negaida, slimību nepērk par naudu; meklē 'adatu' siena kaudzē; kā vējš pie 'uguns' dzēšanas; 'stāv un gul' (stāvus); runā par deviņiem mēmiem; ir gudrs vīrs — grāmata rokā, un 'gudrs vīrs — pirti aka!' (6025.). Turpat arī joka dēļ pārgudrie jautājumi, vaj tikai izgudrēm ('vaj kauns kāds gods, vaj nauda kāda manta', 2196.), tomēr vēl tālāk novirzoties ne vairs jokam, bet pārsteidzošam skatījumam par sevi, galveno lomu spēlējot tad neparastai koncepcijai, kā tas parunā, ka 'ar mēli var otram muguru pārlaut' (3089.).

9. PĀRSTEIDZOŠIE NOZĪMJU GROZĪJUMI

Jokošana iezīmējās otrādā attiecībā nopietnam, pārsteigumam rodoties pretēji parastai vaj iepriekš zināmai nozīmei ar teicienu nenopietna skatījuma dēļ. No šī krustceļa ir divi tālāki stiliski gājieni: vienā ziņā atgriežoties nopietni domātā uztvērumā, bet teicot pārsteidzoši neparastā koncepcijā, otrā ziņā secen nopietnai nozīmei uzsverot vienīgi jokaino teicienu par sevi, vaj arī neparasti savādo domu kā tādu, lai tādā vienpusībā panāktu pārsteiguma efektu. Īpaši iestājas ziņā atšķirīgi jokošanai ar to izdalās aušības, aušošanās, ākstīšanās, māžošanās, mulžošanās, kad 'iztaisās par mulķi', vaj dara ko 'āļējoties', sajaucot parasto rīcības nozīmi ar pārspīlēti nesavaldīgu, nenozīmīgu norisi: nejēdzīgu 'dzišanos', 'velnam āļējoties visu nakti' un parādoties arī 'modes ālestībām'; tāpat 'āmējoties', nejēdzības dzenot, izlaisti uzmācoties vaj neatlaidīgi otru kaut kā nosaucot; īpaši vēl āvijoties, ķemojoties un ērmojoties, pašam kļūstot ērmīgam vaj iztaisoties 'pēc ērma'. Allaž tas var būt jokaini un arī līdzī tam jokojoties, bet izdarības par sevi nav vairs joks par sevi — nopietnās nozīmes pretstādījumam izpaliekot un allaž tanī vietā pašu aušību, ākstību vaj ērību vienpusīgi attiecinot tieši darītājam: kas iztaisās pēc ērma un paliek smejami ērmīgs, nevien ir ērmots, bet pats var palikt 'par ērmu'. Tā arī parunā 'ērms paliek ērms', kauču zelta drēbes nēsājis (1514. sal. t.dz. 22580.). Savukārt 'niekošanās' nav tikai joku novirzē, kad 'noņemam ar niekiem', niekalējas, 'runā niekus', ar 'tukšu' nozīmi nenozīmīgā un neatbilstošā attiecinājumā, vaj arī darba ziņā 'niekā', lietišķo izniekā, iznieko, padarot nederīgu, jeb arī bez tā 'dara niekus', vaj rīkojas nevajadzīgi, bez nozīmes, nederīgi, kad 'nieki vien ir'. Vienlīdz 'blēņošanās' parāda darītāju vaj teicēju un iznākumu, kad blēņas vien ir, vaj 'blēņu valoda' — tāpat tipiskais blēņotājs. Blēņas un nieki var sanākt kopā laika kavēklī, kad pavisam rotaļīgi (bet ne rotaļu nozīmē) 'niekojas un blēņojas' — nopietnai pusei izpaliekot, vaj tīši to atvietojojot ar jautro. Bet tiklīdz nopietni attiecinājumi parādās, nieki un blēņas uzreiz izmainās ļaunā nozīmē, kas var pārsteigt pat stiliska ieskats ziņā. Kas tā ir par nozīmes pēkšņo pārgrozību tik nenozīmīgā 'nieka' uzsvērumā, ja 'nieka valoda' var pārvērsties taisni nicinājuma nozīmē kā ļauni kaitīgā: 'kaunies pate, tautu meita, savai nieku valodai, ka tu manu bāleliņu neredzējse nicināji (t.dz. 8528.) — niekotājam kļūstot par niecinātāju un niekam nonākot pretējībā godam. Kas nav nieks, tas nav nonicināms — neniecini,

sveša māte, es nebiju nieka bērns: labu ļaužu, liela rada, no godīgas māmulltes (23340.). Un otrādi: nieks piedzima, nieks uzauga, niekam nieka valodiņa; nieka ļaudis goda grib, kas niekam godu dos? (20967.). Ikdienišķi niekiem ir asa reakcija — 'nieki nebūs!'

Tāpat kā runā blēņas un niekus, var arī 'runāt mulķības'. Bet pamatā ir mulsa, vaj tiši mulsinoša iestāja, jo ne ikreiz mulķību runātājs pats ir mulķīgais, allaž taisni mulsinātājs, 'mulķotājs'. Stiliskā puse tad slēpjas aplamos attiecinājumus, 'runājot aplamības', vaj neatbilstošu nozīmju savārstījumus, runājot nejdzības, ko tad raksturo kā 'muldēšanu' ('muld tavu muldēšanu'), arī zināmā blakus nozīmē pašam teicējam 'apmulstot', kad pretēji slēptam nolūkam ko 'izmuldās'. Pats mulķīgais iznākums parasti pārsteidz kā attāpšanās, vaj mulsinājumam neizdodoties mulķošanās pati kļūst par 'galīgu mulķību'. No tā atšķiras 'palaidnības', kas pārsteidz ar 'izlaidīgo' vaj arī jautro izvedumu, aiz kā slēpjas palaidņi vaj tikai nebēdņi, pārsteidzot pašas uzdrīkstēšanās vaj neatļautā prieka dēļ (ko nebēdnieks bēdā! — 'dzīvo uz nebēdu'). Nebēdņības ir ikdienas rīcībai pretējās izdarības, bez rūpēm 'ar vieglu prātu' izvedot — nebēdājot par sekām. Bet tiklīdz 'bez bēdu' ko nopietni darot, vaj 'bez bailēm' uzņēmīgi un tiši, vienā ziņā nozīme pāriet tautas dziesmās daudzīnātā bramanībā ('es par velnu nebēdāju' — 'velns par mani gan bēdāja', 34082.), otrā ziņā pārdrošībā un pārgalvībās. Bet tieši arī aiz nebēdņības ir vēl tālākas novirzes, ar vieglu prātu 'atjokojot' jautājuma vaj situācijas otrādā nozīmē (ja nav ko dzert, tad uzsver 'papilnam', un kad nezina kur iet, tad iet 'lielo ceļu'); tāpat aktīvā 'ķircinājuma' novirzē, kad dodot nedon, dod un atrauj, ar to došanu padarot atžegārnū, liekot otram pārsteigti ķerstīt, kam vēl vesela līdzapzīmējumu rinda — ķirāt, ķirināt, ķerkatāt, kārstīties, 'kārinot': ķircinot līdz ar ķizināšanas izaucieniem — ķizi ķizi vanagam, zīle dzied kaņupēs, ķizi ķizi tautietīti, māsa dzied brālīšos, 11934.). Paši ķircinājumi var pāriet atkārtotos vaj neatlaidīgos 'ērcinājumos' un savstarpēja ērcināšanās var novest līdz asai ērkatošanai, attieksmes ziņā līdz 'ļauņā ņemšanai', vaj asumiem jildas nozīmē. Neitrālā skatījumā tas allaž var likties bez pietiekoša iemesla, 'bez pamata', bet pamats ir tieši attieksmes vaj citādā ziņā emocionāli izjustās nozīmju izmaiņās. Tas īpaši parādās neatlaidīgā vaj tiši kavējošā 'tītināšanā', pārmetošā 'tīcinājumā' un pretešķīgā spītēšanā (sal. Tirāt, ķirāt, neatlaidīgi izaicināt), kas var 'iekaisēt' un kaitināt, atsevišķu nozīmi izdalot par negatīvu uzsvērtu 'kaitinājumu'. Tā atkārtoti 'nekas neiznāks' vaj 're, ka nevarēji!' — mute ciet gan, tas jau bija

domājams! Tāpat arī neatlaidīgie pārmetumi — tas nu gan! kā nu tā varēja!

Ipaša novirze parādās 'baidīšanā' vaj sabiedēšanā, domājot rotaļīgi, bez nolūka Istenībā biedēt vaj sabaidīt: vienīgi šķietamas bīstamības iztēlē, tišām — lai redētu, vai nebaidās no 'biedekļa', ir vaj nav 'bailīgais', kas 'pats no savas ēnas mūk' (par. 403.). Te nolūks paša pārsteiguma ziņā, kad Istenības efekts tikai šķietams. No tā nav tālu arī dažādā 'uzjautrināšanās', parasti ar šķietamu nesakarību, tiši sajauktām nozīmēm, vaj pārsteidzot ar eliptiskiem attiecinājumiem ('pieci pirksti un drusku bailu', 5980.), jeb arī neattiecīgas nozīmes dubultojojot — līdz ar to pašas situācijas pārvēršot 'šaubīgās', vienīgi jautrai raksturībai samainītās. Tad arī tieši jautrībai aklais skatās un klibais dej, 'skat. aklais, kā klibais danco' (5006.). Tomēr uzjautrināšanās var būt arī aizskaroša, ja tiešā personīgā attiecinājumā domāts 'sprīdis virā, olekts bārdā' (4947.), vaj 'ko līdz taupīt, kad visas malas tukšas' (5278.).

Atsevišķa novirze iezīmējas 'manierismā'. Vispārējā nozīmē manieres ir pieņemtās izturēšanās vaj rīcībai piedienīgais 'labais veids', lt. vārdā ar parocības nozīmi (manuaris), j.lt. manarius attiecinot sabiedriskā ziņā, Ipaši kā nosacīto izturēšanos galmā un pieņemto izturēšanos smalkās labākās sabiedrības satiksmē, 'labās manieres' arī kā uzsvērto 'kurtiseriju' — pretēji vienkāršo ļaužu 'manieru pietrūcumam', bezmanierības 'rupjumam'. Secen tam manieres saprastas tikai kā sabiedriskās pieklājības priekšraksti, pieņemti izturēšanās paņēmieni neatkarīgi no ikreizējās iestājas un patiesās attieksmes, arī līdzīgi mākslā kā Ipašu 'manierismu', zināmo virzienu nosacītu paņēmienu lietošanā — uzsvērti pēc 'vienas manieres': neatkarīgi no izteiksmes vaj temas citādām prasībām. Tam tieši bijusi negatīva reakcija, kā modes stilam, kā vienpusībai un pārāk uzsvērtai ārešķībai, kā izteiksmes mākslotībai vaj neIstumam, jeb kā autoru centībai būt vienīgi sevišķam, teikt 'izmeklēti', izlasīti, galanti, eleganti, vaj tikai 'poētiski', ar to arī pretēji tiešajam, lietišķam un visam 'vienkāršam'. Tas ļauj ieskatīties arī paša manierisma iekšējā dabā: stiliski tie ir meklēti paņēmieni visa netīkamā vaj nevēlamā aizsegšanai, formāli nevainojamos apzīmējumos un teikšanas gribēti 'izsmalcinātā' veidā, 'labā tonī', vienlīdz segot nodomu, emocijas un sīžetus, izmeklēti runājot tādos vārdos, kas stilu pārvērš piemērotās formulās un etiķetēs. Kas tiek izteikts, tas var attiekties kaili vienkāršajai Istenībai, bet 'kā' tiek teikts, tā ir manieres nozīmē sagrozītā tiešamība. Literatūras vēsturē tas gājis tālu pāri visiem eifemismiem, nevēlamā vaj netīkamā neminēšanai un bīstamā

nepiesaukšanai, kad izlīdzas apzīmējot neitrālās un uzsvērti labās nozīmēs — kā mēr manierismam tānī vietā arī 'vienkāršo' uzsverot sava motīva izmeklētās formulās. Šinī ziņā manierīgi pieņemtie sagrozījumi pēc laika izrādās nevien 'tukšas manieres', bet allaž kļūst arī smieklīgas; īpaši, ja motīvs mainās citā virzienā, no bijuši 'izmeklētā' pāri paliekot tikai redzamajai ārešķībai kā mākslotam paņēmienam.

Manierība parādās arī ikdienišķā teikšanā, ne tik daudz pretstatā 'bez manierēm' tiešam un vienkāršam kā rupjam un vulgāram, bet pretēji parastam. Tādas ir īpaši uzsvērtās laipnības un tīši 'teiktie' glaimojumi — neatkarīgi no patiesās iestājas, vaj tādu izmainīti sedzot: ne paša laipnuma nozīmē, bet laipnību 'parādot'. Tā arī raksturīgi izturas, ka nevis ikreiz godā, bet 'parāda' un 'dod' godu, izrādot 'izsaka' cieņu, 'dod' priekšroku, 'rāda' labvēlību vai piekrišanu, īpaši 'lūdz' piedošanu un lūdz, 'izlūdzas' atļauju pašas manieres nozīmē, ne reti pieklājību smieklīgi pārspīlējot. No tā redzami atšķiras 'parastās' sabiedriski vispārējās pieklājības, kas arī pāriet zināmās formulās, bet tomēr paliek tikai kā parastās uzrunas, sveicieni, vaj aktuālie novēlējumi labam iznākumam, laimīgai izdevībai, vaj tikai labai dienai — tā arī sveicinot un pozitīvā uzsvērumā apjautājoties. Manierisms tāpat kā patoss zied gribēti augstā stilā, pretēji parastam tiešumam un vienkāršībai meklēti uzdziedot arī ikdienā: tad apsveikumu izsakot kā glaimu, piedāvājumu palīdzēt kā savu gatavību pakalpot ('gatavs pakalpot'), lūgumu uzsverot kā uzdrīkstēšanos lūgt ('ja atļauts lūgt'), prasību izsakot kā gaidāmu labvēlību ('vaj jūs nebūtu tik labs'), labvēlību paaugstinot par augstsirdību ('augstsirdīga palīdzība', 'cēls dāvājums'), vaj katru iepazīšanos un satikšanos par godu ('man ir tas gods'). Arī augstu teikšanu var aprast, bet uzsver parastībai pretēji izmainītās nozīmēs.

II ATVIETOTĀS NOZĪMES

Parasti vārdu nozīmes attiecinās daļēja atbilduma, līdzības, tuvāka apzīmējuma, uzsvērtāka papildinājuma, vaj arī pretstādījumu ziņā. Bet īpašos izteiksmes paņēmienos var attiecināties pat pilnīgi nomainoši. Tas iezīmējas tādos nozīmju izdalījumos, kad arī tos pašus vārdus teic vaj atkārtu pavisam citādas iestājas, neatkarīga uztvēruma vaj atsevišķam nolūkam pakļautā pretnozīmē. Tam ir visai ikdienišķi pazīstami veidi.

1. NOVIRZĪTIE ATKĀRTOJUMI

Atkārtojot teikto var uzsvērt piekrītoši, apliecinoši, vaj tikai pārjautājot, bet arī apšaubījuma un neticības nozīmē. Dažādo domu un tāpat nolūka dēļ atkārtojumi var vairāk vaj mazāk izmainīties, grozot teiciena izveidu, sakot citos atbilstošos vārdos, tomēr parasti teicot tajā pašā attiecīgā nozīmē. Parastā parafrāze arī sākas tur, kur nolūks ir izteikt to pašu, kaut variējot citos vārdos. Tādi parunu teicieni, kā piemēram: nāks laiks, nāks padoms (2545.), kad laiks būs, tad padoms būs klāt (2541.), laiks rādīs (2546., 'kāds būs padoms') un pat vēl teiciens 'laiks padomu spriež' (2549.) skan vēl tā paša motīva robežās. Bet tiklīdz sāk izmainīties uztvērumš un tādā ziņā izdalīti attiecinājumi, ar to var sākties arī nozīmju atvietošanās, iestājoties dažādaī motīvēcijai, kaut skanot tikai kā pašu teicienu variācijai. Ja 'laiks pārgroza daudzās lietas' (2548.) un ir 'veci laiki, veci darbi; jauni laiki, jauni darbi' (2538.), bet turpat 'citi laiki, cīti tikumi (2534.) un 'veci laiki — labi laiki' (2535.), tad teikšanas veida ziņā tas šķietami skan pēc vienāda motīva, bet nāk no dažādām koncepcijām, kas nenozīmē to pašu, tieši atšķirīgi izteikto atvietojojot mainītā attiecinājumā un atsevišķā nozīmībā: darbu un tikumu neattiecinot, vecus darbus un jaunus darbus neuzsverot pārgrozības nozīmē, citus tikumus izdalot citu laiku un tāpat vecos laikus kvalificējot tam pretī kā 'labā' atvietojojumu. Aiz tā var sākties vēl īpašās novirzes, pārejot tīšos nozīmju atvietojojumos, kur līdzīgi skanoši teicieni ir gan atgādinoši, bet teikti pavisam citādā iestājā un skatījumā.

a. M Ē D Ī J U M I. Visvienkāršākā un pati raksturīgākā nozīmju atvietošana izteicas mēdīšanā, tajos pašos vārdos atkārtojot iepriekš teikto, bet emocionāli atvērtējošā pretuzsvērumā. Mēdījums ir noniecinošās iestājas uzsvērtais reāģējums, neatbildot ar patstāvīgu noliegumu kā pretargumentu, bet teikto atkārtojot vienīgi savas niecinošās iestājas ziņā kā vispār nenozīmīgu. Sākotnēji, laikam, pats 'mēdošais' atkārtojums tieši niecinošās iestājas ziņā nav bijis galvenais, 'nomēdīšanu' domājot vairākās nozīmēs un vispārējāk (t.dz. sakot — 'mēdi mēdi, mēdeklīti, ne tu mani nomēdīsi', 901. var.; arī mīklā atbalss ir gan mēdītājs, bet 'bez ļaunas sirds', 1914.). Tāpat tiešais 'mēdīt' un mēdīties var vēl nozīmēt tikai balsīgo atkārtojumu vispār, tomēr vārdam pārskanojoties 'mēdāt' uzsvērumā jau īpaši 'mēdā' un mēdājās, ar ko ļaunā un tīši izsmejošā nozīme nāk klāt, atkārtojumā arī tieši 'mēdājoši' rādot mēli, 'parādot mēli' kā reāģējošo niecinājumu. Ja tikai mēda, tad raksturojoši pat kļūda

vaj nelāgi padarīts darbs var 'mēdīties par darītāju', un labs darbs 'nekad nemēdās',niecinoši neatgādina, 'nesauc pakaj'. Tikai ļaunprātīgs mēdītājs 'ar nolūku mēdā' — 'ļaudi mēdās', nomēdās, nomēda, izmēda: tiešo nozīmi atvietojojot ar savas reakcijas nozīmi. Dziesmā par to jau iepriekš zēlojas: nedod Dievs man aiziet pār robežu tautiņās — 'apkārt manu rotu grieza, mēda manu valodiņu' (10375.).

Bet mēdīt var arī Ipašā noskanā atkārtotus pozitīvas nozīmes vārdus un tāpat piekritošus izteicienus vaj apliecinājumus. Piekritoši saka 'jā, jā', bet pieliek vēl atvērtējoši izskanošu 'jā' ar mazinošu uzsvāru. Tas saskaras ar ironiju, bet ironija nav ne atkārtojums, ne mēdoša atbilde. Mēdījuma iestājā var arī tieši izmēdīt pozitīvu nozīmi — 'gana skaisti es dziedāju, puiši mani izmēdīja' (900.). Šinī ziņā mēdījums var nonākt līdz jokošanas, vaj tīšas pasmiešanās robežai, lai gan nopietnākā nozīmē nemēdot: smeijat, ļaudis, dziesmiņai, dziesma manis izdomāta, nesmeijat valodai: valodiņa Dieva dota (906.). Bet ir 'ļaunās' iestājas, Ipašās neatziņas un tiešās pretreakcijas.

b. MELŠANA. Par 'mēlīgu' vispārējā blakus nozīmē raksturo tādu daudz runātāju, kas nevien ir runīgs, vaj pļāpības ziņā par visu ko nevajadzīgi runā, bet Ipaši 'mēļo', ne tikai 'smejoties un mēļojot', bet ar Ipašu tieksmi visu atstāstīt un tīši 'aprunājoši palaist mēli'. Ja tas iezīmējas ar 'iešanu apkārt' un stāstot tā, kas sev vaj ļaudīm aktuāli 'uz mēles', tad ir iezīmīgais mēlnesis; ja turklāt zobojas, tad 'mēlgaļīgs'; un ja tāda runāšana sagrozīti aizskaroša, tad tā ir tipiskā 'mēlnesība'. Pašas mēļojošās tieksmes ziņā ko sagrozīt, 'pielikt un atņemt', zināmo papildināt un nezināmo atvietot iedomāti, vaj izdomātā iztēlē, raksturīgi izdala Ipašo 'melšanu', vispārējā nozīmē par Istenībai neatbilstošu, vaj patiesīgi nezināmo, tikai saklausīto un tādā ziņā iztulkoto — par ko tomēr ļaudis taisni 'melš', kaut 'melšas' vien ir, runā 'neticāmas ziņas'. Bet tiklīdz tiešāk izdalās pats 'melšīgais' elements, Istenībai attiecināts, bet neatbilstošs, iezīmīgi parādās nevien sagrozīti atvietojošais izstāstījums, bet vienlīdz arī pats tipiskais mēļsējs, 'melša'. Ja tas acīm redzami un tīšam nolūkam, tad mēļsējam netic — 'melša melša, bāleliņ, sak māsiņu piedzērušu: māsiņai slidas kurpes, izslid tautu sētiņā' (23001.). Ja nav redzami, tad var būt 'noticami', bet ja teicējs ir zināmi 'mēļsīgs', vispār mēļšotājs kā 'mēļsis' (tāds mēļsonis vien ir!), tad reagē ar aizdomām, ka 'tikai mēļšas', mēļš niekus (ko nu mēļsies!). Vienā ziņā 'mēļst' raksturojums parādās arī objektīvos attiecinājumos: kļūdišanās nozīmē (mēle mēļš un vārdi kļūdās, par. 3050.), vaj izpalikšanas ziņā bez atvietojošas nozīmes (vaj man ausis mēļš?).

Bet pretējā novirzē no tīšās melšanas var izdalīties arī apzināta melošana, ne vairs kā sagrozīts atvietoējums ('puspatiesībās'), bet patieso nozīmi gribēti aizsedzošā atvietojumā. Kā te daļās izteiksmes robežas?

Secen tikumiskam un tiesiskam skattjumam, 'meli' stiliskā nozīmē par sevi ir sedzoši atvietojoša teikšana, patieso nozīmi atmainot ar meloto. Melo, kad netik nesaka patieso vaj saka tam ko neatbilstošu, bet apzināti teic pretēji patiesam — atvietojoši teicot nepatiesību, aizsedzot ar 'melotu' nozīmi. Parunas raksturo to visai konkrēti 'meli — taisnības ielāps' (3074.) un taisnība nav noslēpjama, vienmēr 'gaismā nāk' (5242./44.), 'patiesība nesliks ūdenī, nedeg ugunī' (3810.). Tādā ziņā melus drīz var panākt, 'meliem Isas kājas', ar meliem tālu netiek (3094./96.). Tas ir tad, kad 'melo melus', melo acīs skatīdamies — 'acīs melo', kad var redzēt, ka melo, jeb 'acis melo', kad paši meli ir 'tri meli', 'rokām taustami', dzīvi, balti, salti meli, arī nekaunīgi un neveikli, un paši sevi 'nodod'. Aiz tā sākas tīšā apmelošana, kad nevien saka netaisnību, bet ar nolūku vaj blakus nolūkā melo 'jaunus melus', nodomāti kaitējošus ar 'netaisnu mēli'. Bet blakus objektīviem attiecinājumiem, kad 'acis' viņot melo, vaj lietiskā nozīmē labi paaugot 'tie rudzi nemelo' (5346.), ir meli arī tikai kā 'melīgas izrunas'. Katreiz taisnību nevar teikt (5252.), kādēļ 'melo', bet 'melo pa godam' (3107.); 'melo, ka nevar pienākt' (3108.) un 'melot nemelo, bet taisnību nerunā' (3446.). Tad 'nemelo melus', bet nesakot patiesību 'melo niekus', izmelojas, vaj novirzītā nozīmē 'nepasaka visu', neteicot taisnību, nepasakot patiesību. Bet tas nav tas pats, kā izlikšanās ziņā vaj divkostības nozīmē runājot ar 'divi mēlēm' (3063.).

c. C I N I S M S. Vispārēji cinisms ir vērtības vaj labas nozīmes tīšs atvietoējums ar negatīvi domātu vaj aktuāli negatīvā atvērtējumā uzsvērtu blakus nozīmību. Šajā ziņā tas būtu pretstatā eifemismiem, tomēr ciniski negatīvā skattjumā slēpjas īpaša iestāja un vispār noliedzoša motīvācija. Ja eifemismi tikai atsevišķa iemesla dēļ bīstamas vaj nepatīkamas lietas uzsvērti apzīmē labā vārdā, cinisms vispār redz vienīgi kreiso pusi: visu objekta nozīmību atvietojojot negatīvi. Grieķu raksturojumā cinisms ir 'sunisks' (kynios), bet šāds apzīmējums stiliskā ziņā pats ir cinisks, atvērtējot uzsvērtā blakus nozīmē, bet maz ko pasakot par ciniski tiešo iestāju, ar kādu taisni slavena kļuva zināmā filozofu skola. Cinisms var parādīties arī ikdienas reālismā, īpaši kā tendence reālo skatīt vienpusīgi no ļaunās vaj ideālām certībām neatbilstošās puses, kaut reālais par sevi nav cinisks, pat ne

visatklātākā kailībā. Tādi nav pat ļaunās vaj netikamās pieredzes izteicieni — ciniskai teikšanai parādoties tikai tad, kad nozīme vispār tiek atvietota tikai negatīvā skatījumā. Tādos gadījumos apzīmējumi un teicieni kļūst gribēti: ar lietu vispārējās nozīmības pilnīgu apvēršanu negatīvā otrādībā. Ar to arī parādās cinisma galvenā raksturība: uztvērt un saskatīt lietas tā, ka tām nav pozitīvas vērtības, ka 'patiesas' tās ir vienīgi atvērtētā skatījumā. Šis 'ciniskais' uzsverums kļuva par cīņiku pamatmotīvu: vienlīdz ikdienišķi un rētoriskos disputos, bet līdzīgi arī prātniecībā apspriest lietas kā parastai vērtībai pretnozīmīgas. Tas paskaidro, kāpēc jau klasiskie cīņi savu vienpusīgi izaicinošo spriešanu saprata kā tīšu atkāpšanos no sabiedriskām un citām normām un savu 'dabīgo' skatījumu kā kultūras noliegumu. Ciniskā vērtēšanā īpaši iezīmējuses morāli 'atklātās' vajības un politisko spriedumu vienpusīgā 'taisnībā', bet nonākot arī līdz mākslai, zināmām novirzēm modernā mākslā uzsveroties taisni kā pretmākslai, bez garīgas vērtības.

Visvienkāršāki ciniskās iestājas saskatāmas ikdienišķos cinismos, sākot ar tiem teicieniem, kur principiāli domātu nozīmi atvieto ar gadījuma relatīvitāti. Vienā ziņā tad pati taisnība ir laba lieta, kā tāda vienmēr nāk gaismā, nav noslēpjama, patur virsroku, bet turpat ir parunas ar atvietotu taisnību — stiprākajam 'arvien' taisnība, kas stiprāks, tam taisnība, katram 'sava' taisnība, 'katrs' savu taisnību liela, vienam taisnība un otram netaisnība; tā 'ar taisnību tālu netiek', kas taisnību saka, naktsmājas nedabon. Vienā ziņā raud gaužas asaras, otrā ziņā 'asaras neko nemaksā', — 'neraudi, ar tām acīm jau debesīs netiksi' (3592.). Ir radi, Istie radi un 'savējie', bet turpat arī 'miesām radi, ne mantām' (3172.), suņi, ne radi, un 'rads rada velns', labāk svešam, ne radam (4277.). Pamatā tie ir atsevišķa motīva dēļ teikti vispārinājumi un parasti tāds arī cinisma vispārējais nolūks un iespaids — pozitīvo 'atkailinot' ļaunā otrādībā. Bet taisni atvietojošais vispārinājums slēpj cinisma isto sakni: otrādo uzsverumu sakot kā galveno un vienīgi patieso. Otrādaiss uzsverums tad visā savā kailumā tiek teikts arī papriekš — ja gribi 'par niekiem pātarot', tad ej un kāp 'kancele' (3626.), kancelei vispārināti saņemot visa atvērtējuma uzsvāru. Bet cinisma tipiskie izteicieni tad arī uzsver vienīgi negatīvo motīvu: nezags viens, nozags otrs; plēs, vaj tevi plēsis un 'kam vilna, tas jēcērp' (5984.). Vaj arī divas negatīvas nozīmes attiecinot atžegārnībā — slikti laiki, maz mirst (2537.). Cinisms var aiziet līdz jokojošai iztēlei, bet motīvs ir atvērtēt pozitīvo nozīmi, nevis pārsteigt ar jokotu šķietamību. Tādā uzsverumā arī teiciens — izvelc suni no ūdens, viņš tev iekodīs rokā (5029.). Un tā arī

parunās ciniskā atbilde labdienām, 'iebāz labas dienas kulē, ka neizkrīt' (2569.).

d. P A R O D I J A. Pēc senā apzīmējuma parodijs ir blakus, līdz, vaj pret-dziesma, pret dziedājums (gr. parodiā), reāģējums pretējā nolūkā ar otrādi uzsvērtu attiecinājumu. Tāda pretdziedāšana ir t.dz. apdziedājumos, kad ar pretēju iestāju izlieto iepriekšējā teicēja temu, motīvu vaj raksturojumu, bet apgriestā attiecinājumā pašam teicējam un arī atbilstoši atvietotos otrādas nozīmes vārdos. Tas parādās pat tajos apdziedājumu pantos, kad patstāvīgi reāģē divējādi uzsvērtos pretrakturojumos kā izaicinošos parodējumos, labo nozīmi attiecinot sev un parodēto apdziedāmam. Tad pants par sevi ir abējāda pretdziedājums. 'Viņpus upes tā dziedāja, kā tie veļu suņi rēja; šaipus upes tā dziedāja, kā bitītes vīvināja' (895.), vaj citā variējumā: ciema meita tā dziedāja, kā lielā jūra krāc; mūs' meitiņas tā dziedāja, kā bitētes abulā (896.). Šajā izejpunktā parādās abas galvenās iezīmes — vispārējā stiliskā raksturojuma ziņā vairāk vaj mazāk pielīdzināts tēlojums kā parodiskais atdarinājums, bet vienlīdz arī iepriekš teiktās nozīmes otrādi reāģējošā skatījumā: ja vienā pusē dziedošanas bites, tad otrā pusē veļu suņi un jūra krāc. Te slēpjas arī pāreja uz vēlāko parodijas izpratni — ka parodija vispār ir kāda sacerējuma imitācija, bet paņēmienu ziņā tekstu grozot tā, lai iepriekšējo nozīmi pielāgotu citādi domātā attiecībā jeb arī lai izsmejoši parodēto sagrozījumu attiecinātu pašam oriģinālam. Šinī ziņā parodija tuvojas 'izsmieklam', vienā novirzē izsmejošas satiras vaj izjokojoša pamfleta virzienā, otrā ziņā arī tikai kā komiska imitācija par sevi. Bet līdz ar seno pretdziedājumu pašas parodijas galvenais jautājums nav ne komikas, ne smiešanas pusē, un nepavisam teksta vaj citāda atdarinājuma ziņā, ko tikai izlieto kā paņēmienu: stiliskais jautājums slēpjas parodējošās pretiestājas īpašajā nolūkā. Kāpēc tik uzsvērti vispār parodē? Atstājot smieklīgo vaj jokaino efektu malā, saskatāmāki izlobās parodijas patstāvīgā funkcija — iepriekšēji teikto vaj zināmo nozīmi atvietot pretējā skatījumā, pazīstamu motīvu izlietojot kā kontrastu otrāda vaj pavisam cita viedokļa uzsvērumam: teikto izsakot otrādi.

Par uzskatāmu piemēru var noderēt Ausekļa parodējums 'Bizmaņu draugu dziesma' pēc Ruģena Latviešu draugu dziesmas, kaut salīdzinot tikai atsevišķas rindas. Ruģens teic 'kad atnāks latviešiem tie laiki' un Auseklis saka 'kad aties bizmaņiem tie laiki' — un tāpat īpaši kontrastējamās nozīmēs atvietojot tālāk — ko citas tautas tagad redz : kas zuda tiem ne gadus daudz; kad aizies tumsība kā tvaiki : kad šķīdīs biezie sēru tvaiki; kas ļaužu acis cieti sedz : kas viņu krūtis dikti žņaudz; kad pūtīs vējš, kas spirdzina :

kad pūtis vējs, kad spēcina; un tautas kroni mirdzina : un kuplo bi-zi vēsina. Pantmērs ir tas pats, arī vārdu skaits gandrīz tas pats, un ievada uzsvērumš pavisam citādā attiecinājumā ieskanas atgādi-noši līdzīgi (tie laiki — atnāks : aties), arī iztēles risinājumi šķietami salīdzinās (aizies tumsība : šķīdīs tvaiki; cieti sedz : krūtis žņaudz; spirdzina : spēcina). Bet Ruģena pantu Auseklis nevien izmaina pavisam citādam attiecinājumam un no 30 vārdiem 21 uzšver atvietojošā nozīmē, bet arī viss motīvējums izvestš pavisam no citāda viedokļa, otrādos uzsvērumos un apvērstā iztēlē. Pantmērs un teikumu izveids simulē parodējamo tekstu, bet atsavina visu kopnozīmi, teicieniem atbilstot vairs tikai parodijas pārgrozītajam skatījumam. Šinī ziņā parodējums nav nekāds pazīstamā teksta atdarinājums, bet taisni pretnozīmes sacerējums, pa-turot gan izdalītus formālus gājienuš un apzīmējumu fragmentus (apgriestā attiecībā 'tie laiki'), tomēr tikai kontrasta uzsvērumam. Acīm redzot, parodija nav atdarinošš aizguvums, bet pamatā apvērsts pretskatījums, un otrādi: imitācija un atdarinājums par sevi nav vēl parodija. Nepieciešams ir citādā skatījuma dēļ tīši nodomāts un pretējos uzsvērumos arī tieši redzams zināma motīva atklāts izmainījums: nevis pielīdzināti atdarināts, bet atvietojošā nozīmē pārtaisīts. Īpaši literārā ziņā varētu teikt, ka pati parodija ir kāda zināma teksta fragmentēts izlietojums kā otrādībai pielietots sacerējums.

Daži citi piemēri uzrāda vēl īpašāk izdalītus paņēmienuš. Iezīmīgākais ir vienlaicīgs kontrastējums iztēles ziņā, piemēram, kad zināma viena motīva nozīmē īpaši uzšver sevišķi labo, bet turpat parodē tikpāt uzšvērtā otrādībā. Raksturīgi tas tautas dziesmā (15615. un var.) ar bildinājumu kā galveno motīvu un labo izredzi (Nāc pie manis, tautu meita, tu labāku nedabūsi, mūžam bada neredzēsi, grūtu darbu nedarīsi), bet iztēlei tūlit apšviežoties divējādi atvietotās nozīmēs — pozitīvā ziņā pārsplētā labumā, bet pretī arī negatīvā pārsplējumā: tu staigāsi dēļu grīdu, glāžu durvis virināsi, ne tu iesi rijas kult, ne māliša ritināt: melnu maizi neēdīsi, bet — 'baltu maizi neredzēsi, ziemu došu ledu krimst, pavasari sikas olas' (oļus, var. 'zaļu zāli', 'jūras putas'). Un tāpat 'bada neredzēt' otrādais motīvējums — tu jau bada neredzēsi — ciemā ceplis, mežā malka, Rīgā rudzi spīķeri (15616.). Ironija tā nav, tanī vietā taisni pozitīvais motīvs kā kontrasts iztēlē negatīvi izvērstam parodējumam. Tālāk par to vēl īpašāks paņēmiens: zināmi attiecināmu teicienu vaj nosacītu rīcību formāli izpildot noteiktā veidā, bet citādās iestājas ziņā daļēji jeb atvietotā attiecinājumā uzšvērti parodējot. Raksturīgi to izdarīja Ruģens, Latviešu draugu dziesmas autors: kad viņam pārmeta, ka kungus šveicinot nenonem cepuri, kā tajā laikā zemniekiem bija nosacīts,

viņš visiem redzot tīši nostājās ceļmalā un karietei garām braucot dziļi paklanīdamies ar cepuri rokā sveicināja — labrīt kučar! — Ja tā arī tikai anekdote, pats tīšais izvedums ir parodija, iestājas ziņā līdzīgi kā došanas/nedošanas parunās; 'labs esi dodams, vēl labāk nedodams', 'dotu otram, ja pašam negribētos'; vaj 'dziļvojot ar Dievu uz pusēm'.

2. UZTVĒRUMU SAŠAURINĀJUMI UN PĀRVĒRTUMI

Nozīmju daļēja atvietošanās parādās arī tur, kur parasti to nemaz neievēro, ne reti taisni ikdieniskā sarunā un rīcībā, pieņemtu skatījumu un īpašu iestāju ziņā. Mainītās situācijās parasti mainās aktuālie uztvērumi, bet ierastā vaj citādi pieņemtā uztvere var arī nemainīties, izpratnei izrādoties šaurākai vaj plašākai, nevien skatījuma ziņā neatbilstoši, bet arī vajadzīgai iestājai neattieciīgi. Šajā ziņā iezīmējas tipiskas raksturības, redzami iespaidojot vaj pat nosakot izteiksmi, pat tik izdalīti, ka šādām novirzēm radušies sevišķi apzīmējumi. Tas nav tādā ziņā kā parunās pārgājušos teicienos, kad divi vairāk redz nekā viens (1255.), jeb 'ko viens neredz, to redz otrs' (5888.), vaj kad katrs teic tikai savu (5286.) un viens runā 'no ticības', otrs 'no baļķiem' (4474.). Galvenā iezīme nav atšķirīgā pieejā, bet nosacītas iestājas nespējā vairāknozīmīgas sakarības redzēt aptveroši, nekā tikai viena pieņemta skatījuma nozīmē. Tas parādās arī maiņu dažādās pakāpēs.

a. VIENPUSĪBAS. Sakāmvārds 'kur pavediens, tur kamols' (3842.) skan visai saprotami, bet tikai tādā ziņā, ja pavediens tīts kamolā vaj atrist no kamola, kāmēr otrādaļs teiciens 'kur kamols, tur pavediens' vispār atbilstošs — ja domā vienīgi dzijas vaj diega 'kamolu' un tādā ziņā pavedienu. Nosakošais 'ja' iezīmīgi parāda iespējamās vienpusības, kas bez nosacītas nozīmes nav pareizas kā pārāk vispārināti attiecinātas, kaut izteicieni atsevišķā ziņā atbilstoši. Tā arī vienpusīgi vispārinātā 'lētdabība' viegli var maldināt, un ne tikai raksturoto 'lētdabīgo': jo nav vien 'lēta daba' (sal. t.dz. 598. un 4174.), bet arī īpaši stāvokļi, kad viss jāņem par labu, lēti jāpiekrīt. Tā vienpusīgi vispārināts 'lētpraņš' tikai kā lokāms un padevīgs katram iespaidam (11521. 14839. 21706.); tāpat 'lētsirdība': lēti piekrītot, līdzjūtīgi pakļaujoties; arī izdalītā 'lētticība': nepārbaudīti paļaujoties, paļāvīgi ticot, pieņemot par istu, patiesu. No tā gan atšķirīgi bez pielīdzinošiem vispārinājumiem aiziet aktīvā, bet kritiski nespējīgā 'vieglprātība', redzami atšķiroties no nebēdnības un neapdomības, kas tikai nejauš paredzamās sekas. Tāpat arī izdalās istā 'vientiesība',

paliekot bez mainību izpratnes, visu skatot tikai vienā ziņā — dažādās nozīmes un izmaiņu pieredzi tikai pēc 'vienas tiesas'. Tad tieši par sevi 'vientiesīgās dabas' savā domāšanā un rīcībā ir vienpusīgās: 'vientiesīgā cilvēka' vaj tipiskā 'vientieša' nozīmē vispār — ne vairs vispārinātā ziņā gadījuma dēļ kļūstot vienpusīgam, jo vientiesis nav tikai aktuālā domāšanā vaj rīcībā vientiesīgs, bet pašas savas dabas nespēja ir 'tāds'. Iztēlē pasaku vientiesīgais velns savā dabā nepavisam nav vientiesis, ne arī vienpusīgā raksturojumā pasaku jaunākais dēls kā apzīmētais vientiesītis. Te parādās arī stiliski labi saskatāmās 'vienpusības', pat allaž kā netiešu uzsvērumu ziņā novirzīts izteiksmes līdzeklis. Starpība tad ir tāda pati kā starp vispārināto nozīmi, kā 'gudrie' brāļi savu jaunāko brāli saskatīja par vientiesi un vienīgi šādā ziņā spēja saprast, bet pasaku teicējiem apzīmējumu uzsverot tikai kontrasta raksturojumam, lai aptverošāku sakarību ziņā brāļu 'vientiesīti' parādītu taisni visā daudzpusībā un liktenīgās izmaiņās kā otrādo vientiesībām.

b. G A L Ē J Ī B A S. Galēt nozīmē izdarīt, novest galā, vaj nākt galā un pietiekošā ziņā galēties, vaj pretnozīmē, ka 'nevar galēties'. Irracionālais ir 'bezgalīgs', par sevi neaptveramais vaj neizmērojamais, lietiskā priekšstatā 'bez gala', nenoteiktais, neizvedamais, nenosakāmais. Bet arī pašam galējam ir vēl otra pretpuse, parasti negatīvas galējības nozīmē, kad nav vien pozitīvi domāti uzsvērumi (galīgs lēmums, galēja uzvāra un bezgalīgi liels, bet gala skaists), bet kad galējais 'galējībā' — kādās galējībās parādās pārmērība, nesamērība, neatbilstoši pārspilējumi, vaj arī raksturotā 'galīgā nevēdzība', galīga bezmērķība, novedot arī 'galējā nesaprašanā'. Tas aiziet daudz tālāk par nemēru un ekstravagances iztēlēm, kādas attiecina tikai 'pār' nozīmē parastam vaj noteiktam, — tālāk arī par nesamērību, ekscentrismu, ārkārtējas izturēšanās, neparastas, neatbilstošas vaj pārspilētas rīcības ziņā. Galējību negatīvās nozīmēs skan līdzī principiālais neatbildums: attiecības otrādība sabiedriskam vaj citādi vajadzīgam mēram, nesamērība ar pareizo, neatbildums attiecīgai 'tiesai' kā patiesi vajadzīgajam. Ārpus tā tad sākas ārkārtīgais, bezmērīgais, kam pašam nav vairs galējā izveduma. Racionālizētā parunā tas nozīmē secinājumu nevajadzīgam kā ļaunam, kas neder 'ne niekam' — ja 'reiz pārlieku, otreiz nenieku' (5885.). Tāds 'pārlieku' ir neatbilstoši nevajadzīgais — kas pāri 'par daudz', tas 'no ļauna'; kas daudz grib, maz panāk, vaj panāk taisni pretējo (sal. 1010.). Galējībās izsaka nebūtisko atrisinājumu : ja vienpusībā un vientiesībā pati vienpusība iezīmē nespēju kompleksas nozīmes attiecināt un domāt vaj rīkoties aptveroši,

tad galējības iezīmē otrādu soli — taisni dažādi domājamās sakarības saprotot kā vienlīdz novedamas līdz vienam pārmēram un tieši tādēļ nerodot vairs attiecīga 'mēra', tanī vietā vienīgi galējās 'pār' un 'pārāk' nezināmās konsekvences.

c. S A T V Ē R U M I. Ikdieniškai pieredzei zināmie vaj pieņemtie mēri nav vispārinājumu ziņā vidējie, tie ir atsevišķām nozīmēm atšķirīgie un vienīgi tādos attiecinājumos parastie. Par cik atsevišķās nozīmes atkārtojas, tās tiek domātas kā parastās, un savukārt parastais kā vienkāršais, vaj kā zināmā 'vienkāršība'. No tā atšķiras par sevi izvedamais 'vidējais', kā to uzsver tehnisku 'caurmēru' nozīmē, vaj kvalificējoši 'viduvējības' ziņā, kā tiešo pretstatu 'pārmērigam', ārpus mēra domājamam. Tas norāda divējādus par sevi šķirtus uztvērumus: vienā ziņā ir caurmēra un viduvējs cilvēks, otrā ziņā ir 'vienkāršais cilvēks', kas nenozīmē ne statistisko caurmēru, ne arī vidējību. Tas palīdz atšķirt tādu nozīmju izdalījumus, kur lietas un norises netiek skatītas savā vispārējā caurmērā vaj aktuāla iespaida ziņā, īpašu kādību uzsvērumos un attiecinātās netiešās nozīmēs, bet tieši pašu objektu apzīmējot sava ikreizēji nozīmīgā stāvokļa un raksturību kopsatvērumā. Tādā ziņā ar 'vienkāršo cilvēku' izteicot arī sabiedriskā stāvokļa zināmo kārtu.

Stiliskā ziņā šādi satvērumi sākas pavisam neievēroti: par lietu saka, ka nevien 'list', bet īpaši izdalīti arī uzsver, ka mazliet 'līnā', uzlist, vaj 'lietavo', lietavā; ka dažādi sākas, turpinās un īpaši raksturojas kā pārejošs, nepārejošs un ilgāks 'lietus', ilgstošās lietavas, ilgās lītavas un dažādās kopsakarībās apzīmētā 'lītņa'; lietainības ziņā uzsvērtais 'lietājs', lietaine, īpašais 'lietus gaiss' (lij līdams lietus gaiss, 23317.), lietus laiks, īpaši izdalītās lietus dienas. Te sākas vairāku nozīmju satvērumi. Nevien par sevi atšķirīgi lietus dažādību raksturo kā siltu un mīļu Jāņu lītiņu (1785.), vaj kā audzelīgu, plaucējošu, arī margojošu (list lītiņš margodams [4582.]) un mirdzinošu, kad smalks, silts lītiņš siki list, vaj īpaši rasina, sijā, smaldzina, smildzina, smidzinā, vaj kad tieši smīgalā un smilā, un tādā satvērumā pats ir apzīmētais smilātājs un 'smila', rāms silts lietutiņš, kas pavasaros 'lapas rautin izrauj' — tāpat kā ir 'lieti', kas smalganā un ir tikai tāda 'smalsta', vaj smalklietutiņš: bet savukārt 'smaļš' ir īpašs pārkoņa lietus, kas var būt rāms, tomēr stipri listot. Lietus arī 'birst', retām pilēm kritot, kad ir īpašā 'birda', vaj ir pavisam siks kā nolīstoša migla, pārvērzdamies 'vīslā', kas 'nav nekāds lietus, tikai vīslinā'. Bet lietus var būt arī īpašas 'patekās', ar atsevišķām novirzēm kā tecētājs, mirkoņa, mērcētājs, raksturotais slapoņa, slapētājs, līdzīgs 'salijušām dienām', vaj kā nopļautās labības

'diedzētājs', un arī kā īpašā 'žūra', žūrētājs. Dažādas nozīmes satver nevien 'lapu lietus' attiecinājums pavasara plaukumam, un par sevi raksturotais 'stāvais lietus', kas stāvus kriet vaj 'gāžās bez vēja', vaj 'aklais lietus' (saulei spīdot), bet tāpat 'garais lietus', kas nevien pašnozīmīgi 'list lidams', bet ar kaitējošu nozīmi laukiem, saimniekam, līdzīgi kā īpaši uzsvērtais 'briesmīgs lietus'. Ir sevišķi lieti daļēju raksturiību uzsvērtos, bet pat tādos apzīmējumos satverot kādu īpašu kopnozīmi: 'gāzeņa lietus' sevišķi 'gāž' un ir 'gāzenis', gāzma, gāziens, gāze un seceniskās 'gāzes'; vaj īpaši 'brāž' un ir 'brāziens', stipri 'dod' un ir 'deviens', spēcīgiem grūdieniem grūž kā izdallts 'grūdiens'; arī sevišķi strāvo kā īpaša 'strāva', jeb tikai ir vēja nestā 'pūte', kas atšķirīgi uznāk un pāriet.

Dažādu nozīmju satvērumi iezīmīgi parādās 'apķēribā', attapības vaj atjautības ziņā 'ātri saprast' mainīgās situācijās ikreizēji aktuāli tiešo kopnozīmi. Tas ir pretēji vientiesības 'vienai tiesai', tāpat vienpusībām, mainīgās sakarībās redzēt tikai gribēto, zināmo vaj vispārējo nozīmi. Bet apķēribas kritiskā spēja ir pati orientēšanās izmaiņu ziņā: saskatīt klātnākošās vaj atvietotās nozīmes un tādā aptverē saprast pašu radušos 'nezināmo'. Tam domātas mīklas, dažādi uzdevumi un apķēribas īpašās rotaļas, tāpat zināmas parunas (kāpostu galva 'arī ir galva', 1612, un 'kas nav galvā, tas ir kājās', 1625.) — vaj netiešā nozīmē jautājums par galdu, 'kas ir četrkājis un var būt vienkājis?' Tas neizrādās tik vienkārši izdalīt ikreizēji aktuālos atbildumus: ir vēl citas situācijas ar izmainītām un arī pavisam dažādām 'kājām' — divkāji iet ar divām kājām, var stāvēt arī uz vienas, un proteze ar ir otrā 'kāja'; četrkāji skrien uz četrām, dažreiz arī trijām; bet pavarda trijkājis stāv uz trim. Krēslam, solam, gultai kājas ir četras; tā arī citām lietām — verpjamam ratiņam ir kājas, vārtiem bija kājas, senākām kājdurvīm bija viena, augošiem kāpostiem ir kāja, pat siena kaudzei ir kāja (mestais pamats), arklam ir lemesnicas kāja un tāpat kalnam ir domātā kāja, citādi nevarētu nonākt kalna pakājē. Pavisam saprotami, ka kokus nolaiž no kājas; austuvē nītis iekar kājās, kūlus statot ceļ kājās, sadīguši graudi ir ar kājām, rudziem iezīmīga ir 'zemes kāja' (saknes asnis), zirņi nesēti var sākt 'kājot', kļūt kājaini un sakņaugi tādi 'ar dalītu sakni'. Nevien stiebra augi iesaukti par dzērves, vārnas, gaiļa 'kāju', vaj 'varžu kājām' izveida dēļ, bet arī lidumiem, tūrumiem, plāvām, mežiem, ūdeņiem, purviem ir īpašas 'kājas' un šaurgala kāja; pat jūras līcis kā 'kāja'. Nav nemaz jābūt sevišķi apķērigam lai saprastu, ka arī meliem ir kājas, pie tam isas. Bet istā apķēriba sākas tur, kur dažādu nozīmju kompleksie satvērumi jāizdala savā ikreizēji aktuāli teiktajā nozīmībā kā īpaši attiecināti apzīmējumi: vārdiem

izsakot kopsaistības, ne vairs jēdzienu norobežotās puses.

Cik apķērība ir spēja ātri saskatīt izmaiņu ikreizējo sakarību, tik Ipašā 'atjautība' ir ātrā orietēšanās spēja jaust šādu mainīgu nozīmju iestāšanos. Pašam atjautības apzīmējumam ir vairākas nozīmes: 'atjausies' ir tad, kad sākas norisu, lietu vaj teikto 'zināmo' vārdu mainītās nozīmes Ipašais aptvērums, 'ko tas aktuāli var nozīmēt?' Bet iekams tas 'nāk prātā', jāsajūt vajadzība reaģējumam — 'nojaustot', atjaudājoties, lai atjēgtu, 'nojēgtu', apjēgtu neattieciību starp parasti vaj iepriekšēji domāto un Istenībā citādo, kas izmaiņas ziņā par jaunu jāsaprot. Tādā ziņā atjautība jau ir 'apjēga', tomēr paliekot kā priekšnojēgums', 'radot' aizdomas un reaģējošas šaubas. Ja pie tā arī paliek, tad ir 'maza atjauta' (maza mana atjautiņa pret svešo māmuliņu, 3504.), atjaustot bez atbilstoša izveduma, vienīgi kā atskārtumu. Tam pretī izveduma nozīmē rastās 'atjautības' izteic kā līdzšinējās situācijas maiņai domātu reaģējumu, līdzīgi kā jautājumus atbildot ar atšķirīgas iestājas pretjautājumiem. Bet tādā nozīmē 'atjautības' nav vēl pašas atbildes situāciju izmaiņām, vienīgi iepriekšējam vaj parastam skatījumam aktuāli citālais 'jausto' pazīmju vaj nozīmības satvērums.

No tā atšķiras 'attapība', mainot paša darītāja vaj teicēja iestāju, atpopties no iepriekšējās ievirzes vaj iespaيدا. Attopas no malda, nepareizības, kļūdas, pārsteidzības, pāršēguma, blakus novirzes, apmātības (kad 'ceļa neattop') — attapībai sākoties tad, kad rodas kritiska apziņa kādas iepriekšējas norises neattieciškai nodomātam izvedumam. Tas nav tikai 'atgūšanās' ziņā, kad sāk atskārst, atgīst, atjaust, vaj atjēgt ('atjēdzoties'), bet 'ar attapību' mainot iestāju vajadzīgam vaj domāti pareizam izvedumam. Kad neattopas ko teikt, pateikt vaj darīt, tad iepriekšējā norise vaj situācija neatvietojas ar 'attapīgu' izmaiņu kā vajadzīgo pretiestāju un pareizo izvedumu, neatbilstoškai ievirzei turpinoties ('neatpopties ko iesākt'). Izteiksmes ziņā tā arī attapības vārds galvenām kārtām uzsver pašas iestājas izmaiņu aktīvi pareizajam pretizvedumam, bez kā pietrūkst kritiskā apziņa kā attapības galvenais ēlements. Par to parunās ir visai asi izteicieni — runā kā aklis (167.), ar aklumu sistis (172.), kur skriesi, kad ceļa nezini (692.), divreiz apdomā, vienreiz runā! (4468.). Apdoma te ir izšķirīgās attapības sākums.

d. KONCENTRĒJUMI. Cik iepriekšējā satvērumu rinda izrādījās stiliski svārstīga starp atjautu, apķērību un attapību, tik nodibinoša ir otrā rinda kā nozīmju Ipaši koncentrējumi, galvenām kārtām tādus satvērumus izsakot kā par sevi patstāvīgus. To panāk divējādi, vienā ziņā nozīmju izmaiņu

izdalot kā parastam vaj iepriekšējam uztvērumam neatkarīgu, vaj citāda veidā saskatāmu, un otrā ziņā kā pretēji attiecinātu koncepciju par sevi. Stiliski tas allaž saprasts līdzībā diskursīvai teikšanai: elementos izmainītam secinājumam, sarežģītu sakarību vienkāršotam ('vieglam') atrisinājumam, vaj attiecinot pat 'gudri izdomātiem' jokošanas paņēmieniem ('gudru' joku, Witz, vit, pun nozīmē) un tldz. 'asprātībām'. Izdomātā ziņā tie ir savā izdalītā nozīmē koncentrēti izteicieni, par sevi īpaši 'skaidri', kaut izdalījuma ziņā 'bez dziļuma'. Bet kas vispār ir tā izdalītā, savā stiliskā ziņā koncentrētā un patstāvīgā teikšana, kas var arī būt asprātīga ar lielu dziļumu, pavisam nodibinoši attiecinoties pat īpašiem atradumiem, izgudrojumiem un atsevišķi rastām atziņām radošā nozīmē? Tādā ziņā ir 'dziļās' asprātības: kā lietu un norisu mainīgās nozīmes 'asie' atšķirumi, kas liek pazīstamos 'parastos' objektus principā saskatīt arī pārvērtībās un tādos aptvērumos, kas nozīmes uzrāda 'pavisam no citas puses', vaj arī kā 'pašas par sevi'. Šādās 'citādi' koncentrētās nozīmēs jāieskatās mazliet tuvāk.

Asprātība ne reti saprasta atjautības ziņā, bet izteiktās 'asprātības' parādās ar citu galveno iezīmi. Teicienu 'asais' norobežojums nav arī attapības dēļ, bet iepriekšējo ievirzi taisni izmainot ar īpaši rastu citādu uzvedumu. Asprātības tādēļ arī skan kā patstāvīgas atziņas. Ja zināmā virzienā ejot saskata, ka apmaldījies, 'apmaldities' nozīme tad sākas attapšanās, bet ja parunā saka, ka 'domā vienu, iznāk citādi', vaj otrādi, tad 'vienā ziņā' domāto tieši atvieto ar 'otrādi' uzsvērto iznākumu; tāpat kā teicienā 'cilvēks domā, Dievs dara', kur tieši pretēji uzsvērumam 'domāts — darīts' pateic asi šķirto atzinumu: domā (cilvēks) — dara (Dievs). Ja viena bezdelīga vasaru nenes, tad viena iezīmība koncentrē visas 'vasaras' uzsvērumu, un ja 'bērnu maize stāv augstā plauktā' (508.), tad vecākiem dodamā maize izdalīta pašas došanas pretuzsvērumā. Tāpat 'divus' zaķus ķerot nevienu nenokēr (6161.), vaj 'otram' bedri rokot pats iekrīt (472.) — norisu varbūtības lietišķi vaj morāli izteicot tiešā pretatziņā. Līdzīgi sakāmvārdos: kur tie ātrie tikuši, 'pie kapa visi līdz' (sal. 5362.), un ilga mūža ziņā 'divus mūžus nedzīvos' (sal. 3368.). Paši teiciens tik parasti, ka neliekas nekādas asprātības, bet jāiedomājas šādu izdalījumu pirmreizēji asie uzsvērumi, ka 'otru' mūžu nedzīvo (787.) un 'divreiz' nemirst (766.); jeb arī tādu divējādu situāciju blakus izvedumi: kas neiet, tas nekrīt; ko nevar celt, to nevar nest; ko nepērķ, tas nemaksā; kas guļ, tas negrēko; vaj tikpat vienkārši izdalot blakus iespējas — ko nevar celt, var tomēr pavilkt (690.).

Asprātības parasti domātas paša izteikuma, vārdiskā teiciena ziņā kā asi par sevi izdalīta 'kodolīga' formula, vaj īpaši domu

graudi. Bet konceptīvā ziņā asprātīgs var būt nevien stiliskais izvedums, biežāk ir asprātīga rīcība, izdoma, pats domāšanas paņēmieni un pamatā taisni atšķirīgais par sevi izdalītais 'ieskats', kas liek teikšanu koncentrēt nošķirtā uztvērumā. Tādas ir visas īpašās prātuļas, gudri izteicieni, gudrības vārdi, asie uztvērumi (sagacitas), īpaši teicieni kā sevišķas sentences, vaj aforismi, tāpat maksimas un īpašu 'uzskatu' dēļ nosacītie teikumi. Savā galvenā pazīmē tie ir vienkāršoti īsi izteikti spriedumi, bet attiecināti lietām un sakarībām, kas nav tik vienkāršas — tādā ziņā arī tieši uzsverot tikai izdalīto skatījumu kā nosakoši galveno. Viss efekts ir 'asās' izmaiņas nozīmē: secen parastam skatījumam kā zināmi vispārējam — liekot šķirti koncentrēties izmainītā ziņā kā citādā uztvērumā objektam tikpat tieši atbilstošam, vaj pat atvietojoši pareizam. Sentences var arī būt izšķirīgi pareizi spriedumi, un 'aforismi' grieķu apzīmējumā taisni nozīmē 'atšķirumu' kā teikšanu nošķirtā patiesībā.

Stiliskie koncentrējumi nevien liek domāt nosacītā virzienā, bet tieši izdala nosakāmo nozīmi par sevi patstāvīgu. Pazīstamais teiciens 'bargs likums, tomēr likums' viegli pārfrazējams, ka 'likums paliek likums', bet 'parafraze' neizdala vairs to, ko īpaši uzsver bargs likums kā romiešu 'dura lex', kas nenozīmē vien, ka būtu formāli izpildāms. Teicienā, 'ja divi dara to pašu darbu, tas nav tas pats', izsacīts asā kontrastā divu nozīmju atšķirums: to pašu darot iznākums nav tas pats. Tāpat teiciens, ka 'notikušu nevar padarīt par nenotikušu', uzrāda 'asās' izdalīšanas īpašo dabu: 'notikušais' par sevi tiek izdalīts kā pašnozīmīgs 'fakts', kaut 'notikusi' būtu tikai daļēja darbība ar relatīvām sekām — vaj iznākums taisni kā 'nenotikušais', jeb kā neizdarīti relatīvs. Faktiski daļēji darījumi var būt notikuši, kā tādus arī nedomājot par nenotikušiem, bet izvedumos ar dažādām sekām; tiesiski pat likumam neatbilstošu 'faktu' padarot par likumiski neesošu. Bet 'aforismi' koncentrē izdalīto nozīmi kā vispārēji pamatoto: nosacītu atsevišķā skatījumā kā principiāli pareizo — bez principiāli vispārināmas iespējas.

Īpašs koncentrējumu veids parādās teicienos, kur lietu un norisu maiņas domā pretstatos, bet attiecina savstarpēji nosacītā saistībā. Parasti mainības izdala secenbās, cēlonības attiecībā, vaj kā relatīvus pretstādījumus — sniegs mainās ar lietu, lietus kausē sniegu un pēc ziemas nāk pavasaris, pretēji ziemai atnāk vasara. Bet ir arī teiciens, 'ja nebūtu ziemas' — nebūtu arī pavasara un vasaras. Stiliskā ziņā tās ir īpašās 'kārtulas' (regulas), izmaiņas nosakot kā pašu mainību ziņā izteicamo kārtību, pie tam tik koncentrētā nozīmē, ka principā saista arī visus pretējos elementus — pāri visam dažādajam pašu aptvērumu nosakot kā vienīgi

atbilstoši. Tad nevien augstus kokus 'visi' vēji aizķer (2270.) un viena pagale nedeg, sausā tīklā zivis nelien, nevienam arī milti nebirst nemaļot, bet — 'kas pirmais' sudmalās, pirmais maļ; kas 'daudz ko' grib izdarīt, maz panāk (1911.); gals labs, 'viss' labs; rīts gudrāks par vasaru; katram savs krusts; ko slikti iesāk, to labi pabeidz (1865.); droši sākts ir pusē padarīts; jo ir Iss, jo Isāks paliek; jo ilgāk, jo labāk; un — 'visam' savas robežas (6045.). Bet aiz robežas tad 'viss' arī dekoncentrējas bezgalībā.

III MAZINĀJUMI UN LIELINĀJUMI

Mazs un liels ir kritiska atšķiruma mērs, abu jēgumu attiecībā izteicot ievirzes, virziena vaj tādā ziņā uzsvērtā stāvokļa pretējību. Rašanās, tapšanas, pieauguma, vairuma, daudzuma nozīmē potenciāli domātais 'iet lielumā': 'kļūst' liels; un pretēji tam zūdošais, nīkstošais 'iet mazumā': 'paliek' mazs. Bet savstarpēji attiecinātā mēra robežā abi jēgumi kļūst pavisam relatīvi, bez īpaša nosacījuma izteicot vienīgi salīdzinājuma nozīmi. Kas ir lielāks par mazāku, tas var būt mazāks par vēl lielāku, un tāpat otrādi, ka mazais var būt lielāks attiecībā vēl mazākam — jo robežojumu nozīmes nav vairs potenciāli pretējas kategorisku uzsvērumu ziņā. Tomēr pretējības var tūlīt arī atjaunoties, tiklīdz kritiski pēc aktuāli nosacīta skatījuma vaj īpaši nošķiroša mēra tiek 'izdalīti' domāti lieli un mazi koki, 'lieli' un 'nelieli' meži, vaj bērns kā par sevi 'mazais' un pieaugušie kā 'lielie' — atkrītot salīdzinājumu pakāpenībā un citādiem mēriem. Bet līdz ar to pakāpenības var atjaunoties arī pavisam īpašā nozīmē, kad par sevi domātais lielais vaj mazais sava atšķirīgā kvalificējuma ziņā 'liels' vaj 'mazs' — tāpat paverot stiliskās iespējas pāri salīdzinājumiem nosacīt pašnozīmīgi attiecinātus mazinājumus un lielājumus kā īpaši maza vaj liela stāvokļa apzīmējumus.

2. MAZINĀJUMI

Parasti jēdzien ziņā attiecināmais 'maz' kā domātais 'ne-daudz', uzsver atšķirumu pret ko citu kā 'vairāk', vaj pilnā mērā. Par sevi mazums kā nedaudzais var arī negatīvā ziņā tuvināties 'vairāk' nozīmei, kādēļ mazums var kļūt 'lielāks' — izsikt vaj zust kā 'nemaz'. Bet stāvokļa ziņā 'mazs' norobežojas par statiski nosakošu apzīmējumu, ka objekts par sevi ir mazais — mazs, maziņš, bērna ziņā mazulis, bērībā 'mazotne', maziene, mazātne; vaj 'mazība' kā niecīga manta. Tāpat 'maz-' nozīmē nosacītos

attiecinājumos: mazbērns, mazputniņš, mazturība, 'mazrocība' trūcības nozīmē, 'mazumiņš'; vaj arī 'maz' nozīmi izdaloši uzsverot vērtējumu ziņā — mazvērtīgs, maznozīmīgs, mazsirdīgs (šaur-sirdīgs), mazticīgs; viegli arī izdaloties substantīvos uzsvērumos (mazdūšība, mazspēcība, mazrunība); vaj pārejot netiešākos norādījumos — no mazām dienām: 'mazās dienas' ir bērna dienas, 'mazie' radi ir tālākie, mazais cilvēks ir maznozīmīgais vaj mazievērotais, 'neievērojamais'; tautu meita aiziet 'mazumā', 'tautu mazumā', niecīgos ļaudīs; 'mazā labība' ir sīkā, 'mazās šķiras' — 'maz derīgā', un 'mazumi' ir tikai paliekas.

Izdalītu situāciju ziņā ir 'maza gaismiņa', kas var dzist, vaj arī būt austošā. Savukārt laiku ziņā ir 'mazi gadi', nozīmējot, ka maz gadu pagājis, kaut paši būtu ilgi vaj gari. Ir maza balss, mazas spējas, arī maza bēda, 'daudz nebēdājot'. Dažreiz arī 'maz vien' ko iespēj padarīt, 'maz ko', 'maz gan', vaj 'mazliet'; tāpat mēra ziņā var būt tikai 'mazā puse'. Bet istā mazinājumu nozīme kā tīši 'mazinoša' parādās tur, kur nevien stāvokļa nozīmē ir kas maz vaj maza, vaj tikai norises ziņā 'iet mazumā', bet iznākumu domājot kā mazinošos nozīmību, vaj tādā vērtējumā pašu objektu izteicot 'mazināti'. Stiliskā izveduma ziņā tad tie ir Ipašie nozīmes mazinājumi, izteiksmes ziņā kvalificējuma neatzinumi. Tam ir vairāki veidi, sākot ar pamazinošiem apzīmējumiem ('maza' kā sīks un niecīgs, vaj kā uzsvērtais 'nieks'), jeb mazinājumiem pretēji vispārējai vaj pieņemtai nozīmei (paaugusēs ganumeita saka, 'māte mani mazināja' nosaucot par cūkganiņu, kāmer ciema puīši dižina, saucot par ligaviņu, 10229.); arī otrādā pretstādījumā faktiskai vaj iedomātai nozīmei, kad 'nav tik liels kā domā' (nelaime nav 'tik liela', pretinieks nav desmit pēdas garš, arī 'kalns dzemdē peli') — līdz pat uzsvērumiem, kad niecīgais vairs nav 'nekas', jeb pāriet emocionālos nicinājumos.

a. NEATZĪŠANAS UZSVĒRUMI. Atzīšana un neatzīšana ir racionālizējoša, bet samazinošā un tāpat palielinošā uzsvērumi dažādu blakus motīvu dēļ nozīmes allaž izteic pazemināti vaj paaugstināti. Tā tas ikdieniški ar mainīgo patiku vaj nepatiku, ar nospiedošām bēdām un pacilājošo prieku, jautrību un Ignumu, vaj bažām, raizēm, dūsmām un naidu. Lai kādi tam cēloņi un iemesli, vaj sabiedriski un citādi nosakoši iespaidi un šķēršļi, galvenām kārtām aktuālā motīvēšanās ir tā, kas atzinumus noteic kā mazinošus vaj lielinošus. Lai kādā pakāpē tas neparādītos, raksturīga ir nozīmju uzsvēršana 'pāri' tai tiešajai vajadzībai, nekā izzakot tikai lietišķā nozīmē. Tas parādās pat lietišķos apzīmējumos, tos uzsverot taisni kontrasta veidā — kā samazinājumu iepretī kam lielākam, vaj izcilākā nozīmē domātām.

Māsa gaida panāksniekos atjājam 'simtu bāleliņu', bet atjāj tikai nozartīs, 'viens atjāja nozartīs' (16108.) — visai situācijai pārvēršoties nozīmības samazinājumā, pat motīva ziņā līdz aizvainojumam. Nozartīs paliek tas pats, kas bijis, kā 'viens' savā rīcībā pat cildens izvedējs, bet gaidītā simta ziņā pavisam mazs.

'Mazu teic' neatzīstot un tādā ziņā uzsvērtāk mazinošos vārdos, vaj tieši negātīvi domātā nozīmē. Tad mazais nav vairs par sevi 'mazs', bet nenozīmīgs. Raksturīgi ir paši apzīmējumi ar uzsvētu negāciju: kas mazāk drošs, ir nedrošs, vaj uzsvērts par bailīgu; kam maz veicas, ir neveiksmīgs, neizveicīgs — neveikls; kas vispār nesekmīgs, var būt pat 'neizdevies'; kas nepatīk, ir nelāgs, 'nelabs', un kas nelabs, var būt uzsvērti 'launs'; kas labi neder, vaj ko aktuāli nevajag — viegli kļūst par 'nederīgu', nevajadzīgu, nesvarīgu, nenozīmīgu. Kas ir nepratējs, to uzsver par nejēgu. Ja naudai nav 'liela vērtība', tā ir 'zema'; un pati nauda nevērtīga. Ja morāle ir negatīvā uzsvērumā, tā 'ir zema', 'morāli zema', nemorālais tad 'zems'. Netiklais ir samaitāts, izvirtis, nežēlīgais nejutīgs, bezjūtīgs, bezsirdīgs, un prātā savādais — 'galīgi nepilnīgs': neuzskatot un neņemot 'par pilnu'. Tā arī neieredzētais arvien ir neatzīti 'pēdējais'.

b. P I E T R Ū K U M I. Trūkuma, pietrūkuma, nepiepildītu vajadzību, vaj zaudējuma un paredzama zuduma reakcijas parasti izteicas kā nospiedoši 'zem' stāvokļi, pozitīvās nozīmes pazeminājumi. Raksturīgi tas parādās 'rūpēs' kā īpašos rūpestos, vispārējai gādājošās rūpēšanās nozīmei attiecoties ļaunu varbūtību ziņā, kad neapmierināti norūpējas, lai paredzētais ļaunums nenotiktu. Tam ir vēl pakāpe, kad īpaši 'zūdās', tieši paredzot negatīvo iznākumu kā draudošu iespēju (kā nu būs, ko darīs, ko iesāks, kā tiks galā?). Ar 'bažām' redz draudējuma tieši jūtamo iestāšanos, negatīvā iznākuma konkrēto paredzējumu, trūcības, iztikas, pārtikas izsīkumu, kā tas teiciena 'ar bažām skatoties ziemai acīs'; vaj visas dzīves ziņā bažjoties par nākotni — līdz ar pamācību, ka nav jābažījas par katru nieku. Pašas emocionālākās ir 'raizes', raizēšanās kā iekšējās 'sirds raizes', kas iestājoties padara sirdi grūtu, 'grauz sirdi', un nospiedoši turpinoties pārvēršās 'sirdsēstos' kā iekšējos pārmetumos. Kas izteicas, tas ir pozitīvās nozīmes pietrūkums. 'Žēlošanās' ir remdinošā pretreakcija, žēlojoties par negatīvo, ko 'grūti panest'; par zaudēto vaj pašu zudušo kā 'nožēloto', zudušo 'dargo'; ikdieniški par neizpildītām iespējām, kas paredzētā nozīmē zūd kā 'pazaudētas'. Zaudētais/zudušais tad ir tieši tas vērtīgais, labais, lielais, nozīmīgais, kas pacelts īpašā pārnozīmē, kam pretējā 'bēda' ir zem-nozīmē, mazinājums, nospiedošais pietrūkums, kas bēdās 'nomāc', pat arī 'beidzas nost

no bēdām'. Žēlošanās atvieglojošā vajadzība kļuvusi taisni par 'pus bēdu', parunā 'dalītu bēdu' (467.) — meklētai vaj pozitīvi sajūstai līdzdalībai 'atvieglojot sirdi'. Bet vienlīdz arī teicieni, ka 'bēdas piedzīvojot' nevis 'bēdu bēdā', vaj 'savu bēdu' bēdājas, bet 'atmet', atbrīvojas, samīn kājām, liek uz akmeņa un 'bēdu nebēdā' — 'nomet' — 'lai bēdāja cits par bēdu', 'es bēdiņu nebēdāju' — 'lai bēdāja bēda bēdas' (17490.). Ar to pietrūkuma nozīmei pāriet pāri, vaj arī tikai atvairsti to aizsedz.

c. P A Z E M I N Ā J U M I. Nozīmes pazeminājumus izsauc atvērtējošā iestāja, bet paliekot 'nospiestā stāvoklī'. Šajā ziņā turpinās pozitīvā atrisinājuma pietrūkums, kas 'nospiež', sastrēdzinot atbrīvošanās emocijas, iekšēji kā ļoti aktīvas, arī 'uzbrūkošas', bet paliekot saistītas, reaģējumiem vēršoties 'aizmest' nepanāktu pozitīvo nozīmību. Raksturīgi tas parādās 'Igunmā', kad iestājas ziņā nevien ir saīdzis, Iguns ('Iḡna'), bet arī 'IdzIgs pret visu', Igonis, Igoņa, neapmierināts ar visu, ar iekšēju novēršanos 'Idzot vien': ar 'Iḡnumu un rūgtumu sirdī'. Iezīmīgi, ka tam ir vesela rinda pakāpju apzīmējumi: atsevišķa iemesla dēļ slēpti nospiestais ir 'sabozijs', 'bozijs', kas sevī božās par 'kautko', ikdieniškā sarunā 'sagriezies', sašķiebies, ierāvies, ievilcies sevi, vaj tikai nerunīgs, 'nemaz neatbildot'. Vaj arī redzami 'sapīcis' un savas iestājas ziņā dažādos raksturojumos tad uzsvērti 'rūgts', šķermis, žultains, saskābis, sapiepis, sapiepējis. Sapīkumam aizejot arī īpašā 'piktumā', kad nevien uznāk piktums un ir sapīktojies, bet vispār kļūst pikts, 'pikts un ļauns' ('ļaudis saka pīktu ļaunu', 28392.). Pīkts nav vien sapīcis, sabozijs un nerunīgs, bet var būt īpaši ass, 'atcertot kā ar cīri'. Ja tas nav pārejoši, pīktais raksturojas kā pīktulis, iezīmējoties ar pastāvīgu 'rūkšanu' (rūcējs, rūcīgs, rūka, 'rūc vien'), ar pārmetošu 'pukošanos', 'ņurdēšanu', atvairošu neapmierinātību (ņurd, pukojas, murd), kad pats ir murdzīgs, 'ņurda un urkšķis'. Motīvs parādās, kad kļūst sevī un pret citiem 'gremzīgs', gremžas, par visu grēmājas, 'ēdas'; vaj kad aizvainoti 'errojas', ir erīgs, erša, kļūst 'ērcīgs un iecirtīgi ar 'ļaunu pīktumu' sodoties. Tas ir kādas zaudētas vērtības līdzattiecinājums nozīmēm vispār. Tādēļ ir 'grīnīgam' grīna daba — grīns ir nelaiņi ļauns, pazemojoši izsmejošs 'grīņa', grīnis, vaj cietsirdīgi 'grīns', nežēlīgi grīnīgs; 'grīnts' un 'grīmts' ir dusmīgi ļauns 'grīma', kam 'neko nevar izdarīt pa prātam'; arī nelāga 'grīms': t.dz. grīmais tēva dēls, vaj 'grīmas tautas'. Uzsverot negatīvās nozīmes kāpinājumu, paši apzīmējumi izteic pozitīvās nozīmes pazeminājumu, kam vārdu stiliskā nozīmība arī pakļaujas. Aiz tā tad var nākt tīši 'pazemojoši' teikti vārdi.

d. **Ļ A U N O Š A N Ā S.** Emocionāli tālākā pakāpe nozīmē 'ļaunu', kad iestājas ziņā ir ļauns, 'paliek ļauns', ļaunojas, ir ļaunā prātā. Ļaunošanās ir par domātā labā neizpildīšanos vaj labuma pietrūkumu kā cerētā īpašu 'atrāvumu'. Kad dodot 'atrauj', tas motīva ziņā ir 'ļaudi'. Uzsvērtā pakāpē īpaši skaišas, 'skaistās', iekšēji saskaišās, paliek 'noskaities'; ārēja iemesla dēļ 'kaitināts', 'sakaitināts' — nokaitināts, vaj nu noskaities par ko, vaj ieskaities uz ko. Par sevi tipiskās ir 'dusmas', kas dusmo, dusmojas un ir iezīmīgais dusmoņa (kam īpašie raksturojumi labi zināmi). Tāpat raksturojumi, ka dusmās 'pūš', piepūšās, 'šņāc vien', griež zobus no dusmām, paliek zili melns un 'izgāž sirdi'; kāmēr skaišoties tikai izmet vārdus, 'purpina', vaj 'uzklydz'. Dusmām ir vairākas izpausmes, pašas tās var būt daudzējādas, pēkšņas 'ātras dusmas', arī zvēriņas dusmas un ātri pārejošas; vaj 'ilgas' dusmas, nerimtīgas un ļaunas. Jeb dusmošanās var būt tikai 'sirdība', kad ātri 'ņem pie sirds', ātri aizvainojoties vaj uztverot aizvainoti, kad negatīvais motīvs 'grauž sirdi'; vaj iekšēji ļaunoties, ka 'neiet kā vajag'. Tam pretī 'niknās dusmas' ir ārēji attiecinātā agresīvā pakāpe: kad ne tikai nīd, iekšēji nīst, ir nīdīgs un ienīst, bet naidīguma, 'naida' ziņā ir nikns uz ko ('ak tavu niknumu! par. 3634.); tad iekšēji 'dziļā' iestāja ārēji izteicams 'ļauņa naidā', pat bez motīvējuma 'aklā naidā', kur dusmas iezīmējās ienaida ziņā, bet ārēji parādās naidīga izveduma nozīmē — noreagējoties ne tikai vārdos. Īpaša novirze iezīmējas 'iecirtīgas iestājas', rīcības un arī vārdu ziņā, ko raksturo par 'spīvumu' — spīva daba, spīva valoda, spīvi vārdi. Spīvi vārdi kaitina, parādot pretešķīgi bargu dabu (t.dz. 21665. un var.), bet satur arī pašu ļauno dusmu elementu, dusmošanos pārvēršot ārēji aktīvā neiecietībā, draudošā naidīgumā, kur spīvuma apzīmējums vienā ziņā var raksturot tikai iestājas dēļ ļaunu ('niknu bargu', vaj 'sīvu dzedru' — 11631. un var.), bet otrā ziņā tieši dusmu varmācību, izvedošu niknumu. Abējādi galvenais faktors ir vienpusīgā 'dziļā' neapmierinātība, ļaunošanās, kas vienlīdz izsauc dusmas un pozitīvās nozīmes atvietojumus.

e. **P R E T E Š Ķ Ī B A S.** Ja vispārējā nozīmē ļaunojas sevi par domātā labā neizpildīšanos, vaj cerētā labuma tiešu 'atrāvumu', dotā pietrūkumu, tad atsevišķās novirzēs tas pāriet pašas iestājas 'pretešķībā'. Vienā ziņā tā var palikt 'ļaunošanās sevi', neizrādot, 'nesakot neko', vaj uzsvērti klusējot, otrā ziņā tikpat uzsvērti pretiestāju izrādot un izsakot. Īpašais teiciens, ka 'nav vārdam vietas', parasti nozīmē pozitīvu atzinumu ('nav ko piebilst'), ja pretēji 'nav ko teikt' — negatīvā nozīmē neatrodot

'vārdam vietas' un tādēļ nesakot neko. Bet tādējādi izteicieni var būt otrādi daudznozīmīgi un ne tikai vienaldzības vai apnicības ziņā (ko tur teikt!) — ar neteikšanu un klusēšanu uzsverot taisni 'novēršanos', neapmierinātību, neatzišanu, arī nosodījumu, vaj asā veidā neiecietību. Šajā ziņā parādās īpašie žesti un izsaučieni, arī visa pretišķīgā nostāja, sevišķi, ja 'stāšanās pret' nav vienusīga, bet abpusēja. Paruna uzsver, ka pēc aktuālās iestājas, 'pēc valodas' var pazīt, kāds katrs ir (5561.), bet tiešā rīcība var nākt klāt. Taisni ikdieniškās pretešķībās tas izdalās visai garā raksturojumu rinā. Kad pretestības ziņā īpaši 'sāk runāt', tas var nozīmēt jau 'stāšanos preti' — nepiekrītot, iebilstot, ceļot ierunu, runājot preti, pārmetot, 'metot acīs', norādot, atgādinot nepatīkamo, 'kaļot ausīs', vainojot, aizskarot, 'iedzeļot', 'iekožot', vaj tieši 'stājoties preti', turoties preti, pretdarbīgi pretojoties. Pārejot abpusībā tā ir 'saduršanās', sadursme, saskriešanās, saķeršanās, saraušanās, plēšanās, nesatikšana, ķildošānās, ķilda. Raksturojumi iet vēl tālāk — ķīvējas, 'saiet ragos', salēcās, ņemās, plūcās, šķēstās — uzbrūkot, draudot, vārdos 'izteicot draudus', apnicinot, 'saejot lielajā'. Tās ir pretešķību agresīvās sekas, bet jau vienkāršs iebildums neatzītai rīcībai vaj teiktajam vārdam ir nozīmes mazinājums, kas otram jāatspēko, lai nozīme paliktu 'spēkā' kā spriedums vaj izvedums.

f. EMOCIONĀLIE MAZINĀJUMI. Īpašās iestājas un teikšanas ziņā aktuāli motivētā 'sacišana' var daudzējādi novirzīties, ko kam arī atkarīga dažādā 'runāšana', 'ļaužu runas', kad 'dažādas valodas iet' un 'visādi runā'. Šinī ziņā ir savi raksturīgi teicieni, ka nevis ziņo, vēsta, vaj stāsta un atstāsta notikumus, bet īpaši 'runā', 'runā par to', kas var būt tikai 'baumas' — laistas un 'palaistas valodas', neticamas un nepamatotas ziņas, 'melu ziņas', nedibināti izdomājumi ('stāsta pasakas', 'tās ir pasakas!'), 'brīnum lie-lietas', vaj tikai 'runas', blēņas, 'blēņu runāšana', nieki, 'nieka valodas'. Bet arī tīši 'metot aizdomas', stāstot nepatiesību, īpašas intereses dēļ 'sagrozot', 'izpušķojot', pieliekot klāt, 'izpūšot vairāk kā ir', kas parasti tā 'izrunāts' pamazinošā vaj ļaunā nozīmē. Raksturojumu rinda vēl turpinājas: vienā ziņā runājot 'tukšu', 'pa tukšu', 'tukšus salmus kuļot', stāstot stāstīšanas dēļ, pļāpājot, tergājot, tergavojot, penterējot, čalojot, čavatojot, otrā ziņā melšot un mēlojot, slēpti čukstot, slepeni 'čukstoties', paužot, 'izpaužot' (kas parasti 'nav nekas labs'), vaj tieši tenkojot, stāstot tenkas, 'baumas laižot' nodomāti, 'nesot', nēsājot, iznēsājot, 'aprunājot', reikojot, aprunājoši langājot, 'izlangājot', 'trinot mēli gar citiem', 'lanckājot'. Arī tad vēl raksturojumi nebeidzas. Tādos izvedumos allaž

paslēpušies 'vārdi — nevārdi', nevietā, neatbilstoši teikti, tīši, 'lieki vārdi', 'netaisni', ļauni, naidīgi, nicinoši un 'stipri', arī tādi, kādus 'atklāti' nevar teikt, 'neņem arī mutē', nedrīkstot 'taisni tā teikt' — bet tieši saka kā emocionāli motivētus un uzsvērti 'pieliktus'. Tos nesaka 'labas mutes' dēļ kā baltmutīgi meklētus, vaj tikai ar 'garu mēli' teiktus, ne arī sagrozīti izvairīgā 'viltus valodā', bet kā 'nevalodu', 'nevalodas ceļot': kā parunā uzsvērtu 'kauna valodu' (5565.) — 'visus vārdus uz ļaunu griežot' (5632.). Tas tālāk tad vispār iezīmējas 'zemā valodā'.

g. Ļ A U N I V Ā R D I. Atšķirīgi iepriekšējiem raksturojumiem ir arī 'taisna', tieša, skaidra valoda, taisni vārdi, kas 'vienkārši un skaidri', nevien sakot un pasakot domāto taisnību, bet teicot 'tieši acīs', bez aplinkiem nepārprotamos vārdos saucot lietas 'istā vārdā'. Tie var būt 'cieti vārdi', šķermi, asi, strupi un griezīgi sacīti, izaicinoši, aizskaroši un rupji, 'ar mēli griežot vairāk kā ar nazi' (3043.), rupjam vārdam sāpot vairāk kā sitienam (5617.). Bet var arī būt vienpusīgi 'netaisni', 'labu vārdu nevēlot', gribēti vispārināti, visumā atvērtējoši, ar nolūku pazeminoši 'netaisni vārdi', ko parasti uztver kā negodīgu sacīšanu 'ļauni' teiktā nozīmē. Te arī slēpjas tas mezgls, kur teicēja iestāja, nolūks un motīvs tikai izmanto 'isto vārdu' tiešumu, tiešos vārdos motivējot vienīgi pašu subjektīvo izteikumu. Bet tas ir vairāk kritikas jautājums ikreizējā gadījuma ziņā, kad arī vistiešākos vārdos 'viss jau nav tā, kā saka un teic'. Vaj ētikā: ļauni teiktus vārdus saprotot taisni kā negodīgus, nepatiesus, nosodāmus 'kauna vārdus', kas ceļ ļaunas valodas.

Stiliski pašas teikšanas ziņā jautājums nav par taisnu/netaisnu, negodīgi vaj ļauni domātu 'runāšanu', bet par objekta nozīmes samazinājumu: ko un kā mazinošā ziņā izteic. Tas, kas 'ļauni' domāto vārdu attiecinājuma un panākamā iespaida ziņā tiek saprasts īpašā 'aiz' nozīmes uzsvērumā ('aizskarot', aizvainojot, 'aizskarot aizvainojošiem vārdiem', aiztiekot, aizdodot dusmas'), vaj 'pa' uzsvērumos pakāpes nozīmē: pamazinātā ziņā 'pazeminot', pazemojot, tas tieši stiliski arī ir tā īpaši piedotā 'gribētā nozīme', kas vārdus padara zemojoši kā 'ļanus'. To parasti apzīmē atsevišķās rāksturībās — vārdi var kļūt pārmetoši, vainojoši, niecinoši, nicinoši, 'teikti nievājoši', noniecinoši, nelāgi apzīmējoši, rupji un 'negodīgi' tīši, 'ar ļaunumu' izsacīti. Tas var iezīmēties dažādā pakāpenībā, bet tās ir uzsvara pakāpes.

Pārmetumi ne ikreiz ir ļauni: pārmetot nepareizi darīto, vaj atgādinot labojuma nozīmē; bet 'pārmet' arī atkārtoti pašu nepareizību kā iemeslu paša darītāja niecinājumam. Tāpat 'vainošanā', sākot ar lietišķu iebildumu, vaj tikai 'želošanas'

vainas dēļ kā nepilnību un neatbildumu, bet arī vispār 'nekā laba neatrodot' un tīši meklējot 'vainu', kad vairs nepārmet, bet īpaši 'vaino'. Var vienīgi brīdināt, apsaukt, 'uzsaukt', 'pieteikt', piekodināt, nosacīt un pamācīt ('nedarīt vairs tā') bet īpaši arī 'nosoda', norāj, nobar, 'bracina', 'sador', 'pārmāca', 'liek kaunā'. Zināmas vainas, iztrūkuma vai nepilnības dēļ pašu objektu var vispār zemi 'nolikt', pazemināt, atvērtēti apzīmēt, kāda 'nolikšana' iezīmējas vairākos veidos. Atšķirīga ir 'paļāšana', paļas; arī īpaša 'paļa': paļājot 'kas nav labs', 'nav pieņemams' kāda trūkuma, nepilnības, zināmas īpašības vai nesekmības dēļ. Bet kas paļā, var arī īpaši 'nopaļāt' kā vispār nepieņemamu un neatzīstamu. Līdzīgā pakāpē iezīmējas 'pelšana', peļot netikušu, niknu, bargu, negodīgu, netiklu, bet 'nopeļot' arī 'pilnīgi bez vainas', — atsevišķa gadījuma vai tikai savas nepatikas dēļ. Nopeļot allaž uzsver vispārēji negatīvus apzīmējumus kā nodibinātus ļaunas nozīmes vārdus un tādā ziņā tīši daudzinot. Tautas dziesmas to labi saprot emocionālās tendences ziņā — 'piekūst irbe tecēdama, raudavīte peldēdama, ļaudīm mēle nepiekusa, apkārt mani runājot' (8791.); pēlējīņ, pēlējīņ, kur tik ilgi kavējies? — jau gandrīz es uzaugu bez tavām valodām (8797.); peļ man pieci pēlājīņi, teic deviņi teicējīņi, lai vēl pēla otri pieci, es staigāju dziedādama (8801.). Bet 'aprunājošie' uzsvērumi var arī palikt, kā tas nopelšanas apzīmējums tieši domāts — 'ko pelnījis, to dabūjis'. Nopelšanas emocionālā nozīme vistiešāk izdalās kā īpašā 'sunišanās', kad lamājoši 'suni', izsuni, nosuni, nosauc par suni (kas nav salīdzinoši 'kā suns', bet ļaunā vispārinājumā 'suns'), jeb arī diskvalificējoši ('ne sunim neder', par. 5058., 'ne suns neņems'). Arī 'sākot sunties' un sirdīgi rupji 'visu klājot vaļā' — pelšana pāriet tiešā emocionālā uzbrukumā; kā tas arī emocionāli 'sodoties', ļauni domātos vārdos nosodot, nozīmi attiecinot ne vairs vērtējoši, bet paša objekta 'nosaukšanai'. Tas tieši jau stiliskā ziņā parāda 'ļaunu vārdu' īpašo dabu: sava motīva nozīmē vārdus izteicot ļauni.

k. NONIECINĀJUMI. Necinot emocionāli lieto par sevi 'nelabus' vārdus, kādus īpaši brīdina 'ņemt mutē', kā negodīgus, nepiedienīgus, nelāgus, rupjus, zemus, zemiskus, gribēti negantus, nekaunīgus, jēlus, neķitrus. Ja sodoties tādu sodīšanos īpaši uzsver kā gribēti 'nosodošu', ar ko izdalās tieši pašam objektam attiecinātie 'pazemojumi', kad 'noliek ar vārdiem', tad noniecinājums taisni 'uzbrūk ar vārdiem', tam raksturīgi parādoties jau ikdienišķi parastajās 'lamās'. Ar kāpinātu emocionālītāti 'izlamājas' — lamājot, izlamājot, salamājot un tam atbilstoši 'stipros vārdos' saukājot, bet ar to tīši arī 'nolamājot', nevien noreagējot

savu iekšējo ļaunumu, bet naida, nišanas ziņā objektu zemi 'nosaucot'. Nišana un naidis var arī bez tā redzami izteikties (sal. raksturojumus: neievēro, izrāda vienaldzību, neņem vērā, novēršās, 'netur par neko', neieredz), bet lamas uzsver tieši pretējo pusi, nevis ka objekts 'nemaz nebūtu' kā nicināms, bet nišanas vārdos pats savā nozīmē nicināms. Lamājoties ļauni paceltā balsī 'saukā' līdz pat lamu izkļiedzieniem, lamājumus atkārtojot, jo 'lamas' par sevi ir noniecinošie apzīmējumi, lai objekta nozīmību iznīcinātu. Emocionālā iestāja to tikai uzsvērti papildina — lamā skaļi, bļaujot, bļautoties, 'vienā mutē', 'ar atplēstu muti' un 'lamā vaj no pasaules ārā', bet tā nav tikai 'stiprā saukāšanās', vaj uzklieģšana 'ar vienu mutes atplētumu', pats lamātājs ir emocionālais uzbrucējs, 'lamu' sākotņejam raksturojumam nākot no atplēstas mutes, 'atvērtas rīkles' jēguma; tādai nozīmei vēl turpinoties lamatu vārdā, bet lamāšanā uzsveroties izlamāšanas, nolamāšanas izkļieguma balsīgumam.

Pašas niecinoši uzbrūkošās iestājas ziņā izdalās vairākas pakāpes un novirzes. 'Saukāšana' ļauni domātos vārdos vēl neaizsniedz tiešu lamāšanu, bet var pāriet 'lamās'. Tāpat nicinošā 'nosaukšana' nav vairs tikai objekta apzīmēšana vaj uzsvērtā raksturošana. Īpaši asā vaj skaļā 'šķešanās' ar vārdiem var jau tiešāk nozīmēt dusmīgu vaj ķildīgu lamājumu, 'sadodod' un 'cērtot' ar vārdiem, kaut parasti šķestošā balsī tikai pārmetot. Bet citāda ir ļauni raksturojošā 'ķengāgāšana', otru apzīmējot tā, ka 'ķengā' netirā nozīmē, 'noķengā', aptraipa, 'nomelno', ko saprot kā tīšu vaj nepatiesi 'ļaunu izsmējumu bez smiekliem', nepamatotas 'tirās ķengas', nepatiesus netirus 'nonievājumus'. Pašas tīšas teikšanas ziņā vēl tiešāka ir gribēta 'ķēzīšana', ķēzīšanās, noķēzīšana, 'netirus vārdus' otram attiecinot 'ar ķēzīgu mēli', ar ļaunumu tādā nolūkā runājot netiros, pretīgos, 'aizskaroši riebīgos' vārdos. Pavisam patāla novirze parādās 'langāšanā', allaž nelabu vārdu ziņā nonākot tuvu lamāšanai, kad 'langā par šādu vaj tādu', tīši nosaucot, arī savstarpēji langājoties, bet motīva ziņā parasti bez tieša ļauna nolūka, kā tas arī 'ar dziesmām langājoties', īpašos apdziedājumos pat rituālā nozīmē, kādas langu dziesmas nav jāņem ļaunā (sal. 21048. un 958./9.): tā 'senēja veca tiesa'.

Taisni ļauna izveduma nolūkā izdalās citas novirzes, kā tas jau 'skaudīgos' apzīmējumos un ne tikai māģijā: 'skaušanas vārdus' teicot — 'ar skaudību noskaužot', vaj tieši 'riebjot', sariebjojot — ne vairs vainojot, bet 'vainu darot', ar vārdiem nodarot, 'ļaunu riebjot'. Secen pašāšanai tad iestājas tīšā 'pulgošana', kad nicinoši nopolgo — pulgojot cilvēku, labu vārdu, nopolgojot dzīvi kā nevērtīgu, nenozīmīgu, pulgojot arī Dievu, Dieva vārdu. Pulgas 'nopolgojuma' ziņā nav vairs tikai nievu ļauni vārdi kā

noniecinājumi nozīmes mazināšanai, bet taisni 'laba' nozīmībai iznīcinoši teikti. Tādā ziņā parādās vēl tālāka rinda. Pretējības ziņā īpaši zākā, 'nozākā': tieši otrādi vērtīgo, slavēto, godāto apzīmejojot 'zāku vārdiem' — 'ar nolūku' nozākājot vērtības, labu darbu, krietnumu, pūles, labumu, labu slavu. Daudz tālāk par emocionālām lamām un nīšanas rupjām ķengām tad parādās uzsvērtā 'gānīšanās', nogānot, apgānot, vaj arī 'par visu' vienlīdz gānoties — kaut tikai ar vārdiem pozitīvo zemojot negatīvā izvedumā. Ja šādu apvērzošu teikšanu vaj rīcību lieto pret sabiedriski pieņemtām vaj vispār atzītām vērtībām, tad tā ir garīgo nozīmju 'zaimošana' — zaimo ticējumus, ideālus, svētumus, arī simbolus. Zaimi nav vienīgi profānācija, ticētās nozīmības vulgāra pulgošana, vaj ideālo nozīmju izsmējoša atvērtēšana, bet taisni 'pazemināšana' negatīvā otrādībā. Zaimi raksturoti kā 'zaimojoša' apsmiešana, 'zaimīgi mēdot', vaj ar 'skaudīgiem zaimiem', bet tos izteic kā paša svētuma 'aizskarumu', ticētā pretējību. Soli tālāk tāda teikšana var pārvērsties tiešā izveduma aktā. Kad īpaši 'lādās', 'lād', tas vienā ziņā var vēl nozīmēt tikai emocionālu noreāģēšanos, 'lādoties' līdzīgi kā īpašā kāpinājumā sodoties, vaj 'lāsta vārdus' uzsvērot kā draudējumu. Bet tiklīdz lādot 'nolād', viss uzsvērums pārvēršas izvedošā 'lāstā' — pašam nolādējumam nenozīmējot vairs lādēšanās vārdā izteikto noniecinājumu un draudu, vaj novēlēto piepildīšanos, bet kā tiešu izpildījumu, nolādošu aktu. Tam ir īpašie raksturojumi, ka izteicot nolādējumu pašu 'lāstu uzliek' jeb pazīstamā teicienā 'lāstus uzkrauj', ar ko arī paša lāsta nozīmē 'ir nolādēts'. Nolādējums paliek, to var izdzēst tikai 'lāstu noņemt', kas tāpat nozīmē īpašu aktu. Tie ir tie soļi no niecinājuma līdz iznīcinājumam.

2. L I E L I N Ā J U M I

Vienlīdz kā mazinājumos arī lielīnājumu izteiksmi nosaka vairāki faktori. Zināmi jēgumi vispirms izsaka īpašos attiecinājumos ko vispārēji 'lielu' un dažādās pakāpēs arī uzsveramu lielisku. Tāpat stiliski nosakošs faktors ir teicēja iestāja, kas liek attiecināti uztvērt un domāt 'lielu'. Nosakoši arī ikreizējie motīvi, vērtējot un kategorizējot, tāpat īpašā attieksme pret objektu, kas liek atzīt un teikt sevišķos uzsvērumos. Bet te vienā ziņā jāatšķir pašas tās nozīmes, kādas attiecina un izteic, otrā ziņā tā īpašā nozīmība kā objektu saprot un atbilstoši tam vārdus attiecina. Stiliski izrādās, ka vārdu jēgums un attiecinātā nozīme nav tā pati — savstarpēji pat visai dažāda. To sevišķi izdala paaugstinoši lielinošā teikšana, kur jēgums ir tikai norādošais izejpunkts izteicamās nozīmības uzsvērumam.

a. UZSVĒRTAIS 'LIELS'. Kas ir īpašais lielums kā 'liels', ja vārdu var attiecināt lielam mēram vaj augumam, bet arī lielai nozīmei un stāvokļa vaj garīgā ziņā arī lielam vīram, kaut augumā būtu mazs? Jēgums 'liels' kļūst salīdzinājumos relatīvs un kā izejpunkts ļauj uzsvērt arī mazinājuma pakāpes (liels trūkums, iztrūkums, liels bads, zaudējums, liela neraža). Ja pieaugušie ir 'lielie', tad tomēr arī vecākiem jau pieaugušie 'bērni' var būt 'lieli bērni', vaj tikai paaudzies dēls vaj meita jau uzsvērumā 'liels zēns', 'liela meita', 'jau liela meitene'. Tāpat kā attiecībā mazākiem arī mazs var būt lielāks par tiem, tāpat arī aktuālais daudzums, ļaužu vairākums var būt 'lielākais' vairums kā 'lielais vairums', kaut nebūdami par sevi 'daudzīe' vaj daudz. Tirdzniecība vairumā ir tirdzniecība 'lielumā', lieltirdzniecība. Ilgi gadi zināmā skatījumā ir 'lieli gadi', ir 'kalpojīs jau lielus gadus', arī vispār dzīvojot 'lielu laiku', paejot lielam laikam (kur tas laiks! kur tie gadi!). Stiprs, spēcīgs vējš allaž sajūsts kā liels vējš, graužošā vētra kā lielā vētra; tāpat sevišķi bargs pērkonis kā liels pērkonis; saule 'lielā' gabalā vaj 'augsta' saule kā 'liela diena', arī satumsusi nakts kā 'liela' tumsa jeb tieši 'liela nakts'. Jēdziena ziņā liels ir pretjēdziens mazam, augsts zemam, izcils, cils, lidzenam; tāpat milzīgs pretējībā niecīgam, bet turpat uzsvērtais 'milzu', vaj 'lieliskais', cildināis, cēlais pretēji morāli zemiskam, vaj garīgi zemam: 'garīgi' uzrādot pavisam citāda lieluma/mazuma un augstumā zemuma nozīmes. Liels var raksturoties kā 'labs', kaut par sevi nebūtu labs, tikai 'labi liels ceļa gabals', labs gabals ko iet, labi tālu, labi tāls, pavisam citādi nekā uzsvērtais 'liels labums'. Nozīmju palielinājumus izsaka arī 'pilnīgi' neatbilstošos jēgumos — atbilstoši vienīgi lielākam pastiprinājumam, kad var būt pat 'brangs' ceļa gabals, vaj 'krietns' gabals; 'kārtīgs' lietus, nevis kārtējs, bet 'liels'; 'dūšīgs' darbs, smags, liels; 'spēcīga' labība, liela, 'krietna', labi noaugusi; 'pamatīgs' mežs, vaj 'milzīgs mežs' un milzīga labība. Aiz tā var sākties visi 'lielā lieluma' uzsvērumi — nevien visa lielā plašā pasaule, bet arī 'vareni lielais' (vareni liels), par sevi lieliskais (viss lieliskums), visu augstais ('augstība'), slavenais ('slavenība'). Pāri salīdzinošām nozīmēm zīmīgi parādās arī pārkuma pakāpju raksturojumi kā izceltie ('izcilus') lielo vaj augsto stāvokļu uzsvērumi par sevi — izcilas ievēribas ziņā 'ievērojams' (izcilais, cildenais, kā īpaši 'redzams' pelna ievēribu), kā nozīmīgi izcils ir īpaši 'svarīgs', iespaidīgs, pārāks, vaj dažādos attiecinājumos 'nepārspējams', paliekošs, apbrīnojams, izmeklēts, 'pilnīgākais', vērtībā 'augstākais'. Īpašos raksturojumos arī ārkārtējs (ārpus kārtas), vienreizējs, neatkārtojams, nesalīdzināms; vaj arī neizteicams, neizsakāms, neap-

rakstāms. Atgriezeniski var sākties Ipaši 'augstā', lielā, dižā apzīmējumi, tāpat 'spoža', spīdoša stāvokļa vaj tamlīdzīgu uzsvērumu ziņā, pārejot 'gaišības', svētuma un līdzīgos titulējumos. Ar to sākas Ipašā atzišana, 'atzi'ot' uzsvērot savā augstpakāpē vispār — kā augsto, augstā vietā celto, lielā amatā, augstā kārtā likto, augstdzimušo. Tāpat lielinājuma ziņā Ipaši 'paaugstināto', atzinībā iecienīto, cienīto, cienīgo, godāto, godājamo, 'lielā godā turēto'. Vienlīdz Ipašā pārākuma raksturojumi vispār; atzinīgi uzsvērtais Ists kā 'Istais', vadošais, vadonis, varenais, varonis, par sevi galvenais; vaj sevišķie substantivējumi — lielīri, lielmaņi, dižvīri, labinieki, labieši.

Ikdienišķie lielinājumi var būt pavisam parasti, bet uzsvērumos izteic sevišķās nozīmības, kas vispārējos jēdzienos nav pasakāmas (sal. liela diena un 'lielā diena'). Pasaule ir 'liela', bet ne vairs lietišķi domātā lieluma nozīmē, kad arī 'visa pasaule' pat uzrunāta tikai kā pasaulīte. Debess ir augsta, 'plaša liela' kā 'bezgalīga', šādam lielumam izteicoties neaptveramības nozīmē — visa plašuma un lieluma skatījumam kā 'visumam' iespaidojot nevien Ipašā uztvēruma nozīmi, bet ļaujot arī pašu lielumu novest līdz neaptveramai abstrakcijai.

b. A K T U Ā L A I S 'P Ā R Ā K'. Tā galvenām kārtām ir emocionālā iestāja, kas liek sajust ko vairāk jeb lielāku un nozīmīgāku, nekā lietišķā situācija vaj pašas lietas ikreiz nozīmē. Cik iestāja un iekšējā attieksme izšķirīga arī ārējo attiecību uztverei, pat nosakot visu skatījumu, to parādīja jau 'nospiedošās bēdas' un tāpat lielinājumu ziņā uzrāda pretējā kāpinājumā sevi sajustais 'liels prieks'. Priecīgs sevi ir priecīgs, 'labā prātā', ierosināti jautrs, liksms, 'pacilātā', brīvā vaj taisni laimīgā ziņā 'skatoties labi', 'ar labu sirdi', vieglu prātu, redzot 'gaišās krāsās', 'rožainā gaismā' vaj arī gavilējoši. Var būt 'Ipaši' jūtīgs, jūsmīgs, sajūsmināts, iejūsmots, Ipaši apdvēsts, iedvēsmots, 'sevišķi' aizrauts un tādā pacilātībā arī skatoties. Var arī būt 'tikai' iespaidots, bijīgs, piekrītošs, klausīgs, 'zemīgi' godinošs, bet citādā 'pārāk' emocionālā iestāja taisni uzsvērti lepns, pašlepnis, augstprātīgs, 'augstās domās', iedomīgs, uzpūtīgs, uzstājīgs, izaicinošs, vaj pašlepnā iestājā pārāks. Jau paši apzīmējošie raksturojumi norāda šo aktuāli Ipašo 'vairāk' kā sevi sajusto un attiecināti domāto 'pārāk', kas tālejoši noteic nevien attieksmes, bet atbilstoši iestājai arī teikšanu, spriedumus, izsakāmos atzinumus. Tādā ziņā palielinoši 'lepojas' nevien pats, bet var lepoties arī 'ar otru', būt 'lepns uz ko'; tāpat kā var būt uzsvērti godīgs, 'pārāk godīgs', uzsvērti vairāk kādu godāt, godināt un 'pārāk' pagodināt.

c. NOSACĪTAIS 'LABAIS'. Iekšējie motīvi ir iestājas, patikas, tieksmes virzītāji un uzturētāji, īpaši jūtu galvenie rosinātāji, bet ne vajadzības un nolūka nozīmē. Pēdējā gadījumā runā par ārējiem motīviem. Šāds dalījums, protams, ir teorētisks, bet iezīmē patikas un varēšanas kritisko sadursmi: vajadzību kā lietišķi realizējamu un patiku kā iekšēju tieksmi. Tieši šajā iekšējo un ārējo motīvu sadursmē parādās izšķirošā atzišana/neatzišana, vienā ziņā motīvus pārvēršot racionālā, 'ar prātu' atzītā 'nodomātā' nolūkā, kas orientē vajadzības izvedumu, otrā ziņā emocionāli nosakot mērķtiecību kā ierosinātu ietieksmi pret lietām, norisēm vaj situācijām. Sevišķi pēdējā 'subjektīvā' attieksme ir tā, kas nosaka tādus kompleksus atzinumus, kā piem. izdalīti uzsvērto 'labo' — vienlīdz izjūtot labu, uzskatot 'par labu' un atbildumā arī attiecinoties savā iestājā kā 'labam'. Jāiedomājas tikai tās visai ikdienišķās iestājas, kas pavisam daļējā nozīmē vajadzīgas lietas palielina par 'lielu labumu', izdalīti par 'vienīgo labumu' vaj 'vispāri labo'. Tāpat emocionālā pieskaņā īpaši 'mīl' nevien vecākus, bērnus, arī brīvību, dabu, dzimteni, jeb ir tevmes mīlestība, bet mīl arī kārumus, vaļības, ērtības, mīl labas lietas, labu dzīvi, arī jautrību, medības, mīl tāpat vasaru, sauli, pavašari, ziedus, īpaši mīl mākslu, mūziku, dzeju līdz pat aizrautībai, arī nodošanās ziņā mīl zinātni, vēsturi, vienlīdz mīlot ceļot un mīlot piedzīvojumus. Senākos izteicienos uzsver taisni vērstas ietieksmes vaj nodibinātas attiecības nozīmē: 'tevim mīlu', 'mīl manam prātiņam', 'tā mīl man māmuliņa', 'mīl tai mans kumeliņš', 'mīlē man tas celiņš', 'mīlēt man mīlējās tie lielie tīrumi', un arī 'karā iet' (3026. 10309. 14533. 25141. 25928. 32102.). Tāpat emocionāli motivētas ir iekšējās 'cerības', pat līdz aizrautības pakāpei cerējumu attiecinot objektam, bet attiecinot 'laba' iznākuma, cerētā piepildījuma vaj ieguvuma ziņā, ar 'labuma' ieceri kāpinātā nozīmē. Kāpinājums arvien tad vēlāmā labuma nozīmē: vienaldzīgo un ļauno necer. Cer, 'cerē' subjektīvā ietieksmē 'visu labo' — tāpat kā novēlot visu labāko, un labvēlīgā ziņā pat kā reāli necerēto. Tas rāda, cik tālejoši un nosakoši iekšējais motīvs var izdalīties kā pati iecerētā 'cerība'. Tad arī 'iecerējumi' var kāpināties kā 'lielas cerības', vaj pārvēršoties ilgstošās, cerot nevien ilgi gaidītu labu ražu, bet cerot arī ko visu mūžu, panākt labāku dzīvi, labas dienas (23235.), vaj sasniegt ko iecerēti nozīmīgu. Kad 'viļās cerībās', objekts var palikt tas pats, bet iznākums parāda taisni negatīvo pretējību ('zaudē cerību', nonāk bezcerībā, 'necer vairs neko'). Ar to zūd nevien labā motīvs, ieceres kāpinātais attiecinājums, bet vienlīdz pati cerību iestāja.

Tikpat kritiska izrādās 'uzticība', pamatā kā ticība iekšējā ticējuma nozīmē. Kad objektam attiecināti tic, tad subjektīvi

uzticas, 'ir uzticīgs', kas slēpj emocionāli dziļo sakni, ka ticējumos ne tikai cer un Ipaši paļaujas, vaj tic kā pamatā labajam, bet pāri visam aktuāli mainīgam uzticas kā vienīgi 'labam'. Aktuālā ziņā dažādā uzticība var būt visai relatīva, bet Istā 'patiesā' uzticība nemotivējas vairs iecerētā, ārēji sagaidāmā labuma nozīmē: tanī vietā kā 'pati ticēšana' būtiski 'labajam', kādā nozīmē arī pilnīga 'ticība', pilnīga uzticība, vaj uzticībā 'visam mūžam'. No tādām iestājām izriet tie sevišķie 'godinājumi', pamatā arī kā racionālizētie 'rituāli', kas formāli izpildās kaut vairs tikai kā uzticības apliecinājumi, vaj ticības pierādījumi — pat tikai kā 'kalpojums', ticīga kalpošana, bet 'patiesā uzticībā'. — Tas atbalsojas arī 'patiesa cienā', iekšēji cienot, kad pāri aktuālitātēm var cienīt pat atzītu 'lielu ienaidnieku'. Cienā parastā nozīmē ir kvalificējoša, nosakot kā labu, iekšēji tādā ziņā sajūtot cienību, attiecoties ar cieņu, turot cienā, cienījot; ārējā ziņā 'izrādīt cieņu', runājot ar cienību (kas 'pelnījis cieņu'); bet arī 'turot lielā cienā', augstā cienā, izturoties 'ar cienību', cienīgi uzņemot, saņemot un tādas attieksmes ziņā arī Ipašam godājumam 'cienānot' — līdz pat rituālam sevišķos godos. Tieši pretējā nozīmē tad ir goda 'necienīgais'.

d. LABA VĒLĒJUMI UN LABINĀJUMI.

Labā iestāja objekta ziņā var parādīties atbilstoši iekšējam motīvam, kā parasti saprot labvēlību, vēlgumu, novēlību. Tas redzami iezīmējas laipnībā, ja laipnīgums iekšēji motivējas. Bet 'laipns' vispār ir tikai iestājas izvedums, Ipaša izturēšanās, kam var būt visai dažādi motīvi, kāpēc saka laipnus vārdus, lieto 'laipnu valodu', vaj arī pats ir aktuāli laipns, ar laipnu prātu, 'laipnā veidā' sveicinot, laipni novēlot labu — tādā ziņā kā 'laipns cilvēks'. Tomēr izvedums var būt tieši citā blakus nolūkā, kādēļ raksturojumi par 'izveicīgu', 'veicīgu mēli', saldu, mīkstu, 'saldiem vārdiem', Ipaši par 'viltus mēli', jeb arī tikai formālām 'laipnībām'. 'vīla mani vilējiņi', 'vīla mani treju tautu ar trejādu valodīnu, i vildami nepievīla' (15084.); tāpat arī formālās laipnības jūtot tikai kā pieklājību, 'parasto' laipnumu, sabiedrības formulas, ja labie vēlējumi nenāk 'no sirds'. Bet tam ir tieši stiliski nozīmīgā otrā puse: laba vēlējumos kaut tikai paraduma ziņā 'vēl labo', uzsverot pretējību ļaunajam kā nelabvēlīgam: ar to taisni izteicot 'labā' vēlamību kā pretstatu nelabvēlīgi negātvam — kaut novēlējumi neatbilstu faktiskai tiešamībai, aktuālajam stāvoklim, paredzamai norisei, ja arī nenāktu no sirds. Kas vēlēti tiek teikts, tas ir tieši pašas labās nozīmes uzsvērtais palielinājums: kādā ziņā Ipaši novēl 'labu ceļu', sevišķi, ja ceļš bistams, vaj uzsvērti 'labu dienu', kaut tāda nebūtu.

Atšķirīga tam ir Ipašā 'labināšana', vienlīdz labās nozīmes uzsvērtos palielinājumos, vaj pašam teicējam atgriezeniskā nolūkā. Nolūkotī 'labina' pasargājoties nevēlamai vaj ļaunai situācijai, jeb arī Ipaši 'labinās klāt', radušās pretešķības vēšot 'par labu', labā nozīmē izlīdzinot. Pirmā gadījumā runā labus vārdus, 'vēlīgi runā', daudzina par labu, teicot labu, 'labu labinot' (15075. 'mani labu labināja'), vaj Ipaši 'pierunājot', otrā gadījumā pašam attiecinoties kā vēlīgam un atbalstošam, piekrietošam, labsirdīgam, labam, patīkamam, vēlāmam. Bet abējādi turpinās vēl sevišķu raksturojumu rinda: Ipaši 'izdabā' — dara otram 'pēc prāta', runā 'pa prātam', uzsvērti piemērojas otra dabai un patikai. Izdabātājs arvien ir 'gatavs pakalpot' un piekrist, uzsverot līdzdalību arī tad, kad pats tā nedomā, tomēr ir 'vienis prātis', 'labprāt' visur 'izlīdz', izpilda vēlēšanos un otru Ipaši 'iztur'. Vēl uzsvērtākā pakāpē iezīmējas 'iztapšana', zināma iemesla vaj nolūka dēļ gribēti iztopot. Vēl redzamāki 'izpatikšanā' — ne tik daudz par sevi lai būtu tīkams, patīkams, bet tieši izpatīkot otra patikai, tiecoties panākt labvēlību, labu attieksmi (sal. raksturojumus: grib izpatikt, iztaisās patīkams, nevar ne izpatikt vien'). Tālākās novirzes labi zināmas: lutināšana un glaimošana. Tieši līdz pašai dziedībai 'lutina' ar 'visu labu': atvēlot un dodot 'visu', attieksmes ziņā objektu pārvēršot 'luteklī' un motīvu neierobežotā labsirdībā, arī 'aklā' labdarībā. — 'Glaimojot' ne tikai paglaimo vaj saka glaimus, 'glaimu vārdus', labus un tīkamus, arī parāk labus, 'vairāk nekā ir', pat tīši pārspīlējot kā 'neistus glaimus', — bet galvenā raksturība slēpjas pašā 'glaimīgajā' iestājā, ar ko kļūst 'glaims', glaimīgs, saka glaimus; vaj 'pieglaimojas' — nodomāti ar glaimu valodu un Ipaši uzsvērtu rīcību. Tam tieši domāta sevišķo raksturojumu rinda: tad nav vairs tikai glaimojošie, saldie, tīkamie vaj Ipaši meklēti 'labi vārdi', kādus labprāt pieņem (par. 5621.), ne arī 'neticētie' glaimi, pārāk uzsvērtie glaimojumi, allaž ne mazāk tīkamie, bet nāk klāt vēl glaimā 'pieglaudība' ('glaudīgs un glaimīgs'), patikas motīva dēļ tīši izrādītā 'iztapība' ('tik lunkans un glaims, ka tīri brīnums'), vaj raksturīgā publiski fražainā atzinība, lielot, neticāmi augsti 'uzteicot' (ar demonstrētu piekrišanu, aplaudējoši, vaj ar 'cēlu mēli' atzīstot). Zem toties vērtē 'lišķību', glaimojošo izlikšanos bez glaimas iestājas. Parunā lišķim ir medus mēle, bet tā ir lišķa mēle — 'ar rūgtumu sirdī'; ar lišķību tikai glaimi 'pielienot', ar šķietamiem glaimiem iespaidojot. Tādā novirzē vēl Ipašā 'valšķība', ar dubulto 'stakļa mēli' — divkosīgā izlikšanās laipnības un lielījuma ziņā, aizejot divējādi neistā attieksmē, 'liekuļošanā', 'lielkulībā': vienā ziņā teicot labus vārdus bez labvēlības iestājas, otrā ziņā labinošā nozīmē pašam rādoties labākam.

e. P A A U G S T I N Ā J U M I. Lielinājumi nodibinātā atzinumā izdalās kā sevišķi paaugstinājumi, objektu īpaši atšķirtā stāvokļa nozīmē uzsverot kā 'augstu'. Stiliski tas iet pāri visām tiešām palielinājuma un lieljuma pakāpēm: 'augsto' vairs neliela un nepalielina. Vienīgi savā atšķirībā par sevi izdala 'augstu stāvokli' — lielus augstus kalnus, plašuma ziņā lielu augstieni, tāpat kā par sevi uzsvērtās 'augstās galotnes'; vaj arī apliecināši 'augsti' cienījot, godājot, 'augsti teicot'. Tādā ziņā arī izdalītie augstie amati, augsts gods, titulējuma ziņā augstība, īpašā uzsvērumā augstās debesis, 'debesu augstumā', 'Dievs augstu' un sevišķā kvalificējumā 'augstais', visu augstais Dievs. Tādas nozīmes var parādīties jau parastos lielīnājumos, kad sevišķi labo vaj īpaši atzīti lielo uzsver kā izcili 'lielisku', 'lielisko', pat tikai raksturojuma ziņā īpaši labu kā 'lielu labumu', sevišķu veikumu kā 'lielu' darbu vaj nozīmībā 'lielo darbu'; jeb kad parastajai lielības nozīmei atkritot vairs nelielās ar mantu, naudu, spēju un pārākumu, bet 'ir liels ar mantu', iespēju, nodomu, varēšanu. Tas vairs nenozīmē, ka tautas dziesmā ar 'lielību lielās' (20460.), vaj parunā lielība naudu nemaksā (2663., 'nekā liela no viņa nav', 2659.) — 'lielo' uzsverot tieši spējas, pašas varēšanas ziņā.

No šādām nozīmju atšķirībām tad otrādībā pazeminājumiem atvasinās īpaši 'atziestošie' paaugstinājumi. Ar lielīšanas 'nekas nav', 'lielība neder', bet jau potenciālai varēšanai ir 'liela nozīme' un liels iespaids, 'gaidāmas lielas spējas'. Tādus atzinumus īpaši 'teic' un kvalificējoši izdalot 'uzteic', 'augsti teic' — pēdējā gadījumā ne vairs objekta uzslavējuma vaj ieteikuma nozīmē, bet pašnozīmības ziņā. Lietišķi paaugstina augstāk vaj paceļ augsti, bet nozīmības ziņā augsti ceļot' pašu objektu vērtē augsti, 'augsti novērtē'. Šādas attieksmes ziņā tad var būt 'augstās domās' un objekts par sevi 'augstvērtīgs; jeb arī var būt 'augsti mērķi', augstsirdīga iestāja un rīcība, 'augstsirdīgs cilvēks' un abstrahētā 'augstsirdība'.

f. P A G O D I N Ā J U M I. Pagodinājums izteic izdalošu godinājuma aktu, kad nevien godā, bet sevišķi pagodina. Ar to īpaši piešķir, dod, izrāda godu, vaj turot godā un 'augsti turot' sevišķi vēl 'parāda godu' un 'ceļ augstā godā'. Ikdienišķi tas iezīmējas senākā uzsvērumā, kad godājamam viesam īpaši 'ceļ' krēslu, 'paceļ krēslu', pagodā, sēdina, 'ka tas godam pienākas'. Līdzīgi kā paaugstinājumos, arī pagodinošā rīcībā galvenais motīvs ir sevišķā stāvokļa atzinums, bet pagodinājums vispirms ir paša akta ziņā tieši rādīts apliecinājums. Secen dažādiem blakus raksturojumiem, ka 'ceļ' arī vaj debesis un ceļ vīrā, vaj lepība 'ceļ

kaunu', (ceļ arī neslavu un pats 'ceļ galvu'), pagodinošā nozīme arvien domāta kā objekta izciluma uzsvērums un tādā ziņā personīgi vaj sabiedriski 'ar atzinību' izpildot. Šādi akti raksturojas cieņas pakāpē: vienīgi 'cienīgam' kā izcilam godājoši paceļ krēslu, pagodina atzīta goda dēļ, cildina kā cildenu, godīgu, cēlu, ciena garīgu spēju, pozitīvu īpašību, atzītas rīcības ziņā un vispār 'slavējamā 'nozīmē'. Slava var būt visāda, arī ļauna slava, tāpat kā dažāda daudzinašana, bet 'cildinot' neslavē necildeno, un pozitīvi nedaudzina arī nenozīmīgo, negatīvi negodina, 'bez goda' nav cieņas pakāpes. Toties pati pozitīva daudzinašana var tieši pārvērsties slavināšanā, cildinājumos un pagodinošā nozīmē. Tas norāda arī pagodinājumu stiliski īpašo dabu: ko labā nozīmē 'daudz daudzina', tam nozīmības ziņā piešķir sevišķu ievērību un tādā ziņā kā 'izcili ievērojamu' cildina, slavē, godina — 'ar cieņu' atkārtoto pieminēšanu izteicot kā turpinātu atzinības aktu, pagodinājumu.

IV PĀRSPĪLĒJUMI

Arī pārspilējumi dibinās nozīmju lielinošā vaj mazinošā teikšanā, bet izvedot līdz neticamam iznākumam un tiši gribēti pārspilētāi iztēlei. Robeža starp parasto lielīšanu un pārspilēšanu allaž ir viegli pārejama un pārejas arī stiliski dažreiz grūti nosakāmas. Ja 'paliela' tikušu, godīgu, čaklu, strādīgu, bagātu, vaj īpaši tikai 'brīnum lielu adītāju', tad tas ir 'uzlielījums'. Bet kādā stiliskā nozīmē tautas pantā jājējs saka, ka 'man uguns nevajaga' — 'mana paša kumeļam zvaigžņu sega mugurā (18595.)? Un kur ir robeža starp lielījumu un pārspilējumu, ja tautu dēls lielās ar vienu zirgu pūru vest, kad pūra slavējuma dēļ pat jājūdž pieci zirgi un arī tad tie 'stāvu lēks, nepavilks' (16709. sal. 16708. — pieci vēri, seši zirgi nevar pūra kustināt'). Robeža sāk iezīmēties ar objektam neatbilstošu, bet tiši 'piedotu' uzsvērtā mazuma vaj lieluma raksturojumu un tādā ziņā neticamu iztēli. Tomēr stiliskais pārspilējums kā īpašs izteiksmes līdzeklis parādās tikai tad, ja uzsvērums iet pāri visām parastām salīdzinošām pakāpēm, pastiprinājumiem un kāpinātām nozīmēm. Šī galvenā pārspilējumu iezīme tad parādās trejādi. Vispirms kā savā pārspilētā nozīmē ne ar ko vairs nesalīdzināms objekts. Kāpināti apzīmējot vaj dēvējot par ļaunu, briesmīgu, neglītu, vaj daiļāko un visskaistāko, neko pārspilēti uzsvērtu nejut: bet arī tad dēvējums var kļūt 'pārspilēts', ja apzīmējumi tieši uzsvērti kontrasta attiecībā objekta patiesām pazīmēm. Tādā ziņā mazāk skaistais nav vairs lieljuma uzsvērumā visskaistākais, bet pāri pakāpēm savā nozīmē pārspilēts. Otrkārt,

ja apzīmējumi attiecināti tieši pašas nozīmju atstarpes uzsvēršanai, rodas stiliski gribētie pārspilējumi: objektu visumā raksturojot vaj iztēlojot atsevišķas pazīmes galējībā vaj pretējībā, jeb vienlīdz arī abējādi. Tad neapdomīgais var būt bez galvas, bailīgais tieši varoņa pozā un pārgudrais vienlīdz sīks ar lielu galvu. Treškārt, tas ļauj arī pašas nozīmes pārspilēt, kad parādās garīgi milži, bezgalīga un neizsmeļama gudrība ('viņa gudrība neizsmeļama'), arī bezgalīgs ļaunums, nenozīmības uzsvērumā vētra ūdens glāzē un aktuāla zaudējuma ziņā beigts cilvēks. Allaž tad ir nevienpārmērīgs, bezmērīgs, ārkārtīgs, bet vispār nesalīdzināms, nebeidzams ('nebeidzams darbs'), neiespējams un neizteicams, bet tieši iedomājama ziņā neiedomājams, nepasakāms, tāpat kā esošā nozīmē 'nekas'.

a. IKDIENIŠKIE PĀRSPILĒJUMI. Dažādu motīvu dēļ pārspilēšana visai ikdieniška parādība, bet arvien tādēļ, ka īpašos uzsvērumus tiecas padarīt 'vairāk' raksturīgus, kādus arī iztēloti panāk kā pārāk raksturīgus. Lai vērīgi redzētu, jāņem 'acis rokā', ja neievēro, tad ir acis pakausi, ja pārāk skatās, tad ar acīm dur un acis deg, vaj acis krīt ārā, bet ja vajadzīgo neredz vaj nedzird, tad nav ne acu, ne ausu. Uzmaniģi jāskatās un piesardziģi 'jātur acis pierē'; zagļi tā zog, ka izzog vaj acis no pieres ārā. Tāpat glēvs un nevēriģis bez roku, bez nagiem, pavirš dara bez galvas, pārsteidziģis skrien bez galvas (kur tev bij galva, kur bija tava galva!); un skrej arī, ka kājas trūkst nost. Citi var sagrozīt galvu, pats var pazaudēt galvu; var arī izputēt no mājām, vaj būt kā caur sienu izvilkts. Dzīvība var karāties mata galā, var dot, atdot sirdi, žēlums plēš sirdi pušu; laiks var 'nākt virsū', ar mēli var būt Rīģā, kvieši var būt kā 'vesela jūra' un karsta saule allaž kāp mugurā. Bet arī pateicoties nesaka vien paldies, saka simtreiz paldies, simtu paldies, sūta simtu labu vakariņu, nes sveicienus.

Tikpat parasti arī paša raksturojuma pārspilējumi. Neteic vien, ka 'briesmiģi' runā, bet ir arī īpašs teiciens vienīgi pārspilējuma dēļ — 'briesmonis, kā tas var runāt!' Šādi izteicieni norāda, ka dažādu blakus motīvu pēc pati pārspilēšana var motīvēties tieši pārspilējuma dēļ. Briesmonis nav vairs briesmiģais, bet paša pārspilējuma uzsvērumš. Tad arī attiecinātie 'Dieva darbi' nav vairs lietišķas nozīmes uzsvērumš, bet tieši neiespējamības ziņā. Tautas dziesmas pants (13191.) iztēlojumā arī labi parāda, kādā īpašā ziņā tādi teicieni domāti. Tad nav vairs pielīdzinājuma nozīmē vīri, 'par kuriem lācis nebūs stiprāks', jo 'ko tie ar vienu roku paceļ, divi citi nepacels' — tie ir 'tādi vīri', kas nes ozolus padusē un jūru samet kaudzītē — lai gan ir tikai 'tie mani bāleliņi'.

b. MAZINOSĪE UN LIELINOSĪE PĀRSPĪLĒJUMI. Pārspilēti attiecinājumi arvien pārsteidz kā neparasti, bet galvenām kārtām kā lietišķi neatbilstoši, tieši nesamērīgi, vaj parastā nozīmē aplami. Bet tamdēļ arī pārspilē, lai lielo vaj mazo 'pārāk' uzsvērtu pārmērībā, jeb tā izteicot pašu šādu divējādo uzsvērumu nesamērību: par sevi pārāk lielo un pārāk mazo kā neatbilduma konfliktu. Īpaši šis pēdējais pārspilējumu veids t.dz. ir allažējs, bet tik ikdienišķā iztēlē, ka nepārsteidz pat 'pārāk mazā un pārāk liekā' pretstādījumos, kaut izteicot tieši pretnozīmības sadursmi: 'Ko metīšu, ko audišu no tā viena kamoliņa?' (18165.) — kad uzsvērti mazais teikts neatbildumam pārāk lielai iecerei. Bet uzsvērumi var sastrēgt: 'maz maza skujiņa kā pakulu ērkuls', un 'piekusa pieci brāļi nesdami'; vaj tieši abēju nozīmju pretējībā — vara tilts nobrikst 'man vienai pārejot', jo 'bij manā vainagā trīs graudiņi dimantiņa' (18431. 18553.). Paši attiecinājumi mazinājuma un lielinājuma ziņā var svārstīties dažādi, vienam uzsvērumam paliekot arī parastās nozīmes līmenī, toties otrai nozīmei izteicoties pārspilējumā. 'Kaut man būtu' īsta brāļa 'jel stradiņa lielumā' (18062.). Pulka pulka svešu ļaužu, 'es ar vienu bāleliņu', bet viss pulks 'ceļu grieza i ar vienu bāleliņu' (18070.). 'Viens' tad ir novests līdz pārākuma kontrastam — 'viens bij īsts, jo dižans, kā perkons ducināja' (18072.). Vaj arī niecībā: 'Simtu cēla zīda krēslu, simtiem gaida panāksniekus' — 'viens atjāja nozarītis' (19081.). Tāpat vienā ziņā 'nevar izskaitīt', cik daudz savu baltu bāleliņu (18056.), ar naudu brugē ceļu, nama durvis, un stundu šķind zelta piņģi no kumeļa nolēcot (19060.), bet dod arī smilgu arklū un siseniņa kumeliņu (45068.).

Parunās nepavelk ne salmu pa ledus virsu (4534.), apēd arī savus paša vārdus (5628.), pasakās pupa aug līdz debesīm, zaķis noskrien velnu; velns izdzer visu upi, ir arī deviņjūdžu zābaki. Bet arī citādi dzirdēts, ka 'tūkstots balsīm sauc', ka izkļiedz 'visā pasaulē', vaj gatavs visu pasauli apkamt. Tāpat ir asins straumes un upes, asaru plūdi un straumes, asaru liekņa; vaj iedomā bezgalīga jūra, bezgala nakts, upe bez krastiem, kaut tikai palos; jeb arī tāds, kas pārsteigumā taisni no debesīm nokritis. Domāti nevien aizmuži, bet arī 'no šejienes līdz mūžībai'. Pretēji saka paruna, ka 'visam' savas robežas (6045.), bet ir pat bez gala auksts un bezgalīgi žēl.

c. HIPERBOLAS. Atšķirībā lieluma un mazuma pretējiem pārspilējumiem iezīmējas raksturojumu un iztēles īpašais veids, kad bez pretējības attiecinājuma 'lielu' vaj 'mazu' par sevi uzsver pārmērībā. Tas ir galvenais elements tajos pāruzvērumos,

kurus saprot kā hiperbolas. Grieķu apzīmējumā tas ir 'pārāk tāls metiens' — burtiski 'pāri mestais' kā pārāk tāli aizejošs uzsvērums. Tad nav vairs pārplūdušas upes bez krastiem, vaj asaru liekņas, bet pārspilējumi pašas pārspilēšanas nozīmē — tik liels mežs tad ir tautas dziesmā, ka 'nav apejams ne devītā vasarā' (52003.), tik lieli koki, ka deviņi vīri nevar apņemt un irbe ozolu nevar aptecēt ne trijās dienās (2787.). Jeb arī ir tikai divi zirņi vezumā (37431.), ar vēzi brauc Rīgā (37449.) un kad odiņš nokrīt, visa Rīga nodimid (37434.). Tad arī tautu meitu ievēd dieveros kā lielos ozolos un — sauli vairs nevar redzēt caur dieveru cepurēm (18879.); caur mežiem pieši spīd (18985.) un 'kurā pusē saule lēc', 'triju kungu zeme rīb' — 'tur' jā manī bāleliņi (18977./18987.).

Uzsvērtā 'diža putna bērniņš' ir tāds, ka ne tikai 'dižas manas kājas, rokas', bet tik liels, ka 'pats gul siliņā, kājas sila maliņā' (2652.). Tā var izaugt 'līdz mežiem', kad 'pāri mežiem vainadziņš' (30662.). Sērdienīte purvā vērpj, niedru skalus dedzinot — pati sēd līdz mežam, vainags meža galiņā (34076.). Jāņos Jānītis nevien jāņ augstā zirgā, bet kumeļš ir tik liels, ka pārmērībā jāzsaucās: Vai Jānīti, Dieva dēls, tavu augstu kumeliņu! gana augsti mežu gali, vēl cepure pāri stāv (32904.). Dieva dēla kumeļš arī tādiem zeltītiem pakaviem, ka 'varēja tumsā jāt kā pie dienas saulītē' (53895.) — un pašam tādi 'trīs celiņi galvā šķirti', ka 'vienā daļā gani gana, otrā daļā pieguļnieki' — trešajā stariņā — 'tur Jāniša malku cērt' (53887.). Tie vairs nav ikdienišķi raksturojumi vaj tikai lieluma ziņā pārspilēti uzsvērumi, bet Jāņu laika pašas debess hiperbola, kādā nozīmībā nekā vairs nav par lielu. Ja šādi hiperboliski skatījumi atsevišķāk domāti, sašaurinās vienīgi attiecinājuma apjoms. Tad 'Jānītim treji vārti' apuškotī: pa vieniem gani nāk, pa otriem pieguļnieki, pa trešiem Jāņa bērni 'no maliņu maliņām' (32922.). — Bet arī atsevišķās nozīmēs ir izteicieni, ka 'visa tauta redz', visa zeme ceļas kājās, vienā mirklī viss pārvēršas; vaj gadsimti atdzīvojas, noskatās un runā. Jeb arī mazuma ziņā dzīvība karājas 'mata galā', iznākums ir tikai 'piliens' jūrā, vaj ir 'tikvien, ka nekā nav'. Tādēļ arī ar tik niecīgu zirdzinu taisni mazās 'bitītes' nozīmē var braukt lielus tālus ceļus (37431.).

d. K A R I K A T Ū R A S. No kravas ratu apzīmējuma (It. carrus, 'kāres') atvasinātais 'caricare' burtiski nozīmē pārāk uzkrāvumu, pārkrāvumu: un 'caricatura' teikšanas ziņā analogi tad arī pārspilējumu. Attiecināti stilam karikatūra īpaši nozīmē grafiskā ziņā 'kariķējošu' iztēli, galvenām kārtām objekta izskata, stāvokļa vaj vispār nesamērīgu pazīmi tieši uzsverot kā pārmērīgu, jeb arī piedēvējot kā kariķēti gribētu. Bet pamatā tā nav tikai iztēle

par sevi, vaj tikai objektam attiecināta. Kas vispār karikatūrā izteikts vaj attiecinājumā tiek domāts, tā ir objekta gribētā identificēšana ar pārāk 'uzkrautām' vaj Ipaši piedēvētām pazīmēm. Tas redzami parādās ļauni domātos kariķējumos, kādus parasti saprot kā tišus vaj neatbilstošus izķēmojumus, un vienlīdz var iezīmēt arī 'pārāk labos' lielljumos, ja tādus neatbilstoši piedēvē. Abējādi pats identificējums stiliski iznāk karikatūrisks, pat tad, ja tiešais blakus nolūks nav ne ļauns, ne labvēlīgs. Ir gribēti ironiskas karikatūras un arī tikai humora vaj jokošanās dēļ.

Bet lai būtu karikatūra, vienā ziņā objekts attēlojumā 'jāpazīst' pēc savām reāli iezīmīgām raksturībām, otrā ziņā daļēji jeb vispār kariķējamām iezīmēm vajag būt redzami pārgrozītām. Ikreizējā motīva dēļ atstarpe Istenības un pārspilējuma ziņā var būt dažāda, bet kas pārgrozījumu uzrāda ka specifisku kariķējumu, tas ir objekta vispārējā raksturojuma nozīmē pašu atsevišķo 'zināmo' pazīmju tiši gribētais samērības izjaukums ('izķēmojums') — lai atsevišķi pārspilēto kariķējumu uzsvērtu kā visai nozīmei galveno vaj vienīgo. Objekts savās pārējās pazīmēs tad var būt rādīts pavisam pazīstams, bet vairs tikai identificējot karikatūras nozīmē. Parasti tā ir tā elementāri 'smieklīgā' karikatūru puse, kas taisni reālās līdzības ziņā pārsteidz kā izķemots attiecinājums, bet līdz ar to uzsver arī otru pusi, ka tieši pārspilējuma ziņā objekts 'ir tāds'. Ikdieniški šādi attiecinājumi allaž uzsvērti tikai kāpinājuma nozīmē (piere pārāk zema vaj augsta, galva pārāk liela, mute par lielu, rokas, kāpjas par īsu, vaj rokas līdz zemei, mute līdz ausīm, deguns padebešos); vaj arī salīdzinājumā, kā tas sakāmvārdos — zobi kā šķiltavas (1030.), redeles (6316.), deguns kā eņģes (1030.), mute kā laidara vārti un pats vīrs kā sienāzis (6015.), acis kā spoles (45.). Jeb norises un situācijas ziņā — sacel ausis kā lemešus (sal. t.dz. 470.), mēle iet apkārt kā vējdzirnavas (3060.), tā strebji, ka zirgi apstājas (5000.), ar degunu mākoņus stumj (1037.), lepni celtu nolauž (1041.), dzīvam plēš ādu (124.) akls māca klibu dancot (170.), runā kā akls (167.) un pat akmens plīst to redzēdams (188.). Apdziedājumu dziesmās panāksniekiem uzsauc: Garām, garām sakārņu tauta! — garām aizveda sakārņu kaudzi! (19009.). Panāksnieki nevien sanāk 'ar tiem kaula kažokiem', bet šķietot zirgos jājam, atjāj vecām mistīklām (19065.) — cits ar kruķi, cits ar slotu, cits ar vecu sprēslenicu, cits ar āzi, cits ar kazu, cits ar tēva paiseklēm (19075.), un neba lāgs, vispirms atskrēja pie vārtu — Ilena deguns, skalšana mēle (19012.). Tāpat liela, resna Jāņa māte vara stīpu sastīpota (33017.) — 'sieka vietu stāvēdama, pūra vietu gulēdama' (33015.) — pieciem dēliem gultu nesot, sestai meitai paladziņu'. Arī brāja sieva pārvesta 'kā lielā laču māte' — pa vārtiem ievēdot izgāzuse vārtu stabu, istabā

ieiedama izlauzuse nama durvis 'ar visām stenderēm', aiz galdiņa sēdēdama nolauž brāja galda stūri, izgāž loga bēgelīti (18851. un var.). Te ir robeža, kur arī karikatūra Ipaša motīva ziņā var pārvērsties pat lieljumā, tomēr par sevi paliekot 'apsmejamai'. Šajā robežā jāiedomājas kaut pārspīlētie varonības žesti, kas motīva izmaiņā var kļūt smieklīgi un tālāk kariķējami.

Kā Ipaša novirze izdalās tādi pārspīlēti uzsvērumi, kur objektam piedotais izskats nav domāts kariķējoši, bet alegoriski, simboliski vaj titulējošā nozīmē atsevišķa motīva dēļ Ipaši pāruzsvērtā ietērpā. Šinī ziņā paša objekta pārspīlētās pazīmes var atvietot formāli tērpī, valdnieka pozas, emblēmas, svēto spožums, vaj arī zināmiem objektiem Ipaši pielikti spārni un citādas iezīmības par sevi. Šādos Ipaša veida iztēlojumos objekts tieši tiek identificēts sev attiecinātā veida nozīmē, kā tas cilvēkveidīgi domāto dievu noraksturojumos ar Ipašās nozīmes dzīvnieku galvām un tāpat otrādā uzsvērumā. Tā nav vien iztēle, jo izteiksmes pamatā ir tiešais identificējums: ka attēlojuma ziņā objekts ir tāds jeb 'ir tas'. Pat arī tad, ja tikai tēlojuma nozīmē tanī vietā stājas ārējas maskas, kad maska vēl identificē izteicamo lomu. Ja ķekatu ziņā par sevi aizsegtais 'ķekatās gājējs' var būt vairs tikai karikatūrā domātais 'oša koka, ar ozola kājām', vaj ar svina pieri, linu asti un tērauda pakaviem (54471./77.), tad motīva ziņā zudis vienīgi ticējums īstai lomai, pāri paliekot tikai iztēlei, iztēlotam izskatam, ar to izskatā nonākdams līdz karikatūrai, bet ja ķekatas lomu pamatnozīmē izved kā norādošo ietērpu, tad izteicas visa izpildījuma sevišķā nozīmība — akta ziņā identificējoties ar aizstājošo masku. Jeb vienīgi blakus skatītājam citāda motīva dēļ tad tiešā 'ķekata' dīvainā izskata ziņā var būt vairs tikai kariķējums kā smieklīgs izķēmojums.

e. NEIESPĒJAMĪBAS. Tādus izteikumus, ar kuriem grib apzīmēt vaj pateikt ko neiespējamu, varētu saukt par irracionāliem, vaj arī domas pārspīlējumiem, neaptvērtu kā nezināmi domāto tieši pasakot kā aptvērtā iespējā zināmu neiespējamību. Bet tieši šādā robežā arī racionālīzējas 'neiespējamības' — vienīgi kā stilisks izteikums: nevis neiespējamo par sevi domājot kā tādu, bet kritiskajā izšķirībā starp ir/nav nozīmēm: tikai kā lietišķās iespējas noliegumu. Parasti tas arī tiek izteikts tādos pozitīvās nozīmes attiecinājumos, kas atsevišķi uzsvērtajam gadījumam taisni neattiecināmi un tādā uzsvērumā saprotami kā neiespējamība. Pats paņēmiens izrādās pavisam vienkāršs, sevišķi iztēles ziņā viegli saskatāms. Ja zināmos sakāmvārdos teic, ka pozitīvā nozīmē kas notiks vaj izpildīsies 'tad', kad iestāsies kāds cits par sevi neiespējami domāts attiecinājums (iztēlē 'cira kātam'

lapas plauks, pūcei aste 'ziedēs'), tad ar tēloto neiespējamību 'neiespējami' nosacīta arī pirmā pozitīvi uzsvērtā iespēja. Acīm redzot, visas sakarības noteicējs ir tēlots motīvs par iespējamības neiespēju, — par sevi līdz lietišķai neattieciņai uzsvērtais pārspilējums: nenozīmējot, ka notikums vaj izpildījums vispār nav iespējams, bet teicienu stiliski nosakot ar neiespējamības nozīmi.

Īpaši iztēles ziņā tad ir tādi uzsvērumi, ka nevien skrej vēja spārnēm, dzīvo pa mākoņiem, vaj 'ar adatu jūru nesasildīs' (114.), bet tieši lietišķi nosacītā motīvā — ka 'drīzāk' upes tecēs atpakaļ, jūra izžūs, saule un pasaule apstāsies, vaj arī ' mantu kapā līdz nepaņems'; tomēr 'miris vēl cīnīsies', vaj apgriezies kapā otrādi. Pasakās viss ir iespējams, bet taisni lietišķā otrādībā tad uzsvērts putna piens, dzīvniekiem 'runājot', ezeram paceļoties gaisā, visniecīgākām lietām parādot pārmērīgu spēku un spējas, vienā mirklī visam pārvēršoties vaj izmainot veidu — tieši tādām iespējām tad vairs nav robežu, tāpat kā noliedzošos teicienos neiespējamības vienkārši nosakot ar neatbilduma attiecinājumiem. Tādā izteiksmē arī tautas dziesmā bērzs var augt uz akmeņa un riekstiņš bērza galiņā' (34343.). Pa ezeru ejot, ugunij izkrītot — sadeg ezers (34276.). Kad zaļā birzē nolist zelta lietus, tad pārnesot vienu dzirksti var izkalt zobenu 'no tās vienas dzirkstelītes' (34313.). Ar maģisku motīvu cērt cīri akmeņi, cērt vārtu stuburā — 'vairāk lien akmeņi nekā vārtu stuburā' (34371.). Tieši maģiskā formulā cērt, cērt akmeņi un uz ūdens kur uguni — bet 'nepazīst ne cirtumu, ne uguns kūrumu' (34377.). Lai cik šādi uzsvērumi dažreiz arī netuvotos parastai teikšanai 'citos vārdos', vaj tikai pārspilējumiem un hiperbolām, kas 'iespējās' teikts, tā ir pavisam cita pasaule. Uz tādas robežas parādās Pērkons ar saviem 'melnajiem zirgiem', bet tie vairs nav tikai raksturojuma ziņā zirgi, vaj 'melni' zirgi; tāpat kā 'divi simti kumeļiem no Daugavas izpeldot', vaj divām svecēm jūrā degot zelta lukturos. Dzejiski varētu likties, ka 'saulei iebraucot ābēļu dārzā' ar deviņiem ratiņiem un simts kumeļiņu, būtu uzsvērts tikai rotaļīgā apgaismojuma iespaids (sal. 33705. 33773. var., 33774. 33778.). Tāpat īpašie jautājumi pašā Jāņu vakarā — 'kas to namiņu sudraba pielēja', 'kas to celiņu sudrabiem nolēja' — līdz ar tūlītēju atbildi, ka Jāņa māte sieru siedama, vaj Jānīša līgava ūdeni nesdama (32615./16.). Bet tie nav lielījuma uzsvērumi, ne raksturojuma hiperbolas: pašas darītājas ir 'svētku' nozīmē un svētku siers kā simbols. 'Kas palēja sudrabiņu viņā meža maliņā?' — tāpat ar tūlītēju atbildi, ka Jāņu māte palējusi, Jāņu nakti līgodama (54038.). Īpasais izsauciens 'kas tur spīd, kas tur mirdz' attiecinās vienlīdz 'Jāņa kalna' galam, Jāņa 'lauka galam', sudrabortiem 'celiņiem', papārdītes 'krūmiņam', vaj Jāņu mātes un

Jāņa tēva 'istabai'; arī Ipašais 'sudrabojuums' var būt uzsvērtie sudrabi, pabērtais sīkais sudrabiņš, mirdzošā 'sakta', vaj dimanta atslēga — allaž ar pastiprinājumu, ka 'vairāk zelta, ne sudraba'. Bet kas Ipaši pabērtajā, vaj palietā un izlietā 'sudrabā' izteikts, ja visur spīd? Tie nav vairs reālās nozīmes attiecinājumi, bet lietišķu neiespēju pārnozīmē teiktie kosmiskās nozīmības skatījumi. Tādā izteiksmē tās arī nav vairs pašas Jāņu ugunis 'Jāņa kalna galā', bet saulgriežu augstumu līdzīgi attiecinot, kā uguni ezerā, no kuras sadeg pats ezers, jeb tikai 'vienu dzirksti' paņemot, no tās izkaļ zobenu. Tā ir tā citādi domātā pasaule, kas pat konkrēti nosacītās 'neiespējamībās' turpina transcendēt kā tīri garīgas nozīmības uzsvērumi — tādās pārnozīmēs arī izteicot vairāk, nekā to spēj pašu lietišķo pazīmju pārspīlētie iztēlojumi.

IEVADS

1. Dažādi vārdpāreju jautājumi 1
2. Rakstniecības teorija 12
3. Iztiekamies ar vārdi 14
4. Iztiekamies ar vārdi 14
5. Aktuālie uzsvērumi 22

PIRMA NODALA

SKAŅU NOZĪMES

1. Balstījums 1
2. Skanņu līgums 1
3. Ipašo skaņu vārdi 1
- a. Balstījuma vārdi 1
- b. Trokšņi 1

OTRĀ NODALA

VĀRDU NOZĪMES

1. Jēguņu attiecinājumi objektīvi 1
2. Jēguņu savstarpība 1
3. Aktuālie teiktāji 1
- (1) Ideālie teiktāji 1
- (2) Vārdpāreju teiktāji 1
- (3) Rakstniecības teiktāji 1

NODAĻAS

IEVADS

1. Dažādi vispārēji jautājumi	1
2. Rakstniecības teorija	12
3. Izteiksmes norises	14
4. Izteiksmes līdzekļi	22
5. Aktuālie uzsvērumi	32

PIRMĀ NODAĻA

SKAŅU NOZĪMES

1. Balsīgums	41
2. Skaņu jēgumi	45
3. Īpašo skaņu vārdi	62
a. Balsīgie izvedumi	65
b. Trokšņi	71

OTRĀ NODAĻA

VĀRDU NOZĪMES

1. Jēgumu attiecinājumi objektam	77
2. Jēgumu savstarpības	80
3. Aktuālā teikšana	85
(1) Identificējošā funkcija	86
(2) Vērtējošā funkcija	87
(3) Raksturojošā funkcija	90

TREŠĀ NODAĻA

IZTEIKSMES IESPĒJAMĪBAS

I	TIEŠĀS UN NETIEŠĀS NOZĪMES	99
	1. Tā paša vārda īpašās nozīmes	100
	2. Tiešās un netiešās izteiksmes robežas	103
II	VAJADZĪGĀ TEIKŠANA	106
	1. Individuālizējumi	108
	A. Aktuālie atšķirumi	109
	B. Īpašvārdi	111
	2. Klasificējumi	115
	A. Apzīmējošā un raksturojošā nosaukšana	116
	B. Šķirojošie un tehniski nosacītie nosaukumi	123
	3. Nosakošie izteikumi	133
	A. Kategorizējumi	134
	B. Definējumi	138
	(1) Praktiskie definējumi	139
	(2) Tehniskie definējumi	141
	(3) Teorētiskie definējumi	143
	a. Teorētiski pamatojošās definīcijas	143
	b. Profesionālās definīcijas	147
	C. Negatīvie definējumi	150
	a. Analitiskās definīcijas	151
	b. Attiecinājuma nozīmei neatbilstošie vārdi	152
	4. Kvalificējumi	154
	A. Maņu nozīmes un vērtējumi	155
	B. Kvalificējumu veidi	162
	a. Attieksme objektam un uzsvērtās īpašības	162
	b. Īpatnais	163
	c. Nozīmīgais	163
	d. Vērtīgais	165
	e. Derīgais	166
	f. Skaitāmais	167

CETURTĀ NODAĻA

NOZĪMJU UZSVĒRUMI

I	JĒGUMU PAKĀPENĪBAS	176
---	------------------------------	-----

II	NOZĪMJU PASTIPRINĀJUMI	180
	a. Balsīgie pastiprinājumi	181
	b. Parastie pastiprinājumu vārdi	181
	c. Pastiprinošie teiciens un formulas	183
III	VĀRDU PAŠNOZĪMES ATKĀRTOJUMI	184
	a. Atkārtojumi tāpatnējā nozīmē	185
	b. Līdznozīmīgie locījumi	186
IV	IZDALĪTO NOZĪMJU UZSVĒRUMI	188
	a. Līdznozīmju atšķirumi	189
	b. Nosacītās galotņu nozīmes	190
	c. Uzsvērumi iestājas un izveduma ziņā	191
	d. Neuzsvērtie attiecinājumi	196
	e. Sakņu noslēgumu piemēri	200

PIEKTĀ NODAĻA

EPITETU PRIEKŠLAUKS

1.	Maņu kompleksās nozīmes	213
2.	Priekšstatīgie raksturojumi	215
3.	Raksturojošā iztēle	217
4.	Viedokļa raksturojumi	221
5.	Stāvokļa raksturojumi	224
6.	Būtiskie raksturojumi	225
7.	Titulējumi	227
8.	Uzrunājumi	230
9.	Dēvējumi	232

SESTĀ NODAĻA

EPITETS

I	DAŽĀDIE VIEDOKĻI	239
II	SENIE PIEVĀRDI	241
	1. Spārnotie vārdi	244
	2. Nogrimušie epiteti	245
III	PARASTIE IKDIENAS EPITETI	249
	1. Adjektīvie un gēnetīvie uzsvērumi	249
	2. Epitetu savstarpības	251
	3. Izdalošās nozīmes	252

IV	TAUTAS DZIESMU IZDALĪTIE EPITETI	255
V	TRADICIONĀLIE EPITETI	258
VI	NEPARASTIE EPITETI	260
VII	ATSEVIŠĶIE DALĪJUMI	264
	1. Jaunie epiteti	265
	2. Vienreizējie	266
	3. Pārsteidzošie	266
	4. Izmeklētie	268
	5. Izvēlētie	270
	6. Retie epiteti	272
	7. Daudzinātie	273
	8. Konvencionālie	274
	9. Modes epiteti	276
	10. Eksotiskie	278
	11. Vulgārie	280
	12. Banālie	284
VIII	EPITETU ĪPAŠIE VEIDI	285
	1. Norādošie uzsvērumi	285
	2. Tipa un individuālizējošie uzsvērumi	286
	3. Salīdzinošo pakāpju un antonīmiskie epiteti	286
	4. Statiskie un dinamiskie epiteti	288
	5. Sintetiskie un analitiskie epiteti	289
	6. Negāciju epiteti	292
	a. Neitrālie noliegumi	292
	b. Relatīvās pakāpes noliegumi	293
	c. Noliegumi negatīvā uzsvērumā	294
	d. Negāciju pozitīvie uzsvērumi	295
	7. Rotājošie epiteti	296

SEPTĪTĀ NODAĻA

TEIKŠANA CITOS VĀRDOS

I	STILISKAIS PAMATOJUMS	301
II	METONIMIJAS	304
	1. Metonimiskās izteiksmes tipika	305
	a. Pronomināciju apzīmējumi	306
	b. Parafrazes metonimijas	307
	c. Metonimiskie apzīmējumi	309
	2. Metonimisko apzīmējumu mērķtiecība	311

	a. Īpašie skatījumi	311
	b. Atbilstošā vārda rašana	311
	c. Kopsakarību metonimijas	312
	d. Veida metonimijas	313
	e. Virziena un iestājas metonimijas	314
	(1) Virziena apzīmējumi	315
	(2) Iestājas apzīmējumi	315
	3. Tā paša vārda metonimiskās novirzes	316
	a. Lokatīva metonimijas	316
	b. Bērnu valodas metonimijas	317
	c. Īpaši metonimiski izteicieni	318
III	SINEKDOCHAS	319
	1. Stiliskais motīvs	320
	2. Sinekdochu veidi	321
	a. Daļējie apzīmējumi kopnozīmei	321
	b. Veselais daļu nozīmē	321
	c. Atsevišķais kopuma nozīmē	322
	d. Vienība sastāva ziņā	322
	e. Vienskaitļa nozīmes daudzskaita ziņā	323
	f. Veids satura ziņā	324
	(1) Izveids ietvēruma nozīmē	325
	(2) Veida apzīmējumi kompleksām sakarībām	325
	g. Motīva sinekdochas	326
IV	PĀRNOZĪMĪGIE APZĪMĒJUMI	327
	1. HIPOSTAZES	328
	a. Stiliskā funkcija	328
	(1) Nodibinošais skatījums	329
	(2) Norobežotais pamatojums	329
	b. Galvenie veidi	330
	(1) Aktuālie nodibinājumi	330
	(2) Vēlējumi	331
	(3) Ticējumi	332
	2. PARADOKSI	334
	a. Tipiskie piemēri	335
	b. Stiliskie veidi	336
	(1) Nozīmes samaiņas	336
	(2) Saattiecību izlaidumi	337
	(3) Izpratnes novirze	337
	(4) Nozīmes pārpratumi	338
	(5) Noklusētie attiecinājumi	338
	(6) Neatbildamie jautājumi	338
	(7) Atžēgārnīe apzīmējumi	339

3. MĪKLAS	340
a. Mīklu uzdošana	341
b. Mināmais objekts	342
c. Pazīmju raksturojumi	343
d. Sevišķo pazīmju mīklas bez kopnodēvējuma	344
e. Mīklu konceptīvie veidi	346
(1) Skaņu atdarinājumu mīklas	346
(2) Jautājumu mīklas	347
(3) Personificējošās mīklas	348
(4) Pretraksturojumu mīklas	349
(5) Mīklas ar šķietamu paradoksu	349
(6) Mīklas ar dēvējuma negāciju	350
(7) Mīklas ar salīdzinājumu	351
f. Mīklu novirzes	352
(1) Novirzes ar jēdzieniski nezināmo objektu	352
(2) Mīklas ar nosacītu objektu, bet tīšu sarežģījumu uzminēšanai	353

A S T O T Ā N O D A Ļ A

LĪDZNOZĪMĪGĀ TEIKŠANA

I JĒGUMĀ 'LĪDZ' DAŽĀDĀS NOZĪMES	359
II SALĪDZINĀJUMU PRIEKŠLAUKS	362
1. Pieskaitošie attiecinājumi	362
2. Līdz attiecinājumi kā blakus raksturojumi	363
a. Blakus stādījumi	363
b. Līdztekas	364
c. Neizteiktā salīdzināšana	365
d. Salīdzinošās pakāpes	366
III SALĪDZINĀJUMI	368
1. Salīdzinājumu raksturojošās nozīmes	369
a. Jautājumi 'kā' ar neizteiktu attiecinājumu	369
b. Raksturojoši salīdzinošais 'kā'	370
c. Aktuālizētās nozīmes	370
2. Salīdzinājumu veidi	372
a. Kādības attiecinājumi	372
b. 'Tā' un 'kā' dubultuzsvērumi	373
c. Uzsvērumi 'itkā' nozīmē	374
d. Pastiprinātie attiecinājumi	375

IV	LĪDZĪBAS	375
	1. Līdzību stiliskā funkcija	376
	2. Līdzību īpašie veidi	377
	a. Neizteiktās līdzības	377
	b. Nosacītās līdzības	379
	c. Ideoloģiskās līdzības	379
V	FABULAS	382
	1. Fabulu elementi	382
	a. Sižets	382
	b. Tema	383
	c. Tēlojums	383
	d. Teze	384
	2. Fabulu novirzes	384
VI	ALEGORIJAS	386
	1. Alegoriju elementi un funkcija	388
	2. Alegoriju veidi un iztulkojumi	388
	a. Māģijas alegorizējumi	389
	b. Pareģojumu alegorizējumi	390
	c. Dogmatiskās alegorijas	391
	d. Filozofiskās alegorijas	393
	e. Dzejotās alegorijas	394

DEVĪTĀ NODAĻA

SIMBOLIKA

I	VISPĀRĒJAIS IESKATS	401
II	SIMBOLISKI RAKSTUROJOŠĀS ZĪMES	401
	a. Aizstājošās zīmes	402
	b. Atzinības zīmes	403
	c. Goda zīmes	404
	d. Piemiņas zīmes	405
III	EMBLĒMAS	406
	a. Emblēmu elementārā pazīme	407
	b. Izdalošie attēli	407
	c. Pielietotās emblēmas	408
	d. Kompleksās emblēmas	409
IV	PERSONIFICĒJUMI	410
	1. Personificējumu motīvi un koncepcijas	411
	a. Elementārie personificējumi	411

	b. Abstrakciju konkrētizējumi	412
2.	Personificējošie raksturojumi un izdalītie raksturi	413
	a. Personificētās lomas	413
	b. Raksturu personificējumi	415
3.	Personificētie spēki	415
	a. Pārdabīgās lomas	415
	b. Dabas spēku personificējumi	416
	c. Parādību personificējumi	418
	d. Personificētās būtnes	419
	e. Pārvēršanās personificējumi	420
	f. Rituālie personificējumi	421
	g. Tēlu personificējumi	422
V	SIMBOLI	423
1.	Simbolu nosakošie motīvi	424
	a. Attieksme	424
	b. Objekta un pārnozīmes saistījums	425
	c. Simbolu rašana un lietojums	425
2.	Iedarbība	426
	a. Nūminozais	426
	b. Piesaukšana	427
	c. Pielūgšana	428
3.	Simboliem līdzīgas funkcijas	429
	a. Simbolu nozīmes izdzišana	429
	b. Šķietamie simboli	430

DESMITĀ NODAĻA

METAFORAS

I	VISPĀRĒJAIS IESKATS	435
II	FUNKCIONĀLĀ ANALIZE	437
	a. Metaforiskās nozīmes rašanās	437
	b. Pārapzīmējumu izdalīšanās	438
	c. Aprakstošie pārapzīmējumi	439
	d. Pārapzīmējumi analogijas dēļ	440
	e. Metaforiskie pielīdzinājumi	441
III	METAFORU VEIDI	442
1.	Atvasinājumu metaforas	442
	a. Atvasinātās nozīmes izdalījums	442
	b. Atgriezeniskie pielīdzinājumi	443
2.	Patstāvīgās metaforas	444
	a. Nodibinātās metaforas	444

b. Specifiskās metaforas	445
c. Metaforiskie norādījumi	446

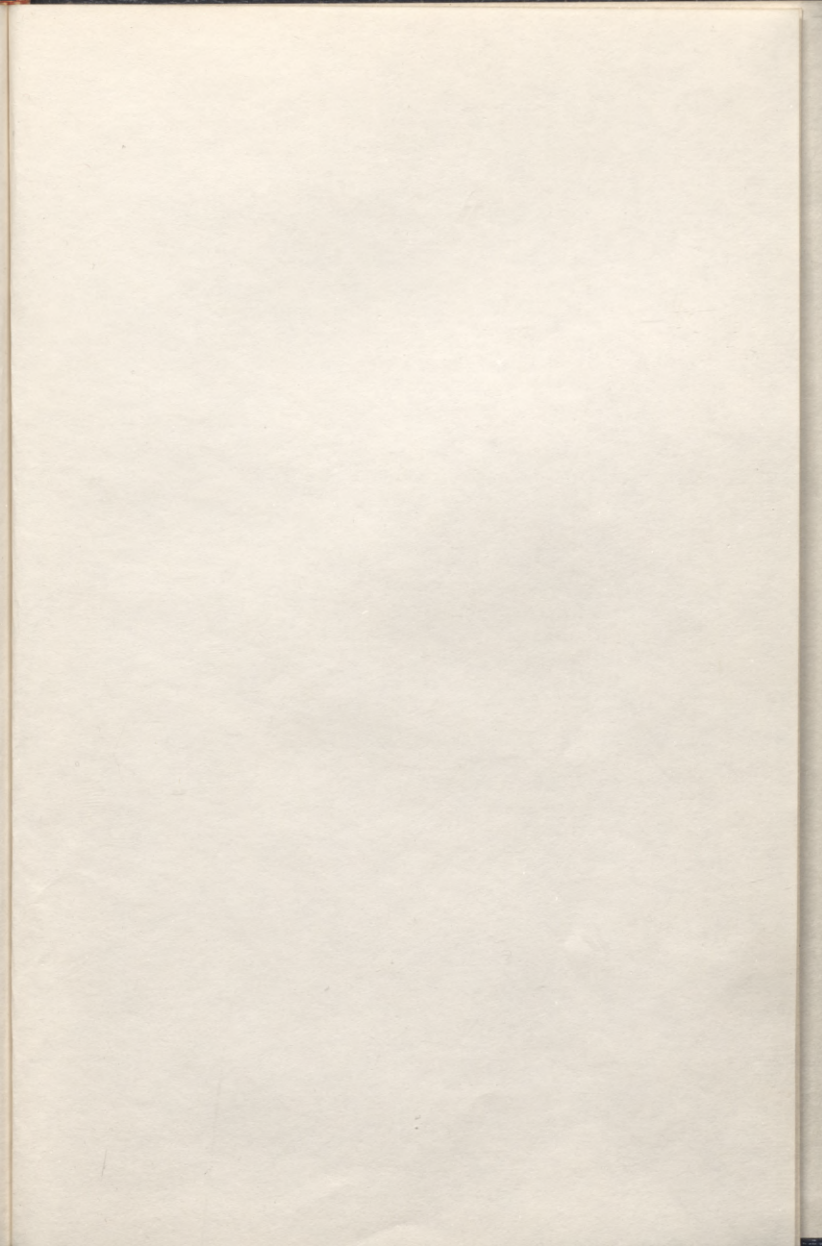
IV	PIELIETOJUMA VEIDI	447
a.	Dzejotās metaforas	447
b.	Jēdzieniski nosacītās metaforas	448
c.	Metaforiskās nozīmes pametums	450
d.	Dažu īpašu pārvērtību piemēri	450

VIENSPADSMITĀ NODAĻA

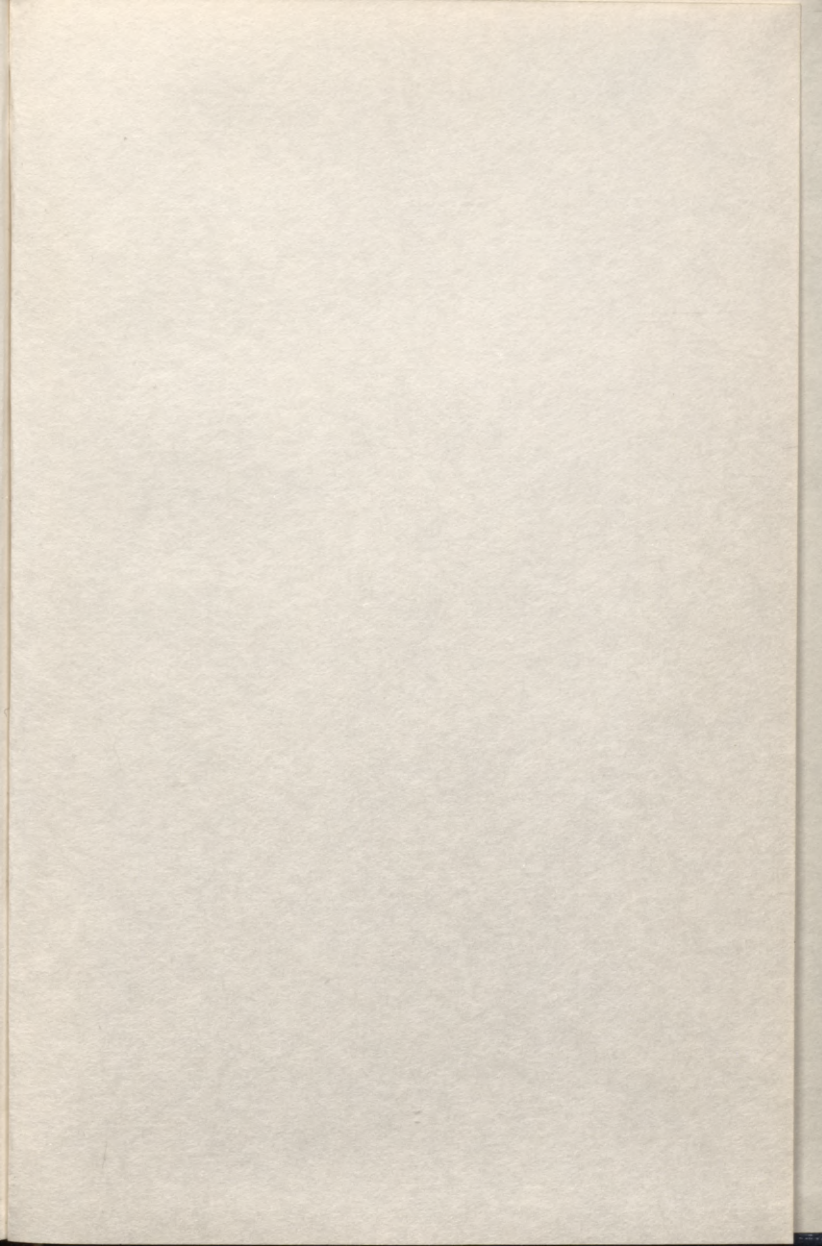
SUBJEKTIVĀ IZTEIKSME

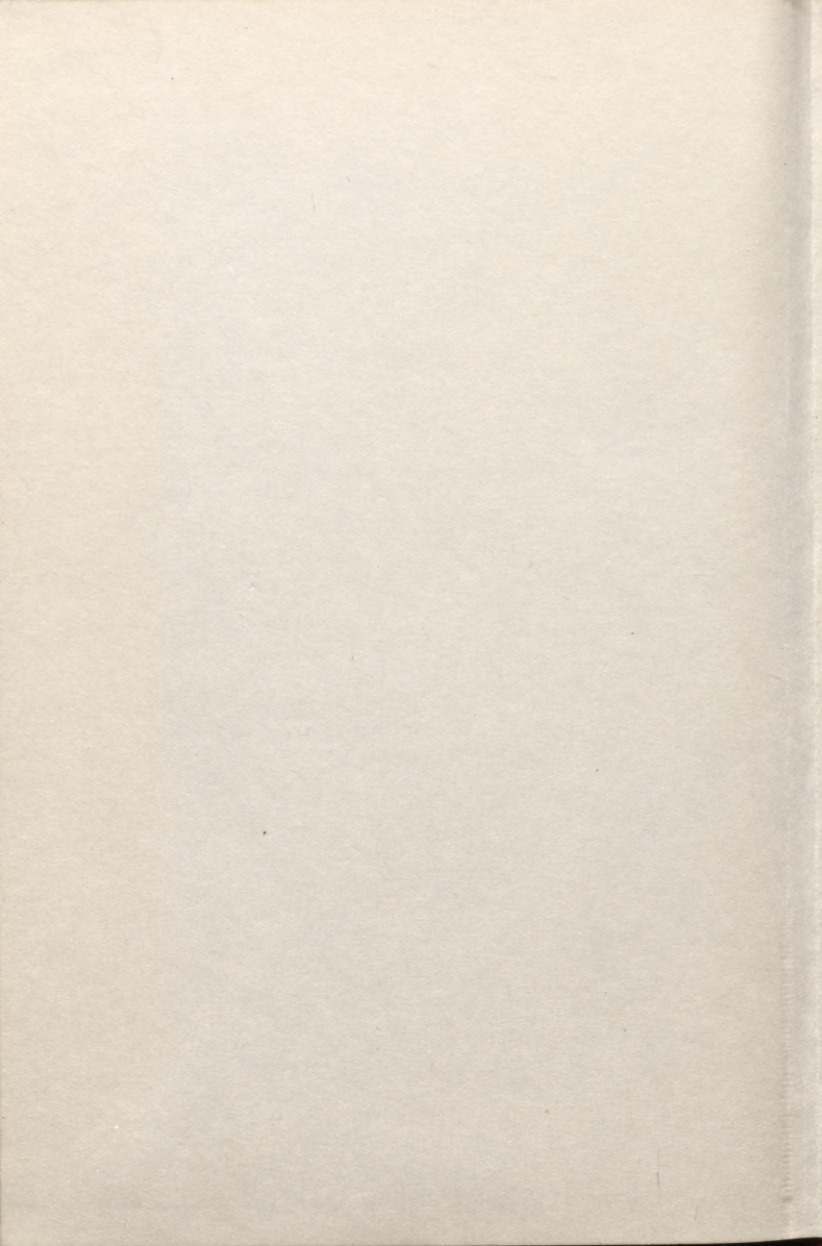
I	NOZĪMJU PĀRMAIŅAS	456
1.	Vārdu rotaļas	456
2.	Atvietotās nozīmes	460
3.	Nozīmes aktuālie nosacījumi	462
4.	Vairāknozīmības	464
a.	Pielīdzinātās nozīmes	464
b.	Vārdu pielīdzināšanās	465
c.	Dubultnozīmes	466
d.	Dubultapzīmējumi	467
5.	Piedotās nozīmes un pielāgojumi	469
a.	Gramatiskie sastrēgumi	469
b.	Aptuvenie norādījumi	470
c.	Mājieni	471
d.	Aplinkus teicieni	472
6.	Nozīmju šķērsojumi	473
a.	Dilogijas	474
b.	Chiasmi	474
c.	Divdomības	475
7.	Pretnozīmīgie attiecinājumi	477
a.	Ironija	477
b.	Sarkasms	479
c.	Humors	480
d.	Zobošana	482
8.	Jokošana	483
a.	Jokošanās	484
b.	Joks	486
9.	Pārsteidzošie nozīmju grozījumi	489
II	ATVIETOTĀS NOZĪMES	492
1.	Novirzītie atkārtojumi	493
a.	Mēdījumi	493

	b. Melšana	494
	c. Cinisms	495
	d. Parodija	497
	2. Uztvērumu sašaurinājumi un pārvērtumi	499
	a. Vienpusības	499
	b. Galējības	500
	c. Satvērumi	501
	d. Koncentrējumi	503
III	MAZINĀJUMI UN LIELINĀJUMI	506
	1. Mazinājumi	506
	a. Neatzīšanas uzsvērumi	507
	b. Pietrūkumi	508
	c. Pazeminājumi	509
	d. Ļaunošanās	510
	e. Pretešķības	510
	f. Emocionālie mazinājumi	511
	g. Ļaunie vārdi	512
	k. Noniecinājumi	513
	2. Lielinājumi	515
	a. Uzsvērtais 'liels'	516
	b. Aktuālais 'pārāk'	517
	c. Nosacītais 'labais'	518
	d. Laba vēlējumi un labinājumi	519
	e. Paaugstinājumi	521
	f. Pagodinājumi	521
IV	PĀRSPĪLĒJUMI	522
	a. Ikdienišie pārspilējumi	523
	b. Mazinošie un lielinošie pārspilējumi	524
	c. Hiperbolas	524
	d. Karikatūras	525
	e. Neiespējamības	527

b. Melēna	494
c. Ciniņa	496
d. Parodija	497
2. Uzvērumu veicinājumi un pārvērtumi	499
a. Vienpusības	499
b. Galējības	500
c. Sēvērumi	501
d. Koncentrējumi	503
III MAZINĀJUMI UN LIELINĀJUMI	506
1. Mazinājumi	506
a. Neatļūšanas uzvērumi	507
b. Pistrūkami	508
c. Pacemīnājumi	509
d. Launošanās	510
e. Pretējības	510
f. Emocionālie mazinājumi	511
g. Launie vārdi	512
h. Noniecinājumi	513
2. Lielinājumi	515
a. Uzvērtais 'hels'	515
b. Aktuālais pārāk	517
c. Nosacītais 'labais'	518
d. Labe vēlējumi un labinājumi	519
e. Paaugstinājumi	521
f. Pagodinājumi	521
IV PĀRSPĪĻĒJUMI	523
a. Ikdieniskie pārspīļējumi	523
b. Māziņošie un lielnošie pārspīļējumi	524
c. Hiperbolas	523
d. Karikatūras	525
e. Neiespējamības	527

50,-

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304008946

